

P O L S K A   A K A D E M I A   N A U K
I N S T Y T U T   B A D A Ń   L I T E R A C K I C H

SŁOWNIK POLSZCZYŹNY XVI WIEKU

TOM XXXVIII

ZESZYT 2

SĄDNY – SERZENIE

Redaktor naczelny:
KRZYSZTOF MROWCEWICZ

Zastępca redaktora naczelnego:
PATRYCJA POTONIEC

Komitet Redakcyjny:
JERZY BARTMIŃSKI, TERESA DOBRZYŃSKA, STANISŁAW DUBISZ, ELŻBIETA JANUS,
PATRYCJA POTONIEC, ZYGMUNT SALONI, ELŻBIETA SARNOWSKA-TEMERIUŚ

Redakcja zeszytu:
KRYSTYNA WILCZEWSKA, ANNA NATH-DOKURNO

Hasła opracowali:
Jadwiga Bugajska-Rutyna (JR), Marta Cegielska (MC), Ewa Cybulska-Bohuszewicz (ECB),
Danuta Dziadowicz-Jezioro (DDJ), Anetta Luto-Kamińska (ALKa), Anna Nath-Dokurno (AN), Małgorzata Nobis (MN),
Krzysztof Opaliński (KO), Maria Popielarska (MP), Patrycja Potoniec (PP), Krystyna Wilczewska (KW),
Lucyna Wilczewska (LWil), Lucyna Woronczakowa (LW)

Doradcy naukowi:
STANISŁAW ADAMIAK – teologia katolicka
ANDRZEJ DZIĘCZKOWSKI – botanika, zoologia i medycyna
ANNA NATH-DOKURNO, TERESA SZOSTEK – łacina
JOANNA KOWALSKA – historia tkanin i ubiorów
ZDZISŁAWA KRAŻYŃSKA – historia języka
PAULINA MICHALSKA-GÓRECKA – nazwy wyznań religijnych i ich zwolenników
JERZY SOJKA – teologia ewangelicka
ALEKSANDER ZAJDA – prawo

Portal internetowy:
<http://spxvi.edu.pl>

Przygotowanie publikacji:
Krzysztof Opaliński oraz Zespoły Pracowni Słownika Polszczyzny XVI w. w Toruniu i Wrocławiu
Instytutu Badań Literackich Polskiej Akademii Nauk w Warszawie

© Copyright by Instytut Badań Literackich PAN, Warszawa 2020

ISBN 978-83-66448-15-5

Publikacja finansowana w ramach programu Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego pod nazwą
„Narodowy Program Rozwoju Humanistyki” w latach 2013-2017

(SĄDNIE) cf SUMNIE [ErazmJęzyk V2v (Linde)]

SĄDNO a. SĘDNO *Sl stp; Cn, Linde brak.*
Cf 2. SĄD

SĄDNY (223) *ai*

sg m N sądny (20). ◇ *G sądnego* (53); -ého (4), -(e)go (49). ◇ *D sądn(e)mu* (4). ◇ *A sądny* (82). ◇ *I sądnym* (25). ◇ *L sądnym* (37). ◇ *pl N subst sądn(e)* (1). ◇ *L sądnych* (1).

Sl stp, Cn notuje, Linde XVII – XVIII w.

Przymiotnik od „sąd” (223):

a. *Od znac.* ‘rozprawa sądowa, sądenie’ (222):

Wyrażenia: »sądny dom« = *forum Mymer¹, BartBydg* (2): *Forum. Gericht. Sądny dom. Mymer¹ 12; BartBydg 60; [forum etiam d(icitu)r locus, ubi tractantur cause {et lites} Sądny dom ReuchlinBartBydg nv].*

»dzień sądny« (1): *Fasti, Kalendarz z którego święte dni od robotnych albo powolnych łączymy [= odróżniamy]. Też kiedy są dni sądne a kiedy nie Mącz 118d.*

W przem (1):

Wyrażenie: »dzień sądny« = *awantura, rozgardiasz* (1): *BELi tam dwaj Mąrkowie w moim młodym lecie/ A ftylżę tilko czerzey taci są na świecie. Skoro się zeydą w kupę dzień mieć będziem sądny CzahTr L3v.*

a. *Od znac.* ‘o sądeniu Bożym’ (218):

aa. *W judaizmie i chrześcijaństwie* (215):

Wyrażenie: »dzień sądny« = *dzień Sądu Ostatecznego; dies iudicii PolAnt, Vulg, Cn; dies ultimus Calag, Cn [szyk 151:64] (215): PowUrb +4; A przeto bądź pilen ten róz ij żaluy za grzechy twoie/ abys w dzień sądny był bezpieczny z blogollawionymi. OpecŻyw 191v, kt, 67v, 78, 116, 174v (11); OpecŻywSandR n1b 6; FalZiol V 46; BielŻyw 97; bo potępieni nie będą w dzień sądny miedzi sprawiedliwemi policzeni. WróbZolt B2; A przeto nie raczy mie miły panie opuszcząć aż do starości y do ostatnich lat moich. [Ps 70/18] (koment) To iest do sądnego dnia nie opuścay wiari we mnie vpafc. WróbZolt Y4, 1/5, Q4, R3v, S5, S6 (12); RejPs 143 marg; SeklWyzn a2v, c3v; RejKup v2; Zaprawdę wam powiedam iści lżei będzie ziemi Sodomów i Gomorrhów w dzień sądny/ niżli mia-
stu onemu. MurzNT Matth 10/15 [przekład tego samego tekstu KrowObr 237v, BibRadz, RejAp 43, WujNT], s. 199 marg; LibMal 1554/188v, 189v; [zakończenie roty przysięgi wójtowskiej] A tego opuścić nie chcę/ [...] Tak mi Pánie Boże pomóż/ kthory też w Dzień Sądny mnie y wżytek Swiat sądzić będzieiż. GroicPorz c2v [idem] d2v, aa3v; Abowiem tu ielztc świętych vmárlych ciála w ziemi odpotzywáią/ aż do dnia Sądnego KrowObr 215, 41v, 63, 105v, 144v, 237v; Lękl sie potym młodzyeniec/ weżrzawfzy w twarz iego [świętego męża]/ Iż powiedzyał że tu ma być do dnia sądnego. RejWiz 178, 157 marg, Dd3v; y bądźmy sie pilni zobopolnie/ ku pobudzeniu miłości y dobrych wczynkow/ nie opuścziąc zboru náłlego/ iáko niektorzy obyczay máią/ ále sie počiefzaiąc/ á tym wiecey/ im sie dzień Sądny przybliża [quanto videritis appropinquante diem]. Leop Hebr 10/25, Is 66 arg, Mal 4 arg; RejFig Dd3 [2 r.]; Lecz wierz mi iż počekasz/ aż do dnia sądnego/ Niż Pan zgámie pszenicę/ s kákolu czarnego. RejZwierz 108; Vmieć Pan pobożne ludy z pokufzenia wybawić/ á nieprawiedliwe ná sądny dzień ku karaniu záchowác BibRadz 2.Petr 2/9, Matth 10/15, 1.Ioann 4/17; o sądnym dniu dostátecznie piála [Sybilla Erytrea] po Grecku thy wierze/ ktore sie s Proroki zgadzaią: [...] Známie sądnego dnia będzie/ Zyemiá sie zápoći wżędzye. Bowiem przydyze Pan stworzenia/ Ná fwiát z niebá dla sądenia. BielKron 135, 3v, 82, 116, 132 [2 r.], 135v (17); Królowie wżyfy/ przed Sądnym dniem Bożym poginá/ á Káplánftwo do Sądnego dnia nie zginie OrzQuin K3v, X4; Cypryan zályę powiáda/ zá pięć y zá dwádziestciá lat przyść dniowi sądnemu LeovPrzep H2v [idem H2], F3v, F4v, G, G3v [3 r.], G4, H2, I4v; RejAp BB, BB2, 43, 63, 185v [2 r.]; Táko-
wy [dobry chrześcijanin] w dzień sądny będzie powyzfzon wiecznie*

w kroleftwo niebiełkie. *HistRzym 102, 51v, 69v, 87v, 113v; RejPos 262 marg; BialKat 86 [2 r.]; GrzegŚm A4, 9; RejZwierc 69, 195v marg, Bbb3v; Widziłz tedy że Pan Chrifus w kościele swoim tę powierzchniá ofiarę chce mieć/ aż do Antichriftá/ ktory iá fkazić ma przed sądnym dniem WujJud 238, 8, 260v; RejPosWstaw [21³]; A czemuż ono Chrifus sam to powiedziál/ iż w dzień on oftáteczny sądny/ wczynki tylko sąmy wřpominác y wyliczác będzie/ á wiary tam żadney zmiánki nie wczyni CzechRozm 213v, 182v, 213v [2 r.], *2; SkarJedn 132, 383, 384; Calag 304a; wzdrygá się ferce moie/ y táią lędzwie moie/ gdy wřpomnię/ iż się myłi náłze y słowa y wczynki/ ná on dzień sądny/ odkryć máią. SkarŻyw 121, 51, 120, 121 marg [2 r.], 185, 238 marg (11); StryjKron 6 [2 r.]; CzechEp 40, 157; NiemObr 165; Zaprawdę Turcy y Tátarzy powftaná w dzień sądny przeciw nam/ co się to zowiemy Chrześcijány WerGośc 211, 269; WisznTr 34; ArtKanc A13v, O16v, S17v [2 r.], S20v, S20v źp; czemu się tego wftydziłz řpowiádác/ czegoś się nie wftydził popelniác? lepiej przed iednym trochę wftydu odnošić/ niżli dnia sądnego/ przed tak wielá tyšięcy ludzi/ z znáčnáz wżgdá y odruceniem/ fchnąc od smutku. LatHar 138, 75, 330, 586, 604, 669 [3 r.]; A powiádam wam/ iż z káždego řłowá próžnego ktoreby wyrzekli ludy/ dádzá liczbę w dzień sądny. WujNT Matth 12/36; Vmieć Pan pobożnych z pokufzenia wyrwác; á nieprawiedliwych ná dzień sądny ná fkaranie chowác WujNT 2.Petr 2/9, przedm 39, s. 13, Matth 10/15, 11/22, 24 (52); PowodPr 35; SkarKaz 4a marg, 8a marg, 118b [2 r.], 205b, 386b.*

~ »(a)ż do dnia sądnego« = *w nieskończoność, bez końca* [szyk 4:1] (5): *Miałbych řnadż tu co czynić aż do dnia sądnego. Prot D; MWilkHist Fv; Do sądnego dnia gráby trwác mułiá. KochSz B2; KochAp 13; Gdy będzieiż bronil gránic tym Kroleftwá řwego/ Zá czym będzieiż tak řlawnym aż do dnia sądnego. CzahTr F4v. ~*

řB. *Wyrażenie:* »sądny dzień« = *dzień sądu po śmierci* (w wierzeniach pogańskich) [szyk 2:1] (3): *[u Litwinów] Ryfie też albo Niedźwiedzie páznogócie palono z vmárlymi/ bo wierzyli/ iż ná gorę wielká á przykrá ku sądnemu dniowi mieli wřpować [...] páznogóciámi Ryłimi myłili łobie pomagác. StryjKron 155, 155 [2 r.].*

b. *Od znac.* ‘instytucja wymiaru sprawiedliwości’; *związany z działalnością sądu* (1): *De Iudicialibus. Von den Rechtflnamen. O sądnich rzeczach [cf Imioná rzeczy sądu Mymer²]. Mymer¹ 11v.*

[Wyrażenie: »sądny stolec«: *Sądny stolecz tribunal Reuchlin-BartBydg J7.]*

Cf SĄDOWNY, SĄDOWY

MN

[SĄDOWE] cf SĄDOWY**SĄDOWNIE** (40) *av*

o oraz e jasne.

Sl stp, Cn notuje, Linde XVI w.

Za pomocą procedury sądowej; iudicato Mącz, Cn; iudicialiter JanStat, JanPrzyw; mancipio Mącz; iure Cn (40): Páweł Konftánty-nopolłki pátryárchowye/ y nyktorzy ini bifikupowyę z Grecyey/ Syryey/ á wfchodu řlońcá przez drugye bifikupy z bifikupftw fwyh sądownye złozeni/ do Yulialłá papyezá fye wćyekli KromRozm III O5; Abowiem sądownie żaden niema być przymufzon ku odpowiedzi/ aż by dobrze wyrozumiał co mu zádiá y o co ná żálu. GroicPorz v4, C2v, r2v; Stánie Woiewodá/ y odpowiedác przeciwko Infigatorowi będzie/ y tak Sądownie Infigatorá řpyta: Spráwiedliwal iest rzec: Krolom dobrze czynić dobrodzieiom fwym/ czyli nie? OrzRozm R3, I; In contentionem de accusando venire, Wřpiérác się sądownie ktoby powodná řtroná miał być á żátobę náprzódklášć. Mącz 480c, [176]d, 392d; OrzQuin T3v; Ono pewna/ że bárzo wiele iest řpraw: ktore počázfzy się sądownie [iudiciorum] od dwudziestu y dáley lat/ ielztc nie są fkończone. ModrzBaz 138v; WujNT 409 marg; Przed ktorými [wójtę i ławnikami] Strony niech kontrowertuią, iáko bywa y przy sądzięch sądownie. SarnStat 651; Ná przerwczoné rzeczy práwnie będzieiż odpowíadał. Ale ielłi be-

dzie po zdaniu w zylku albo po wczynieniu Dekrétu/ tedy tak niech będzie zamknięto: Będziefz ładownie przefłuchywał/ gdy przeciwko tobie dálzzych poštěpków będzie pátrzał. *SarnStat* 828 [*idem* 1246]; OSIádłému człowiekowi/ niema byđz dopuřczon Arefł na pieniądze iego ładownie położoné albo opifáné/ okrom tego/ żeby mniemyłz miał pořseřsią/ niźli ono o co był ábo miał byđz pozwan. *SarnStat* 1161; GDźie między którą Szłáchtą w iedný y w tėje wři/ ábo dziedziectwie iednym/ y w imieniu ich nie byłyby położoné pewné znaki granice ábo kopce między częściami y działy ich/ nigdy między łobą pomiary y porównania części ich bronieć ładownie niemogą *SarnStat* 1164; ładownie dofyć wczynifz: zwykło byđz y ma byđz piřano. *SarnStat* 1248, 472, 1163, 1165 [2 r.], 1175, 1246, 1247, 1276; [á poimawfły [Sedechiasza] przywiedli do Nábuchodonorá Krolá Bábilonřkiego [...] y mowil do niego sądownie [et locutus est ad eum iudicia]. *Leop Ier* 39/5 (Linde)].

Zwroty: »[czego] dochodzić sądownie« (I): ODPorna ftroná tá iefł/ przeciw ktorey bywa łkargá w Sądu. A thá Láćinřkim řlowem bywa názywaná/ Rea, nie od winnořci/ ále od rzeczy/ ktorey dochodzjá ná niey ładownie. *GroicPorz* f3.

»sądownie dowieřć« (2): Mieřczánin ma przez řwiádki dowieřdzł/ iż pořyczył/ y ták z nim [kupcem] pořtanowił: á gdy ták ładownie dowieřdzie [probans iudicialiter *JanStat* 1034/ otrzyma onę rzecz *SarnStat* 692 [*idem*] 695.

»sądownie karać« (I): Dał tobie Królu Pan Bóg przez Káplaná řwego Miecz/ ábyř ty tym Mieczem řprawiedliwořć w Króleřtwie twym czynił: iefłiże ty řprawiedliwořci tėje zániechařz/ Káplán Koronator twóy/ nápominać ćię o to/ y Sądownie wporného kárać ćię zá to ma *OrzQuin* X3v.

»sądownie odpowiadać« = *iudicialiter respondere* *JanStat* (3): *GórnRozm* C3v; O To: iż ty gwałtownie wyrábałř drzewo w gáu/ ábo w leřie iego ná dziedzinie N. które łobie řzácuię ná dziedzięć grzywien: y tákeř go wiele vřzkodził/ ładownie ábyř odpowiadał. *SarnStat* 1243, 1248.

»sądownie się rozepřeć [= rozřdzić się« (2): *UstPraw* K2v; o którą [winę] przed Królá Ie⁸⁰ M. ábo do Grodu máiá byđz [starostowie] pozwáni: á táb *peremptorie* ná piérwfzy pozew máiá řie ładownie rozepřeć [et in termino *peremptorie controverti debent* *JanStat* 1053/ y tábże zá winę dofyć czynić *SarnStat* 292 [*idem* *UstPraw*].

»sądownie zdać [= skazać« (I): pothwyerdziel tho zeznanye řwoye wponydzialek in crastino dominicae Iudica Gdi go ná řchubyenyczá řlawownye zdano *LibMal* 1551/159v.

Wyrażenia: »sądownie osądzony« (I): Custodiae non solum pro tribunali, sed et deplano audiri possunt atque damnari, Sprawy około řtrożey nie tilko ładownie ále też w niebytnořci wrzędnego ředzięgo mogá być řłucháne y ořłdzone. *Mącz* 303a.

»sądownie skazan(y)« = *iudicialiter condemnatus* *JanStat*, *JanPrzyw* (3): TEż obiecuemy: iż Win ná řzláchcie nam ładownie łkazanych/ řadnému nie obiecuemy ku wyciąganiu dopuřćić *SarnStat* 160 [*idem* 894]; A řadnému dóbr ábo dziedźaw nie będzimy bráć/ ázby był piérwfey ładownie przez řłufznę Sędzię ábo Pány nářzć nam łkazan. *SarnStat* 894, 894.

řereg: »urzędnie a sądownie« (I): Mancipio accipere, Vrzędnie á ładownie być wiedzión w dziedzenie. *Mącz* 206b.

Synonim: *prawnie*.

Cf [NIESĄDOWNIE], SĄDNIE

MN

SĄDOWNY (152) ai

o jasne (w tym I r. błędne znakowanie).

řg m N sądowny (10). ♦ G sądowného (4); -ého (2), -(e)go (2).

♦ D sądownému (3). ♦ A sądowny (12), sądowného (1). ♦ I sądownym (7). ♦ L sądownym (3). ♦ f N sądowná (9). ♦ G sądownej (2); -ěj (1), -(e)j (1). ♦ D sądown(e)j (1). ♦ A sądowná (5). ♦ L sądown(e)j (1). ♦ n N sądown(e) (2). ♦ G sądowného (5); -ého (2), -(e)go (3). ♦ D sądown(e)mu (2). ♦ A sądown(e) (1). ♦ I sądownym

(3). ♦ L sądownym (3). ♦ pl N m pers sądowni (16). subst sądowné (23); -é (7), -(e) (16). ♦ G sądownych (8). ♦ D sądownym *SarnStat* (2), sądown(e)m (1) *ComCrac*. ♦ A sądowné (14); -é (7), -e (1) *SarnStat* (7:1), -(e) (6). ♦ I m sądownymi (1). f sądownými (5), sądownymi (1) *GroicPorz*; -ými (4), -(e)mi (1). ♦ L sądownych (7).

Sl stp, *Cn notuje*, *Linde bez cytatu*.

Przymiotnik od „řqd”; *iudicialis*, *iudiciarius* *Mącz*, *JanStat*, *JanPrzyw*, *Cn*; *fastus*, *forensis*, *iuridicialis* *Mącz*, *Cn*; *decretorius* *Mącz*; *comitalis*, *iuridicus* *Cn* (152): *Criticus*, *Iudiciarius*, *Sądowny*. *Mącz* 69a, 49a, [176]c, 179a; [decretorium tempus i(d est) iudiciarium *Sądowny* *ReuchlinBartBydę* i5v].

a. *Od znac.* ‘instytucja wymiaru sprawiedliwości’ (135):

a. *Zwiřzany z działalnořcią řqdu* (25): *LibLeg* 6/115v; Ten Porządęk ia/ [...] wypifałem krotko/ [...] s kthorego káždy [...] łáctwie pozna y náuczy řye/ iákim Pořtěpkiem y z iákimi Ceremoniami Sądownymi/ łobie y przyiaćielowi řwoiemu/ w dochodzeniu řprawiedliwořci řwoiey przed Vrzędem/ řnadnie pořłużyć y doydź řwego może *GroicPorz* A4; *thú* [w *Polřce*] nie w Tátorzech/ nie wfzyřcy v nas ná woyny ieđdzáiá/ iedny chowáiá od roley/ drugie ná rzemiořła/ drugie ná řłuźbę Božá drugie ná řprawy [tj. *działalnořć*] řlawowne/ y ná opátrzenie zamkow. *BielKron* 402, 280; *Anfractus iudiciorum*, *Labirynti/ ábo/ Samołowky/ Sądowne wykřęty/ kthóremi řchitrzayá drugie w prawie*. *Mącz* 9d; *Forensia verba et forensis eloquentia*, *Sądowne řłowa*. *Mącz* 135a, 184b, 497a; *Stanáwfzy personaliter řliachetny* *Iakub Pięřczewski*, [...] *řliachetny Tomář Pięřczewski* s *řtrony drugiey* s *řliachetnym Ianem Wyzłinkim*, także i *řrzim Wyzłinkim* *ktorzy* za *řrozważeniem řlawownym*, non *Coacte sed spontanea Voluntate*, [...] *ZapKóřcier* 1580/8; *PIárze ořobá řwá ták przy řładzięch Ziemřkich/ iáko połozeniu Křiáę/ y przy innych řpráwach řlawownych* niech będá. *SarnStat* 745, 573; [[*Mława*] *Jest miasto sądowne*, *řadzą w nim roki ziemřkie* *LustrPłoc* 1570/51].

Wyrażenia: »sądowny dowod« (I): *Wybićie s řtrony řwiádkow iefłh niźey między Sądownymi dowody nápiřáne*. *GroicPorz* t2v.

»pozew sądowny« (I): *Maczyey řmwfchewsky* [zeznał] [...] *Iřch wyedzacz řzyá bicz řzyemye wiwolany* prze *nyeftawanye* ná *pozwi řlawowne* *kthorimy* go do *Califcha* *poziwano* przed *řzyá wzyemy* *vrządu řłobyę* za *nycz nyewacz* *myřfchkal* y *przebiwał* *LibMal* 1547/137v.

»prawo (a. iudicium) sądowne« [*řzyk* 3:2] (5): *Iuridicialis status*, *Sądowne práwa*. *Mącz* 179a; *ActReg* 139; ná potym łkazuiemy: áby řřátutów y práwá řlawowného *forma* [ut *forma statutorum et iurisudicialiři* *JanStat* 142], przez *řzeczoné řzeřć* *meźów* *poprąwioná* ná *wiele* *exemplarzów* *rozpiřaná/ y ná powiátowé řeymy* *źnieřioná* *byłá* *SarnStat* 56, 244, 1003.

»przykazanie [= prawo] sądowne« [*řzyk* 5:1] (6): A ták y tákowe przykazánya *řakonu řłárego* około *kaźni wyřłępnnych/ y ine* *řlawowne* *nye řá* *łkazone* od *pána Křyřtuřlá/ ále poprąwione*. *KromRozm* II m3; *Ale co řye řwirzchownego wzywánya tákowego przykazánya řlawownego* *dotyćze/ ná tořmy* *nye obowyzáni*. *KromRozm* II m3, 13v [2 r.], 14, nv.

»sądowne ruszenie« = *zaskarżenie decyzi řqdu* (I): o który *zakład* ábo *zakłády řád* *odřzuciwfzy* *řlawowné* *řufzenia/ y ine* *wřzyřtki* *zwłóki* ábo *řmykánia/ ten* *práwem* *zwyćiężony/ temu* *który* *práwem* *wyřłá* [...] *wedle* *obyczáiu* *práwá* *dofyć* *wczynić* *będzie* *powinien* *SarnStat* 1255.

»sądowne stanie« = *stawienie się do řqdu*: *bořmy* *my* *jemu* [*Falczewskiemu*] *nie* *od* *okazania* *řpraw řwych*, *zwłászczá* *komu* *byřmy* *to* *rewidowáć* *poruczeli*, *ale* *od* *řlawownego* *řtania* *i* *odpowiádania* *list* *nasz* *dali*. *ListyřygmAug* 1556/317.]

»stolica sądowna« (I): *SarnStat* 884 cf »urząd sądowny«.

»urząd sądowny« (I): *Obiecuemy* *těž* [...] *iż* *Zamków* *y* *Miařł* *przerzeczoného* *Króleřtwá/ z* *których* *Vrzędy* *y* *řtolicy* *řlawowné* *po* *chodzjá* [*de quibus honores et iudiciales sedes procedunt* *JanPrzyw* 6/ iáko *Krąkowá/ Bięćzá/* [...] *řadnému* *iedno* *obywátelóm* ábo *řtárořtóm/ kthórzy* *w* *tymże* *Króleřtwie řá/ nie* *damy*. *SarnStat* 884.

β. Stanowiący instytucję, organy sądu (o ludziach) (28):

Wyrażenia: »ławica sądowa« = *lawa przysięgłych* (1): do kthorego [cesarza] Książęthá Luterkie poślali poły swoie łhymi Artykuły/ ielli im przyrzeczenie wczyni przepieczne/ ielli też ławicá ładowna będzie opráwioná przez odmienienie pierwfzych/ [...] tedy niebędziem łie wymáwiác słpoflug/ y potrzeb rzeczy polpolity *BielKron* 221.

»pan sądowy« [szyk 6:4] (10): Dłużniewski sędzia i Goślicki podsędek płoccy posłali po Pawła Garwaskiego pisarza ziemskiego, by przyszedł zapisywać sprawy na roczkach ziemskich w Płońsku. Odpowiedział: (–) „Niechaj panowie sądowi tak długo poczekać, jako ja też pana podsędkę czekał”. *ZapMaz II G* 97/89, 97/89v; A ielli komu bydo záięli z szkody/ z pástwiłk: takie bydo ma być dano ná rękoiemłtwo/ ná pytanie Pánów Sądowych. *UstPraw A*, B4v; *Quidam ex advocatis*, Niektórzy z ładownych pánów. *Mącz* 340c, 63c, [380]d; *BielSat E*; *ZapKościar* 1582/26; *BielRozm* 33; [Jeźliby przedtym albo potym umarł dygnitarz, urzędnik [...] pp. sądowi innego wybrać mają *AktaSejmikPozn* 1574/22].

»persona, osoba sądowa« [szyk 2:1] (2:1): *GroicPorz* ce2v žp; Ktoryby Woiewodá albo Woiewodzy/ tak też z Perfon ładownych przełożyłyby roki albo Poroczki obwołáne: taki ma być karan winą łtem grzywien *UstPraw C*; *Iudices sortiri* Sądowe ofoby łofem obráć wedle łtárego zwyczajú. *Mącz* 403c.

»pisarz sądowy« (2): *VStáwiami/ áby Piłárze ładowni* [*scriptores Iudiciorum JanStat* 500] od świádków do łádów w wiedzionych/ ielli potrzebá będzie piłác ich powieści/ bráli po trzy grołze *SarnStat* 579 [*idem*] 817.

»przełożony sądowy« (1): niegodzi łie cudzego łlugę łádzic/ áni thez łkazowác rzeczy y łpráwy niewybaczywłzy. W czym oni Káplani y Piłárze Zakonni grzelzyli/ ktorzj Szczepaná S. łádzili. W czym też grzelzyli oni v Philipenłow przełózeni Sądowi/ o ktorzych mowił Apołtoł *KuczKat* 340.

»senat [= izba wyższa] sądowy« (1): Też było w Aufzpurku wchwalono/ áby Senat ładowny był łepiecy połtanowion. *BielKron* 210v.

»sługa sądowy« (1): Ci, ktorzy gwałt v łádu wczynią, przez ktorégokolwiek łlugę ładownégo mogą bydz pozwáni. *SarnStat* 787.

»urzędnik sądowy« = *officialis iudicii JanStat* (5): (*nagl*) O Vrzednikach ładownych. [...] (–) Vrzednicy ładowni wedle łtárego zwyczajú máią być wybieráni y przyłięzni *UstPraw Cv*; VRzednicy ładowni niech ná łwé mieyłce niepołtanawiaią nikogo/ wyiáwłzy żeby chorowáli/ pod łtráccenim wrzędów. *SarnStat* 557; A przerzczeni Komornicy/ albo vrzednicy ładowni/ ktorzy máią bydz połádzieni/ niemáią innych łpraw iedno łwé włáfné prokurowác albo łprawowác/ áni ku łprawowániu máią od łádu włtáwác *SarnStat* 716, 555.

»zwierzchność sądowa« (1): *Postulare iudicium in aliquem*, Zędác práwá przeciwo komu/ albo zwierzchności ładowney przeciwo komu wezwác. *Mącz* 315c.

Szereg: »radny, (a) sądowy« (2): *A subsellis in rostra rem deferre*, Nieyákíey rzeczy łpráwę od radnych á ładownych pánów przed polplitego [!] człowieká przywieść *Mącz* [380]d, 63c.

aa. W funkcji rzeczownika: sędzia (3): Sądowi prokurowác niemáią okrom łwey rzeczy włáfney. *UstPraw Cv*; (*nagl*) Ma łędzia obáczyć kto wyznawa. [...] (–) Sądowi máią tego doyrzcć kto przed niemi wyznawa ábo zápiłue/ ielli iuże ma łátá albo rozum *UstPraw C2*, C3v.

γ. Odbywający się przed sądem (40):

Wyrażenia: »postępek sądowy« = *postępowanie sądowe; actus iudicarius JanStat* [szyk 6:5] (11): Ten Porządek [o karaniu złoczyńców] zdał mi łye być bárzo potrzebny/ ku wiadomóci tych/ ktorzy tego s práwá Niemieckim albo Łácińłkim ięzykiem piłánego/ wiedzic niemogá/ tak ná Vrzędziech Mieyłkich będącym ku dobremu rozłádkowi/ iáko y poddánym ku dochodzeniu Spráwiedliwóci łwey ładownym połtepkim/ ktory winien káždy wiedzic/ y Práwo wmiéc. *GroicPorz C2*; zdało łye zá rzecz potrzebná/ ábym

tu przed Połtepkim Sądowym o pozwie nieco łzerzey przypíł *GroicPorz p, C2*, p [2 r.], pv žp, nn4; *OrzRozm H4v*; Ielli ielt iáki człowiek słábey wiáry/ ma być od vrzędu poyman: y w więzieniu tak długo ma być/ áż ábo dá rękoiemłtwo po łobie że dołtoi práwá/ á Rzeczypospolitey y obráżoney łtronie dołyc wczyni: ábo áż łię ie⁸⁰ łpráwá ładownym połtepkim łkończy [*iudicatum fuerit*] *ModrzBaz* 84v; *SarnStat* 828, 1245.

»sądowe pytanie« = *przesłuchanie* (1): *Quaestio*, Sądowe á práwne pytanie o nieyáki zły wczinek *Mącz* 336a.

»rzecz sądowa« = *causa iudicialis, res iudicaria Mącz; causa iudicaria JanStat* [szyk 4:3] (7): *Actionem dirimere*, Vyác rzecz ładowná miedzi łtronámi. *Mącz* 103a; *Reum repetere*, Sądowná rzecz záś wznowic. *Mącz* 296a, [176]c, 384c, 412d, 447a; *SarnStat* 42.

»sądowa skarga« (1): *Accusationem constituere*, Sądowná skargę albo żáłobę przed łádem połóżyć. *Mącz* 413a.

»spor sądowy« (1): *Controversiae iudicariae*, Spory ładowne. *Mącz* [176]c.

»sprawa sądowa (sprawy sądowe)« = *causa iudicaria JanStat, JanPrzyw; actio, causa Mącz; actio iudicaria, acta (iudicialia), quaestio JanStat* [szyk 16:2] (18): Statut polłiedni ktori ielt wczynion o Sądziech Ziemłkich, Commisárłkich, Grođłkich, telko kv łpráwám ładownem ma bycz chován az do Seymv pirwłłego przyłłego walnego *ComCrac* 17v; Niewiáły też świádczyć niemogá/ Abowiem ony łá odmienne w łłowiech/ á świádcztwá rozne wydawáią/ y žadná ich łpráwá Sądowná bes Opiekuná nie ielt wáżná. *GroicPorz xv, C2v*; Co łie tycze łpraw ładownych/ ktore łie toczyły miedzy Pápielłkami Káplány á miedzy Lutery/ záwielzamy to do Seymu głównego *BielKron* 217; Lis, Zwádá/ Hádrunek. *Proprie tantum est*, Sądowná łpráwá. *Mącz* 195c; *Quo tempore maxime lites interquiescunt*, Którego czáfu zwłáżczá práwá á łpráwy łádówne przeláwáią/ albo záwielzáyá. *Mącz* 341d, 191a, 307d, 421d, 423a; *Gerichts handel*. Sądowná łpráwá. *Lites fori. Calag* 232b; *Włázkze łpráwy ładowné Sędziemu wedle Státutu máią bydz złécáné. SarnStat* 324 [*idem* 946], 42 [2 r.], 592, 748, 912, 946.

»sądowa żáłoba [= skarga]« = *accusatio Mącz* (3): *Libellus*, Sądowná żáłobá ná piłsmie dána. *Mącz* 191d, 413a.

Szereg: »sądowy a prawny« (1): *Mącz* 336a cf »sądowe pytanie«.

δ. Nakazany, wydany, orzeczony przez sąd (25): *Hinc lis aestimata est*, Temu przisádzono náłłády ładowne płáćic. *Mącz* 195c.

Wyrażenia: »dekret sądowy« (4): *Ktobi komv wziął Kmieczia* [...] albo tez do niego wcziekl, tedygo ma wrocicz [...]]. A gdzieby go niechcział wrocicz, iedno za decretem ładownym, tedy z winá włtáucznie opifaná będzie povinien wrocicz z zoną y z dzieczmi *ComCrac* 17; O które łzkody/ [...] pozwány/ [...] odpowádad y od Sądu nieodchodząc Dekrétowi ładownému bydz połłuzen/ to ielt/ záłtepic/ y o włzyłłki ofáđzone rzeczy dołyc wczynic będzie povinien *SarnStat* 1249 [*idem* (2)] 1251, 1257.

»pomsta sądowa« (1): dla ktorzych wyłtepków pomłłá ładowná [*ultio Iudicialis JanStat* 585] wedle ich [*graczy w kostki*] záłlug od nas zwyklá bydz w tákowych rzeczách czyniona. *SarnStat* 706.

»skazanie sądowe« = *edictum Mącz; sententia iudicii JanStat* [szyk 6:1] (7): Potwierdzáiąc ten dar albo zdánie ktore łye tobie dżis v Sądu słáło/ wto imienie albo dżiedzictwo ciebie wwięzuie/ y w ręce zá włáłnołć thobie podáię wedle łkazániu Sądowego. *GroicPorz* l3; A ilekroć [dłużnik] łkazániu Sądownému dołyc nieuczyni/ tyle kroć Sędziemu zwyklá winę przepada. *GroicPorz* r2, q3v, ce4v; Thegoz roku Krol Kázimierz [...] zá łkazánim ładownym v Piołthrkowie/ w wiázáł łie w Płocká ziemię według práwá *BielKron* 395; *Bona ex edicto possidere*, W więzác łie w ymienie zá skázánim ładownym. *Mącz* [380]b; *SarnStat* 794.

»ustawa, uchwała sądowa« [szyk 2:1] (2:1): Przes ktoré [*chrześcijaństwo*] nierzkąc włzyłłki ceremonjé žydum rołkázané [!] ale teź i vłtawy ładowné: také mało niewłzyłłki: łá wniwéc obróconé *MurzNT* 56; połłowie [...] niech będą obráni: ktorzy [...] będą mogli albo zwolíc imieniem włzyłłłkich ná przerzczoná po-

prawę [w *statucie*]: albo one [poprawki] za potrzebą z lepszym baczeniem poştánowić/ [...] zeby iuż nápotym za niepewne pewne/ za niepozyteczne/ pozyteczne fądowne wftawy były [*iudicariae Constitutiones efficiantur JanStat* 142] *SarnStat* 56, 1021.

»wina [= *kara pieniężna*] sądowna« (2): Winy fądowne nie mają bydz nikomu dárowané. *SarnStat* 160 [*idem*] 894 *mag*.

»sądowy wyrok« (7): Sługá tedy Sądowym wyrokiem przydány/ przywoła go [oskarżonego] ná onym mieyftcu gdzie fye zamordowanie sftało *GroicPorz* o; A iefliby też fantu ku opłaceniu długu nie sftawáto/ Iftiec offtátká ná Perfonie ma fzukác. Czego wftytkiego powód ma fye v Sądu domowić/ áby mu tho było nákazano przez Sądowy wyrok. *GroicPorz* r, nv [2 r.], o2, eev, 113v.

e. Zawierający teksty sądowe (17):

Wyrażenia: »akta sądowne« = *acta iudicaria JanStat* (3): A to wftytko iáko rużenie y náznáczenie Roku ftużnie w Aktá Sądowne [in *Acta iudiciorum JanStat* 651] przez fąd y Piłárzá máią bydz wpińané *SarnStat* 808 [*idem* 811], 747, 811.

»księga sądowna« (8): Kftęgi fądowne máią być w káżdym powiećie/ w ktore máią wwodzić wftelákcie przezytki y lkażnie. *UstPraw* G2v, G2v; *Instrumentum litis*, Wypis wftitkiewy sftawy xiąg fądownych. *Mącz* 195c; ktoby v fądu lifty ftronie fwéy przećiwnéy w fałżu podeyżrzáné vkazał: á ftronáby fie nápiérárá y proftá ná tákowé lifty o dowód: będzie ich powinien kftęgámi fądownémi ziemfkiami [*Actis iudicialibus Terrestribus JanStat* 508] dowieść. *SarnStat* 327 [*idem* 766]; chcemy y lkázuemy bydz/ áby [...] Piłarz Ziemiłki [...] z kftęgámi fądownémi [*cum libris iudiciorum JanStat* 454] ftáwił fie v fądu *SarnStat* 745 [*idem* 916], 766, 911 *mag*, 916.

»list sądowy« = *littera iudicialis JanStat* (4): O wftęzfe [tj. *sprawę sądową o rzecz większej wagi*] ma być káżdemu dano/ á wftáżke ná roku przyfztem ma okázác list fądowny/ iż miał tego czáftu o wftęzfe *UstPraw* G3v; ZA list fądowny zápieczętowany pieczęćią Sędziego y Podfędkowá dziefięć grofzy/ [...] ma bydz płácono. *SarnStat* 819, 767, 819.

»pisanie sądowe; sądowy zapis« (1;1): Cautor formularum, fubtylne/ nápráwne/ á fądowne zápiły *Mącz* 42a; GRodzki fąd niewięćy od ofądownéy rzeczy/ albo od pińania któregokolwiek fądownego [*seu scripturis ... iudicialibus JanStat* 503]/ niech nie bierze áni wyćiąga/ ieno iáko w fądzięch Ziemiłkich brác od tákowych ieft zwykło. *SarnStat* 821.

b. Od znac. 'rozprawa sądowa, sądzenie' (13):

Wyrażenia: »sądowy dom, [grod]« [*szuk zmienny*] (2): *Basiliaca*, *Latine Regia*, [...] Sądowy dóm/ albo/ *Ratusz Mącz* 23c, 319d; [Napřednieyfe Miáfto Liw/ ielczce zá Pogáńłkich Monárchow fundowáne/ [...] ieft w nim Grod Sądowy. *PaprHerby* 716].

»sądowy dzień« = *decretorius dies, fastus dies Mącz; iudicus dies JanStat* [*szuk* 3:2] (5): *Fastus dies*, Sądowy dzień. *Mącz* 118d, 49a, 118d; Piąté fądzenie po swięćie S. Bártłomiejá Apoftoła w powfzedni dzień piérwfy fądowny [*Quinta ... feria proxima Iuridica JanStat* 467] *SarnStat* 729, 729; [Sądowy dzyen *iuridica dies ReuchlinBartBydg* q5v].

»miejsce sądowe« [*szuk* 2:1] (3): ROtuł od wylfłego Práwa ná dáłfzym dniu przynieyony/ nie indzie ma być otworzony/ iedno ná mieyftcu fądownym Przyfyeżnicym przy oblicznofći obudwu ftron. *GroicPorz* bb4, C2v, zv; [Consistorz, Sądowne myescze consistorium {vide *Calepi*} *ReuchlinBartBydg* h4].

»sądowna moc« (1): *Stolic dwádziefćia y cztery*. [*Apoc* 4/4] Przez ftolice rozumie fię fądowna moc Apoftołów/ Prorokow y innych swiętych z Chrifufem kroluujących/ przeznáczonych przez tych 24. ftárfznych. *WujNT* 849.

»sądowy rok [= *termin*]« (1): Iefliby Pozwany ná piérwzym roku do Sądu nieftánał: Powód przypowiadáiąc fye náń przed fądem/ poki Práwo fyedzi/ wftáne przećiw iemu piérwfy Sądowy rok *GroicPorz* qv.

Przen (1):

Wyrażenie: »miejsce sądowe« (1): Támże [w *Talmudzie*] ftoi/ iż fie Rabinowie fwárzyli o potępieniu dźiatek máłtych y ná tym ftá-

nął Pan Bog/ iż gdy by miał kogo pothępic sftáwiedliwie/ przećie dźie fie z mieyfcá fądownego ná ftolec miłofierdžia *BielKron* 463v.

Synonimy: *prawny*; a.β.aa. *sędzia*.

Cf NIESĄDOWNY, SĄDNY, SĄDOWY

MN

SĄDOWY (199) ai

sądowy (198), sędowy (1); sądowy : sędowy *GórnRozm* (2:1). o *jasne*.

sg m N sądowy (7). ◇ G sądowégó (13); -égo (5), -(e)go (8). ◇ D sądowému (2); -ému (1), -(e)mu (1). ◇ A sądowy (1). ◇ I sądowym (4). ◇ L sądowym (7). ◇ f N sądowá (5). ◇ G sądow(e)j (9). ◇ D sądowój (3); -ěj (1), -(e)j (2). ◇ A sądowá (1). ◇ I sądowá (5). ◇ L sądowój (11); -ěj (1), -(e)j (10). ◇ n G sądowégó (7); -égo (4), -(e)go (3). ◇ D sądowému (4); -ému (1), -(e)mu (3). ◇ A sądow(e) (5). ◇ I sądowym (1). ◇ L sądowym (5) *GroicPorz, BielKron, WysKaz, SarnStat* (2), sądow(e)m *ModrzBaz* (2), *skróť* (1). ◇ pl N m pers sądowi (5). *subst* sądowé (22); -é (8), -e (1) *SarnStat* (8:1), -(e) (13). ◇ G sądowych (34). ◇ D sądowym (3). ◇ A m pers sądowych (1) *SarnStat*, sądow(e) (1) *UstPraw. subst* sądowé (20); -é (12), -(e) (8). ◇ I m sądowémi (1) *MurzNT*. ◇ L sądowych (19).

St stp, Cn notuje, Linde XVI i XVIII v.

Przymiotnik od „sqd”; *iudicialis Mymer*¹, *Modrz, JanStat, Cn; iudiciarius Modrz, Calep, JanStat, Cn; comitalis, fastus, forensis, iuridicus, iuridicialis Cn* (199); *Iudiciarius – Sądowi. Calep* 569a.

a. Od znac. 'instytucja wymiaru sprawiedliwości' (154):

a. Związany z działalnością sądu (62): *De Iudicialibus*. Gonn den richtern vnd yzer zugeborüg. Imiona rzeczy fądownych. *Mymer*¹ n1b 1; *ZapWar* 1545 nr 2646; Abowiem wftelkie ich [pisarzy sądowych] pińania bywáią vmocnione y potwierdzone Pieczęćią Mieyłką albo Sądowá. *GroicPorz* d4v; Przeto też wiele ludzi dla ták wielkiego kofztu y nákladow/ opufzczáli sftáwiedliwość fwoię/ z wielką fzkodá á krzywdá fwoię/ to ieft/ dla kofztu albo łupieftwá Prokuratorłkiego/ nie Sądowego *GroicPorz* e4v; Acz káżdemu Sądowi/ y káżdey zwirchnofći/ krom gáenia/ wftiwołć przyftoi czynić/ wftáżke thy frzodki [tj. *słowa i uczynki strony nierozumiejącej wypowiedzi sędziego*] ku powáżnofći y wftiwołći Sądowey dźiwnie káżdego pobudzáią. *GroicPorz* i3, d3, k2v; Drugá część pámięty/ iż Pan powieda/ iż tego potrzebá/ áby Duch s. karał fwiáts sftáwiedliwości. Nie rozumieyże tu/ áby to z owey fądowney/ ále s tey/ iż temu nie dufamy/ iż nas Pan vftáwiedliwiwfy krwiá á męká fwoię/ ofárował Bogu Oycu fwemu *RejPos* 131v; Przetoż we dni swięte/ gdyd od fądownych zábow wolnieylym bywał/ nie zániechał niepokátnie [...] ále iáwnie w przednieyzym kośćcie/ onego miáftá wezyć. *NiemObr* 22; ROznice fądowne między Duchownémi y Swietckimi ná tym Séymie z Rádámi náfzemi oboygá ftanu/ y z Pofty ziemłkimi ták poştánawiamy: áby więćy ieden drugiego do práwá fobie nienależácego nie pozwał. *SarnStat* 213; Stároftowie pogránicznych y fądownych zamków/ y miáft głównych: tákze y miáftá główné/ które Stároftów nie máią/ przysięgáć Królowi y króleftwu máią/ iż [...] *SarnStat* 482 [*idem* 493]; O PŁACY SĄDOWEY PISARZOWI. Piłárze pámięćie iákié brác máią. *SarnStat* 816; NA których Séymikách wysfzýy miánowáných/ káždé Woiewódtwo obrác [!] fpólnie [!] ma/ y będzie powinno między fobá ofobę iednę godná/ bogoboyná/ cnotliwá/ práwá y zwyćzáiów fądownych onégo kráiu vmieiętná/ ościádlá. *SarnStat* 852 [*idem* 867], 184, 484, 493, 815 *żp*, 867.

Wyrażenia: »akcja [= *skarga*] sądowa« (1): [u *Czechów*] Vrząd piłze pozwy/ [...] á nikogo ná pozwie nie fzkáluie/ áni piłze rzeczy nieftużnych/ y nie podobnych. Y dla tego dáleko tám mniej *Actiy* fądownych/ niżli v was. *GórnRozm* F3.

»sądowy akt [= *czynność prawna*]« [*szuk* 1:1] (2): RVfznic áby żaden/ [...] ná Séymikách/ ná zieżdźiých/ y ná innych fądownych Aktćiých/ tákze ná biefiádách wftelákich/ targách/ iármárkách nie vzywał *SarnStat* 500, 1166.

»dowód sądowy« (2): *GroicPorz* oov; MAiá też być Práwá fpińáne o odwłokách práwnych/ o poftępkách y dowodziech fądownych

[*Sunt etiam leges conscribendae de diebus legitimis, de actionum et probationum generibus*] o wżelákíem łpofobie práwowania/ y o dniách práwu należących. *ModrzBaz* 84.

»jurysdyccja sądowa« (1): Włzákze té zamki łzlachćíom oby-wátelóm kráiów tych/ gđzie té zamki leżą/ złéconé y dawáné byđz máią/ którých iurisdicia łądowa opráwie podłédz nie ma. *SarnStat* 26.

»porządek sądowy« (1): [*nieznający prawa urzędnik sądowy*] Winy niełufzne bierze/ drze/ łupi/ dręczy vbogie łudźi/ nieznáiąc Práwá/ áni żadnego Porządku Sądowego *GroicPorz* B4.

»prawo sądowe« = *iudicium Vulg* [*szyk 4:2*] (6): Te łą przyka-zánia y te Obrzędý śwíete/ y práwá Sądowe/ kthore przykazał Pan Bog wáfz/ ábych was ich wczýł á żebyście łkutkiem pełnili w źiemí they/ do kthorey przydziećie y kthorą opánućie *Leop Deut* 6/1, *Deut* 5/31, 12/1, 30/16; Niektorzy ták trzymáią/ á zwłázczá ći co zakon ná trzy części dzielá/ to iest/ ná Ceremonie/ ná práwá łądo-we/ y ná obyćzáie *CzechRozm* 96v; *SkarKaz* 311a marg; [Potrzećie/ potrzebá y tego/ áby między práwy Rządowémi/ á práwy Sądowé-mi/ pewny łpofob náleżon y postánowion byđz mógl. *JanStat* **10; Zá Krolá pamięći wćieczný Stephaná/ odwálil łie iuz kámién nie-máły y trudny práw łądowych/ dochodzenia kođdemu łpráwiedli-wości łwéy ná łądzích Trybunálnych *JanStat* **10, **10].

»sądowe przykazanie« [*szyk 1:1*] (2): The łą przykazánia y prá-wá Sądowe [*praecepta ... atque iudicia*] wedle ktorych łie maćie łpráwować w źiemí/ ktorą Pan Bog oycow twoich da thobie/ byś nią władał przez ten włlyłtek czás/ poki będziez po źiemí chodźil. *Leop Deut* 12/1; *WujNT* 661.

»starostwo sądowe« [*szyk 6:3*] (9): Tenze [*wojewoda poznań-ski*] dwoie Starostwo ładowe nad prawo łopolithe trzymał *Paprup* I3; O Busk owdzie kłopotu sieła, Szlachta narzeka, że im nasądowe Starostwo, dano nie osiadłego Starostę Pana Sendomirskiego *Act-Reg* 131, 44, 141; Dwu Starółtw łądowych nikt nie może dzierzeć. *SarnStat* 484, 77 [2 r.], 106, 336.

»stolica, stolec sądowy(-a)« = *tribunal Vulg, Modrz, Calep; solium iudicii PolAnt* [*szyk 12:2*] (12:2): A Piłath potym gdy wlyłłá the łłowá/ wywiodł ná dwor Iezufa/ y włádl ná łtolcu łądowym *Leop Ioann* 19/13; á w tym wlyłtkim nikt iny nie winien/ iedno ten/ kto niegodne łudzi ná łtolice ładowe władza. *GórnDworz* Hh6; *BudBib Prov* 20/8; łędzia/ łiedząc ná łwéy łtolicy ładowej/ [...] niech wćzyni tákí wyrok/ żeby łie onemu naywylżemu á że włzech naymoźnieylżemu Bogu podobác mógl *ModrzBaz* 87v; *SkarJedn* 130; *SkarŻyw* 151; *NiemObr* 108; Tribunal – Sądowi łtoliecz. *Calep* 1083b; Dekret ná wyłokim/ y kámiéníem łołożonym Trybuna-le/ áłbo łtolicy ładowej wćzyniony/ ģiełzki y łromotny Pánu był. *LatHar* 318, 734; *WujNT Matth* 27/19, *Ioann* 19/13, s. 382; To łiedzenie iego [*Jezusa*] n[á] práwicy Bożey dáie znáć/ iż łiedzi iáko Krol w Páńłtwie łwoim/ y iáko łędzia wlyłtkiego śwíátá/ ná łtolicy ładowej łwoiey *SkarKaz* 242b.

»urząd, officjum sądowe(-y)« (4:1): Gdyż Státut iest: że *officia* Sądowe máią byđz dawáné *aetate, intelligentia bene vigentibus*. *SarnStat* 86; przeto rołkázuiemy wlyłtkim/ ktorzy łą ná wrzędźích łądowych [*in officiis iudiciariis constitutis JanStat* 489] áby wedle Státutów łądy czáfów náznáczonych łądzili *SarnStat* 558; włtáwíamy: [...] áby tákze gdy wákwóć będzie wrząd łądowy iáki Ziemki: nietylko Káłztelan Ośwíećimłki/ ále tész y Stárołtá Ośwíećimłki y Zatorłki zá czáfem bęđący obiéráni nowé⁸⁰ wrzędniká/ [...] łzláchćie złożyć/ y ono do łłufzného końcá przywíeđz mógl *SarnStat* 1216, 725, 864.

Szereg: »ceremonijalny i sądowy« (1): Wyzwoleni od grzechu/ łłtáłłicie łie łługámi łpráwiedliwości. K temu w wyłwobodzeniu od iármzá ceremonijálnych y łądowych przykazał zakon łtárego: kto-rego áni oycowie łtárzy znośćie nie mogli. *WujNT* 661.

Przen (2):

Wyrażenia: »sądowe pytanie« (1): [*Augustyn odpowiada ad-wersarjom:*] iednáł łie przed oczymá włzechmocnego włpráwiedli-wiáć nie łmiem: ále ráczey łoynośći miłółsierđzia iego niźli łądo-wego ćiáłne⁸⁰ pyłtánia czekam. *SkarKaz* 352b.

»sądowa stolica« (1): ktoremu [*dobremu monarsze*] práwem iest łoiaźń Boża: łądową łtolicá/ mądrość bozka y łpráwiedliwość *SkarKazSej* 691b.

β. Stanowjący instytucję, organy sądu; biorący udział w procesie jako strona (23):

αα. O ludziach (22):

Wyrażenia: »pan sądowy« (3): Włtáwíłifmy iż łotwarce y łozwy łáłłzywe w łądze mieyłcá nie máią/ á thákwí łáłłzerze przez pány łądowe máią być karáni wedle ich złáłługi. *UstPraw* H2v, G, I2v.

»persona, osoba sądowa« (5:3): O Perłonách Sądowych [*tj. o sędzim, powodzie i stronie obwinionej*] *GroicPorz* bv źp; TRZECIA CZĘŚĆ PRAWA ZIEMSKIEGO: O łámym łroceśie práwá, co AC-TIONES zowie Céfárlkié práwo. Opíłáwly iedné perłony łądowe: drugié perłony do łądu łrzychodzącé ze wlyłłką łomitiwą y áppá-ratem łch łopiéro máterią łądów łorządkiem łwym opíłuié *SarnStat* 716; Opíłáwly wedle práw perłony łądowe, w drugim rozdziale opíłáné łą łáwice, áłbo záśiędźenia łądów, łóre zložoné łą z onychz perłon *SarnStat* 749, 552, 553, 822, 852, 1152.

»starosta sądowy« [*szyk 4:1*] (5): Iednáł żaden Senator áni Stá-rołtá łądowy/ Rót tákowych mieć niełmoże/ dla łowinnośći wrzęd-ów łwých wykonywánia. *SarnStat* 434; Stárołtowie tész náłzy łą-dowí/ *ad viciniorem Capitaneum* o łtáwíenié tákích łoddáných bęđá mogli byđz łozywáni *SarnStat* 502, 415, 847, 1196.

»urzędnik sądowy« (3): Włeć w náđźieć [!/] y práwá nie łob-rego/ y wrzędniká niełboźnego (*marg*) Wrzędnicy łędowí źli. (–) łoz-woie drugi łobrego człowieká/ tylko dla [!/] łego/ żeby go do łrzy-śięgi ták łrzyłwówdźil/ iżby łie iey łodkupowác muśiał *GórnRozm* I2; VRzędnicy łądowí [*Officiales Iudiciorum JanStat* 485] niech bęđá wybíéráni ná Séymiech źiemłkich *SarnStat* 555, 555 źp.

Przen (1):

W porównaniu (1): PRokuratorowie łą bárzo w łrećzy łopolite-y łotrzebni/ y wrząd łch iest wćiwy. [...] A łą iákwoby Sądowí Ryc-erze: Abowiem iáko Rycerz waleczny/ łokoiu łopolitego łiecz-erze łroni/ thák Prokurator łowćípem łwoim łpráwiedliwoć mónoży/ á niełpráwiedliwoć łłumi. *GroicPorz* e2.

ααα. W funkcji rzeczownika: sędzia (2): w niektórych źiemíách w Śwíátećné dni w Ponedźzáłek Roki łądzáią: Ale iednáł nie zďá-wáią: y móglby o to nágrzáć [= *oskarżyć*] łądowych, wćzyniłłzy łotefełtáią ná łch. *SarnStat* 1279.

Szereg: »sądowy a prawny« (1): W Hierufalem łnfłzych męđów tész łowáźnych i wćzonych było łiemđźieśiáł/ łóre zwáno łomikus [...] ławnémi ábo zákonnémi [...] łóre tész [...] łoctorni łakonu zowíemy wedle zwyczáiu/ włzákze łepieći łé zwáć/ wćzonémi wzá-łkonie/ ábo łądowémi/ á ławnémi/ dla łewniełłłzy różnice między nimi. *MurzNT* 174.

ββ. O Bogu (1): Kłorego [*Boga*] dniá onego łłtáłłniego oczeká-wamy: gdy łrąby łwoiey łłofem do Máiełłtu łwego łądowego wy-zowíe żywe y złárle [*ad suum tribunal evocabit vivos et mortuos*] *ModrzBaz* 136v.

γ. Odbywający się przed sądem (37):

Wyrażenia: »postępek sądowy« = *postępowanie sądowe; pro-cessus iudiciarius Modrz* (5): W łreććiey [*części jest mowa*] o Pof-łtełku Sądowym/ ták w łrećzyłkách ławných łreććiw łtronie gdy do łądu łozwána niełtánie/ iáko tész w łpráwách wlyłłłkich/ gdy do łądu łtánie. *GroicPorz* C, B4; Áni bęđá łłáđác [*rzemieślnicy*] ná łtolicách/ áni rozumieć łofłtełkow łądowych [*et testamentum iudicii non intelligent*]. *BibRadz Eccli* 38/36[38]; *ModrzBaz* 117v; *Sarn-Stat* 115.

»proces sądowy« (1): á łrudzy zmyśłoną łofobé ná złowíe miánowáli: ábo w łroceśie łądowym ták łolgowáli/ że łłównicy win łrąwem opíłáných wchodźili. *SarnStat* 612.

»rzecz sądowa« (4): *CzechRozm* 97v; OSiáđłému człowiekowí/ niema byđz łopufczon Áreft ná pieniáđe iego łądownie łołożoné áłbo opíłáné/ [...] A włzáłkóz/ może łe wyrećzyć z árełtu przez ośiá-dłého łzláchćicá/ iż práwu łołłoi y łrećzy łądowéy łofyć wćzyni. *SarnStat* 1161, 1063, 1192.

»sprawa sądowa« = *negotium iudicarium JanStat* [szyk 23:4] (27): byli niektorzy, biorąc przed się formam iudiciorum inych postronnych państw, w których są iudices ordinarii zawždy na pewnem miejscu gotowi, do których wszycki sprawy sądowe idą certo modo et ordine jako w Francyje, Angliji etc. *Diar* 30, 91; Ma tedy [sędzia] ofobliwe sumnienie y wiadomofc odłożyć ná ftronę/ y wedle Sądowych fpraw fędzić. *GroicPorz* b2v, B4, d3v, ev, e4v, o4, f4v [2 r.]; *KochZuz* A2v; Vczyniono dwa Perlámenty/ to iest rząd fądowych fpraw/ ieden w Wiedniu drugi w Eniponcie. *BielKron* 289v, 99; *BielSpr* 50v; [Aleksander Sewerus rzymski cesarz] około Práwá y fpraw fądowych/ rádził fię ludzi w Práwie bieglych [Et de iure quidem et negotiis iurisperitos consulebat] *ModrzBaz* [16]; *GrochKal* 12; cokolwiek Ziemlkim fprawóm fądowym nalezy [causave iudiciales pertinet JanStat 505/] które przy bytności názfey fprawowané bywáia; to w ziemlkié księgi wpifano bydz ma *SarnStat* 146 [idem 328]; IEfze za prósbą tychze Polów Podláfkich pozwolilifny im tego: iz wzelákíe ich fprawy fądowe/ ták od fądu Ziemlkiégo/ iáko y Grodzkiégo/ [...] wfzytki obyczáiem y wedlá práwá Koronného dewolwowác fie máia *SarnStat* 742, 59, 324, 328, 722, 855 (11).

Szereg: »sądowy i (abo) prawny« (3): *CzechRozm* 97v; [będzimy powinni obywateli Ziemi Kijowskiej do urzędów dopuszczac] zoftáwifwzy to: ze iáko Pánowie Rády náfzē Duchowné y Swietkié/ tákze y ci przerzeczeni Książétá w rzeczách fądowych y práwnych [...] w Powieciéich fwoich ná mieyfách zwyklych/ [...] fprawowác y fądzić fie máia *SarnStat* 1063 [idem] 1192.

đ. Nakazany, orzeczony przez sąd (25): Bo [ubogi czlowiek] naklády Sądowe y Pifárskie rowná plácá odpráwi. *GroicPorz* dd3.

Wyrażenia: »dekret sądowy« [szyk 4:1] (5): *ZapKościer* 1586/66; Iedne księgi niech Ziemlkié będą dla fpiłowánia Dekretów fądowych. *SarnStat* 748, 497, 686; fądowe dekretá moc máia/ á feymowe vpadáia. *SkarKazSej* 659b.

»dylacja [= odroczenie terminu] sądowa« (2): Wiele fzkod przychodzi z owych dyláciy fądowych zwyklych [ex prorogationibus iudicialibus usitatis]. *ModrzBaz* 92v; *SarnStat* 443.

»karanie sądowe« (1): Ná ktore świádectwá chcąc co odpowiedzić Heretycy ták mowia: ze tu mowá iest o karáníu oycowlkim á nie fądowym. *WysKaz* 28.

»skazń, skazanie sądowe(-a)« (4:2): *ZapWar* 1528 nr 2458; Zá rofkrwáwienie iednego/ winá iest Sędziemu/ dwádziefciá grofzy y piéc/ y fzeląg. [...] Gdy kto fkazáníu fądowemu dofyc nieuczyni/ czáfu wedle fkazánia zamierzónego/ piéc grofzy y fzeląg *GroicPorz* c3v; Kthoryby Sláchcié iáł fię krász y infze złe vczynki czyni/ [...] My áczkolwiekbychmy mu gniew z winá odpufcili/ tedy iednák winien temu przeciw ktoremu wystápił opráwić wedle fkazni fądowej. *UstPraw* 13v; A nádto [pomocnik przy zabójstwie szlachcica] dwánaście niedziéł ná dnie w wiezy siedziéć ma/ y winien będzie zá fkáznia fądowá. *SarnStat* 1173, 874, 1172.

»sądowa ustawa« [szyk 1:1] (2): *CzechRozm* 98v; Drugie vftáwy były fądowe/ około rzádu Rzeczypopolitey y fprawiedliwofci. *SkarKaz* 311a.

»wina [= kara pieniężna] sądowa« [szyk 6:1] (7): y thesz [mam zaplácié] oth wsisthkych vyn sandovych malych y vyelkych yedno piáthdziesianth kxianzaciv dziesiancz groschy sandziemv gdva grosza poth santhkovy [lege: podsędkowi] grosch *ZapWar* 1528 nr 2421; A gdzieby pozwány nie vczynił dofyc téy fkaźni/ tedy in illis fequentibus terminis máia bydz fkazané oné wfzytki winy fądowé *SarnStat* 1150; tákowy práwem pokonány od ftrony obrónéy/ ma bydz w plácéy fowitych ran przykazan/ [...] y w winie fądowéy trzech grzywien/ á tylez ftronie *SarnStat* 1174, 548, 622, 1168 [2 r.].

Szereg: »sądowy, (i) prawny« [szyk 1:1] (2): *CzechRozm* 98v; Bo iz [ustawy] fądowe ony práwne/ iedney tylo y máley nácyey Zydwofkicy dáne były: á Chrześcijánftwo ná wfzytek swiát y narody rościágnąc fię miáło: trudno bylo wfzytkiemu swiátu rzádzić fię y fądzić wedle praw y obyczáiw narodu iednego. *SkarKaz* 311a.

aa. [W funkcji rzeczownika: »sądowe« = oplata sądowa, kosztą sądowe: Ciż kmiecie okrom piáci przysięzników, którzy są od tego wolni, dają sądowego per den. 14 *LustrRus* II 235.]

e. Zawierający teksty sądowe (7):

Wyrażenia: »księgi sądowe« = *acta iudicialia JanStat* (3): Kto-re wwiązanie potym będzie w Kfyęgi Sądowe zápiáno. *GroicPorz* 13v; á ci [mężowie] wefpótek z onym/ który lift podeyżrzány wnoši/ przysięgá/ iz on lift nie iest fałzywy/ ále fufznie z ksiąg fądowych wyszed/ popráwić będą powinni. *SarnStat* 327 [idem] 767.

»list sądowy« (4): *ZapWar* 1527 nr 2376; A od czytánia przywileiów wzelákich y liftów fądowych/ które w Aktách będą pokládáné/ nic brác niemáia pifárze *SarnStat* 1158; á tákíe lifty fądowé ná párgáminie Pifárze Ziemfcy powinni będą wydávác potrzebuácym. *SarnStat* 1158, 1158.

b. Od znac. 'rozprawa sądowa, sąđenje' (44):

Wyrażenia: »czas sądowy« (6): *RejPos* 5v marg; A ták gdzieby aliquod legale impedimentum przypádo/ ná czáfy w Conftituciiéy opifáné/ dla ktoregoby [roki ziemskie] niemogly bydz fądzoné/ tedy fąd Ziemlki powinien infzē czáfy obwołác fądowé/ cztery niedziéle przed fądzeniem Roków *SarnStat* 717 [idem 723, 733, 735], 527 žp, 723, 733, 735.

»dom, izba, pałac sądowy(-a)« = *curia Modrz* [szyk 10:1] (8:2:1): *ZapWar* 1532 nr 2414; Sędzyowie nie máia nikogo pozývác iedno przes fwego Woźnego á przelożone przes lifty/ wyiáwfy izby kto w domu fądowym vczynił iáki wyftepek. *UstPraw* H3; Zda mi fie ták/ iz Iezus Názáredlki był Mefyafzem/ ktory zábyty iest od domu fądowego/ to iest od vrzędu *CzechRozm* 166; *ModrzBaz* 90; Tam [w Jeruzalem] práwo/ tám iest záfádzon pałac fądowy/ Tám ftolicá/ y on zacny thron Dawidowy. *KochPs* 188; *GórnRozm* L2; A żołnierze wprowadzili go do sieni ratufzney (marg) ktora iest ratufzem. G. ábo fądowym domem. (-)/ y zwofáli wfzytkiey roty. *WujNT* Mar 15/16; Mieyfce ná polu gdzie dekret feruia, y Iurifdicia funduia, in ea securitate iest, iáko izbá fądowa ziemka. *SarnStat* 462, 857, 870, 1029; [LustrWpol I 55; Praetorium Richthauz Sądowy dom. *ArtNom* 16].

»dzień sądowy (dni sądowe)« = *fasti Calep* [szyk 2:1] (3): ktorego [dobrodzieja swego] zátaiwfzy v fiebie wdomu Athánazyfz/ iulz od Páná Bogá pomoc máia/ dnia fądowego czekał *SkarŻyw* 390; *Calep* 409b; [Sądove zavyeshone dny ferie sunt quedam solemnitates, in quibus cause tractari non debe(n)t *ReuchlinBartBydg* m5].

~ »do sądowego dnia« = w nieskończoność (1): [Pan Dębieński] Témi fłowy powiedział: W téy á w téy rzeczy/ ták Król Ie^{so} M. dekret czyni/ ré. A tę drugá odkláda do fądného dnia/ miásto tego co miał rzéc/ do fądowého dnia *KochAp* 13. ~

»miejs(t)ce sądowe« = *locum iudicum Modrz, JanStat; tribunal (iudicis) Modrz* [szyk 18:3] (21): *ZapWar* 1532 nr 2414 [2 r.]; Powod opowiedziawfzy ie [świádków]/ będzie zádał áby byli do Kołá ku mieyfcu Sądowemu wpufzczeni y wylucháni. *GroicPorz* x3, g3, nv, p2, pp; Widzialem pod fłoncem ná mieyfcu fądowym [in loco iudicii *Vulg Eccle* 3/16] nielutość kroluác/ y ná mieyfcu fprawiedliwofci niepráwofc. *BielKron* 79v; Iefli kto będzie miał fyná krnábrnego/ vpornego/ á kthoryby oycá y máthki nie fłuchał/ y ná karanie ich nic niedbał/ tedy obá rodzicy wzyáfwy go/ przywiodá go do ftráfznych miáftá fwoiego/ á ná mieyfce fądowe *RejPosWstaw* [41³]v; A ták wzelákíe gromády/ wzelákíe oreža/ od mieyfca fądowego będą oddalone [a subselliis iudicum amoveantur] *ModrzBaz* 95, 88, 90v, 92; [starostowie] nie máia bydz fufzczeni od mieyfca fądowého/ áz piérwéy zá winy rękoiemftwo dofítáteczné vczynia/ álbo poftáwia. *SarnStat* 663; KSięgi Ziemlkié/ po dokończeniu Sádu/ máia zoftác ná mieyfcu fądowym trzy dni/ á to dla dáwánia Kopiy z Akt którzyby ich prófili. *SarnStat* 747, 86, 527 žp, 783, 784, 935, 1285.

»moc sądowa« (3): *KuczKat* 215; On [św. Chryzostom] przez kilá Bifkupow wfkázał iz przed tymi fłanáć nie mogli/ ktorzy zádney mocy/ nád nim fądowej nie máia/ á wfzyfcy iego iáwni fá nieprzyáciele. *SkarŻyw* 89; *SkarKaz* 00002c.

»roki sądowe« (2): *Scrutinia in caufis criminalibus* máią bydź zá przypozwáníem srony przez sronę/ ná ziemiłkich/ álbo Grodzkich Rokách fądowych [...] co piérwéy będzíe [...] wypráwówané. *SarnStat* 149 [*idem*] 856.

Szereg: »zwierzchni i sądowy« (1): Abowiem który ten vřząd [*kaplański*] fpráwówać ma/ potrzebá aby miał nietylko onę moc ktorey przy Swięceniu doftawa/ ále też onę drugą zwierzchnią y fądową/ ktora zowá *Potestatem Iurisdictionis*. *KuczbKat* 215.

Synonimy: prawny; a.β.αα.ααα. sędzia.

Cf NIESĄDOWY, SĄDNY, SĄDOWNY

MN

SĄDZA cf SĘDZIA

SĄDZAĆ (2) vb impf

praes 3 pl sądzają (2). ◇ [*impers praet* sądz(a)no.]

St stp, Cn, Linde brak.

Iter. od „sądzić” ‘przeprowadzać rozprawę sądową’ [gdzie]

(2): Forum iudiciale, Ratułz álbo ynłze mieyłce gdzie fądżają. *Mącz* [176]; [dom sądowy drzewiany [...] z tej sieni izba, gdzie sądzają *LustrWpol* I 55].

Zwrot: »roki sądzac« [*szyk zmienny*] (1): Acz práwo mówi zá-kázuiąc, aby *in feftis celebrioribus* luridiki nie bywały: włzákóz w niektórych ziemiách w Swięteczné dni w Poniedziałek Roki fądżają *SarnStat* 1279; [aby byli wolni od sądenia roków ziemskich w domiech swych, które przedtym kolejją w rynku dom od domu sądzano. *LustrMaz* II 71, 12, 45; W tym miasteczku Płonsku sądzają roki ziemskie. *LustrPłoc* 1570/47, 1565/24; Sądzają w tem mieście roki ziemskie i grodzkie. *LustrRaw* 163].

Formacje współrdzenne cf SĄDZIĆ.

MN

SĄDZAĆ cf SĄDZĄCY

SĄDZĄCY (16) part praes act

sądzący (14), sądzac (1), sędzacz (1).

sg m N sądzący (3), sądzac (1); ~ (*attrib*) -ący (1) *SarnStat*, -ąc (1) *RejAp*. ◇ *G* sądzac(e)go (1). ◇ *D* sądzacému (4); -ému (1), -(e)mu (3). ◇ *I* sądzącym (1). ◇ *N pl m pers* sądzący (1). ◇ *G* sądzących (1) *CzechEp*, sędzacz (1) *BielŻyw*. ◇ *D* sądzącym (3).

St stp notuje, *Cn* brak, *Linde* XVIII w. w *cytatach s.v. upatrzycy oraz wśróód*.

1. *Wydaający wyrok sądowy, wymierzający karę; iudicans* *JanStat* (9):

Wyrażenia: »sędzia sądzący« (1): VStáwiamy/ iż przy náłżéy bytności/ álbo przed náłżym Stárofta/ álbo kiedy Roki główne bywáią fpráwówané/ przy których Woiewodowie y Pánowie fą/ Sędzia fądżący [*Iudex iudicans* *JanStat* 651] nie może bydź ó zlé fkanzanie nágánion *SarnStat* 797.

»sądzac(y) sprawiedliwie« [*szyk 1:1*] (2): To [*wyrok sędziów*] Alexander wyłtyłzawłzy dziwował fie á rzekł, nigdim niewidział ludzi fędżacz thak fprawiedliwie *BielŻyw* 161; bo w ten czás [*sędzia*] fprawiedliwie fądżącym będzíe znan/ gdy wedle praw oyczyłtych/ wedle wftaw fądzić będzíe *Phil* L.

a. *W funkcji rzeczownika* (4): ACzkolwiek w wielu fpráwách prędkość záłécáią/ á włzákóz táż prędkość álbo kwáplíwość w fądzeniu y odpráwówaníu niektórych kauz/ flufznie nie ma bydź záchowána/ á owłfem przedłużona y przymnażána: z téy przyczyny/ íze fądżacému włzytko potrzebá íeft zwártowác [= *zbadac*] [*quod iudicantem cuncta oportet rimari* *JanStat* 631]. *SarnStat* 154; wftáwiamy: aby dla wczéiwości fprawiedliwości y ftolice/ która zftony Bożéy nam fądżącym íeft pozwolóná/ żaden w dóm gdzie fądy ziemiłkie bywáią fądżóné z zbroią którąkolwiek bądź pópolpólita/ bądź wymyślńá nie śmiał wchodźć. *SarnStat* 495 [*idem*] (2), 782, 932.

a. *O Bogu* (2):

sądzac kogo za co (1): A tu fobie rozmyłłay íáko tho íeft Pan ftráfzliwy fądżac nas zá złości náłze s tego frogiego máyelftatu fwego. *RejAp* 48.

sądzący wedle czego (1): ále gdy przyidzie rzecz tá do fędźiego fprawiedliwego/ nie wedle widzenia oczu y ludzkiey inftygácyey fądżącego: tám fie pokaże kto praw/ kto nie praw. *CzechEp* 74.

Wyrażenie: »sędzia sądzący« (1): *CzechEp* 74 cf *sądzący wedle czego*.

2. *Wydaający sąd o kimś, oceniający; iudicans* *Vulg* (7):

sądzący kogo (3): Fáryzeułzowie byli ludzie chytrzy/ obłudni/ práwá Boże gwałcący/ [...] infłzych přetko fądżący/ y wielkimi ciężary okłádájący *CzechEp* 164; Ktorzy fą w ciężłkich grzechách/ nie przyłtoi aby tych fądżili/ ktorzy też grzechy ábo mnieyłze máią (*marg*) Sądzący drugiego. (–). *WujNT* 529, Bbbbbb3v.

a. *W funkcji rzeczownika* (4):

sądzący wedle kogo (1): Gdy nas [*tj. arian*] winuie [*ksiądz Powodowski*] w tym/ iż Papiéżá Antychriftem zowíemy: tedy tego dokłáda że to nieflufznie dla tego czynimy/ żefmy fie z nim ó to přewy nierořpárli [*tj. nie rozsądzili*] [...] íednáł/ by to mogło być/ [...] y zezwólłby ó tym z námi mówić íáwnie/ y ćierplíwie nas też fluchác/ poddáiac fie ná rozłádek fprawiedliwie wedle Bogá fądżących/ rádźibyłmy y to wczynili. *CzechEp* 90.

Wyrażenie: »sprawiedliwie sądzący« [*szyk 3:1*] (4): tedy ták tufzé iż ná tym doflýc będzíe fprawiedliwie fądżacému ku poznání te⁹⁰ kto íeft Antychriftem á kto nie *CzechEp* 363, 90, 348; który [*Chrystus*] zláány będac/ nie odłáiał: wtrápienie ćierpiąc/ nie groźił: lecz fie podawał temu który go nieřprawiedliwie fądźił (*marg*) Lecz podawał fądżacému fprawiedliwie G. to íeft pomłte poruczał (–) [*tradedat autem iudicanti se iniuste*]. *WujNT* 1.Petr 2/23.

Synonimy: 2. patrzący, szacujący.

Cf SĄDZIĆ

MN

SĄDZENIE (117) sb n

Pierwsze e jasne, końcowe pochylone.

sg N sądenié (20); -é (10), -(e) (10). ◇ *G* sądeniá (40); -á (39), -(a) (1). ◇ *D* sądeníu (15). ◇ *A* sądeníe (9); -é (5), -(e) (4). ◇ *I* sądeníem (5); -ém (4), -(e)m (1). ◇ *L* sądeníu (27). ◇ *dubium* shadzeny (1).

St stp notuje, *Cn* s.v. *sąd*, *Linde* w objaśnieniach s.v. *sąd* oraz *sądowy*.

Składnia przydawki dopełniającej równoznacznej z dopełnieniem sprawy: sądenie przez kogo (3).

1. *Rozpatrywanie, rozważanie, badanie; iudicatio* *Mymer*¹, *Mącz*, *Cn*; *iudicium* *JanStat*, *JanPrzyw*, *Cn*; *cognitio* *Cn* (80): *Iudicatio*. *Richtung*. *Sądenie*. *Mymer*¹ 12v; *Mącz* [176]d.

sądenie kogo, czego (3): *LatHar* 132; Dał im [*Pan Jezus apostołom*] moc ná fądzenie grzechow ludzkich y rozgrzeźzanie. *SkarKaz* 242a, Oooov.

Szereg: »oskarżenie i sądenie« (1): Láłki fobie Bożey przyczyniamy/ wíará przyłtoyná/ y wyznániem íey/ pokorą głęboką/ włtydem wczéiwym/ fłzczerostíá wprzeymá/ olkarżániem y fądzeniem lámych íiebie *LatHar* 132.

a. *Przez sąd* (62): *ZapWar* 1548 nr 2669; *Diar* 93; *Peremptorium edictum*, Ofátieczny á konieczny Mándat/ Dekret/ álbo pozew w práwie/ ná który yełli kto nie ftanie/ fędzia przedfłe poftępuye ku fądzeniu y fkanzáníu fentencyey. *Mącz* 103a; Ale w wielu tákowych wrzędnikach [*tj. wojewodach i kasztelanach*] częřtokróć pilnořci fądenia [*diligentia iudicandi*] y wiela infłzych rzeczý niedořtawá. *ModrzBaz* 91v, 97; nie íeft tedy flufzna rzecz/ aby rozmáitémi obyčzáymi fądzenia lud nam poddány/ y pod náłżym rządzániem będacý/ miał fie rozmáitořciá fądów dzielić. *SarnStat* 116; częřtokróć ći/ ktorzy fądźić władzą máią/ z przygody y wedle woléy fłwéy zwykli ku fądzeniu óbiérác fobie mieyłcá gdziekolwiek niezámíerńé *SarnStat* 232; Dla tego fkanzáłifmy/ y chcemy: [...] aby nápotym Sędźiowie czáfu Roków y dni zwyczáynych ku fądzeniu [*diebus*

Terminorum JanStat 489]/ od poránku aż do godziny dziewiątę/ to iest/ do południá ná wŕzytkich ſpráwách ſiádáli/ y oné odpráwowáli. *SarnStat* 785, 2, 154, 232, 252, 528 (24); [sententia, censura ecclesiastica, ut sunt litis decisio, excommunicatio, interdictio, suspensio karane vel i(d est) iudicium sądzenye *ReuchlinBartBydg* F3].

sądzenie wedle czego (2): A potym póki jedno Séym będzie/ mamy odpráwować té *criminalia*, ná każdą Szrodę/ Piątek/ y Sobotę/ nie omieſzkawiając innych ſpraw Séymowi należących. A zwałczá *nullo iure*, y Quarty łądzenia/ wedle Conſtituciiéy Lubelkiéy *SarnStat* 149 [idem] 857.

sądzenie czyje, czego [= *kto, co jest sądzone(-y)*] [w *tym: G sb i pron* (22), *ai* (1)] (23): *BudBib Ps* 36/34[33]; Widzimy że Krol żadnym ſpoſobem niemoże ſproſtác łądzeniu ták wiela y ták wielkich ſpraw [nullo modo *sufficere posse tot tantisque causis cognoscendis*]. *ModrzBaz* 92; *ActReg* 171; *WujNT* 642; Státut w Toruniu wczyniony z ſtrony gwałtu mieyſkiégo, y około więzienia Szláchćićá, y łądzenia iego przez Stároſtę y vrząd mieyſki. *SarnStat* 503; MAiá tedy byđz łądzóné Woiewódtwá Prułkié w Piotrkowie ná Tribunalé/ á do ich łądzenia/ máiá byđz z každégo Woiewódtwá támečného Prułkiégo po dwie ofobie deputowáné *SarnStat* 865; Obiecuemy/ iż do Sędzi/ które ná łądzeniu ſpraw ná Séymie Króleſtwá náznáczymy/ iedného álbo dwu z Rad náłznych/ álbo Vrządników Kſięłtwá onégo przydamy Sędzi: którzy będą wmiętni około wŕaw y zwyczaiów Kſięłtwá onégo. *SarnStat* 1145, 7, 94 [2 r.], 95, 96, 146 (16). Cf »sądzenie apelacyj«, »sądzenie kauz«.

sądzenie czyje [= *kto sądzi*] (3): IZ Roki Ziemłkié Lubelkié/ które bywały po S. Ianie Krzćićielu prze łądzenie Trybunálu po té czáfy zginęły. Przeto pozwalamy/ áby ná mieyſce tych/ w Poniedziátek po ſwięćie Iedenaſćie tyſiąc dziewic/ gdyby Wiécá niedoſzły/ bywały łądzóné. *SarnStat* 732, 724, 865.

W połączeniach szeregowych (4): *ModrzBaz* 71v; Duchowna moc Apoſtołów y Biſkupow/ nie zależyć w fáym kazaniu y przepowiedaniu Ewángeliey: ále y w łądzeniu/ w karaniu/ y w potępianiu wŕzytkich wyſtępných/ y niepoſłuźnych *WujNT* 642, 76; Pomnié [Panie] ná ogrodziec/ poimánie/ łądzenie/ powłoczenie/ bicowanie/ koronowanie y niezliczone zelżywoſći y boleſći twoie dla mnie. *SkarKaz* 161a.

Zwrot: »osądzić [kogo] w sądzie» (1): Wypátruie niezboźnik ſpráwiedliwego/ y ſzuka zabić go. Iehowá nie oſtáwi go w ręce iego/ y niedopuſći oſádzić go w łądzeniu iego [*nec condemnabit eum cum iudicatus fuerit ipse*]. *BudBib Ps* 36/34[33].

Wyrażenia: »sądzenie apelacyj« (1): STanom Wielkiego Kſięztwá Litewlkiego/ [...] wydáliłmy Tribunal/ to iest porządek łądów nowych główných/ ku łądzeniu Appelláciy/ y innych ſpraw temu łądowi należących/ przez Sędzié główné *SarnStat* 863.

»sądzenie kauz« (2): Prędkoſć w łądzeniu y w odpráwowaniu kauz nie zázwdy pozyteczno [!]. *SarnStat* 790, 154.

»moc sądzie« (1): Tu [Matth 18/17] przez koſćioł/ Chryſtoſtom ſ. y poſpolicie wŕzyſcy Doktorowie rozumieią Biſkupy y przełżone koſćielne: ktorzy máiá moc łądzenia/ zwiázania y rozwiázania *WujNT* 76.

»urząd sądzie« (2): *WujJud* 85v; záprawdę trzeba infzego ſpoſobu ſzukác/ iáko by ták wiela ſpraw ſkończyć: á ſędzie poſtáwić/ ktorziby ten vrząd łądzenia wykonywali [qui hoc munere iudicandi fungantur]. *ModrzBaz* 138v.

»władza sądzie« (2): niechcemy/ áby Sędzia/ który ná Stároſtwo ſtánowión/ był w téy ziemi/ gdzie iest Sędzia/ y gdzie władzá łądzenia ma [in quo ... iudicii obtinet potestatem *JanPrzyw* 9]. *SarnStat* 558 [idem] 887.

Szereg: »sądzenie i odprawowanie« (2): ACzkołwiek w wielu ſpráwách prędkoſć zálećia/ á wŕzákoź táz prędkoſć álbo kwápliwóſć w łądzeniu y odpráwowaniu niektórych kauz [in *Iudiciis et causis expediendis JanStat* 631]/ ſtuźnie nie ma byđz záchowána/ á owłzem przedłżona y przymnážána *SarnStat* 154, 790.

b. Przez Boga i ſwiętych (13): Tedy [w *dzień sądny*] ſtanie ná łądzenie/ ktorzy ſie dzis pokornie poddáwá ludłkim łądom. *OpecŻyw*

[192]; Abowiem, czuſz a z tąd też iest pewnoſć iże tham [do *niebieskiego Jeruzalem*] wnidziem, abowiem tam ſiędą apoſtołowie y infzi ſwięci ku łądzeniu. *WróbŻołt* qq3v; [prorocstwo *Sybilli Erytrei*] Známię łądnego dnia będzie/ Zymiá ſie zápoći wŕzędzyc. Bowiem przydzyc Pan ſtworzenia/ Ná ſwiát z niebá dla łądzenia. *BielKron* 135; my wŕzyſcy wierni bądźmyłz wŕławicźnie czuyni/ w modlitwách, w dobrze czynieniu/ czekáiąc Páná k łądzeniu. *ArtKanc* T, A9v.

sądzenie czego (1): Oto iálne mieyſce [Joann 5/19] przećiw Arianom/ że Pan Chriſtus iest Bogu Oycu rowny y ſpołiſtny: [...] Czego tu ſzeſćioráko dowodzi. Naprzod z ſtrony ſtworzenia: [...] Drugie/ [...] Trzećie/ z ſtrony wŕzytkiego ſwiátá łądzenia. *WujNT* 323.

sądzenie kogo wedle czego (1): wedle wczynkow á wedle reyeftrow iego [Pana] ták [na *Sądzie Ostatecznym*] będzie łądzenie každégo. *RejAp* 173.

W przeciwstawieniach: »posilenie i zbawienie, słuchanie ... sądzie« (2): Nie z Sákrámentu áni z Ciborium przyidzie [Pan] ná łąd/ mowiá ći niewierni/ ále z niebá. Prawdá: bo w Sákrámentcie iest obecnoſć ćiałá iego doczeſna/ niewidoma/ ná poſilenie y zbawienie dułz náłznych/ nie ná łądzenie *SkarKaz* 243b, 4b.

Wyrażenie: »moc sądzie; mocny ku sądzie« (3;1): *WróbŻołt* T4v; *CzechEp* 196; A ták Syn ma w łobie tenże żywot/ ktorzy ma y Oćiec: iż iest tymże Bogiem co y Oćiec. A z ſtrony záſ człowieczeńſtwá dał mu moc łądzenia: iż iest Synem człowieczym. *WujNT* 324, 324.

Szereg: »sądzenie i karanie« (1): Ieden raz rzekł pan bog y ſlyſzałem ty dwie rzeczy Iż pan bog iest moczny (*koment*) ku łądzeniu y ku karaniu. *WróbŻołt* 61/12.

»nie wypyttanie ani sądzie« (1): Gdyż niewierni iuż oſádzeni łą/ mowi Pan/ nie do wypyttania áni do łądzenia/ ále tylo do ſłuchania wyroku przyzwáni ná ten łąd będą. *SkarKaz* 4b.

2. Sprawowanie, odbywanie czynności sądowych; iurisdictio *Mącz, Cn; celebratio JanStat* [czego] (33): A wŕzákze áby infze łądy *inferiorum ſubſelliorum* pod tym czáfem łądzenia *vltimae instantiae iudiciorum generalium* odpráwowały ſie. [...] Dekrétá y ſpráwy tych łądów/ [...] máiá byđz popieczętowane *SarnStat* 858.

Wyrażenia: »porządek sądzie« (1): W których [ziemiach] ten porządek łądzenia Roków ma byđz chowan. Iż po ſkonczeniu Roków pewnych w iednym zwykłym mieſćie/ drugie Roki w drugim mieſćie álbo powiećie we cztery niedziele máiá byđz poczęté y łądzóné *SarnStat* 735.

»sądzenie rokov, poroczokw = iurisdictio Mącz; celebratio terminum JanStat [szyk 26:1] (26:1): *ZapWar* 1545 nr 2646; *Iurisdictio*, Sądzie rokov álbo dopomagánie ſpráwiedliwoſći. *Mącz* 179a, 86b; które ſpráwy [urzędowe] nie máiá byđz zwłóczóné ná Roki Grodzkie/ ále przez łądzenia Roków máiá byđz odpráwované. *SarnStat* 534; A iż Séym ten teráznieyſzy czás do poczęćia łądzenia Poroczokw Woiewódtwá Káliłkiégo podług Conſtituciiéy 1565. w Poniedziátek piérwŕzy po S. Tróycy opiſány wzięł/ [...] Przeto [...] *SarnStat* 724; Których to Roków łądzenie piérwłzé będzie w piérwŕzy dzień powłzedni po Trzech Królách *SarnStat* 729; ZA zwoleniem Rad y Połów Koronnych nád zwyczaj ſtárádawny łądzenia ich mocą Séymu tego ninieyłżégo ku łądzeniu tychto Roków/ odmięniamy to dla tego: áby Przemylłkié Roki wolniey były łądzóné *SarnStat* 730; poſtánawiamy: áby w koźdęy Ziemi króleſtwá náłżégo łądy Ziemłkié czterzykroć do roku były odpráwované. Ná ktorých Rocéch niech będą y ná nich niech ſiedzą ći/ ktorzy wględem Doſtoieñſtwá álbo Vrzędu ná łądzenie ich przynáleżá [qui ad iudicia celebranda ... pertinent *JanStat* 454] *SarnStat* 915, 717 [2 r.], 720, 721, 723 [2 r.], 730 (24).

»sądzenie sądow« (4): *Articul* o Sandzeniu rokov wielkich i sandow ziemskich. *ZapWar* 1545 nr 2646; ACz wiemy to/ co každému Vrzędowi ſędziégo w łądzeniu łądów Ziemłkich [in *celebrandis iudiciis Terreſtribus JanStat* 489] y Grodzkich należy: wŕzákze [...] *SarnStat* 557; A teráznieyłza Conſtitucia tyłko *pro hac vice*

trwać ma/ nie zágradzáiac tych czáfów innych do fądzienia fądów Ziemiłkich práwem náznáczonych. *SarnStat* 725, 722.

»sądzienie wiecow« (3): A czwarta częfcz rokva ma bycz obroczona kv fądzieniv wieczow *ComCrac* 15; A to fądzienię tákowych Wiéców rozumieć fie ma wfzędzie/ ták w Máłéy iáko w Wielkiéy Polfcze. *SarnStat* 721, 721.

Szereg: »sądzienie i odprawowanie« (1): IZ fie teraz ták prędko Roki odpráwováć/ iáko przedtym bywáło/ niemogą: [...] Tedy mocą Séymu tego przyczyniamy czáfú do fądzienia y odpráwovánia fądów Ziemiłkich *SarnStat* 722.

3. *Opinia, mniemanie, pogląd* (1): [sententia zupełnoszcz movy, vmysl, {voluntas}, Sądzienie, zrozvmyeny, gląmboky smysl, zapovyedz, pomsta *ReuchlinBartBydg* F2v.]

sądzienie o czym (1): *Mącz* 367c *cf* *Szereg*.

Szereg: »zdanie a sądzienie« (1): Sanum iudicium, Rządne ftátczne á niepopolite zdánie á fądzienie o rzeczách. *Mącz* 367c.

4. *Życzenie* (1):

Wyrażenie: »złe sądzienie« = *zlorzeczenie* (1): Imprecatio, *Przeklinanie/ kłátwá/ złe winfzowanie/ álbo fądzienie*. *Mącz* 320c.

Szereg: »winszowanie albo sądzienie« (1): *Mącz* 320c *cf* *Wyrażenie*.

5. *Wrózbá [na co]* (1):

Szereg: »sądzienie albo prorokowanie« (1): Omen, Augurium quod fit ore. Est enim futurae rei pronuntiatio, ori hominis insidens, Sądzienie álbo prorokowanie ná fortunę álbo niezfzcześnie które fie ták z nienaczká yuż komu wyrwie. *Mącz* 263b.

*** *Dubium (tekst zdefektowany)* (1): za them tho rosseymem tak czalye y skwthecznye do swyatek przislych a wthem czasie vissey oss(...) swyathky (...) dzien shadzeny (...) nathydzien prze (...pa) *ZapWar* 1548 nr 2669.

Synonimy: 1. *badanie, rozsądzanie, rozważanie*; 2. *odprawowanie*; 3. *zdanie*; 4. *winszowanie*; 5. *prorokowanie*.

Cf NIESĄDZENIE, SĄDZIĆ

MN

SĄDZIA *cf* SĘDZIA

SĄDZIĆ (1443) *vb impf*

W inf: sądz- (469), sędz- (135), sędz- (8); sędz- *OpecŻyw* (4), *ForCnR*, *TarDuch*, *FalZiol* (2), *RejPs* (7), *RejRozpr*, *SeklWyzn* (2), *KromRozm I*, *KrowObr* (7), *KwiatKsiąż*, *SienLek*, *BielSat*, *RejPosWstaw*, *BialKaz*, *BielRozm*; sądz- : sędz- *GlabGad* (1:1), *WróbZolt* (4:5), *RejJóz* (3:2), *SeklKat* (1:3), *RejKup* (2:3), *Diar* (2:3), *GroicPorz* (4:17), *UstPraw* (28:2), *RejZwierz* (1:3), *BibRadz* (13:1), *Mącz* (13:4), *RejAp* (8:6), *GórnDworz* (2:4), *RejPos* (10:5), *KuczKat* (1:1), *RejZwierz* (9:3), *WujJud* (9:2), *RejPosRozpr* (2:1), *BudBib* (5:9), *BudNT* (1:1), *ModrzBaz* (3:10), *SkarŻyw* (7:2), *CzechEp* (22:1), *NiemObr* (3:4), *ArtKanc* (6:5), *WujNT* (35:2), *SarnStat* (118:3). *W pozostałych formach* sądz-

inf sądzić (381), sędzić (124), sędzić (8). $\diamond$ *praes* 1 sg sądżę (26). $\diamond$ 2 sg sądzisz (37). $\diamond$ 3 sg sądzi (157). $\diamond$ 1 pl sądzimy (8), sądzi(e)my (1) *KwiatKsiąż*. $\diamond$ 2 pl sądzicie (25). $\diamond$ 3 pl sądzą (97). $\diamond$ *praet* 1 sg m sądziłem, -em sądził (5). $\diamond$ 2 sg m sądziłeś, -eś sądził (3). $\diamond$ 3 sg m sądził (44). *f* sądziła (1). $\diamond$ 2 pl m pers -ście sądzili (1). $\diamond$ 3 pl m pers sądzili (40). *subst* sądziły (1). $\diamond$ *fut* 1 sg m sądzić będę (11), będę sądził (10); sądzić będę *LubPs*, *RejPos*, *BudBib*, *SkarŻyw*, *CzechEp*, *WujNT*; będę sądził *WróbZolt*, *Leop* (4), *BielKron*; sądzić będę : będę sądził *BibRadz* (4:2), *SarnStat* (1:2). $\diamond$ 2 sg m będiesz sądził (11) *BielŻyw*, *LubPs* (2), *Leop* (2), *HistRzym*, *RejPos* (3), *RejZwierz*, *ArtKanc*, sądzić będziesz (5) *GroicPorz* (2), *OrzRozm*, *BudBib* (2). $\diamond$ 3 sg m będzie sądził (68), sądzić będzie (37), będzie sądzić (1); będzie sądził *OpecŻyw*, *WróbZolt* (3), *RejPs* (2), *SeklWyzn* (4), *SeklKat* (2), *KromRozm I*, *KromRozm III*, *GliczKsiąż*, *KrowObr* (2), *RejWiz*, *Leop* (8), *BibRadz* (4), *SarnUzn*, *RejAp*, *RejPos* (13), *RejZwierz*, *ModrzBaz*, *KochPs* (3), *JanNKar*, *JanNKarGórn*; sądzić będzie *ForCnR*, *KrowObr* (2), *OrzRozm* (2),

OrzQuin, *BudBib* (3), *CzechRozm*, *SkarŻyw* (2), *ReszPrz*, *ReszHoz*, *WerKaz*, *Phil* (2), *SkarKaz* (2); będzie sądził : sądzić będzie *LibMal* (1:2), *LubPs* (3:2), *GroicPorz* (2:1), *BialKat* (2:3), *WujJud* (1:1), *CzechEp* (1:1), *ArtKanc* (1:1), *WujNT* (2:4), *SarnStat* (3:1); sądzić będzie : będzie sądzić *BielKron* (2:1). *f* będzie sądziła (1), będzie sądzić (1) *Diar* (1:1). *n* sądzić będzie (1). $\diamond$ 1 pl m pers sądzić będziemy (2), będziemy sądzić (2); sądzić będziemy *WujNT*; sądzić będziemy : będziemy sądzić *SarnStat* (1:2). $\diamond$ 2 pl m pers będziecie sądzić (7), sądzić będziecie (2) *BudBib*, *SkarKaz*. $\diamond$ 3 pl m pers będą sądzić (24), sądzić będą (6), będą sądzili (2); sądzić będą *MurzHist*, *MurzNT*, *CzechEp* (2), *SiebRozmyśl*; będą sądzić : sądzić będą : będą sądzili *RejWiz* (1:--:1), *WujNT* (7:1:1). $\diamond$ *imp* 2 sg sądź (9), sądź (9), -dź a. -dz (4); -dź *OrzRozm*, *OrzQuin*, *HistRzym*, *RejPos* (2), *RejZwierz*, *GrabowSet* (2); -dz *BielŻyw*, *Leop*, *BudBib*, *KochFr*, *KolakSzczęśl*, *WujNT*, *KlonKr*; -dź : -dz *Mącz* (1:2). $\diamond$ 3 sg niech, niecháj, niechájże sądzi (16). $\diamond$ 1 pl sądzmy (4). $\diamond$ 2 pl sądzcie (22), sądzcie (14); -dźcie *KochSat*, *RejPos*, *BudBib* (2), *BudNT* (2), *SkarŻyw* (2), *CzechEp* (2), *WujNT* (7); -dźcie *MurzNT*, *KromRozm III*, *Leop*, *WujJud*, *ModrzBaz*, *KochPs*, *SkarKaz*, *CzahTr*; -dźcie : -dźcie *GroicPorz* (1:2), *BibRadz* (4:4). $\diamond$ 3 pl niech, niecháj sądzą (17). $\diamond$ *con* 1 sg m bych sądził (4) *RejKup*, *MurzNT*, *Mącz*, *StrykKron*, bych sądził (4) *Leop*, *RejPos*, *BudNT*, *WujNT*. $\diamond$ 2 sg m byś sądził (3) *BibRadz*, *SkarŻyw* (2), by ty sądził (1) *WróbZolt*, by sądził (1) *StrykKron*. $\diamond$ 3 sg m by sądził (55). *f* by sądziła (3). $\diamond$ 1 pl m pers byśmy sądzili (2) *BielKron*, *WujNT*, bychmy sądzili (2) *RejKup*, *RejPos*. $\diamond$ 2 pl m pers byście sądzili (3). $\diamond$ 3 pl m pers by sądzili (43). *subst* by sądziły (2) *ModrzBaz*, *CzechEp*, by sądzili [f] (1) *Diar*. $\diamond$ *con praet* 1 sg m bych był sądził (1). $\diamond$ 3 sg m by był sądził (1). $\diamond$ *impers praet* sądzono (21); -ono (7), -óno (1) *BialKat*, -(o)no (13). $\diamond$ *impers con* by sądzono (5); -ono (1), -(o)no (4). $\diamond$ *part praes act* sądząc (45). $\diamond$ *part praet act* sądziwszy (1).

Sl stp, *Cn notuje*, *Linde XVI – XVIII v.*

1. *Przeprowadzać rozprawę sądową, rozpatrywać oskarżenia i skargi, orzekać o winie, wydawać wyroki, wymierzać karę (o instytucjach i osobach uprawnionych do takich działań); iudicare Hist-Al, Vulg, PolAnt, Mącz, Modrz, Calag, Calep, JanStat, Cn; condemnare, damnare, iudicium facere a. reddere, ius reddere Cn [w tym: kogo, co 'społeczność' (= kto jest sądzony) (598)] (1166): Pilat tedy siedzącz na stoltzu przed wieńnitzą/ aby iawnie fądzil/ cztel obyczaiem Rzymłkim s táblice sentencyą *OpecŻyw* 133, 121, 133v; Gdy w fądzie nie przijaciela fądzilfz, tak fądz aby prawa zachowany były. *BielŻyw* 11, 77, 100, 130, 161; *LibLeg* 6/115, 119; *RejRozpr* C2v, F2v; *SeklWyzn* A; *RejKup* b8v, ee2; *ZapWar* 1549 nr 2657; *KromRozm I* Bv; *MurzHist* S3v; Obyczaj sądow taki by miał być. Inprimis obrać osoby, co by sądzili tak z panow jako z rycerstwa w Wielkiej Polsce dziesięć, w Małej Polsce dziesięć. [...] Wielcy Polacy aby sądzili Mniejszą Polskę, ex Minori autem Polonia aby sądzili Wielkie Polaki *Diar* 92, 54, 75, 92, 95 [3 r.], 97; *LubPs* S5; Sądzić [sędzia] niemoże/ iefli iefł podeźrzány/ klęty/ wywołány/ krzywoprzyfłyczć/ iáką nieflawą zmáżány/ głuchy/ fzalony/ od doftoieñftwá dla iákicy fzkarádołfci oddalony/ Heretyk/ żyd/ niewiáftá/ nieprzyiáciel/ od Adwerfarzá iáką przyiáźniá/ namowá/ naymem/ boiáźniá/ obietnicá nákáżony/ iefli krewny/ iefli niema Pána Bogá przed oczymá/ iefli brákuie Perfonámi. *GroicPorz* tv; Przyfłęgá Woytowfka. IA: N: przyfłęgam Pánu Bogu [...] y temu Miáftu/ iż chcę wierzen być ná Sądzie moim/ y fędzić iednákim obyczaiem ták Bogátego iáko vbogiego/ ták fáfýadá iáko gofciá *GroicPorz* c2v, c2; Bilkup ma fędzić/ wykłádać/ pofwięcać/ ordynowáć. *KrowObr* 128v, 8v [2 r.], 34; *RejWiz* 78, 102, 123v; Rzekl potym Bog do Sá-lomoná: [...] nie ádałes [lege: žádałes] bogactw áni máietności/ áni flawy/ [...] áleś žádał mądrosći y vmienia/ ábyś mogł godnie fądzić lud moy *Leop* 2.Par 1/11, 1.Reg 4/18, 2.Par 1/10, 26/21, Ps 2/10, ZZ3v; Woźnego niemoże nikt inlfzy czynić y fądzić/ iedno Wo-iewodá. *UstPraw* C4, A2v [2 r.], Gv; A ták iefliżes Krolem/ toć twoy vrząd fędzić/ A ieflić fie trudno zda/ day inemu rzędzić. *RejZwierz* 3v; Y wybrał Moizefz ze wfzegno ludu Izráelkiego męże*

fláteczne/ ktore poftánowił przelożonemi nád ludem [...]. Ktorzy fádzili lud czáfú káždego/ A iefli było co trudnego/ do Moizelzá odnofili *BibRadz Ex 18/26* [przekład tego samego tekstu *BielKron 32*], *2v, *Gen 19/9, Ex 18/13, 22, Iudic 10/2 (12)*; Krol iáko nas bronil/ przez Hetmány/ przez Woiewody/ przez Kálfzellany/ przez Stárofty fwe/ tákże też nas fádzić będzie przez wybráne ludzi *OrzRozm T3, G4 [4 r.]*, G4v [3 r.], H, L4, O2v [2 r.] (24); DElborá z narodu Efráim z mężem swoim Bárách z narodu Neptálim/ po Ayocie fádzili Zydy czterdzyeści lat *BielKron 49v*; BOnifácys wtory Papież/ [...] vftáwił áby żadny fwiecki wrząd nie fádzil duchownych *BielKron 163, 18v, 32 [2 r.]*, 60v, 63v, 154 (14); *KwiatKsiąż D3v*; Cognoscere causas, Słuchác fpraw ludzkich/ fiedziec ná fádzie/ Sádzić. *Mącz 250d*; Sic habuit statutum cum animo ac deliberatum omnes iudices reicere, To miał ná myśli/ że miał wolá/ ná to fie był vdał/ że fie nie chciał żadnemu fędziemu dáć fędzić. *Mącz 412b, 88b, 163a, [176]c, 292c, 418d*; *OrzQuin S2 [3 r.]*, S3 [2 r.]; gdy káznodzieciá będzie wywoływał ony flodkie á wzdzięczne flowá Páná fwego/ á po godzinie álic go wiodá/ fádzá frodze/ pálic chcé/ o bázro mu będzie gorzko w żywocie. *RejAp 89, 93v*; *GórnDworz X4v, Gg2*; *RejPos 202v, 262, 292v*; *KuczKat 340*; Miłuycie fpráwiedliwóść co fádzicie ziemię [*Vulg Sap 1/1*]. *RejZwierc 44*; Ná złego práwá zázwdy wyftáwiano/ Dobrego fędzyem nád nim obierano. Izaż nie lepiej poćciwie fie rządzic/ Niżli fie dáć bić álbo przykro fádzić. *RejZwierc 222, 36, 42, 55v marg [3 r.]*, 225, 234 (14); *RejPosRozpr c3v [2 r.]*; A (ták) fádzil Sámuel Izráelá po wżytki dni żywotá fwego. Y chodzil rok od roku/ á obchodzil Beth-el/ y Gilgal/ y Micpeł/ á fádzil Izráelá ná wfzech tych mieyfcách. *BudBib 1.Reg 7/15-16, Iudic 15/20, 1.Reg 2/25, 7/17, 8/5, 6 (11)*; *BudNT 1.Cor 5/13[12] [2 r.]*; *PapPan B4*; Są niektorzi/ co ták rozumieią [...] iáko pácholétá rozumieią/ że toż iest ná koniu siedziec/ co koniem fpráwować/ á fędzić toż co ná mieyfcu Sędziego siedziec *ModrzBaz 19v, 75, 84v, 86, 89v, 91 (12)*; *SkarJedn 164, 222*; Recht sprechen. Sádzić. Práwem rozepreć. Iudicare. *Calag 390a*; Miéyćie wzgląd ná vkrzywdzoné/ Sádzićie siérotý ściśnioné *KochPs 124, 124*; *SkarŻyw 338, 372, 428*; *CzechEp 28, 61 [2 r.]*, 90 [2 r.]*, 283, 329 (13)*; Papieżá/ żáden inny/ oprocz Bogá fámego/ áni fędzić ma/ áni może. *NiemObr 156, 41, 62, 99, 156*; *ArtKanc D12v*; A Sędzia iest iáko gofpodárz/ iáko Oćiec tych/ ktore fádzi *GórnRozm F3v*; Pilát ták Páná fwego fádzil iáko ftyfzał á nie iáko wiedział/ a bázro też pobládził. *GórnRozm F3v, C3v, D2v, D3v, E2, F3v [5 r.] (22)*; *KmitaPsal A5v*; *PapUp Hv*; *ActReg 12 [2 r.]*, 44 [2 r.]*, 131*; *Calep 567b*; Przeto fprawy narodow/ mądrze pieczóuyćie/ A tym co ludzie fádzá/ drogi vkázuyćie *GrabowSet E3v*; *LatHar 268*; *WujNT 30 [3 r.]*, 51, 133, 377 *marg, Rom 14/4, 1.Cor 5/12 [2 r.]*, Bbbbb3v; *JanNKar G2v*; IZ częstokróć í/ ktorzy fádzic wládá máią/ z przygody y wedle woléy fwéy zwykli ku fádzeniu obierác fobie mieyfcá gdziekolwiek niezámierné [*tj. niewyznaczone do sądzienia*] *SarnStat 232*; Téż vftáwiamy: iż żaden nie ma fádzic czeládzi Żupnéy/ iedno sam Żupnik. *SarnStat 379*; Przedtym wedle dat Pozwów fádzono, á nie wedle zaflug ofób *SarnStat 787, 36, 139, 243, 245 [2 r.]*, 378 (42); *SiebRozmysl H2*; Przetoż Sálomon ten fundámnt Kroleftw ábo Pañftw záfadza mowiac. Miłuyćie fpráwiedliwóść ktorzy fádzicie ziemię. *PowodPr 64*; Bo ludzie y pánowie ná wrzędách siedząc/ ábo z niedbáltwá nie fádzá/ ábo źle nielufznie fádzá/ ná ludzie fię ábo ná dáry ogládáiác *SkarKaz 2a*; (*nagl*) Bifkup kápláná fádzi. (–) Toć ten ftáfzy kto z wrzędú fádzi/ á ten niżfzy ktory wrzędowi y fádóm iego podlega. *SkarKaz 607b, 2a [2 r.]*, 43a, 352b, 607b; Gdy Páñka [*tj. króla*] doftoyność y powázność mocna iest: wżytki niezgody wáfze vciekác y pfowác fię mułż. gdy ieden każe/ ieden fádzi/ ieden rozumem swoim y mądrością wżytkich rozumienia miárkuie. *SkarKazSej 672b, 688, 689a, b, 692b, 695a marg, 701b*.

sádzić czego [*składnia zależna od „bronic”*] (1): [*Potyfar tłumaczy się, dlaczego nie skazał Józefa na śmierć:*] Téż nam tego práwo bronil chcianey rzeczy [*tj. za to, co ktoś zamierza*] fádzyc Tak

trzedáć [*lege: trzebać*] baczyć na wżytko kto nie chce żabładzyć *RejJóz H8*.

sádzić co [= rodzaj sprawy, przedmiot postępowania sądowego] (125): *ZapWar 1505 nr 2011*; *WróbŻoht 118 [2 r.]*; Na duchowny fąd prziiiflufayá fádzic roznicze viary s. Krzefcziianfkiei Kaczerftwa, odczepieñftwa, bliuznienia przeciwiwo Bogu, odfłápieñia zakonu alias apoftáfia *ComCrac 20*; A ci sędziowie mają wżytko sędzić absque appellatione mają oprocz causas honoris et personam Sacrae Regiae Maiestatis spectantes. *Diar 96*; W wtorey [*części*] położytem o rozności Sądow Mieyfkich/ iáko Sądy gáią/ co ná ktorzych fádzá *GroicPorz C, 14v, k*; *UstPraw A2v, A3*; Iż była Respubliká/ żwierzchnim go [*Tymokleona*] obráil/ Apelacie wżytki/ wnet mu fędzić dáli. *RejZwierc 17v*; w tym Státuće stoi/ iż Duchowni fádzá *Hereses et schismata* á ty rzeczy infámia páchná. (–) Prawdá iest: Ale Bifkupowi nieprzyftoi *irrogare infamiam in Heresi conuicto*, tylko iemu náleży *definire*, iż to iest *Heresis OrzRozm H4v*; w Grecyey/ [...] z koźdego głównego Miáftá/ wybráni ludzie zieżdzáli fye dwa kroć do roku/ [...] y fádzili wżytkie roznicze ktore fye między Miáfty Greckimi przygadzály *OrzRozm T3v, S4, T4*; *BielKron 112v*; *Mącz 85a, [176]c*; Przyszefłzy Márfiáf do krolá proñil áby tę kaużę [*tj. skargę ze strony jego brata*] odłóżył do domu/ áby iey thu iáwnie nie fádzil przed ludźmi. *RejZwierc 55v, 55v*; Azáfz niewiećie iż Ietro dáł ráde Moizelzowi/ ktorá potym Pan Bog pochwalił/ áby nie sam wżytkiego fádzil/ ále też ná drugie włożył wrząd fádzenia *WujJud 85v, 85v*; *ModrzBaz 89, 105v*; *SkarŻyw 508*; Zle iż *criminales causas* nie vftáwicznie fádzá. *GórnRozm C3v marg*; Otofz gdyby tu vftáwicznie fádzono *Criminaly*, iáko ie fádzá vftáwicznie po wżytkiem świećie/ máłuczko by tu było zbrodni *GórnRozm D4, D4 marg*; *ActReg 5v*; [*dobry sędzia*] nie ma nic fádzic z boiáźni/ z miłóści/ s chćiwóści/ z gniewu/ z nienawiści/ z nádzieie/ bądź też z obładzenia/ álbo s porużenia iákiegożkolwiek vmyfłu fwego *Phil L*; *GrabowSet S*; Koncyliá máią fpyry o wierze fádzic. *WujNT 460 marg, Zzzzz2v*; Reyeftr Artykulów, ktoré Krol fádzi *SarnStat 139*; Cryminały z ftrony Studentów kto ma fádzic. *SarnStat 203, 101, 320, 418, 452, 526 (23)*; *ZapMaz II G 97/90*. Cf »przá sádzić«, »rzeczy sádzić«, »sprawy sádzić«, »występek sádzić«.

sádzić co [= treść wyroku] (2): *BielKron 198*; Theopompus krol Spártánki [...] Ephoros poftánowił to iest ziemkie wrzędniki/ [...] od ktorzych/ gdy co fádzili/ iuz rużenie do Krolá iść nie mogło. *Phil Q*.

sádzić wedle (a. podług) czego [= zgodnie z czym] (73): *Diar 95*; Sádzá też czáfem wedle zwyczáiu zdawná wziętego álbo wedle podobney fpráwy ktora fye przed tym v Sądu toczyłá. *GroicPorz a4, b2v*; Y fádzieš ziemię nie wedle prawdy. Boš gnábil á trapił íche/ y obrażátes fpokoyné *Leop 4.Esdr 11/41*; wedle ich [*szkól*] przepifánia/ y Káznodzieie vczyć/ y fędziowie fędzić máią. *ModrzBaz 130*; *CzechEp 33*; Co też powiedáfz/ iż iá tak chcé/ żeby práwo omijane było/ á Sędzia podług fwéy głowy żeby fádzil. Tego iá niechć *GórnRozm G, F4*; Sędzióm rofkázuie Krol áby fádzili wedle fterateram AEquitatis *SarnStat 147, 606, 865*. Cf »wedle práwa sádzić«, »wedle sprawiedliwóści sádzić«, »sádzić wedle statutu«, »sádzić wedle zakonu«.

sádzić wedle (a. według, a. podle) czego [= na podstawie czego] (14): Rzeczono iest iż Sędzia ma fędzić wedle obudwu ftron wywodow. *GroicPorz aa3, aa3 [3 r.]*, aa3v, oo2; *BibRadz Ioann 7/24*; *ModrzBaz 89v, 94v*; *GórnRozm F3v marg*; Nie fádziciefz wedlug widzenia; ále fádzicie fádem fpráwiedliwym. *WujNT Ioann 7/24*; (*nagl*) Formá przysięgi Pifárzów: [...] (–) Ia A. przysięgam: iż fpráwiedliwie wedle Bogá/ Práwá pifánego/ fpráwiedliwóści y kontrowerfiiey ftron będę fádzil/ y Sędziemu będę rádžil *SarnStat 561 [idem] 458, 787*.

sádzić podług czego [= z powodu czego] (1): Táktże nieosiádlégo Szláchćicá [*komisarze mogá*] karác y fádzic [...] podług wyfłepku káždego. *SarnStat 453*.

sądzić z czego [w tym też: *ex aliqua re* (2)] [= na podstawie czego] (8): Bywa thu gadká między wielemi/ ielli Sędzia ma fędzić wedle fwey wiadomości/ czyli s powieści á wyvodu ftron. *GroicPorz* aa3, aa3, aa3v; á Krol fądząc *ex Allegatis et responfis*, musiał to fądzić co fłyszal *OrzRozm* T4v; *CzechRozm* 179v; *GórnRozm* F3v, F4; *SarnStat* 439.

sądzić komu [= na rzecz kogo] (1): Omyjcieście/ á bądźcie czyfthymi/ odeymcie złości myfli wállych z oczu moich [mówi Pan]: [...] pomagaycie wćifnionemu/ fądźcie ofiociátemu/ brońcie wdowy. *Leop Is* 1/17.

sądzić o kogo (9), *o co* (65): Wilk się ná lifzkę żalował/ [...] Y dáli się ná fędziego/ Małpieżá bárzo mądrego: Izby ie on o to fądził/ Spráwiedliwie rzecz rozgodził. *BierEz* N3v; Komornicy z pifarzem izeby fądźili o vykvpno ymienia i zbiegłego Kmieczia vedlia ftatutv *ComCrac* 16, 20 [2 r.]; *Diar* 34; *GroicPorz* d, d2, nnv; Zkázuiem iz ftároftowie máją [.] fądzić iedno o cztery ártikuły/ A to o zgwałcenie białey głowy/ O drapieftwo ná dobrowolnych drogách/ O fpalenie/ O gwałt domowy kto kogo náiedzie. *UstPraw* A2v; Vftáwilifny iz o kmieciá zbiegłego/ ták też y gwałtem wziętego może vrząd fądzić. *UstPraw* F2, A2v [2 r.], B4v, C2v, C3, D4v (15); *OrzRozm* O4, S3v, S4; Niech nas o wfzytkié rzeczy/ ták o Swieckíe/ iáko y o Duchowné/ Król fam w Polfzce fądzi: á Káplán Rzymki/ niech nas nie fądzi. *OrzQuin* Z; Ielli pánom dawamy moc fędzić ie [kmienci] o rzecz fwą/ nifzczymy wfzytek fpofof fpráwiedliwego fądu *ModrzBaz* 89, 88v; *GórnRozm* D4, K4v; *WujNT Act* 4/9, s. 469 *mag*, *Act* 23/6; o wyftepek ofoby Zydowlkiéy fądzić fá-mému Pánu zwierzchniemu iest záchowano. *SarnStat* 252; A o winy fąd zamkowy nie będzie fądził/ ále fędzia zamkowy odefzle ftrony do fądu ziemkiégo. *SarnStat* 513, 65, 66, 203, 232 [3 r.], 422 (34); *SkarKazSej* 700b. Cf »sądzić o cześć«, »o gardło sądzić«.

sądzić o czym (7): *ComCrac* 20; *Mącz* 361a; [Pawel oskarżony przez Żydów odpowiada:] Iz o powftániu vmártych wy mnie dżiś fądźcie. *WujNT Act* 24/21; O krewności z ftrony fpadków nie fąd Kommiřárki, ále fąd Ziemki fądzi. *SarnStat* 596, 638, 1269. Cf *Ze zdaniem*.

sądzić między kim (4): iz nie może bázryez pátrzyć flufności/ y práwá Sędzia nad dwiemá ktore fądzi/ iáko Oćiec pátrzy fądząc między fyny fwemi *GórnRozm* F4, F3v *mag*. Cf »spráwiedliwie sądzić«.

sądzić w czym [w tym też: *in aliqua re* (2)] (6): y pierwey fye da zabić dobry Káplán/ á niżli on fye da fądzić Krolowi w rzeczách Duchownych fwych *OrzRozm* G4; Tenze tedy Káplán/ ktory nam dáie Królá/ fądzi nas w roftryku náfzym z Królem *OrzQuin* S3v; na tych Rokách fądzić máią *in recenti crimine* *SarnStat* 532, 203 [2 r.]; A źli y fwowolni/ co rádzi [...] fedycye rozniecáią/ mowią: [...] nie może mié krol w tym dla praw y wolności moich fądzić. *SkarKazSej* 674b.

sądzić kogo z kim (2): Krol iáko mnie w przyřiedze obiecuie bronieć/ [...] ták też mié Krol winien z tobą o krowę moię álbo o kożę fądzić *OrzRozm* S3v, S4.

sądzić za kim (1): vřtá Páńlkie mowily. Iáko fie ftháło Nierządnicą ono miáfto wierne pełne fądu? [...] Kxiążęthá twoi niewierni/ thowárzyflé zlodzieyfcy. Wfłystcy miłuią dáry [...]. Zá firotá nie fądzą: á fpráwá Wdowia nie wchodzi przed nie. *Leop Is* 1/23.

cum inf [= wydawać wyrok] (1): Bog oycow náfzych vřlawił flugę fwego Iefufa/ ktoregoście wy wydáli y záprzeliście fie przed ofobá Piłatá/ gdy on fądził wypuścić (iy). *BudNT Act* 3/13.

Ze zdaniem dopelnieniowym [w tym z zapowiednikami: *to* (3), *o tym* (1); *zaimék względny* (6), *zaimék pytajny* (1)] (7): ZDa mi fie iz wam to przyftogi ktorzyfcie fá przelożeni ná fwiecie rozoznawáć między ludem bożem ábyfcie prawdę mowili á to fądźili co fpráwiedliwofci nalezi. *RejPs* 85; *RejZwierz* 79; *OrzRozm* T4v; á co fie tydze Kfiążęciá Brunřzwickiego/ Niechay tho fądzą mądry fędziowie *BielKron* 221v; Ano zła pořtefia á trudno ták fędzić/ Iáko złego fáfiiádá dawnofciá wypędzić. *RejZwierc* 247v; á nád Sędziego nieuká/ y grubianá niemáfz w fwiecie nic niespráwiedliwřzego/ gdy o

tym iáko Osieł miedzy Słowikiem á Kukuřką fądzi/ ná czym fie nie zna. *StrykKron* A5v. Cf *Podmiotem jest tekst*.

W połączeniach szeregowych (11): *SeklKat* M2; *KrowObr* 167; Zaden mu czás nie ftráfzen żaden ftan nie groźny/ Chociay więc fądzi/ zdawa/ chociay woła woźny. Nigdy go nic nie ruřzą żadne trudne fpráwy/ Gdy on żywie pocźziwie iáko człowiek práwy. *RejWiz* 4v, 173; *OrzQuin* S3v; A niechby iuz ci fędziowie mieli moc fędzić/ fkázowác/ y fkutecznie kończyc wfzytkie fpráwy do nich przychodzące *ModrzBaz* 92v; *SkarŽyW* 321; *ActReg* 17; Iákož y potym ná wfzytkich y nářtářznych Synodziech/ fámi Bilkupi wotowáli/ fądźili/ y dekrety czynili. *WujNT* 461; *SkarKazSej* 671b, 693a; [Lecz gdy [Jesus] iuz zá nářze grzechy miał być offiárowán/ tedy nářie przyiáł kfztałt niewolniczy/ y ználezioⁿ iáko iny człowiek iakoby nigdy żadney mocy niemiał: dopuřcił się więzác/ fędzić/ bić/ krzyřzowác/ y zabić. *BudArt* *8].

Podmiotem jest tekst [w tym: *ze zdaniem dopelnieniowym* (1)] (7): *OpecŽyW* 76; Yelli W.M. rzeczeřz/ iz piřmo nas fądzić będzie: piřmo ieli rzecz niema/ á oto idzie ktho piřmo lepiey rozumie/ Sztánkárli czyli Sárnicki. *OrzList* g4; Izali zakon nářz [tj. *nasze prawo*] fądzi człowieka: nie wfłuchawfzy piřwey y nie wyrozumiawfzy fpraw iego? *WujNT Ioann* 7/51 [przekład tego samego tekstu *OpecŽyW*]; Mowią [heretycy]/ piřmo nas y ftátut niechay fądzi. iakoby fwary bez żywego fędziego fkończyc fie mogły. *SkarKazSej* 684a.

~ *Fraza*: »prawo sądzi (a. ma sądzić)« [w tym: *o co* (1), *o kim* (1)] [szyk zmienny] (3): A cokolwiek nářze práwo o zlych ludziach fądzi [Et quidquid ... lex nostra iudicat]/ to wy s przyrodzenia ćirpicie *HistAl* K5v; Co fie řtác może/ á nie řtáło fie/ tego nie fądzi práwo *GórnRozm* Cv; *SarnStat* 215. ~

Przysłowie: Bo to pewna iz zlodziey zlodzieiá nierad fądzi. *GroicPorz* d2.

Frazy: »sąd sądzi (a. będzie (a. ma (moc), a. powinien sądzić)« = *iudicium iudicat* *JanStat* (6): A wfłtyki ynne rzeczy ma fąd fwietlki fądźicz *ComCrac* 21v; A fąd ma fądzić z reieftu dla porzdku lepfzego. *SarnStat* 736, 513, 596, 737, 1269.

»sędzia sądzi (a. będzie (a. ma (moc), a. powinien itp.) sądzić« = *iudex iudicat* *PolAnt*, *Modrz*, *JanStat*; *iudex causam cognoscit, discernit a. gubernat a. ius dicit* *Modrz* [szyk zmienny] (83): a wždy to iest pořpolita práwda/ że dobry fędziá/ fądzi dobrze *MurzNT* 61, 61; *Diar* 96; Sędzia kiedy może fędzić ludzi z infzego práwá/ mafz nářpiano niżey w drugiey częřci *GroicPorz* d [idem nnv]; Sędzia o dlug ktory ze gry rofćie nie fądzi/ wyiáwfzy by kto potym záplácić obiecal *GroicPorz* d; Sędzia niema fędzić podług fwey wiadomości/ ále podług wywodow. *GroicPorz* oo2, b2 [2 r.], aa3 [4 r.], aa3v, aa4, 112v, nn, nnv [2 r.]; Sędziowie/ Stároftowie/ co tu was fądźili/ Po dyableć fie ták teraz wfzyfcy dorządźili. *RejWiz* 162, 139; PRzetož pořtánowił Pan Bog nářz flowo fwoie ktore mowił do nas/ y do Sędziow nářlych ktorzy fądźili lud Izraelfki [ad iudices nostros, qui iudicaverunt Israel] *Leop Bar* 2/1; Sędzia o wfzelákie řzkody kto ie komu czyni w ćiągnieniu woieennem/ może fądzić nie bacząc nic ná żadne odwłoki. *UstPraw* C3, B4v [2 r.], Cv [2 r.], G3; *RejZwierz* 41v; Ty też Ezdrářzu według mądřofci Boga twe⁸⁰ w ktorey iestéř bieglým pořtánow fędzie y rozdeymce co by fądźili wfzytek lud [constitue iudices, et caudicos, qui iudicent omnem populum] co iest za rzeká *BibRadz* 1.Esdr 7/25, *Ruth* 1/1; *OrzRozm* T4; *BielKron* 221v; *Mącz* 47d; *RejZwierc* 94v; *CzechRozm* 193v; Bo proznoby Krolowie co řtanowili/ proznoby Sędziowie fądźili [frustra iudices iudicia exercerent]/ ielliby onych niebylo ktorzyby tákie rořkazania wykonywáli *ModrzBaz* 31, 30, 75, 75v, 87, 89 [4 r.], (13); *GórnRozm* F3v [3 r.], G; Zgniewu azwafni zaden dobri fedzia fedzić niema nikogo *PaprUp* H3; *Phil* L; A Sędziowie y Podfédkowie ziem fpraw řłuchác/ y one fądzić [iudices ... causas audient: et iudicabunt *JanStat* 291] ná Dworze nářzym będą *SarnStat* 324; O męzobóyřtwo przedtym fędziowie Kářzteľanfczy fądźili. *SarnStat* 603; A gđzieby ná mieyfcu álbo ná czářie niezwykłým fady fwé Sędzia wykonywał, álbo nád Artykuły fwé

ważył się sędzić, tedy to nullitas. *SarnStat* 749; żeby nic kwapliwie, nic na przelkoc, ani na szort Sędzia nie sędził. *SarnStat* 790, 144 [2 r.], 232 [2 r.], 554, 557 [2 r.], 559 [3 r.] (27); *SkarKazSej* 703b; *KlonWor* 73.

Zwroty: »sądzić o cześć [= o naruszenie dóbr osobistych]« [szyk zmienny] (2): w tym Státucie niemáíz tam áby oni [tj. sąd duchowny] kogo o cześć sędzić mieli/ álbo z ziemie ofádzzone ludzi wywoływać. *OrzRozm* H4, L3v.

»sądzić (nie) za dary, za darmi, z przedarowania, bez darow« (2:1:1:1): Náđ tho áby [sędziowie] sędzili z vprzeymey oycowlkiey miółci/ nie z gniewu/ nie z nienawilci/ nie z dáry/ trzeźwo/ z dobrym baczenim/ nie kwápliwie. *GroicPorz* d2, bv; De quibus neque depravate iudicant neque corrupte. O których ani źle sędzą ani z przedarowania *Mącz* 361a; A biedá wam co sędzicie złościwego zá darmi iego/ á vciłkacie šírotkę. *RejZwierc* 44, 56.

»o gardło, na gardło [= na karę śmierci] sędzić« [szyk zmienny] (2:1): *Diar* 50; Krolu nie kaź mi nic przeciwo Práwu/ [...] y niekarzy mię ani sędz o cześć/ áno o gárdło moie/ iedno z Rádami Koronnemi Vrzędnie *OrzRozm* L3v; iż sie Chrifianom duchownym/ walczyć nie godzi. A nie tylko walczyć/ ábo kogo ná gardło sędzić/ ále też y przy sędzicie takim być. *CzechRozm* 252v.

»niesprawiedliwie sędzić« = *iniuste iudicare Vulg; facere iniquitatem in iudicio, iudicare non cum veritate PolAnt* [szyk zmienny] (15): *BielŻyw* 161; Męże krwawe zowie thy ktorzy niesprawiedliwie sędzą, biorąc dari za ktore skazują na śmierci niewinnie. *WróbŻółt* Iv; *MurzNT* 61; *LubPs* S5; *GroicPorz* ppv; *Leop Lev* 19/15; *UstPraw* C; Y dokądże będzicie sędzić niesprawiedliwie [Usquequo iudicabitis iniquitatem]? *BibRadz Ps* 81/2 [przekład tego samego tekstu *SkarKaz*], *Lev* 19/15; Depravate iudicare, Nie sędzieliwie sędzić. *Mącz* 82c; Vřfyzylz tam iáko škory z iednych łupili co niesprawiedliwie sędzili á řhólki z nich dziálali/ y ine sędzie ná nich sędzili *RejZwierc* 43v; *BudBib* 4.Esdr 11/41; *GórnRozm* Fv; *WujNT* 1.Petr 2/23; *SkarKaz* 2a.

»niewinnie [= niesłusznie] sędzić« (2): [Daniel] záwołał ná ludzi [skazujących Zuzannę]: Iż zapámiećáli ludzie/ niewinnie á bez rozmyřtu sędzicie tę pánia řwięta/ bo ia iuź znam dobrze niewinność á sędzieliwość iey. *RejZwierc* 201v; *NiemObr* 150.

»poroczki sędzić« (2): á ktorzyby [sędzia] do Roku niemięřkał/ á poroczkwó niesędził przez Rok/ Tedy řláchtá mogá inřzego obráć wedle obyčzáiu řtárego. *UstPraw* Cv, B4v.

»[jakim] prawem, [jakie] prawo [= wedlug jakiego prawa] sędzić« = *ex lege iudicare Modrz* [szyk zmienny] (11:5): Ksiádz o poczcziwość moję sędzi mię imo prawo moje prawem cudzem, ktorego i my i ojcowie naszy nie znali *Diar* 34; przyřtoyna rzecz iest [...] áby káždy Sędzia wiedział/ iákiem prawem ma ty sędzić/ ktorzy řá pod wládzą á zwierzchnořciá iego *GroicPorz* a; Mieszczánie o ránienie álbo o zábicie řláchćiciá/ álbo kogo z kmiotkwó máią Polłkie práwá sędzić. A ktorzyby inřze práwo sędzili niź Polłkie/ tácy máią być winá karáni 14 grzywien *UstPraw* F3v, D4v, F3, F3v; *RejZwierc* 9; *ModrzBaz* 87; *Paprup* E3, Gv; Tákte Deputaci Koronnych Woiewódtw winni będą pod obowázkiem przysięgi řwę/ z témi Deputaty Wołyńkiemi řpráwy obywałétów Wołyńskich y Brácláwskich/ ziem prawem ich wláfnym sędzić. *SarnStat* 868, 215, 535, 1212, 1213.

»wedle (a. podług, a. wedlug) prawa (pisanego) sędzić« = *de iure cognoscere Modrz; iuxta ius a. secundum ius scriptum iudicare JanStat* [szyk zmienny] (23): *Diar* 97; WSzelki Sędzia powinien vmieć práwo á sędzić wedle piřanego práwá/ á niekiedy też wedle zwyczáiu dawnego zá práwo wziętego *GroicPorz* b2, b2, aa4, ll2v, nn; Ale ci pożytku řwego iedno pátrzáli/ [...] wedlug praw piřanych nie sędzili/ iedno wedlug widzenia řwe⁹⁰ czynili co chćieli. *BielKron* 377v; *RejZwierc* 55v; proznoby práwá były řtanowione/ kiedyby niebyli ci coby wedle nich sędzili [nisi essent qui ex eis [sc. legibus] iudicarent] *ModrzBaz* 87, 39; *KochPs* 216; *NiemObr* 172; iż ina rzecz iest řospodarř/ ktory czeládzi řwey rołkázue/ y Ociec/ pod ktorego zwierzchnořciá řá řynowie/ á ina Sędziá ktory rowne

fobie sędzi/ y podług práwá sędzić winien *GórnRozm* F3v; *Paprup* H4; *Phil* L; Sędziowie przysięgiáią sędzić piérwey wedle řpráwiedliwořci, dopiéro wedle práwá: á potom wedle controwerřy [= zeznań]. *SarnStat* 1287, 379, 458, 526, 554, 561, 740, 854.

»przá [= sprawę sądowá] sędzić« (1): ij na tym řtanęło aby iá [sprawę] na więce odłóžili/ gdi řám krol ze wřzemi pany wřzytki ijneé prze sędzicie będzie. *ForCnR* Ev.

»sędzić przestępcę, złoczyńcę« [szyk zmienny] (1:1): O poźogę vmyřlná złoczyńce Stárořtá sędzi. *SarnStat* 499, 439.

»sędzić przewrotnie [= niesprawiedliwie]« (1): Ale přetko ná dáry řwoy vmyřł obroćili [synowie Samuela]/ przeto sędzili przewrotnie. *BielKron* 63v.

»roki sędzić« = *ius dicere, conventus agere Mącz; terminos iudicare JanStat* [szyk zmienny] (22): *ZapWar* 1545 nr 2646; Mać też więć rozum sędzicia kiedy sędzi roki/ A wřdy czářem dekretá piřzá pod obłoki. *RejWiz* 139; Vřřwáwilimy iż Woiewodowie wielkie roki sędzić máią *UstPraw* G3v; *Mącz* 86b, 179a, 482a; Bo Sędzicia musi kólkokróć roki sędzić do roku/ á przedřię y fobie dobrez czyni y ludziom. *RejZwierc* 94v, 234; A Roki Grodzkie/ tenze Stárořtá przynamnięć czřtřzy kroc do roku sędzić ma. *SarnStat* 486; Roki wielkie té też w káždęy ziemi ma sędzić Woiewodá raz przez dwie lećie/ wedle Státutu/ pod winá řtá grzywien. *SarnStat* 735, 144, 487 [2 r.], 488, 532, 720 (14).

»na rocech(-kach), przy rokach sędzić« = *in terminis iudicare JanStat* (4:1): Ná Rocech przedřym iedno o malé Summy sędzono. *SarnStat* 719; řpraw officij wedle práwá we dwie niedzieli nie řádzá/ iedno ie tylko przy Rokách Grodzkich sędzą. *SarnStat* 740, 532, 720, 1282.

»rzecz(y) sędzić« = *causam iudicare JanStat* [szyk zmienny] (26): gdzie ye⁹⁰ K m nyefwikł takowich rzeczy any chce sędzyc bez rad swich atak yeřly ze syenko zařluził yáká kázn [...] tedj mam za tho ze bedzie káran *LibLeg* 10/154v; *ComCrac* 21v; Sędzicia ruřzony od řkázniey/ niema dáley oney rzeczy sędzić/ od ktorey ruřzon: ále inřze rzeczy ktorebykolwiek były řpráwówane przed niem ma sędzić. *UstPraw* Cv, B, B4v, H3; y niewierzę ia temu/ áby ktory Człowiek chćiał być v nas Krolem Polłkiem/ gdybyřmy mu řospowiedzieli/ że będziefz winien naymnięřsze rzeczy sędzić *OrzRozm* T2v; *Mącz* 47d; *BielSat* E; Bo ledwie tákiego naydziefz/ ktoby řwá rzecz sędzic [qui suae causae iudex] niebył fobie řyczliwřly/ niź z kim řie práwue. *ModrzBaz* 89; *SkarŻyw* 389; *CzechEp* 382; *BielRozm* 33; *ActReg* 4; *WujNT* 1.Cor 6/2; ále tákowy pozwany řwęgo práwá álbo rzeczy przed Sędzim/ któřemu takowá rzecz sędzić przynáleży [coram Iudice competenti *JanStat* 515]/ dochodzić ma. *SarnStat* 566 [idem 771], 319, 528, 556, 665, 771 (9); [cesarz Konstantyn Wielki] sędzić im [biskupom] y rzeczy řwieckie/ y od řwoich wřzytkich sędziow y vřzędnikow do nich áppellowáć dopuřcił *SkarKazSej* 679b.

»sąd(y) sędzić« = *iudicium iudicare HistAl, PolAnt, JanStat; iudicium celebrare JanStat* [szyk zmienny] (16): [list króla bragmańského do Aleksandra] A nie dopuřczářł ludziom řyc w ich řwobodnořci/ ále ie w niewollřwo przypádzářł y vdráczářł/ práwých řádwó namnięć nie sędzifz/ vřřtáwy přzemieniałř *HistAl* I8; Stárořtowie máią řády Grodzkie sędzić wřřelć niedzieli/ ná ktorých řámi máią býwáć *UstPraw* A2v, A2v; Domie Dawidow thák mowi Pan/ Sędzicie ráno řáđ řpráwiedliwie/ á wyzwólćie vćiřnionego z rák vćiřkáiáęcego *BibRadz* Ier 21/12; *CzechEp* 229; *ActReg* 44; *WujNT* 1.Cor 6/2; *SarnStat* 486, 527, 558, 792, 858 (9).

»sprawiedliwie (i słusznie), wedle (a. wedlug) sprawiedliwóci, w sprawiedliwóci, řádem sprawiedliwym, sprawiedliwóć [= sprawiedliwie], prawie sędzić« [w tym: miedzy kim (2); sprawiedliwie, wedlug sprawiedliwóci (2), sprawiedliwie, sprawiedliwóć (1)] = *iustum iudicium iudicare Vulg, PolAnt; integre iudicare Mącz; iudicare in iustitia, iudicare iustitiam PolAnt; recte iudicare Modrz* [szyk zmienny] (32:6:6:3:2:1): *RejJóz* I7 [2 r.]; Swieczkich přelozonych [dobre uczynki řá] řpráwiedliwóř/ czinić/ sędzić/ mowić/ řkazowáć bliźnemu řwemu/ poczwierdzáć iá řwiatki/ liřty/

przyłęgą sřprawiedliwą *SeklKat* M2; *Diar* 95; Chwalebne dziękowanie Pánu bogu/ ktory dawa moźnym krolom/ iż w pokoju lud iego sřrawuią/ y w sřrawyedliwości ładzą. *LubPs* ee5v marg, Q4; *GroicPorz kt*, cv, pp2, pp3; Nie miey bączności ná vbogie⁸⁹/ áni czći ofoby bogátego: ále ładz/ bliźniego twego sřprawiedliwie [*Iuste iudica proximo tuo*]. *Leop Lev* 19/15; *KochZuz* A4v; Nie ładzćiefz według pošťawy/ ále ładzćie ładem sřprawiedliwym. *BibRadz Ioann* 7/24, *Lev* 19/15, 2.Reg 8/15, *Is* 11/4, *Ier* 21/12; *BielKron* 44v, 76v; *Mącz* 4c, 172a; *HistRzym* 100; *RejPos* 130v, 265, 317v; IZali prawdziwie feymie [*V sg od „sejm”*] sřprawiedliwość mowić będziefz/ prawie(li) łędzić będziefcie [*aequitates iudicabitis*] sřynowie człowięczy? *BudBib Ps* 57/1[2], *Deut* 1/16, 16/18, *Eccli* 19/22; rychley łędzia będzie między temi sřprawiedliwie ładzifł [*citius iudex inter eos ius recte dicit*] / między ktoremi áni przyiáźni áni nieprzyiáźni żadney niebędzie miał. *ModrzBaz* 75, 27; łtárayze fię/ ábyś kośćciółom Chryťtufowym práwá ich záchował/ á poddáne sřprawiedliwie/ przyiáźni y nienawiści fię nierádząc/ ładzifł *SkarŻyw* 571; *StrykKron* 350; *CzechEp* 14 marg, 62; Sędźia nie według *Controverfey* ma ładzifł/ ále według sřprawiedliwości. *GórnRozm* F3v marg; *GórnTroas* [3]; *LatHar* 398; *WujNT Ioann* 7/24; Ná rozmyśleni nie przychodzi Królowi bráć, iedno rozmyślnie wedle sřprawiedliwości ładzifł. *SarnStat* 158, 458, 554, 561, 683, 854, 1287; *SkarKazSej* 696a.

»sprawy (sprawę) sądzić« = *iudicare causas (a. causam)* *Vulg*, *Modrz*, *JanStat*; *cognoscere causas, discernere causam, dicere ius Modrz*; *iudicare et cognoscere de causis JanStat* [szyk zmienny] (39); *Leop Ier* 22/16; *RejZwierc* 99v [2 r.]; Czemubyłmy fię niełtáráli/ áby byli ze wfzelákich łtanow obráni ludzie mądrzi/ á w práwiech/ y wfzelákich náukách ćwiczeni/ ktorziby ładzili sřrawy ze wfzytkich náłżych powiátow/ do nich przez ápellácią przychodzące? *ModrzBaz* 91, 30v, 89 [3 r.], 89v, 92 [2 r.], 92v, 93, 138; Przeto to postanawiamy odsádziwszy cztery niedziele sprawy Coronne dwie niedzieli W(ielkiego) X(ięstwa) L(itewskiego) sprawy sądzić na Seymie zawdy będziami powinni. *ActReg* 46, 8, 17; A tóż fye ma rozumieć o Vrzędzie Grodzkim Wileńkim. Sądzić máią sřrawy wfzytkiē żołnierzów *nemine excepto*. *SarnStat* 418, 91, 144, 316, 324, 325 (22).

»sądzić wedle (a. wedla, a. podle) statutu, ustaw; sądzić statutem, jako statut uczyć« = *pro lege iudicare Modrz* [szyk zmienny] (5:2;2:1); *ComCrac* 16; *ModrzBaz* 93; *Phil* L; A Szláchćice ośiádtē Státutē Koronnym de *guerris* wczynionym ładzifł y káráć máią. *SarnStat* 453; VStáwuiemy/ iżby káždē Roki Stárołtá ładzifł/ iáko Státut wcy *SarnStat* 487; przeto rolkázuiemy wfzyłkim/ ktorzy łá ná vrzędziēch ładowych/ áby wedle Státutów łady czáfów náznáczonych ładzili [*ut iuxta formam statutorum iudicia temporibus statutis celebrent JanStat* 489] *SarnStat* 558, 487, 557, 735; Przetoż v Moyzełzá y ná krole y ná łędzie Práwo iest nápiłáne: áby tácy byli y wedle nápiłánych wfłtaw pánowáli y ładzili. *SkarKazSej* 697b.

»na śmierć (bez przyczyny) sądzić« (3): *LubPs* C2v; Ale przed tym y potom [*Kambises okrutny*] łotrowłkie fię rządzifł/ Y nie iednego ná fmiereć bez przyczyny ładzifł. *PapRPan* Hh2v; *SiebRozmysł* H3v.

»(jako) wieće(-a) sądzić« [szyk zmienny] (5): Castellani, Czefniczy i ynni vrzędniczy ziemłci [...] wieće przedfię zynnemi vrzędniki i dignitarzmi ładzicz mayá *ComCrac* 15v; [o *staroście horodelskim*] Więć ładzą iáko Wiećá/ co iedno przypádnie/ A wierz mi ápellowáć/ nie káždy tám zgádnie. Bo fię cnotá z rozumem/ teź przyfiędli ktemu/ A tákich Afeforow/ zyczyłbych káždemu. *RejZwierc* 79, 100v; *Conventus agere, Seymowáć/ fyem/ roki* álbo wieće trzímáć álbo ładzifł. *Mącz* 482a; *SarnStat* 723.

»występek sądzić« (1): infzi [*sędziowie*] poľpolite sřrawy ładzą: zaś drudzy łá co głowne wyłtepkí ładzą [*item alii sunt [iudices] criminum capitalium/ á kaźni ná złe łudzi łtanowiá ModrzBaz* 89.

»sądzić wedle zakonu« = *iudicare secundum legem PolAnt*, *Vulg* (3); *BibRadz Act* 23/3; [*Pawel do arcykapłana*]: A ty siedząc

ładzifł (*marg*) siedzifł ładzác (–) mię wedle zakonu; á rofkázuiefz mię bić przeciw zakonowi? *WujNT Act* 23/3.

»Szeregi: »sądzić i decydowáć« (1): *Koncilia máią* łpory o wiere ładzifł y decydowáć. *WujNT Zzzzzz* 2v.

»sądzić i egzekwowáć« (1): HETMAN ma moc ładzifł y exekwowáć przefłtepcę, z Artykułów w woylez vchwalonych, obwołánych, y przybitych. *SarnStat* 439.

»nie tylko sędzić, ale teź i jednáć« (1): A tych [*ludzi mądrych wybranych z różnyh stanów*] nietylko by miał być vrząd łędzić/ ále teź y iednáć niezgodne [*non tantum munus iudicandi esset, sed et reconciliandi discordes*] *ModrzBaz* 91.

»sądzić i jurysdyccyjá mieć« (1): chcemy/ áby wfzyłcy zacy y Studenti [...] fwęgo Rektorá mieli/ ktorzyby ie w sřrawách mieyfłkich wcył/ ładzifł/ y Iurisdyciją miał náđ wfzyłtkimi [*qui in civilibus causis ipsos doceat, iudicet, habeatque iurisdictionem ordinariam super omnes JanStat* 219] *SarnStat* 203.

»(nie) sądzić i (ani, a) káráć« = *iudicare et arguere PolAnt* [szyk 6:3] (9); *KromRozm III* K4v; *BibRadz Is* 11/4; *OrzRozm* L3v; *CzechEp* 14; ná łynodzie w Konfláncyey/ dwu Papiezu z Papielstwá zložono/ pošťánowiłfzy to zgodnie/ z onymi łtárymi Kanony/ áby *Concilium* Papieźá ładzifł/ y káráć mogłó *NiemObr* 176; Bo Polako^m [...] niepotrzeba Pana meznego/ ieno sřprawiedliwego/ ktoribi [...] według praw ich rzadnie opifánich ie káral y ładzifł *PapRUp* H4; Deputuiemy Kommifsarze náłż z Séymu ninieyfłzēgo/ ktorzy wfzyłtkiē té fwowoleńłtwá ładzifł y káráć máią do przyfłzłēgo Séymu tylko. *SarnStat* 452, 453 [2 r.]. [*Ponadto w połączeniach szeregowych 2 r.*]

»sądzić i konkluzyjá uczynić« (2): *ActReg* 17; gdyby kto czynił bunt y przeciwko Rzeczypolpólitēy [...] my [*tj. król*] iáko głowá/ z pány Rádámi/ y z ośmiá Deputátów Pofelłkich/ ładzifł/ y przy wfyēłzēy czēści concluziją wczynić mamy *SarnStat* 153.

»sądzić i odprawowáć (a. odprawić)« = *iudicare atque absolute JanStat* [szyk 4:1] (5); gdy fię tákowē sřrawy przytoczá: tedy ie z Rádámi/ ktoré przy nas będą/ odprawowáć y ładzifł będziami. *SarnStat* 325, 319, 1062, 1191; Mílošiermieyłzy Pan Bog iest niźli on łędzia ktory fię Bogá nie bał/ y łudzi nie wfłdyłł/ iednáć wdowkę dla iey nábiegánia ładzifł muśiał y odprawić. *SkarKazSej* 703b.

»sądzić i potępiáć« (2): *CzechEp* 74; Iáko teź Chriftus pan groźi wfzyłtkim ktorzy niewinnie infłznych ładzą/ y potępiáią *NiemObr* 150.

»pozywáć, sądzić« (1): *pro criminali* pozywáią/ ładzą nas *OrzRozm* L4. [*Ponadto w połączaniu szeregowym 1 r.*]

»rządzifł, (i) sądzić« [szyk 2:1] (3): *RejWiz* 75; tedy Pan zaráźił Krolá trędem w ktorym był áż do fmiereći/ [...] A Ioáthám fyn Krolewłki rządzifł domem i ładzifł lud oney źiemie [*et Iotham filius regis erat super domum iudicans populum terrae*]. *BibRadz* 4.Reg 15/5; *StrykKron* 667. [*Ponadto w połączeniach szeregowych 2 r.*]

»(nie) sądzić i (ani teź) skáz(ow)áć« = *iudicare et condemnare a. sententiarum JanStat* [szyk 5:2] (7); *RejWiz* 77v; iáko piłze Apofłtoł/ niegodzi sie cudzego flugę ładzifł [*Vulg Rom* 14/4] / áni teź łkazowáć rzeczy y sřrawy niewybaczyłfzy. *KuczłKat* 340; Iest przyniešiono przed nas: iż Stárołtowie náłżych źiem poľpolićie wfzyłtki sřrawy/ ktoré ná ich łady nie przynáleżá/ łkázuią y ładzą *SarnStat* 528, 662, 683, 746, 918. [*Ponadto w połączeniach szeregowych 2 r.*]

»sądzić a (i) sřprawiedliwość czynić« = *iudicare et iustificare PolAnt* (3); thak yz pan Viernofz pierwey [...] A potym iáxdz oborski [...] we wsi spitalney Piasecznie máią prawo sadzicz y sřprawiedliwosc (sobie) czynicz s kazdem poddanem komu by ktho yedno oczo winę dal *ZapWar* 1550 nr 2665; *BibRadz Ps* 81/3; Hetmánow iest vrząd/ áby oyczyzny od nieprzyiáćielá w polu bronili: á Sędziow/ áby ładzili/ á sřprawiedliwość káždemu czynili [*in iure dicundo et iustitia unicuique administranda*]. *ModrzBaz* 30v. [*Ponadto w połączaniu szeregowym 1 r.*]

»sprawowáć i sądzić« [szyk 4:1] (5): *MurzNT* 174 marg; *LubPs* ee5v marg; *GroicPorz* B4; Krolowie Szweccy iáko rychłó Finłán-

dią podbili pod swe krolestwo/ czterzech stároftchow wnim poftánowili/ [...] éi miáfto krolá ziemię wftytkę fprawuia y fładzą. *BielKron* 294, 318v. [Ponadto w połączeniu szeregowym 1 r.]

»(ani) sądzić i (ani) (wyrokami) stanowią« [szyk 1:1] (2): Są też drudzy [przełożeni]/ ktorzi áni fładzą/ áni wyrokami fwemi co ftánowią [qui nec ius dicant, nec suis sententiis quicquam statuant]/ ále co drudzy poftánowili/ wykonywáią. *ModrzBaz* 30v; *Phil* Q.

»sądzić i uznawać« = *iudicare et cognoscere* *JanStat* (5): VStáwiamy/ áby o káždą głowę fędziowie Káftztelánfcy káždy w swéy Káftztelániefy fładzić y wznáwáć miał moc. *SarnStat* 232 [idem 560, 603], 554, 559, 560, 603.

W przen (5): Sędzyowie/ Stároftowie/ co was tu fładzili/ Po dyableć fie tám [w piekle] teraz wftyfcy dorządzili. Iużci ich tám nie fładzą/ ták profito zdawáią [= skazujq] *RejWiz* 162; Owca nie ma fładzić Páfterzá *WujJud* 152 marg [idem Mm8v], 85, Mm8v; Abo iefzcie [uczniowie Chrystusowi] będąc ná rześ nágotowanými [...] y w pośrdzo wilkow poftánými/ [...] żeby wilki fładzić mieli/ miedzy ktore fá rozefláni: tedy to żadná miárą być nie może. *CzechRozm* 250.

Przen (11): Tá fprawiedliwość práwie z niebá zyęta/ Tá rownie fładzi Krole y Kfiáżetá. *RejZwierc* 212, 212; Widzę/ żebyś mie ty přetko ofładził. (-) Swoie sumnienie káždego ma fładzić. *KochOdpr* A4v; Y Bylá rzecz lehowy do mnie/ mowiać. A ty fynu człowiczę/ izali fładzić będziefz miáfto krwáwe/ á vkażefz mu wftytkie obrzydłoścí iego? *BudBib Ez* 22/2.

sądzić co [= przedmiot postępowania sądowego] (5): Vmyft wczynki fładzi. *BierEz* N4; *BielKom* E2v; *RejWiz* 119; (nagf) Lubranká wiezá [tj. Kolegium Lubrańskiego]. (-) Patrzzé ma miá wiezo/ ná Polfkę fzyroko/ [...] Dawayze tym ná doł znáć/ co im to nalezy/ Bowiem rofterkow fędzić/ nie przyftoi wiezy. *RejZwierc* 111; Boże miłofierny/ [...] Záprawde/ gdybym miał fładzić złości fwoie/ Předkibym wyrok dáł fám/ ná žádze moie/ Káżac/ ábym w wieczne ognie był wrzucony *GrabowSet* S.

W połączeniu szeregowym (1): Głowá grunt w czéleku głowá mu pánuie/ [...] Ieft iáko Zamek ktory Kfiáżę rzádzi: Kofztuie/ wácha/ słyfzy/ widzi/ fładzi. *RybGęfli* C4v.

Szereg: »sądzić i potępiać« (1): Bom się pana zaprzá/ Moie mię sumniénie fładzi i potępia ani mi infzego fędzie^{eo} potrzeba. *MurzHist* F3v.

a. O sądzie Bożym (411): *PatKaz* III 89v; BOże w gimie twoie zbawionym mie wczyn/ á w cznocie twoiey fadz mie [Vulg Ps 53/3]. *TarDuch* D8; Gdi przyszedł [Jezus] pirwym przycim, przifzedł tając boftwa fwego pod człowieczénftwem, ale gdy przijdzie fędzie iawny będzie. *WróbZolt* Q3v, 7/9, 25/1, H8v, 34/1, L8v (10); *RejPs* Ff5; *SeklWyzn* g2, g2v; á iako nas pan Bog zaftanie tak nas będzie fładził/ y dlategoc nam prikazał czuć ofłobie boniewiemy dnia any godziny *SeklKat* R, K4v; *RejKup* b5v [2 r.], b6v, y2v; *KromRozm* I C2; Abowiem niepoftál bóg fyná fwe^{eo} ná swiat/ aby fładził swiat/ ale żeby był swiat/ zbawion przezeń *MurzNT Ioann* 3/17, *Ioann* 3/18, k. 218v marg, *Ioann* 8/15, 16; *KromRozm* III Dv; *LibMal* 1554/191; A Pan zoftál ná wyeki w fwoyey wyelmożności/ A fiadł ná Máyefstacye fwey fprawiedliwości/ By fładził wftytek okrąg zyemfkyye ftyrokości. *LubPs* Cv, Q4, S5v, V5v, gg5v, hh2v; *GroicPorz* kk4; Oćiec niefádzi nikogo/ ále wftytek fad dáł Synowi/ áby wftyfcy tčili Syná/ iáko tztzá Oycá [Vulg Ioann 5/22] *KrowObr* 214 [przekład tego samego tekstu *CzechRozm* 41v [2 r.], 195v, *NiemObr* 107, 108, *WujNT*], A4, 222, 227; Bo Pan s fwoiey dobroći nikogo nie fładzi/ Áz fám kto dobrowolnie od niego zbládzí. *RejWiz* 169v, 169v marg, Ddv; Grozi Pan wielkie wtrápienie pogánom/ ktorzy lud iego dręczyli/ á že ie miał fładzić w padole Iozáphát *Leop Ioel* 3 arg, *Gen* 15/14, *Ps* 97/9, *Sap* 12/10, *Is* 27/8, *Ez* 21/30 (11); [Bóg] Przyzowie niebá z gory y ziemię/ áby fładził lud fwoy. *BibRadz Ps* 50/4, *7, *Gen* 15/14, 18/25, *Ps* 7/9, 81/1 (10); Pifzá thez w Tálmućie/ iz Bog nigdy nie proznuie/ we dne fie wczy fładzić swiáty/ á w nocy iędzi ná Cherubinoch přetkich/ náwiedzáiąc ośmrdziefiat tyfiac swiátow ktore ftworzył. *BielKron* 463v, 80, 135v; żaden

człowiek áni Anyoł dowodnie wiedzíe niemoże onego dnia/ ktorego Syn Boży fładzić przydzíe *LeopPrzep* F2; *RejAp* 19, 150, 168v, 172; *RejPos* 4, 7v, 84, 85v, 127v (11); Prorocy powiádáią/ že Bóg będzie fładził wftytek okrąg swiáthá *BialKat* 178v, 178v [5 r.]; *KuczKat* 60 žp; A ktemu [Bóg] ieft ták fprawiedliwy iz rownie fładzi krole y kfiáżetá iáko y žebraki *RejZwierc* 147v, 192v marg, [272]v, Aaa4v; *WujJud* 91v, 126v, 234v; *BudBib* 1.Par 16/33, *Iob* 22/13, *Ps* 57/11[12], 95/13, *Ez* 21/35[30]; *BudNT Ioann* 3/17, 5/30, 12/47, 48, 1.Cor 5/14[13]; [o Mesjaszu] á fładzić też miał nikomu niefolguiać/ áni fie ná żadne ofoby ogládiáć. *CzechRozm* 179v, 8v, 41v [6 r.], 195v, 227v; A widząc pomfte [tj. zniszczenie niesprawiedliwych] ná pášie fwé oczy/ Y stopy we krwi złych dobry omoczy: Y rzeka/ przedsię cnocie ieft zapláta/ Przedsię Bóg fładzić niezapomniał swiáthá. *KochPs* 85; KRólowie fładzą poddáné/ A króle koronowané Sędzia wiekuifty fładzi *KochPs* 124, 74; *SkarŻyw* 107, 165; *CzechEp* 194, 282; *NiemObr* 65, 107, 108; *WerKaz* 301; *ArtKanc* G17, H2, P6v, V3; *LatHar* 573; Náwet fámá swiéta hiftorya o Pháronie iáwnie pokázuie/ iz ták Pan Bog fładził Phároná/ že mu přecié nie odiál fwobody y wolności iego. *WujNT* 557; Bo wzłetczniki y cudzołożniki Bog będzie fładził. *WujNT Hebr* 13/4 [przekład tego samego tekstu *SeklKat* K4v, *KromRozm* I, *GroicPorz*, *KrowObr* 222, 227, *WerKaz*, *ArtKanc* V3], *Ioann* 3/17, 5/22, 30, 8/15, 16 (18); *JanNKarGörn* G3v; *SiebRozmyśl* K3; Bez wátpienia tedy fładzi Pan Bog fkoró kto vmrze/ y dáie zapláte zá zle y dobre. *SkarKaz* 3b, (3)v, 1a, 352b.

sądzić co [= przedmiot sądenia] (23): *RejJóz* C2v; [o Sądzie Ostatecznym] Bo on fędzya feymowy [tj. Bóg] inák będzie rzádził/ Ktory áppellácije wieczne będzie fładził. *RejWiz* 122v; Bowiem fie żadny rozum s tego nie wybládzi/ iáko Pan w fwey możności dziwno wftytko fładzi. *RejWiz* 132v; Czemu Pánie nie idzielz á nie fładzilz krwi niewinney kthora fie rozlála po ziemi. *RejAp* 193, 47v, 60; *RejPos* 6, 85v, 276v; Chryftus ktorego ieft fad wzgárdę ciáthá fwego fładzić będzie. *BialKat* 336; *GrzegŚm* 60; *KochPs* 13; *CzechEp* 73; Z Głębokości grzechow moich/ wołam k tobie miły Pánie [...]. Będziefzli miał ná bączności/ náfze wšelákie krewkości/ Ieśli wedle fprawiedliwości/ będziefz fładził náfze złości *ArtKanc* L11v; á w tey trwodze oko wznosi Dufzá moia k tobie/ o Boże iálkáwy/ Wfpomni krewkość moie/ z lutością fadz fpráwy. *GrabowSet* N3, B2, B4; *WujNT Rom* 2/16, *Apoc* 6/10. Cf »sądzić prawo«, »sądzić sprawiedliwości«, »sądzić występki«.

sądzić kogo, czego [funkcja supinum = do sądenia] (39): *RejAp* AA7, 126, 161; Kiedy fye fkończá zámierzóné látá/ (Pan opowiada) przyide fładzić swiáthá: Tám pláćić będę dobrze cnotliwemu/ Zle niepráwemu. *KochPs* 111. Cf »sądzić żywych i martwych«.

sądzić dla czego [= z powodu czego] (3): Chryftus [...] chce swiat fádzycz wgniewie swoim dla Ludzkych oblédnofczy. *RejKup* b4v; Tá k Pan powiedzýał: [...] będę fładził dom Heli dla złości/ przeto iz widzýał zbytki fynow fwoich/ á nie karał ich. *BielKron* 62v; *CzechEp* 244.

sądzić wedle (a. według, a. wedla) czego [= zgodnie z czym, odpowiednio do czego] (14): miły panie [...] oczy twe niechci wezrzá ná fprawiedliwość [!] moie. [*Ps* 16/2] (koment) To ieft raczy mię fędzie według tego czo wemnie widzifz. *WróbZolt* E6, 7/9, 97/9; *SeklKat* X; *RejKup* l2; yáko thedy wielkie ieft miłofierdzie iego [Pana]/ tak też wielkie ieft y karanie iego/ á fładzi káždego wedle fpraw iego. *BibRadz Eccli* 16/12[13]; *CzechRozm* 197v; Pan Chryftus nie wedla zaftugi káždego człowieká/ ále wedla wiary fładzić będzie/ ná oftátnim onym fádzie. *ReszPrz* 87; *LatHar* 19; *WujNT* 314, 1.Petr 1/17, *Apoc* 20/13; Y ná fádzie Bożym wedle wczynkow fładzą/ iáko kto dla Chryftufá miłofierny był. *SkarKaz* 350a. Cf »sędzić wedle występku«.

sądzić wedle (a. według, a. podle) czego [= kierując się czym] (17): Abowiem nie fładzęc ia [Pan] według poyzření człowiecego. Ze człowiek tho thylko widzi co ze wnątrz otworzyftwego iefth/ ále Bog pátrzy ná ferce. *Leop* 1.Reg 16/7 [przekład tego samego tekstu *SkarKaz* 346b]; [proroctwo o Mesjaszu] nie wedle widzenia

oczu fwoich będzie sędził/ ani wedle słuchania wżu swych karac będzie. *BibRadz Is 11/3* [przekład tego samego tekstu *CzechRozm, SkarKaz 347b*]; *CzechRozm 193v*; *SkarKaz 346b, 347b*. Cf »sędzić według miłosierdzia«, »sędzić według prawa«, »sędzić według sprawiedliwości«.

sędzić z czego [= z powodu czego] (11): *OpecŻyw 131*; [*Bóg mówi do ludu*]; nie będę cie karał z ofiary [*Ps 49/8*] (*koment*) To iest nie będę dbał więcej o ofiary starego zakonu, [...] a przeto cie znich nie będę sędził w dzień sędny *WróbŻolt Q4*; po śmyerci pan ludzie sędzi z grzechu. A ofthathnyego dnya sędzic bądźcie znyedowyarłhwa *LibMal 1554/191, 1554/188v*; *BielKron 3v, 135v*; Abowiem z żadnego nas grzechu Pan frozey nie obiecuie kárác y sędzić/ iedno s sprofney niesprawiedliwości. *RejZwierc 56*; *CzechRozm 258v*; *ReszHoz 117*; *ArtKanc M19*.

sędzić z czego [= na podstawie czego] (3): *CzechRozm 179v*; *CzechEp 329*; [*Bóg oddał wszystkim sąd Synowi*] który będąc miłosierny/ y łákkawy/ zlitowác ię vmie/ y nie sędzi nikogo z zwierzchniey poftáwy/ zna myśli y fikrytości ferc *NiemObr 113*.

sędzić naprzeciw komu (1): A tego nawilmlley zadam yz gdi dzyen śmyerci moyey przijdzye ti fam myli panye ktori sędzyll uapreczyw [!] olkarżaczom mogym bądź obrońcą mim *BierRaj 17v*.

sędzić o kogo (1): Przyidźie wálze láto y wioná/ przyidźie ten/ iáko mowi Izáiał/ który o vbogie sřprawiedliwie sędzić będzie *SkarKaz 84b*.

sędzić przez kogo, przez co (10): *TarDuch D*; [*W psalmie 75 jest proctwo o Chrystusie*] iáko thu przez święte słowo fwoie sędzi świat/ á iáko záchowywa Kofcyół fwoy wybrány *LubPs R3v*; *Leop Act 17/31*; Powiedáia przeciwnicy/ że Ociec będzie sędził przez Syná. *SarnUzn E2v*; *CzechRozm 9v*; *CzechEp 150, 274*; *NiemObr 108 [2 r.]*; [*Bóg poftánowił dzień w który ma sędzić świat w sřprawiedliwości/ przez mężá ktorego náznaczył WujNT Act 17/31*] [przekład tego samego tekstu *Leop, CzechRozm, CzechEp (2), NiemObr 108*].

sędzić czym (2): Będę go (*marg*) To iesth/ Gog y Magog (–) sędził/ morem y pomordowaniem y dżdżem náwálnym/ grádowemi łtukámi/ ognifty y sárczány deždż wypufzczę nań/ ná iego zařtepy *BibRadz Ez 38/22*; *BudBib Am 7/4*.

sędzić między kim, między czym (7): Będzie sędził między pokoleniem ludzkim *WróbŻolt 109/6* [przekład tego samego tekstu] *RejPos 231*. Cf *sędzić między kim i kim, między czym i czym*.

sędzić między kim i (a) kim, między czym i czym [= między stronami] (1:4): I rzekłá Sarai do Abráma: [...] Iam dáłá sřuzebnicę moię do Ioná twe⁸⁹/ ktora widzac iřz poczęłá/ nic mię łobie niewáży: Niechay Pan sędzi między mná y tobá. *Leop Gen 16/5*; ták mowi [...] Pan Bog/ [...] Záchowámci ia owce moie/ á iuż dáley łupem nie będą/ bo ia sędzić będę między owcą á owcą. *BibRadz Ez 34/22* [przekład tego samego tekstu *CzechEp*], *Ez 34/20*; A gdy śie wypełniá látá wieku/ [...] podniořę sřpiące z Ziemie/ y odda Piekło dłuę fwoy/ [...] ábych ia teř (mowi P. Bog) oddá każdemu według wczynkow iego/ y według owocow wymyřłow ich/ dotáđ ářbych sędził między duřzá y ciálem *StryjKron 6*; *CzechEp 331*.

sędzić o czym (2): w którym Liřcie temu tylko wierze/ iř Wiktoryn był Páná řwégo zdrayác: o inych rzeczách/ niech Pan Bóg sędzi *OrzQuin Lv*; *RejPosRozpr c3v*.

sędzić w czym [= za co] (1): Coř rodzicy plód fwoy zaby [= czyřby] mieli łzpácić řwá yáká zřá sřráwá/ nye godzić śie ani przyřtoi żadnemu. [...] Wczym będzie ye pan bog sędził *GliczKsięž E3v*.

Ze zdaniem dopełnieniowym (1): BOg nikogo nie sędzi z tego/ áni łczyby řlucha/ czego komu nie dáł *CzechRozm 258v*.

W przeciřwstawiennach: »sędzić ... odkupić, przebaczac, zachowác, zbawić« (4): *MurzNT 218v marg*; *BudNT Ioann 12/47*; We dłuę twey sřprawiedliwości/ nie chćiey nas sędzić ze złořci/ ále z Oycowłkiey miłości/ przebacřay nářze krewkořci *ArtKanc M19*; Bom nie przyřzedł řebym sędził (*marg*) potępił. (–) řwiát; ále řebych řwiát zbáwił. *WujNT Ioann 12/47* [przekład tego samego tekstu *MurzNT, BudNT*].

Zwroty: »sędzić w łasce, łaskawie« [*szyk zmienny*] (2:1): prořę moye panie aby łaskawie sędzić w łiebie racřyl przypadle wyřteřki moie ktorych ia řam przez śie wřprawiedliwic niemogę *RejPs 207, 123v*; A řád śie rozřáduyá y nyewyernikowye/ Kyedy ty fwoye wyerne w łáfce będzieř sędził *LubPs P4*.

»sędzić według miłosierdzia, w miłosierdziu, miłościwie, bez miłosierdzia« [*szyk zmienny*] (4:3:1:1): A ták ty řam powřtań miły pánie/ [...] á rácz miłofćiwie sędzić [*ludzi na ziemi*] ták iáko wřaná oyczyřnę fwoię. *RejPs 123*; day nam to panie zařluzyc aby nas racřyl sędzić wřáľce a wmiłofierdziu fwoiem. *RejPs 123v, 77v, 142v, Ff5*; *SeklKat X*; *RejPos 5v, 276v*; [*człowiek pocřł prořić Boga*] áby nie według sřprawiedliwości řwey. Ale według řwego miłofierdzia racřyl go sędzić. *BialKaz M4*.

»sędzić prawo [czyje] [= sprawę czyjá« (1): Widziáteř Iehowo náchylenie [= ponizeńie] moie/ řádz prawo moie [*iudica iudicium meum*]. *BudBib Thren 3/59*.

»w prawości, prawnie, według prawa, prawem swoim, nie bez prawa sędzić« = *iudicare in aequitate Vulg; iudicare in rectitudine PolAnt* [*szyk zmienny*] (3:2:1:1:1): Niech śie wefelá y raduiá pogani/ ábociem sędziř ludzi w prawofci/ á pogany na ziemi sřrawuieř. *TarDuch D8*; [*Chrystus*] Chce być Miłofćziw każdemu [...] Bo by nas barzo rozplofyl A wřyto Niebo řpuřtořyl By nas według prawa Sędził *RejKup dd4, cc5*; *Leop Ps 97/9*; *BudBib Ps 95/10*; O řędziá nienágániony/ Ty řam rácz ná wřyřtki řtrony Ziemie sędzić prawem fwoim *KochPs 124, 145, 148*.

»sędzić w dzień sędny, czasu sądu, czasu dnia ostatecznego, na sędzie (ostatecznym), ostatecznie« [*w tym: za co* (1)] [*szyk zmienny*] (5:2:1:2:1): *WróbŻolt Q4, ll8*; Potem [*Jezus*] przyidźie sędzić ofřatecznie/ skáť teř w 5. cap(itulum) [*Ioann 5/27*] mowi że mu wřyřteřk řęd iest od oica dan. *MurzNT 218v marg*; [*gdzieby sędzia*] sřprawiedliwořci nieczynił/ wiedzic ma zápewne/ iře go Pan Bog wřzechmogácy czáfu dnia ofřatecznego frogo zá to sędzić będzie. *GroicPorz c2, c2v, d2v, aa3v*; Iř ty cudzołózniki á ty ludzie fwowolnie bez zakonu řywiáće/ będzie Pan Bog okrutnie sędził czáfu řádu fwoiego *RejPos 43v, 42*; *RejZwierc 36*; *WujNT 314*.

»sędzić sądem, sąd« [*w tym: w kim (= kogo)* (1)] = *iudicare iudicium, iudicare iudiciis Vulg* [*szyk zmienny*] (5:3): Teni *[Pan Krystus]* řam według woley řwey tu wřyřtko będzie řádzil/ A sřprawiedliwym řádem řwym w narodzyech będzie sędził *LubPs Z3v*; Boć nie iesth iny Bog iedno thy/ który pieczá mař o wřyřtkich/ ábyř okazał iř nie sędziř [!] niesprawiedliwego řádu [*ut ostendas, quoniam non iniuste iudicas iudicium*]. *Leop Sap 12/13, Eccli 35/25, Ez 16/38*; ábowiem ná thákimže go [*Chrystusa*] pewnie obłoku zářię ogládacie gdy przyřdzye řędzić sřprawiedliwego řádu řwego. *RejAp 161*; *CzechRozm 193v [2 r.]*; *WujNT 314*.

»sędzić sprawiedliwie, w sprawiedliwości, według (a. wedle, a. podle) sprawiedliwości, sprawiedliwości [= *sprawiedliwie*], z sprawiedliwořciá, jako sprawiedliwo jest, czyniac dosyć sprawiedliwořci« = *iudicare in iustitia Vulg, PolAnt; iudicare in aequitate Vulg; recte iudicare PolAnt* [*szyk zmienny*] (14:14:7:1:1:1:1): a iáko śie przed sřprawiedliwym^m řędziá pořtawiřł [...] który dary nie bywá vblágán anij przyřmuie wymow/ ale iáko sřprawiedliwo iest/ ták będzie sędził. *OpecŻyw 191*; *Iudica me secundum iusticiam tuam domine deus meus: et non supergaudeant mihi. Racř mnie sędzić według sřprawiedliwořci twey panie bože moye aby śie ze mnie nie naigrawali. WróbŻolt 34/24, 97/9*; *RejPs 77v, 142v, Ff5*; Bowiem Pan [...] Będzie sędził okřáę řwiátá/ w fwoiey sřprawiedliwořci [*Ps 97/9*] *LubPs V5v* [przekład tego samego tekstu *WróbŻolt, RejPs 142v, Leop*], B6v, R3v, V3, dd4; *RejWiz 76v*; gdy wezmę czás/ ia będę sřprawiedliwořci sędził [*ego iustitias iudicabo*]. *Leop Ps 74/3, Ps 66/5, 97/9, Act 17/31*; *BibRadz Ps 74/3*; *RejAp 160, 161*; Abowiem to iest rzecz pewna/ [...] w iákich sřrawach tu zeydziemy s řwiátá tego/ thák iuż ná on czás bez wřzego miłofierdzia/ czyniac dořyć sřprawiedliwořci fwoiey/ kářdego sędzić będzie racřyl. *RejPos 5v*; *BialKaz M4*; *BudNT Apoc 19/11*; *CzechRozm 179v, 233*; On [*Bóg*] řtořicę řwá nářádzil/ On ludzkie nieprawofci/ Y wřyřteřk

świat będzie sądził Podług s̄prawiedliwoŝci. *KochPs* 13, 96; *CzechEp* 101, 274, 329, 338; *NiemObr* 108; *ArtKanc* C18v, L11v, M19, N19v; Y widzialem niebo otworzone/ á oto koñ biały: á ŝiedzące⁸⁰ ná nim zwano Wiernym y Prawdzywym/ á sądzi z s̄prawiedliwoŝciá (*marg*) w s̄prawiedliwoŝci. (–) y walczy. *WujNT Apoc* 19/11 [*przekład tego samego tekstu RejAp* (2), *BudNT*], *Act* 17/31; *SkarKaz* 84b.

»sądzić s̄prawiedliwoŝci« [*szyk zmienny*] (2): Abo wym ty w oney swoyey Bolkwey dziwney moñoŝci/ Nye tylko grzech/ ále sądziłz wŝytki s̄prawiedliwoŝci *LubPs* R4; Bo y dobre vczynki y s̄prawiedliwoŝci náŝze sądzić P. Bog będzie iáko Pfalm mowi. *SkarKaz* 352b.

»srodze (*a. srogo*), w srogoŝci, okrutnie sądzić [*w tym: za co* (2)] (9:1:1): BOZe któryŝ ieŝt nadwŝlemi inemi bogi s̄prawiedliwy bog: [...] który maŝ przydz z ŝtraŝliwemi s̄prawami: a w frogoŝci ognifey ŝędzic wŝytki narody ŝtworzenia ŝwego. Profimy pokornie aby [...] *RejPs* 76; Czvdzoloŝniki/ a nieczyŝte lvdzie/ będzie frogo sądził pan bog [*Vulg Hebr* 13/4]. *SeklWyzn* F3v [*przekład tego samego tekstu RejPos* 42, 43v [2 r.], *RejZwierc* 36], E3; *GroicPorz* c2; lud ten v kthorego będą w niewoli [*twoi potomkowie Abrahama*] / frodze sądzić będą *RejPos* 279v, 42, 43v [2 r.], 340v; *RejZwierc* 36, 56.

»sądzić występki, wedle występkow« [*szyk zmienny*] (1:1): Prozbá iáko grzeŝliny ma wołać ku pánu bogu áby go nieraczył wedle występkow iego ŝędzić. *RejPs* Ff7, 207.

»sądzić żywych i martwych (*a. umarłych, a. zmarłych*), żywe i umarłe (*a. martwe, a. zmarłe, a. pomarłe*), kaźdego żywego i umarłego« [*w tym: przydzie sądzić (*a. ma przyŝć sądzić itp.*) kogo* (G) (*funkcja supinum*) (35)] [*o Chrystusie dokonującym Sądu Ostatecznego*] = *iudicare vivos et mortuos* *Vulg* (27:15:1): *BierRaj* 21v; *OpecZyw* 114, 176v; *TarDuch* D; Wierzę iż tenże Syn boży wŝąpił do nieba/ y ŝiedzi na prawicy v boga oicza wŝzechmogácego/ y ŝtąd przydzie ŝędzić żywe/ y teź vmarłe. *SeklWyzn* Bv, B4v, O2; *KromRozm I* K3v; *LubPs* ff2 *marg*; *KrowObr* 105v, 125v; SWIAD-Czē przed Bogiem y przed Iezu Chryŝthem/ który ma sądzić żywe y marthwe/ przez przyŝcie ie⁸⁰/ y kroleŝtwo iego. *Leop* 2.Tim 4/1; *BielKron* 139v; á wŝzákoź rzecz ieŝt nieomyŝlná/ że przyŝcie Syná Bože(go) ná then ŝwiat sądzić żywych y mártwych/ ieŝt bárzo bliŝkie. *LeovPrzep* Kv; A my to mocno wyznawamy iż to ieŝt wrząd człowieczeniŝtwa Syná Bože⁸⁰ ŝpolnym Boŝtwem z Bogyem Oycem złączonego sądzić żywe y martwe. *RejAp* 121, 161, 172, 172v, Ff2v; Iáko ten Pan ná niebioŝá wŝąpić raczył/ ták záŝie przydzie ŝędzić żywych y zmarłych. *RejPos* 78, 88v; *BialKat* c, 101; *RejZwierc* 197v; *WujJud* 25v; *CzechRozm* 264; *SkarZyw* 68, 172, 173; Siodmy Artykuł: ŝiedzi ná prawicy Bogá Oycá/ ták ŝtąd przydzie sądzić żywe y martwe. *ReszPrz* 87; Wierzymy iż wŝąpił do nieba/ ŝiedzi ná prawicy v Bogá [...]. Tá z tego mieyŝcá ŝwiętego/ przydzie Pan ŝędzić kaźdego/ żywego y vmarłego *ArtKanc* M10v, M10, O16v, T8v; *LatHar* 9, 91, 374; *WujNT* 515, 2.Tim 4/1, 1.Petr 4/5, Xxxx4v; *SkarKaz* 243a.

Szeregi: »(nie) sądzić, (i, a, ani) karać« = (*nec*) *iudicare et (neque) arguere* *Vulg*, *PolAnt* [*szyk* 7:2] (9): *RejWiz* 138v; *Leop* Is 2/4; *BibRadz* Is 11/3; Pan Bóg ták Káplaná przeto sądzić y kárać będzie/ iáko sądził y karał Káplaná onego Heli *OrzQuin* X3v; *RejPos* 127v; *RejZwierc* 56; ná prawicy ieŝt obecnoŝć [*Chrystusa*] widoma y wieczna. y ŝtamtąd przydzie kárać y sądzić złe y niewierne heretyki *SkarKaz* 243b; Bog ŝtał fię człowiekiem [...] ácho y vbogo y lálkáwo przyŝzedł [...]. Nikogoź nie sądzáć áni karzáć/ zádnego nie záŝmucil *SkarKaz* 488a.

»nie sądzić i (a) nie (po)mŝcić ŝię« (4): *RejAp* 60, *RejPos* 6; *Grzegŝm* 60; widzialem pod ołtarzem duŝze pobitych dla ŝłowá Bože⁸⁰ [...] y wołały głoŝem wielkim/ mowiac: Dokáźde Pánie (ŝwięty/ y prawdziwy) nie sądziłz y nie mŝciłz fię krwie náŝzey [*non iudicas, et non vindicas sanguinem nostrum*] nád tymi co mieŝzkáią ná ziemi? *WujNT Apoc* 6/10 [*zawsze przekład lub nawiązanie do tego samego tekstu*].

»sądzić i potępiać; nie tylko nie potępić, ale i nie sądzić« (1;1): Ale owŝzem teźz to wielká wiernych chrzeŝcianów pociecha/ że ich nie tilko niepotępiá/ ale iŝz i sądzić niebędá/ iáko którzy by nie vwierzyl/ iuŝz fá oŝádzęni [*cf Ioann* 3/18] *MurzNT* 218v *marg*; *CzechEp* 407.

»sądzić a rozprawować« (1): Apoŝtoł widział [*nie*] ŝtolec ábo máyeŝtát iáki/ ále widział dziwná á ŝtraŝliwá wielmoñoŝć/ który iáko krol iáki moźny ná ŝtolcu ábo ná máyeŝtacie ŝwoim/ sądził á roŝprowáwał wŝytko ná ziemi y ná niebie. *RejAp* 47v.

»nie sądzić a nie skazować« (1): Gdyż y Bog Ociec twoy á ŝtworzyciel twoy/ chocia y widzi á przegáda iáŝnie ferce kaźdego wiernego y niewiernego ŝwego/ á wŝdy nie wnet sądzi/ á wŝdy nie wnet lkázuie/ á to dłuŝo á dłuŝo oczekawa obaczenia onego ferca nędznego. *RejPos* 172v.

»sądzić i uczynić naprawę« (1): Wierni chwála imię Páńŝkie dla nádzicie ktorá máią o Pánu/ iż on ma raz ŝwiat sądzić y vczynić nápráwe iego [*!*] *BibRadz Ps* 74 *arg*.

»sądzić a uczynić sąd« (1): A Pan nieprzedłuży/ ále będzie sądził s̄prawiedliwe/ á vczyni sąd [*iudicabit iustos, et faciet iudicium*]: á Namocnieyŝy niebędzie nád nimi miał áierpliwoŝci *Leop Eccli* 35/22.

»sądzić a upominać« (1): Gdyż teźz ŝtylzyŝz co Páwel s. piŝze/ iż dla thego cie Pan twoy sądzi á vpomina/ áby cie ŝobie nie ŝtrácił z obłędnoŝciámi ŝwiátá tego *RejPos* 127v.

W przén (5): iż ten ze pniá Izáiego vrodzony kwiatek [*tj. Mesjasz*] / sądzić miał/ ále nie z widzenia y powieŝci [*Is* 11/3] / iáko sądzá wŝyŝcy inŝy Krolowie *CzechRozm* 179v; iż nie my ále ŝlowo Bože ŝwiat który ná złoŝniku leży (1.Ian.5.v19.) sądzi y potępia. *CzechEp* 407; A tá pokutá nie ma być odkládana dzieñ zádzien/ bo iáko nas dzieñ Páńŝki záŝtánie/ ták nas sądzić będzie. *Phil* N4; Kto mná gárdzi/ á nie przyimuie ŝlow moich; ma tego który go sądzi. Słowá ktorem mowił/ te go będą sądzić w dzieñ oŝtáteczny. *WujNT Ioann* 12/48; *SkarKaz* 4b.

a. bibl. *O uczestniczeniu s̄prawiedliwych w sądzie Bozym po koñcu ŝwiata* (46):

aa. *W przekładach lub nawiązaniach do ksiąg Starego Testamentu*: *Ps* 49/4, *Sap* 3/8, *Ez* 44/24 (6): Pan bog iawnie przydzie bog nas nie będzie milczáł [*Ps* 49/3]. [...] A w ten sąd przyżowie y niebo z wirzchu/ y ziemię ku rozeznaniu ludu ŝwego [*Ps* 49/4]. (*koment*) To ieŝt y więŝŝe y mnieyŝe ŝwięte poŝadzi na sądzie aby lud sądzili *WróbZolt* Q3v; A bog ŝam przez Máłáchiaŝá proroká mowi: Wárgi kápláńŝkye ŝtrzegá vmieyŝnoŝci [...]. Táke przez Ezechielá: A lud moy będą vczyć [...]. A gdy ŝye ŝpor ŝtoczy/ będą ŝtác w sądzyczech moich/ y będą sądzić [*Ez* 44/24]. *KromRozm III* K4; Będá fie ŝfnáć s̄prawiedliwi [...]. Będá sądzić Narody/ y pánowáć nád ludzmi *Leop Sap* 3/7; *BibRadz Sap* 3/8[7]; *RejPos* 319, 321v.

bb. *W przekładach lub nawiązaniach do ksiąg Nowego Testamentu*: *Matth* 19/28, *Luc* 22/30, 1.*Cor* 6/2 (40): *OpecZyw* 95v; *MurzHist* S3v [2 r.]; Gdzie teźz iá zrzádzám wám/ iáko mi ociec mói zrzádził kroleŝtwo abyŝcie iedli i pili zaŝtołem moim/ wkroleŝtwie moim/ i ŝiedzieli na ŝtolcach/ sądzáć dwanáŝcie domow Iŝraełŝkich. *MurzNT Luc* 22/30, k. 93v; *KrowObr* 2; *Leop* AAA4v; ále im [*którzy będą nalezieni w księgach żywota*] tę obietnicę ŝam Pan mocno vtwardził raczył: Iż będziecie femná ŝiedzieć sądzáć dwoienaŝcie pokolenie narodow ludzkich. *RejAp* 173, 33v, 55; O kthorych [*o apostołach*] teźz y ŝam Pan powieðał: Iż ái zemná będą sądzić wŝytki krole/ y wŝytki ine narody ludzkie. *RejPos* 2, 124v [2 r.], 158v, 177, 262, 276v (14); *RejZwierc* 179; *LatHar* 718; A Ieŝus rzekł im: Záprawdę powieðam wám/ iż wy ktorzyŝcie ŝli zá mná/ w odrodzeniu gdy wŝiędzie Syn człowiecy ná ŝtolicy máieŝtátu ŝwego/ będziecie y wy ŝiedzieć ná dwanáŝcie ŝtolicach/ sądzáć dwoienaŝcie pokolenia Izraełŝkie. *WujNT Matth* 19/28; Azaź niewiećie iż ŝwięci będą ŝwiat sądzić? A ieŝliż wy ŝwiat sądzić mácie: nie godniŝeŝcie sądzić rzeczy namnieyŝzych (*marg*) sądzáć namnieyŝzych? (–). Nie wiećie iż ánioly sądzić będziemy? nierzákáć rzeczy doczeŝne? *WujNT* 1.*Cor* 6/2-3, s. 81, *Luc* 22/30, s. 591 [3 r.],

Xxxxx2, Bbbbbb3v, Cccccc [2 r.]; Przy czym y to więdz/ iże nas
 ćifz [święci Pańscy] łądzić będą/ Gdy ná onych ftoicach/ z pánem
 fwym zaśiędą. *SiebRozmysł* Bv.

ß. *Thumaczenie etymologii hebrajskiego imienia Daniel (I):*
 Dániel znaczy/ Bog łądzi/ Anániafz Bog miłofierny/ Mizael/ Bog
 wzywány/ Azáryafz Bog rátuiący. *BibRadz* I 446b marg.

2. *Ocenić, wyrażać opinię o kimś lub o czymś; iudicare* *Mącz*,
Vulg, *PolAnt*, *Modrz*, *Cn*; *existimare* *Mącz*, *Cn*; *diudicare* *Vulg*;
interpretari *Mącz*; *de suo sensu iudicare* *Cn* [w tym: *kogo, co* (157)]
 (238): Nuż wy co fie w fwoich wymowách chlubicie/ A głębokie
 rzeczy w mowie fwey łądziacie/ Teraz [...] Rádfzey k chwale Bozey
 vftá fwe zgotuycie. *LubPs* hh2.

sądzić z czego [= *na podstawie czego*] (2): Nie łądzie tego
 mieśca z połady dzifzey/ Bo to ledwie cień zoftał ozdoby przed-
 nieyfzey. *KochSat* A3; lecz łądzić ie [własności wody] musięm nie
 z tego co fye rzadko/ ále co zawždy á nawięcý trafia *Oczko* 6v.

sądzić czym [= *jako co*] (1): [ziemia] wżyfłkie infze żywioly
 iákoby w się zawárta [...] áby fie to widzieć dáto/ ielli ziemiá/ któ-
 rá łądźim plugaftw iákoby wżyfłkich ftokiem/ tylé dżiwnych á
 znącznych rzeczy ma. *Oczko* 4v.

sądzić jakiego [= *jakim*] (1): Nie ináčzey Rzeczpołpolita łądzi
 godnego człowieká/ iedno iáko my **łądźimy** godnego koniá *Orz-
 Rozm* P2v.

Szereg: »umieć albo sądzić« (1): przedsię iednák [starodaw-
 nych czasów] ták fye ná wżyfłkim dobrze ználi/ że tho co my teraz
 umieć ábo łądzić chcemy/ po więkflzey części ná ich fundiác fye
 nauce/ namnięý błądzić mozem. *Oczko* 11v.

Przen (9): wolałbym fám fpytać kogo/ kthory ięzyk ná fwiecie
 nacyudnieyfzy. [...] Powiedział p. Kořká. vfzy tho fáme łądzą/ nie
 pothrzbá lepfzych fwiádkow *GórnDworz* F7, M7; *CzechEp* 19.

sądzić czym [= *posługując się czym*] (1): gdy [...] mowi częfto
 pifmo o duchu ábo fercu náfzym/ iż im myflimy/ ráđzimy/ łądźimy/
 fmećimy się/ wefelimy się/ chwalimy Bogá/ nie odłacza ciáá od
 ducha *GrzegŚm* 47.

sądzić o czym (2): A by nie tá zlá fěbrá [tj. *lakomstwo*]/ co nam
 fńák zkáziá/ Ináčzey by zdrowa myśl o rzeczách łądziá. *KochDz*
 105; *KochMuza* 27.

sądzić jakim (1): Y komu to [swego ducha] Pan Bóg dáie/ Nie-
 śie iego obyczáie. Iuż go fprofny świat nie rządzi/ Który co złé
 dobrym łądzi. *KochMRot* A3.

Ze zdaniem dopełnieniowym [w tym z zapowiednikiem: *to* (1);
zaimek względny (1), *zaimek pytajny* (1)] (2): *Obtinere vim divinam*
dicitur lex naturalis, Przirodzony rozum/ też to łądzi co yeft bárzo
 wedle páná bogá. *Mącz* 447d; któreby fie z tych [sposobów zapisu
gloski] podobáło, y lepięý vdało, oczy niech łądzą. *JanNkar* F2v.

a. *O ludziach, ludzkich uczynkach, poglądach, cechach, wy-
 tworach (często w ocenach negatywnych: potępiać)* (220): *Sekl-
 Wyzn* a4v; (*did*) *Podczáfzy* powiáda krolowi o Iozephie. (–) Czo-
 kolwiek fie ktoremu ná ten czas znas fńilo To iako on powiedział
 nicz fie nie chybiło Lecz podobno (i)náčzey krolewsk(i)e fny łądzyć
RejJóz K4, B2, I3; Syłać Doctorowie błądzą A omylnie wfytko
 łądzą. *RejKup* h7, Ee; *KromRozm III* Dv; A nyechay on [grzesznik]
 yáko chce łądzi nyewinnego/ Przedfię Pan nye potępi poftępkow
 wyernego. *LubPs* K2v, N4, bb3; *Leop Ps* 50/6, *Rom* 2/27, *Iac* 4/13;
 A to com piáá *De Mediatore*, áby było vznano y oładzono: nie
 Orfácyufowi Grámmátykowi/ áni Sztánkárowi [...] człowiekowi
 niepewnemu/ to łądzić dam *OrzList* gv; Aby mocni w wierze nie
 gárdzili mdłymi/ á izby mđli nie łądźili mocnych. *BibRadz Rom* 14
arg; A thy preczże [!] łądziłz brátá twego? ábo też ty czemu fobie
 nizacz niemáfz brátá twego? *BibRadz Rom* 14/10, *Rom* 14/13,
 1. *Cor* 4/5; w pokoiu [Rzeczpołpolita] potrzebuie Oratorá/ kthoryby
 mądrze y o przyfłzych rzeczách ráđził/ y przedefzle rzeczy łądził/ y
 ninieyfze rzeczy w cále Rzeczypołpolitey záchował *OrzRozm* Q2v,
 O4; *KochZg* A3; *Perverse interpretaris*, Opák rozumiełz/ łądziłz.
Mącz 172d; *Meum non est in hac re quam non intelligo quicquam*
pronunciare, Nie yeft moyá rzecz wmiętać fie w tę rzecz kthorey nie

rozumiem/ ábo mniemánie fwoie powiedáć/ fędzić. *Mącz* 254c,
 119c; nie łądź żywotá żadne⁸⁰ człowieká/ áż práwie o nim wiedzieć
 będąiefz. *HistRzym* 53; *BiałKat* 271; *GrzegŚm* 12; *Czytáiac* [baśni]
 wždy nieiáki dowćip w nich vznáią. Ci zwláfzczá co nie rádzi w
 rozłádkách fwych błądzą/ A co nie wżyfłtko s trzákiem lecz z
 rozmyflem łądzą. *HistLan* F5; Bo fie wy nikomu łądzić niedácie/
 ále ná wáfłzych błędziech vpornie przeltawácie. *WujJud* 129v, 5v,
 127v, 143; *SkarŻyw* 100, 107; Toć ia ták/ nie zacne tylko y na-
 bożne/ ále y infze wżyfłki łądżę: á nie ináčzey. *CzechEp* 325, 19,
 21, 50, 54, 100 (9); Máło iefzczé ná tym miał X(iádz) K(anonik) iż
 ná fám fzczypie/ y potwarza: ále ná też chce od Páná Chrifłufá
 odftrychnáć/ wáżąc fię imieniem iego ná łądzić y od fpołeczności
 iego odłęczáć. *NiemObr* 113; *ActReg* 11; Ale kiedy ia prawdę po-
 wiém/ niechay mię káždy/ iáko chce/ łądzi. Tę náđzieię mam/ że
 ludźi báczné [...] po fobie [tj. *po swojej stronie*] mieć będą. *KochPij*
 C; Tegom też pewná/ że mię nie miłue. Niémam mu zá złé/ mnie w
 tym náfłáduie. On wie co myśli/ świádom o co ftoi: Ia go nie
 łądżę/ áni mi przyftoi. *KochFrag* 25; Niech ten łądzi błąd y wyftęp
 drugiego/ kthory fám w fobie nie ma coby łądził: żeby łądząc dru-
 giego/ fám fię nie oładził. *WujNT* 529; A tákże nie łądźcie (*marg*)
 nic. (–) przed czáfem/ áżby Pan przyfzedł/ kthory też oświeci zá-
 krycia cięmnosci/ y obiáwi rády ferc *WujNT* 1. *Cor* 4/5 [przekład
 lub nawiązanie do tego samego tekstu *LubPs* N4, *BibRadz*, *WujJud*
 143, *SkarŻyw* 100, 107, *CzechEp* 19, *WujNT* 580], s. 30, *Rom* 2/1,
 3, s. 529 [2 r.], *Rom* 14/10 (15).

sądzić czego [składnia zależna od „wazyć się”] (1): *Iudicium*
sibi sumere, Wazyć fie czego łądzić. *Mącz* 432b.

sądzić wedle czego [= *zgodnie z czym*] (8): *MurzNT Ioann*
 8/15; Boć Zydowie y Filip z nimi ná ten czás iefzcze nic o poczęciu
 Iezufowym z Duchá świętego niewiedzieli/ ále tylko wedle ciáá y
 widzenia oczu łądźili. *CzechRozm* 159v; Tych łądżę y fzáciue/ y to
 wedle fłowá Boże⁸⁰ kthorych widzę/ iż bez pokáiąnia prawdziwego
 chryftiáńskie⁸⁰ bez wiary wlaney/ żywey y prawdziwey [...] żywot
 ten fwoy fkończyli *CzechEp* 325, 14, 74; Wy wedle ciáá (*marg*) To
 ieft rozłádkiem ludzkim, nie prawdziwie. (–) łądźicie *WujNT Ioann*
 8/15; Przeto niechay mię łądzi kóždy wedle zdánia/ Swego *CzahTr*
 Iv, F4.

sądzić wedle (a. według, a. wedla) czego [= *na podstawie*
czego] (6): Przeto gdi v kogo vzrzyłz oczy [...] iafne, miernie okrą-
 głe czále, Thak też według oney fłufzney fkladnofci możefz łądzić
 przyrodzenie człowiecze. *GlabGad* N6; *RejPos* 243v; Bo áczkol-
 wiek fmyłł tobie vkázuie/ żeby [w *Sakramencie*] to był chłéb [!] y
 wino: ále wiárá niech cię pośiá/ ábyś wedle fńáku nie łądził *Skar-
 Żyw* 278; *WujNT* 99, 286. Cf »sądzić według sprawiedliwej wagi«.

sądzić z czego [= *na podstawie czego*] (23): iako fie ten omyla
 kthory łądzi dobroć człowieczą z ięzyka iż on pięknie mowi albo
 łagodnie. tak też on fie bárzo omyli kthori będzie mniął złego być
 iż ieft rozooki [= *zezowaty*] *GlabGad* Mv, L8; Achizo z poftawy
 łądzyłz [Józefa] Lecz vyrzyłz że fie obładzyłz *RejJóz* D5; *Krom-
 Rozm I* A2v; *MurzHist* A2; A tak dobroci ziemie ku przyięciu fłowa
 bożégó [cf *Matth* 13/8]/ fprzelżyli godności ábo niegodności nie-
 łądźmy/ ale profto od fłowa bożégó ten łąd poczynáimy. *MurzNT*
 66v; *Mącz* 15d; *Prot* Dv; Závdy to ták ludzie s towarzýftwá/
 iákiego fie kto trzyma łądził/ y łądzą: á iákowego iednego widzą/
 ták o drugim rozumieią. *GórnDworz* Mv, L7v, L8, M4v; *WujJud*
 248v; *CzechRozm* A6; *ModrzBaz* 66; Teraz cię [Podłodowski] lichá
 mogiá Znácznégo męzá przykryá: Ale fławá sięga niebá: Nie z
 grobu cię łądzić trzebá. *KochFr* 121; *Phil* M3, N3; *WujNT Luc*
 19/22, s. 586; *KlonKr* C2v; W kthorych [wedy *szlykach*] to com tu
 piáá dżiś wam ofiáruię. Z kthorych mię wedle zdánia kóždy fwego
 łądźcie *CzahTr* F4.

sądzić z czego [= *powodując się czym*] (1): przeto pośpolicie
 ták bywał/ iż z miłofci/ ábo z nienawiści/ o rzeczách łądźimy. *Górn-
 Dworz* D5.

sądzić za kogo, za co [= *jako kogo, jako co*] (6): *BielKron* 81;
ModrzBaz 2v; *Sam X(iádz) K(anonik)* fkrázy/ fám też ná zá herety-

ki z swoimi pryncypały fądzi: cze^{so} ielczce nie dowiedzie. *CzechEp* 101; *NiemObr* 155; Nie wié człowiek co dobrze: á czáfem ták zblądzi/ Ze fwé feczęście zá wielką niefortunę fądzi. *KochPam* 84; *SkarKaz* 352b.

sądzić kim, czym [= jako kogo, jako co] (2): Wfłyzawfzy ty fłowa/ chcieli mie fędzic heretykiem *SeklWyzn* g3v; Złękl fye nieborak Midás/ widzi że poblądził/ Bo mu wpađ przyniofło/ co on feczęściem fądził. *KochDz* 107.

sądzić czym [= na podstawie czego] (2): lufdi godnych dzielność Rzeczpopolita niczem inem iedno wymowá á męstwem/ wedle mądręgo Cyceroná [...] fądzi. *OrzRozm* R2v, P2v.

sądzić czym [= posługując się czym] (1): W ktorey [w czwartej części pisania]/ ná rozliczne obwinienia/ y rozmaite potwarzy/ ktorými X(śiądz) K(anonik) nie tylko niespráwiedliwie/ ále y nie obáčnie/ lufdi niewinne fzácuie/ fądzi/ y potępia odpowiędác będe. *NiemObr* 91.

sądzić o kim, o czym (29): *GlabGad* P; Także téfz i o wczonych i niewczonych/ tak o prostych i chytrych/ fczodrych/ i fłkanych/ gniewliwych i wkladnych/ dżiwnie fądzá żáden się iem niepodobá *MurzNT* 51, 51v; *OrzList* e4v; *Mącz* 15d; *GórnDworz* D5, G6, M4v; *WujJud* 38v marg, 214 marg, Nn4v; *BudNT Ioann* 8/16[26]; Zebyście wy tedy nápotym/ iuz nie z iákęy cudzey záoczney powieści/ o nas/ y wiary náfzey wyznániu fądzili: ále z náfzego włafnego piřmá *CzechRozm* A6; *ModrzBaz* 6v; *SkarŻyw* 108, 364; Y wpewnia nas Apořtoł tym řwiádecstwem/ ábyřmy o nich [ktorzy czynią pogorszenia] ináčey nie fądzili/ iedno iáko o lufdziech ktorzy nie máią żadne^{so} řumnia/ áni religiey. *WujNT* 576, *Ioann* 8/26, s. 580, 582; Drugdy fię téfz tym imieniem [spráwiedliwoř czynkowa] rozumieią wczynki dobre zwierzchnie/ wedle práwá piřanego czynione/ ná ktore lufdie pátrza/ y o nich fądzá y chwala ie. *SkarKaz* 310a, Oooo2c; *GosřCast* 7; Heretyk y Kátholik/ ináčey o Rzeczpopoř(olitej) fądzic muři/ iáko ktoremu do zátrzymániu wiary fwoiey potrzebá. *SkarKazSej* 684a. Cf Ze zdaniem dopelnieniowym nawiázującym.

sądzić po czym (2): Nie po mowie/ ále po wczynkoch w fądzic. *BierEz* N2; *BierRozm* 20.

sądzić w czym [= pod względem czego] (5): *RejAp* 48; *SkarJedn* 36; Niechayże was tedy nikt nie fądzi w pokármie ábo w pićiu/ ábo w częřci řwięta/ ábo w nářtániu księzycá/ ábo fzábátow: ktore fá cieniem rzeczy przyřfzłych *WujNT Col* 2/16, *Rom* 2/1. Cf Ze zdaniem dopelnieniowym nawiázującym.

sądzić jakiego [= jakim] (6): Y chwaliřem więcey martwe/ niżli řywe: á fczęřliwřego náđ obu fądzilem/ tego co áni fię ielczce národził/ áni złych rzeczy ktore fię dzieią pod fłonceń widział. *Leop Eccle* 4/3 [przekład tego samego tekstu *BielKron*]; inák fądzi Rzeczpopolita godnego/ á inák kořdy z ofobná. *OrzRozm* P2v, P2, P2v [2 r.]; *BielKron* 80.

sądzić za jakiego (5): *BudNT przedm* a3; A zář zá mądręgo wfzytęy fądzá/ fłkromnie o fobie rozumieć [= rozumiejącego] *ModrzBaz* 58; Gdyż tedy zá máły grzech on wyřtepek wfzytęcy máią/ y niepráwie zá godny wiárowániu fądzá/ ktory moře piędzmi odkupić. *ModrzBaz* 79; *KochFr* 65; Zwyczáie/ dom/ vrodę/ kiedym była řywa/ Kto znał moię/ muřiał mię fądzic zá fczęřliwá. *SzarRyt* Dv.

sądzić jakim (5): *MurzNT* 96; Solon potym rzekł/ trudno mam człowieká fądzic fczęřliwym zá řywotá ięgo/ gdyż niewiem iáki ielczce koniec weźmie fwoich rzeczy ná ofátku *BielKron* 112; *Phil* M3; PAnie/ iáko bárzo blądza/ Ktorzy cię niedbáłym fądzá *KochFrag* 18; *CiekPotr* 21.

sądzić być jakim (5): *GlabGad* L8; *KwiatKsiąż* H4; Bo komu Bóg trochę dáie/ A on ná tym rad przeřtáie: Tęgo bogáтым być fądzę *KochMRot* B2v; Senat tedy będác przychylny Piřiftráfęfowi/ fądził go być řzalonym s tych fłow. *Phil* N3, N.

sądzić być z czym [= jakie] (1): Oto Kárdynałowie rozumieili/ że to moře być okrom Simoniey/ poniewáz to zpożytkiem [tj. pozyteczne] Rzeczpopolitey być fądzili. *ModrzBaz* 139v.

cum A cum inf „być” [inf w funkcji A] (1): abowiem bronie nieprzyacielowi oddać/ albo ie wciekaiąc porzucá/ fądzili być gorłzá á hániebnieyfzá rzecznizeli řmierć. *KwiatKsiąż* N2v.

Ze zdaniem dopelnieniowym [w tym z zapowiednikiem: to (1); zaimek pytajny (10), zaimek względný (1), jeśli ‘czy’ (4), jako ‘czy’ (4)] (19): gdi kto ten kamień w wfćiech będzie nořił, czyni dobrze fędzic co człowiek ma na myřli *FalZioł* IV 54a; nie czyni tego żáden kto ma baczenie/ áby z wbióru miał fędzic/ á nie s řpraw/ ábo z mowy/ co fię w człowieká wlewa *GórnDworz* L8; *RejPos* 86; Ale to nie należy ná owce y poddáne fądzic/ ielli fię Pářterz podług rořkazániu Páńłkiego řpráwuie ábo nie. *WujJud* 152; Lecz ná Pána řwieckiego nie należy fądzic/ ktora iest práwa wiára/ ále ma te káráć/ ktorzy ná Conciliu^m porzádnym zá Heretyki bezbořne fá ořáđzeni. *WujJud* 214; *BudNT Luc* 12/57; *ModrzBaz* 140v; Wřzák-że złe téfz ná to wczyc lufdie/ áby to fądzili/ czego fię tylo domyřláią/ á oczym pewnie niewieđzá. *SkarŻyw* 108, 364 marg; Toć fá włafne fłowá X(iędza) K(anonika) ktore iáko fię z pierwfzymi/ Ewáńielifty potwarzáiącymi/ zgodzá/ niech wierni y báčni fądzá. *CzechEp* 210, 15, 57, 98, 165, 167, 168, 222; Przeczzę y fámi z řiebie nie fądzicie co iest řpráwiedliwego? *WujNT Luc* 12/57; *SkarKaz* 206b.

Ze zdaniem dopelnieniowym nawiázującym do dopelnienia bliřszego lub dalszego w zdaniu nadrzędnym [w tym: zaimek względný (4), zaimek pytajny (3), jeśli ‘czy’ (3), jako ‘czy’ (2), że (1), żeby ‘że’ (1)] (12):

~ *sądzić kogo, co* (6): [Temistokles będác ná dworze króla Persa powieđział, że nie umie řpiewáć] tedy go fądzili oni [dworzanie] żeby nic nie wmiáł *BielŻyw* 63; *MycPrz* I C2; Te rzeczy y drugie im podobne/ o ktorých ná infzych mieyřcách mowić będziiemy/ ielli godne fá nazwiřká práw/ niech fądzá mądrzi. *ModrzBaz* 72v; *CzechEp* 244, 321; (nagł) Do Wáłká. (–) IA ciębie nie rad gánie/ choćiář nieřtáteczny/ A ty me Křiążki fądzifz/ że w nich řym wfzetečný. *PudřFr* 23.

sądzić o kim, o czym (5): izby nie pewniey iedn fędzic o drugim mogł/ czo fię weń wlewa/ pátrząc ná řpráwy/ řlyżác rozmowę/ niř pátrząc ná řzáty *GórnDworz* L8v, L7v; *WujJud* 3v; *KochWz* 135; y mniey teraz o tym řádzá, kto źle lub dobrze wczynił: y ielli Ma řpráwiedliwoř ábo nie ma. *CiekPotr* 65.

sądzić w czym [= pod względem czego] (1): řzczęřliwy ktory řáfme go řiebie nie fądzi w tym co ma zá dobre. *WujNT Rom* 14/22. ~

W polóczeniu szeregowych (5): Nienaydżieř v nich [sakra-mentarzy] ięzykw rozlicznych: náuk téfz onych w nich niemářz/ bez ktorých trudno o wielkich rzeczách mowić/ piřáć/ ábo thez o nich fądzic. *OrzList* e4v; Iudico, řádzę/ řzácuęy/ mniemam/ zdánie fwe powieđam. *Mącz* [176]c, 111a; *NiemObr* 91, 95.

Przysłowie bibl.: kto nieřfádzzy nie będzie fądzon *SeklKat* M3v; *MurzNT Matth* 7/1; *KromRozm* III L4; *RejPos* 170v; *BudNT przedm* b2 [3 r.]; Nie fądzicie/ ábyście nie byli fądzeni. *WujNT Matth* 7/1, *Luc* 6/37. [Ogółem 9 r.]

Zwroty: »lekcę (sobie) řádzic« = *lekcewáżyć* (2): Bo ácz nář tak nieprzyaciel lekcę fobie řádzi/ Ale mam rzec izći pewnie w řwym mniemániu blądzi *LubPs* gg5; *WujNT* 580.

»bez lica [= bez dowodu] řádzic« (1): Bo poki on tych fłow ktorých řyřywa/ *expresse*, w piřmie ř. nie vkaže/ by fię nawięcey gniewá/ [...] y potępiał. Czyni to nieřfuznie/ nář bez licá fądzác/ poniewáz te^{so} dowieřć/ y dokázác ná co fię brał nie moře *NiemObr* 95.

»niemiłosierne (a. niemiłosciwie) řádzic« (2): *CzechEp* 99; żeby [prostaczkowie] wieđzieli o co řpor przeciwnicy nářzy wfzczynáią y nář tak niemiłosciwie fądzá y potępiaią. *NiemObr* 98.

»niespráwiedliwie řádzic« (2): Pánie Boże day I(ęgo) M(ięłosci) X(iędzu) K(anonikowi) rychłę wpiemiętánie: ktory nář tak niemiłosierne y nieřpráwiedliwie fądzi *CzechEp* 99; *NiemObr* 91.

»płochó [= negatywnie] řádzic« (1): Náđ to ielczce y w tym Korynthiánie blądził/ iz lekcę á płochó fądzili o řwych káznodzieiách/ y iedne náđ drugie przekłádáli. *WujNT* 580.

»sądzić prawie [= *slusnie*]*«* [*szyk zmienny*] (2): A wiaruj sie w tym pobłądzić, Aby umiał prawie sądzić Po niedostatku nędznego Po dostatku bogatego. *BierRozm* 20; *SzarzRyt* C3v.

»sam(i) siebie, samego siebie sądzić« = *se(met) ipsum iudicare Vulg* (3:2): nie iedno mv [*ubogiemu czlowiekowi dlug*] mamy odpulcić/ ale go też wfpomocz [...] chczemyli/ aby też nam pan bog odpvłcił winy nalze/ yako go profimy w pacierzv/ y famy fiebie łądzimy. *SeklWyzn* d3; Ani zákazuie [*Pan*] człowiekowi łamego siebie pożytecznie łądzić. *WujNT* 30, *Rom* 14/22, 1.*Cor* 4/3, s. 586.

»[jakim] sądem sądzić« = *iudicio iudicare Vulg, PolAnt* (2): Abowiem którym łądem łądzicie tem łądzęni będziecie i którą miarą mierzyćcie tą téż wam mierzo będzie. *MurzNT Matth* 7/2; *WujNT Matth* 7/2.

»sądzić sprawiedliwie, według sprawiedliwej wagi« [*szyk zmienny*] (5:1): *RejZwierc* 256v; Naprzod tedy/ o to się káždy ma naywięcey stárác/ áby o káždey rzeczy dobrze rozumiał/ á ile może nařprawiedliwicy łądził [*ut ... quam fieri possit, rectissime iudicet*] *ModrzBaz* 6v; *CzechEp* 14, 74; To łzcześliwy ná świećie co się mądrze rzádzi/ Y według řprawiedliwey wagi rzeczy łądzi. *Kolak-Cath* C3; Tákże z Autorow text tu położony/ Iák z złotych drotow we wzor łznur plećionj: Iedno przczytay á łądz řprawiedliwie/ Vznařtu tu iák żyć ná świećie łzcześliwie. *KolakSzcześl* Dv.

»sądzić złościwie, źle« [*szyk zmienny*] (2:2): Mowćiez znowu profzę was á nie łądzćie złoćiwie [*ne sit iniquitas*]/ pocznićiez záś á vznyćie w tym řprawiedliwoř moię *BibRadz Iob* 6/29; *OrzRozm* K4v; Rzecz to iest froga iawnie w tym ták błądzić/ Rzecz řprawiedliwą widząc zle ią łądzić. *RejZwierc* 224v; *BudBib Iob* 6/29.

Szeregi: »(i) mowić i sądzić« = *loqui et iudicare PolAnt, Vulg* (3): *BudNT Ioann* 8/16[26]; Mamći o was wiele mowić/ y łądzić *WujNT Ioann* 8/26; y tym fie wćiefzy [*Józef, tj. przedstawiona jego historia*], kiedy fie W.M. mému M. Pánu podobác będzie, który o rzeczách y mówić y łądzić wmićřz *GosřCast* 7. [*Ponadto w połączniu szeregowym 1 r.*]

»omawiać albo (i) sądzić« (2): Kto omawia brátá/ ábo który łądzi brátá fwego: omawia zakon (*marg*) łzácuie, ábo wvlaćza zakonowi. (–)/ y łądzi zakon [*Qui detrahit fratri, aut qui iudicat fratrem suum, detrahit legi, et iudicat legem*]. *WujNT Iac* 4/11.

»(nie) sądzić, (i, nie) potępiać« (4): *KromRozm III* L4; á tych ktorzy nie ná ludzkich dumách/ áni wykładźiech/ ále ná łczyrym/ y iáfnym řłowie Bożym/ wiarę řwá funduią/ niechay [*ksiądz Powodowski*] nie łądzi y nie potępia *NiemObr* 94, 98; Abowiem w czym drugiego łądziřł/ w tym łamego siebie potępiař [*In quo enim iudicas alterum, teipsum condemnas*]: Bo toż czyniřz co pořądzářz. *WujNT Rom* 2/1. [*Ponadto w połączeniach szeregowych 2 r.*]

»sądzić i potwarzać« (1): tom tylko przypomniař/ áby X(siąż) K(anonik) karánie Boże nád sobą vpátrzyř: który łądzác/ y potwarzáiac ludzi niewinnych łam vřty řwymy wáfnymi ofędzić się musiař. *NiemObr* 121.

»rozeznáć i sądzić« (1): W którym [*w falszywym rozumieniu pisma*] się nikomu rozeznáć y łądzić [*heretycy*] nie dádzá/ iedno łami oni rozumni być w řwym wporze chcą. *SkarJedn* 36.

»(ani) sądzić, (ani) strofować« [*szyk 1:1*] (2): Tu iuř rozumiey iźci thám áni łądzá áni strofuią ni w czym dekretow Páńkich/ tylko [...] nořzą korony zwycięřthwá swoiego ná głowach swoich. *RejAp* 48; Lecz iestliby wřzyřcy prorokowáli/ á wřzedřby który niewierny ábo nieuczony: wřzyřcy go strofuią/ wřzyřcy go łądzá [*convincitur ab omnibus, diiudicatur ab omnibus*]. *WujNT 1.Cor* 14/24.

»sądzić i (a, ani) szacować« [*szyk 4:1*] (5): *RejZwierc* 145v; Iest wiele nád ty [*któřzy nie rozumieją nabożeństwa*] gorřlych/ ktorzy przychodzą łzácować á łądzić řłowo mięgo Bogá/ iákoby ná nie iákie práwo mieli. *RejPosRozpr* c4v; Mnie/ iako kto raczy/ niech łądzi/ y łzácuie/ odpulzczám káždemu łczyřzre przed Bogiem *Bud-Bib* c3v; *CzechEp* 325 [2 r.]. [*Ponadto w połączeniach szeregowych 3 r.*]

»sądzić i ukazować« (1): Papieże Rzymřkie/ y z ich duchowniki [...] zá Antychriřtá łądzimy/ y vkázuiemy. *NiemObr* 155.

»uważaĆ i sądzić« (1): iestli to [*rozważanie o treści psalmu* 18] co ma do X(iądzá) K(anonika) rzeczy/ niech káždy pobożny y wierny vważy y łądzi: ia ná to więcej mowić nic nie chcę. *CzechEp* 167.

W przen (1): Ktoby teraz z młodości swoiey z řądzá swoią Vczynił łobie woynę? toli obrác woli, Aby go rádniey řądzá iego řprawiedliwym Sądziřá, czyli áby rodzicy, powinni [*tj. rodzina, powinowaci*], Zá tákiego go mieli? *CiekPotr* 21.

b. O Bogu (1):

Szereg: »sądzić i wykłádać« (1): ále tenże [*Bóg*] przebywáiac w Kořćiele swoim áż do końca řwiátá/ łądzi y wykłáda wřzytkie rzeczy niebieřkie zbáwienne [*tj. osądzá, co jest zbawienne*]: Przetó kto Kořćiořá nie řłucha/ łamego BOgá nie řłucha. *WujJud* 38v.

3. Myśleć, mniemać, uważaĆ, przypuszczaĆ, wnioskować; arbitrari, interpretari, pronuntiare Mącz (15): ábowiem kto ná tho pátrzy kiedy kto łobie w czym dobrze poczyňa/ ták łobie myřli/ [...] musić tho dobrze lepiey wmić niż pokázuię [...]. To ták pořpolicie ludzie łądzá/ gdi widzář/ że kto co od ręki/ á przed się dobrze czyni *GórnDworz* Fv.

sądzić z czego (6): Białe puncki [*lege*: punkty] ábo mieřtca ná paznochtach mgłóř fercza znamionuią, acřkolwie nie ktorzy z tego łądzá wielkoř przijacioř. *GlabGad* P4; Abraha^m řpłodziř Izaaka iako Czechowie wáfnie mowią. Bo co niektořzy z greckieř^o i lacińřkieř^o ięzyka o polřkiem łądzác iakoby o niewieřćie porodziř ábo wrodziř wykłádař/ wřzak przykro i řłuchać. *MurzNT 1 marg*; *SienLek* 21v; *GórnDworz* B7, Ee; *CzechEp* 57.

sądzić co (6): *GlabGad* P4; Pořzaleć byřmy muřieli Bychmy wřzytko baczyć mieli Czo ludzie ná řwiece łądzá *RejJóz* D; *Kwiat-Ksiaż* F4v; *SienLek* 21v; Miał [*Patrycjusz*] vrodę práwie páńřká/ twarž wdzięczną/ á s ktorey/ nicześ inego łądzić nie mogř/ iedno łczyřy vmyřł/ á dobre fercę/ rozum olřtry *GórnDworz* B7. *Cf Ze zdaniem*.

sądzić o czym (2): rořprowiař wielę/ olřkrytości rozumowi ludzkiemu/ niezmiernych řądow bożych/ a iako ludzie o řprawách páńřkich przewrotnie łądzá *MurzHist* Q4v; *MurzNT 1 marg*.

sędzić skąd [= w wyniku czego] (1): Stáđci [*z rozpustności ludzi*] mory/ powodziř/ głody/ miećz nieprzyiacielřki/ y ine kážni mięgo Bogá przypadáiař/ á nie řthąđ řkąd więc ludziey cieřelni řędzić zwykli. *RejPosWřstaw* [41³]v.

cum A cum inf (1): tę iednę rzecz náprzećiwko řćęřćiey iego być řądziřł/ iź niebyř [...] w naukach wyzwolonych bieřřym. *Kwiat-Ksiaż* F4v.

Ze zdaniem dopełnieniowym [w tym z zapowiednikami: tak (2), to (1); że (2), jakoby 'ze' (1), zaimek pytajny (1)] (4): *GlabGad* L6; Y by kto [...] to znáiac [*niedostatek w odpieraniu zlego*] łądzić chciař/ coby Pan Bog zá tákowe pořteřki tey Koronnie obiecowař. *LeszczRzecz* A4v; Názáiutřz [...] pan Wapowřki nie przyiechař ku obiádu ná Prawdnik/ s czego ták niektořzy łądzili/ że nád křięgámi zářiađł *GórnDworz* Ee; Wřzákże y ia z rzeczy dotkliwey [= *obelżywey*] mogę też to łądzić: że y to czyni [*ksiądz Powodowski*] y nie wedle Bogá/ y chriřtuřá Páńá/ y nie wedle też řłowá ieř^o. *CzechEp* 57.

Szereg: »mni(e)mać, (i) sądzić« (3): *GlabGad* L6; Arbitror, Mniemam/ Sądzę *Mącz* 14a; Interpretari etiam significat, Mniemáć łądzić. *Mącz* 172d.

W przen (1): gdy takowe dymy grube á iadowite od fercza do mozgo [!] wřłepuią tedy řmyřł pořpolithy mnima y tak łądzi wnie iakobyřmy wgořę wchodzili *GlabGad* L6.

4. Przewidywać, przepowiadać, zapowiadać, wróżyć; nuntiare, ominari, praeiudicare Mącz [w tym: komu (8)] (16): Praeiudico, id est, ante iudico, Przed tym łądze [!]. *Mącz* [176]d.

sądzić co (3): Ludzie w wielu rzeczách błądzá/ A nie dobrze řwycy řpraw łądzá. *BierEz* K; Mnářá Křiężę Czeřłkie morowym powietrzem vmářł/ który pánowář łath dwádzieřćia y rok. Syn iego Woien byř też chor iź mu nie łądzili żywotá *BielKron* 321; *GórnTroas* 29.

Ze zdaniem dopełnieniowym (1): Ego tibi praeiudicabam. Włzákóm éy ták łądzil/ yż ták miano skazanie vczynić. *Mącz* [176]d.

Zwroty: »sądzić dobrze« = *loqui optata Mącz* [szyk zmienny] (3): Apis hospitem, Siren amicum nunciat. Proverb(ium) Káždy mu dobrze łądzý/ álbo/ zyczy. *Mącz* 12a, 263b, [267]a.

»źle, gorzej sądzić« = *male ominari Mącz* [w tym: *na co (1)*] [szyk zmienny] (8:1): *RejJóz* G4v; *RejKup* e5v; Bona verba quaeso, Nietufz/ álbo/ niełądz tak źle/ lepiej mów profzę cie. *Mącz* 26a; Ominor, Sądzę komu źle álbo dobrze. *Mącz* 263b, 83d, 263b [2 r.]; *KochPieś* 17; Nie radzi muPrincipes curant quae sua sunt. Odbieźał nas był Maximilian Stary Cesarz y teraz ci tosz vczynią, mogą to ad spaciem począc, ale finis periculosus źle nato wszystko sądzić. *ActReg* 105.

W przén (4): Aż mi fie ferce łękkó czüię iakąs łprawę Podobno mnie łprzeciwna mył mi cżos źle łądzý Aż mi w oczoch y wglowie iakos wlytłó błądzý *RejJóz* G4v; *RejKup* e5v; Bałám fye ząwżdy póki woyná trwáłá/ Alem wżdy o nim [o mężu] niebogá łfyłzáłá: Teraz niewieździe gđźie po świece błądzi/ A wierné ferce ząwłże górzéy łądzi. *KochPieś* 17; [Agamemnon zwraca się do wieszczka Kalchasa] Powieźł/ co nam Bóg każe/ y co niebo łądzi/ A we wlytłkim niechay nas mądrość twoiá rządzi. *GórnTroas* 29.

5. Stwierżać (6):

sądzić co (3): A gđy w takiey vrinie vyrzrzyłz [!] na dnie vriná iakoby piáfek albo pływaiący nadednem. Kolkę mafz łęździć/ co iefł kłócie w żywocie *FalZioł* V 4; *ComCrac* 20v; ále kto z nich [kacerzy] prawđziwly iefł/ to rozeznáć [...] trudno: trzebá tu wrędu ktoryby to rozłądził/ łpley kácerz tego łądzić niemoże/ ále *Catholicus* może *OrzList* i3.

sądzić o czym (1): Mamy tego przykłąd w Stárym Zakonie/ okołó Łępry o ktorey nikt niełądził/ iedno Káplán *OrzRozm* H4v.

Ze zdaniem dopełnieniowym (2): Item, temu łądowi Duchownému nalezy dowieździe fie y łądzić/ które dzieći dobrého łóžá fá álbo nie [huic etiam spirituali iudicio pertinet, quaerere et iudicare, de legitimi vel illegitimi tori liberis, seu natalibus JanStat 237]. *SarnStat* 214 [idem] 643.

Szereg: »najdować i sądzić« (1): Yefcze tez ktemv dvchow-nemv łądv przyłłuffe naidovacz y łądzicz włafnego abo nie włafnego łoza i vrodzenia. *ComCrac* 20v.

6. Zarządzać, organizować [co] (2):

Ták mowi Iehowá Cewáoth/ iefłi drogámi moiemi poydziełz/ iefłi też służby moiéy łtrzeci bęździełz/ tedy y ty łęździć bęździełz dom moy [et etiam tu iudicabis domum meum]/ á łtrzeci bęździełz šieni moich *BudBib Zach* 3/7.

W przén (1): Iż do którého kolwiek kątá w Cynku oká przyłóżyłz/ hnet wlytłfek Cynek w oku fwym rázém mafz: [...] tego optice álbo *perspectiva*, ktora wzrok łądzi/ iáśnie v Geometrów dowoździ. *OrzQuin* H3v.

Synonimy: 1. skazować; 2. omawiać; a. szacować; 3. domyśláć się, dorozumiewáć się, mnimáć, myślić, rozumieć, trzymáć, twierździć, wierzyć; 4. prorokować, przepowiedáć, wieszczyc, wrozyć, zapowiedáć; 5. poświadczać, potwierżać.

Formacje współrdzene: sądzić się, dosądzić, odsądzić, osądzić się, osądzić, osądzić się, posądzić, przesądzić, przysądzić, rozsądzić, rozsądzić się, usądzić, zśądzić; sążać, odsążać, odsążać się, osążać, osążać się, poodsążać, posążać, przysążać, rozsążać, rozsążać się; sążywać, odsążywać; sędownáć się.

Cf SĄDZĄCY, SĄDZENIE, SĄDZONY

LW

SĄDZIĆ SIĘ (73) vb impf

sie (47), się (26).

W inf: sądz- (27), sędz- (2); sądz- : sędz- *GroicPorz* (4:1), *WujJud* (4:1); w pozostałych formach sądz-

inf sądzić się (26), sędzić się (2). $\diamond$ *praes* 2 sg sądzisz się (1). $\diamond$ 3 sg sądzi się (6). $\diamond$ 2 pl sądzicie się (1). $\diamond$ 3 pl sążą się (13). $\diamond$ *con praet* 3 sg m sądził się (3). $\diamond$ 3 pl m pers sądzili się (5). $\diamond$ *fut* 1 sg m

będe się sądzić (1). $\diamond$ 3 sg m będzie się sądził (1). $\diamond$ *imp* 1 pl sążmy się (1). $\diamond$ 3 pl niech się sążą (1). $\diamond$ *con* 1 sg m bych się sądził (1). $\diamond$ 3 sg m by się sądził (2). $\diamond$ 1 pl m pers bychmy się sądzili (2) *RejPos*, *WujJud*, byśmy się sądzili (2) *KarnNap*, *WujNT*. $\diamond$ 3 pl m pers by się sądzili (3). *subst* by się sądziły (2). $\diamond$ [*con praet* 3 pl *subst* by się b(e)ły sądzi(e)ły.]

Sl stp notuje, *Cn s.v. prawo*, *Linde XVI i XVIII w.*

1. W funkcji zwrotnej (42):

1. Przeprowadzać postępowanie sądowe (34):

a. Rozstrzygać własne spory prawne (sądzący i sądzony należą do tej samej grupy społecznej); *iudicari Modrz*, *JanStat* (24): A przetoż iefłi iefł wiele tych co fie pozywáią/ tedy/ áby y czáfú próżno nietráćili/ [...] powiáty rozdzielić ná páráfnie/ ktora po ktorey fie ma łądzić [in qua quisque reorum parocia sit ad iudicem citatus seu coram] *ModrzBaz* 90v; [Jozue] náuczył ich [lud żydowski] iáko fie záchowáć y łądzić mieli. *SkarŻyw* 504.

sądzić się wedle czego (1): *SkarKaz* 311a cf »rządzić się i sądzić się«.

sądzić się z czego [= czym] (1): Święte to czáfú y ony láta był/ Gđy s cnoty nie s praw ludzie fie łądzili. *RejZwierc* 225.

sądzić się czym (17): czáfú Kážimierzá Krolá/ Prokuratorá w Polfzce żądneho niebył/ ludzie fye po profu łądzili/ dwiemá onymi łlowy/ iefł/ iefł: nie iefł/ nie iefł *OrzRozm* E2; A oni fwięći ludzie nieżym fie infzym nie łądzili iedno prawđą fwięćá á enotámi fwoiemi *RejZwierc* 70. Cf »prawem się sądzić«, »sądem się sądzić«.

Zwroty: »[jakim] prawem, w prawie się sądzić« [szyk zmienny] (14:1): Ponieważ też iáfna rzecz iefł/ iż rozne stany ludzi/ rozne práwá máią/ y rozne fye práwy łądzą. Prawó tedy/ iefł náuká/ ktora wieździe ku wlytłkiey potéiwofći *GroicPorz* av, B3v; Láta 1347, Vczyńił Krol Kážimierz Syem w Wilicy walny/ ná którym vstáwił práwá połpolite w ziemi Polfkicy/ ktoremi fie iefzce y dzieś fláchtá łądzi. *BielKron* 374v, 150v; Bo áczkolwiek práwá fá rozne/ ktoremi fie one stany łądzą [Nam etsi iura et leges variae sunt, ex quibus iudicentur ordines illi]: wlytłkże podobieñstwá z iednego práwá do drugiego mogą być przenofzone. *ModrzBaz* 92v; *CzechEp* 33; Iefł też to nie mniełfzy znak rebellij/ gđy Księża nie przefławáią ná práwie połpolitym ziemłkim/ nowe práwo od Papieźow podáne/ ktore *Ius Pontificium* zowá máią/ ktorym y fámi fie łądzą/ y infzych kędy mogą/ do fwego práwá przyćikáią. *NiemObr* 172; Iefł to tedy pożyteczno Rzeczypołpolitéy: áby iednym y iednákim Práwem/ ták Krákowiánie/ [...] iáko y Wielkiéy Polłki obywałe/ y inné pod Królftwem náłzym bęďące ziemie vzywały/ y im fie łądzili [ut uno et aequali iure ... iudicentur JanStat 136] *SarnStat* 51 [idem] 116, 860, 868 [2 r.], 869, 1146, 1183.

»sam się sądzić« (1): Pozwy na rebelles wysyłaia nie wiem coscie tam wñ wZamosciu namowili, ale my si(e) sami wKrakowie Sądzic myślemy. *ActReg* 130.

»[jakim] sądem się sądzić« (1): Toż czynił [używał władzy zwierzchniej] w kościólach z pogáñłtwá náwroconych Páweł święty/ gđy gromił Koryntczyki/ iż fie świeckimi łądámi/ á k temu pogáñłkami łądzili *PowodPr* 21.

»sprawiedliwie się sądzić« (1): ELeuterus Papieź [...] vstáwił áby fie w práwie duchowni łpráwiedliwie á opátrnie łądzili *BielKron* 150v.

Szeregi: »sądzić się, karać« (1): Świecká tákże rzeczpołpolitá połtánowił im [Mojesz ludowi wybranemu]/ náuczáiąc iáko fie łądzić/ karáć/ y bronieć/ nieprzyáćiołom mieli. *SkarŻyw* 482.

»rządzić się i sądzić się« (1): trudno było wlytłkiemu świátu rządzić fie y łądzić wedle praw y obyćzáiów narodu iednego. *SkarKaz* 311a.

b. Orzekać o swojej winie (sądzący i sądzony jest tą samą osobą); dotyczy występku wobec Boga; se *iudicare Vulg* (10):

Zwrot: »sam(emu) się sądzić« (8): Gđybychmy fie fámi łądzili/ Pán Bog by nas wiecey nie łądził. *WujJud* 234v, 146v *margin*, L15v; *KarnNap* Dv; *LatHar* 133; Bo byłmy fie fámi łądzili [Quod si

nosmetippos diiudicaremus]: nie bylibyśmy łądzeni. *WujNT 1.Cor 11/31* [przekład tego samego tekstu *KarnNap*]; Nie beśpieczno się łąmemu łądzić. Lepiej mowić z Pąwłem ś. Nie czuię się w niwczym: á przedsię nie w tym wśprąwiedliwon iefem: ále ten co mię łądzi Pan ief. *SkarKaz 352b, 316b*.

Szereg: »sądzić się i (albo) karać« (2): *KarnNap Dv*; Błogofławiony/ który się tu [na ziemi] łam łądzi y karze/ áby y po śmierci fwey zaráz/ [...] nie był furowiey łądzony y tyśiąć kroć frodzey karány. *LatHar 133*.

Przen (2):

Zwrot: »sam się sądzić« (2): Sámi się tu z Saulem y Dáthánem/ Kore y Abironem łądzićie [konfesjoniści]/ y strązliwą łkaźń przećiw łobie czynićie. *WujJud 9*; y ták się [heretycy] łámi łądzą/ y ná się łentencyą feruią/ kiedy fwą wołą z kościołá wychodzą. *WujNT 836*.

2. Osądząć się, oceniać się, mieć jakąś opinię o sobie (8):

sądzić się z czego (2): Sámemu się z dobroći nie łądzić. *BierEz Mv*. *Cf sądzić się z czego szarn*.

sądzić się z czego jakim (1): Łifzká rzecze [do rysia]/ bárzo błądzifz: łz się z łkory cudnym łądzifz *BierEz 12v*.

[*sądzić się czym*: Ale pan/ który y swoim y swoiéy rády rozumem się łądzi/ nic tákowégo nie czyni/ coby nieprzyłtało. *CerGór 29*.]

Ze zdaniem dopełnieniowym (1): [przodkowie naszy] sławę kroleřtwa tego wynieśli: páńřtvo rozłzryřzyli: wieczną pámięć/ á potomkom przykład zořtawili. ktore⁸⁰ iáko nářláduiá/ niech się łámi łądzą. *SkarŻyw 358*.

Zwoty: »sam(emu) się sądzić« (7): *BierEz Mv*; Ten bliźni/ ktoregom obraził/ iefli go prořze/ a chcęć mv dořić wćzynić/ zapłacić łzkodę/ y przeprořić/ ma mi wedłvg rozkazania bożégo odpvřići/ iefli chce aby mv też pan bog odpvřići grzechy iego/ tak iáko go w pacierzy proři/ y łam się łądzi/ mowiąć odpvřić nam/ iáko y my odpvřęćzamy/ etc. *SeklWyzn c4v*; *RejPos 127v*; *WujJud 73*; *SkarŻyw 358*; W tym też wpadł ten Pháryzeuř/ iż łam się łądził/ á łádu Bożégo o řwoich wćzynákách nie czekał. *SkarKaz 352b, 352b marg*.

»sprawiedliwie się sędzić« (1): y ieflibyřcie się łámi řpráwiedliwie řędzić chćieli/ tedybyřcie náleźli to/ iż wy niemnieyřzą krzywdę/ iáko y Anábáptifřtowie y Trideite Duchowi řwiętemu czynićie *WujJud 73*.

II. W funkcji wzajemnej: procesować się, toczyć spór (uczestnikami są strony sporu sądowego: powód i oskarżony); agere causam a. lege Calag; iudicari Vulg; congregare se in iudicio PolAnt (25): Włzákże y thego czáłu/ řtrony ktore nie odwłoczną řpráwiedliwořć chcą mieć/ mogą fye řędzić řřpolnego zezwolenia. *GroicPorz o3v*; *Calag 549b*.

sądzić się o co (4): *LibLeg 6/156*; *BielŻyw 46*; przed którymi [ludźmi mądrymi, statecznymi i poważnymi] fye wiele kroć Rycerfey łudźie/ y inne zacne Ofoby á o wielkie rzeczy częřto łądzą. *GroicPorz C2v*; Ale niemářł oganki ná tho napewnieyřzey/ Nie dawać mu [złemu] do złégo przyczyny namnieyřzey. A ná wřzem się pocźóćiwie przy řwey cnocie řządzić/ Aby nie było nigdy ocz się z nogciem łądzić. *RejWiz 102v*.

sądzić się czym (2): A Połowczanie [gdy ich wodza pochowano] [...] pocźeli łobie po řtaremu wolno żyć/ y wieczari [lege: wiecami] się łądzić/ a Pana nad łobą niemieli. *StryjKron 275*. *Cf Zwrot*.

sądzić się przed kim, przed czym (7): *LibLeg 6/156*; A gdyż lepak niektorzy połłowie przyřřli do Attenkiego miařta aby się przed rayczami łądziłi, tedy Demofřtenes od drugiey řtrony rzecź mowił *BielŻyw 61*; *GroicPorz C2v*; Item haud dubitem tecum vel Momo iudice decertare, Namniey bych się nie obáwał s tobą przed bogiem Momufem łądzić. *Mącz 230b*; SMiefz który z was máiąć řpráwę przećiw drugiemu/ łądzić się przed nieřpráwiedliwym/ á nie przed řwiętyimi (marg) to iefł, práwować się przed Pogány, á nie przed Chreřřćiány. (–)? *WujNT 1.Cor 6/1*. *Cf Zwrot*.

sądzić się z kim (9): *BielŻyw 46*; *RejWiz 102v*; *Mącz 230b*; chybábyřmy fye łądzić chćieli z Królem řwym po Wołofku/ gdzie

ćiz řtroną fą/ którzy też y łądzą *OrzQuin S3*; Bogacz s řługámi káždy się dzień łądzi/ Vbořřzy wřzytko w godzinie rozřzádi. *RejZwierc 226v, 225v*; *BudBib 1er 52/9*; *CzechRozm 247*; [y poimali [książęta] Cydkijahá [króla jehudskiego] [...] á przywiedli go do Newuchadrecará krolá Bawelkiego [...] y łądził się z nim (marg) I mowił znim sądy. (–) [et locutus est cum eo iudicia]. *BudBib 1er 39/5*]. *Cf Zwrot*.

Zwrot: »przed [jakim] sądem, [jakim] sądem sądzić się« [w tym: z kim (1)] (2:1): ty chceřz [...] áżeby nie Vniuerřámi/ ále Sądem Seymowym łądził fye Krol z námi *OrzRozm S2v*; *SarnStat 1063, 1192*.

Szeregi: »sądzić się albo sprawę mieć« (1): Iákyefz kolwyek y tho rzeczy byly, o ktoreby są przeth they pany řtharosthamy, poddany sobopolny sandzyly, albo sprawą myely *LibLeg 6/156*.

»sprawować się i sądzić się« (2): [książęta ziemi wołyńskiej] przed łądem nářzym Grodzkim y Ziemřkim řpráwować y łądzić się máią/ y będą powinni. *SarnStat 1063* [idem] 1192.

Przen [z czym] (2): Vmieyřze się z nim [z przyrodzeniem] łądzić/ áby po řwey woli/ Nie chodźiło/ gdyż tákie záwřdy głowá boli/ Ktorzy tu iáko byđło řwowlonie mieřzkáią/ A řwąwołá márnemu przyrodzeniu dáią. *RejWiz 189v*.

sądzić się czym (1): Pan zářię głořno wołá w przykazániu řwoim/ Abyř nie był morderzem náđ bliźnim náđ twoim. Zwłáfczá kiedyc rozum dáł áby się im řządził/ A s řwoim przyrodzeniem záwřdy się im łądził. *RejWiz 134v*.

a. O Bogu [z kim, z czym] (5): *RejWiz 185v*; Huk przyřředł áż do kończyn řziemie/ ábowiem Pan przą ma z pogány/ á łądzi się z káżdym ćiáłem [iudex est omnis carnis]/ y da niepobořne pod miecz/ mowi pan *BibRadz 1er 25/31*.

sądzić się o kogo, o co (3): *RejWiz 132*; [mówi Bóg:] Tedy zgromadzę wřzytkie narody [w Dolinie Jozáfátowej]/ [...] y będą się ták z nimi łądzić o lud moy y (o) dziedzictwo moie/ o Izraelá *BudBib 1er 3/2*; A z wiernymi P. Bog łądzić się będąćie o wćzynki y niepokutowánie *SkarKaz 4b*.

III. W funkcji biernej (5)

1. Być sądzonym (4):

a. O oskarżonym (2): (*did*) Kryřtus Michałowi káże Wage gotować (–) Nagotuy Wágy Michále Bychmy rozeznali czale Miedzy temi czo się Sądzą A niech wtem dłuđzey niebłádzą *RejKup aa7*.

Zwrot: »przed sędzią się sądzić« (1): Bo práwá odpowięđzią ná zálóbę/ Pozwany iuř fye wdawa w rzecź/ y approbuie náđ łobą zwierchnořć onego řędzięgo/ przed kthorym fye łądzi *GroicPorz t3v*.

b. O przedmiocie oskarżenia (1): Iáko zásię łądzić się ma ktery wyřtepek/ iáko dochodźić w rzecźách wářpliwych práwdy/ to vmiáły on [Pan Bóg] ołobliwie nápiřláć *GórnRozm K4*.

c. O postępowaniu sądowym (1):

Frazy: [řroki sędzić się miały, sądziely się]: Abowiem gdzieby się teraz ty roki sędzić miały, tedy by ci tam drudzy *ex hoc adversa factione* chćieliby hnet łobie asystencyą u łudzi czynić i tym łobie łudzie łapać *ListyPol III 1550/55, 1550/55*.]

»sądy sądzić się mają« (1): A w Lublinie też řády pocźąć się máią w Poniedźiátek piérwřzy po Przewodný Niedźieli/ á łądzić się máią dokąd się nieřkończą. *SarnStat 871*.

2. Być ocenianym (1):

Zwrot: »sprawiedliwie się sądzić« (1): łą tákie Boże wyroki/ [...] iż heretycy nie máią być mordowáni. [...] Ano gdyby się rzecź tá miáłá řpráwiedliwie łądzić: okazáliby się/ mam zá to/ wiele Káinow co Abele morduá *CzechEp 46*.

IV. Sądzić, pełnić funkcję sędziego (1): A iákoř Krolowie piérwřzy przodki nářze łądziłi? (–) Iáko fye oni łądziłi łátwie tho poznářz z Křýřąg řtárych *OrzRozm T2v*.

Synonimy: **II. prawować się, sprawować się.**

Formacje współrdzenne cf SĄDZIĆ.

MN

[SĄDZIECKI] cf SĘDZIECKI

[SĄDZINA] cf 2. [SĘDZINA]

SĄDZON cf SĄDZONY

SĄDZONY (307) *part praet pass impf*

sądzony (221), **sądzon** (84), sądzony a. sądzon (2).

W formach złożonych: -on- (124), -ón- (1) *OrzQuin*; *w formach niezłożonych*: -on (12), -ón (7); -on *OpecZyw*, *MurzNT*, -ón *Mącz* (2); -on : -ón *SarnStat* (10:5); -ona, -ono.

sg m N (praed) sądzon (68), sądzony (8); -ony *OrzRozm* (2), *LatHar* (2), *WysKaz*; -on : -ony *SkarŻyw* (1:1), *WujNT* (3:2). $\diamond$ *G* sądzónego (1). $\diamond$ *f N (praed)* sądzonâ (8), sądzona (8), sądzon(a) (2); -â *RejZwierz*, *Mącz* (2), *WujNT*; -a *UstPraw*, *OrzRozm* (2), *SkarŻyw*; -â : -a *SarnStat* (4:4). $\diamond$ *n N (praed)* sądzoné (6), sądzono (6); -o *Diar*; -é : -o *SarnStat* (6:5). $\diamond$ *pl N m pers* sądzeni (65); -eni (19), -ęni (3) *MurzHist*, *MurzNT* (2), -(e)ni (43). *subst m (praed)* sądzoné (103), sądzony *ZapWar* (2); -é *ComCrac* (7), *UstPraw* (8), *SarnStat* (88); ~ -é (87), -e (1), -(e) (15); -é : -e *SarnStat* (87:1). *f (praed)* sądzoné (26); -é (20), -(e) (6). *n (praed)* sądzoné (4); -é (3), -(e) (1).

Składnia dopełnienia sprawy: sądzon(y) od kogo, od czego (28), przez kogo, przez co (12); od kogo, od czego *BielŻyw*, *KrowObr* (3), *Leop*, *OrzRozm* (3), *Mącz*, *BialKat*, *WujJud*, *RejPosRozpr*, *KarnNap*, *SkarJedn*, *CzechEp* (6), *NiemObr*, *GrabowSet*, *LatHar*, *WysKaz*; od kogo, od czego : przez kogo, przez co *WujNT* (3:2), *SarnStat* (1:10).

Sl stp s.v. sędzić, sędzić się, Cn brak, Linde XVI w. błędnie: sądzić się i XVIII w. s.v. sędzić.

1. *Stawiany przed sądem, poddawany wymierzaniu sprawiedliwości, karany, skazywany (też o sądzie Bożym) (138)*: gdyż ludzie łądzilż, pamiętają że sam też od Boga łądzon będzielż. *BielŻyw* 130; *MetrKor* 40/816; *MurzHist* S3v; *MurzNT* 218v *marg*; A iż wftawy kofcyelne opyewaya/ [...] Concilia aby nyebywały zbirane [!]/ ani bifikupi łądzeni bez nyego [rzymyńskiego biskupa]/ wedle wftawy Nicenlkyego Concilium *KromRozm III* P5; *Diar* 75; Rok inny iemu [pojanemu na gorącym uczynku] niema być nąznaczone/ ale zarázem ma być łądzon *GroicPorz* m4v; Sam [papież ma] łądzic wftyfki? á niebyc sam od żadnego łądzon? *KrowObr* 34, 65; *Leop Rom* 3/4; Vftawilifmy/ iż kiedyby kto Rádę nález/ ktoregokolwiek stanu/ albo też Pofty nález *Zyemkie*/ [...] nálezłby gwałtownie/ á czynilby ktoremu gwałt/ [...] Tedy takowy ma być łądzon iakoby obráził Máieftat *Krowelki*. *UstPraw* B2; *BibRadz Sap* 11/10, *Rom* 3/5[4]; Dwie rzeczy łą przy Káplánftwie ludziom nieznośne/ iedná rzecz iesth/ że Káplán łądzi wftyftek *Swiecki stan*/ á od *Swieckiego stanu* łądzony być niechce. *OrzRozm* G4, H; *BielKron* 19; *Circumventus pecunia innocens*, *Pieniądzmi niewinny nieborak ofzukan*/ to yeft/ od łądziow *pieniądzmi przedarowanych łądzón*. *Mącz* 482c; á przyzedł czas gniewu twego [Panie]/ y czas vmártych aby byli łądzeni *RejAp* 96, 121, 164, 168v, 171v, 172v, 173 [2 r.], 173v; Ale nie trzebá ani *Sálononá*/ ani *Dawidá*/ dofyć ná onych iftotnych fłowech *Páná* fámego/ ktory powiedác raczy iż nigdy nie pomrą ani łądzeni będa wierni iego *RejPos* 222v, 158v, 164, 177, 180, 193v (11); A żaden niechay nie rozumie aby dufze náthychmiaft po śmierci łądzone były *GrzegŚm* 15; Ale to was boli/ iż *Palterz* owce swoje łądzi/ á od owiec łądzon być niemoże. *WujJud* 85; *RejPosRozpr* c3v; *ModrzBaz* 90; *SkarJedn* D3; *SkarŻyw* 89 [2 r.], 342; *CzechEp* 325, 334, 386 [2 r.], 388; *Posłowie inSenatu* prosili tych rzeczy. *Iedna Aby* [...] druga [...] *Trzecia* [...] *Czwarta* oPana *Starostę Koninskiego* aby był sądzon zPany *Działynskiem* *ActReg* 11; *Bo byfmy fię fám* łądzili: nie bylibyfmy łądzeni. *Lecz gdy bywamy łądzeni/ od Páná* bywamy karáni *WujNT* 1.*Cor* 11/31-32, *Act* 25/10, *Rom* 3/4, s. 580, *Iac* 5/9, *Apoc* 11/18, *Zzzzz2*; *WysKaz* 28; A *Zydowie* przy *Izkołách*/ albo gdzie fobie obiorą niech będa łądzeni. *SarnStat* 255, 256, 257, 779, 1170; *VotSzl* E2.

sądzony z czego (1): nie tak *frodze* s nich [z *grzechów*] od *páná* *Bogá* będzem łądzeni. *BialKat* 171.

sądzon(y) wedle (a. *według*, a. *podług*) *czego* (13): *ComCrac* 20; *Mają* być drugie rejestry też podpisane rękami tychże sędziów w każdej trzecinie, w której mają być wpisane ty osoby, które się prawują w każdym wojewodztwie osobno porządkiem jako wedle statutu, aby wedle porządku wpisania byli sądzeni *Diar* 95; *BielKron* 393v; *Ius summum*, *Srogie*/ *Ofire* prawo/ gdy kto bywa łądzón wedle *zwierfchnego omawiania ftátutu*/ nie przymuyac *okolicznosci*. *Mącz* 178d; *RejAp* 173v; [gdy *któs duchownemu odbierze gwałtem poświętné*] tedy taki przypożwany má bydz łądzón *podług ftárádawného zwyczáiu práwá Duchowného* *SarnStat* 214, 435, 1149, 1165. *Cf* »wedle *prawa sądzony*«.

sądzony wedle (a. *według*) *kogo* [= *jak kto*] (2): dla thegoć y vmárłym *Ewángelią* przepowiadano/ aby byli łądzeni *według ludzi* w *ciele*/ á żeby żyli *podług Bogá* w *Duchu*. *Leop* 1.*Petr* 4/6; *WujNT* 1.*Petr* 4/6.

sądzon(y) o co (7): A któryby *Szláchćic* drugiego *fzláchćica* *gwałtem nądzzedł* w domu *kmiecym*/ [...] á *támby* go *wbił*/ *ránił*/ ábo *zábil*/ *tákowy* co *nądzzedł* ma bydz łądzon/ iáko o *nądzćie* domu *wláfné⁸⁹* iego. *SarnStat* 1169; *Ale* *iefliby* téż *ći fám* *pomocnicy*/ *rány* komu *zádáli*/ tedy *ták* o *rány* iáko y o *winy* máią bydz łądzeni/ y *przez áktorá* *pokonáni* *SarnStat* 1173, 617, 1174; *Zli* téż *Chrześćijanie* *plákác* *będa*/ [...] *iż łądzeni* o *niewdzięczność*/ y *złości* y *grzechy* y o *dáremny chrzeft*/ y o *nie wżywanie* *łalki* y *podeptanie* *dobrodzieyftw* *Bozkich* byc máią. *SkarKaz* 6a. *Cf* »o *gardło sądzony*«.

sądzon za co (1): *GDyby* *fie wfczęlá* *zwádá*/ *między* *któremi* *zágásiłby* *kto* w *tym* *ogień*/ y w *tym* *zágáźnieniu* *byłby* *kto* *ránion*/ *niewiedząc* *przez* *kogo* w *tákowym* *przypadku*/ [...] *ten* *kto* *ogień* *zágásił*/ *zá* *ránę* *ma* bydz łądzon *SarnStat* 1174.

sądzon(y) czym (16): *Cefarz* [...] *vpominał* *kfiążęthá* *Luterlkie*/ o *Koncilium* w *Trydenćie*/ [...] *oni* *przyrzeczenia* *pierwey* *zá* *pokoy* *zádáli*/ aby *niebyli* *dekretem* *Konciliyftkim* *łądzeni* *BielKron* 223v. *Cf* »*prawem sądzony*«, »*sądem sądzony*«.

sądzony przed kim (2): *Ná* *drugi* *rok* *pozwáni* *byli* *Ráyce* *Krákowlcy* *przed* *Krolá* *ná* *wigiliá* *trzech* *krolow*/ *ktorzy* *prošili* *ná* *roku* *áby* *byli* *łądzeni* *prawem* *Niemieckim* *przed* *Woytem* *według* *ich* *przywilegiow*. *BielKron* 393v; *WujNT Act* 25/9.

sądzon za czym [= *na podstawie czego*] (2): *A* *iefliby* *kto* *ránił*/ *ma* bydz *poiman*/ y *tákże* *łądzón* *zá* *ftużnym* *ftcrutinium* *SarnStat* 128, 587.

sądzony o czym [= *w jakiej sprawie*] (1): *Lecz* *Feftus* *chcąc* *Zydom* *rzcęz* *wdzięczná* *czynić*/ *odpowiedziawłzy* *Páwłowi*/ *rzekł*: *Chełz* *iáchác* *do* *Ieruzálem*/ y *tám* o *tych* *rzeczách* *łądzony* *byc* [iudicari] *przedemná*? *WujNT Act* 25/9.

sądzon(y) w czym [w *tym* *też*: *in aliqua re* (1)] (2): á *gdy* *fie* *sftánie* *zámknienie* *Séymu*/ *żaden* *potym* w *fpráwách*/ *które* *ná* *Séym* *przypádná*/ *nie* *ma* bydz/ *ani* *będzie* *mógł* bydz łądzon. *SarnStat* 139; *A* *żołnierze* *kwarćiani* *in* *excessu* *criminali*, *przez* *Hetmáná* *podług* *ftárych* *praw* y *zwyczáiow*/ [...] *łądzeni* y *karáni*/ *álbo* *ná* *Séym* *od* *ftrony* *pozywáni* *bydz* *máią*. *SarnStat* 435.

sądzon(y) jako kto (5): *Y* *kto* *ieft* *tako* *twardy* *ijżby* *nie* *plakál*/ *flyftłz* *ijż* *pán* *wfłęgo* *ftworzenia* *za* *fwee* *ftworzeniejé* *tako* *fromotnie* *cirpiál*/ *łądzon* *iako* *wwlocztza* *tzi* *bożé* *OpecZyw* 115; *MetrKor* 40/821; *Między* *Zydem* á *Krześćianinem* *żadne* *Małżeńftwo* *byc* *niemoże*: *A* *iefliby* *fye* *złączyli* w *Małżeńftwo*/ *nie* *ináney* *máią* byc łądzeni/ *iedno* *iáko* w *czudołftwie* *mięszkáiacy*. *GroicPorz* h4; *Leop Rom* 3/7; *ModrzBaz* 99.

W *połączeniu* *szeregowym* (1): *Ale* *iż* *on* *śam* [papież] *do* *śiebie*/ y *do* *fwych* *Kortyzánow* *drogę* *dekretámi* *fwoimi* y *morderftwy* *zámknác* [lege: *zamknáł*] *niechcąc* *byc* *od* *nikogo* *strofowan*/ *vczon* y *łądzon*: *gdyż* *go* y *Koncilium* *łądzic* *nie* *może*. [...] *Tedy* *iuz* *winá* *tá* o *nie* *rozpárćiu* *fię* *náfzym* z *Papieżem*/ *nie* *ná* *nas* *ále* *ná* *nim* *zoftáwa* *CzechEp* 90.

Wyrażenia: »o *gardło*, *na* *gardło* *sądzon(y)*« (2:1): (*nagl*) *Mężoboycá* *kiedy* o *gárdło* *nie* *ma* byc łądzon. (–) *Mężoboycá* *iefli* *pierwey* *niż* *by* *go* *kto* o *mężoboyftwo* *winił*/ *dobrowolnie* *do* *Sądu*

przydzie/ [...] takiemu już Sąd nie idzie o gárdło. *GroicPorz* 113v [idem] 004v; Pytany też Czechow iako są od Ferdynándá Krolá fwego ná gárdło łądzeni *OrzRozm* L2v.

»(nie)sprawiedliwie sądzony« (3): Abowiem ktorzy/ będą strzedz sřprawiedliwořci/ sřprawiedliwie będą łądzeni *Leop* BBB3; á náofłatek pořluchamy Auguřtyná co on o tym rozumiał/ pilząc przeciwo Donátyřtom/ ktorzy tym fię ząkládáli/ iż ich przodkowie niesřprawiedliwie od Bilkupow Rzymřkich łądzeni byli *NiemObr* 63; *LatHar* 290.

»([jakim]) prawem, wedle ([jakiego]) praw(a) sądzon(y)« [szyk 14:2] (12:4): [duchowny] mabycz łądzon vedlie starego obyczaya duchownem pravem *ComCrac* 20; *GroicPorz* a; A gdy poprzyfięże [szeřciu szlachciców osiadlych]/ tedy gwałtownik gárdło tráci/ á pomocnicy takiego gwałtu wedle dawnego práwa máiá być łądzeni *UstPraw* Bv; Licynius Stolon zořłá Ráycá napirwřzym z narodu profęto/ to iest s plebeuřzow. A gdy wřławił áby żadny Plebeuřz nie dzyerzał roley iedno řto řłaián/ pozwan przed Pátrycyuřy/ áby řwym práwem był łądzon/ gdyż řam pięć řet řłaián roley miał. *BielKron* 120v, 393v; *OrzQuin* S3; nie řłamem tylko piřłanem práwem lud łądzon byđż ma/ ále mądrořci trzebá od Bogá pochodzący *GórnRozm* Fv, Fv marg; wřławiamy/ áby wřzyřcy [...] ludzie króřłtwa nářzego/ [...] sřrawy ná łądziech nářzych źiemřkich przekłádáięcy/ [...] iednym práwem/ obyczáym/ zwyczáiem/ po wřzyřtkim Króřłtwie nářzym byli łądzeni [eodem iure, modis, consuetudinibus et ritibus Nobilibus per regnum nostrum potiantur *JanStat* 136]. *SarnStat* 116 [idem 887]; wedle praw od řędzięgo przez nas deputowánęgo/ *criminaliter* olkárżony będzie łądzón [iuxta leges ... iudicari *JanStat* 220] *SarnStat* 203, 617, 622, 670, 887, 1173, 1212.

»sądem, w sądzie, na sądzie, przez sąd, u sądu sądzon(y)« [szyk 9:2] (3:3:2:2:1): ktoręm łądem łądzicie řem łądzeni będziećcie [In quo enim iudicio iudicaveritis, iudicabimini] *MurzNT Matth* 7/2; (nagł) Spořob odvodu y pokonánia ná Gorąym Páwrie [tj. na doraźnej rozprawie]. (–) NA tym Sądzie złoczyńcá ná řwieřzym wczynku poimány/ zárázem bywa łądzon. *GroicPorz* m4; *LatHar* 133; *WujNT Matth* 7/2; Vřławiamy: áby pozwáni o ktorękolwiek obwinienia y wyřłępkę w nářzym łądzie/ byli łądzeni [in nostro iudicio iudicentur *JanStat* 630] *SarnStat* 61 [idem 580]; Item, łądem Duchownym ma byđż łądzona zněđziáła/ która łobie řtráwy záořbić nie może [Sic etiam ad iudicium spirituale pertineat, persona misera et derelicta *JanStat* 237]. *SarnStat* 214; Tedy o iákąřkolwiek ráneř/ ábo o wřłelákie wbićieř/ ten to řłáćhćie w kárczmie wřity/ nie ma byđż řłuchan/ áni łądzón przez řadny łąd *SarnStat* 622 [idem 1173], 580, 1171, 1173, 1181.

»srogo (a. srodze) sądzony« (2): *BiałKat* 171; Abowiem mądrořć řwiátá tegoř/ gupřłřwem iest przed Pánem Bogiem. Ktore ácz z wielu miar w ludziách řię náyduie/ á wřłákoř ofobliwie w tym/ kiedy nędzny człowiek z wygnánia ciężkiego/ czyni łobie wđzięczną á miłá oyczynęř/ kiedy idąc żeby był w ofobie řwey frogo łądzony/ w drodze [!] obraża řędzięgo *WysKaz* 5.

»surowo sądzony« (1): Błogóřławiony/ ktory řię tu řam łądzi y karzeř/ aby y po řmierci řwey záořz/ y ná onym wálnym łądzie nie był řurowiey łądzony/ y tyřiac kroć frodzey karány. *LatHar* 133.

»sądzon źle« (1): Bo będzyleřzi źle łądził/ iuř mař pewną obietnicę Páná twegoř/ iż teř łądzon źle takéř będzyleř *Ref-Pos* 292v.

Szeregi: »(nie) sądzon(y) i (albo, ani) karán(y)« (8): obatzyřly Konřłántynus Cefarż takowá pycheř Papieřá Rzymřkiegoř/ názwáł go iawnie Bogiem řiemřkim. A chceř wiedzied dla tegoř? Iż iako Bog řam tylkoř/ niemoże być od řadnego tźłowieká ná řwiećieř/ tak teř Papieřř/ łądzon áni karán. *KrowObr* 8v; Byřmy řie řámi łądziliř/ ábo karáliř/ niebylibyřmy (od Bogá) łądzeniř/ ábo karáni. *KarnNap* Dv; *LatHar* 133; *Plebei* ząřię wřicunęę depráhenři, imániř/ y przez vřzędy řárořcićieř/ y Mieyřkiećie łądzeniř/ y karáni byđż máiá. *SarnStat* 120 [idem 962]; A Ieřliby ktory řłáćhćie řam przez řięř/ ábo z pomocnikámi [...] řłáćhćiećá ktoręgoř [...] ząbiłř [...] tá-

kowi máiá byđż łądzeni y karániř/ y winę przepádác máiář/ iako ćieř/ ktorzy nie chodzą [lege: nachodzą] ná domy włáfné řłáćhećkiećie ábo náieřdzđziáię. *SarnStat* 1169, 435, 587, 962.

»poiman(y), (i) sądzon« (3): *GroicPorz* m4; á vchoway Bożeř/ żeby kto kogo ábo w ćiągnieniuř/ ábo ná mieyřcuř/ ábo w odćiągnieniu ząbił *infra praescriptum tempus*: takowy ma byđż przez Woiewođę y Kářztelaná poiman y łądzon *SarnStat* 128, 128.

»sądzon i skazowan (a. skazany)« [szyk 1:1] (2): bo taki [kto komuř zapisáł řię w grodzie řtać i odpowiadáć] wedle řwey obligáciieř ma byđż ząwřłze łądzon y řkázowan. *SarnStat* 1149, 1162.

»sądzony i zachowany« (1): A ieřliby [...] ieden z dźiáiu wřziáł rołá ábo řiedliřkoř/ [...] á drugiby wřziáł więřřzú ále podleřřzú [częřćieř] á toby zapisem mieđzy řobá [...] vmocniliř/ tedy wedle tego máiá byđż łądzeni y záchowániř/ wedle zwyczáiu práwá y záchowánia. *SarnStat* 1165.

W przę (4): Abowiem przezę wolnořć moái ma być łądzona [iudicatur] od řumnienia cudzegoř? *WujNT* 1.Cor 10/29; Tak mowićieř/ y tak czynićieř iako ćieř ktorzy macie być łądzeni [iudicari] przez zakon wolnořci. *WujNT* 1ac 2/12, *Rom* 2/12; A dobrzy plákác będąř/ y ieřcze řię boiáćř/ iż y sřprawiedliwořci ich [ludzi] łądzone być máiá. *SkarKaz* 6a.

2. *Sprawowany, odbywany* (151): Roki wielkieć te teř w káđdey źiemieř ma łądzić Woiewođá raz przez dwie lećieř/ wedle řtátuř/ pod winá řłá grzywien. Prefeńcie [= procesy sądowe] żeby teř ząwřđż ná trzech mieyřcach łądzone były *SarnStat* 735.

Frazy: »roki, poroczki były (a. mają być itp.) sądzone« [w tym: podług czego (1)] (68:4): ná proźbi řposłow Mazoweczkich ninieięř constitucią vřřthawimi ábi roki wielgie bili sandzoni podług zwićzaiu praua Mazoweczkiego *ZapWar* 1545 nr 2646, 1532 nr 2414; Poroczki máiá być łądzone cztery rázy do Roku *UstPraw* B4v, G3, G3v; abowiem řie tak nář y Radám nářłem zdáło dořłycz izbi iedno trzi razy wrok bely Roki řiemřkiećie řądzone *ComCrac* 15, 15; ROKi ná řkáręę mocá Mándátów wczynionęř/ nie máiá byđż przekłádáne węřpótek z inémi Rokiř/ ále ząwřđż w dwu niedźiel máiá byđż łądzone [Termini ... in duabus septimanis iudicentur *JanStat* 484] *SarnStat* 531; Roki řiemřkiećieř/ nie częřćiećieř/ iedno raz w Mieřięć w káđdym Powiećieř máiá byđż łądzone [termini particulares ... fieri debebunt *JanStat* 453]. *SarnStat* 716; pořłánowiamy: żeby Roki Poźnáńłkiećieř/ ktoreć bywáię w ofłátni Poñiedźiátek przed řeymikiem obiećránia Deputátówř/ ná Trybunał łądzone były. *SarnStat* 723, 344, 531, 535, 716, 717 [2 r.] (65).

»sąd(y), iudicia [secundum aliquid] był(y) (a. będą itp.) sądzon(e)« (23:2): Woiewodowie máiá tego doyřrzyćř/ áby nikt niebył wćiřnion ná mierze áni ná wadze. Teř Sądy áby niebyły przezę nie mieyřkáneř/ ále by były łądzone czářów řłufźnych *UstPraw* A2, A2v; W Krákwolřkim zamkuř/ y po wřzyřłtkim Woiewođztwieř/ áby poránu *iudicia* tak *causarum officij, quam iudicij* łądzone były *secundum Statuta*, do dwudźieřtu iedney godźinyř/ począwřzy poránu. *SarnStat* 527 [idem 786]; SKázuiemyř/ áby [...] o ząbićieř ábo ránách řłáćhećkiećieř/ ábo ich kmećieř/ w wřzyřłtkich mieřćiećiech y mieřłtećkách Króřelwřkich y páńów Duchownych y řwietekkich/ nie łąd mieyřfekiř/ ále řiemřki y Polłki był chowan y łądzon [non iudicium Civile, sed Terrestre et Polonicum servetur, et locetur *JanStat* 1092]. *SarnStat* 655; CHcemy y řolkázuiemy: áby łądy řiemřkiećieć czterzy kroć do rokuř/ [...] były łądzone [Quod iudicia Terrestria ... celebrentur *JanStat* 453]. *SarnStat* 717, 76, 495, 717, 718 [2 r.], 724 (23).

»wieca (a. wiece) mają być (a. będą itp.) sądzone« [w tym: mieđzy kim (1)] (11): A czwarta częřć rok w bycz obroczona kv łądzeni wieceřow, ato dla tego iż wieceř w řędomiřłkiećie řiemieř ná troyem mieyřczv byvayá zobiećziá starego łądzone *ComCrac* 15, 15 [3 r.]; A gđźieby więć z obudwu řtron takoweć wywody wáptliwé byłyř/ ábo z ktoręrykolwiek řtronyř/ tedy w tey mierze *scrutinium* ma byđż czyniono w onym Powiećieř ábo řiemieř/ gđźie Wiećá łądzone będą *SarnStat* 148; CHcemyř/ áby odwołánię Roków nápotym nie było potrzebneć: ále Roki y Wieceř řtronám náźnáćzoneć máiá byđż

ładzone [*sed Termini et Colloquia ... iudicabuntur JanStat 481*]. Abowiem Roki y Wiecá będą zawité: które máią byđz ładzone między prawniuciami fie łtronami [*quia Termini et Colloquia erunt pemptoria, pro partibus constitutis celebrandi JanStat 481*] *SarnStat 718, 721, 722, 742, 1171*.

Szereg: »sądzony i odprawowany (a. sprawowany)« [szyk 4:2] (6): DAWności Ziemiłkié/ które w innych ziemiách Królestwá náfzého bieżą/ téż w ziemiách náfzych Rułkich chcemy áby fzły/ okróm tych ziem y powiátów/ w których dla nieprzyaciela łady łprawóané y ładzone byđz niemogą [*iudicia celebrari et agi non possunt, nec celebrantur JanStat 790*]. *SarnStat 778*; łady Ziemiłkié y Grodzkié y Podkomorłkié ładzone y odprawóané ná Roki y czáfy fwoie náfznaczone byđz máią. *SarnStat 871*; á Wiecá téż co rok máią byđz odprawóané y ładzone. *SarnStat 1171, 736, 739, 1217*.

a. *Rozpatrywany, rozstrzygany (51)*: Ci [*sędziowie*] niechaj się rozdziela na troje po jedenaście w każdym tym rozdzieleniu, [...] tedy uczynić ma każda trzecina swoj regestr, tak spisać ma wszystkie swe sześci wojewodztw i spisać, które wojewodztwo [*tj. sprawy województwa*] za drugim ma być sądzono *Diar 95*; Lifty Seymowe Poroczka/ niewádza/ y owłzem máią być ładzone aż do Seymu powiátowego. *UstPraw C, A3v, A4*; vłtawiamy: iż ieliby kto nád dáninę od nas [...] otrzymána/ náfzł iákié łtáré lifty: którými lifty móglby to iáfnie pokázác/ że takóvé dobrá były nie náfzé: tedy takówa wąpliwóść ma byđz ładzona ná Séymie Wálnym. *SarnStat 94*; Tákże Woiewództwo Ráwłkié [*tj. sprawy województwa rawskiego*] po powiátách ładzone byđz ma *cum adiudicatione poenarum SarnStat 738, 257, 628, 737, 785, 786, 1159, 1171*.

sądzony wedle (a. według) czego (5): vedlia tego poliedniego statutu máją bycz ładzone wlytki rzeczy ziemłkie Grodzkie y Commiłarkie *ComCrac 17v*; *SeklWyzn Av*; tedy o rány y o głowy záplácenié/ práwem połpolitym wedle condiiciéy iego ma byđz ona rzecz ładzona. *SarnStat 1162, 664*. Cf»wedle prawa sądzony«.

Frazy: »kauzy máją być (a. były, a. będą) sądzone« (4): ACzkolwiek łady Kápturowé Wołynłkié *in robore* zóftawiamy/ iednák kauzy Duchowné zakonu Rzymłkiégo którýbykolwiek ná tym ładzie Kápturowym były ładzone/ wolnémi czyniémí y káfuiemi *SarnStat 876, 854, 1165, 1177*.

»pozwy máją być sądzone« (1): A ktoby pozwów wiécéy wydał/ tedy oné pozwy nie máią byđz ładzone ná tych Rokách/ ále ná drugié máią byđz limitóvané. *SarnStat 1156*.

»rzecz(y) ma(ją) być (a. była(-y) itp.) sądzona(-e)« [szyk zmienny] (8): *ComCrac 17v*; *SeklWyzn Av*; wszakże nowe rzeczy, ktorekolwiek by były, ty nie mają być sądzone, jeno dawne *Diar 92*; Ktorego łftcá piarż pierwey w regestr wpilze/ tego rzecz ma być pierwey ładzona *UstPraw H2v*; Dicas vel dicam sortiri, Otrzymác áby rzecz byłá náprzóđ ładzona *Mqcz 85a*; IElfi kto bęđzie łobie co przeciwo Sędzióm brał/ y onégo rufzy: tedy tylko ona rzecz w którý Sędziégo rufzył nie ma byđz ładzona [*extunc solummodo illa causa ... non debet iudicari JanStat 650*] *SarnStat 796, 859, 1162*.

»sprawa(-y) ma(ją) być (a. będzie itp.) sądzona(-e)« [szyk zmienny] (18): *GroicPorz i3, l2*; Haec causa prima iudicia occupabit, Ta łpráva náypierwey bęđzie ładzona. *Mqcz 258c*; Barzo tha łprawa potrzebowała thego aby bela rozmiłnie ładzona *PaprUp G2*; ZWalamy/ áby łprawy ná Séym Wálny Królestwá przypáđié dwa dni w tyđzién/ to ielt/ we szróđę y w piątek/ przez nas byty vzwanáé y ładzone [*Consentimus: ut causae ... per nos deinceps recognoscantur et iudicentur JanStat 118*] *SarnStat 139*; O Zbiegłé kmiécie nie we wsiách dziedzicznych/ ále ná rocéch Ziemiłkich ábo Grodzkich wedle Státutu wlyżtki łprawy niech będą ładzone *SarnStat 664, 7, 139, 152, 215, 533 (14)*.

Wyrażenia: »prawem, w prawie, wedle prawa sądzony(y)« [szyk 5:1] (3:2:1): A tełtamenty ty máją bycz obopolnego prawa, tak duchownego iako y swiętkiego, okróm tych ktore łą w swiętkiem prawie vczynione, ty máją bycz wtemze prawie swiętkiem ładzone.

ComCrac 21; Ale łpráva około Tełtamentu/ ma byđz w oboim práwie Duchownym y Swiętkiem ładzona [*Testamentorum vero causa, utriusque iuris ... debet esse JanStat 238*] *SarnStat 215*; Sprawy księłtwá Mázowełkiégo ná Séym przypáđié, práwem onégo Księłtwá máią byđz ładzone [*Causae ... Iure ipsius Ducatus ... iudicantur JanStat 975*]. *SarnStat 1145, 854, 1146, 1162*.

»sądzony na roku(-ach), na trybunale, na sądzie, u sądu« [szyk 6:6] (4:4:3:1): [*sluga urzędowy*] opowie głósem wlyżtkiemu połpolťwu/ iżé ná tym Sądzie łprawy ktore fye ná wyłózonych y potrzebnych ładziech poczęły/ á ná dzifeyłzy dzień przypáđły/ mieyłca niemáią/ y ładzone niebęđą *GroicPorz i3, l2*; Ale zápiły y łprzedánié dziefiecín/ które zá dług kościółowi/ áłbo którý ofobie Duchowný będą zápiłané/ mogą byđz przyjęté y ładzone v ładu duchownégo. *SarnStat 215*; A Tákóvé kauzy o pomiary [...] ná rokách połpolitych ziemiłkich máią byđz ładzone y kończone bez ápelláciéy *SarnStat 1165, 7, 531, 664, 865 [3 r.], 876, 1156*.

»z urzędu sądzony« (1): Ten ie [*Sulpicjus morderzy swoich synów*] záłfe odefłai/ dzyękując Krolowey/ Prołżąc o łpráwiedliwóść/ ku krzywdzie gotowey. Ktora káżda z vrzędu muśi być ładzona *RejZwierz 27v*.

Szereg: »odprawowany (a. sprawowany) i sądzony« [szyk 2:1] (3): Przymulżano mié a bych [!] przyłięgał tak trzymać iako kołcioł Rzimłki trzyma. [...] Abych przyłięgał iż nie wedłvg piłma swiętego włzelka rzec [!] wkołsciele chrzełcijanłkim ma być łprawowana y ładzona *SeklWyzn Av*; Vłtawiamy [...] áby takóvé łprawy vrzędowé/ áłbo łkárógowé/ którę przed nas przypáđná/ nigdy nápotym niebyły z innémi łpráwami odkłádáné ná Roki náfzé Królewłkié: ále tych/ którých rok z Rufzenia áłbo z Ápelláciéy náfznaczone przypáđnie/ niech będą ładzone y odprawóané [*iudicentur et expeditantur JanStat 647*] *SarnStat 536, 738*.

3. *Stosowany w wymierzaniu sprawiedliwości (o prawie) (4)*:

sądzony wedle czego (2): rokázemy Stárołscie/ [...] áby kmiéc był wrócon przez połrżodek práwá: którę chcemy áby było ładzone Polłkié [*quod quidem ministrari volumus Polonicum JanStat 1087*]/ wedle łtórych Státutów/ pod winámi w nich opifánémi. *SarnStat 662 [idem] 935*.

sądzony o kogo, o co (2): Iáko o fzłáchełkié tak kmiécie mężobóyłtwo práwo Polłkié ma byđz ładzone [*Ius Polonicum est dicendum JanStat 1092*]. *SarnStat 654, 654*.

4. *Oceniany (13)*: *Leop Ecclii 42/8*; W tym Dyáłogu około fzczođrobliwółci Krolowłkiey/ y godnołci poddanych iego: á iáko ták godnołć ma być ładzona/ dołtáfeczna rołpráva ielt. *OrzRozm A [idem] Nv*; [*mówi św. Paweł*]: Ale w mnie to ielt namniéyłza żebych był od was [*tj. od Koryntian*] ładzony [*a vobis iudicer*]/ ábo od dnia ludzkiego (*marg*) od ładu ludzkiego. (–) lecz y łam łiebie niełładzę. *WujNT 1.Cor 4/3*.

Przysłowie bibł.: kto niełładzy niebęđzie ładzon *SeklKat M3v*; Nie łładzie abyłcie niebyli ładżeni *MurzNT Matth 7/1*; *KromRozm III L4*; *RejPos 170v*; *BudNT przedm b2*; *WujNT Matth 7/1, Luc 6/37*. [*Ogólem 7 r.*]

Wyrażenie: »źle sądzony« (1): tobiem zgrzełzył/ á me niepráwółci/ W niebie cię łięgáią/ Pánié włzech wiecznołci. Sobie winę dawam/ ábyś źle ładzony Nie był od głúpiego *GrabowSet V2*.

Szereg: »sądzon i strofowan« (1): y gdy go [*Piotra*] Páweł z obłudy łtrofował/ iáko mámy Gál.2.v.11. nápiłano: tedy tego nie czytamy/ żeby łię o to gniewác miał: ábo/ żeby to o łobie twierdził iż on od ładnego nie ma być/ áni móże być ładzon y łtrofowan *CzechEp 334*.

5. *Uważany za kogoś [za kogo] (1)*: ten kto ná cáłóść Oyczyzny fwey nie ogláđájąc łie/ tákowy požar w nię wnośi/ ktorym zgbę wlyżtkim gotuie/ [...] zá nieprzyaciela Oyczyzny ma być ładzon *Phil N4*.

Synonimy: 1. *skazowany*; 2. *odprawowany, sprawowany*; 5. *mianowany*.

Cf **NIESĄDZONY, SĄDZIĆ**

SĄDZYWAĆ (1) *vb impf*

[*praet 3 sg m sądziwał. ◊ 3 pl m pers sądziwali.*] ◊ *pass praet 3 pl subst sądziwały sie.*

Sl stp, Cn brak, Linde XVI w. s.v. sądzić błędnie: sądziwać.

Iter od „sądzić” „przeprowadzać rozprawę sądową” [kogo, co]: [Gdziem ci tu już pokazał, jako cesarzowie sądziwali papieżów Apolog 19.]

Zwroty: »roki sądziwać«: ZA prośbą połów ziemi Zákrocymłkiéy/ folguiąc dálekości przyiązdu pewnych Párafy/ ták iáko piérwéy zdawná było: poftánawiamy/ áby w miáfteczku Séroczcú Roki Ziemłkié były łádoné Párafy tych/ któr é fie ták przedtým łádzýwały. SarnStat 739 [idem] [HerburtStat 431 (Linde)].

[»sprawy sądziwać«: Przyznawam nákoniec/ że Papież Rzymłki spráwy przez áppellácyé przed fię wytoczone łádzýwał Bron-Apokr 216, 216.]

Formacje współrzdzenne cf SĄDZIĆ.

MN

SĄDŹCA *Sl stp; Cn, Linde brak.*

Cf SĄDCA

SĄG *Sl stp; Cn, Linde brak.*

[SĄMIĘDZE *sb n*

G sg sąmiędz(a).

Sl stp, Cn, Linde brak.

Granica posiadłości, miedza [czyje]: Do tey zagrody wypuszczyl mu ogrod [...] y szad do węgla Kaczmarzkiego y szamiędza Chomczynego KsięgaSądłwk 1592 nr 299.

Synonimy: granica, miedza.]

MN

SĄMNIEĆ SIĘ *Sl stp; Cn, Linde brak.*

SĄMNIENIE *cf SUMNIENIE*

SĄPIERCA *Sl stp; Cn, Linde brak.*

SĄPIERZ *cf SAMPIERZ*

SĄPIERZNY *Sl stp; Cn, Linde brak.*

SĄPRZA *Sl stp; Cn, Linde brak.*

SĄPRZOW(Y) *Sl stp; Cn, Linde brak.*

SĄSIAD (536) *sb m*

sąsiad (528), **sumsiad** (8); *sumsiad MycPrz (2); sąsiad : sumsiad ZapKościér (4:6).*

są- (486), sam- (32), sąm- (7), san- (3), [som-]; sum- (6), zum- (2).

-ąd (85), -ad (3); -ąd : -ad RejPos (2:1), CzechEp (1:1), GórnRozm (3:1); -ad- (252), -ąd- (11); -ąd- GliczKsiąż, MycPrz, KochProp, KmitaSpit; -ad- : -ąd- Leop (1:1), OrzRozm (1:1), BielKron (6:2), SkarŻyw (1:1), KochBr (1:1), GórnRozm (3:1).

sg N sąsiád (70). ◊ G sąsiada (47). ◊ D sąsiadowi (34), [sąsiadu]. ◊ A sąsiada (45). ◊ I sąsiadem (31); -em (5), -(e)m (26). ◊ L sąsiedzie (1). ◊ V sąsiedzie (11). ◊ pl N sąsiedzi (73), sąsiady (1), sąsiadowie (1) LibLeg; sąsiedzi : sąsiady SkarKaz (2:1). ◊ G sąsiád (45), sąsiadów (34); sąsiád LibLeg (3), BierRozm, ComCrac, LubPs (4), UstPraw, OrzRozm, KochZg, RejPos (2), CzechRozm, SkarJedn, SkarŻyw, ZapKościér (2), StryjKron, CzechEp (2), ReszPrz, WerGośc, PaprUp (2), ZawJeft, GostGosp (2), WujNT (2), VotSzl (2), PaxLiz, SkarKazSej, SzarzRyt; sąsiadów ForCnR (2), MiechGlab (2), WróbbZóltGlab, LudWieś, GroicPorz, Leop (2), Mącz, GórnDworz, BielSat, RejPosWstaw, ModrzBaz (3), ReszHoz, GórnRozm, Calep, Phil, KmitaSpit, PowodPr (2), KlónWor; sąsiád : są-

siadów ZapWar (2:1), BierEz (1:2), BibRadz (1:1), BielKron (3:2), SarnStat (2:4); ~ -ów (6), -(o)w (28). ◊ D sąsiadom (40); -om (3), -óm (3), -(o)m (34); -om KochPs; -óm GórnTroas; -om : -óm SarnStat (2:2). ◊ A sąsiady (53). ◊ I sąsiady (39), sąsiadami (4); -y : -ami SkarKaz (1:4). ◊ V sąsiedzi (7).

Sl stp: sąsiad, samsiad, Cn notuje, Linde XVI – XVIII w.

Ten, kto mieszka w bliskiej okolicy; vicinus Mymer¹, Miech, Vulg, Mącz, PolAnt, Modrz, JanStat, Cn; accola Mącz, Cn; concivis PolAnt; familiaris Mącz; civis Modrz; quisquis e proximo Cn (536); Vicinus. Nachpauer. Sąfiad. Mymer¹13; Mącz 493d; Calep 1121b.

Szereg: »pograniczny i sąsiad« (1): Finitimus ac vicinus Pograniczny y łafiad. Mącz 493d.

a. W stosunkach prywatnych (368): *LibLeg 10/154v; [zając] krowkę nádbieżał/ Swey krzywdy przed nią żáłował: Pátrząc ázaby się tráfił/ Ktoby go od orlá wybáwił. Oná rzeczé ku orłowi/ Day mi pokoy łásiadowi: A niechćiey być ták gwałtowny BierEz H2v; Człowiek gdy go pies vkąsił/ Szukał ktoby go vleczył. Áż ieden między łásiady/ Dodał mu tákowey rády. Chcełzli by rychłé zdrowie miał/ Day pfu być ránę wylizał. BierEz 14; Złodziey niedgy się ożeniał/ A łásiadow k fwádzbie wezwał BierEz M2v, K3, O [5 r.]; OpecŻyw 30, 63; BierRozm 17; RejRozpr Cv [2 r.], E3 [2 r.], Fv; LibMal 1544/84; mamy rozumieć iż przefto flowo chleb zamykaią fię wżifłki rzeczy ktorych nam potrzeba na tym fwiecie/ iáko ieft pokarm/ pycie/ odzienie/ ymienie/ zona/ dziatki/ dobrzy przelozeny łáfiedzy SeklKat S3v, G2v; RejKup k5, t7; Stanislaw kunek [...] powiedzial yzem nazaiutrz [po najeżdzie na dom pana Ryniewskiego] od ssasiath slissal i ze ssia tham gonily na ząplocziw pana Ryniewskiego. ZapWar 1558 nr 2686, 1553 nr 2685 [3 r.]; GliczKsiąż B5v, E7; Ieft tu pan Pácifikus wnet iedno przez gorke/ [...] Podle niego pan Dífzkret iedno o plot fiedzi/ Wierz mi iż to obádwá wyborni łáfiedzi. RejWiz 67, 61, 66, 67, 73, 99 [2 r.] (10); Leop Ioann 9/8; Komu koń álbo co infzego vkrádną/ tedy ma wnet łafiad wezwáć/ áby s nim złodzyeá gonili UstPraw I3, H; RejFig Bbv, Bb5v [2 r.], Cc, Cc2v, Cc3 (13); RejZwierz 84v, 101, 103v, 134v, 136v; niefrototá ieft rzeczy potrzebney y też požyteczney/ ktorey domá nie máłz od łásiádá prośić. OrzRozm T4, L [2 r.]; BielKron 420v; KochSat A4v; Accola, Sąfiad który przy górze albo rzece miełzka. Mącz 60a, 117c, 493d [2 r.]; OrzQuin B4; Dżis łáfíádá obłápiam/ iutro z nim zá włofy Prot B2, A4, B3v, C, Dv; pod ich [białychglów] mądrym regimentem/ nikt ná fwey s්රáwiedliwóści nie chramá/ áni od nieprzyaciela był złupion/ áni od łáfíádá wéifnion. GórnDworz X6v, li5; HistRzym 130v [2 r.]; Gdzie wiele w domu fynow/ s trochą máiętnóści/ Pozywie s nimi łafiad ['] nie iedney trudności. BielSat D, G3v; KuczbKat 350; A zgorzałci łafiad/ pewnie fie też ty tego ledá kiedy nádzieway. RejZwierc 150v, B3v, 31v, 35v [2 r.], 39, 57 [2 r.] (15); BielSpr 36v, 57; MycPrz I B2v; Pátrzażye mieylcá dobrégo/ skądbyś wodę chćiał wzięć/ [...] y kedybyś téż nic Sąsiádowi niezálał/ podnieśieniem wody Strum B3v; ModrzBaz 11, 32 [2 r.], 43, 47v, 53v; Calag 107b; człowiek vprzémého Sercá/ który s්රáwiedliwóść miłue/ [...] Przeciw obmowóm łásiádá rátuie KochPs 19, 119; [św. Wincenty] po miáftách wielkich nieugáfzone niefnalki y buntowánia między łásiady vřpakaiał. SkarŻyw 310; Wtychże młodych lećiech iego/ tráfiło mu fię być z oycem ná gránicách o ktore fię łásiedzi afz do krwié fwárzyli y bili. SkarŻyw 527, 284, 527; ZapKościér 1581/22v, 1582/40v; StryjKron 350; Niechby był ieden ktory z łásiád veźciwych wyftáwiony/ ktoryby to s්රáwiedliwie rzec mogł/ y z dobrym sumnieciem twierdzić/ żefny ktore⁸⁰ podedził: żefny ofzukáli: żefny zdrádzili y vkrzywdzili? CzechEp 12; KochFr 100; ReszHoz 119; WerGośc 219; BielSen 13 [2 r.]; KochPieś 3, 40; y którażby nie fzłá rádá/ Zá ták gładkiégo łásiádá? KochSob 61, 59; PudlFr 24; BielRozm 23; Nie dawnych czáfów łásiad łásiádowi w lás wiechał/ y drwá do fwey potrzeby rábał w nocy. GórnRozm F2, A4 marg, F2, G3 [4 r.], G4, H, M2; KochProp 12; KochWr 16; PaprUp Hv; ZawJeft 43; Intergerini – Srednią fcziana od dwu łafiadow [pólnie zbudowana. Calep 551a, 14a, 40a, 251b; GostGosp 8, 20, 28 [2 r.],*

34, 38 [2 r.] (10); *RybGęśli* B3v, D2v; *WujNT Ioann* 9/8; VStawiamy: iefli Zyd który przymufzony wielką potrzebą w nocy będzie wołał: á iefli łaśiedzi Krześciánie zániedbáią dáć mu pomocy flufnéy/ áni by przyfzli ná wołánié iego: kázdy łaśiad iego Krześciánin trzydzieści flzałg niech będzie powinien zápłacić. *SarnStat* 258, 467, 470, 647, 701, 779 (11); *KmitaSpit* B4v; Nie dba oćiec o dułżę [syna] iż fię kácerftwem zarázi: byle fię po Niemiecku náuczył. flánieć mu zá ięzyk piekło ktorego dofláie/ y potom y rodzice y łaśiady záraża. *SkarKaz* 421a, 635b; *CiekPotr* 8; Dobrze miłowác łaśiádá: lepiey wftyki ktorzy w mieście iednym ła *SkarKazSej* 664b, 692a; *KlonFlis* D3v; Gwaftu/ gwaftu łaśiedzi/ niechcećieli moich Sćian y dáchow rátowác/ rátuycie wždy fwoich. *KlonWor* 42, 4, 14, 30, 33, 77; *ZbylPrzyg* A2, A2v, Bv; [kiedy starosta albo z sobą, albo z urzędniaki swymi każe jachać zbrojno, tak na granice, jako i na gwafty, bądź od somsiad, [...] aby jachać byli powinni bez wszelakiego omierzkania *OrdynWiej* 1573 nr 37].

sąsiad czyj [w tym: *pron poss* (67), *G sb i pron* (22), *ai poss* (1)] (90): *BierEz* 1v; *OpecŻyw* [61]; *ForCnR* Dv, D4, D4v [2 r.], E; *PatKaz* III 153v; *ZapWar* 1537 nr 2494; *LudWieś* A2; *Diar* 77; Myedzy łaśiady moyemi myełcám nigdy nye myał/ Kázdy znáyomy widząc mye z boyážnyą wcyekał *LubPs* H2v; *GroicPorz* C3v, m3 [2 r.], nn3v; *Leop* 4.Reg 4/3; *RejFig* Ee2v, Ee3; Ale lepiey mów w oczy/ gdy co nietrefnego/ Słyżylz albo łam widzilz/ do łaśiádá fwego. *RejZwierz* 123; *BibRadz* Tob 2/8, *Luc* 1/54[58], 61[65]; *OrzRozm* E2, R2, R4v; *BielKron* 11v [2 r.], 71, 373; Apud hunc vicinum nostrum potitat, U tego łaśiádá náłżego wftawicznie przelezi ná piwie. *Mącz* 316a, 98c; Y ia téż wiem co Seymy vmieiał/ przeto téż poiednałem fye ze wftykimi łaśiady fwymi *OrzQuin* B4, B4, R, R3v; *Prot* B4v, C4v, D2; *RejPos* 164, 166, 168v, 296; *BudBib* Ex 11/2, 12/4, *Lev* 25/14 [2 r.], *Ier* 6/21; Záprawdę zá przednieyfe ołoby máią być poczytáni oni/ ktorzi [...] fltáraią się o to/ [...] áby fię dobrze łaśiádóm fwym/ teyże źemie obywałelóm/ y wfzelákiego ftanu ludźiom záchowáli. *ModrzBaz* 39v, 48v, 64, 77v, 85v, 94v, 101v; *SkarŻyw* 75, 99, 328, 459; *ZapKościer* 1580/6, 1583/39v, 1584/40, 52v, 1585/58v, 1588/75; *CzechEp* 48; *KochFr* 7, 8; *KochMRot* A4v; *ReszPrz* 13; On nieborak [...] muśiał ná fwą fromotę powiedzieć/ że od kilku lat ná koniu nie iezdził/ [...] chciał fię náwet wftykimi łaśiady fwemi we wśi wyświadczyć/ iż ode dwunaście lat żaden go iezdząc ná koniu nie widział. *WerGośc* 224; *BielSat* 12; *GórnRozm* A4, G3, I3v; *OrzJan* 8, 54; *WujNT* 147, *Luc* 1/58, 65; *SarnStat* 187, 258, 524, 666, 699 [2 r.], 953, 1164; Ktorzy Rzeczpolp[olita] rzádzą/ dwie te náuce chowác máią/ Iedne/ áby pożytkow łaśiad fwoich tak bronili/ iákoby wftytko co poczná do nich obrócáli/ fwoich zápomináiąc. *Druhá*/ áby [...] *SkarKazSej* 669b, 667b.

W wołacz (często wyraża poufalość w stosunku do osób, czasem użyte jako konwencjonalna grzeczność) [w tym: »panie sąsiedzie (panowie sąsiedzi)« (3); z przydawką: (moj) dobry (3), (moj) miły (3), *laskawy* (1)] (10): *OpecŻyw* 53v; *RejFig* Bb6v; Ia téż mili łaśiedzi [!]/ o to proflę Bogá/ Aby tu wieczna wolność/ oná perlá droga/ Miedzy wámi miełzkála kiedy będę w Niebie *Prot* D4, C3; A ty pánie łaśiedzie rozmyflay fię ná to/ Iż zázwdy zímá przyydzie kiedy schodzi láto. *RejZwierc* 241v; *KochPieś* 20; A moy miły łaśiedzie cożeś to zgromádził/ Ktoźci ná takie Druzki lub Przydánki rádźil. *ZbylPrzyg* A2v. Cf »dobry sąsiad«.

W połączeniu z imieniem i nazwiskiem [zawsze: imię i nazwisko + sąsiad] (7): Tak téż o Ianie Leśniowłkim łaśiedzie náłżym toż trzymam/ Człowiek biegly iefł w Polfelstwach [!]/ y w flprawách Krolewłkich znáczny. *OrzRozm* R2; *OrzQuin* R; ten zeznal pod przisięgá swá, iż gdy bel poślán od Pana Dzieięcielskie⁸⁰ fpolecznie s Sliachetnym Káprzem Sobańskim Sąfiádem z Mandatem Ie⁸⁰ Msci, s flrony Granić tich, Pán Kaćki powiedźiał ze ia niedořtatecznie wiem o granicy *ZapKościer* 1581/24, 1580/6, 1583/39v, 1584/40, 1585/58v.

W połączeniach szeregowych (10): *GliczKsiąż* K6v; SŁuchaycie ich á łađdzie ie flprawiedliwie/ choć iefł Miefzczánin/ choć

Pielgrzym/ choć Sałyad/ choć przychodzień. *GroicPorz* pp2; Kiedy flprawuiefł obiád/ álbo wieczera/ nie wzyway przyiaćioł thwoich/ áni bráciey twoiey/ áni powinowáthych/ áni łaśiadów bogáthych/ by ćie téż záś y oni nie odproflili do fiebie *Leop Luc* 14/12; *GórnDworz* Dd8v [2 r.]; Azáż brát z brátem/ gość z gořpodarzem/ łaśiad s łaśiádem/ iákiey Izczyrey wierności wzywáią miedzy fobą? *RejZwierc* 260; Smieie fye nieprzyiaćiel/ łaśiedzi fye śmieią/ Powinowáci do mnie przyftápić nie śmieią. *KochPs* 42; *GostGospPon* 169; *WujNT Luc* 14/12; [Dźis mnie/ iutro tobie. Częřte ktemu á geřte pogrzeby krewnych/ przyiaćioł/ łaśiad náłżych/ ludźi náwet Moźnych/ zácnych/ Philofophiey tey nas wczá. *ArtHom* A3v].

W przeciwstawieniach: »sąsiad ... gość (2), brat, obcy, postronny, Turczyn« (6): *GroicPorz* f4; w źiemie iego [Rusina] miełzkam/ y gruntu iednego z nim wzywam/ wftyłtkiego ná poły z nim mam/ nie iáko z Sąfiádem/ ále iáko z fwym wáłnym brátem *OrzQuin* Q4; Nieżnořna iefł w tey mierze piekárzów y fzynkarzów przewrotnořć/ [...] A nieżnořnieyřza iefłcze iefł owych ktorzi Gościowi drożey przedawáią/ niźli łaśiádowi. *ModrzBaz* 33v; [Ziemia Polska mówi:] Chcé áby fyn kázdy moy był fltáteczny/ ćichy: Iezdził po moich pierřiách ná koniu we zbroi/ Tákiey fię gotowořci zły Tátarzyn boi. Nie ná fwoie łaśiady/ ále ná Turczyńy Koniá ośiadł/ y zbroię włożył z flfefeliny. *BielSen* 12; a gdy by fzyę czo przytrawyełó Simuna tak ot Svmłzat jako ot pořtronnego teđi fzyę nyema yndzy wcyekacz yedno do nafz *ZapKościer* 1595/89; Zacořć domu wáłżego w fláwie mocno fláley. Gdyż prze mądrořć y cnotę włędzie rozflzerzoná? Nie tylko łaśiad/ lecz téż obcych nádárzoná. *PaxLiz* A3.

Przysłowia: A táć iefł niemála wádá/ Iefli małz zlego łaśiádá. *BierEz* P3v, P3v [2 r.]; tám Száry leży zmordowány/ Którego bárźiey boli zły łaśiad/ niź rány. *KochProp* 9. [Ogółem 4 r.]

Lepłzac iefł zgodá z łaśiádem/ Niźli zwycięřtwo z nakłádem *BierEz* Ov.

ábowie lepłzy iefł łaśiad bliřki/ niź brát dáleki. *BibRadz* Prov 27/10.

Dobra wodá ná dáchu kiedy łaśiad gore *RejZwierc* 241v.

Czegoř niedořtáie flzukai y łaśiádá. *GórnRozm* H3.

wołał Kiszek nie miec wZoładku nizli sąsiada wewsi. *Act-Reg* 129.

Ale łaśiad wie kto ptocho śiedzi *GostGosp* 38.

[bo y dobrym łaśiádem trudno ma byđż, kto dobrym człowiekiem nie iefł *LipsSzczerb* 1.

Miły fynu to ma rádá/ Vcz fię flprawy v łaśiádá. *CerGór* 38.]

Wyrażenia: »bliski (a. bliźszy, a. najbliźszy) sąsiad« = *proximus vicinus* *Mącz*, Cn; *propinquus vicinus* *PolAnt* [řzyk 5:1] (6); *BibRadz* Prov 27/10; [řzekł Bóg do Mojżesza:] mówćie ludu włżemu Izráelłkiemu/ aby dzyefiątego dnia tego miefiácá/ wzyął kázdy gořpodarz domu fwego báráná álbo kozłá/ á iefli nie máłż tak wiele ćzeládzi coby zeń bylo ku pożywániu/ weźmiř co bliźze łaśiady k łobie coby s tobá pożywáli. *BielKron* 30; *Proximus vicinus*, *Naybliřfzi łaśiad*. *Mącz* 326a, 98c, 493d; *KlonWor* 24.

»dobry sąsiad« [w tym: (moj) dobry sąsiedzie (3)] = *bonus vicinus* Cn (6): Y pocźnie Niełzcźęćiećie tę rzecz mnogich dobrych ludźi świadomim przewođzić/ a naprzod Prawdá/ Nielubofćią/ ij dobrymi łaśiady/ Dniem/ a Czáfem *ForCnR* E; Řzekł mi ieden nie dawno/ Moy dobry łaśiedzie/ Nie miey proflę ćię ze mną flprawy po obiedzie. *Prot* B4v; *KochFr* 8, 101; Iáko wielka iefł wćiechá w porządny y vprzywileiowány/ y dořtáki wftykimi oplywáiącym mieřćie/ y miedzy dobrymi y zgodnemi łaśiady miełzkác: tak [...] *SkarKaz* 633b; *SkarKazSej* 686a; [*LipsSzczerb* 1].

»domowy sąsiad« (1): Co [fj. nagroda za służbę rycerską] gdyby v nas w Polłcze bylo/ wiele tyřćiey flzáłćicow [...] wolełiby z nieprzyiaćielem koronnym zdrowia fwe o wftytkę oyczyźnę/ y o te *praemia* pokłádác [...] á niźeli z domowym łaśiádem o zagon pialku ábo o rowne krzywdy/ vgániác fię y zábijác. *VotSzl* C2v.

»sąsiedzi okoliczni« (2): *BierRozm* 9; Ráguel [...] gdy fię doowiedzyał iż [Tobiasz] zořtał żyw nád domnimánie/ [...] gody wyřtłóil wftytkim łaśiádóm okolicźnym z wefelim *BielKron* 98.

»sąsiedzi (przy)ścienni, przylegli« = *vicini collaterales JanStat* [szyk 4:1] (3:2): A włakoz wrząd ze przes łron ma *Scrutinium* albo inkuifia to iest badanie abo pytanie y dowiadowanie na ono ymienie tam ziachwłly wczynicz od łafiad onego ymienia przyleglic *ComCrac* 19; [*dom Zborowskich*] to chudich pacholkow kuchnia/łkarb/ y łtainia bela/ włzłtkich przyleglic łafiad zdrowie y wcielzenie *Paprup* Gv; Spółb pozwu do ładu ziemkięgo, przeciwo łafiadóm przysciennym, którzy ku onym granicóm przyległóć máią [*contra vicinos, habentes contiguos parietes JanStat* 415]. *SarnStat* 462, 461 [2 r.].

»sąsiad zgodny« [szyk 1:1] (2): W życiu chciałbym takiego [ziemianina]/ [...] który [...] ma [...] potomstwo wcielzone/ przyiacielá wiernego/ łlugę dobrego/ łafiadá zgodnego *GostGospPon* 169; *SkarKaz* 633b.

»zły sąsiad« (12): *March*¹ A3; *BierEz* P3v [3 r.]; *March*³ T8v; *BielKron* 373; bo niłkad tak fnádnie/ Iáko z złęgo łafiadá łzkodá nie przypádnie. *KochBr* 153; *KochMRot* B3; *KochProp* 9; Drugie znas od złych łafiad krzyż bezwinny máią *ZawJeft* 22; Kto chce być łkorem/ y Borzobohátym/ A łtráci zá tym/ Násmielzy łzkodá swoiá złe łafiadý/ Nápásie zazdrość/ y wżytkie biešiadý *KlonFlis* E; *KlonWor* 78.

»sąsiad zobopolny« [szyk 1:1] (2): Zapowiedź káżdá ma mieć swoię wážność. Ktory by Kmieć nie śiał/ ma go zobopolny łafiad łtrzedz (y) opowiedzieć. *GostGosp* 166, 38.

Szeregi: »sąsiad i bliski« (1): Przeto tak mowi Iehowá/ oto ia nákládę ludowi temu záwad/ y będą się powálác ná nich oycowie y łynowie łpołem/ łafiad y bliski [*vicinus et amicus*] ięgo poginá. *BudBib Ier* 6/21.

»sąsiad, (i, a, albo) brat (a. bracia)« = *vicinus, frater PolAnt* [szyk 4:2] (6): *SekKat* I4; *Diar* 77; *BibRadz Prov* 27/10; otworzyłem gumná/ łtáynie/ obory/ piwnice y komory łwe bráćiey y łafiadóm łwym *OrzRozm* R4v; [*przodkowie nasi*] Pozwámi y Sądámi Krolow nie obciázáli/ łámi łie przed brácią łwá y łafiadý ludźmi dobrými á pobożnymi wgdázáli. *WujJud* a3; *SkarKaz* 313b. [*Ponadto w połączeniu szeregowych 3 r.; w przeciwstawieniu 1 r.*]

»domownicy i sąsiedzi« (1): Zbieżeli się w tem czásie domownicy y łafiedzi wżytcy [*domesticis et vicinis omnibus*] ogłędowáli onęgo ránnęgo *ModrzBaz* 31.

»(tak) sąsiad i (jako) gość« (2): [*przysięgam*] łpráwiedliwość rownie wżytkim tak bogátym iáko wboгим/ łáfýádóm y Gofióm czynić y mnożyć: á niełpráwiedliwość łępic y niłczyć. *GroicPorz* c, c2v. [*Ponadto w połączeniu szeregowym 1 r.; w przeciwstawieniach 2 r.*]

»(abo) sąsiad, (i, abo) krewny« = *vicinus et cognatus PolAnt, Vulg* [szyk 2:1] (3): *BibRadz Luc* 1/54[58]; Czémuby ráczey nieprzelstawano ná przysiędze tego łánnęgo/ ktorego łpráwá idzie: ábo czémuby nieobrano ludźi łtátecznych/ ábo krewnych/ ábo łafiadów ięgo [*seu consanguinei, seu vicini illius*] ktorziby przy nim/ gdy przysięga/ byli *ModrzBaz* 85v; *WujNT Luc* 1/58. [*Ponadto w połączeniach szeregowych 3 r.*]

»sąsiad i powinowaty« (1): A włýłzawłzy tho łafiedzi y powinowáci iey [*Elzbiety*] rozrádowáli łie s thego iż Pan Bog ráczył okázác miłofierdzye swoie nád niá [*Vulg Luc* 1/58]. *RejPos* 296. [*Ponadto w połączeniach szeregowych 2 r.*]

»przyjaciel i (albo) sąsiad« [szyk 4:1] (5): *OpecŻyw* [61]; *BielKron* 102v; Znośne to było brzemie/ za ludzi/ co zgođe/ Y pokoy miłowáli/ a o rowná łzkodę Dali ná przjiaciela/ albo ná Sąfiada/ Ze mogłá nieowłzłtkim wiedzieć zwirzchnia rada. *KochSat* B2v; *RejPos* 166; *GostGosp* 14; Ktory z was człowiek [...] [*odnalazłszy zagubioną owcę nie*] wzywa przjiaciół y łafiad [*amicos et vicinos*] mowiac im Ráduyćie łie ze mná/ iżem náłazł owcę moię ktora byłá zginęłá? *WujNT Luc* 15/6 [*przekład tego samego tekstu RejPos*]. [*Ponadto w połączeniach szeregowych 5 r.*]

»sąsiad a towarzysze« (1): Helizeufz [...] zábił parę wołow s pługá á wvárzył drwy zrábawłzy pług/ prošł onych łámfíádów á towarzyszow ná cześ *BielKron* 85.

Personifikacja (3): Tedyż też przijdzie Przygoda z sweé wlice/ a s nim łafiadow niemałó/ Niełzczęście Záłołć/ Šzkoda/ Niezdrowie/ Bolełć a Starołćz/ ij ijnych mnoftwo dzielnikow *ForCnR* C4v, Dv, D3v.

Przen (17): [*świąty Piotr z Werony*] połtem się tak był [...] zmorzył/ iłż chcąc nieprziaciela gubić [*tj. walczyć z grzechami*]; łafiadá/ to iest włafne zdrowie/ obráził. *SkarŻyw* 371; Záłość záłołći/ łafiadem zoltaie: A człowiek od nich/ iák wołk w ogniu táie. *ZawJeft* 8.

sąsiad czyj (1): Brodá do Wálá/ łwęgo łafiadá/ tę wádę Naydowátá/ że przed niá wysłże mieyłce bierze *KochBr* 151.

a) *O relacji między mieszkańcami nieba i tymi, którzy tam trafią po śmierci* (12): [*dusza Romuli*] do Krolęwkięgo pałacu y ozdobności poniešioná iest: iuż teraz między onemi włpániálemi łafiadý iáśnieie *SkarŻyw* 589; Z ktorych łow Duchá ś. obaczym zá pomocá Bożką do iákiefogmy miáłtá wvierzywłzy w Chryłtułá przyltáli/ iákie łafiadý y łtany w nim/ y iáká pomoc iednym z drugich idzie. *SkarKaz* 633b.

sąsiad czyj [w tym: *pron poss* (5), *G sb* (2)] (7): *BudNT Eph* 2/19; Do iednegołmy końcá z Anyoły łtworzeni/ łafiedzi łá náłzy/ y z nimi w towarzýłtwie ná wieczne czáły przemielzkáć/ á ná włtáwiczney chwale Bożey ćielzyć się mamy. *SkarKaz* 634a; Y Piotr ś. wiedział łerce Anánialzá y Záfiry: á iákoż tám łepiey wiedzieć w niebie nie máią/ wczesnicy teyże chwałý Bożey? Sąšiadámi y członkámi náłzemi łá *SkarKaz* 636a, 634b, 635a, b, 636a *marg.*

W połączeniu szeregowym (1): Duchowie [...] wżytkich łwiętych łłci oboiey ktorzy z Chryłtułem kroluiá/ pewne y poćielzne nam ná źiemie łołługi czynią: iáko bráćia/ łafiedzi y miłóšnicy náłzy. *SkarKaz* 635b.

W przeciwstawieniu: »obcy i przychodnie ... sąsiedzi« (1): A przeto iuż nie ielstešcie obcy/ y przychodnie/ álešcie łafiedzi łwiętych/ y domownicy Boży. *BudNT Eph* 2/19.

Wyrażenie: »niebieski sąsiad« (2): To ćiało (ktore iest ná ołtarzu [!])/ we źłobie Krolowie wítáli/ á mężowie (niegdy) bezbożni y grubi wczyniwłzy dáłęká drogę/ z wielką mu się boiáznią y przeltráchem pokłoniłi. Náłłáduymyłz wđy tych ludzi obcych my/ cóš my iuż łá niebiescy łafiedzi. *SkarŻyw* 28; *LatHar* 196.

Szeregi: »bracia i sąsiedzi« (1): Naprzod o Anyołách trudno wáptić iż nam tu ná źiemie łłužá/ iáko bráćiey y łafiadóm swoim. *SkarKaz* 635a. [*Ponadto w połączeniu szeregowym 1 r.*]

»sąsiad, (i) domownik« = *concivis et domesticus PolAnt* [szyk 1:1] (2): *BudNT Eph* 2/19; Częgo [*tj. wzajemnego wsparcia*] ielłi nie máłz: próżno się zwiem domownikámi Bożemi/ łafiadámi łwiętych Bożych *SkarKaz* 634b.

»przyjaciel i sąsiad« (1): á iednáł my co tu vmieramy/ w niebie wcelłnictwo y przjiacióły y łafiadý mamy *SkarKaz* 635a.

b) *O relacji między Bogiem i pierwszymi rodzicami w raju* (2): *Szereg*: »(nie tylko) pan, ale i (ani) sąsiad« (2): [*ksiądz Powodowski spotwarza pierwszych rodziców*] mowiac: iżby on pierwłzy człowiek/ łákomłtwem á chćiwošciá łwá/ niechćiał Bogá w ráiu nie tylko pánnem/ ále y iákoby łafiadem ćierpieć *CzechEp* 206, 206.

b. *W stosunkach między narodami: mieszkanie sąsiedniego kraju* (164): *MetrKor* 38/501; *WróbZołt* 79/7, 88/42; *LudWieš* ktv; Iužechmy v włłech łafiad zhańbyenyem łie słtáli/ A práwye włłytkim w pošmyech co z námi myelłkáli *LubPs* S2v, M2, T5v; LVd-wik Kłiążę Báwerkieł/ s łafiadý woiował *RejZwierz* 26; *BibRadz* I 7a *marg*; *BielKron* 255v, 339; *KochSat* A4; A o Nieprziacielách łwoich to trzymaćie/ Których tak wiele w okól/ ilé Sąšiad macie. *KochZg* A2v, A3; *SienLek* 194; Romulus krol/ iż był ná łie wzburzył włzythki w okolicy łafiadý/ [...] miał czo czynić s łobá ogańiácz á odgryzáiácz łie zewłzład nieprziacielom *GórnDworz* Z2; *RejPos* 296; Ano przodkowie náłzy [...] Będąc w mnieyłzych rozumkoch y w mnieyłzey możności/ Srodzy byli łafiadóm/ y łtręgli wolności. *RejZwierz* 246v, 242, 246v; *MycPrz* I Cv; *BialKaz* H3v; *Paprpán* Rv; PÓdobá się mi przeto ono/ co mężowie wćeni przy káżdém rozberániu zá rzecz potrzebńá łądzá [...] Bo

oni ták to opifuia/ ze Rzeczpospolita fą Zbory á zgromádzienia ludzkie porzádné zebráne/ z rozmáitých fąsiádów złączóné á ku dobremu á fzczeńliwemu życiu poftánowione. *ModrzBaz* 2v, 103; *KochOdpr* C2 [2 r.]; *KochPs* 120, 121; Swidrigieł [...] Zebrał wlfyftkę Rulką moc/ y fąfiad wzywáiąc/ Z Kniázíem Twierfkim/ z Mofkiewfkim/ y z Miftrzem Liflandfkim Ciągnął w Litwę *StrykKron* 582; *KochPam* 85; *GórnRozm* E3v; Król Duńki z królem Polfkim/ máiąc podéyrzáné Sąsiady/ przysięgáią ná fpiłki podáné. *KochProp* 10; *KochWr* 20; On zamek [tj. Troja]/ co równi fwéy ná świecie nie wiedział/ Mocą/ flawą fąsiádóm kością w gárle fiedział *GórnTroas* 36; *OrzJan* 96; *SarnStat* 240; Tátárzyn fmiáłość bierze y z Turczyńnem fię łączy. Turczyń niezbyty y iádowity fąsiad pod nas fię fzáncuie. *GrabPospR* K4 [idem] N3; *KlonKr* D2; *PowodPr* 9; *VotSzl* C4v; Polłki trzeći Zygmuncie z fámilij dawny. Cnotliwych Polłkich Krolow mężnych y walecznych/ Ktorzy ze fwych dzielności wzywáli wiecznych. Pokoiow/ nábywáiąc z wielkimi niewczáfy/ Y rátkuy dawaíác fámfiádóm w fwe czáfy. Rátuy w wpadku ludzi Krześóijánłkich mężnie *CzahTr* F4v; *SkarKazSej* 666a, 673b; Da popólite práwo/ niełkończóné Imię fwym ftróžom: dádzą obrónione Gránice zbroiá koronne/ poczcíwá/ Od zdrádných fąsiád/ flawę wiecznie żywą. *SzarzRyt* C.

sąsiad czyj [w tym: *pron poss* (51), *G sb i pron* (12), *ai* (1)] (64): A ziczimi panv woyewodzie jako sąfiadowy náfzemv pomiernemv abi on. wefdrowyv dlugo wtím panstwie panował bes przénagabania kazdego nieprzyczielłkiego *LibLeg* 10/149v; Abo wým ye⁸⁰ Kro.m. kałdzemv Samfzyadowy flwemv. thilye ylye fprzymyerza yefth powynnyen fprawydlywofcz flam s syebye czynycz raczy y ftrzeze thego pylnye *LibLeg* 11/171, 7/10v, 31, 104, 10/62v, 63v (26); Położytes nas miły panie ná połmiech fąfiádóm náfzym/ fmiechowiskiem y náigrawanim tym ktorzy/ fą z granic náfzych. *WróbŻolt* 43/14, 79/7; *WróbŻoltGlab* A5; *Diar* 22; *LubPs* S3v; *BibRadz Ps* 88/42, I 431a marg; *OrzRozm* C2v, G2, T; *BielKron* 201v, 220, 235v, 253v, 301v, 447; *Mącz* 362b; *OrzQuin* Q, Q2v, Q3v; *SienLek* 195; Pátrzze ná zachod fłóńcá kto też z námi fiedzi/ Chociay fą náfzy mili fálkáwi fáfiedzi. A obchodzą fie z námi nadobnie pomiernie *RejZwierc* 246; *WujJud* 134v; *RejPosWstaw* [143²]; *CzechRozm* 60v; *ModrzBaz* 128; *ModrzBazBud* ¶6; *SkarJedn* 218, 304, 355; *WerGość* 269; *GórnRozm* Av; *Phil* C3 [2 r.]; *WujNT* 693; *PowodPr* 72; *SarnStat* 452; Wfpomni ná mię y ná to žem ia k woli tobie/ Wfzytki fwoie fáfíady powaśniłá fobie. *PudlDydo* B2.

W połączeniu z nazwą kraju lub narodu lub przymiotnikiem od tych nazw [w tym: *sb* (16), *ai* (2); *sąsiad* + *nazwa* (9), *nazwa* + *sąsiad* (9)] (18): *OrzRozm* C2v; [papież chciał mieć] wzgląd ná zyemię Niemiecką/ ktora íeft wćiśniona wálkami/ podatkami wylkimi/ ták iż ftrudnołciá máią dáć pomoc Węgom fámfiádóm przećiw Turkóm *BielKron* 199, 220, 337, 338; *OrzQuin* Q, Q2v, Q3v; Vdałem fye był ná to/ žem w Polłkim ięzyku chćiał ták wiele ziół miánowáć/ ilé ich Niemcy fáfiedzi náfzy w ięzyku fwym miánuią *SienLek* 195; Nie pytaíą fie y dziś ini krolowie y kfáfężthá gdy ná nie iákie potrzeby przypadáią o dekretalech/ íedno my tylko Polacy. Držmy przed tym złým fáfíádem Rzymłkim. *RejZwierc* 187, Bbb2v; *ModrzBaz* 128; *SkarJedn* 218, 304, 355; *StrykKron* 31; Bo ták tufzę iż to obaczá/ iż nie fámí Polacy ludzie/ ále też y bráćia náfzy Czechowie/ y Słężacy fáfiedzi [!]/ y Cygáni y infzy z Oycá Adámá Boże ftworzenie. *CzechEp* 64; *GórnRozm* Av.

W połączeniach szeregowych (2): a ylby [córka nasza i wnuk] zadnych any od panystw any od ludzy czefarfłkich wczífku albo trudnoszy nyemyeli bandziez czeflarza wmyenyem náfzym szandal y proflil jako przyjaczielia bratha y sanfzyada náflego *LibLeg* 7/104, 11/168v.

Wyrażenia: »sąsiad bliski (a. bliższy), bliżny« [szyk 17:4] (15:6): a thak was profým y zadami jako panow Chrzefczyanłkich yprzycziałow náflich dobrich y fáflyad blyżnich y fterfłchich abifczie nas wfpomogly czym bedzie łafka *LibLeg* 10/124v; Przyiachwáfchi do pana Woyewodi Valalkyego poffel náfch. przothkyem

powye pozdrowyeny y łafke náfłche samfzyadowy Blyfkyemv náfche^{mv} *LibLeg* 11/151v, 10/62v [2 r.], 124, 125, 11/45, 45v (19); *SkarJedn* 218; *PowodPr* 72; [A thak my [...] za łaski w.k.m. [...]] sąsiadu bliżniemu nie zabede do swey smierczy *CorfusDocum* 1564 nr 123].

»dobry sąsiad« (8): I yefth wdzyeczen ye⁸⁰ Kro.mcż thego vkażanya pylżanya pana Woyewodzyneyo yfch chce bicż przyaczyelyem y dobrem Samfzyadem ye⁸⁰ Kro.mczi. *LibLeg* 11/163v, 10/66, 11/70v, 87v, 163v; Turek też bacząc dobrego á fpokoynego fáfíádá/ záchował mu fie [królowi czeskíemu] przyćiełłkie. *BielKron* 305; CRákus rołtropnie rządzác nie zábládzłł W Powinności fwey, [...] Dobre fáfíady w przyiazń zaciągáiąc, Vporne mieczem karząc, zwyciężáiąc. *KlonKr* A2v; *SkarKaz* 420b.

»sąsiad koronny« (1): O NIZOWYCH Y POGRANICZNYCH ludziách: [...] ktorzy przeieźdzáiąc granice Koronné/ zágrániczników gwałty y fzkody czynią: páktá z poftrońniemi páńftwy fáfíady Koronnémi wzrużáią *SarnStat* 452.

»nieżyczliwy, niesprzyżálly sąsiad« [szyk 2:1] (2:1): Ale niedługo fáfíad nieżyczliwy/ Widząc przypadek Polłki niełzczéłliwy/ Ciefzyć fie będzie: bo po znáczney fzkodzie Polak obaczy/ co to byđż w niezgodzie. *GrochKal* 14; K temu zawifny nieprzyiaćiel náfz y niefprzyżálly fáfíad/ nie vřagałby nam ták częřto iáko przed tym/ vbołftwem/ niedořtátkiem etc. *VotSzl* E2v, E2.

»okoliczni sąsiedzi« [szyk 2:1] (3): *BielKron* 253v; Temu [Bolesławowi Chrobremu] wlfizci okoliczni Sąfiedzi dáń dawali/ Krolowie y Xiazeta *Paprup* Bv; *VotSzl* B4v.

»sąsiedzi pograniczni« = *vicini populi* *Modrz* [szyk 1:1] (2): Izařz nářawnieyfzy Solon/ Drako/ y Klifthenes Athećczykom praw nie podáli? Wřákże áćżkolwiek byli ták wymownemi/ nie mogli przywieřć pogranicznych fáfíádów fwoich ku temu/ áby fie podłg nich rzędzić mieli. *RejPosWstaw* [143²]; *ModrzBaz* 126v.

»sąsiad pomierzony, sprzyiężny, [sprzymierzony]« [szyk 1:1] (1:1): *LibLeg* 10/149v; á gdy vřazđ Tygurzány oto [o odbicie pojmanego kapłana] winowál/ obeřłáli fwoie fprzyiężne fámfiády/ powiádáli ciężkość fwoieř iż fie gwałt ná ich dziedzinie řład od vřędzu Turyńłkiego *BielKron* 201v; [Ale obaczywřzy iż pan íego [tj. od nieprzyjacziela] řłábfzy/ tedy wnet vpátrowáć/ czym íeft řłábfzym/ íéřli máłością ludu/ czy řtrzelbą y infzą bronią: [...] czyli téż íeřli ma mniefzłá flawę/ mniefzłá vřność/ mniefzy przyiaćiół/ mniefzy řprzymierzonych [...] *CerGór* 28].

»poftrońni sąsiedzi« [szyk 4:2] (6): Tractat wypifania dwoiey krajny ktorą zowá łatinnici Sarmatia. [...] twey pankkiey miłofci offiaruię [...] Chcząc w tím dołżyć wćzynić dwornofci Polakow, ktorzy o czudzich fie rzeczách badaíác, nie wiedzą czo fie doma dzieie abo v fáfíádów poftrońnych. *MiechGlab* *2v; Niemogą nigdy Thatarzy fpokoyni być aby pořthronnych fáfíádów [vicinos] nie gabali albo nie łupili *MiechGlab* 32; Máią téż być y infzy řáfiedzi poftrońni pozwáni [na řwiadków]/ ktorychby téż dzyedziny ku kopcom narożnym álbo pobocznyim przylegly *UřPraw* I; *BielKron* 447; *RejZwierc* 210v; Owa kałdzemu [król Władysław] mężnie záwřze fie pokazál/ We wřzytkie fie poftrońne tu fáfíady wřazał. *Paprup* Eev.

»sąsiedzi przylegli« [szyk 2:1] (3): wielefmy infzych wyřpów opulfzczáli y mijáli/ [...] Przyřłifłimy pořthym do ludzi bářzo ludzkih/ [...] Záłowáli fie z plácžem przed námi ná fwoie fáfíady przylegle ná inych wyřpách že nád nimi wielkie okrućieřłtwo czynią *BielKron* 447; *Paprup* kt, Ee4.

»sprzyżálly sąsiad« (1): a tego tez czo pan Woyewoda do krola ye⁸⁰ M. włkazvye nykomv krol ye⁸⁰ M. nieoznáymy ale to bedzie chował wřayemnofczy chcząc łobie tím pana Woyewodę ná potím Zachowacz abi krolowy ye⁸⁰ M. wřeczách potrzebnych znacž dawál jako dobri a řprzyżállyw řáflyad ye⁸⁰ M. *LibLeg* 11/70v.

»wierny sąsiad« (1): [Jakub Wilamowski] przez swe vřłne poffelftwo dáł nam [tj. řultánowi Sulejmanowi] znacž [...] yz wi przyacziefł nasch [tj. król Zygmunt] [...] chciecez bicż nam dobrim a wiernim przyacziefłem y řáflyadem. *LibLeg* 11/87v.

»zgodni sąsiedzi« (1): godzy siie abifczie tes vkm. sny[m] [z *wowedod walaskim*] tak miedzkały jako na zgodne a dobre sąsiadi zalezi *LibLeg* 10/66.

»zły sąsiad« [szyk 7:1] (8): TO fie pánftwo [tj. *Rzeczpospolita*] nie czuye/ iż ná fpási fiedzi/ A zli z nim tuż o miedzę/ ze wżech ftron fáfiedzi. *RejZwierz* 90v, 110v; [odpowiedzialni za obronę ojczyzny] Mniemáią by to máły klenot vpuścili/ Z hołdowniká [tj. z *Wołochów*] fáfιάdá złego vczynili. *RejZwierc* 246v, 187, 247v; *BielSpr* c; *WujJud* 225, 245.

Szeregi: »sąsiad i (a) brat (a. bracia)« [szyk 2:2] (4): kthorego [zdrowia] w. C. Mczi zawłdzi ziczi [król polski] y fprizyaye jako brathv y Samfzyadowy fłwemv blyfnemv. *LibLeg* 11/135v; Strzeż Pánie Boże áby bráciey/ y Sąsiad náłznych Czechow fatá też do nas nieprzyzły. *OrzRozm* C2v; Ruteni, Ruś/ Rufácy fáfiedzi á brácia náłzy. *Mącz* 362b; *Paprup* E3. [Ponadto w połączeniu szeregowym 1 r.]

»przyjaciel i (a) sąsiad« [szyk 27:3] (30): Iescze tes prosze y zadam v.m. jako salfyada y przyacziela yvf m.Kroliv abi my sye stala sprawiedlywoszcz *LibLeg* 11/47v; thedi ye⁸⁰ mcz Ilyafch voyewoda poflal náfeh kv w.m. zebi go w.m.prizyal. abi bil w.m. prziyaczelyem y samfzyadem blyfkyem jako bil y oczyecz hołpodara mego *LibLeg* 11/162, 7/10v, 31, 10/62v, 63v, 69v (29); Świádkiem [chytrości i zdradliwości Turka] ielt Wołofza/ którą wáfzety Kró:M. wydárł/ będąc w rzeczy przyacziel y famfiádem. *OrzJan* 103; [CerGór 28]. [Ponadto w połączeniach szeregowych 2 r.]

Synonimy: graniczek, granicznik, pogranicznik, przyściennik.
JR, MC, MN

SĄSIADA (30) sb f

sąsiada (29), sumsiada (1) *ZapKościer*.

są- (26), sąm- (3).

Oba a jasne.

sg N sąsiada (11). ◇ G sąsiady (2). ◇ D sąsiedzie (1). ◇ A sąsiadę (2). ◇ I sąsiadą (1). ◇ V sąsiado (3). ◇ pl G sąsiád (5). ◇ D sąsiadám (1) *RejWiz*, sąsiadom (1) *OpecZyw*. ◇ [A sąsiady.] ◇ I sąsiady (1). ◇ V sąsiady (1). ◇ du N (cum nm) sąsiedzie (1) *RejZwierc* 223.

St stp notuje, Cn brak, Linde XVI – XVIII w.

Ta, która mieszka lub znajduje się w bliskiej okolicy; vicina PolAnt, Vulg (30):

a. *W stosunkach prywatnych* (20): [zótów] Wfzedzfy bárzo fie zátrokał/ Gdy zonę tak chorą widział. A iákoby ią vzdrowił/ Ze wfzyfkimi o to mowił: Aż fáfιάdá przyftąpiłá/ Y w tey rzeczy ták rádziłá: [...] *BierEz* Qv, Qv; Powiedziałtż ijm byla náłwiftłá pana fwé wyfłcie niekory^m fáfιάdom/ ktoré drugim dobrym paniám to rozpowiedziály *OpecZyw* 30; *BielZyw* 108; Nie dáy iedno z nią [z zoną] fpołkow niepotrzebnym bábam/ A owym fzczebyetliwym wfzetcznym fáfιάdam. *RejWiz* 59v; *RejFig* Ee3; *BibRadz* 4.Reg 4/3; Vicinis aliisque mulieribus quam minimum utatur, Niechay fie s fáfιάdy y s ynfzemi niewiáfłtami nie w zbytnie towárizftwo wdawa. *Mącz* 510a; *Górndworz* Bb4; Pan [...] do targu záiedzie ledwe fie czáfem w tydzień wroci/ á páni też do pániey mátki/ álbo theż gdzie do fáfιάdy *RejZwierc* 31v; *SkarZyw* 103, 413.

sąsiada czyja [w tym: *pron poss* (4), *G pron* (1)] (5): *Górndworz* O8; *BudBib* Ex 11/2; y domyślał fie [św. Antoniusz] że ony białe głowy w grzech iáki vpády. záwołał fáfíad ich/ dowie fie ifz robić przeltály *SkarZyw* 413; TO moiá nawiftzfa wádá/ Ze táncuię bárzo ráda: Powiedzciéfz mi mé fáfíady/ Ielt tu która bez téy wády? *KochSob* 57; *ZapKościer* 1588/80.

[*W wołaczu* (wyraża konwencjonalną grzeczność): Miła páni fáfíado co fie dzieye iż niechodzié do nas/ álbo fie gniewacié ná nas. *Wokabul* 1539 F4v.]

W połączeniu z imieniem i nazwiskiem (1): Anno domini 1588 die 12 lully Stanyela vczywa Zophiya patenyňa Svmlzada náłzya; do prawa Kofczerkyyego *ZapKościer* 1588/80.

Wyrażenie: »pani sąsiada« (1): Rzecz tá wprawdzie ma wdy nieco trefności w fobie/ [...] Iáko też y oná druga/ o pánnie/ kthora

ieżdżála s pánią fáfíadą fwą/ poczcziwość iey wyrządzaiąc. *Górndworz* O8; [*Wokabul* 1539 F4v].

Szereg: »przyjaciołka i sąsiada« (1): Abo/ ktoráfz téfz niewiáfłta/ maiąc grofzy dzieięć/ iefliby ieden grofz ftraciła/ [...] na lázwfzy [!] nie zwoływá przyiaciółek i fáfíadek (*marg*) fáfíad: ale by to mogło znaczyć męfzczyfzny przetożem to maluczko odmięnił (–) [*amicas et vicinas*] rzeknąc. Wefelcie się zemną *MurzNT Luc* 15/9; [*BudBib Luc* 15/9].

Przen (2): ROzne to fobie ifcie dwie fáfíedzeye/ Gdzie fie fumnienie s przyrodzeniem zyedzeye. *RejZwierc* 223.

a. *O gwiazdozbiorze* (1): Nie mogła dálej zmiefzkác z narodem okrutnym Święta pánná [tj. *bogini Astrea*]: lecz pofzła w niebo lotem chutnym. Y ośiádlá to mieyfłce/ zkąd czáfu nocného Da fyie widziéć/ fáfíadá Bootá zacného. *KochPhaen* 6.

b. *W stosunkach między narodami: sąsiednia kraina* (10): Potym mu [*kupcowi*] ták wnet będzie otworzone Morze przeftrone. Ná ktorym leży Anglya fzyroka/ Przy niey Sżkocya fáfíadá poboka. *KlonFlis* Dv; *KlonWor* 13.

Personifikacja (8): *BielSat* G4v; A Polłká [do *Hurskiej*, tj. *Węgierskiej Ziemi*] ięłá fłowy nárzekác rzewnemi: [...] Oto mi bliłká plągę fámfiádá winfzuie *BielSen* 18 [podobnie *BielSat*], 14.

~ *sąsiada czyja* (3): [*Węgierska Ziemia mówi do Polskiej Ziemi*:] A ták moiá fáfíado/ oltrzegam też ćiebie/ Wáruy fie też tey plagi [tj. *Turków*]/ w krotki czás v fiebie. *BielSat* G4, Gv, G3.

W wołaczu (wyraża konwencjonalną grzeczność) (1): (*nagł*) Ku ziemi Wołoskiej. (–) ACh má miłá fáfíado/ weyżrzyfz na mię iáfno/ Mnie dziś od nieprzyaciół ze wfzyfkich ftron ćiáfno. *BielSat* Gv.

W porównaniu (2): [*Korona Węgierska mówi ku Ziemi Wołoskiej*:] Rátuyże mię w przygodzie/ iák miłá fáfíadá *BielSat* G2 [*idem*] *BielSen* 14. ~

Cf SĄSIADKA

JR, MN

SĄSIADK (1) sb m

N sg sąsiadek.

St stp, Cn brak, Linde XVI w. s.v. sąsiad.

Dem. od „sąsiad”; w *stosunkach prywatnych*: Każą nędznemu kmiotkowi ná iáką robothę/ á on wołku ábo koniká náleść nie może [...] á iuz go theż bić álbo mordowác álbo fádżác zá to? Albo tákież fáfíadek álbo kto infzy iż mi co z niechcenia [...] vczyni/ á iuz wnet fiódłác? á iuz fie wnet mścić? *RejZwierc* 80v.

JR, MN

SĄSIADKA (7) sb f

Zawsze są-.

Pierwsze a jasne.

pl N sąsiadki (1). ◇ G sąsiadek (5). ◇ V sąsiadki (1).

St stp, Cn brak, Linde bez cytatu.

Ta, która mieszka w bliskiej okolicy; w stosunkach prywatnych; vicina PolAnt, Vulg (7): KIedy páná grzebiono/ páni nárzekáłá/ [...] Potym gdy grob zákryto/ fáfíadek pytałá/ Coż fie wam zda dobrzemli ták byłá omdlálá. *RejFig* Aa8v; Z cudzego kráiu zwodzić niewiáfłty do domu/ Czemuż táką frototę czynifz rodu fwemu. Máłožeś tu fáfíadek miał około fiebie *ZbylPrzyg* A2v, B4v.

sąsiadka czyja (2): gdy fie iuz zyáwiło á národziło dzyciętáko ono [tj. *Jezus*]/ wflyfzawfzy tho fáfíadki y powinowáte fwiętey pániey oney/ zbiefzáły fie do niey. *RejPos* 297, 166.

Szeregi: »sąsiadki i powinowate« (1): *RejPos* 297 *cf sąsiadka czyja*.

»przyjaciołki i (a) sąsiadki« = *amicas et vicinas PolAnt, Vulg* [szyk 2:1] (3): *MurzNT Luc* 15/9; A gdy gi znaydzeye [niewiasta zgubiony pieniądz]/ wzwowie fáfíadek swoich á przyiaciółek fwych/ mowiąc im: Rozráduycie fie pořpołu zemną *RejPos* 166; *WujNT Luc* 15/9 [zawsze przekład lub nawiązanie do tego samego tekstu].

Cf SĄSIADA

JR, MN

SĄSIADSTWO *cf* SĄSIEDZTWOSĄSIEDCKI *cf* SĄSIEDZKI[SĄSIEDCTWO] *cf* SĄSIEDZTWOSĄSIEDNI (31) *ai*

sąsiedni (21), **sąsiedny** (10); sąsiedni *BielKron* (19), *WisznTr*, *KlonWor*; sąsiedny *LibLeg*, *MetrKor* (3), *BielSat*, *BielSpr*, *StryjKron*, *BielSen*, *SarnStat* (2).

są- (24), sam- (4), sąm- (2), san- (1).

e jasne.

sg f G sąsiedn(e)j (2). $\diamond$ *n N* sąsiedn(e) (1). $\diamond$ *G* sąsiedn(e)go (1). $\diamond$ *A* sąsiedn(e) (1). $\diamond$ *pl N m pers* sąsiedni (4). *subst* sąsiedni(e) (3). $\diamond$ *G* sąsiednich, sąsiednych (10). $\diamond$ *D* sąsiednim, sąsiednym (2) *BielKron*, *StryjKron*, sąsiedn(e)m (1) *LibLeg*. $\diamond$ *A m pers* sąsiedni(e) (2). $\diamond$ *I m* sąsiednimi (1). *n* sąsiedniami (1). $\diamond$ *L* sąsiednich (2).

Sl stp notuje, Cn brak, Linde XVI w.

Mieszkający lub znajdujący się w bliskiej okolicy; vicinus JanStat (31):

A. O ludziach (15):

a. W stosunkach prywatnych (1):

Wyrażenie: »sąsiedni ludzie« (1): Item oplaczą długi kthorego kolwyek ma bicz placza fzlazona do trzeciyeo dnya gofczyovy, a sanzfyednem ludzyem za dwe neydziedi *LibLeg* 6/117v.

b. W stosunkach między narodami (14): Pogrzeb [!] mu [*Skanderbegowi*] známienity vczyniono/ ná którym były wżytkie kfiążę-tá y krolowie fáfiedni. *BielKron* 258; Wybráli go [*Meinardusa*] potym Bilkupem/ [...] Po nim był Bertoldus Opát Cyftercyeni/ kthory walcząc s Pogány fáfiednimi/ zábit. *BielKron* 437v, 60v, 202v, 244, 245, 245v (12); ná tyto pomocne vffy obierano/ the ktore z inąd przywodzióno zá pieniądze álbo dármó od fáfiednych Kfiążát *BielSpr* 11.

Wyrażenie: »sąsiedni ludzie« (1): [*Gieza*] powoławfzy k fobie pánow/ fyna/ żony/ y innych przednieyfzych obyvátelow/ vpomínał ie áby [...] w ludzkiej krwi fie nie kocháli/ iáko byli zwykli/ fáfiednim ludziom fie záchowáli. *BielKron* 299v.

B. O terenie (16):

a. W stosunkach prywatnych (8): *BielKron* 99v, 129v; A wfzák-ze fie grunty krásć owi ludzie zdádzą/ Co krzywo y nieflufznie gránice prowadzą: [...] Ludzkie pláce ściéśniáiąc swoie rozfzlerzáią: Sztucznie fznurem y prętem morgi pomierzáią: Swoie rozprzfetrzeniáiąc obcego sięgáią/ Y fáfiednich częftokróć pol odprzysięgáią *KlonWor* 4.

Wyrażenie: »mienie, dobro sąsiednie« [*szyk 3:1*] (3:1): Ayefthliby mynyeny sąfzyedne puflhe bylo, thedi afz do olzyadlego mynyena sąfzyednego szlad vidacz ma *MetrKor* 40/812, 40/812; Ale gdy lifty Kommissarzów náfzych znáki grániczne y gránice dóbr náfzych z dobry fáfiedniami fzlácheckimi [*cum bonis nobilium vicinorum JanStat* 407] w fobie zámykáiącé/ przez nas fą potwierdzoné/ tedy [...] *SarnStat* 842.

Szereg: »sąsiedni, bliski« (1): Były też tám fáfiednie blifkie ine gáie/ Zá nimi wielkie fąki *WisznTr* 11.

b. W stosunkach między narodami (8):

Wyrażenia: »sąsiednia kraina« (2): [*Tatarowie*] Bacząc potym swoie zniewolenie od Sąfiednich Kráin/ przelożyli nád fobą ftfárzgo *BielKron* 438v, 235.

»sąsiednie pańftwak [*szyk 1:1*] (2): *BielKron* 170v; TA wieść o próktikach Ruskich Xiążát/ gdy fie donioslá do Bolesláwá Krzywouftego ná ten czás walecznego/ á wżytkim fáfiednym páńftwom ogromnego Monarchy Polkiego/ zátrwożył fobą bárdzo *StryjKron* 215.

»ziemia sąsiednia« = *terra vicina JanStat* [*szyk 3:1*] (4): Gdy iuz było imię Zydwofkie po wżytkich zyemiach fáfiednich rozflawione/ bali fie ich okoliczni krolowie. *BielKron* 31v; Koroná

Węgifka mowi: Iefzcze poydę do ziemie fáfiedney Wołofkiej/ Ktora ieft w przyległóści lemná ziemi Polkkiej. *BielSat* Gv [*idem*] *BielSen* 14; *SarnStat* 1241.

Synonimy: *bliski, graniczny, pograniczny, postronny, pościeniny, przyległy, przyleżący, ukraienny, ukrajny.*

Cf SĄSIEDZKI

JR, MN

SĄSIEDNY *cf* SĄSIEDNISĄSIEDSTWO *cf* SĄSIEDZTWOSĄSIEDZCTWO *cf* SĄSIEDZTWOSĄSIEDZKI (64) *ai*

sąsiedzki (61), **sąsiedzski** (2), **sąsiedcki** (1); sąsiedzski *ComCrac*; sąsiedcki *KochJez*; sąsiedzki : sąsiedzski *LibLeg* (13:1).

są- (48), sam- (9), san- (2), sa- (1), są- (1), sąm- (1), szan- (1), szam- (1); -dzki (36), -cki (25), -cski (2), -dcki (1).

e jasne.

sg m N sąsiedzki (2). $\diamond$ *G* sąsiedzki(e)go (3). $\diamond$ *A* sąsiedzki(e)go (1). $\diamond$ *I* sąsiedzki(e)m (1) *LibLeg*, sąsiedzki(m) (1) *SienLek*. $\diamond$ *f N* sąsiedzka (3). $\diamond$ *G* sąsiedzkiéj (8), sąsiedzki(e) (1), sąsiedzki (1) *ZapKościér*; -éj : -(e) *LibLeg* (2:1); -éj (1), -(e)j (7). $\diamond$ *A* sąsiedzka (9). $\diamond$ *I* sąsiedzka (2). $\diamond$ *L* sąsiedzki(e)j (1). $\diamond$ *n N* sąsiedzkié (3); -é (1), -(e) (2). $\diamond$ *G* sąsiedzkiégo (3); -égo (1), -(e)go (2). $\diamond$ *A* sąsiedzki(e) (4). $\diamond$ *I* sąsiedzki(m) (1). $\diamond$ *L* sąsiedzki(m) (1). $\diamond$ *pl N subst* sąsiedzki(e) (7). $\diamond$ *G* sąsiedzkich (5). $\diamond$ *A subst* sąsiedzki(e) (4). $\diamond$ *If* sąsiedzki(m) (1). $\diamond$ *L* sąsiedzkich (2).

Sl stp, Cn notuje, Linde XVII – XVIII w.

Przymiotnik od „sąsiad”; *vicinus Mącz, Modrz, Cn; vicinalis Mącz, Cn* (64): *Vicinalis, Sąfiedzki/ bliski. Mącz* 493d, 493d.

A. O ludziach (51):

a. W stosunkach prywatnych (23):

a. W ujęciu jednostronnym: *dotyczący sąsiada* (18):

aa. Okaz(yw)any, (u)czyniony przez sąsiada (6):

Wyrażenia: »miłość sąsiedzka« (1): Naprzod widziéie rozerwánie wielkie ferc ludzkich/ y potárgánie iedności y miłości y zgody fáfiedzkiey/ nie tylo dla różności wiar/ [...] ále też dla powáśnienia fie ftanow miedzy fobą *SkarKazSej* 658b.

»przyjaźń sąsiedzka« (1): [*brat nasz*] nietylko nam chudobę náfzę wcale záchowál/ ále y przyiaźń fáfiedzka *KochFrag* 48.

»zgoda sąsiedzka« (2): tedy Rzeczpořpolitá ták pořtanowili/ że-by fie każdy fwéy powinności trzymał/ á [...] tą drogá fáfiedny dobrá pořpólnego/ y zgody mógl brónić fáfiedzkiéy. *OrzJan* 49; *SkarKazSej* 658b.

Przen: *O relacji między mieszkańcami nieba i tymi, którzy tam trafią po śmierci* (3):

Wyrażenie: »miłość sąsiedzka« (1): Nie day Boże/ áby kto nas od vmártych náfzych y od ś. Anyołow dzielić miał. Przekłéty ieft táki rozrywác y buntownik/ ktory rozdźiał ty y rořtyrki w mieście ták zgodnym^m [*tj. w Kościele świętym*] y miłościá fáfiedzka zwią-zánym czyni. *SkarKaz* 634b.

Szereg: »sąsiedzki i braterski« (2): Leczby kto fpytał: A my też co zá pořlugi świętym czynim/ gdyż řpolne máią być vczynności fáfiedzkie y bráterlfkie? *SkarKaz* 636b, 635a.

řř. Doznawany przez sąsiada (1): Niedopufczayéie fie tego/ ábyście na tę ndędzę/ ná to vtrapienie bráciéy wáfzý/ iákoby ná iáká grádobicz fáfiedzka/ próznuiąc/ pátrząc mieli. *OrzJan* 32.

řř. Należący do sąsiada, będący jego własnością (8): Owa pies meżá onego/ Wezwał też páf fáfieckiego *BierEz* Iv; *Vicinum pecus, Sąfiedzkie bydłé. Mącz* 493d; V nas wiefzfa część ludzi/ ábo do ognia przychodzi tylko dziwować się/ ábo zániezbawfzy domu fáfieckiego/ rzeczy fwe wynofá. *ModrzBaz* 35v; *KochJez* A3v; Kiedy one *Maenades* zefzły fie w gromádę/ O czárách y o guřfách czyniły wiefc rádę: Yedna drugá vczýłá [...] Támże fie też ćwiczýły w

oney fwoiey fzkole/ Iák fąsiedzkie przewabić żyto ná fwe pole *KlonWor* 7.

Szereg: »nie tylo swoj, ale i sąsiedzki« (1): dla kłatwy vbodzy poddáni nie tylo do fwego ále y do fąsieckiego kościoła o potrzeby dufzne íść nie mogą. *SkaKaz* 422a.

aaa. *W funkcji rzeczownika:* »sąsiedzkie« = *własność sąsiedzka* (2): A ielliby téż nie wyniółł fkok wody ták wyfoko/ á fąsieckie by było blifko: tedy może [tj. *możesz*] Przekopą Młyn podebrać wedle potrzeby *Strum* Dv; kto czyniąc fław fobie wielki ná fwym, tráfi mu fie nieco zálac fąsiedzkiego. Ztąd fobie ná pomoc biorą bogátfzy, áby mogli fplácić łáki záláné *SarnStat* 1277.

dd. *Należący do sąsiada, będący częścią jego ciała* (2): Zálowác długo będziefz íżes krew fąsiedzką o fwoiey krzywde przelał [tj. *zabił, ranil sąsiada*] *SkarKaz* 313b; *SkarKazSej* 704a.

ee. *Będący sąsiadem* (2):

Szeregi: »cudzy a sąsiedzki« (1): Dla czego mátcie kożdey przydał pyersi/ y zaráz pokármem opatrzył/ áby płod nye doklá-dájąc fie cudzych á fąsieckich nyewyáft myał yáko z wáfnego á fwego żywnosć y wychowánye *GliczKsiąż* D2v.

»nie tylko swoj, ale i sąsiedzki« (1): [*Spartanowie*] nie tylko fwe dzyecyć chcyeli dobremi być ludźmi ále y fąsieckye *GliczKsiąż* E7.

β. *W ujęciu obustronnym: dotyczący sąsiedztwa* (4): naydziefcie fześć fzkodliwych chorob íey [*Rzeczypospolitej*] / [...] Pierwfza íeft/ nieżyczliwość ludzka ku Rzeczy(ospolitej) y chćiwość domowego lákomftwá. Druga/ niezgody y roftryki fąsiedzkie. Trzećia/ [...] *SkarKazSej* 664b, 659a.

Wyrażenie: »sąsiedzkie prawo« = *societas civitatis Calag* (2): *Calag* 107a; Wygon doczefny dla żyru fąsiedzkim práwem winni-fmy pozwolić fobie, ále ieno w íesieni, gdy íuż zbożá fpráwioné bywáią. *SarnStat* 676.

b. *W stosunkach między narodami* (28):

a. *W ujęciu jednostronnym: dotyczący sąsiada* (19)

aa. *Okaz(yw)any, (u)czyniony przez sąsiada* (12): czo yeffly kyeđi czyniylł za mlodfich lyath fłwoych dzilłz thim wyanczey tho obmiflacz raczi ábi wthey dofpyalofczy lyath fłwoych mogli fzya vchrończ kálfdey nyeprzyaczylfzkyey trvdnoćzi y nyebefpye-czenfthwa Samfzyeczkye^{eo} *LibLeg* 11/133v, 11/70, 151v; ná podep-tanie praw wfzytkich y fpráwiedliwośći/ y ná tyráńftwá fąsiedzkie/ y ná zelzenie mocy krolewfkiey? Nie ná to dána íeft [wólność]. *SkarKazSej* 692b.

Wyrażenia: »miłość sąsiedzka« (2): *LibLeg* 7/31v; Zadne nie fá mocnieyfze mury y wáły v miáftá/ iáko zgodá/ íedność/ y miłość fą-siedzka íednego ku drugiemu. *SkarKazSej* 683b.

»przyjaźń, przyjacielstwo sąsiedzkie(-a)« [szyk 4:3] (6:1): Thak thefłz y wfzabyeranyv wnyewolýá poddanich. Kthorich i the-ráflz znyevolley ony wikpowały. Przilflcháły ná Samfzyeczkye przyaczylfthwo. *LibLeg* 11/141, 7/8, 31v, 11/153, 169v, 183; Kto-rzy [obywatele Kartaginy] fził do Dydony mówiąc/ áby zá mąż fziłá dla wyfwbodzenia wfzech/ á przyiáźni fámieckiey. *BielKron* 75v.

»zgoda sąsiedzka« (1): *SkarKazSej* 683b cf »miłość są-siedzka«.

Szereg: »bracki i (a) sąsiedzki« (2): Crol mlody pan moy ká-fzaly Váfzey C.M.dzyankowacz za thą przyáflny y miloscz braczką a sanfzieczką *LibLeg* 7/31v, 7/8.

ββ. *Doznawany, przeżywany przez sąsiada* (1): áni przygodá Wołofka/ áni Węgierkie niefczęśćie/ áni niewola fąsiedzka nas nie rufta *OrzJan* 13.

γγ. *Należący do sąsiada, będący jego własnością* (1): Vkázo-wałem iáko Pogáńki miecz nád nimi [obywatelami Polski] wiśi/ ktory fąsiedzkie zdrowia y máietnośći požera *SkarKaz* (2)v.

dd. *Będący sąsiadem* (3): Pothym inni Bífkupi zá pomocá Sąfiecckich Krześćijan/ wypędzili Pogány. *BielKron* 437v.

Wyrażenie: »sąsiedzcy(-kie) ludzie, osoby« [szyk 1:I] (2): A wszakże i ci [tyrani], gdy od wielkich jakich osob sąsiedzkich a nie poddanych bywają w czym winowani, dawają wždy swe sprawy,

przec co czynią, aby się wždy in contemptum et in discrimen nie przywiedli u sąsiedzkich ludzi sobie przyległych *DiarDop* 99.

ee. *Stanowiący wynik działań sąsiada* (2): profzę Pána Bogá/ o przedłużeniu żywotá/ ábym záczełhéy rzeczy dokonác mogł/ ku rozmnożeniu chwały íego/ [...] przez wydanie Dictionarzá obfitego/ ktory niebędzili mogli obfítzy być/ tedy wždy/ da Pan Bog z równamy z fąsieckim/ ktorych Niemcy y látynowie vżywáią *StenLek* 196; Poki Węgrzy byli Kátholicy/ [...] fámego Cefárzá Tureckiego ná głowę poráżili/ y innych wiele bitew wygrawali. To fá w oczu náfzych pámiétné y znáczne/ y fąsiedzkie przykłády. *SkarKazSej* 686a.

β. *W ujęciu obustronnym: dotyczący sąsiedztwa* (9): *LibLeg* 11/157v; [mówi *Ziemia Polska*:] Częfto moi fynowie tych fąfiádów bronia/ a wždy oni przed nimi/ z niechući fwey ftronią. Poznoby zá-łowáli/ fwoiey vporności/ íelliby chćieli bronieć/ fąfiedzkiey íed-nośći. *BielSat* G3v.

Wyrażenie: »towarzystwo sąsiedzkie« (1): Tá tedy ziemiá Niemiecka/ ponieważ známi íeft w towarzyftwie fąsiedzkim: [...] bo íe o wfzytko páńftwo fwoie *OrzJan* 64.

Szeregi: »sąsiedzki i bratski« (1): gđi poddani náfly Corony Polskiej [...] prozbę fwą kv nám vczynili [...] aby páńftwo náfle Xięftwo Wielkie Litewłkie było ziednoczono z Koroną Polską tak wobronie przeciwko fpolnemv nieprziáčieliovi, iáko tez w yn-nych fpravach y fpiłkach dawnych fząfiecckich i Bratfkich. [...] dalismy yem nato fluffną odpowiedz. *ComCrac* 11.

»przyjacielski a sąsiedzki« (1): Crol ye^{eo} Miloscz pan moy pos-lal myą kv V.C.M. abich ymyenyem yego Cro.Mi. nyekthore rzeczy v Waszey Ce.M. spravoval yednal y movil przyaczilfkiem obyczayem a szanfzieczskyem *LibLeg* 7/31.

aa. *Okaz(yw)any, (u)czyniony przez sąsiadów* (4): ÍEgo Kro. mcz náfch mylofczywi pan pozdrowyeny y wfkazanye powol-nofczy Samfzyeczkyey przefz wáfh od pana Voyewodi nowego zyemye Moldawkyey wdzyecznye przyimowacz raczi. *LibLeg* 11/180v, 11/152; Hifzpánia woyny fąsiedzkiimi zábáwiona *SkarKazSej* 663b.

Wyrażenie: »przyjaźń sąsiedzka« (1): wfkazanye przyáflny y powolnofczy fzamfzyeczkye od pana Voyewodi wdzyecznye przyimowacz raczi ye^{eo} Kro. mcz *LibLeg* 11/185.

B. *O terenie* (11):

Szereg: »bliski albo sąsiedzki« (1): Hospita aequora, Cudze morzá. Servius tamen interpretatur vicina, Blyfłzfe álbo fąfiedzkie morzá. *Mącz* 158d.

a. *W stosunkach prywatnych* (3): *Mącz* 493d; ze wfzytkimi pozytki do tey wloki naliezácemi iáko s Siedmią Kawliow zląkami in Summa co do Sąsiecki wloki zofobna naliezy, tak i íemu ma być wymierzono *ZapKościar* 1579/2; W moiey fąsiedzkiey ofádzie/ w ten ziazd záwołány/ Miedzy zacnymi Pány. Bogiem náchnionych Poé-tow woniący kwiat mdleie Smiertelny náń wiátr wieie. *KlonZal* Cv.

b. *W stosunkach między narodami* (7): Ná ten czás Lukáńfka rzeczpofpolita zamku iákiegoś fąsieckiego dobywáłá. *SkarŻyw* 167.

Wyrażenia: »sąsiedzkie państwo, krolestwo« [szyk 3:I] (3:1): *ConPiotr* 30; I iákáfh może być fkodliwfta niezgodá/ íedno około wiáry/ wiećie fąsiedzkie wáfze Kroleftwá? *BialKaz* I; A Íż częfté gwałty poddány náfzym z fąsiedzckich páńftw przez niektóre gwałtowniki fie dzieia/ á zwłafczá z Słáfká/ y z Węgier: włózymy fie w to/ áby wedle pakt fpráwiedliwość vkrzywdzonym byłá *SarnStat* 304 [idem] 1218.

»sąsiedzka przyległość« (1): Bulgárowie/ [...] dla fąfiedzkiey przyległości w Grecki fie zakon przewiernęli/ w którym y do dzíś trwáią. *StryjKron* 100.

»sąsiedzka ziemia« (1): Pátrzcie ná blifkú fąsiedzką ziemié Węgrow niegdy bogátych y możnych. *SkarKazSej* 682b.

Szeregi: »bliski, sąsiedzki« (1): *SkarKazSej* 682b cf »sąsiedzka ziemia«.

»pograniczny, sąsiedzki« (1): [król] obaczilłi wielkie niebef-pieczęftwa. ktore náfz od mocznego nieprziáčielá wfłego krze-f-

czyanftwa doliegaią theraf nawiencki, gdy pod mocz iego Pograniczne Panfthwa fāmfieczkie, wegierkie kroleftwo. y Woiewocztwo Walafkie podbyte. Szam raczel SZiem walny [...] polofzicz ConPiotr 30.

Synonimy: **A.a.o.** braterski, przyjacielski; **B.** bliski, pograniczny, postronny, pościenny, przyległy, przyleżący, ukraienny, ukrajny.

Cf **SĄSIEDNI**

JR, MN

1. SĄSIEDZKIE (1) *av*

Tekst nie oznacza é; pierwsze e prawdopodobnie jasne (tak w sąsiedzki).

St stp, Cn, Linde brak.

Tak, jak dobry sąsiad (o stosunkach między narodami):

Szereg: »przyjaźliwie a sąsiedzkie«: ale pan twoy gdj bedzie chezial przyazylywie a fāfłyeczkie fkrolem ye⁸⁰ M. zyz [lege: żyć] niemily sye na przyazny a na lascze pana mego *LibLeg* 10/154.

JR, MN

2. SĄSIEDZKIE *cf* SĄSIEDZKI

SĄSIEDZSKI *cf* SĄSIEDZKI

SĄSIEDZTWO *cf* SĄSIEDZTWO

SĄSIEDZTWO (119) *sb n*

sąsiedztwo (95), *sąsiedstwo* (11), *sąsiedzstwo* (5), *sąsiedstwo* (5), *sąsiedzstwo* (2), *sąsiadstwo* (1), [sąsiedctwo]; *sąsiedzstwo GliczKsiąż, Mącz* (9), *Górndworz* (2), *KuczbKat, WierKróc, PaprPan* (2), *ModrzBaz* (4), *Calag, StrykKron* (2), *NiemObr* (2), *BielSen, BielRozm, ActReg, OrzJan, JanNKar, SarnStat* (16), *PowodPr, SkarKaz* (7), *VotSzł* (2), *SkarKazSej* (3), *KlonWor*; *sąsiedstwo MurzHist, UstPraw, CzechRozm, SkarŻyw* (3), *ZapKościer* (2); *sąsiedstwo KromRozm III, KochProp*; *sąsiedzstwo* : *sąsiedstwo* : *sąsiedzstwo* : *sąsiadstwo LibLeg* (19:--:4:1), *Diar* (1:1), *BielKron* (13:1:--:1), *BielSat* (1:--:--:1), *SkarJedn* (1:1:1), *Calep* (--:--:2:--:1).

są- (97), *sam-* (13), *san-* (7), *su-* (2), [sām-]; -*dzstwo* (52), -*ctwo* (43), -*dstwo* (4), -*cstwo* (4), -*dzctwo* (2), -*dzstwo* (1), -*tstwo* (1), [-*dctwo*]

e oraz o jasne; *sąsiadztwo* z tekstu oznaczającego *á* niekonsekwentnie.

sg N sąsiedzstwo (15). *◇ G* sąsiedzstwa (19). *◇ D* sąsiedzstwu (2). *◇ A* sąsiedzstwo (9). *◇ I* sąsiedzstwem (6); -em (1), -(em) (5). *◇ L* sąsiedzstwie (65). *◇ pl* [N sąsiedzstwa.] *◇ A* sąsiedzstwa (3). *◇ [L* sąsiedzstwách.]

St stp, Cn notuje, *Linde XVII* (z Cn) – XVIII w.

1. *Bliskie stosunki między osobami mieszkającymi w pobliżu; vicinitas Mącz, JanStat; familiaritas Mącz* (47): Bo fāsiedzstwo ktore liczą iákoby częścią przyiaźni/ z miłości w nienawiść sie obraca/ dla zley chćiwości albo złego požądania. *KuczbKat* 349.

Szereg: »zgrupowanie i sąsiedzstwo« (1): Bo fundament iest káždego zgrupowania y fāsiedzstwa fprawiedliwość. *SkarKazSej* 685a.

a. *W stosunkach prywatnych* (16): *BielKron* 301; *Vicinitas, Sąsiedzstwo/* też zgrupowanie fāsiedów welpolek. *Mącz* 493d.

sąsiedzstwo między kim (1): *KlonWor ded **2 cf* »dobre sąsiedzstwo«.

sąsiedzstwo czyje (3): *Suburbanitas, Sąsiedzstwo przedniefzczánów* [lege: przedmieszczanów]. *Mącz* 508b; *SkarŻyw* 59; *SkarKaz* 634b.

Wyrażenie: »dobre sąsiedzstwo« (1): Przetozem y tę xiążeczke ninieyflą pod imieniem W.M. wydać vmyślil/ zeby była iednym świádecstwem dobrego przyiaźielftwá y fāsiedzstwa między námi/ ták w ftanie priwatnym iáko y w kole Rádzieckim. *KlonWor ded **2.*

Szeregi: »przyjacielstwo i sąsiedzstwo« (1): *KlonWor ded **2 cf* »dobre sąsiedzstwo«.

»sąsiedzstwo, (i) towarzystwo« [*szyk 1:1*] (2): *Familiaritas, Towarżiftwo/ Sąsiedzstwo. Mącz* 117c; Co fię dotyce innych polpolitych nieumieiętnością zwiedzionych/ a nikogofz nie zaráżaiących Heretykow (ktorych fię ták wiele namnożylo/ ifz fię fāsiedzstwem y towarżyftwem ich báwić mušim) potrzeba ie znošić/ á vzalenie náđ ich vpadkiem mieć. *SkarŻyw* 59.

Wyrażenia przyimkowe: »według sąsiedzstwa« (1): dalismy iemu Intromišfią vrzędownie wdom i wStodolę ktory grunth na fzacunku ftoi marc. pięćdziesiáth liczby pruskiej, ktory iest wolny^m budować albo poprawiać wedlug myfli a woliey iego wedlug sąsiedzstwa *ZapKościer* 1580/5v.

»w sąsiedzstwie« (2):

~ w *sąsiedzstwie z kim* (1): A iefli powodowa ftroná y pozwana fą od fiebie dáleko/ áni ták iáko rzeczone iest w fāsiedzstwie zlobá fą: tedy nie ina dawnošć/ albo wyćięćie tego ktory czyni o zlodziejftwo odpádzá/ tylko trzećioletnia *SarnStat* 700.

Wyrażenie: »w przyjacielskim sąsiedzstwie« (1): *Stal się kup między Vtćiwym Brofzkem Kurkiem a między Grzegorzem Iezewfkim, Ifz w prziiacielskim Sąsiedzstwie będąc, za zezwoleniem Iezewfkim i malzonki iego ftop cztery fstrony pliacu ich iest kupil od nich ZapKościer* 1579/2v. ~

Przen: *O stosunkach między mieszkańcami nieba i tymi, którzy tam trafią po śmierci* (7): Iákie miáfto iest košcioł Boży/ y co w nim zá ftany y fāsiedzstwo. *SkarKaz* 633a, 634b.

sąsiedzstwo z kim (2): Do tych duchow [wprowadzonych już do nieba przez Chrystusa]/ [...] y do innych iuz po wniebowftąpieniu Páńfkim vmártych: przyftálišćie/ y z nimi do iednych praw y fāsiedzstwa przypufzczeni ieftešćie. *SkarKaz* 634b, 635a.

sąsiedzstwo czyje (3): *Proźnobychmy ie [anioły i duchy święte] bráty fwymi ználi. proźnobychmy fię z iednego miáftá y fāsiedzstwa ich chlubili: Mušić wždy być z nich iáka nam polfugá.* *SkarKaz* 636a, 634b, 636a.

Wyrażenie: »dobre sąsiedzstwo« (1): á iednáđ my co tu vmieramy/ w niebie vczestnictwo y przyiaćioły y fásiády mamy: z ktorych pomocy nie mieć/ tožby było co czařtki z nimi nie mieć/ y przyiaźni žadney z nimi y dobrego fāsiedzstwa nie záżywać. *SkarKaz* 635a.

Szeregi: »przyjaźń i sąsiedzstwo« (1): *SkarKaz* 635a *cf* *Wyrażenie.*

»sąsiedzstwo i towarzystwo« (1): Iefli my ná žiemni o Anyołách y o duchách świętych niewiemy/ y onych pomocy y polfug nie vżywamy: ábo iefli oni o nas niewiedzą/ y nam ni w czym nie fluzą: nic nam po ich fāsiedzstwie y towarżyftwie. *SkarKaz* 634b.

b. *W stosunkach między narodami* (29): *PAn* nasz krol yego Milofcz Polfki etc. pollal nařz kv t.m. powyedayancz yflz gdy byly przeth małem czařłem poslowye t.m. v yego K.M. y zandaly o pokoy o zachowane dobre sanfzyeczftwa, [...] *Krol ye⁸⁰ M.* [...] Nyeodmowil thego pollom t.m. Czyego [...] szandaly *LibLeg* 7/10v.

sąsiedzstwo przeciwko komu [= *wobec kogo*] (1): A thak przez czyę napomyna *Krol ye⁸⁰ M.* pana woyewode abi fye zachowal wfprawedywofczy y wdobrim fāfłyecztwye przeczywko poddanim *K.ye⁸⁰ M. LibLeg* 10/122v.

sąsiedzstwo między kim (1): o thim tez doftatecznie a sprawnie przes swe vftne posselftwo dal nam znacž yz wi przyacziel nasch wedlug naszego Pyerwfchego Zachowania dobrego y sąfliczstwa ktore yefth miedzi namy. *LibLeg* 11/87v.

sąsiedzstwo z kim (12): chocia ya fluze czeřarżowoy Thvreczkiemv ale bich wolal miecz saffliczstwo fpani Chrzesczyanskimy ze wfzech ftron od panstwa mego *LibLeg* 10/152v; [*Pan Wojewoda wskazać raczy*] yakobi on przes polli swe niemogl nycz otrzimacz v. K. ye⁸⁰ M. wpotrzebach fwich mayacz zatho yakobi ye⁸⁰ K m gardzył przyaznią a fāfliczstwem dobrim fpanem woyewodą. *LibLeg* 10/153v, 6/159, 8/26, 10/153v, 11/32v, 154v; *BielKron* 106, 433v; [*narodzie ruski*] Wdżięcznieyflze by było y milŹe fāfliczstwo

to/ które mamy z sobą. Boby się jedną [!] Wiara która nawięcy wiążę Ludzie/ ozdobiło y vmiliło. *SkarJedn* 366, 226; *ActReg* 122.

sąsiedztwo czyje (2): bo sřhand vyelyką poczyechą pan moy bandzie myal gdi tho vyedziecz a flyfecz bandzie, ysz Crol Ian s czorką ye⁶⁰ CroM. bandą spokojnego panowanya lalky, y przyaflywego sanfzyeczsthwa V.C.M. wlyzwacz *LibLeg* 7/34v; *SkarKazSej* 660a.

W polączeniach szeregowych (5): I wziatifmy wyelmoznego pana Stephana y sinow iego y boiar y slychactą ie⁶⁰ y ziemyą moldawską wdobrim myrze y wpokoyu y wdobre sasieczthwo. *LibLeg* 6/78, 6/159, 7/34v, 11/32v, 154v.

Wyrażenia: »dobre sąsiedztwo« [szyk 14:2] (16): Awfchakofch ma tho rofkazanye od ye⁶⁰ Kro.mcz. abi lyvdzye stateczne a kthorzi bi pořpolythego pokoyv a dobrego samfzyeczthwa firzech myely na fzwem myelczv zořhawyal. *LibLeg* 11/171v, 6/78, 159, 7/32, 37, 8/26 (13); Mázowfzánin řciřniony Czechowi hořduie/ A zá dobrę řášiedftwo Krzyřakom dziekuie. *KochProp* 8; *ActReg* 122; tákową wřtawę przereczonému Pánu Křiářięciu Stolphkiému řam Wielmořny Lukafz z Górkí lify fwémi będzie powinien oznáymić: řby to poddánym řwym kazař opowiedzieć/ y rofkazař dla dobręgo řášiedftwa [pro bona vicinitate *JanStat* 1036]/ řby řie tym řpořobem záchowáli. *SarnStat* 1236.

»przyjařliwe sąsiedztwo« (3): Czo [pomoc w kařdej potrzebie] my yemv [wojewodzie walaskiemu] zawřdy pamyanthacz chcemy przyafzlywem sanfzyeczthvem y zachovanyem nařem *LibLeg* 7/37v, 7/34v, 37.

Szeregi: »sąsiedztwo albo krewnořć« (1): Potkař ie [pořly] napierwey Krol Zygmunt tą rzeczą/ co zá řáfiećtwo řlbo iáka krewnořć wářwych Pánov z Molkwiekim/ řz řie dobrowolnie w pořrodek nas o iednání w dawáři [!] *BielKron* 435v.

»sąsiedztwo i mieszkanię« (1): Pomagać [lege: pomaga ci, tj. narodowi ruskjemu] do tego [tj. do zřody] y ieden ięzyk řpolny z námi Kátoliki/ [...] Pomagać y to mile řášiedftwo y ták dobre á řpokoyne známi mieřzkanie *SkarJedn* 376.

»powinowactwo i sąsiedztwo« (1): Kiiowkie Křiářięta y z innemi narody Ruřkiemi/ od Grekow (zktorymi powinowactwo y řáfiećtwo/ y woyny cęřte mieli) wiáry řię náuczylu zá Cefarzá Bázylego Kátholiká. *SkarJedn* 226.

»przyjařń (a. przyjacielstwo) i (a) sąsiedztwo« [szyk 8:1] (9): Bo Crolowie ich milořsz panowye moy y milořczywi chcą wřeżyze przyassny y wdobrem řszanřiezczthwie řthalye řię zachovacz *LibLeg* 7/32; bo czo yemu dobrą przyasny y řřuřyczthwa dobręgo okazař yego Cefarřka mylořcz tho nyemnyey przemowaczy beřzyřamy yedno yakoby nam řřamym řye řham dzyalo *LibLeg* 8/26v, 8/26, 10/153v [2 r.], 11/49, 139v; *BielKron* 106; *ActReg* 122. [Ponadto w polączeniach szeregowych 2 r.]

2. *Bliska okolica, teren blisko polořony; vicinitas Mqcz, Calag, Calep, Cn; confinium Mqcz, Cn; vicinum Modrz, JanStat; vicinium Calep, Cn; vicinia Calep* (72): Confinium, Pogránicznořć/ řáfiećtwo Mqcz 127d; Vicinitas, řáfiedztwo/ to yest blifkořć/ blifkie ográniczenie mieyřcá. *Mqcz* 493d, 450b; *Calag* 358a; Vicinia – řáfíádftwo. [...] Vicinitas – řáfiedftwo. [...] Vicinium – řáfiedftwo. *Calep* 1121b.

a. *W stosunkach prywatnych* (33):

sąsiedztwo czego (1): ABy nie byli obciąřeni poddáni nářzy řáfiedztwem dořb nářzych przez řtárolřte: vřtáwiami/ řby [...] *SarnStat* 682.

sąsiedztwo czyje (1): [[Postulat przeciwko zwolnieniu niektórych z obowiáku wřięcia udziálu w pořpolitym ruszeniu:] řbówiem ieffli iefczze práwa máię czo mocy/ řácnio ie przyřrowadzić ku pirwřzey Wolnořci/ międy ktorymi wřzytkimi/ tho iest nazdrowřze y práwie z niebá przyniefione Práwo/ řbyřmy wřzyřcy zárownie byli w tey Rzeczypořpolitey/ řby teř řáfiedztwa [lege: řáfiedztwa; viciniae St. Orzechowski, Conciones; tu: dobra ziemskie] nářze rownořcią praw y řřhanu byřli międy řobá řpořone *KróřRzecz* H.] Cf »w sąsiedztwie«.

Zwrot: »mieć sąsiedztwo [z czym]« (2): ABy nie byli obciąřeni poddáni nářzy/ któřzy máię řáfiedztwa z dobroy nářzemi [Ne graventur subřiti nostri vicinia bonorum nostrorum *JanStat* 409]/ przez řtárolřty: Vřtáwiami/ řz [...] *SarnStat* 841 [idem] 945.

Wyrażenie przyimkowe: »w sąsiedztwie« (29): *Diar* 71; Ták bárzo cřiřci wřym [w wychowywaniu dzieć] byli Lákonowye řlbo řpártánowye/ ře nie tylko řwe dzyecę chcely dobrei być ludźmi/ řle y řáfiećkye/ gdy wřlytkim w řáfiećtwye wobec oyczná byřa yedná á řpolna. *GliczKřiř* E7; ieffli řháki byř Scipio/ iákiego ia mam w řáfiećtwie/ tedy řie dyabłu godził/ bo mnie moy bárzo řczęypie. *GórnDworz* Q3v; *BielSat* C4v; *PapřPan* T3v; *BielRozm* 23; A Ieffli by inni řzláhcicy byli/ máięc w řáfiedztwie dzieřdzictwa [habentes vicinas haereditates *JanStat* 414]/ któřych řciány przyřlegly z dzieřdzictwy z řemi/ międy któřemi máię byřć gránice/ y mniemieliby řie mieć iákie intereře zá tą przyřlegořcią do tákowych gránic: tákowi teř [...] máię byřć przyřozwáni do řádu ziemřkiego *SarnStat* 461; Vřtáwiami/ řz ieffli kto máięc řás řlbo zapuřt od řiebie dáleko/ wieprze řwoie řlbo řwinie przez dzieřdzinę innęgo/ która iest w pořrodku y w řáfiedztwie [inter media et vicinia *JanStat* 1109]/ řhciály gnáć do tegóř řáfu/ tedy tego niemořze vczynić przez dzieřdzinę drugięgo *SarnStat* 670, 644, 672, 673, 677, 679 (11); *SkarKazSej* 678a.

~ *w sąsiedztwie czemu* (1): Podobáři řię řákomey Eudoxyey winnicá iedney wdowy Kállitropi nářwanye/ y tym práwem [...] řz byřa w řáfiećtwie winnicom Cefarřkim/ odięłá iá *SkarŽyw* 88.

w sąsiedztwie z kim (9): Theřz řham zá Glogowem wřáfzyeczthwe řnayderką řřá 4 wřzy wokolicznofci. *LibMal* 1547/135; Gdy kto pľot vczyni ná cřiřiem grunć/ á w onym zářrodeniu pořyřki bierze/ á on cřiř iest grunć cierpiałby mu onego pľotu przez dwie lećie będac w nim [lege: z nim] w řáfiećtwie/ tákowemu [...] *UřřPraw* G4; Adiaceo, Przyleřę/ yestem w řáfiećtwie s kim. *Mqcz* 161b, 78c; *NiemObr* 12, 13. Cf *Zwrot*.

w sąsiedztwie czym (1): Oznaymyamy wářřemu bľogoláwyeřftwu/ řz nyektorzy brácy w řáfyedftwy nářym nyektorą brácyą nářę/ [...] z ich řtopnyá zřzucáją *KromRozm* III P3v.

[*W polączeniu szeregowym*: Krotko mowięc/ ma řzátan w Kofciely/ w Monářiřiach/ w Páńřtwach/ w kroleřtwach/ w domiech/ y w řáfiedctwach/ řwoie wářchoły/ á ludzi wářzące *GilPos* 28v.]

Zwrot: »w sąsiedztwie mieszkáć [w tym: z kim (3)] = versari in vicinitate *Mqcz* (5): *LibLeg* 10/66; De proximo hic senex, Ten řtáry/ który tu w řáfiećtwie s námi mieřzka. *Mqcz* 78c, 493d; Niektorzy ták trzymáię/ [...] iáko řie ieden przeciw drugiemu w řáfiećtwie mieřzkiáć vćciwye záchowáć ma/ řeby zakon wřzyřtek do řřřřtyan náleřeć miał *CzechRozm* 96v; *NiemObr* 13.

Szereg: »w sąsiedztwie, okolicznie« (1): Franciřzek řpięra [...] poczář vczyc drogi zbawiennyi [...] ře owá ná iego náuke/ wiele řię ich ku práwđziwęmu duřz řwoich pařterzowi řpanu řefuřowi řřřřřtuřowi [...] nawroćilo nie tilko řam gđię mieřzkařle ale teřz y wřáfiećtwie okolicznie. *MurzHist* Cv. ~

b. *W stosunkach międy narodami* (32): *BielKron* 233v; Bo wřdzimy/ á práwie řes řpřa řeftatur, pobľizkie á wielkie niebeřpieczeńřtwá nářze. Baczmy ná oko/ ře w řadney řřronie řáfiedztwa pewney przyářni nie mamy. *Votřř* B, B2v.

Wyrażenie: »blifkie sąsiedztwo« (1): Ordy řtářřkie [...] nieřpodřzianie wielką klęķę w národzie nářzym z blifřzego iuř řáfiećtwá cřiřniá. *PowodPr* 8.

Wyrażenie przyimkowe: »w sąsiedztwie« (27): Po tey walce z Lácedemony Thebanowie záię zebrařli woylko ná Focenfes/ ktore mieli w řamřiećtwie *BielKron* 121v; Mogľoć řie iefczze tu co więcyy przydáć nápiřáć tych rzecřzy/ ktore řie toczą ninieyřze⁶⁰ cřiřfu v nas w řáfiećtwie w Wářáķkiey řziemi *BielKron* 476, 199v, 233v, 245v, 394, 406v; Węgieřska řziemiá mowi. COř ia mam dáley cřiřnić/ Pánie Boře miřy? řuř mię wřzyřki w řáfiedztwie [!] řiořřy opuřřli. *BielSat* G3v [idem *BielSen*]; *WierKřoc* B2; GÁlerus Konřtántius zaciń Cefářzowie/ W miľořci wielkiey řyři będac brácia řobie/ Nie cřiřniáć řřkoc áni křiřwđ w řáfiedztwie nikomu [!] *Papř*

Pan Sv; przychodzi mi to ná myśl/ iáko fię to ftało/ iz chocia przodkowie náłzi/ [...] wiele rzeczy y od onych naypirwých ludzi/ y od narodow w fásiedztwie niedálekich do fwey Rzeczypospolitey w nieśli/ wżákże przedsię [...] *ModrzBaz* 102, 106, 109; *BielSen* 17; [Wiemy [...] iáko wiele narodow poginęło przez złe obyczáie przelożonych. O iednym miedzy wiele inemi powiem w fámfiędztwie/ o Krolefthwie Węgielkfm *KrótrRzecz Fv*].

~ w *sásiedztwie czego* (1): A gdy iednego czáfu łotroftwo Tácyufowe pobrałi dobytki y ine korzyści w fámfiędztwie Laurentum/ przyecháli poftowie do Romululá żálówać fie ná ich poddáne o fzkody. *BielKron* 100.

w *sásiedztwie komu* (2): Gdyż wszytkiem jest wiadomo, iz największy nieprzyjaciel chrześcijanom Turek w sásiedztwie nam wszem został w Węgrzech *Diar* 23; *ModrzBaz* 127v.

w *sásiedztwie z kim, z czym* (7): *LibLeg* 10/66; [Karolus Wielki] Niemce y Sáłki [...] ku Krześciánfkicy wierze przypędził/ tákże y náłzym przodkom wczynił/ ktorzy z nimi w fáfiectwie byli. *BielKron* 170, 387; Náftáło záfię pífmó Czełkie z Lácińfkich liter/ iuz czoś polerowánfzego/ fład podobno/ iz Czechowcie fą w fáfiectwie z narody niesprofneimi. *GórnDworz* F5; *StryjKron* 31; *OrzJan* 108; OD tych tedy Gréków poczátki, [...] y rzecz fámę náuk wżyfłkich wzięli byli Lácińnicy álbo *Latini*, ktorzy z Itálami w fásiedztwie śiedzieli. *JanNKar* B4v.

w *sásiestwie czym* (1): powiem tu cudo/ ktore Syn moy [...] Dyakon z Ifauryey/ częfto powiáda/ że fię w Likaonicy w iego fásieftwie ftało. *SkarŻyw* 101.

Zwrot: »przylec w sásiedztwie« (1): Chalibom przylegli w fáfiedztwie Iberowie Aziaticcy/ ktorzy też w fwych kráinách máiá dofyć wfzelákiego Kruzczu *StryjKron* 16.

Szeregi: »blisko, w sásiedztwie« (1): Potym przyiechali poftowie Mendygierá Carza Przekopfkiego/ radzác áby go nie puřczáli [uwięzionego *Sachmata*] á mnie fie w tym záchowáli/ ktory ia blisko w fámfiectwie będąc/ rychley fie wam mogę záchowác niźli on/ będąc daleko zá Wolhá. *BielKron* 402v.

»w sásiedztwie i w towarzystwie« (1): A o Gepidach przodkoch Litewfkich/ iz byli záwždy w fáfiedztwie y w towarzystwie ták woiennym/ iáko domowym z Cymbrámi/ y z Getámi/ O tym w fzędzie naydzielz iáfnieyfe náđ Słońce fwiádecstwá y dowody *StryjKron* 31. ~

Przen [czyje] (1):

Wyrażenie: »bliskie sásiedztwo« (1): Turecka moc y fzáblá ná głowy wálze náftępuie/ blizkie y co rok bliźfze tyránná tego fásiedztwo we wrotá iuz wálze pogláda. *SkarKazSej* 660a.

Synonimy: **1.** *przyjacielstwo, przyjaźń, towarzystwo*; **2.** *bliskość, pograniczność*.

JR, MN

SĄSIEK (1) *sb m*

Teksty nie oznaczają é.

[*sg N sásiek. ♦ A sásiek. ♦ I sásieki(e)m. ♦ pl [G sásiek(o)w.] ♦ A sásieki.*

Sl stp, Cn notuje, Linde XVII(XVIII) – XVIII w.

Miejsce w stodole do skladowania siana i zboża; horrei disseptum, loculamentum Cn: Aby [twe blizny] cie przed kochánki tymi wyfwiádfzyły/ Ktorzy wolności prágną tylko kucepzyć woły/ Zytá ná wieść fáfieki pełne do ftođoły. *PapřPan* Bv; [LustrRaw 107; item w spólny stodole półtory warsty rży nad sásiekiem, item w tyże stodole warsta owsa nad sásiekiem, item pszenice 11 wiertelii *InwSzlachKal* 1565 nr 12; bywa tego siana c.v.u. brogów 3 i sásiek. Na wychowanie folwarkowe bróg 1 i sásiek. *LustrMaz II* 102, 9; *KsięgiSqdWiej* 1579 nr 7000].

JR, MN

[**SĄSIENICA** *sb f*

A pl sąsi(e)nice.

Sl stp, Cn, Linde brak.

Gąsienica, larwa owada: Item die 19 martii rusticis purgantibus ex arboribus schaschienicze et adiuvantibus herbas seminare ad ortum purgare in Ferali gr. 30 *RachBonera* 1558 73.

Synonimy: *gąsienica, liszka, wásianka, wásienica.*]

JR, MN

SĄSIESTWO *cf* **SĄSIEDZTWO**

SĄSPIA (?) *Sl stp; Cn, Linde brak.*

Cf **OSEP**

SĄSZE (1) *sb n*

A sg sąszé.

Sl stp, Cn, Linde brak.

Szuwar, zbiorowisko roślinności bagiennej: A lepiéy ábyś go [staw] trzymał Rok y dwa y trzy pufto/ á siał y orał ná nim. [...] Kiedy to wczyniř Rok álbo po trzy/ y Sąszé co ná nim rofto wżyfłtko wygubifz. [...] A kiedybyś orać y trawy śieć nie mógl/ thedy Bydtem/ świniámi/ kóhmi óno wytłaczay/ żeby żadny chwafł wzmóc nie mógl. *Strum* L.

JR, MN

SĄŻENIE *Sl stp; Cn, Linde brak.*

Cf **SĄŻEŃ**

SĄŻENISTY (1) *ai*

-ęn-, [-en-].

e prawdopodobnie jasne (tak w sążeń).

pl N subst sążenisté. ♦ [G sążenistych.]

Sl stp, Cn brak, Linde XVI – XVIII w.: sążenisty, sążnisty.

Długi na sążeń; tu przen: ogromny, potężny: Iuz mi w ptaká białego wiérzch fye głowy mieni: [...] A z rámiön fążeńifte fkrzydłá wyraftáią. *KochPieř* 54; [w tej bramie hakownic wielkich sążenistych 7 *LustrWpól* I 65].

JR, MN

SĄŻEŃ (29) *sb m*

sążeń (27), **siążeń** (2); sążeń : *siążeń* *BielKron* (4:2).

-en (3), -eń (2); -en- (11), [-ęn-].

e jasne.

sg N sążeń (4). ♦ *G sążnia* (1), [sążenia]. ♦ *A sążeń* (1). ♦ [*I sążeni(e)m.*] ♦ *L sążeniu* (1). ♦ *pl G sążón* (9) *BibRadz* (2), *GrzepGeom* (2), *BudNT* (2), *GostGosp, WujNT* (2), sążeni (7) *Leop* (2), *BielKron* (5), sążeń (1) *Mącz*, [sążoń, sążni(o)w]; ~ -ón (2), -(o)n (7). ♦ *D sążni(a)m* (1). ♦ *A sążeni(e)* (1), [sążeni]. ♦ *L sążeni(a)ch* (1). ♦ *du A (cum nm) sążnia* (1) *StryjKron* 777. ♦ *L (cum nm) sążeniu* (1) *FalZioł* IV 43c.

Sl stp, Cn notuje, Linde XVII – XVIII w.

1. *Miara długości liczona jako odległość między końcami palców rozłożonych rąk, zawierająca trzy łokcie lub sześć stóp; passus* *BartBydg, Vułg, Cn; ulna Mącz* (28): *BartBydg* 108b; *Orgyca*, Miárá fześć ftóp w fobie máyąca/ krok álbo fąžen. *Mącz* 268c, 501b; *BielSpr* 17; *Napřzod/ Stáie* ma bydź fąžen 36. w káždy fążeń łokci 3. kupieckich w zdłuż/ á w fzerzą zagonow 45. *GostGosp* 156; [*ActRector* 1546 nr 318].

W połączeniu z liczebnikiem (21): Ktorzy [żeglarze] fpuściwfy fznur z ółowem/ náleźli głębiey dwádziefcia fąžen/ á maluczko dále postápiwfy/ záfię fpuściwfy ółow/ náleźli piętnaście fąžen. *BibRadz Act* 27/28; *Tám to był wielki flup wczynił ku chwale Słóncu/ ktory fiedmđzyefiął miał fiążeni ná gorę z miedzi á ze złotá* *BielKron* 26v, 268v, 269; *Mącz* 85a; *BudNT Act* 27/28 [2 r.]; *Daniło Kuliczow y Ofiř Chwiedorowic Bykow* mąż wzroftem wielki półtorá fążniá wielkie/ [...] y infzych Pánow bárdzo wiele Rádných/ y Boiar zacnych pobito ná plácu *StryjKron* 772; *GostGosp* 156; [Obierży fzešćdziefiąt fążeń dofyć/ á śieci dwánaście fążeń. *CygMysł* F3, F4]. *Cf Wyrażenia przyimkowe.*

W połączeniu szeregowym (I): A tak według odległości tych flopnioiw fńadnie być może ziemią rozmiarzoną ná mile/ ná ftáianie/ y ná fążenie álbo flopnie/ w iednę milę poczytáiąc dwie godzinie wolnego chodu. *BielKron* 263.

Szeregi: »sążeń albo krok« (I): Diaulos, Latine Certamen vel Cursus [...] mieyfce dwie ftáyi w łobie máyąc. To yeft/ tak wiele yáko dwánaście fet ftóp w dłuź/ dwieście y pyędzyefiát fążeń álbo kroków. *Mqcz* 85a.

»sążeń albo palec« (I): Bo iáko temu co z łodki wypadfy vtonął/ máto ná tym iefli ná fzerokim fążeniu álbo ná pálcu wodá nád nim fioi/ ponieważ iuż nie żyw: tákże y ci [...] *ReszList* 191.

»sążeń albo słopień« (I): Blińko tego miáftá iefł rzeká Pulizáchnis/ ná kthorey moft murowány trzy ftá fążeni álbo flopnioiw w dłuź/ á w fzerz ośm *BielKron* 269. [Ponadto w połączeniu szeregowym I r.]

Wyrażenia przyimkowe: »na [ile] sążeni (sążnia), na ([ilu]) sążeniu(-ach)« (9:2): SVm ktori iefł wielki, á bywa na dwu fążeniu dobrich y dłułfzy, lkora na nim czarna przez łulki, głowa wielka *FalZioł* IV 43c; *Leop Act* 27/28 [2 r.]; Sálomon dał był ono drzewo zákopác w zyemię ná trzydzieści fiążeni/ y ftawek ná nim vczynić/ áby nigdy ná fwiáto nie przyfzło *BielKron* 78v, 269; A ták/ zmierzylfzy Lineą b.c. iefli iá naydźiefł ná fześódźiefiát fążón/ tedyc wyfokość b.a. będzie ná trzy ftá fążón: bo pięćiorá fześódźiefiát/ vczyni trzy ftá. *GrzepGeom* O; A táká fpráwá wyciągáli z tymi łupámi z Podola. Naprzod [...] Alikierey Soltan z Chorągwiá Kitayki bialey y czerwoney wfzerz ná dwá fążniá/ á ná wierzchu kutas z końskiego ogoná fárbowány *StryjKron* 777; *Calep* 1133a; A fpuściwfzy fznur z ołowem/ náleźli głębiey ná dwádźiefciá fążón: á máłuczko poftápiwfzy/ náleźli ná piąćinaście fążón. *WujNT Act* 27/28; [*LustrRus* I 30; *InwMieszcz* 1574 nr 193; (*nagl*) Sieć iákim narzędem ma być ná polnego ptaká. (-) [...] Ná pobocznicie małf vczynić delzczkę iáko tey połowicá co sieć ná nię robifz/ ná dłużá gdy wielka ná piętnáście fżażniow [!] [...]. Drudzy miewáiá wielką ná ośmnaście fążeni *CygMysł* F2v; VCzynń sieć tákowá iáko polne sieci ná záiącá ták gęftá/ [...] ieno iż mmieyflza ma być/ to iefł ná pięć fążón álbo ná fześód/ dofyc roziázdow ná dwádźiefciá fążón *CygMysł* F4, F3v].

»po [części] sążenia«: á potym przewlecł fznury dwa od rogu do rogu/ á drugie dwa poprzecł sieci ná krzyfz: v ktorich máią być zawodnie/ to iefł v tych krzyżowych: ma ich być po putrzećiá fążeniá/ ktore małf więzác v kołow *CygMysł* F3.]

a. [Miara drewna lub siana: W Domaschowie siana stogów 9, w ktorých sążeni jest 15. Každý sążeń szacujác po grz. 1, to vczyni ... fl. 24/0/0 *LustrRus* I 135.

W połączeniu z liczebnikiem: *LustrRus* I 135; *Drew* piwnych u stusów we dworku 17 sążón, które starszy mielcarze szacowali na 17 grz. *InwMieszcz* 1575 nr 195.]

2. Wyciągnięcie ramion (I): [á káždy rog był ták hruby iáko chłop może fążeniem obiác *FlawHist* 31.]

a. Miara długości [w połączeniu z liczebnikiem] (I): ortus in 6 protensionibus alias szansznam *ZapMaz VII Z* 20/477v.

JR, MN

SAŻNIOWY Cn; *Linde XVIII* w.

(SAŻNISTY) cf SAŻENISTY

[SBIRKA] cf [ZBIERKA]

SCADZIĆ cf SCEDZIĆ

[SCALIĆ vb pf

2 sg m praet scaliłeś.

Sł stp, Cn, *Linde* brak.

Uczynić doskonáłym [co]: [Jezus do biskupów i doktorów:] zuft niemówlátek i tych które iefłcze piérśi matczynych pożywaiá/ vczyniłeś dofkonáłą (*marg*) scaliłeś [!] (-) chfáłę [*perfecisti laudem*;

dofkonáłą vczynił chwałę *WujBib*] *MurzEwMat Matth* 21/16; *MurzNT Matth* 21/16.

Cf [SCALONY]

MN

SCALONY (I) part praet pass pf

I pl f scalonymi.

Sł stp, Cn, *Linde* brak.

Prawdopodobnie: Połączony, umieszczony blisko siebie: [*Johannis Brodzik oświadcza*] iłch yaneczkwóvi [...] vkradł [...] pyerfłczyonek pozłoczifłhi, wyenyecz złothi fperłami fczalonymy [*zapis niepewny, może: fchalonym*], fpyączniá pozłoczifłthá od pláfchca. *LibMal* 1544/90.

Cf [SCALIĆ]

MN

[SCAŁOWAĆ vb pf

3 sg f praet scałowała.

Sł stp, Cn brak, *Linde* bez cytatu.

Pocałować wiele po kolei [co]: a dziewicza Maria, wssidki rany obeyrzawssi ossobnye, w myłlossierdziv sczałowała ge *SprChęd* 107.

Formacje współrdzenne cf CAŁOWAĆ (Errata).]

MN

SCECHOWAĆ (I) vb pf

inf scechować.

Sł stp, Cn, *Linde* brak.

Oznaczyć nakłuciem: Compungo, id est, totum pungo, ferio seu signo, Náklóć/ skłóć/ fcechowác. *Mqcz* 331d.

Formacje współrdzenne cf 1. CECHOWAĆ.

Cf [SCECHOWANY]

MN

[SCECHOWANY part praet pass pf

A pl subst scechow(a)n(e).

Sł stp, Cn, *Linde* brak.

Oznaczone nadaniem znaku [czym]:

Wyrażenie: »cechą scechowany«: aby wszyscy [...], którzy białe jako i czarne piwa warzyć będą, żeby go w fasiech albo w drelinkach żadnych nie miewali ani go nie zlewali, jedno w beczi poznafskiej miary, cechą miejską zcechowane. *WilkPozn II* 1576 nr 97.

Synonimy: nacechowany, naznaczony, naznamionowany, oznaczony, oznamionowan, pocechowany, poznaczony.

Cf [SCECHOWAĆ]

MN

[SCEDUŁKA sb f

N sg scedułka.

Sł stp, Cn, *Linde* brak.

Zapisana kartka papieru [schedula – listeczek *BartBydg*; – cedulka, kartka *Mqcz* 371c; – cedulka *Calep*; kartka, kartečka – schedula Cn]; scedula, pagina, epistola Lystek, sczedulka {modioi precii} *ReuchlinBartBydg* E4.

Synonimy: kartka, listek.

Cf [CEDUŁKA]

MN

[SCEDZAĆ vb impf

e prawdopodobnie jasne (tak w cedzić).

praes 3 pl scedzają. ◇ imp 2 sg scedzają.

Sł stp, Cn brak, *Linde* bez cytatu s.v. scedzić.

Cedząc zlewać, wylewać: leią záś ták wiele Lentifzkowey wody/ á mielziá w niey perły/ thákże im ftác dádzá/ áby tym lepiej rozmięły/ potem lekko fcedziá/ á gáłzcz zoftáwniá [!] nádnie *SienHerb* 516a.

scedzać w co: day ták poštać czwierć godziny/ iż sie fuły wsięda/ Potym pomátu w chuftę óienką scedzay/ á przez nię przecedz zoftawuiąc fuły ná dnie *SienHerb* 565a.

Formacje współrzedne cf CEDZIĆ (Errata).]

MN

SCEDZIĆ (1) vb pf

e prawdopodobnie jasne (tak w cedzić).

praet 2 sg m -ś scedził. ◇ [imp 2 sg scedz.]

Sł stp: scadzić, Cn brak, Linde XVII w.

Cedząc, zlać, wylać [co]: fkray gi [szarlat] długo na krayki/ pothym położ tej krayki ieden koniec na tę małmaziją/ á drugi koniec na to próżne naczynie/ poftawiwfzy oboie półpołu/ á tak będzie ściekało z wyzłżego naczynia do nizłżego/ potym gdy włżytko z cieczę: wley w infza [!] kłeńczę, potym przypraw Alembik á wypal to przezeń czos zcedził *FalZioł* V 70; [onę wodkę to iest aqua vitę scedz po lekku *SienHerb* 504a].

Formacje współrzedne cf CEDZIĆ.

MN

SCELOWAĆ (2) vb pf

Teksty nie oznaczają e oraz ó; a jasne; o prawdopodobnie jasne (tak w -ować).

inf scelować (2). ◇ [fut 2 sg scelujesz.]

Sł stp, Cn brak, Linde XVI – XVII w.

Sprawić, żeby coś na powróót było cale, na nowo połączyć, połączyć [kogo (W przén), co] (2): lepiej każdą rzecz fthără fobie scelować á nowey czekać niżli áni nowey áni ftařey nie mieć. *Rej-Zwierc* 172; [możesz się rozerznać onę mnieyřzą przepierzyczą roziedzną ná dwoie/ bo iá łatwie potym sceluielz *CygMyśl* C].

W przén (1): [Chrystus mówi do św. Pawła, który ma zejść na ziemię, by przedstawić prawdziwą naukę Chrystusa] A jż mało [ludzie] wykroćyli Inych [lege: mych] fię nauk przeuczili Łacnéy czy profte scelowacz Niż fię znowu wewłfytko wdacz *RejKup* Pv.

Synonim: złączyć.

MN

SCENA (1) sb f

e jasne.

[sg G sceny.] ◇ pl L scenach.

Sł stp, Cn brak, Linde XVIII – XIX w.

1. *Widowisko [in teatro scena – gmach albo namiot, w który ci, którzy komedye sprawują ustępują, wchodzą i wychodzą Mącz 371b; dziwowisko, miejsce ku patrzeniu na widok; komedya; widok, gdzie ludzie widzą, albo mogą ujrzeć, gdzie ludzie wiele – scena Cn]:* Thymele Imię niektorey niewiařty/ kora tańce naprzód w scenách náłázłá. *Mącz* 455b.

2. [Fragment przedstawienia: Scena prima, ZeSceny pierwszey. *TerentMatKęł* A4, A6.]

MN

SCENOFEJJA (2) sb f

N sg scenofejja (2).

Sł stp, Cn, Linde brak.

Sukot, żydowskie Święto Namiotów (z lac. scaenopegia ← grec. σκηνοπηγία) [scenopegia – święto żydowskie, lizawka, święto kuczki też zową Mącz 371c; kuczki stawianie – scenopegia Cn] (2):

Szeregi: »scenofejja to jest gody namiotowy« (1): A dlá tego gdy bylo blisko święto dnia żydowlkiego/ kóre bylo wezwáno scenofejja [dies festus Iudaeorum scenopegia *Vulg Ioann* 7/2]/ to iest gody námiotowy/ bo tedy żydowie fczyniwłfzy námioty/ czynili fobie gody. *OpecŻyw* 65v.

»scenofejja albo [święto] tabernaculorum« (1): (marg) Kuczki Żydowlkie. (-) Piątegonaftego dnia záfię tegoż miefiącą były Scenopheia albo Tabernaculorum/ co my zowiemy Kuczki Żydowlkie/ kóre y dziś iefczę Żydowie tegoż czáfu fiedm dni pod przykrytym

chroftem miewaia/ ná pámiątkę XXXX lat kiedy ná puřczy byli BielKron 38v.

Synonimy: gody namiotowy, kuczki, lizawka, święto kuczki, święto namiotow.

MP, AN

SCEPTR cf SCEPTRUM**SCEPTRUM (117) sb**

sceptrum n (104), sceptr m (13), [ceptrum n]; *sceptr OpecŻyw, TarDuch, BierRozm, RejAp, WujJudConf, ActReg, Calep (2), WujNT, SzarzRyt (2); sceptrum : sceptr RejPos (21:1), SarnStat (2:1).*

e jasne.

*sg indecl sceptrum (98). ◇ N sceptr (2). ◇ G sceptru (3) OpecŻyw, TarDuch, WujNT, scepra (1) BierRozm. ◇ A sceptr (2). ◇ I sceptr(e)m (1). ◇ pl G sceptr(o)w (1). ◇ A scepra (6). ◇ I sceptr (2), sceptrmi (1); -y *RejAp*; -y : -mi *SarnStat* (1:1).*

Sł stp notuje, Cn brak, Linde XVI – XVII w. w cytatach s.v. berło.

Oznaka władzy (117): [w którem pałacu [w Sienie] mieszka 12 szlachciców, [...] które na pámiątkę miasto chowa, jako za czasu wolności bywało. Ci nie mają nic w mocy, ani sądu, ani żadny sprawy [...]; skoro trzy miesiące wyńdą, inszych obiorą. [...] Kiedy do kościola idą, przed niemi niosą ceptra srebrne 4, proporce dwa wielkie *RywKsięgi* 203.]

a. *Monarszej; sceptrum JanStat [sceptrum, ceptrum Łac śr] (117):* przyprowadzili óiało [króla *Zygmunta*] do káplice/ y fkládyono sceptrá ná mărăch *BielKron* 425v; Pusczyemy tona rozsądek WKM naich braterską miłosc baczenie náVnią przez nie poprzyięzoną Przywileim wielkim Xięstwie Scepra swe y Regiment WKM podawamy *ActReg* 31.

Wyrażenie: »scepra krolewskie« = scepra regalia JanStat [szyk 5:1] (6): Potym oni pánowie do óltarzá fzli/ ktorzy sceptrá krolewkie do óltarzá przynieli *BielKron* 329v; Niefiono też przed mărămi Krolewkie sceptrá/ niolł miecz *Zygmunt Wolki/ iábłko Thęczyńki Márzfálek nadworny/ sceptrum Piothr Kmitá z Wiśniczá Woiewodá y Stároftá Krákwłki/ koronę Ian s Tarnowá Káfztelan Krákwłki BielKron* 425v, 425v; *SarnStat* 9, 890.

Szeregi: »korona i z sceptry(-mi)« (2): Iefczę tákowé ich [obywateli Królestwa Polskiego] fą ku nam zařlugi y *merita*: [...] że z nich [naszych synów] iedného/ [...] zá Królá/ [...] pokornie y pořluznie przyięli: y koronę krolewłką/ y z sceptry krolewłkiemi [corona regni, sceptrisque regalibus *JanStat* 5] z vczéiwořcią wielką ceremoniy powinnych obiećali *SarnStat* 9 [idem] 890.

»scepra albo ornamenta« (1): Gdy śpiewano agnus/ Pánowie miánowani sceptrá albo ornáméntá/ ktery co nořil/ ná óltarzu fpołkádáli. *BielKron* 425v.

Przen (1):

W połączeniu szeregowym (1): Ze z nich [cesarzy i królów] mieczów wrzędu świeckiego/ fceptrow y kroleřtw ówiátá tego/ y koron Cefářkich fobie [papieże] nábudowáli. *WujJudConf* 85.

a. *Berło; sceptrum Calag, Calep, PolAnt; insignium Mącz; virga PolAnt [sceptrum – berło *BartBydg*; – krolewski palcat Mącz 371a; – krolewski sceptr Calep; berło – sceptrum Cn] (108):* Potym koronowaniu/ na iego [Jezusa] więtfly pořmiéćh/ dali mu miąfto [!] fceptru/ trzeřft albo trcinę morłką w ręku *OpecŻyw* 128v; *TarDuch* [C4]; Elter przyřtápiwłfzy dotknęłá fię końcá fceptrum onego [tj. krolewskiego]. *BibRadz Esth* 5/2; [Skanderbeg do *Amurata*:] fluznieyřzym iá w fwym wieku miecz dzierzeć w práwicy fwey/ niż *Sceptrum BielKron* 242v, 318v; Scepter. Sceptrum. Berło. Sceptrum. *Calag* 403b; Cztery chářifmatá/ które przed Królem nořzą: [...] Naprzód Artykuły które Rzecz pořpolita Królom y wierze ich zwierzyla [...] Co Wieniec albo Koroná znaczy záwárta. [...] Powtóré [...] Potrzećieć, Obronę, Co znaczy Miecz. [...] Poczwarté, Spráwiedliwořć, Co znaczy Sceptrum. *SarnStat* 2.

W połączeniach szeregowych (19): A wzięwfyz potym od Arcybikupá Korone/ Miecz/ Sceptrum/ y Stolec Krolewki/ toż dopiero Krol/ iuz Krolem poświęconem przez Arcybikupá/ ná Krolestwo będąc/ thák Przysięga Krolefthwu fwemu. *OrzRozm B4*; Po Przysiędze pothym [król/ Korone/ Miecz/ Sceptrum/ Stolec Krolewki/ z rąk Papierkich wziął. *OrzRozm F4, Fv, F4, Gv*; Przeto Rzymiánie pořáli Porfenie ftolec Wřoniony/ fceptrum/ y koronę złotą. *BielKron 106v*; Też thá Krolowa ftára iádác s Kráková do Węgier/ áby Polacy kogo innego zá krolá nie koronowáli/ wzyęła koronę/ fceptrum/ iábko/ miecz/ y ine áppáraty krolewkie s fobá do Węgier. *BielKron 377, 102v, 103v, 214v, 329, 384v, 425v*; nád to iefzcze/ Koronę/ Miecz/ y Sceptrum/ nie od kogo iného my Polacy mamy/ iedno z Rzymu od Papieżá. *OrzQuin K2, K2, Sv, T4*; A Káfztellan Kráková niořł złotą Koronę/ Woiewodá teź Sceptrum pięknie vrobione/ Wileńki Woiewodá iábko iák fwiát s krzyżem/ A Zborowki Miecz goły/ pochwy z złotym bryżem. *StryjWjaz Cv, C4v*.

W porównaniach (2):

Jako comparatum (1): (marg) Krol pychy. (–) Koronę má ná głowie iáno rořpaloná/ Náďář gębę by pudło/ ná piáďż rozřyzřoná. Sceptrum dzyerży rogáte/ by rogáty kijec/ Ktorem fobie potřzařa zuchwály opilec. *RejWiz 166v*.

Jako comparandum (1): Są [te księgi święte] nam teź iáko práwe Krolewkie fceptrum/ ktorem nas Pan iáko podďáne fwe rządzici y řřárowác raczy. *BibRadz *3v*.

Przysłowie: Semper simia erit simia etiam si regia gestet insignia. Proverbium. Závűdy mářpa mářpa będzie/ ácz krolewskiego fceptrum álbo pářatá náďędzie. *Mqcz 393c*.

Fraza: peryfr. »sceptrum krolewskie [kogo] się dotknęło« = krol zwrócił na kogoř uwagę, obdarzył swoimi względami (1): ZYGMUNT trzeći ftáwiřł cię Krol niezwyęiężony/ Przed się; będąc ná Polki Máiefłat władzony. Zářaz ferce onego ciebie fię więřo/ Sceptrum iego krolewkie ciebie fię dotknęřo. *SapEpit [B2]*.

Wyrażenia: »sceptrum krolewski(e)« = regium insignium *Mqcz [szyk 4:3] (7):* Są [pisma święte] nam teź iáko práwe Krolewkie fceptrum/ ktorem nas Pan iáko podďáne fwe rządzici y řřárowác raczy. *BibRadz *3v*; Látá 1412. Wypráwiřł fye Władźiřław do Węgier/ á tam był od Zygmunťá Krola Rzymřkiego wdzyęcznie przyięřł/ y wrociřł mu zářię koronę/ iábko/ fceptrum/ Krolewkie. kthore był Ludwig z maćierzý wyniořł. *BielKron 384v, 329; Mqcz 393c*; Sceptriřer – Sceptr krolewski nořżáci. *Calep 953a, 952b. Cf Fraza*.

»Neptunowe sceptrum« (1): Vderzył máž ieden Neptunowym fceptrum/ wyředł z zymie kořł/ znák walki. *BielKron 27*.

»sceptrum trozębe« (1): KTO chce niech wzywa ftárcá wfzetczne⁹⁰/ Dla żegłowánia w morzu beřpiecznego. [...] Rzymiánin zdawná zowie go Neptunem. Sceptrum trozębe/ řzedziwy Bog swoię Ma w ręku zbroię. *KlonFlis B3*.

»sceptrum złote(-y)« = virga aurea *PolAnt [szyk 5:1] (6):* [Eneas] Sam onę [ko]gę sprawowál. Nie sromál [s]ię wziác paczyny, Robiřł jak przewoźnik iny, Nie bacząc sceptra złotego Ujál sie wiosřa twardego. *BierRozm 25*; Gdy tedy Krol vyzřál Elřer krolowá fthoiácý w fieni/ ruřzony řářką przećiwko niecy/ řciágnářł fceptrum złote ku niecy ktore trzymařł w ręku *BibRadz Esth 5/2, Esth 4/11; RejAp 62*; [kto bez zezwolenia wejďzie do króla, ma być zabity] a tylko ten ma żyw ořać na ktorego Krol řciágnie fwe fceptrum złote *BudBib Esth 4/11; StryjWjaz C3*.

Szeregi: »sceptrum, (i, a) jabłko« (5): zá tymi [woźnymi wojennymi] przed Cefářzem nieřono Sceptrum y iábko krolewkie *BielKron 329*; [król Przemysław] dař pieczęć krolewřká okrągřá ná głowne liřty wczyniřł/ ná ktorey z iednę řtronę wyrzázano Ořłá/ ná drugiey řtronie ofobę krolewřká řiedzác ná Máiefłáćie/ dzyeržác w práwey ręce fceptrum/ á w lewey iábko s krzyżykiem *BielKron 367v, 329v*; Potym mu [arcybiskup królowi Henrykowi] Sceptrum złote w práwá rękę wřożyřł/ iábko w lewá/ by páńřtwo k chwale Bożey mnożyřł. *StryjWjaz C3, C3*. [Ponadto w połączeniach szeregowych 6 r.]

»sceptrum i (albo) korona« (3): Bacząc Lácinnicy y Niemcy iź nierzád á morderřtwo miedzy Konřtántyńopolřkimi Cefářřmi/ vbieźeli im miářto Konřtántyńopole/ fceptrum y koronę wzyęřli. *BielKron 169v, 330*; Thu řlyřzyřł iź Pan y thu ná ziemi nas nęďzniki zowie bráciá świętych swoich/ á pořpořtu nas zowie řłuźebniki fwemi y z nimi. Tuć iuz trudno ie mářłowác w złotych pářżczoch ze złotemi fceptry álbo koronámi/ iákoby iákie mářřzálki *RejAp 62*. [Ponadto w połączeniach szeregowych 15 r.]

»laska albo scepter; sceptrum to jest laska« (1;1): gdy nád kim podniořł [król Aswerus] ono fceptrum swoie/ to iefřł krolewřká řářkę swoię/ iuz był prářny dekreťu onego [ř. śmierci]. *RejPos 232*; Pokłoniřł fię tedy iákob Pátryářhá wierzchowi řářki/ ábo fceptru Iofephá řyná řwego [ř *Vulg Gen 47/31*] *WujNT 777*.

»miecz i sceptrum« (1): bo pomážuiác Papież Krolá Oleiem Święthym/ Koronę ná iego głowę křáďác/ Miecz/ y Sceptrum iemu dářác/ ná koniec/ ná Stolec Krolewki onego řádowięc/ niemowiřł mu ták: [...] *OrzRozm F3v*. [Ponadto w połączeniach szeregowych 14 r.]

»sceptrum albo palcat« (1): *Mqcz 393c Cf Przysłowie*.

»(nie tylko) sceptrum, (ale teź) rżąd« [szyk 1:1] (2): (nagł) Wacław krol Polřki y Czeřki. (–) Wacław, nie tylko Czeřkie miář przy fobie Sceptrum, ále teź rżád k wfřelkiey ozdobie Korony Polřkiey *KlonKr E, E3*.

Przen (57):

a) *W odniesieniu do Boga [w tym czyje (5): pron poss (3), G pron (1), ai (1)] (6):* Abowiem pářzay iáko thu [Pan] podniořł fceptrum swoie/ gdy nam podác raczyřł á zofřáwiřł ná piřmie święthym wolá swoię *RejPos 232, 232 marg*.

Wyrażenia: »sceptrum krolewskie« (2): Sceptrum krolewkie wzyřł Pan w ręce fwey moźnořci/ Obłokł fię w oćhedořtwo Krolewřkiey zacořci *LubPs V2v; RejPos 233*.

»sceptrum Pańskie« (1): Abowiem řłuchay podobieńřtwá á iářney figury tego fceptrum Páńřkiego/ iáko řtoi w hifřoriey Hefřer *RejPos 232*.

»święte sceptrum« (1): iuz tu tákiego káďdego to święte fceptrum iego [Pana] řłuc á řłumić będzie raczyřo. *RejPos 232*.

[Szereg: »sceptrum abo berřo«: Bo řłowo Boże Sceptrum ábo berřo iefřł kthorem Bog wfřzechmogácy kořciřł fwoy rżáďzi *BazHist 163v (Linde w cytacie s.v. berřo)*.]

a) *Władza, panowanie, rżądzenie [w tym czyje, czego (32): G sb i pron (19), ai (10), pron poss (3)] (51):* Nye řcyágná fceptrum řwego řłudzy nye poboźni/ By myeli řřářwedliwym być w czym kyedy groźni *LubPs cc5*; Bo Pan Bog nie brákuie nigdy ofobámi. To káďdy krol v niego/ co ferćá wiernego/ Ale wiere ná fceptrum/ nie pářrzy řadnego. *RejWiz 157*; A thu w tey řřářwie świętey napirwey fię mamy przypáťrowác temu/ iź iuz nam przyředł ten obiećány krol/ á iź fię iuz wypeřniřo procořtwo řłudow/ á iź fię iuz dokończyřo fceptrum řyďowřkie/ gdyź iuz byli w pořłufzeńřtwie Rzymřkim *RejPos 20v; CzechRozm 167v*.

W połączeniach szeregowych (2): PRZemyřłon, Krol był dobry y enotliwy, Swym gráńicznikom řřogi y řřářřliwy. Z nim Sceptrum, Tytuřy, kleynoty řřářcone Krolewkie, Polřcze były Przywřocone. *KlonKr D4v; SzarřRyt A2v*.

Zwroty: »odjác, wziác sceptrum; będzie (a. miařo być) odjęte sceptrum« = odebrać wřáďżę [szyk zmienny] (1:1;4): Izácýus Anieřus/ ten był wdzyęcznie przyięřł Cefářzá Fryďeryká Bárborořę/ gdy ieařł Ieruzářem dobywác pod Sáráćeny/ potym mu brát oćzy wyięřł y fceptrum wzyřł. *BielKron 169v, 18v; GórnDworz Ii3v*; Nie będzie oďięte Sceptrum od řłudy [ř *Vulg Gen 49/10*]. *CzechRozm 166v marg [idem **2v], 166v, **2v*.

»(po)dać sceptrum« (4): Pánie nie podáryže fceptrum [Ne tradas Domine sceptrum] tym ktoryz nic nie řá/ áby fię z vpadku nářżego nie řřáli *BudBib Esth 14/10[11]*; ná ktorey [zwierzchnořci] go [Mesjasza Bóg] pořřánawia dzyďiedzicem: y fceptrum řżelázne dáie: *CzechEp 288, 287*; Tá [cnota] wzniořłá ogroďnicřká z prochu Abactoná/ Y dářá Sceptrum w rękę buinego Sydoná. *RybGęřli D3v*.

»położyć sceptrum« = *zrzec się władzy* (1): tego [Niceforusa *Botoniatesa*] przypędzili Komnenowie iż musiał położyć sceptrum/ á do kłaftworá wftąpił. *BielKron* 169v.

»spuścić sceptrum« = *przekazać władzę* [szyk zmienny] (2): Konftántynus Dukás/ then fpuścił zá żywotá fwoiego sceptrum że- nie y fynom. *BielKron* 169v, 156.

»spuścić [co] pod [czyj] sceptr« = *poddać coś pod czyjś władzę* (1): Spuści [Pan] páńftwá pod twoy [królu Batory] fceptr/ wdzięczny/ fławny zdrowy *SzarzRyt* C3.

»sceptrum stracić« (1): Iuż Iudá dawno fceptrum ftrácił w fwym narodye/ Wždy nędznicy nie myflá nic o tey przygodzye. *RejWiz* 164v.

Wyrażenia: »sceptrum cesarskie« (2): Piotr Anfyodorfki po że- nie wzyął fceptrum Cefárfkie. *BielKron* 169v, 156.

»sceptrum krolewskie, krolestwa, krolewskiej możności (a. zwierzchności)« (6:1:2): Ani go opuściłá [mądrość sprawiedliwego] w więzieniu/ áz mu przyniołá fceptrum Krolewkie [sceptra regni]/ á dáłá mu moc nád tymi ktorzy go wciłkáli *BibRadz Sap* 10/14; *BielKron* 18v; iż nie miáło wyniść sceptrum krolewkie z na- rodu iego [patriarchy Jakuba]/ pokiby fie był nie poiáwił ten krol á ten zbáwiciel fwiátá wfzytkiego. *RejPos* 18v, 232, 251v; Bo przez lafkę niewolá tę/ y infze karánia Bożego plagi rozumieią y wykłá- dáią: á nie ták iáko my Chriftiánie/ y wiele onych ftárych Rábinow przez lafkę fceptrum Krolewkiey zwierzchności rozumiemy *Czech- Rozm* 167, 139v, 166v, 167v.

»sceptrum Pańskie [= dane przez Pana Boga]« (1): (marg) Co iest fceptrum Páńskie. (–) A fceptrum możności krolewkiey thwo- ie/ pozle thobie Pan s Syonu/ ábyś im wládał w pośrodku nie- przyziaciól twoich. *RejPos* 232.

»sceptrum żelazne« = *surowa, bezwzględna władza* (2): Y obiecuie [Bóg; Ps 2/9] obiemá zaráz [tj. Dawidowi i Jezusowi]/ dáć fceptrum żelázne przeciw hárdym y odpornym Krolom y Sędziom *CzechEp* 287, 288.

Szeregi: »dostojeńftwo, to jest sceptrum« (1): Nie będzie od- ięte doftoieńftwo/ to iest/ Sceptrum krolewkie z Iudy/ á Kfiążę z biodr iego/ áz przydzye ten ktorzy ma poftan być *BielKron* 18v.

»sceptrum takież i korona« (1): [Konftántyn Wielki] Sceptrum Cefárfkie tákież y koronę oycu Pápieżowi fpuścił *BielKron* 156.

»laska albo sceptrum« (1): Napierwże mam Proctwo ono Iá- kobá Pátryárchy/ ktorzy ták o domu fyná fwoiego powiedział iż od niego lafká ábo fceptrum Krolewkie nie miáło być odiete *Czech- Rozm* 166v.

»stolec i sceptrum« (1): Tu záfię Grekowie doftáli ftolcá y fceptrum Konftántynopolftkiego pod Láćinniki. *BielKron* 169v.

»sceptrum albo zacność krolestwa« (1): ktoremu pokoleniu [Ju- dy]/ wedle prorocftwá Iákobowego [Gen 49/10]/ fceptrum ábo zac- ność kroleftwá flufzyłá *CzechRozm* 139v.

»sceptrum albo krolewska zwierzchność« (1): A iż iuż przed pułtorem tyfiąc lat/ nie tylko fceptrum ábo Krolewkiey zwierzchno- ści/ ále też y żadney infzey podlefyzey/ w domu tym Judżynym niemáł: [...] przeto [...] *CzechRozm* 166v.

α) O władzy Boga, Chrystusa (11): [prorocftwo o Mesjaszu] RZekł Pan ku Pánu moiemu fiądź ná práwicy moiey/ Áz podłóżę fprzećiwniki podnofzkciem nodze twoiey/ R. Sceptrum mocy [Vir- gam virtutis *Vulg Ps* 109/2] thwey wypuści Pan twoy tobie w Syo- nie *LubPs* Z2v, Z3; *RejPos* 231, 232; *CzechRozm* 177 [zawsze prze- kład tego samego tekstu].

Zwrot: »sceptrum dáć; sceptrum będzie дано« (1;1): *RejPs* 165; [mówi Bóg o Chrystusie:] A to będnze wałs Pan prawy [...] A kto by mu niewiernie trfáł Sceptrum Krolewkie iemu dáł Abych go ftarł yako raczył Kogo będnze winnem báćził *RejKup* Zv.

Wyrażenia: »sceptrum krolewskie, krolestwa« = *virga regni* *PolAnt* (2:2): [prorocftwo o Mesjaszu] A stolec twoy krolewki ftanie vmocniony tu y ná potem náwieki/ á lafká fprawiedliwofci będzie fceptrum kroleftwá twoiego [Vulg Ps 44/7]. *RejPs* 68, 165; *RejKup* Zv; *BibRadz Hebr* 1/8.

»sceptrum sprawiedliwe« (1): Stolicá twoiá/ Boże/ ná wieki wiekow/ fceptrum fprawiedliwe [virga rectitudinis]/ iestfi sceptrum kroleftwá twoiego. *BibRadz Hebr* 1/8.

Szereg: »scepter a zwirzchność« (1): Abowiem przypátrż fie záfię temu co tu zá druga fámołowká iest ná cię poftánowiona. Iestfi iuż ták s tey cnoty fwey nie będzieyfz fie chciał obaczyć/ á iż iuż gwałtem przelomifz gniew tego páná á tego krolá fwego nie- biefkiego/ pod ktoregoś fcepretem á zwirzchnośćiá wftáwicznie iest. *RejPos* 248.

β) O władzy szatana (9): ktorzy [czart] pánowáł á rofciágał to fceptrum fwoie od poczátku fwiátá náđ [!] narodem ludzkim *RejPos* 15v; Ale ty wfpomni fobie iż iuż przyfzedł on obiecány krol/ o kto- rym Ezáiafz powiedział/ iż miáł zetrzeć fceptrum poborce tego [czarta] á krolá tego/ á wyiáć cie z niewoley iego. *RejPos* 19, 15v marg, 19 marg, 310.

W połączeniach szeregowych (2): [prorok powie] Iż ci ktorzy poznáią á wwierzą fwiátłofci tey [tj. Panu]/ będą fie rádowná/ iáko oni robotnicy/ ktorzy fie ráduią gdy doczekáią żniwá fwoiego: [...] Abowiem ty w ten czás Pánie/ iárzmo cięłzkości ich/ á rozgę rá- mieniá ich/ y fceptrum á moc poborce ich/ zwyciężyfz [Vulg Ps 9/3]. *RejPos* 15, 15.

W charakterystycznych połączeniach: sceptrum rozciágać, ska- zić, zetrzeć (2), złamać (2), złomić, zniszczyć, zwyciężyć (2); scep- trum (ma być) złamano (2).

Szereg: »sceptrum a krolestwo« (2): ná ten czás miáł Pan zło- mić/ fkázić/ á znifzczyć fceptrum á kroleftwo onego frogiego krolá/ á onego okrutnego poborce/ [...] Czárta á fprzećiwniká náłzego *Rej- Pos* 15v, 15v.

Synonimy: a.a. berło, laska, palcat.

MN

SCHAB (1) sb m

N sg scháb.

St stp brak, Cn notuje, Linde XVII – XVIII w.

Część tuszy zwierzęcej, zwłaszcza wieprzowej, obejmująca kość krzyżową i żebra; petasio, perna Cn: Deria, schhab [I] *Bart- Bydg* 40b; [Scapula Schulterblat Szułdrá/ Lopátká/ Schab. *ArtNom* B8v; Schab/ Perna, petaso, ala, armus. *Volck* Yyy3v, 467].

ECB

SCHADZAĆ (3) vb impf

s- (3), [z-].

Pierwsze a pochylone; drugie a prawdopodobnie jasne (tak w schadzać się).

inf schádzac (1). $\diamond$ *praes* [2 sg schádzasz.] $\diamond$ 3 sg schádzá (1). $\diamond$ [3 pl schádzają.] $\diamond$ [*praet* 3 sg m schádzát.] $\diamond$ *con* 3 sg f by schá- dzała (1). $\diamond$ [*part praes act* schádzając.]

St stp brak, Cn notuje, Linde XVII – XVIII w. s.v. zejść.

1. [Chodzić, przechadzać się, spacerować: Onę zwierzynę iuż [polujący] poznáfzáli/ Y tám fię fludzy czekáć ziedzáli/ A co ich przyfzło iedni fchadzáiá/ Drudzy ná trawie odpoczywáiá. *KmitaŁów* B3; Te flowá/ iákbyś flufzáł/ Gofpodarzu miły/ Alá fpáfo [włos.: spacer, przechadzka] fchadzáiác perfony mowiły. *ZbylPRozm* Cv.

schadzać po czym: fchadzał po mieście iáko gość/ flukáiąc ko- goby leczyć. *HistFort* N, D[3]].

2. Być usuwanym, zdejmowanym, znikać; tu z przeczeniem: za- wsze być gdzieś [z czego] (1): Káždego czáfu áby twoie fzáty były chędogie/ też máść woniáiąca áby s twey głowy nie fchadzála. *Biel- Kron* 81v.

3. Prawdopodobnie: Oszukiwać, tracić zasady moralne (1): Niech fie z tego kocháią [żony]/ kiedy mąż furowy/ [...] Gdy bo- wiem v dobrého [męża]/ páni tylko fchadza/ A dolewa báká [tj. okazuje pychę] *GosłCast* 38.

4. W zwrocie: »z razu schadzać« = *schodzić z drogi, unikać; effugere* Cn; *przen* (1): Iedno iey [Fortunie] vmiey vgadzac A nie- chciey iey z razu fchadzac *RejJóz* E7v.

Formacje współrdzenne cf CHODZIĆ.

Cf SCHADZAJĄCY

ECB

SCHADZAĆ SIĘ (43) vb impf

s- (30), z- (13), [zs-].

sie (24), się (19).

Pierwsze a pochylone, drugie jasne (w tym w pierwszym 3 r. błędne znakovanie).

inf schádzać się (3). ◇ *praes* 1 sg schádzam się (2). ◇ 3 sg schádzá się (4). ◇ 1 pl schádzamy się (3). ◇ 2 pl schádzacie się (2). ◇ 3 pl schádzają się (10). ◇ *praet* 3 sg *m* schádzal się (2). [f schádzala się]. *n* schádzalo się (3). ◇ 3 pl *m pers* schádzali się (8). *subst* schádzali się (3). ◇ *con* 3 pl *m pers* by się schádzali (3).

Sl stp, Cn notuje, Linde XVI w. s.v. zejść.

1. Gromadzić się, zbierać się (38):

a. O ludziach: *spotykać się; też: przychodzić, przybywać* (zwykle licznie) na jakieś miejsce; *convenire Miech, PolAnt, Mącz, Vulg, Cn; concurrere Vulg; congregari Vulg; congregari Calep; venire PolAnt* (33): Iefce nad to piwłwego dnia Pazdziernika w tichże lefiach miewali święto wielkie gdzież więc się zchadzał wżytok lud oney krainy *MiechGlab* [90]; *Diar* 92; *BibRadz Luc* 5/15; *Mącz* 481c; *WujJudConf* 180v; *NiemObr* 22; *Calep* 241a; schádzali się Chrześcijanie w niedzielę: y naprzod piłmá po Graecku czytano *WujNT* 614, 1.*Cor* 11/17; [SandMalEwan 59].

schadzać się dla czego [= w jakim celu] (2): *Mącz* 319a; Przeto też y mieylcá ofobliwe ná to poštánawiali [starożytni]/ do ktorychby się dla náuki młodzi ludzie schádzali [loca constituerunt singularia, quae studiorum causa iuventus celebraret]. *ModrzBaz* 128v.

schadzać się do kogo (3): Ci [przewrotni starcy] częfto bywali w domu loakimowym á ktorzykolwiek mieli iáką fprawę/ thedy się tam do nich schádzali. *BibRadz Dan* 13/6; Schádzalo się wiele ludu do niego [Ezechiela] *BielKron* 96; *RejPos* 183.

schadzać się ku komu (1): Ná káždy dzień wiele ludzi k niemu [Joachimowi, mężowi Zuzanny] się schádzalo. *KochZuz* A2.

schadzać się ku czemu [= w jakim celu] (2): *NiemObr* 23; Zá czym [poganie] dżiwuią się iż wy nie schadzaście się z nimi ku teyże zbyteczney rofpuftności *WujNT* 1.*Petr* 4/4.

schadzać się na co [= w jakim celu] (2): A gdy ten kościół [Salomonow] ftanáł/ tam się wżyfcy schádzali ná ty Cerimonie *BielKron* 39; á schadzamy się/ nie ku zabobonom/ áni ná obrzydłe bałwochwálftwo/ ále ná prawdziwą chwałę imienia Pánłkiego *NiemObr* 23.

schadzać się na co [= na obchodzenie czego] (1): á zda mi się że będę chodził iákoby wonem zgromádeniu/ gdy się nádzień święthy wrádołci schádzaią. *RejPs* 63v.

schadzać się z kim (2): A wiedział też to mieyfce Iudałz który go wydał: iż się tam częfto schadzał Iefus z wezniámi swoimi. *WujNT Ioann* 18/2, 1.*Petr* 4/4; [á przetofz y teraz przynioł mu był lifty ten Pofel/ z ktorym się on częfto złchadzał *BielKron* 1597 769].

schadzać się dokąd (13): *KromRozm II* d3v, xv; A tákieć więc biefiády nic nie závádzaią/ Gdy się ná nie pocżciwi poftołu schádzaią. *RejWiz* 17v; A schádzali się wftlycy do Ieruzálem/ obchodzić ono wefele. *Leop* 3.*Esdr* 9/56; *BibRadz Ioann* 18/20, *Act* 11/26; *BielKron* 214; Praestega, Miełce dáchem nákríte/ gdzie się dla nieyákich rozmów schádzaią. *Mącz* 319a; *HistRzym* 22; *ModrzBaz* 128v; *ArtKanc* K8; *WujNT Ioann* 18/2, 20; [LustrRus II 79].

schadzać się gdzie (1): Nie mogą tedy mieć náłze zboreczki w tym przygány/ iż się schadzamy/ ná mieyfcu tákiem/ iákiego nam Pan Bog kiedy/ y kedy wżyczać raczy *NiemObr* 23.

cum inf (2): *Leop Esdr* 9/56; A chcąc im [Jezus ludziom] iefzcze więcęcy potwirdzić oney krewkicy odmienności człowieczeńftwá ich/ iuż łam pocżął oczywłfcie iáwne znáki vkázowác możności fwoiey/ vmárle krzelząc/ chrome/ flepe trédowáte/ wzdrwáiąc: [...] á oni áby się schádzali/ przypátrowác się temu świętemu Boftwu iego. *RejPos* 81.

Ze zdaniem celowym (1): Bo pátrzay co tu Ewányeliftá piłze/ iż tłułczeż rozliczne schádzaly się do Páná áby się przypátrowály one-mu dziwnemu Boftwu iego *RejPos* 183.

W porównaniu (1): Do twego Domu [Panie] wierni się schádzaią/ iák ku gniazdom ptacy się zlataią *ArtKanc* K8.

Zwroty: »pospołu się schadzać« (1): A tákieć więc biefiády nic nie závádzaią/ Gdy się ná nie pocżciwi poftołu schádzaią. *RejWiz* 17v.

»do rady się schadzać«: gdyśmy do Krzepic do królowej Jej M węgierskiej odjeżdżali, mieli się beli przez nas panowie do rady schadzać, jednak się nie schadzali *ListyZygmAug* 1553/249].

Przen [do czego] (1): Nledbáią moje pápiéry O przewaźné bohátéry: [...] Ale śmiechy/ ále żarty Zwykły zbierać moje kárty. Pieśni/ táńce/ y biefiády Zchádzaią fye do nich rády. *KochFr* 4.

b. O procesach fizjologicznych (zwykle o substancjach biorących w nich udział) (5):

schadzać się do czego [= dokąd] (2): Czemu po wielkicy praci mió bywa fpanie y barzo twarde. (–) Bowiem ciepło przyrodzone ktore się było cżafu prace rozefzło po wżitkkich członkach, wżitko się do żoładka zchadza, a tak dymy wielkie wzgorę podnofi *GlabGad* L2, D3v.

schadzać się ku czemu [= dokąd] (2): Abowiem duchy one widzenia [tj. obrazy postrzeganych przedmiotów] piwwey rozdwoione, zchadzią się ku iednemu oku. *GlabGad* B4v; przeto też ku oney [prawej] ftронie więcęcy się mleka zchadza ku pożywieniu. A tak prawy cicek od niego twardnieje *GlabGad* D7.

schadzać się ku czemu [= w jakim celu] (1): Bowiem po obiedzie ciepło przyrodzone [...], wżytko się zchadza do żoładka ku ftrawieniu pokarmu *GlabGad* D3v.

schadzać się w co (1): To więc pewne znamię iż gdy on męchierz w ktori się takowa wilgota zchadza bywa zadkany [!] [...] tedy więc kolera rozchadząc [!] się po wżitkkich członkach czyni je zołte. *GlabGad* E6v.

2. Łączyć się (4):

a. O ludziach: *przestawać, przebywać z kimś* [z kim] (1):

Szereg: »złączac albo schadzać się« (1): Y rzekł do nich [Pawel do ludu]: Wy wiećie że się nie godzi Zydowinowi złączac ábo schadzac się z cudzoziemcem [coniungi aut accedere ad alienigenam] *WujNT Act* 10/28.

b. O narodach i państwach: *jednoczyć się, spajać się w jedno* (1):

Szereg: »schadzać się i zraśc« (1): y w iedno á nierozdziélné ciáło przez fpoienie y zlepienie iednych Praw [państwa i narody] zwykły się zchadzac y zráftac [facilime reduci posse *JanStat* 762]. *SarnStat* 111.

c. O drogach: *zbiegać się ze sobą* (2): Tedy fzli [apostolowie]/ á náleżli osłę wwiázane v forty/ ná dworce/ gdzie się dwie drodże schádzaly [in bivio] *BibRadz Mar* 11/4; *WujNT Mar* 11/4.

3. *Sprowadzać się do czegoś* [do czego] (1): Bo kiedy się wiele przyczyn do iednego fktuku schádzaią/ tedy piłmo poftołicie wfpomina tylko iednę *WujNT* 222.

Formacje współrdzenne cf CHODZIĆ.

Cf [SCHADZAJĄCY SIĘ], SCHADZANIE, SCHADZANY

ECB

SCHADZAJĄCY (1) part praes act

N pl subst schádzając(e).

Sl stp, Cn, Linde brak.

Niedomagający, słabący; w przen: gasnący, tracący blask:

Wyrażenie: »oczy schadzające«: Otworz oczy twoie/ á ogładay: żeć nie vmárli ói ktorzy fą w piekle/ [...] ále dufzá ktora w záfmutczeniu położona iefł/ prze wielkość złego/ ktora chodzi schyliwftlyfie y młá/ y oczy schadzaiące [oculi deficientes]/ á duffá łácna tá dawa tobie żeść y fprawiedliwość Pánu. *Leop Bar* 2/18.

Cf SCHADZAĆ

ECB

[SCHADZAJĄCY SIĘ *part praes act**D pl schádzającym sie.**Sl stp, Cn, Linde brak.*

Gromadzący się, zbierający się: A drugi [cud]/ iż wiele ludzi nabożnych/ v Grobu iego we dnie y w nocy bywających/ Stániłława S. w Kościele [...] przy ołtarzu w wberze Biskupim stawiającego y błogofławienstwo ludziom zchadzającym sie dawiającego widawali. *DługoszMWilk* G3v.

Cf **SCHADZAĆ SIĘ]**

PP

[SCHADZANIE *sb n**A sg schádz(a)ni(e).**Sl stp, Cn, Linde brak.*

Zgromadzenie, zebranie: Tamże gromada tej i wszystkich górnych wsi pewnych czasów 2 razy w rok schadzała się do dwora, a na każde schadzanie dawali pewne poczty, to jest wołu, sery, pstrągi etc. *LustrRus* II 79.

Cf **SCHADZAĆ SIĘ, SCHADZKA]**

ECB

SCHADZANY (1) *part praet pass impf**N pl subst n (praed) schádzany.**Sl stp, Cn, Linde brak.*

W funkcji czynnej: gromadzący się, zbierający się, przybywający, przychodzący [dokąd]: Atám nie daleko pάλacu Krolewłkie⁸⁰ był ieden przekop wielki w ktory żwierżtá leśne byly schádzány *Hist-Rzym* 66v.

Cf **SCHADZAĆ SIĘ**

ECB

SCHADZKA (66) *sb f**s- (59), z- (6), zs- (1), -dz- (54), -c- (6), -cz- (6).*

Pierwsze a pochylone, końcowe jasne (w tym w pierwszym 1 r. błędne znakowanie).

*sg N schádzka (11). ◇ G schádzki (4). ◇ [D schádce.] ◇ A schádzkę (5). ◇ L schádzce (1), [schádce]. ◇ pl N schádzki (12). ◇ G schádzek (7) [w tym: schácek (1)]. ◇ D schádzkám (1) *WujJud*, schádzk(o)m (1) *LeovPrzep*. ◇ A schádzki (20). ◇ L schádzkach (4); -ach (3), -ách (1); -ach *WujNT*; -ach : -ách *ModrzBaz* (2:1).*

Sl stp brak, Cn notuje, Linde XVI(XVIII) – XVIII w.

1. Zgromadzenie, zebranie, spotkanie (zwykle większej ilości ludzi); congressio *Mącz, JanStat, Cn; congressus Mącz, Modrz, JanStat; conventus Modrz, Calep, Cn; coetus Modrz, Calep; conventiculum Modrz, Cn; collegium, synodia Calep; conciliabulum, concilium Modrz; convocatio PolAnt* (50): Congressio, Zeście schádzka. *Mącz* 147d; Mnie záifte takowe schádzki zdádzá fię być nierządnemu domowi podobne. [...] O niezczęśliwe mężátki y dzieweczki/ ktore fię w takowych schádzkach kocháią *ModrzBaz* 54v, 54, 54v, 55, 63v, 64, 114; *Calep* 211b, 234b, 256a, [1041]b.

*schádzka kogo z kim (1): Nie śmiem owych schádzek mężczyzn z białemi głowami/ ktore czynią dla tańcow/ do nierządnych domow przyrownáć *ModrzBaz* 54.*

*schádzka ku czemu [= w jakim celu] (1): Ale komużefmy záflányáli od tey śwyátłofci [tj. nauki *Chrystusa*]? (–) Nam láikom. [...] (–) Nye okázuye fye to. Chybá iżebyfmy myeli ine kfyęgi/ y ofobliwe schádzki ku náuce/ ktorychefmy wam bronili. *Krom-Rozm* IE3.*

*schádzka czyja (2): Ich [nieprzyjaciół] schádzki/ ich rádá Fálż tylko/ á zdrádá. *KochPs* 91; dla mieżkánia Mistrzóm/ y dla schádzki študentkiéy/ [...] náż dom/ [...] iáko w fobie ieft wżérz y w dłuż náznáczyliłmy *SarnStat* 205.*

*W połączeniach szeregowych (3): *RejZwierc* 190v; Niech się przeto mąż y żoná stáráią o to/ [...] áby bieśiad/ kołácyj/ y nieuczciwych schádzek zániecháli *ModrzBaz* 32v; Zadnego wefela/ żadney bieśiady/ żadnych zchádzek/ niemogá [*Niemcy*] odpráwić/*

żeby ieden drugiego aż do wpaści niemiał dolać abo vpoić. *Powod-Pr* 73.

Zwroty: »schádzki czynić« = *instituere coetus Modrz* [*szyk zmienny*] (5): *Mącz* 505a; Czynią takowe schádzki nietylko żonáci/ ále też y bezżeńcy *ModrzBaz* 54, 54; *KochPs* 49; Schádzki o mnie czynią [*nieprzyjaciele*]/ rádzą/ nápráwuia/ Gdzie fye iedno rufżę/ wżędy mieżlákuia. *KochPs* 82.

»schádzki mie(wa)ć« [*szyk zmienny*] (3): *GliczKsiąż* L3; Powinni też [*rzemieślnicy*] w fwych Cechoch schádzki miewáć/ á stárże Mistrze między sobá obieráć *GroicPorz* f4; *KochPs* 85; [Z PP. Rádami fwych Woiewodztw/ y z infżemi/ o fprawách Rzeczy-popf: schádzek/ y rozmow żadnych ná Seymie mieć niechcą. *Karn-Eksorb* A3v].

Wyrażenie: »(po)tajemne schádzki« = *conventiculum Calep* [*szyk 2:1*] (3): Pothym Mars Pláneta ná puńocy ná mocnym mieyfcu będący/ [...] nákloni ludzie ku rozmáitým rofterkom y wielkiemu roftárgnieniu myłli/ [...] tudzież ku potáiemnym á zdrádlwym schackom *LeovPrzep* A3; *Congressus taciti, Táyemne schádzki. Mącz* 147d; *KochPs* 49; *Calep* 256a.

Szeregi: »schádzki i bieśiady« (1): A áczkolwiek schádzki y bieśiady [*congressus et convivia*] wczéiwe niemáią być zábraniáne/ wżákże w nich ma być znáczna lkromność *ModrzBaz* 36v. [*Ponadto w połączeniach szeregowych 2 r.*]

»sejmy a schádzki« (1): *Evocator, Odwodźiciel/ zwoideá* który nád prikázanie ofobne fobie feymy á schádzki czini/ zwodzác ludzie. *Mącz* 505a.

»schádzka albo towarzystwo« (1): żadney wiadomości o rzeczách ten człowek nye może fobye nábyć álbo náfpizówáć/ ktory sam tylko w kácye myężzka/ nye máyąc żadnych schacek álbo towarzystwá z ludźmi. *GliczKsiąż* L3. [*Ponadto w połączeniu szeregowym 1 r.*]

»schádzka, (i, [albo]) zgromadzenie« [*szyk 1:1*] (2): schádzek y zgromadzenia z ludźmi ná wżelkiem miefcu ftrzeż fie *FalZioł* V 62v; *Collegium – Zgromadzenie, zcháczka. Calep* 214b; [*MetrKor* 117/442v].

a. Zgromadzenie w celach modlitewnych a. religijnych; o innowierczych zwykle peior (12): [Tho fpiewanie nie tylko w Kościele/ oczekawáiąc ieden drugiego ná schadce/ czynili stárádawná Krześ-ćiani/ ále y w domiech swoich *GilPos* 194v; *BzowRóz* 108, 111, 114; Tenże [*Konstantyn*] Arriufá z źiemie wygnał/ y wżyftkim Kácerstwowm schacek bronil/ Kościoły ich burzył *EmporEkscep* D3].

*schádzka ku czemu [= w jakim celu] (1): Sacrum, Połpolita schádzka ku bożey służbie y ofiarowaniu w ftárych nieyákie gry przy tym bywáły. *Mącz* 363a.*

*schádzka z kim (1): z którymi schádzki máiąć [*Teofilus z here-tykami*] przed miáłtem/ á fwoie niezbożne zebránie S. Synodem zowiąc: pozwał S. Chryzostomá/ áby fię o niektore rzeczy fprawował. *SkarŻyw* 89.*

*schádzka czyja [w tym: pron poss (4), G sb i pron (2)] (6): *LubPs* gg4v; fálżywe Proroki z ludu Bożego wygládzáli/ láfy ku schádzkam ich wycináli/ Kościół zgwałcony odnáwiáli *WujJud* B2v, 41v; *SkarŻyw* 279; *NiemObr* 22 [3 r.]; *WujNT* 174.*

*schádzka dokąd (1): Nie máż schádzki żadney do kościołá/ gdzieby twoiá [Boże] stáwá brzmieć nie miáłá. *SkarKaz* 578b.*

*W połączeniach szeregowych (1): [Ludzie wszystkich stanów] máią fwe kościoły/ kápliczki/ kápłany/ vrzędniki/ stáuty/ schádzki/ dni y godziny do chwały Bożey/ y bliźniego porátowánia náznáczone. *ReszHoz* 118; [Drugie [*bractwá*] przyniewaláią gwałtem bywáć ná niektórych schádzkach/ ná procelsiách/ y ná infżych obrzędách *BzowRóz* 13].*

Zwroty: »schádzki mie(wa)ć« = *convocationes vocare PolAnt* (5): *LubPs* gg4v; A tyć też są zacne świętá Páńłkie á święte schádzki/ ktore czáfu pewnego miewáć będącie. *BibRadz* Lev 23/4, Lev 23/3; Bo gdy przypáđło ziemie trzęśienie w Anthyochiey: obálił fię dom ich [*heretyków*] ábo Kościoł/ gdzie schádzkę mieli *SkarŻyw* 87, 89; [*MartyrNik* 40v].

»schadzki odprawowa« (3): Mniemałem z przodku/ żeby ci fektarze [...] potaiemnie schadzki/ y bezbożeństwá swoje odprawowali *NiemObr* 22, 22 [2 r.].

»na schadzke zejść się«: Ná zchadzke zeydą się wżycy na godzinę nánáczoną od stárfzego. *BzowRóz* 114.]

Wyrażenia: »schadzki dom« (1): Gdy powiáda [*katechizm*]/ przydzieł do iákiego miáftá/ nie zgołá pytaý gdzie tu dom Pánłki (bo y niezbożni Heretykowie Pánłkami ácz pomázányi schacki fwey domj zwác śmieią) á nie tylo pytaý gdzie ieft kościół/ ále gdzie ieft Kátholicki kościół. *SkarŻyw* 279.

»nieszporna schadzka«: A Niefzporna schadzka czteremá Pfalmym z Antyphonámi má się kończyč/ po ktorých Pfalmiech Lekeya má być czytána *RegulaKlon* 14v.]

»schadzki tajemne i pokátne« (1): Bo tu Pan Chrístus o zwodnikách y Haeretykách/ y o ich schadzkách táiemnych y pokátnych mowi *WujNT* 174.

Szeregi: [»msze i schadzki«: Stephan zwołáwfy duchowieńtwá/ do męczeństwá fwyh nápominał/ á w grubách [!] męczennikow wftáwicznie Mfze y schadzki miewał. *MartyrNik* 40v.]

»schadzki i nabożeństwo« (1): Apoštołowie Pánłcy ofobliwych domow/ fobie nie budowáli/ [...] ále w do^{mv} v ktoregokolwiek brátá z wierných/ schadzki y nabożeństwo odprawowál[i]. *NiemObr* 22.

»święta, schadzki« (1): dla tego [tj. dla pogłębienia wiary] Świętá rozmáite/ schadzki ludzi wierných do Kościołá [...] y niektore wftáwy Zakonnicze fá poftánowione *WujJud* 41v.

a. Zgromadzenie biskupów, synod [czyja] (1)

Zwrot: »zebrać schadzke« (1): z ktorým zebrałfy schackę Bifkupow [*cesarz z Anastazym*] wfchodnych w Cárogradzie/ ktorą siódmym Zborem przekłéci oni Heretykowie zwác chcieli/ kácerstwo vchwalili j rozmnożili. *SkarJedn* 198.

b. [Sejmik szlachecki: Tak koło uczyniwszy, jm. p. generał Wielkiej Polski opowiedział się kołu wszytkiemu, że [...] upomina wszystkie, aby rusznice i insze broni niezwyczajne przy schadzce tej nie były *AktaSejmikPozn* 1590/139.]

c. [praw. Posiedzenie sądowe:

schadzka z kim: *AktaSejmikPozn* 1587/44 cf *Szereg*.

Wyrażenia: »schadzka potrzebna [= nadzwyczajna, doraźna]«: Anno domini 1597 stala sye jest schadzka potrzebna w nýedzele przed sswýthem Jakvbem Pyłypem *KsięgaSądTrześ* 1597 nr 1502.

Szereg: »tak rada, jako i schadzka«: temu okazowaniu bełem przeciwnym tak w radzie, jako i na schadzce z pany pošly *AktaSejmikPozn* 1587/44.]

2. Grono, gromada osób; też: pewna zbiorowość, społeczność; frequentia *Mącz* (9):

Wyrażenia: »schadzki niewieście« = zgromadzenie kobiet przynależących do otoczenia królowej (a. szlachcianki), damy dworu (1): Polygynicon, Latine mulierum frequentia, Wiele niewiaft/ álbo schadzki niewieście/ frawcimer/ pánieński dwór. *Mącz* 309a.

a. O społeczności protestanckiej, też: każdej grupie religijnej oderwanej od Kościoła (8):

schadzka czyja [w tym: G sb i pron (5), pron poss (1)] (6): *WujJudConf* 180v; *SkarJedn* 249; Iefzče Arryanowie w Konstántynopolu mieli fwoie schadzki/ y to ym wolno było. *SkarŻyw* 87, 59; *WujNT* 77, 104.

W połączeniu szeregowym (1): ále ktorakolwiek nácyá po wżytkim świećie od niego [*Kościółá katolickiego*] się w hárdości fwey dziełi/ á znim niezgadza: nie má być zá kościół miáná áni zwaná/ ále zá zborzyfzče Heretyckie/ y zá schackę odfzczępieńcow/ y fynágogę fzátáńłká. *SkarJedn* 249.

Zwrot: »schadzki czynić« (1): á stárożytnie wftáwy y fpráwy krzefciyańftwá strofuyąc/ ofobliwe schadzki fobyie [*odszczepieńcy*] czynią: A ták od éyálá Krystufowego/ to yeft od powšlechnego kofcyółá/ fye odrywáyá *KromRozm* III E.

Wyrażenia: »osobliwe schadzki« (1): *KromRozm* III E cf *Zwrot*.

Szereg: »zbor i (albo) schadzka« [*szyk* 2:1] (3): ZBory álbo zchadzki wierných Bożých nie máią táiemne być *WujJudConf*

180v; A przetoż wżytkie zbory y schadzki haeretykow y odfzczępieńcow/ [...] dármó się tym fłowem Pánłkim ćiefzyć máią. *WujNT* 77, 104.

a. *W odniesieniu do grupy starotestamentowych kapłanów, którzy oddzielili się od Zgromadzenia* [cf *Vulg Lev* 16] (1): Bo iáko Chore/ Datán/ Abiron/ zřhackingi fobie czyniác od Aaroná się nawyżfzego Káptaná oddzielili/ [...] Ták Grekowie ktorzy Papieżá zá stárfzego od nas przytymże stárfzym stóiącyých/ [...] odftápiłi *SkarJedn* 160.

3. *Miejsce, gdzie gromadzą się ludzie* (5): Conventicula, Schadzki/ mieyfcá zwłáfczá gdzie się ná biełiady schodzą. *Mącz* 482a.

schadzka czyja [w tym: G sb i pron (3), ai poss (1)] (4): Diversorium potatorium et libidinum, kárczmá/ schadzka piyánic y wřzech nierządów. *Mącz* 487d, 301a, 411c; *CzechEp* 94.

Wyrażenia: »schadzka łotrowska« (1): Piratecium, Zboycy morskich dóm/ Kárczmá á schadzka łotrowská. *Mącz* 301a.

Szeregi: »karczma a schadzka« (1) *Mącz* 301a cf *Wyrażenia*.

»mieszkania i schadzki« (1): Gdyż nie przeciw fámeý rzeczy piłá/ ále przeciw ofobám/ ktore bez przestánku miánuie/ ich miefzkánia y schadzki opifuie y przeciw nim się sierdzi *CzechEp* 94.

»schadzka a zgromadzenie« (1): Stabulum confidentiae flagitii, nequitiae, Schadzka á zgromadzenie wřzech niecnót. *Mącz* 411c.

4. Spór, dysputa [czyja] (1):

Szereg: »schadzka i rozmowa« (1): tákże w schadzce y wroz-mowie [*in certamine colloquii*] iey [*Mądrości*] roftropność/ á wřpólných rozmowách zna sławá. *BudBib Sap* 8/18.

5. Stosunek płciowy (1):

Zwrot: »schadzki mieć« (1): bo tá fpráwá [*nierządne matki*] nie się nye dziełá od fámych beftiy/ ktore yedno s požádlivosti żywyá/ á między fobá schadzki máyá. *GliczKsiąż* E3.

Cf [SCHADZANIE], [SCHODKA], [SCHODZA], [SCHODŹKA]

ECB

[SCHELIĆ SIĘ] cf SCHYLIĆ SIĘ

(SCHEŁ) cf SCHEŁEM

[SCHELEK] cf SCHYLEK

SCHEŁEM (1) av

Tekst oznacza é niekonsekwentnie; drugie e prawdopodobnie jasne (tak w chyłem).

Śl stp, Cn, Linde brak.

Ukradkiem, po kryjomu: Evado – Zhełem [!], chełem vchodzę. *Calep* 375a.

Synonimy: kryjomką, kryjomkiem, kryjomko, kryjomo, ukradką, ukradkiem.

ALKA

SCHEMAMFORAS (10) sb m

W pisowni łącznej (9), rozłącznej (1).

-ma- (8), -má- (1); -ra- (7), -râ- (3); *tekst nie oznacza é oraz ó.*

N sg (7); w pozostałych przypadkach: decl (2), indecl (1) [w funkcji G] BielKron (2:1).

sg N schemamforas (7). ◇ G schemamforasa (2), schemamforas (1).

Śl stp, Cn, Linde brak.

Zniekształcone „Szem ha-Meforasz” (hebr. ‘Imię Jasne’) – jedno z eufemistycznych określeń Tetragramu – objawionego Mojżeszowi [Ex 6/2] imienia Boga, składającego się z czterech hebrajskich liter, według kabalistów jego ożywiającej mocy może używać także człowiek [cf A. Unterman, Encyklopedia tradycji i legend żydowskich, s. 286]: (nagł) o fzaleńftwie Żydowskim/ y o plotkach ich. (–) [...] co się tycze o Pánie Krystufie/ o tym piłáli tym obyčzáiem [...] przyzedł Iezua Honocry/ to ieft Iezus názáráńki do

kościółá Sálomonowego/ nálazł [...] Káraktery nápiřáne imienia wielkiego Bożego/ oni zowá Schemám foras. Kthore Káraktery kto przy łobie nořil/ á wmiál řie řnimi obchodźić/ czynił takie cudá iáko czynił Moizeř. *BielKron* 464; dobył zářię Kárty ná ktorey był Schemamforas *BielKron* 464; Pořáli tedy po Iudafzá Skáryotá/ [...] puřćili go do Kořćiółá áby náwykl [= *nauczył się*] Schemámforás á przeřiał łobie *BielKron* 464v; tákieř cžemuř Apořthołowie czynili mocá Kryřtuřá cudá/ chocia nie mieli przy łobie tego Schemámforálá. *BielKron* 464v.

Zwrot: »mianować [= *wymawiać*] schemamforas« (1): Stoř v nich w křięgach Kánedrin [...]. Kto vbije mátkę y oycá á nierořkrwáwi ich/ á miánuie w ten cžás Schemámforás/ niema gržechu *BielKron* 465v.

»zakłáć przez schemamforas« (1): bo był wřzytki drzewá zákláł przez Schemámforás *BielKron* 464v.

Wyrażenie: »moc schemamforas, schemamforasa« (2:1): przywiedli mu kuláwego cžłowieká [...] thákieř řlepego y tředowátého/ vzdrowił ie mocá Schemámforás. *BielKron* 464; tákieř gdy mieli w mocy v řiebie Kořćioł/ gđzie było nápiřáno then Schemámforás/ cžemuř łobie nie mogli przezeń pomoc/ gdy byli w cięřkim obležęniu od Tytuřá z Weřpezyanem/ mogli ci wđzy ieden álbo kilka ich wylećieć mocá tego Schemámforálá *BielKron* 464v, 464v.

PP

SCHEĐOŻYĆ (1) *vb pf*

part praet act řchędożywszy.

řl stp, Cn brak, Linde bez cytatu s.v. řchędożyć.

Oczyřćieć po profanacji [co]: ábowiem Antonius wiodł złodzye-iá przez rynek bijáć ná řmierć/ zgwałćił mieyřce ku igrze/ á ták niechayby to znowu řpráwowáli mieyřcá řchędożywřzy. *BielKron* 25v.

Formacje wřpóřrdzenne cf řCHĘĐOŻYĆ.

ECB

SCHIZMA (4) *sb n i f*

n [indecl w funkcji [N], [G], *A sg*] (1), *f* [decl] (1), *n a. f* [G pl] (2).

řchizma (4), [řczyzma].

-chiz- (3), -chif- (1), [-cif-].

a jasne.

řg [N indecl řchizma.] $\diamond$ *G* řchizmy (1), [indecl řchizma.] $\diamond$ *A* řchizma (1), [řchizme]. $\diamond$ *pl* *G* řchizm(o)w (2).

řl stp, Cn brak, Linde XVII w.

Rořlam w Kořćiele, oddzielenie řię grupy wiernych od dotychczasowej organizacji kořćielnej; teř: konřlikt, spór w obrębie wřpólnoty Kořćioła [řchisma – odszczepienie, odłáczenie Calep; odszczepieństwo od kořćioła; rozróźnienie, rozerwanie – řchisma Cn] (4): [y iákie nowotne řchizmá wnidło řię w Chřeřćiáńřtwo. *BronApokr* 75, 274.

[řchizma kogo z kim: *A* zář nie pomniřz řchizmá Benediktá *vřij.* z drugim iemu przeřcińnym wřráćáncem ktore było około roku 1024? *BronApokr* 273.

řchizma między kim: *A* zář nie pomniřz onego řchizmá między Vrbanem VI. Klemenřem VII. [...] ktore to řchizmá poczęło řię około roku 1374. *BronApokr* 274.

řchizma między kim a kim: Zář nie pomniřz onego řchizmá między Liberiurem á Felixem *BronApokr* 272, 272.]

W połáczeniu řzeregowym (1): Nie dopuřczá kořćioł řchizmy/ áni odłáczepieńřtwá/ áni heretyctwá. Ábo řię zgadzay/ ábo bąđz wykłęty y z domu wypaday *řkarKazSej* 684a.

Zwrot: »řchizma (u)czynić« (2): Apořtoł wielki Paweł S. [...] pilnie ich [řreków] prořił y vpominał piřáć do Koryntow miářtá w Grecyey ná on cžás przednieyřzego/ áby iedno mowili/ iedno rozumieli/ á odłáczepieńřtwá ábo řchizmow między łobá nie czynili. *řkarJedn* 155; *řkarKazSej* 671a; [Azař to nie wam práwie w brew/ ktorzy nie telko řebyřcie mieli od tego řye powřięgáć/ áleřcie to řcifmá řřkáráde w kořćiele dla tego vczynili/ ábyřcie co řye chce/ y

kiedy řye chce/ iedli/ pili/ řyli/ zátym řony poymowáli. *ZebrzydOdpow* Bbv, Bb2v; *řkarřynod* A4v].

Wyrażenie: »řcisma w wierze«: Toć więć kađde řłowko ná řywoth wářz Apořtóto by miał przymuřnáć/ kthorzy dla řwey woley/ y rořřuřty cieleřney to řcifmá w wierze S. cžynićie *ZebrzydOdpow* Bb2v.]

řzeregi: [»řchizma i oddzielenie«: řchadzkeřćie łobie/ y zářaz řchizmę/ y oddzielenie vczynili *řkarřynod* A4v.]

»řchizma ábo ([i]) odszczepieństwo« [řzyk *zmienny*] (1): *řkarJedn* 155; [Trzy láta [...] cžekáć bęđziem/ áza řię od řchifmy y odłáczepieńřtwá náwroćieć/ y do wyroku przyřtániećie/ wedle Zbáwićielowego o drzewie řigowym rořkazánia. *řkarřynod* F2]. [Ponadto w połáczeniu řzeregowym 1 r.]

»rozdziáły i řchizmy« (1): [Chryřtus zobowięzuje nas] ábyřmy zgodę y řpólná iednoć zámilowáli/ á rozdziáłow y řchifmow/ w iednym Chryřtuřie zwiázáni y řpoiieni bęđáć/ nie czynili. *řkarKazSej* 671a.

[»řchizma ábo rozerwanie«: Zář bowiem nie pomniřz w historiách onego o Rzymkie Papięřtwo ábo Bilkupřtwo řchizmá ábo rozerwánia między Nowátufem á Korneliuřzem *BronApokr* 272.]

a. *Zerwanie jednořci z papięřem, podziáł Kořćioła ná grecki i rzymski, tzw. (wielka) řchizma wřchodnia* (2):

[řchisma cžyja: Nákoniec áby wřięłi rozgrzeřlenie od řchifmy Pátryárchow Cárogradzkich *řkarřynod* C2v.]

Zwrot: »řchizma uczynić« (1): *A* iż řchizmá/ to ieřt odřzczepienie w kořćiele vczynili [řrecy] řłuznie řię ichže ięzykiem řchifmářki/ to ieřt odłáczepieńcy zowię. *řkarJedn* 154.

řzereg: »řchizma, to jeřt odszczepienie« (1): *řkarJedn* 154 *cf* *Zwrot*.

ECB

SCHIZMATYK (11) *sb m*

řchizmatyk (6), **řczyzmatyk** (5), [řchyzmatyk]; řchizmatyk *řkarJedn* (5), *řkarřyw*; řczyzmatyk *řarnřtat* (5).

-chif- (5); -chiz- (1), -cyř- (3), -CIS-, [-cif-] (1), -cyř- (1); -ty- (8), -tj- (2), -ti- (1).

a jasne (w tym 1 r. błędne znakowanie).

řg *N* řchizmatyk (3). $\diamond$ *A* řchizmatyka (1). $\diamond$ [I řczyzmatyki(e)m.] $\diamond$ *pl* *N* řchizmatykowie (1), [řchizmatycey.] $\diamond$ *G* řchizmatyk(o)w (1). $\diamond$ *D* řchizmatyk(o)m (1). $\diamond$ [A řczyzmatyki.] $\diamond$ *I* řchizmatyki (1). $\diamond$ *L* řczyzmatykách (3).

řl stp, Cn brak, Linde XVII w.

Cžłowiek przynaleđący do řchizmy, řzczególnie wyznawcá Kořćioła greckiego; teř: kađzy kto odstápił od Kořćioła rzymskiego, pozostájącego pod zwierzchnictwem papięřa, odszczepieniec [odřzczepieniec od kořćioła, odstępnik – řchismaticus Cn] (11): Pretoř [ř] ci řá řchifmářkowie/ ktorzy tję [ř] iednę wiáre řpólná ze wřzytkimi Kátoliki Chřeřćiáńř máia; ále iednej głowy y iednořci [...] nie máia *řkarJedn* 158; *řkarřyw* 165; *řarnřtat* 221; [ZebrzydOdpow i4v; *RotRořm* E, Ev; Wie iáko Papięř Eugenius iiii. [...] zá řřkodliwego birkupřtwá Rzymkiego řprawce/ ále teř y zá řchizmářká [...] ieřt ořáđzony od *řoncilium* Bázyllyřkiego *BronApokr* 99; Gdy Ruři práwá nádano/ áby w řwym nabořeńřtwie przeřřkody nie mieli: nie zákazano im/ áby řię z kořćiołem s. y z Chřeřćiáńřtwem nie zgadzáli/ á Kátoliki z řchifmářkow nie zotwáli. *řkarřynod* G3v].

W połáczeniu řzeregowych (3): Napřród práwu Duchownému náleży řáđ/ rozeřnáć różnice około wiáry řwiętey Křeřćiáńřkiéy/ o Heretykach/ řcyřmářkách [řudicare ... řchismata *řanřtat* 236]/ Błuznićcach Bořych/ y Apořtátách. *řarnřtat* 213, 213 *margin*, 221; [Napřród to [...] wywodę; iže oproć KOSćiołá/ nikh mieć zbáwienia niemože. w kthorym tho KOSćiele iż nie řá Zydři y NIEwierni wřzyřcy/ wřzyřcy tákże Heretycy y řchifmářcy/ Kátolicy teř nákoniec kłęci *řerburřArt* C].

řzeregi: »(tak) heretyk, (jako) řchizmatyk« [řzyk *zmienny*] (3): Bo okrom Kořćiołá može być chřeřř/ iáko v Heretykow/ y wiárá/

iało v Schilmatykow: ale niepożyteczna/ nie ná zbawienie. *SkarJedn* 36, 6; *SarnStat* 166; [GrzegŻarnPos 1597 341; Infzych xiąg/ wiem to dobrze/ było nápiłanych [przez Józeffa Wereszczyńskiego]/ ktore [...] łupem zoftály ná vkráinie w Bilkupstwie W.M. ile od fchyzmátykow y heretykow. *RegulaKlon* B3]. [Ponadto w polączeniach szeregowych 3 r.]

»kacerz i scyzmatyk«: Kácerzow tedy to y fcifmátykow pozáthki fą/ y zázwdy beły/ áby fye fými wfobie kocháli Zebrzyd-Odpow a2.]

»schizmatyk abo (to jest) odszczepieniec« (2): Y ná drugim mieyfcu tenże Apoftół [Pawel w Liście do Kolosan]/ ták Schilmátyká abo odščzcpieńcá opifał: [...] *SkarJedn* 155, 154.

»zwojca i scyzmatyk«: [Chrystus] Nie o fwe fię rzeczy ftára/ ále z wielkiej miłości ktorą miał ku owcom ftára fie o potrzeby owieczek fwych [...]. Wiemci dobrze iż wedłuk dżisieyfczego niektorych Kátolikow rozładku zda fię być rádniey zwoyca y fcizmátykiem (iákoż był mian y fádzon) á niżli prawdziwym Bilkupem. *GrzegŻarnPos* 1597 341.]

ECB

[SCHIZMATYKOWAĆ vb impf

part praes act schizmatykując.

Sl stp, Cn, Linde brak.

Nazywać kogoś schizmatykiem, zarzucać komuś odstępstwo od wiary [kogo]:

W polóczeniu szeregowym: Nie Grecy tedy winni rozerwania zgody kościelney/ ále Rzymfcy Papieże/ ktorzy mimo náuki pifiná ś [...]/ iedność kościelną w fámym oddawaniu fobie poftufzeńftwá nowotnem fposobem záfádzili [...]/ wfzytkimi gárdząc/ wfzytkich wyklinájąc/ wfzytkich káceruiąc/ wfzytkich schizmátykuiąc *Bron-Apokr* 230.

Synonimy: heretykować, kacerować.]

KO

SCHLASTAĆ (1) vb pf

3 sg m con by schlastał.

Sl stp, Cn brak, Linde bez cytatu s.v. chlaskać, chlastać.

Zbić, wychłostać; przén [kogo]: Bacż [lege: bądź] ftą wiarą gotow zázwdy By cięż Bog bez nj niezaftał lfcze by cięż pewnie fchlaftał *RejKup* 12v.

Formacje współrdzenne cf CHLASTAĆ (Errata).

ECB

[SCHLEBIAĆ SIĘ vb impf

3 sg praes schl(e)bią się.

Sl stp, Cn brak, Linde XVI w. s.v. schlebić.

Przemieniać się w chleb, stawać się chlebem (o Sakramencie Eucharystii): iż fię Páńfkie ciáło nie przemienia z chlebá cieiefnie (przemienienie duchowne zázwdy wymuię) áni fię z chlebem cieiefnie złącza y fchlebia (ktore fchlebie nieiefł przyftoyne świętemu ciátu náłzego Páná) *GrzegŻarnPos* 1597 289 (*Linde s.v. schlebić.*)

ECB

(SCHLEBIĆ) cf SCHLEBIENIE**SCHLEBIENIE (3) sb n**

s- (2), z- (1).

Teksty nie oznaczają ę.

sg N schlebieni(e) (1). ◇ G schlebieniá (1). ◇ A schlebieni(e) (1).

Sl stp, Cn brak, Linde XVI w. s.v. schlebić.

Przemienienie w chleb (o Sakramencie Eucharystii) (3): Y owfzem iuz żadną miarą chlebem nie iefł [hostia po przemienieniu]/ poniewafłz nie ma iftoty chlebowey/ [...] ále Ciátem Páńfkim/ to też o Winie rozumiey. Ale wy fchlebie nie z Luteranými wymyślácie

WujJud 164; Confessionifte zchlebieńia z Luterany dopufzczáć mułżá. *WujJud* 116, Nn3v; [GrzegŻarnPos 1597 289 (*Linde s.v. schlebić.*)].

ECB

SCHLEWIĆ (1) vb pf

impers praet schl(e)wi(o)no.

Sl stp, Cn, Linde brak.

Zmienić w chlew; przén [co]: Tu teraz widzę/ że Pleban wygnan/ Ołtarze zburzono/ Kofcioły zchlewiono/ wiárę z Turczono *OrzList* hv.

ECB

SCHŁOPIEĆ (3) vb pf

s- (1), z- (2).

o jasne.

fut 1 pl schłopiej(e)my (1). ◇ praet 3 sg [f schłopiała]. n schłopiało (1). ◇ 3 pl m pers schłopieli (1). ◇ [con 3 sg n by schłopiało.]

Sl stp, Cn brak, Linde XVI i XVIII w. s.v. chłopieć.

1. Stać się chłopem (3):

a. Stać się biednym jak chłop (1):

schłopieć czym [= przez co] (1): niegodnym Krol dáie/ y godnym dáwać niebędzie: pátrzay co zá łzkodę z tego Rzeczpołpolita weźmie: [...] fchłopieiemy wfzyfcy tą ściíkliwością Krolewką *Orz-Rozm* O3; [Sentencja B3; Pięć grzywien to sprawiły, że mnóstwo schłopiało Ubogiej ślachty naszej *PismaPolit* 46].

b. Nabrać cech chłopskich, zachowywać się jak chłop (2): *WierKróc* B; Lecż v Ruśi to znáć/ iż tym wfzytká náuká vpádlá/ á Popi z chłopieli/ y nigdy znich tákicy iákicy trzeba poćiechy/ owce mieć nie mogą. *SkarJedn* 359.

2. [Zostać zasiedlonym przez chłopów (o ziemi): Ziemia ta [tj. ziemia węgierska], co byłá w domy y fámilię zacna/ teraz fchłopiała *MalaspJan* B2v (*Linde s.v. chłopieć.*)

ECB

SCHNAĆ (4) part praes act

sg m N schnący (1). ◇ A schnący (2). ◇ pl A subst schnąc(e) (1).

Sl stp s.v. schnąć, Cn, Linde brak.

Usychający, niszczejący, obumierający (4): Tabidus, Tabi obnoxius, proprie de eo dicitur qui morbo, vel animi aegritudine extabescit, et colliquatur – Schnąci. *Calep* 1043b.

a. O ciele: tracący jędrność (3): á gdy będzie potrzeba: tedy tą tłuftością [z upieczonych kota i gęsi] maży członek fchnący. *FalZioł* V 112, V 109; *SienLek* 171.

Cf SCHNAĆ

ECB

SCHNAĆ (76) vb impf

*inf schnąć (13). ◇ praes 1 sg schnę (23). ◇ 3 sg schnie (12). ◇ 1 pl schniemy (2); -emy (1), -(e)my (1). ◇ 3 pl schną (9). ◇ praet 3 sg m sechł (1). f schnęła (1). n schnęło (1). ◇ 3 pl subst schnęły (3). ◇ fut 3 pl m pers schnąć będą (2) *WujNT, SkarKaz*, będą schnąć *Rej-Pos* (2). subst będą schnąć (1). ◇ con 3 sg m by schnął (2). ◇ 3 pl subst by schnęły (1) *SienLek*, by schły (1) *BudBib*. ◇ con praet 3 sg f by była schnęła (1). ◇ part praes act schnąc (1).*

Sl stp, Cn notuje, Linde XVI – XIX w.

1. Wysychać, stawać się suchym, tracić wilgoć; arescere *Calag, Calep, Cn; adarere Calep, Cn; arere Calag, Cn; inarescere Calep; siccere Mącz* (40): á tak ty kljowatofci tam [w drogach moczowych] długo zoftawiają/ fchną/ y twardzieją/ á z te⁸⁰ fie kamień mnoży. *FalZioł* V 10v; *Sicco, Sufzę* álbo fchnę. *Mącz* 391b, 391b; włożze ié [raki] w gárnec nowy/ á wfstáw ié wgorący piec/ w kthorym by niegorzáły ále tylko fchnęły *SienLek* 152, 135v; *Calag* 136a; *KochPs* 117; *Calep* 21b, 92a, 517a; [á thym [pokostem] fpoj szkło ftłuczone/ [...] wyftawże na fłonce przez długi czás/ bo tho niefpiefznie fchnie *SienHerb* 600a].

[Przen:

Fraza: »[czemu] rogi schnie« = *coś podupada, źle funkcjonuje*: Hárdość z gupłtewm dobrze sobą miełzkáią/ o ściánę tylko iednę fie buduią: á gdzie ci pánuią/ tám Rádzie dobréy róg bárzo fchnąć muśi. *CerGór* 104.]

a. O ciele (21):

a. Usychać, tracić jędrność, obumierać (12): [*Wódka lawendowa*] *Khafzal*/ rymy/ y wrzrodzenie wnąthrz goij/ człónko^m fchnąć nieda *FalZioł* II 7b, ++4c, II 7c, V 112, 117; weźmi Iáłowcowych iągódek/ korzenia lubłczykowého/ loiu vgnilégo [...] á tym pomázuy mieltce ktoré fchnie *SienLek* 172; á gdy mu fchną [*koniowi nogi*] / loiem mu ié owczym pomázuy. *SienLek* 175v, 171v, 172, 186; Widziłz iáko fchnie márný ięzyk twoy/ ktorýmés więcey grzełzył á bluznił imię Páná fwego w onych rokfołzách swoich *RejPos* 164v; [wnafłzých téłz kronikách tciemy/ że Litwie iefzcze na ten czas niewierný ręce fchnęły/ gdy kto wgaiách bogum poświęconych/ choc by tilko rołzczkę wrzáł *MurzNT* 116v].

Szereg: »schnąć a wędznąć« (1): Iełli telko čiáto fchnie á wędnie/ [...] przyczyniáć mu potrołze iedzenia *SienLek* 92.

ß. Chudnąć, marnieć, być wycieńczonym (zwykle z powodu choroby); macere Mącz, Calep; emacrari Mącz; marcere Calep (9): A iefłliby wftytek człówiek fchnął/ tedy nabierz kociątek/ albo łzczeniátek/ á nawarz gich w kotle/ á tak ten człówiek niechay fie macza w tey wodzie tłuftey wftytek *FalZioł* V 112; *Leop Num* 11/6; Maceo, Cienczeye/ fchnę/ wędnę. *Mącz* 202c, 102a, 202c; *RejAp* 134v; *Calep* 625a [2 r.], 909a.

b. O roślinach: wędznąć, usychać, obumierać; marcere Mącz, Calep (10): bo tak tám [w *Moskwie*] žimna kráiná/ iż nie tylko zboże/ ále y drzewo fchnie od niego [od zimna] *BielKron* 430; Marceo, Wędnę/ Schnę/ Lenieyę. *Mącz* 209c, 320c; *Calep* 639a, 775a, 978b; Więć też ná takie grunty [nieuczciwie zawłaszczone] Bog fię gniewa zgołá/ Y žiemiá ná nich gore/ fchną drzewá y žiołá *KlonWor* 4.

Szereg: »schnąć i (a) wędznąć« [szyk 1:1] (2): A záž fie może žielenić śitowie bes wilgotności? ábo rość rogožiná bes wody? Gdy iefzcze kwitnie/ áni iey iefzcze rwá ręká/ pierwey niż wftyłthkie žiołá wędnie á fchnie [arescił] *Leop Iob* 8/12; *Mącz* 129a.

Przen (1): Opowieda thež ten Anyoł wołáiąć do Páná iż iuz fchnie zboże ziemłkie. *RejAp* 126v.

2. Słabnąć, ginąć, niszczyć, psuć się; tabescere Vulg, Mącz; arescere Vulg; contabere, distabescere, immarcescere, macescere Calep; rarescere Mącz (31): *Mącz* 347a; A (włzákze nie káždého) mežá wykorzystanie tobie od ołtarzá mego/ áby fchły oczy twoie *BudBib* 1.Reg 2/33; Contabeo – Schnę, wniwecz fzie obracám. *Calep* 250b; Tabeo – Schnę, niłzczeię. *Calep* 1043b, 334a, [507]b, 625a.

Szereg: »schnąć i psować się« (1): Abowiem fnađž nie może być náđ tę frołžła plagá/ s kthorey fchną y pfiuią fie wftytki żywności žiemi *RejAp* 134v.

Przen: O stanach psychicznych i fizycznych; zwykle: upadać na duchu **a. podupadać na zdrowiu (20):** [św. *Wilhelm*] Co by ósmiom było dołyc/ to łam ziađł: takim obžercá był: á iáko Nemrot iáki/ bez woyny fechl. *SkarŽyw* 164; *ZawJefi* 41; O niešťetyłz mnie/ toć fchnę/ toć fie zbytnie boię *GórnTroas* 37; *WujNT Mar* 9/18; *GrabowSet* Q3; [Yáko wilk záwždy ná owce mrze/ tak žly fchnie gdy nieuczyni złe. *TerentMatKet* Q7v].

schnąć od czego (4): lepięć przed iednym [tj. *spowiednikiem*] troche wftydu odnośić/ nižli dniá łádnego/ przed tak wielą tyśięcy ludži/ [...] fchnąć od fmutku. *LatHar* 138; [W dnu *Sądu Ostatecznego*] fzumem y nawáłnościami tak bárzo ludžie potrowožá/ iż od tego fchnąć będą *SkarKaz* 5a. Cf »dusza schnie«, »schnąć od strachu«.

schnąć przed czym [= z powodu czego] (3) cf »schną kości [przed czym]«, »schnąć przed strachem«.

schnąć w czym [= z powodu czego] (4): Niepráwości náłfe/ y grzechy náłfe ná nas łá/ á w nich my fchniemy *Leop Ez* 33/10; *KochPs* 137. Cf *Frazy*.

W porównaniu (1): *GrabowSet* 14v cf »dusza schnie«.

Frazy: »dusza schnie« [w tym: od czego (1), w czym (1)] = *anima tabescet Vulg (3): Leop Ps* 106/26; Wynośi ręce ku tobie [Bože]/ *Dufzá/ fchnąć iák žiemiá w fobie. GrabowSet* 14v; *PowodPr* 12.

»schną kości« [w tym: przed czym (1), w czym (1)] (4): W zámilczeniu grzechow fchnęły moye nędzne kości *LubPs* H3v; [*Pani płacząc skarży się:*] Vłžábych byłá téy čiężkięy žáłości/ Przed którą práwie fchną dziś moye kości. *KochPieś* 19; Gdym chciáł zátaić swoie žłości/ byłem wtrápon, tak iż też we mnie fchnęły kości *ArtKanc* L10; *RybGeśli* C4.

Zwroty: »na sercu schnąć« (1): To iefł miecz zabáńia wielkiego/ który ie czyni że trętwieią/ y ná fercu fchną [*corde tabescere*] *Leop Ez* 21/14.

»schnąć przed strachem, od strachu« = *arescere prae timore Vulg (2:1):* Iž gdy fie ten čás [Sądu] przyblížáć będzie/ thedy fie będą okázowác dziwne znáki/ [...] tak iż ludžie będą držeć á fchnąć przed stráchy wielkimi *RejPos* 5v, 4v; Y będą znáki ná łóncu/ y księžycu y gwiazdách: [...] tak iż ludžie fchnąć będą od stráchu y oczekáwánia tych [tj. *ostatecznych*] rzeczy *WujNT Luc* 21/26.

Szereg: »wędznąć i schnąć« (1): Táki náłz wiek: tak wędniemy/ Y w nieálce twoiey [Bože] fchniemy *KochPs* 137.

a. Podupadać na zdrowiu (2): *Tabesco, Schnę/ niłzczeyę/ Gine/ Lecę/ Schodę na zdrowiu. Mącz* 437d, 19b.

*** *Bez wystarczającego kontekstu (5):* *Areo, Schnę. Mącz* 15c, 459d; *Exaresco – Schnę. Calep* 381b, 547b, 549a.

Formacje współrdzenne: oschnąć, podeschnąć, poschnąć, przeschnąć, przyschnąć, uschnąć, weschnąć, wyschnąć, zaschnąć, zeschnąć, zeschnąć się; obsychać, osychać, podsychać, porosychać się, posychać, powysychać, przesychnać, przysychać, rozsychać się, usychać, wsychać, wysychać, zasychać, zsychać, zsychać się; przesychnąć.

Cf **SCHNAĆ, SCHNIENIE**

ECB

SCHNIENIE (18) sb n

Pierwsze e jasne, końcowe pochylone.

sg *N* schnienie (8); -é (2), -(e) (6). $\diamond$ *G* schnienia (1). $\diamond$ *D* schnieniu (3). $\diamond$ *A* schnieni(e) (4). $\diamond$ *I* schnieni(e)m (1). $\diamond$ *L* schnieńni [błędnie: schnienia] (1).

Śl stp brak, Cn notuje, Linde bez cytatu s.v. schnąć.

1. Osłabienie, wycieńczenie spowodowane chorobą; maceratio Cn (9): [*arabicum, tj. guma arabska*] Iefł wżyteczne na fchnienie y chropowłciam ięzykowym *FalZioł* III 27a.

a. Utrata jędrności i sprawności członków, też: stopniowy zanik tkanek i narządów, uwiąd, atrofia; atrophia Calep [w tym: czego (2)] (3): Małc *Krolewska* na fchnienie łhawow/ Iáko inłznych człónkow. *FalZioł* V 109, II 12c; *Atrophia – Suchoti, fchnienie. Calep* 111a.

[*Szereg:* »skurczenie i schnienie«: fkurczeniu y fchnieniu żył fuchych/ bárzo pomocny flaz wyfoki *UrzędowHerb* 21a.]

b. Gruźlica, suchoty; phthisis Cn (5):

Szeregi: »niszczenie albo schnienie« (2): Zábieženie chorobie/ niłzczeniu álbo fchnieniu. *SienLek* 93; Teyže chorobie *Phthifim/* to iefł niłzczeniu álbo fchnieniu/ thák zábiežáć á množyc fye niedaž [...] *SienLek* 93.

»schnienie albo wędnienie« (3): *Phthifis* zowá *Grekowie/ á tabes Láćinnicy:* ktorey niemocy my włáfnego imienia niemamy/ wyiáwłzy iżbyłmy iá chcieli zwáć *Schnienie* álbo *wędnienie. SienLek* 91v, 91v *marg*, 92 žp.

2. Uczucie suchości w gardle i jamie ustnej wywołane pragnieniem [czego] (7):

Wyrażenia: »schnienie gardła« [szyk 4:1] (5): *Gárdłowy ból/ fžukay Slinogórz. Gárdłá fchnienié SienLek* S[ss]2, T[tt].

~ *Szereg:* »pragnienie albo schnienie gardła« (3): *Prágnienie/ álbo fchnienie gárdłá. SienLek* 82v *marg*; Ale prágnieniu álbo fchnieniu gárdłá tak czyn: [...] *SienLek* 82v, 80v. ~

»schnienie ust« (1): Też żółta vrina cienka/ á w vrinale icy będąc niemało: z pragnieniem á z chnieniem [!] vřtawicznym vřt: z niemianem [lege: niemiewaniem] řtłczy. Znamionuie řuchofć zbytnią wřtrobę *FalZioł* V [4]v.

»schnienie wnąřza« (1):

~ *Szereg*: »pragnienie to jest schnienie wnąřza« (1): Czwarta [potrzeba picia] oddalać pragnienie to ieřt řchnienie wnąřza *Glab-Gad* G7v. ~

3. O roślinach: wędnięcie, usychanie [czego] (2): *Tabes arborum*, Schnienie/ wypłnienie drzew. *Mącz* 437d; *Astrobolismus* – Schnienie drzewa od gorączofczy. *Calep* 107b.

Cf SCHNAĆ

ECB

SCHOD (47) sb m

s- (40), z- (7).

-ód; -od-.

sg N schód (5). ♦ G schodu (5). ♦ D schodowi (1). ♦ A schód (1). ♦ I schod(e)m (2). ♦ L schodzie (28), schodu (1); schodzie : schodu *FalZioł* (5:1). ♦ pl N schody (1). ♦ G schod(o)w (2). ♦ L schodzi(e)ch (1).

řl řtp, Cn notuje, Linde XVI – XVIII w.

1. Zejřcie, to, czym się schodzi i wchodzi (16):

a. *Schody, stopnie; gradus, scalae Mącz; climax Calep* (15): [W domu Heroda] dlá dlugie^{so} odzieniá ij ijch popychaniá/ vpádl na ony^m zchodzie Iezus miły *OpecŻyw* 122v, 122v; *Mącz* 143b, 370d; *RejZwierc* 237a; *Calep* 207a; [W sklepie u schodu stojącym skrzyńia *ImwMieszcz* 1550 nr 36; *Dict* 1566 F2v].

Zwroty: »chodzie po schodzie« = *per cochleas ascendere Pol-Ant* (2); *BibRadz* 3.Reg 6/8; á drudzy gołymi kolány po řwięty m řchodzie/ po ktorým zbáwićiel nářz w Piłatowym niekiedy páłacu chodźiř [...] ku gorze wřępuiáć czwałgáli [!] řię. *ReszList* 161.

»pod schodem leżeć« (1): *Lazars* [!] choc pod řchodem lezał Przed řię bogacza wbiezał. *RejKup* 18v.

»z schodu spařć« (1): Pijánemu przydzie řnádnie/ Choćby nie-rad s řchodu řpádnie. *RejZwierc* 237.

»stráć z schodu« (1): y nietelko/ ieden drugiemu od mářki nářáię [...] ále teź ieden/ drugiego řtráć s řchodu *GórnDworz* N2v.

»zbieżć, zejřć z(e) schodu« (1:1): *Decurrit de gradibus*, Zbieżał prętko ze řchodu. *Mącz* 74b; Pani řsedzy zřchodu czekała go przywitała doprowadzięło tam gdzie řluchac mřy miał *ActReg* 71.

Wyrażenie: »kręcony schod« = *cochlidium Calep* (2): Drzwi Komory řrzedniey były ná práwey řronie Domu/ do ktorey chodzono po okrągłym řchodzie [per cochleas] *BibRadz* 3.Reg 6/8; *Calep* 210a.

Przen (1):

Wyrażenie: »stopień u schodu« (1): á gdy do lař przydzie/ iź to wřzytko mimo řię puřći/ á wřępuiáć wyřřzej/ zolřtáwi gorące řądze řmyřłow zá řobá/ iáko nainiřřzy řtopień v thego řchodu/ křthorym doiřć ieden moźe prawdziwey miłofći. *GórnDworz* L13v.

b. *Droga, ktorą się schodzi* (1): *Descensus, Schód/ řcielřzka/ drógá ná dól ydąca. Mącz* 370d.

2. *Zbocze góry* [czego] (1): A gdy się iuřz przybliżyř/ ku řchodowi gory oliwnyi [ad descensum montis olearum]/ wřzytko zgro-madźenię vćniów/ poczeło wefeláć się řhfalić boga wielkim głořem *MurzNT Luc* 19/37.

3. *Zebranie, zgromadzenie, řchadzka; coetus, conventus, synodus Mącz* (4): Kánonicy v Konřlánciey byli v miłćeniu/ poki im nie zápowiedziano řwey wolej/ to ieřt cudzořłtwa/ opilřtwa/ řchodow nieryđnyř y inych zbytkow. *BielKron* 205; *Synodus, conventus coetus*, Ziazd řchód zgromáďzenie řyem. *Mącz* 437b.

Wyrażenie: »řpolne (a. řpołćeczne) řchody« (2): Złofliwie řá wářze řpolne řchody. *BielKron* 94; ták [řolnierze] będąc v vřřháwiczney pracy á ćwiczeniu/ wezmá zwyćzay/ iáko máiř czyniř z nie-przyáćielem/ [...] y řpołćecznych řchodow ná bontowánie odporne řřářřzym řwoim/ mieć nie będą. *BielSpr* 26.

4. Miejsce publicznych zebrań (1):

Wyrażenie: »řchody řpolnite [= publiczne]« (1): ktorých [řławnych mężów] contrefet to z mářmoru/ to z miedzyř/ á czářem y ze złotá oni Grekowie/ ábo Rzymiánie řřářzyř/ vćřzyniř/ ábo vlać dawřzyř/ ná mieřczach/ á řchodziech řpolpolityř řřáwiáři *GórnDworz* Ee7v.

Szereg: »miejsce a řchod« (1): *GórnDworz* Ee7v cf Wyrażenie.

5. Wřchód, jeden z czterech kierunków kardynalnych (1):

[Wyrażenie: »řchod řłońca«: dzieli yá od řchodu řłonćza morze vyełkye *Głofy II nr* 52].

Szereg: »od zachodu řłońca áź ná řchod« (1): Alexander był wofřmináćie lećiech gdy pocźáł krolowáć, [...] á dwie lećie po řwiećie chodźiř, od zachodu řłonćza áź ná řchod. *BielŻyw* 164.

6. O ciałach niebieskich (9):

a. *Ubywanie, řtopniowe zmniejszanie się tarczy księřzyca v tráćie jego przeřřcia od řpełni do ostatniej kwádry; teź: czas tego vyełkye* (9):

Wyrażenie: »ná schodzie księřzyca (a. mieřáća); księřzyca ná schodzie (jest)« = *luna decrescens a. deficiens a. minuens a. senescens Cn* (6;3): *Baranki nálepiey řhřleńiř/ ábo řrzebić ná řchodu křięřzyca FalZioł* IV 1d; Teź báńki nie máiř być řřáwiane wnetki po nářtaniu, ani ná z chodzie křięřzyca *FalZioł* V 61, V 43v, 61; *Deficiente Luna, deficiunt humores*, Gdy xięřzic yeřt ná řchodzie/ vmnieyřza řię wíłgotnořci. *Mącz* 128b, 80b, 382b; *Albo z kotki wyiáć wřtrobę/ ná schodzie Mieřáćá/ [...] potym vřřufzyř/ á řřłukřzy iá ná proř/ day go chorému [na czwartáćkę] v pićiu řienLek* 142, 163v; [*Cresc* 1571 676].

b. [Połćezanie dwóch ciał ná řferze niebieskiej; koniunkcja, złáćzenie (tu: o zámieniu řłońca, będącym skutkiem jego złáćzenia z Księřzycem) [czego z czym]:

Szereg: »řchod albo złáćzenie«: Drugie Zámienie řłońca dáleko řřářřnieyřře dniá 7. Mářcá/ [...] pokaźe řię/ będzie v ten czás řchod ábo złáćzenie řłońca z Mieřáćem^m *MusProgn* A4.]

7. *Konieć, řchylek, kres jakiegoř okresu (a. procesu przebiegájąćego v czasie); záwsze v wyrażeniu przyřmkowym »ná schodzie« [w tym: czego (9)] = in exitu, sub exitu, sub finem Cn* (14): *FalZioł* V 4; Ná schodzie Niemocy/ gdy z kogo gřiřty wynidář niewáďzi. *SienLek* 21v.

a. *O okresach czasu* (10): Gdyby kto řářkolę rozdarř ná zchodzie řirwřřego křięřzyca po wyełżeniu/ thedy v nim náyďdzie dwa kamyki *FalZioł* IV 24d; [*Papieź Wiktor uchwáři*] áby wielkánoc nie inedy byłá řwięconá iedno v dzyeř niedzyelny ná řchodzie *Kwietniá BielKron* 150v; *Ruit ver, Wiořná yuřz yeřt ná řchodzie/ ábo yďdzie precz od nas. Mącz* 361c; *Desistente autumno, Nářchodzie yeřřieni. Mącz* 396d, 160c, 224d, 317a; Potym ná řchodzie *No-uembrář* *Tářarowie* ktorzy z *Molřky wyciágnáwřzyř* połóżyři řię byli v czarnego řářřu *StryřKron* 752, 611, 677; [*CorfusDocum* 1564 nr 131; *Cresc* 1571 35; *KronMieszcz* 9; *DZięń iuřz ná řchodzie/ á wieczornę zorzeř* *Pędzi ná niebo Oćeáńřkię morze. ZbyłEřit* 14].

b. *Schylek řycia, řstarořć* (2):

Fraza: »juź mi ná schodzie« (2): *Fraceo et Fracesco, Lenieyęř/ řniyeřř/ řnuřřnieyęř* Yuřzem cięřřzki od řřarofći/ iuřz mi ná řchodzieř/ řnuřřnym. *Mącz* 135b, 180b.

8. *řmierć* [czyř] (1): *Temi [wierszem i řymem] ia przećiw dlugim lářám řię zářřáwięř/ A zá řhećią onych bogiř/ imię twę wybáwięř Z niepámići niećeřřněyř: że o twęy vrodźieř/ Będzie wiek pozny wiedziałř y po nářřzym řchodzie. KochFrag* 21.

Cf SCHODZENIE

ECB

SCHODEK (1) sb m

N sg řch(o)dek.

řl řtp, Cn brak, Linde XVIII w.

Dem. od „řchod” v niezařřwáďczonym u nas znacź. ‘řtopień, podwyřřzenie’: *Anabathra – řchodek vel řpodnozek. Calep* 66a.

ECB

[SCHODKA sb f

Tekst nie oznacza pochyleń.

sg N schodka. ◊ L schodce.

Sl stp, Cn, Linde brak.

praw. Posiedzenie sądowe:

Wyrażenie: »schodka potrzebna [= nadzwyczajna, doraźna]«:

Anno domini 1597 w nędzelę Byalą (13 kwietnia) stala sye jest schodka potrzebna, na korey schodce bel Adam, woÿth trzesnÿowski, z lawÿcznymÿ [= członkami ławy sądowej] *KsięgaSądTrześ 1597 nr 1501.*

Szereg: »schodka albo prawo«: stala sye jest schaczka potrzebna [...], przy korey schodsse [może błąd transliteracji, zamiast: schodce] albo prawye [= procesie] belo prawa trzesznÿowskÿe *KsięgaSądTrześ 1597 nr 1502.*

Cf SCHADZKA, [SCHODZA], [SCHODŹKA]]

PP

[SCHODZA sb f

Tekst nie oznacza ó.

pl N schodze. ◊ L schodząc.

Sl stp, Cn, Linde brak.

Zebranie, spotkanie, schadzka: thedy napirwey poľuchaycie onego Práwá R.P. o zlecániu wrzędow/ to práwo wytárte y zepfované ieft zwyczajem czáfow nářnych/ ktorefny my ná przelźłych schodzach ták ponowili/ żeby iuz dáley nic nie było zlecáno nikomu przećiwko práwu *KrótrRzecz G2, G2.*

Cf SCHADZKA, [SCHODKA], [SCHODŹKA]]

ECB

SCHODZĄC cf SCHODZĄCY**SCHODZĄCY (13) part praes act**

schodzący (12), schodząc (1).

s- (6), z- (7).

o jasne.

sg m N schodzący (3), schodząc (1); -ący SkarŻyw; -ący : -ąc Mącz (2:1). ◊ G schodzącego (2); -ého (1), -(e)go (1). ◊ I schodzącym (1). ◊ fD schodząc(e)j (1). ◊ pl [N subst schodząc(e).] ◊ G schodzących (4). ◊ L schodzących (1).

Sl stp s.v. schodzić, schodzić się, Cn notuje, Linde XVI – XVII (z Cn) w s.v. ześć.

I. Imiesłów od „schodzić” (11):

1. Przemijający, upływający, kończący się; exiens, vertens, volvens Cn (8): tákżec też niema żaden wąpić/ żeby go do ľkończenia tego schodzącego światá/ niemał w mocy ľwoiey Pan Bog záchowác. *LeovPrzep F3; [Te pierwsze [książki], na ktorem iuz na druk na początku roku dziś zchodzącego nałóżył, poidą wniwecz przez erores wielkie A. Czahrowski, Treny i rzeczy rozmaite, oprac. T. Mikulski, Warszawa 1937, 134].*

W przeciwstawieniu: »idący ... schodzący« (1): (nagł) Nowy Rok. (–) TOż będzie w tym idącym/ co z zchodzącym było: Bo baczę/ że ná niebie nic fye nie zmienilo. *PudlFr 7.*

a. Umierający, kończący życie; decedens JanStat (6): O działkach máłych bes krztu schodzących ták iedni rozumieią: iż [...] *BiałKat 186;* co pomocno duřy wgrzechách schodzący/ by ią dobrze przy ofierze wľpominano? *SkarŻyw 278, 458;* Iefli z przygody y nad mniémánié kto vmrze/ iáko iefli z drzewá ľpádnie/ ábo wtonie: wľtawiamy/ iż o tákowego człowieka ták zchodzącego z światá nie ma byđż żadné pytanie wrzulfáné. *SarnStat 604; [Wiz-FaleczDucha C3v].*

Wyrażenie: »schodzący z świata (tego)« (2): Młoda mátká/ młodego Syná we trzech leciech ľwá śmierćią ofierociáłá/ y w drugich trzech oćieć/ zchodzący z światá tego/ fierotwá ľynaczkowi/ Bogu go y Pánnie przechwálebney oddáiąc/ przyczynił. *SkarŻyw 458; SarnStat 604.*

a. W funkcji rzeczownika (2):

Wyrażenie: »schodzący z tego świata« (2): Czytayze czternáfty y trzynafty Kanón Nicéńłkiégo Seymu [...]: tám iáfny Kanón: áby Bifikupi pilność około schodzących z tego światá mieli *BiałKat 326;* Przeto řarfzy Oycowie nářzy ten Sákráme^t Swiátością pomázania chorych/ y Swiátością zchodzących z tego światá/ zowá. *WujJud 161.*

2. Ustępujący, zwalnający miejsce na urządzie (2):

W przeciwstawieniu: »wstępujący ... schodzący« (2): áby té księgi przelźłych Stárořłów ták ná inné Stárořtwá wľtępujących/ iáko zchodzących [cedentium et decedentium *JanStat 436*] y od innych żywiących były włózoné w ľkrzynkę/ áłbo w ľkrzynię ofobliwá *SarnStat 538 [idem] 938.*

3. [Niedomagający, słabnący:

Wyrażenie: »oczy schodzące [= zmęczone długotrwałym płaczem]«: Iefczé y między tám tymi narody nieodetchnieľ/ áni będzie odpoczynku stopie nogi thwoiey. Abowiem dać thám Pan ferce boiáźliwe/ y oczy z chodzące [deficientes oculos] y duřłé żáłością wtraponá *Leop Deut 28/65 (Linde s.v. zejść).*

4. Spływający, ściekający (o rzece) (1): Decurrens ad Oceanum Gallicum fluvius, Sciekájący/ Schodząc. *Mącz 74b.*

II. Imiesłów od „schodzić się”: łączący się, zbiegający się (1): Concursans, Zbiegájący welpoćek/ Schodzący. *Mącz 74b.*

*** Bez wystarczającego kontekstu (1): Decedens, Odchodzący zchodzący [!]. *Mącz 44a.*

Cf SCHODZIĆ, SCHODZIĆ SIĘ

ECB

SCHODZĄCY SIĘ (4) part praes act

s- (2), z- (2).

Zawsze sie.

o jasne.

sg m N schodzący się (2). ◊ pl N subst schodząc(e) się (2).

Sl stp, Cn brak, Linde XVII w. s.v. zejść.

1. Łączący się (2):

a. Stykający się z czymś, przylegający do czegoś (1):

Wyrażenie: »wespolek się schodzący« (1): Valva, Wrotá/ drzwi/ bramá o dwu skrzydłách/ pierzeze áłbo wierzeze welpoćek fie schodzące. *Mącz 475a.*

b. O rzekach: zlewające się, ściekające w jedno koryto (1):

Wyrażenie: »schodzący się wespół« (1): Rzeki tego miáľtá řlawne/ Rodan z gor kámiennych ćiekácy [!]/ Arár rzeki v miáľtá zchodzące fie welpoľ *BielKron 281.*

2. Gromadzący się, zbierający się w jednym miejscu [do czego] (1): Paroecia, Accolarum conventus, sacraque vicinia – Liud do iednei fari zchodząci fie. *Calep [757]b.*

3. Spotykający się (1): Congrediens, Schodzący áłbo potikayácy [!] fie. *Mącz 147d.*

Cf SCHODZIĆ SIĘ

ECB

SCHODZENIE (10) sb n

s- (8), z- (2).

Teksty nie oznaczają ó oraz é lub oznaczają niekonsekwentnie; o prawdopodobnie jasne (tak w schodzić); końcowe e pochylone.

sg N schodzenie (3); -é (1), -(e) (2). ◊ G schodzenia (3). ◊ D schodzeniu (1). ◊ A schodzeni(e) (1). ◊ L schodzeniu (1). ◊ pl A schodzenia (1).

Sl stp notuje, Cn s.v. schadzka; zstępowanie na dół; Linde XVI w. s.v. zejście; poza tym XVII w. (z Cn) s.v. zejść.

I. Rzeczownik od „schodzić” (3):

1. Koniec, kres jakiegoś okresu (a. procesu rozciągniętego w czasie); exitus Vulg (2):

[Wyrażenie przyimkowe:] »na schodzeniu [czego]«: Roku 1583, na schodzeniu dnia ostatniego decembris, na Kaźmierzu w ľażni u pana Błáżeja był luzar na imię Jan. *KronMieszcz 22.]*

a. Ustępowanie, przemijanie (o chorobie) (1):

W połączeniu szeregowym (I): ábowiem każda niemoc cztery części ma/ początek/ silenie/ łranienie/ á fchodzenie. *SienLek* 33.

b. Śmierć, umieranie (I):

[W przeciwstawieniu: »weście ... schodzenie«: A thák jedno ieft weście wślyftkim ku żywotowi/ y jednoftáyne z chodzenie. *Leop Sap* 7/6 (*Linde* s.v. *zejście*).]

Wyrażenie: »schodzenie z świata [czyje]« (I): Zchodzenia z fwiátá/ y przyzfłego odpoczynku ludzi fpráwiedliwych/ zlofliwi rozumieć niemogá *Leop Is* 57 arg.

2. Opadanie, obniżanie się poziomu (o wodach) [czego] (I): Przetoż dobrze Auguftyń ś. o gołębicy y kruku ktore był Noe z Korabiá ná zwziefczenie fchodzenia wod wyflá/ nápifał: iz [...]. *SkarJedn* 52.

II. Rzeczownik od „schodzić się” (7):

A. Od impf (6):

1. Gromadzenie się, zbieranie się w jednym miejscu; descensio *Calep* (5): Descensio – Zchodzenie, zejfczcie. *Calep* 310b.

schodzenie na co [= w jakim celu] (I): Aleć tho dom ieft nie ná ogármie twoie/ ále ku fchodzeniu ná fwięte modlitwy twoie. *RejPos* 293v.

schodzenie czyje (I): [Bóg mówi:] iuz nie chcę pátrzyć y tych wftáwionych dniow wáfzych/ odnowienia miefiácow wáfzych/ y rokow wáfzych/ y sobot wáfzych/ ábowiem w nich ieft niefpráwiedliwe fchodzenie wáfze [iniqui sunt coetus vestri *Vulg Is* 1/13] *RejPos* 32v.

Wyrażenie: »společne schodzenie [ku czemu]« (I): Nie mamy społecznego ku rádzie fchodzenia. *BielSjem* 11.

Szereg: »schodzenie i rada« (I): [Tarkwiniusz] Ofobne fchodzenia y rády zakazał. *BielKron* 104.

2. Łączenie się (I):

a. Łączenie się w parę (o związku kobiety i mężczyzny) (I):

Szereg: »schodzenie i zejmwowanie« (I): Y to fię w Koncylium Trydęckim poftánowiło: ifz fchodzenie y zejmwowanie tákie [tj. *katolika z heretykiem*] małżeńftwem nie ieft *SkarŻyw* 153.

b. [Z]łączenie, zbicie dróg:

Wyrażenie: »schodzenie drog«: áby tám folwárk twoy był poftánowion/ gđzieby był przyiazd łatwi y zchodzenie drog rozmáitych ktorymiby mogł wozić wozmi *Cresc* 1571 142.]

c. [Przyleganie do siebie, sąsiedowanie ze sobą [czego]: Collimium, zufamenftoffung der ecker. *Pol.* fchodzenie rol. *Volck* 328.]

B. Od pf (I):

1. Zmęczenie spowodowane długotrwałym chodzeniem (I): pod czas też w nim [w mchu leśnym] nogi myć/ wielkie włzenie nogam czyni/ á zwłáfczca po fchodzeniu. *FalZioł* I 151b.

III. [Schody: Z tej sale schodzenie na podwórze *LustrWpol* I 75.]

Cf SCHOD, SCHODZIĆ, SCHODZIĆ SIĘ

ECB

SCHODZIĆ (317) vb impf i pf

impf (278) [w znac. I.], pf (39) [w znac. II.].

s- (251), z- (64), zs- (2).

o jasne.

inf schodzić (30). ◇ *praes* 1 sg schodzę (10). ◇ 2 sg schodzisz (I). ◇ 3 sg schodzi (102). ◇ 1 pl schodzimy (2) *RejWiz*, *RejPos*, schodzi(e)my (2) *BielKom*, *KolakCath*, schodzim (I) *SkarJedn*. ◇ 3 pl schodzą (36). ◇ *praet* 1 sg m [schodziłem], -em, -m schodził (5). ◇ 3 sg m schodził (14), schodzi(e)ł (7); -ił : -(e)ł *LibMal* (6:7). *f* schodziła (4). *n* schodziło (14). ◇ 1 pl m pers schodziliśmy (I). ◇ 3 pl m pers schodzili (14). *subst* schodziły (4). ◇ *plusq* 3 sg m był schodził (I). ◇ *fut* 3 sg m schodzić będzie (I). *f* będzie schodziła (I). *n* schodzić będzie (2) *Mącz*, *ActReg*, będzie schodziło (I) *LatHar*. ◇ 2 pl m pers będziecie schodzić (I). ◇ *imp* 3 sg niech, niecháj, niechájże schodzi (8). ◇ 3 pl niech schodzą (I). ◇ *con* 3 sg m by schodził (3). *f* by schodziła (2). *n* by schodziło (30), [by schodzi(e)ł]. ◇ 2 pl m pers byście schodzili (I). ◇ 3 pl m pers by

schodzili (2). *subst* by schodziły (2). ◇ *part praes act* schodząc (9). ◇ *part praet act* schodziwszy (4).

Sl stp, *Cn notuje*, *Linde XVI – XVIII w. s.v. zejść*.

I. impf (279):

1. Poruszać się, zwykle idąc (40):

a. Zstępować, przemieszczać się w dół; descendere *PolAnt*, *Calep*, *Vulg*, *Cn*; *devenire Calep* (29): Demearé – Stepuię, Schodzę. *Calep* 303a; *Descendo* – Stępuię, zchodzę. *Calep* 310b, 315b; [*ReuchlinBartBydg* Q5v].

schodzić dokąd (I): á ktory [w dniu Sąd] będzie ná dáchu; niech nie fchodzi do domu *WujNT Mar* 13/15.

cum inf (I): [w dniu Sąd] kto będzie ná dáchu/ á naczynie iego w domu; niecháyże nie fchodzi brác ie *WujNT Luc* 17/31.

Ze zdaniem celowym [aby] (2): Onego to [tj. sądnego] dnia iefliżby kto był na domu/ á naczynie iego w domu niecháyżec nie fchodzi aby ie brác miał *BibRadz Luc* 17/31; *WujNT Mar* 13/15.

W przeciwstawieniu: »schodzić ... wschodzić« (I): Y widziál [*Jakub*] drábinę od ziemie áfz do niebá/ po ktorey Aniołowie/ iedni zchodzili/ drudzy wchodzili *SkarŻyw* 347.

Zwroty: »na doł schodzić« [w tym: po co (I)] [szyk zmienny] (3): *GórnDworz* P5v; á gdy [*Szymon*] ná flupie miefzkał/ [...] á zchodzić przedfię ná doł niecháił: ále żeby mogł ftać/ drábinę do flupá przywiazáł *SkarŻyw* 29; [*św. Benedykt*] Iednemu kłafztorowi ná fkále pofádzonemu/ wodę modlitwą fwoią zfkáły wywiódł: ifz ná doł fchodzić po wodę nie było trzeba. *SkarŻyw* 250.

»schodzić z gory« = *descendere de monte PolAnt* (3): A gdy fchodzili z gory zákazał im [uczniom] Iezus mowiąc. Nikomu niepowiedayćie widzenia *BudNT Matth* 17/9; potym ná wierzech iedney gory wftąpił [*Szymon*]/ y tám áby z niey niefchodził/ [...] láncuchem fię żeláznym [...] zá nogę przykował. *SkarŻyw* 29, 491.

»z nieba schodzić [gdzie]« (I): toć ie [*Krepskich*] Wulkan flódzil/ A tylko tu dla tego ná fwiát z niebá fchodził. *PapPan* Y2.

»z wierzchu [= z góry na dół] schodzić« (I): [*mysz*] Ięły mie-dzy fobą mowil/ Iákoby fie kotá chronić. Y ták fobie vrádziły: Aby z wierzchu nie fchodziły *BierEz* K.

a. O procesach fizjologicznych (zwykle o substancjach biorących w nich udział) (7):

schodzić z czego w co i na co (I): abowiem [sok chebdowy] broni reumy s chodzić z głowy w gardło y na pierfi *FalZioł* I 47c.

schodzić ku czemu (I): przeto y ona flegma gruba á ciężka ku nogam fchodzi *GlabGad* I2.

schodzić w co (2): *FalZioł* I 47c; Czemu mamki z parobki przebywające plúią dzieci ktore trzymają. (–) Bowiem tego czału mleko ich bywa rzadkie gdyż czo lepfa iego częfcć zchodzi w macicę *GlabGad* H5.

schodzić którędy do czego (I): Gula, Gardziel álbo drógá w fziy którą potráwá fchodzy do żoładká. *Mącz* 150b.

schodzić którędy z czego (I): [Nozdrza są jako rynná] po którę wzfzyftká wilgotność ná doł z głowy zchodzi *Oczko* 14v.

Zwrot: »na doł schodzić« [szyk zmienny] (3): *GlabGad* L6v; Pod ráną mu [*koniowi*] wykárbowác by ropá zchodziłá ná doł *SienLek* 179; *Oczko* 14v.

β. O wodzie: splywać, odpływać; destillare *Mącz* (6): *Aquagium et aquae ductus*, Rów którym woda fchodzi. *Mącz* 13b, 415c; Kiedy też będziełz chćiał ábyć Staw dobrze fchodził/ włóz żłoby głębię niżli dno v Stáwu/ á to dla tego ábyć flaw mógl dobrze fchodzić. *Strum* G.

schodzić do czego (I): Spół do niego [do stawku] woda będzie fchodziłá *Strum* P2.

schodzić którędy w co (I): Od tey fkály od záchodu Słońcá miáfto fzło ná doł zniżáiąc fie/ [...] gdzie iuz miáfto dochodziło brzegu wody y vliczki/ kthorą wzfzytkie plugaftwá z miáfthá w Cedron fchodziły. *BielKron* 264v.

γ. O ruchu Słońca po sferze niebieskiej [do czego] (I): flóncze ktore obchodząc then krąg wzfzytko ofwieca/ żimie do nainifzfzego ná niebie znáku fchodzi *GórnDworz* L15v.

b. Opuszczać jakieś miejsce, odchodzić, wychodzić (10):

schodzić skąd (3): *MetrKor* 34/268, 37/3v; A ci którzy fie od brácie oddzielaią częściami/ máią fie ręczyć/ iako bez wolnego liftu z Páńflkiego imienia zchodźić nie máią. *GostGosp* 44.

W połączeniu szeregowym (1): a tham stego zamku nyemą schodzyć any flya spulczacz, any zadnym wymyfllyonym obyczayem snyego sgycz *MetrKor* 37/3v.

W przeciwstawieniu: »schodzić ... następować« (2): Skoro wieczór/ ci [wrogowie] zchodzą/ drudzy nástępuią/ Wflzytki/ iako pśi głodni *KochPs* 85, 86.

Przen (5):

schodzić z czego (2): We dnie/ y w nocy mury fwawola obchodźi/ Z rynku niepráwiedliwość/ y wćik nie schodźi. *KochPs* 81; *PudlFr* 8.

Przysłowie: Niechay niechodźi cáto Coć fye do rąk doftáto *KochPieś* 16.

Fraza: »nic nie schodzi« (1): DAYcie Pánie Suchédni: bofmy wyfuflzyli Káżdą beczkę/ coście ią byli nápełnili. Z ftótu téz nic nie zchodźi [tj. *nic na nim nie ma, wszystko zostało zjedzone i wypite*]/ to fámi baccićie *PudlFr* 8.

a. *Opuszczać, przestać wspierać [z kogo, z czego]* (2): áby święta ftraż á opieká iego [Boga]/ nigdy nie schodźiła z onego fthadká iego. *RejPos* 122v, [279]v.

c. *Podchodzić, zbliżać się ukradkiem; inopinatum advenire, improviso accedere, intervenire (ex occulto) Cn [na kogo]* (1): Te dy ieden z nich [Prusów] nagorfzy čicho schodząc ná S. Woyćiechá/ [...] okrutnie go wiofleł z tyłu miedzy łopátki vderzył. *Skar-Żyw* 355.

d. *Włóczyć się, wędrować*: lustro, -are eciam i(d est) wzno vicz, lanżanczicz, Schodzicz *ReuchlinBartBydg* Q5v.]

2. Unikać, wymawiać się (4):

schodzić z czego (1): Wflzákoż téz záfię/ niechay [dworzanin] z nieumiećnością swoią bez potrzeby ná plác nie wyieźdza/ bo by to byłá spoflna rzec/ [...] Tego iá niechcę/ [...] ále gdzieby go do czego powabiono/ á onby thám w tym/ nic nie rozumiał: rádzę áby co naybárziej s tego schodźił *Górndworz* N4v.

schodzić komu (2): Decedere alicui, pro illum aversari, Schodzić komu/ Chronić fie go. *Mącz* 44a. *Cf Zwrot*.

Zwrot: »schodzić z oczu« [w tym: komu (1)] = *ab oculis cedere* *Mącz* [szyk zmienny] (2): Dispareo, id est a conspectu recedo, Schodzę z oczu zwiyam precz. *Mącz* 278a, 45a.

3. Przechodzić na kogoś drogą sukcesji, następstwa (tu: o kapłaństwie) [na kogo] (3):

schodzić z kogo (1): Druga byłá różność miedzy temi káplánftwy/ o ktorey fzeroko Páweł ś. mowi/ iż káplánftwo Melchifedechá/ iedną tylo ofobę miało/ z ktorey nigdy ná inne nie schodźiło *Skar-Kaz* 156b, 156b.

Szereg: »nie schodzić ani spadać« (1): A owi (cofz Aaronowego wrzędu kápláni) wiele fie ich ftávali káplány dla tego/ iż dla fmierći niemogli trwáć náwiek/ ále ten (cofz Pan Kryftus) trwa záwflz/ y ma káplánftwo wietzne/ ktore niechodzi/ áni fpada ná żadne⁸⁰ *KrowObr* 181.

4. Podupadać, słabnąć, niszczyć, ponosić uszczerbek (33):

a. *Pod względem jakości i nasilenia* (21): Tu w Polfzcze/ tákże w Litwie/ w Ruśi domy zacne/ Iáko fię téż wywodły Fámilie znáczne. Ktorech tu nie wfpominam/ gdyfz widźicie fámi/ Iáko fię wflzytko mieni y zchodźi z czáfami. *KolakCath* C4.

schodzić komu (1): [Michał Gliński] iáko wielkie fzczeńście miał zá krolá Alexandrá/ thák mu záfię schodźiło zá Zygmuntá/ pierwey dármo miał/ potom zá pienádze mieć nie mógł przyiacieli *BielKron* 405v.

schodzić na czym (1): SWiát widźimy iż ná wflzytkim schodźi *BielKron* A5.

W przeciwstawieniu: »schodzić ... moc brać« (1): Za czym nafz ięzyk [...] bárzo z chodzi/ á Lacina lub Włofzczyzna z Niemczyzną moc v nas biorą *BudBib* b4v.

Zwrot: »na doł schodzić« (1): Y táfzto fpráwiedliwość w Niebo záś przywodźi/ A bez fpráwiedliwości wflzytko nádoł zchodźi. *KolakCath* C4v.

Szereg: »schodzić i niszczyć« (1): Postquam extenuari, spem nostram et evanescere vidi mutavi sententiam, Yákom obacził że nadzieyá náfza fchodźiła y nilfczálá odmieniłem vmysl fwóy. *Mącz* [407]c.

a. *Tracić majątek, ubożać* (4): A gdzie mogą tu fię dłużá A ták z chodzą brácia náfły *RejRozpr* 12v; *RejZwierc* 52v.

schodzić na czym (1): A owfleł ci náwflsem wiecey fchodźi/ ktoryz lwom wmożnofćiach bywáli przyrownani *RejPs* 49v; [[*pan Strusz*] ludziom ubogim, ktoryz częstokroć albo odkupując dziatki i żony swe u Tatarów, albo szkody [...] podymuiąc od nieprzyjaciela pogranicznego, na majątnościach swych schodzą, odpuszcza czynsz i daninę *LustrRus* I 166].

W porównaniu (1): Abowiem ták fortuná fwe kołá obráca [...]. Ze ony zacne domy ták iáko mgłá fchodzą *RejWiz* 100v.

[*Szereg*: »niszczyć a schodzić«: wflzák widźimy ná oko/ [...] że [...] Fámilie wielkie [...] přtko w Bożym gminie żálofnie nilfczeią á z chodzą. *Respons* K2.]

β. *O siłach fizycznych i psychicznych: słabnąć, podupadać* (10): Exoleo, Przelstáwam rość/ fchodzę/ flárzeyę fie/ nilfczeyę. *Mącz* 262a, 438a.

W przeciwstawieniu: »mnożyć się ... schodzić« (1): Podług biegu żywych rzeczy ná świećie/ Cyáło człowiecze nigdy ftáć w iedney mierze nie może: ále/ álbo fye mnoży/ álbo schodźi. *Sien-Lek* 12.

Zwroty: »schodzić na myśli« = *szaleć* (1): Caveis clausi plurimi despondent, W klatkách zamknieni pofpolicie rádzi fchodzą ná myśli y zdycháją. *Mącz* 410a.

»na pamięci schodzić« (1): Hinc oblivionem cibi subrepre aiunt, Powiedáją ze ták ná pamięci fchodźi yż co yádł nie pámięta. *Mącz* 352c.

»z sił schodzić« (1): á po dwu y czterdzieści lat/ [...] iuż zwykli ludźie/ s sił przednym zebránym/ fchodźi *LeovPrzep* Iv.

»schodzić na zdrowiu, [w zdrowiu]« (4): Tabesco, Schnę/ nilfczeyę/ Ginę/ Lecę/ Schodzę ná zdrowiu *Mącz* 437d, 437b, 479b; Aleć to napewnieyfza ná dobyte zamku/ obledz w koło á nie dopuflczáć żywności áni Ludzi ná pomoc do niego: Kiedy ták wčas vczynifz/ niepodobna rzec/ [...] áby przed fmrodem albo głodem nie muflieli fchodźić ná zdrowiu álbo fie poddáć *BielSpr* 63; [Węże, jaszczorki, źmije za bogi domowe Mieli [Litwini] [...]. Także, kto by ich w domu nie miał, tam już wszyscy Rzeczy schodźiły w zdrowiu, na ludziach dobytki. *StryjPoczqt* 236].

Szeregi: »schodzić a niszczyć« (1): Syntexis, Nilfczenie/ fchodzenie/ gdy yeden fchodźi á nilfczeyę ná zdrowiu *Mącz* 437b.

»schodzić i ustawać« (1): Exolescere et deficere, Schodzić y vftáwáć. *Mącz* 262a.

b. Pod względem ilości lub wielkości (12):

schodzić komu (3): RAMfzowie to ftáry dom/ lecz nam iákoś fchodzi/ A wflzák y to może być/ że to fzczeńcie zgodzi/ Iż fie ielfcze rozmnoży *RejZwierc* 89, 89; SZkodá że nam to gniazdo [Milanowskich] iuż ták mármnie ginie [...]. Ale to ftąd rozumiem iże iuż nam fchodzą/ Bo fie flyfzę przez iáiec by Głázowie rodzą. *Papri-Pan* Z2v.

schodzić na czym (2): á téż fchodźili [Polacy] ná koniech/ ná żywności *BielKron* 412, 412 marg.

W połączeniu szeregowym (1): *BielSpr* 58 cf *Zwrot*.

W przeciwstawieniu: »schodzić ... wstępować«: iako i ryńskich słotych i infzych drofłfzych abo tańfzych cena rás fchodzi drugieras wftępuie *MurzNT* 87 marg.

Fraza: »cena schodzi«: *MurzNT* 87 marg cf *W przeciwstawieniu*.]

Zwrot: »na doł schodzić« (1): ROzpłodźił fie Turecki Lud/ rozmogł y wynioł ku gorze ták bárzo/ iż iuż nie przydzie mu ná infzá/ iedno ná doł fchodźi/ ginąc á nilfczyć *BielSpr* 58.

Szeregi: »schodzić i opadać« (1): Y ośiął Korab [tj. arka Noego] księżycą fiodmego [...]. Ale wody schodziły y opadały [ibant et decrescebant]/ aż do dzieńtę⁸⁰ księżycą *Leop Gen* 8/5.

»schodzić i być umniejszony« (2): Iż widzimy poſpolity fkarb królestwa nálezego w Zupách Krakówfkich wftawicznie zchodźić y bydź vmnieyſzony [decrescere et minui *JanStat* 50] *SarnStat* 925 [idem] 384.

Przen: Uniąć się, maleć (1):

W przeciwstawieniu: »rość ... schodzić« (1): *KrowObr* 243 cf *Szereg*.

Szereg: »umniejszać się albo schodzić« (1): Kryftus Syn Boży vkrzyżowany muſi rość y Pánem być/ á ia vmnieyſzać fie/ álbo schodzić [Illum oportet crescere, me autem minui *Vulg Ioann* 3/30] *KrowObr* 243.

a. O kwadrach księżycy: umniejszać się (2):

Fraza: »księżyc (a. miesiąc) schodzi« (2): A to w tén czas ma być kopana Piwonija gdy księżyc z chodzi *FalZiol* V 43v, V 118.

5. Kończyć się, przemijać, zanikać (90): A ty pánie fáfiedzie rozmyſlay fie ná to/ Iż zówdy zimá przydydzie kiedy schodzi lato. *RejZwierc* 241v; Słońce nam zówdy ſwiećić/ dzień nigdy niezchodźi *KochTr* 22; *GoslCast* 31.

W porównaniu (1): Człowiek naródnony z niewiáfty/ [...] ieft rozmáitey nędze pełen: ktory wychodźi iáko kwiát [...] y zchodźi iáko cień *KuczbKat* 430.

W przeciwstawieniu (1): »schodzić ... nastawać, stać« (1): Narod fchodzi á narod náftawa/ á zyiemiá ná wieki ftoi [cf *Vulg Eccle* 1/4]. *BielKron* 79.

Frazy: »[komu] czas schodzi« (3): Y widzę ia moy pánie że s tey krotochwile/ Zówdy wam czas po myſli fchodzi bárzo mile. *RejWiz* 68; Y nie gańmy komu czas/ z dobrá myſlá fchodzi/ Bo ſpytay Sálomoná/ iáko fmętek fzkodzi. *RejZwierc* 88; *RejZwierc* 241v.

»schodzi(-a) dzień (dni)« [w tym: komu (1)] [szyk zmienny] (2): áteż iem [ludowi bożemu] zlekkoſciá á zwielką trudnoſciá zchodźiły dni żywotá ich. *RejPs* 115v; Iáko żadny dzień bez fmętku nie fchodźi: Nowa przyczyna/ rzewniefzy płáč rodzi. *GórnTroas* 12.

»schodzi dzień« = *nadchodzi wieczór* (1): Ale go oni [uczniowie Jezusa] przynućili mowiac: Zoſtań z námi/ boć iuż ieft tuż k wieczoru y fchodźi dzień [inclinavit dies]. *BibRadz Luc* 24/29.

»[komu] godzinki schodzą« (1): Iaciem iáko excitarz co brząkam po fłowie/ Ale wy wybijajcie wieldzy zegárowie. By wam mármie godzinki dármie nie fchodźiły *RejZwierc* 253.

»schodzą lata« [w tym: komu (1)] [szyk zmienny] (2): W wzdychániu látá me fchodzą żadne fie nye wroći. *LubPs* H2v; *RejZwierc* [213].

Zwrot: »schodzić darmo, marnie« [szyk zmienny] (1): Pátrz iáko fchodzą tákim mármie látá/ Co fie wdawáią w roſpuſtnoſći ſwiátá. *RejZwierc* [213], 253.

»schodzić z oczu« = *znikać z pamięci, być zapomnianym* (1): Weyźrzy PANie ná twarz pomázáncá twego/ [...] á niech nie fchodzą z oczu twych blizny ran iego ná wieki *LatHar* 271.

»z pamięci schodzić« = *ulegać zapomnieniu* (1): Z Pámieći fchodzą czáfy/ żywotá nálezego/ Nie ináčzey iák fłowá rzeczenia wftanego *GrabowSet* Ev.

Przen (1):

Zwrot: »z wichrem schodzić« = *prędko przemijać* (1): Nie żádam ia co równo z fkrzętnym wichrem fchodźi/ Pámieć z wieki miefzkána/ ná tę myſl tu godźi. A to fobie poáždnie w myſl fwoię wlepiá/ Y wiecznie przywázána przy niéy/ chce/ by bylá Zylá wiáry y cnoty dowćipu ſćiętego. To moy fkarb/ Boga profzć/ bym był bogat z tego. *GoslCast* 9.

a. Umierać, też: być bliskim śmierci [w tym: o zwierzętach (1)]; *descendere* *Vulg*; *finiri* *PolAnt*; *interire* *Modrz*; *decedere* *JanStat* (74): Tákteć duſze cnotliwych ludzi co tchu fchodzą/ Do tychżeć tám rádoſći też zówdy przychodzą. *RejWiz* 116; *RejPos* Ooo3v, Ooo4; *BudBib Is* 57/1; *SkarJedn* 93; Tá pánna/ będąc pánna zaniebdána zchodźi. Ale gdy ſwégo czáfu w małżeńſtvo wftąpiá/ Oycu

więcéy nie przykra/ á mężowi miá *KochEpitCat* 111; S mierć [!] ieft końcem wſzytkich choć nie rázem fchodzą *WisznTr* 34; *ActReg* 29; *GrabowSet* T2v; *SarnStat* 10.

schodzić ku czemu (1): Cofz zá korzyſć wę [!] krwi moiey/ ponieważ że z fchodzę ku fkázie? Zalić chwałę będzie czynił proch/ ábo prawdę twá będzie wyznawał? *Leop Ps* 29/10.

schodzić czym [= z jakiego powodu] (3): *RejWiz* 129v; Bárány odeymowác od owiec/ y ták ie przypuſzczáć/ coby fie ná czas dobry lęgly iágnięta: bo tym owce zchodzą w głupich goſpodarzow. *GostGosp* 106; Awo nie może fie nic w tey wioſce wchowác. Nákoniec y Tátárow, ktory ieft nayduſzły y nacyierpliwý naród, nie naydzie fie żaden, Coby tám fzeſć mieficy przetrwał y żyw zoſtał; Wfzyſcy kádukiem [= z powodu zarazy] zchodzą. *CiekPotr* 43.

schodzić z czym (3): *RejKup* c3v; [Jest rzeczą pewną] iż kto w tey wierze [katolickiej]/ z pokuta/ y z Sákrámenty ábo z prágnieniem ich fchodźi: iż wieczną ſmierciá nie vmiera *SkarKaz* 384b. Cf »schodzić z ſwiata«.

schodzić w czym [= w jakim stanie] (11): A tych duſze ktore w wczynionym grzechu ſmiertelnym ábo w łamym pierworódnym fchodzą/ zaráz do pieklá idą *SkarJedn* 273; *SkarKaz* 383a, 384b. Cf »schodzić z ſwiata«.

schodzić skąd (1): Bo w coż fie pánowanie káżdego przygodzi/ Ieſliże ſtąd bez ſławy iáko żwirzć fchodźi. *RejZwierc* 249.

W przeciwstawieniach: »schodzić ... nastawać, urodzić się« (2): ták to co fie z ciála y ze krwi rodzi/ iedno fchodzi á drugie náſtwa. *BudBib Eccle* 14/19; Gładkoſć Bóg dáie/ á kto bez niéy fye wrodzi/ By nabárziéy prácowá/ bez niéy tákież fchodźi. *KochDz* 107.

W porównaniach (4): *RejWiz* 129v; á mádre mu záſię to należy/ iżby omyſláł dobre poſpolite/ á odnoſząc zá pocźciwe ſpráwy ſławę y pochwałę/ nie ſzedł milczkiem s ſwiátá/ iáko nieme żwirzćtá fchodzą. *GórnDworz* Bv; *RejPos* 221v; *RejZwierc* 249.

Zwrot: »marnie schodzić« (1): Ale gdybychmy y my theż dzieſiefly Xerxefowie wefzli ná wyſoká gorę/ á pomyſlili fobie weźrzawly nie ná woylko ále ná wſzytek ſwiát/ iáko mármie ludzie fchodzą á częſto giną [...] moglibychmy też záplákáć *RejZwierc* 170v.

»(pustopas) bez (a. przez) potomstwa (a. potomków) schodzić« = *sine liberis interire* *Modrz*; *absque prole decedere* *JanStat* (3): Pátrz iefli to lekka rzecz gdy czáfy przychodzą/ Iż krolowie puſtopás bez potomſtwa fchodzą. *RejZwierc* 249; nigdy żaden [ſławny mąż] niezofławił po fobie ſyná Rzeczypoſpolitey pożytecznego: Bo ábo bez potomkow zchodźili/ ábo tákie niewáli/ żeby lepiey było znić z ſwiátá niemiawly ich. *ModrzBaz* 47; *SarnStat* 653.

»ſmierciá [jaką], przez śmierć schodzić« (2): Co fie kolwiek ná ſwiát żywo rodzi/ Wſzytko przez ſmierć gdy czas przydydze fchodźi. *BielKom* D4v; Iednáką ſmyercyá ták mádry yák ſłalony fchodzi *LubPs* N2; *KlonWor* 12.

»schodzić z (tego) ſwiata, na inny ſwiat« [w tym: w czym (8), bez czego (3), dla czego (1), komu (1), czym (= którędy) (1), z czym (1), dokąd (1)] = *perire* *Modrz*; *de hac luce decedere* *JanStat* [szyk zmienny] (41): *OpecŻyw* 48v, 150v; Ale iże porady lekarzkiey nie maiá [ludzie w niektórych miastach]: muſzą przed czaſem fchodzić z tego ſwiata. *FalZiol* +2a; *KromRozm I* K2; *KromRozm III* C8v, M2; *BielKom* B4; *KrowObr* 201v; *RejWiz* 172, 192; *BielKron* 334; *RejAp* CC3; *RejPos* 260v, 321v; Ia iż iuż teraz oto s tego ſwiátá fchodzę/ Tedy to wſzytko fobie ná pámieć przywodzę/ Abych dofyć wczynił ſwoiey powinnoſći *HistLan* Ev; *KuczbKat* 430; Abowiem wiefz iż y człowiek poćiwy fchodząc s ſwiátá tego/ moze oddáć teſtámentem [...] rzeczy ſwoie *RejZwierc* 197; Bo nieiednáko wſzyſcy zte⁸⁰ ſwiátá zchodzą/ ále iedni z grzechámi cięfzkiemi/ [...] á drudzy bez grzechu żadnego *WujJud* 202v, 203v; *BudBib Is* 57/1; *BialKaz* D2; *ModrzBaz* [38], 70v; *SkarJedn* 274, 295; dáie fie wſzyćiek ná náukę S. koſćiołowi Rzymſkiemu/ pod ktorego poſłuſzeńſtwem wefoło z tego ſwiátá fchodzę. *SkarŻyw* 203; *WerGoſć* 232; *ZawJeft* 47; *Phil* M2; *LatHar* 158; Trudno tych wrot omináć/ kto-

remi zchodziemy Ná inny świát KolakCath Cv; WujNT 51; WysKaz 19, 32, 34; SarnStat 10, 653; Wpòmni łobie włzyłki oné drogi iego [Jezusa]/ Gdy z tego świática zchodził dla zbáwienia twégo. Sieb-Rozmyśl A3; SkarKaz 383a, 578b; Táaka ieft niebożátek złodzieiow zapláta: Táak [tj. śmiercią przez powieszenie] niepoczęiwie zwykli zchodzić z tego świática. KlonWor 40, 63.

»schodzić z żywota« (2): *RejPos* 258v; á wiele złych/ [...] wiele też dobrych/ niewziáwłzy żadney zá cnoty łwoie zapláty fchodzą z tego żywota *KuczKat* 90.

Szereg: »schodzić a ginąć« (1): *RejZwierc* 170v cf »marnie schodzić«.

Przen: O księżycu symbolizującym ludzkie życie: *zachodzić* (1):

W przeciwstawieniu: »wschodzić ... schodzić« (1): Náłtań łzczęśliwie/ ty Mieliącu nowy/ S taką pogodą/ y tak ludziom zdrowy/ Iáko ten przełżył/ po którym ty wfchodziłz/ A niech łie ciełzym/ że nie rychło fchodziłz. *KochSz ktv*.

6. Bezpodmiotowo (109):

a. Komuś brak czegoś, tj. nie ma wcale lub ma za mało; z przyczynieniem: ktoś ma dużo [schodzi (komu, czemu) na kim, na czym (75)]; desit Mącz, Vulg, deficit Mącz, Cn, abest Mącz; detrahi; qui inopia laborat Modrz (106): KromRozm III Av, D4; GliczKsiąż C8; GroicPorz i3; RejZwierz 52, 77; Widziłz że ty iáko bogáctwo pieniężne vbogie ieft v tych Krolow/ którym ná ludziách fchodzi. Orz-Rozm N2v; Favore defectus, Schodzy mi ná žiczliwośy y ná przyażni łuckiey. Mącz 115a, 115a, 128b, 138a, 183d, 201b (13); Ná ołtátek y thobych pánu przypòmniał/ áby łie łtárał o łpokoiny/ á bełpieczny żywoth poddánych łwoich/ á ktemu žeby żadnemu ná dobrach wmyłtu/ ciála y fortun nie fchodziło *GórnDworz* li, Ff3; *HistLan* A4v; *WujJud* a2v; á wczynił [Bóg] dofyć nie tylko łobie łámemu/ ále też y nam: ták że iuż nam nic nie fchodzi ná łáfce y dobroci iego *CzechRozm* 221; *PapRpan* Cc2v; Pospolicié łie to zachowuie/ iż ktorzyby rzemieśnik zábił pła/ ten rzemiołá mułi przełtác robić/ [...] á kto zábiye człowieká/ ten mieyłca łwego nietráci/ ná iego rzemiełe/ y ná iego v ludzi mnímániu nic mu niefchodzi [nihil de existimatione decederet]. *ModrzBaz* 6v; LEcz iáko łudzie ktorzi łię do roboty godzá od žebrániny máią być odpádzáni/ ták záię ktorzi łá prawdziwie vbogiemil/ á fchodzi im y ná łilách y ná żywnośi/ máią być opátrzeni *ModrzBaz* 37v, 4v, 72v; Iednego dnia męczeńłwo wćirpieli [święci Piotr i Paweł]/ áby záraz obádwá do Chryłtułá przyłzi. ná iednym mieyfcu/ áby ktoremu z nich ná Rzymie nie fchodziło [tj. aby nie poczuł się gorszy z powodu śmierci poza Rzymem] *SkarJedn* 91; włzák nie łamym łhlebem człowiek żyw: czego nie doye ciála/ dułżnym łię pokármem/ ná ktorym mi fchodzić nie może/ nágrodzi. *SkarŻyw* 51; Oddzielił tefz [Mojżesz] iedno pokolenie y narod Aaronow/ áby znie⁶⁰ łame⁶⁰ y ze krwi iego káplany mieli/ ná nich im nigdy niefchodziło *SkarŻyw* 482, 136, 463; *CzechEp* 252; Y przybywác mu [bezwzględnemu oszustowi] rzkomo/ ále niewiém czemu Záwždy ná czymśi fchodzi páńłtwu niełporemu. *KochPieś* 3; *ActReg* 137; niefchodzi wálżéy Kró: M. ná tych rzeczách/ ktoré ták wielkiéy woynie łłuzá *OrzJan* 123; Nie fchodzi tedy nic wálżéy K.M. ná nas: póydziiemy gdzie poprowádzilz *OrzJan* 134; á obácž to tu/ że y fáłżem robiącym wczýcielom/ ná obrokách y datkách nie fchodziło/ iáko y złym Lewitom v Żydow. *LatHar* 128; Schodzi mi ná pokorze/ fchodzi ná cichośi/ fchodzi ná ćierpliwośi *LatHar* 233; znácznieyćiby iefczé ná cnotách fchodziło/ gdyby łię to nabożeńłtwo święte [tj. komunię] opuśiło. *LatHar* 250; PAnie Boże/ [...] rácz to dáć/ áby przez iego [św. Dominika] przyczynę/ y ná łwieckiey mu [Kościółowi] pomocy nie fchodziło *LatHar* 449, +3v [2 r.], +7v, 2, 34, 131 (18); *WujNT* 1. Cor 1/7; *WysKaz* 9; VVOIEVOD záś dwánaście powtore rządzilo: Lecz im/ iáko y pierwłzym/ ná rządzie zchodziło. *KlonKr wstęp* A2; Woleli [święci] ná łię być twárdemil/ áby bliżnim ná potrzebách nie fchodziło *SkarKaz* 638b, 2a, 315b, 633a, 638b; Iefli nam ná wielkiey y nábytey náuce do łpraw Rzeczypołp: fchodzi/ wždy ná modlitwie do P. Bogá/ y ná miłośi ku złotey oyczyźnie [...] niechay nie fchodzi. *SkarKazSej* 663a-b.

schodzi na kim, na czym [z elipsą „komu” lub z okolicznikiem zastępującym to dopełnienie] (19): GroicPorz h4v; *RejWiz* 193; Communire aulae autoritatem, [...] Opátrzić áby nic ná powadze dworu nie fchodziło. *Mącz* 237a; desunt vires tamen est laudanda voluntas, Aczkołwiek ná łilách fchodzi jednák wola ma być chwálona. *Mącz* 509c, 182d, 277c, 401d, 407d; *SkarŻyw* 83, 372; Bóg ci [...] pomoż młody RADZIWIŁE: Niefchodzi tu ná fercu iuż áni ná łile *KochJez* A2v; *ActReg* 26; Skarb nie ołzácowány/ ieft męká zbáwiciela náłżego: [...] kiedy ná mądrośi fchodzi/ kiedy łprawiedliwośi nie łtáie *LatHar* 264; A gđziebie co ná wrzędách/ áłbo iednym z nich fchodziło/ máią byđž o to do Trybunálu *ex officio* pozwáni/ od wkrzywdzonych *SarnStat* 120, 613, 962; Dobrych záwłze y cnych miłośnikow oyczyzny godzi łię ochrániác/ ná ktorych też z łálki Bożey nie fchodzi *SkarKazSej* 694a. Cf »na łeciech schodzi«, »schodzi na pamięci«.

schodzić ku czemu (1): Nie fchodzi mu [*Stanisławowi Zawadzkiemu*] ku cnotcie/ nigdy nic ná chęci. *RejZwierz* 86.

schodzi komu czego (1): Schodzi mi nádzieye. *Mącz* 407c.

schodzi na czym dla kogo (1): Non metuo me mihi desit sermo abs te, Nic łie nie obawám ábyć ná rzeczy dla mnie nie fchodziło. *Mącz* 429d.

Frazy: »na łeciech schodzi« [w tym: *komu (1)*] (2): Ale to twierdzić moę y łmiem/ yž tym łniey nam przechodzą łata/ albo nam tym łniey ná łeciech fchodzi [...] im wiecey czału wybormym naukam pozwolám. *KwiatKsiąż* Q; *SkarŻyw* 136.

»na niczym (a. ni na czym), w niczym, na żadnej rzeczy nie schodzi [komu, czemu]« = *nicego nie brakuje; nihil desit, in nullo deficiens Vulg [szyk zmienny] (6:1:3):* Omnia habet bona quem penes est virtus, Wni czym temu niefchodzi kto cnotę ma. *Mącz* 289c; *CzechRozm* 237; Nie fchodzi tedy piłmu ł. ni náczym/ áby nas dołtátecznie/ o tym włzytkim/ co ku zbáwieniu náłży/ wpwnić y vtwierdzić nie moęło. *NiemObr* 78, 79; *ZawJeft* 25; Nie zchodzi nam z łálki páńłkiéy ná żadney rzeczy nie ná Krolu/ nie ná Senacie/ nie ná dołtátku woieniym *OrzJan* 69, 59; *WujNT* Tit 3/13, *Iac* 1/4; Owá Polakom ná niczym nie fchodzi *KlonFlis* C2; [*ListyPol* (1547)/436].

»schodzi na pamięci« [w tym: *komu (1)*] [*szyk zmienny*] (2): Memoria deficio, Schodzi mi [!] ná pámięci. *Mącz* 115a, 115a.

»na rozumie (i dowcipie) (nie) schodzi [komu]« = *qui viribus animi destitutus est, mentis inopia laborans Modrz (4):* Myłác y Yewá w Ráyu wczym przebyerác/ y ná rozumeyé yey nye fchodziło [...] á jednák łye złego á łzkodliwego owocu yęłá *KromRozm I* N2; Abowiem tym łpółobem poddáni W.K.M. ktorym iuż ná rozumie y dowcipie nie fchodzi/ fnádnie y łami przez łię obácžyć bęđž mogli/ co fáłż co prawdá *WujJud* b2; *ModrzBaz* [38]v, 67v.

b. We frazie: »[na kim, na czym] (nie) nie schodzi« [w tym: *komu (1)*] = *któs robi (zrobił) co do niego náłży (3):* *SkarJedn* 380; wždy ná dobrej woley y prágnieniu tego łzczęścia/ ábych my dla zámiłowánia Chryłtułowego krew kędy rozłác [!] y żywot połóżyć ten mogli/ niechay nam nie fchodzi *SkarŻyw* 22; też W: zádamy [...] abysmy iáko náirządzniey, do wszytkiego czego potrzebuie R.P: y całosc iey przystepowac zawsze mogli: Wczym iáko zstrony naszey Pana Boga napomoc biorác starać się chcemy, aby nic ná nas nieschodziło *ActReg* 137; [K.J.M. sam odpowiedział, iż z żalością tego używa, że się tak ty rzeczy zatrudniają. Na niem nic nie schodzi. *Diar* 1566 28; *ListyZygmAug* 1550/152].

II. pf (37):

1. Pokonać drogę, przejść, przyjsć (21): [*Pleban mówi*]: Tóžem łie łfátigował/ zam máło džiś zchodził *WyprPI* C.

schodzić około czego (1): gdy łie przeprawili przez łordan/ przyłli do Aroer ná prawá rękę miáłá [...] A fchodziwłly około Sydonu/ łzly wedle murow/ miáłłhá Tyru *Leop* 2.Reg 24/6.

schodzić dokąd (1): Tak był dołfedł Pytágorás Memfłtkich Mędcrow/ ták Plato do Egiptu/ y do Archity Tarentyńłkiego/ y do oney kráiny/ Włoskiey žiemie/ ktorá niegdy Wielką [!] Grecią názywano/ z wielką pracą zchodził *Leop* *B2.

a. *Długo chodząc, przemierzyć wielokrotnie jakiś obszar a. drogę; perambulare Vulg, PolAnt; perreptare Mącz, Cn; peragrare Vulg, Cn; circumire, lustrare Vulg; circumcursare, concursare Cn* [kogo (= czyją ziemię) (1), co (16)] (17): Ezop wyfzedzfy y pátrzał/ By gdzie niedwornego nálazł: A gdy wiele vlic fchodził/ Chłop fie mu támo nágodził. *BierEz* D2; Czytamy w flórych Hiftoryach/ że niekthorzy fchodzili rozmaíte Prowincie *Leop* *B2; [Apollonius] fchodził gorę co ią Kaukazem zową/ fchodził Albány/ Tátary/ Máfágety *Leop* *B2, 2.Reg 24/8, 3.Reg 18/6, Act 17/1; Ma thez Europá w łobie wolność przyacieliłką/ iż wolno z iednego kroleftwá do drugiego iechác y wżytkę fchodzić kto chce. *BielKron* 271v; latebris omnibus perreptavi quaerendo conservam, Wżifstkim káty fchodził fzukáyąc słuźebney dziewczki. *Mącz* 352c; *BudNT Act* 15/41; Y Stało fię gdy Apollo był w Koryncie/ iż Páweł fchodźiwfzy gorne ftrony przyźedł do Ephezu *WujNT Act* 19/1; [Perreptau] usque omne opidum ad portam, ad lacum [...] Schodziłem wfllytko miáfto/ iuz do bronu iuz do yeziorá *TerentMatKęł* L6, Nv].

Zwrot: »schodzić wiele świata (a. wszystkim świat), ziemię« = *perambulare terram Vulg* [szyk *ziemię*] (3:3): Owa się mu [pasterzowi] gość przygodził/ Ien był wiele świata fchodził *BierEz* P4; *KromRozm III* E5v; Załz nie ták czynili y oycowie wálly/ gdym ie połał z Kádezbárne áby wyłpiegowáli ziemię: A gdy przyłzli áże do Padołu Groná/ z fchodźiwfły y oglądawfły wfllytkę ziemię [lustrata omni regione]/ zepfówáli ferce fynom Ifráelkim *Leop Num* 32/9; Zchodziliłmy ziemię/ á otho po wfllytkiey ziemi miełkáiá/ y odpoczýváiá. *Leop Zach* 1/11, *Zach* 1/10; wielem świata fchodził/ á nie widzialem tego nigdzie/ áby był kiedy fpráwiedliwy opufzczon *RejZwierc* 174v.

Szereg: »skráżyć a schodzić« (1): zkráżywflly á fchodźiwflly Dámálek y Arábíá/ wflpáł był [Paweł] do Ieruzalem *Leop* *B2.

2. Zmęczyć długotrwałym chodzeniem (1):

Zwrot: »nogi schodzić« (1): [Mówi Heliasz do wdowy:] Dobra żono/ day mi trochę wody/ [...] Włzák w tym nie małz fzkody. Bym prágnienie vfmierzyl/ y też fie ochłodził/ Bom od fłońcá vtrápon/ á nogi też fchodzil. *HistHel* B2.

3. O ubiorze: użyć, zniszczyć chodzeniem w czymś [co] (14): Item vkradł hozuká czerwona kthora fchodzil y pothym ya wkrakowye na wendeczie przedal *LibMal* 1552/169.

Zwrot: »sam schodzić; schodzić samo« = *użyć osobiście* (12;1): Item v Clizi Michála fluzacz Thkanká Marufchky Czorky yego vkradla the fchodzila fchama *LibMal* 1546/116; Ifch Bothow dwe parze na fzwyczajkye vliczy vkradł the przedal parą yedne na Garbarach za 2 1/2 grofcha a drugie flam fchodzil *LibMal* 1547/126; Item wkrakowye Czapká na dlugy vliczy vkradł thą flam fchodzil *LibMal* 1547/127; Item Bolyanowy kfzyądza bifkupyemv słuźebnykowy zupicza czerwona vkradł thą flam fchodzil *LibMal* 1548/139v; Item vbranye lanowy Chłopu Zamfchowe vkradł kthore flam fchodzil *LibMal* 1550/152v, 1548/139v, 1550/152 [2 r.], 153v, 157, 1551/165 [2 r.], 1553/173.

4. Wprowadzić w błąd, podejść, zmylić, zwieść (1):

Zwrot: »[kogo] rozumem schodzić« (1): Lecż chcefłzi go [szatana] ofzukác á rozumem fchodzić/ [...] Spráwuyze fie gwiazdami á pátrż pilnie w niebo/ Tám gdzie on iest flawny port iuz páná twoiego. *RejZwierc* 120v.

Formacje współrdzenne cf CHODZIĆ.

Cf SCHODZĄCY, SCHODZENIE, SCHODZONY

ECB

SCHODZIĆ SIĘ (165) vb impf i pf

impf (163) [w znaczu I.], *pf* (2) [w znaczu II.].

s- (137), z- (28).

się (103), się (62).

o jasne.

inf schodzić się (14). $\diamond$ *praes i fut I sg* schodzę się (3). $\diamond$ 3 *sg* schodzi się (21). $\diamond$ 1 *pl* schodzimy się (2). $\diamond$ 2 *pl* schodzicie się (7). $\diamond$ 3 *pl* schodzą się (49). $\diamond$ *praet 3 sg m* schodził się (6). *f* schodziła

się (5). *n* schodziło się (8). $\diamond$ 3 *pl m pers* schodzili się (21). *m an* schodzili się (1) [*cum N pl: konie*]. *subst* schodziły się (7). $\diamond$ *fut 3 sg m* będzie się schodził (1). $\diamond$ 2 *pl m pers* schodzić się będziecie (1). $\diamond$ *imp 2 pl* schodźcie się (1). $\diamond$ 3 *pl* niechąj się schodzą (1). $\diamond$ *con 3 sg m* by się schodził (1). *f* by się schodziła (1). *n* by się schodziło (1). $\diamond$ 1 *pl m pers* bychmy się schodzili (1). $\diamond$ 2 *pl m pers* byście się schodzili (1). $\diamond$ 3 *pl m pers* by się schodzili (4). *m an* by się schodzili (1) [*cum N pl: wilcy*]. *subst* by się schodziły (2). $\diamond$ *impers praet act* schodz(o)no się (1). $\diamond$ *part praes act* schodząc się (3). $\diamond$ *part praet act* schodziwszy się (1).

Sl stp, Cn notuje, Linde XVI – XVII w. s.v. zejść.

I. *impf* (163):

1. Przybywać, zwłaszcza przychodzić z różnych miejsc w jedno miejsce, gromadzić się, zbierać się (o co najmniej dwóch podmiotach, zwykle o wielu) (119): Coeo – Schodzę łzie, społam łzie. *Ca-lep* 211b, 255b.

Przen (1):

Zwrot: »na jeden się gościnnie schodzić« = *srowadzić się do jednego, na jedno wychodzić* (1): Niech fię przeto oni włtydzą/ ktorzi/ rozumieiac fie być wrzędow źiemłkich/ ábo iákich infzych pofpolitych godnemi/ nic nigdy nieczynią/ iedno to co im niewiáfty rokkażá. Iákoby wtem iáká rozność byłá/ żeby niewiáfty wrzędy trzymáły/ ábo oni ktoremi niewiáfty rządzá/ gdyż te obie rzeczy ná ieden fię gościnnie fchodzą [*cum idem utrunque consequatur*]. *ModrzBaz* 49.

a. O ludziach, zwykle zbiorowiskach, grupach ludzi, też o zwierzętach i istotach nadprzyrodzonych: spotykać się, przychodzić, przybywać; *convenire Vulg, PolAnt, Mącz, Modrz, Cn; congregare PolAnt, Vulg; perambulare PolAnt, Vulg; concurrere Mącz, Cn; congregi Cn* (111): Vidzialem gdy ssa czeląc schodzila y kmieście do wssi kthorzy byly rozegnany sdomow *ZapWar* 1550 nr 2674; *Leop Luc* 8/4; A gdy wielkie zgromádenie ludzi fchodźilo fię/ y ktorzy byli we wżytkich miełciech fży do niego/ rzekł przez podobieńftwo [...] *BibRadz Luc* 8/4; *Goski* A5v; Tego czáfu/ Záczynáła fie nowa Sektá niekthorych w Niemcech/ ktorzy powiádali/ iż z bogiem częłto gadáli/ y rokkażanie od niego miewáli/ [...] á ták táyemnie fie z chodzyli á ludzi ná fwą drogę profte náwodzili *BielKron* 198; Ad arma concurrere, Ná gwałt fie fchodzić. *Mącz* 74a; CZłowiek niekthory zgothował iest wieczérzą wielką/ y wiele ich ná nie powołał. A gdy czás przychodzil oney wieczery/ połał flugę fwoyego/ áby opowiedzwał onym wezwánym/ áby fie fchodzili *RejPos* 157, 62, 157; *RejZwierc* 165; *BudNT I.Cor* 11/15[17]; *SkarŻyw* 567; *ActReg* 11, 49; gdy fię fchodźicie/ káždy z was ma Pfalm/ ma náuke/ ma obiáwienie/ ma ięzyk/ ma wykłádanie *WujNT I.Cor* 14/26, *Luc* 8/4, s. 323.

schodzić się do kogo (11): *MurzNT Luc* 5/15; a do niego [*Jochima*] fię Żydowie fchodźili/ iż był ze wżytkich názacnieyly. *BibRadz Dan* 13/4, *Luc* 21/38; Schodziło fie wiele ludzi do niego [*Jana Chrzciela*] około Iordaná z Iudee y Ierozolimu/ ktore krzcił w Iordanie rzece *BielKron* 137, 185; *RejPos* 183 marg, 242v; *SkarŻyw* 249; Iest tu infzych Compániy bárzo wiele/ [...] ále do tych nie ták fię wielka zgráiá fchodzi. *ReszList* 171; *WujNT Luc* 21/38, s. 412.

schodzić się do czego (3): Do roku roftá [małze purpurowe], do fciirwu fie z chodzą albo częgo fmrodliwego. *FalZioł* IV 38c; *ModrzBaz* 114; Do tego grobu [św. *Emerencjan*] wiele fię Chrześcían záwždy fchodziło *SkarŻyw* 70.

schodzić się dla czego [= w jakim celu] (3): á budowanie iest dom zywe^{so} kołcioła/ doktorego fię fchodzą dla sluchania flowa bożego *SeklKat* Q; *KuczKat* 75. *Cf* »schodzić się dla rady«.

schodzić się ku czemu [= w jakim celu] (7): *RejPs* 108v; Gdyż fnađz to Ieruzálem iest zbudowane k temu/ Aby fie thám fchodzono ku éci Pánu tákemu *LubPs* cc3; *GroicPorz* bbv; Quo amici conveniunt ad exequias cohonestandas, Gdzie fie przyjacielftwo fchodzi ku poczciwości pogrzebneemu obchodu. *Mącz* 481c; *RejAp* 185v; *RejRozpr* c4; A ták brácia moi/ gdy fię fchodźicie ku iedzeniu/ oczekawáycie iedni drugich. *WujNT I.Cor* 11/33.

schodzić się na co [= w jakim celu] (18): *KromRozm III P7; LubPs 30/4; BielKron 147; Kazał [król Władysław] się schodzić ludu proftemu na krzeft święty do głównych miaft. BielKron 381v; Conventicula, Schadzki/ mieyfcá zwłafzczá gdzie się ná biefiady fchodzą. Mącz 482a; Przybytek w Sálomonowym koŃciele był/ gdzie się kápláni [...] ná modlitwy y ná ofiáry [...] fchodzili. RejAp 175v, 185v; RejPos 18, 18v, 348v [2 r.];* Bo choć przez wiárę duchownie ChriftuŃá [ucznioyie] pożywáli: jednák y chleb łámáli/ y ná to się do Zboru fchodzili *CzechRozm 267v; WujNT 1.Cor 11/34; SkarKaz 313a, 454a; zá czym się pŃi obeŃáli we wŃzyŃkíey ziemi oney [tj. zagroźoney przez wilki] rofkázuiać [...] / ábj się wŃzyŃcy fchodzili ná Rokofz w pole ná iedno mieyŃce CzahTr D3. Cf Ze zdaniem celowym; »schodzić się na radę«.*

schodzić się z kim (2): Potrzebá tedy z tych mężow ktorzy się z námi fchodzili [...] / áby ieden z nich był z námi Ńwiádkiem zmartwychwŃtánia iego. *WujNT Act 1/21. Cf »schodzić się wŃŃpok«.*

schodzić się skąd (9): *BibRadz Act 5/16; Obległ tedy Tytus Ieruzálem w mieŃciu Kwietniu/ gdy się Żydowie fchodzili ze wŃzyŃkich kráin do koŃciołá Sálomonowego ná wielkēnoc BielKron 147, 39, 137, 273; ConcurŃus, Zbiegánie. Ut, ConcurŃus fiunt ex agris et vicis, Zchodzą się ták ze wŃi yáko y z miáŃteczek Mącz 74b; WujNT 124, Act 5/16; y ná to się Ńwięto [tj. ná poŃwięcenie koŃciołá] ludzie z dáleká fchodzili. SkarKaz 454a.*

schodzić się dokąd (40): muŃilij [Maria i Józef] wniŃtz pod Ńopę poŃpolitá/ w ktorá się ludzie fchodzili czaŃu pluty ij niepogody. *OpecŻyw 15; RejPs 108v; SeklKat Q, Q3; HistAl M; Murz-Hist E2; LubPs cc3; BVrmiŃtrzá z Rádá vrząd ná thym iefth/ przynámiy raz w tydzień [!] ábo ile kroć potrzebá przynieŃy ná RathuŃz fye fchodzić/ o poŃpolitym dobrym rádźi *GroicPorz b3v; ktorzy ku rozŃtrzygnienu tákowych Appellácy trzy kroć fye fchodzą ná RathuŃz Krák(owski) GroicPorz bbv; KrowObr 91, 195v; Gdy się kolwiek fchodzić mieli do Zboru Ńwiętego/ Ná obchod Ńwiát wroczyŃtych ná trábach trábil *BibRadz ktv; Zchodził się teŃz lud z okolicznych miaft do Ieruzálem wiozác niemocy [...] / á ci wŃzyŃcy byli wzdrowieni. BibRadz Act 5/16; TeŃz się [Turcy] fchodzą niektorey nocy raz w rok do koŃciołá w Mefse/ kthorey nocy mmimáią dáć kŃięgi od Bogá Alkoran Sárácenom. BielKron 260; Wnet się ich [kobiet] zebráło kilka Ńet do WláŃty [...] thám się [niewiasty] fchodzyły/ á w iednym mieyŃcu pewnym nád Libicá ná gorze zamek fámy fwemi rękómá zmurowáły *BielKron 319v, 39, 83, 147, 273, 381v; RejAp 175v; tedy ono pokolenie Iudá obráło ie [miasteczko Betlejem] byŃo Ńobie/ iz ná wŃzyŃki Ńpráwy Ńwoie fchodzyło się do niego. RejPos 18v, 18v [2 r.], 348v [2 r.], 350; CzechRozm 267v; Ńam [Ńw. Marek] beŃpiecznie w Alexándryey ná tym mieyŃcu gdzie się ChrzeŃciánie fchodzili/ Wołowniá názwánym/ przemiefzkíwał. SkarŻyw 363; máią [Żmudzini] Ńwoie Ńwięto/ ktore zowiá Pergrubri ná WioŃnę/ [...] tedy z kilku Ńioł zŃypuiá Ńody po czwierić ábo becze ná piwo/ fchodzą się potym w ieden Dom wielki *StryjKron 160; Trudno wyliczyć Collegia, Ńzkoły/ Congregaciae rozmáite/ do ktorých ták młodzi iáko y Ńárzy dni pewnych się fchodzą *ReszHoz 132; W ten Ńwięty rok niewymowna wielkoŃ poŃtronnych ludzi pielgrzymow/ poćzęłá się do tego Ńzpitalá fchodzić *ReszList 166; LatHar 730; Y po dziŃ dzień/ [...] Ńtrzegá tego grobu [Jezusa] do ktorego się ChrzeŃciánie ze wŃzego Ńwiátá fchodzą. WujNT 124; Abowiem naprzod gdy się fchodzyć do koŃciołá/ ŃyŃzę iz rozerwánia bywáią między wámi *WujNT 1.Cor 11/18, Act 5/16, s. 444; CiekPotr 43; CzahTr D3, D3v.********

schodzić się gdzie (18): *MurzHist E2; BielKron 137, 185; Mącz 303b, 482a; PowiádaŃ/ gdy fye w Wárfzáwie zchodzą PoŃlowie/ dnia niemáŃz żadnego/ którégoby Ńwar wielki około wiáry między PoŃly nie był *OrzQuin V3; RejAp 175; BudNT 1.Cor 11/16[18]; Calep 232a. Cf »schodzić się na (jedno) mieyŃce«.**

schodzić się kiedy (4): *BibRadz Lev 23/2; RejPs 108v; RejAp 175v; Drudzy [...] / według obyczáyu w dni PáńŃkie fchodzą się ku Ńpráwám Ńwiętym *RejRozpr c4.**

cum inf okreŃlájącym cel (3): [Bóg mówi:] á niechay się wŃzyŃcy y z dáleká y z bliŃká fchodzą do tego koŃciołá iednego trzy rázy do roku/ czynić dzyęki zá wŃzyŃki dobrodzyeyŃtwá Boże. *BielKron 39; gdzie tám iefzczę w ten czáŃ tu koŃciołow widomych ludziom PáńŃkim [...] byŃo potrzeba/ do ktorýchby się fchodzili [...] / Ńzukać miŃofierdzia PáńŃkiego. RejAp 185v; RejPos 124.*

Ze zdaniem celowym [w tym z zapowiednikiem: na to (1); zawsze: aby] (8): *Delfowie iuz się fchodzili/ Aby Ezopá Ńtráćili *BierEz G4v; SeklKat Q, Q3; Bo się yuz wyęc pod czáŃ ná to wmyŃnye fchodzili/ Aby nędzná duŃŃę yáko włápiłi *LubPs H2v; GroicPorz b3v; BibRadz Luc 21/38; y fchodzyły się wielkie rzeŃze áby Ńlucháli [Jezusa] / y byli wzdrowieni od niemocy Ńwoich. WujNT Luc 5/15, 21/38.***

Zwroty: »schodzić się w jedno« (1): [Żmudzini] fchodzą się cztery ábo ŃzeŃ Ńioł w iedno wybieráiąc piēniádze/ chleb y infze rzeczy *StryjKron 161.*

»schodzić się w kupę« (1): *Gdy się przeto fchodzyć w kupę [convenientibus ergo vobis in unum]/ nie lza páńŃkíey wieczery ieŃ. *BudNT 1.Cor 11/18[20].**

»schodzić się na (jedno) mieyŃce« (8): *RejPs 108v; á ktore się dzyecię w ten czáŃ [tj. podczas nocnego rytuału] poćzęło/ mowili że z duchá Ńwiętego/ á ták lkoro się wrodzyło/ przynieŃiono ie ná ono mieyŃce gdzie się fchodzili *BielKron 185, 185; Puteal, tribunal seu subsellium dicitur, Ńędziów Ńtolec/ teŃz mieyŃce w Rzymie ná ktore się dłuŃnicy fchodzili *Mącz 332d, 382c; Podczás teŃz imieniem KoŃciołá/ znáczá się Przełoženi y PáŃterze. [...] Ale y ono mieyŃce KoŃciołem zowá/ ná ktore się ludzie ábo dla Kazánia/ ábo dla Ńpráwy iákíey ŃwiętoŃliwey fchodzą. *KuczKat 75; NiemObr 22; obeŃáli się teŃz [wilcy] / áby wŃzyŃcy [...] fchodzili się ná iedno mieyŃce pod lás *CzahTr D3v.*****

»schodzić się do rady, dla rady, na radę, w radę; rada się schodzi« [szyk zmienny] (2:1:1:1): wŃzyŃcy bogowie do tey iáŃkiniey fchodzą się ná radę [concilium concebrant]. *HistAl M; RejWiz 92v; Senaculum, Dóm/ páŃac/ yzba do rády/ mieyŃce zwłafzczá ná ktore się pánowie rádni do rády fchodzą. *Mącz 382c; KŃiáŃżétá moŃné/ y królowie znáczni/ Schodzą fye w radę/ chćiwi rozerwánia. *KochPs 4; Calep 232a; SkarKaz 313a.***

»schodzić się wŃŃpok (a. (po)Ńpołu, a. ŃpoŃecznie, do ŃpoŃecznoŃci« [w tym: z kim (1)] [szyk zmienny] (7:1): *KrowObr 224; BielKron 39v; Platea etiam, Plác á mieyŃce gdzie się wŃŃpok ludzie fchodzyć zwykli. *Mącz 303b, 147d, 481d; Y przeto się do ŃpoŃecznoŃci Ńwey fchodzimy/ áby Ńpolne gŃoŃy Ńlyły ku Pánu náŃzemu wołánia náŃzego *RejPos 76; IákáŃ tho v nich [apostolów] byŃá rádoŃ/ iákáŃz to v nich byŃá poćiechá/ gdy się poŃpołu fchodzili/ gdy Ńobie ty wdzyęczne nowiny [o zmartwychwŃtaniu Jezusa] znoŃili *RejPos 111v; Gdy się tedy we ŃpoŃ fchodzyć [Convenientibus ergo vobis in unum]/ iuz to nie ieŃt wzywánie wieczery PáńŃkíey. *WujNT 1.Cor 11/20.*****

»do zgromádzienia schodzić się« (1): [Bóg mówi do Mojżesza:] *Mów do Ńynow IzráeŃŃkich á powiedz iem/ Ńwięta PáńŃkie wroczyŃte/ w kthore do zgromádzienia Ńwiętego fchodzyć się będziećie [vocabitis eos convocationes sanctitatis]/ łá oto ty. *BibRadz Lev 23/2.**

Przen (2):

schodzić się do czego (1): *RejZwierc 75 cf »do rady się schodzić«.*

Zwroty: »schodzić się ku powołaniu [= na wezwaniu] (1): *rozeŃtał między nie [Ńwoich wiernych] ŃłuŃebniki Ńwoie/ áby się iuz gotowáli á fchodzili ku onemu powołaniu Ńwemu. *RejPos 238v.**

»do rady się schodzić« (1): *Iuz teŃz pomy do Ńtárfzego wyŃtępku náŃzego iáko do fontany/ do ktorego się máło nie wŃzyŃcy do rády fchodzą to ieŃt do gniewu Ńzkodliwego. *RejZwierc 75.**

a. Spotykać się z kimŃ potajemnie [z kim gdzie] (1): *A wŃzákoŃ on niechćiał ieŃy [Józef zonie Putyfara] ná to przyzwolić áby z nią Ńpał/ ábo się gdzie ofobno zchodzyć miał [ut esset cum ea]. *BibRadz Gen 39/10.**

b. O przedmiotach, substancjach i zjawiskach fizycznych (6):

a. O substancjach i zjawiskach fizjologicznych (5):

schodzić się do czego [= *dokąd*] (1): Bowiem tedy [*podczas smu*] ciepło przyrodzone gdy członki spokojne są, zchodzi się wżitko do wnętrza *GlabGad L*.

schodzić się gdzie (3): Czemu białe głowy około żywota obrałtaia, a otroci na pierśiach a na brodzie, Przyczyna tego iż v niewiaft nawiętfza wilgość tam się zchodzi *GlabGad A8v*; Zafię w małych [*cycach*] ciepło ono z chodzi się a tak pokarm płodowi tam lepiej gotuje, przeto takowe są dobre. *GlabGad D6v, E6*.

Zwrot: »schodzić się społem« (1): Bowiem w takowych [*tj. małych zwierzętach*] ciepło [*!*] przyrodzone gdy się niema gdzie rozejdz, zchodząc się społem gorętfze bywa, a tak że krew od gniewu wezwrzała gdy dotknie fercza, tym więcej ie zagrzewa *GlabGad E3*.

β. O wodzie: splywać, ściekać, zbierać się w jednym miejscu; confluere Cn [gdzie] (1):

Szereg: »schodzić się albo ściekać« (1): Cisterna, Grubá/ Kátu-żá/ gdzie się defzczowa wodá fchodzi/ albo fcieka. *Mącz 54d*.

2. Łączyć się, stykać się; iungi Vulg; recurrere Mącz (41):

a. O obiektach fizycznych (22): Záfę ná wierzch od Palá do palá włożyć [...] Ogniwá dębówé [...]. A to dla tego/ żeby fye pale nie fchodżyły. *Strum K3*.

schodzić się gdzie (3): obroczą iednę fzię fklenicze do drugiey/ [...] a tu gdzie się fklenicze fchodzą oblepią czym iżby tedy para albo wonia niewyflza *FalZioł II 1d; Leop Ex 36/24; BibRadz Ex 39/20*.

Fraza: »jeden z drugim się schodzi« (1): Dwoie fugowanie było w káżdym Forścię/ żeby się ieden z drugim zchodził [*ut altera alteri iungeretur*]. *Leop Ex 36/22*.

Zwroty: »w jedno się schodzić« (1): ktore [*forsty*] były fpoione od wierzchu aż do fpodku/ a w iedno się fpoienie pośpołu z chodżyły [*in unam compaginem pariter ferebantur*]. *Leop Ex 36/29*.

»pospołu (a. wespołek) schodzić się« = *sibi invicem iungi Vulg* (3): I wczynił vlfek pięćdziefiá ná kráiu iedney Kódry a pięćdziefiá ná kráiu drugiey Kódry/ aby się pośpołu zchodżyły. *Leop Ex 36/17, Ex 36/29*; Tholus, restudo templi, umbilicus testudinis ubi munera dicata suspenduntur, Srodek sklepu kościelnego/ albo yn-żego budowania/ gdzie się bálki albo záfámowanie sklepiłte wespół-łek fchodzi *Mącz 455a*.

Szereg: »stulać się albo schodzić« (1): Lagopthalmus genus mali est apud Celsum quoties in aliqua curatione plus aequo excisa cute, vel alia causa evenit, uti oculos non contegatur, Któremu się nie mogą powieki stulać albo fchodzić. *Mącz 183a*.

a. O obiektach topograficznych: zbiegać się, stykać, przylegać do siebie, też o morzach i rzekach: zlewać się [gdzie] (12): A gdy nápadli ná mieyce gdzie się dwie morzá fchodzą [*in locum bimarem*] otrącił się okręt *BibRadz Act 27/41*; Heydbergá miáfco mocne a obronne/ [...] tám się rzeki fchodzą Ren a Nekárus. *BielKron 288, 285*; Compita, vel Compitum. Roftanie dróg/ Gdzie się wiele dróg fchodzi. *Mącz 62b, 127d, 335b, 466a*; Compita, [...] loca quae pentuntur, hoc est, adeuntur per diversas vias: cuiusmodi sunt trivia et quadrvia, in quae plures coeunt viae – Rozdroni [*!*] gdzie fzie drogij zchodzą. *Calep 227b, 239b*; [Wciągnęliśmy miłę pod Psków do rzek jakichśi, których się kilka schodzi *PiotrDzien 298, 299*].

schodzić się z czym (1): Vlmá miáfco známienite w Szwabkicy ziemi nád brzegiem Dunáia/ gdzie się dwie rzecze fchodzą z Dunáiem/ Hiler a Bław. *BielKron 287v*.

Zwrot: »społu się schodzić« (1): Euphrátes y Tigris z połu się fchodzą *BibRadz I 2a marg*.

β. O figurach geometrycznych (2): *Mącz 408b*; tedy tám dwa a dwa kąty/ które fye wierzchami náprzećiwko sobie zchodzą/ są fbie równé *GrzepGeom Q2*.

γ. O arteriach [w co] (1): Mediana to iest fprzednia żyła iakoby matka wżitkich, bowiem w nią zchodzą się żyłki niektore *GlabGad E5v*.

δ. O zjawiskach fizjologicznych (1):

Zwrot: »w jedno się schodzić« (1): [*Choroba ustępuje, kiedy:*] W mocz/ drodze gdy są białe/ gładkie/ iednoftáyne/ a gdy mgły w iedno fye schodzą. *SienLek 21v*.

b. O abstraktach (14):

a. O władzach, przymiotach (zwykle duchowych lub umysłowych, rzadziej cielesnych) i darach Bożych (7):

αα. Składać się na coś, być częścią, elementem, też: przyczyną czegoś [do czego] (7): Do tey się liczby [*stacji Drogi Krzyżowej*] fchodzi/ krzyża ná Symeoná Cyreneńkiego włożenie *LatHar 319*; DO tey ferdeczney y wnétrzney modlitwy/ [...] trzy się części albo siły dufze náfzey fchodzą: Pámieć/ rozum/ y wola. *LatHar 662*; Bo ácz się do dobrych náfzych wczynkow dwie rzecze fchodzą/ fálká y pomoc Boża/ [...] iedná fálká Boża przednieyflza iest ich przyczyna. *SkarKaz 352a, 347a, 352a, Ooo02d*.

Zwrot: »schodzić się pospołu« (1): Abowiem iáfna rzecz iest/ iż fprawy ducha y ciáfá nie fchodzą się pospołu do iednego wczynku wykonania *WujNT 547*.

ββ. Powstawać z połączenia dwóch lub więcej części (1):

Szereg: »zbierać się i schodzić« (1): tak iż z tego wżytkiego [*tj. z licznych poglądów Kościoła rzymskiego na temat pochodzenia Ducha Świętego*] iedno się prawdziwe rozumienie zbiera y zchodzi. *SkarJedn 271*.

γγ. Współwystępować, iść z sobą w parze (1):

[*schodzić się w czym*: Wtory fpofof Sámokupftwá iest/ [...] gdy Pánowie poniewaláią poddane fwoie aby niekupowali gdzie indzie rzecze potrzebnych/ ále tylko w nich. Wczym wiele niespráwiedli-wości się fchodzi. *ŚmigLichwa 72.*]

schodzić się z czym (1): Iż gładkosć s cnotą się rzadko fchodzi/ záfwe niepokoy a woyná. *GliczKsiąż P8v*.

β. O osobach Trójcy Świętej: jednoczyć się, spajać się w jedno [w co] (1): Bo nie to iest iednoifny iáko oni [*tj. arianie*] dzierzą/ gdy ich dwa [*tj. Ojciec i Syn*] są fobie podobni/ albo iednácy ále gdy trzy perfony fchodzą się w iednę existencjá albo iftność. *Sarn-Uzn H4*.

γ. O języku: w odniesieniu do wyrazów złożonych (1):

Zwrot: »wespołek się schodzić« (1): Parasynteton, Latine decompositum, Co wespołek złożonego fchodzi się/ etc. *Mącz 277b*.

δ. O matematycznej operacji mnożenia (1):

Zwrot: »wespołek się schodzić« = *dawać jednakowy wynik* (1): Annus climacterius, Podeyżrzány a niefortunny rok. Astrologi liczą fiodny a fiodny rok po národzeniu aż do dziewiątego rázu/ a ofstania fiodma liczbá która czini 63. látá/ yest nayniebezpiecznieyflza [...]. Bo się látá takowe z obudwu ftrón wespołek zchodzą/ gdy mo- wiemy fiedm kroć dziewięć/ albo dziewięć kroć fiedm/ który czás gdy kto przeżywie/ bywa potym długo żyw. *Mącz 57b*.

c. O ludziach i zwierzętach: odbywać akt seksualny, współżyć; coire Vulg [z kim, z czym (żywotne)] (4): *GliczKsiąż P2*; Abowiem iáfzczurká fámiec gdyfye s fámicą fchodzi/ głowę fwoię w iey vftá włoży *GroicPorz 113*; Nie dopuśćiz bydlęciu twemu/ aby się fchodziło z bydlęciem inego a roznego rodzáiu *Leop Lev 19/19*.

Zwrot: »z sobą schodzić się« (1): Czo ma byc fprawiano: wed- ług względu miefiącza. Ktori wzgląd bywa ku fiedmi planetam. [...] Malzo^mkom z sobą w ofobnoći dobrze zchodzie się, bo tak plod za fortuną moze richlo byc *FalZioł V 53*.

d. O związku małżeńskim i wynikających z niego więzach rodzinnych (1): [Z Ogniem Wodá nigdy się nie zgodzą/ Ták y ci co się nierowno fchodzą [*tu: młoda dziewczyna ze starcem*]. *Wirzb-Gosp B3v.*]

Zwrot: »ku jednemu końcowi [za czym] się schodzić« (1): PRzyiacioły po Małżeńftwie Láćinnicy zowá *Affines*, ták po mężu iáko y po żenie/ s tąđ iż dwa domy/ to iest dwa rozne rodzáie/ w iedno przyacieltwo iákoby ku iednemu końcowi zá onym Mał- żeńftwem fye fchodzą *GroicPorz gg4*.

3. Ścierać się, nacierać na siebie w walce (2): Abowiem ina- czezy się w nagley a niesporządney bitwie mamy fpráwować/ ina-

czy gdy się nawalne czoła schodzą/ inaczej gdy się w fami mamy potykać *KwiatKsiąż* O2v; Y schodziły się drugody ony processyie z wielkim rozruchem/ y ná się ćilkaniem/ y mężoboyftwem/ ftroná się ftronie fprzećiwąc. *SkarŻyw* 87.

4. [Być zużywanym, wykorzystywanym, nadawać się [na co]: Łąki są dobre przy tej wsi, ale cokolwiek siana zgromadzają, wszystko na wychowanie folwarkowe się schodzi. *LustrRaw* 157; Innego żadnego zboża nie siewają, okrom lnu i konopi, które na potrzeby folwarkową się schodzą. *LustrRaw* 160.]

5. Z podmiotem „to”: przystoi, uchodzi, wypada (I): Bo iefli fie do fortuny chcefz obroćić/ záprawdę żeć tho iuż práwie nie będzie przyfzło fzedziwości thwoiey/ iefczze wźdy w młodym á w śrzednim wieku ledwie żećby fie tho było nie zefzło. A iż y tám w tym czáfie nie práwie fie tho fchodzi/ ále tobie iuż teraz zda mi fie około cnoty báwić fie przyfłuży *RejZwierc* 122v.

II. pf Zmęczyć się długotrwałym chodzeniem; *fessum esse currendo a. cursu* Cn (2); *FalZiol* ++4b; Przyciągnął potym Dawid do dwu feth mężow onych/ ktorzy zchodziwly fie [*lassi*] pozofłali/ áni mogli iść zá Dawidem *Leop* 1.Reg 30/21; [iáko Żydowie obchodząc Moábłką ziemię [!]/ fzli gorámi Hor/ drogą która fzła ku morzu czerwonomu/ ná ktorey drodze przykrey á puftey fchodzili fie bárzo *GilPos* 153].

Formacje współrdzenne cf CHODZIĆ.

Cf SCHODZĄCY, SCHODZĄCY SIĘ, SCHODZENIE

ECB

SCHODZISTOŚĆ (I) sb f

N sg schodzistość.

St stp, Cn brak, Linde XVI w.

Pochyłość, spadzistość, stromizna: *Acclivi montes*, *Pochodżifte* góry. *Declivitas* *Zchodżiftość* *Mącz* 2a.

ECB

SCHODZISTY (3) ai

o jasne.

sg m N schodzisty (2). ◇ n N schodgist(e) (I).

St stp brak, Cn notuje, Linde XVII w.

Pochyły, stromy, spadzisty; *devexus* *Mącz*, Cn; *clivus*, *declivis* Cn (3); *Devexus*, Ná dół pochodżifty/ *Schodżifty*. *Mącz* 83c; *Praecipium*, *Stoczyste* *fchodżifte* *przikre* *mieyfce*. *Mącz* 317a, 57d; [*Declivus*, et is, was *gemachfam* *berg* *abe* *gehet*. *Pol.* *fchodżifty*. *Volck* 118, 161, 494].

ECB

SCHODZONY (2) part praet pass pf

Oba o jasne.

sg [m N schodzony.] ◇ f L schodzon(e)j (I). ◇ pl N subst schodzoné (I).

St stp, Cn brak, Linde XVII – XVIII w. s.v. *zejść*.

1. Zmęczony długotrwałym chodzeniem (I):

Fraza: »nożki były schodzone« (I): Potym ijż ony nofłki fwięte były fchodzone ij zranioné od kamieniá/ od piálku/ od gorątzofcij/ mafcją drogą pomazala [*Maria Magdalena*] *OpecŻyw* 46.

2. O odzieży: *zniszczony* *długotrwałym* *używaniam*, *chodzeniem* (I) *tym* (2): [*paliu* *corruptu* *alias* *schodzony* *InwMieszcz* 1545 nr 11.]

Wyrażenie: »schodzona szata« (I): Ani się też to Xiążecemu fynowi godzi/ yżeby [...] w wytarty a iuż fchodzoney fzaćie miał się dać widzieć. *KwiatKsiąż* Qv.

Szereg: »wytarty a schodzony« (I): *KwiatKsiąż* Qv cf *Wyrażenie*.

Cf SCHODZIĆ

ECB

[SCHODŹKA sb f

A pl schodźki.

St stp, Cn, Linde brak.

Zebranie, spotkanie, schadzka (tu: *pogardliwie o przeciwnikach religijnych*): Ale zańię/ ony Concilia wlyzfłki/ ktore słowu Bozemu/ *Ewangeliey* *świętey* *beły* *przećiwne*/ iakie *beło* *Confantienne*/ *mąm* *za* *Conciliabula* *Sathanae*/ *za* *diabelskie* *fchodżky*. *ConfLutom* G3.

Cf SCHADZKA, [SCHODKA], [SCHODZA]]

ECB

SCHOLAK (4) sb m

scholak (I), schulak (I), solach (I), solak (I) *BielSpr* (1:1:1:1).

Tekst *nie* *oznacza* *ó*; -ã- (3), -a- (I).

N pl scholący, schulący, solachi (3). ◇ A soląki (I).

St stp, Cn, Linde brak.

Żołnierz *jednej* *z* *formacji* *piechoty* *tureckiej*, *prawdopodobnie* *pochodzenia* *nietureckiego* (z *tur.* *solak*) (4): *Idą* *też* *Schulaczy* *álbo* *Soláchi*/ *á* *ći* *fą* *ftrzelcy* *dobrzy* *z* *łuku*/ *máią* *też* *fzábłe* *y* *zawoie* *inákfze* *niż* *Iánczárowie*. *BielSpr* 51 v.

W *połączeniu* *szeregowym* (I): *zátym* *ludzi* *fstawią* [*Turcy*] *co* *ná* *podłe* *poftugi* *obieráią*/ *zową* *ie* *Sáráhory*/ *Iájlláry*/ *Mufelim*/ *bywa* *tákich* *o* *2000* *ponich* *záfie* *Iánczárowie* *y* *Scholacy*. *BielSpr* 54 v.

Szereg: »janczarowie a (takież) solacy« (2): *Amuratheg* *Napierwey* *Iánczárzy* *wfstawił* *tákież* *Solaki* *ku* *stráży* *zdrowia* *fwego* *wychowawfzy* *ie*/ *wziáfłzy* *s* *cudzego* *narodu* *BielSpr* 52, 60.

ECB

[SCHOLARCHA sb m

A pl schol(a)rchy.

St stp, Cn, Linde brak.

Urządnic *zajmujący* *się* *wizytowaniem* *szkół*, *inspektor*, *nadzorca*: *Szkole* *kockiej* *scholarchy* *przydawamy*, *którzy* *mają* *szkołę* *wizytować* *dwakróć* *do* *roku* *po* *synodzie* *lubelskim* *ActaSynod* III 179.]

ECB

SCHOLASTYK cf SZKOLASTYK

[SCHOLASTYKOW ai

N sg f scholastykowa.

St stp, Cn, Linde brak.

Przymiotnik *od* „*scholastyk*” ‘*uczony*’: *Abowiem* *gdy* *piśal* *Konrad* *wiele* *kroć* *po* *fyná* *Kázimirzá* *do* *Wrocłfawia* *áby* *przyiechał*/ *ktory* *gdy* *nie* *przyiechał*/ *fpodziewał* *fie* *iż* *to* *Scholáfkyowa* *była* *rádá* *BielKron* 1597 165.]

ECB

[SCHOLIJA sb f

Tekst *nie* *oznacza* *ó*.

sg N scholiá. ◇ A scholijá.

St stp, Cn, Linde brak.

Wykład [*wykład* *czego* *trudnego*, *wykładanie* – *scholion* Cn]:

Szereg: »scholija a (albo) *wykład*: *LuterMalPos*)(4); *Scholia* *álbo* *krotki* *wykład*. *LuterMalKat* G.]

ECB

[SCHOLA sb f

G sg schoły.

St stp, Cn, Linde brak.

Szkoła: *I* *bełoby* *wszyćko* *dobrze* [...] *by* *nie* *tę* *gwałt*, *ktory* *się* *żakom* *stał* *od* *owego* *księdza*, *a* *by* *nie* *to* *zakrywanie* *sprawiedliwości*, *iż* *ksiądz* *biskup* [...] *miasto* *uśmierzania* *a* *tłumienia* *jeszcze* *żaki* *publice* *winne* *najdował* *i* *przed* *jego* *k(rolewską)* *m(ilość)* *gromieł*, *fukał*, *z* *czego* *się* *jeszcze* *więcej* *ludzie* *poruszeli*, *boć* *aequitas* *a* *veritas* *zawždy* *ipsa* *lucet* *per* *se*. *To* *jest* *luce* *clarius*, *iż* *ich* *ze* *schoły* *gwałtem* *dobywano*, *w* *piecu* *pokłoto*, *niktore* *we* *spiaćki* *pomordowáno*, *posieczono*. *ListyPol* II 1549/317.

Cf SZKOŁA]

ECB

[SCHOPIĆ SIĘ vb pf]3 sg *f praet* schopiła się.*Sl stp, Cn brak, Linde XVI w.*

Zsiąść zeskakując z wyżej położonego miejsca, na którym się siedziało [z czego]: [Kalew ruszył przeciwko obywatelom miasta Kiriathsefer] Tedy rzekł Kalew/ kto zbije Kiriathsefer/ á wezmie iy/ tedy mu dam Hachfę corkę moję zá żonę. Y wziął iy Hothniel [...]/ y dał mu Háchfę corkę fwoie [!] zá żonę. Y ftálofię gdy tám oná w ieżdżáá/ tedy podmowiá go áby profił v iey oycá polá [lege: pola]/ y z chopiáfię z oslá [et descendit de asino]/ y rzekł iey Kalew/ co tobie [tj. czego sobie życzysz]? Y rzekłá [...] BudBib Ios 15/18.

Formacje współrzedzenie cf CHOPIC SIĘ (Errata.)

MP

[SCHORBUK] cf [SKORBUK]**[SCHOROWAĆ vb pf]**3 sg *fut* schoruje.*Sl stp, Cn, Linde brak.*

Zachorować, ulec chorobie: [trzeba] przypátrzyć fye który przypadek ieft nawiętzly/ od któręgo fye infzē iáko od źródlá ciągná: bo schoruieć w prawdzie wżyftko ciáło bárzo/ ále wždy iedná część bárzięy niż druga OczkoPrzymiot 113.

Formacje współrzedzenie cf CHOROWAĆ (Errata.)

ECB

SCHORZAŁY (16) part praet act

s- (13), z- (3).

o oraz a jasne.

sg m N schorzały (3). ◇ A schorzał(e)go (1). ◇ f N schorzała (3). ◇ G schorzał(e)j (1). ◇ A schorzała (2). ◇ n G schorzał(e)go (1). ◇ [A schorzał(e).] ◇ I schorzał(e)m (1). ◇ L schorzałym (1). ◇ pl N m pers schorzali (1). [m an (praed) schorzały [cf SCHORZEĆ plusq 3 pl m an].] ◇ G schorzałych (1). ◇ [A m an [cum sb: konie] schorzał(e).] ◇ L schorzałych (1).

Sl stp brak, Cn notuje, Linde XVI i XVIII w.

Chory; defectus aegritudine Cn (16): BielKron 385v; Ofobliwie niemocnych bráćiey pilnował [św. Anzelm] y o chorobách się ich pilnie pytał/ lam v łózká fluzyl/ lam karmił fchorzálą bráćią SkarŻyw 333, 411, 473; żoná która ma mężá ábo fchorzálęgo/ ábo ná woynie/ [...] nie może prze to isć zá drugiego mężá WujNT 595; [StryjPoczqt 187; GilPos 265v; On ácz fchorzálý/ [...] prosił Páná Woiewody áby mu co ludzi przydał do iego Pocztu. PaprHerby 80; Ony konie, które W.M. na pułtorasta skutów szacować raczył, jednochmy za szterdzieści jako schorzałe i zbiegłe, przedali. RywKsięgi 191; Podkáleł kilku [żołnierzy] idąc z Węgiei ku Krákovu/ Przysięgę że ná woynę ci niepódydą znowu. Ten bez bróniey/ ten boffo/ á bárzo fchorzáli. Albertus D3v].

schorzały na co (1): A chcąc Pan więtzá ludzkość y łáfkę pokázáć Piotrowi/ szedł w vbogi dom iego [...] y nálazł fchorzálą ná febrę mátkę żony iego SkarŻyw 597.

Wyrażenia: »schorzałe ciáło« (2): LubPs A3v; Duch iey [Róży Wiszniowskiej] z fchorzálém ciáłem w ten czás się mocował WisznTr 15.

»schorzałego zdrowia« (1): Nákoniec báczni Doktorowie/ flábego żoładká/ y fchorzálęgo zdrowia człęku/ y przez dzięki á gwałtem ieść każą. LatHar 249.

Szereg: »zbołały a schorzały« (1): Iuz nie táka [dzis jest] pilność á miłość ku flowu Bożemu/ [...] iuz nie ták chutliwa miłość ku bliźniemu. A práwie to wżyftko iáko w zbołáłym á fchorzálým cie-le/ w niem mdleie á vftawa. LubPs A3v.

Przen (4):

Szereg: »słaby i schorzały« (1): zoftáá tefz [człowiekowi po upadku] y wádzá wáfneý woley/ ifz czynić co chem możemy: ále ták słába y fchorzála/ ifz do dobrego bárzo leniwa y niepotężna SkarŻyw 262.

a) Grzeszny (3): Idę/ do dawce żywotá/ fchorzálý GrabowSet O2v; [Smiltuy się nádemną Pánie bom zchorzálý: vzdrow mię ArtTanat 117].

Szereg: »nędzny a schorzały« (2): Rozlituy że się thedy tey nędzney á fchorzálęy dzieweczki fwey/ á they niewinney dufzyczki fwoiey RejPos 75, 75.

α. W funkcji rzeczownika (3): boimy się áby nam ciáá [starość] nie zemdlila/ thák iáko w niekthorych fchorzálým widamy RejZwierc 162; A maia [przełożeni] w tey mierze nálládować medykow/ ktorzy czáfu choroby ludzkiey nie o fwym ále o fchorzálým zdrowiu rádzá Phil S4v; LatHar 519; Kupiec Teltáment czynił przy Pifárzu iáwnym [...]. Stali tám koło niego doróśli fynowie: A Oćiec iuz ná zmyflách fzwánkował y w mowie. Co kto rzekł: záwzfe mo-wił/ Táki ieft, on zchorzálý: iáko gdy kto ma pámięć y rozum nie cáły. KlonWor 70; [GilPos 265v].

Cf SCHORZEĆ

ECB

SCHORZEĆ (7) vb pf

s- (5), z- (2).

o jasne.

fut 3 sg schorzeje (3). ◇ praet 3 sg m schorzál (1). f schorzała (1). n schorzało (1). ◇ 3 pl [m pers schorzeli.] subst schorzały (1). ◇ [plusq 3 pl m an były schorzały [cum N pl: woły i konie] [może N pl m an od SCHORZAŁY].]

Sl stp notuje, Cn brak, Linde XVI i XVIII w. s.v. chorzeć.

Zachorować, podupać na zdrowiu, zmarnieć na skutek choroby; infirmari, languescere Vulg (7): Leop Ez 21/7; SienLek 88; [AktaSynod I 289; kthoremu pobral bidlo robothne jako 2 volu y dwoye kony, a w then obiczay ys mu bili schorzali KsięgiSqdWiej 1570 nr 4600].

schorzeć prze co (1): oczy moje z chorzálý prze niedofáték. Leop Ps 87/10.

W porównaniach (2): Ogláday opanie miły Doctorze. Boć moy pan z chorzál iáko gorze. FalZiol V 1v; mowić nie będziey vmyál/ ták mu yęzyk fchorzeýe/ by chore oczy ná flońcu. GliczKsiąż 77.

Fraza: »ciáło schorzało« (1): Wżyftki wemnie wnétrzności goráia/ á ciáło Od wirzchu głowy do stóp ofátátnich fchorzáló. KochPs 55; [Gdy iuz człowiek dla mgłofci na kolana vpada/ nogi ledwie za fobá włoczi/ z tąd znać ifz ciáło fchorzáló ErazmNow 6].

Przen (1):

[schorzeć w czym: Niemogęc z chorzáló w niedofátátku flliczie [lege: życie] moye/ kofczy moye tak słabe/ by ye w mozdzerzu słuł ModlNaboż 44.]

a) O grzesznej duszy (1): Podobnoś zápomniá iáko Dawid ná-rzekał będąc thą chorobá grzechu fwego zaráżony/ chocia zdrow był ná cieie swoim/ gdy wołá: Zmiltuy się nádemną miły Pánie/ boć iuz ták wyfchly kości moye/ á ták fchorzálá dufzá moia/ ifz iuz przed wielką bolefią nie mogę ieść y chlebá moiego RejPos 81.

Formacje współrzedzenie cf CHOROWAĆ.

Cf SCHORZAŁY

ECB

SCHOWAĆ (180) vb pf [i może impf]

pf (180), [może impf 1 sg praes, odpowiednik łac. hasła słownikowego]

f-, s- (152), z- (28).

o oraz a jasne (w tym w a 1 r. błędne znakowanie).

inf schować (57). ◇ fut [i może praes 1 sg schowám.] ◇ 2 sg schowász (2). ◇ 3 sg schowá (4). ◇ 1 pl schowámy (2). ◇ 3 pl schowają (7). ◇ praet 1 sg m -em schowál (1). ◇ 2 sg m -ś schowál (1). f -ś schowała (1). ◇ 3 sg m schowál (21). f schowała (4). n schowało (1). ◇ 3 pl m pers schowali (5). m an schowali [cum N pl: ptasz-kowie] (1). subst schowały (1). ◇ plusq 3 sg m był schowál (2). ◇ imp 2 sg schowáj (32); -áj (15), -(a)j (17). ◇ 3 sg niecháj schowá (1). ◇ 1 pl schowájmy (2). ◇ 2 pl schowájcie (1). ◇ con 1 sg [m bym

schował.] *f* bych schowała (1). ◊ 3 *sg m* by schował (5). *f* by schowała (2). *n* by schowała (1). ◊ 2 *pl m pers* byście schowali (1). ◊ 3 *pl m pers* by schowali (5). ◊ *impers praet* schowano (14), [było schowano]. ◊ *part praet act* schowawszy (5).

Sl stp, Cn notuje, Linde XVI – XVIII w.

1. Włożyć w coś, zwłaszcza aby tam przetrwało na później; *recludere, recondere Vulg; servare Cn* [w tym: kogo (2) (cf *Żart, Przen*), co (112)] (118): To zawłie iedz cokolwye małł/ coć zołtanie to też zchowall. *March¹ A4v [idem March³]*; Wezmi wapna nie gazonego/ ze thrzy [!] ie z miodem barzo dobrze mieluchno vtarłfzy/ włoż w mały garniecz á w ftaw na ogień [...]/ gdy vłchnie vczyn z niego proch/ á fłocz gi w gałeczki á tak fchoway *FalZioł V 101v*; Wezmi kota tłuftego á odrzy gi/ wlož tak czalkiem w gęś ofkubioną, á vpiecz tak oboie pofopu/ podftaw iakie naczyńie w czo tłuftoć będzie kapala/ tę tłuftoć potym fchoway *FalZioł V 112, I 104d, II 3b, 20a, III 42a, V 102 (14)*; *March³ V5v*; A fnadz ná tym wiecey miftrza pozná Ktory vmie z miedzi złoto kowác Takież z proftych rzeczy wždy co obrác Coby fie wždy przygodziło fchowác *RejRozpr Av; LibMal 1546/114; Leop Lev 13/54*; kazał mu [*Azariusz Tobiaszowi*] iá [*rybę*] wywnątrzyć á wyiác z niey wątrobkę y zołc y fchowác *BielKron 97v*; Cefarz kazał od nich [*ksiązt*] wziác wyznánie wiáry ná fpilkú/ á potym fchowác. *BielKron 207v, 97v; SienLek 123, 162*; nálasł [*gospodarz*] wiele piéniędzy [...] y fchowál ony piéniędze chcąc ie wrocié iefliby fie ktho ozwał. *HistRzym 121*; Káždy człówek napirwey dobre wino ftáwia ná ftól/ á kiedy fie popijá/ thedy fie zeydzye gorfze: á tyś áz do thego czáfú fchowál wino lepfze. *RejPos 41v, 82, 82v, 186; RejZwierc 199; CzechRozm 215*; A Iezus zeymie kapę/ y chorągiew fchowa *MWilKHist H2v*; Cebulę czáfú fwego z ogrodá brác/ y ták fchowác coby nie gniłá *GostGosp 68, 160*; Szuka [*złodziejek*] w śmieciách/ chocia nic nie zgubił/ nie fchowál *KlonWor 36*.

schować czego (1): Y też ich [*papi topolowych*] ná trocifzki fchowác. *FalZioł V 118*.

schować do czego (14): Wolifz ćirpyec ty przemory/ Schowác ten grofz do komory/ Niżby fwiátá zázywálá/ Wefoła z ludźmi bywálá *BielKom F*; Rokazał tedy Pan Bog Moizefzowi áby tę rozgę [*Aaronowá*] fchowál do domu fwiádecztwá/ ná znák fzemránia y fporu fynow Izráelklich. *BielKron 41v*; vciéłá [*Judyta*] głowę Holofernowi/ á podálá iá ftudze dzyewce/ [...] á fchowálá do woroczka. *BielKron 113v, 65v, 133v, 318v*; Was też profzę mych pánow [...] A byfcie [...] do poftolitego fkarbu iá [*skrzynię*] fchowáli. *HistLan E2v, E3; SkarŻyw 498 [2 r.]; CzechEp 34*. Cf »schowác miecz do poszew«, »mało albo nic nie mieć schowác«, »schowác ná wieczną pamiątkę«.

schować komu [= *dla kogo*] (1): Potym miftrz odważył tho Złoto/ y dáł ieden thylfác Sylemonowi/ á drugi tyfác fchowál tey Krolowey. *HistRzym 17v*. Cf »schowác ná pochwiłek«.

schować na co [= *w różnorodnie ujmowanym celu*] (6): Y też rozá vfufzywfy: fchowác ná iekarztwo [!]. *FalZioł V 118, V 118*; fádło potym włożyć á prochy wfypác/ to wfzyftko zmiefzawfzy/ ná fadzele wfzelákíe fchoway/ bo tá máś wfzelákíe rány á owłzém zágníłé goi. *SienLek 128; CzahTr L3*. Cf »schowác ná wieczną pamiątkę«.

schować w co (10): potym ten ług fám warz tak dłufo áz fie zwarzy ná kamieñ/ potym to fchoway w fklankę *FalZioł V 102, V 81v, 97, 113v*; oni Doktorowie co by byli poftánowili á nápiřáli z obu ftion/ miano to fchowác w fkrzynkę á zámknác *BielKron 224*; á powárzywfy go [*miodu*] niewiele/ przecadź á fchoway w fłoiek miedziány/ á tym ciepło oczy pomázuy *SienLek 64, 81*. Cf »nie mieć co w mieszek schowác«, »schowác dla potrzeby«, »schowác ná wieczne czasy«.

schować w czym (2): á tę wodkę barzo dobrze fchoway w fkle niczi przikrywfy *FalZioł II 16c, V 113*.

schować gdzie (5): A wfzákoż iednák y tym co tám w ten czás fchowál/ Zacny dowéip ftárości fwoiey okázowál. *HistLan C2*; á drugá połowicę [*piéniędzy*] ma [*podskarbi*] oddác y fchowác ná Ra-

tułzu pod pieczęciá Pifárzá Polnégo *SarnStat 363, 363*. Cf »schowác za pazuchę«.

schowác ná kiedy (4): ryby/ owoce/ iárzyny/ przypráwné iuchy/ ná czáfy potomné zchowawfy: gdyż nie ná to záśiadł/ áby bieśiedzie/ á rofkofznému ftólowi/ ále lékárftwam y zdrowiu/ ten tám czás wfzyftek oddał. *Oczko 24v*. Cf »schowác ná drugi raz«, »ná potym schowác«, »schowác ná wieczne czasy«.

W przeciwstawieniu: »wyiác ... schowác« (1): Bo ie [*dziad liczmany*] z iednego worká w drugi przefypowál/ Więc rzkomo ieden wyiác á drugi záś fchowál. *HistLan C3*.

Zwroty: »schowác ná drugi raz« (1): fkoró fie kot odpráwi/ to powrozy hnet rozwfiezác/ wyfufzyć/ y fchowác ná drugi raz każę *GórnDworz Qv*.

»schowác miecz, kord (do poszew *a*. [w nożny])« = *przeřac zabijać, walczyć [szyk zmienny]* (3:1): *TarDuch Cv*; Zmiłowál fie Pan Bog onego dniá/ á rofkazał Anyołowi miecz fchowác. *BielKron 73v*; Schoway kord twoy do pořzew *CzechRozm 227v; BielSen 9; [RozprKsiędza D7]*.

»nie mieć, nie masz co (w mieszek) schowác; mało albo nic [*do czego*] nie mieć schowác« = *być ubogim, nie mieć piéniędzy* (2:1;1): A trudno gi [*mieszek*] náffychtowác Kiedy niemáłz co weñ fchowác *RejRozpr 13*; Oblicza fie [*nářepnego dnia pijak*] s káletá nie chce reřpondowác/ Muři iey [*tj. kalecie*] dáć ná kwity gdy nie máłz co fchowác. *RejWiz 16v*; Owa on tám wfłapiwfy iáł fkrzynie táfrowác/ Chociaż máło albo nic do niey nie miał fchowác. *HistLan Cv; RejZwierc [233]v*.

[»schowác [*komu*] ná pochwiłek [= *na później*]]«: Schoway mi to ná pochwiłek. Mihi hoc reponi aut alferua, vt paulo post vtar. *StatorGramm K8v*.]

»schowác za pazuchę, w zanadra« (1:1): włożył [*Mojżesz*] rękę wzánádrze/ y zftawálá fię trédowátá: zchowál iá zá pázuchę/ y wnet czyřtá iako pierwey wymowál *SkarŻyw 479*; Trudno fchowác w zánádrá domořtvo y role *KlonWor 4*.

»schowác dla potrzeby, od potrzeby« [w tym: w co (1)] (2:1): *FalZioł V 70v*; á odřymowáwfy czyřcie/ treř miodowá zmiefzay thy wfzyftki prochy sniá á fchoway w fłoiek dla potrzeby. *SienLek 156*; potym ono przecédź á žiołá dobrze wygnieć/ fchowayže od potrzeby *SienLek 162*.

»ná potym schowác« (1): [*do ksiązek*:] Naydziecie kto náł wámi pilno fie zábáwi [...]. Przeczytawfzy/ może was y ná potym fchowác *WisznTr 5*.

»schowác [w co] ná wieczne czasy« (1): Názbierali [*Żydzi*] tedy miárkę Mánnny/ ktorá Aaron fchowál w fkrzynię złothá ná wieczne czáfy *BielKron 31v*.

»schowác ná wieczną pamiątkę« [w tym: do czego (1)] [*szyk zmienny*] (2): iefli fie theż miłóci twey podobać będzie/ tedy iá [*kolędę*] chczą do zakrytyey fchowác ná wieczną pamiątkę. *LudWief A2; BielKron 31v*.

Żart. [*do czego*] (1): Mnie by fie wiere zdáło [...] ábyś w.m. [...] wefpótek ze zbroiá [...] dáł fie gdzie do řzafy fchowác/ áz do tego czáfú/ kiedy woyná będzie/ ábyś w.m. bárziefy niż teraz/ nie zárdzewiał. *GórnDworz D6v*.

Przen (13): ále donoř wfzytko do onego wfzech fmyřłow woytá á do woytowey/ to iefł do rozumu á do pámiéci/ á co woyt rozezná iź potrzebnego iefł/ to woytowa niechay mocno fchowa y zápieczętuie *RejZwierc 15v*.

schowác do czego (3): *RejWiz 157*; Áż przydzye on Páñfki dzyeñ od wiekow wybrány/ Gdy będzie raczył łęczyc od kořłow bárány. A kákol od pšenice w rozne řnopki wiefác/ Ten řpalić á pšenice do fwych gumien fchowác. *RejPos 0005v*; [*o ludziach, porównanych do spadających z drzewa dojrzałych jabłek*] A wrwawfy fie niewiem do iákiefy řpziárniemy nas fchowáia/ iefli fie fámi o tho zá czáfú żywothow fwoich nie pořtáramy. *RejZwierc 115v*.

schowác ná co [= *z przeřnaczeniem ná co*] (1): Dobrzeć było w vgodzye zložywfy myřł hárdá/ Ná co inřzego fchowác fwoiey zbroiey twardá. *PaprPan Ff3v*.

schować w co (1): Zbiegali się do ie⁸⁰ [św. Jana] więzienia [...] Chrześciance/ á iáko pŕczóly z one⁸⁰ vlá táiemnic Bożych/ miód fłodkiey náuki bráli/ y z oney się fkrzynie w ktorą był P. Iezus swoię wyfoká o Bostwie fwjm náukę zchowál/ bogáciłi. *SkarŻyw* 408.

W przeciwstawieniach: »schować ... puścić, zarzucić« (2): fńádniey możelz rozeznáć kákol od pŕzenicze. Pŕzenicę fchowác á kákol zárzucić/ wedle rády Páńkiey. *RejWiz* A4, 157.

Zwrot: »schować sobie« = *zachować w pamięci* (1): SYnu moy ftrzeż słow moich/ á przykazánia moie zchoway fobie [*reconde tibi*]. *Leop Prov* 7/1.

a. *Zaprzestać, nie kontynuować* (1): Iuż y fpracówáni ludzie fpczywáli/ Vciefzná muzykę ptafzkowie fchowáli. *WisznTr* 30.

b. *Zaliczyć do jakiejś kategorii* (w nawiązaniu do tytułu utworu) [*do czego*] (1): Więc y ow w wielkim mieście Burmiftrzoftwo kupił Zeby/ co dáł Wyborcy/ ná drugich wylupił. [...] Przezo do tego Worká [*Judaszewego, tj. złodziejskiego*] fchoway Ambitiá. Lecż też ty możelz włóżyć Xiężá Simonią [...]. Ci co kupiúi wrzád y ci co pŕedáci/ Obá ludafzowego Cechu się trzymáią *KlonWor* 15.

c. *Przemilczeć, odłożyć do omówienia kiedy indziej* (3): Ba poftepuycież nie dibiáć Możeczce się fwárzyć y dáć [*lege*: idąc] Ale by to lepy fchowác A ta rzeczą nie fáffowác Bo niedługo przide ten Czas Iż vmilknie nie yeden zwas *RejKup* v8.

schować na kiedy (2): [*rozdwojona chrząstka na końcu nosa*] pewne znamię iest narufzenia zupełności ciała y nie czalości, przyczynę tego na infzy czas fchowamy gdy o rodzeniu człowieczym będzie piáno. *GlabGad* O; Miałem był iefzcze y o onych Dyálógoch wydánych z wámi [...] mówić/ ále widzę iż czáfú niemáfz. (–) Ná Pofł to fchowaymy/ bo teraz (podobno) téż y thy stąd do Krákcwá ná Mięfopufty fye bierzefz *OrzQuin* Aa5.

a. *Zaoszczędzić* (2):

schować komu [= *dla kogo*] (1): (*nagł*) O prágnieniu wrzędow ábo doftoieńftwá. [...] (–) Czemu kłopot kupiufelz/ biedny dármochlubie? Przeć te kruczki od íiebie ten *Elector* íkubie? Schoway dziecióm nieboże: nie czyní fobie fzkody: Zázyway ták z pokojem domowey fwobody. *KlonWor* 12.

Zwrot: »schować na potym [*dla kogo*]« (1): Tedy mi miła íioftro o tym nie powieday/ [...] Aby tákiego ftroiu twoy mąż był przyczyná/ Wolałby ten grofz fchowác ná potym dla fyná. *ZbylPrzyg* A4.

b. *Wziąć na przechowanie* (19): Abowiem Elżbietá po koronowánium fwego fyná Ládziáfáwá/ chowáiąc do fkrzynie koronę/ wkrádłá iá záífé podfkárbieumu/ y donioflá kfiáżęcú Styrkiemu fchowác. *BielKron* 303v.

schować do czego (1): ze 2 wylky byli kradzione, kthore Ianek s stáfzkyem mafurkyem [...] do yego Gofpodarza wdom przyniefly I fchowál ym one do komorky nad giáfábá. *LibMal* 1554/186v.

schować komu [= *dla kogo*] (4): Gdyż iedna niewiafta od dwu gofciov pienádze przyięła, aby ie im fchouála, tak abi im ie záfię obiema wrocíła. *BielŻyw* 60; *LibMal* 1554/186, 186v. Cf »schować cało«.

Zwroty: »schować cało, w całe« [*w tym: komu* (1)] [*szyk zmienny*] (1:1): O figi táko rokzafá [*Pan*]: Aby ie iego fłudze dano/ [...] Iżeby ie v íiebie miał/ A pánu by ie cało fchowál *BierEz* A2; *UstPraw* G.

»dáć schowác« (12): *BielŻyw* 60 [2 r.]; Powyedzyal yfch rozmyłowawfchi fzyá dorothiei dworky pana Malachowfkyego wyedlczu dáł yey fchowacz grzywne pyenyedzy fwoych *LibMal* 1543/74; Ítem zeznal ze stemze Andrzeikiem wkradł 16 karpow S fchadza Ná Nowey grobly kthore dawfchi Gofpodyney schowacz fpołem ye ye [.] zdzely [*lege*: zjedli] *LibMal* 1554/184v, 1544/81v, 1548/147v, 1551/164v, 1552/169v, 1553/177v; Ty záwždy z ludźmi towarzyszylz/ á przetoż day mi ten piérfcień fchowác abyś go nie ftrácił/ á ia go pilnie będę ftrzeżłá. *HistRzym* 61v, 62v [2 r.].

Przen [*komu*] (1): *Pokládu mego ftriedz* [.] [2. *Tim* 1/12.] Kto co dobrego czyni w tym żywocie/ ten to iákoby pokláda v Páná Bogá/ áby mu to fchowál y oddáł po śmierci. *WujNT* 735.

2. *Ukryć* [*kogo, co*] (21): ten co fkarb fchowál Siedmiá liter náznámionowál *BierEz* E3, 14v; y fchouál [*Symeon*] kfiyágy opathrznye aby ych nykth nyedofzetł *PatKaz* II 61; *RejJóz* F8v; *RejFig* Bb3; *BielKron* 10v.

schować do czego (1): I fchowála organyficzna thá puřzka do komory *LibMal* 1547/124v.

schować gdzie (4): o they puřchcze napyerwey powyedzyal Iagnye v organifcziney fluzaczey y fchla fnym do fcyzanek ponyá gdzie yá byl fchowál *LibMal* 1547/124v; *SkarŻyw* 502. Cf *Zwroty*.

W połączeniu szeregowym (1): oto lud zgrzeřzył y pŕefłąpił przykazánie moie. wkradli/ fklámáli/ y zchowáli pod ziemię rzecż zákazáná [*Vulg Ios* 7/11]. *SkarŻyw* 502.

Zwroty: »[gdzie] beřpiecznie schowác« (1): wziáwřly czáfłtkę ognia z ótarza fkryli [*kapłani*] potáiemnie w dole/ gdzie byłá fłudnia máiąc mieyfce fuche/ y ták że go beřpiecznie fchowáli [*absconderunt*] *BibRadz* 2. *Mach* 1/19.

»pod się schowác« (1): Lábán przyřzedłzy pod namioty/ fzuwał Bořzkow fwoich gdzie Rachel byłá/ ále ie pod się fchowála gdzie fie ich nie mógl domyflíć. *BielKron* 15v.

»schowác tajemnie« (1): Nápiáno to [*ugodę między królami, Ferdynandem i Janem*] mocnie y pieczęciami wtwierdzono z obu ftron ták krolow iáko y pánow Węgiérkich y Rákufkich/ y zchowano táiemnie/ ták iákoby Turcy o tym niewiedzieli *BielKron* 310v.

Przen (1):

Zwrot: »w myřli schowác« = *zachować w tajemnicy* (1): Ieft liże czo o kim mowáć vlyfifz, w myřli fwey to dobrze zchoway *BielŻyw* 11.

a. *O ludziach* (8):

schować gdzie (1): Boże vchoway w inych ftronach pijánego vyrzeć/ tho wnet kijem podeřzwy odbijá/ áłbo ták fchowáią gdzie pewnie ledwe drugiego dnia fłonce ógláda. *RejZwierc* 60v.

a. *Zapewnić kryjówkę* (7): Ítem wfzithkym mnychom abi go dobrze fchowáli dáł kalethá wkhorey belo dzyewyącz grziwyen *LibMal* 1548/141; *GórnTroas* 39, 45.

schować w co (1): W naygłębłzá pŕzepáć zchoway to com zchowác dáłá [*tj. syná*] *GórnTroas* 39.

schować przed kim gdzie (1): Powiedz/ [...] Syná ná którós mieyfce pŕzed námi fchowála. *GórnTroas* 42.

Szeregi: »schowác i opatřzyć« (1): Każ więźniá tego fchowác/ y opatřzyć [= *zabezpieczyć, uwięzić*] dobrze. *KochOdpr* D3.

»zafáić a schowác« (1): przeto fzuáli krolewny Polixeny/ y dowiedzyeli fie iż iá záfáił á fchowál Eneás iáko swoię przyrodzoná z mátká Hekubá. *BielKron* 60.

3. *Wziąć sobie* [*co*] (6): Co fie nágodzi/ fchowác nie wádzi. *BierEz* O4v; *HistRzym* 62.

Zwrot: »(sam) sobie schowác« [*szyk zmienny*] (3): *LibMal* 1547/126v; *BibRadz* II 67a *margin*; ták zá ftołem Alexánder s kthorego koflíká złotego wypíl/ fchowál go fobie *BielKron* 125.

Żart (1):

Zwrot: »dáć schowác« (1): Nuż iákie dziś gry náftály Zkthorych ginie kofł nie mály [...] Áż drugi ná ftole kłuffe Bo fie więć iuż nierozmyfla Poki ftołu fława kryřzlá Bo muři przybráć ná nowe Dáł teraz fchowác gotowe [*tj. pŕezgrał gotówkę*] *RejRozpr* G4v.

4. *Zająć się kimś, udzielić opieki, pomocy* [*kogo*] (4): Będzye fładził [*Pan*] ókrąg fwiátá/ w swoiey fprawiedliwořci/ A fchowa wierne národy/ w prawdzye Bořkiey miłóřci. *LubPs* V5v; Abowiem máiąc my też pŕzełóżeńftwo nád flugámi fwymi/ obaczylibychmy to po fludze kthorem że fie kuflem częřto báwi/ kthory iest tákowy z nas/ pŕofzę powiedz mi/ żeby go mógl fchowác y przy fobie řcierpieć? *WerGořc* 261.

Przen [*z podmiotem niezżywotnym* = *stanowić schronienie*] (2):

schować gdzie (2): [*Jeftesie!*] Twárdzy nád krzywé fkáty/ kthórego fchowály. W řlepych iáfkiniách fwoich [...] weřrzy ná krew fwoię *ZawJeft* 40. Cf *Zwrot*.

Zwrot: »do siebie schowác« (1): Oné mury bořkiemi fłáwiáné řekámi/ W pŕoch pofřly/ y zginęly pofpołu y známi. Okrutny pofářł

plomién/ ni tyle zoftáto/ Coby tę trofzkę ciáta do siebie zchowáto. *GórnTroas* 36.

5. *O ludziach: uwięzić [kogo] (1)*: [(Bom był przy) tym, gdzie krol (panu podskarbiemu) rozkazał [...], aby óń pieczę miał, a (gdy)by w ręce wpadł [Łobocki], aby go (scho)wał, chcąc onego pytać (o tych ak)cyjach. *ListyPol* II 1548/61.]

Zwrot: »do więzienia schować« (1): ná pięć go dni głodem tak bez żadnego opátrzenia do więzienia zchowano. *SkarŻyw* 188.

6. *Pozwolić przetrwać: nie zniszczyć, nie zabić [kogo, co] (2)*: puścić [Aaron] lofy ná obudwu [na oba kozły]/ ieden los Pánu Bogu/ drugi Kozłu który ma być wypufzczon/ ná ktorego los przypadnie. Vczyni z niego ofiárę zá grzech/ wypufzczonego schowa. *BielKron* 38v.

schować na co (1): Abowiem iefli Bog ániólom gdy zgrzelzyli nie przepuścił/ ále láncuchámi piekielnymi ściágnáwlyz ie do piekła podał ná męki/ ná fád ie schowáwlyz [in iudicium reservari]: [...] *WujNT* 2.Petr 2/4; [Deus cui corpora nostra non pereunt, sed feruntur in melius: To iefł: Boże v ktorego ciáta náfze nie giná/ áleś ie ná coś lepszego [!] schowáł. *ArtTanat* 67].

7. *Pogrzebać zwłoki [kogo, co] (27)*: á Chámá wielkiego Cefárzá [...] kiedy vmrze wiele fie ich [Tatarów] pozábiiia dla niego/ y dobytká pościńáią/ takież żonę y nawiernieyfe flugi pościńáią y finim fchowáią/ áby miał flugi ná onym świecie. *BielKron* 296v; *MWilKHist* H3; [Drugiemu Pan rozkazał, by go naśladował, lecz on chciał, aby pierwiej ojca swego schował *OtwinPis* 127; Nie z nabożeńftwác przyfzło ow Spítál budowác W Wárfzewie/ tam bábulfie miano belo fchowác A Pán miał byc Xiążeciem z iego fynowicą *PapPam* C2v].

schować gdzie (12): *BierEz* G4v; PLebanowi zdechl piefek/ w ktorým fie był kochał/ Schowáł go ná cmyntarzu/ więc gi biskup pozwał. *RejFig* Aa5v; Biskupftwo Bámbořkie założył [cesarz Henryk I] y nádał/ gdzye po śmierci kazał fie schowác. *BielKron* 176, 327; *KochFr* 38; *GórnTroas* 31; Ani zbroie poznano/ áni tchorzá iego/ Y támie go zchowano w polu niezywego. *KmitaSpit* B3v; [zabił się z rusznice mieszczanin krakowski chcący, [...] który zaraz umarł. Schować go nie chciano przy kościele, aż go musiano do wsi z miasta wywieść. *KronMieszcz* 3; do grobu gdzye było Oycá iego fchowano/ onę [Poliksenę] przywyodł/ gdzye dobywlyz mieczá/ fám iá fciął. *HistTroj* [L]]. Cf »schować kości«, »schować uczciwie«, »w ziemi schować«.

Zwroty: »ciało schować« = *corpus sepelire* *HistAl* (4): *HistAl* A8; wżákże ciáto iego [św. Floriana] ná zamek Krákwowski wzięto/ y w grobie mármurowym fchowano/ iedno rámię ná Kleparzu zoftáwiono. *BielKron* 357; *HistLan* I4; *SiebRozmysł* K4; [Y práwo przyrodzone fámó rofkázuie/ Zebym oycá miłego zacne ciáto schowáł *ZbylDroga* A3].

»schować w grobie, do grobu, w grob« [szyk zmienny] (4:1:1): A gdy go [Aleksandra] vyrzáła Olimpia rzeklá/ fynu Alexander co to iefł? Ktorey on odpowiedział/ ciáto Anektabowe iefłh [...] y przykazał ie w grobie schowác [et iussit illud sepeliri]. *HistAl* A8; Potym wzyáwlyz go przyáiciele fchowáli do grobu iego oycá *BielKron* 52v, 199v, 357; Iż choćia zmárlé ludzi w grób zchowáią/ Przedsię nie koniec fwego życia máią *GórnTroas* 29; Oni twé świętę ciáto/ vczéiwie fchowáli/ W ónym grobie Iozaphát *SiebRozmysł* K4.

»schować kości« [w tym: gdzie (3)] [szyk zmienny] (4): *BielKron* 19; Zchowaymyfz tedy tych świętych kości *SkarŻyw* 567; KAfprá Kochánowfkiego to fchowano kości *KochFr* 50; *WujNT* 60.

»proch [czyj] schować« (1): Proch iey [Dydony] pocziwiefie fchowano zebrawlyz/ iáko v pogan obyczáy bywał. *BielKron* 75v.

»w trunie schować« (1): A gdy vmárl rzućili fie do fkarbu/ áliści truná/ á w trunie nic nie máfz. [...] Thákże go pothym w niey z wielką poćiwofciá iáko Cefárzá fchowáli. *RejZwierc* 169v.

»schować uczciwie, z poćiwofciá« [w tym: gdzie (1)] [szyk zmienny] (5): Páfterz martwe dzyecię przyniofł Hárpagowi/ ktore fchowano vczéiwie miáfto krolewfkiego. *BielKron* 112v; Henryká

niedożono poznác bo mu vćiełi Thátarowie fzyię y nofili ná drzewcu/ ále małżonká iego poznála go po fzoftym palcu v lewey nogi/ ktorego z poćiwofciá fchowano w tymże kościele we Wrocłáwiu. *BielKron* 361; *RejZwierc* 169v; *PudlFr* 27; *SiebRozmysł* K4.

»w ziemi, do ziemi schować« [w tym: gdzie (1)] (1:1): *BielKron* 297; Potym ciáto do zyemie w kofciele fchowano. Kámieñ też mármurowy ná wirzch poftáwiono *HistLan* E4v.

Przen (1): o Alexandrze ktorys przedthym y złoto/ frebro chowáł, teraz cie lepak złoto [tj. złota trumna] zchowáto *BielŻyw* 164.

*** *Bez wystarczającego kontekstu (1)*: h hoiny/ fchowáł/ chytro *MurzOrt* Bv.

Synonimy: 1. *podzierzyć, włożyć, zastanowić*; 2. *potrzymać*; 3. *schronić, skryć, ukryć, utaić*; 4. *wziąć, zabrać*; 5. *potrzymać, zachować, zastanowić*; 6. *potrzymać, zachować, zastanowić*; 7. *pogrzebać, pogrześć, włożyć*.

Formacje współrdzenne cf CHOWAĆ.

Cf **SCHOWANIE, SCHOWANY**

ALKa

SCHOWAĆ SIĘ (19) *vb pf*

sie (14), się (5).

f- (16), z- (3).

o oraz a jasne.

inf schować się (1). $\diamond$ fut 3 sg schowá się (2). $\diamond$ praet 1 sg m -m się schowáł (1). $\diamond$ 3 sg m schowáł się (7). $\diamond$ 3 pl m pers schowáli się (1). $\diamond$ imp 2 sg schowáj się (4). $\diamond$ con 3 sg m by się schowáł (2). $\diamond$ part praet act schowáwlyz się (1).

Sl stp s.v. schować, Cn notuje, Linde XVI – XVIII w.

1. *Wejść w jakieś ukryte miejsce; znaleźć kryjówkę; abscondere* *se PolAnt* (9): białugłowę vdawil/ y támże iá zoftáwil/ á fám tak fie fchowáł/ áby fie o nim dowiedzieć niedożono. *GórnDworz* Bb3; A tak ftrzeż fie profzę (ćię) do záránia/ á fiedz w fkrtyoći y fchoway fie. *BudBib* 1.Reg 19/2.

schować się gdzie (5): Węzá śnieg był wielki záftáł/ Iż się do iámy nie fchowáł: Y tak go żimá zmorzyłá/ Iż w nim ledwe dużá byłá. *BierEz* M3; Śtudy/ ácz fie mścić onego chcieli/ ále iż nie było wiedzieć/ gdzieby fie winowáycá fchowáł/ [...] zániecháli wfzytkiego. *GórnDworz* S8v [idem *WerGość*]; Heliafzu/ á ná wfchod ftońcá fie vdaway/ W dole Cherith/ przeciwko Iordanu fie fchoway [abscondere in torrente Carith *Vulg* 3.Reg 17/3]. *HistHel* Bv; *WerGość* 251; Eole/ ty tám z wichry pod ziemię fye zchoway *PudlFr* 67.

Przen (2):

a) *Zaprzestać, zamilknąć [z czym] (1)*: Młodzyeńcze przydziefie ten czás iż wfpomieniefz ná mię [...] (–) Schowayze fie iuz s twymi cnotámi A mnie przeftáñ námawiać plotkámi *BielKom* F6v.

b) *Ustąpić pierwszeństwa (1)*: Ale kiedy poczniefie Muzyká fżermowác/ Muśi fye y Dawidek z fwoią Arfá fchowác. *PudlFr* 19.

2. *Wychować się, spędzić młodość w określonym miejscu lub w określonych warunkach; nabyć umiejętności przez wychowanie; in-nutrir* *Cn* (10):

schować się około czego (1): A fą mężowie oni Páftuchowie/ ludzie ci co fie około bydlá fchowáli [quia viri gregarii sunt] *BibRadz* Gen 46/32.

schować się między kim (1): á wyádomość s pořpolitowányá myedzy ludzi siły byerze/ gdy fie ktho myedzy ludźmi fchowá/ s kthorych rzeczy bacząc wflytko fobyie zgromadzá á w pámyeć chowá/ wczem potem mádrem fie sftać musi. *GliczKsiqz* L3; [Brant-Kaz E2].

schować się na czym (1): O wielu iego [św. Bonifacjusza] cudach/ powiáda Gaudencyufz Káplán/ ktory iefzeże żyw iefł: ktory fie ná iego pořludze zchowáł *SkarŻyw* 496.

schować się w czym = nauczyć się czegoś (2): Bo fie fchowáł [Teofratus] ná dworzach á w dziwnych zwyczáioch *RejWiz* 75; Co wiedzieć iák w to tráfić/ iam fie w tym niefchowáł/ Anim fie żólnierzowi iák żyw przypátrowáł. *WypPrPl* A2.

schować się gdzie (6): *RejWiz* 75; Bá wždy też ty vmieiać ták wiele mowić/ przećiwko nálezmu práwu/ y fchowawfzy fię ták dawno w Polfcze/ możefz przełożyć zdanie swoie *GórnRozm* K3. Cf *schować się gdzie z kim*, *Zwrot*.

schować się gdzie z kim [= *pod czym kierunkiem*] (2): też ten młodziyenyec/ kthory tylko domá z yednym fię Pedágogym fchowal/ zá cyęfzkofcyą fię do ludzi vda *GliczKsiąż* K6v, K6.

[*W połączeniu szeregowym*: (*marg*) Zálecenie vmárlego. (–) lepiej wy wiećie/ między wámi powítał/ między wámi fię fchowal/ między wámi vroft/ między wámi dokonał. *BrantKaz* E2.]

Zwrot: »schować się [gdzie] od młodości, z młodych lat« [szyk zmienny] (1:1): [*Walenty Wróbel*, autor przekładu psalmów] Był rodzicz z Poznania/ zchowal fię od młodości w Krakowie *Wróbel-ZóltGlab* A4; *BielKron* 425v.

Synonimy: 1. *schronić się*, *skryć się*, *ukryć się*.

Formacje współrdzenne cf CHOWAĆ SIĘ.

Cf SCHOWAŁY, SCHOWANIE

ALKa

SCHOWALNIA Cn s.v. *schowanie*; *Linde* bez cytatu.

Cf SCHOWANIE

SCHOWALNY Cn; *Linde* XVII w. (z Cn).

SCHOWAŁY (1) *part praet act*

I pl m schowałymi.

Sl stp, Cn, *Linde* brak.

Wychowany, który gdzieś dorastał [gdzie]: A gdyż iuz ó nas grá idzie/ [...] lámi sobie radźmi y temu ofierocia[1]emu Páńftwu Korony Polfkiey/ gdyzfymy fynámy iey á w niey s chowałymi *Myc-Prz* II A2.

Cf SCHOWAĆ SIĘ

ALKa

SCHOWAN cf SCHOWANY

SCHOWANIE (36) *sb n*

f-, s- (32), z- (4).

o oraz a jasne, e pochylone.

sg N schowanié (7); -é (1), -(e) (6). ◇ G schowaniá (5). ◇ D schowaniu (9). ◇ A schowanié (3); -é (1), -(e) (2). ◇ I schowani(e)m (4), schowanim (2); -im *SienLek*; -(e)m : -im *PatKaz* II (3:1). ◇ L schowaniu (5). ◇ pl G schowaniá (1). ◇ [L schowaniach.]

Sl stp, Cn *notuje*, *Linde* XVI – XVIII w.

I. *Rzeczownik od „schować”* (13):

1. *Włożenie gdzieś, aby tam pozostało na później* (9): Do kominow/ Zimie/ w leśieni/ drew [...] nánośić/ y ma byđz w fułzey ná mieyfćach niepotrzebnych ku fchowaniu y miefzkaniu. *Gost-Gosp* 82.

schowanie czego (1): vftáwił [*papież Sergius*] w kościele spiewać we młzy trzy kroć Agnus Dei/ przed fchowaniem ciála Páńfkie^o. *BielKron* 167.

a. *Przechowanie powierzonych rzeczy* (7): ono [*antependium*] zafzyą do Lyenarthky wdom przynoył [*Janek*] y ku fchowany theyfze *Laurentheze* dall. *LibMal* 1551/160, 1545/97v; *Depositam pecuniam recuperare*, Pieniędzi ku fchowaniu dánych doftáć. *Mącz* 310c, 310c; A ták poftánowiono ieft áby ty rzeczy spifawfzy/ wyftáwiono [...]. *Przepis záfię tych rzeczy/ áby był włożon do fkrábu ku fchowaniu* *BudBib* 1.*Mach* 14/49; *Calep* 308a; *SarnStat* 687.

2. *Opieka* (2): Othoć dawam corkę moię pod twą ftraż iáko ku fchowaniu [*in depositum*] nie obchodź że fię z nią źle. *BibRadz* *Tob* 10/14[13]; *BudBib* *Tob* 10/14[13].

3. *Utrzymanie przy życiu, pozwolenie na przetrwanie* (o ludziach do czasu Sądu Ostatecznego) [do kiedy] (1):

W przeciwstawieniu: »stracenie ... schowanie« (1): Słuchay káždy zuft Pána twego poćiechy/ że śmierć z iemy [*lege*: ziemi] nas

niepodawa ku ftráceniu/ ále ku z chowaniu/ do czáfu onego: kiedy wfzyfcy z niey powftawfzy/ przed Máiefstat Pána náłzego ftániemy. *BialKaz* D2v.

4. *Pochówek, pogrzeb* (1):

Zwrot: »schowanie w ziemię« (1): *Humatio*, *Pogrzeb/ zágrzebieńie/ fchowanie w ziemię*. *Mącz* 159d; [Czemu zábieżał [*Bóg upadkowi wiecznemu Adama*] śmierć náń włożywfzy/ á grzechom koniec przez rozláczenie z ciálem y fchowanie w ziemię nálasfzy: áby przeftawfzy człowiek kiedy żyć grzechowi/ á vmárwfzy mu/ żył wiecznie Bogu. *ArtTanat* 65].

II. *Rzeczownik od „schować się”*: *ukrycie się* (1): Ieflyzebyf-czye thaką rzecz traphyla yszby myal fzných kthori zdradaczy náń [...] a obaczilby ysby od náń myal gwalth bycz amyál by przed namy vczyekaczy do wáfzego panysthva dlia schovanya, abifczie káfdego thakiego sznych w wáfzem panyfthwe nyczachowały. *Lib-Leg* 7/41v.

III. (22):

1. *To, w czym coś się mieści* [w tym: czego] (4) (6): *LEndźwi* tedy iż fá tych członkow fchowánim/ potrzeb napzod o ich przygodách pogádać *SienLek* 104v; Ale iż w tych dwu miefćách w lędźwiach y w męchyrzu/ kámieñ fwe fchowanie ma/ [...] fułżno tu rzec o tym mieć *SienLek* 105.

Wyrażenie: »tajemne schowanie« (1): który [*stan duchowny*] widząc wiárę Pána Kryftufową w niebefpieczeńftwie oftátnim/ nie fá trudni przyłożyć fię ná tę woynę/ tym co przodkowie náfzy zá fkarb święty w kościelech w táimnym fchowaniu [...] záchowáli. *OrzJan* 111.

Szereg: »miestce i schowanie« (1): Czemu pierfi w nátrż fá okrągłe á nie zaproznione zarofcieniem mięfym. (–) Bowiem tam ieft miefćce y zchowanie członkow ná flachetnieyfzich, iáko płuc y fercza, ktore žádney cięfzkołci nie chczą cirpieć *GlabGad* D5v.

Przen (2): Y ták ferce iego [*św. Piotra*] ftawáło fię iáko fkrzyniá zakonu Bożego y zchowanie piłmá S. *SkarŻyw* 372; [Czemu názwan ieft Páweł Apoftól naczyńniem wybránia [*cf Act* 9/15]? dla tego/ iż naczyńniem zakonu/ y piłm świętych mocnem fchowánim był. *Leop* 1577 **2v (*Linde*)].

schowanie czemu (1): gdzie piłmu y náuce Bożey fchowanie/ gdzie ofiárom y fułżbie Bożey prawdziwey/ mieyfce od Bogá náznáczone było. *SkarJedn* 15.

2. *Pomieszczenie lub przedmiot służący do przechowywania czegoś; cella, cellarium, conditorium, receptaculum, repositio* Cn (13): Przeto oto ia przywodę złość do domu Iárowehámowego/ y wykorzenie Iárowehámowi kropiącego ná ściánę/ fchowanie/ y pozofstáwienie w Izráelu [*clausum et derelictum in Israel*]; ták to co ieft ná mieyfćách obronnych/ iáko y to co gdzie indziej pozofstáło *BibRadz* *BudBib* 3.*Reg* 14/10; *SkarŻyw* 429; tákże z polá máią też wfzyfki [*sieci*] rázem zebrać/ ná wozy włożyć/ y do fchowánia/ fkad ie wzięli/ oddáć. *GostGosp* 20, 100; *WysKaz* 43; [Na ruskim liście odpisujesz nam TM o dokończanie carza perekopskiego, że go TM w skarbie náleżć nie mógl [...]. Wszytko się nam zda, że jest to dokończanie w schowaniu panów Radziwiłłow synowców TM *ListyZygmAug* 1570/574; *TestZygmAug* 26; *Armarius Behalter/ ein Rath* *Schowanie/ Száffá* *ArtNom* H2v].

schowanie czemu (2): chéiałbym domku do wodek: ziółkom/ drzewkom/ fchowánia: tákże też viridarzá/ fwych ziótek y przewożnych. *GostGospPon* 170, 170.

schowanie na co (1): ZA prósbą Połłów Woiewódtwá Nowogrodzkiego pozwalamy [...] y ták dóm Sądowy fchowanie ná księgi zbudowác *SarnStat* 1029.

W połączeniu szeregowym (1): Co fię tycze miefzkánia/ Niech ma [*szlachcic*] dom fwoy/ á [...] w nim [...] niechby było złozenie przyiácielowi/ fchowanie fprzędowi/ miefzkanie czeláđzi. *Gost-GospPon* 170.

Przen (5):

schowanie czego (1): Niech pierwey złoto będzie/ dopiero o fchowaniu iego myflic muřą. *SkarŻyw* 71.

a) *O Pannie Maryi, w której łonie przebywał Jezus [czego 'kogo'] (4):*

Wyrażenie: »schowanie bostwa« (4): obral pan bog tą przedoſtoyną panną bycz ſchowanyem boſtwa ſwego *PatKaz II* 24, 36, 47v, 79v.

Szereg: »schowanie i przybytek (a. przebytek)« (2): nyedopufzczyl [Bóg] myą wpafzcz wgrzech pyeruorodny yzem myala bycz ſchowany y przybytkym boſtwa *PatKaz II* 36, 79v.

3. *Pomieszczenie, pokój, izba; cella Mącz, Cn; coenaculum, cubiculum PolAnt (3):* Miedzy złożyńtuo tež pocyztaią kiedy kto rzecz krádzioną ma wſwoim ſchowaniu/ do ktorego ſam noſi klucz *GroicPorz* m3v; *Cella, Komorá/ Schowanie Mącz* 46b; [Ale ty gdy by ſię modlił/ wnidz do ſchowaniá twoiego (marg) Pokoiu abo komory (-) *MurzNT Matth* 6/6 (*Linde*); *LustrKraK* I 42; Jest w Opinogorze dwór dobrze zbudowany, ſchowania w nim doſyć, ktorego ſię budowania w inſzym rejſtrze jest opisane *LustrMaz II* 9].

W poláczeniu szeregowym (1): Tedy Dawid oddał Sálomonowi ſynowi ſwemu kſzałt Sieni y iey gmáchow/ komor/ ſchowania/ y wewnętrznego mięfzkánia/ y domu wblágánia. *BibRadz* 1.Par 28/11.

Synonimy: I.1. *włożenie; 2. opieka, piecza, poruczeńſtwo, przeźrzenie; 4. pogrzeb, pogrzebanie, pogrzebienie, skrycie, włożenie, zagrzebienie; III.2. szafa; 3. izba, komora, pokój.*

Cf **SCHOWAĆ, SCHOWAĆ SIĘ, SCHOWALNIA**

ALKa

SCHOWANIEC *Sl stp; Cn, Linde* brak.

SCHOWANY (39) part praet pass pf
schowany (24), schowan (15).

s- (33), z- (6).

o *jasne; w formach złożonych -an- (19), -ân- (2) MycPrz, SkarŻyw; w formach niezłożonych a pochylone.*

sg m N schowan (8), schowany (6); ~ (attrib) -any (2); ~ (praed) -ân (8), -any (3); -ân *FalZioł, Diar, BielKron* (4), *ArtKanc*; -any *RejPosWstaw, MycPrz*; -ân : -any *WujNT (I:1)*. ◇ G schowan(e)go (1). ◇ A schowan(e)go (1). ◇ fN schowána (3), schowaná (2); ~ (attrib) -â (1); ~ (praed) -a (3) *BibRadz, BielKron* (2), -â (1) *RejZwierc*. ◇ L schowan(e)j (1). ◇ V schowaná (1). ◇ n N (praed) schowáno (3). ◇ G schowan(e)go (1). ◇ A schowan(e) (1). ◇ pl N subst m i f schowané (6); -é (2), -(e) (4). n (praed) schowány (1) *ZapWar*. ◇ G schowanych (1). ◇ A m pers schowan(e) (1). subst schowané (2); -é (1), -(e) (1).

Składnia dopełnienia sprawy: schowan(y) od kogo (1) OrzQuin, przez kogo (1) BielKron.

Sl stp s.v. schować, Cn s.v. nie przepisany szkrypt, Linde XVII w. s.v. schować.

1. *Włożony do czegoś, aby tam przetrwał, odłożony na później; repositus Modrz (19):* bowiem gdy kto ieſt ſtrut á ten kamień polknie/ [...] iakoć iadu onego ktora ſie w ielita wpogila: wygałza/ á pothym przez ſpodek wynidzie á zaſię ſchowan będzie. *FalZioł* IV 49d; w gumniech żadney żywnoſci nie było/ przeto iż [...] oſtátek co było ſchowano [*comederant reliquias repositionis*] wytrawili ci co byli z wćiekáli od poganow do ludkicy ziemie. *BibRadz* 1.*Mach* 6/53; A Lowiec ma bydź ieden [...] do odbieránia [*sieci*]: á żeby ſucho ſchowáne były ma tego ſtrzedz. *GostGosp* 20.

schowan do czego (2): Piſze Epifánes/ iż iakoż ſchowaná [*arka*] do ſkály przez Ieremafzá/ tákże tam będzie do ſádnego dnia. *BielKron* 116; *SarnStat* 367.

schowan w czym (3): A ty powſtań miły pánie á [...] poſtanow ſie iuż ná mieſcu ſobie przebranem á y Archa w ktorey ieſt przymierze twoie złudzkiem národem ſchowano áby też tam była wnieſioná *RejPs* 199; *ZapWar* 1550 nr 2655; *Diar* 95.

schowan(y) gdzie (3): A we wnątr poſtáwił [*Salomon*] Mieyſce Modlitwy w pofrzodku Domu/ áby thám była ſchowaná Skrzyniá przymierza Pánkiego [*ut poneret ibi arcam foederis Domini*]. *Bib-*

Radz 3.*Reg* 6/19; bo mnieyby było ſzkody/ ieſliby ieden z tych [*królewski albo koſcielny ſkarb Rzeczyſpolitej*]/ niſzi wſzytkie zá rázem ná iednem mieyſcu będąc ſchowáne/ w niebezpiečnoſć iáką przyſzły. *ModrzBaz* 123; *WujNT* 39.

schowany na kiedy (1): Bierze wieyſkie wboſtwo/ płotno y przedźziwo: Poćie/ ſáđło/ ná žimę zchowáne wárzywo. *KlonWor* 35.

Wyrażenie: »schowany w pochwy [*na co (= w jakim celu)*]« (1): We wſyſtkich bronach ich dálem zámáczenie mieczá oſtrego y wypolerowanego ná to áby ſie ſłná/ ſchowánego w pochwy ná zábićie [*amicti ad caedem*]. *Leop Ez* 21/15.

Szereg: »włożon i schowan (1): áby bywał [*podskarbi*] tákże przy Deputáciách/ áby wiedział/ co do ſkárbu włożono y ſchowano będzie *SarnStat* 367.

Przen (5):

schowany do czego (1): Zowie ie [*Pan wiernych*] miłemi ſwemi/ bráćifzki ſwemi/ pſzeniczká ſwoiá kthora ma być ſchowána do oney dźwiwney ſzpiźarniey niebieſkiey iego. *RejZwierc* 130v.

schowany w kim, w czym (2): boć Kápláni ſą ony koſze głębokie/ w którich ſchowáné ſą odrobiny oné/ które z chlebowych pártok kruſzyły ſye w rękách Pánkich/ y Apoſtołów iego ná pufzczu [...]: to ieſt/ W Káplániách Wrzędnych/ tych rzeczy wykłády ſchowáné od Bogá ſą. *OrzQuin* F4.

W porównaniu (1): á co woyt [*tj. rozum*] rozezna iż potrzebne go ieſt/ to woytowa [*tj. pamięć*] niechay mocno ſchowa y zápieczętuie/ bo to tám iuż będzieſz miał iáko w ſkrzyni ku wierney ręce ſchowány. *RejZwierc* 15v.

a) *O długo wyczekiwany nowo narodzony dziecku [na kiedy] (1):* Bráćifzku drogi/ z dawná poćiecho czekána/ A nam pomno ná czáſy weſelſze z chowána. *SkorWinsz* A3v.

a. *Wzięty na przechowanie (1):* iedna niewiaſta od dwu goſciow pienádze przyięła, aby ie im ſchowała, tak abi im ie zaſię obiema wrocila. Tedi po niektorim czáſie ieden przyſzedł pienázi odniey ſchowanych chciá *BielŻyw* 60.

2. *Ukryty; absconditus Vulg; abstrusus Mącz; seclusus Calep (8):* *Mącz* 467a; Gdy klinoty koſcielne dobrze ſą ſchowáne: Więć [*złodziej*] przed Koſciołem łupi ſłupki okowane. *KlonWor* 10.

schowany gdzie (2): Poſłał thedy Iozue ſłuźebniki do Namiotu iego/ ktorzy [...] náleźli wſyſtkie rzeczy ſchowáne ná iednym mieſcu *Leop Ios* 7/22; Ieſtem iáko w leſiách Pelikan zchowány/ Ieſtem iáko puhacz w puſtyniá wmięfzkány *KochPs* 151.

Wyrażenie: »w zamknieniu schowany« (1): *Seclusa sacra – Świátocſzi w hamknieniu [!] zchowane. Id genus sacra Plin(ius) appellat operane, quod in aperto occulta sint, ne oculis profanorum obvia pollutantur. Calep* 960a.

Przen (3): Y tychci ia nie lubię/ które fárbowane Wſtyd noſzá [...]: Zwięrzchu tájá ſmiáłoſci/ z chytróſciá zmięfzané/ Lſniá ſie z wierzchu/ á kryjá niecnoty ſchowáné. *GostCact* 33.

Wyrażenie: »w sercu schowany« (1): Ano táż mſza poſzeptem iáko y ſpiewána/ A táż złoſć iáwna co też y w ſercu ſchowána. *HistLan* B4.

Szereg: »zakryty abo schowany« (1): (marg) *Zywot náłz zákruty ieſt w Pánie Kryſtufie. (-) Abowiem tám ma być ſzukan żywot/ kędy ieſt zákruty ábo ſchowány/ á práwie iákoby do ſkrzynie włożony/ áby tym ſłuſzniey profzácy był dan. RejPosWstaw* [110²]v.

3. *Wychowany, dorastający w określonym miejscu lub w określonych warunkach; który nabył jakichś cech przez wychowanie (1):* O ſwey wſafney ofobie niktory niemiáją [*lege: mniemają*] [...]. Także y w towarzyſtwie będąc z nim [= *przyszłym królem*] ſchowány/ Duſaiąc iż ie może zá to ſzczynić Pany. Gdy mu będą pomagác że by Krolem zoſtáł *MycPrz* I B4.

[*schowany w czym:* Ale Klimunt w tym zwyczáiu ſchowány/ obawiając ſie by niemuſiał tego rzędu ſam przypláć/ to v ſiebie wwaźaiąc niebárzo weſoł był *HistOtton* 73v.]

4. *Pochowany, pogrzebany (10):* y przyſliſmy do truny/ [...] y náleźliſmy w niey iáko by dziſ á tey godziny ſchowane ſwięte/ dźwiwne wdzięcznie woniające *SkarŻyw* 566.

schowan gdzie (6): potym [papież Eugeniusz III] chodząc nąd rzeką Tybrem omdlał/ rychło vmárł/ fchowan v fwiętego Piotrá. *BielKron* 181; zchowan [Niezamysf] pod Wyfzehradem podle oycá z pláčzem wfzego ludu *BielKron* 321, 175, 189, 212; [on [Parys] w mieście oyczystym fchowany [Paris urbe paterna occubat X 706]/ A ten [Mimant] zász w Laurentckieý ftronie légl nieznány. *VergKoch* 298]. Cf *Fraza*.

Fraza: »tu leży schowany« [jako napis nagrobny] (1): PAnieńftwá kwiátek tu leży fchowany/ Twá fkwápna śmierci ręką rozerwany *SzarzRyt* Dv.

Wyrażenie: »schowan(y) do grobu, w grob, w grobie« (1:1:1): Schowaneś w grob, y do piekłaś wfzedł/ trzećiego dnia z niegoś wfzedł *ArtKanc* C18; *LatHar* 498; y przyłączon ieft [Dawid] do oycow fwoich (marg) to ieft, fchowan był do grobu Oycow fwoich. *Hebraifm.* (-) *WujNTAct* 13/36.

*** *Bez wystarczającego kontekstu* (1): *Condititus* – Czokolwiek ieft z chowanego. *Calep* 236a.

Synonimy: 1. włożony; 2. skryty, utajony; 4. pogrzebany, pogrzebion, położony, włożony, złożony.

Cf [NIESCHOWANY], SCHOWAC

ALKA

[SCHRANIAĆ vb impf

3 pl praes schráníam.

Sł stp, Cn, Linde brak.

Unikać, nie chcieć [od czego]: przykre im [ludziom zarażonym błędami] dyfcypliny/ [nie chcą posłuchać] nápomínania frogiego á niepochlebuiącego/ y iáko miecz oftry przenikáiącego fłowá Boże⁶⁰ fchraniáią od niego/ á iefli kiedy flucháią tedy tylko wfzýmá/ bo ie s fiebie wyrzuczáią *GilPos* 265v.

Synonimy: stronić, strzec się, uciekać, wiarować się, wystrzegać się.

Formacje współrdzenne cf CHRONIĆ (Errata).

Cf [SCHRANIANIE]

ALKA

SCHRANIAĆ SIĘ (14) vb impf

sie (7), się (7).

s- (13), z- (1).

W inf -ra- (2), -râ- (1); -ra- WysKaz; -ra- : -râ- CzechEp (1:1); drugie a jasne. W pozostałych formach -râ- (7), -ra- (4); -râ- Leop, WujNT, WysKaz, GoslCast; -râ- : -ra- Mącz (2:3), CzechEp (1:1).

inf schraniać się (3). ◇ praes 1 sg schráníam się (5). ◇ 2 sg schráníasz się (1). ◇ 3 sg schránía się (2). ◇ praet 3 sg m schráníał się (1). ◇ [3 pl m pers schráníali się.] ◇ imp 2 sg schráníaj się (1). ◇ con 2 pl m pers byście się schráníali (1).

Sł stp brak, Cn notuje, Linde XVI – XVII w. s.v. schronić się.

1. *Unikać, wystrzegać się; nie chcieć; declinare Vulg, Cn; devitare, subterfugere Cn* (8): Toć tedy nie każe też mordowác/ [...] ále fię tylko fchraniáć. *CzechEp* 31.

schraniać się kogo, czego (4): *Leop Prov* 14/16; Człowieká he-retyká/ po iednym y drugim nápomínaniu fchraniay fię [*devita Vulg Tit* 3/10] *CzechEp* 31; *Timore Domini declinatur á malo*. Boiaźń Boża czyni fchraniáć fię złęgo. *WysKaz* 4; á ty niebáczliwy/ Prośby moiéy fię fchraniáfz/ w mój czas niefczęśliwy. *GoslCast* 58; [więc o żadne pompy tego światá nie fioię/ y owfzem gdzie mogę tám fię ich fchraniam *BielKron* 1597 667].

schraniać się od kogo, od czego (2): Opowiedamy wam bráćia w imię Pána náfzego Iezulá Chriftulá/ ábyście fię fchraniáli od kázdego brátá/ nieporządnie chodzącego [2.*Thess* 3/6] *CzechEp* 30; *WysKaz* 3.

[*schraniać się przed czym*: iż nie iedno się śmierci ludzie święci bali/ ále że się też przed nią fchraniáli y wćiekáli *SchneebAnt* D6; *AktaSynod* III 605.]

[*cum inf*: Y fchraniáf fię lud onęgo dnia wniść do miáftá *Wuj-Bib* 2.Reg 19/3 (*Linde*).]

Szeregi: »schraniać się albo odłączać« (1): Gdzie [2.*Thess* 3/6] też oto/ [św. Paweł] nie każeć [grzesznego brata] prześládowác/ fczżypác/ drapác/ inflygowác/ zábijác: ále fię tylko fchraniáć/ ábo odłączać. *CzechEp* 30.

[»schraniać się i uciekać«: *SchneebAnt* D6; Abowiem takim zbiegów przyjmowaniem byłaby wywrócona dyscyplina [...] a próbowanie młodym a niedoświadczoneym ludziom potrzebne, przed którym zwykli wychowańcy źli a niezbożni schraniać się i uciekać. *AktaSynod* III 605.]

2. *Oddalać się, uciekać, zwykle potajemnie; suffugere Mącz, Cn; subtrahere se Vulg, Cn; sublegere se, surripere Mącz* (4):

Zwroty: »potajemnie się schraniać« (2): *Suffugio, Potáyemnie fię fchraniam. Mącz* 138d, 188b.

»schraniać się precz« (1): *Surripio, Vkradam fię/ fchraniam fię precz Mącz* 346d.

Szereg: »schraniać się i odłączać« (1): Abowiem przedtem niż przyfzli niektorzy od Iákubá/ wfpoł z Pogány iadał [Kefas]: á gdy przyfzli/ zchraniał fię y odłączał fię [*subtrahebat et segregabat se*] od nich *WujNT Gal* 2/12.

*** *Bez wystarczającego kontekstu* (2): *Subduco, Odwodzę precz/ Ráchuyę/ Odeymuyę/ Schráníam fię Mącz* 97a; *Subterfugio, Schráníam fię. Mącz* 138d.

Synonimy: 1. stronić, strzec się, uciekać, wiarować się, wystrzegać się; 2. oddzielać się, odłączać się.

Formacje współrdzenne cf CHRONIĆ.

Cf [SCHRANIAJĄCY SIĘ

ALKA

SCHRANIAJĄCY SIĘ (1) part praes act

Pierwsze a pochylone, drugie jasne.

[sg m G schráníajác(e)go się.] ◇ pl N m pers schráníający się.

Sł stp, Cn, Linde brak.

Unikający, wystrzegający się, który czegoś nie chce:

[*schraniający się czego*: Ktore nádania y zbogácenia Rzymfcy Bilkupi/ zábaczywfzy przykádú Pána Kryłthufowego kroleftwá fię ziemfkiego fchraniáiącego: [...] chćiwie łápáli/ thák iż [...] Cefá-rzom fię [...] z iurisdycyey wybili *GrzegŻarnObr* 10v.]

Przen: *Odchodzący od wiary, odstępujący od przykazań Bożych*: Lecz my nie ieftefmy fynowie fchraniáiący fię [*subtractionis filii*] ku zginieniu: ále wierzący ku otrzymaniu dufze. *WujNT Hebr* 10/39.

Cf [SCHRANIAĆ SIĘ

ALKA

SCHRANIANIE Cn; Linde brak.

Cf [SCHRANIAĆ]

SCHROMIĆ *Sł stp; Cn, Linde brak.*

Cf [SCHROMIONY]

[SCHROMIONY part praet pass pf

G pl schr(o)mi(o)nych.

Sł stp, Cn, Linde brak.

Okaleczony, okulawiony: Miałby W.K.M. copiam odkupowania więźniów i ratunku żołnierzy schromionych w potrzebach wojennych *AktaSejmikPozn* 1596/194.

Synonim: ranny.

Cf [SCHROMIĆ]

ALKA

SCHRONA *Sł stp; Cn brak, Linde XVIII w.*

SCHRONIĆ (1) vb pf

inf schr(o)nić.

Sł stp, Cn brak, Linde XVII w. s.v. schronić się.

Usunąć z jakiegoś miejsca:

Zwrot: »schronić na stronę« = *usunąć na bok, na dalszy plan*: Befeyt thun. Schronić na ftronę. Movere loco. Calag 78a.

Formacje współrzędne cf CHRONIĆ.

ALKa

SCHRONIĆ SIĘ (31) vb pf

sie (17), się (14).

s- (27), z- (4).

W inf -ó- (6) *Mącz* (4), *PudlFr*, *KochFrag*, -o- (2) *KochPs*, *KochFr*. W imp -ó- (1) *KochPieś*, -o- (1) *JanNkar*. W pozostałych formach -ó- (1) *KochPieś*, -o- (1) *JanNkar*.

inf schronić się (15). $\diamond$ fut I sg schronię się (1). $\diamond$ 3 sg schroni się (1). $\diamond$ 3 pl schronią się (1). $\diamond$ praet 3 sg m schronił się (9). $\diamond$ 2 pl m pers -ście się schronili (1). $\diamond$ imp 2 sg schroń się (2). $\diamond$ con [2 sg m byś się schronił.] $\diamond$ 3 sg m by się schronił (1).

Sl stp notuje, Cn brak, Linde XVIII w.

1. Znaleźć bezpieczne miejsce, schronienie, ukryć się gdzieś; *abscondere se*, *abscondi Vulg* (13): Widząc Saul iż Dawid miał przyjaźń y łaskę z dobrą flawą w włzech ludzi/ przykazał Ionacie aby go zabił. Ale Ionata mając wielką miłość przeciw Dawidowi/ wystrzegł go y kazał fie mu schronić *BielKron* 66; *WujNT Ioann* 8/59.

schronić się od kogo (1): y odziedzzy [Jezus] schronił fie od nich [tj. tłum]. *WujNT Ioann* 12/36.

schronić się komu, czemu [= przed kim, przed czym] (2): Ná między/ płonki álbo iáką drzewinę/ bądź y wierzbine/ ma ftawić [gospodarz]: dla ognia y dla kurow/ co fie schronią ptakowi y niepogodzie. *GostGosp* 30; Ale gdzieście wždy byli/ [...] Zeście fie nam schronili/ bárzo óchušieńko. *PaxLiz* C3. Cf *schronić się czego a. czemu*.

schronić się czego a. czemu (1): Pewna wiadomość Boże/ iż twa moc ták władnie/ Ze/ iáko fie iey schronić/ duch żaden nie zgádnie. *GrabowSet* L2.

schronić się przed kim, przed czym (4): Potym Machábeufz obaczywłzy/ że fie z nim Nikánor frozey obchodził/ [...] zebrałwzy nie máto ludu fwe⁹⁰ schronił fie przed Nikánorem [absconditus est a Nicanore]. *BudBib* 2.Mach 14/30; *KochPs* 27; wftán mężu/ by wieczny Sen ná íę nie padł/ zkádeś ty bępieczny: Schroń fye przed oycem *KochPieś* 50; Gdzież fie mam schronić/ przed strážnym wyrokiem? *GrabowSet* Iv.

schronić się gdzie (4): wypuść że mię (ftego) że fie schronię kędy ná polu/ áz do wieczóra dnia trzećiego. *Leop* 1.Reg 20/5; *KochPs* 27; *GrabowSet* Iv; *Latini* [...] byli [...] bądź od Latiná Króla, [...] bądź od *Latium* ziemie łáméy, iż fie tam *Saturnus* vchodząc Iowifzá zchronił *JanNkar* B4v.

Przen [przed czym] (1): PRóžno wóić/ próžno fie przed miłością schronić/ Bo iáko lotny niema pielżęgo dogonić? *KochFr* 39.

2. Uniknąć, ująć, ustrzec się (7):

schronić się czego (2): Co zá głupftwo moy Boże/ ráną ná śmierć gonić/ Gdyż iádu iey krom tego nie możefz fie z chronić. *RybGęśli* B2. Cf *schronić się czego czym*.

schronić się czego czym (1): *PudlFr* 5 cf *W* przen.

schronić się komu [= przed kim] (1): Lecz ktoż może bez twoiey Rády/ Pánie/ ták ftronić/ By fie mógł temu [smokowi, tj. szatanowi] schronić/ Co/ chytry w fprawie fwoiey/ A w pierzu zgoni/ y dobdęzie w zbroiey? *GrabowSet* R3v.

schronić się czego a. czemu (1): Cf *Zwrot*.

schronić się przed czym (3): Se a negotiis publicis remove, Schronić fie przed trudnościami Rzeczypospolitey *Mącz* 234d; [DramStp II 265]. Cf *Zwrot*.

Zwrot: »przed śmiercią, śmierci się schronić« [szyk zmienny] (2:1): I schronił sie [Menelaus] przed śmiercią między swoje chutnie. *KochMon* 20; Ach mnie/ trudno fie śmierci schronić *GrabowSet* B3; *KochFrag* 17.

W *przen* (1): A nam co o nię [o śmierci] trzymać nędzników potrzebá? To/ że y próżno myślić: ták fye mocą brónić/ Iáko y fortelmi chéić ręki fye iey schronić. *PudlFr* 5.

3. Oddalić się, uciec, wycofać się, zwykle potajemnie; *subducere se Mącz*, *Calag*; *subtrahere se Vulg*; *abire PolAnt*; *abrumper se*, *fugere*, *sublegere se Mącz*; *confugere Modrz*; *eripere se Calag* (10): Sich verkriechen. Schronić się. *Subducere se*. *Eripere se*. *Calag* 448b.

schronić się dokąd (3): *LibMal* 1544/87v; á wóiekłzy [Jazon] záfię fie schronił do Amonitydy. *BibRadz* 2.Mach 5/7; *Modrz-Baz* 79.

Zwrot: »schronić się z oczu« (1): *Fugere e conspectu*, Schronić fie zocz. *Mącz* 98c.

»schronić się potajemnie« (1): *Sublegere sese* Schronić fie potajemnie. *Mącz* 188b.

»schronić się precz [od kogo]« (1): *Abrumper se ab aliquo*, *Zedrzeć á schronić fie precz od kogo/ pozoftać s nim towarzysftwá*. *Mącz* 360d.

Szereg: »schronić się a odeść« (1): *Subduxit se paulatim a societate*, Ták z nienacká fie schronił á odzedeł od towarzysftwá. *Mącz* 97a.

Przen: *Odejść od wiary, odstąpić od przykazań Bożych* (2): Ale moy fprawiedliwy z wiary żywie: á ielliby fie co zchronił: niebędzie fie podobał duffy moiey. *Leop Hebr* 10/38; *WujNT Hebr* 10/38.

*** Bez wystarczającego kontekstu (1): N dwoie takze: i z timiz znaki/ dzwon/ skroń/ schroń fie/ etc. *JanNkarKoch* Fv.

Synonimy: 1. skryć się, ukryć się; 2. uwiarować się; 3. schować się.

Formacje współrzędne cf CHRONIĆ SIĘ.

Cf SCHRONIENIE, SCHRONIENIE SIĘ

ALKa

SCHRONIENIE (2) sb n

s- (1), z- (1).

o *pochylone*, *pierwsze e jasne*; *końcowe e z tekstu nieoznaczającego -é* (Cn *końcowe e pochylone*).

sg N schronieni(e). $\diamond$ G schronieniá (1).

Sl stp brak, Cn w innym znaczeniu, Linde XVIII w.

Rzeczownik od „schronić się”: *ucieczka*, *odejście*; tu *przen*: *odejście od wiary, odstąpienie od przykazań Bożych* (1):

W *przeciwstawieniu*: »schronienie ... wiara« (1): Ale moy fprawiedliwy z wiary żywie: á ielliby fie co zchronił: niebędzie fie podobał duffy moiey. Ale my niebádzmy fynowie z chronienia [subtractionis filii] ku potępieniu/ ále wiary ku náleżeniu duffe. *Leop Hebr* 10/39.

Wyrażenie: *hebr.* »syn schronienia« = *odstępca* (1): *Leop Hebr* 10/39 cf *wyżej*.

*** Bez wystarczającego kontekstu (1): *Subducere ad nummum*, *idem quod subducere rationem*. Inde *Subductio*, Schronienie/ też *Podniefienie*/ *Rachunek Mącz* 97a.

Synonimy: *schowanie*, *ucieczka*, *uciekanie*.

Cf SCHRONIĆ SIĘ

ALKa

SCHRONIENIE SIĘ (2) sb n

G sg schr(o)nieniá się (2).

Sl stp, Cn, Linde brak.

1. *Ucieczka*, *potajemne oddalenie się* (1): Do tego przyzło/ iż y ten co oycá włafnego zabił/ ná tym przefzłym Seymie bez karania/ máiąc wolny czas do schronienia fie/ zoftał. *SkarKazSej* 704a.

2. *Prawdopodobnie*: *Możliwość ukrycia się* (w *sugerowanym przez kontekst znac.* 'miejsce schronienia, kryjówka' *nie może wystąpić rzeczownik zwrotny*) (1): Co Pan Bog ták przez Proroká przepowiedział [Ez 6/12]: Kto dáleko íeft (od schronienia fie) ten powietrzem vmrze: Kto zaś bliko/ ten przez miecz vpádnie *PowodPr* 7.

Synonimy: 1. *schowanie*, *ucieczka*, *uciekanie*.

Cf SCHRONIĆ SIĘ

ALKa

[SCHROPIEĆ vb pf]

3 sg fut schropieje.

Sl stp, Cn brak, Linde XVI w. s.v. chropawieć.

Stać się chropowatym: Básiń fą/ które powiedáią o pieprzu/ iż chropawy bywa/ żeby od ogniá/ któryby czyniono dla węzów od-pądzenia/ ochropawiał: ták sam schropieie/ gdy schnie ná fłóncu. *UrzędowHerb 371b (Linde).*

Formacje współrdzenne cf CHROPOWACIEĆ (Errata).]

ALKa

SCHRZCZONY cf ZEKRZCZONY**(SCHRZĘŚLACZEĆ) cf [SCHRZĘŚLACZENIE]****[SCHRZĘŚLACZENIE sb n]**

A sg schrzęsłaczenié.

Sl stp, Cn, Linde brak.

Przybranie konsystencji „chrześlki”, tj. chrzástki: stwardnienie tkanek: Bo iż ták flux fye był obrócił/ ktemu pod guzem/ iáko pod fkorupą/ długo gryzł y gnił/ mieyfce zdziuráwiwfzy/ humoróm meat/ á meatowi callum/ to iest schrzęsłaczenié vczynił. *OczkoPrzymiot 538.*

ALKa

[SCHUDŁY part praet act]

N sg m schudły.

Sl stp, Cn, Linde brak.

Zeszczuplały, zmizerniały: Zálófne iście widziádło było/ bo iuz był [Cycero] zchudły ná twarzy/ wółyf zápuścił/ y ták od onych prac wyfech/ że [...] *CiceroKosz 1593 e3v.*

Cf SCHUDNĄĆ]

ALKa

SCHUDNĄĆ (5) vb pf

fut 1 sg schudnę (1), 3 sg schudnie (2), praet 3 sg f schudła (1), part praet act schudnąwszy (1).

Sl stp, Cn s.v. mam się dobrze; opadł koń; spadam, Linde XVII w. s.v. chudnieć.

Stać się chudszym, zeszczupleć, zmizernieć (5): A wfzákoż gor-fze známie iest/ kiedy kto nád obyczay nagle schudnie/ á ciepło y bárwę ftráci. *SienLek 18v.*

[Schudnąć od czego: Aleć y zoná twoiá nie bárzo od głódu schudńá. *ŁaszczRecepta 37.*]

W połączeniu szeregowym (1): Wyfechł/ wybládtł/ schudł/ y żebrá w niéy zliczy. *GoslCast 27.*

Przysłowie: iż więc práwie przymawiaią tłuści chudym: Niżli ia schudnę/ tym ty zdechnieź. *SienLek 18v.*

Przen (2): Gdy wiele Królow/ y Książát obaczywfzy fię/ iuz więcęy przed tą stolicą [tj. *Rzymem*] nie vpadáią/ [...] fáme^{eo} Antychryłtá trapią/ y niłzczą/ odiáfwy mu one dochody/ y bogáctwá/ ktorými fię był roftuczzył y vkochál: á ták [...] nic innego nie czynią/ iedno miéfo iego niłzczą/ áby schudnąwfzy nie wierzgał. *Niem-Obr 164.*

Fraza: »mieszek [komu] schudnieć = ktoś zubożeje (1): Wolę ia thák pánie tłufty/ Nie záwždy mieć miéfo pufty/ Ták żyć s káżdym nie obłudnie/ Miefzek mi s cnotą nie schudnie. *RejZwierc 231v.*

Formacje współrdzenne cf CHUDNĄĆ.

Cf [SCHUDŁY], SCHUDNIENIE

ALKa

SCHUDNIENIE *Sl stp; Cn, Linde brak.*

Cf SCHUDNĄĆ

SCHUDZIĆ (2) vb pf

s- (1), z- (1).

*inf schudzić (2).**Sl stp, Cn brak, Linde XVII w. s.v. chudzić.**Uczynić chudszym a. chudym (2):*

Zwrot: »brzuch schudzić« (2): Niechcą nędze przyćierpieć/ brzuchá fwego schudzić/ Leżąc próżno ná mieyfcu/ wólą fwoy czás zmudzić. *BielSat G3 [idem] BielSen 16.*

Formacje współrdzenne cf CHUDNĄĆ.

ALKa

SCHULAK cf SCHOLAKSCHWACIĆ *Sl stp; Cn, Linde brak.*SCHWALENIE *Cn s.v. schwał; Linde bez cytatu.*

Cf SCHWALIĆ

SCHWALIĆ (9) vb pf

s- (7), z- (2).

W inf a (1) Leop, á (1) GórńDworz. W pozostałych formach á (6), a (1) KochFr.

inf schwalić (2), fut 2 sg schwálisz (1), 3 sg schwáli (1), 3 pl schwála (1), praet 2 sg m schwálił (1), 3 sg m schwálił (2), 3 pl m pers schwálili. part praet act schwáliwszy (1).

Sl stp notuje, Cn brak, Linde XVI – XVII(XVIII) w.

1. Wyrzucić się o kims lub o czymś dobrze, z uznaniem; pochwalić, dobrze ocenić; laudare Vulg [kogo, co] (7): Tedy cię nie derlatká ále chłop obáli/ Zá czym więc twoie fprawy tákie koždy fchwali. *CzahTr 14, 14.*

a. [Zaprobować: Tę rzecz vflyzawfzy wfziteci ini kapłani to fchwálili á Iesufa za kapłana przyięli *EpistSam 1538 F5;* A jednak przedtem czytali ją [konfesję] i barzo nauczeni ludzie, Luter, Bucer, Capito, Calvinus etc., i schwalili ją. *AktaSynod I 68, I 85;* tę rzecz ták Hieronim rozbira y ná tę y ná owę ftronę dobrzeli vczyniła Fábíolá/ ci niedobrze. Potym tedy Hieronim S. ták niezchwały [!] vczynku tego/ [...] że też iáfnie to wyznawa/ iłz vczyniła przeciwko práwu Páwłowemu *WizFaleczDucha H4.*]

b. Zachwalić, przedstawić w dobrym świetle; polecić (5): Záprawdę przyiacielkie zchwálił człowieká, Ktory ftrácił máiętność y przyłzedł do nędze *CiekPotr 23.*

[schwalić u kogo: vzrzeli Egipczykowie niewiáfę iż byłá bárzo piękna/ y oznámili to kxiążétá Pháráonowi/ y zchwálili iá v niego. *Leop Gen 12/15 (Linde).*]

*schwalić komu (3): (marg) Trudności zonátogo. (–) Rzekł młodzyeniec/ to teraz wfspák potrawy fstawiał/ Schwaliwfzy mi fwobodę w niewolá mie wpráwiał. *RejWiz 56v; GórńDworz Hh3v; Stryj-Kron 592; [Otwin(?)Erot 103; Podatków i szacunków takich, jakich ta rakuska pompa potrzebuje, nie schwalisz mi też W.M. Pisma-Polit 456; potym przypátrywfzy fię mu [Zawisza królowi] dobrze przyiechał do Krolewny: powiedział iáko [= że] Pan ofobliwy: y fchwálił go iey ták/ iż dopiero ięłá fię mieć ku niemu *BielKron 1597 270.***

W przeciwstawieniu: »schwalić ... zganić« (1): czyli ma Dworzánin [...] pokázác pánu/ co iest złe/ á co dobre/ y thák mu gruntownie iedno fchwalić/ á drugie zgánić/ żeby fię záraz dobrego iáł/ á złe opuścił. *GórńDworz Hh3v.*

Przen [komu] (1): Stąpił [flis] we wsi do kárczmy/ áby fię ochłodził. Ale miáfło ochłody iefcze fię zápálił: Bo mu Kupido młodá gofpodyniá zchwálił. *KochFr 134.*

2. Wyrzucić wielkie uznanie; oddać cześć, uwielbić [co] (2):

Zwrot: »dostatecznie schwalić nie moc« (1): Ktorych kxiąg [tj. *Apokalipsy*] záčności żadny człowieczy ięzyk/ żadná mowá y chwałá/ doftátecznie fchwálić nie może. *Leop VV v.*

W przen (1): Ciężności me iáko fchwałá iáfność twoię? *GrabowSet B4v.*

Synonimy: **1. aprobować, potwierdzić, uznać; 2. poczestować, uczcić, uwielbić.**

Formacje współrzedne cf CHWALIC.
Cf SCHWALENIE, SCHWALONY

ALKa

[SCHWALNY ai

G sg m schwalnego.

St stp, Cn brak, Linde XVI w.

Zasługujący na pochwałę, uznanie, godny chwały: niechcieli náfzładować iednego tákiego zchwalnego Fábiefzáf oného Rzymfkiého/ w tym/ że miał wielkié fczęśćiéf/ w ociąganiu y w przewłoce czáfu MalaspJan G3 (Linde).

Cf [NIESCHWALNY]

AN

SCHWALONY (3) part praet pass pf

s- (2), z- (1).

a pochylone, o jasne.

sg [f.A schwałoną.] ◇ n N schwałon(e) (1). ◇ pl [N subst schwałon(e).] ◇ G schwałonych (2).

Składnia dopełnienia sprawcy: schwalony od kogo (1).

St stp, Cn brak, Linde XVI w. s.v. schwalić.

1. Uznany za dobry; pochwalony, dobrze oceniony (2): [Nie ma być mowiono/ to iest gorłze niżli ono: ábowiem wfzytkie rzeczy czáfu fwego będą fchwalone [comprobabuntur] Leop Eccli 39/40 (Linde s.v. schwalić).]

a. [Zaaprobowany:

Szereg: »schwalony i potwirdzony«: iż nie wiemy, we wszystkich-li artykułach *Konfesyjáf* i *Apologijáf* naszą, od starszych [...] od Lutra [...] i od wiela innych oświeconych mężów schwaloną i potwirdzonáf [...] przyjmujecie a we wszystkim-li się wam podoba. *AktaSynod* I 23.]

b. Polecony, którego ktoś zachwalił (2): Też napreciw fwierzbiowi, iest fchwalone [litargirium] *FalZioł* III 37c; Dáf gárdło musiał [król tessalski]/ dla ich [córek] głupiéf pobożności Bo życząc mu nowych lat/ y piérwfzéf młodości/ W nádzieię żioł zchwalonych fpólnie go zábiły/ Zeby wrzeczy stáfáf krew z niego wycédziły. Potym go czáfrownicáf w koćiel wrzącéf wody Wrzuciłáf między żiołáf: á ten nierzkáf młody/ Ale áni wfłáf żywy. *KochFrag* 21.

2. Któremu ktoś oddał boską cześć, uznał za boga (1): Teraz iuf do onych Oyczyfnych bożków idźcie/ od krółáf fchwalonych/ Aż fprawcáf wfzyfłkich rzeczy nigdy nie zgáfzonáf Pochodniáf was obiafni/ z niebáf roznieconáf. *GostCast* 19.

Synonimy: 1. potwirdzony; a. przyjęty; 2. poczczoney, uczczoney, uwielbiony.

Cf SCHWALIC

ALKa

[SCHWALOWAC vb impf

Tekst nie oznacza pochyleń; o prawdopodobnie jasne (tak w -ować).

praes 3 sg schwaluje. ◇ praet 3 sg m schwalowáf. ◇ 3 pl m pers schwalowali.

St stp, Cn, Linde brak.

Wyrażać się o czymś lub o kimś dobrze, z uznaniem; pochwalać [kogo, co]:

Podmiotem jest tekst: U nas się [...] ostrzega przy tych osobach, które w stan małżeński wstępować mają, aby [...] wstępiłi dobrým a uprzymým umysłem, który Pismo schwaluje, to jest dla uwiarowania się nieczystoty a nieszukania potem rozwodów *AktaSynod* I 105.

W przeciwstawieniach: »schwalowáf ... ganić, potępiać«: [senior] Ukazowáf i to, gdzie Calvinus Bucera schwaluje, a w czym zasię Bucerus luteryjany gani a potępia. *AktaSynod* I 93.

Szereg: »lubowáf, schwalowáf«: bo było wolno wszystkim przy tym być na tym kazaniu, i bardzo je sobie lubowali, schwalowali *AktaSynod* I 25.

a. Zachwalać, zalecać:

cum A cum inf „być“: A tak dziękowáf [ksiądz senior bratu Jerzemu] za to ukazanie i schwalowáf to być potrzebne ku zbawieniu etc. *AktaSynod* I 88.

Synonim: 1.a. zalecać.

Formacje współrzedne cf CHWALIC (Errata).]

ALKa

SCHWAŁ (16) sb m

s- (15), z- (1).

A sg schwał (16).

St stp brak, Cn notuje, Linde XVI – XVII w.

Wyrażenie przyimkowe w funkcji przysłówka: »na schwał« [w tym: naschwał (13), na schwał (3)] (16):

1. W funkcji okolicznika celu: celowo, umyślnie (8): Rzekł do nich [kardynałów strofujących malarza, że namalował św. Piotra i Pawła zbyt rumianych] Ráphael. Niedziwujcie się w.m. Miłościwáf kfiężáf. Iam to ták náfchwał wfzynieł/ bo wielkie podobieńftwo/ że táfy łáf oni w niebie/ iáko ie tu w.m. widzicie/ tho iesth czerwięni ze wftydu/ przeto/ iż táfy ludzie/ iácyfcie w.m. koćcioł ich rzáfzáf. *GórnDworz* R6, Q2, L14v; Miefyce/ iákoby náfchwał/ náf to wdźiá-łáné/ Iżby od wfzyfłkich były rzeczy té widźiáné. *GórnTroas* 72; [Lecz wiela tych ludzi/ którzy [...] náfchwał odkłádáf dáfley fwé obietnice/ áby zá nimi chodzono/ á prósbáf do nich nie wfławáf/ áni byłáf zmnieyfłzona. *SenekaGórn* 66 (Linde)].

W przeciwstawieniach: »na schwał ... przygodnie (2), z trefunku« [w tym: przygodnie ani z trefunku (1)] (2): A ku temu/ iż iest thák potrzebna białáfłowáf/ iáko mfżczyznáf/ niemogéf ia náleśéf tey przyczyny/ czemu by iedno s thych náfchwał/ á drugie przygodnie rodzić się miało. *GórnDworz* X7v, X6.

Szereg: »potrzebnie a na schwał« (1): ináczey nie naydziefz/ iedno iż potrzebnie/ á náfchwał/ nie przygodnie/ áni s trefunku/ tákowe iákie łáf białáfłowy onáf [natura] náf wfwiat dáfie *GórnDworz* X6.

a. Dla ozdoby; ad gloriam PolAnt, Cn; ad decus Cn (1): Przykrył [Salomon] też Dom káfmieniem drogiem náfchwał *BibRadz* 2.Par 3/6.

b. Na pokaz, aby wzbudzić podziw (1): á wdy/ kiedy by się bez przyczyny [białáfłowáf] wfłháfwićnie fmiáfłáf/ á telko dla tego/ żeby widziano iey białáf zęby/ poznáfby káfdy/ że tho náfchwał czyni *GórnDworz* G2v.

c. [Dla uwydatnienia [czego]: Dimitr Wielki Kniáf Moskiewski [...] wypráfł do Olgerdáf [...] pofty buczne z odpowiefziáf woiennaf [tj. wypowiedzeniem wojny]/ á przytým náfchwał zufáfey háfdości/ połłáf mu fzáfłę y ogieñ *StrykKron* 420.]

2. W funkcji okolicznika stopnia: bardzo (8):

W połączeniu z przymiotnikiem (3): á byłáf [Kamma] nie iedno náfchwał piękna/ ále y ine przymioty/ y obyczáfie/ ofobne miałáf w fobie *GórnDworz* Y5v, Kk5v; *GostGosp* 130; [więc że też kilkáfnaśćie koni náfchwał dobrych Aráfłkich Krolowi wiodł [Podłodowski herbu Janina] *BielKron* 1597 795 (Linde)].

W połączeniu z przysłówkiem (5): że niemal káfdy w Polfikim ięzyku wymowcáf/ Czełkich fłow miałto Polfikich vżywáf/ iákoby to było náfchwał dobrze. *GórnDworz* F2v, N5, O6v, V5; Y vkázowáf [...] srebny Kredenc w rękuf náfchwał miferne robiony. *KlonFlis* A2; [królowa stara Anna [...] kaplice królowi małżonkowi swemu Stefanowi Batoremu dokończyć i ochédóżyć rozkazałáf, która jest [...] na schwał cudnie wielkiem kosztem postawiona i ochédóżona. *KronMieszcz* 163].

W połączeniu szeregowym z innymi wyrażeniami intensyfikującymi (1): ták go dobrze w przyrodzonych náukach/ y w cznothach wfzyfłkich wfćwiczył [Arystoteles Aleksandra]/ iż był náfchwał máfdrým/ dziwnie mfżnym/ báfżo powfciegliwym/ á práwym Philozophem *GórnDworz* Kk5v.

Synonimy: 2. barzo, nader, okrutnie, wielce, wielmi.

Cf WSCHWAŁ

ALKa

SCHWAŁA (1) *sb f**D sg schwāle.**Sł stp, Cn brak, Linde XVII w.**Pompa, wysadzanie się, popisywanie się:**Wyrażenie przyimkowe: »ku schwale« = na pokaz, dla popisu:**~ W połączeniu szeregowym: budowali krolowie [egipcscy] pałace y zamki. nie ku potrzebie ale ku chwale y rokofzy y podziwieniu swiata wfzytkiego SkarŻyw 477. ~**Synonimy: pokazanie, pompa, przepych.*

ALKa

[SCHWATAĆ *vb pf**2 sg fut schwātasz.**Sł stp, Cn, Linde brak.**Złapać, ująć, chwycić; przén [kogo, co]: O Pánie Podiebracky niedokážeš thego Bys wzyał fobie nápomoc y Czarta famego A nietylko Turczyzna sktorem fie to bratafz W te fíec twoie źdrádliwá da Bog nas niefchwatafz PaprPam D.**Synonimy: jać, poimać, pojąć, porwać.**Formacje współrdzenne cf CHWATAĆ (Errata).]*

ALKa

[SCHWOSTAĆ *vb pf**3 sg m praet schwostął.**Sł stp, Cn brak, Linde XVI w. s.v. chwostać.**Wychłostać; przén: pobić, pokonać [kogo]: Erdywił Ziwbun-dow [yn [...] Brzelcía/ Mielniká/ Drohiczyná/ dofał/ Kierdáfzá Za-wolfkiego s hordá fchwofał StryGoniec O3v (Linde).**Synonimy: pobić, pogromić, pokonać, porazić, zwyciężyć.**Formacje współrdzenne cf CHWOSTAĆ.**Cf SCHWOSTANY]*

ALKa

SCHWOSTANY (1) *part praet pass pf**A sg m schwostan(e)go.**Sł stp, Cn brak, Linde błędnie: schlostany s.v. chłostać.**Wychlostany, obity różgą, kijem itp.:**Wyrażenie: »rozgami schwostany«: poimawfzy go [arianie bis-kupa] fromotnie zelzyli/ y vbitego/ á rozgami zchwofanego/ z iego Bifikupftwá wygnáli. SkarŻyw 230.**Szereg: »ubity a schwostany«: SkarŻyw 230 cf Wyrażenie.**Synonim: ubity.**Cf [SCHWOSTAĆ]*

ALKa

SCHWYCIĆ (1) *vb pf**3 sg m praet schwycił.**Sł stp, Cn brak, Linde bez cytatu.**Porwawszy zabrać [co komu]: Orzeł fie tám [na igrzysku] z gory fpuścił/ A ftańroście pierzcien fchwycił BierEz E3v.**Synonimy: jać, porwać, ująć.**Formacje współrdzenne cf CHWATAĆ.*

ALKa

[SCHWYT *sb m**sg N schwyt. ◊ A schwyt.**Sł stp, Cn brak, Linde XVI w.**Rodzaj sidel: á ták on fchwyt álbo prężyná sídlem ptaká zá fzy-ię ábo zá nogę pochwyćiwłzy wzgorę podniešie. Cresc 1571 632 (Linde), 631 (Linde).]*

ALKa

[SCHYBIĆ *vb pf**fut 3 sg schybi. ◊ praet 3 sg m schybił. ◊ con 1 sg m bym schybił.**Sł stp, Cn brak, Linde XVI w. w cytacie s.v. narybić; poza tym w objaśnieniu s.v. zmylić.*

1. *Pomylić się, popełnić błąd:* Et quia facilius peccatur {pod-kne} in verbis ... Qui non offendit {nyefchyby} in verbo hic perfec-tus {trwały} est in factis suis [cf *Vulg Iac 3/2*]. *Glosy II 38/62.*

schybić czego: Iákózkolwiek/ toli fie ósmiełę do niego [do kró-la]/ Aza tráfię gdy niemáfz Márfzalká żadného. Bo day to/ choćiaby mię z nich żaden nie wybił/ Lecz wyźrzawłzy ki/ wnetbym órá-ciię fchybił. *Albertus Ev.*

2. *Posługując się czymś, nie osiągnąć dobrych wyników [czym]:* Apoftół śiećią fchybił/ Gdy Bog chciał ónę nárybił. *Bie-lawMyśl A3 (Linde s.v. narybić).*

*Synonimy: 1. omylić się, pobrać.**Formacje współrdzenne cf CHYBIĆ (Errata).]*

ALKa

(SCHYBNIĘ) cf [NIESCHYBNIĘ]**SCHYLAĆ** (5) *vb impf**s- (4), z- (1); -chy- (5), [-chi-].**praes 1 sg schylám (2). ◊ 3 sg schylá (1). ◊ 3 pl schylają (1). ◊ praet 3 sg m schylął (1).**Sł stp, Cn notuje, Linde XVI w. s.v. schylić.*

1. *Wykonywać czymś ruch ku dołowi; submittere Cn [co] (4):*

Zwroty: »na doł schylać« (1): Czemu myłłaci ó rzeczach przy-fłych głowę na doł zchylaią. (–) Bowiem pamięć íeft w tile głowy *GlabGad B3.*

»głowę schylać« [szyk zmienny] (3): *GlabGad B3; Conquinis-co, Pochylam fie/ Głowę fchylam. Mącz 63c; y dálá mu też iámu-żnę ále żeby íey mąż był nie znála/ á Gwido fchylal fwoię głowę by go nie poznála. HistRzym 82v.*

Przen (1):

Zwrot: »pod rękę [czyją] głowę schylać« = uznawać czyjąś zwierchność (1): Przeto Krol pod rękę kápłáńfką głowę fwoię fchyla: y wfzędzie wpiśmie ftárym/ kápłani krole pomázowáli. *SkarŻyw 91.*

2. *jęz. Odmieniać wyrazy przez przypadki [co] (1):*

Szereg: »schylać, to jest deklinować« (1): íz wfzytkich imion włáfnych bądż męłkie/ bądż niewieście/ [...] ták iako náfze Polłkie na końcu fchylam/ to íeft/ iáko Grámmátykowie mowią deklinuię íe *BudBib c.*

*** [Bez wystarczającego kontekstu: Schilam et fchinać/ In-clino, declino *Volck Yyy3v.*]

*Synonimy: 1. spuszczać; 2. deklinować.**Formacje współrdzenne cf CHYLIC.*

ALKa

SCHYLAĆ SIĘ (24) *vb impf**sie (14), się (10).**s- (17), z- (7); -chy- (20), -chi- (4).**a jasne.*

inf schylać się (1). ◊ praes 1 sg schylám się (6). ◊ 3 sg schylá się (4). ◊ 3 pl schylają się (2). ◊ praet 3 sg m schylął się (3). ◊ 3 pl m pers schylali się (1). ◊ imp 3 pl niech się schylają (1). ◊ con 2 sg m byś się schylął (2). ◊ part praes act schylając się (4).

Sł stp s.v. schylać, Cn notuje, Linde XVI w. s.v. schylić, schylić się.

1. *Zginać się ku dołowi, pochylać tułów lub głowę; incurvari Vulg, PolAnt; conquiniscere, vergere Calep, Cn; includere, ocqui-niscere, propendere Mącz; inclinare se, incumbere, proclinari Cn (18):* PLeban kiedy dziećię krzcíł/ [...] Plunął ná dłoń/ á bábie kazál prochu podóc. A bábá fie fchyláiąc/ okrutnie pierdziálał *RejFig Dd7; Mącz 259a;* Iáko pan Maik ó íednym powieđał/ Ták fie prawi zda fobie być wielkim/ íz kiedy w kofcioł fwiętego Stániłwáwá ná zamku wchodzi/ fchyla fie záváždy/ áby głową ó záfklepienie nád wroty nie vderzył. *GórnDworz Q8v; Y weźmiełz wagę równo z wodą/ odmie-rzywłzy fobie ná łafce dwa łokciá/ dla tego ábyś fye nie fchylal/ każełz onym pómocnikóm kórtzy będą Synwagę trzymác zátknąc Nożem. Strum B3v; SkarŻyw 570; Calep 243b, [1112]b.*

schylać się do kogo [= *pochylając się, zwracać się do kogoś*] (I): Turnius [...] zawnędy łobie tę poftawę czynił/ iakoby też co ná nim v Cefárzã należało. To go iuz wodził/ to fie do niego fchylał iakoby czo Cefarz z nim mowić chciał. *RejZwierc* 84.

schylać się do czego [= *aby coś zrobić*] (I): Zchyláią fie [dzikie koczy i łanie] do płodu/ y rodzą *Leop Iob* 39/3.

schylać się k czemu [= *aby podnieść, wziąć*] (I): A gdy fzedł lud zá pogonią/ nádchodzili miod ciekący/ ále fie k niemu nie fchyláli *BielKron* 64v.

W przeciwstawieniu: »schylać się ... wspinać się« (I): á coć nilkości przybędzie tak żebyś iuz nie mógł dośiąc z wagą/ miéy przy łobie łokieć ná czwierié rozmierzóny/ Skłádayże łobie po łokciu [...] tak żebyś fye nie fchylał wążac álbo téz nie wfpinał. *Strum Cv*.

Zwrot: »niżej się schylać« (I): á iż był chłop wyfoki Piecinig/ Ruffin tym fie niżej fchylał/ rozwiodfzy fie vderzył Piecinigá w tłufty brzuch głową/ práwie nád łonem áfz vpadł *StryjKron* 134.

»schylać się ku ziemi, na ziemi« (I:I): przed łamym zleżeniem na Pani brzemienna lekky pochadzac zchyláiąc fie często ku ziemi, iakoby czo miała zbierać z ziemi *FalZioł V* 19d; y fchyláiąc fie [męczone z powodu wiary dzieci] iako mogły ná ziemié/ przyrodzenie ich mdle/ oney okrutney rzeczy nie wytrwáło *SkarŻyw* 46.

Szereg: »skłaniać albo schylać się« (I): Propendeo, Záviefzam fie/ Skłániam álbo fchilam fie. *Mącz* 288b.

Przen (2):

schylać się do czego [= *aby podnieść, wziąć*] (I): Z mány niebiełkíey łmáku rokfosznego często nie czuie: fchylam fie z niezwyćiężonym onym Sámsfonem/ y Ionátã Krolewicem do duchownego miodu/ Anyołom łámym y niebiełkim duchom bárzo przyięmnego *LatHar* 234.

Zwrot: »pod rękę [czego] się schylać« = *poddawać się czemuś, okazywać posłuszeństwo* (I): Oto Oycze miły/ w rękę twych iam iest/ pod rękę karánia twego fie fchylam. *LatHar* 593.

a. *eufem. Spółkować [nad kim]* (I): Niech miele inemu żoná moiá/ á niech fie nád nią fchyláią inni. *BudBib Iob* 31/10.

2. *Traktować kogoś zajmującego niższe miejsce w hierarchii jak sobie równego, zniżać się do czyjegoś poziomu* (3):

schylać się do kogo, do czego (2): O iáka łáfkáwa rozmowá/ á iako Bog wfzechmogący do náfznych fie ludzkich obyćzáiow fchyla: y iako ktory człek złudźmi obcuie. *SkarŻyw* 285; Sto łokiet krolom y pánom wyfokości y ławy y pánocí przybywa: gdy fie do vbogich fchyláią/ á onym fłużã. *SkarKaz* 515b.

schylać się komu (I): máłym fie zchylał/ wielkim iednákim fie fławił/ á wfzytkich ile mogł/ z grzechow wywłoczył. *SkarŻyw* 546.

3. *Sklaniać się, przyjmować (a. chcieć przyjąć) jakieś zasady postępowania* (3):

schylać się do czego (I): y widząc ifz niektorzy pánowie mdleć w wierze/ y do báłwochwáłftwá fie zchyláć/ á drudzy Chreśćianie od heretykow Dortuiná y Bertera kázić fie poczęli: vmiáł zá pomocá Bożã y náchylone podeprzeć/ y heretyki [...] precz wyfzczwáć. *SkarŻyw* 517.

schylać się ku komu, ku czemu (2): Myłł ludzłka od przyrodzenia z żądzi fwey kudobremu fie zchyla *BielŻyw* 170; *GliczKsiąż* O4v.

Szereg: »schylać się i się obracać« (I): ku tákymu łtanu [miałby się mieć każdy człowiek] ktory wálfnye káždemu człowiyekowi przyłtyo y przynależy/ gdy zwáłłczã práwye fie ku Bogu fchyla y ku nyemu fie obráca *GliczKsiąż* O4v.

Synonimy: **1.** *naginać się, nakłaniać się, skłaniać się*; **3.** *brać, poddawać się, przyjmować*.

Formacje współrzedne cf CHYLIĆ SIĘ.

Cf SCHYLANIE

ALKa

SCHYLANIE (2) *sb n*

G sg schylaniã (2); -ã (I), -(a) (I).

Sl stp, Cn, Linde brak.

Rzeczownik od „schylać się”: *zginanie się ku dołowi* (2): Cze-mu w grzbiecie iefth wiele fthawow [...]. (–) Dla łacnieyfzego zchylania bowiem przez nich nie byłoby ruchanie y też obracanie doftateczne ani robota. *GlabGad D8v*; [*Mierząc synwagã wyfokość grobli*] Strać że iuz óny dwa łokciá/ którés był wzięł dla fchylánia. A ná tym mieyfcu kędy ie ftráćifz/ nákrábuý łobie/ iakoć wyfoko fpadki wagá przyniołłã. *Strum B4*.

Cf SCHYLAĆ SIĘ

ALKa

SCHYLENIE (5) *sb n*

s- (4), z- (I); -chy- (3), -chi- (2).

Pierwsze e jasne, końcowe z tekstów nieoznaczających é oraz -é.

sg N schyleni(e) (3). *♦ A schyleni(e)* (I). *♦ I schyleni(e)m* (I).

Sl stp, Cn, Linde brak.

Rzeczownik od „schylić” i może „schylić się” (5):

1. *Wykonanie czymś ruchu ku dołowi; inclinatio, nutus Mącz; depressio Modrz* (4): *Inclinatio, Nákłonienie/ Schilenie Mącz* 57c; [*Volck Yyy3v*].

Wyrażenie: »schylenie [czego] na doł« (I): A dawáią [hetmani żołnierzom] te znáki czáfem słowy/ [...] czáfem też infzemi znáki: iáko fchyleniem drzewcá ná doł [ut vexilli hastaeve depressione] *ModrzBaz* 111v.

Szereg: »schylenie albo pochylenie« (I): Nutus, Kinienie/ Dáne znáć/ przizwolenie/ też fchilenie álbo pochilenie. *Mącz* 255a.

Przen (I):

Wyrażenie: »[na co] szyje schylenie« = *poddanie się czemuś, okazanie posłuszeństwa* (I): y pokornie ná ono iárzmo [tj. *kaznodziejstwo*] fzyie zchylene/ wielki pożytek kościółowi Bożemu/ y duřzom ludzkim vczyńilo. *SkarŻyw* 544.

2. *Obniżenie, opuszczenie [czego]* (I):

Szereg: »nakłonienie albo schylenie« (I): Gdzie miánowicie w Pfál. 18. opifuie [*Dawid*] to náklonienie ábo fchylenie niebios/ rozumieiąc przez nie one dźiwne burze/ obłokow fkupienie/ ćiemności zmocnienie/ fzumow huczenie/ [...] *CzechEp* 162.

Synonimy: **1.** *nakłonienie, sklonienie*; **2.** *nakłonienie*.

Cf SCHYLIĆ, SCHYLIĆ SIĘ

ALKa

SCHYLENIE SIĘ (2) *sb n*

I sg schyleni(e)m się (2).

Sl stp, Cn, Linde brak.

Naradzenie się, porozumienie się [czyje] (2): Dana odpowiedź od panow przez pana Kanclerza in eum sensum za schyleniem się panow i porozumieniem między sobą *Diar* 43.

schylenie się ku komu (I): Odpowiedziano przez p. Kanclerza tamże za schyleniem się panow ku Krolowi, iż to wszyćko IKM wdzięcznie przyjmuje *Diar* 62.

Synonim: *naradzenie*.

Cf SCHYLIĆ SIĘ

ALKa

SCHYLIĆ (24) *vb pf*

s- (20), z- (4).

inf schylić (3). *♦ fut 2 sg schylisz* (I). *♦ 3 sg schyli* (4). *♦ praet 3 sg m schylił* (3). *n schyliło* (I). *♦ 3 pl subst schyliły* (2). *♦ imp 2 sg schyl* (3). *♦ 1 pl schylmy* (I). *♦ con 3 sg m by schylił* (I). *♦ 3 pl subst by schyliły* (I). *♦ part praet act schyliwszy* (4).

Sl stp notuje, Cn s.v. łagodnieje, Linde bez cytatu.

1. *Wykonać czymś ruch ku dołowi; declinare Vulg* [w tym: *kogo* (*Przen*), *co* (19)] (21): Nadewfzytko po tym dobre mleko poznać/ ktore wftryknione na paznogcie v palczow: [...] nie zořtogi fie ná paznogciu gdy rękę zchyla *FalZioł V* 36; *Alexánder* [...] kazał fchy-

lic dwie drzewa/ do których za nogi przywiązałszy Belfa/ pufczono drzewa/ rofląrgnęły Belfa *BielKron* 125v, 153v.

Zwroty (często wyrażają stany psychiczne, np. smutek, strach): »głowę (a. głowkę), łeb schylić« [*szyk zmienny*] (4:2): Więc tylko mi fwą głowkę zchyl. Iż cię w grzebyczek cąuię *BierEz* S4; Zaczecz też to Kxiąze było Stoy teraz lep schyliło *RejKup* bb4, V, dd5v; *RejZwierz* 117v; Potym w prągnienu octem iefteš nápoiony/ fchyliwfzy głowę z światem rozłączony *LatHar* 275.

»schylić szyję pod miecz« (I): y ztym fchyli [*św. Dorota*] fżyję swoię pod miecz y ścięta ieft. *SkarŻyw* 126.

»schylić twarz, oblicze« = *declinare vultum Vulg* [*szyk zmienny*] (3:1): *BielKron* 134; *HistHel* C2; *MWilKHist* H; oto dwa mężowie ftąnęli przy nich [*niewiastach*] w fzątách świetnych. A gdy fię bały/ á fchylily twarz ku ziemi/ rzekli do nich: [...] *WujNT Luc* 24/5.

»schylić ku ziemi, na ziemię, w ziemię« = *declinare in terram Vulg* [*szyk zmienny*] (2:1:1): *RejFig* Dd8v; Kiedy iuz był [*Heliasz*] ná gorze/ ku ziemi twarz fchylil *HistHel* C2; A gdy fię bały [*niewiasty*] y fchylily oblicze fwe ná ziemię/ rzekl [*anioł*] do nich. *MWilKHist* H; *WujNT Luc* 24/5.

W przeni (4):

Zwroty (obrazują stany psychiczne i sytuacje życiowe, np. pokorę, aprobatę): »głowkę, łeb (nisko) schylić« (2:1): Vrzylsz zec tám nie ieden progres práwá zmyli/ A co tu hárdzye buia/ nilko głowkę fchyli. *RejWiz* 180v, 83; Ozeń fię iedno Wilczku/ [...] Wierz mi że iáko y ia/ też łeb w ziemię fchylifz. *RejFig* Dd8v.

»schylić kark« (I): Moglibyfmy z iedney ftrony/ co fię tknie ofob náfzych/ [...] fchyliwfzy kárki náfze/ czego więtfzego iefliby to wola Boża była w fkomności y éichości Chriftyáńkiewy oczekiwáć *NiemObr* 5.

Przeni (3): Schyl galęzié drzewo filné [*tj. krzyżu*]/ fpuftz członki rozciągnioné/ ftán fię fwému panu miékkłé *OpecŻyw* 161.

Zwrot: »ku ziemi schylić« = *pokonać* (I): Iefli ná nas nie weyfzrzy fwym okiem Pan miły/ Pewnieby nas Plánety ku ziemi fchylily. *BielSen* 5.

a) Poniżyć kogoś, okazać swoją wyższość (I): Kto kogo może zchylić ten tego wnet myie/ Będzie z nim cudnie mowił/ w fercu niechęć kryie. *BielRozm* 4.

2. Obniżyć, opuścić [czego] (2): Pánie/ fchyl niebá fwégo/ á fpuś fye ku ziemi *KochPs* 209, 23.

3. Zwrócić ku komuś, okazać komuś (I):

Zwrot: »[na kogo] schylić łaskę« (I): á mnie dał [*Bóg*] łákkę (*marg*) wł: A ná mię fchylil łákkę. (–) przed krolem y rádá iego *BudBib* 1.*Esd*r 7/27.

Synonimy: 1. naklonić, sklonić; 2. opuścić.

Formacje współrzedne cf CHYLIĆ.

Cf SCHYLENIE, SCHYLONY

ALKa

SCHYLIĆ SIĘ (37) vb pf

schylić się (36), [**schelić się**], schylić się a. schelić się (I).

sie (19), się (18).

s- (36), z- (I).

inf schylić się (4). ◇ *fut* 2 *sg* schylisz się (I). ◇ 3 *sg* schyli się (3). ◇ 1 *pl* schylimy się (I). ◇ 3 *pl* schylą się (I). ◇ *praet* 3 *sg* m schylił się (3), [schyl(e)ł się]. [*f* schyliła się.] ◇ 3 *pl* m pers schylili się (2). ◇ *plusq* 3 *sg* n było się schyliło (I). ◇ 3 *pl* m pers byli się schylili (I). ◇ *imp* 2 *sg* schyl się (I). ◇ 2 *pl* schylcie się (I). ◇ 3 *pl* niech się schylą (I). ◇ *con* 3 *sg* n by się schyliło (I). ◇ *part praet* act schyliwszy się (16).

St stp s.v. schylić, *Cn* brak, *Linde* XVII – XVIII w.

1. Zgiąć się ku dolowi, pochylić tułów lub głowę; inclinare se *Calag*, *Vulg*; *inclinare Mącz* (22): ále duřzá ktora w záfmuceniu položona ieft/ prze wielkość zlego/ ktora chodzi fchyliwffyfie [*et incedit curva*] y mdtá/ [...] tá dawa tobie cześć y fpráwiedliwość Pánu. *Leop Bar* 2/18; á což bych tu wygrał/ Ieflibym fię fchyliwfzy/ fam

bárzye dwor pofrał. *RejFig* Dd5v; *RejZwierz* 106; *Mącz* 57c; Pod párkán/ włożywlyz ie [*niecki*] ná fwoie rámoná/ Iśc fkokiem fchyliwfzy fię *BielSat* Nv [*idem* *BielSjem*]; Sich búcken. Schylić się. *Inclinare se ad quid. Calag* 440b; *BielSjem* 37; A fchyliwfzy fię [*uczeń*] wyřrzał leżące prześcierádtá *WujNT Ioann* 20/5, *Ioann* 8/8; Gdy będziefz w cechu/ Zá łákká/ co fłowo/ Mow czápkę ziąwlyz. Bo nie dobra owo/ Gdy fię więc ftárfzy y cechmiftrze fchylą [*prawdopodobnie po to, by uderzyć nieobytego nowicjusza*] Szykić pomyłá. *KlonFlis* F.

schylić się do kogo [= *pochylając się, zwrócić się do kogoś*] (2): Kłiądz fię do niego [*klechy*] fchylil/ počichu fzepeczy *RejFig* Cc; *OrzRozm* I2.

schylić się do czego (I): tylko ktory [*żołnierz*] klęknie á fchyli fię do wody á pije/ ten niechay zořtánie [*w wojsku*]. *BielKron* 50.

schylić się po co [= *aby podnieść*] (2): ták niedbále táncuie/ iż fniego czáfem y fuknia fpadnie/ á on fię po nię nie fchyli/ ále brnie wciąż przedfied *GórnDworz* E8, Q7v.

W przeciwstawieniu: »schylić się ... podnieść« (I): Owca/ fchyliwfzy fię ná doł/ wrzełczy: á wilk w zgorę ku niebu łeb podniořzy ná powietrze toż dopiero wyie. *CzechEp* 37.

W porównaniu (I): godził mu Tátárfzyn fzytych wczynić w brzuch/ baczył to Skanderbeg dobrze/ przeto fię fchylil iáko łuk ftrzegąc żywotá *BielKron* 242.

Zwroty: »schylić się na doł« = *inclinare se deorsum Vulg* (2): *CzechEp* 37; A Iefus fchyliwfzy fię ná doł/ pifał pálcem ná ziemi *WujNT Ioann* 8/6.

»schylić się do ucha« (I): A krol mu [*śtudze*] fchyliwfzy fię do vchá pořzeptá *GórnDworz* R2v.

»schylić się na ziemię« (I): zchyl fye ná ziemię/ áłbo fye vkládz *GrzepGeom* Pv.

Przeni (2): Iáko woylko fzykowáć zaráz tu pomyliřz/ Gdy cie fzábłá obłóży [*Wojciech Lochyński*] zarázem fię fchylifz. *Paprapan* Cev.

a) Udzielić łaski (może z elementem znaczeniowym ‘spojrzawszy z góry’) [*do kogo*] (I): Ten [*tj. Bóg*] czáfu twoiey záłořci/ S fwey wielkiey dobrotliwořci/ Siedząc ná piéknym niebie: Schyli fię do éiebie. *WisznTr* 28.

2. Spuścić się niżej, przenieść się na niższy poziom (3):

Fraza: »słóńce z południa się schyliło« = *minęło południe* (I): Bo fkoroby fię Słóńce z Południá schyliło/ Ani tobie áni mnie ná rękę by było. *Prot* B4v.

Przeni (2):

a) [Zacząć się staczać [ku czemu]:

Szereg: »sklonić się i schylić«: pokazuiemy to [...], jako z tego początku Polskiej Korony, który początek nikt iny jedno prymas jest, Polska wykroczyła i ku skazie wszytká się skloniła i schyliła *OrzPolic* 102.]

b) Zniżyć się do czyjegoś poziomu, dostosować się [do czego] (I): bo był [*Anzelmus*] człek dziwnie vkládný/ á do káždego fię náturey fchylić vmiáł. *SkarŻyw* 334.

c) O Chrystusie: przyjąć naturę ludzką [do czego] (I): zgińáłem był/ á on fchylil fię do śmiertelności moiey podłóści *LatHar* 560.

3. Narodzić się, dojść do porozumienia (II): Tak juř fye tam fámi szczelcie [*lege: schelcie*] A Decret nanie včzinczie *RejKup* Aa, Ee; Schyliwszy się IchM powiedzieli potym, pytając w czym by wyrozumieć nie mogli [*posłowie*] podania ich. *Diar* 56, 82; ták ten Sąd wielki/ iáko y inne Sády/ fchyliwfzy fye wfzyfzy zá Stołem/ pořzeptem gáią *GroicPorz* i2v; *MWilKHist* D2v.

schylić się do kogo (I): Panowie się schylili do Krola a nama-wiali tamže *Diar* 60; [*BielKron* 1597 391].

[*schylić się około czego:* Y przetořz gdy fię fchylili Pánowie z Máłey Polki do Krolá okołó tego/ wyrok Krol táki [...] wczynil *BielKron* 1597 391.]

Zwroty: »schylić się między sobą« [*szyk zmienny*] (3): Odpowiedz dana ná to od panow, ktorzy się między sobą byli schylili

Diar 42; Panowie IchM nie mały czas na to rozmawiali, schyliwszy się między sobą, potem tę odpowiedź dali przez pana Kanclerza: [...] *Diar* 56, 31.

»do rady się ([z kim]) schylić« (I): *MWilKHist* D2v; [Potem gdy się do rady scheleł jego k(rolewska) m(iłość) z księdzem krakowskim, z księdzem łuckim [...] naradziwszy się, tę rzecz ksiądz krakowski od jego k(rolewskiej) m(iłości) uczynił: [...] *ListyPol II* 1549/354].

4. Zbliżyć się ku czemuś (o czasie) [bezpodmiotowo] (I):

Fraza: »na dzień się schyliło« = zaczęło dnieć (I): Cząfu thego iáfny y piękny dzień był/ y iuż fie było ná dzień fchylilo/ gdy [...] *BielKron* 307v.

Synonimy: **1. naklonić się; 3. naradzić się, porozumieć się, rozważyć; 4. mieć się.**

Formacje współrzedne cf CHYLIĆ SIĘ.

Cf SCHYLENIE, SCHYLENIE SIĘ

ALKa

[SCHYLN] ai

N sg n schyln(e).

St stp, Cn, Linde brak.

Łatwo się schylający lub dający się pochylić:

Wyrażenie: »schylony ku ziemi«: Obacząmy, yęsly iest ktore drzewko tak/ fchilne ku ziemy jako iest maczicza wyzna, aboym tak fzie unyzy yfz fzie nyepodnyefzie aliefz fpomoczą gynfzego *ArgWyklad* 40/56.

Cf SCHYLONY]

ALKa

SCHYLON cf SCHYLONY

SCHYLONY (5) part praet pass pf

schylony (4), schylon a. schylony (I).

s- (4), z- (I); -chy- (4), -chi- (I).

o jasne.

sg m N schylony (I). $\diamond$ *f N* schylonã (I), schylon(a) (I). $\diamond$ *n I* schylonom (I). $\diamond$ *pl V subst* schylon(e) (I).

St stp s.v. schylić, Cn brak, Linde XVIII w. s.v. schylić.

1. Zgięty ku dołowi (4): Cernuus, Zgárbiony/ Schilony yáko ftrzi ludzie. *Mącz* 48d; Spathalium, palmae ramus, cum dactylis dependentibus, Gáąż pálmowego drzewã s owocem wespółek fchylona. *Mącz* 404c.

Fraza: »głowa bywa schylona« (I): także gdy głowa bywa ku ziemi zchylona tedy fie komorka pamięci odtwarza á wiatrowie dufzni tam wchodząc pamięć porufzaią. *GlabGad* B3.

Wyrażenie: »kolona schylone [= przykłękle« (I): Bądzcie pozdrowione fwięte miłofierdzia kolaná Pánã náfzego Iezufa Chryftufa/ dla nas ná modlitwie fchylone. *LatHar* 267.

»ku ziemi schylony« (I): *GlabGad* B3 cf *Fraza*.

2. Zwrócony w jakimś kierunku (I):

Wyrażenie: »ucho schylone« (I): Wfzyfscy wotã tve mądre w księgi fwe w pifuiã/ A vehem fie fchylonym rádzie przyfluchuiã. *SapEpit* B.

Synonimy: **1. nagięty, nakloniony, skloniony, zgięty.**

Cf SCHYLIĆ, [SCHYLN]

ALKa

(SCHYL) cf SCHELEM

SCHYLEK (7) sb m

schylek (7), [schelek].

-chy- (7), [-chi-].

e jasne; schelek z tekstu nieoznaczającego pochyleń.

sg [N schylek. $\diamond$ G schyłku.] $\diamond$ A schylek (I). $\diamond$ L schyłku (6). $\diamond$

[pl G schył(o)w. $\diamond$ L schył(a)ch.]

St stp brak, Cn notuje, Linde XVI – XVIII w.

1. Okres końcowy; decursus, extremum, flexus Cn (5):

a. Późna pora dnia (2):

Wyrażenie przyimkowe: »na schyłku« = pod wieczór, o zmierzchu (2):

~ *Wyrażenia:* »dzień na schyłku« (I): Strawilifmy czas nátm, y czym było pofpiefzyć. Nie baczyfz dnia ná fchyłku? *CiekPotr* 61.

[»na schyłku słońca« [może znac. 'zniżanie się na nieboskłonie, zachód' cf SCHYLIĆ SIĘ znac. 2.]: widził iuż że ná fchyłku fłońcã. *Albertus* B4.]

Szereg: »z wieczora, na schyłku« (I): Rádby mowił nie może/ bo gárdło zálepił/ Drożdżami/ bo z wieczorã bárzo ná fchyłku pił. A toż wáfzã byefiádã [...] Iedno tákicy wzywa ogolony wiłã. *RejWiz* 66v. ~

b. Ostatnie lata życia (I):

Wyrażenie: »schylek żywota« (I): [*Henryk Probus*] Schylek fkończywfy w pokoiu zywotã, Dućh [!] iego w niebo wprowadziłã cnotã. *KlonKr* D4.

c. [Ostatnia faza choroby poprzedzająca wyzdrowienie:

W połączeniu szeregowym: bo iáko w káfdey niemocy/ ták y w tyy/ á nadż we wfzyfłkich rzeczách/ iest czáfu różność/ á w nim poczãtek/ pomnożenié/ dofkonáność/ y fchylek *OczkoPrzymiot* 20.

Szereg: »schylek albo deklinacyja«: gdy iuż furia fye fluxów odráziłã/ á chorobã [lege: choroba] ftánãwfy/ iuż do fchilku álbo declináciyy fye ma. *OczkoPrzymiot* 617.]

d. Ogólne zepsucie poprzedzające bliski upadek (2): [Kiedy przyszło na schelek, wszystko sie wyradza, świat sie też jak nadalej od cnoty odgadza. *Apolog* 54.]

Wyrażenie przyimkowe: »na schyłku« (2): Nákoniec/ widziłfz/ żeć [...] ná fchyłku teraz wfzytko *LatHar* +6.

~ *Wyrażenia:* »czasy na schyłku będące« (I): K temu/ żebyście też y o tym fie dowiedzieli/ [...] iákich wielkich y zacnych rzeczy [...] czáfów tych ofstãtecznych/ á iuż práwie iákoby ná fchyłku będących/ nam Polakom [...] Pan Bog [...] z łãłki fwey ś. wżyczyć raczył *CzechRozm* [A2]v.

[»na schyłkach świata«: Ty złoŃci nafze ifz fã brzdilwie/ a wftãwicznie ich na fchilkach tego zgrzibialego fwiata przybywa/ Podobienstwo/ ifz telfz nám y gniewu Bożego y karania ięgo przybywa *FlinCunDzień* E3.] ~

2. Resztki, to, co zostało przed całkowitym wyczerpaniem się (2):

Wyrażenie przyimkowe: »na schyłku [czego]« (I): W piwnicy tákże coś ná fchyłku winã. *KochFr* 7.

Przen (I):

Wyrażenie przyimkowe: »na schyłku [czego]« = bardzo mało (I): Ale Prokuratorowi w ktorym ná fchyłku cnoty/ [...] iáko mu ná pierwlym podkãniu nieukażefz pary Dukatow [...] ledwie s tobã fłowo przemowi. *GroicPorz* dd3.

a. [O napojach alkoholowych: to, co zostało na dnie beczki: Piwo gdzieś brał/ wczorã/ danoć fchilku/ iáko fie fiádło/ ná pálec miãfł. man hat dyr von einer neyge geben *Wokabul* 1539 T3v; y by nieftokow terãzniefzy Kiiowãnie wzywãli [...] álbo fchyłkow piwnych z drożdżami zmiefzãnych/ dawnoby iuż pozdychãli. *WerSposób* 11.]

Synonimy: **1.a. wieczor; 2. ostatek.**

ALKa

[SCHYNAĆ vb impf

inf schynać.

St stp, Cn, Linde brak.

Wykonywać czymś ruch ku dołowi: Schilam et fchinać/ Inclino, declino *Volck Yyy3v*.

Synonim: spuszczać.

Formacje współrzedne cf CHYNAĆ (Errata).]

ALKa

SCHYTRZAĆ (I) vb impf

3 pl praes schytrzają.

Sl stp, Cn brak, Linde XVI w. s.v. schytrzyć.

Zwodzić, dochodzić swojego za pomocą wykrętów, przebiegłych sztuczek [kogo czym]: Anfractus iudiciorum, Labirynti/ álbo/ Samolowky/ Sądowne wykręty/ któremi schytrząy drugie w práwie. Mącz 9d.

Synonimy: omylać, oszukawać, oszukiwać, oszydząć, podchodzić, zdradzać, zwodzić.

Formacje współrdzenne cf OCHYTRZYĆ.

ALKa

SCHYTRZAŁY (1) part praet act

G sg m schytrzał(e)go.

Sl stp, Cn, Linde brak.

Który jest chytry, ucieka się do podstępu (o ludziach):

Szereg: »zły a schytrzały«: ROzładź mię o Boże moy á wczýn rozeznáníe/ W tey przy ktora mi czyni ták frogye treftáníe/ [...] Wy-rwílfz mię z rąk człówieka złego á fchytrzáłego. LubPs L4v.

Cf SCHYTRZEĆ

ALKa

SCHYTRZEĆ (2) vb pf

fut 3 sg schytrzeje (1). ♦ [praet 3 sg m schytrzął.] ♦ 3 pl m pers schytrzeli (1).

Sl stp, Cn brak, Linde XVI – XVII w.

1. Stać się chytrym, przebiegłym, obłudnym (1): Alefmy iuz tákowego wieku dotzekáli/ kthorego ludzie ná fwiećie bárzo z chytrzeli KrowObr C2v.

a. [Podejść kogoś podstępnie, działając zdradliwie na czyjąś niekorzyść [na kogo]: Ten [tj. nowy król] fchytrzał ná náfz narod [circumveniens genus nostrum]/ á wíelem złego wólfkał oyce náfze BibRadz Act 7/19 (Linde s.v. schytrzyć.)

2. Stać się sprytnym, rezolutnym, roztropnym, zmądrzeć (1): Szyderzá wbiy/ á profíták fchytrzeie [simplex astutus efficietur] BudBib Prov 19/25; [Sprofný gárdzi ćwíczeníem oycá fwego/ lecz kto ftrzeze kármości fchytrzeie [efficietur astutus]. BudBib Prov 15/5 (Linde s.v. chytrzeć.)

Synonimy: 1.a. nawilić, okłamać, omylić, oszukać, oszydzić, podejść, zdradzić, zmylić, zwieść.

Formacje współrdzenne cf OCHYTRZYĆ.

Cf SCHYTRZAŁY

ALKa

[SCHYTRZONY part praet pass pf

D sg m schytrz(o)n(e)mu.

Sl stp s.v. schytrzyć, Cn, Linde brak.

Oszukany, zwiedziony: W on czas/ gdi Czarth zwadził Boga z człówiekiem/ tedi hnet pan bog [...] człówiekowi zchytrzonemu a vpádłemu obiecał [...] nadzieię miłofierdzia a odkupienia fwoiego RejKat 24.

Synonimy: okłaman, omylon, oszukany, oszydzony, zwiedziony, zwiedziony.

Cf SCHYTRZYĆ

ALKa

SCHYTRZYĆ (10) vb pf

s- (8), z- (2); -chy- (8), -chi- (2).

inf schytrzyć (4). ♦ fut 1 sg schytrzę (1). ♦ 2 sg schytrzysz (1). ♦ 3 sg schytrzy (1). ♦ praet 3 pl m pers schytrzyli (1). ♦ con 3 sg m by schytrzył (2). [f by schytrzyła.]

Sl stp notuje, Cn brak, Linde XVI w. s.v. chytrzyć.

1. Oszukać, chytrze kogoś podejść; invertere, struere insidias Mącz [w tym: kogo (9)] (10): Zafz ná pierwym niemałz dofýć/ Po drugieć fie nie dam fchytrzyć. Oná mu/ wieręć nie fchytrze/ Boć wfzyftkiego dobrá życzę BierEz Q2v, K, Kv; A radbych a bycz fię sprzjkrzył [pochlebca] Aby czie yako nieschytrzył RejKup dd2; cave hunc niger est, Streż fie przed tym rad káfa/ to yeft zchitrzicie

[lege: schytrzy cię]. Mącz 246d; Dicimus invertere aliquem, et invertere aliquem re aliqua, et invertere rem aliquam, Przerzucić kogo przes nogę/ w przypowieści mowieny [!]/ to yeft zwieść podeyść/ schitrzic kogo. Mącz 488b, 379d; [Nihil me fallis. Nie fchytrzyłz mie. TerentMatKęť A6v].

schytrzyć czym (2): Alie obaczá pochwili lz tym Boga nie fchytrzyli Bo ten aż nawyfokofczy Przeyrzj každęgo wnétrznofczy RejKup r7, V.

2. [Uczynić chytrym, podstępnym [co]: íze ten [...] był íemu [Bogu] miłym á żył między złośnikámi/ przeniefiony á wzięty íeřh od nich/ áby złość íego ferczá nie odmieniłá/ álbo zdradá wmyřtu íego nie fchytrzyłá. GilPos 308v (Linde s.v. chytrzyć.)

Synonimy: 1. nawilić, okłamać, omylić, oszukać, oszwabić, oszydzić, podejść, zdradzić, zmylić, zwieść.

Formacje współrdzenne cf OCHYTRZYĆ.

Cf [SCHYTRZONY]

ALKa

[SCHYZMATYK] cf SCHIZMATYK**SCI- cf ŚCI-****SCUDZOŁOŻENIE (4) sb n**

z- (3), s- (1).

Teksty nie oznaczają ó oraz é; oba o prawdopodobnie jasne (tak w scudzołożyc).

sg N scudzołożeni(e) (1). ♦ G scudzołożeniá (2). ♦ pl A scudzołożeniá (1).

Sl stp, Cn, Linde brak.

Grzech cudzołóstwa; nierząd; fornicatio PolAnt (4):

scudzołożenie czyje (1): Obraca [prorok] rzecz fwą do káplanow/ á háńbi ich zcuđzołożenia y piáńfřthwo. BibRadz Os 4 arg.

W połączeniu szeregowym (1): Zcuđzołożenie/ wino y możđ ferce odeymuiá. BibRadz Os 4/11.

Przen: W Starym Testamencie: odstąpienie od wiary Jahwe, bałwochwálstwo (2): Bo wymyřlenie bałwánów íeřt początkiem zcuđzołożenia/ á wynáłazek ich fkáżenie żywotá. BudBib Sap 14/12.

scudzołożenie z czym (1): niefátęćnořfiá cudzołóstwá fwego/ pomázála [Judea] ziemię/ á dopuřciłá fię fcuđzołożenia z kamíením y z drzewem [et moechata est cum lapide et ligno]. BibRadz Ier 3/9.

Synonimy: fornikacyja, fryj, fryjerstwo, gamractwo, kurewstwo, nieczystość, nieczystota, nierząd, nierządność, porubstwo, skortacyja, wszeteceństwo, wszetećność.

Cf SCUDZOŁOŻYĆ

ALKa

SCUDZOŁOŻONY (2) part praet pass pf

Teksty nie oznaczają ó; pierwsze i drugie o prawdopodobnie jasne (tak w scudzołożyc).

sg m L scudzołożonym (1). ♦ pl N subst scudzołożon(e) (1).

Sl stp, Cn, Linde brak.

Który dopuřcił się grzechu cudzołóstwa, nierządu (2): A íć [ludzie czyřci] twoię czyřtotę tu wmiłowáli/ Ktorzy się bałwochwálftwem brzydkim nie zmázali: W ktorým fá ty żony ták fcuđzołożone/ w Ziáwieniu IAná Świętego oznáymione. ArtKanc O16.

Przen: Który odstąpił od wiary Jahwe, dopuřcił się bałwochwálstwa (1): A ktora fie teř fcuđzołoży od niego [żona od męża, tj. człówiek od Pana]/ iuz teř wíeřł co fie íey sfńanie/ thák íákoř thu nie dawno od fcuđzołożonym Bábilonie ftyřzał/ y o frogim vpádku íego. RejAp 158.

Cf SCUDZOŁOŻYĆ, SCUDZOŁOŻYĆ SIĘ

ALKa

SCUDZOŁOŻYĆ (10) vb pf

s- (5), z- (5).

Oba o jasne.

fut 3 sg scudzołożył (1). ◇ *praet* 2 sg m -ś scudzołożył (1). ◇ 3 sg m scudzołożył (3). ◇ 3 pl m pers scudzołożyli (2). ◇ *plusq* 3 sg f była scudzołożyła (1). ◇ *con* 3 sg m by scudzołożył (1). *f*by scudzołożyła (1).

Sl stp notuje, Cn brak, Linde XVII w. s.v. cudzołożyc.

I. Intransit. Popęlić grzech cudzołóstwa (6): [św. *Dunstanus do króla:*] Tyś ząpomniawfzy wftýdu/ zcudzołożył/ á Bogiem wzgárdzýwfy znákuś czyśtości nieuczcił/ y dziewictwóś pánience niewinney odiął *SkarŻyw* 510.

scudzołożyć z kim (1): który by człówiek z cudzołożył z żóną bliźniego fwego/ á wczynkiem to popęlił niechay oboje będą zábitych/ y cudzołożnik y cudzołożnicá. *BialKat* 58v.

Przen: Dopuścić się wiarołómstwa, bałwochwálstwa, odstąpić od prawdziwej wiary [w tym: co od kogo (= od Boga) (2)] (3): Co zá grunt ma być człówieká wiernego/ gdy pewnie wie czo zá pomłtá tym iest zgotowaná co mył fwá scudzołożyli od Pána [qui fornicatur abs te *Vulg Ps* 72/27]. *LubPs* R2 marg, R2.

W porównaniu (1): iż go [Babilonu] nikt infzy plákáć nie będzýe/ iedno onifz królowie ktorzy fie byli z nim zbuntowáli/ á práwie iáko scudzołożyli/ odstąpiwfy pirwey pollubioney wiary Pánu fwemu *RejAp* 152.

a. O kobiecie, która wstąpiła w związek małżeński, ślubując uprzednio dziewictwo [komu] (1): dáleko wýcey tá potępioná będzýe/ którá świátá niekofztowawfzy/ w pánieństwie iest Bogu odaná/ gdy by zá mąż Izłá/ á Chryftufowi zcudzołożył/ y wýetfzey wiary niedochowála. *SkarŻyw* 457.

II. Transit. Uczynić kogoś cudzołożnicą (cudzołożnikiem) cudzołożąc z nią (nim) [kogo, co (przen)] (4): Iowifz záifthe wiele niewiáfth scudzołożył [adulteratus est] *HistAl* 18.

W przen (1): A ia powiádam wam; iż káždy który pátrzy ná niewiáfte/ áby iey požádał/ iuz iá zcudzołożył [moechatus est] w fercu swoim. *WujNT Matth* 5/29.

Przen (2):

W połączeniu szeregowym (1): y Ikárzy fię Fláccus ná fwego Preceptorá Melánchtoná/ iż nápiáfawfy raz tę to Confellyá/ potym iá záś popráwuiąc zfiáfzował/ odmienił/ przewrócił/ wywrocił/ zgwałcił/ zcudzołożył rupit/ corruptit/ evertit/ adulteravit *ReszPrz* 71.

a) Doprowadzić kogoś do wiarołómstwa, odstąpienia od prawdziwej wiary (1): Coż to iest iż ty krole ták byłá scudzołożyłá [bestia, tj. Rzym] *RejAp* 141.

Formacje współrdzenne cf CUDZOŁOŻYĆ.

Cf SCUDZOŁOŻENIE, SCUDZOŁOŻONY

ALKa

SCUDZOŁOŻYĆ SIĘ (20) vb pf

się (17), się (3).

s- (17), z- (3).

Oba o prawdopodobnie jasne (tak w scudzołożyć).

fut 3 sg scudzołoży się (3). ◇ 3 pl scudzołoży się (1). ◇ *praet* 3 sg m scudzołożył się (2). *f* scudzołożyła się (3). ◇ 3 pl m pers scudzołożyli się (6). ◇ *plusq* 1 pl m pers -chmy się byli scudzołożyli (1). ◇ 3 pl m pers byli się scudzołożyli (2). ◇ *con* 3 sg f [scudzołożyłaby się], by się scudzołożyła (1). ◇ *con praet* 3 pl m pers by się byli scudzołożyli (1).

Sl stp, Cn brak, Linde XVI w.

Popęlić grzech cudzołóstwa, stać się cudzołożnicą (cudzołożnikiem); fornicari PolAnt (20): Nie náwiedzę karániem corek wáfzych gdy fię zcudzołożá [cum fornicatae fuerint]/ áni niewiáftek wáfzych gdy z wfzetecznicią *BibRadz Os* 4/14; będac [Maryja] iuz znácznie brzemienná/ Iozeff Ikoro to po niey obaczył mniemiájąc żeby fię z cudzołożyłá/ małżeństvá y flubu onego swoiego z nią ták milczkiem zniknáć chciál *CzechRozm* 161; [TomZbrudzBrul Num 5/14, 29].

scudzołożyć się od kogo [= komu nie być wiernym] (1): Oná záložnicá scudzołożyłá fię [fornicata est] od niego [swojego męża] *BibRadz Iudic* 19/2.

scudzołożyć się z kim (1): Tego czáfu miezfkał Izráel w Setim/ y scudzołożył fię z niewiáfłami Moabfkimi *BielKron* 43; [atak [kaplan] nyewiefzyczne pycz da (...) si polluta est yefthly fze fcvdzołozifynnym [...] rozeydv fze ponýey wody przeklynone *TomZbrudzBrul Num* 5/27].

Przen (16):

a) Odstąpić od prawdziwej wiary; w Starym Testamencie: popaść w bałwochwálstwo (16): opuściłem ia [nierządnicę izraelską]/ y dalem iey lifth rozwodny/ Iednák Iudá fiófthrá iey niewierna nie bałá fię/ ále też odzfzedfzy y fámá fię scudzołożyłá. *BibRadz Ier* 3/8, *Os* 4/12; że thám małz miedzy fobá niektore ktorzy dzierżá náukę Báláámowę/ kthory rádził Báláákowi áby był puścił pogorzfzenie miedzy fynty Izráelfkie/ áby oni to iedli co było bałwánom ofiárowano/ á iżby fię byli scudzołożyli *RejAp* 26; Abowym opiwfy fię tego fálefznego á zmyefzánego [z gniewem bożym] winá/ bárzochmy fię byli scudzołożyli *RejAp* 122v, 141, Ee.

scudzołożyć się od kogo [= komu nie dochować wierności] (2): [kto] od kogo inego nádzieie fwey álbo iákiego inego rátkunku fobie fzuka álbo nábywa/ iuz Pánu swoiemu zgwałcił wiárę/ iuz fię scudzołożył od niego. *RejAp* 141, 158.

scudzołożyć się z kim, z czym (7): á lud then przydzie ktemu iż fię scudzołożył z bogi cudzymi w oney ziemi do kthorey idzie/ y odstąpi mie/ á złámie przymierze ktorem z nim poltánowił. *BibRadz Deut* 31/16; Ale oto ia [Jezabel, tj. Kościół rzymski] ia polę ná łózfko ná iey/ á ty ktorzy fię z nią scudzołożyli/ ná wdřęczenie okrutne *RejAp* 30v; polfuchay Apofłowé/ iáko oni wfzedy Zbiór Páńfki á thę wdzięczná oblubieniec iego zowá pánná iego nie pomázaná/ tho iest/ kthora nigdy nie odstąpiłá w wierze swoiey od tego oblubienécá fwego/ á nigdy fię nie scudzołożyłá z infzemi wymyfłonemi bogi álbo z rozlicznymi wymyfły fwiátá tego. *RejAp* 119, 140v, 141, 147, 150.

scudzołożyć się w czym (1): Przeto iż fye w wymyfłach fwych ták scudzołożyli/ A Pána Bogá fwoyego ná wfłsem opuścili/ Też fye Pan zgnewał ná on lud w fwey popędliwóśi *LubPs* Y3v.

b) [Zgrzeszyć [czym]: Dosyć się przypomniało tych obrzydliwości, Którymi się wszytek świat zcudzołożył prawie. *Bogowie-Falsz* 197.]

Formacje współrdzenne cf CUDZOŁOŻYĆ SIĘ.

Cf SCUDZOŁOŻONY

ALKa

SCYJATYCZNY Cn; *Linde bez cytatu.*

SCYJATYKA (23) sbf

Oba a jasne (w tym w pierwszym l r. błędne znakowanie).

sg N scyjatyka (7). ◇ D scyjatyce (2). ◇ A scyjatykę (10). ◇ L scyjatyce (1). ◇ pl N scyjatyki (2). ◇ A scyjatyki (1).

Sl stp brak, Cn notuje, Linde XVI i XVIII w.

1. lek. Rwa kulszowa, choroba objawiająca się silnym bólem wzdłuż nerwu kulszowego i jego odgałęzień a. artretyzm, choroba stawów; coxarius a. coxendicum morbus, ischiadicus dolor, ischias Cn [sciatica – czaszka BartBydg; sciatica Łac śr] (22): Też náfienie te^{so} ziela [mieczyka] czo złoty zaważy z winem ciepło wypite rzezanie vryny y sciatikę odpádzá y też flezionę pofíla. *FalZioł* I 61b, I 140c, IV 37d, V 88; Iáko gdy fię takowa gruba flegma zaftanawia wfławiech przy biodrach tedy onę bolefc zowá lekarze Sciatica *GlabGad* 12; To iest gorfze niżli wrzod niżli feijátyká/ Gdy po fwiátu roznośá márnego nędzniká. *RejWiz* 5v, 93; [Miał ná then czas X. Bilkup Sciaticę. *HerbOdpow* Zz3].

W połączeniach szeregowych (6): á tak [kolokwintyda] podogre/ Scijatikę y łámianie mocznie wfmierza. *FalZioł* III [3²]b; *RejRozpr* G4; Zá tymi [młodymi] chodzą burdy/ rofterki/ á guzy/ Zá tymi feijátyki/ pleury/ fráncuzy. *RejWiz* 90; *RejAp* 132; A cożci zá rokofzfy twe czukrowáne iedlá á twe ipfymowáne picia przyniośá? [...] Naprzod gniew Boży. Potym Artetikę. Sciátykę/ Pedogre/ Ple-

urę/ kręcenie w głowie iáko fzalonym/ prętka ftároč/ y ośiwienie/ y inych rozlicznych przypadków/ niemocy/ y niebelpieczności wiele. *RejPos* 138v; *Oczko* 15v.

Szeregi: »scyjatyka to jest denna boleść (a. niemoc)« (4): á kto ma fciatikę to ieft denną boleść/ ma pić [uwarzony korzeń malej ożanki] thrzydzieci dni á będzie zdrow *FalZioł* I 37b; Naprzeciwkoho Scijaticze to ieft denney niemocy y naprzeciwko rzezaniu w pufzczaniu wriny [kosaćcowego korzenia wódka] ieft pomoczna ku picciu. *FalZioł* II 6d, V 6v, 88.

»scyjatyka, (i) podogra (pedogra)« [szyk 3:2] (5): Też fwinia wełfz iefth vžiteczna naprzeciwko podogrze j naprzeciwko Sciatice gdi kto będzie łobie nogi vmywał wthym zielu vwarziwfzi ie fchebde^m y z rumnem. *FalZioł* I 34d, I 54d, V 59; Nuż torty trudnonofze tákież inłze kramy/ Co od nich fcijátyki pedogry miewamy. *RejWiz* 14v; *RejZwierc* 59v. [Ponadto w połączeniach szeregowych 5 r.]

2. lek. *Prawdopodobnie: Nerw kulszowy (I)*: Też to lekarftwo [z miętki kamiennej] iefth dobre na denną niemocz/ pomazawłzy tym tę żyłę którą zową fciatica. *FalZioł* I 24a.

Synonimy: 1. *biedrzna niemoc, denna boleść, denna niemoc, dna, dnia niemoc, podagra.*

ALKa

SCYJOPOD (2) sb m**scyjopod a. scyjopoda (2).***Tekst nie oznacza ó.**pl G scyjopod(o)w (I). ♦ A scyjopody (I).**Sl stp, Cn, Linde brak.*

Baśniowa istota ludzka, mająca jedną nogę, którą zasłania się od słońca [sciopedes – lud o jednej nodze w Indyjej, którą sie zakrywają od słonecznej gorącości. Mącz 373b; jednonogi – sciopodes Cn] (2): Przyzło w tym ná pośiłek ludu niemátego/ Od przyległych Krolików z kráiu Indyjskiego. Sciopodow/ Miriad/ co prętoko biegáią/ A dla Słońca nogámi fię więc záflaniáią. *KmitaSpit* C4v; ále gdy dzień trzeci przychodził/ Hetman Pigmei z miáftá iák muchy wywodził. Przyłzli ná Sciopody co ná wznák leżeli/ Bo iż było goráco/ chłodem fię leczyli. *KmitaSpit* C5.

Synonim: jednonog.

MP

SCYJOPODA cf SCYJOPOD**[SCYLLA sb f***G sg scylle. ♦ (lat.) N sg scilla.**Sl stp, Cn, Linde brak.*

*bot. Urginea maritima L. Bak.; urginia morska, kłiwica morska, bylina śródziemnomorska z rodziny hiacyntowatych (Hyacinthaceae) [scilla, sive squilla – morska cebula Mącz 371d; scilla – zamorska cebula Calep; cebula zamorska – scilla Cn]: Scilla bárzo ieft wielkiéy potrzeby w lékártwach/ iedno iá trzebá piérwéy wfádzic w piec *UrządowHerb* 279b, 279b, 280b marg.*

Szereg: »scylla, to jest cebula włoska«: Przeciw padáiącéy niemocy/ y záwráćaniu przed oczymá/ tedy z octem/ który czynią z fcille/ to ieft/ z cebule Włofkiéy/ lékártwo bárzo fzláchetné. *UrządowHerb* 294b.

Synonimy: *morska cebula, cebula mysza, włoska cebula, zamorska cebula.*

AN

[SCYLOWY ai*N sg m scylłowy.**Sl stp, Cn, Linde brak.*

Przymiotnik od „scylla”: Z tákiéy Scille ták przypráwionéy/ czynią ocet/ wino/ tákiéż Oleyki/ bárzo potrzebne w lékártwach. (marg) Ocet fcillowy. Oleiek fcillowy. (–) *UrządowHerb* 279b.]

AN

[SCYNEK sb m**scynek, stynek.***N sg scynek.**Sl stp, Cn, Linde brak.*

*zool. Scincus scincus; scynk aptekarski, pustynna jaszczurka z rodziny scynkowatych (Scincidae), dawniej stosowana w medycynie (leki sporządzano z wysuszonego i sproszkowanego ciała) i uznawana za zwierzę wodne [krokodyl – scincus crocodilus terrestris Cn]: Scynek/ Stynek/ Scincus marinus. waffermolch/ waffer Edechs. *SienHerb* L3#, E2#d.]*

ALKa

[SCYRRUS sb m*sg N scyrrus. ♦ pl N scyrry.**Sl stp, Cn, Linde brak.*

*lek. Guz, zgrubienie, twarda narośl [kostka martwa zaskorna, kra – cirrus Cn]: iż gdzie ná kości zásiądá [guzy]/ nie iáko fcyrrhus/ choć twárdością wiécéy/ ále iáko cáncer/ cóś złością zrownawłzy/ kość bárzo gryzá *OczkoPrzymiot* 512.*

W połączeniu szeregowym: bo ácz téż lat onych kiedyś/ fcirrhi/ łupie/ verruce/ thymi/ y inłze guzy/ malé y wielkié/ ná twarzy bywáły/ ále nie ták vporné y plugáwé *OczkoPrzymiot* 512.

Synonimy: *gruczoł, gruwaska, gruzła, guz, martwa kostka, sadzel, wrzod.]*

ALKa, PP

[SCYZMA] cf SCHIZMA**SCYZMATYK cf SCHIZMATYK****SZAROWAĆ (3) vb pf***s- (I), z- (I), sz- (I).**Pierwsze a jasne.*

fut [3 sg szaruje.] ♦ 3 pl szarują (2). ♦ praet 3 pl m pers szarowali (I). ♦ [plusz 3 pl subst były szarowały. ♦ con 3 pl m pers by szarowali.]

Sl stp, Cn brak, Linde XVI w. s.v. szarować.

Rzucic czar, urok; omamić [kogo, co] (3): Gdy byđło fczáru- iá. *FalZioł* *4c, [*5]b; Zydowie czáry fwemi/ y dyabellką posługá/ ogień zczárowáli/ ifz fię niczegofz iác w cegielnicy niechciał. *Skar- Żyw* 457; [SkarŻyw 513; Naprzod poymuiá fię niektorzy/ ktorzy fię mieć niemogá/ co dwoiáko przychodzi/ áłbo z przyrodzenia/ áłbo z przyrodzenia/ kiedy kto fprawie y powinności małżeńkiéy dofyć czynić niemoże [...]. Z przygody iáko kiedy kogo fczáru iá *SzczerbSpecSax* 225; *GilPos* 168; A ftámtąd wrociwfzy fię [król Kazimierz z Węgier]/ nic innego nie czynił/ iedno fię z białemi głowámi zábawiał/ co go były ták bárzo zczárowáły. *BielKron* 1597 229 (Linde); Táłz [Elżbieta, córka Ottona, wojewody sendomirskiego] potym Krolowi niewiedzié z czégo fię podobála/ iż iá poiął/ bo iuz ftára byłá y wychłá od fuchot: ták ludźie rozumieli że go zczárowála: czym Krol bárzo fię ohydził. *BielKron* 1597 316].

*Formacje współrdzenne cf SZAROWAĆ.***Cf [SZAROWANIE], SZAROWANY**

ALKa

[SZAROWANIE sb n*A sg szarowani(e).**Sl stp, Cn, Linde brak.*

Omamienie [czyje]: Mowię tho áby vważyli á obaczyli fczáru- rowanie fwoie/ iże iefłize w on czás zá Apoštołow nie pomogły ále záwádzily do wiáry Krześciáńkiéy/ chowanie Zakonu Bożego/ vczynki dobre: A iákoż nie máią záłzkodzić ty to ludzkie wfławy *GilPos* 60v.

Cf [SZAROWAĆ]

ALKa

SZCHAROWANY (2) *part praet pass pf*

z- (2), [sz-].

-ar- (1), -âr- (1) *SkarŻyw* (1:1); *drugie a jasne; o prawdopodobnie jasne (tak w -owany).*

sg m N szcharowany (1). ◇ n A szcharowan(e) (1). ◇ [pl N m pers szcharowani.]

*Składnia dopełnienia sprawcy: [szcharowany od kogo].**Sl stp, Cn brak, Linde XVII – XVIII w. s.v. czarować.*

Omamiony czarami, na którego został rzucony czar, urok (2): w tey mierze/ gdy widzi człek iż z czarowany iest: nie ma fię do czarów wćiekąc/ ani do Dyabłów żadnych *SkarŻyw* 36; Dziecię zczarówane/ ktore z kolepki czart wynosił/ [...] chusteczką fwoią zleczył [św. Antoninus]/ y czarta poháníł. *SkarŻyw* 412; [Ktorzy fą od Szatáná fczarowani. *GilPos* 168 marg].

[Szereg: »zniewolony i szcharowany«: teraz [...] pieszczoszko-
wie, którzy hojnie dawając pannom, tak zapletli Koronę, że sami nigdy za to nie stoją, i za których perswazyami król, pan nasz, zniewolony i szcharowany wszystko uczynił, co chcieli i kazali. *Pisma-Polit* 168.]

Cf **SZCHAROWAĆ**, [SZCHARZONY]

ALKa

[SZCHARZONY *part praet pass pf*

N sg szcharzony.

Sl stp, Cn, Linde brak.

Omamiony czarami, na którego został rzucony czar, urok: In-
cantatus, Zákłety. Zczárzony. Cervus F46 289, F40 289.

Cf **SZCHAROWANY**]

ALKa

(SZCHARZYĆ) cf [SZCHARZONY]**SZCZAĆ SIĘ** (5) *vb pf*

Zawsze sie.

sz- (4), z- (1).

praet 3 sg m był się szczął (1). ◇ 3 pl *subst* szczęły się (1). ◇ *plusq* 3
sg m był się szczął (1), szczął się był (1) *KromRozm III* (1:1). [f była
się szczęła.] ◇ *con* 3 sg f by się szczęła (1).

*Sl stp, Cn, Linde brak.**Rozpocząć się, zacząć się, mieć początek* (5):

szczęć się z czego, skąd (2): Abowim nye z inąd fye fščęły ká-
cyrtwá/ álbo oddščępyeńftwá fye národźily/ yedno z tąd/ iż kápła-
ná bożego ludźye nyepolluŋni *KromRozm III* M2; Ale to fálŋz/ áby
zá tych Cefárzow/ á z ich wftaw fye fščęłá [zwierzchność papieska
w kościele chrześcijańskim]. *KromRozm III* O8v; richley niżli we
dnu fet lat po bożym národzeniu fščęł fye był fpor myędzy krzeŋ-
ciyany okolo fwyetá wylkonocnego *KromRozm III* P6v, M6; [then
zwyczaj dawny przijmowánia ciáłá y krwi páná Kriftufowey/ pod
iedną ofobą potwierdzono/ y wofminafcie potim lat gdyfye byłá
fporká o tym fščęłá ná drugim Concilium w Bázyljy toż wtwier-
dzono. *ZebrzydOdpow* t4].

szczęć się przez kogo (1): Tým iż fye był fščęł przez Ariufá
kácyrzá błád okolo boftwá y národzenia wyečnego fyná bożego
KromRozm III C4.

Formacje współrdzenne cf NACZAĆ.

ALKa

SCZENIEĆ cf **SZCZENIEĆ****SCZERNIAŁY** (1) *part praet act*

I sg f szcz(e)rniałą.

Sl stp, Cn, Linde brak.

Który stał się czarny, poczerniał; tu przen: zbrukany, zhań-
biony [czym]: O duŋze wierne/ wiemci žem iest wielkimi zmázami
grzechu fczerniáłá/ á wŋzákož fię podobam oblubieńcowi memu.
BibRadz I 351a marg.

Cf **SCZYRNIEĆ**

ALKa

(SZCERNIĆ) cf **SCZERZNIĆ****[SZCERNIĆ SIĘ** *vb pf*

3 sg fut szcz(e)rni sie.

*Sl stp, Cn, Linde brak.**Pobrudzić się na czarno a. poczernieć w wyniku przypalenia:*

W połączeniu szeregowym: Rościągniony [pies] po ziemi y
węzłowney ławie/ A potym w piec ná popioł/ przypátrż fie tey
fpráwie. Głáfczefz go raz fobie gwoli/ A komin go záś poŋmoli.
Przeto w pŋiárni byđz chártom to myŋliwiec chwali/ Wyŋpi fie tám/
nie fščerni/ nie zžáđzi/ nie fpałi. BielawMyŋl B3.

Formacje współrdzenne cf CZERNIĆ (Errata).]

ALKa

SCZERNIEĆ cf **SCZYRNIEĆ****[SZCERNIENIE** *sb n*

G sg szcz(e)rni(e)niá.

Sl stp, Cn, Linde brak.

Uczynienie czarnym, pofarbowanie na czarno: Weźmi myđlá
*czárnegó/ wapná niegáŋzonegó/ fzymowin ŋrebrnych/ [...] niech-
dzie máść/ á tym włofy máży dla fščernienia. SienHerb* 495a.

Cf **SCZERZNIĆ**]

ALKa

(SZCERNIONY) cf **SCZYRNIONY****[SZCZERWIENIAŁY]** cf **SCZYRWIENIAŁY****[SZCZERWIENIEĆ]** cf **SCZYRWIENIEĆ****SCZERZNIĆ** (1) *vb pf*2 sg m *con* by ty szcz(e)rznił.*Sl stp, Cn brak, Linde bez cytatu s.v. czernić: szcernić.**Uczynić czarnym, poczernić [co]:*

*W przeciwstawieniu: »wybielić ... szczernić«: [blecharz do w-
ęglarza:] Bárzoć to iest niepodobno [mieszkać razem]: Bowiem co-
bych ia wybielił/ Wfzytko by ty záŋie zęcherznił. BierEz* 12.

Formacje współrdzenne cf CZERNIĆ.

Cf [SZCERNIENIE], SCZYRNIONY]

ALKa

SCZERZNIĘĆ cf **SCZYRNIEĆ****SCZESAĆ** cf **SCZOSAĆ****(SCZESAĆ SIĘ)** cf [SCZOSAĆ SIĘ]**(SCZESANY)** cf **NIESCZESANY**, **SCZOSANY****SCZESOWAĆ** (1) *vb impf*I sg *praes* szczesuję.*Sl stp, Cn, Linde brak.*

Czesać włosy, zaczesując z góry na dół: Propecto, id est ultra lon-
gum pecto, Názbyt długo czefzeł/ álbo ná dół fzczefuyę. Mącz 285d.

Formacje współrdzenne cf CZOSAĆ.

ALKa

SCZKŁO cf **ŚKŁO****[SZCZOCZRAĆ** *vb pf**part praet act* szczochrąwszy.*Sl stp, Cn, Linde brak.*

Wygręplować, wyczesać (o welnie):

Zwrot: »szochrać welnę«. Którą [welnę] tak pałą: wypłokaw-
fzy á fczochrawfzy welnę/ włożyć w garniec nowy zálzpuntowaw-
fzy włożyć do ognia/ áz zetlé. *UrzędowHerb* 444a.

Formacje współrdzenne cf CZOCHRAĆ (Errata).

Cf SCZOCHRANY

ALKa

SCZOCHRANY (1) part praet pass pf

G sg f szochran(e)j.

St stp, Cn, Linde brak.

Wygręplowany, wyczesany (o welnie):

Wyrażenie: »welna szochrana«: gdyby fye taki człowiek przy-
godził/ á wąpionoby iefli vmął/ álbo nie: Położyć mu ná vftá álbo
pierza lekkiego/ álbo welny fczochráney *SienLek* 60v.

Synonimy: szosany, wyprawiony.

Cf [SCZOCHRAĆ]

ALKa

SCZOSAC (6) vb pf

szosac (3), szesac (1), szosac a. szesac (2); szosac Mqcz,
Calag, PudlFr; szesac PaxLiz.

sz- (5), s- (1).

*o oraz a jasne; e z tekstów nieoznaczających é lub oznacza-
jących niekonsekwentnie.*

inf szosac (2). ◇ [praet 3 pl m pers szosali.] ◇ imp 2 sg szesz

(1) RejZwierz, szesz (1) SienLek. ◇ part praet act szosawszy (2).

St stp, Cn brak, Linde XVII i XIX w. s.v. zesac.

Uczesac, uporządkować włosy (6):

Zwroty: »szosac głowę, łeb« [w tym: czym (2)] [szyk zmienny]
(2:1): Szczełz łeb choicy páznokty/ nie małzli grzebieniá. *Rej-
Zwierz* 139v; *Crines componere, Szczofac álbo przigłaskac głowę.*
Mqcz 310a; *SienLek* 11v.

*»włosy szosac« [szyk zmienny] (3): Potym fwé miłé włosy na-
dobnie fczofawfzy/ (Bo nie przyłoi chodźic/ tak fye roftárchawfzy)
Splec *PudlFr* 73; *Kemmen. Szczofac [l] włosy. Pectere crines. Ca-
lag* 306b; Włosy bázr llicne będą/ k temu woniáiące/ Gdy fie im te
Máftiki/ fpráwiá náležące. [...] Trzebá zász nákrapiáne/ Topoleiem
fzczotki. Ktore fczefawfzy záplész/ więc mocno záwináč *PaxLiz*
D2v; [Rano ftawfzy niebádz gnułny Alie rułzay twymi członky [...]
Vmiy ręce y włosy fczefz *MymerRegim* A4].*

**a. [O ludziach; przen: obiç (z celowo wykorzystaną dwuznaczo-
nością)] [kogo]:** Dobrze iednák wdziáłali Iż go chędogo fczofáli/ Bo
fię przed tym nierad cofał Závždy mu kwáp w głowie zołtał *Korcz-
Rozm* K4.]

Synonim: przyglaskaç.

Formacje współrdzenne cf CZOSAC.

Cf SCZOSANY

ALKa

[SCZOSAC SIĘ vb pf

Teksty nie oznaczają ó; a jasne.

inf szosac sie. ◇ imp 2 sg szesz sie.

St stp, Cn, Linde brak.

Uczesac, uporządkować sobie włosy:

szesac się czym: Szczełz fie fczotką. *Wokabul* 1539 T2v.

Szereg: »szosac się i umyç«: Wftawfzy ráno/ fczofac fie y
vmyç/ A przytym fie Pánu Bogu modliç. *WirzbGosp* C2v.

Formacje współrdzenne cf CZOSAC (Errata).]

ALKa

SCZOSAN cf SCZOSANY

SCZOSANY (3) part praet pass pf

szosany (2), szosan (1), [szosany a. szosan].

z- (2), sz- (1), [s-].

*Teksty nie oznaczają ó; w formie złożonej a pochylone, forma
niezłożona z tekstu oznaczającego á niekonsekwentnie.*

*sg m N szosany (2). ◇ [f N szos(a)n(a).] ◇ n N (praed) szo-
s(a)no (1).*

St stp s.v. szosac, Cn, Linde brak.

1. Uczesany (o włosach) (1): [Non comptae {fzofana} manse-
re comae {włofi} *Glosy II* 74/55.]

a. O człowieku: mający uczesane włosy (1):

Szereg: »nieumyty ani szosany« (1): Tákież Mifibofet záłtał
á vkazał fie krolowi nie vmyty ani fczofany. *BielKron* 72v.

2. Wygręplowany (o welnie) (2): *Pexitas – Szownofcz [Ileg:*
rownosç] iakobi belo zczofano. Calep [766]a; *Pectitus – Zczofłani.*
Calep [766]a.

Synonimy: 2. szochrany, wyprawiony.

Cf NIESZOSANY (błędnie: NIESZCZOSANY), SZOSAC

ALKa

SCZYNIC (5) vb pf

s- (2), z- (1), sz- (2).

*fut [2 sg szczynisz.] ◇ 3 pl szczynią (1). ◇ praet 3 pl subst szczy-
niły (1). ◇ part praet act szczyniwszy (3).*

St stp notuje, Cn, Linde brak.

1. Zrobiç, uczyniç, przygotować [co] (4):

a. O rzeczach konkretnych (3): A dlá tego gdy bylo blifko fwięto
dnia zydwólkięgo/ ktore bylo wezwáno fcenofeiya/ to ieft gody
námiotowy/ bo tedy zydwowie fczyniwłly námioty/ czynili fobie go-
dy. *OpecŻyw* 66; [Funiculos in fimbriis (facies ...) fivri na podol-
kach odzenia thwego fczyniyfz *TomZbrudzBrul Deut* 22/12; Drugi
obyczay fádzenia [pora] ieft: Zrywłzy dobrze ziemię/ á zagony
zczyniwłzy/ czyniç kótkiem miáżłzym dziury [...] y wpulfzczac w
nie por *Cresc* 1571 214.]

szyniç komu (1): Przetoby dobrze aby fie iey [sprawy puszkarskiej]
y Mniłzy w Kłafztorzech zwyłi/ y drugie mlode Ludzi
ćwiczyli ku ftrzelaniu [...] fczyniwłzy im ftrzelnice *BielSpr* 72v.

szyniç na co [= w jakim kształcie] (1): *Pusula, tumefactio illa
levis quae in coquendo pane solet assurgere, Kinienie chlebá gdy
yuż ná bochny fczyniá álbo przilepká. Mqcz* 332d.

b. O czynnościach (1):

Zwrot: »szyniç nasadę« = *przygotować zasadzkę (1):* bylo tam
[kolo *Eczechu*] ieziorko gdzie náłzy konie nápowáli. Turcy zczy-
niwłzy ná nim náłady bronili náłzym wody ftrzelájąc zewfzytkich
ftron ná náłze. *BielKron* 309.

2. Spowodować, sprawiç [co] (1): *VDa mi fie rozmyślac o ni-
nieyfzym wieku/ [...] Iáką w ludziach odmiennosç te czáfy fczy-
niłj/ Zwierciádło Boskiey prawdy ná ziemi zácmiły. BielSen* 5.

*Synonimy: 1. przygotować, przypawiç, przyrzadzic, przyspo-
sobic, sporzadzic, zrobic.*

Formacje współrdzenne cf CZYNIC.

Cf SCZYNIONY

ALKa

SCZYNIC SIĘ (2) vb pf

praet 3 pl subst szczyniły sie (1). ◇ con 3 pl subst by sie szczyniły (1).

St stp notuje, Cn, Linde brak.

Powstac, pojawic się, zrobic się (2): Ieftliby też przy porodze-
niu z czyniły fie iakie rany albo rozpadliny w macicy, Tedy [...] *FalZiol*
V 28v; Przydał iefczę Pan Bog drugá plage/ [...] wnet fie
po ludzycz fczyniły pęcherze odęte po wlytkim Egipcie okrom
ludu Izraélkiego. (marg) *Szofla plagá. (-) BielKron* 29v.

Synonimy: nastac, pojawic się, pokazac się, powstac.

Formacje współrdzenne cf CZYNIC SIĘ.

Cf SCZYNIONY

ALKa

SCZYNIONY (2) part praet pass pf

N pl subst szczynion(e) (2).

Sł stp s.v. szynić, Cn, Linde brak.

1. *Uczyniony, który został zrobiony (1):* oglądacie w moim ciełe rány/ iákoć czerwone/ w wielki piątek ná krzyżu fczynione. *MWilKHist Lv.*

2. *Powstały, który pojawił się [od czego] (1):* Olei strigmenta, Os-krobiny/ fufzwálki z rák od oleyu ná rękách fczynione. *Mącz 421a.*

Synonimy: 1. przygotowany, sporządzony, wykonany; 2. powstały, weszły.

Cf **SZYNIĆ, SZYNIĆ SIĘ**

ALKa

SCZYRNIEĆ (10) vb pf

szczyrnieć (6), szernieć (3), szczyrnieć (1); szczyrnieć *Opec-Żyw, BielKom, Leop, BielKron, RejAp (2);* szernieć *FalZiol (2), LubPs;* szczyrnieć *BudBib.*

sz- (6), s- (4).

W szczyrnieć pierwsze e pochylone.

fut 3 sg szczyrni(e)je (2). ◇ 3 pl szczyrnieją (1). ◇ praet 3 sg [m szczyrniął, szczyrni(e)]. f szczyrniała (3), n szczyrniało (2). ◇ plusq 3 pl subst były szczyrniały (1). ◇ con 3 sg n by szczyrniało (1). ◇ [part praet act szczyrniawszy.]

Sł stp, Cn brak, Linde XVI – XVIII w. s.v. czernieć.

Stać się czarnym, poczerwieć (10): Ale katowie [...] ręce mu [Jezusowi] tak motzno okolo flupa przywiązali/ aż były fczyrniały *OpecŻyw 125v;* Smaż to wżytko miefzaiącz aż bedzie brunatno (ale ftrzeż aby nie przypalił, by nie fczerniało [...]) *FalZiol V 97, V 108v; BielKom C7v;* [omnia carbonum fauillis ipse maculares {fzerniel} *Głosy II 79/2.*

szczyrnieć od czego (1): drzewo [goździkowe] podobne Bobkowemu: napierwey będzie czyrwonny/ potym od flońcá fczyrnieie. *BielKron 446v.*

[*szczyrnieć z czego:* Obłok się potem chmurny, burzę niosąc, wleczce, [...] Wszystek z ciemności szczyrniał Ocean szumiący *Stryj-Poczqt 58.*]

Przen (5):

W porównaniach (2): Vyrzałem gdy Báránek otworzył pieczęć fzoftą/ á oto drzenie ziemie wielkie sftáło fie ieft. A flońce fczyrniało iáko wor włoiány *RejAp 62v, 63.*

a) *O człowieku a. wyglądzie jego skóry: wyschnąć, zmizernieć, zmarnieć (3):* *Leop Iob 30/30;* Skorá moiá fczczyrniała [cutis mea denigrata est] ná mnie/ á kości moié od znoiu wypiekły fie. *BudBib Iob 30/30;* [Wnętrznosci moié wezwrzały bez żadného odpoczynku [...]. Chodżilem żálozny bez zapálczywości (marg) Szczyrniawłzy oprócz vpalenia. (-) powftawłzy w gromádzie wołalem. *WujBib Iob 30/28;* Szczyrniała lkórá moiá ná mnie/ y kości moié wyschły od vpalenia. *WujBib Iob 30/30.*

szczyrnieć od czego (1): Nye inák yák od oleyu [tj. z braku oliwy] moc moyá fczczyrniáć/ Z żadney ftrony pošilenya fwego nye vznáć *LubPs Zv.*

a. [O niebie: *zajść chmurami:*

Fraza: »niebo od chmur szczyrniało«: trafiło się w dzień który był wszystek jasny przed wieczorem, iż niebo od chmur z nagła szczyrniało *StryjPoczqt 373.*]

Formacje współrdzenne cf CZERNIEĆ.

Cf **SZERNIAŁY, SZYRNIONY**

ALKa

SCZYRNIONY (1) part praet pass pf

G sg f szczyrni(e)j.

Sł stp, Cn, Linde brak.

Który stał się czarny, poczerniał; tu przen: zbrukany, zhańbiony [czym]:

Szereg: »pobrukany i szczyrniiony«: Tákże też Pan Kriřtus Pan á Oblubieniec duŹe náłzey rozmáitymi grzechy pobrukány y fczyrnioney/ iednákke [...] nie ćirpi towarzyszá/ áni też duŹá náłzá nie ćirpi dwu oblubienicu. *SarnUzn Dv.*

Cf **SCZERZNIĆ, SCZYRNIEĆ**

ALKa

SCZYRPAĆ *Sł stp; Cn, Linde brak.*

SCZYRWIENIAŁY (1) part praet act

szczyrwieniały, [szczyrwieniały].

Teksty nie oznaczają é; a jasne.

[*sg f I szczyrwieniała.*] ◇ [*pl N subst (attrib) szczyrwieniał(e), [szczyrwieniały].*]

Sł stp, Cn, Linde brak.

Który stał się czerwony, poczerwieńał: [Bieżyć ondźie ktoř zártki z brodą ořzieniał/ Znáć że mu dokuczyl mroz/ z twarżą fczczyrwieniał. *ŁaszczPogrom 4.*]

Przen:

Wyrażenie: »szczyrwieniały jako czyrwiec«: iż chociayby były złości twoie fczyrwieniałe [wyd. 1594: fczyrwieniały] iáko czyrwiec/ á náwroćfz fie do Pána fwoiego/ [...] zbieleią nie ináčey iáko śnieg [*cf Vulg Is 1/18.*] *RejPos 176.*

Cf **SCZYRWIENIEĆ**

ALKa

SCZYRWIENIEĆ *Sł stp; Cn brak, Linde w objařnieniu s.v. czerwienić.*

SCZYRWIENIEĆ (2) vb pf

szczyrwieńieć (2), [szczyrwieńieć].

Teksty nie oznaczają é.

fut 3 sg szczyrwieńieje (1). ◇ [praet 3 sg m szczyrwieńiał.] ◇ con 3 pl subst by szczyrwieniały (1).

Sł stp, Cn brak, Linde XVII(XVIII) w. s.v. czerwienieć.

Stać się czerwonym (2):

Zwroty: »szczyrwieńieć jako krew« (1): Dáley powiáda Apoftoł/ iż miefiąc fczyrwieńieie iáko krew. *RejAp 63v.*

[»ode krwie szczyrwieńieć«: Śnieg ode krwie szczyrwieniał *StryjPoczqt 273.*]

Przen (1):

Zwrot: »szczyrwieńieć jako czyrwiec« (1): A by złości twoie fczyrwieniały iáko czyrwiec/ iáko śnieg będą wybielone [*cf Vulg Is 1/18.*] *RejPos 171v.*

Formacje współrdzenne cf CZERWIENIEĆ.

Cf **SCZYRWIENIAŁY**

ALKa

SCZYŚĆ *Sł stp; Cn, Linde brak.*

SCZYTAĆ *Sł stp; Cn, Linde brak.*

1. SE cf Z

2. SE *Sł stp; Cn, Linde brak.*

SEBESTEN (5) sb

Teksty nie oznaczają é.

N sg (1); w pozostałych przypadkach indecl (4), [decl].

sg N sebesten (1). ◇ [pl N sebesteny, sebesten.] ◇ sg a. pl N sebesten (1). ◇ G sebesten (1). ◇ I sebesten (2).

Sł stp notuje, Cn s.v. śliwki jedwabne: sebasteny, Linde XVII w.: sebastena, sebestena.

Śliwa syryjska, owoc drzewa Cordia myxa L. (Rost.) z rodziny ogórecznikowatych (Boraginaceae); myxa, myxaria, sebastena pruna Cn (5): włoż knim foku wyfokie⁹⁰ mleczu [...] nafienia lactuczánego kurzey nogi/ ięczmieniu/ iuiube/ febeften, (w apteczce ty owocze fą) *FalZiol I 32a;* (*nagł*) Iuiube s febeften (-) IViube febeften fą owocze ciepłe y wilgotne [...] Serapio Sebesten ieft mierne w ciepłóci y w zimności *FalZiol III 15b, †6b;* [(*nagł*) Iedwábne śliwki/

Mixaria seu Sebestena. Leymberlein. [...] (–) IVIuby y Sebefteny/ fą Owoce ciepłe y wilgotne *SienHerb* 206b; Serápío/ Sebeften fą mierne w ciepłości/ y w zimności [...] Też Aptekárze z tego zamorfkiego owocu Sebeften rzeczóno⁸⁰ czynią bárzo wdzięczny y zwycięczny lektwarz który tym imieniem/ zową to iest *Electuarium de Sebeften SienHerb* 207a].

PP

SEBRAC cf **ZEBRAC**

SECESSYJA (2) *sb f*
secessyja (2), [secesyja].

Teksty i zapisy nie oznaczają é; a prawdopodobnie pochylone (tak w -yjà).

sg N secessyjà (1). ◇ A secessyją (1).

Sl stp, Cn, Linde brak.

Odlączenie się od jakiejś grupy, odejście [secessio – odstąpienie na stronę Mącz 44d; – ustęp Calep; odwodzenie się albo odchodzenie na stronę; rokosz; rozróżnienie, rozerwanie; ustąpienie na stronę – secessio Cn] (2):

a. Oddzielenie się, rozdział, rozłam (1):

[secesyja od kogo: Acz z drugiey strony wiele też tych było co nam Rákulfzaniną mocno dąć chcieli: w czym poltrzegwly sie śláchtá do Piałtá sie rzuciłi/ wczyniwly od Pánów Secefią: y ták tym Piałtem ich od Elekeyy odfrázyli. BielKron 1597 721.]

Zwrot: »secessyją uczynić« [szyk zmienny] (1): ActReg 72; [Ten mówiąc o tym/ dlaczegoby bracia tamci secesyją uczynili, rzekł [...]. AktaSejmikPozn 1590/140, 1590/141; BielKron 1597 721].

b. Udanie się na naradę (1): SECESSIA. Iáko sie stronie wolno przy téy przygodzie fráznéy wstępić ná stronę, y odwiedz od práwá, dla porády czáfu exekuciiéy *SarnStat* 546.

Synonimy: odchód, odeście, odstąpienie, odstanie.

ALKa

[SECESYJA] cf SECESSYJA

[SECHAR] cf SZECHAR

[SEDECYJA] cf SEDYCYJA

(SEDEL) cf [ZEDEL]

[SEDES *sb m*

I sg sedes(e)m.

Sl stp, Cn, Linde brak.

*Prawdopodobnie: Miejsce do siedzenia, może stólek [sedes – stolec, stólek, siedzenie Mącz 378c; – siedzenie, stólek Calep; zedel, lawka, krzesło – sedes Cn]: ále niechay ten decoct z temi rzeczámí wpátellí álbo wgárncu pod fedefem ftoi *OczkoPrzymiot* 553.]*

ALKa

[SEDLAK] cf SIODLAK

SEDLAK cf SIODLAK

[SEDŁO] cf SADŁO

SEDNIWY cf SADNIWY

[SEDNO] cf SADNO

[SEDWASER] cf [SZEDWASER]

SEDYCYJA (27) *sb f*

sedycyja (27), [sedecyja].

-dy- (21), -di- (6); -cy- (16), -ci- (9), -ty (1), [-ti-]; -ciia (1).

Pierwsze e jasne, drugie z tekstu nieoznaczającego é; a pochylone.

sg N sedycyjà (1). ◇ G sedycy(e)j (4). ◇ A sedycyją (6). ◇ pl N sedycy(e) (4). ◇ G sedycy (7). ◇ A sedycy(e) (3). ◇ I sedycyjami (2).

Sl stp, Cn, Linde brak.

*Bunt, rozruchy, zamieszki [seditio – wzburzenie, zwada, niezgoda, pobicie BartBydg; – zwada Mącz [380]d; – rozruch Calep; bunt, spiknienie, zbuntowanie się; rozterk – seditio Cn] (27): Co zaczął był ten *Damaffus*, y iáko przez fedycyją/ y rozlanie krwie/ ná Bilkupstwo wżedł *NiemObr* 134; *Paprup* Iv; Strážíliwe od tákoych być mużą fłowká ony *Sic volo, sic iubeo*, bo strudná temu kiedy bez fedycy zabieżeć sie mogło/ gdzie możność gorę brátlá/ gdyż to záfwe iest *inuidiosum*, gdzie *intra terminos proprios* przelożonych nie zoftáie możność. *Phil* Q; theż iest przyczyną do zguby páńftwom/ gdy Obywátele między sobą s strony godności y pożytkow [przeczáia sie/ bo zá tákimi dińsenfyámí Rzeczpospolita nie iest wolna od Sedycy/ á zá Sedycyámí vpadek idzie/ z máley bowiem ilkry wielki plómień bywa. *Phil* Q4; Przez Sedycyją on zacny człek Rzymłki *Numius* był zábiłthy *Phil* R, Q4 [2 r.], R, R4 [2 r.]; *SkarKazSej* 695a marg; [*ListyZygmAug* 1553/253; Tego też trzeba, aby z iney strony okazyje do tumultów się nie dawali, a zwłaszcza żeby poddani K.J.M. w miastach i w miasteczkach J.K.M. spokojnie bez sedycy między sobą żyć mogli. *AktaSejmikPozn* 1577/35].*

*sedycyja czyja [w tym: pron poss (1), [ai poss]] (1): Gdy iá [zgodę zawartą na koncylium florenckim] potym fediciámí fwemi wrociwly się do domu Grecy zlamáli/ rozfzyrzył Pan Bog ná nie moc Turecką *PowodPr* 32; [*AktaSejmikPozn* 1598/207].*

*W połączeniach szeregowych (5): SarnStat 16; A zátym/ kto pohámuie gwałty/ tumulty/ fedycie/ y *bella ciuilia*/ których ádwerfárze nawięcey tą Confederácią vchodźić chcieli? *PowodPr* 45; Nie rościągáycie wolności swey ná zelzenie iego [króla]/ ná ziązdy zákázáne/ ná rozruchy/ ná fedycy/ ná obmowy y fzemráná/ ná niepoftużenftwá y przepychy *SkarKazSej* 693a; Zá oycow náfzych [...]. Mężoboyftw tákich nie było/ áni fedycy/ áni zrad oyczynny/ áni niewierności ku pánom y krolom swoim. *SkarKazSej* 701b, 686b; [Wszelki gwałtownik pokoju pospolitego a konfederacy [...]. ma być [...] pojmany et pro ratione iure communi „Neminem nisi iure victum captivabimus”, gdyż to na gwałcie zastanym nic nie służy, [...] a owszem więc w takim strony religii gwałcie, który z sobą niebezpieczeństwo sedycy i domowej wojny i zginienia Korony niesie. *ProjektEgzek* 166, 164; ktoremu [autorowi] by fzło o przyacióły miłe/ o żonkę/ o dźiatki/ á potomftwo wdzięczne/ iáko by w pokoiu/ bez przekłety fedycy/ ognio/ á mieczow/ Polkę puftofzających/ w oyczyfitych dobrách miefzkáć á żyć mogli *Respons* A2; *ŁaszczOkulary* Hv, H4].*

*Zwroty: »sedycyje rozniecać« (1): A zli y fwowolni/ co rádźi drugim krzywdy czynią/ ábo przy swoim vporze ftoiác fedycy rozniecáią/ mówią: [...] *SkarKazSej* 674b.*

[»sedycyje stroić«: ŁaszczOkulary H4 cf »sedycyje, rebellijs«, ŁaszczWiecz K2 cf »roztyrk a sedycyja«.]

*»sedycyją (u)czynić; [sedycyjej czynienie]« [w tym: komu (1), [przeciwko komu]] (4): Y trzeba się obawiac aby mi sedyty [!] Zołnierz niewczynił przy nieprzyiacielu *ActReg* 52; tákże tumultów/ rozruchów/ fedicy aby żaden czynić/ áni do nich przyczyny dawác nie śmiał. *SarnStat* 16, 16; *SkarKazSej* 695a; [Rozruchu i sedyciej czynienie w wojsku gardłem pachnie. *UstWojsk* 1557–1586 306; *GilPos* 51; [ma być uznany za gwałtownika] Kto by kapłanom katolickim w kościele albo ministrom ewangelickim na którymkolwiek miejscu nabożeństwo odprawiającym i zgromadzeniom ich przeszkadzał, nadchodzenia albo najazdy [...] a sedycyją czynił. *ProjektEgzek* 164; *ŁaszczOkulary* G].*

*»[sedycyją [przeciw komu] wszczynać]; sedycyja się wszczęła (a. [może się wszczęć])« (1): A iż w Rzeczpospolitéy náfzény iest *difsidium* niemálé *in causa Religionis Christianae*: zábiégájąc temu/*

áby fie z téy przyczyny między ludźmi fedyciia iáka fzkodliwa nie wfczêlá/ [...] Obiecuujemy [...] *SarnStat* 115; [*AktaSynod* I 66; *Listy-ZygmAug* 1553/260].

Wyrażenia: »domowa sedycyja« (1): á też z lákka Bożey Polfka záchowána/ od nieprzyjaćielſkiego mieczá/ y od domowey wnétrzney fedycyey. *NiemObr* 20.

[»poskromienie sedycyja«: *Disciplina militaris in posterum dla poskromienia rozruchów i sedycyja żołnierskich aby na tem sejmie warowana i namówiona była AktaSejmikPozn 1598/207.*]

»wnétrzna sedycyja« (1): *NiemObr* 20 cf »domowa sedycyja«.

Szeregi: »sedycyja i ([albo]) buntowanie (a. [bunt])« [szyk zmienny] (1): Ná nich [na sejmach] fię buntowánia y fedycye rodzą. *SkarKazSej* 673a; [*Apolog* 51].

[»fakcja i sedycyja«: Tákże też y one ktorzy przeciwko Księżey fáctie y fedycyey czynili/ [...] y potym prętko złá śmiercią zginęli/ dáruiemy ie wam/ niechay będą wáfzými Ewángelikámi *ŁaszczOkulary* G.

»fasól i sedycyja«: pogotowiu tego trzeba przestrzegać, aby też i inne osoby [...] do jakiego fassołu i sedycyjej okazyjej nie podały. *TestZygmAug* 16.

»konspiracyja a sedecyja«: Iżby synod secemieński (o który przed KJM oskarżeni byli, jakoby na nim jaką konspiracyją a sedecyją przeciw Królestwu wszczykali) był spisana *AktaSynod* I 66.

»sedycyje, rebellię«: W tenże Bęben wy tu po polfzcze bębnicie/ ná woynę trábiąc/ sedycyey/ rebellię strojąc/ á ná rozlanie krwi Chrześciáńſkiej wyzywájąc *ŁaszczOkulary* H4.]

»sedycyja a(1)bo ([i]) rozruch« [szyk 1:1] (2): Gdybyfimy wycínáli y zábijáli heretyki/ byłyby fedycyey ábo rozruchy/ w ktorychby fnađz y wiernych wiele wyginęło. *CzechEp* 39; A ktoby rozruch ábo fedyciá iáka czynić chćiał/ ábo iá záczał/ tákowy ma bydż karan ná gárdle. *SarnStat* 16; [*UstWojsk 1557–1586* 306; *AktaSejmikPozn 1598/207*]. [*Ponadto w połączeniach szeregowych 2 r.*]

[»roztyrk a sedycyja«: stráćiliście prawdziwe wżywanie ciála y krwi Chriftuſowey/ roftyrki á fedycie strojąc. *ŁaszczWiecz* K2.]

»sedycyje, (i) tumulty« [szyk zmienny] (1): przelftręgájąc nápotym iákich fedycyey y tumultów/ z téy przyczyny/ rozerwánia/ ábo niezgody religiiéy. Wárowáli to fobie niektórzy obyvátele [...] *SarnStat* 114; [Nád to iefzcze muśimy ćirpieć Sedycyey/ tumulty/ ktore fámi czynią Adwerfárze *GilPos* 51; *AktaSejmikPozn 1590/152*; *Respons* G3v]. [*Ponadto w połączeniach szeregowych 2 r.*]

»sedycyja, wojna domowa« (1): Gdzie tedy chćiwóść do rzeczy cudzych przyſtápi/ tám zgodá długo trwáć nie może/ przychoďdzą bowiem Sedycyey/ woyny domowe/ á fład idzie zniłczenie Pańftw y kroleſtw. *Phil* R4.

»sedycyja i wzburzenie« (1): W takim rządzie wielogłównym łączno bárzo fedyciá y wzburzenie wczynić. *SkarKazSej* 695a.

Synonimy: *bunt, buntowanie, burda, burza, burzka, fakcja, niesnaska, powstanie, rokosz, rozruch, rozterk, swar, walka, waśń, wystápienie, wzburzenie, zająście, zamieszanie, zamieszka, zbuntowanie, zbuntowanie się, zburzenie, zwada.*

ALKA

SEJDAK cf SAJDAK

SEJM (2076) sb m

sejm (345), **sjem** (327), **syjem** (14) [na podstawie N i A sg], sejm a. sjem (1390) [na podstawie pozostałych form]; sejm *OrzRozm* (12), *KochSat* (2), *KochList* (2), *BudNT*, *ModrzBaz* (14), *Calag*, *GórnRozm* (25), *KochWr*, *Paprup* (7), *ActReg* (28), *Calep*, *SarnStat* (189), *PowodPr* (4), *SkarKaz*, *CiekPotr* (2), *PaxLiz*, *SkarKazSej*; sjem *BierEz* (3), *BartBydż*, *MiechGlab*, *ComCrac* (5), *ConPiotr* (5), *ZapWar* (4), *RejRozm*, *KromRozm II*, *RejWiz* (3), *UstPraw* (12), *RejZwierz* (3), *BielSat*, *RejZwierc*, *WierKróc*, *StryjKron* (23), *BielSen*, *BielSjem* (10), *PudlFr*, *BielRozm*, *VotSzl*; syjem *GliczKsiąż* (2), *GórnDworz*; sejm : sjem : syjem *MetrKor* (3:1), *LibLeg* (1:22:1), *Diar* (30:4), *DiarDop* (2:15), *BielKron* (–:187:3),

Mącz (–:18:7), *OrzQuin* (17:1). ◊ sejm- (1388), sjem- (*prawdopodobnie od N sjem-*) (2); sejm- : sjem- *ZapWar* (8:1), *Diar* (9:1).

sejm, sjem (190) *PudlFr*, *KochWr*, *SarnStat* (188), sejm, sjem (43) *Mącz* (25), *OrzQuin* (18). sejm- (633), sejm- (80); sejm- *KochFr*, *KochMRot*, *KochPieś*, *KochWr* (3), *KochAp*, *OrzJan* (3); sejm- *MurzNT*, *Mącz* (6), *OrzQuin* (64), *BialKat* (6), *WysKaz*; sejm- : sejm- *SarnStat* (623:2).

sg N sjem, sejm, syjem (180). ◊ G sejm, [sjemu] (361), sejma (1) *Calep* (1:1), też błędnie: sejmie (1) *Diar*. ◊ D sejmowi (31), sejmowi (2); -u *ComCrac*; -owi : -u *Diar* (6:1). ◊ A sejm, sjem, syjem (506). ◊ I sejmem (26); -em (12), -ém (2), -(e)m (12); -em : -ém *SarnStat* (11:2). ◊ L sejmie, sejmie (663). ◊ V sejmie (1). ◊ pl N sejm, sejm (61). ◊ G sejmow (55); -ow (25), [-ów], -(o)w (30). ◊ D sejmom (8); -om (4), -óm (3) *SarnStat* (4:3), -(o)m (1). ◊ A sejm, sejm (67). ◊ I sejm (4). ◊ L sejmiech (86), sejmach (23); -ach *GórnDworz*, *StryjKron* (2), *GórnRozm*, *ActReg*, *PowodPr* (3), *SkarKaz* (2), *CiekPotr* (2), *SkarKazSej* (10); -éch : -ach *SarnStat* (38:1); ~ -éch (39), -ech (4), -(e)ch (43); -éch : -ech *KochWr* (1:1), *SarnStat* (32:3); ~ -ach (17), -äch (5), -(a)ch (1); -äch *GórnDworz*, *PowodPr* (3); -ach : -äch *StryjKron* (1:1).

Sl stp, Cn notuje, Linde XVI – XVIII w.

1. Zjazd, zgromadzenie większej liczby osób (wyjątkowo też istot nadprzyrodzonych lub antropomorfizowanych zwierząt) podjęte w konkretnym celu; *conventio BartBydż*, *Miech*, *Modrz*, *JanStat*; *conventus Mącz*, *Modrz*, *Calep*, *JanStat*; *coetus, concio, nundinae, panegyris Mącz* (2075); *BartBydż* 35b; *Conventus celeberrimus, Známienity fyem. Mącz* 45d, 469b.

W połączeniach szeregowych (3): *Panegyris, Nundinae Athenis quae quinto quoque celebrantur anno, Známienity zjazd/ fiem/ álbo yármárk. Mącz* 275b; *Conventus, Ziechánie/ ziad* [!/] *zeście/ zgromádenie/ fyem. Mącz* 482a, 263a.

Zwroty: »sejm (u)czynić ([na kogo])« [szyk zmienny] (2): *Przemyl Kliażę vpátrzywfy fwoy czás [...] wczýnił Syem ná ziemiány BielKron* 320v; *Mącz* 505a.

»syjem zebrać« (1): *Coetus hominum celebrare, Siyem álbo zyazd yáki trzymáć álbo zebrać. Mącz* 45d.

Szeregi: »sejm a schadzka« (1): *Evocator, Odwodziciel/ zwoidcá* który nád prikazánie ofobne fobie feymy á schadzki czini/ zwodzác ludźie. *Mącz* 505a.

»sejm a(1)bo zjazd« [szyk 1:1] (2): *Mącz* 45d; *HIPPIAS Filozof/ ná onym zieżdzie/ ábo Seymie/ ktory zwano Olympia/ ná ktory fię/ co pięć lat/ práwie wlfytká Grecya ściągála: chwalił fię iáwnie przed wlytkim zgromádeniem ludźi KlonFlis* A2. [*Ponadto w połączeniach szeregowych 3 r.*]

[*Przen: Kátowe zbliżenie ciál niebieskich [tu upersonifikowanych planet] [czego]: Piáło téż y inflych po części/ o dziwnym feymie Plánet zwierzchnich/ y o constituciach ich/ ktoré ná fwyh feymach ftánowali JanWróz* 35 (*Linde*).

Wyrażenie: »główny sejm«: którzy [matematycy] z gwiazd/ y inflych dawnych obferwáciy: náwet z teráznieyfzych częfłych głównych feymów Plánet zwierzchnych/ dziwné rzeczy czáfóm teráznieyfzym opowiadáli. *JanWróz* 34 (*Linde*.)

a. *Organ władzy danego terytorium lub społeczności; też obrady tego organu, dotyczące głównie spraw politycznych, religijnych, obronnych, sądownictwa itp. danego terytorium (a. danej społeczności) lub przedstawicieli kilku terytoriów przygranicznych; comitium (a. comitia) Mącz, Modrz, Calep, JanStat, Cn; concilium Miech, PolAnt, Mącz, Calag, Cn; synodus Mącz; congregatio PolAnt; parlamentum JanStat* (1999): A gdy Alexander krol polkki y ksiádz Litewfki Siem miał w Rułkim Brzeſfciu. Rolkazał Siachmethowi aby tam przijechał *MiechGlab* 31; Gdy iechał Luter do Wormácyy ná Syiem/ prowadził go poſeł Cefárkki/ aby iákiego gwałtu nie miał *BielKron* 196v; Luter gdy miał też fpráwę tę/ iż Czechowie znamowy nie ktorych pánow ná Seymie fwym/ mieli przyiac poſlużenístwo Papieſkie/ [...] vpominał ie [...]/ áby tego nieczynili *BielKron* 198; ále niźli fie Syem roziáchał/ ná ofátku

Sierpniá Ludwíg porázon y zábit v morzá. *BielKron* 204v; náten Syem do Rátyzbony [...] žádný fwą głową nieprzyiáchał z Senatu/ tylko pofty z wymowkámí poľáli/ przeto też nic zniego niebyło. *BielKron* 204v; Kfiázę Sáلكie iuz ná tym Seymie/ Krolá Ferdynándá wyznawał byé Krole^m Rzymłkim *BielKron* 222v; Spráwy wielkie takież Seymy ná tym kámieniu siedząc częšto fprawuía [Korytanie]. *BielKron* 275, 192v, 193v, 196v [2 r.], 198, 200 [3 r.] (61); Comitium vero, Mieyfce álbo Plác ná którym fyem bywa. *Mącz* 61b; Ubi nunc comitia habentur. Gdzie teras fyem máyá. *Mącz* 151b, 61b, 123b, 125b, 357c, d, 358b, 395b; Reichftag halten. Seym trzymáć. Vocare concilium. *Calag* 394a; á Krol wten czás miał koło fiebie wfzytki Pány Rádne Kroleftwá fwego ná Seymie *StryjKron* 310, 612, 617; *NiemObr* 172; Caduceum – Liaska kotorei vderzením pokoi znaczimę: ítem Laska íaká marfzolek nafeimie nofzy. *Calap* 146a, 220b.

s(y)jem z kim (4): Tego czáfu miał Syem w Norembergu Cefarz że (!) wfzytkým Senatém ná ktorý Krol Ludwíg y wfzytcy Pánowie Węgfiercy poľáli profząc o pomoc/ przeciw Turkóm. *BielKron* 198; *Mącz* 6a. Cf »uczynić sjem«, »złożyć s(y)jem«.

sejm o czym (1): Pogánie to czynili/ gdy fwoie feymy y rády o dobrym popolitym záczynáli *SkarKazSej* 657a.

sjem czyj [uwzględniono wyłącznie G sb] (2): Tegoż też roku/ poľowie kfiázęť gornych Niemców/ przyiecháli do Bádeny miáftá ná Syem Szwáncárov *BielKron* 226, 204.

sejm gdzie (30): wfzák że te⁶⁰ dekretu Cefarz s Skfiázęty ná fwym Seymie w Norymbergu nieprzyimowáli/ przeto fobie iny wczynili duchowni w Rátyzbonie. *BielKron* 201; NA tymże feymie w Smákáldiey wyfzey miánoványm/ podobáło fie też Luteryanom/ oznaymié przez lifty wfzytkę rzecz która fie toczyła ná Seymie w Kolnie *BielKron* 209v; Koniec Seymu w Wormácyey wczyniono miefiácá Sierpnia *BielKron* 224, 200v marg, 204 marg, 205v marg [2 r.], 206v marg, 207v marg (29); Siem w Brzefciu Litewłkim *StryjKron* 637 marg.

Ze zdaniem dopelnieniowym przedstawiającym podjętą konkluzję (1): W Biálogrodzie wnet wczynił [Andrzej] Syem popolity/ íz kotoryby śmiał ftará pogánfká wiárę dzierżeć/ gárdło mu pláci *BielKron* 300v.

W połączeniu z przymiotnikiem od nazwy miejscowej [w tym: miasta (6), państwa (1); przymiotnik + sejm (4), sejm + przymiotnik (3)] (7): odpowiedząc Czechowie/ że ná Czelkich wálnych Seymiech/ táka propofítia Ferdynándowa bywa: [...] *OrzRozm* L3; Ná Sýmie (!) Norymberłkim Kfiázęťá radzili o poľánowaniu w mocy pokoiá y wfánowaniu praw y o winach ná thy kotory praw Cefárfkich nie fá poľufzni *BielKron* 199v, 199v marg, 204 [2 r.], 398v, LIII3.

W połączeniach szeregowych (3): Conventus agere, Seymowác/ fyem/ roki álbo wiece trzimáć álbo fádzić. *Mącz* 482a; Synodus, lat. conventus coetus, Ziazd fchód zgromádenie syem. *Mącz* 437b, 62d.

Zwroty: »poľać ná sjem« [szyk zmienny] (12): Poflie íego K. M. Zrad ná Siem który wmayo wmalborku bendzie *ConPiotr* 34v; ADryan Papyez/ poľał fwego Legatá do Niemiec ná Syem *BielKron* 198v; Cefarz potym poľał Heldufá do Niemiec ná Syem do Smákáldiey *BielKron* 216, 204, 204v [2 r.], 206, 207v, 218v (11).

»ná sjem pozywác« (1): co fie thycze Gdańfká/ y Elbingá/ thy miáfta fá włafne Krolá Polłkiego/ á wfdy ie tu ná Syem Cefárfki pozywáí/ przeto Krol proší/ áby to ná potym niebywáło *BielKron* 231v.

»rozpuścié sjem« (1): Krol roľpuściwfzy Syem/ fpilnością rzechy wfzytkie ná Seymie námienione fprawował *BielKron* 305v.

»ná sjem ruszyć (się)« [szyk zmienny] (2): *RejWiz* 122v; Cefarz ná oľtáthku miefiácá Máíá s fynem fwoím z Bruxelle do Aufzpurku/ rufzył fie ná Syem/ wfzáfzy fobá Sáلكie Kfiázę poimáne *BielKron* 235.

»uczynić, (u)działać sjem« [w tym: ná kogo (2), z kim (1)] [szyk zmienny] (15:2): Priamus wczynił fyem/ ná którym dobrowoleńftwo

dano káždemu powiedzycé fwe widzenie/ co fie komu zdáło mowié. *BielKron* 59v; wczynił [cesarz Otto III] Syem ná gránicach Włofkich/ ták ná duchowne íakó ná fwieckie pány/ áby ten máieftat Cefárfki jednoftáynie był podawan od náznáczónych perfon *BielKron* 175v; Látá 1532/ Cefarz Kárzeľ przyiechawfzy z Belgiki/ wczynił fyem w Rátyzbonie z brátem fwoím/ rádzác o poľtanowanie kościolá áby był wdobrym rzádcy *BielKron* 190v; Cefarz wczyniwfzy Syem ná kfiázęťá Niemieckie w Agripinie/ vmylił íe chác do Węgfier pomócié fie fzkody *BielKron* 300; Kfiázęťá Kulłkie [lege: Ruskie] wdziałály Syem w Kijowie áby fie opárlí Połowcom. *BielKron* 350; Węgfry będac zazdrościwi gniewáli fie ná fwego Krolá Władzifławá/ íz bez ich rad álbo woleý Lewocki fyem dzýłáť krolowi Polłkiemu pomógác ná Turki *BielKron* 398v, 56, 199v, 207, 221, 244 (17).

»ná seymie (u)radzić« (2): ále ná tym Seymie nic innego pilnie nierádzili/ íedno o obronie przeciw Turkóm *BielKron* 210v, 320v.

»sejm ustawowác (a. ustawíac)« (2): pífał [cesarz] do Kfiázęť Niemieckich/ záłuiác fie ná nie/ íz fobie ofobne Seymy wfłáwuiá *BielKron* 201, 201v.

»s(y)jem wywołác (a. dáć wywołác)« = concilium convocare, conventum edicere, comitium indicere *Mącz* (3): Comitium indicere Syem wywołác. *Mącz* 61b, 62d, 87b.

»zjechać się ná sjem« (7): Sáلكie Kfiázę Kúrferft [...] obeľfáť inne kfiázęťá miáftá y inne thowárzyftwo/ áby fie ziecháli ná Syem do Smákáldiey *BielKron* 209v; obeľfáť Cefarz wrzędniki álbo fprawce Cefárftwá/ áby fie ziecháli do Vlmy ná Syem/ chcąc tám pokoy poľtanowíć/ á o popolítá rzecz rádzić. *BielKron* 229v, 200v, 258, 305v; Xiázęťá Ruskie ziechawfzy fię ná Siem do Kijowá/ wrádzili ná Połowcow fpolná mocá ciágnąc *StryjKron* 235, 195.

»złożyć (a. poľożyć) s(y)jem; sejm był (a. jest) złożón« [w tym: z kim (1)] = convocare comitium a. concilium *Mącz* [szyk zmienny] (30;3): fložyl [Karol V] Syiem wální w Vormácyey ná dzyeń. 6. miefiácá Styczníá *BielKron* 196; Niemieckie Kfiázęťá [...] zložyli Syem wálny w Rátyzbonie dla obrony/ przeciw mocy Tureckiey. *BielKron* 204v; W Smákáldiey Syem poľožono z vpominánia Kfiázęť *BielKron* [206]v; potym też fzeroce powiádał [wojewoda ryński] prze ktore potrzeby Siem złożón íeť ná ten czás/ yz íeľcze zadnego odporu áni pomocy dano przeciw Turkóm *BielKron* 207v, 193v, 205v [2 r.], 207, 207v, 210 [2 r.] (24); Convocare comitia, Poľožiť fyem. *Mącz* 504d, 61b, 88b; Krol Władisław Íágieľo/ przyiechawfzy do Litwy záraz z Witoľtem Siem zložyli w Zmodzi w Wielonie z Krzyżákí/ rádzác o fpolnym pokoiu *StryjKron* 547, 587, 611, 637, 767; *ActReg* 5.

Wyrażenia: »sejm cesarski« [szyk 5:1] (6): Był ná ten czás Syem wálny Cefárfki w Norymbergu/ ná który też Papieź Klimunt poľał fwego poľlá Kárdynałá Kámpeiuľá/ gdzye też dáť lifty do Frydrychá Kfiázęćá Sáلكiego bárdzo przyiácielłkie Miefiácá Styczníá *BielKron* 200; Miefiácá Lutego był Syem Cefárfki we Frankforcie/ gdzie tám po długich rozmowách roznych/ tákie poľtanowanie wczynili. [...] *BielKron* 217, [211], 217, 231v, 232.

»sejmu dekret« (1): námawíal [krol Ferdynand w imieniu cesarza] wfzytek Senat/ áby poľtanowanie tákie wczynili íakoby wiárá krześciánfká wedľug ftárego zwyczáiu byłá trzymána/ á ľami też kfiázęťá áby czynili dofyc Wormáckiego Seymu dekretowi y Exequucyey *BielKron* 204.

»sejm popolity« (4): pífáli [duchowni] też krzywdy fwoie ktore mieli od przeľožónych fwoich/ ktore y ná feymie popolitym przyekládáli w Wormácyey profząc Cefárfá/ áby fwey mocy do tego przyložyl. *BielKron* 199v, 198v, 207v, 300v.

»sejm wielki« [szyk 2:2] (4): Maxymiliánus Cefarz zložyl Syem wielki w Aufzpurku *BielKron* 193v, [206], 207v marg; Iudicia omnia ad comitia generalia reiecta sunt, Wfzifłtki fady záwiefzone á odľožone fá ná wielgi fyem *Mącz* 163a.

Zestawienie: »sejm wálny« [szyk 8:1] (9): *OrzRozm* L3; Tego roku Turek z wielką mocá ciágnął do Węgfier/ Krol Ludwíg wćiekl fie do Senatu Cefárfkiego o pomoc/ przeciw íemu poľlawfzy poľty

do Spyry ná Syem wálny *BielKron* 204v; Ná dzień tedy 12. miefiącá Liſtopáda zložyli Syem w Angliey wálny/ ná który też przyjechał Polus Kárdynał *BielKron* 238v, 196, 200, 204v, 210, 305v; A ſzukáiąc ná niego [*Wilhelm Furſtemberg na arcybiskupa rygeńſkiego*] przyczyny zložył Siem wálny w Wendzie ſtołeczny Zamku ſwoim *StryKron* 767.

Szeregi: »sejm a dekret« (1): A ták rofkazał [*cesarz*]/ áby był ten Dekret [*wormacki*] wſzędzie Exequowan [...] / gdyż to ieſt na wolej náſzey Pápieżá á Cefarzá/ iáko przełożeńſzych Seymy a Dekretá vſtáwiác. *BielKron* 201v.

»sejm albo (i) rada« (2): Sed agere cum populo, ſignificat, Syyem/ albo rádę s ludem mieć. *Mącz* 6a; *SkarKazSej* 657a.

»wiece ni ſjem« (1): Bo on ſędzya ſeymowy inák będye rządzil/ Ktory áppellácje wiecześnie będye ſądził. Iuż tám pewnie ná wiece ni ná ſyem nie rużył *RejWiz* 122v. [*Ponadto w połączeniu szeregowym 1 r.*]

»sejm, (i) zjazd« (3): *Mącz* 61b; Bo ácz przed tym przy Coronie byli [*ludność ziem pruskich*]. Ale ſeymy y z iázdy ofóbne miewáli *BialKaz* Lv; *Calep* 220a. [*Ponadto w połączeniach szeregowych 2 r.*]

Przen [*czego*] (1): *Concilium* Niceńſkie náſładowáło tego Seymu członkow człowieczych [*które rozprawiały o tym, czy słońce jest jasne, czy ciemne, a ostatecznie rozum przyjął jedynie zdanie oczu*] gdy ikazało zá Páphnucyufem/ odrzućiwłzy wotá wſzytkich inſzych ſtátecznych ofob/ ktorých było w liźbie trzy ſtá y oſmnaſćie. *ModrzBaz* 29v.

aa. [*O diablach w piekle*]:

Zwrot: »uczynić sejm«: PO wygnániu z Niebá Lucyperá/ wczynili fobie Czárći Seim w piekle/ áby fię ſwey lekkoſci pomſćili nád Adámem/ mieniąc/ iż ie dla niego z niebá ſpędzono *PostępekPrCzart* 2.]

bb. *O antropomorfizowanych zwierzętach w bajkach Ezopa* (2): Zwierzętá niegdy Siem miały/ By fobie Krolá wybráły *BierEz* Kv.

sjem o co (1): *BierEz* P2 cf *Zestawienie*.

Zestawienie: »wálny ſjem« (1): Ptacy ſie niegdy zlećieli/ A wálny ſyem o to mieli: By rzecz ſpólná opátrzyli/ Pánów wiecey náczynili. *BierEz* P2.

a. *W Polsce (i Wielkim Księstwie Litewskim po 1569 r.): zgradowienie stanów na obrady publiczne o zasięgu ogólnopaństwowym – stanowiące najwyższy organ ustawodawczy decydujący o sprawach całego kraju (składał się z trzech stanów, tj. króla, senatu i izby poselskiej) – lub terytorialnym, obradujące nad sprawami dotyczącymi wybranego terytorium na terenie kraju (1768)*: Item napyerwey ma bywacz Na kaźdy rok ſzeym na ſzwyatho ſwyathey a nyeroſdzyelney troycze na Brzegv rzeky dnyeftra [...] Item drugi ſzeym ma bywacz nakolaczynye thak rzeczonemu myesczv po przereczonym ſzeymye wedwye nyedzyely *MetrKor* 34/134; Item nathych tho ſzeymyech gdyby kogo obwynyono thedy ma bycz przyszyaga ſzamatrzeczya. *MetrKor* 34/134; A zlodzyeje mayá bicz karany [...] nyeczekayáč ſeymv *MetrKor* 40/814, 34/134 [2 r.], 135, 135v, 40/811; Byly Wyſzlany Comyſzarze kv wczynycynv ſprawiedliwofczy myedzy Crolewſkiej miłofczy poddanemy a myedzy yego miłofczy poddanemy, a myedzi yego miłofczy pana voyewodi nathem ſzeymye *LibLeg* 6/114v; Alye ych bi ſyem wedlye ſwego zwiczayv y opyſłanego przimyerza na granyczach bicz myal pozwolicz nyechcze. *LibLeg* 11/152, 6/118 [2 r.], 119, 7/11v, 10/121, 121v (22); Czelné liſty, o ktorých na kilkv Seymiech przeminęlych namovy bivaly, izbi niepotrzebne a rzeczy poſpolitey ſkodliwé byli podnieſione a potrzebne byli zoſtawione, takefmy na niniefem Seymie poſtanovieli, aby [...] *ComCrac* 12v; takefmy na tem Szeymie zoſtavieli y zoſtaviámy iz ktoby ſie mieniel miecz krziwdę od kogo na wodzie aby przed nas pozwal, amy obieczyemy na Rokv to vznawacz *ComCrac* 13; A izbyſie ſprawy ziemſkie nieomiefkawały, będyemy povinni takove vrzędny adoftoyenſtwa na potem Naprzod kv Seymv nizliſie Syem Valny pocznie, [...] oby-

vatielom [...] vedlia Przivilieyow y ſtatutu rozdacz. *ComCrac* 14, 13, 14v [2 r.], 16 [2 r.], 17 [2 r.], 17v, 19v; Wierę fnadz z Seymu náſłego Nieſlychamy nic dobrego Iuż to kielká niedziel báią A w niwczym ſie niezgádzaią *RejRozpr* Dv, Dv marg; Alie ktorým obyeczayem, a przed kiem tho okazowanie [*gotowości wojennej wſzech stanów*] ma bydz, yelly woyewothłwach yellyſze wpowiecziech na Seymie bliſko przyſlym ze zezwolenia wſlech ſtanow, poſtanowiono bidz ma. *ConPiotr* 33, 33v, 34, 34v, 35; a thak czy poſlowie [...] obacziwaiącz ſpolu i z radami kxiestwa Mazoweczkiego ktorzi są na thim ſeimie bili iz wiethſe morderſtwa i zabiania thim ſie mnoza is pokuthi i vſthawi thei podle vſtawienia prawa nieczierpią za ſluſna rzecz ſie im sdalo abi vſthawa korunna thak okolo placzenia iáko okolo ſiedzenia w wiezi na dnie okolo dowodu o głowe i na rani prziiáli i ſcrutinium tho ktore theras ieſth poſtanowiono na thim ſiemie *ZapWar* 1545 nr 2646, 1545 nr 2646 [7 r.]; *RejRozm* 401; *KromRozm* II bv; raczyſz WKM powinowactwo ſwe krolewſkie rozpomnieć, na ktoreſ ſię nam [...] hojnemi obietnicami od ſamego ſkoro zaczęcia panowania ſwego z ſejmow do ſejmow liſty ſwemi powtorzył *Diar* 21; Miał [*król*] to na dobrej pamieci, iż był ſejmu poſledniejšzego mianował czas na ſ. Bartłomiej ku ſkończeniu wſzyckich ſpraw a potrzeb korunných *Diar* 22; nie baczyli [*poſlowie*] jenak przyczyny, przeczby ſię egzekucyjji na terazniejšem ſejmie doſyć ſtać nie miało, dla ktorej ſamej byli od rycerſtwa koronnego na ten ſejm wyprawieni. *Diar* 25; Item koſcioły wſzytki, ktorebykolwiek po przeſzłem ſejmie były in alium ritum odmienione albo ſpoliowane ma[ją] być in priſtinum ordinem et cultum wrocone *Diar* 52; Egzekucyjji z dawnego czasu domawiali ſię i przodkowie naſzy u ojca WKM [...] i my u WKM juź od wiela ſejmow proſimy. *Diar* 66; A tak potrzeba ſzukać obyeczajow, gdyż [...] mało do tego podobno, aby ſjem który tak długo trwać mógł, iżby wſzytki ſády odprawić ſię mogły *Diar* 91, 20, 21, 22, 24 [3 r.], 25 (64); forma naſzej RP ta jeſt, że bez ſejmu ani ſprawiedliwoſć ani obrona ani żadny koronny poſpolity porządek ſtanowić ſię nie może. *DiarDop* 110; tedy ſjemy bywać muſzą, bo bez ſejmu nic ſię ſprawować ſtarego ani nic ſtanowić nowego nie może *DiarDop* 113, 98 [2 r.], 105, 106, 111 [6 r.], 112 (26); Ten [*tj. Ruraf*] yednego czáfu wthen czás gdy w Piotrkowye Syiem był/ przyſſedł do dworu krolewſkyego/ y ſtanał myedzy chłopyęty. *GliczKſiąż* H7v, I2; *KrowObr* 126v; Nie doydzye ſyem podobno/ bo nam krol choruie. *RejWiz* 104, 123v; iuż theż oſm Seymow będye/ zá dźyſyęſzego Pána/ iáko żadna rzecz ná żadnym Seymie vrádzona/ ſkutu ſwego niewięziá *OrzLiſt* h; Sędzia Grodzki niema być ruſzon do Stároſty/ ále na Siem o rzecz vrzędowá proſto do Krolá. *UſtPraw* C2v; Vltáwiliſmy/ iż gdyby kto ná kogo mieczá dobył w Siem/ táki przepada winy 20 grzywien *UſtPraw* D4v, A, B2 [3 r.], D4v, F4, Hv, K2 [2 r.]; *RejZwierz* 109; między námi ná żadnym Seymie zgody niemáłz/ pewnie też y Bogá między námi niemáłz *OrzRozm* C4; Ale pátrzayze/ iáko ten ſtan Duchowny náruſzony w Polſtce/ y zháńbiony ieſt ná Seymiech *OrzRozm* Kv; byſmy dáli Krolowi nie dwa dni w tydzień ná Seymie/ ále by przez wſzyſtek wiek żywotá ſwego/ nic innego nie czynił Krol iedno ſądził/ tedy Człowieczeńſtwo iego nie zdzierzy tego/ áżeby [...] *OrzRozm* Tv; Pánie Boże day to/ áby Krol PAN náſz ſzczeſliwie ten Seym poczał/ y pożytecznie go nam wſzem dokonał *OrzRozm* V3v, Bv [3 r.], B3 [2 r.], C2v, C3, C3v (43); Tám [*w Radomiu*] ná ſeymie Zawotcki mowił ſmiele zálując ſie ná krolá y ná iego rádę długá rzeczą *BielKron* 402; Ná tym ſeymie Krol z rádami ſwymi/ vffalił wſzytki złoczyńce á morderze kárác *BielKron* 402v, 349v, 388, 390v, 393, 398 (17); Ale radbym to wiedział/ iáko ná Seymie o tym dźierzą/ gdy iuż Król nam [...] wſzytko pobierze *OrzQuin* B2v; Y ia też wiem co Seymy vmieią/ przeto też poiednałem ſye ze wſzytkimi ſáſiády ſwymi/ wolałem iednáiąc ſye/ domá ná połowicy przeſtác/ á niźli Práwuiać ſye/ ná Seymie wſzytko wtráćić *OrzQuin* B4; wſzák wyrzyćie/ że rzadki z Seymu/ álbo hnet po Seymie/ poiedzie Gołotá do domu. *OrzQuin* C2v; tedy ia mówić będe/ iż ty [*poſle*] ná Seymie w odmęćie węgorze łowiłſ [*tj. czynisz zamęt, klótnie*] *OrzQuin* C4v; która niena-

wieść nas/ iako Sodomę á Gomorę/ w Polfcze zásepiłá/ ták iz ku drzwiám dobręý rády tráfić/ ná żadnym Seymie/ żadná miarą nie możemy. *OrzQuin* E3v, A4v, B [2 r.], B2 [2 r.], B3v [2 r.], B4 [3 r.] (50); Niewiem przecz Papięzowi ták bárzo tu láia/ Gdyż od Málp co po Seymiech nálfzych fię tułáia/ Smiemy brać Czynnz przekłęty/ iako Papięznicy *Prot* C4v; *GórnDworz* G5, Dd8v, Ff7; Rozne Votá ná Seymiech/ Połlom podawáia/ Co im fzkodzi tego fię nawięcey chwytiá. *BielSat* G3v, B4v; *RejZwierc* 48, 189, 235; *WujJud* 133; A tak żebych niezofał przed bramą, iako Bergamałzek, wolame łam doma poczekac, zwłafcza ze i seym podobno nie daleko, i moia rzecz fnađniej by tam poźla, kiedi będziem w kupie. *KochList nlb* 1, 2; Okrom Senatu/ ktory o naprzednieyfzych fprawách Rzeczy-pofpolitey rádzi/ á nigdy niebywa zbierañ/ iedno dla waźnych fpraw/ y to ná Seymie/ gođzi fię Krolowi miewać przy sobie kilka ołob *ModrzBaz* 25v; Bo ták wiele/ y ták wielkich fpraw ná każdy feym przychodzi/ że y czáfu niezftawa/ y łami fęđziowie ná to obráni niemoga iem dofyć wczynie *ModrzBaz* 90v; GDyby łady były dobre poftánownie/ krotfzeby feymy bywały *ModrzBaz* 93v; Wiele Pánow przednieyfzych wydawáia nie ieden tyfiác złotych ná feymie/ prze to iz fię feym bárzo dłuęo wleczę. *ModrzBaz* 94; DLa dwu przyczyn zwłafczá feymy v nas ná każdy rok bywáia. Naprzod dla czynienia fprawiedliwości. Potym/ dla poftánowienia obrony przeciwko poftrońnemu nieprzyacielowi. *ModrzBaz* 137v; Iáko wielkie niedofátki ludzi v bogie co dzieñ ná feymiech widamy/ ktorzi żywności od ludzi mijáiających profzą? *ModrzBaz* 141v, 75, 90v [4 r.], 91v [3 r.], 93 [3 r.], 93v [3 r.] (47); *KochDryas* A3; á Pan Gniewoś/ iz fię powieści fwoiey niemogł záprzeć/ áni iey dowieść/ tedy w Wilficy ná Seymie z wynáleżienia Senatu Koronneęo/ zá táki wyftepek/ mułiał pod ławą iáwnie głořem wielkim iáko pies łczekáć/ á odwoływáć *StryjKron* 482, 215, 557, 637 [4 r.], 667, 692 [2 r.]; TO ieft on brzęć fczęřliwy/ gđzie ná czáfy wieczné Litwá/ y Polfká máia feymy mieć fpołeczne. *KochFr* 88; *BielSen* 19; *BielSjem* 3; Czyli nas Bog chce fkarác w ták nierządney fprawie/ Iz fprawcy niełánowia żadney rzeczy práwie? Ná Seymiech *per ambages* wkoło rzeczą *BielRozm* 5; Połtowie ziaćhawfzy fię/ czynia z Kfiężá fpory/ Náofťatek Syem zátkną czopem y pobory. *BielRozm* 6, 7; iz tu v was wolno iákoby źle czynić/ z tąd to obaczyc możelz/ iz kto náiaćhawfzy ná dom zábije/ ma fryfztu do Seymu/ to ieft do dwu lat *GórnRozm* A4v; Seymy teź ieden od drugiego we dwie lecie/ á k temu krotkie/ wielką łą tego [bezkarńořci złoczyńców] przyczyna. *GórnRozm* D3v; Niechęć przepomnieć y owego fortylu/ ktoreęo ná Seymie używáia zbrodniowie *in criminali* álleęuiac chorobę. *GórnRozm* H4; bo chočia kto *criminaliter* pozowie/ przećie dopiero ná Seymie difputuia/ iefli ieft oná *actio Criminalis*, czy *civilis* *GórnRozm* H4; iáko czego komu trzebá/ ták iedzie ná Seym z fwą *Constitutiyką*, á o táką ktoraby wlyřtkim zdrowa była nie myřlićie (*marg*) *Constitutiy* co Seym to infze. (–) *GórnRozm* I4v; Aby wđzy iednák ná tych dwuletnich Seymách co fprawiono/ ále pořpolicie do drugiego Seymu/ więć z tego zář ná drugi/ y dáley odkłádáia á Rzeczpořpolita zořtaie chora *GórnRozm* K; Seymy bywały tylko dla poprawy práwá/ iefli w czym bylo potrzebá/ dla vchwalenia poboru/ ábo woyny/ á Seymy bywały częřte *GórnRozm* M3, A4v, Cv [4 r.], C3v [4 r.], C4, D3v [3 r.] (57); *KochWr* 35, 41; tak mi fię zda/ nie kazdi Sin bedzie fobie vota oycy fwego ftego feimu (yefli go tak nazwac mam) terminowac *PapRUp* H2; Obatcie ieno ow Decret Paniey Wlotkowej ftemi ktorzi iei gwalt niełlichani wnoci vtzinili/ zeznacie to łami ze forum ná Seimie niemial *PapRUp* Lv, E4v, H2v, Iv, I3v, I4 (II); Conuocatia przed Seimem bedzie potrzebna ná Pany *ActReg* 71, 4, 10 [2 r.], 17 [2 r.], 24, 44 [3 r.] (41); Imiön fzukamy: rołá orzemy: y do tego wlyřtkie fię řciągáia Sémy: do tego wlyřtkie vřtawy y práwá/ iákoby grunt twóy był móy *OrzJan* 52; ále wlyřtko mocą tego feymu nikczemne y fkażone rozumiano byđz ma *SarnStat* 13; tedy zá ráđá PP. Rad/ y pozwoleniem wřzech řtanów oboygá narodu miáno-wáné/ y náznáczone tu łą ná tym Séymie dobrá řtołu nářzęęo Królewfkiego *SarnStat* 25; W Lublinie áłbo w Parcowie Polacy z Litwá

Sémy miewáć máia. *SarnStat* 28; A Woiewodowie/ y pięrwfzy Kálfzelani/ będą powinni zápláćie/ iefli przez vpor ná Séymie nie będą/ y řluřną wymówką fię nie wymówia *SarnStat* 29; DAwáć řprawy máia Połlowie z káždęęo Séymu przyiaćhawfzy/ to co řprá-wili ná przeřlym Séymie przed Bráćia *SarnStat* 44; Przedłuzenia Séymów, zęaniáia niektorzy przyczynę ná wielkořć Połłow: ále y w to trzebá potráfiáć, iákoby direkcyá miáťa mieyřce. *SarnStat* 45; Vřtawy nie indzięy, iedno ná Séymie máia byđz czynioné. *SarnStat* 49; Sprawy ná Séym przypáđłé, we Srzodę y w Piąteć ná kozdy tydzien máia byđz řáđzone: á po zámknieniu Séymu dáley řáđzic nie máia. *SarnStat* 139; DEputaci iedno od Séymu do Séymu drugiego trwáć będą ná tym wrzędzie fwym/ á inni ná to mieyřce obráni byđz máia *SarnStat* 364; A ktorzy iefce pozwáni nie łá: áby po tym Séymie ná ónże rok przez Infligatórá řpozywáni byli *SarnStat* 414; A iefliby řzláćhćie nieořiađly nie řtaná/ tedy ma byđz odeflan ná Séym ná wywołánié y publikowanié bezecnym. *SarnStat* 453; Przetóć dořlużyłe fię tego řluřnie że ná cię wlyřcy łáfkáwi: y kiedi iedzielz w Séym przez vlicę do zamku, ráđzic ludzie zábie-gáia, áby cię ogláđali. *SarnStat* 863, *3v, *5, *6v, *7 [3 r.], *7v [3 r.] (407); *GrabPospR* K2v [2 r.], K3, K4v; řlycham iednák w ká-cie řwoim/ iz ná rokofzách przywatnych wlyřtek pořtepek Seymu. *PowodPr* 77, 2 [2 r.], 23 [3 r.], 44, 46, 59 (I3); Ták y w innych potrzebách ná Seymách gdy o dobrym pořpolitym ráđzic máia: nie tylo modlitwá/ ále y řpowieđziá y vżywaniem przewielebnych tá-iemnic przyřprawuia fię mářzy. *SkarKaz* 610a; niechby ná poczátku Seymu/ záraz *in facie totius Reipub(licae)* czynili ci řzáfárze/ przy zdawaniu wrzędow fwych á przy nářtepowaniu drugih *VotřZ* Ev, B2v, C3v, D4, D4v [3 r.], E [2 r.] (I2); *CiekPotr* 49; *PaxLiz* Ev; O byřcie [...] do ták trudney rády wchodząc/ łákrámenty fię przy-práwili: rychleybyřcie z wářzych feymow poćiechę náleźli/ pláczác zá grzechy *SkarKazSej* 661a; Bądźcie miłoiřerni ná vboęie y řtra-pione/ y náđ temi ktorzy tu ná Seymie řprawiedliwořci żebráć będą: á P. Bog ořwieci rozumy wářze. *SkarKazSej* 662a; Y owřzem feymy ktore wam były lekárftwem ná wlyřtki Rzeczypoř(olitej) choroby w iad fię wam obroćily. *SkarKazSej* 673a; Ořłábieńie teź máieřtatu krolewfkiego y mocy iego [...] pochodzi/ ze złęęo řzáfowania y vżywania wrzędu pořelkiego ná feymách. *SkarKazSej* 693b; Dla poborow łámych przyřzywano pořłow od řzláćhty z powiátow/ z ktoremi zá trzy ábo cztery dni feymy fię kończyły. y były krotkie feymy/ ále pożyteczne kroleřtwu y dziełne. *SkarKazSej* 693b-694a; Gdyż ták wiele vkrzywdzonych y od mocnieyfzych vćiřnionych zořtáie/ ktorzy fię od feymu do feymu włoczác/ ořtáteć vtracáia/ y wiele fię nędze náćierpiá. *SkarKazSej* 703b, 657, 659b [4 r.], 665a *marg*, 673a [3 r.], 674a (38).

sejm czego [= *jakiego terytorium*] (7): ZWalamy/ áby řprawy ná Séym Wáłny Króleřtwá przypáđłé dwa dni w tydzien [...] przez nas były vznawáne y řáđzone *SarnStat* 139, 55, 146, 306, 1145 [3 r.].

sejm czego [= *czemu pořwięcony*] (2): POzwy zadworné [...] dekrétem Séymu teraznieyfzęęo znořimy: á przywiléy ich Podłáłki *incorporationis regno* w Lublinie ná Séymie Vniieř dány/ w mocy zořtáwuiey *SarnStat* 1199. Cf»sejm postanowić«.

sejm okolo czego (4): *BielKron* 401; y Receřsów Séymów prze-řlyřych okolo řprawiedliwořci/ ná ktoręy wlyřtek řząd domowy ná-leży/ [...] poftánowienié nižeý opiřané vczyniliřmy. *SarnStat* 851. Cf»sejm (u)czynić«.

sejm na kogo (9): iedni Vkazowali zęęo [sejmu] trzeba dla rze-czy wPropozyciey naznaczoney. drudzy zenic ponim az znawęęo bo po vtracali ludzie cięzarby wielki, drugi. Seim nanie *ActReg* 10. Cf»sejm (u)czynić«, »sejm złożyć«.

sejm na co (5): Syem ná wybieranie krolá. *BielKron* 401 *marg*. Cf»sejm (u)czynić«, »sejm złożyć«.

sejm o co (1): Był teź potym ná drugi rok Syem w Bytomiu Po-lakow s Czechy/ o řzkody ktore po czynili w Polfcze/ ná ktory nie chćieli złożyńcy przyiechać. *BielKron* 393.

sejm z kim (2): *BielKron* 393; Siem w řirádu z Litwá. Roź-dział VIII. *StryjKron* 616.

sejm o czym (5): Posłowie [...] wszyscy się na to zgodzili, że nie o tym była i propozycja i wota pańskie, o czym sejm być miał wedle recesu sejm u pośledniejszego *Diar* 25; *OrzQuin* B, Dv; *SarnStat* 314. Cf »sejm (u)czynić«.

sejm czyj [uwzględniono wyłącznie *G sb*] (5): *BielKron* 393; Bo wolnych ludzi Seym/ czegoś dobrego á pożytecznego Gminowi/ y Społeczności fwoiowy fzuca. *OrzQuin* B, B marg; *GórnRozm* D2v; *SarnStat* 434.

sejm gdzie (18): kthori ftarofta. soroczki bandzye powynen bicz na seymie wchoczinyn flam fwoyá oflobá *MetrKor* 40/810; *LibLeg* 11/137; Obierálfimy Krolá ná Seymie w Piotrkowie przy fwym Krolu/ y przy całym Máieftacie iego/ á wzdylfmy fye zgodzić niemogli *OrzList* i; bo fye teraz mamy ziechác/ y nárádzíc/ iákoby wálzá Pápiřtery dáley námi nie fzydzilá/ ále żeby ná tym Seymie w Piotrkowie przez Exekucyá fzyię złámátá *OrzRozm* Bv, 13; *BielKron* 401v marg, 402v, 410v marg; Byćiechmy wiedzieli co ieft prawdziwa Exekucya/ á by był z námi Bóg/ fkonćzylibyřmy iá byli pewnie/ ná przefłzłym Seymie w Piotrkowie *OrzQuin* E3v; *SarnUzn* A2; *ModrzBaz* 121v; *StryjKron* 611, 616; *PapřUp* C2v; A Sým w Skrzynnie/ który był przez nas wysfzych lat pozwolon kázimy y zátřacamy. *SarnStat* 32, 899, 1139; *KlonKr* 3.

W połączniu z przymiotnikiem od nazwy miasta lub prowincji [w tym: *sejm* + przymiotnik (139), przymiotnik + *sejm* (10)] (149): *LibLeg* 11/131v; then articul aczkolwiek przeslego seimu crakowskiego poslowie ziem Mazoweczkich prziieli bili [...] a wsakos [...] *ZapWar* 1545 nr 2646, 1545 nr 2646; raczy [król], aby do drugiego sejm u odłożona była deliberyacja o tych kościelech, które są po przesłem piotrkowskim sejmie odmienione i złupione *Diar* 56, 19, 36, 52, 53, 90; *DiarDop* 112; Vftáwiliřmy iż kmiećie nářzy y poddánych nářzych máię robić dzyeń wtydzień wedle wchwały Seymu Toruńfkiego *UstPraw* F3, Kv [2 r.], K2; Mařz W.M. wielką teraz pogodę ku okazaniu cnoty/ y dzielności Senátorkiey fwey/ nigdy potym tákiey drugiey mieć nie będąiefz/ iefliże ná tym Seymie przylřłym Piotrkowfkim tę ninieyfzą pogodę opuścífz. *OrzRozm* A4, A, A3v, Bv marg, E3v, Gv (11); á drudzy [Polacy] ná Seymie Sirádzkim Semowitá Mázowieckie kfiażę zá krolá chćieli wzyáć. *BielKron* 379; Látá 1501. Przyiechawřzy Krol Olbrácht s feymu Piotrkowfkiego do Kráková/ dáł Heliařzá Piotrá Woiewody Wálářfkiego fyná řciác we Cchowie *BielKron* 400v, 407 [2 r.], 407v, 408, 410, 416v, 418, 420 [2 r.]; Niewiem cóć mam powiádać inego/ iedno to/ řelřmy iuż ná tym Seymie Wářfzáwfkim dobrze nářmárowáli/ y dyřłem ku pewnemu wpadku obróćili. *OrzQuin* B4v, B, B4v [2 r.], D4, D4v, E3v [2 r.] (15); *SarnUzn kt*, H4v; *BialKat* a2 marg; Krol Wládiřfaw Iágiełó/ ná Seymie Łęczyckim ftárał fię o to pilnie/ [...] áby mógł otrzymáć Succesřiá ná Kroleřtvo Polfkie po łobie Synowi Wládiřfawowi *StryjKron* 557, 427, 472 [2 r.], 616, 697, 762; *ZapKořcier* 1582/33; *CzechEpPORz* *2; Przymówiono mu [Stanisławowi Grzywie] żártem przy dobreý bięřiedzie: Zeř ty w ten Siem Parcewfki nigdy nie wotowál. A ón záraz: choćiam ia fwey głowy nie płowál/ Myřlác cobych miał mówić *PudřFr* 11; *PapřUp* K3, Lv; *KochAp* 12; *OrzJan* 110; Káncellária będąie náuczóná o náznáczeniu czáfów Sýmowych, y o Sýmie Srzodzkim, Kollkim, y Piotrkowfkim. *SarnStat* 30; IÁko Krol Wládiřfaw przodek nářz ná Sýmie Wartekim/ obaczywáięc iż rzemieřnicy w przedawaniu rzeczy nieřpráwiefliwie fie záchowáli/ ná to wczynił práwo ofobné *SarnStat* 285; Daná nam ieft řpráwá/ iżby fie niektórzy znáydowáli z Burgrábiów zamku Krácowfkiego/ którzy náđ Sýmów/ ták Piotrkowfkiego iáko y Wářfzáwfkiego blisko przefłzłych Conřtitucię y wchwały/ ná zamku Krácowfkim ná Burgrábfwách obecnie nie mieřzákáię *SarnStat* 491; Vřtáwiamy/ y rozřádzamy: áby wfzyřcy kmiećie wfzyřtkich wři nářzych [...] wedle Dekretu Sým u Toruńfkiego Wálnego blisko przefłzłego/ byli powinni pánom fwym robić ieden dzień w tegodniu *SarnStat* 656; Mfeyřcá álbó pláce ná zbudowánié domów dla řádów Ziemfkich [...] Woiewodowie/ y Stárořtowie onych mieyřc náznáczyć/ y wymierzyć máię/ wedle Conřtituciy Sým u Lubelkfkiego/ Roku 1569. *SarnStat*

864; Trzećia [sprawa odłożona na sejm walny]/ o Sýmiech Litewfkich Powiátowych/ y o pořtánowieniu ich ná potomné wieczné czáfy *SarnStat* 1013, 17, 50, 73, 79, 85 [2 r.] (78); *PowodPr kt*, 36; *Votřzl* B3v.

W połączniu szeregowych (9): A řadnego Seymu/ zyázdu/ áni řadney Korronney řpráwy nie zámieřzáká [Mikolaj Rej]. *RejZwierc* Aaa; *WierKróć* B3; Ná feymy/ woyny/ ratuřze/ Niechćeli/ tedy nie kłufze. *KochMRot* B2v; Iuż v nářzych po Seymie/ po woynie/ poborzech/ Lepiey niż pod namioty mieřzákáć w cudnych dworzec. *BielRozm* 6; Téř Sým u/ Więcá/ Roki Ziemfkie y řády [...] máię mieć fwóy Proceřs y pořtepek. *SarnStat* 1054, 495, 1061, 1190; *SkarKazSej* 672b.

W charakterystycznych połączniuach: drugi [= następny] *sejm* (34), *ninieřzy* (49), *pořledni* [= poprzedni] (4), *przerzeczony* (3), *przesřly* (65), *przysřly* (114), *tegoroczny*, *teraźnieřzy* (16).

Fraza: »sejmy zbierane bywáię; na sejmie zebrany« = *conventus congregatus JanStat* (1;3); tedy Křiářz Arcybiskup JM ma wziáć causam [...] do wfzyćkiego duchowieřstwa, które będzie na ten czas na sejmie zebrane. *Diar* 52; Bo gdyž tákove Seymy dla Rzeczyřpolitey zbieráne bywáię [conventus ... agitari consueverint/ tedyć to záprawdě ieft rzecz nieznořná/ żeby/ ábo Kupcy w ten czás wfęřtře zylki zbieráli/ ábo í wřzytki potrzeby drořey pláćili/ ktorzi o Rzeczyřpolitey ráđzá. *ModrzBaz* 33v; *SarnStat* 73, 381.

Zwroty: »sjem dzierzeć; sjem był itp. dzierzan« [szyk zmienny] (1;3); *ComCrac* 13v; zda řlye ye⁸⁰ Kro.mczy za rzecz potrzebnam abi Syem řpolni wedlye przimyerza bil dzyerzan *LibLeg* 11/164, 11/182; Widziemy teř, że WKM i z Pany Radami swemi nic na tym siedzieć lenić się nie raczysz i po kilkanařcie niedziel sjem dzierzeć raczysz. *DiarDop* 108.

»sejm(y) odprawi(a)ć (a. odprawowáć, a. sprawowáć); sejm się odprawił, odprawion jest« = *conventiones celebrare JanStat* [szyk zmienny] (4;3:1): Ale Sláchtá połamawřzy wrotá y forty w murze/ welfzi gwałtem do miáftá ráno bez wiedzienia mieřzčan/ tám Syem odpráwiwřzy/ wylři řpokoinie nie gwáłtownie nie poczynaiać. *BielKron* 416v; *KochSat* B3; bo Pan Marszálek chćiał aby w wielkiey zgodzie odprawił się był ten Seim iakosz y tak się stało. *ActReg* 74, 133; Który Sým przez nas y wfzyřki Preláty/ Pány/ y iné obywátele y Pořly Ziemfkie odpráwion ieft. *SarnStat* 939; Sým u Polacy z Litwą w Lublinie álbó w Parcowie řpráwowáć máię. *SarnStat* 990 marg, 28; *SkarKazSej* 693b.

»sejm postanowić (a. postanowiać); sejm był postanowion(y); postanowienie sejmow« [w tym: czego (= czemu poświęcony) (1)] = *conventum constituere a. statuere JanStat* [szyk zmienny] (6;3:1): Abowiem pan Voyewoda řadnego Com^mifřarza řwego bil nyepofálal. áthak bil prziciná thego. yřž then Syem kthori za řadnym yego bil pořthanowyon nyedofřzedl. *LibLeg* 11/140, 11/184; A wfzakož to pozwolenie i niegabanie ná řadne się ine kapłány řciágać nie ma, jedno tylko na ty, które przed tym, niż to postanowienie sejmow zesřło, przy sobie chowáli *Diar* 52; *BielKron* 413; *GórnRozm* C4, K4v; ácz w kroleřtwie nářzym [...] był ten řtáradawny zwyczáy/ áby Pánowie Rádni řtanu oboygá [...] Sým Wálny obierána pořtánawáli *SarnStat* 10, 11, 110, 985.

»na sejm pos(y)láć (a. wysláć), (bywa itp.) pos(y)łany (a. (przy-, prze)řlány, a. pořlány)« = *ad a. in conventum mitti ModrzBaz*; *ad conventum destinari JanStat* [szyk zmienny] (6:14): aby the wfřitkie uchwały [...] zawieřřone bely [...] řtá wymionką yřř iefřly przerzeczonych Xrářtw pořlowie, na blyko przyřly Siem, zupełná moczá y zrořkazaniem pořlany náfie by tho ku pozytku koronnemu przyeli. *ConPiotř* 35, 34; polyczy [król] tho them Com^mifřarřom. kthore ná Syem wfřlacz bendzye raczil. *LibLeg* 11/153; *Diar* 58; *Mácz* 81b; *Vniuerřitas* Polfka/ pořlyta Pořly řwé ná Seym/ do Krolá řwego po řpráwiefliwořć/ po obroneř/ po pokóy. *OrzQuin* C4v; V Polakow imo Krolá y Pány Radne/ bárzo wiele moře Sláchecki řtan/ ktory pořlyta záwřdy z káźdego Powiátu Pořly ná Seymy [a quo mitti solent ex singulis municipiis certi legati] *ModrzBaz* 24,

93v, 120v; Którzy y iacy, y iako wiele Polfów ná Séym fláni bydz máią. *SarnStat* 42, 42, 1004, 1018, 1041, 1059 (11).

»pozwać (a. wyz(y)wać), (ma być *itp.*) pozwan(y) (a. pozywany) na sejm; pozew na sejm« = *citatio ad conventionem JanStat* [szyk zmienny] (16:11;2): A ktoby fię ważył o infze rzeczy niż o ty kthore włafnie ładom nálfzym należą zá dworem álbo ná Syem wyzywać/ táki ma być támże we ftu grzywien winy ftronie przekazan. *UstPraw* Kv, H3v [2 r.]; *OrzRozm* R3; iż Stároftowie winni byli dáwać ná piśmie/ mężoboyce fwego Stároftwá/ á Infliator był powinien pozwać káždego ná Seym o wieżę [tj. na karę osadzenia w wieży]. *GórnRozm* D2v; że ludzie obwinieni gdy fię ná Seym pozwáni nie sftawia/ czci bywáią odlądzeni *GórnRozm* I, H4, Iv, Lv, M4; *ActReg* 17; wftawiamy: áby Pozew ftrony Powodowéy przeciwo pozwanému/ ktory ma bydz ná Séym Wálny/ w fobie zamykał Rok/ álbo dzień Zfofty po przyechaniu nálfzym ná mieyfce Séymu *SarnStat* 145; A ktoryby fię nie opowiedzia/ ná Séym pozwany/ Myto álbo Cło tráćić będzie. *SarnStat* 403; A *in excessu criminali* [...] ładzeni y karáni/ álbo ná Séym od ftrony pozywáni bydz máią. *SarnStat* 435, 118, 148, 149, 364, 483 (18).

»rozpuścić sjem« = (1): Rofpuściwlfzy potym Siem iáchał lam Kázimierz do Węgier *StryjKron* 427.

»sejmy rozrywać« = *comitiatum avocare a. rescindere Cn* (1): A tak to samo, że IchM poprawianie w sobie bronili, a my [...] żeśmy się go dopraszali pokornie y WKM naszego MP, czasem sejmy rozrywały, to racz WKM obaczyć, komu to rozumienie włafnie przypisano być może *Diar* 71.

»na sejm ruszyć (się)« [szyk zmienny] (4): Ale cię rufzam ná Siem wálny Koronny blifko przyfzły *UstPraw* C2; *RejZwierz* 100v; Tegoż roku Zygmunt Krol/ rufzył fię z Litwy do Polki/ proftho ná Syem do Piotrkowá *BielKron* 420; Kiedy o namnieyflą rzecz kazdy na Seym rufzi/ A ty za nim ubogi/ Ziemiańnie kłufzi *KochSat* B2v.

»sejm (s)targać; sejmy się targać muszą« [szyk zmienny] (2;1): a nie rozumiejcie tego WM, żebyśmy nie mieli rozumieć temu, że my nie winnie bawimy się kwoli WM, nie chcąc pomoc WM targać sejmu. *DiarDop* 119, 119; Seymy fię w niezgodzie targać muflą. *SkarKazSej* 673a marg.

»sejm (u)czynić, udzialać; sejm (jest) uczynion(y)« [w tym: na kogo (5), około czego (2), na co (1), o czym (1)] [szyk zmienny] (22:4;7): I sejmy mamy czynycz szobu stron takiez po stara dawnemu abi wftapni karany bily. *LibLeg* 6/78v, 11/140, 153; *OrzRozm* Cv; wczyniwfzy Syem wybráli [Polacy] znowu iedno Kfiążę z potomkow Czechowych imieniem Kroká *BielKron* 340; Polacy wczyniwfzy Syem w Poznaniu ná wybieranie Krolá/ nie mogli fię zgodzić/ iedni chcieli Kázimierzá fyna Miefzkowego/ drudzy niechcieli *BielKron* 346v; Vdziaławfzy [Kázimierz Sprawiedliwy] w Łęczycy Syem/ tám wftyki zloczyńce rozmáitemi mękami potrapil *BielKron* 356; Konrad Mázowieckie Kfiążę będąc mu [Bolesławowi Wstydliwemu] ná wftykiey chytróści y przekaże/ wczynil Syem ná pány Krakowfkie y Sedomierfkie w Skármierzu *BielKron* 361; Látá 1511. Syem w Piotrkowie wczynion iefth/ ná ktory Pánowie y Rycerftwo Polfkie przyecháło/ á tám wrádzili/ áby Monety przeltano kowác dla wiele przyczyn *BielKron* 408, 340, 358, 365, 368, 370v (24); *RejZwierz* 36; *SarnStat* 954, 1146; Y ták feymy ná vkrzeczzenie zgody y miłości fpolney bráterfkiey wczynione: ná zápalenie rofterkow flufą. *SkarKazSej* 673a, 679a.

»sejmy ustawić; sjem będzie ustawiony« (3;1): kthori ftaroftha. soroczki bandzye powynien bicz na seymyeh wchoczynyv flam fwoyá oflóbá a bo tam gdzie fyem bandzye wifwolony y oflóblywey Vftawyoni *MetrKor* 40/810; wftawiamy: iż my y potomkowie nálfzy/ ilekroć Woynę polpolitá zechcemy mieć zá potrzebą iáką/ tylekroć Powiátowé Séymy mamy ábo máią wftawić [*conventiones particulares instituere debemus et debent JanStat* 691]. *SarnStat* 123 [idem (2)] 299, 929.

»na sejm(y) (się) zjechać (a. się zjeżdżać), zjechanie się, zjazd; sejm zjazd, zjechanie; ku sejmowi zjechać się« [szyk zmienny] (7:2;1;1:1;3): *Diar* 86; Sejmu zjechanie ze trzech stanow koron-

nych jest: z Krola JM, z Panow Rad Koronnych IchM i z posłów ziemskich. *DiarDop* 111, 111, 112; Co rok fię prze to ná feymy z iezdzáią [*ad conventus generales recurritur*] z wielkimi ie z iázdami wftytkich ftanow fprawuiá *ModrzBaz* 121; *StryjKron* 667, 707; *BielSen* 11; tak nigdzie indziey, y niczym inszym nie moze tobydz lepiej sprawiono, iedno ziechaniem się wszzech spolecznym naSeim *ActReg* 135; IZ miáfto nálfzé Wárfzáwá wielką fzkodę y fpuftofzenie ma z przezfzły Elekciey y z infzych ziązdów Koronnych Séymów *SarnStat* 1179, 1019, 1037, 1057, 1186; *SkarKaz* 120a.

»sejm złożyć (a. położyć), składać; sejm (jest, ma być itp.) złożony(y), składan(y), się złożył; sejm złożenie« [w tym: na kogo (3), na co (3)] = *edicere comitia a. conventum, conventionem habere, conventum instituere a. statuere, indicere parlamentum, comitia edicuntur, conventio indici debet JanStat* [szyk zmienny] (46:12;26:9:1;13): Atam z wieczow moze na pirwflý Syem po wieczach zložony appellovacz, ieflibi fię komv wieczowa skazn nie podobala. *ComCrac* 17; *ConPiotr* 30; Therafch then oftatni poffel ftharofthi Kamyenyeczkyego kthori thv bil o zložonye seymv na fpolną fprawyedlywofcz lyvdzy pogranycznych z obovey ftroni nycz nyepzyniofl pewnego y potrzebnego. *LibLeg* 11/151v; y dlya thegozfmi syem zložily abi bila zobvdwv fthron fprawyedlywofcz czynyona *LibLeg* 11/161, 11/153v, 154, 160v, 161v, 164; (*nagł*) Sejm Warszawski Anno Domini 1556 (–) Sejm wálny koronny do Warszawy zložon jest przez Krola Jego Miłość na niedzielę pirwszą adwentową *Diar* 19; O sejmie zloženiu nie na zwyczajnym miejscu powiedzieli [panowie], że KJM z radami swemi moze legitima accidente causa składać sejm okrom miesc opisanych, gdzie się jem zda opportunus. *Diar* 27, 20, 21 [2 r.], 23, 26, 28 [4 r.] (18); *DiarDop* 115 [4 r.], 116, 117, 118 [2 r.]; iefli Krol do Polki z Litwy nie przyedzie/ rádzic o fobie flami będzieny/ Seym fobie zložemy/ á kto nań niepoiedzie tego zábijemy *OrzRozm* C3v, A, Bv, S4v; przeto było iny fyem fložono/ ná ktorem wftawiono dwázyeściá Mężow ftátecznych/ ktorzy mieli naydowác winy álbo wyftepki/ ták ná Krolá iako ná Stárofty *BielKron* 393; Látá 1547. Zygmunt Krol Polski Syem wálny w Piotrkowie ná Pany y Rycerftwo korony Polfkiey przez lifty/ iáko iefth obyczáy ná S. Marćin położył *BielKron* 424v, 392v [2 r.], 401v [2 r.], 406v, 413, 416v; Seym tám wftyftek o tym iefth iákoby bráć/ á nikomu nic ná wieki niedác. (–) [...] Y ku temu iednemu Seym Wárfzáwki fye zložyl? (–) Ku niczemu inemu. *OrzQuin* B; Stáraycie fię [...]/ ábyście nietylko dla wolności wálych záchowánia/ dla potrzeb zpofttronnemi narody/ y dla infzych wielkich fpraw feymy fkládáli [*conventus agi velitis*]; ále też y ná mnieyflze Rzeczypofofpolitey części baczenie mieyćie *ModrzBaz* 140; Krol Sigmunt Auguft chcąc do flutku przywieść Koronáciá Mázonki fwey Bárbáry/ zložyl Siem w Piotrkowie Roku 1550. *StryjKron* 762, 427, 637, 717; *GórnRozm* B2; wczynili primatem Arcybifkupá Gnieźniéńfkiego/ y dáli mu moc féym zkládác/ ná którymby Krol miał być obieran/ y od niego koronowan. *KochWr* 36; *Paprup* C3, E4v; Nadrugá też stronę nie małe takze są racye, zeby nie mieszkanie ten Seim był zložon *ActReg* 134, 9, 94, 134, 135, 137 [2 r.], 138; Zygmunt tego przezftrzega, áby obieranie krolá było wolné, zložywflzy ná to Séym. *SarnStat* 10; zložylifmy Séym koronny iáko dla innych potrzeb koronnych/ ták przednie dla tego: áby [...] *SarnStat* 12; A gdy będzie vchwaloné rufzenie polpolité/ ku odmienieniu iego/ Séymy niemáią bydz fkládáné *SarnStat* 123, *4v, 14, 28, 29, 31 [2 r.] (41).

Wyrażenia: »deklaracja [= *uchwała*] sejm« (1): LEnná/ Zafławy/ Dożywócia/ Frymárki y Fundulże po Alexándrze/ wftytki té wynáfłkiem y Declaráciá Séymu przezfzłego [...] odpráwuiąc/ dobrze fię listóm przypátruiąc/ Decretáfmy czynili *SarnStat* 93.

»dekret sejm« = *decretum conventus JanStat* [szyk 6:2] (8): *Pollicemur verbo nostro Regio*: Seymu Wárfzáwkiego Dekrétem w Polfzce fye fpáda *OrzQuin* B4v; *Paprup* 14v; będzie w mocy nálfzý zá Dekretem tego Séymu rufzyć woynę polpolitá *SarnStat* 124 [idem 298, 424], 298, 396, 424, 656, 1199.

»główny (a. główniejszy) sejm« = *sejmik generalny złożony z delegatów sejmików ziemskich danej prowincji* [szyk 2:1] (3): poftanawiamy [...] / żeby Rady náfzê Duchowné y Swietkie ná Séymikách bywały/ á spólnie z fzláchtą Artykuły fpirowwały: y potym ie ná głównieyfzê Séymy do Nowégo miáfłtá/ y do Kołá/ y do Wáfzawy [...] znošili *SarnStat* 31 [idem 268], 30, 268.

»konkluzyja [= *ustawa*] sejmju, na sejmie« (3:1): Księża IchM kontrybucyjá na obronę dáć mają, jako juź obiecáli. Z tym się stała conclusia sejmju. *Diar* 90; á przeto wedle conclusiiey á Conflituciiéy Séymu Parcowlkiego przy tych pańftwách/ iáko iuź przy iednéy Rzeczypoł[politej] onę [ziemię inflancką] zupełnie záchowywamy *SarnStat* 1200, 86, 1307.

»konstytucyja (a. constitutio) sejmju« [szyk 29:2] (31): *ZapWar* 1545 nr 2646; Konstytucyje sejmju tego warszawskiego [...] są publikowane i impressem wypisane. *Diar* 90, 36; *ZapKościer* 1582/33; *PaprUp* Lv; tedyby fie iednáć ludzie mogli nie ládiáko contentowác tą moią edicią teráznieyfzâ/ ná poźlednieyfzych Séymów Conflituciiách przefłtawiając *SarnStat* *4v; A í wŹyzyfcy/ ktorzyby byli pozwáni/ *vigore conflitutions* Séymu przefłżégo Piotrkowlkiego o Ewikciá/ bądź to o fummy/ bądź to o dobrá: tedy Roku mieć nie mogą piérwéy/ áź ná Séymie przyfłżym Koronnym *SarnStat* 85; y tą vchwałą ninieyfzâ po publikowániju Conflituciiéy Séymu tego ma byđź zá dwoie Wići poczytano *SarnStat* 133; NAznázcyliŹmy KommiŹsarze náfzê/ czyniáć dofyć Conflituciam Séymów przefłżłych *SarnStat* 1196, 85, 90, 96, 101, 104 (26).

»sejm koronacyjej (a. coronationis)« (15): Przeztó radził [marzalek], aby Uchwała seimu tego Coronationis była potestas dana nadwoię woisko rozdzielic *ActReg* 3v, 133, 169; POpráwuiáć Conflituciiéy ná Séymie Koronáciiey náfzéy/ poftánowiamy: [...] *SarnStat* 723, 22 marg, 165 marg, 176 marg, 731, 1051 (12).

»sejm koronny« = *conventus a. comitium regni* *JanStat* [szyk 91:2] (93): *LibLeg* 11/48v, 159, 186; tedy na pirwŹly syem Coronny przyfłży Rad náfłych Koronnych y poŹlow wtem vzyviemy *ComCrac* 11v, 11; IeŹby [...] tego liatha niŹlly Syem koronny doydzie, mocno nie przyaczeli na Corone cziagnal, obycaiem wŹlŹy opyŹlanem. Thedy tha conflitucia ku obronie y ku oparcziu na ten rok miecz má. *ConPiotr* 35, 30, 35; *ZapWar* 1545 nr 2646; *Diar* 19, 50, 52, 75, 86; *DiarDop* 111; *UstPraw* C2, K3v; SEym Wálny Koronny we dwie lećie nadáleý ma byđź fkládan *SarnStat* 29; POzwalamy/ áby Vrodzony Ian Herbórt z FulŹtyná [...] Státut ná polkicé przeŹoży/ y ná przyfłży Séym Koronny wygotowál. *SarnStat* 59; A ná Séymikách powiátowych przed Séymém bliŹko przyfłżym Koronnym ma fie Rycérztwo rozmówic/ ieliŹeby iednáki po wŹzýy Koronie korzec/ y iákowyby byđź miał. *SarnStat* 280, 12, 14, 28, 31, 57 (73); *PowodPr kt*; Iáko feymy Koronne czyniá wŹzytkich części kroleŹtwa ziednoczenie/ y przez nie fie wŹzytki rozerwánia nápráwuiá. *SkarKaz* 40a; *SkarKazSej* 672b.

»list o sejmie« = *pismo zwołujące na sejm* (1): IZ zá iákimiŹ zŹym zwyczáiem to fie wczęŹo/ że Źády ZiemŹkie nie bywáiiá Źádzoné/ iáko fkoró liŹty o Séymie [literae de conventu *JanStat* 455] Wálnym bywáiiá wydáné *SarnStat* 718.

»najwyzszy sejm« (1): IZe Pan Bóg W.M. nowo ná to zacné DignitárŹtvo wyŹtáwił, ábyŹ Wá.Wielm. był rzádziciélem y moderátorem [...] wŹzytkich naiwyzŹszych Séymów y ziaźdów Rzeczypołp. *SarnStat* 306.

»sejm polski« (6): O fpráwách teź inych Seymowych/ forom y mowicé iákowe Źá (marg) Seymy Polkicé. (–) *OrzRozm* C3; W Tym QVINCVNXXIE/ Rozmowá iefł o Exequucyey WáfzawŹkicéy: o PoŹŹpkoch Seymów Polkicich: o ZacnoŹci KáplánŹkicéy *OrzQuin* A2v; Seymy polkicé obráciáiiá fye w vpádek. *OrzQuin* C4v marg, B4 marg, C2 [2 r.].

»poseł (a. posełkini) na sejm, sejmju, z sejmju« = *nuntius ad conventum* *JanStat* (7:2:1): Więcy wierzę iednemu Dionyzyfufowi Bifkupowi/ przez fen ze mná mówiacemu/ á niŹli wŹzytkim PoŹłom Seymu WáfzawŹkicégo/ mówiacym ze mná ná iáwie. *OrzQuin* F3v, F3v; Dziwno mi [...] iz W.M. biálymgłowam nie kaŹeŹ ná Syem

być poŹełkinámi [!] *GórnDworz* X4v; WitaycieŹz mili oŹlowie/ S Seymu pánowie PoŹłowie *RejZwierz* 234b; *PaprUp* E4v; *SarnStat* 42, 33, 1063, 1192, 1219.

»reces sejmju« (9): Przeztó wziáwŹszy reces sejmju przefłżégo szli [postowie] ku panom, a tam [...] ku niem rzecz uczynili na ten sens: [...] *Diar* 25, 25 [2 r.], 27, 28; A wŹzáków nie czyniáć żadnéy difmembráciiey Koronnéy: o czym [...] w Recesie Séymu wálnego WáfzawŹkicégo doŹtáteczniéy iefł opifáno y obwárowano. *SarnStat* 1021, 851, 1003, 1019.

»statut sejmju« (4): *UstPraw* Kv, K2 žp; vchyláiac w tym ná ten czás Státutów y Conflituciiéy [...] WŹzakže Státuty dawné/ y teráznieyfzégo Séymu o ziemi Sędomierzkiéy: [...] w mocy zoŹtáwuiác. [...] ták obiaŹziamy [!]: IŹ [...] *SarnStat* 441, 390.

»uchwała sejmju; na sejmie uchwalony, było uchwalono« [szyk 34:8] (34;7:1): Item koŹcioły wŹzytki, ktore by były immutowane albo zborzone po uchwale przefłżégo sejmju, mają być in pristinum statum et ritum przywroczone. *Diar* 50, 50, 52, 57, 58; Poborce ieliŹby od kogo więcy wybieráli dań niŹby było vchwalono ná Seymie/ ták Poborcá ma być praw przed Woiewodá álbo Bifkupem/ álbo KáŹftellanem. *UstPraw* G2, F3; Byłá tedy ná tymże Seymie [w Piotrkowie] vchwalona Koronácia Bárbáry RádziwiŹłowny *StryjKron* 762; *ActReg* 3v; BEŹpieczeńŹtvo miał náfłych [...] zá vchwałá Séymu tego/ ludem ŹłuŹebnym piérzym opátruiemy. *SarnStat* 136; A Grody wieczné w Wáfzawie/ w CzérŹku/ áby były vchwałá Séymu ninieyfzégo/ poftánawiamy. *SarnStat* 738; pozwalamy tego vchwałá Séymu ninieyfzégo/ żeby vrzáđ mieyŹki [...] od piwowárow/ od káždéy beczi piwá po iednému grofzu brał którą przedádzá *SarnStat* 970; á temi pieniádzmi nábytemi/ tákże y drugieimi/ z Contribuciiéy pogłownych/ Poborowych/ y wŹzelákich ná tymże Seymie vchwalonych/ do ręku náfłych oddánemi/ ták Źáfówác y one obracác będe/ żeby [...] *SarnStat* 444, 85, 93, 103, 158, 267 (33).

»uniwersał sejmju« (3): Myńcá wŹzeláka LitewŹka/ Czefka/ áby byłá brána/ wedle VniuerŹalu y wywołánia Źeymu WáfzawŹkicégo bliŹko przefłżégo *SarnStat* 17, 419, 965.

»sejm ustawiczny« (2): bo nie iedno częŹtych Seymow trzebá/ ále dobrzeby fie Źtáło z tą Rzeczápółpol(itá) gdyby był Seym vŹtawiczny. *GórnRozm* M3, K4v.

»zebranie sejmju« (1): Czo fie ZKzieŹtwa wielkiego Lytwefkiego dotyczy gdy ku iego K.M. proŹŹba bela od wŹŹytkiego zebrania seymu, rad y poŹlow ZiemŹkych, aby onego pańftwa poddane iego K.M. przywiódl aby [...] gotowóć obrony poŹpolithy nieŹł powinni bely [...]. Obieczál yŹł [...] poddany wielkiego XięŹtwa Lytwefkiego wedlug przemozenia fwego [...] znamy fie ziednoczá. *ConPiotr* 33v.

Zestawienia: »sejm główny« = *sejm walny* [szyk 3:3] (6): A ták ten Séym Wálny y główny złożony w imię PańŹkie tym Źpofobem záczáwŹy: [...] proŹzeniŹmy Źá/ y z wielką pilnoŹcią przez Źány wŹzelákie Korony Polkicéy nápomnieni *SarnStat* 1037 [idem 1057, 1186], 1037, 1057 [2 r.], 1186 [2 r.].

»sejm jeneralny« = *sejm walny; conventio a. conventus generalis* *JanStat* (2): Aby fpráwy ziemŹkie nie były zániedbáné/ nápotym będziem winni tákowé Vrzędy y DoŹtoienŹtwa ná poczátku Séymu/ piérwéy niŹ fie Séym generalny pocznie/ [...] rozdáwác. *SarnStat* 76, 76.

»sejm (po)graniczny« = *zjazd złożony z przedstawicieli sąsiadujących terytoriów obradujących nad sprawami pogranicza* (9): Item thi zloczynce ktorzy RolibanŹkiego y DziakowŹkyego pany fwe zabyli a dowalach wŹzyckeli, staroŹtovyte ChoczínŹki y CzarnowŹczci [...] mają proŹzicz ymyenyem. krola yegomilofczy pana woyewodi MoldawŹkiego, aby ye kazal poymacz a do Seymv granycznego chowacz *MetrKor* 40/824; NYerozvmyal yeho [wojewody] Kro.M. aby czo bilo potrzebnyefczego kv przyiazny y przimyerzv zachowanv yako seymi pogranyczne *LibLeg* 11/139v; aczkolwyek y otho Źlam vyeŹkye Źkargy yako o nayaŹdi domowe. ktorich zahanomowanv nyebaczi ye⁸⁰ Kro.m. ynfchey drogy yedno aby syem gra-

nyczni dzyerzan bival *LibLeg* 11/182; Syem pogranyczni rozvmye bicz ye⁸⁰ Kro.m. potrzebni *LibLeg* 11/186, 11/131v, 152v, 160v, 162, 182v.

»sejm pospolity« (9): *RejZwierz* bb2v, 109; *WWładiflów* [!] Monarchá trzeći/ po śmierci Bolefláwá ná oycowlki ftolec wybran w Krákwie ná feymie pospolitym *BielKron* 354, 373v, 405; Obiecuemy/ iż żadnych wftaw nowych niehcemy czynić/ áni rokkażemy poddánym nálfzym ná Woynę fię rufzyć przez féymu polpolitego [*absque Conventione communi JanStat* 137] *SarnStat* 67 [*idem* (3)] 123, 298, 914.

»sejm powiatowy« = *conventio particularis JanStat, JanPrzyw; comitium particulare, conventio terrestris, conventus particularis a. provincialis JanStat* [szyk 34:12] (46): *Diar* 28, 30, 42, 82, 91; Jakoż na powiatowych sejmiech posłowie obrani być mają, gdyż żadny na swą szkodę przyjąć na się tego nie będzie chciał *DiarDop* 111, 114; Lifty Seymowe Poroczkam/ niewádza/ y owfzem máią być fładzone aż do Seymu powiatowego. *UstPraw C*; Przed woyną ná Seymie powiatowym ma być okazan każdy fláhcic chory Castellanowi oney ziemie/ á obaczyli Castellan iż chor/ Tedy táki może domá oftać *UstPraw* D3, B2, Cv, D2, D2v; *WierKróc* A4v; IEden tylko Powiatowy Séym w Sędmiérzkiéy ziemi/ wedle flárádného zwyczáiu niech będzie sprüfung. *SarnStat* 32; Powiatowé Séymy przed woyną niech będą. *SarnStat* 123; w káždéy ziemi obywatéle oney ziemie/ gđzie Pifárzá nie będzie/ ná Powiatowym Séymie będą miánowác cztery ofoby ná ten wrząd godné *SarnStat* 562, 29 [3 r.], 30 [2 r.], 31 [3 r.], 32, 42 (32).

»sejm walny« = *conventus universorum Modrz; comitium a. congregatio a. consilium a. conventio a. conventus a. parlamentum generale(-is) JanStat* [szyk 181:41] (222): *LibLeg* 6/80; dan [list] wkrákwie ná Walnym Seymye wpyątek przed kwyathną nyedzielyą *MetKor* 61/224v; Zgodziwlyfié fpany Radami y Polli Ziemfkimi tak zoftaiamy, iż nie indziey ma bycz dzyerżan Syem Walny, iedno w Piotrcowie okrom morv a choroby nafley Kroliewfkiei *ComCrac* 13v, 11, 13v, 14 [2 r.], 17v [3 r.]; A iefly tho okazowanie wypelniwlyfi, [...] doydzie potom na tho okazowanie, Wynny niebáda afz wfeymie walnem zafie poftapowania Gdy tho okazowanie doidzie na dzieñ wiłlyz ominioni. *ConPiotr* 33, 30, 35; *ZapWar* 1545 nr 2646; Gdyż prawo uczy, że wydawane [*przywileje*] być nie mogą bez przyzwolenia Rad ná sejmie walnym koronnym *Diar* 75, 19, 53, 82 [3 r.]; *OrzList* iv; Zadney woyny vchwałić niemożem bez wálnego Seymu. *UstPraw* D2, B2, C2 [2 r.], G3v, K3v; *LeszczRzecz kt*; gdyż káždy Seym wálny/ przed oczymá fwemi niema mieć iedno Rzeczpospolitą *OrzRozm* S4v, C3, O2v; Potym Pánowie Polfcy s Sláchtą vczynili Syem walny w Piotrkowie *BielKron* 401, 374, 374v, 401v, 418, 424v; Od S. Marćiná [...] do Zapufu tego ninieyflzého/ Seym Wálny Wárfzáwki/ nie Pogáñlki/ ále Krześcijáñlki/ w Polfzce ftoi *OrzQuin* Z3, Dv [4 r.], K, Y4v; *RejAp* 148; To powiem/ że w ták wielkiem mnoftwie práwuiących fię/ bárzo ich máło iefl/ ktorzi by od powiatowego fędzie⁸⁰ niemieli ná wálny feym ápellowác. *ModrzBaz* 138, 91v, 93v; *StryjKron* 542; *ActReg* 17 [2 r.], 42, 48; Séym wálny we dwu lat, á do flzelci niedziel fié konczy. *SarnStat* 29; PRzeto vftáwiamy/ y zá wieczné práwo mieć hcemy: áby káždého Séymu Wálného náznáczeni y miánowani byli z rad Koronnych ofób flzelcafié/ ták z Polfki/ iáko y z Litwy/ y z innych Pañftw do korony należących *SarnStat* 39; Dobrá Króléwfkíe w potrzebie Rzeczpospolitéy, iedno ná Séymie Wálnym máią bydz zápiřowáné, á to tylko ná wydzierzenié *SarnStat* 83; A nie będzie wolno Sędzióm krom flufzných przyczyny/ ábo práwných przekázy/ to iefl woyny/ ábo Wálného Séymu Roków odkládac *SarnStat* 729; wfzytkié różnice między duchownými y swietekými wfczęt ná Séymie Wálnym vřpokoimy. *SarnStat* 910; ktemu Pořlowie Ziemfcy ná tym Wálnym y řpólnym Séymie Lubelłkim będący/ záwiesilifmy ná ten list Pieczęci nálfz. *SarnStat* 1026, *7v, 10, 11 [2 r.], 15, 28 (166); Krol z Wálnym Seymem rządzí Koroná: Wálnym Seymem/ Seymiki Ziemfkie: Seymikámi iáki Prákytkáñčík ktorzy fié ná to vda. *PowodPr* 77, kt.

»sejm wielki« [szyk 3:3] (6): Widząc co czynią nálfzy/ ná fwych Seymiech wielkich/ Poczną ále nie dotrá/ rufzác rzeczy wfzelkich *BielSjem* 6; SEymik który przed wielkim Séymém zwykl bywác w tym Woiewództwie/ áby záwlfze ieden w Lucku bywał. *SarnStat* 33 [*idem* 1196], *7v, 368, 1196; Ich mość Pánowie wrzędnicy powiatowi w powiátách fwych przy táxie/ ábo ná Seymie wielkim/ Ich mość Pánowie Senatorowie/ wfzyftko pomoderowác mogą/ dogadzáiác temu/ áby y wilk był fyt y báran cał zoftał. *GrabPospPr* Nv.

»sejm ziemski« = *conventus a. conventio terrestris JanStat* (4): VRzędnicy fádowi niech będą wybieráni ná Séymiech ziemłkich *SarnStat* 555; SKázuemy: áby Bifkupi/ Woiewodowie/ y Kázftełani/ y inni wfzyfcy Wrzędnicy byli powinni byđz ná Séymie Ziemłkim *SarnStat* 29, 32, 43.

Szeregi: »sejm albo konwokacyja« (2): zlitczie fié wiele was belo ktorzifcie Irrgeltow [!] naprzefłzi Seim albo convocatija otrzymali niemało tífieci/ ábifcie beli tilko popierali winiftenia iednego domu *PapRUp* I2v, H2.

»sejm i koronacyja« (1): Mawialiście zá nálfzey pámiéci krolom fwoim/ y ná feymách y koronácyách: [...] *SkarKazSej* 693b.

»krol i (ani) sejm; krol z sejmem« (2;1): bo Bifkupi nie od Krolá/ áni od Seymu Piotrkowłkiego/ ále od Papiežá/ y od Stolice Apofłollkiei Iurisdictioniá fwą máią *OrzRozm* I4v; Ktoryby [*sędzia*] wiedzác á rozumieiac niespráwiedliwie co ofáđzil/ [...] ten do Krolá y wfzytkie⁸⁰ feymu [*ad regem et totum conventum*] ofkárżony á práwem przekonány/ y z wrzędu ma być zložon *ModrzBaz* 88v; *PowodPr* 77. [*Ponadto w polúczeniu szeregowym* 1 r.]

»prawa i sejmy« (1): Wfzytki práwá wáffe y feymy wáffe ná to naprzod obrácyacie/ áby chwałá Boża Kátholicka bylá obroniona y rozmnożona. *SkarKazSej* 682b. [*Ponadto w polúczeniu szeregowym* 1 r.]

»sejm, (i) rada« [szyk 4:1] (5): Trzeći [*przywilej*], iż nas fładzić niemoze priuatim ni ócz, oprócz Séymu, bez Rad Koronnych, ná Dworze fwym, exceptis prouentibus. *SarnStat* 65; Séymy y Rády ten obóy Naród ma záwždy mieć řpólné Koronné pod Królem Polłkim Pánem fwym *SarnStat* 1021, 66, 1002; Przeto czuyicie o tákíey pladze Bozkíey nád wámi/ iż P. Bog dopuřcił pomieřzanie rad y rozmow wálfzych/ iż widząc nie widziéci [...] y błogofłáwieñftwá żadnego z wálfzych rad y feymow nie málfz. *SkarKazSej* 660a.

»rakosze [= *zjazdy*] i sejmy« (2): Onéy [*Fortuny*] rákofze/ y Séymy flucháią: A ludzkíe rády wfřák fye obráciá. *KochPieř* 41 [*idem*] *KochWr* 16.

»roki albo sjem« (1): Appellácyja ma być ná wielkie roki ábo ná Syem wálny co z nich pierwey przydyze. *UstPraw* G3v. [*Ponadto w polúczeniu szeregowym* 1 r.]

»řąd albo (i) sejm« = *iudicium vel (aut) comitium a. conventus JanStat* [szyk 4:2] (6): Ktoby z bronią do řádu ábo ná syem przyfzedł/ á komu gwałt vczynil/ tákí ná gárdle ma być karán. *UstPraw* C, C; *SarnStat* 571, 788, 946, 1054 marg. [*Ponadto w polúczeniu szeregowych* 2 r.]

»sejm, (i, a) sejmik« [szyk 5:5] (10): bo acz wielka rzecz iest ogłodzenie wielka ratio, aby a rebellibus abo od ich Przyziacióř turbacye na Seimikách ySeimie nie były *ActReg* 137; gđzieby tákí [*występujący przeciw ordynacji*] był nápomniony ná Séymie Generálnym/ ábo téż ná feymiku powiatowym [*in Conventione generali, aut particulari JanStat* 303]/ á ón by tákowého Dignitárftwá ábo Wrzędu reřignowác zánieđbał/ tákowy fámym vczynkiem sřtawá fié bezezny *SarnStat* 76, *7v, 44, 368, 501, 1011; tákże téż Bog one rády obráca w zwády/ iż co Seymik ábo Seym/ to w Polfzce gorzey *PowodPr* 53; ieden raz ná Seymách Y Seymikách ták rządzá, drugi raz przeciwnie. *CiekPotr* 78, 51. [*Ponadto w polúczeniu szeregowym* 1 r.]

»sejm i stanowanie rzeczy« (2): iż przerzeczeni Pánowie y Szláchtá Króléftwá Polłkiého y Ziem Litewłkich/ Séymy y řtánowania rzeczy [*Conventiones et Parlamenta JanStat* 748] [...] máią odpráwowác *SarnStat* 990 [*idem*] 28.

»sejm i stany koronne« (1): GDyby fie do nas pánóm Rádóm ziącháć tráfiło/ dla iákich spraw koronnych: tedy z nimi nie mamy nic fłanówić/ coby fěymowi y fłanóm koronnym należało. *SarnStat* 34.

»sejm, (albo) trybunał« (2): *SarnStat* 870; Dla czegoż Seymy częłte/ Trybunały wftáwiczne/ nietylko trudności prawnych/ między ludźmi niewykonuią/ ále iey ielcze przyczyniáią *PowodPr* 65. [Ponadto w połączeniu szeregowym 1 r.]

»sejm(y) albo wieca« [szyk 2:2] (4): Nuż záfie ápellácie ná Seymiech álbo ná wiecóch wypráwówáć/ álbo fie s poborow wylizáć/ álbo iáko mowiá repondowáć *RejZwierc* 38v; Od fłkazánia fędziégo Grodzkiégo, álbo Ziemkiégo, wolno káždému fłowem ná Wiécá álbo ná Séym áppellowáć [ad *Colloquia generalia, vel ad Conventum Regni JanStat* 644]. *SarnStat* 535, 806, 809. [Ponadto w połączeniach szeregowych 2 r.]

»sejm, (i, albo) zjazd« = *conventio ac conventus JanPrzyw; conventio et concilium JanStat* [szyk 7:7] (14): I o to też pilnie WM prosiemy, abyście nam świadki na powiatowych sejmiech albo też i na innych zjeżdżiach pospolitych być raczyli, żeśmy my pilnością starania swego nic w tej rzeczy czynić nie opuszczali *DiarDop* 114; áleć to fłufznym przykładem pokázuię/ że wy wołáiąc ná Zieździéch wáfznych y ná Seymiech/ Exekucya/ Exekucya/ co iest Exekucya nie wiećie/ tylko jedno áby fye mowiło á wołáło/ á nic dáley. *OrzRozm* B2, Cv; *RejZwierc* 194; Przypomni wóm sobie iako [...] niebosczyk Krol nate burzce narzekáł y teraz trzeba opatrzyć aby potym ziazdy y Seimy spokojne przed nimi bywały. *ActReg* 70, 41; Bo czegoż wždy brónić będzimy? gdy ná káždych zieździéch/ ná koźdych fěymiéch/ tego tylko fámégo fzukamy/ iákobyfmy vbo gáćili/ y ozdobili priwatná rzecz swoię? *OrzJan* 48; *SarnStat* 306, 945, 954; ále co fie to fłkrętnie po Auifách pytamy/ co fie gdzie po świećie dzieie/ to po policie niewiemy/ choć v dworu/ w ziazdy/ y Seymy/ co fie známi w nálfzey ziemi dzieie *PowodPr* 74; y ná Seymách y ziazdách/ odrpáwowałem Pánie Zbáwicielu pofelstwo twoie: vpominałem áby obie máłce swoje kościół Boży y oyczyznę/ w iednym końcu złączone/ wiernie y vprzemie miłowáli *SkarKaz* (2v; *VótSzl* D2v; *CiekPotr* 30. [Ponadto w połączeniach szeregowych 2 r.]

Wyrażenie przyimkowe: »na sejmie« = w czasie, kiedy odbywa się w tym miejscu zjazd sejmu (3): Item zeznal ze thak człtherzi lyatha wpyotrkwowe bándacz v pana orzechowkyego s Ruffy ná seymie vrnal pyącz Knaphloff lyudzynom roznym *LibMal* 1552/169v; Ale ono ielcze iest naniežnośnieylza iż ná Seymie [per dies *comitiales*] [...] dáleko drożey wlfzytko przedawáią/ niźli ná infłznych mieyfcách. *ModrzBaz* 33v; *BielRozm* 15.

aa. O sejmie kobiet w utworach Marcina Bielskiego (18): [Włastysława] zebrałfy fie z innemi pannámi wczyniły Syem táki/ iákoby męłczyznom náđ fobą nie dáły pánowáć *BielKron* 319v; Iedno tego potrzebá/ by káżdá fłucháńá/ Iáko nas miła máłká [tj. *ziemia polska*] będzie náuczáńá. Ktorey ielcze ná Seymie/ s prósbami fpytamy/ Iáko z nieprzyáicielem káždym wálczyć mamy. *BielSat* L3v [idem *BielSjem* 26]; Tám ná Seymie będzimy o nich [o *artykulach*] práktykowáć/ Ktoe fą potrzebnieylze/ ty możem záchowáć. *BielSjem* 15; Spráwá Duchá świętego ráde záchzynamy/ A mieyfce ku Seymowi fłufzne obieramy. *BielSjem* 16, 5, 12, 15, 26.

W tytule utworu Marcina Bielskiego (3): Syem Niewieści Marciná Bielskiego. Teraz nowo przez Ioáchimá Biellkiego/ fyná iego/ wydány. *BielSjem* 1, 3, 5 źp.

Zwrot: »sjejm złożyć (a. położyć), składać« (6:1): Prośimy cie pokornie/ chćiey wálny Syem złożyć/ By fie moglá nálfzá rzecz/ co dzień lepiej mnożyć. *BielSat* [14]v [idem *BielSjem* 14]; Syem wám fłkádám/ gdziekolwiek mieyfce obierzećie *BielSjem* 15; Támże Syem położymy pod gorą Krępkákiem: Poydziem ná te opile męże náłze hakiem. *BielSjem* 17, 4 [2 r.], 9, 14.

Wyrażenie: »walny sjejm« (3): *BielSat* [14]v; Nletákby to sieftrzyce w ty rzeczy wftępowáć/ Ktoby co chćiał dobrego w fwey

fpráwie vkowáć: [...] Ziechawfzy gdzie ná mieyfce/ Wálny Syem położyć/ A fłufzne Condycye w Artykuły włożyć. *BielSjem* 9, 14.

ß. Reichstag, tj. parlament I Rzeszy Niemieckiej (3):

Wyrażenia: »sejm główny« (1): Co fie tyçe fpraw fądownych/ ktore fie toczyły między Papierkimi Káplány á między Lutery/ záfwełzamy to do Seymu głównego *BielKron* 217.

»sejm rzeski« [szyk 1:1] (2): a będzili Rzeszki Seim wiec poslac nąn splendidam Leg^{ati}onem iustificando causam n^{ost}ram Cięgnąc za Maximilianem sąwielkie impedimenta. *ActReg* 5v; y wzruszeł się tak Communis status Germaniae, et intestinis exacerbationibus [!] et suspectis consilys, zenigdy zsobá wiecy czynic niemieli O Seimie Rzeskim ani myślic potrzeba *ActReg* 182.

γ. Zjazd, zebranie senatu rzymskiego (2): Graecostasis Mieyfce w Rzymie gdzie posłowie postronni á zwáfzczą Grecy ná feymiech fławáli. *Mącz* 148b; Praetoriana comitia, wálfny fyem ná którym obierano Pretorá v Rzymiánów. *Mącz* 319d.

δ. Najwyższa rada w starożytnej Grecji, areopag (2):

Zwrot: »na sejmie słać« (1): Przeto Diogenes Philosoph/ gdy wźrzał czáfu iednego tych Pánow kthoreych Grekowie ná Seymy wáłne od siedmi Miafth fyłáli/ á oni wiodá iednego/ co był s Skárbu złotá fłáfzę vkradł: powieźdíá/ iż wielcy złóździec máłego wiodá. *GroicPorz* kk3.

Wyrażenia: »sejm walny« (1): *GroicPorz* kk3 cf Zwrot.

»zjazd sejma« (1): AMPHICTYONES – Ziafzd Seynia [lege: sejma a. sejmu]. [...] Publicum Graeciae concilium *Calep* 63b.

ε. Sanhedryn, najwyższa rada w starożytnej Judei decydująca w kwestiach religijnych oraz politycznych i prawno-administracyjnych, też obrady sanhedrynu (6): Boć was wydadzą ná feymy/ y ná zborzech swoich będą was bitzowáć *KrowObr* 237v; ROk ieden Saul był ná krolefstwie (przed tym) [...] (marg) [...] To iest od pomazánia rok był krolem nie wziętym/ aż do tego czáfu kiedy go znowu Sámuel ná fejmie opowiedział (–) *BudBib* 1.Reg 13/1; IZali prawdziwie feymie fpráwiedliwość mowić będziefz/ práwie(li) fędzić będziećie fynowie człowieczy? *BudBib* Ps 57/1[2]; *BudNT* Mar 15/1.

sejm gdzie (1): Ale mi fye tóż ná Seymie w Wárfzawie pewnie sftánie/ co fye było sftáło temuż Ieremiafzowi/ kótórego Księgi [...] fpalóno było ná Seymie w Hierozolymie *OrzQuin* Z3v.

Szereg: »sejm abo sąd« (1): A strzelzcie się onychto ludzi. Boć wás podadzą do wálnych rád (marg) náfeimy abo fądy (–) [in *consensus*] i w Boźnicách swoich wás biczowáć będą *MurzNT* Matth 10/17.

b. Zgromadzenie duchowieństwa (zwłaszcza katolickiego) obradujące nad sprawami wiary; zwłaszcza sobór, tj. zjazd biskupów całego świata, a. synod, tj. zjazd duchowieństwa danego terytorium; concilium Miech (66): *KrowObr* 186v; Potym Alexánder Biskup Niceński vprosił v Konftántinulá Cefárzá/ iż go [Ariusz] ná Syem przypędził do Niceny. *BielKron* 155; kótórego [posła miasta Argentyny] z rády precz wygnano/ á to dla tego/ iż oni nieczekáiąc Seymu iáko im rokazano było ná Seymie/ áby fie nieczkwápiáli obrázow z kościółow wymiáć/ wczynili to *BielKron* [206]; Potym był [Jan Hus] pozwan ná Syem do Konftánciey/ táfme fpalón/ á po nim w rok Ieronim wceń iego. *BielKron* 326v, 155v, 200, 200v, 218, 218v (11); Dwie rzeczy wczynili ná ónym Seymie swoim Apofłołowie *BialKat* 136, 288v; Máią Księża fwe Seymy/ Mnifzki kápiuły/ Y złóździec ná fwobodzie iest w fwey rzeczy czuły. Tylko my fáme żony z fwego vrodzenia/ Nie mamy fpołecznego ku rádźie fchodzenia. *BielSjem* 11.

sjejm czyj [uwzględniono wyłącznie G sb] (2): A wten czas był Syem w Smákáldyey Luterianow *BielKron* 213, 201 marg.

sejm gdzie (6): NA tym Seymie w Rátyzbonie [...] Ekkius kthorego był Cefarz wyfádził/ wicherzył *BielKron* 219, 200, 201 marg, LIII3 [3 r.].

W połączeniu z przymiotnikiem od nazwy miasta [w tym: sejm + przymiotnik (7), przymiotnik + sejm (4)] (11): tedy Innocentius czwarty Papież Rzymki/ pofłáł z Lugdunkiego feymu do wielkiego Czátzá [!] Thatarfkiego: brata Afcelina *MiechGlab* 18; Tego [papie-

za *Liberiusza*] byli z Medyolańkiego Seymu Arryanowie wypędzili/ iż sie im przeciwił/ á Felixá wybráli ná iego mieyfce. *BielKron* 157; A w then czas od Krola Fráncuĳkiego przyjechał pośel mnich Bellofánus z listy/ ná kthorych napifanie było na Syem Trydeńųki *BielKron* 235v, 166v, 225v, 228v *marg*, 280; Czytayne cztrnásty y trzynásty Kanón Nicéńųkiego Seymu/ ónego ták zacnego: któremu iáko Ewanyeliéy maĳz wierzyć *BialKat* 326; Y owfzem wųzyftek Kościoł przyiá iá [*litanię*] y potwierdził przed tyśiácem lat ná Duchownym Seymie ábo Koncylium Aureliáneńųkim/ á potym Gángreńųkim/ Toletáńųkim piątym y ųoųtym/ y Brákáryeńųkim. *LatHar* 172, 120, 172.

Zwoty: »na sjem postać« [*szyk zmienny*] (2): Krol teĳ Fráncuĳki kthory vmyųlił walczyć we Włofzech/ poųlał poųlá ųwe⁸⁰ Gwilelmá ná ten Syem do Smákáldiey *BielKron* 213, 218.

»uczynić, udziałać sjem« [*w tym: na kogo* (4)] [*szyk zmienny*] (8:1): Vdzyáano Syem ná XXIII bífkupow/ przed kthorymi ųie Symách oczyųcił y byl przyieť/ á owi wypędzeni. *BielKron* 162; kthory [*papieĳ Wiktor II*] wnet vczyńił Syem ábo Synod we Florencyey/ gdyze wųzytki heretyki ábo ty kthorzy wyųtepowáli s ųwey miáry karał *BielKron* 176v; Thegoĳ roku Arcibífkup Koleńųki/ vczyńił Syem oųobny ná duchowne w Bonnye *BielKron* 221, 174, 177v, 188, 188v, 200, 378v.

»zjechać się na sjem« (1): Gdy ųie thedy ziecháły ná Syem do Rátyszbony/ záložono Syem imieniem y mocá Cefárlka/ iáko iefť obyczáy. *BielKron* 218v.

»sjem złożyć (a. záložyc, a. połóżyć); sjem záložon jest« [*szyk zmienny*] (5:2): Potym z Eugeniuųem Papiéĳem w Akwiųgranie Syem połóżyli/ áby duchowny ųtan w dobrej ųpráwie poųtánowali *BielKron* 170; Syem záųie záložon iefť w Hágánoe ná kthory theĳ Krol Fráncuĳki poųlał poųlá ųwego z nawodu Cefárlųkiego *BielKron* 218; Miefiáćá Stycznia záložyli Syem Luteryanowie we Fráncforćie/ ták rádzili o Konciliu w Trydenćie *BielKron* 224, 154v, 155v, 218v, 222.

Wyrazenia: »sejm chrzeųcijańųski« (2): Otóųz baczyų/ kedy maĳz ųzukáć Kościoła prawdzivego/ kedyć o nim powiádaia ći ųwieći ludźie: [...] tákĳe y Concilia/ to iefť Seymy chrzeųćiańųkie zgrómádzóné ze wųzyfkiego ųwiáta *BialKat* 123v, 288v.

»dekret sejmu« (2): potym czynili [*ojcowie duchowni*] dekrety o beneficiách koųcielnych (*marg*) Dekretá Seymu Trydeńųkiego. (–) *BielKron* 228v; *LatHar* 120.

»sejm duchowny« [*szyk 12:3*] (15): Tegoĳ czáfu ná Trydeńųkim Seymie duchownym vrádzono/ áby w Kánonikow y w Kłáųtorzech czytano w ųwieťym piųmie Lekcye *BielKron* 225v, 155v, 385v; czyni o tymĳe [*o wielkim poųćie*] zmiánĳe vczeń S. Iná Apoųtoła [...]. Czyni y Koncylium Niceńųkie ųtárodawne/ y infze duchowne Seymy. *LatHar* 123, 120, 129, 172 [2 r.]; Iáko iefť iáwná rzecz miedzy haeretyki: kthorych herfowie nie vųiáć prawdzie/ niechcá ųię dáć ná rozųádek áni Papiéĳá potomká Piotrowego/ áni Koncyliow/ ábo Seymow duchownych *WujNT* 460, *przedm* 9, s. 193, 459 *marg*, 460, 462; *WysKaz* 27.

»koųcielny sjem« (1): Poniewáĳ tedy o pierwųzym Przykazániu maĳz wyraźne Dekrety Koncylium Lúduńųkiego *cap*: 3. [...] o czwartym Láteráńųkiego *can*: 21. y Trydentųkiego *Sefs*: 14. *can*: 8. o piątym tychĳe oboygá wálnych Koųcielnych Seymow. *LatHar* 120.

»sjem pospolity« (1): W tey teĳ Nicenie ųložon byl Syem poųpolity duchowny zá Konųtántynuųá *BielKron* 155v.

»wálny sjem« (1): *LatHar* 120 *cf* »koųcielny sjem«.

»sjem wielki« (1): Vczyńił [*cesarĳ Zygmunt*] ųyem wielki ná duchowne w Konųtáncyey/ kthory trwał cztrzy láta. *BielKron* 188.

Zestawienie: »powszechny sjem« (1): Mogę do tego przydáć náukę/ powųzechnych Seymów chrzeųćiańųkich/ y ludźi s. kthorzy ná nich mieųcá záųiadáli *BialKat* 288v.

Szeregi: »(i) koncyljum i (to jest, a(l)bo) sjem [*szyk 7:2*] (9): á w tym z obu ųtron mieli ųpifki dáć ųwoie ųtátecznie/ á ná Syem potym ábo ná Konciliu vkázáć *BielKron* 222v; *BialKat* 123v; Naydziefť y fame Krzyĳowe dni/ w kthore częųto Litania powtarza-

my/ przed tyśiácem lat ná Koncyliu ábo Seymie duchownym Aureliáneńųkim pierwųzym *LatHar* 172, 123, 172; z tego [*tekųtu*] wųzytkie Koncylia y Seymy duchowne ųwiádecťwá ku potwierdzeniu wiáry przywodĳy. *WujNT* *przedm* 9; Ták teĳ czyniá ų. Concylia/ to iefť/ Seymy duchowne [...]: Abowiem rozbieráia y vwaĳiáia wųzytkie wátpųliwoųci przez rozmáite dowody/ á Duch ų. wládnie imi *WujNT* 193, 460; Tá náuká namifzy krzeųćiańie nie iefťci mozgu głowy náųzey/ ále iefť náuká wųzyfųkich Conciliow ábo Seymow Duchownych y wųzyfųkich Doktorow ų. *WysKaz* 27.

»koųciół i sejm« (1): Skáĳ widzimy wielká wládzá koųcióla Bóĳego y Seymow duchownych/ kthore mogá rokázáć y ųtánowić dekrety ták wieczne/ iáko y doczeųne *WujNT* 462.

»sejm albo (to jest) synod« [*szyk 2:2*] (4): Ná tym teĳ Synodzye ábo Seymie byl Mikołáy bífkup Mireńųki/ kthory dáł w gębę Arryufowi *BielKron* 155v; gdyze wezwawųy [*Otto w Rzymie*] wiele Bífkupow/ Synod/ to iefť/ Syem ná duchowne vczyńił/ ná kthorym nálezyono Iná Papiéĳá tego ųtołcá niegodnego być dla iego ųpofnych á niewųtydliwych obyczáiw *BielKron* 174, 176v, 177v.

2. *Wielka liczba osóĳ (teĳ antropomorųizowanych zwierĳat) zgrómádzona w jednym miejscu* (1): [*y žádaiać ųobie tego błogóųtwa/ wųzyfcy ųie z ųtron dálekich y zámorųkich ná on czás zefzli. O iáki to byl Seim ták miłem y ųpólnem ieden drugie⁸⁰ ogládańiem/ y ná przeczyųtá dziewicę pátrzeniem wųláwiony. Skarĳyĳw 759 (Linde).*]

sjem czego (żywotne): Myųy w iednym domu byly/ Gdzie ųie byly porodĳy: Y byl ich ták ųyem niemáły/ Bo wųzyfųki ųpótem miefzkáły. *BierEz* K.

Wyrazenie: [»sejm wųzystkiego ųwiáta«: Vwaĳĳe v ųiebie co iefť láncieyųzego/ iefli ná máły czás zápálać ųie przed iednym człowiekiem á lekárzem twoim [*tj. ųpowiednikiem*]/ czyli przed ųyemem wųzyfųkiego ųwiáta wųydać ųie ná wieki. *WujPosN* 1584 I 177 (Linde).]

Synonymy: 1. *potkanie, schadzka, zgrómádzienie, zjazd*; a. *maisrat, rada, trybunał, urzáĳ*; 2. *gromada*.

ALKa

[SEJMEK sb m sejmek a. sjemek.

N pl sj(e)mki.

ųl stp, Cn, Linde brak.

Dem. od „sejm” z neutralizacją funkcji deminutywnej: W Rzeczpospolitej: zjazd szlachty danego terytorium państwa (ziemi, województwa, powiatu) odbywający się przed sejmem, na którym wybiera się posłów na sejm i ustala dla nich dyrektywy:

Szereg: »i zjazdy i sjemki«: A juĳ i to widzę, ĳe i ty zjazdy i sjemki [*rps.Os.* 168: seimiki] przeciwko prawu są i być nie miały, gdyĳ *interregnum* nie jest. *PismaPolit* 626.

Cf SEJMIK]

ALKa

[SEJMICZEK sb m

A sg s(e)jmiczek.

ųl stp, Cn, Linde brak.

Dem. od „sejmik” ‘zjazd szlachty danego terytorium państwa’:

Zwrot: »sejmiczek záložyc«: Przed kthorym to wálnym sejmem Koronnym raczył teĳ jest J.K.M. wedle starego dawnego zwyczáju sejmiczek ten powiatowy w. mciam záložyc, abyųcie w.w. ná nim poųly ųwe [...] ná sejm wálny koronny [...] obráli *Diar* 1566 55.

Wyrazenie: »sejmiczek powiatowy«: *Diar* 1566 55 *cf* *Zwrot.*]

ALKa

SEJMIK (156) sb m

sé- (91), se- (10); sé- (1) *OrzJan*; se- *OrzQuin* (6); sé- : se- *SarnStat* (90:4).

sg N séjmik (19). *ĳ G* séjmiku (7). *ĳ A* séjmik (8). *ĳ I* séjmi-kiem (4). *ĳ L* séjmiku (16). *ĳ pl N* séjmiki (18). *ĳ G* séjmików (9);

-ów (8), -ow (1) *SarnStat* (8:1). ◇ A séjmiki (24). ◇ I séjmikami (2). ◇ L séjmikach (41), séjmikoch (8); -och *Diar* (6); -ach : -och *SarnStat* (27:2); ~ -ach (23), -äch (12), -(a)ch (6); -ach *PowodPr*, *SkarKaz*, *CiekPotr*, *SkarKazSej* (2); -äch *OrzQuin* (4); -ach : -äch *SarnStat* (18:8); ~ -och (2), -(o)ch (6).

Sl stp brak, Cn notuje, Linde XVI – XVII(XVIII) – XVIII w.

Dem. od „sejm” z neutralizacją funkcji deminutywnej: Zjazd, zgromadzenie większej liczby osób na obrady, dyskusję (6):

a. *W Rzeczpospolitej: zjazd szlachty danego terytorium państwa (ziemi, województwa, powiatu) odbywający się przed sejmem, na którym wybiera się posłów na sejm i ustala dla nich dyrektywy; conventio, conventus JanStat; comitia provinciarum non totius regni Cn (155):* A jeśliby się na sejmikoch szlachta o poborcy nie zgodziła, tedy je KJM ma dać. *Diar* 80, 80 [2 r.], 82 [2 r.], 95; *DiarDop* 111; Wiemy co vmieją Seymiki/ na których/ duży flábego/ śmiąłny mądrego/ łatwie z kluby fwéy wybija/ ku fwoiemu pożytku Seymikiem kierując. *OrzQuin* D, Dv [3 r.]; Skoro Krol Sigmunt do Litwy wyiachał naprzód w Mielniku miał Seymik *StrykKron* 737; *PapUp* I3; czego ia mam euidentissimas rationes, aby ten Seimik tak pretko niebył. *ActReg* 115, 89, 94, 105, 134, 135, 149; Wfzak wáfzá Kró:M. wiefz/ czym Ie⁶⁰ M.X. Krakowski Gámrat/ we Srzedzie na féymiku nie dawno dał fie fhyłzéc *OrzJan* 111; SEymik który przed wielkim Séymém zwykl bywał w tym Woiewództwie/ áby záfłze ieden w Lucku bywał. *SarnStat* 33; Káfztelani na Séymikach, które vprzędzaią Rufzenie pofpolité, máią niemocnych rewidowác. *SarnStat* 302; Iefcze fnádnieyfzy procefs przeciw tym, co z rufznicią bądz po táfgu, bądz po wfelu chodzå, y ná Séymikách. *SarnStat* 500, 31, 32, 33, 34 [2 r.], 58 (20); *GrabPospR* M2v; *PowodPr* 53, 77; (*marg*) Seymiki w kościołách lzå kościoły. (–) Ná ktorych nie tylo rzeczy świeckie odpråwuiå: ále fwary/ wrzalki y zwådy zåczyñaiå *SkarKaz* 456b; *CiekPotr* 49; obierånie poflow ná feymikách tåkie ief: iz możnieyfzy á śmielfzy czyniå co chcå. *SkarKazSej* 694a, 681a; [pofłånwiåmy y opåruiemy: żeby Rådy náfze [...] ná Seymikách bywåły *HerburtStat* 257 (*Linde*)].

sejmik czego [= jakiego terytorium] (6): SEymik téż Powiatowy ziemie Krakowskié/ który w Profzowicach bywa záfłze/ ná potym cztférzy dni przed Nowomiefkim wfétfzym/ fklådan bydż ma. *SarnStat* 32, 33 [2 r.], 1018, 1204, 1219.

sejmik czego [= nad czym obradujący] (5): pofłånwiåmy: żeby Roki Poznåñkié/ które bywaiå w oflåtni Poniefdziałek przed Séymikiem obierånia Deputatów/ ná Trybunål fådzoné były. *SarnStat* 723, 857, 858, 871 [2 r.].

sejmik gdzie (4): SEymik Powiatowy w Woiewództwie Råwfkim bydż ma w Råwie. *SarnStat* 32, 32. Cf »sejmik w powiecie«, »sejmik w województwie«.

W poflåczeniu z przymiotnikiem od nazwy miasta lub prowincji [w tym: sejmik + przymiotnik (14), przymiotnik + sejmik (3)] (17): obiefuiemy dác nåuké Kåncellåriéy: [...] áby féymik Srzodzki dwie niedzieli przed Kofłkim/ á po nim Piotrkowski oóm dni przed tym nånåczyć påmiefålå. *SarnStat* 31; (*nagl*) Séymik Minłki. (–) POFwiåty Woiewództwå Miñłkiégo/ Możerłki y Rzeczycki/ przy tymże Woiewództwie Miñłkim zofłåwuiemy *SarnStat* 33; O Wołyñłkich féymikách y o Pofłéch, że koronnym obyczåiem máiå féymiki mieć y féymowác. *SarnStat* 34, 32 [3 r.], 33 [5 r.], 392, 723, 1202, 1219 [3 r.].

W poflåczeniach szeregowych (3): Tóf o Séymiefch, Séymikách, y innych ziefdziefch, ktoby ie turbowål: znåydziefcy w piérwfłzych ksiég. *Fol*. 29. *SarnStat* 495; RVfznic áby żaden/ cuiufcunque conditionis, pod fådåmi wfzyłkiémi in genere, które fłanowi fzlåhecckiemu fluzå/ ná Séymikách/ ná ziefdziefch/ y ná innych fådzowych Aktciéch/ tåkże ná biefiådách wfzelåkich/ targách/ iårnårkách nie zwywål *SarnStat* 500, 480.

Fraza: »sejmik odprawowan bywał« (1): pozwålamy: áby féymik Powiatowy w Lipnie w pofród ziemie Dobrzyñkiéy/ wedle fłårégo zwyczåiu odpråwowan záfłze bywål ná potomné czåfy. *SarnStat* 32.

Zwroty: »na sejmik pos(y)łåc« (2): Pofłå náfzého ná ten tåm féymik nie bédzief potrzebå pofyłåć/ tylko inftructiå do Stårofty Oświęcimłkiégo. *SarnStat* 33 [*idem*] 1219.

»sejmik [około czego] uczynić« (1): Siłå y ná tym nåleży: áby y Pånowie Zakonu Rułkiégo/ á zwfåfczå Metropolit z Włådykåmi/ o tym fie fpolnie nåmawiiłi/ á niebełpieczñof zbfåwienia fwego vzwåziåc/ zå dozwołeniem Krolå I.M. fwoy feymik około tego przyzwåwłzy vczonych y Kåtolikow/ [...] vczynili. *SkarJedn* 382.

»na sejmiki się zebrać« (1): potrzeba, aby wszyscy o ty [*lege*: tym, tj. o obieraniu sędziów i stanowieniu sądów] radzili, a wszyscy się na takowe sejmiki zebrać nie mogą. *Diar* 82.

»na sejmiki zjechać (a. zjeżdżać) się« (4): y ná potym éi przerzeczeni wfzyłcy Pånowie á obywfåtele ziemie Kiiowłkiéy ná Séymikách powiåtowych [...] ktfórzyby fie iednokofłwiek ná oné Séymiki Powiåtowé ziefchålłi/ obieråć máiå miédzy fobå Pofly ná Séym Wålny Koronny *SarnStat* 1063 [*idem* 1192], 33, 1029, 1192.

»sejmik złożyć, składać; sejmik (był, a. ma być itp.) składany(y), złożony« [*szyk zmienny*] (6:2;8:3): co się tycze obierania poborców aby w powieciech mieli być obierani, a na to samo sejmiki składane, wziąć by to musiało czas niemåły *Diar* 82; tedy znouw KJM ma zofłżyć zåsié sejmiki w województwách szlachcie *Diar* 97, 80 [2 r.], 82, 94; NAprzód do obierånia Sędziów/ Séymiki tym Woiewództwóm fklådåmy ná dzieñ y zås pewny w Tribunale Koronnym opifåny *SarnStat* 867; Wfzåkóf dåiemy im moc ná Séymikách Powiåtowych/ zå lifty náfzemi złożonych tego Ståtutu Litewłkiégo årtýkułów popråwiåć *SarnStat* 1062, 31, 32, 33 [2 r.], 457, 556 (13).

Wyrażenia: »z sejmiku posel« (2): A z tych Séymików Pofłowie ich/ tåk iåko w Koronie Polłkiéy obyczåy iefł/ do Włodymierzå ziefdzåć fie máiå. *SarnStat* 1193, 1063.

»sejmik pospolity« (1): WAruiåc iednåk miånowiefie/ y zofłåwuiåc ná tåm téy prowinciiéy obowåzek rufzenia pofpolitégo/ [...] gdy tego potrzebå onéy ziemie y prowinciiéy vkåże/ dla obrony iéy fåmiefy [...] y mimo powinñof bez Séymu wålñégo/ obu narodów ná Séymiku pofpolitym onéy ziemie *SarnStat* 1204.

»sejmik w województwie« (1): á Seym iedno dwie Niedzieli/ *ad hunc solum actum* obrony/ niechby był/ z vprzędzåiåcymi iednåk Seymikåmi w Woiewództwách *VotSz* E.

Zestawienia: »sejmik powiatowy, w powiecie« = conventio particularis JanStat [szyk 44:3] (46:1): o poborcach téż, aby mieli liczbę szlachcie na sejmikoch powiatowych czynić opuszczono. *Diar* 91, 80, 81, 94; Y zali tå tåk nie wftydliwa śmiåfóf/ Weneckiéy kåżni godnå nie iefł? (–) Ale drugoty ná tå Seymikách poruczono w Powiefciéch bywa Pofłom. *OrzQuin* D; vftåwuiemy féymik Powiåtowy w Håliczu: áby tåm obyczåiem innych Powiåtowych féymików Káfztelan z fzlåchtå Pofly obierål *SarnStat* 32; A ná Séymikách powiåtowych przed Séymém blifko przyfłżłym Koronnym ma fie Rycérztwo rozmówief/ iefłizeby iednåki po wfzéy Koronie korzec/ y iåkowyby bydż miål. *SarnStat* 280, 30, 31 [3 r.], 32 [6 r.], 33 [4 r.], 76 (41); (*marg*) Seymiki powiåtowe. (–) Naprzód obierånie poflow ná feymikách tåkie iefł: iz możnieyfzy á śmielfzy czyniå co chcå. *SkarKazSej* 694a; [Potym wrocił fie [*król*] do Polłki/ y zofłżył Seym w Korczynie ná dzieñ II. Liefłopådå/ ktory Seymiki Powiåtowe naprzód (co byłå rzecz dopiero nowa w Polłtce) vprzędzåły *BielKron* 1597 286 (*Linde*)].

»sejmik ziemski« (2): *PowodPr* 77; Zåboleć mużé bårzo/ ze wfzytkiemii czeł domow Bożych miłuiåcemi/ ná frotmny obyczåy w tey Koronie ná feymikách ziemłkich *SkarKaz* 456b.

Szegregi: »sąd(y) a(l)bo (i) sejmik(i)« [szyk 4:1] (5): POFniwåż ná féymikách y fådziefch o Gofpody wielka trudñof y różnice bywaiå: tedy Ståroftowie ålbo Dzierżåwce mieyc onych/ gdzie fådy ålbo féymiki bådå/ [...] máiå ie rozdawác. *SarnStat* 44, 857, 858, 871. [*Ponådto w poflåczeniu szeregowym* 1 r.]

»sejmik, (i, a(l)bo) sejm« [*szyk* 5:4] (9): *ActReg* 137; Pofłowie infłigowål máiå ná *negligentes Dignitarios*, ná Séymiefch, y ná Séymikách *SarnStat* 44, *7v, 76, 368, 501; *PowodPr* 53; Zåtrudniåc

Sejmiki y Seym vrościcie. *CiekPotr* 51, 78. [*Ponadto w połączeniu szeregowym 1 r.*]

»sejmiki albo zjazdy« [szyk 1:1] (2): To téz ofobliwie wariuąc/ áby ták Hetmáni iáko y Rotmiftrze [...] ná żadné fwé y przyziációł fwych priwatné potrzeby/ fýmiki álbo ziazdy żołniérzów tych nieważyli fie vzywać znacznym iákym pocztem *SarnStat* 436, 1041. [*Ponadto w połączeniach szeregowych 2 r.*]

Wyrażenie przyimkowe: »na sejmiku« = *podczas obrad sejmiku* (1): (*marg*) Kościoły w Polfzcze nieuczczone ná Sejmikách. (–) Niech fię vkarzą éi nieuczciowi y wfzetczni tákim przykádem/ ktorzy ná feymiki iezdząc zbroyno/ w kościołách nie tylo po ołtarzách depcą/ ále téz przed ołtarzmi krew różlewaią y zábijaią. *SkarKazSej* 681a.

b. Zgromadzenie obradujące nad sprawami wiary u arian (1): ktorzy [*arianie*] znaiąc go byé wielkim filarem Katholickiego [*wyznania*] [...] ná feymiku fwym niezbożnym/ iego z Bifkupstwa z lożili y mocą wygnáli *SkarŻyw* 278.

Synonim: a. *general*.

Cf [SEJMEK]

ALKa

SEJMIKOWY (2) ai

e oraz o *jasne*.

pl *N subst* sejmikowé (1). ◇ *G* sejmikowych (1).

Sl stp, Cn brak, Linde bez cytatu.

Przymiotnik od „sejmik” ‘zjazd szlachty danego terytorium państwa’ (2):

Wyrażenie: »sejmikowy list« = *pismo zwołujące na sejmik* (1): O rozfyłaniu Sejmikowych listów. *SarnStat* 33.

a. Uczyniony przez sejmik, pochodzący od sejmiku (1):

Wyrażenie: »artykuły sejmikowe« (1): Artykuły SEjmikowé niemaią byé dawané przeciwko Rzeczypopolitéy. *OrzQuin Dv marg.*

ALKa

SEJMOWAĆ (12) vb impf

-e- (3) *Mącz, OrzQuin* (2), -é- (2) *OrzJan, SarnStat*; o oraz a *jasne*.

inf sejmować (3). ◇ *praes* [3 *sg* sejmuje.] ◇ *1 pl* sejmujemy (1). ◇ *3 pl* sejmują (2). ◇ *praet* 3 *sg m* sejmował (2). ◇ *con* 2 *pl m pers* byście sejmowali (1). ◇ *3 pl m pers* by sejmowali (1). ◇ *impers con* by się sejmowało (1). ◇ *part praes act* sejmując (1).

Sl stp brak, Cn notuje, Linde XVI – XVII w.

Obradować, debatować; téz o obradach sejmu lub sejmiku; conventus agere Mącz; comitia a. concilium habere, comitia facere a. gerere a. obire a. peragere Cn (12): Drvgye thefch казал my w.m. mowycz dlya seymv ze hošpodar moy pošlal fzwoye pani na granycze pod Chothimem zebi seymowały *LibLeg* 11/163; drudzy téz mogli by się należć, ktorzy by mniemali, żeby jem wolno bez nas trzeciego stanu w RP sejmować a snadź jeszcze i porządek jaki nowy stanowić. *DiarDop* 111; *Conventus agere, Sejmować/ fyem/ roki álbo wiece trzimać álbo ładzić. Mącz* 482a; gđzie ludzie wolni Seymuią/ tám o fzczodrobliwošći Królewkiéy rychléy/ á niźli o šcišliwošći iego rádzą. *OrzQuin* B; *StryjKron* 652; *GórnRozm* L4v, M2; O Wołyńkich fýmikách y o Pošłéch, że koronnym obyczaiem máią fýmiki mieć y fýmować. *SarnStat* 34; [Ale Niemcy juź i Czechowie do domu się rozjechali, mają przez zimę sejmować *ListyPol* I 1543/311; A nie będziecie sami chcieli jachać, list *nomine praerititi conventus* na ten sejm litewski pošlemy, aby się ktemu przywiešć dali, żeby pod sejmem koronnym w Parczowie, oni téz u Wojnick sejmowali i z wami namowy wedle potrzeby czynieli. *ListyŻygmAug* 1553/265, 1553/263, 1561/355; Juź to czwarty raz w jednym sejmujemy roku, a jednak nie mamy stąd pošytku żadnego. I póki przyczyny nie najdziemy tego, póty darmo sejmujemy, czas i pieniądze na sejmach utracając próżno. *OrzPolic* 20; *RotRozm* G; *KronMieszcz* 138; Nie tylko nie sejmować po sejmie, ale téz o to się starać i sami pp. pošlowie mieć mają, żeby konstytucyje w czas

przed dokończeniem sejmu zawierane i spisowane były *AktaSejmikPozn* 1600/223].

sejmować (o)koło czego (1): *StryjKron* 637; [bo król Kazimierz natenczas w Litwie mieszkał, sejmując z pany litewskimi koło przywrócenia Łucka i Podola. *StryjPoczął* 454].

sejmować z kim (2): *StryjKron* 637, 657; [A iście z tymi pany sejmować niebezpieczno i wielce ciężko etc. *AktaSynod* I 74; *StryjPoczął* 454; Krol w Wilnie Sejmował z Litwą/ ktorzy rádźili o tym iákoby Podole y inne Wołyńkie zamki wymogli ná Polakách *BielKron* 1597 391; Przebywał [basza budzyński] przeciwko ná polách nád Pełtem rzeką/ feymuiąc tám z żołnierzmi fwemi/ wedle obyćzaiu Węgrow: Rákami to zową. *BusLic* Hv].

sejmować [o kim], o czym (1): Nie myślą w Wárfzawie nic o dźwignieniu/ fłowá tám o tym niemáłz żadného. (–) O czymże tám innym teraz Seymuią/ iefli o tym nierádzą? *OrzQuin* B; [*ListyŻygmAug* 1556/324].

W połączeniach szeregowych (1): á gdy nas ná nieprzyziaciela wzywaią/ piérwéy fýmuiemy: piérwéy práwá wykłádamy: prácticów fie rádźimy/ iefliž fie godźi nieprzyziacielowi odéprzeć. *OrzJan* 56; [*OrzKsiąż* E6v; [*M. Sienicki na sejmie piotrkowskim w 1565 r.:*] jako trudno o pošly, łatwie się tego wkmšć dowiedzieć mozesz, bo wszyscy widzą, że tak często sejmując, mówiąc, pišząc, przedsię do rządu niesporo. *Mowy* 148].

Cf SEJMOWANIE, SEJMUJĄCY

ALKa

SEJMOWANIE (5) sb n

Teksty nie oznaczają é oraz ó; o prawdopodobnie jasne (tak w -owanie); a *jasne*.

sg N sejmowani(e) (1). ◇ *G* sejmowania (3). ◇ *pl N* sejmowania (1).

Sl stp, Cn, Linde brak.

Obradowanie, debatowanie (5): [Co się tycze ks. Šluckiego młodszego, iż tam o nim sejmują, tedy panie wojewodo, w tym nic wąpic nie trzeba; my chcemy na tej sprawiedliwošći tak zasięšć jako to sejmowanie im nic nie pomoże. *ListyŻygmAug* 1556/324].

a. O obradach sejmu w Polsce (5): Więć przewłoká špráwiedliwošći/ přzeniešenie Šadow ná Seym/ á Sejmowanie áž we dwie lećie [tj. *co dwa lata*] ták wiele kozaków/ y ták możnych námmożyło *GórnRozm* H3v; Tákci by miałá ná Seymach špráwiedliwošć išć [...] ludzie vbogie wćišniwe/ [...] y ktorzy fobie rády dáć nie mogą/ naprzod odpráwić. á nie Bogacźami ich odraźać. Gdyby to było/ podobnobyłmy téz počiefniemyfze škutki: náłżego feymowania odnošili. *PowodPr* 67, 76, 83.

Przen [czyje] (1): Záčzym boię fie/ iż tylko ten káfek czáfu Sejmowania twego [*Jerozolimo, tj. Polsko*] zoštáwił éi iefzće P. Bog do pokoju á powłtánia twego. *PowodPr* 5.

Cf SEJMOWAĆ

ALKa

SEJMOWY (180) ai

-é- (88) *SarnStat*, -e- (7) *Mącz, OrzQuin* (6); o *jasne*.

sg m N séjmowy (4). ◇ *G* séjmowégo (2); -égo (1), -(e)go (1). ◇ *D* séjmowému (1). ◇ *A* séjmowy (3). ◇ *I* séjmowym (9). ◇ *L* séjmow(e)m (1). ◇ *f N* séjmowá (4). ◇ *G* séjmowéj (11); -éj (8), -(e)j (3). ◇ *D* séjmowéj (1). ◇ *A* séjmowá (5). ◇ *I* séjmowá (19). ◇ *L* séjmow(e)j (3). ◇ *n N* séjmow(e) (9). ◇ *G* séjmowégo (7); -égo (5), -(e)go (2). ◇ *A* séjmowé (4); -é (3), -(e) (1). ◇ *I* séjmowym (1). ◇ *L* séjmowym (1). ◇ *V* séjmow(e) (1). ◇ *pl N m pers* séjmowi (4). *subst* séjmowé (26); -é (14), -(e) (12). ◇ *G* séjmowych (23). ◇ *D* séjmowym (2). ◇ *A subst* séjmowé (20); -é (10), -(e) (10). ◇ *I m* séjmowémi (4); -émi (3), -(e)mi (1). *f* séjmowémi (3); -émi (2), -(e)mi (1). ◇ *L* séjmowych (10). ◇ *sg f a. pl subst N skróty* (2).

Sl stp brak, Cn notuje, Linde XVIII w.

Przymiotnik od „sejm” ‘organ władzy danego terytorium a. obrady tego organu’ (zwykle w Polsce); *comitalis Mącz, Modrz,*

Cn; *conventionalis JanStat* (180): *Mącz* 61b; ále ty iuz nam o drugih Dyálógach powiédz/ [...] iáko ié przeciúwko nienawiści téy Seymowéy ninieyfzély brónifz. *OrzQuin* H2; A drudzy tho [blahe sprawy poruszane na sejmach] zowá Seymowemi nowinkámi/ y iefzće ktemu będą zákázowác/ áby nie ták powiédano iáko fie działo. *RejZwierc* 186v.

Wyrażenie: »zgrómadzenie sejmowe« (2): Gdyżes tedy ty Zacne zgrómadzenie Seymowe/ do zábiegánia vpádkowi fwemu iuz fyłzáló propoficiá Krolá fwego Ziemkiego: ábyś iá pożytecznie wykonác mogło/ poľuchay teź Propoficiey fámeo Krolá Niebieľfkiego *PowodPr* 6, 2.

a. Zwiázany z sejmem, dotyczący sejm, reprezentujący sejm, odnoszący się do sejm, należący do kompetencji sejm (45): A wszakoź nie zdało się im [posłom] tej protestacyji czynić, aż na skończeniu sejmowym, co i uczynili tak. *Diar* 62, 32; *DiarDop* 119; O fprawách teź inych Seymowych/ forom y mowić iáko fá *OrzRozm* C3; Druga rzecz iefť Seymowa/ Woyna á pokoy *OrzRozm* S4v, S4v marg, T2v; Niechby przeto ci głowni fędziowie wľtáwicznie ná fądzie siedzieli: zádnego dnia niewymiuác/ okrom tych ktore w práwie duchownem zá świytá máiá. [...] W te ľięzbę/ zda mi fie/ máiá być policzone czáfy woienne y feymowe [tempora belli et conventus]. *ModrzBaz* 92v, 91; *ActReg* 78; Wlerze iego [króla] polécáiá rzád Séymowy, Práwá Koronné, Wolnoći, rozdawánié wrzędów, Stáróftw, etc. *SarnStat* 27; Káncellária będzie náuczóná o náznáczeniu czáfów Séymowych *SarnStat* 30; Séymowé rzeczy do Káncellárii, á Ziemkíe, y Ziemkíe Actá wpiľane bydz máiá. *SarnStat* 146, [2], 39, 44, 46 [2 r.], 47, 127; Zá czym potrzebáby to dobrze et *facrofancte* opátrzyć/ żeby ludzie Rycerfcy [...] w przod przed drugimi oyczyźnie domá in toga [...] fłužącymi/ od Krolá I.M. opátrowani [...] byli: żeby przed Hetmánem/ Rotmiftrzem/ żołnierzem/ ktorzy oyczyźnie krwiá drogá fłužá/ práktykánci y pochlebcy/ ták Seymowi iáko y infzy/ więc párázytowie [...] promowáni y vbogacáni nie byli. *VotSzl* C2; *SkarKazSej* 694a.

W charakterystycznych połączeniach: czasy sejmowe(-y, -a) (2), dni, pochlebca, praktykant, rektor, rzád (2), rzecz (2), skończenie, sprawy (11), zaczątek.

Wyrażenia: »akta sejmowe« (1): FRymárki dóbr náľnych [...] wedle opifánia Conftitucyi czynioné y pozwoloné bydz máiá: które ná Séymie *de confensu omnium ordinum* [...] w Aktá Séymowé/ ktoré tu ná tym Séymie wczynić rófkázáľifmy/ wpiľané bydz máiá *SarnStat* 91.

»księgi sejmowe« (1): A ci sędzić máją według práwa pisanego, poki go zbywa, dzierzác się in contrariis poľednich stat [lege: statutow], a gdzie tego obojga nie stanie, tam się uciec do zwyczajow hoc est do dekretow sejmowych, a przeto księgi sejmowe aby były zniesione do nich. *Diar* 97.

»listy sejmowe« = *pisma zwolujące na sejm; literae conventus JanStat* [szyk 11:2] (13): Roki Ziemkíe máją bycz trzymane a wieczna na jednem mieyľczw w Belzie powyľfeniv S. Krziza. A takowem wieczom nie máiá przekázacz lify Seymowe naffe. *ComCrac* 15v; Lify Seymowe Poroczka/ niewádzá/ y owfzem máiá być fądzone aż do Seymu powiátowego. *UstPraw* C, C; ZIEMSKIE SĄDY, máiá iść áże do Séymików Powiátowych, choć lify Séymowé wynidá. *SarnStat* 30; wľtáwiami/ áby nápotym ná przyľzle czáfy nic niewádzác temu/ iż tákowé Lify Séymowé wynidá/ álbo Séym Wáľny będzie opowiedzian: przedšie fady Ziemkíe wfzędý były fądzone *SarnStat* 718, 30, 34, 142, 149, 299 (10).

»msza sejmowa« (1): PIERWSZE [kazanie Piotra Skargi] NA POCZATKW SEYMOV, PRZY S. MSZY SEYMOWEY. *SkarKazSej* 657.

»poseľ sejmowy« (4): Anichmy teź tego od Krola IM starego sľychali, aby tymi pobory naszemi miał kiedy szafowác nacz inego, jeno na obronę pospolitá, nie na opatrzenie posłów ziemskich sejmowych *Diar* 37; POSŁOWIE SEYMOWI, Ktorzy y iácy, y iáko wiele Poľów ná Séym fłáni bydz máiá. *SarnStat* 42, 43 źp, 845.

Zestawienie: »stanowie sejmowi« = *król, senat i izba poselska, czyli tzw. stany, z których składał się sejm Rzeczypospolitej* (2): I práwo Korony tej pospolite mocn[i]e to obwarowáło, iż żadna konstytucja bez posłów ziemskich uchwalona być nie może, ktora jeno sama uniwersáły bywa opisana, jako ta, na ktora wszyscy stanowie sejmowi za potrzebá zezwolili. *Diar* 59, 62.

Przen (1):

Wyrażenie: »sędzia sejmowy« = *Bóg (podczas Sądu Ostatecznego)* (1): Bo on fędzya feymowy inák będzie rzádził/ Ktory áppeláćije wieczne będzie fądził. *RejWiz* 122v.

b. Odbývający się podczas sejmu, teź przygotowany na sejm, przyniesiony na sejm, będący przedmiotem obrad sejmu (37): Seymowé burzki cze^{mv}? *OrzQuin* C2v marg; VStáwuiemy/ áby ná Séymie Wáľnym káždégo tegodniá w dzień ieden [...] fpráwy główné Litewkíe Séymowé przez nas fądzone y odpráwowané były. *SarnStat* 140, 859; Vymimy fie *ferio* zá te delibérácyá/ zániechawfzy infzych niepotrzebnych Seymowych áľterkáciy *VotSzl* B3v; Coź zá pożytek z tych tákich wtrát y pracey feymowey y trudená fwego maćie? *SkarKazSej* 659b.

W charakterystycznych połączeniach: alterkacje sejmowe(-a), burzki, praca, protestacyje, rekognicyje, relacyje, sprawy (2), zapisy.

Wyrażenia: »appellacyja sejmowa« (1): Więc Krol Appellácy Seymowych od Ziemkiego y od Wiecowego Sądu/ ktore prze deń przychodzá/ fądzić v nas niebędzie? *OrzRozm* S4.

»kauza sejmowa« (1): Cauzy Séymowé *ad conventionem flatis diebus in Comitibus iudicentur*. *SarnStat* 162.

»kazanie sejmowe« [w tytule utworu Piotra Skargi (pl)] (9): KAZANIA SEYMOWE. Tegoź X. Piotrá Skárgi *Societatis IESV*. *SkarKazSej* 657; Kazánié pierwfze Seymowe. *SkarKazSej* 658 źp, 664 źp, 671 źp, 677 źp, 683 źp, 689 źp, 696 źp, 702 źp.

»sejmowa kwestyja« (2): Piáta Seymowa węšťtia iefť iákowy nam Práwá fzył/ á fprawiedliwość rychła á fnádna v nas byłá/ ktorey niemamy. *OrzRozm* T, T.

»sejmowe prawo« (1): Y ia ciem teź przeto opuścił to Seymowé Práwo/ wczynilem Compromis z Sásiádem fwym/ y przypuściłáfwá fye o wfzyľtko/ ná Pány/ Iná y Iákobá *OrzQuin* B4.

»propozycyja sejmowa« (4): Rozkázano nam w propozycyji sejmowej od Krola IM Pana naszego transverso ordine, abychmy ni o czym innym nie radzili, jeno o obronie postronnej. *Diar* 33, 19, 22; ná poczátku Seymu niemoże być mądrzey/ wymowney/ y pożyteczney/ propoficya Seymowa nam powiedzianá. *OrzRozm* C3.

»rada sejmowa« (3): *OrzRozm* S4v; Miaľbych fnadz tu co czynić aż do dnia fądneho. Iákiekolwiek fá rády y fpráwy Seymowe/ Iákiekolwiek fá záľię poľtepkí domowe. *Prot* D; A gdy ich [niektórych posłów] obieránié minie [...] zdrowym y náležytym kroľestwu rádom feymowym przeľzkody y zamieľzki/ iákie mogá/ czyniá *SkarKazSej* 694a.

Zestawienie: »sądy sejmowe« = *sądy sprawowane podczas zjazdu sejmu przez króla i asesorów (z głosem doradczym), a po 1578 r. przez ustanowiony sąd najwyższy, tzw. trybunał koronny; iudicia conventionalia JanStat* [szyk 9:2] (11): A to wfzyľtko [ucis-ki] powiedzają być prze to, że WKM sądow zwykłych sejmowych czynić nie raczysz, prze ktore każdy ostatecznej sprawiedliwości we wfzyľtkiem odnieś się nadziewa. *DiarDop* 106, 106; ty chceľ [...] áżeby nie Vniuerfámi/ ále Sądem Seymowym fądził fye Krol z námi/ dobrzeli nam co dał/ álbo nie dobrze. *OrzRozm* S2v; á w tych Seymowych náľnych dźšiefzych Sądziech żadney nádziewie niemam/ áby kto kiedy mogł przez nie ku fwemu przyść *OrzRozm* T4, T2v; Dármoć fye kochamy w tych Seymowych Sądziech/ z ktorzych nic nie odnošimy iedno Limitácyá/ á próźné worki *OrzQuin* B4; *ActReg* 44; EXEKVCIA Od fádów Królewľkich Séymowych zá odeľániém do Grodu iáko idzie, šitá znaydziefz w księgách pierwfzych wysľzély. *SarnStat* 542, 42, 139, 859.

c. Dokonany przez sejm, pochodzący od sejmu (93): A gdyź IchM księža ani na to uznanie sejmowe zezwálać chcá, [...] ani do

pospolitego concilium nas odsyłają, jeno zgoła uzurpować jurysdykcję swą nad nami imo prawa a wolności nasze chcą, [...] tedy nic ubliżyć nie mogła [by] słowu bożemu *Diar* 88; y ná przyłżyły Séym mają to [panowie przekład statutu] ku przeźrzeniu á rozfądkowi séymowému przywieść. *SarnStat* 57; O Woynie/ álbo Rufzeniu popolitym/ nic zacząć nie mamy/ imo pozwolenie Séymowe włzech fthanów *SarnStat* 131; y áby sie wżyfłkiemu wedle fpořobu opifánego działu dofyć/ nálazłkiem Séymowym náydujemy to obiafniając: [...] *SarnStat* 492, 94, 127, 132, 315, 343, 406, 409 [2 r.]; Pierwey feymowe fthanowanie było iáko Bożkie nie wzrzuřone y řwięte: teraz moc tráć/ powagi nie ma. *SkarKazSej* 659b.

W charakterystycznych połączeniach: nalaz(l)ek sejmowy(-e) (2), *pisma, przeźrzenie, rozsądek, spisek, (po)stanowienie* (3), *uznanie, (po-, do)zwolenie* (6).

Wyrażenia: »dekret sejmowy« [szyk 12:1] (13): *Diar* 97; Krolu bierz/ iednym Dekretem Seymowym wżyfłko záfyę weźmi coś komu dał. *OrzRozm* O2, C4, I4v; Seymu Wárfzawłkiego Dekretem w Polfłce fye řpáda: á ktemu/ iefli łotr z godnym/ dzielny z níkczemnym/ dobry ze złym/ pod iednym Dekretem Seymowym podlegą. *OrzQuin* B4v, D2v; *SarnStat* 142, 612, 854, 858 [2 r.]; fądowe dekretá moc máia/ á feymowe wpadáia. *SkarKazSej* 659b, 680a.

»klauzulka sejmowa« (1): wniuerfámi Seymowemi kuźni ich [przeciwników duchowieřstwa] przyznało sie nie raz práwo y pořefsia niewftawáiaća dzieięćin duchownych y po máiętnořciách řlácheckich. Co dáleko więcey záży/ niż priwatne/ nád zezwolenie řtanu duchownego/ klauzulki Seymowe przeciřw dzieięćinam. *PowodPr* 24.

»kognicyja sejmowa« (2): wfzákóř wybiérác Czopowé máia wedle Przywileiu Piwowarów miářta tego. Záchowuiác w cále cognicia Séymowá o tychże Przywileiách *SarnStat* 963, 7.

»konkluzja sejmowa« (2): Dożywoćie oycowi z fynem dáné/ gdzie więc fynowi *posseffionem* puřci przed ninieřlyzm Séymem/ álbo concluziá Séymowá/ nie iefł *expectatiua* *SarnStat* 86, 1314.

»konstytucja sejmowa« [szyk 25:6] (31): A thak mi thi posli w thim articule podle prozbi ich i statutu Coronnego i constitucziei seimowej ninieisei zachowamy *ZapWar* 1545 nr 2646; Item Posłowie ziem Mazoweczkich pilnie nas prosili abismi constitucie seimowe i statuti coronne okolo exequuciei przeciřwko Cortizanom w exequucia wlozili *ZapWar* 1545 nr 2646, 1545 nr 2646 [2 r.]; Przeřoř temu złemu niektorzy ludźie mądrzy z wielkich domow y fámiliej/ zábiegáiać ordinátie prywatne Seymowá *Constitutiá* wárowáne/ około máiętnořci řwych czyniá *GórnRozm* 79; Séymowych *Constituciy* Zygmunt krol nie fromał sie retráctowác *SarnStat* 161 *marg*, 30 *marg*, 51, 57, 175, 233 (25); Nie zápozawfzy/ áni czyniác *controuerfley* řadney/ wřifano iáko priuatum mandatum w *Constituciá* Seymowá *PowodPr* 23.

»sejmowe konsultacje [= obrady]« (1): Baczymy y to/ że wżyfłkie nářze Seymowe konfultácyę/ ná Pobory fię náwięcey řciágiáia *VotSzl* B4.

»reces sejmowy« (2): Tákte *Constitucię*/ wchwały/ y recesy Séymowé w mocy zofřawuiemy. *SarnStat* 1062 [idem] 1191.

»sejmowa sentencyja« (1): Bo ácz Ie⁸⁰ M. X. Arcybifkupá Lafkiego edicia Séymowá fententiá iest authorizowány, ále żeby był *ad iudicia* wżyfłtkich przedtym rozefřány, o tym nie znáyduia nigdzięzy *SarnStat* 314.

»statut sejmowy« [szyk 3:1] (4): řadné Státutá áni *Constitucię* Séymowé Koronné nie będą nie mogły áni mogá řzkodźić/ y niwczym wblizác wiecznemi czáfy *SarnStat* 1064, 57, 101, 1193.

»uchwała sejmowa« = *decretum conventus JanStat* [szyk 24:3] (27): iř řaden krol polski pan nasz nic na nas bez nas stanowić nie może, uchwałá sejmowá nazywác będzieř raczył tego, nacz my nie zezwalamy. *Diar* 87, 53, 87, 88, 89; Nie twoia to rzecz/ bráćie Seymowe wchwały. Gánić: widzę że długiř rozmyřlem fię řtały. *Prot* C4v, C; Po morřkim myelkaiącřim dzerřzawczom ofřnaymuyemy Iřz yako za wchálá [I] Symowá [I] a zgodnym włzech řtanow zefřwolenyem, wynalyezony iefł řpofřob wybyeranya pyřfzich zdořb

nařnych właznych krolewłkych *ZapKóřcier* 1582/32v; [pan *poprzyřiac ma*] nas zá gránić koronná nigdy nie ciágnáć řadnym obyczáiem/ [...] áni ruřzenia popolitégo bez wchwały Séymowey czynić. *SarnStat* 117; Włci iedné zá dwoie bez wchwały Séymowey [nisi in Comitii ita decretum fuerit *JanStat* 695] nie máia byđż wřyfłáné/ iedno iedné po drugich wedle Státutu. *SarnStat* 129; A komuřkolwiek przez nas fá nádáné fiřty/ wolnořci do řzynków piw tákowych/ tákie wchwałá Séymowá podnořimy y káziimy. *SarnStat* 284, 131, 132, 304, 343, 344 (18); *VotSzl* C2v.

»uniwersał sejmowy« (1): *PowodPr* 24 cf »klauzulka sejmowa«.

»ustawa sejmowa« (2): gdyž za wřięřcem zeřbraniem ludzi w mieřciech snadniej by słowo milego P. Boga mnożyć się mogło, by wolne przepowiedanie było. O co mieszcianie [...] solicytowali i prosili, aby ich od tego ustawá tą sejmowá [...] nie byli odciřnieni *Diar* 53; O powaznořci wřaw Séymowych: á iže Séym repraefentuię ciáło wżyfłkięgo Kroleřtwá. *SarnStat* 27.

»sejmowy zjazd« [szyk 2:1] (3): Alie czořie řpiřkow y ziazdow řzeymowych dotrice spólnych Xięřtwa wielkiego Litewłkiego (Koroná Polřká wtemefmy nícz wczynicz pewne⁸⁰ na ten czas niemogli *ComCrac* 11; *Diar* 91; wiodác iefřze [Jakub *Gostomski*] k temu kofřty/ wřzędy miedzy wřzyřtkimi/ iefli nie znáćnieřfze/ tedy nie podleřfze. Co było łatwie znáć/ nietylko w woiennych rotách/ y w Seymowych ziazdach/ ále w káždym ięgo gdzie Pánem był domu *GostGospSieb* *3v.

ALKA

SEJMUJĄCY (1) *part praes act*

A sg m s(e)jmujác(e)go.

Śl stp, Cn, Linde brak.

Obradujący na sejmie [z kim]: ktorzy [posłowie od panów koronnych] Sigmunta w Mielniku z Pány Litewłkimi Seymuiącęgo zářtáli/ y tář go ná Kroleřtvo Polřkie od włzech řtanow iednořtáynie iáko Páná dziedzicznego řadáli *StryjKron* 707.

Cf SEJMOWAĆ

ALKA

SEJŚĆ SIĘ cf ZEŚĆ SIĘ

[SEK sb m

e jasne.

sg A sek. ♦ pl G seków.

Śl stp, Cn brak, Linde XVIII w.

Hiszpańskie wino wyřawne: piwa dostatek, bo wina nie pija jedno [sek] *KromHist* 66.

W połączeniach szeregowych: á przypátrzemli fye winom y ich řmákom/ naydzięř medere/ fek/ ozeá/ kánar/ bářtard/ álákánt/ y imióná/ y ich řmák niebářzo cudny *OczkoPrzymiot* 37; pijał Diołkorydes/ pijał Gálen/ ále iefřze w ten czás feków/ cánárow/ meder/ y inřnych przemiřřlych win nie bywáło. *OczkoPrzymiot* 326.]

LWil

SEKAR cf SZECHAR

SEKKUŁ cf SAKKUŁ

SEKRET (16) sb m i [f]

sekret (11), **sakret** [w znac. 1.] (5) m, [sekreta f]; sekret *MetrKor*, *Murm* (3), *BartBydg* (3), *Oczko*, *KochCz* (2); sekret : sakret *Męcz* (1:5).

W sekret pierwsze e jasne; w sakret a jasne (w tym 1 r. błędne znakowanie); -et Męcz (5), *-ét* (1) *Oczko*; *-et-*.

sg N sekret (10). ♦ A sekret (3). ♦ pl N sakrety [w znac. 1.] (1), [sekreta]. ♦ [G sekret.] ♦ A sekreta [w znac. 2.] (2).

Śl stp, Cn notuje, Linde XVI – XVIII w.

1. *Wychodek, ustęř, latryna; latryna Murm, BartBydg, Męcz, Cn; cloaca, forica Murm, BartBydg, Męcz; casale Murm, Bart-*

Bydg; lavatrina Mącz; cloacula, latrinum, sella familiarica Cn [osobność, miejsce osobne – secretum Cn] (12): Casale. eyn priuet ader fecret. Secret Latrina idem Murm 137, 137; *BartBydg* 23b, 29; Cloaca, Dól/ Sakret/ álbo kánał/ Rinfztok/ przez który nieczistości vchodzą. *Mącz* 58a, 134a, 185b, d; [locus insignis i(d est) cavitas vel ubi est copia necessariorum pro hospitibus vel i(d est) vchod abo Secret *ReuchlinBartBydg* sv, o6].

Zwrot: »na sekret iść« (1): Caco, Ná ftolec álbo ná Sekret idę/ Sram. *Mącz* 28c.

Wyrażenie: »wolny, pospolity sekret« (2:1): Forica locus publicus in quem alvi stercora deiicimus, Eyn offen gemeyne fproch hauzf. Wolny fekret. *Murm* 137; *BartBydg* 60; Forica, Pospolity fákret/ álbo domek do potrzebówania/ Latrina autem Domowy á ofobliwy fäcret *Mącz* 134a.

2. *Tajemnica, coś skrywanego przed innymi; arcanum mystrium, secretum, tacitum Cn* [secretum – tajemnica, zwierzenie *Mącz* 49b; – odłączenie, tajemnica *Calep*; tajemnica – secretum Cn] (3): záczyzm ielliby čiáło miáło flábieć/ [...] co rychléy fye do tego vćie-káią/ co Fállopi zá fękrét ma/ pićułkę iednę ládá zktórý máłly *Oczko* 21v.

[*sekreta czyja*: z których [Grozowskich] był wieku mego Ierzy Mężem znácznym/ wżyltkich fpraw y Sekret Ierzego lázłowieckiego Woiewody Rułkiego [...] Fáktozem *PapHerby* 283.]

Przen: O niewydanym tekście [czego] (2): fuccellor iedyny ták dzielności y piłm pozostálych [...] niezániechafz/ áby fękréta ingenii iego mole płowác/ álbo prochem w káćie leżąc/ zágnić miály *Koch-CzJan* A2v, A2v.

a. [Tekst zawierający wiedzę tajemną: Nuż lif/ który był piłan litery złotémi/ Pálcem Bożym/ iam go był z prósbámi wielkimi/ Od Kompaná przepiśał zá fecret niemály *Albertus* Bv, Bv.]

3. *Tzw. pieczęć sekretna, tj. o mniejszym znaczeniu niż pieczęć wielka* (1): [ten [tłumok] otworzywzy/ vkazał niemáło kleynotow kofztownych y pierzćien sekret ktory [*Bolesław Śmiały*] ná pálcu nośił *PapHerby* xxx2.]

sekret czyj MetrKor 26/62v cf *Zwrot*.

Zwrot: »sekret [k czemu] przydawić« (1): rozkazalifzmy wielmoznemv Staniłlawowy schodcza, marfchalkowy nałchemv vyelkyemv [...] *Secreth* yego kthey cedulye przidawiczy *MetrKor* 26/62v.

LWIl

1. [SEKRETA] sb f

A sg sekretę.

Sl stp, Cn brak, Linde XVII w. s.v. sekret.

Modlitwa mszalna odmawiana przez kapłana po cichu po Ofiarowaniu: A całą noc z šioftrámi ná modlitwie trwáiąc/ y ráno názáiutrz čiáło y krew przenašwiętfzą Páná náłżego przymuiąc: práwie we Mfzą przed połdnim gdy káplán Sekretę mowił/ Pánu Bogu [šw. *Gertruda*] duchá oddáłá. *SkarŻyw* 240.]

LWIl

2. [SEKRETA] cf SEKRET

[SEKRETARSKA] cf [SEKRETARSKI]

[SEKRETARSKI] ai

Tekst nie oznacza é; a jasne; pierwsze e prawdopodobnie jasne (tak w sekretarz).

sg m A sekretarski. ◇ f A sekretarską.

Sl stp, Cn brak, Linde bez cytatu, poza tym w objaśnieniu s.v. sekretaryja.

Przymiotnik od „sekretarz” ‘osoba sprawująca urząd sekretarza’:

Wyrażenie: »sekretarski urząd«: ktory [*Jan Krasiński*] pofelftwo odpráwiwzy/ támże do Krolá przyśłaf/ y ná Sekretárłki Vrząd przyśiągl. *PapHerby* 315.

a. *W funkcji rzeczownika: »sekretarska«* = urząd sekretarza: do Polłki przyiechawłzy/ Krolowi Sekretárłką fłuzył *PapHerby* 203.]

LWIl

[SEKRETARYJA] sb f

Teksty nie oznaczają é; pierwsze a jasne.

sg G sekretaryj(e)j. ◇ A sekretaryja.

Sl stp, Cn brak, Linde XVIII w.

Urząd osoby przy królu, zatławiającej najwáżniejsze sprawy państwowé:

Wyrażenie: »sekretaryja wielka«: wezwano Piotrá Myłzkowłkiego Kánoniká Krákwłkiego do dworu/ y Sekretárią mu wielką dano *BielKron* 1597 608; *RelacSzwec* 674.]

LWIl

SEKRETARZ (82) sb m

Pierwsze e jasne; -re- (20), -ré- (5); -re- : -ré- SarnStat (18:5); -árz (21), -arz (1); -árz : -arz *OpecŻyw* (1:1); -árz-.

sg N sekretárz (31), skrót (1). ◇ G sekretárza (7), skrót (1). ◇ D sekretárzowi (9). ◇ A sekretárza (5). ◇ I sekretárzem (4); -em (1) -(e)m (3). ◇ L sekretárzu (3). ◇ pl N sekretárze (8). ◇ G sekretárzów (6); -ów (1), -(o)w (5). ◇ A sekretárze (5). ◇ L sekretárzoch (1) *ModrzBaz*, sekretárzéch (1) *SarnStat*.

Sl stp brak, Cn notuje, Linde XVI w.

*Osoba zaufana mająca dostęp do różnych informacji, spisująca i zatławiająca różne sprawy związane z działalnością osób i instytucji (wysokie stanowisko na dworze władcy lub dygnitarza); secretarius Modrz, JanStat, Cn; asecreti Murm, BartBydg; consiliarius Mącz, Modrz; scribe PolAnt; amanuensis, silentarius Calep; notarius secreti JanStat [sekretarz – secretarius Cn] (82): Murm 176; BartBydg 4b; Tedy Eliákim fyn Helkiázow y Sobná Káncłerz/ y Ioáh fyn Afáphow Secretharz/ wroćili fię do Ezechiałzá *BibRadz* Is 36/22; *Mącz* 63c; *GórnDworz* R4; *HistRzym* 134v; Gdy mieyfce ktoregokolwiek z tych Sekretarzew wákuie/ dla šmierći/ ábo dla ktorej infzey przyczyny/ niebiorą tego Krolowie ná šię/ áby ná iego mieyfce kogoby chćieli infżego dáli *ModrzBaz* 26, 26; *CzechEp* 343; *GórnRozm* H4; *ActReg* 3v, 155; Amanuenses – Piłsarczik, słułzka od piłsanią, fekretarz. *Calep* 58a, 980a; DLa wielkości Sekretarzew: gdyż káždy z Piłárzew y tákże z Komorników chodząc do Komory Królewłkię Sekretarzem fie zowie: poštánowiono iest [...] áby [...] *SarnStat* 323; poštánowiono iest zá spólnym Krolá Iego M. y Přełátów/ y Pánów zwoleniém/ áby ieden był záwždy Sekretarz: ktory ma wiedzćieć táiemné odpráwy Rzeczypospólitéy. *SarnStat* 323, 324, 940.*

sekretarz czego (4): A z miáłtá wziął [*hetman*] komorniká/ [...] y przednieyfżego sekretarzá woyłká ktory popiłowáf lud ziemie ku boiowi *BibRadz* Ier 52/25; *ModrzBaz* 24; A Ná Dworze Nadworny Podfkárbi/ iáko fkárbów Dworfłkich Sekretarz/ niech będzie człowiek dobry *SarnStat* 335. Cf »sekretarz kancelaryjej«.

sekretarz u kogo (1): dowodzi tego [*Kromer*] hiłtoryki fłárymi/ Prokopem hiłtorykiem Greckim/ kthory ná ten czás był y Iuflinianá Cefárzá Doktorem y Sekretarzem *BielKron* 335v.

sekretarz czyj [w tym: G sb i pron (19), pron poss (11), ai poss (3)] (33): *LibLeg* 9/51, 10/66v; á vczynił go [*Banaję*] Dawid Sekretarzem swoim [posuit eum ... ad auditum suum]. *BibRadz* 2.Reg 23/23; *BielKron* 112v, 345; *Mącz* 1a; á potom włozyli miedzy fobáf/ áby fzli ku iednemu rycerzowi fłháremu/ Krolá vmárłego sekretarzewo ofoibliwemu *HistRzym* 101, 133v; *BiałKaz* M; GIGes ácz był Sekretarz Cefárzá zacnego/ Ale táic nie vmiáf namnięy fłowá iego *PapPan* Pv; Pośłaf też był z nimi Cefarz fekretarzá fwego Leoná *SkarJedn* 214; *SkarŻyw* 126, 412; POZwalamy/ áby Vrodzony Ian Herbórt z Fullztynáf/ [...] Sekretarz náłz/ [...] Státut ná polłkię przełozył *SarnStat* 59, 56, 949, 992, 1215. Cf »sekretarz krola«.

W połączeniu z nazwiskiem (1): Tydzien temu miáfł, iáko Pan Kanclerz pośłaf sam Secretarza Ciekłinskięgo *ActReg* 127.

W *połączeniach szeregowych* (3): tam byli [...] Sekretarze/ Vrzędnicy/ y Dworzanie náfzy/ wierni nam mili. *SarnStat* 1066 [idem (2)] 1044, 1195.

Wyrażenia: »sekretarz kancelaryje« (1): Zacnie Vrodzonemu Pánu/ Pánu Mikołáiwowi Nárufzowiczowi/ Sekretarzowi y fprawcy Káncelláriei Kfiętwá Lithewkiego *RejAp* AA2.

»sekretarz Krola (Jego Miłóści), krolewski« [szyk 17:2] (15:4): Ná tym theż feymie Hanowi s Słášká Sekretarzowi krolewkiemu dano Kánclerftwo. *BielKron* 401v, 415; *KochList* nlb 4; *PapPan* M4v; Andrzej Frycz Modrzewski/ Krolewski Sekretarz/ Polfkiey y wlfytkiey Sármácyey Słáhcícom/ zdrowia życzy. *ModrzBaz* 137; Bo mam fię zá obowiazánego Rzeczyfpolitey/ iákom fkoró między Sekretarze Krolewkie ieft policżon *ModrzBaz* 137; *ModrzBaz-Bud* ¶5v; *StryjKron* 288; co mowił on zacny/ y dzielny Dworzanin/ y Sekretarż Krolá Sigmuntá ftárego Zębocki *GórnRozm* E2; Instructia Panu Ianowi Zamoiskiemu Secretarzowi Kr: IM. *ActReg* 120; *GórnTroas* [3]; *GrabowSet* kt, A3, A4, M, M2; *RybGęśli* A3v; *SarnStat* 1096, 1225.

Zestawienia: »najwyszy sekretarz koronny« (1): Rzeczii wsitky nizei spifane, ogládali, popisali, i saczowali, Ich Mćzi Panowie nizei napifani [...] Probofż Gnefnenki, etc Naiwifzi SEcretarz Coronni. etc. Ie⁸⁰ M. Książcz Staniflaw Carnkowlki. *WyprKr* 1v.

»sekretarz pierwszy« = *secretarius primus* *JanStat* (2): tudziéż Rzeczyfpolitéy będzie pożyteczno/ káždého z nich ná wysfzy ftan [...] podnieżć: które tákże vmiárkowanié (około podnieśienia) Sekretarzá piérwifżego/ álbo wiefłżého chcemy rozumieć. *SarnStat* 323, 942.

»sekretarz wielki (wiefłższy)« = *secretarius maior* *JanStat* [szyk 7:2] (9): iakosz X Podkanclerzy X wielki Sekretarz P. Starosta Crakowski są testes tych wsfytkich rzeczy. *ActReg* 79; Tákowyż drugi Státut, o opátrzeniu Sekr. Wielkiego: które łobie Król w mocy zofłwił. *SarnStat* 323, 323, 323 [3 r.], 323 żp, 942 [2 r.], 1215.

Szeregi: »pisarz i sekretarz« (1): pifarz ieden y sekretarz Stárościn/ ná imię Theophilus/ żarty z pániénki ftroiácz rzekł do niey: [...] *SkarŻyw* 126.

»poradnik albo sekretarz« (1): Są Monárchowie/ ktorzi káždę^{mv} Powiátowi do fpraw ták domowych iáko theż poftronnych dáwiáią tákie porádniki álbo Sekretarze [*consiliarios ac secretarios*] áby fpráwy iym poruczóné odpráwowáli. *ModrzBaz* 25v.

»rada i sekretarz« (1): Iż wczíwy Pan Wincenty Kiełbálá Rádá y Sekretarz [*consiliarius et secretarius* *JanStat* 874] przerzeczóného Krolá Ie⁸⁰ M. Naiáfnieyfżého Káżimierzá do Kościołá przerzeczóného Chełmińkiego/ przez łámego Páná Krolá Káżimierzá ieft miánowan *SarnStat* 1096.

»sekretarz i sprawca« (1): *RejAp* AA2 cf »sekretarz kancelaryjej«.

Przen (6):

a) *O Janie Chrzcieliu* (1): Patrzi iako fchodzi f te⁸⁰ fwiata miłofnik ij braciłek ij ocietz krzefny/ ij zwolenik námileyłfy Iezufa krola niebiełkiego/ ij fecretarż náwiernieyłfy. *OpecŻyw* 48v.

b) *O św. Józefie [czego]* (1): Iozeff oblubienietz panny Marié rzékł. [...] ty náfwiéłłá panno/ wiéłs iż ci tak ieft/ iżjem iá ieft fekretarz wcieleniá bożého/ ij twé brzemiennohci *OpecŻyw* 184v.

c) *O apostołach, zwłaszcza ewangelistach, jako tych, którzy spisywali i rozpowszechniali naukę Chrystusa* (4):

sekretarz czego (1): Pátrzyáże iż iefzće wnet po w niebo wftápieniu fwoim oto zofławił Apoftóły fwoie Kánclerze á Sekretarze táiemnic fwoich *RejAp* 2v.

sekretarz czyj [w tym: G pron (3), [ai poss]] (3): Abowiem to wnet y onifz łámi fekretarze iego Apoftólowie fwiéci mocno wyznawáli *RejPos* 234v, 196v, [278]v; [Pamiętáimy ná Dawida proroka [...] ná [...] Pawłá świętego Apoftóła y fecretarza Bożego *Erazm-Now* 120v].

Szereg: »kanclerz a sekretarz« (2): *RejAp* 2v; A potym theż było tego potrzebá/ áby tuż zá nim był wfpomnian on Kánclerz iego á Sekretarz iego Ian fwiéty *RejPos* 278v.

»rada a sekretarz« (1): A nie trzeba iuż wiefłżych á mocnieyfzych przywileiów iedno ty koreć iuż łá opowiedziáne przez vftá Páná tego/ á przez ony rády á fekretharze iego *RejPos* 196v.

a. [O *wysłanniku, przedstawicielu papieża*: apocrisarii sunt nuncii domini pape, quasi secretarii {Sekretarz consiliarius, cancellarius} *ReuchlinBartBydg* c4.]

LWil

SEKRETARZYK (1) sb m

I pl sekr(e)t(a)rzyk(a)mi.

SI stp, Cn, Linde brak.

Dem. od „sekretarz”, tu pogard. [czyj]: Tenze narod Polłki zacni wzgardziac zfeekretarzikami fwemi cudzoziemci Xiegi niewfłdliwe napifawłzi do Druku podal *PapUp* 14.

LWil

[SEKSAGIEZYMA sb f

seksagiezyrna a. seksajezyma.

I sg seksagi(e)zymá.

SI stp, Cn, Linde brak.

Sześćdziesiątnica, druga niedziela przed Wielkim Postem, ósma przed Wielkanocą: [Kazanie ná ewangelię] W Niedziélé przed Zapufty/ ktorá Sexágefimá zowá/ v Lukałzá Świętego w ofmym Rozdzieleniu. *WujPosN* 1584 I 114.

Synonimy: niedziela mięsopustna, niedziela przedzapustna, sześćdziesiątnica.]

AN

[SEKSAJEZYMA] cf [SEKSAGIEZYMA]

SEKSTA (13) sb f

e *prawdopodobnie jasne* (tak *WujBib*); a *jasne*.

sg N seksta (2). ◇ G seksty (1). ◇ A sekstę (8). ◇ L sekście (2).

SI stp *notuje*, Cn, Linde brak.

Jedna z siedmiu części pacierzy brewiarzowych (tzw. *godzinek*), składająca się z hymnu 3 (w niedzielę 4), psalmów i modlitw, odmawiana każdego dnia o godzinie szóstej według dawnej rachuby rzymskiej (tj. dwunastej), przypadająca między tercją i noną (13): fexta łzoftey godziny iż tedy ná krzyż przybit *WróbŻółt* pp7, oo6, oo8, ppv; *SkarŻyw* 393 marg; Ná Sextę. Boże rácz fię fłkónieć. etc. Chwałá Oycy y Synowi. etc. *LatHar* 308.

W *połączeniach szeregowych* (7): Then Pfalm iefth nawiefłży między wlfytkimi pfálmy/ ktori dzielácz ná części fpiewaiá y mowią ná primie/ ná tercię/ ná fexcie y ná nonie *WróbŻółt* nn4v; Ná tym mieyfcu przez dlugi czás/ ná godziny kościelne/ iutrznia/ niefzpor/ Tertie/ Sextę Nonę/ ftychana byłá dziwná muzyká *SkarŻyw* 179, 141, 225; *LatHar* 302 [2 r.]; ták y w kościele Chrześcijáńskim od czáfów Apoftółłkich áż do nas chowaiá siedm czáfów ábo gozdin: Iutrznia/ Prymę/ Tercyę/ Sextę/ Nonę/ Niefzpor y Kompletę. *WujNT* 439.

LWil

[SEKSTARYJUS sb m

G pl sekst(a)ryj(o)w.

SI stp, Cn, Linde brak.

Miara ciał płynnych i sypkich równa 0,2736 l [sxtarius – miara ciekących rzeczy około półtory kwarty Mącz [390]c; zostak miarka mokrych i suchych rzeczy u Rzymian starych – sextarius Cn]: Ci to bráčia [...] żadnego roku mniey miodu nie wzięli ná fwą ftronę káżdy ná dżieśieć tyśięcy fe[x]tariów/ (byłá to miará rzeczy lipkich á wilkich v Rzymianow coby v nas dwa funty miodu albo oliwy záwáżyło [...]) *Cresc* 1571 610.]

LWil

SEKSTERN (4) sb m

Oba e *jasne*.

[sg G seksterna. ◇ pl A seksterny.] ◇ I seksternami (1). ◇ L seksterniech (3).

Sl stp brak, Cn notuje, Linde XVI i XVIII w.

1. *Arkusz złożony sześć razy lub zeszyt utworzony z arkusza złożonego sześć razy; charta senaria, senio chartarum Cn [sexternus Lac śr] (2):* Bo już dwanaście Sýmów minęło/ po ofłatecznym wydaniu Státutu/ których Confitucie w fexterniech roftrzané/ y rozróznioné dotychmiaft leżą *SarnStat* *3v, *7; [Miałem szthiri sexternj pismem pokrislonj *ŚwirPasiecz* 250].

2. *Tekst w formie zeszytu powstałego z arkusza złożonego sześć razy (2):* boć to co ty mówilz/ ná moich fexterniech przyłżłego moiego Kazania iest *OrzQuin* Aa4v, Aa4v; [*StryjPocząt* 149; *AktaSynod* IV 118].

LWil

[SEKSTERNIK sb m

Oba e prawdopodobnie jasne (tak w sekstern).

sg A seksternik. ◇ I seksterniki(e)m. ◇ pl G seksternik(o)w. ◇ A seksterniki.

Sl stp, Cn, Linde brak.

Dem. od „sekstern” ‘zeszyt utworzony z arkusza złożonego sześciokrotnie, pokryty tekstem’: Co téż vmiem to powiedám/ A pifmem fię niezábáwiám. Tak my fobie przepifuiem/ Sexterniki fktorych kázem. *SeklStudent* d5; *InwMieszcz* 1556 nr 72; *GrodzJednOs* 95; Jedno ten twój wikaryi Niczemny ksiądz, nieuczony, Baję sobie z kodlibeta, Któremu już dawne lata; Czasem téż seks- ternik wyrwie *WierzNauka* 187.]

LWil

SEKTA (304) sb f

e oraz a jasne (w tym w a 3 r. błędne znakowanie).

sg N sekta (64). ◇ G sekty (57). ◇ D sekcie (7). ◇ A sektę (42). ◇ I sektą (20). ◇ L sekcie (7). ◇ pl N sekty (36). ◇ G sekt (30). ◇ D sekt(o)m (1) *BielKron*, sektám (1) *PowodPr*. ◇ A sekty (27). ◇ I sektami (6). ◇ L sektach (5). ◇ du A (*cum nm*) sekcie (1) *KrowObr* 137.

Sl stp, Cn notuje, Linde XVI i XVIII w.

1. *Wspólnota, grupa wyznająca zasady wyodrębniające ją od pozostałych; factio Mącz [secta – sekta, błędliwa nauka, osobliwa rota, mająca osobliwe mniemanie, naukę i wiarę w wielu rzeczach Mącz 384d; sekta, strona rozrózniona – secta Cn] (304):* *FalZiol* V 51; *Factio, Sekta/ Rota/ Strona/ zbuntowanie/ Spiknienie Mącz* 114a, 114a, 371d; *Calep* [971]a; [Y była kiedyś sektá/ co czérwóném [winem] rány y wrzody płócząc/ młodé/ białe/ pijąc dawáli *OczkoPrzymiot* 539].

Przen: O złodziejach, przestępcach (3): A tę Sektę iefli chcefz vbierz w fkorę płową, W iákíey Hercules chodził, ofobliwą Lwową. *KlonWor* **v.

sekta czyja (2): Ale ktoby nie świadom Iudażowfkich dzie- iow/ Niechay wie że kilá fekt przewaźnych złodzieiow. *KlonWor* 9, 9.

a. *Odłam religijny lub rzadko filozoficzny; haeresis Mącz, Vulg, Calep, Cn; secta Miech, Vulg, Mącz; ritus Miech (295):* *MiechGlab* 20; ábowiem odsztzepieńcem być nic infzego nie iest/ iedno kiedy fie kto odlątyz/ od iedności kościoła Świętego krześcijiáńfkiego/ y nową fektę iáką poftánowi. *KrowObr* A4v; *Secta, Sekta/ błędliwa nauká/ ofobliwa rotá/ máyąca ofobliwe mniemanie/ náukę y wiarę w wielu rzeczach Mącz* 384d, 152c [3 r.], 384d; *LeovPrzep* G3v; *SkarJedn* A3v, 24; *Haeresis – mniemanie iakie fobie kto wybierze, secta, wiara bądź zła abo dobrá. Calep* 470b; Miedzy wlyżtkimi fektámi y náukámi/ wiará Chrifufowá ná początku namnieyfza y nawzgárdzeńfza była *WujNT* 140; *SarnStat* 221.

sekta czyja [w tym: pron poss (2), G pron (1)] (3): ZYd Krze- ściániná ná fwoię Sektę náwráćć niema *GroicPorz* h4; *CzechEp* 358; *WujNT* 342.

Wyrażenie: »sekta żydowska, zakonu żydowskiego« (1:1): *FalZiol* V 50v; Y či [*Koryntianie*] thakieź [...] byli zwiedzieni rozmá-

icie od fáłfzywych Apofołow. Niektorzy od wielomowney filo- zophiey/ á drudzy fektą zakonu Żydowfkiego. *Leop* NN6.

Szereg: »sekta albo odszczepieństwo« (1): który [św. Piotr] tak powiedział. Iż będą między wámi fáłfzywi wtyżcielowie/ ktorzy fkryćie w prowadzą Sekty álbo odsztzepieńftwá fłkodliwe *KrowObr* 137v.

W przen (1): odfołzcie precz błąd ludziám pofpolity/ [...] napiwfzy się iákíei fecty a choc opinjiéi/ przyłączyć się rás ku infzem náđ się zacnieifzem/ drugierás ku ftronie przeciwnyi. *MurzHist* H2v.

a. *Religia, w zasadzie niechrześcijańska lub obrządek chrześcijański nierzymskokatolicki (28):* *MiechGlab* **5v; Iákobitowie ábo Suriani co zá fektá kiedy odftąpili/ co trzymáią o kościele Rzymfkim. *SkarJedn* d6, 302, 306; TRzy fekty fą ktore fię z praw- dźwiwego Bogá iákoby go pewnie znály/ chlubią; Żydowfka/ Here- tycka/ y Turecka *SkarKaz* 274a, 274a marg, Oooo2d.

W połączeniu z przymiotnikiem od nazwy etnicznej wyznawców (1): Armanie kupci. Armenfka feкта. *MiechGlab* *6.

Wyrażenie: »sektę chrześcijańskie« (1): fą nie wielkie trzy na- rody/ álbo Sekty Chrześcijiáńskie/ iefzcze dáleko dawniey niżli Gre- kowie/ od Kościołney iedności oderwane / [...] to iest Ormiánie/ Iá- kobitowie álbo Suryani/ y Ethiopiánie *SkarJedn* 302.

aa. *Islam (17):* Niechce mi fię tu tego opuścić/ iáko Má- chomet/ co záczał fprofną tę fektę/ Anyołem fię fzczyćil *SkarKazSej* 699b.

sekta czyja [= wyznawców] [w tym: G pron (1), pron poss (1)] (2): y fpodobała fie tatarom [...] rada ona Sarracenow Także fobie ich fektę wybrali á nie żądną [!] infzá. *MiechGlab* 20; *RejAp* 82v; [Baczy téż to Turek/ iż gdyby te wlyżtki siły [...] w iedność Chrze- ściánie złączyli/ [...] żeby [...] go y wniwecz obroćić mogli/ y do vpadku Sekty/ y Monarchiey iego/ bez pochyby przywieść *GrabZdanie* B4v].

sekta czyja [= założyciela] [w tym: G pron (2), pron poss (1)] (3): czynił [*Mahomet*] w iáždy do poftrotnnych krolefstw/ zwláfzczá ktorzy iego fekty nie fłucháli *BielKron* 165v; Azáf to nie prawdá iż Máchomet álbo fektá iego [...] práwie iuz od tego czáfu roftoczyłá á práwie rozfłrzyżylá okrucieńftwo swoje *RejAp* 170, 82.

Wyrażenie: »sekta mahometowa (a. mahomecka)« [szyk 10:3] (13): *MiechGlab* **5v, 29, 30; *Machomeczka* feкта počęła fie 1313. *KłosAlg* D4; *Abowiem Arabowie, Tatarowie, Turkowie* kto- rzy nafladuią fekti Machometowej poźli z grubych ludzi *WróbŻołt* cc2v; [*Persowie*] Iężyká dziś Tátárfkiego iáko y Turcy wlywáią/ fektę Máchometowę trzymáią *BielKron* 267v; Turcia álbo Sárá- cenia/ nowy to lud do tych kráin przyfzedł z Tátárfkiego narodu/ fzczedfzy fie z Sáráceny/ przyięli fpołu fektę Máchometowę *BielKron* 269v, 267v, 448, 449v [2 r.], 455v, 457.

β. *Odstępstwo od prawowitej religii (238):*

Przen: W interpretacji Apoc 11/8-9: grzesznicy, wrogowie wiernych [czyja] (1): Iż fie sftáło trzęfienie wielkie ná ziemi/ [...] ták iż dziefiáthá część onego marnego á fprofnego miáftá ich So- domy y Egiptu/ tho iest/ zebránia á oney fekty ich/ mizernie vpadło *RejAp* 95.

aa. *Od religii katolickiej (198):*

aaa. *W okresie przedreformacyjnym, zwłaszcza wczesno- chrześcijańskim (62):* *BibRadz* II 138a marg; [*cesarz Justynus*] Arryany y Eutychiany s Konftántynopolá wypędził. Dowiedztyw- fzy fie Theodoryk Rzymfki krol/ który był thą fektą zárázon/ poftał do niego Ianá Papieżá/ áby záfię wroćil wygnáne káplány *BielKron* 162; *KOrnelius* Papież wiele piłá przeciw Nowácyanowi odszczę- pieńcy/ [...] w ktorey fekcie zwyciężon od Papieżá. *BielKron* 152v, 160v; *WujJud* 131; *SkarŻyw* 88, 537; Ponieważ to [*ksiądz kanonik*] wyznał/ iż do żadney/ z onych stárych/ fekty nie náležymy. *CzechEp* 97, 96, 97; *ReszPrz* 111; Przetoz nie fłuchaymy tych/ ktorzy ná ftrony y fekty odwodzą *WujNT* 104, 31, 50 marg, 104, 460, 2.*Petr* 2/10, Ccccc4v; Nie máfz áni było ná świecie żadney fekty/ ktoraby ná fwey prawdy świádecztwo ták wiele krwi rozláłá iáko wiará

Chrześcijańska *SkarKaz* 277a, 277a [2 r.], b; gdyż każda sektá [...] według ofobnego zdánia swego ináklzého Bogá ábo religią [...] tworzy *PowodPr* 28, 29, 38 [2 r.], 39, 41.

seкта czyja [= *zalożyciela*] (2): Konstáncyus pomowił áby był [*Ariusz*] ftrut/ przeto iego sektá był zárażon *BielKron* 155, 167v.

seкта czyja [= *wyznawców*] [w *tym*: *G pron* (3), *pron poss* (3)] (6): á [*adamici*] popiół miásto świętości nošili/ á náfpawłzy go w wino/ nowotnym kápłáncóm dawáli pié/ tákież tym ktorzy ná ich sektę przystáwali. *BielKron* 185; *BudNT* 1i3v; Gáiná nieiáki Arryan/ [...] miáł wielkie mieysce w Cefarzá [...]. Ten prošíł pilnie/ y vpomínáł się iáko zá wylugi fwoje: áby iego sektie dány był ktery košciól w miešcie. *SkarŻyw* 87, 57; Boć Arianowie y niektorzy inni heretycy [...] wiele krolow y Cefárzow y wczonych ludzi w swoiey sektie mieli *WujNT* 417; ktorzy [*heretycy*] żadnego świętego fwey sekty áni w ksiégách/ áni w káalendarzu vkázáć nie mogá. *SkarKaz* 277b.

W połączeniu z imieniem lub przymiotnikiem od imienia zalożyciela [w *tym*: *ai poss* (5), *G sb* (1)] (6): Aryufowá sektá/ iz Syn Boży w bołwye nye yeft yedney ifnołci z oycem/ wżyęła byłá moc nye tylko w Egipcye *KromRozm III* E3; Ná tym też Synodzye [*papież Nikolaus*] potepił sektę Berengáryowę *BielKron* 177, 156v, 157, 166; Przetoż brzydźimy się wlyżtkiemí Sektámi y błędy Artemoná *WujJudConf* 31.

W połączeniu z nazwą lub przymiotnikiem od nazwy wyznawców [w *tym*: *G sb* (18), *ai poss* (12), *sb w składni zgody* (1)] (31): Tego theż czáfu było zebránie duchownych przeciw sektom Sábélianom/ Donátyłtom/ y innym. *BielKron* 157; Augułtyn/ fluchał kazánia Ambrożeo Biskupá/ ná ktorým kazáníu dowodnie zháńbił á wniwecz obrocił sektę Mánicheow *BielKron* 160v; Przyfzedł do niego mnich Sergius/ ktery był wypędzon s Konstántynopolá dla sekty Arryáńkiey y Neftoryáńkiey *BielKron* 165; Tego czáfu sektá Adámitow byłá/ Bogu y ludziom brzydliwa *BielKron* 185, 150v, 156v [2 r.], 157, 157v (21); *WujJud* 213 *marg*, Llv, Nn3; *WujJudConf* 213; *StryjKron* 100; *WujNT* 724; Wlzákoż [*Jan św. apostoł*] zádáwa im [*kościółom katolickim w Azji*] przy tym też niedołkonáłość/ iz między sobá cierpieli sekty Nikolaitow/ y Báláámitow *PowodPr* 38, 31, 32, 55.

W połączeniach szeregowych (2): *KromRozm I* O4v; Lecz prawdziwie nic infzego nie rokázauie Pan tymi fłowý/ iedno áby się nikt nie czynił kácermistrzem/ to ieft wodzem y herfem iákichkolwiek sekt/ kácerstw/ y odzrzepieństw. *WujNT* 98.

Zwroty: »na sekty, przez sekty się rozerwać (a. rozrywać się)« [*szuk zmienny*] (2:1): Iedność obiecał Chrifus: w iedność się krolowie zebráli/ nie przez sekty się rozerwáli. *WujNT* 104, 1. *Cor* 11 *arg*; A naprzod košcioly wfchodnie od tego mieyscá y páłterzá/ iednego gdy odpádlý/ ná wiele się sekt rozerwały *SkarKaz* 40a.

»na sekty rozpraszać, rozsiekany« [*szuk zmienny*] (1:1): Znáki fáłzywych prorokow te fá. [...] Szofty; iefli/ iáko wilcy tágáią y rofprázáią ná rozmáite sekty/ ono ftdo/ ktore Pan Chrifus sobie zebrał w iedno. *WujNT* 31; Haeretycy iáko pši iádowici zli robotnicy, ná rozmáite sekty rozsiékáni. *WujNT* 689 *marg*.

Szeregi: »sekty i błędy« (2): *WujJud* 31; A między wczniámi Apofstolkimi znáydowny fte sekty rozliczne y błędy. *WujJudConf* 129.

»sekty i heretycy« (1): *Krolestwo rozdzielone*. [*Mar* 3/24] [...] ták się ofobliwie pełni w sektách y haeretykách. *WujNT* 136.

»nie sekta ani herezyja« (2): Wiárá Chrzešciáńska nie ieft sektá áni haerefia. *WujNT* 495 *marg* [*idem*] Ccccc3v.

»sekty i kacerstwo(-a)« [*szuk 1:1*] (2): Sekty y kácerstwá przeciw Pifmu Bożemu. (-) *WujJud* 31 *marg*; przez zbluźnienie świętego [*możemy rozumieć*] rozmáite kácerstwá y sekty bluźnierkie ich *PowodPr* 29. [*Ponadto w połączeniu szeregowym 1 r.*]

»sekty albo zbory« (1): Wypilánie kofciólá prawdziwego/ w khtorym ieft prawdziwe fzáfowanie fłowá Bożego/ A fład bywa poznánem od inych sekt ábo zborow ktorzy wymyflnyh [!] náuk náłláduią oprócz fłowá Bożego. *LubPs* B *marg*.

βββ. *O reformacji i ruchach ją poprzedzających (11)*: *KromRozm III* B6 [2 r.], C2 [3 r.]; *BielKron* 198, 219; Niechay Król Iego M. náfz Miłošciwy Pan/ z koždéy Sekty/ ktorých ieft rozmáitych/ á fobie przeciwnych w Polfzce dofyć/ naychytfrze Kácérze/ ná ten Argument wyládzi *OrzQuin* Aa4; *LeovPrzep* G2; *RejZwierc* 250v; *WujJud* 5, 16 [2 r.], 135, Llv; gdyż tákie zbory fá świádkámi wznánia y odłáczenia Košciólá Boże^o od infzych sekt y wymyflow ludzkich *WujJudConf* 220; *RejPosRozpr* b3; A iz każda sektá nie tylo swego vporu broní/ ále się też iedná z drugá frodze wádzi y niezgadza *SkarJedn* A3, 20, 36, 111; *CzechEp* 358; *NiemObr* 150; Tákiżby się fnađz człowiek befpieczniemy mogł żydowlkiego Tálmudu/ álbo Tureckiego Alkoranu/ wiáć/ niż tey to Aufzpurfkiey bálámuckiey Confessyey: z ktorey ták wiele sekt [...] po świecie vroflo *ReszPrz* 71, 99 *marg*; A co się tknie Nowych testámentow/ baczyli to dobrze/ iz się ich ták wiele námnóżyło/ że każda sektá má fwoy wláfny przekláđ Nowego testámentu. *WujNT przedm* 2, 444, 483, 509 *marg*, Bbbbbb4; Tákteż w R.P. Krzešciáńkiey/ te kielifzne/ winne/ mięšne/ y cieiefne sekty/ iáko fá/ Hułsitow/ Luteránow/ Waldenczykow/ y onym podobn [!]/ iz zá zániedbánie m lekárkim/ ciáło R.P. ták obśiádlý/ żeby ich [...] zrázu zbydź trudno *PowodPr* 37; tedy iáko Miniftrowie konfelią Augfpuřská ná wlyżtkie choć przeciwne sekty: ták Prokuratorowie náfzy práwo/ [...] ná wlyżtkie choć przeciwne caufi [...] náciágná *PowodPr* 64, 5 [2 r.], 7, 30, 33, 35 (18); Rořprofz P. Boże náfz wlyżtki zaráźliwe sekty/ áby przez nie nie tylo duže [...] ále y to náfze krolestwo świeckie nie ginęło *SkarKazSej* 688b, 674a; [*WujPos N 1584 II* 375; *ŚmigłAbsurda* 13].

seкта czyja [= *zalożyciela lub przywódcy*] [w *tym*: *G pron* (2), *pron poss* (1)] (3): po ftráćeniu Myńcarzá [...] zátáilá się byłá iefz-cze iego sektá między ludźmi w Niemcech *BielKron* 213v, 326v; *OrzQuin* 14.

seкта czyja [= *wyznawców*] [w *tym*: *pron poss* (6), *G pron* (4)] (10): *OrzList* h4v; Tego czáfu/ Záczyńála się nowá Sektá niektorých w Niemcech/ ktorzy powiádlí/ iz z bogiem częřto gadáli *BielKron* 198, 216v, 327, 387v; Czechowice lepak z tą sektá fwá/ á ná czymże więcej wšelká řiře/ mowy/ y pilánia swego fádzi/ iáko ná tym/ żeby Pánu Chrifufowi/ odiał to czym ieft *CzechEp* 337, 326; *ReszPrz* 68; *WujNT przedm* 2, s. 563.

W połączeniu z imieniem lub przymiotnikiem od imienia zalożyciela [w *tym*: *ai poss* (11), *G sb* (1)] (12): Tego látá rozniřlá się Sektá Zwyngliufzowá/ powfzem Krzešciáńřtwie *BielKron* 198v; W ten czás też zábit Andreanus Szchocki Kárdynał ná swoim zamku/ od iednego fláhcicá/ kthoremu był bráthá řpálił dla Luterowey fekthy. *BielKron* 226; Abowiem kłiefá Pracfy/ iz niechciáł nimi [*król Władzislaw*] Ianá z Rokician sekty dzierzeć/ przeto náń podburzyli pořpolity lud *BielKron* 327v, 199, 200, 204, 212, 217 (11); *RejAp* Dd.

W połączeniu z nazwą lub przymiotnikiem od nazwy wyznawców [w *tym*: *ai* (11), *G sb* (5)] (16): Sekta Wáldeńfká iednego miefzczániná z Lugdunu tego czáfu byłá *BielKron* 181v; Tego roku theż ozwála się sektá Antynomow/ przeciw ktorým Luter odpifał. *BielKron* 217, 181v *marg*, 208v, 217 *marg*, 223v, Llll3v; *BialKat* a2; *SkarŻyw* 374 *marg*; *CzechEp* 326; iednák te chude klępy/ one choć tłuřfze krowy/ to ieft sekty Huřowfká/ Luterfká/ Kálwińfká [!]/ infze z nich řplodzone/ poiádlý y potrawily. *PowodPr* 34, 30, 34 [2 r.]; Epikurfka to y Sáduceyfka niezbožność/ do ktorey náf sekty Luterkie wiodá *SkarKaz* 634b; Sektá Nowochrzešciáńka/ ábo ráczey pogáńfka/ wlfzędzie się rozřiewa. *SkarKazSej* 703a.

W połączeniu z przymiotnikiem od nazwy kraju (1): Iáko się tám [*do Węgieř*] iedno wdářły Sekty Czełkie y Niemieckie/ wlożył tám Turek nogę *PowodPr* 33.

W połączeniach szeregowych (3): iednák y w košciele řiřá řpofnych błędw/ sekt y kácerstw się námnóżyło *WujJud* a4; A te niezgody/ rozerwánia/ y sekty/ pewnym też fá znákiem Heretyctwá y fáłfzu/ y przekłetyy Synágoży řzátáńfkiey. *SkarJedn* 21, 19.

W charakterystycznych połączeniach: sekta(-y) antychrystowska, błędna (błędliwa) (2), diabłowa, dzisiejsza (2), morowa, nie-

szczęśliwa, niezliczone, nowa (4), przeklęta (2), rozliczne (2), rozmaite (3), różne (2), szkodliwa, zaraźliwa.

Zwrot: »na sekty rozerwać się, rozproszyć, rozerwany« (1:1:1): tak też [Bóg] niniejsze Kacerze/ na rozliczne języki rozdzielił/ y na rozmaite sekty rozpróżył OrzQuin 14; WujJud 132v; Bo żadne z nich [kacerstw] do dziesiąci lat nigdy ślaciecznie nie trwało/ ale wnet ná kilá fekt rozerwane było. WujNT 740.

Wyrażenia: »sekta heretykow« (1): Nieprawdliwie fektę Heretykow z Mnichy zrownywaie WujJud 213.

»sekty kacerskie« (2): tedy dawni Doktorowie SS. [...] przez rozdarcie fżaty Prorockiej/ przez suknią rofkroioną/ rozumieią fektę kacerskie PowodPr 55, 55.

Szeregi: »błędy i sekty« [szyk 2:1] (3): Kościół Powfzechny powinien [...] z tego Pimá przeciwnie błędy y fektę pokázowác y przewyciężác. WujJud 29v, 2; Od ktorey [głowy Kościoła] fie my namniey odchylic niehcemy/ y owfzem wfzytki błędy y fektę temu przeciwnie przez odrzucamy y ftofuiemy. WujJudConf 73v. [Ponadto w połączeniu szeregowym 1 r.]

»heretyctwo (a. herezyja) i sekty« (2): Tym heretictwo y nowe fektę potepifz/ iz [...] fucefsyey od Apoftołów niemaia SkarŻyw A4; WujNT 509. [Ponadto w połączeniu szeregowym 1 r.]

»sekty a (i) kacerstwa« (2): [szatan] ze wfzech ftron fłarał fie/ aby hydził tę prawdę Bożą. A iefli czym to ohydzenie czyni/ tedy temi Sektami á Kacersfwy WujJud 4v, Nn3. [Ponadto w połączeniu szeregowym 1 r.]

Jako ostatni czlon we współrzednym połączeniu wieloczlonowym: »i (także) in(sze) sekty« (2): Potym Nowokrzczeńcy vrosli: zaś Pikárci/ Szwenkfeldiani: także rozmaite y fzkodliwe ine Sekty. KuczKat a2; WujJud 131.

Wprzen (1): tak fie były nowych fekt koła rozbieżaty/ á Kátolicy zaś byli tak ożięblymi/ iz adwerfarze rozumieli/ że Papiestwo [...] w rychle vpáść miało. PowodPr 55.

ββ. O katolikach z punktu widzenia reformacji (też w takiej interpretacji 2.Petr 2/10) (4): Iz będą między wami fałszywi wtycielowie/ ktorzy potaiemnie wprowadzą Sekty fłkodliwe KrowObr 193v.

W połączeniu z przymiotnikiem od nazwy (2): Zás Láćinicy ponieważ tylko jednę Homoufiáńką fektę trzymáli/ á ktemu nie tak byftrych rozumow byli/ tak też nierowno mnien v nich Heretykow powftawáło. BudNT przedm c4; WujNT przedm 11.

Szereg: »sekty albo działy« (1): Nátzyniliście fobie [...] rozmaitych drábin/ y drzwi do niebá/ to iefł rozmaitych y fłk[od]liwych Sekt albo działow KrowObr 193.

γγ. W judaizmie (35): Leop Esth 8/17; RejAp 30v; Oni [tj. Chore, Datan i Abiron, buntownicy przeciw Mojżeszowi] fektę czynili rozrywáiąc lud Boży SkarŻyw 493; Dla tegoć ono Eliafz mowił ludowi Izráelłkiewi fektami záwiedzionemu: [...] PowodPr 40.

sekta czyja [= wyznawców] (1): on [tj. Mojżesz] ze wfzytkich ludzi ktorzy byli ná świecie nááłkáfwy y náciżfzy człek/ przeftzegł lud/ ktorzy byli záwiedli y ná fwá fekte [!] námowili/ aby wćiekáli od niezbożnych fektarzow [tj. Datana, Chore i Abirona] SkarŻyw 483.

Szereg: »sekty a (i) rozdziały« [szyk 1:1] (2): [Mojżesz] Nigdziefz frogóści wfętfzey nieużył/ iáko nád tymi oycy wfzytkich Heretykow/ ktorzy fie káplanom y wrzędnikom Bożym/ fprzećwiá/ y rozdziały á fektę czyniá. SkarŻyw 483, 483.

aaa. Ugrupowanie religijne w Judei w czasach Nowego Testamentu (15): (nagł) Sekty Żydowskie. (–) Po wdrczeniu Żydowlkim od Antyochá/ wfzczyły fie fektę troiákie v Żydow/ to iefł/ byli Fáyrzei/ Sáducei/ y Effei BielKron 118v, 118v, 119, LIII3; Sadducei, Ofobna fektá v židów/ ktrzi nic o zmartwychwfłaniu ciał náfzych/ áni o Anyeliech/ áni o duchách nie trzymáli Mącz 364a, 297a; Bo ná ten czas Ian przyfzedł/ gdy fie rozmaitych fekt między Izráelczyki námnożyło było CzechRozm 108v; WujNT 493, Act 26/5.

W połączeniu z nazwą wyznawców lub przymiotnikiem od tej nazwy [w tym: G sb (4), ai poss (2)] (6): BibRadz Act 5/17; Mącz 297a; Tá fektá Sáduceyka/ ktorą thu Ewányeliftá wfpomina/ był też ieden cech zakonnikow/ ktorzy fie też vdáli byli zá wymyflem fwoim RejPos 229v; WujNT Act 5/17, 15/5.

βββ. Chrześcijaństwo w czasach apostołskich, przez Żydów uznawane za odstęstwo od ich religii (13): BibRadz Act 9/2, 19/23; Według fektę [Act 24/14.] Iz Tertullus rzecznik Żydowlki/ wiaré Chrześcijańką nazwał fektą WujNT 495; Sekty dzisieyfze dármó fie tym ciefzą, iz wiaré Chrześcijańską Żydzi fektą názywáli WujNT 509 marg, Act 24/14, 28/22, s. 509, Bbbbbb4.

W połączeniu z nazwą wyznawców [w tym: G sb (2), ai poss (1)] (3): otofz my teras tego mężá zaráżáiącego vchwyćili/ ktorzy [...] iefł wodzem ku tey fektie Názareńkiewy KrowObr B2v; Náležliimy tego człowieká zaráżliwego/ y wfzczynáiącego rozruch między wfzytkimi Żydy po wfzytkim świećie/ y herftá fektę Názareńczykow WujNT Act 24/5, s. 509.

W połączeniu szeregowym (1): przeto S. Páweł odpowieda/ iz [chrześcijaństwo] nie iefł żadná fektá/ áni haeretyctwem/ áni ofzczepieńftwem. WujNT 495.

Szereg: »herezyja albo sekta« (1): iz wiára Chrześcijańka od Żydow y niewiernikow názwana iefł haerefią ábo fektą Názareńczykow WujNT 509.

γ. Odlam reguły zakonnej (2): Minoryte Mnifzy ná dwie fie Sekcie rozdzielili y rozfárgnęli pofwarzywfzy fie. KrowObr 137; BielKron 198.

δ. Szkoła filozoficzna (9): Familia Philosophorum pro Sectis, Roty/ Sekty. Mącz 117c, 71a.

sekta czyja [= założyciela] (1): Sektá była iego [Pitagorasa] fprofa/ ábowiem pokládał ludzkie dufze pofofu s ciałem vmierác BielKron 121v.

sekta czyja [= kto do niej należy] (1): Cynici, Sektá była Philosophów którym fie nic nie podobało/ káždyey rzeczi s vragániem przigániáli Mącz 76c.

W połączeniu z przymiotnikiem od imienia założyciela (3): Tákże y dziś nagorfzy ludzie chcą pokorną twarzą fwoie złości zákrywác/ íci byli fektę Epikurkiewy/ bo nie wierzyli dufzy po śmierci żyć BielKron 118v; Pyrrho Imię niektórego Philosophá Elidenskiego od którego fektá Pyrrhonicorum. Mącz 334b; Przetoż ich Apoftoł nápomina/ aby fie ftrzegli tak fałszywych Apoftołow/ iáko y Philosophow fektę Plátonowej WujNT 693.

W połączeniu z nazwą lub przymiotnikiem od nazwy wyznawców (2): Mącz 512d; dobre y infze fubtylne/ od Mędrców [...] podáne pimá [...]: bądź Prokurat [...] bądź Philozoph/ w Sekcie Akadémikow/ Peripátetykow/ y Stoikow co nagruntownieny vfundowány GostGospSieb +2v; [o których dobrodzieyfłwach Seneká wielki Philosoph fektę Stoickiey [...] nápił SenekáGór 8.]

[Z punktu widzenia nacechowania emocjonalnego „sekta” w znac. 1.a.a. (bez aa. i δ.) jest określeniem neutralnym, w pozostałych znac. w zasadzie pejoratywnym.]

2. [Podział, niezgoda, antagonizm: Bo kto ieden naród podnośi/ á drugi zámiátá/ tám nietylko że fie Pan krwi fwéy vwodźic dawa/ że miłiue dzielnice/ fektę czyni [...]: ále to druga/ ten naród którego fám pan podnośi/ iuz fie ztąd vnośi/ iuz hárdźicie CerGór 165.]

Synonimy: 1.a. heretyctwo, herezis, herezyja, kacerstwo, odszczepieństwo.

LWII

SEKTARSKI (1) ai

e prawdopodobnie jasne (tak w sekta); a jasne.

sg m N sektarski. ◇ [pl D sektarskim.]

Sl stp, Cn brak, Linde bez cytatu.

Przymiotnik od „sektarz”; będący heretykiem, odszczepieńcem: Haeresiarcha, Haereticorum princeps – Wodz fektarski. Ca-
lep 470b.

a. [Z punktu widzenia wyznawcy zachodniego chrześcijaństwa, katolika:

Wyrażenie: »minister sektarski«: Pokręcił ten Argument o Figrach y Znakach/ mozgi Miniftrm Sectarkim StefanOdpór C.]

Synonimy: heretycki, heretyczny, kacerski, odszczepienny, odszczepieński.

LWił

SEKTARZ (53) sb m

e jasne; [-ärz]; -ärz- (52), -arz- (1); -ärz- : -arz- PowodPr (2:1). sg [N sektarz.] ◇ V sektarzu (2). ◇ pl N sektarze (34). ◇ G sektarów (9); -ów (1), -(o)w (8). ◇ D sektarz(o)m (2). ◇ A sektarze (4). ◇ I sektarzami (1). ◇ V sektarze (1).

Sl stp brak, Cn s. v. sekta, Linde XVI – XVIII w.

Odstępca od prawowitej religii; haeresiarcha, haereticus Cn [sectarius Łac śr] (53):

a. Od religii katolickiej, zwykle o twórcach i zwolennikach reformacji, innowierca (52): żeć w fłárożytnym Kościele Krześcijankim było Sektarzew dołyć/ ále z dżifieflyzmi niemáią co czynić LeovPrzep G3v, G3 [2 r.], G3v; WujJud 4v; RejPosWstaw 143v; NiemObr 22; Lecz my nie żądamy od fektarzew rzeczy im niepodobney/ áby pokazáli że było siedm tysięcy ludzi fekty ich ná on czás/ gdy fie nowy ich Eliafz ná świát vkazał WujNT 563; Iż Páweł S. pozdrawiając wielu innych w Rzymie/ Piotrá ś. nie wfpomina/ fład dowodzą fektarzew/ iż Piotr nigdy nie był w Rzymie. WujNT 575; A ták błędzą fektarzew/ kiedy mowią/ żeby fię tym co wblizáło zafludze męki Páńkiew/ kiedy ták iey fikutki wczynkom náłzym bywáią przypifowane. WujNT 794; Niech fię tu záfwtyszą fektarzew/ ktorzy mowią/ iż wfzytko otrzymawamy y bierzemy od Bogá przez fámę wiarę. WujNT 823, 307, [405], 460, 563 [2 r.], 568 (26); PowodPr 38 [2 r.], 39.

sektarz czyj (1): iż [Luter] miał do siebie ty wády: iż rad fwą ftronę zdoził/ á fwych fektarzew złé rzeczy y poftępkí rad fłodził BiałKat 163v.

W połączeniu z przymiotnikiem od nazwy wyznawcy (1): A tym zaś z te⁸⁰ [ksiądz kanonik] nie wynidzie co nam zádáie/ mowiac A ci fektarzew Nowokrześciefcy ták to lepak opákuią. CzechEp 346.

[W połączeniu szeregowym: pośiał też on [szatan] między tym naśienim [dobrym] naśienie złośliwé/ [...] z którego wrośli kácérzew rozmáici/ deſperaći/ [...] zaś wrośli niezgodnicy/ zazdrośnicy/ od-fzczepiefcy/ Sektarzew/ y rozmáici zbródniowie/ Pyfzni/ nieczyści. BiałPos I 250 (Linde).]

Wyrażenie: »sektarzew dziefiejszy« [szyk 4:4] (8): Błogofławieni ktorzy nie widzieli á wwierzyli. Co profito ieft przeciw dziefiejszym fektarzew WujNT 777; Iákoż tedy fektarzew dziefiejszy/ nie będą ſpráwiedliwi/ śmieią pewnie wierzyć iż będą zbáwieni WujNT 806; A wády dziefiejszy fektarzew ſpieráią fię/ iż człowiek nie ma nic dobrego czynić dla zapláty wieczney WujNT 848, 730, 777, 804, 808, 827.

Szeregi: »heretycy i sektarzew« (1): To mieyfce Apoftołkie iáwnie potępia haeretyki y fektarzew wfzytkie WujNT 560.

»sektarzew, (i) kacerzew« (2): Wfzyfcy Sektarzew y Kácerzew ná tego Antykryftá záfwe bili/ ále nic niewygráli WujJud 8; WujJud-Conf 11v.

»odszczepiefcy, sektarzew« (1): Czuyćieź fię odfzczepiefcy/ Sektarzew mizerni: Ludzie zápamiętáli/ ludzie nowowierni. KlonWor 11.

Jako ostatni człón we współrzędnym połączeniu wieloczłonym: »i ini (inszy) sektarzew« (2): Radbym áby cię tu teraz twoi przyáciele/ Sztánkárowie/ Fryczowie/ Krowiefcy/ Alexándrowie/ y ini Sektarzew/ fłucháli OrzQuin G3; LeovPrzep G2.

b. [Z punktu widzenia przedstawiciela reformacji: Ten to ieft fektarz/ ktorzy rzkomo o rzeczy Bófkiew mowi/ ále o niey nie mowi fłowy Bożemi/ ále fłowy fwoiemí/ á fłowo Boże kręci y wywráca. PiotrGonTrzech 3v, 3.]

c. W Starym Testamencie buntownik przeciw kapłaństwu Mojżesza (1): on [Mojżesz] w wfzytkich ludzi ktorzy byli ná świecie

náłáfkáwfy y náciźfy człek/ przeſtrzegł lud/ ktorzy [Datan, Chore i Abiron] byli záfwe dli y ná fwą fekte náowali/ áby wćiekáli od niezbożnych fektarzew SkarŻyw 483.

Synonimy: heretyk, kacarz, oderwaniec, odszczepieniec.

LWił

[SEKTATOR sb m

Tekst nie oznacza pochyleń; e oraz a prawdopodobnie jasne (tak w sekta).

pl G sektator(o)w. ◇ I sektatory.

Sl stp, Cn, Linde brak.

Członek sekty (arianin o tzw. komunistach morawskich) [sektor Łac śr] [czyj]: Abowiem oni to, [...] co słowem Bożym zganić chcą, aby nikt z Jezusowych prawdziwych sektatorów nie trzymał albo imienia, albo domu, albo własnej rzeczy nie miał, sami trzymają TraktKom 321.

Szereg: »uczeń i (albo) sektarzew«: iżby zawał i trwóg niepotrzebnych nie czynili w sumniefch chcącym być uczniami i sektatory Jezusowymi prawdziwymi TraktKom 328, 327.]

LWił

SEKTKA (1) sb f

N sg sektka.

Sl stp, Cn brak, Linde XVI w.

Dem. od „sekta” ‘wspólnota, grupa wyznająca zasady wyodrębniające ją od pozostałych’: Sectula, Rotká, fektká. Mącz 384d.

LWił

SEKTMISTRZ (1) sb m

A pl sektmistrze.

Sl stp, Cn, Linde brak.

Przywódca sekty (tu o przywódcach buntu przeciw kapłaństwu Mojżesza): A nietylko famy fektmistrzew: ále y one pány/ ktorych było dwieście y pięćdziefiat przednich ludzi [...] ktorzy kádziefnieć Kápláńfką brác w rękę z nimi śmieli/ pozábijał P. Bog SkarŻyw 483.

LWił

SEKUNDA (3) sb f

e jasne.

pl G sekund (3). ◇ [I sekundami.]

Sl stp, Cn brak, Linde XVII w. w innym znaczeniu.

Sześdziefiáta część minuty (3):

W połączeniu z liczbą (3): Roku/ iáko zdawná liczą/ ieft dni trzy fta fześdziefiát y pięć/ godzin pięć/ minut pięćdziefiát y pięć/ fecund dwánaście/ wedle Ptolemeufá Oczko 29v, 29v [2 r.]; [iż Rok od Iuliuſzá Cefarzá poftánowiony dłuſzy był dzieśiáćią minut y 44. fecundami iedney minuty GrodzPopr 6; który [kalendarz juliański] iż nád Alphonfów rok/ wiefzy ieft Minut 10. y Secund 44. iedney godziny: przeto fie dżiało/ iż aequinoctium, to ieft/ zrównanie dnia z nocą/ ták wielá Minut/ y ták wielá fecund/ ná każdy rok/ ná zad od fwego włáfnego kréfu wfłępowáło. ŁaszczPróba 33].

LWił

SEKUNDANIJA (1) sb f

A sg sekundaniją.

Sl stp, Cn brak, Linde XVI w.

Sekundowanie, wtórowanie nauczycielowi w śpiewaniu: Pożytecznyyfláć yeft dáć ná wyełkwe myefce fyná ná náuki/ niź go w myáfteczku przy Bákalarzu báwić/ kędy fie yedno ná rybáldią álbo fekundánią fadzi/ á o náuki nyedba. GliczKsiąż M.

LWił

SEKUNDINA (10) sb f

Tekst nie oznacza pochyleń; a prawdopodobnie jasne (tak w -ina).

sg *N* sekundina (5). ◇ *G* sekundiny (3). ◇ *A* sekundinę (2).

Śl stp, Cn, Linde brak.

Łożysko płodowe [blona, w której się dziecię rodzi, łożysko – secundinae Cn] (10): Nakoniecz iestliby za takowemi rozmaytemi pomoczami: niemogła onego łożyska pozbyć, Tedy iuz dać wżytkiemu pokoy/ owa tak łama Secundina ogniije *FalZioł V 26v, I 10d, V 25v.*

Szeregi: »sekundina to jest łożysko« (5): Dwanafty znak ciężkiego rodzenia: z frony Secundiny, to iest Łożyka/ á to gdy nie-richo wychodzi z niewiały *FalZioł V 18a; SEcundina/ to iest Łożyko, iest rzecz fwiadoma wżytkiem babam y paniam rodzącym/ popolicie z dzieciątkiem wychodzi FalZioł V 25, IV 27a, V 16, 25.*

»macica albo sekundina« (2): Takieź gdy macica albo Secundina dla mdłofci przed czałem fie przerwie/ tak płodu zatrzymać nie może *FalZioł V 30v, V 32.*

LWil

SEKUTNY (1) ai

Teksty nie oznaczają é.

sg *f D* sekutn(e)j. ◇ [*A* sekutną.]

Śl stp, Cn brak, Linde XVI – XVIII w.

Złośliwy, klótlivy, zły: Zaden tam nie żałował tey śmierci okrutney: Káždy mowił; Bog pomoż tey Bábie fekutney: Ktora zabiła iáko iedná Amázonká Tego lkażęc ludzkiego *KlonWor 44.*

[*W połączeniu szeregowym:* Miał ten Oetá żonę Hekátę/ niewiaftę zlą/ fekutną á okrutną *HistTroj A6v.*]

LWil

SEKWELA (3) sb f

sekwela (2) *UstPraw, KlonWor, sekwella* (1) *SarnStat.*

Oba e jasne; a prawdopodobnie jasne.

sg [*N* sekwella.] ◇ *A* sekwelę (3). ◇ [*I* sekwellą.]

Śl stp brak, Cn notuje, Linde XVI – XVIII w.

Następstwo, konsekwencja [sequela – przydatek Calep; następowanie, nastąpienie – sequela Cn] (3): Ktore pozwolenie Połłow Zyemkch ná rozdzyał ten Woienny ná ten rok tylko wczynione/ Stánu Rycerłkiemu wblizenia żadnego niełc nie ma. Ani tę Sequele czynić żeby miał być rozdwaian ná potym *UstPraw K3v [idem] SarnStat 117;* [zła by tho sequella, aby na relację woznego abo ktorego kolwiek wrzedv myal ktho ymyenye straczycz, nye bendącz nygdy o nye pozywan *ZapSqdKraK 91; AktaSejmikPozn 1587/49; BronApokr 334].*

Zwroty: [»w sekwellę iść« = być traktowanym jako coś, zaliczać się do czegoś: w których [ciężkościach] z załością żadaiać łalki i wfpomożeniá/ lud którego dolegały/ [...] zawoływał modlitwę [!] popólita/ ná który iłz tész i cały dzień nic nieiedząc trawili/ zwali tenże dzień poftem [...] (wżakże ten poft w fequelle niezdeł) *MurzNT 40 (Linde).*]

»sekwelę (Ina potym) przywozić« = tworzyć *precedens, powodować kontynuację; przén: robić co stale [szyk zmienny] (1):* Gdy kto bywa godnością wczczon wrzędową [...] Ciemięży Panu fwemu poddáne narody/ Wymyśla więc fortele tákie y owákie: Winy/ depáktácie/ pámiętne/ y sofze *A* przywoźi w Sequele niepowinne grofze *KlonWor 18;* [Ten tedy sposób ratunku i obrony a pomocy naszy nazdrowszy ná ten tylko raz, w żadną sekwelę takowego postępku ná potym nie przywoźąc, uradziliśmy i naleźli u siebie *AktaSejmikPozn 1577/29].*

LWil

SEKWELLA cf SEKWELA

SEKWENS (3) sb m

Teksty nie oznaczają é.

sg *N* sekwens (1). ◇ *G* sekwensu (1). ◇ *I* sekwens(e)m (1).

Śl stp, Cn brak, Linde XVIII w.

1. Następstwo, konsekwencja, skutek [sequens Łac śr] (2): *A Tu pátrzay iáko to nadobnym fequensem idzie. Bo s pychy przypada zbytek á obźárltwo/ á z obźárltwá záfię co napiękniefzy klenotek opilftwo sprofne á oźráłftwo. RejZwierc 61, 68v; [ListyPol II 1548/19; Bo z niego złotych siedmkroć dziesięć wzięła, Co jej prawego dziewictwa probował; Ale się tam snadź namniej nie zmordował: Zastał tak u niej furtę otworzoną, [...] Wypadł, jakoby tam nigdy nie postał, dobrze, że jeszcze sekwensu nie dostał [tj. nie zaraził się chorobą weneryczną] *Otwin(?)Erot 94].**

2. Następstwo zdarzeń, działań (1): *Bo iákoć fie [lakomstwo] zákrádnie zá fkorę do kości luż wierz mi muśiłz chodźić záwždy nań we mdłofci. [...] Bo nacieżey fzuprynę v worká pirwfzego Záwiązác/ iuz ten fequens áż do ofłátniego. RejWiz 191v.*

LWil

SEKWESTR (6) sb m

sekwestr (5), **sekwiestr** (1); *sekwestr RejWiz, BielSpr, PaprPan, WujNT, SarnStat; sekwiestr BielKron.*

Oba e jasne.

sg *G* sekwestru (1). ◇ *A* sekwestr (2). ◇ *I* sekwestr(e)m (1). ◇ [*L* sekwestrze.] ◇ *pl A* sekwestry (2).

Śl stp brak, Cn notuje, Linde XVII (z Cn) i XVII(XVIII) – XVIII w.

1. Przyjęcie majątku w zarządzanie (często czasowe) w celu zabezpieczenia roszczeń; sequestrum JanStat, Cn; sequester, sequestratio Cn [sequestrum Łac śr] (5): wftáwiamy [...] aby takowy ná wżyftkich dobrách fwych [...] byli karáni [...] którzyby monię/ cenfury/ áłbo wblizenia y fequeftry dla niezápłácenia penfy od kogóžkolwiek dánych dopufczáli áłbo exequowáli *SarnStat 924.*

Zwroty: »dawać do sekwestru; podać w sekwiestr« (1;1): *A w tym iednacze miedzy imi rozięli to do dwudzieftu lat/ podawfzy w fekwieft dzierzáwę [powiatu]. BielKron 363v; A Regeftrá ktemu były piłáne/ wiele częgo było/ á co czyiego dawano do Sequeftru Chorażom *BielSpr 15.**

[»trzymać w sekwestrze [od czego = od kogo]«: zlečili to Stároście Nakielłkiemu/ aby mocą wżyftką wiechał w te tam dzierzáwy/ ktore fá w Stároftwie iego/ y trzymał ie w fequeftrze od Rzeczęypop(olitej) *BielKron 1597 668].*

Przen (2):

Zwroty: »podawać jako w sekwestr« (1): *A kto záfię złościwym ná they probye będzyc/ Ten iuz z onym wygnáncem tu niłko oliędzyc. Otoż dużę niewinną w Máieftatu fwego/ Podawa iáko w fequeftr do ciála márnego. RejWiz 117.*

»w sekwestr wziąć« (1): *Aleć to ná wżytek fwiát iuz w fequeftry wzyęli/ Ze tylko łamy pány thák flawie poczęli/ A żadnego chudzika ftokroć męźnieyfzego/ Nie wfpomniá *PaprPan Gg.**

2. Ktoś, kto pośredniczy w zarządzaniu czymś; przén (1):

Szereg: »sekwestr i pośrednik« (1): *Y przetoż Hieronym/ Ambroży/ Grzegorz Niffeńki/ y Chryfoftom ś. zowiá kápláná fequeftrém i pośrzednikiem Bogá y ludzi *WujNT 634.**

LWil

SEKWESTRACYJA (1) sb f

A pl sekwestracyje.

Śl stp, Cn brak, Linde bez cytatu.

Zajęcie majątku do tymczasowego zarządzania [sekwestr, odłożenie spornej rzeczy albo osoby do ugody – sequestratio Cn]: áłbo którzyby nápominańia/ kłátwy/ prokuracie/ fequeftrácie przeciwo opátrzeniu [...] którąkolwiek mocą dáné przyięliby/ [...] tácy winom opilánym niech będą podlegli *SarnStat 194.*

LWil

[SEKWESTROWAĆ vb pf

inf sekwestrować.

Śl stp brak, Cn notuje, Linde XVII w. (z Cn).

Dać komuś w czasowe zarządzanie; sequestro aliquid alicui dare, sequestro ponere Cn [sequestro – k wiernej ręce dawam k

wiernoręcznikowi *Mącz* 384c; do wiernych rąk co dać, w dobre ręce – *sequestro Cn*] [co]: wszakóż wczas mieć/ á lécząc fye/ nic infzého nie czynić bårzo rzecz iest mądra: ále fequeftrować á odlogiem puścić wfzytki prace/ kłopoty/ práwá/ reyeftry *OczkoPrzymiot* 132.

Cf [SEKWESTROWANY]]

LWil

[SEKWESTROWANY *part praet pass pf*

N sg f sekwestrowaná.

Sl stp brak, *Cn* notuje, *Linde* brak.

Uwolniony od wszelkich prac przez przekazanie ich do czasowego wykonywania komuś innemu; in sequestro depositus, sequestro positus Cn [od czego]: Po iedzeniu, przy którym frásunku práwie nic być nie ma, owszem przez wszystek ten czas lékárstwá, niech głowá tak vprzátioná, y od prac sequestrowána będzie, áby nic inszého iedno zdrowie przed oczymá máiąc, namniéy w się myśli áni discursów niepotrzebnych bráá. *OczkoPrzymiot* 78.

Cf [SEKWESTROWAĆ]]

LWil

SEKWIESTR *cf* SEKWESTR

SEKWINO (1) *sb n*

N sg sekwino.

Sl stp, *Cn*, *Linde* brak.

Wino wytłaczane z osadu, mętów: Faecatum vinum, Quod e faecibus est expressum – Sekwino [być może błąd, *cf* SEK] *Ca-lep* 405b.

LWil

SELCA (3) *sb m*

e jasne.

pl N selce (2). $\diamond$ *I* selcami (1).

Sl stp notuje, *Cn* brak, *Linde* XVIII w.

Posłaniec, wysłannik (3): W Mázowfzu Selcami zowá ái Rękoymie których posyłáią. *SarnStat* 676; y onéy rzeczy Aktcia w którój rękoymie álbo Selce posłáni fá zgwałceni/ vtráćić y w niéy przeládzon y wzdan być má *SarnStat* 1174, 1174.

LWil

[SELEUCYJAN *sb m*

N pl seleucyjáni.

Sl stp, *Cn*, *Linde* brak.

*Członek sekty z IV w. o nazwie utworzonej od miasta Seleucja w Azji Mniejszej: Ze niepotrzebá krztu wodne⁹⁰ tak Kálwin w Infytucyach/ á przed tyliácem lath Seleuciani/ Herminiani kácerze vczyli. *WizFateczDucha* E2v.]*

LWil

[SELISZCZE] *cf* [SIEDLISZCZE]

[SEMINACYJA *sb f*

G sg a. pl seminacyj(e)j.

Sl stp, *Cn*, *Linde* brak.

Zasianie, wysianie [*sianie, siew, siewba – seminatio Cn*]: A wszakoż, iż rędzinne role, znaczy się, iż pszenic troché więcej się rodzi, a może śrzednim urodzajem szacowác urodzaj na kóp 800, [...] prosa kóp 30, konopi seminacyjey 2 *LustrSand* 62.]

LWil

SEMINARYJUM (1) *sb n*

Teksty nie oznaczają é; a jasne.

[*sg G* seminaryjum.] $\diamond$ *pl* [N seminaryj(a). $\diamond$ *G* seminaryj.] $\diamond$ *A* seminaryjã.

Sl stp, *Cn* brak, *Linde* w innym znaczeniu.

*Szkola założona przez instytucję kościoła (zwłaszcza katolickiego) do nauczania głównie duchownych: Ten [papież Grzegorz XIII] Nowe szpitale/ Seminaria, Collegia [...] wielkim nakładem założywfzy/ [...] tego Miáftá wfpaniáłość práwie oświecił *Resz-Hoz* 134.*

Wyrażenie: [»seminaryjum kościelne (a. kościoła Bożego)«: HerbOdpow Cc2v marg; Dla seminarium kościoła Bożego [...] aby kolekty na szkoły już były od pp. patronów bez dalszej odwołki składane i kolektorom oddawane AktaSynod III 83.]

*Szereg: [»seminaryja i szkoły« [szyk zmienny]: y im dáley tym więcej [papieżnicy] iedność fwą prowadząc/ wfzędzie Seminarýa y szkoly fwe rozfzerzáią *PowodPorozum* E4; Z strony zakładánia szkoly y femináriy Greckiego y Słowieńkiego ięzyká/ także áby im wolno bylo Drukárníe fwoie mieć *BronApokr* 56.]*

LWil

SEN (876) *sb m*

-e- (452), -ę- (3).

e jasne.

sg N sen (170). $\diamond$ *G* snu (120), sna (2); -u : -a *BierEz* (1:1), *OpecŻyw* (5:1). $\diamond$ *D* snu (3), snowi (2); -u *KochPs* (2); -owi *Wiszn-Tr*; -u : -owi *Mącz* (1:1). $\diamond$ *A* sen (284). $\diamond$ *I* snem (44); -em (4), -(e)m (40). $\diamond$ *L* śnie (93), snu (1) *LubPs*. $\diamond$ *V* śnie (1). $\diamond$ *pl N* sny (39). $\diamond$ *G* snów (34); -ów (3), -(o)w (31). $\diamond$ *D* sn(o)m (4). $\diamond$ *A* sny (65). $\diamond$ *I* sny (7). $\diamond$ *L* snach (4) *BielKron* (2), *HistRzym* (2), śni(e)ch (3) *Glab-Gad*, *SeklKat*, *BibRadz*; -ách *BielKron* (2), -ach *HistRzym* (2).

Sl stp, *Cn* notuje, *Linde* XVI – XVIII w.

1. *Spanie, stan, w którym człowiek śpi; somnus HistAl, Vulg, PolAnt, Mącz, Cn; sopor Mącz, PolAnt, Vulg, Cn; dormitio, quies Cn* (361); *PatKaz* III 111v; nienayduią miedzy zioły żadnego ktore by mogło fen stracony prziwrocić człowiekowi iako *Lactuka* częfto iedzona na noc *FalZiol* I 74a; ábowiem tho [korzeń pokrzykowy gotowany w winie] iest dobre lekarfthwo tym czo fen ftiracili w niemoczach gorących *FalZiol* I 87a; [w lipcu] iedz floniny/ parzenia nie żyway/ flufznego fnu żyway *FalZiol* V 47v, †††, I 65c, 71a, 74b, 95b, V 75v; *LubPs* dd2v; *Sen* wdzyęcna rzecz. *RejWiz* 31 *marg*, 120 *marg*, 120v *marg*, Cc4v, Dd2v, Dd3; *Leop Eccli* 42/9; *BibRadz* I 418c *marg*; *BielKron* 120v; *Obrepsit mihi somnus, Napadł mie fen/ Z nienacká mie obfzedł. Mącz* 352b; *Consopio, id est, totus sopore obruor, Wielmi mie fen morzi/ nie mogę fie fnu álbo fnowi* odyác. *Mącz* 402d, 277c, 402c, 433d; Kiedy pocznie świtáć á czas zdrowy iest/ wftań: iefli podeżrzány/ mozeft niewftáwáć/ ále nie fpi: ábowiem on fen bårzo fzkodzi rozumowi *SienLek* 11v; iefli fpác niemozeft/ á nie iaday częfto áni wiele płódzifczku: ábowiem tho fen kázi *SienLek* 56, 4v, 56 *marg*, T[tt]; Y przetho w pífmie świętym náfzá śmierć fpániu iest porowuána [!/] y do fnu iest przypowiedzianá *BialKat* 233v, 233v; *CzechRozm* 16, **7; Przeto ftzedz tego co napilniéy trzebá/ áby fen táki więcéy niezáwádził/ niź óná chorobá/ ná kthórą fye léczy: á fnu łatwie fye wftrzeże/ iefli namniéy potráwami fye obciáży *Oczko* 18v, 23v, 27v, 28, 31v, [43]; *KochPs* 191; [*Szymon Szupnik*] Ná dni swiát vroczyftych przez noc y dzień cáły/ podniofwfzy wzgoré ręce/ ná modlitwie/ fnem y pracą nie zwyiężony/ ftawał. *SkarŻyw* 31; [*Maria z Egniej*] *Snu* cielefne⁹⁰ bårzo málo żywáá: rzadko fię ná łofzku fwym/ ná ktorým nic nie bylo okrom flomy/ kładlá *SkarŻyw* 581, 244, 252, 560, 580; *SNie*/ który vczyzf vmiéráć człowieká/ Y okáziuief fmak przyfzlégo wieká. *Vłpi* ná chwile to śmiertelné ciáło *KochFr* 56, 56; *Klon-Żal* D; *Sen* v profłaków przyymie y złé poftánié. *KochPieś* 18, 18; *KochSob* 60; *KochTarn* 77; *Wdzięcna biéfiádá/ niecháy fny miękkié hámuie/ Wfzák fye zás potym tego fnádno powetuie. PudlFr* 74, 66; *GórnTroas* 34; *Przetom* ia záłóści *Pelen* iest/ zá złości/ *Sen* mnie ciéfzy málo *GrabowSet* O2, Hv; *LatHar* 72; *SapEpit* A3v.

sen czýj [w tym: *pron poss* (5), *G sb* (1), *ai poss* (1)] (7): *Lekarzftwa* naprzeciw ftroceniu fnu dziecinne⁹⁰ *FalZiol* V 42; *LubPs* R2; *Leop Prov* 6/9; *BibRadz* *Prov* 3/24; *BialKat* 233; *ArtKanc* T5v; *SkarKaz* 551a.

W przeciwstawieniu: »sen ... obudzenie« (1): Rżázánié człowieká/ fnu iáko y obudzenia potrzebuie *SienLek* S[ss]4v.

W porównaniach (7): *RejPs* 107; *LubPs* R2, T6, gg6v; *KochPs* 118; O iáko/ dufzá moiá/ ieft wżgárdzona/ [...] Iák zgáflá/ á iey flawę złość ftłomiá/ By fen/ co z siebie źrzenicá złożyłá. *GrabowSet* Q2; Wiefz/ zem z źiemie ftworzony/ Podley/ wilgotney/ ćiemney/ Więc w náturze nikkęzney/ Iák fen/ błád rozmnożony *GrabowSet* S2.

Przysłowie: Sen iefth obraz fmierci *BielŻyw* 137; *Mącz* [169]b; nie mylili oni [wierni *Starego Testamentu*] nic o dálekicy álbo nie-rychley zapláćie/ ále ták to rozumieli iákoby dziś: Bo śmierć fnem zwáli *GrzegŚm* 38; *BialKaz* D3v.

Frazy: »sen (z)morzy (a. umorzy), morzony; snem pomorzyć (a. umorzyć), być morzon, zmorzony; (z)morzenie snu; zmorzony ode snu« = *consopitus, invasit sopor, obrui sopore, obrutus a. victus somno, soporare, Mącz; somnus opprimit, urget somnus a. sopor Mącz, Cn; ductus somno Vulg [szyk zmienny] (12:1;2:1:8;2;1): GlabGad* L2v; ábowiem iuz fą zemdláły powieki moie dla zmorzenia fnu ták iż iuz y wolanie moie práwie kniemu wftwa. *RejPs* 112v; A nieináczey iáko ftroż zmorzony fnem oczekáwa dniá przychodzącego ták też fercá náffe oczekawáią łáfkáwego wfpomożenya twego *RejPs* 197; Vmorzył tedy Pan Bog Adámá fnem *BielKron* 1v, 67v; Somnus me opprimit, Sen mie morzy. *Mącz* 321b; Obrutus somno, Záfnał/ zmorzony fnem *Mącz* 362a; Sopor, Sen/ morzenie fnu. *Mącz* 402c, 402c [2 r.], d [2 r.], [497]c, 508c [2 r.]; *GórnDworz* H8v; *CzechRozm* 170v; *KochPs* 118; Y legł [Zyżara]/ á mocnym fnem zmorzony/ fpał pod onjm płázczem. *SkarŻyw* 560; *KochFr* 75; *BielSen* 6, 19; *ArtKanc* T13; *LatHar* 598; *WujNT Act* 20/9; *SkarKaz* 7b; Teraz prawdźiwie czuię/ y znam to ná iáwi/ Drogi Oycze/ iuz mię fen morzony [= *morzący*] nie báwi. *SapEpit* A3v.

»ociążył sen; snem o(b)ciążony« = *gravatus somno PolAnt, Vulg; sopor cecidit PolAnt (1;2): A Piotr i ci ktorzy z nim byli [z Jezusem na górze]/ byli fnem obciążeni MurzNT Luc* 9/32; Gdy tedy fłonce záchodziło/ ociążył fen Abrámá *BibRadz Gen* 15/12; *WujNT Luc* 9/32.

»sen ogarnął« (1): Me somnus complexus est, Sen mie ogarnął. *Mącz* 62b.

»sen przy(j)dzie (a. przyć nie może, a. przychodzi, a. pochodzi) (na oczy)« [szyk zmienny] (8): *FalZioł* I 74a; *RejPs* 148v; Wyfzedzły tedy z wánny/ niech fye [chory] dobrze odźieie/ [...] zaráz do łóžká fzedzły/ połoy z nákrýie: [...] w tym iefli fen przyydzie/ tę godżinę/ álbo dwie/ przelpać fye może *Oczko* 27v, 16v, 24v; owa nam noc zéydzie Ták wefoło/ áż ná nas wdźięczniuchny fen przydzie *PudlFr* 31; śmierć że nas nie minie/ wie to káždy/ [...] á gdy komu powiedzą że iutro ma vmrżeć/ omdleie drugi od ftřáchu/ odydzie chęć do iedzenia/ fęń nie przyydzie ná oczy. *GórnRozm* D4; *GórnTroas* 33.

»sen przypadnie (a. [padnie])« = *somnus complexus est Mącz; sopor cecidit PolAnt [szyk zmienny] (3): Me arctior quam solebat somnus complexus est, Przypadł ná mię fen ciężłzy niżli móy oby- czay niefie. Mącz* 401d; Bo wfzyfcy [żołnierze *Saula*] fpałi/ ponie- waż fen (od) Iehowy przypadł był ná nie. *BudBib* 1.Reg 26/12; *KochFr* 43; [gdy fen pádnie ná ludźie/ y fpiá ná łóžku: tedy [...] *SkarKaz* 502b (*Linde*)].

»sen uśpił« (1): [Ezop prosi odpoczywającą panią, by ustrzegła zakupów przed psem] Rzekłá/ poftaw [zakupy na stole] á idź precz lam/ Bowiem ia w rzyći oczy mam: A gdym niebył fen iá wfpił/ Potym przyłzedłzy iam iá odkrił. By oczy ná ftół pátrzáły/ A fzkody dziáłác niedáły *BierEz* E2.

»sen zjął (a. zymie); zjęt(y) snem« = *sopor irruit, mergi somno Vulg [szyk zmienny] (2;2): A gdy fłonce záchodziło/ fen ziął Abrámá/ y ftrách wielki á ćiemny przyłzedł nań Leop Gen* 15/12; *KochPs* 187; *SkarŻyw* 193; [Eutychnus] będąc zięt ciężłkim fnem/ gdy Páweł długo przepowiedał/ [...] fpadł ná doł z trzeciego piętrá *WujNT Act* 20/9.

»sen z oczu zszedł« (1): [Jempсар zakochana w Józefie mówi:] Pożądny fen z oczu złzedł/ myśl nieuľkrómiona Wzbiłá fie ná śwíát *GostCast* 31.

Zwroty: »sen czynić (a. uczynić), czyniący« = *somnificus, saporus Calep (9:3): Też Lactuka domowa ieft dobra żoładkowi/ y chłodzi żywoť/ fen czyni/ mleko paniam w pierfiach pomnaża FalZioł* I 74a; WODka Młeczowa ieft zimna y wilgotna, żyły wnęthrzne pořila y wyczyřcia/ wrzedzienicze gorące vleczá/ fen dobri czini *FalZioł* II 8a, ††2a, I 27d, 87c, 104c, 149d, 156a, II 7c; *SienLek* 160v marg; Somnificus – Sencziniąci. *Calep* [991]b, [992]b.

»dopusćić (a. przypuścić, a. przypuszczać) sen na oczy« = *da-re somnum oculis Vulg [szyk zmienny] (5): RejPs* 198v; nieprzypuff- czay fnu ná oczy twoie/ y powieki tve niechay fie niewzdrzema- wáią. *Leop Prov* 6/4, *Ps* 131/4; Vřtáwicznie lzy ná oczy fnu nie dopuřćily *KochZuz* A3v; *BudBib* b2.

»nie mieć snu na oczach (oczu); nie postoi (postawał) sen na oczach (oczu)« = *recedebat somnus ab oculis PolAnt; somnum (oculis) non videre Mącz (2;2): We dniem ćierpiał wpalenie floneczne/ á w nocy mroz/ y nie pořtawáł fen ná oczách moich. BibRadz Gen* 31/40; Pervigilat noctes totas, Przeczuye całą noc/ cáley nocy nie fpi/ nie pořtoyi mu fen ná oczu przez całą noc. *Mącz* 496b, 401d, 494a.

[»sen miewać przerwany«: [chory na przymiot] fen miéwa przerwany/ melánkoliczny *OczkoPrzymiot* 323 (*Linde*).]

»z(e) [jakiego] snu obudzić (się) (a. pobudzić, a. wzbudzać), przebudzony (a. zbudzony); obudzenie snu« [szyk zmienny] (6;2;1): *OpecŻyw* 181v; *RejPs* 117v; Kupiec fie zefnu obudził y chwalił Serop czo mu był dáł Pleban. *RejKup* p6v; *OrzQuin* A3v; *SienLek* S[ss]3v; *HistHel* Cv; *KochPam* 87; *ArtKanc* K13; Expergefacio – Wzbudżám zefnu. *Calep* 393a.

»ocucić (się) (a. ocucać, a. przecucać), onać z(e) snu« [w tym: *ocucać, przecucać (1) = excitari a somno PolAnt; evigilare Mącz; exurgere a somno Vulg [szyk zmienny] (8:1): na flodkié wpomina- nie milé⁹⁰ iezufa/ paⁿa náfwieřtłłá iakoby ze fnu twárdęgo otnęła/ ij pokłęknałwłly przed fwym milym fynem tako k niemu mowila: [...] *OpecŻyw* 78v, 144; *HistJóz* Ev; *BibRadz Matth* 1/24; *BielKron* 17v; Pandiculator, Ciągnę fie/ poziewam yáko ćy czinią kćórzi ze fnu dopiero ocucili. *Mącz* 275a, 496b; A Iofeph ocuciłwfy fię ze fnu/ vczynił iáko mu był rořkazał ániół Páńłki *WujNT Matth* 1/24.*

»sen z oczu omyć« (1): Sen z fwoich oczu omyy: iedno żeby czyřtá Z rzeki ćiekący wodá *PudlFr* 73.

»pochwycić się ze snu« (2): A onij [uczniowie] od wielkiego fmutku niewiedzieli tzo by mu [Jezusowi] odpowiedzietz mieli/ [...] pochwyciwłly fie ze fnu/ nie fmieli mu nitz odpowiedzietz *Opec- Żyw* 100; *BielKron* 456v.

»por(y)wać się, porywający się ze snu; porywanie snu« = *rum- pere somnum Mącz [szyk zmienny] (4:1;1): Ktory fye porywa ze fnu/ podobny řzalonemu/ álbo wielce pijánemu. GroicPorz* 114v, 114v marg, mm; *RejFig* Bb8; *Mącz* 360c; Nád to tego fye trzebá bać: [...] iefli ftráźliwie á nieřpokoyne fny miewa [chory]/ iefli fye nád zwyczay ze fnu porywa/ á potym fpi *SienLek* 18v.

»(po)wřtać ze snu (a. sna); powřstawá ode snu« = *excitari a. exurgere a somno HistAl; consurgere e somno Vulg [szyk zmienny] (14;1): Potym Ezop gdy ze fná wřtał/ Sam fie z sobá ták gadał: [...] *BierEz* A3v; Powřtawřzy krol Filip ze fnu wezwał k fobie fwego wiefzczká *HistAl* A5; Powřthawřzy ze fnu Alexander zafmućił fie barzo *HistAl* B6v, A4, B8v, Cv, E8v; *LubPs* S2, eev; *Leop Prov* 6/9; Expergiscor, Ocućić fie/ Ze snu powřtáć. *Mącz* 111c; y my przez řpánie nářzél/ fizerunk śmierći odnořim ná fobie: á gdy powřtawamy ode fnu/ wfpámiętaymy ná to: iż [...] *BialKat* 233v, 233v; *ArtKanc* T4, T5v.*

»przepuścić (a. dopuścić, a. (s)puścić) sen [na kogo]« = *cadere facere soporem PolAnt [szyk zmienny] (5): BibRadz Gen* 2/21; y przepuřćił Iehowá Elohim/ fen ná Adámá *CzechRozm* 16, 16; *Skar- Żyw* 259; Y dopuřćił Pan Bog ná Iádámá fen twárdy; á gdy wřnał/ wřziął iedno źiebro iego *WerKaz* 282 [zawsze przekład tego samego tekstu].

»sen przer(y)wać« = *somnum variare Mącz* [szyk zmienny] (4): *PatKaz III* 143, 147; *Somnum variare alicui, Przerwać komu fen. Mącz* 475d; Gdy gdzie do gmáchu wnidzie [złodziej]/ ácho/ bez hałáfu/ Pánu Gospodarzowi nie życzy niewczáfu. Nie radby go przebudził/ fnu mu nieprzerywa *KlonWor* 5.

»sen przespać« (1): A gdy pierwly fen [pijany pan młody] przepfi/ á obaczy błędy: Y przydzie mu ná pámięd z kim fpi/ ábo kędy [...] *KlonWor* 68.

»przylegać, przyleganie, dłabić, być dłabion, gniecienie (a. przygnietanie), być duszon, duszenie, przyciskanie we śnie« [w tym: być duszon, dlabion (1), przyciskanie albo przygnietanie (1)] [szyk zmienny] (2:1:1:1:4:1:1:1): *Incubus* [...], *Strach nocny/ ábo pokulá/ gdy kto mnima áby go kto dłabił we fnie. Mącz* 70c, 321c; (*marg*) *We fnie przylegánie.* (–) Gdy fye komu widził/ izby go we fnie przylegano/ [...] *Bożą Kaźń známionuie. SienLek* 19v; *Czym márzenie/ y gniecienie we fnie odpędzác SienLek* 57; 57, S[ss]2 [2 r.], S[ss]3, S[ss]4v. [Możliwa też interpretacja części przykładów jako znac. 2.].

»sen przynosić, przynoszący« = *somnifer Mącz, Calep* (1:2): *Somnifer, Sen przinozający. Mącz* 402a; *niemniéy ducia [= polewanie głowy ciepłą wodą] głowę rospárzywly/ fen twárdy przynoši. Oczko* 18v; *Calep* [991]b.

»ze snu k sobie przyść« (1): *Ledwo zem teraz ze fnu prawie k fobie przyzedeł Y z widzenia srafznego y ze spaniam był medł RejJóz* K3.

»sen przywozić, przywodzący« = *soporifer Mącz* [szyk zmienny] (6:2): *Oley s kwiatu tego grzybienia/ iefth dobry przeciw gorączofciam głowy [...]/ bo fen przywozi FalZioł I* 92c; *Grzybienio-wy [olejek] fen przywozi: odwilża y chłodzi. FalZioł II* 22v, [*8], I 95a; *Mącz* 207a, 402c; *Ale dziecióm niefpiącyóm/ przywieszowác do rączek korzeń Kofzylczkowy/ ten im fen przywozi SienLek* 56v, 160v.

»ze snu się rzucić« = *obudzić się gwałtownie* (1): *Lew iz się był wprácowá/ Rościągáwlyz się w gáiu fpał: Myfz gdy się z myfzą gonilá/ Ná nogę mu náftápił. Lew się ze fnu prędko rzucił/ A onę myfz wnet wchwycił BierEz* M4v.

»uśpić snem« (1): *Y wfpiwlyz go [Bóg Adama] twárdym fnem/ wyiáł kość z boku iego RejZwierc* 1v.

»przez sen wołać« (2): *Wnet ieden przez fen woła/ drugi chodzić będzie/ A nadobnie co raczy fpráwi fobye wżędzye. Náftukfzy fie po káciech ná podufzkę pádnie/ Iście co w nocy broil/ poránu nie zgádnie. RejWiz* 120; *RejFig* Bb4v.

»w sen wpadać« (1): *Palterze niegdi nayduiácz ti iabłka [tj. owoc pokrzyku] iadaia ié/ á thak w twárdy fen wpadaia FalZioł I* 86d.

»snem zasnąć, zaśnienie« = *dormitio somni Vulg* [szyk zmienny] (1:1): *RejWiz* 31; *Łázarz przyiáciel náfz fpi: ále ide ábych go ze fnu obudził. [...] A Iefus mowił o śmierci iego/ lecz oni mniemáli iz o záfnieniu fnem powiedział. WujNT Ioann* 11/13.

Wyrażenia: »ciężki sen« = *artus somnus Mącz* [szyk 5:3] (8): *HistJóz* Ev; *FalZioł I* 156a; *W krolefstwie Izráelkím wsi/ miáftá fpuftofzály/ A práwie iák w ciężkím fnu wlytki odpoczywáły LubPs* gg6v; *Mącz* 401d; *Chorey máchárzynie ty znáki fáj/ cłowiek [I] nie może ieść/ á częfto rzygác muśi/ ciężki fen ma SienLek* 119v; *BielSen* 19; *ArtKanc* T13; *WujNT Act* 20/9.

»głęboki sen« (2): *Mącz* 213b; *Tyś [Merkuriuszu] grał ná swo-iey fletni/ kiedyś głębokiego Snu nábáwił Argulá ftożá ftookiego. KlonWor* 1.

»nocny sen« (1): *Popędliwość/ zawiść/ záfráfowanie/ wzrufzenie/ lękánie śmierci/ gniew/ nieprzyiázn y czáfu odpoczynienia nocny fen [somnus noctis] ná łożu/ tyć rzeczy rozmáicie káżdego vmysl trápiá. BudBib Eccli* 40/5.

»oczy snem obciążone, zmorzone« [szyk 1:1] (1:1): *Obracam oczy/ łzámí obciążone/ Y fnem ielcze/ k wiecznemu Bogu/ by omył one Zmázy GrabowSet* K4v; *LatHar* 707.

»pierwszy sen« = *wczesna faza snu; też: wczesna pora nocy; concubia nox, concubium Murm, BartBydg* [szyk 3:2] (5): *Murm*

12; *BartBydg* 33; *Bowiem v ciebie [Boże] tyfiác lat práwie iáko dzieñ ieden/ Ktory krociuchno przemienie/ iák cłowieku pirwlyz fen. LubPs* T6; *A wpiérwze fny wnocy/ zftápił Anioł Boży y ział go [św. Teodora] zdrzewá/ y z gozdzí/ y wczynil go zdrowego SkarŻyw* 188; *StrykKron* 632.

»pierwszy sen« = *noc poślubna* (1): *KlonWor* 68 cf »sen przespać«.

»spanie sna« (1): *Lázarz przyiáciel náfs fpij [...]. A to mily Iezus rzékł byl o iego fmierci/ a oni [tj. Apostolowie] mnimali by rzékł o fpaniu fna [de dormitione somni Vulg Ioann* 11/13]. *OpecŻyw* 67.

»sen spokojny« (1): *Dzbanie poléwany/ Bądź plác/ bądź zárty/ bądź gorácé woyny/ Bądź miłość nieśiefz/ ábo fen fpokoyny KochPieś* 3.

»twardy, mocny sen« [szyk 10:10] (19:1): *OpecŻyw* 78v; *Ten korzeń [pokrzyku] gdy by vwarzył á dał pić/ fen twárdy á mozgowi fzkodliwy czyni. FalZioł I* 87c, I 86d; *RejPs* 117v; *BibRadz Gen* 2/21; *Ex medio somno, Z głębokiego ábo twárdego fnu. Mącz* 213b; *Ale gdy byś komu chciál twárdy fen przypráwić/ Weźmi Mirry czystey/ náśienią z láktuki/ biálego máku SienLek* 56v, 56v *marg*, S[ss]3v; *RejZwierc* 1v; *BudBib Is* 29/10; *CzechRozm* 16, 170v; *Oczko* 18v, 24v; *SkarŻyw* 560; *WerKaz* 282; *Strzeźcie/ profzē/ by wáfzē kágáncē nie gály/ Oczy wáfzē fném twárdym/ izeby nie záfzly SiebRozmysł* [M]v; *Nie obzeray fiē/ mowi Pan/ áby ciē twárdy fen nie zmorzył SkarKaz* 7b; *Vfpokoil fen twárdy młode moie ciáło SapEpit* A2.

»wdzięczny (a. wdzięczniuchny), słodki, rozkoszny, smaczny sen« = *dulcis somnus Vulg, suavis somnus PolAnt* [szyk 8:4] (6:4:1:1): *FalZioł I* 150a; *Bo to wdzyęcna rzecz ciátu by odpoczynęło/ A onym fnem rolkofznym áichuczko záfneło. RejWiz* 31, 94v; *Wdzięcny iefth fen cłowiekowi práciáncemu Leop Ecclē* 5/11; *BibRadz Prov* 3/24; *KochPs* 195; *[Mówi lipa:] A ia fwym áichym fzeptem fpráwić vmiem fnádnie/ Ze cłowiekowi lácno fłodki fen przypádnie. KochFr* 43; *Słucháiać rolkofznego śpiewánia fłowiká/ Słodki miē fen vmorzył nagle puftelniká. BielSen* 6; *PudlFr* 31; *GrochKal* 12; *GrabowSet* T3; *Spáć będziefz/ y wdzięczny będzie fen twoy SkarKaz* 551a.

Szeregi: »odpoczynienie albo sen« (1): [*W dniu Sądu Ostatecznego*] *Zádné odpoczynienie befpieczne ábo fen w pokoiu nie bę-dzye BielKron* 136.

»sen a spanie (a. śpik)« (2): *Mandragora, herba, Ziele fen á fpiik przywozácé/ Pokrzyk. Mącz* 207a, 402c.

Wyrażenia przyimkowe: »przez sen« = *in quiete, secundum quietem Mącz, Cn; somno HistAl* (32): (*nagl*) *O lękaniu przez fēn na dziecię.* (–) *LEkanie ná dziecię przez fen przychodzi: z wielkiego obzárftwa iedzenia. FalZioł V* 43; *2b, I 16d, IV 56a, V 11v, 37v, 43; *GlabGad* L7; *HistAl* A3v; *RejWiz* 12, 94v [2 r.], Dd4; *RejZwierc* 125v; *Máz z ktoregoby przez fen wyfzło náfienie/ wlyzthko fwe ciáło omyie wodá/ á nieczyfthem będzie ázdo wieczorá. BibRadz Lev* 15/16; *BielKron* 37v; *In quiete et secundum quietem et per quietem, Przes fen/ W odpoczwiániu/ W fpaniu. Mącz* 341c; *Mirabiles imagines obrepunt in animos dormientium, Dziwne fántáfiye ná oczy lázá fpiácyóm przes fen Mącz* 352c; *Ducere ronchos, Chrápác/ rzeźeć przes fen. Mącz* 358c; *á stąd [z nadmiaru czarnej zólci] głowy záwráćnie/ zápomnienie/ [...] przez fen zdrygánie/ y innych niemocy wiele. SienLek* 16; *RejPos* 309; *SkarŻyw* 75 [2 r.], 470; *ZawJest* 26.

~ *Poláczenie:* »i (ani) przez sen« = *nigdy, w żadnym wypadku; coś jest nieprawdopodobne, niejasne* (2): *A ták kto wierzy práwdziwie Kryftufá być Synem Bożym/ to iefth Bogá z Bogá wrodzonym/ ten o wtorym abo o drugim Bofthwie áni fpiác przes fen nie pomyfli. GrzegRóżn* C3; *CzechEp* 161; *[Mowiá/ żeby dla te^o Chrif-tus fynem Bożym názwán/ że fie rzkomo ziftności Bozey przed wieki wrodził. Lecz to nic inego iefth/ iedno wielkie fkaranie Boże/ że fie ná ine przyczyny tego tytułu zdobywáia/ ktorych nigdzie pífmó ś. y przez fen nie vkázuie BudArt* S3v].

W przeciwstawieniu: »przez sen ... na jawie« (I): Iam fye téz ocknął. Aczciem práwie Niepewien/ ieflim przez fen fluchał/ czy ná iáwie. *KochTr* 25.

W porównaniu (I): O Vniew [z Litwą] iuz dawno by przez fen mowimy/ Iáko fie z niew wyplátác áni fámí wiemy. *RejZwierc* 247.

Cf »przez sen wołać«. ~

»we śnie« = *secundum quietem Mącz* (15): A gdy [Olimpia] záfneła/ wczynił [Nektanabo] to swoią náuką iz fie Smokiem wczynił/ á przyzedł do niew we fnie y wzyął z nią złączenie *BielKron* 122v; *Mącz* 358c, 378a; *SienLek* T[tt]2; *Calep* 924a. Cf »przylegać we śnie«.

»z(e) ([jakiego]) snu (a. sna)« = *a somno HistAl, PolAnt, Vulg; e somno Vulg* (45): *Górndworz* Pv; [mówi Hektor do Andromachy:] o moia wierna żono/ [...] Trzebá/ żebyś fie ze fnu zaráz porużyła *Górntroas* 34.

~ *W porównaniach* (13): *OpecŻyw* 78v, 144, 181v; *HistJóz* Ev; *RejPs* 117v; *LubPs* S2, eev; *BibRadz* I 16a marg; *BielKron* 17v; Hisco, Ziewam/ poziewam yáko ze snu. *Mącz* 156b; Nákoniec dufzá náfzá/ przez thákowáz hármónią miáláby być ftworzona/ y dla tego kiedy muzykę flify/ tho iáko ze fnu/ oczkniewa fie *Górndworz* Hv; Ocućmy fie iák ze fnu/ á chćieymy dobrego Co by Koronie było ták požytetnego. *WierKróc* A3; O iáko fie [Piotr]/ by ze fnu porwał/ y przybieżał do grobu/ y fzukał/ iáko ieleń wody/ ná Páná fwego wołájąc *SkarŻyw* 599.

Cf *Zwroty*. ~

Personifikacja (3): Synowie pieklá: Miłofć/ Praca/ Boiazn/ Zdrádá/ Wrzod/ Sen *BielKron* 23; *KochPs* 113; ZÁłofć moia dluęo w noc oczu mi niedála Zámknąć [...]. Ledwie mię ná godzinę przed śwítánini [!] fwymi Sen leniwy obląpił lkrydły czárnáwymi. *KochTr* 20.

W przén (4): Smierć iefł wieczne fpanie [...], fnu ociec, wciekanie żywota *BielŻyw* 137.

Wyrażenie: »sen słodki« [szyk 2:1] (3): Dzień/ gdy fie rodzi/ niedlugo rozwienie: Znowu noc czarna dzień biały obwiéra/ Do flodkiego fnu gdy wrotá otwiéra. *GosłCast* 68, 19, 24.

Przen (58): Powftáń pánie/ á ten fen zetrzy z oczu swoich *KochPs* 66; *KochPieś* 38.

Wyrażenie: »słodki sen« (I): Przydą/ przydą Nie dawno czáfy/ że rozboycę Rozboycá znidzie: ten mu flotki Sen z oczu zetrze/ y befpieczne Serce zátwoży *KochOdpr* C4v.

a) Śmierć lub jej prefiguracja (47):

sen czyj [w tym: *G sb i pron* (5), *pron poss* (I)] (6): Spáli fwoy fen: á nie nienáleżli wfllythcy mężowie bogactw w rękach swoich. *Leop Ps* 75/6; *BudBib* Iob 14/2; *CzechEp* 84; *LatHar* 52, 241, 613.

W porównaniach (8): *RejPs* 111v; A bychmy inlfzey pociechy nie mieli/ dofyć mamy nátych fwiętych flowiech iego/ [...] iz żaden nie vmrze kto weń wierzy/ ácz ná máły czás iáko fmacźnym fnem záfnie z woley fwiętey á s przeżrzenia iego. *RejPos* 352v, 84v, 87, 222, 257v; A ácz thu do czáfu to mizerne ciało w ziemi zofłanie/ á iáko fmacźnym fnem wfpoakoiono będzie *RejZwierc* 4v, 167.

Fraza: »sen zaćmi, zawrze oczy« (I:1): Niech iuz fen nieprze-fpany/ záćmi moie oczy/ A cięmność nieprzebyta/ wiecznie mię otoczy. *GosłCast* 55, 12.

Zwroty: »ze snu obudzić; wzbudzić, obudzony od(e) snu« = *a somno excitare Vulg* (4:1:1): *OpecŻyw* 67; *RejPos* Ooo; *BialKat* 233v; *GrzegŚm* 9; (Ták) y człowiek záfypia á nie wftawa áz nie (bę-dą) niebiofá nie odknáfię/ áni będą obudzeni ode fnu fwego [non *suscitabuntur a somno suo*]. *BudBib* Iob 14/12; Lázarz przyiaćiel náfz fpi: ále idę ábych go ze fnu obudził. *WujNT Ioann* 11/11 [prze-klad tego samego tekstu *OpecŻyw, RejPos, GrzegŚm*].

»spać sen; spać, śpiący snem; spać we śnie« = *dormire somnum Vulg, PolAnt* [szyk zmienny] (5:1:1): *Leop Ps* 75/6; Y wpoię ksiáżetá iego/ [...] że fpać będą fen wieczny/ á nie ocucą fie *BudBib* Ier 51/57; *CzechEp* 83 [2 r.], 84; A vbogi Tirimách pod wyflokim dębem Spi wieczny fen/ piorunem wfpiiony trozębem. *KochFr* 105, 119; *KlonŻal* C3.

»ode snu wzbudzić« (I): wfpmáietaymy ná to: iz ten/ który ode fnu wzbudził/ [...] nas wlfkrześi. *BialKat* 233v.

»snem zasnąć (a. posnąć, a. usnąć), zdrzytać się; zasnąć w sen« [szyk zmienny] (7:2:1): *BibRadz Ps* 76/6; A nákoniec/ dawfzy mu [Bóg człowiekowi] záfnać ná czás iáko iákim fmacźnym fnem/ fám fzedł gothowác dziwnych á dziwnych rolkofzy znowu iemu *RejPos* 222, 257v, 352v; *KochPs* 18, 112; *StryjKron* 406; Oświeć oczy moie Pánie/ ábym fie kiedykolwiek nie zdrzymał fnem śmierci *LatHar* 52, 613; *SkarKaz* 384a.

»snem być zmorzony« (I): A wydawał [Bóg] ná łup ony ktorzy fie lobie zdały wmyflach fwych mocarzmi/ á pádáli ták iákoby fmiertelnem fnem byli zmorzoni á niemogli lobie nic pomoc rękami fwemi *RejPs* 111v.

Wyrażenia: »sen nieprzespany, nieockniony, nieprzebudzony« [szyk 6:1] (4:2:1): Roświeć moie cięmności fwym nieogárníonym Świátłem/ ábych nie záfneł fnem nieprzebudźnym *KochPs* 18, 112; *KochTr* 8; *KochFrag* 14; Niechayże ná mię ten nieockniony/ przed wálnym zmartwychwftaniem/ fen nie przychodzi *LatHar* 640; *GosłCast* 12, 55.

»niewymowny sen« (I): Bo fám [Luter] ná wielu mieyfc ple-ćie: iz vmárli ták fpią y niewymownym fnem ták záfneł/ iz áni widzą/ áni czuią/ ták iáko gdy kto fpi. *SkarKaz* 384a.

»smaczny sen« (6): Acz do czáfu ciało thwe nie ináczey jedno iáko fmacźnym fnem będzie wfpoakoione/ áleś tego pewien iefł/ iz záfie przez tegoż to Páná twego czáfu fwego będzie ożywione *RejPos* 87, 222, 257v, 352v; Gdy też będzie pewien [człowiek ufający Bogu] iz dufzá ona miła iego w rolkofzy á w rádości záchowaná być ma áz do záfwołania fwego/ á ciało też iáko fmacźnym fnem iz też wfpoakoione będzie. *RejZwierc* 167, 4v.

»sen spokojny, pokoju« (2:1): Ktoż ie/ śpiące fnem fpokoy-nym/ niepokoi iefli nie ći ktorzy o ich fnie mowią? *CzechEp* 84, 83 [2 r.].

»surowy sen« (I): Twárdo záfneła/ furowy ią dzierży Sen: co wfzech mierzi. *WisznTr* 18.

»sen śmierci, śmiertelny« [szyk 3:1] (3:1): *RejPs* 111v; OSwieć oczy moie/ Pánie/ ábym fie nie zdrzymał kiedykolwiek fnem śmierci *LatHar* 613, 52, 241.

»sen twardy« (4): *BibRadz Ps* 76/6; Oto zacni męże zwoiowá-ni. Záfnełi w fen twárdy nie ockniony *KochPs* 112; *KochTr* 8; *GrabowSet* P2.

»sen wieczny, wiekuisty« = *somnus sempiternus PolAnt* [szyk 9:3] (11:1): *RejZwierc* 115v [2 r.], Bbb2; *BudBib* Ier 51/57; ći co do cieplic iádą/ ták fye fpolábiaią/ iákoby co nawięćy/ á co nawymyślniéy iedli y pili/ [...] przeto téz czáfem miáfto poprąwy/ pogorfzenié odnofzą: y nietylko w fpanié/ ále w cięfzkiei choróby/ támże czáfem y w fen wieczny wpadáią. *Oczko* 19; A Dawid Hetman flawny [...] od jednego Mázowieckiego zámachu wiecznym fnem zaráz vfnął. *StryjKron* 406; *KochFr* 105, 119; Bo kto zá Elephántowę zaydzie tám raz bronę [tj. za bramę z kości sloniowej, mitologiczną granicę między światem żywych i umarłych] Nie wroći fie ná tę ftronę. Iuz tám fpi fen wiekuifty *KlonŻal* C3; *KochPieś* 50; Iákoż ia/ w Bodze/ wfanie prawdziwe Mam: że fnem wiecznym/ oká nie záfłoni *GrabowSet* G2, G2v.

»sen żelazny« [szyk 2:1] (3): Viał ią [Urszulkę] fen żelázny/ twárdy/ nieprzeřpany *KochTr* 8; Vćiefzna Mátko/ wzgárdziłás iuz námi/ Odftráfzyła ćię nieużyta Páni. Nikomych ćieni: bládemu pofłowi/ Oddála ćiebie żeláznemu fnowi. *WisznTr* 16; *KochFrag* 44.

Szereg: »zdrzytanie albo sen« (I): Nie dopuřczay ná mię [Panie] zdrzymánia álbo fnu śmierci *LatHar* 241.

b) Stan nieświadomości, niewiedzy, nieznamomości czegoś (zwłaszcza w sprawach wiary) (7):

Zwroty: »z(e) ([jakiego]) snu się obudzać, ocknąć, się ocucić, przebudzony« (I:1:1): Wy tedy kthorzy tákowi [tj. niepowřciągłi-wi] iefłefcie/ iuz iefł czás ábyfće fie ze fnu ocucili. *RejPosWstaw* [21²]; Wfzákże iefzće dla tego/ áby ludzie z twárde⁹⁰ fnu przebudzeni będąc/ obaczćy fie mogli/ wmyflilem y to nákrótce pokázác

NiemObr 55; Błędami haeretykow/ iakoby cierniem iakim/ fynowie kościoła Kátholickie⁹⁰ ze fnu fię obudzaią. *WujNT* 607; *VotSzl* Bv.

»powst(aw)ać ze snu ([z [którego] sna])« = *de somno surgere Vulg* [szyk zmienny] (2): A Apoštoł Poweł [!] święty nas w tym przeltręga/ mowiąc: Wiedząc ten czas/ że iuż nam czas y godzina powltać ze fnu. *WerGość* 267 [przekład tego samego tekstu]; *WujNT* 1.Rom 13/11; [DramStp I 611].

»zbudzić [kogo] ze snu« (1): [modlę się] Aby kiedy Pan Bog ná ludzi vbogie y proste/ ratzył/ falkáwie weyrzeć/ dać im Duchá świętego/ y zbudzić ie zefnu *KrowObr* 203v.

Wyrażenia: »pierwszy senk: Pisał też [św. Paweł] i do Rzymianów, [...] iż godzina Powstawać nam z pierwszego sna *DramStp* I 611.]

»twardy sen« (2): *NiemObr* 55; trzebá żebyfmy z ták twárdego y dawnego fnu niedbáłości náfzey ocknęli/ á oczy fobie przetárzły/ y co fię z námi w koło práwie dzieie/ obaczywfy. *VotSzl* Bv.

c) Marazm, gnuśność (1):

»płochy sen« (1): Spimy? czyli ták bárzo płochy fen fmańkie? *WisznTr* 22.

a. Letarg, stan chorobowy cechujący się nadmierną sennością, osłabieniem reakcji na bodźce; lethargus Calep (4): Ták fny ówy nád przyrodzenié/ káduki/ melánkolie/ y infzé główné/ co per éf-fentiam bywáią choroby/ máły wzgląd ná cieplice máią. *Oczko* 14; *Calep* 593a.

Zestawienia: »sen martwy« (1): Sen martwy álbo zápamiętáły/ fzkay záchwycenié *SienLek* T[tt].

»sen zapamiętáły, zapomniáły« [szyk 1:1] (1:1): Zápomiáły Sen *SienLek* T[tt]2v, T[tt]; [Sen zápomiáły/ to iest fpanie twárde/ á nieczuyne ták mafz oddálic [...] *SienHerb* C# (*Linde*)].

b. Uniesienie, zachwycenie religijne (2): A ony gdy pláčząc nád nią [siostry nád św. Austrebertą] Letánie mowily/ [...] iáko ze-fnu rzecze do nich: [...] *SkarŻyw* 193; [*Ambrozjusz mówi:*] będącemu mi ná modlitwie/ fen przypadł ták/ iłz ánim fpał cále/ ánim tefz czuł cale *SkarŻyw* 565.

2. To, co się śni; wizja, widzenie, marzenie senne; somnium Mymer¹, Vulg, PolAnt, Mącz, Modrz, Calep, Cn; visum Vulg; somnus HistAl; insomnium Cn (497): *Mymer*¹ 35v; Przydáło fie yż [*Józef*] fen powieđáł bráćyey fwey *HistJóz* Av; [*faraon mówi:*] powyedałem gáđácom fen á nyemałz žadnego ktoby y wyłóżył. *HistJóz* B2, Av, A2, B; Czo iest fen. (–) Iest vkazanie y połtawienie podobienstwa niektorich rzeczy przed fmyflem połpolitim w czele á w przodku mozgu będącim. *GlabGad* L3v; Pochodzą fny iedne według fprawy ciáła, drugie z Bożego dopułczenia. *GlabGad* L3v; Takiey y według fkladności ciáła fny przychodzą, przeto melankolici widaią rzeczy strážne, czarne, y brzytkie, iáko piekło czarty/ błota, y infze rzeczy. *GlabGad* L4; Ze krwie przychodzą fny wefłote wktorich fie dułza kocha. *GlabGad* L4; Kiedy przychodzą fny z Bożego dopułczenia. (–) Rzadko fie to przydawa *GlabGad* L4; Czemu dzieci połpolicie fie lękaią na początku fpania. (–) Bowiem w nich nie panuie iefcze rozum ktoriby mógł rozeznáć fen od iawney á iftey rzeczy *GlabGad* L5v; Czemu nie ktorim fie taki zda fen iż będącz w wodzie zda fie im iakoby vtonełi [...]. (–) Gdy fie o wodzie fni to iest znamie flegmy w cieie panuiącej *GlabGad* L6, L3v [3 r.], L4, L4 źp, L4v [3 r.], L5 [5 r.] (28); *RejJóz* A7, K4; Y Cicero fám dzyecińftwo/ fen/ nyemađrość/ opilftwo/ á głuposć/ w yedney myerze kładzye *GliczKsią* I6; *GroicPorz* cc4v; *RejWiz* 94v; Gdzie wiele fnow/ tám wiele iest marności *Leop Eccle* 5/6, *Gen* 41/24, *Deut* 18/10, *Eccle* 5/2, 3.Reg 3/15; Dániel oznáymuie Nábuchodonozorowi co známionowál on fen. *BibRadz* Dan 4 arg; [*Nabuchodonozor mówi:*] Przyfzli tedy mędrzy y prákthkarze/ Káldeyeycy/ y wiefczkowie/ á opowiedziálem fen przed nimi *BibRadz* Dan 4/4, I 23d marg, *Esth* 10/5, *Dan* 7/1, II 2b marg; *BielKron* 17 [2 r.], 44, 80 [3 r.]; *Mącz* 401d; Otom fiętu [!] wam zwierzył Snu známienitego/ Teraz chcę wam powieđzieć co fátiecznieyfzego. *Prot* Bv; Towárzyfze mili/ dziwny mi fie fen sftál/ Widziálem iednę drábinę Złothá fpuřczoną z niebá *HistRzym* 97, 96v;

[*Nabuchodonozor mówi:*] Snił mi fię fen/ lecz ftrwożył fię duch moy (żáđáiąc) wiedzieć (ten) fen. *BudBib* Dan 2/3, *Gen* 41/7, *Dan* 2/4, 4/8, 19 [2 r.]; *ModrzBaz* 66; *SkarŻyw* 74, 252, 331 marg; To [pismo] ciebie oznaymiło/ y przed oczy moie Przyniofło: žem cię w głowę lepięy wlepił fobie/ Niż by mi cię był poftál w twęy włáfnęy ofobie Wroty fen rogowémi *KochFr* 87; *WisznTr* 31; *KochPam* 87; Słyfżę głos wdzięczny: prze Bóg/ á ná iáwi/ Czy mię fen báwi? *KochPieś* 11; *ZawJeft* 7; *Phil* F3; *GrabowSet* Ov; Sny od nas oddál [Boże] fzkodliwe/ Nocne obłudy zdrádlive *LatHar* 63, 117; *SkarKaz* 518b; Láłká páńlka ieft zemná/ nie zginęli znáglá/ Gdyż fnu niefłtychánego trwogá ná mię páđá. *GosCast* 19, 19, 20; *SapEpit* A3v; [*BielawMyśl* B; Bo iákie fá czyie fpráwy y zábawy/ tákowe też y fny bywáią. *PlutBBud* D2v (*Linde*); *WujBib* Dan 2/4 (*Linde*)].

sen o czym (3): *RejJóz* O7v; Abowiem pamiętam fen ktorym widziáł o tey wżytkicy fpráwie/ z ktorego fnu nic fię nie odmieniło. *BibRadz* *Esth* 10/5; *CzechRożm* 168v.

sen czyj [w tym: *pron poss* (24), *G sb i pron* (20), *ai poss* (6)] (50): *HistJóz* Av, A4, B2; *MiechGlab* **3; [*Józef mówi:*] Kiedym pomniál na on fwoy fen czom gi o fnopekoch miał Z oczu mi fie lży rzućily gdym to ná iáwi znał *RejJóz* O7v, I7v, I8v, Kv, K2v, K3 (11); [*Józef mówi:*] Sen Krolewki iednołtáyny ieft/ á co náprzyfzly czas Bog ma wczynić tho vkazał Pháráonowi. *Leop* Gen 41/25, *Ier* 29/8; *BibRadz* Gen 40/5, *Deut* 13 arg, *Dan* 4/5, 6; [*Bracia nienawidzili Józefa*] iefzcze ktemu iż fen fwoy powieđáł przed nimi w ty fłowá: [...] *BielKron* 16; Náziáutrz Andromachá żoná Hektorowá byłą vpominána przez fen/ áby thego dniá Hektor bitwy nie zwodził [...]. Ale Hektor niewieście fny wzgardzał *BielKron* 58, 16 [2 r.], 16v [2 r.], 17, 50, 112 marg, 256v, Kkkk4v; *GrzegRóżn* G; *Mącz* 263b; Wftáńcie rychło/ iuż czas iest áby káždy fwoy fen powieđáł. *HistRzym* 96v; Słyfżcie mego fnu: Widziálem že niktory ániól przyfzedł ku mnie y rzekł mi: [...] *HistRzym* 97, 97; y poftál á wezwał wfzech wiefczkw Micráimfkich/ y wfzech mędrcom ich y rospowiedziáł im Fáraon fen fwoy *BudBib* Gen 41/8; *Gen* 41/12 [2 r.], 21, *Sap* 18/19, *Dan* 2/2, 4/7, 9; *CzechRożm* 168v; *KochOdpr* D2v, D3; *SkarŻyw* 593 marg; *BielSen* 11; [*SkarKaz* 503b (*Linde*)].

W połączeniach szeregowych (3): Pokładaiąc fwa nádzicie y wiare w ludziach vmarlich/ wodpufciech/ lyfciech znakach/ známionach/ wefniech/ wziolach/ drzewach/ miefczach/ fwierzetach/ robacech/ w fłowach iáko czinia czarownice/ w Czarciech/ y ynich rzeczach krom páná boga ten grzełzi przeciw temu [*tj. pierwszemu*] bożemu prikazaniu. *SeklKat* D4v; *BielKron* 25; Poćiefz mię/ iáko mozeł: á ftaw fye przedemná Lubo fnem/ lubo cięniem/ lub márá nıkczemná. *KochTr* 10.

W porównaniach (11): ktorzy [*historycy*] o onych ftronach rozmaite powieřci, iakoby fny piřáli *MiechGlab* *3v; *RejPs* 111v; [człowiek] Vleći iáko fen á nie nayđá go/ á przeminie iáko nocne widzenie. *BibRadz* *Iob* 20/8, *Ps* 89/5; Żydowie też wierzą przez zakon Moizełfzow zbáwienie odźierzeć. Tá wiára y nádzieia iest iáko fen. *HistRzym* 98; *BudBib* *Is* 29/7; Bo fkoró zágrzmi twa pomłřá nád niemi/ Y pan/ y páńftwo znikną wocemgnięniu/ Prořto iáko fen ná pięrwłzym ocknięniu. *KochPs* 108; Iáko wodá řiaknie w ziemię/ Ták niřcezeie ludzkie plemię. Podobniřmy ku márnemu Snu nocnemu nıkczemnemu. *KochPs* 137, 57; *KochTr* 12; *GrochKal* 13.

Przysłowie: Sen mara dobra wiara rozdzieli nas rowno *RejJóz* K.

Frazy: »sny (sen) się śnił(y); sny śnić« = *somniare somnium PolAnt, Vulg* [szyk zmienny] (13;2): Y fniły fie im fny obiémá [*tj. podczaszemu i piekarzowi*]/ káżdemu z ofobná fen fwoy iedneye nocy/ ale roznego zrozumienia *BibRadz* Gen 40/5; [*piekarz i podczaszy mówią:*] Sniły fie nam fny/ á niemamy wykłádczá ich *BibRadz* Gen 40/8; *SienLek* 57; Y fnił fię Iozefowi fen/ y powieđziáł bráćyey fwoiey: [...] *BudBib* Gen 37/5, *Gen* 37/6, 41/11 [2 r.], 15, *Ier* 29/8, *Dan* 2/3, *Ioel* 2/28; y młodzięncy wáłzy widzenia vyrzą/ á ftárcy wáłzy fny fnić będą. *BudNT* Act 2/17; *WisznTr* 11; Somnium – Sen ktori fie wnoci fni. *Calep* [991]b; *WujNT* Act 2/17.

»sen się wyjawi« (3): Troiakim ludziem fny fie wyiawiaią. *GlabGad* L4v; Si quando aliquod somnium verum evaserit, Yesli fie kiedy prawie fen wyiawi. *Mącz* 472d; *PapPan* Hh4.

Zwroty: »sny marzyć« (1): Niech was nie zwodzą prorocy wáfly [...] áni dbáyćie ná fny wáfle ktore márzyćie [*ad somnia vestra, quae vos somniatis*] *Leop Ier* 29/8.

»sen (sny) mie(wa)ć, mający« = *somniare Mącz, Calag; somniosus Mącz, Calep; somnia somniare Vulg; consomniare Calep* [*szyk zmienny*] (14:1): *BierEz* B3v; Czemu wznak fipiaiciu miewaią fny á widzenie ftrafzliwe. (–) Iż w ten czas odtwarza fie komorka w mozgu ktora fantafia zową to iest zmylanie dziwnych rzeczy. *GlabGad* D8v; A ztąd poznać iż to iesth człowiek gzubego [!] przyrodzenia kthori powiada iż fnow nigdi niemiewa *GlabGad* L5, L4v; *RejJóz* A6; *Leop Ioel* 2/28; Prorok ktory ma fen/ niechay powieda fen *GrzegRóżn* Gv; Somnio, Mam fen/ śni mi fie. *Mącz* 401d; Somniosus, Sniwy ktory często fny miewa. *Mącz* 402a; *SienLek* 18v; *HistRzym* 78v; *Calag* 482b; Consomnio – Sen mam, nimifie [!]. *Calep* 248a, 544a, [991]b.

»objawić, objawienie przez sen« = *per somnium revelare HistAl* [*szyk zmienny*] (5:1): *HistAl* F; *BibRadz* I 108c marg; lud popolithy w mieście radził fie Leydaná co czynić maią/ vdał fie ná trzy dni fpokoiem być/ áby mu Bog obiáwił przez fen/ iáko fie ma spráwować *BielKron* 214v, 202, 106v; Iákie od Bogá znáki wieźdzby rozmaíte Były we wfzech kráinách pokazáne tzeńte/ W Bábilonie Krolowi/ przes fen obiáwienie Iákie iego żywotá s Pańftwem dokontzenie *WierKróc* A2.

»we śnie objawić, było objawiono« = *in somno fuit revelatum HistAl* (1:1): *HistAl* C2; Otoż twoy Merkuriusz coć we fnie obyáwił/ Wiele tyficy ludzi s tobą o fmiereć wpráwił. *PapPan* Ff2v.

»sny (sen), ze snu (snow) powiedać« = *wyjaśnić znaczenie snów* [*szyk zmienny*] (4:2): *GlabGad* L4v; Nie bądźćiełz poftufzni fłowom proroká tákiego/ ábo tego co fny powiedać będzie [*verbis ... somniantis somnium illud*] *BibRadz Deut* 13/3, *Deut* 13/1; bo ten człowiek [*tj. Skanderberg*] iáwnie od Bogá ná to wyfádzony iest/ gdyłz y znáki tego ná iego cieie fáj/ y máć iego ze fnu fwego dawno to powiádałá/ widząc przez fen wężá vrodzić kthory Turki fzczypał *BielKron* 256v; *GrzegRóżn* Gv; Nie wiercie fłowom prorokow fáłszywych/ ktore wam powiedáią według widzenia fercá fwego/ zdrádzáiąc was/ powiedáiąc wam fny/ á nie to co pochodzi z vft Páńfkich. *RejPos* 54v.

»sny przywodzić« (2): [*bób*] grubá krew czárná/ to iest melankolijá czyni/ y dymy miáźlze/ á przeto mozgowi iest niedobry dziwne fny nań vwarzony przywódczáz *FalZioł* III 17a; *KochPieś* 7.

»ukaz(ow)ać się przez sen« [*szyk zmienny*] (14): *FalZioł* IV 59d; Vkazał fie mu [*Sabinianusowi*] fwięty *Grzegorz* przez fen [...] vpomináiąc go áby [...] *BielKron* 164v; poftolicie też w ten czas to bywáło miedzy profnym ludem/ yż vkázowáły fie przez fen dużyćki przyiácielów zmártych/ vpomináiąc ie/ áby zá ich duze czynili *BielKron* 212, 77v, 137, 205; A gdy iuz vmárl Herod/ tedy fie záfię Anyoł vkazał Iozephowi w Egipcie przez fen/ mowájąc: [...] *RejPos* 25v, 25; Gdy dzień on przyfzedł/ vkazał fie S. Benedict stárfzemu y drugiemu porucznikowi przez fen/ vkázując im/ gdzie miał być kościoł *SkarŻyw* 252; Afż potym przez fen vkazał mu [*Józefowi Żydowi*] fie Chryftus y mowił: [...] *SkarŻyw* 457, 99 [2 r.], 251, 252 marg, 346.

»ukaz(ow)ać się, jawić się we śnie« = *apparere in somnis Vulg, Calag; per a. secundum somnium apparere PolAnt* [*szyk zmienny*] (18:1): We fnie mu [*Ezopowi*] fie Bog vkazał *BierEz* A3, 12v; *BielŻyw* 156; *GlabGad* L5v; oto Angioł pańfki vkázáł się wefnie Iofephowi w Aegyptie *MurzNT Matth* 2/19; *Leop* YY4v; Bog fie we fnie vkazał Iakobowi. *BibRadz Gen* 28 arg, *Matth* 1/20; vkazał fie mu [*Decjusowi*] we fnach ieden mąż ktory mu obiáwił bitwę wygraná/ ieffli fám będzie zábit. *BielKron* 120; [*Spicigniew*] mniłzki z klafztorá wypędził/ y bráthá fwego żonę Arábonę wfádzil/ áż mu fie s. Wit vkazał we fnie/ toż go hánował od okrucieńftwá. *BielKron*

324; *BudNT Matth* 2/19; Erfcheinen im schlaft. Vkázáł się we fnie. Apparere in somnis. *Calag* 173a; Po trzech lećiech/ wnocy vkazał mu [*Janowi Kalibicie*] fie Pan Iezus weśnie *SkarŻyw* 135; Vkazał fie potym [*tj. po swej śmierci*] Floryan fwięty we fnie/ iedney wżćiwey żenie Wálerzey *SkarŻyw* 403, 102, 545; *WujNT Matth* 1/20, 2/13, 19; [Ráycá Rzymfki/ gdy wiodł walkę od Rzymian przeciw Látynom/ vkazał fie mu we fniech ieden mąż *WerWiz* D2v].

»sen widzieć, obaczyć; widzenie snu« = *videre somnium HistAl, Vulg, PolAnt; visio somnii PolAnt; visus somniorum Vulg* [*szyk zmienny*] (28:1;5): y rzekł Iozef brácyey fwoiey/ fluchaycye fnu mego ktorym widzáł. *HistJóz* Av; Ocutziwfly Farao y záfę zafnáł y widzáł drugi fen. *HistJóz* B, Av, A2, B, Bv [3 r.], C2; Powftawfzy krol Filip ze fnu wezwał k fobie fwego wiefczćká/ á ten fen ktori widziáł [!] iemu obiáwił *HistAl* A5, A4, B8v, E8v; *KromRozm II* f4v; *Leop Gen* 41/22, 32, *Sap* 18/17; IA Nábuchodonozor [...] Widziálem fen ktory mię przeftráfzył *BibRadz Dan* 4/2, *Esth* 10/5, *Dan* 4 arg, 4/6, 15, 7/1; *BielKron* 16v; *RejZwierc* 115v; A Roku wtorego krolowánia Newuchad-necará widziáł Newuchad-necar fny y ftrwożył fie duch iego *BudBib Dan* 2/1; Tedy nátychmiał gdy frogie widzenia fnow bárzo imi trwożyły/ zátmęze y ftráchy niespodziwáne náftály. *BudBib Sap* 18/17, *Dan* 4/9, 18, *Zach* 10/2, 4. *Esdr* 14/8; gdzie [*prorok Danieł*] ono widzenie fnu Krolá Nábuchodonozorá wykłáda/ o báłwánie onym/ v ktorego bylá głowá złotá *CzechRozm* 168v; Tákte też y fyn iego [*Jugurty Numickiego*] táki fen obaczýł *PapPan* Hh4; *SkarŻyw* 480.

»przez sen widzieć, widzenie, widziany, ujrzeć« = *per somnium videre Miech, HistAl; per somnium conspicerere a. intueri HistAl* [*szyk zmienny*] (20:6:1:5): [*Józef mówi*]: Widziálem przez fen/ yż flońce y myefyć y iednaffcye gwiazd chwalily mye *HistJóz* Av; *FalZioł* I 98a; Teyże też noci Marcianus Celarz Conftantino-polłki, widziáł przez fen iż fie był Atili huk zlámał. *MiechGlab* 57; *RejJóz* 17v; *HistAl* A5, C2v [2 r.]; *BielKron* 14v, 77, 256v, 299v; *GórnDworz* R4; *HistRzym* 78v; Pan Kryftus nie iesthó rózne iákie zmyflenie ábo przez fen widzenie/ ále iesth w ludzoych wiernych żywym vmocnieniem *RejPosWstaw* [110²]; Tey noc y ktorey názáiutrz wiáchác miał w miásto/ widziáł S. Theodorus przez fen/ ifż był gdzieś ná wyfokim domie *SkarŻyw* 187; y widziáł [*św. Tomasz z Akwinu*] przez fen/ á ono lędzwie iego dwa Aniołowie páfem ściągáią/ mowájąc: páfem cię czyftośći ściągamy *SkarŻyw* 201; Mátká iego gdy tego S. Hugoná iefzcze w żywocie nofiłá/ widziáłá przez fen/ ifż vrodziłá fynaczká piéknego *SkarŻyw* 290; fmutkiem zięty S. Anzelmus/ wfzedł do zákrzytley: y iáko przez sen vyrzáł wiele zacnych ludzi około domu gdzie on Osbernus vmárl *SkarŻyw* 333; Raz przez fen [*św. Dunstanus*] vyrzáł/ á ono iego mátkę/ zá wielkiego Krolá wydáią *SkarŻyw* 509, 99, 173, 201 marg, 226, 252 (15); *KochFr* 87 [2 r.]; *ZawJeft* 6.

»widzieć (się), widzenie (a. widanie), ujrzeć we śnie« = *in somno contemplari HistAl; videre in somnis Vulg; in quiete videre Mącz* [*szyk zmienny*] (17:3:4): [*wódka z miodunki*] Wefnie ftrafzliwe widzenia: oddala *FalZioł* II 12d, *4b; *BielŻyw* 55, 79; Czemu fie widzi wefnie czáfem wftepowanie wzgoré, czáfem też zftępowanie nadoł. *GlabGad* L6; Czo znamionuie widanie rzeczy czyrwoynych we fnie. (–) Znamię iest zbytniey krwie w cieie *GlabGad* L6v, L7; *HistAl* B8v, F; A gdy tzarne ludzi albo murzyny weśnie [*Filip Tuderty z Florencji*] widziáł/ tzarne fluknie y kápice Mnichom rozdáł *KrowObr* 136; *RejWiz* 120v; *Leop Gen* 31/10, 24; [*Nektanabus mówi do Olimpui*]: vyrzyłz we fnie z bogiem wefele w poftáwie Smokowey. *BielKron* 122v; In quiete vidit, We snie widziáł/ sniłomu fie. *Mącz* 494a; *HistRzym* 99v, 100; Y mowił Faráon do Iozefá. (widziálem) wefnie [*Me somniante*] iákobych ftał ná brzegu przekopu. *BudBib Gen* 41/17, *Gen* 41/22; *SkarŻyw* 70, 470; Ach często fie tráfia/ co we dnie myślimy/ To nocnego czáfu záś we fnie widzimy. *WisznTr* 30; *ZawJeft* F; *Phil* F3.

»wiedzieć sny« (1): Rzekł Jozeph [*do podczaszego i piekarza*] Bofkieć to fá rzeczy wiedzyeć fny/ wfzákte powiedaycie ie á ia będzie wykłádał. *BielKron* 16v.

»we sny, snom wierzyć; snom wierzenie« = *observare somnia Vulg* [szyk zmienny] (3:1;1): Nie będziecie/ Wiedzba/ Wrozek/ fthroic/ ani będziecie we sny wierzyć *Leop Lev* 19/26; [Monasses] kłaniał się y chwałę czynił flońcu/ gwiazdom/ żywiołom [...] wierzył we sny *BielKron* 90; *GórnDworz* R4; Názaiutrz obá [bracia zakonni] łobie fen powiedzieli: á iednak fnom niewierząc/ S. Benedictá czekáli *SkarŻyw* 252; Zbytnie y nieoftróżne fnom wierzenie. *LatHar* 113.

»sen wykładać (a. wyłożyć), (o)sądzić, oznajmić, rozwoździć, wyprawić; wedle snu wyłożyć; wykład (a. wykładanie) snu« [w tym: osądzić, wyłożyć (I)] = *somnia solvere HistAl, PolAnt; somnii interpretatio, indicare somnia PolAnt; somnium interpretari Mącz* [szyk zmienny] (25:3:1:1:1;9): *HistJóz* A4, A4v [2 r.], Bv [2 r.]; Podczafzy dziękuie Iozephowi za dobry wykład fnu *RejJóz* 18v; [faraon mówi do Józefa:] Podobno iuż wielz fpofoz dziwnego fnu mego Ieftli mi gi wyłożyłz powetuefz fwego *RejJóz* K7v, A6, I5v, I8, I8v, K (13); *HistAl* A2v; *BibRadz Gen* 40 arg, *Dan* 4/3, 4, 6; Pod piacią Krolow Iozeph był w Egipcie: Pirwłzy Nefrem kotreomu fen wykładał. *BielKron* 19, 16v, 17 marg, 44, 202; Somnium interpretari, Sen ofądzić/ wyłożyć. *Mącz* 172d, 263b, 401d; *RejZwierc* [203] [4 r.]; [podczaszy mówi do faraona:] A (był) tám [w więzieniu] fnámi młodzieniec (niektory) Ebreyczyk [...] y wyłożył nam sny náfze/ káždemu wedle fnu iego wyłożył. *BudBib Gen* 41/12, *Gen* 41/16, *Dan* 2/2; *SkarKaz* 518b; [Wykład fnow w pifmie ś. nie ma nas zwywać do fzukania wykładow fnow náfzych. *SkarKaz* 503b (Linde)].

»sen zadać« (I): Możli też kto komu fen zadać wczynkiem iakim zewnętrznem. (–) Może to wczynić *GlabGad* L7.

Wyrażenia: »sen nocny« [szyk 2:1] (3): Błąd iest człowiek: á co żywie/ Podobno to ku márnemu Snu nocnemu/ nieznácznemu. *KochPs* 57, 137; *KochTr* 12.

»sen obłudny« (I): Zywem? czy mię fen obłudny fráfuie? *KochTr* 15.

»odmienne sny« (I): Porażałz [Boże]/ bierzefz wfzytko/ á iák wichrem łomifz Podobne odmiennym fnom czyniąc/ ktre tłomifz *GrabowSet* E.

»sen (jest) pewny, trafny, wiary godny« = *somnium dignum fide PolAnt* (3:2:1): takowe [tj. zesłane od Boga] sny bywaią pewne, ale one ktre łą z przyczyn przyrodzonych częfsto omyłaią. *GlabGad* L4v; Melankolici abo trofkliwi czałem też sny miewaią pewne, fzaleni ktorim się głowa zawracza, [...] taci częfłokroć przyłkie [I] rzeczy ze fnow powiadaią *GlabGad* L4v, L4v; *BibRadz 2.Mach* 15/11; Rzekli [podczaszy i piekarz do Józefa/] sny się nam tráfnie dáły widzieć/ á nie mamy ktoby ie nam wyłożył. *BielKron* 16v, 16v.

»sny próżne« = *koszmory* (2): Adamas czyni człowieka mocnego przeciw nieprzyjacielow/ sny próżne odpádz/ trucinę oddala *FalZioł* IV 46d, IV 49a.

»sny próżności [= złudne]« (I): Teráfowie mowili próżność/ á wiefzczkowie widzieli łez/ y sny próżności [somnia vana] *BudBib Zach* 10/2.

»sny straszliwe (a. straszne, a. sen straszliwy), złe, groźne, niespokojne« [w tym: straszliwe a niespokojne (I), złe ani straszliwe (I)] = *somnia mala Vulg* [szyk 12:6] (15:3:1:1): Theż częfłthe pozywanie Luku czini ftrafzliwe sny *FalZioł* I 101c; Mył dobrą czyni [wódka boragowa/] sny grozne oedymuie *FalZioł* II 3d; SErapión. Ten kamień iestli ktho na łobie powiefi: niebędzie widział w noczy fnow złych/ ani ftrafzliwych. *FalZioł* IV 57b, ††2a, IV 51c, 52a, V 32v; *GlabGad* D8v; *RejWiz* 94v; *Leop Sap* 18/17; Nád to tego fye trzeba bać: [...] ielli [chory] ciężyz fpi/ ielli ftrafzliwe á niefpokojne sny miewa *SienLek* 18v; ABY fye sny plugáwe tákiez y ftrafzliwe nie fniły: náśienie łocygowe tárte z piwem piy przez dwa dni/ á ominie cie. *SienLek* 57, 57 marg; *GórnDworz* Gg5v; Sen ftrafzliwy kiedy kto widzi/ tho gi ludziom opowiada *RejZwierc* 115v; *SkarŻyw* 480 [2 r.]; *WisznTr* 11.

»wykładacz, zmyślacz, [rozprawca] snow (a. snu)« = *conietor (somnia) Mącz, Calep; somnians somnium PolAnt; somniorum*

interpres Mącz (7:1); *BibRadz Gen* 40/8, *Deut* 13/5; [bracia Józefa mówią:] Ono wykładáč fnow przyfzedł/ zábiymy go. *BielKron* 16, 112; Conietor, Gádáč/ Wykładáč fnow. *Mącz* 162a, 401d [2 r.]; *Calep* 242a; [*Leop Gen* 37/19].

»sen znikomy« [szyk 1:1] (2): *KochOdpr* D; Omyłiás mię/ iáko nocny fen znikomy/ Który wielkością złotá ciefzyłz fmyłł łákomy. *KochTr* 12.

Szeregi: »baśni i sny« (I): [Kassandra mówi:] ále me wfzytki proroctwá Ná wiátr idą/ nie máiąc y ludzi wiecey Wiáry nád baśni prorocne/ y sny znikome *KochOdpr* D.

»sen, (a, a(l)bo, czy, i) widzenie« = *somnium et visio PolAnt, Vulg* [szyk 6:3] (9): *GlabGad* D8v; ROku pierwfzego Bálłáfára Krolá Babilońskiego/ widział Dániel fen á widzenia w głowie iego były ná łozu iego *BibRadz Dan* 7/1; *BielKron* 93; *RejPos* 188; A Dániel rozumiał káзде widzenie y sny. *BudBib Dan* 1/17, *Iob* 7/14; *BudNT Act* 2/17; *GórnTroas* 33; *WujNT Act* 2/17.

»wizerunek albo sen« (I): Vóichł/ záтым on ftrafzny dźwięk/ á ia to wizerunek/ [...] Porwę/ fięogładam [I] fię/ cziując iż ná iáwie/ Táki widząc/ ále fen mię obiáł práwie. *KolakCath* C5.

Wyrażenia przyimkowe: »przez sen« = *per somnium Miech, HistAl; in somnio PolAnt* (97): *BielŻyw* 36; Przez fen (mowi pan Bog) będę mowił z nimi. *GlabGad* L4v; Bo ktoż to włáfnie może zrozumieć na fwiecie Czo się więcz dzywnie komu przez fen wéłbie płecie *RejJóz* K, K3, K3v; *RejKup* Bv; Potym onych dni miał odpowiedz krol Filip od bogá fwe⁸⁰ przez fen/ iżeby ten po fmierci iego krolować miał/ kthoby ná tym okrutnym koniu iezdził. *HistAl* A8v, A4v; *LubPs* cc5v, hh6v; Ieden przez fen pienádze wykopał ná roli/ Y rzkomo fzedł do domu/ by ie wziął powoli. *RejFig* Bb8; Thám oney nocy przyfzedł Bog przez fen do Lábána Syryczyká mowiąc mu [...] *BibRadz Gen* 31/24, *Gen* 20/3, 6, I 353c marg; Przez fen drudzy [bogowie] fwoie mocy ludzyem okázowáli/ iáko Iupiter vkazał się Tyberiovi Accynowi/ rofkazuiąc mu áby fzedł do Senatu *BielKron* 25; Názaiutrz Andromachá żoná Hektorowá byłą vpominána przez fen/ áby thego dniá Hektor bitwy nie zwodził *BielKron* 58; Tedy iednego czáfu przez fen gdy o thym rozmyłł [król Gieza o chrzcie swego ludu] Angioł mu powiedziáł [...] *BielKron* 299v, 67v, 75, 103, 138v; *OrzQuin* F3v; *RejPos* 25v, 35v, 276v; *CzechRozm* 161v; [Maria z Egniej] Snu ciefefne⁸⁰ bárzo máło vzywála: [...] á ieśli záfnęłá/ przez fen z Chryftulem rozmawiála *SkarŻyw* 581; [cesarz mówi do Samsona lekarza:] Bog mi cię przez fen vkazał/ y przez cię mi zdrowie dáć obiecał. *SkarŻyw* 593, 98, 334, 347, 471; VCiekałem przez fen w noc/ Máiąc fkrzydłá ku pomocy: Lecz mię miłofć poimála *KochFr* 8; [żona Pilata mówi:] Day pokoy onemu fpráwiedliwemu: bo wielem wćierpiála dżiśia przez fen dla niego [*Vulg Matth* 27/19]. *LatHar* 698, 326; *WujNT* 400 marg.

~ W polóczeniu szeregowym (I): [Bóg rzekł do Mojżesza, Aarona i Marii:] gdyby kto był między wámi Prorokiem/ mowiłbych mu przez widzenie ále przez fen/ ále przez gadki/ ále przez figurę *BielKron* 40.

W przeciwstawieniu: »przez sen ... na jawie (a. jawnie)« (3): *HistRzym* 78v; A czárći iufz nie przez fen ále iáwnie mu [*Benedyktowi*] fię vkázowáli/ gniew fwoy okrutny pokázuiąc *SkarŻyw* 251, 331.

W porównaniach (5): A żywot człowieczy [...] fnadnie będzie wziemię obrocon [...] ták iż ie/dno [I] iáko przez fen vzywamy tey krotkicy krotofile fwoiey *RejPs* 134v; *LubPs* R4v; Boć w rofkofzách máło znác powážney ftałofci/ Wfzytko cóś iáko przez fen á wfzytko we mdłofci. *RejWiz* 35; *RejPos* 49; Będąc wzgardzoným/ będąc precz wygnáným: Sftáleś fye iákby przez fen záwołáným. *ZawJeft* 25; [Cicero Pogánin/ á przećię (choćci iákoby przez fen) á wždy tego nie milczy: Oftátni dzień fkonána náfzego/ nie zgninieć/ ále odmianę mieyfćá nam przynośi *ArtTanat* 59, 78].

Szereg: »w widzeniu abo przez sen« (I): ále Pan Bog wziął się zá krzywdę iego [*Mojżesza*] y przyzwawłzy kfobie Aaroná y Máryey/ mowił: będzieli prorok Páńki między wámi/ w widzeniu się

iemu vkażę/ ábo przez fen mowić znim będę. *SkarŻyw* 483. [*Ponadto w połączeniu szeregowym 1 r.*]

Cf Zwroty. ~

»we śnie« = *in somnio HistAl, PolAnt, Vulg, Mącz, Calag; per somnium PolAnt, Modrz; in somno HistAl; secundum somnium PolAnt; per visum Vulg* (76): Ten przeto Virgiliulzem nazwan był że fe iego maciezy [!] wefnie zdało iakoby vrodziła nieiaką rozgę. bo połacinie zową virga rozga *BielŻyw* 122; á gdyż vřnřł [*Jadus*] po modlitwie, przykazał mu Bog wefnie aby miał myř dobrř bez strachu *BielŻyw* 155; Kiedy dymy á wilgoti miřłze od mozgu řpadař do ferca, tedy fe widzi pořpolitemu řmyřłowi iakobyřmy nadřł zřtępowaly we řnie *GlabGad* L6; Czo znamionuř strachy we řnie iako ieřř czartow widanie. etc. (–) Ieřř to znamię Melankoliey w cieie panuřcej *GlabGad* L6v, L4v, L6; *HistAl* C2v; Le gdy vřřřřřł że Archelaus kroluie w żięmi Zydowkięi miařto Heroda oica řwego/ bař řię tam idř/ ale wefnie od Boga rořkřzřnię wziřwřřř pořředł w řrony Galileiey *MurzNT Matth* 2/22; *KrowObr* 135v; I rzekł Angioř Pãńłki do mnie weřnie: Iakob? Odpowiedziařtem owo ia *Leop Gen* 31/11, *Eccli* 13/17; *RejFig* Bb8; [*Nektanabus*] Vczřniřł teř iř teyże nocy Filipowi zdařto mu fe we řnach/ iř iego żonř z bogiem Hãmonem miãřł zřczenie. *BielKron* 122v, 12v, 50; Observatur species in somnis, Tãk fe zdř we řnie/ áłbo przichodźi nř oczy pořřtřc nieyřkř we řnie. *Mącz* 488b; Myřřłiem we řnie w nocy iãko wyndř z dřłgu/ Ař mi mowřł koř we řnie/ twa nřdźieř w řłgu. *Prot* Bv; *HistRzym* 133; *BudNT Matth* 2/22; *WerGoř* 245 [2 r.]; A Bog im [*Mędrcom ze Wřchodu*] teř nřukę dař/ we řnie ie nřpominãř/ by Herodř omyřłi *ArtKanc* C13v; *WujNT Matth* 2/12, 22, 27/19. *Cf Zwroty.*

~ *W charakterystycznych połączeniach: napomnieć we śnie, przychodzić na oczy, usłyszeć, wziąć oznajmienie (rozkazanie) (2), zdać się (4), zmyślać; we śnie napomniany (3); strachy we śnie.*

W przeciwstawieniu: »we řnach ... na jawie« (1): A pořřeřwřwřřř poćzřł [*król Apollon*] pyřtřc we řnachłi mu fe tř rzecř [*tj. spotkanie z Lucynř*] dźiãřł/ czřli nř iãwie. *HistRzym* 27.

W porównaniach (2): gdzie potym duřř zřpaliwřřř řię miřłocř pięknocři Bozey/ z Anyřly řię zbrãři/ á nietelko iuř řmyřłow odfřpi/ ále y byřřrořci rozumu/ mão będzie pořřebowřřł/ iãko tř ktorey wřřřtřki rzecřy řkryte/ widome á iãřne będař/ co przed tym [...] pod zãřřonř/ á iãko we řnie widziãřł. *GřrnDworz* Mm5; gdy znięy [*z nadzei płochej*] rzecřy płonne nřkřzemne/ y błařeřłkie rořřł/ ktore řobie ludzie takowř nřdźieř nřieinãřzey iedno iãkoby we řnie zmyřłãř. *ModrzBaz* 7v.

Szereg: »tak we řnie jako i na jawiu(-e)« [*řzyk 1:1*] (2): Phantasma, Duch/ pokuřř/ řãřřziwe mnięmãnie/ vkrřzřnie áłbo widzenie/ tãk nř yãwie yãko y we řnie. *Mącz* [297]a; *SkarŻyw* 56. [*Ponadto w przeciwstawieniu 1 r.*]

Cf Zwroty. ~

Przen (38):

Wyrażenie: »sny platonowe« = *idee platońskie* (1): [*brodř*] Tãk odmięnař/ tãk mnořna międy wieczřřřtęmi Wiřiãřł nř powietrzu řny Platonowęmi. *KochBr* 151.

Wyrażenia przyimkowe: »we śnie« (2): [*Lucyna mówi do Apollona:*] We řnachęřmy obř byli do tey to chwile/ ty bezemnie/ á ia bes ciebie/ ále iuřzechmy pořřeřřili gdychmy fe nřleřřli. *HistRzym* 27.

a) *Rzecz, sprawa blaha, nieistotna, ulotna, nietrwala* (7): Nieboć ieřř peřne dobrř/ ktore wiećnie trwãř/ Ziemiã ieřř fen/ y to w cřym fe to kochãř. *WisznTr* 35; Y Tãkřeř řnem zabãwiř myřł y pioro řwoie *KolakCath* A3; *WujNT* 834 marg.

Przysłowie: Widřřł moř miãř żono w rzecřy řamey że wřřřřř ko fen á mřřř/ cokolwiek ieřř nř řwiećie. *WysKaz* 47.

Wyrażenia: »sny lekkie« (1): Wřpınamy řye do niebř/ Bożę tãiemnice Vpãtruiãc: ále wzrok řmiertelneř řźrenice Tepy nř to: řny lekkię/ řny płochę nas bãwiãř/ Ktore řye nam podobno nigdy nie-wyřiãwiãř. *KochTr* 11.

»sny płochę« (1): *KochTr* 11 cf »sny lekkie«.

»słodki sen« (1): [*Arystoteles*] Byřł pyřan czo fe pęřdco řtarzeie, odpowiędział radolć. Czo ieřř nadźieia mowřł řłodki fen. *BielŻyw* 89.

Szereg: »sen a mara« (1): *WysKaz* 47 cf *Przysłowie*.

b) *Wymyřł, zmyřlenie; řłuda, urojenje* (28): *KrowObr* 242v; Pifãři teř nřřř przodkowie czãřem ledř řny w kroniki. *BielKron* 363v, 193; *GřrnDworz* L13v.

sen czego [= *czyj*] (1): A więć to nie piekielna á nieżnořna hãrdocř y pychã: Doktory řwięte [...] potępiãc; á řwe warchořy y řny niezdrowey głowy řwoiey nřd ich zdrowe wyřłãdy pořřkřdãdř? *WujJud* 34v.

sen czyj [*w tym: ai poss (4), pron poss (3)*] (7): *KromRozm I* A4; *Diar* 33; *WujJud* 37v; w iãki fe bład niewyřłkřny ludzie Ći mizerni wdawãř: ktory oto nř řłowie řzcřyřym Bożym nie pořřřtřwãřãc/ řř wřymi fe řny vdãwãřã *CzechRozm* 158; *CzechEp* 107, 145; *ReszPrz* 22.

W połączeniach szeregowych (5): *KrowObr* A2v; Kto mowřł mowię ma iãko wymowy Bożę: nie iãko bayki/ wymyřły/ řny/ plotki/ y ludzkie wywroty. *CzechEp* 139, 252; *ReszPrz* 22, 84.

W przeciwstawieniu: »prawda ... sen« (1): Wřřřřtřko to řłowãř/ co ie ludźiom bãřãř/ Ći to zř prawdę/ owi zř fen mãř. *GřrnTroas* 31.

Fraza: »sen się wyjawi« (1): Kãdzy fe z nich [*tj. dawnych bohaterów*] dař wřieř pořřtřwãř á řłowãř/ Co ieřř rzecř przyrodzona chyřym białymgłowãř. Tãkieř tã wãřřã přřřřuchã vřřřřřł co wãř řpřwãř/ A bãřzo w krotkim cřřie fe řny wãř wyřiãwi. *RejWiz* 28v.

Zwroty: »sen powiedãc« (1): *Somnium item, Metaph(orice)*. Nãřmięwisko yãko kiedy by kto rzekřł/ cofz bãyęřř/ řny powiędãřřł/ áłbo wiereř mu fe řni/ bãyę baykę. *Mącz* 401d.

»zmyřłãc sny sobie« (1): Iednãk áłbo miřłocř zmyřłã řny řãmãř řobie/ Albo y ty niechęřřř/ bych miãř zřwęřpić o tobie. *KochPieř* 10.

Wyrażenie: »nocne sny« (1): *Bucerus* tãkře y *Kãłwinus*/ o wybãwieniu Oycow ř. z odfřłãni piekielney nic nie trzymãřãř/ powiãřãř iř to řã bãbie bayki/ nocne řny/ Aezopowe řãbuřy *ReszPrz* 84.

Szereg: »bãřni (a. bajki), (a. i) sny (a. sen)« [*řzyk 3:1*] (4): bo řię juř nie to w Polřce dzieje, co Pana Boga wola jeř, jeno co nam kto z bãřni a řnow swoich wymyřłi *Diar* 33; Ieřř w tym Pãřłmie iãkoby řřkřnie nãuczycielow řãřřřwřřř/ ktory od nřuk Pãńłkřch do wymyřłow ludzkřch odfřpuiãř/ řnow á bãřni ich nãuczãřãc. *LubPs* C3; kãdzy iuř kędy moře z wymyřłu řwoiego/ pořřnych bãřni řnow prawie nãuczã Bliźniego. *ArtKanc* Q3; *KolakSzcześł* A3. [*Ponadto w połączeniach szeregowych 5 r.*]

»sny i dumy« (1): Czřniãř go teř [*řzacy wittemberscy Lutra*] *Somniatore*m, to ieřřł/ ktory řię wedle řnow y dum řwoich řpřwãwue *ReszPrz* 64.

»řãbuřã a sen« (1): Ale v *Sikofãntow řwiãřã* tego/ ktory po-więdãřãř [...] gdzie grzech tãř nie grzech/ pewnie to v nich będzie y ieřř tã řãbuřã á zř fen *RejAp* 191. [*Ponadto w połączeniu szeregowym 1 r.*]

»plotki, sny« (1): Potym iř im [*Jezus apostołom*] nie lãdř tzego/ nie plotek/ nie řnow/ nie ludzkřch albo Papielkřch Dekretow/ pořřepowiędãř/ áłbo řwiãdztřc rořkřzařł/ ále pokãřãnie y odpuřřtřzenie grzechow. *KrowObr* 44v. [*Ponadto w połączeniach szeregowych 2 r.*]

»sny i wymyřly« (2): Czřli mnięmãře/ że Doktorowie y Concilia řny y wymyřły řwoie w piřmie řwoim ludźiom [...] podawãř: á nie to coby fe z řłowem Bożym nř wřřem řzgãdãřł? *WujJud* 37v; *CzechEp* 107. [*Ponadto w połączeniach szeregowych 2 r.*]

»sny i zabobony« (1): Wyãřy my nye odfřpuięmy/ y owřłem dźyřerzymy yãř/ yãko yey nas pan Kryřřus nãuczřł. Ale wãřłłch mniřłłch y popowřłkřch řnow y zabobonow/ á pãpyeřłkřch wymyřłow y bãřłwochwãřłřwãř *KromRozm I* A4.

Wyrażenie przyimkowe: »przez sen« = *w sposób urojony, řłudnie* (1): A tãk czřniãc [*sakramentarze odrzućcãc nãukę řynodów*] řãř vczřonymi/ řzãłeni řãř/ pořř řny bogãřymi. *OrzList* f.

c) *Pogard.:* *O dziele literackim* (1):

W połączeniu szeregowym (I): A co wietřza/ Marchultow zmyřonych/ obrazliwych fabuř/ Ńprofnych kuřřtzw/ y nie do kořca wczciwych frazek y fnow w Polřtzcze wydrukowanych peřno *LatHar* +5v.

3. Tytuł utworu literackiego napisanego w formie poetyckiej rekonstrukcji marzenia sennego (10): Thren XIX. lbo Sen. *KochTr* 20; *KochFr* 8; *WisznTr* 30; Sen Maiowy/ Pod gaiem Ńielonym puřtelnika iednego. *BielSen* 5, kt, 6 řp; MALCHERA PVDŁOWSKIEGO FRASZEK Křięg Pierwřza. Przy tym Sen, y Elegia Polska. *PudlFr kt*, 66, 67 řp, 74.

*** *Bez wystarczajcego kontekstu (8):* Uti somniis iucundissimis, Brzo miřy fen mieć. *Macz* 401d; Somnus, Sen/ řpik. *Macz* 401d, 140b, 229d, 401d [2 r.]; Traum. Sen. Somnium. *Calag* 482b; *Calep* [991]a.

Cf **BEZSEN, [NIESEN], [WIDOSEN]**

ECB

SENA cf SENES

SENACKI (3) ai

e *prawdopodobnie jasne (tak w senat); a jasne.*

sg m N senacki (I).  G senacki(e)go (I).  D senacki(e)mu (I).

řl stp notuje, Cn, Linde brak.

Przymiotnik od „senat” ‘najwzřyszcy organ władzy ustawodawczej w starożytnym Rzymie’ (3): Lat 71/ Galb Sergius zacnego domu Ńtarego Senackiego z Rzym/ [...] po Ńtolcu byř wybran n Rdzyectwo Hiřzpanřkie *BielKron* 145v.

a. Uczyniony przez senat (I): [*Koriolan*] GDY czyniř dekretowi dořyć Senackiemu/ [...] Pořegnař matkę żonę y miře dzyateczki/ [...] Poředř do tych co wiedzyař im być nieřyczřliwie *PaprpPan* Gg2v.

b. Symbolizujący senat (I): Szof Rotę pořtawiono n czele po lewey Ńronie piřwřzey/ tkże teř przed piřwřzymi znki/ iko y piřwřza gdzie byř Orzeř Cefarřki y Smok Senacki malowany *BielSpr* 14.

LWil

SENACSTWO cf SENACTWO

SENACTWO (I) sb n

e oraz o *prawdopodobnie jasne (tak w senat oraz -o); -a-, [--].*

sg [G senactwa.  D senactwu.]  A senactwo.

řl stp: senactwo, Cn brak, Linde XVI w.

Stanowisko senatora, bycie senatorem:

[*Przen:* Czorko evfraxya zaprawdacz powyedam ysz nyebeskyego szenaczthwa dostoyna czya vdzyelal krol twoy pan Crystvsz *ŻywEuřr* 123.]

a. W starożytnym Rzymie: IOzephus Kapłan Zydwowřki [...] Historyk zacny [...] Przeřořon byř n Senactwo w Rzymie od Wefpezyan *BielKron* 147v; [Ani ia teř teraz gburřkie/ bo kopania/ bo orania/ y řzczepienia roboty/ walnym potem/ rdżę być po-deymowane/ bom nie ieř z towarřzyřtw Serranow ni Cincinnatow/ ktorzy od plug ku fenactwu byli przyzwani. *Cresc* 1571 702 (*Linde*)].

LWil

SENAS cf SENES

1. SENAT (328) sb m

senat (327), senatus (I) ActReg.

e *jasne, a pochylone (w tym 5 r. bedne znakowanie).*

sg N senat (95), senatus (I).  G senatu (100).  D senatowi (26), senatu (I) *PaprpPan*.  A senat (44).  I senat(em) (43).  L senacie (16).  V senacie (I).  A senaty (I).

řkladnia orzeczenia typu: senat byř (49), byli (9); byli PaprpPan; byř : byli BielKron (38:6), PaprpUp (1:2).

řl stp, Cn notuje, Linde XVI i XVIII – XIX w.; poza tym XVII w. s.v. senatorski oraz XVIII w. s.v. senatstwo.

Zgromadzenie decyzyjne lub doradcze o roznych kompetencjach; rada najwzřysza w pařnstwie lub wielkim mieřcie; senatus Vulg, Macz, Modrz, Calep, JanStat, Cn; summates Calep; bule Cn [senatus – rada BartBydř; – rada, zgromadzenie panow radnych Macz 282b; – senat, rada Calep; rada, radziecki urzad, stan, senat, radziectwo – senatus Cn] (328): *WujNT* 461; Sa iefczę y dźiř wolne Rzeczy pořpolite/ Gdźie n Wielmořny Senat dochody obřite. *KlonWor* 13.

Przen (7):

a) O řadzie Bořym (4): A jř [Chrystus] kazař jch kilka pozwacz na przeřlyřlenie A potem Senat ořadzyř. *RejkUp* y2, z3.

Wyraźenie: »senat niebieski, z nieba« (I:1): Iuř teř wřlytek Senat z Nieba řidł n řaudźę [!] yko trezb *RejkUp* y5, y5.

b) O apostołach [czyj: ai poss (2), G sb (I)] (3): W ořtni Panřk wieceřz/ gdy z řtoł pořadżono řlawny Senat Apořtořlřki/ tym darem wřzyřtkie cźczono *LatHar* 384; Tam [řj. w niebie] po-wařny on Senat wielebnych Apořtořow *LatHar* 596, 315.

a. Senat w starożytnym Rzymie (150): Potym Romulus wybrař męřow radnych s Patrycyow řto/ ktore potym zwali Rzymianie Senatem *BielKron* 99; PO řmierci řrafney Romulufowej/ Senat krořleřtwa Rzymřkie řprawowař *BielKron* 101; Tullius [...] obeřlawzy lud wřzytek/ wczyniř rzecz řzyrok do Senatu *BielKron* 103v; Senat baczc ich [synow Brutusa] mode lat  zobliwie kainie y pokore/ wypuřzczali ie piřwřzy raz s tey winy. *BielKron* 105; Senat n ořttku wybrař Dyktator powtore M. Waleryufa. *BielKron* 107v; Trybunać s pořpolřtwem wzburzyřli Ńie przećiw Patrycyom/ mowiac przed Senatem/ iř nam z mocy bior tego ktory gardło lbo wywołnie zfluzyř. *BielKron* 108v; OKrutna  řrafřliwa n ten cźas byř w Rzymie roznić miedzy Senatem/ ktora wielk řzkodę wczyniřa rzeczypořpolitey *BielKron* 130v; Bo ten byř obyczy w Rzymian/ iř Starořtowie powinni byli zawřdy Senatowi obiawic nowe rzecz/y iefli Ńie kędy w ktorych krainach dzyały *BielKron* 140v; KLaudyus wtory Flawius řzczony/ wybran n Cefarřtwa iednořtynie od Rycerzow y od Senatu. *BielKron* 153, 25, 25v, 99v [4 r.], 102v, 103 (83); *KwiatKsiz* D3v [2 r.]; *Macz* 1a [2 r.], 48d, 227d, 302a, 322d; Papirius byř w Rzymie tk řlchetne dzyecieř/ [...] A widzc go on Senat w cney modey ořbie/ Zwřze w rdzye taiemney mieli go przy řobie *PaprpPan* N, Q3, Tv, Ff3, Ggv, Gg2, Gg3, Hh4v; *ModrzBaz* 46; *Skarřzyw* 601; *StryřKron* 66; Przeřto on Rzymřki Cefarř/ w Rzymie to byř řpawiř/ Zeřnřki Senat Vociury/ ořobny wřtwiř *Bielřjem* 5, 5; *Calep* 454b, 1029b, 1083b; *Phil* F4; Y dla tego y ten Konřtntyn iuř będać Chrzeřćijaninem/ dla fenatu w ktorym byřo iefczę wiele pogan/ y inni po nim [...] chcc tę moc n poganřtwa przy řobie mieć/ nawyřřznych biřkupow poganřkich tytuł nořili. *SkarKazSej* 680a; *KlonWor* 18; [On [madrosć] wyroki daie/ on teř powiada Stare dzieie/  wřelkim dořwidzeniem wada. Co ieřřby nie byřo Ńeby Senat zwali Senatem od Starořci/ lecz řlufznie to dali Nazwiřko: Bo ik Starzy dugo řpawowali Rzeczypořpolit Rzymřk/ c i być znali. *ProtKonterfet* C3 (*Linde*)].

W poczeniu szeregowym (I): Podobal Ńie rzecz Brutow wřzyřtkim/ Trybunom/ Kuryatom/ Patrycyom/ Plebeuřzom/ Senatowi/ y inym *BielKron* 104v.

Wyraźenie: »senat rzymski« = *senatus Romanus* *Modrz* [szyk 27:1] (28): Senat Rzymřki baczc to do nich [Kartagiņczyřkow]/ dugo tę rzecz rozbierař coby z nimi nořttek czyniř *BielKron* 129v; [cesarz Kaligula] Byř teř odporny Senatowi Rzymřkiemu/ przeto mowil: by Senat Rzymřki miař iedno czoło/ przećiwřbyř Ńie mu. *BielKron* 141; Cefarř Oktawian tego mieřac od Senatu Rzymřkiego byř n Cefarřtwa przeřořon *BielKron* 418v, 24v, 100, 101, 104, 105 (16); *KwiatKsiz* G3v, Nv; *BielSpr* 12v; (*nagř*) Ap-pius Rzymřki pan. (–) TEn cř zwřze vporny byř w Rzymřkim Senacie/ Ale iefczę tu wietřz z nim niecnotę macie. *PaprpPan* Gg3, S4v, Gg, Ggv, Gg2; Byř ten obyczy w Senatu Rzymřkiego/ iř

gdy przednieyfi s pytani wotá fwoie podáli/ [...] tedy się iuż drudzy wotowaniem niebáwili *ModrzBaz* 28v; *NiemObr* 159, 160; Ale po zábiéiu Domicyaná/ gdy Aktá ábo konstitucye iego/ dla wielkiego okruéieñstwá/ od fenatu Rzymkiego były káfowane: [...] wrocił się Ian S. do Efezu *WujNT* 299.

Szeregi: »senat i pospolstwo« = *senatus et populus, senatus cum populo* *Modrz* (3): Niech to ná dobre y ná fzczeńcie tobie y domowi twemu/ o Cefárzu Auguście będzie/ *Senat* y pospolstwo Rzymkie pozdrawiáá cię Oycem oyczyny. *ModrzBaz* 25, 25; Thám przez pofty do Rzymá poftáne/ [król *Tarkwiniusz*] prosił/ áby mogli do Miáltá iáko *priatus* wniść/ y liczbę ádminiftrácyey fwoiey Senatowi y Pospolftwu wczynić. *Phil* E.

»senat abo panowie radni« (1): y owfzem gdy ma [król] wftytek *Senat*, ábo Pány Rádne zebráć/ áby się z temi pirwey z každy rzeczy/ rozwažíáac iá/ ná tę y ná owę ftronę/ námoził *ModrzBaz* 25v.

»senat, (albo, to jest) rada« [szyk 3:2] (5): [*patrycjusz*] rádzili mu [królowi *Tarkwiniuszowi*] áby [...] fzedł á vbrał fie w krolewkie odzycenie/ [...] fiadł ná ftolcu krolewkim/ obeftawfy ráde to iest *Senat* *BielKron* 103v; Pirwe [*prawo ustanowił*] izby Plebei/ to iest lud polspolity ráde wybierał. Druga/ áby ápellácyá od rády álbo Senatowi fzlá przed pospolftwo *BielKron* 105v, 109; *Mącz* 440a; *Calep* 967a.

»senat, (albo, takież) rajce« [szyk 2:1] (3): Ráyce takież *Senat* Rzymki wrádzili poftáć do nich [*do pospólstwa*] pofty mądre á roftropne *BielKron* 107v, 108v; W ktorey mierze młóć Rzymka [...] wybormie bylá poftanowiona/ ktora *Senat* álbo Rayce [...] do Ratufza doprowadzáa *KwiatKsięż* D3v.

b. Izba wyższa Korony Polskiej, a od roku 1569 Rzeczypospolitej Obojga Narodów (58): *Senat* ábo ftudzy krolewcy nie fá rowney mocy s krolem/ áni s krolem ábo zá krolá kroluiá *RejPosRozpr* b4; *WierKróć* Av; *StryjWjaz* A4v; Andrzejá Friczá *Modrzewskiego* O popráwie Rzeczypospolitey księgi czwore. [...] Do świętey Pámieci Monárchy Zygmunta Augušta Krolá Polkiego rc. do *Senatu*/ [...] ięzykiem Láćinfskim nápišáne *ModrzBaz* kt; Co przynáleży ná *Senat*/ y ná wftyktie infze ofoby rádne/ áby około wotowánia ná wftytko baczenie mieli. *ModrzBaz* 26, 24, 25v, 74, 81v; *SkarJedn* 77; *CzechEp* 164; *Obatzel* fie Krol potem/ zlozel feijm wewfi iedlnei wradomfskiem powiecie widzac ze niemogl nic przewieft natak ftatetznem *Senacie* *Paprup* C3; Pomnicieft też y wi nato mozni á flawni *Senacie* Swietki zefcie tez beli przed tim Bracia náfza *Paprup* D3, C2v, C3, C3v, G2v; *ActReg* 31; Mleyfcá pánóm Rádóm Litewfskim [...] miedzy Pány Rádámi Koronnými/ iáko iuż iednému á fpólnému *Senatowi* dálimy y náznáczyli. *SarnStat* 36 [*idem* 1028]; Ize teraz mieyfce Kárdynałóm dáia, iáko Kárdynałóm w *Senacie*: Ale przedsię Arcybifkup piérwey wotuie. *SarnStat* 172, *7, 25, 171 *marg*, 1028, 1141; *KlonFlis* Gv; Oná [*ojczyzna*] ráde fy nowfká twoię obaczylá [...]. Ráde/ ná ktorey fenat mądry nie fzwánkuie *SapEpit* B.

senat czyj [= kto powołał, kto stoi na czele] [w tym: *pron poss* (1), *G pron* (1)] (2): *Diar* 64; Y do rády y do *Senatu* iego [króla] [...] y ná Seymách y ziażdách/ odpráwowałem Pánie Zbáwicielu pofelftwo twoie *SkarKaz*)(2v).

W poláczeniach szeregowych (5): Tey fpráwie Bożey/ áni Krol/ áni *Senat*, áni żaden lud/ nie może się poczęciwie fprzećiwić. *ModrzBaz* 136v; Zá ktorym poftępkem tá rzecz [...] będzie moglá byđz [...] pod rozládek Krolá Iego M. *Senatu*, Pánów Posłow/ y wżego Rycerftwá podána *SarnStat* *8v; Conftitucye włáfnie te zowá, które ftánowia te trzy ftany polpoftu, Król, *Senat*, y Poftlowie *SarnStat* 48; *SkarKaz*)(2,)(2v).

Wyrażenia: »senat koronny« (10): *ConPiotr* 30; *Diar* 20; tedy w Wilicy ná Seymie z wynálezenia *Senatu* Koronnego/ zá taki wyftpek/ [*pan Gniewoś*] muftá pod láwá iáwnie głoftem wielkim iáko pies fzczekáć *StryjKron* 482; o czym gdy się *Senat* koronny nárádził/ odpowiezeli Krolowi/ iż łatwieyfzey drogi ku zátrzymániu wmyftów Litewfskich niemázf/ iedno áby oni [...] Polfskim imie-

niem [...] się zwáć y miánowáć chcieli *StryjKron* 612, 637, 722; Z obu ftron zacy *Senat* koronny/ á w koło Spráwiony zaftęp ftoi/ y rycerftwá zoło. *KochProp* 6; *SarnStat* 104, 1131.

»senat polski« (1): infze trzy ich condicie iáko się niegodne być zdály/ ták też od *Senatu* Polkiego gruntownie odrzucone były *StryjKron* 722.

»*Senat* Wielkiego Księstwa Litewskiego« (1): Nic niewátpiác, że Wa. X. M. [...] tákże obietnice wftyftkiego *Senatu* Wielkiego X. Litewfskiego świeżo ná pámieć przywiedzieft *SarnStat* 863.

Szeregi: »krol (Jego Miłość), (i) *senat* (a. *senatus*); krol z *senatem*« (10;1): Przewo Krol y *Senat* Koronny Tureckiemu Cefárzowi przymierze záchowáć/ poniewáz go fam proftá wmyftli *StryjKron* 722, 722, 727; iam iest sługá Kr. Im yRptey Co Krol y *Senatus* kaze tobedzie *ActReg* 89, 75; *OrzJan* 69; IZeś W. Wieleb. był [...] ná Séymie niedawno przeftłym *publice* przed Królem Ie⁸⁰ M. y *Senatem* raczyteś W. Wieleb. *spontanee* wyftáwiáć moie przedsięwzięcie z ftorny wydánia Státutu [...] Tedy [...] *SarnStat* 834, *7v, 314 [2 r.]; *SkarKazSej* 693b. [*Ponadto* w *poláczeniach szeregowych* 3 r.]

»senat i posłowie« = *senatus et nuncii* *JanStat* (4): *Paprup* H; ZA zezwoleniem *Senatu* Y Poftów ziemfskich wftáwimy ftátut/ który wiecznými czáfy ma byđz chowan. *SarnStat* 14 [*idem*] 65, 1131. [*Ponadto* w *poláczeniach szeregowych* 2 r.]

»senat i (a) rada« [szyk *zmienny*] (2): My thedy rada a fenat koronny [...] polpoftu z Ziemfskymy pofty, ktorém zupełna niezamierzona nocz [!] iest od wftęgo riczerftwa Corony they dana, aby radzyly o rzeczach na ktorich obrona polspolita naliefzy. *ConPiotr* 30; *SkarKazSej* 693b. [*Ponadto* w *poláczeniu szeregowym* 1 r.]

a. O literackim pomysle senatu kobiecego [czyj = kto wchodzi w jego skład] (1): Ielli będzie náfz *Senat* mierny/ zgodny/ trwály/ Wielebyfmy w fwyh fpráwách/ náđ fwe męże miály *BielSjem* 6.

c. O zgromadzeniach nienoszących nazwy „senat” (110):

a. Średnia izba sejmu Rzeszy niemieckiej (Reichstagu), złożona z księżąt i wolnych panów (63): Gdy był Cefárz w Niemcech/ á w Belgium/ wielkie powftály w Hyftpániey roftyki/ áby w czás zlemu zábieżał/ poftánowiwfzy pirwey wżąd *Senatu*/ ktorzy by fpráwy/ ná iego mieyfcu będąc fpráwowáli/ w niebytności iego/ puftcił fie wodá do Hyftpániey *BielKron* 197v; Gdy vpominał Kámpegius Legat Cefárzá y Kfiáżetá y wftytek *Senat* w Norymbergu ná Seymie/ áby dekret Cefarfski był Exequowan/ ktory fie ftáł Wornáciey [...] przeći w Lutrowi [...] *BielKron* 201; Tákież w Argentorácie pospolftwo zálowáło fie ná *Senat*/ iż ich Praw y wolności wzruftyli *BielKron* 201v; Potym był Syem Niemieckich Kfiáżąt w Spyrze ná ktory Cefarz poftáł ná fwe mieyfce krolá Ferdynánda [...] ktory s Bifkupy drugimi námowiał wftytek *Senat*/ áby poftánowienie takie wczynili iáko by wiárá krześciánfska według ftárego zwyczáiu bylá trzymána *BielKron* 204; á thu fie poczęło thowarzyftwo ofwiáczone Luterow ktore zowiemy proteftántes/ iż fie przed *Senatm* ofwiádczyli Ewángeliey nieodftępowáć *BielKron* [206]; Prufkie Kfiáżę Woyciech Brandeburfski/ od *Senatu* Cefarfskiej Rády wywołan *BielKron* 210v; A thák dniá ofmego Czerwca mieftiáć/ Cefarz przed *Senatem* Kfiáżąt powiádał/ vpomináiac ie iáká pilność czynili doktorowie około poftánowienia koftiołá *BielKron* 219, 196v, 197, 198, 198v, 199 (48).

senat czyj [= kto jest przełożonym] [zawsze ai *poss*: „cesarski”] (15): [*Luter*] Pifał z drogi do Cefarzá/ do Kfiáżąt/ y do wftęgo *Senatu* Cefarfskiego/ iż chce záwždy przyecháć/ gdzye/ á kiedy fie im będzie zdáło *BielKron* 197; Tego roku Turek z wielką mocá ágnął do Węgiey/ Krol Ludwig wóiekt fie do *Senatu* Cefarfskiego o pomoc *BielKron* 204v; Krol Ian zálowáł fie ná Ferdynánda przez pofty y lifty przed *Senatem* Cefarfskim y przed Cefarzem/ iż fie mu gwáftem [...] w Kroleftwo Węgiefskie w bijá [*lege*: wbija] *BielKron* 205; potym Kámpegius Legat Papielki wczynił rzecz przed wftytkim *senatem* Cefarfskim po láćinie proftáć á nápominiáć/ áby w wierze świętey záchowáli fie według wyroku Cefarfskiego *BielKron* 207v; Kfiáżę Sábaudiey Károlus fkarzyło fplácem [*lege*: z płaczem]

przed Senatem Cefarłkim/ ná Krolá Fráncułkiego *BielKron* 222, 201v, 202, 203v, 205v [2 r.], 216 (15).

β. *Rada w miastach Rzeszy Niemieckiej, Szwajcarii i Włoch* (29): Hugo Błkup s Konfta^mciey/ ofkárzył przed Senát^m Zwıngliufzá/ iż Nowá Náukę rośiewa *BielKron* 197v; Michał Kádenuš [...] poftał łkokiem poftá do Norymbėrgu oznaymıwłzy Senatowi wżytkę rzecz. *BielKron* 207; Też było w Aufzburku vchwalono/ áby Senát fádowny był lepiey poftánowion. *BielKron* 210v, 197v, 205v [2 r.], 214; *BiałKat* 298v.

W połączeniu z przymiotnikiem od nazwy miasta [senat + przymiotnik (7), przymiotnik + senat (1)] (8): Wezwawłzy Papiież do fiebie wżytkich Kárdinałow y wżego Senatu Rzymkiego z wczónymi ludźmi/ wczynili dekret ktory zowá Bułá przeciw Luterowi *BielKron* 196; A ták Senát Tyguryńłki rokazał wżemu duchowieńftwu po fwych kráinach/ áby fie ziecháli do Tyguryń *BielKron* 198v; Gdy przedtym Senát Nore^mberłki lifty przyiał od Kádenušá Spláncencıy/ [...] oznayıł to kfiázętom y miáftom *BielKron* 207, 198, 200v, 205; *BiałKat* 298v marg.

Wyrażenie: »senat miescki« (6): Senát miecki wezwá k fobie wczóno ludzi z obu ftron/ áby dowodzili co zápożytek mfzey ábo nie pożytek *BielKron* 205v; Senát miecki záię prośił przez lifty y pofty/ áby fłowo páńłkie prawdzıwie było powiádano ludziem w kościele *BielKron* 205v; zebrałzy fie poftółftwo prośili Senátu miecki^{eo} áby zákazano było mfzey y obrázow w kościele iáko báłwochwáłftwá *BielKron* 205v, 205v, 213v, 216.

αα. *Signoria wenecka* (8): Summá poftéłftwá Weneckiego przed Senatem y Kfiázęciem ich Lauredynem *BielKron* 410, 420; *Mącz* 142a.

senat czyj [= kto jest przełożonym] (1): tám [w Weneccıj] Kfiyáže z Konfiliarzmi fwemi/ y że [!] wżytkiem fwoiem Senatem/ nic o Sądziach tych ofobliwych niewie/ łá ná to Sędziowie wyfádzeni *OrzRozm* T4.

W połączeniu z przymiotnikiem od nazwy miasta [zawsze: senat + przymiotnik] (4): przeto Senát Wenecki knim przyfádził fwoie przyfłiężniki/ aby była pewnieyła Inkwızyccya. *BielKron* 233v; Poftáni byli poftłowie s Polłki do Senathu Weneckiego/ iáko w Wiedniu wrádzili Krolowie s Cefárzem/ o poftánowanie pokoia *BielKron* 415, 415 [2 r.].

γ. *Parlament w Anglii* (1): Krol [Henryk VIII] [...] rozwiódł fie z pierwfzá [zoną]/ á z Anná miefzkał/ [...] á to wżytko czynił z przyzwolenim fenatu ktory fiadáia w rádzie/ zowá párlament. (marg) *Parlament* w ángly. (–) *BielKron* 212v.

δ. *Kolegium kardynalskie w Watykanie [czyj] (1):* Ten [papiież Grzegorz XIII] [...] w Wigilijá Bożego Narodzenia/ Branę iednę [...] otworzyć raczył/ y fám naprzod/ á potym iego wżyttek Senát Kárdynałowie Rzymfcy/ y infze Duchowieńftwo do kościoła ś. Piotrá/ przez onę branę przefzedł *ReszList* 145; [ktoż ma nam wczynić zgodę/ y okázáć fądu prawdę? áza nie Káplani porzádni? nie Piotr Apoftół/ Namiáftek Páńłki/ z fwym Senatem/ y z Powfzecznyń Concilium *HerbOdpow* Dv].

ε. *Prawdopodobnie: Sobór, tj. zgromadzenie biskupów z całego świata pod przewodnictwem papieża* (1):

W połączeniu z przymiotnikiem od nazwy miasta (1): Łarki Arcybłkup będąc w ten czás w Rzymie/ łkoro fie dowiedzyał tey nowiny dobrej [tj. zwycięstwa Polaków pod Orszą]/ obiáwił iá dłu-gá rzeczą przed Senatem Rzymłkim [tj. soborem lateráńskim] *BielKron* 412v.

ζ. *W starożytnych Atenach: areopag* (3): Iáko tedy ieft fzkodliwa ámbicya w Rzeczypółpolitey/ ieft też fwiádectwem on przykłád o dwu męzach Athenieńłkich/ tho ieft/ Arıfıtydefie y Temıftoklefié/ kthorzy fprzeczáli fie s fobá chciwofciá y nienawıfciá/ [...] prze kthore ich Altercacie częfto *rebus infectis* Senát rozchodził fie. *Phil* K; N3, R2; [Abowiem Alexander Krol LAcedemońłki [...] gdy Grecyá náiechał/ Atheny ofięgnął/ y wymowkę czynił Senatowi y poftółftwu Athenieńłkiemu przez lifty y pofty/ że tego nie czynił prze to áby wolność ich wydrzec miał *Phil* Rv, R2].

η. *W Sparcie: rada starszych* (3): *BielKron* 272v; zdác fie oná [rzeczypółpolita] byđż poftánowiona ná kfztał Spártáńłkiey/ podług Licurgowego zdánia/ ktory iá złożył/ z Krolá/ z Senatu/ y z Rycerłkiego ftanu *GórnRozm* K3.

W połączeniu z przymiotnikiem od nazwy siedziby senatu (1): Rozumiał temu Likurgus iż fie thy prawá drugim ciężłkie zdály być/ przetho zmyłił przed Senatem Spartańłkim áłbo Lácedemońłkim/ iż ty prawá Bog Apollo poftał do nich przezeń aby ie dzierzeli *BielKron* 272v.

θ. *W Judei: prawdopodobnie Sanhedryn* (4): lud ktory ieft w Ieruzálem y w Zydowłkiey ziemi/ y Senath/ y Iudas/ Aryfthobolowi mıftrzewi Ptolomeuřá Krolá/ [...] włkázuią pozdrowienie y zdrowie. *Leop* 2.Mach 1/10.

senat czego (1): iáko on Herod y oni Błkupi wżyfcy/ y wżyttek Senát miał y zyeń onych wżytłkich s przyłcia iego [Jezusa] ftrwożeni á wftráfzeni byli. *RejPos* 305v.

Wyrażenia: »walny senat« (1): A Błkupi i wżytłtek walny Senát [omnis consessus] fzukali fwiádectwa na przeciwko Iezufowi/ aby go o śmierć przyprawili *MurzNT* Mar 14/55.

»senat żydowski« (1): Senát Zydowłki przeciw Apoftółom záiątrzony/ przeftał iedná ná tey wymowce ich: y trzeba Bogu więcej folgować niż ludziom *PowodPr* 85.

ι. *Urząd złożony z edylów kurulnych w starożytnym Rzymie* (1): Aediles curules, Senát á wrząd który nád budowaním był wfłáwion. *Mącz* 74a.

κ. *O doradcach królewskich w różnych państwach i epokach* (4): Ociec [Priamus] nie tylko iey [Kasandry] nie chciał fłucháć/ ále wywieść iá kazał od Senatu áby milczála. *BielKron* 55v.

senat czyj [zawsze: G sb i pron] (3): *StryjKron* 36; gdy teraz nie dawno [cesarz turecki] Królówá z nowonarodzonym fynem y ze wżytłkim Senatem iey z obłężenia pod Budzyniem wyzwolił? *Orz-Jan* 13; V Dáryufzá monárchy wielkiego/ przed pokoiem iego panięta y dworzanie gadki fobie rozumne zádáia/ y z nimi do krolá y do fenatu iego ná rozłádek idą *SkarkKaz* 80a.

LWil

2. SENAT (26) sb m e jasne, a pochylone.

sg N senát (2). ◇ G senáta (1). ◇ [D senátowi.] ◇ I senát(e)m (1). ◇ pl N senátowie (6), senáci (2); -owie : -i *BielKron* (2:1), *HıstRzym* (4:1). ◇ G senát(o)w (5). ◇ D senátom (6); -om (2), -(o)m (4). ◇ A senáty (1). ◇ I senáty (1). ◇ L senátach (1).

Sł stp, Cn notuje, Linde brak.

Członek senatu, senator [senatus Lac śr] (26):

Przen: O uczestniku zasiadającym na sądzie Bożym (2): Błkupy profy v Senatow. aby jm Dowodu dopuřczono. *RejKup* z6; Mnicha Poftel wıedze przed fenatj *RejKup* Cc.

a. *W starożytnym Rzymie; consiliarius, laticlav(i)us, senator* Cn (22): *OpeczYw* nłb C; A tak iuz wżytłkich było w Rzymie trzy ftá Senatow/ ktory Rzeczypółpolita fpráwowáli. *BielKron* 102v, 104, mmm2; V fłyřawłzy to Senatowie/ chwáliłi go s tego á wfłáwili áby záwždy Pápirıus młodzińiafzek przy Senátach w rádzie bywał. *HıstRzym* 72v; Potym Krol y wżyfcy Senáci záłowáli bárzo ták mocnego á walecznego hetmáná *HıstRzym* 128v, 72 [2 r.], 72v [4 r.], 123; [Nazayvtrz weszwawszy cesarz wıystłky szenaty [...], kazał przedwıystłkyemy yey lysth czyszcz *ŻywEufr* 46, 12].

Wyrażenia: [»senat nawyszy«: Czasu Theodoszyvsza: Czeszarza chrzeszczyzana na nabosznyeyszego byl masz nye ktory wmyeszczye czeszarszkym senath nawyszy *ŻywEufr* 1.]

»senat rzymski (a. senatowie(-i) rzymscy)« (7): TVlıus przez-wıłkiem Marcus, á Cicero, ten był nazacnieyřzy z Senatow Rzymłkich. *BielŻyw* 117, 116; Ale iż Senatowie Rzymfcy fłátut byli frogi wfłáwili/ áby káždy Krześciáńin był zátrácon/ tę wfłáwę bárzo okrutnie niektorzy Cefarzewie wypeńiáli *BielKron* 288v, 142, 145v; *HıstRzym* 72; *PapřPan* Hh; [Wszak wiesz, rzymscy senatowie Te dni zbedne Bachusowe Wyrzucili jako szalone. *DramStp* I 613].

Szereg: »senatorowie i rada rzymska« (1): Niektory Lentulus imienie^m [...] Heroda krola maiątz vřząd fenátom ij wřztykié radzie Rzymkie o Krytufie tako napifał. [...] *OpecŻywList C.*

b. *W Szwajcarii: członek rady miejskiej (1):* Solothureńskie miałho iedno z miałh wielkich Szwancárkicye ziemie [...]. Miałto bogáte á niedobyte/ Senatowie rządzá iáko inne. *BielKron 282v.*

c. *W Judei za czasów Heroda: członek Sanhedrynu (1):*

Wyrażenie: »rajca albo senat« (1): przyzedł Ioseph z Arimáthjiéi/ vtčíwy pán radny (*marg*) Raica albo Senát (-) ktory téż czeká kroleřtwa Bożego *MurzNT Mar 15/43.*

d. *W Sparcie: członek rady złożonej z arystokratów (1):* Abo-wiem czegofz więcej [młodzież spartańska] od Woiewody/ to iefł/ nawyřfzłego wojska řprawce/ albo Senatow ktore oni Oyczami zwali słuřać mieli? *KwiatKsiąż N2v.*

LWil

SENATOR (217) sb m

e oraz o jasne; -á- (141), -a- (9); -a- *GórnDworz (2); -á- : -a- BielKron (1:1), Mącz (5:1), BiałKaz (2:1), GórnRozm (14:2), SarnStat (44:2).*

sg N senátor (37). ◇ G senátora (11). ◇ D senátorowi (3). ◇ A senátora (2). ◇ G a. A senátora (2). ◇ I senátorem (14); -em (8), -(e)m (6). ◇ pl N senátorowie (35), (*lat.*) senatores (1) *BielKron.* ◇ G senátorów (70); -ów (27), -(o)w (43). ◇ D senátoróm (8), senátorum (1) *BielŻyw;* -óm (1), -(o)m (7). ◇ A senátory (12), senátor(o)w (1) *ActReg.* ◇ I senátory (11), senátormi *Diar (2).* ◇ L senátorzéch (4), senátorach (1); -ech : -ach *SarnStat (1:1); ~ -éch (1), -(e)ch (3).* ◇ V senátorowie (2).

Śl stp brak, Cn notuje, Linde XVII – XVIII w.; poza tym XVIII w. s.v. senatstvo.

Członek senatu [senator – rajca Murm 176, BartBydg; – radca Mymer¹ 11v; – radca Mymer² 11; – radny pan Mącz 382b; senatores – radni panowie, senatorowie Calep; rajca, radny pan – senator Cn] (217): Iáko tedy Rzeczyřpolpolite máią fwoie Senatory/ ták téż Kofcioł Boży ma fwoie Stárfze *RejPosRozpr c2v;* przeto iefł bez máła wfzędzie ten obyczáj/ że Krolom Senatory/ y inne Vřzędniki [*senatus et multi magistratus*] przyřtáwáią/ ktorziby znim Rzeczyřpolpolitá rządzili. *ModrzBaz 24.*

Przen: O Sądzie Ostatecznym (1): Tu yuż gdy řtaneli řtrony pozwane/ řtanał téż Czart z Reyeftry przeciwko kařdemu/ Pořfeł řliedřzy przed Senatorem mowi ku Chryřtuřowj. *RejKup y7v.*

a. *Członek senatu w starożytnym Rzymie; senator Modrz, Calep, Cn; laticlav(i)us Mącz, Cn; magnetes, proceres Calep; consiliarius principis Cn (24):* Senatorum fwo[im powiadał] [*Kato*] rozumnie rozmyřlacye, iefłiřci[e řwá pracá nie]czo dobrego á wřytecznego wczynili. *BielŻyw 127;* Potym Romulus wybrał męřow rádnych s Pátricyow řto/ ktore potym zwali Rzymiánie Senatem/ ábowiem od wářnořci á mocy byli wezwáni Patres/ á od lat dořkonánych Senatores *BielKron 99, 141; Mącz 86d, 185c; RejAp BB3v; ModrzBaz 127;* Co to iefł/ iřz ten wćiebie řluży/ ták zacny człek y Senator/ á práwie v nas dořtoynořciá pierwfzy/ Piotr Mytnik? *SkarŻyw 99, [223] [2 r.], 225, 428;* Abo-wiem poki zacni Senatorowie tákże Krolowie y Cefářzowie/ w Rzymie rořkázowáli: tedy Rzymiánom zá oycze řtali *CzechEp 335; Calep 629a, [851]a, 967a.*

Wyrażenie: »senator rzymski« [*řzyk 6:1*] (7): Tak pri pilno fenatorowie Rzymfczy dla wářnořci řwcy te⁸⁰ řtrzegli, aby nigdy řadnym inym iedno włáfnem ięzykiem/ wfzytki řpolpolithe řsprawy řie działy *FalZioł +2v;* SCipio Senator Rzymki od zwycięřtwa Africkiego panřtwa nazwan był Affricłki, bo był ziemię Affricłki řwym rozumem przemogł. *BielŻyw 115; OrzList ev; Mącz [176]c, 263a, 309b; Votřzl A4.*

Szeregi: »senatorowie a rada« (1): Curulis, Stolec z Elephántowych kořcy á zwlářczzá z zębów/ ná którym Senatorowie á rádá Rzymka byłá wořzona. *Mącz 74a.*

»rajca a senator« (1): Olympiadas [*Grecy*] ráchowáli rownie yáko Rzymiánie wedle raic á fenátorów Rzymskich. *Mącz 263a.*

b. *Członek izby wyższej parlamentu Korony Polskiej, a od roku 1569 Rzeczyřpolpolitej Obojga Narodów; senator Modrz, JanStat; consiliarius, dominus consiliarius JanStat (178):* Zdało się im potrzebno, aby się w tym senatorow dořłżyli, jeřliře oni na to KJM radzili i zezwolili *Diar 61;* Od panow senatorow około řądow podan był miedzy pošly ten spisek. *Diar 91, 32 [2 r.], 38, 39 [3 r.], 40, 49, 61; DiarDop 110, 117; OrzRozm O4; OrzQuin E, S2; GórnDworz B7, O6v; RejŻwierc A6 [2 r.], 47v, 49; BiałKaz K, K2; Miefzczánie téż Krákwofcy przewářne vbiory/ Wnet řpráwili/ bieřzác s cnych Senatorow wzory. *StryjWjáz B2, A3v, Bv, B2v, C3;* ktorzi [*posłowie na sejm*] ářz niemáią mocy wotowác/ wfzářże wiele rzecřy potrzebnych podawáią ku rozbierániu Senatorom. *ModrzBaz 24;* Ma się téż do tego pilno przyřkádác Senator kařdy/ řeby tę rzecř o ktorey ma być rozbieránie w rádźie/ dobrze wyrozumiawfzy/ wfzytkie rády fwoie ku pocřciwcy przyřtoynořci obráćał *ModrzBaz 27;* Należy téż ná wiernego Senatorá/ ná drugih wćziwie wotá zezwáć *ModrzBaz 28v, 26, 30v, 79v, 121; ModrzBazStryj ¶2v; Oczko A3; StryjKron 215 [2 r.]; CzechEpPorz *4v; KochJez B4; ReszList 143, 192;* á z Krolém řiedzieli Senatorowie/ bez ktorych Krol nic poczáć nie mogł *GórnRozm C3v;* iřz Krol nigdy řam nie miefřkał/ miefřkáli przy niem Senatorowie/ mimo ktorych zgodne zdánie Krol nic nie czynił *GórnRozm D3v;* Więc iáko wielcy Pánowie chowáią Doktory dla vzdrowienia/ [...] ták Rzeczyřpolpolita potrzebuie przy boku řwym wfławicřnie Doktorow/ to iefł Senatorow *GórnRozm K, B2, D2v [2 r.], D4 [2 r.], E, H3 (14);* bo kiedy was tak piekni potzet przednieřfzych Senátorow zgodni bedzie niebeda druzdi tak niebatzni y niewřtdliwi aby wciym vpornie pořtepowac mieli. *PapřUp D3, E3v, F3v, G, H2v, H3v (10);* wielki řrasunek y záł nas trapi, ze řlyřięmy o niezgodach y wasniach niektorych PP. Senatorow. *ActReg 12;* Dla Boga prošę Senator Senatora, racz wñ zemną zniesc consilia sua, abych wiefdział mentem wñ. *ActReg 115, 8, 13, 40 [2 r.], 45, 48 (22); Phil R2; OrzJan 56, 88 [2 r.]; KolakCath B2; OBwieřćić ma X. Arcybikřup fenátoróm oboygá narodu/ y czás náznáćzyć iáki/ ná ktoryby wfzyřcy ziaćháć řie mogli do Wářřzáwy. *SarnStat 7; Náznáćzenie tych Senatorów ná Séymie ma byđř/ zářaz ofób řfzefnářcie *SarnStat 39;* CZęřto řie téż to przyřtářfiác moře/ iřz miedzy wołá Senátorów řentencie/ zdánia/ y rozumienia byđř mogá różné *SarnStat 47;* CONřtytucie ná Séymie zgodnie nápiřané/ máią byđř podpisáne przez PP. Senatory ná to deputowáne *SarnStat 51, 20 [2 r.], 34, 36, 38 [3 r.], 39 (33); WitosřLut A2;* Ich mořć Pánowie Senatorowie/ wfzyřtko pomoderowác mogá/ dogadzáiąć temu/ áby y wilk był řyt y báran cał zořtał. *GrabPospř Nv; PowodPr 20; Votřzl Ev;* Tákiey wam/ przewářni Senatorowie/ mářdořci z niebá potrzebá. Bo ludřka rychłó pobłáđzi *SkarKazSej 660b, 661a, 682a, 688a, 692a.****

senator czyj [= kto jest przełożonym] (2): Jako z dawna JKM nasz Miłofciwy Pan [...] opowiedáć się nie omieřkał, iřz na takowe opatřywanie pošlow ziemskich nie jest powinien, tako i teraz, acz je za przycřyná senatorow řwych dáć pro hac vice rozkazał, [...] *Diar 42; ActReg 126.*

W pořłączeniach szeregowych (4): StryjKron A; Duchowni y řwiecki Senator/ Vřzednik/ y řlachcié/ także řtanu kařdego człowiek namnieřřzi/ ábi powinnoře fwoie wcale miał. *PapřUp D4;* áby ták zá wfzyřtkich koronnych Senatorów/ Přełátów/ Baronów/ y řtanu řřláćheckięgo/ ktorzyby ieno ná tym řęymie byli/ nowy król obran y opowiedžian. *SarnStat 14, 65.*

W charakterystycznych pořłączeniach: senator dobry (3), duchowny (2), mářdry (2), mořny, pirwřszy, pocřciwy (2), powářny (2), przedni (przednieřszy) (2), przełożony, řwiecki (3), upřzejmy, wielki, wierny, wyřbrany, zacny (cny, przycřacny) (12), znacny; panowie senatorowie (12).

Wyrażenia: »około senatorow« (1): Oniegodne Vřta wono zacne kolo Senatorow onich řwiefich/ [...] ábi [...] *PapřUp C3.*

»senatorowie koronni, Korony Polskiej« = *senatores Regni JanStat [řzyk 14:3] (16:1): Diar 25, 82, 84, 85, 89;* Potym Káncłerz z Podkárbbim cni Senatorowie/ Koronni/ [...] Zá pocřty řwymy

światno lńącymi iecháli *StryjWjaz* B3; Ták y won czas Senatorowie koronni iedni pochlebiali Witołdowi/ áby Krolem Polłkim byl/ á drudzy go zaś podżegáli áby z Litewłkiego Xięłtwá Krolełstwo uczynił *StryjKron* 562; *ActReg* 40; á ielliby przydał fie byđz zapis/ tedy y to ná Séymie Wálnym z zezwoleniém Senátorów koronnych byđz ma. *SarnStat* 84, 14, 34, 35, 65, 85, 93, 607; *VotSzl* A2.

»senator krolewski, Waszej Krolewskiej Mości« (1:1): Arcybiskup Gnieźnińki [...] nie iest téz áni Senator Królewki/ ále iest *Pater REGIS, et REGNI Primas. OrzQuin* S2; *GórnRozm* H4v.

»panowie rady senatorowie« (1): A włzákże/ káždému z Pánów Rad Senatorów/ przyecháć do nas ilekroć który raczy/ y obecnie miełzkáć wolno ma byđz *SarnStat* 39.

»senator polski« (4): *OrzRozm* Q4; Wezwał tedy [*Bolesław Krzywousty*] bez miełzkánia Pánów Senatorów Polłkich ná Siem rádzáć fię coby czynił *StryjKron* 215; Lift do iednego zacnego Senatora Polłkiego/ piłány z Rzymu *ReszList* 141; *ActReg* 74.

»rada senatorów« (1): Ná Krolá należy/ áby przy Rádzie Senatorów bywał [*ut consilio senatorum ipse adsit*]. *ModrzBaz* 24.

»senator w radzie Krola Jego Miłości (a. pańskiej)« (2): Iákoby Pan ktorego iest Rákow będąc zacnym Senátorem w rádzie K.I.M. [...] miał tego w fwey włafney máiętności nierządu dopuścił y onego milczéć? *CzechEp* 406; dwanaście ych belo Senatori znacznemi Wradzie Panłkiey *PaprUp* E4.

»senator Rzeczypospolitej« (2): Marcin Oftrorog nalwowku teize familije/ Kafztelan Kaminłki: dobrze zafluzoni Senator R:P: spzrodokow fwoich *PaprUp* K3v; *SarnStat* 241.

»senator Wielkiego Księstwa Litewskiego, litewski« [*szyk* 5:2] (6:1): *BiałKaz* I4v; ze Korona zapieczęciami y Kluczami tak koronnych iako y Litewskich Senatorów według Constitutye miała byđz chowana *ActReg* 40, 41, 45; tobie Wielk(iego) Litew(skiego) Księstwá przednieyłżému Senatorowi, [...] práwá zebráné w tych księgách ofiarówáć, naprzyftoyneysz mi fie rzecz widziáła *SarnStat* 863, 34; *VotSzl* A2.

Szeregi: »krol Jego Miłość (a. Wasza Krolewska Miłość) i senatorowie« (2): gdyż my się WKM swemu MP i IchM senatorom koronnem opowiedamy i oświadczamy, że nic takowego na stan rycerski i na żaden iny nie zezwalamy *Diar* 89, 25.

»pan i senator« (1): Ale y w wołku Polłkim [...] było też wiele między Pány przednieyłżymi y Senatory Proditorów *StryjKron* 572.

»(tak) senatorowie, ((jako) i) posłowie« (7): *Diar* 42; *GórnRozm* C4; Senatorowie y Posłowie Zięmscy W(ielkiego) X(ięstwa) L(itewskie)⁹⁰ Gospodarze zle a nie wedla Condycyi opatrzeni bywaią *ActReg* 41, 74; zá rádu Senatorów Koronnych/ y Polłów ziemłkich/ Státut o ofkárzeniu mężobóyc/ znowu wziáć y odnowił vmyśliłifmy *SarnStat* 607, 85, 93.

»rada i senatorowie« (1): O táiemný Rádzie y o Senatorách [...] czytay w księgách *Cromeri Sarmatia, lib. 2* List 122. *SarnStat* 42.

»senatorowie i urzędnicy« (1): Do włzytkich Ich Miłó(ści) Pánów Senatorów y Vrzędników Korony Polłkiey/ y Wielkiego X(ięstwa) Litewłkiego: tegoż Szłáchćicá Polłkiego/ ferdeczna Przemová. *VotSzl* A2.

c. O członkach zgromadzeń nienoszących nazwy „senat” (12): ták tedy biedna Litwá ná ten czas nie máiąc potężnych á mądrych Senatorów w niewoli práwie wwichłána była *StryjKron* 512.

senator czyj [= kto jest przełożonym] (1): Vraczy was [*cesarz turecki*] widżimi fie/ nayprzednieyłżym iákim fwym Senátorem *OrzJan* 13.

W połączeniu szeregowym (1): *RejPosRozpr* c2v cf Wyrażenie.

Wyrażenie: »senator miejski« (1): Onych czáfów Stárfzym [...] bywaiá Rzeczpospolita zlecaná. Y zwano ie Rzędzielmi/ Stárfzymi/ ábo Senatory mieyłkami. *RejPosRozpr* c2v.

a. [Członek parlamentu szwedzkiego, Riksdagu: [król Zygmunt III] Z płáčzem fie pożegnawłzy z Szwedámi fwoiemi: [...] Kazał tedy fzyrokie iuz żagle rofpuścił: Rząd włzyftek zołtáwifłzy Krolełtwá Szweckiego Stryjowi z Senatorimi. *ZbyłDroga* H3v.]

β. *W Judei: członek sanhedrynu; consiliarius PolAnt; decurio Vulg* (6): *BudNT Luc* 23/50; Godzieneś P. Iezu Chryłte włzelkley czći y chwały/ od S. Iozephá/ Senatora Żydowłkiego/ z krzyżá nabożnie złożony. *LatHar* 544, 714; przyłzedł Ioseph z Arymáthiey vczciwy Senator/ który też oczekawał krolełtwá Bożego *WujNT Mar* 15/43, *Luc* 23/50; *PowodPr* 55.

γ. [Biskup Kościoła rzymskokatolickiego zasiadający na synodzie:

Wyrażenie: »senatorowie Kościoła Bożego«: Abowiem ná Synodách Duchownych [...] áni Pánowie Swieccy/ áni lud połpolity/ áni włzyfcy Duchowni/ ále fámi Biskupi iáko Senatorowie Kościoła Bożego ná mieyfcy y Trybunale Bożym zásiadaia ŚmigłAbsurda. 6.]

δ. Członek areopagu w starożytnych Atenach (2): Perykles Athenien(sis) dzielný miáłtá onego Senator/ gdy do rády w záburzeniu Rzeczypospolithey chadzał/ [...] thák łam do siebie mawiał: [...] *OrzRozm* A4, A4.

ε. Członek rady miejskiej w Rzymie średniowiecznym (1): Wtenże czas Celfarz Otto rozniewáł fię ná Krefcencyulzá Rzymłkiego Senatora *SkarŻyw* 573.

LWil

SENATORSKI (63) ai

e oraz o jasne; -ã- (5I), -a- (2); -â- : -a- *OrzRozm* (1:1), *SarnStat* (9:1).

sg m N senátorski (5). ◇ G senátorskięgo (2); -égo (1), -(e)go (1). ◇ A senátorski (2), senátorski(e)go (1). ◇ L senátorski(e)m (1). ◇ f N senátorská (5). ◇ G senátorskięj (9); -éj (3), -(e)j (6). ◇ D senátorski(e)j (1). ◇ A senátorską (3). ◇ I senátorską (1). ◇ L senátorskięj (1), skrót (1). ◇ n N senátorskię (2); -é (1), -(e) (1). ◇ G senátorski(e)go (3). ◇ A senátorski(e) (2). ◇ I senátorski(e)m (1) *ModrzBaz*, senátorskim (1) *StryjKron*. ◇ L senátorski(e)m (5) *ModrzBaz* (4), *ModrzBazStryj*, senátorskim (3) *StryjKron* (2), *ReszList*. ◇ pl N subst senátorski(e) (1). ◇ G senátorskich (5). ◇ A subst senátorskię (5); -é (1), -(e) (4). ◇ I f senátorskimi (1), senátorski(e)mi (1) *SkarŻyw* (1:1). ◇ L senátorskich (1).

Sl stp brak, Cn notuje, Linde XVII – XVIII w.

Przymiotnik od „senator”; senatorius *Mącz, Modrz, Calep, Cn* (63): [*Mówi Stary Frant, tj. czart:*] wielkiećby to krzywdy mnie niełtucháć/ którego Senatorłkię czołó/ Dwór z Królem więćéy łucha *GoslCast* 14; *PaxLiz* Ev.

Wyrażenie: »senatorskie koło« (1): Tegoż roku Xiążę Alexander [...] przyiáchał ozdobnie do Wilná [...] gdzie w Senatorłkim kole vpominal fię iáwnnie vdziału fwoiego oyczyłtego Kijowá. *StryjKron* 597.

a. Od znac. ‘członek senatu w starożytnym Rzymie’ (16): *Mącz* 382b; Senatorius, Quod est Senatoris – Radni, fenatorski. *Calep* 967a.

Wyrażenie: »senatorska izba« (1): Senaculum, Ubi Senatores consultandi gratia consistebant – Sanatorska [I] izba. item ratus. *Calep* 967a.

W przeni (1): A gdy tá rzecz do włzu Senatorłkich dołżlá/ Zle Pleminiufowi oná caulsa połżlá. *KlonWor* 10.

a. Właściwy senatorowi, tj. osobie dbającej o sprawy publiczne (1): Práwie báczne fá łłowá to, y Senatorłkie *CiekPotr* 77.

β. Gromadzący senatorów, składający się z senatorów (1):

Wyrażenie: »koło senatorskie« (1): *Cornelius Ruffinus*, który [...] dwa kroć był naywłższym Sprawcą y Dictatorem, iż z dzieiáści grzywiem sębrá dáł fobie nacznynia nárobił/ [...] rułzon był z kołá Senatorłkiego [numero Senatorum]. *ModrzBaz* 32.

γ. Należący do urzędu senatora, przysługujący senatorowi, przeznaczony dla senatora (3): *Authoritas Senatus*, Powagá á moc zwyercfchności Senatorskiey. *Mącz* 20c, 185c; *Latusclavus*, Tunica erat purpurea, [...] qua Senatores utebantur – Giermak fenatorski. *Calep* 586a; [*UrsinGramm* 310].

δ. Czyniony, pełniony przez senatora (3): *BielKron* 141; *Mącz* 382b; A Celfarz Iulius opánowawłzy Rzym pułty/ łam fie przez

Miecz/ czego niemógł przez Senatorłkie wota/ Borgmiftrzem Rzymłkim wczynił *StryjKron* 66.

e. *Związany z rodem senatorów (4):* GDy Piotr S. w Rzymie kazanie Ewanieliey rozliewał między innemi Senatorłkiami y zacnemi niewiałtami/ wwierzyłá tełz w Iezufa Chryłtufa Plántyllá *SkarŻyw* 435; BYłá w Rzymie niewiałtá wrodá/ bogáctwy/ zácností/ między pierwfłzými Senatorłkiami niepołednia/ ná imię Aglais. *SkarŻyw* 440, 435.

Wyrażenie: »rod senatorski« (1): Ná ten czás Klemens Rzymiánin rodu Senatorłkiego zacnego wczén Piotrá S. kościół Boży łpráwował *SkarŻyw* 407.

b. *Od znac.* 'członek senatu Korony Polskiej, a od roku 1569 Rzeczypospolitej Obojga Narodów' (43): *ModrzBaz* 29; *ActReg* 139; iednák kto żołnierłką przez cáły/ á Senatorłką przez puł wieku/ condycyá niebołzczykowę wfpomni/ przyimie od domowego człowieká bárzo zá wdzięczno. *GostGospSieb* +4v; Ktory [brat] dziś iáko Iowifz álbo Hektor práwy/ Nofzác ná łobie wielke Senatorłkie łpráwy. O krzywdy y oyczynę záłtáwia łię twoie *KolakCath* C2.

W połączeniach szeregowych (2): *SarnStat* 1004; Koroná tá ty łtany iáko członki w cíele łwoim záwždy miałá: Duchowny/ Senatorłki/ żołnierłki/ mieyłcki/ orácki ábo kmiecy. *SkarKazSej* 682a.

W przén (1): Ale Bráterłka zgodá v nas w ten czás łfniáłá/ Y w Senatorłkich łercach moc Boża wládlá. *StryjWjaz* A3v.

a. *Cechujący senatora, właściwy senatorowi (3):* Mafz W.M. wielką teraz pogodę ku okazaniu cnoty/ y dzielności Senátorłkiey łwey *OrzRozm* A4; *GórnDworz* B7; POniewáżem iuż Krolewskie y Senatorłkie obyczáie [*senatorum moribus*] wypifał/ mowmy też co y o drugich Vrzédnikoch *ModrzBaz* 30v.

ł. *Czyniony, pełniony przez senatora (13):* *Diar* 25; á mámkı y miłtrzewieł/ y w náuce towarzyszeł/ tákże y w igrániu/ zá rádą Senátorłką [*publico senatus consilio*] niechay im [*synom królewskim*] będą przydáni. *ModrzBaz* 75v; á z więzienia [*Bolesław Krzywousty*] [...] dzielnością łproftego żołnierzá wybáwiony/ ktorego potym hoynie wielkimi dáry/ y máiętnostíámi/ y przeloženłstwem Senátorłkim opátrzył *StryjKron* 220; PAnowie Senátorowie [...] máią do pierwfłzých przyśiąg Senátorłkich w przyśiędze łwéy té łłowá przykládać: [...] *SarnStat* 36; A po łpropozyciiéy/ y odrpáwieniu przy Pośłéch źiemłkich wót Senátorłkich/ tydzień cáły [...] mamy mieć wolny do łądów *SarnStat* 149 [*idem* 857], 35 źp, 36, 223, 357, 857.

Wyrażenie: »urząd senatorski« = *munus senatus* *Modrz* (2): Teraz o vrzędzie Senátorłkiem nieco łprzyponnié/ bez ktorego [...] nie łię Krolowi w Rzeczyłopolitey łoczynáć niegodźi *ModrzBaz* 26; *SarnStat* 71.

Szereg: »krolewski i senatorski« (1): *Modlitwá Krolewłka* y *Senatorłka*. *SkarKazSej* 663b marg.

γ. *Dotyczący senatora (1):* PIERWSZY VRZĄD NA WOIEWODĘ należący: Bydź dobrým á wierným Senátorem Rzeczyłopolitey: Czego dowód mafz w łformie Senátorłkiey. *Titulo SENATOR*. *SarnStat* 241.

đ. *Przysługujący senatorowi, będący przywilejem senatora; należący do senatora (4):* *DiarDop* 115; Nádto wroćićby łrzebá wládzá Krolewłką/ łpowagé Senátorłką/ łzby łtan káždy zoltał w łwym záwołániu. *GórnRozm* M4, M4.

Szereg: »krolewski i senatorski« (1): To náłzkodliwłza/ łz moc [*posłowie*] łobie ták wielką łprzyczytáią/ ktorá Krolewłkiey y Senátorłkiey łprzezłkodę czynią *SkarKazSej* 694b.

e. *Gromadzący senatorów, składający się z senatorów (15):* Názáiutrz [*Henryk Walezy*] był łprowadzon ná rynek Krákwólki/ Włprzod kłeynoty Koronne niostł vff Senátorłki. *StryjWjaz* C3v.

Wyrażenia: »koło senatorskie« = *senatus* *Modrz* [*szyk* 6:5] (11): *StryjWjaz* Cv; A łprzeto wielką łpilność Krol czynić ma/ około obieránia tych vrzédnikow/ ktoremi łzwyczay iest záładzáć koło Senátorłkie *ModrzBaz* 25v; Niech łprzeto ná wzor łbędzie w kole Senátorłkiem łrozłberánie o łmężoboyłstwie/ iestli winá łpieniężná/ czyłi gárdłem ma być łkaráne? *ModrzBaz* 27v, 25v [2 r.], 31v; *ModrzBazStryj* ¶2v; potym gdy łię Pánowie łPolłczy y łLitewłcy záicháli/

łprzyzwán do łkolá Senátorłkiego łSachmat Car Záwolłki *StryjKron* 692, 692 marg; *ReszList* 188; *SapEpit* Bv.

»senatorska ławicá« = *senatorius ordo* *Modrz* (2): A nápirwey o to łię łtárác łrzebá/ áby Senátorłka łáwicá co náłepiey byłá łpłtánowioná *ModrzBaz* 25, 29.

»rada senatorská« (1): Tá teđy łElźbietá łtára Krolowa Węgerłka/ [...] łmłodych y łnikczemnych łudzi do Rády Senátorłkiey w łPolłczce wylbráłá *StryjKron* 452.

c. *Od znac.* 'członek areopagu w starożytnych Atenach'; *należący do senatora (1):* Perykles Athenien(łsis) dzielny miałá onego Senátor/ gdy do rády w záłburzeniu Rzeczyłopolitey łchadzál/ łbiorąc ná łwe Senátorłki łwoy łpłazcz/ thák łam do łsiebie mawiał: [...] *OrzRozm* A4.

LWił

SENATULUS (2) sb m

e *prawdopodobnie jasne* (tak w senat); a *jasne*.

sg m N *senatulus* (1). ◇ I *senatulus*(e)m (1).

łł stp, Cn, Linde brak.

Ironicznie, prześmiewczo o senacie, tu o senacie kobiecym jakoby powołanym przez Heliogabala [*senaculum item de senatu mulierum Calep*] (2) [*Heliogabal*] Zełłki Senát Vćićiwy/ łofobny vłtáwił: [...] Potym łprzewrotni łudzie/ łprędko łodmienili/ Senát Senátulufem/ z záłdrości/ okłrczili. *BielSjem* 5, 5 marg.

LWił

SENATUS cf 1. SENAT

SENE cf SENES

SENEK, SNEK łł stp; Cn brak, Linde XVII w.

SENES (36) sb m, fi n

senes [*brak cech rodzaju*] (21), **sene** [*w tym [n]*] (12), **senas** m (3), [**sená**]; *senes* *BielSat*, *BielRozm*; *senas* *SienLek* (2), *Calep*; *senes* : *sene* *FalZiol* (19:12).

Pierwsze e jasne; w senes drugie e jasne; w senas a jasne.

N sg (4), *decl* *SienLek* (2), *indecl* (30) *FalZiol* (28), *BielSat*, *BielRozm*.

sg N *senes* (2), *senas* (1), *sene* (1). ◇ G *senasu* *SienLek* (2), *senes* (19), *sene* (11), [*seny*]; *senes* *BielSat*, *BielRozm*; *senes* : *sene* *FalZiol* (17:11). ◇ [A *senę*.]

łł stp brak, Cn *notuje*, Linde XVII w.

bot. Cassia fistula L. (Rost); łstrączyńiec *cewiasty* (*kasja cewiasta*), drzewo z łrodziny łbrezylkowatých (*Caesalpinioideae*), łpochodzące z łtropikalnej i łsubłropikalnej Ázji, o łjadalnych łstrąkach, łużywane łrównież w łlecznictwie; tu wysuszone łliłcie łub łstrąki; *sená* Cn [*sená* łziłłko, ábo *senes* – *sená* Cn] (36): Wozmi Łakricijey łół łota. Łulueris łconfortatiui/ łcamonee. ł. łot łEpitimi dwa łoty. *Sene* łół łotu. Ty łrzczy łflegmę łpurgujá. *FalZiol* V 104; *Rzczy* łpołpolite: ktore łlekkó czyłfcią. *Paprotka*, *Fijołki*/ łene/ łcenturzija/ bez *FalZiol* V 106v, I 18b, III 5c [2 r.], V 75, 76v, 104 [2 r.], 106; á łchcelzi łmieć łmocnieyłze łprzczyłścienie/ wlyp łSenáfu á łprzywáz/ łbes łłzkody łcie włrufzy. *SienLek* 39, 53v; *Calep* 218b; [*SienHerb* 196a; z łktóremi łłiłwkámi, iestli łsenę ku łkońcowi wárzác łbędziem, iestliže łbędzie łmocnieyłsza, y oných łphlegmistých á łprzygorzáłých łhumorów, ná dół łpoćiągnie. *OczkoPrzymiot* 177, 179; *Sene* [...] iest záłgrzewáiąćé/ ná łpoczátku włtorego łstopniá/ łfuché w włtórym łstopniu/ iest *Sene* łociéráiąćé/ wyczyłściáiąćé/ y łmierniuchno łpurgujáćé. *UrzędówHerb* 381a].

Wyrażenie: »łlistki łsene(s)« [*szyk* 21:2] (23): [*kopytnik*] Też ná łzimnicę ná łquartánę iest łdobry z łielenim łjęzykiem y łzłiłtkami łfene w łwynie wárz á to łpiy *FalZiol* I 11c; ty łrzczy łstarłzy łe ná łproch/ łday wylpic z wodá w łktoreyby łbyły wwarzone łliłtki łfenes *FalZiol* III 3c; *Mirabolani* łEmblici wyczyłfciaią łflegmę y łMelankolija, łgdi łe wwarzylz z łkorzonkami/ łziela łSofniki/ z łliłtkami łSenes. *FalZiol* III

4b, I 7a, 11b, 17c, d, 28d (21); Pátrrze zaśię Doktorá iák receptá fzałi/ Zmowi się z Aptekárzem [...]. Ow Złoty od vryny/ ow zá Senes liftki/ Biorą wielkie pieniądze dádzá troché drzyftk [lege: drzyftki]. *BielSat B3v [idem] BielRozm 12.*

LWil

SENESOWY (2) ai

Oba e oraz o jasne.

sg n N senesow(e) (1). ◇ G senesow(e)go (1). ◇ [pl A subst senesowé.]

St stp, Cn brak, Linde XVII w.

Przymiotnik od „senes” (2):

1. *Od znac. ‘Cassia fistula L.; strączyniec cewiasty’ (1):*

Wyrażenie: »liście (a. [listki]) senesowe« [szyk zmienny] (1): Czynią drudzy trogią z prochu iego [ziela jeleni język]/ [...] czynamonu poł dragmy/ prochu z lifcia fenefowego trzeciá część dragmy/ áthe⁸⁰ pożywaią w potrzebach dla thych chorob przerzeczonych. *FalZioł I 135d; [Dobrze Senefowé liftki wárzyć w poléwce kurowéy/ álbo mięśnéy UrzędowHerb 381a].*

2. *Od niezaswiadczonego u nas znac. ‘Juniperus sabina (L.); jałowiec sawina, roślina z rodziny Cypresowatych (Cupressaceae)’, prawdopodobnie mylnie przyporządkowany senesowi (1):* Sabina, Herba est duorum generum, quarum altera cupressi, altera tamaricis folia refert – Senellówé drzewo. *Calep 934b.*

LWil

SENIJOR (10) sb m

e oraz o jasne.

sg N senijor (4). ◇ [G senijora. ◇ D senijorowi.] ◇ A senijora (1). ◇ [I senijor(e)m.] ◇ pl N senijorowie (3). ◇ G senijor(o)w (1). ◇ A senijory (1). ◇ [I senijormi. ◇ L senijor(a)ch.]

St stp, Cn, Linde brak.

1. *W kościele ewangelickim jeden z przełożonych mogący m.in. mianować ministrów [senior Łac sřr] (10):* iż my Káplanow Rzym-fkich od Biłkupow mieć niehcemy/ mamy my Seniory fwe/ od ktorých Miniftry fwe mamy. *OrzRozm I2v; Otoż fye vrodził v nas w Polfzce iakiś Senior trzeći od Krolá/ y od Papieżá rozny/ ktory Miniftry fwe włafne ma OrzRozm I3, Cv [2 r.], I2v marg, I3; [A ci to senijorowie mają ten ksztáłt porządku mieć między sobą: Naprzód tego mają pilni być [...], aby ministrowie [...] pilnie służyli słowem Bożym AktaSynod II 46; [Ossoliński mówi:] Iż piszemy się senijormi, ale co za urząd jest, ja-ć nie wiem AktaSynod II 52, II 46, 52, 57; ŚmigłAbsurda 39].*

Metonimicznie: Innowiercy i ich władza (3): A zaż niełtyfzyfz iáko ten Senior teraz Krolá Fránculkiego trapi/ y Franckie Krolef-two woiuie? *OrzRozm I3; Ale pátrzayże/ iáko ten fłan Duchowny nárułzony w Polfzce/ y zháńbiony ieft ná Seymiech: Seniorá ma w Polfzce przeciwnego fobie OrzRozm Kv, I3.*

Iron. O królu i duchownych katolickich (1): ostoili fye w Polfz-ce ten nowy Senior/ że iemu niezwiéłz kiedy Kapłan z Krolem fłá-rzy Polfzcy Seniorowie/ polpołu tyłu podádzá. *OrzRozm I3.*

2. *[Przełożony szkoły prowadzonej przez duchownych [czego]:* Wiéłzże co: więc ia liftek zá tobá nápiřę Do Seniorá fłzkoły Iáku-bá świętego Ná Káźmierzu: pomożeć ten do wfzytkiégo. *Albertus C2, C2.]*

LWil

[SENIJORA sb f

e oraz o jasne.

sg G senijory. ◇ I senijorą.

St stp, Cn, Linde brak.

Iron. Kobieta lekkich obyczajów (być może z hiszp. señora): iá-koby to ná tym wczúiwóć y polfugá należáłá/ V Seniory pieniądze vtráćić/ máiętnóć przetáncowáć/ y zdrowię potym/ y fławy fwoięy pozbydź. *CerGór 56, 58.]*

LWil

[SENIJORKA sb f

G sg senijorki.

St stp, Cn, Linde brak.

Żona seniora, tj. przełożonego w kościele ewangelickim: Zaden Miniſter y Senior duchowny [...] nie ma wjchowáńców cudzých/ [...] bez Dimifforiales, z podpifem y pieczęcią pániey Miniſtrowey, álbo Seniorki przimowáć. ŚmigłAbsurda 39.]

LWil

[SENIJOROW ai

I sg f senijorową.

St stp, Cn, Linde brak.

Przymiotnik od „senior” ‘przełożony w kościele ewangelic-kim’; będący pod opieką seniora: bośmy widzieli w tym wielki nierząd między czeladką senijorową i wielkie nieumienie senijora ku sprawowaniu ich w tym. AktaSynod I 86.]

LWil

[SENIJOROWSKI ai

N pl subst senijorowski(e).

St stp, Cn, Linde brak.

Przymiotnik od „senior” ‘przełożony w kościele ewangelic-kim’; pełniony przez seniora:

W połączeniu szeregowym: ále w mieście krolewfkim rządzić/ [...] y wrzędy w nim nowe/ [...] á zwłáfzcza kościelne/ iáko fą ich Miniſtrowfkie/ Prowizorfkie/ Superintendowfkie/ Seniorowfkie/ fłá-wić/ [...] iáko to ma być wolno SkarProces 58.

Cf [SENIJORSKI]]

LWil

[SENIJORSKI ai

e oraz o prawdopodobnie jasne (tak w senijor).

sg m A senijorski. ◇ L senijorskim. ◇ n A senijorski(e).

St stp, Cn, Linde brak.

Przymiotnik od „senior” ‘przełożony w kościele ewangelic-kim’; pełniony, czyniony przez seniora: a uproszeni są imm. oba-dwa, tak jmp. Tyniecki, jako i jmp. Górski, że na ten rok urząd se-nijorski na sobie mieć mają. AktaSynod III 214; Gdzieby pan a pat-ron który był występný przeciwko pobożności, tam minister [...] ma je panu pokazać a napomnieć go. [...] A gdyby [...] na napomnienie senijorskie nie dbał, nie służyć mu AktaSynod IV 55, IV 13.

Cf [SENIJOROWSKI]]

LWil

[SENIJORSTWO sb n

e oraz oba o prawdopodobnie jasne (tak w senijor oraz -o).

sg N senijorstwo. ◇ G senijorstwa. ◇ A senijorstwo.

St stp, Cn, Linde brak.

Urząd, też kadencja seniora, jednego z przełożonych w ko-ściele ewangelickim, mającego prawo m.in. do wyboru ministra: Item, mówiono przy tym od panów, jako długo miałby senijorem być [...]. O tym tedy, długo li by trwać miało senijorstwo, z tęgá mówiono. AktaSynod II 52, 52; GrzegWyzn A2v; PiotrGonPonurz E8; Że ma być od nas czynione obranie niektórych person ku radzie senijorstwa, za wiadomością też braci czeskich i morawskich. AktaSynod IV 70; Po naukach i modlitwach obraliśmy na miesce jmp. Grabkowskiego, chorego, na senijorstwo jmp. Stanisława Gór-skiego. AktaSynod III 209, III 214.]

LWil

SENLIWY (1) ai

Teksty nie oznaczają é.

sg m N senliwy. ◇ [G senliw(e)go.]

St stp, Cn brak, Linde XVI – XVII w.

1. *Śpiący; w funkcji rzeczownika: Y będzie iáko gdy fenliwy [qui somniat] głodny ie/ lecz gdy wfłánie/ tedy próżna (ieft) duřzá*

iego/ á (bo) gdy fię fni prágnacemu że pije/ tedy ocuciwfzy fię áz ieft prágnący *BudBib Is 29/8*.

2. [Wyołujący, powodujący senność: Uczyn oRfeusowi zmake senliwego Offyare ŚwirPasiecz 275.]

LWil

SENNIK (1) *sb m*

Teksty nie oznaczają é.

sg [N sennik.] ◇ *G sennika.*

Śl stp, Cn notuje, Linde XVI – XVII (z Cn) – XVIII w.

Mający sny, widzący sny, także tłumacz, wykładacz snów; somniorum interpres Cn: Yefli powftánye w pośrodku éyebye prorok/ álbo któryby o fobyte powyedał/ iż fen widzyał/ [...] y rzeczeć: Poidźmy á náfládujemy bogow opych/ których nye znafz/ á fluźmy im/ nye fluchay flow proroká onego álbo fenniká. KromRozm II f4v; [ktorzy [bracia] fkoro go [Józefa] zdáleká wyrzeli [...] mowili: Ono Sennik idzie [Ecce somniator venit Vulg Gen 37/19] zabiemy go SkarŻyw 320 (Linde)].

Cf ŚNIARZ, [WIDOSEN]

LWil

SENNY (1) *ai*

e jasne.

sg n G senn(e)g ◇ *[D sennému. ◇ L senn(e)m.]*

Śl stp brak, Cn w innym znaczeniu, Linde XVI – XVII (z Cn) – XVIII w.

1. *Zdarzający się w czasie snu:*

Wyrażenie: »senne zmazanie (a. [pomazanie])« = polucja: Rá-dził fię ztym [z mazaniem] inych zakonników: ále iedni ták mowili/ drudzy owák. y będąc ná myśli rozerwánym/ od famego Páná Bogá miał náukę przez fen (marg) O koło fennego zmazánia náuká. (–) SkarŻyw 471; [UrzędowHerb 179b marg].

2. [Będący snem, spaniem: Mowił lepak Iefus o śmierci iego [Lazarza]/ á oni mniamáli/ że o fpaniu fennem [de dormitione somni] mowi. *BudNT Ioann 11/13 (Linde).*]

LWil

SENS (16) *sb m*

sens (15), sęns (1).

e jasne.

sg N sens (5). ◇ G sensu (4). ◇ D sensowi (3). ◇ A sens (4).

Śl stp, Cn notuje, Linde XVII – XVIII w.

*(Właściwe) znaczenie, treść [sensus – wykład, rada BartBydg; – smysl, też baczenie, rozum, czucie Mącz 382d; – zmysł Calep; mniemanie, rozumienie; rozumienie jakiego słowa dwojakie etc., wyrozumienie, wykład – sensus Cn] (16): MurzNT 63v marg; GórnDworz B4v; Bo niemáfz nic ku rzeczy: y fenfu práwego w tych fłowieh niemáfz. *WujJud 235*; ale według samego sensu statutowe⁸⁰ Decreta czyniąc, iakosz y wSądziech Seimowych takze się według tego Statutu zachować mamy *ActReg 44*; A to y tu w tych Rymiech ná nie ktorých mieyfcách ieft omyłek trozczekę/ ktore ácz niegwáłtowne/ iednák żeby fię fnađz fenfowi co nieubliżyło/ przeftrzedz tu strony ich zaráz z počátku fię nam zdáło. *Ryb-Gęśli A4*.*

*sens czego (3): Diar 22; RejWiz 194v marg; ieft wiérfzyk ieden v Homerá/ którégó tén fens pámiętam: [...] *KochWr 37*.*

*W przeciwstawieniach: »słowa (3), litera prawna ... sens« (4): á gđiz fię Polacy y prośbá do świętych brzydzą/ y chcą wfzythko brác cielefnie/ flow/ á nie fenfu pátrząc/ [...] *GórnDworz B5*; Alę co tych złých rzeczy ieft v was/ ták w práwie/ [...] iáko y w lúdiách/ ktorým literá prawna/ nie fens do wykretów fluży *GórnRozm I4; WujNT przedm 20 [2 r.]*.*

*Szereg: »sens i (a(l)bo) wyrozumienie (a. [zrozumienie])« (2): *ReszPrz 101*; A gđziem lepák od włafności flow Lácińfkich nieco odstąpić mufiał/ więcey fenfowi ábo rozumieniu á niżli flowom folgując/ [...] *WujNT przedm 20*; [przeżoż ná niektorých mieyfcách*

gđzie wykład według litery nie bárzo fmafkował/ fens álbo zrozumienie Duchowne brác fię muśiało *GrochHymny 83 (Linde)*].

*Wyrażenie przymkowe: »na ten sens« = o tej treści (3): A tak we czwartek posłano po posły i tam im od KJM słownie przez pana Kanclerza powiedziano na ten sens [...] *Diar 49, 20, 25; [Diar-Pos 281]*.*

LWil

SENTALIN (2) *sb m*

N sg s(e)ntálin.

Śl stp, Cn, Linde brak.

*zool. Tinca tinca (L.); lin, ryba wód słodkich i słonawych z rodziny karpinowatych (Cyprinidae), występująca w Europie, na Syberii i Kaukazie (2): Tinch. eyn schley. Sentalyn. *Murm 94; Mymer¹ 37v; [ReuchlinBartBydg RN IIIv]*.*

LWil

SENTENCYJA (297) *sb f*

Oba e jasne, a pochylone.

*sg N sentencyjá (58). ◇ G sentencyjéj (54); -éj (2), -(e)j (52). ◇ D sentencyj(e)j (2). ◇ A sentencyją (74). ◇ I sentencyją (10). ◇ L sentencyjéj (13) *LubPs (2), RejWiz (2), Leop, Mącz, RejPos, WujJud (2), MWilkHist (2), StryjKron, SarnStat, sentencyi (4) Diar (2), GliczKsiąż, ActReg; -éj (1), -(e)j (12). ◇ pl N sentencyje (26) [w tym: -e (2)]. ◇ G sentencyj (18) [w tym: -iy (15), -yi (2), -y (1)], sentencyj(e)j Mącz (3). ◇ A sentencyje (23) [w tym: -e (1)]. ◇ I sentencyjami (4). ◇ L sentencyjach (8); -ach (4) *MycPrz, CzechEp, SarnStat (2), -ách (4) RejPos, WujJud (3)*.**

Śl stp brak, Cn notuje, Linde XVI – XVIII w.

1. *Pogląd, przekonanie, opinia; twierdzenie; sententia Mącz, Cn; opinio, propositio Mącz; axioma Calep; enuntiatio, enuntiatum, proloquium, pronuntiatum, pronuntiatum Cn [sententia – skazanie BartBydg; – zdanie, widzenie, mniemanie, otworzenie umysłu swe-go Mącz 382d; piękna powieść, sentencyja, namowa Mącz 383a; – zmyślenie, wierszyk, powieść Calep; mniemanie, rozumienie; zdanie – sententia Cn] (66): Drudzy też ten Pfálm przywłafzczáią krolefstwu Páná Kriftufowemu ábo Ewányeliey iego. Ná tey fentencyey iefliby kto przeftáć chciáł/ tedy muśi ty podobyeńftwá o roli przywłafzczáć podobyeńftwu człowieka. *LubPs T; SEntencye s Pifmá Świętego zebráne/ ktore ná mieyfcách Sądowych pośpolicie bywáią pifáne GroicPorz pp; Propositio, Vmysł álbo przed fię wzięta rzecz/ o koło któröy chemy [!] mówić/ zupełná fentencia. Mącz 311d, 74b, 81c, 303c, 416b; SarnUzn F8v, G6, G6v; GórnDworz Ee; RejPos 19, 333v, 334; StryjKron 76; Bo fię ia niechcę wfzytkimi fentenciámi báwić/ ktore fię o teżyż rzeczy v niego [Orygenes] náyduiá iáko y v infzych. *CzechEp 243, 252*; bo chočia kto *criminaliter* pozowie/ przećię dopiero ná Seymie díputuiá/ iefli ieft oná *actio Criminalis*, czy *civilis*, y tę w tem wygrawa kto więcey *fententiy* w rádzie má zá sobá *GórnRozm H4*; przyklániamsię tedy dotey Sententiey iako wyżey piszę aby az inSeptembre Seim WKM. złożyć raczeł. *ActReg 138; Calep 119b; [BielKron 1597 153 (Linde)]*.**

*sentencyja okolo czego (1): Bo záprawdě iáko fię dziś fwiát nawięcey ná tey fentencyey okolo fákrámentu zátrzfálná/ wfzák to fá nie táynie rzeczy. *RejPos 88v*.*

*sentencyja o czym (2): Ale tę fprawę o tey questiey ábyfmy zámknęli/ przyložę yeflicze o tem fentenciá Quintilianufá oratorá *GliczKsiąż K3; RejPosWiecz² 95v*.*

*sentencyja czyja [w tym: G sb i pron (19), pron poss (12), ai poss (8); w tym „własna swa” (1)] (38): *Diar 43; GliczKsiąż K3 [2 r.]*, K4v; Albo Liciniufowę [...] fententiá pochwaláya/ ktory wyzwolone náuki iádem á zaráz pośpolitá názywał *KwiatKsiąż F3*; abowiem oni chcą yżeby każdy fententiá fwa/ to ieft/ rzecz álbo fprawę krotkimi słowy wypowiedział *KwiatKsiąż I2; Mącz 67d, 81c; SarnUzn F7v; RejPos 43v, 230*; Vkażcie mi ktore Concilium/ álbo w Kościele Doktorá przyiętego/ ktoryby fentencyey fwoiey*

flowem Bożym niedowodził *WujJud* 37v; Ná sentencyey tedy iednego Doktorá nie záraz przeftáwác możemy *WujJud* 37v; Końcáby niebyto/ kiedybym wftyftkich Oycow sentencye o ty^m przywodzić chciał *WujJud* 149, 7v, 37v [2 r.], 38, 52v, 65v, Mm; Iefzcze w tey rzeczy sentencyą Auguftyńá ś. przymuiemy/ którą nápiśáł o prawdziwey chwale Bożey *WujJudConf* 51v, 37, 50v; *MycPrz* II C3v; *StryjKron* 1; *CzechEp* 46, 135; *ActReg* 5v, 107; *Phil* B [2 r.], N, P [3 r.]; *WujNT* 7; *WysKaz* 16.

W połączeniach szeregowych (4): Ale kiedybyś spytał przy iákicy rofprawie/ Co też iest nalepżego ná tym fwiecie prawie. Wierz mi iżbyś wftyłzał sentencie rozne/ A rozliczne wywody y pogadki prózne. *RejWiz* 11; *CzechEp* 129; iż między ták wielá Senatorów sententia/ zdánia y rozumienia bydź mogą różné [...]. *Przeto* [...] *SarnStat* 46, 47.

Zwrot: »na tej sentencyi, w tej sentencyjej być« = *być tego zdania* (1:1): Ci y infly ktorzy ná tey sentencyi fą/ nigdy moim zdaniem nye wyedzą co po czym chodzi *GliczKsiąż* 17v; Po tych Arifoteles/ Cicero/ Xenophanes/ Auerrois/ etć. Świát być wieczny bez początka/ y bez dokonánia wywodzili: w ktorey Sentencyey był y Manilius [!] Poetá zaczný *StryjKron* 1.

Szeregi: »dowody i sentencyje« (1): Owa przedzdiaki znác mużlá Oycow Świętych powážność/ á że ich dowody y sentencye flufznie wżędy mieśce mieć máią. *WujJud* 65v.

»sentencyja a mniemanie« [*szyk* 1:1] (2): *KwiatKsiąż* L3; Sententiam suam literis credere, Mnemanie [!] á sentencyą fwoyę piñmem okázáć/ álbo powfiadczić. *Mącz* 67d.

»myśl a sentencyja« (1): iedno iuż ták zwywłszy wporná myfl fwoię/ a sentencyą włáfná fwoię ábo fwiátá tego/ ták w niey mocno trwamy/ ták icy odftápić nie chcemy *RejPos* 230.

»sentencyje i nauki« (1): Ale poniewáž y około iáwnych herectyw [...] fą tákic Boże wyroki [...] z Chriftofem y Apoftoły iego zgodne sentencye y náuki: iż heretycy nie máią być mordowani. *CzechEp* 46.

»sentencyje albo rozumienia« (1): Naprzod fie tu przelożą dwu wczonych ludzi Sentencye álbo rozumienia s ftrony thego/ iefliż zá przyczyná ludzká zgubę fwá y zniŹczenie biorá Pánfthwá *Phil* P. [*Ponadto w połączeniach szeregowych* 2 r.]

»świadectwo i sentencyja« (1): O Huśie przeftáiem ná świadectwie y sentencyey Conftáńckiego Concilium/ że fprawiedliwie zá Heretyká był ofádzon/ y fpalon. *WujJud* 7v. [*Ponadto w połączeniach szeregowych* 1 r.]

»wykłady i sentencyje« (1): A Zezwolenia tym obyczáiem [*będziemy przestrzegać*]; iefliże [...] wftyftkich Bifkupow y Doktorow wykładow y sentencyi fie trzymác będziemy. *WujJud* 38.

2. *Wyrok, dekret, orzeczenie sądu; decyzja sądu; podstawa, uzasadnienie wyroku (o sądach świeckich i duchownych); sententia Vulg, JanStat; arbitrium, iudicium Mącz* [skazanie, sąd, skażń, dekret; wotum, zdanie, głos w radzie – *sententia Cn*] (137): *OpecŻyw* 133; Tak fie dawno zachowiwa Gdo [!] przed Sandem fprawie miewa Iż mu nawywod przychodzi Niż Sentencia wychodzi. *RejKup* z7; Sędzia wedle Práwá Mieyfkiego ná fądzie niema wynáydowác Sentencyey/ to iest/ ma Przyfyęznikow o Sentencyą pytać *GroicPorz* c3; Druga Sentencya iest/ ktora bywa z záłoby á práwey odpowiedzi wydána *GroicPorz* aa4v; Rotuł ma być przes Pifárzá Mieyfkiego otworzon/ y Setencya iáwnie czytáná przed Sądem. *GroicPorz* cc, c3 [2 r.], dv, aa4v [2 r.], bb, bb2v (16); Ale iáko od tego fą Rády Koronne/ áby [...] wotuiác przed Krolem/ drogę ku prawdziwey Sentencyey/ wedle Práwá ná fądzie áby fkażáł wkázowáły: Ták też [...] *OrzRozm* O2v; *BielKron* 225; Arbitrium, Sentencia/ álbo wola fędziego *Mącz* 14a, 372b; *CzechEp* 134; A gdzieby była paritas doktozey się czesí przychyli K.IM przytei sententia [!] wczyni scrutiny *ActReg* 18; A iefli fie Stároftá álbo Podftárości náfz ná iedną sentencyą z wrzędem onęgo miáftá álbo miáfteczká [...] zgodzá; tedy [...] *SarnStat* 503, 502.

sentencyja czego (1): Sentencya tego powołánia [= *oskarżenia*]. *GroicPorz* n2 marg.

sentencyja czyja [= *przez kogo wydana*] [w tym: *G sb i pron* (9), *pron poss* (5), *ai poss* (3)] (17): *LibMal* 1543/72v; *SekiWyzn* g4; *Diar* 59, 93; APpellowác żaden niemoże [...] od Sentencyey Iednaczw *GroicPorz* cc2v, n; *ActReg* 79; *Phil* L4, S; *WujNT* 588, 836; ále Rektorowá sentencia niech we wftyftkim wážná będzie. *SarnStat* 203; á będzie powinien Sędzia sententią fwá *perfonaliter* expurgowác ná Więcách *SarnStat* 813, 203, 272, 956; *KlonWor* 39.

W połączeniach szeregowych (2): ORtel/ Sentencya/ fkazanie/ zá iedną rzecz iest/ gdy Sędzia wyftyłzawłszy [...] obudwu ftron záłobę y odpowiedź y wywody/ wyda rok *GroicPorz* aa2v; ná których [*sędziów*] fkażni/ álbo sentenciách/ álbo práwięc/ fkażuiemy [...] áby ták przeftáwano iáko ná prawie *SarnStat* 956.

Fraza: »wyszła sentencyja« (1): á potym iáko nañ wyfzłá oná okrutna sentencia/ áby był rozbit ná krzyżu *RejPos* [105].

Zwroty: »od sentencyjej appellowác (a. ma być appellowano), appellowanie« [*szyk zmienny*] (6:1): OD Sentencyey obiężliwey/ zárazem ma być Appellowano do wyfzłzego Sędziego *GroicPorz* bb; A od ktorey Sentencyey zárazem póki práwo fyedzi nie appelluiá/ tá przychodzi w rzecz ofádzoná *GroicPorz* bb; Czás appellowánia od Sentencyey. *GroicPorz* oo2v, bb marg, bb2v, bb3, oo2v.

»sentencyją ferowác« [*szyk zmienny*] (2): aby gdy ná sjem per appellationem causa przydzie, aby się uznáło, jeśli ci lepiej sentencyją ferowali, czyli ci, co od nich discrepowali *Diar* 94; *SarnStat* 782.

»osędzić sentencyją« (1): Pronunciare iudicium, Ofędzić sententią álbo decret wczinić. *Mącz* [176].

»wyd(aw)ác sentencyją; wydanie sentencyjej; sentencyja ma być wydana« [*szyk zmienny*] (3;4;1): *RejPs* 122v; *Przeto* gdy [*sędzia*] wydawa Sentencyą/ ták mowi: Pánowie dáią zá Práwo y ia fnimi. *GroicPorz* c3; iż Sentencya ma być wydaná przy obliczności ftron. *GroicPorz* aa3v; A gdy by obwiniony nieftánáł ku wydaniu Sentencyey/ wpada w tym o co nañ záłowano *GroicPorz* aa4, c3, aa3v, bb3; *KlonWor* 39.

Wyrażenia: »sentencyja niesprawiedliwa« (1): PAn bog ftañawłszy wpośrodku wftyech przelożonych ná ziemi ktorem fą fądy ludzkie poruczony [...] rzekł y długożli będziećie pochlebuiác złoćiwem wydáwác sentencye niesprawiedliwe *RejPs* 122v.

»sentencyja (widzi się być) obiężliwa« (3): Pánie Sędzia/ Sentencya wyfzłzego Práwá/ widzi mi fye ku mey fprawiedliwości być obiężliwa *GroicPorz* cc, bb, bb3.

»okrutna sentencyja« (2): *RejPos* [105]; áżáż nie okrutne sentencie doćilkáią niewinnych ludzi? *RejZwierc* 192v.

»skazanie sentencyjej; sentencyją skazany« (1;1): *Mącz* 103a; *Caius Valerius Quintus Flavius* [...] do ludu obwinił. A gdy iuż Sentencyą cżternáście *Tribuum* był fkazány/ záwołał że to niewinnie odnośi. *Phil* S.

»sentencyja wyszszego práwa« [*szyk* 4:1] (5): A záfye od Sentencyey wyfzłzego Práwá/ do Comiflarzow fzełci Miaft [...] fkládiáią czás ná pierwŹze ich zefzćie ná Ratufz Krákówki. *GroicPorz* bb2; Od Sentencyey wyfzłzego práwá do Krolá/ [czas jest] tákże dziewięć dni *GroicPorz* bb2, bb4v, cc [2 r.].

Szeregi: »dekret i sentencyja« (1): Decret y Sententia *SarnStat* 1307.

»ortel albo (i) sentencyja« [*szyk* 2:1] (3): Gdyż thu cí/ ktorzy y Sądu fą obliczni/ milczá/ á Sentencyą y Ortel ftyłzác/ [...] nic fye niefprzećiwiaá/ dla tego flufznie ná potomne czáfy milczeć máią wedle práw. *GroicPorz* l3, c3, aa4v. [*Ponadto w połączeniu szeregowym* 1 r.]

»sentencyja albo skazanie« (1): POWołanie iest Sentencya álbo fkazanie Sędziego/ wydáne ná kogo/ dla niepoftufzeńftwá álbo wyftępku iákiego. *GroicPorz* n. [*Ponadto w połączeniu szeregowym* 1 r.]

»sentencyja i wina« (1): Poftowie ftyŹząc, iż KJM od pirwszej swej sentencyji i onej srogiej winy nie odstápił, [...] przemowę swá przez M. Siennickiego uczynili *Diar* 59.

Przen (2):

Zwrot: »(sam) na się sentencyją dać, ferować« = *uczynić a. powiedzieć coś, co przesądza o karze za własny czyn [szyk zmienny] (1:1)*: Y to iest haeretykom włafna/ że [...] wychodzą z społeczności wiernych: że fię łami wylączaią y odłtapienie czynią/ y ták fię łami ładzą/ y ná fię sentencyą feruią *WujNT* 836; Iudafzá potępił grzech; choć nie było támo Woytá áni Sędzięgo; y fumnienie łámo. Závzdźiał ná fzyię powroz: Sam dał Sentencyą Ná fię/ wczynił z siebie łam ekucyą. *KlonWor* 31.

a. *O wyrokach boskich (też wydanych w imieniu Boga) (59)*: Abowiem ty zwyłokiego niebá dałz flylleć frogi ład fwoy [...] / ábowyem ták złościwi wezmą stráflną sentencyą *RejPs* 11v; *RejKup* aa2v, dd8v; *RejAp* 109; A ołtrzegay fię tey sentencye/ ktorą niewiernym/ iákoś fyłzał/ powiedział *RejPos* 29v; *RejZwierc* 234; *WujNT* 588; W tákich przykładách/ wważenia y pámięci godna iest sentencia/ ktorą P. Bog przez Proroká o wpadku Zydow w niewolá Pogáńlką wydał *PowodPr* 11.

sentencyja czego [= czego dotycząca] (1): A to iest oná froga grozá á frogá sentencia pirworođnego grzechu náłżęgo *RejPos* 15v.

sentencyja czego [= na co skazująca] (1): [św. Piotr] frogą sentencyą kłátwy wydał y exequował/ ták ná Anániafzu iáko y ná żenie ięgo *WujNT* 416.

sentencyja na kogo (10): Sententia ná zły narod ludzki *RejPos* 54v marg. Cf *Fraza*, *Zwroty*.

sentencyja nad kim (3): Tu iuz obácź co iest lepfżęgo/ ielli tu wżyc do czáfu tych nędznych rołkofzy fwiátá tego/ [...] A czekáć oney frogiey sentencye náđ sobą *RejPos* 7, 106, 277.

sentencyja czyja [= przez kogo wydana] [w tym: G sb i pron (6), ai poss (6), pron poss (3)] (15): A zaż yuż tak miły Panię Sententia twa Zołtanię *RejKup* ee5, ee6; Ołtrzegaymy fię prze miły Bog/ áby fię oná sentencia Páwłá fwięthęgo náđ námi nie wpełniłá *RejPos* 159v; A iżby ná nas nie przyfżyły ony frogie dekrétá á ony sentencie twoie *RejPos* [278], 159, 192v, 200v, 201v; *RejZwierc* 261. Cf »sentencyja Pańska«.

sentencyja czyja [= kogo dotycząca] (1): iż ktorey godziny tu zeydzyemy s fwiátá tego/ iż iuz nie ináčęzy iákobychny też stánęli ná tych stráflziwych sentenciách fwoich *RejPos* 7v.

Fraza: »sentencyja wyszła« [w tym: na kogo (3), przeciwko komu (1)] [szyk zmienny] (4): Kto niewierz już jest łkazan [...] Bo tak nanie to wiem y ja Wyłła dawno Sentencya *RejKup* Y, ee3v; A wiem też iáka ná niewierne sentencia wylzłá *RejPos* 83, 4.

Zwroty: »sentencyja odnieść« [w tym: na sobie (1)] [szyk zmienny] (2): Ano s tákowych káđđ frogá sentencyą Páńlką ná łobie odnieść muśi/ ktorj by [...] co inęgo łobie wymyłłáć chciał. *RejPos* 89v, 147.

»sentencyją uczynić« [w tym: na kogo (1), na co (1)] [szyk zmienny] (3): *RejKup* Ee; Abowiem łam Pan ná to frogą sentencyą wczynił: Iż ktoby to przyjmował niegodnie/ [...] tedyby ład á pomłte łobie przyjmował. *RejPos* 142, 54v.

»sentencyją wyd(aw)ać; sentencyja będzie wydana« [w tym: na kogo (5), za kim (1)] (6): Tu prorok łtrafłziwą sentencyą wydał wfty pańfkiami ná ty ktorzy łą przelożeni ná ziemi *RejPs* 122v; *RejAp* 178v; Słyzáłeś tu dziwną rołspráwę Páná náłżęgo [...] s tákimiłz niedowiárki fwemi/ [...] ná ktore tu Pan frogą sentencyą wydawa *RejPos* 84, 67, 153; *WujNT* 416.

Wyrażenia: »łaskawa sentencyja« (2): Kupiec padwłly przet nogy Chriřtufowy/ Pokornie dziekuye za Łalkawą Sentencya. *RejKup* ee2v; *RejPs* 153.

»okrutna sentencyja« (1): Strzelż fię ráđęc dáley oney okrutney sentencye/ ktorą potym tenże dobrotliwy Pan [...] ku tymże fwietim [i] pániám powiedzieć raczył *RejPos* 106.

»sentencyja Pańska« (6): Czárt sprzećiwnik ięgo flyfżąc tę sentencyą Páńlką/ iż [...] czáfu frogiego ładu ięgo/ ma być on kákol w ogieñ wrzucon do niego [...] *RejPos* 52v; Ołtrzegayże fię lepak/ iefli fię omiełkálz/ by cie oná sentencia Páńlka nie porážiłá/ ktorą nápiłá Ian s. *RejPos* 61v, 33v, 53, 89v, 152v.

»sroga sentencyja« (27): *SeklKat* S4v; obácź/ iáko frogie sentencie przeciwko tym wylzły/ kthorzyby iemu wierzyć á flow ięgo łłuchác nie chcieli. *RejPos* 4; O frogalż to sentencia á frogá przy-mowká/ ná ty ktorym łą niłfzfe łtany od Páná Bogá poruczony. *RejPos* 14; dofyc tu frogą sentencyą Pan [...] ná ten złościwy narod ludzki wczynić raczył *RejPos* 54v; A ielli by cie ty obietnice á ty do-brodzieyftwá nie rułżály/ tedy łłuchay tey frogiey sentencye/ iáko fię on chce rołfędzić s ploną winnicą fwoią *RejPos* 61, 7, 7v, 15v, 23v, 27 (24); *RejZwierc* 261; *WujNT* 416.

Szeregi: »dekreta a (i) sentencyja« [szyk 5:1] (6): á nic [...] nie dbałz [...] iáki dekret á iáką sentencyą ná cie Pan tu wydawać raczy *RejAp* 178v, 5; ná cie tá sentencia y ten dekreth bęđzye wydan/ iż zá tákí grzech fwoy bęđzieł widziál á nie zrozumiełz. *RejPos* 67, 277, [278]; O frogi dekret á frogá sentencia á iłcie nieomylna Páná tego/ ktoraby nam włtáwicznę miáłá brzmieć w włzach náłżych *RejZwierc* 261.

»sentencyja a pomsta« (1): iedno thák [złóściwy naród] bęđzye leżał iáko świniá we łłocie w złościwych łpráwách łwoich/ czekáiąc tey frogiey sentencye á tey frogiey pomłty náđ sobą. *RejPos* 106.

»sentencyja a skazanie« (1): Abowiem tho byłá sentencya á łkazanie Páńłkie [Domini etiam sententia fuerat]/ że miáły łkámieć á z twárdzieć fercá ich *Leop Ios* 11/20.

Przen (2):

Zwrot: »(sam) na się sentencyją wydawać« = *uczynić a. powie-dzieć coś, co przesądza o karze za własny czyn [szyk zmienny] (2)*: Ale gđi my niehcemy odpulcić bliźnemu náłżemu/ tedy łamy náfię sentencyą wydawamy *SeklKat* S4v; Tákżeć też tu káđdy nędzny człowiek ktory nie ma żadnego baczenia/ áni ná Páná fwoiego/ áni ná fwięthą wolá ięgo/ [...] iuz iáko y on Dawid wydawa ná fię frogą sentencyą/ á frogi dekret náđ sobą czyni. *RejPos* 164v.

3. *Decyzja, wniosek, postanowienie; zasada prawna; sententia Vulg, JanStat (15): Leop Dan* 6/8; zemną fię nie do końca [ksiądz Powodowski] przyłtoynie obfzedł/ bo dnia wczoráyfżęgo mieyłce rozmowie náznáczywłly/ náziaturę sentencyą odmienił *NiemObr* 25; *ActReg* 4; A ielli byłmy do iednéy á zgodnéy sententięy przy-wieźć niemogli/ tedy przy tych konkluzya náłzá zołtáwáć ma/ kłó-rzyby fię nabliżęy ku wolnościóm/ práwóm [...] łkłániáli *SarnStat* 46 [idem 47]; A gdyby fię łpólnie włzyłcy ná iedną sentencyą zgo-dźili: tedy tákí dekret przez nie w niebytności náłżęy konkludowá-ny przy nas *ex scripto* ma byđż ferowan przez Máriałkáká. *SarnStat* 47 [idem 151], 46, 47, 151, 294.

sentencyja czyja [w tym: G sb i pron (3), ai poss (2)] (5): *Diar* 58; Z ktorey Sentencyey łułtynianowey okázuie fye/ iże dowod za-pláty przeciw Cyrográffowi nie przez świađki/ ále przez quit ma być. *GroicPorz* y; Abowiem ku czemuż bęđziecie rozumieć łciągá-iącą fię onę ięgo sentencyą/ gdy ráđził/ áby pieniáđze Krolom były przywrocone? *Phil* E3; *WujNT* 462; *SarnStat* 314.

W połączeniu szeregowym (1): przerzeczone łifty y Przywileie [...] ponawiamy/ y moc iemu wieczną przydáiemy/ chcąc áby we włzyłłkich fwych rozđzielnościách/ sentenciách/ punktóiech/ kon-dyciách/ ártikuléłch/ włtáwiczną závždy y niełpóną otrzymáli moc *SarnStat* 952.

4. *Zdanie, stanowiący całość fragment wypowiedzi; sententia Mącz, Modrz (59)*: nye włlytkyęgo rázem potrzebá dzyecyęcyá wczyc/ pirwey obyecádlá a b c d e etc. potem fylábizowáć albo liter łkłádáć [...] á ná ołtáthek czytác zupełną sentencyą albo flowá *GliczKsiąż* 18; *LubPs* Z3; *Leop* *B4v; gđzie były przy trudnieyłzym flowá/ y wężłowáte sentencie ábo czáłtki/ chcąc áby wđzy fię łác-wieyłzymi zdály/ tedychmy przydáwáli flowá niektore *BibRadz* *5v; *KwiatKsiąż* K4v; *RejWiz* A3v; Epiphonema, Latine, Acclama-tio, Zákřziknienie/ Glořu podnieńenie/ gdy yáką wziętą sententią w rzecz náłżę włádzamy. *Mącz* 106d, 61b [3 r.], 145d, 160d, 360d; *SarnUzn* B3v [2 r.], D5, D5v [2 r.], E6 [2 r.]; włzytko tho co fię do tych czáłow powiedziáło/ nic nie iesth/ ielli w káđdym zwiáłku flow (czo Łáćinnicy sentenciámí zowá) nie bęđzie znác byłfrego rozumu *GórnDworz* F8v; *GrzegŚm* 27 marg; *CzechRozm* 7 [2 r.], 63 [2 r.],

*4v; *ModrzBazBud* ¶6 [2 r.]; A ten wczynim ordynek Przez teraz-nieylzy Act wlyztek. Będziem czyśc po sentencyey Text świętey Ewangeliey. *MWilHist* B, Bv; *StrykKron* 380; *NiemObr* 95, 124 [2 r.]; *LatHar* 9; *WujNT* 306.

sentencyja czego (3): iako chcą rozno wywieść oni s tey fentencyey fiedmnaftego kápitulum. *SarnUzn* F3; *WujJud* 50v; przy-flytymi naprzod ná pámięć ty trzy fentencie pífmá ś. ktore oto ná pierwfzey kárćie położone W.M. baczyfz *CzechEp* *3v.

sentencyja z kogo, z czego (7): Sentencye s Pífmá Świętego. *GroicPorz* ppv *żp*; *SarnUzn* G6; Lecż ielzće ku potężnieyze^{mv} przekonaniu ftrony przeciwney/ kilká fentency/ z dawnych onych Oycow przypomináć będe. *NiemObr* 80, 93, 124, 175; BYłaby rzecz przemierzła wlyztek wykład Státutu prouinciiéy Gnięźnięńkięy tu wpiłowáć. Ale iednák fententię ofobnieyżé z niego wpiłáć fie gođzi *SarnStat* 216.

sentencyja o kim, o czym (3): *LeovPrzep* F4v; *RejPos* 9v; Ná-zbierał X(iądz) K(anonik) z tego Ignácyuľzá/ nie máło fentencyey przeciwno nam/ o fynu Bożym *NiemObr* 123.

sentencyja czyja [= przez kogo powiedziana] [zawsze: G sb] (3): *RejWiz* A3v; *NiemObr* 82; A dla pilnieyzy przelstrogi/ te trzy/ trzech ś. Doktorow/ piękne fentencye/ w fercách [...] wálzych wftá-więćnie mieyćie *ReszPrz* 110.

Szeregi: »sentencyje a (albo) (na)mowy« (3): Periodus, Latine circuitus ambitus, vel clausula, Cála zupełna fentencia álbo mowá w rzeczy *Mącz* 291b, 331d, 493a.

»słowo i (albo) (też) sentencyja« (4): *Mącz* 127b; A thákich flow y tákich fentencyey pelno wlyzdy pífmó o Pánu nálfzym *RejPos* 9v; *ModrzBaz* 1; małz po brzegu wykłády flow y fentencyey trud-nieylyznych *WujNT przedm* 25.

5. *Krótkia wypowiedź, zwięzle zdanie o pouczającej treści, afo-ryzm, maksyma, przypowieść; sententia* *Mącz*, *Modrz*, *Calep*, *Cn*; *acroama*, *symbolum* *Mącz*; *noęma*, *sententiola* *Cn* (16): *Acroama*, Subtylna powieść. Sentencia álbo foremne á wdzięczne wycpoczi-tanie rzeczi. *Mącz* 2d; *Carpere* flosculos, Kwiatki á piękne fentencie z pífmá wybierać. *Mącz* 39b, 84a, 302a, 383a, 404a, 436c; Ktemu też fentencye zacne/ to ielst/ wirfzyki náuki álbo przykłády iákie w fobie zamykájące/ [...] wiele mogá w dziećinnym á młodym rozumie *ModrzBaz* 10v; *Calep* 968b.

sentencyja czyja [zawsze: G sb i pron] (3): náfze ty pilne ftárá-nia nie mogá być dofkónále/ iefli ich nam Pan Bog fwym błogo-ślawieńftwem polzczyććie/ nie raczy/ według fentencyey Sálomoná zacnego krolá *LubPs* cc5v; *OrzRozm* Q3; *Phil* G.

Wyrażenie: »mádra sentencyja« (1): y możeli być co dżiwniey-lzgo pod tym fłóńcem nád pífmá ich [*Demostenesa i Cycerona*] ktorych powázne fłowá/ mádre fentencye/ przenikáią nietylko fercá ludzkie/ ále y te obłoki niebiełkie. *OrzRozm* Q3.

Szereg: »sentencyje a (albo) namowy« (4): *Selectae brevesque sententiae*, Wybráne fententie á namowy. *Mącz* 188b; *Sentenciolas* quasdám memoriae mandavi, Wziáłem fobie w pámięć nieyákie piękne fentencie álbo namowy. *Mącz* 383a, 196d, 259a.

6. *Utwór, tekst* (4): Pofyłam W.M. ty kfiáfzki/ z roznych fentency y s przypadkow omyłności fwiátá tego [...] zebráne *RejWiz* A4; máią być wierni nápomnieni/ [...] żeby mowili Paćierz y Kredo: y trzebá im powiedzieć/ iż ná tych dwu fentencyách záśiadł wlyztek wiary Chriľtyáńłkiey fundámént *CzechEp* 229, 229 [2 r.].

7. *Treść, znaczenie* [czego] (1): że zá tymi flowy y diftinćio perfon/ y fentencia pífmá fwiętego lepiey fie wykłáda *SarnUzn* B7v; [*BazHist* 87 (Linde)].

8. [*Oskarżenie*: Stanisław Karsz, nie przepędzony ani przymuszony, jedno swą własną sentencją sam się wskazał, [...] i prawo i wzdało podle jego własnych uczynków, na których jest nalezion i przewidzion urzędem i prawem. *KsięgiSądŁack* 1544 nr 86.]

Synonimy: 1. *domniemanie, дума, mniemanie, opinija, rozumi-enie, sąd, twierdzenie*; 2. *dekret, oriel, prawo, skazanie, wyrok*; 5. *parabola, podobieństwo, przypowieść, przysłowie*.

LWił

SENTENCYJARZ (1) sb m

N pl sentencyjárze.

Sl stp, Cn, Linde brak.

Iron. Twórca mądrości, twierdzeń, prawd: Gdyż tego y fam Pan potwirdzić raczył: Iż wierny nie vmiera/ ále przelstępuie z żywotá do żywotá. [...] Wzyęli też tu w łeb oni żimno mędrkowie á oni fentenciarze/ co powiedáli iż iuz po fmierći káždey rzeczy koniec/ á iż duľzá s ciáłem vmiera. *RejAp* 124v.

LWił

SENTENCYJKA (2) sb f

Oba e prawdopodobnie jasne (tak w sentencyja); a jasne.

sg N sentencyjka (1). ◇ A sentencyjkę (1).

Sl stp, Cn brak, Linde XVIII w.

Dem. od „sentencyja” (2):

1. *Od znac. ‘zdanie’ [o kim] (1)*: Náoftátek niechay X(iądz) K(anonik) o duchu ś. iednę fentencyjkę/ z Ignácyuľá wkaże/ kędyby go/ álbo perfoná/ álbo Bogiem/ zwáć miał *NiemObr* 124.

2. *Od znac. ‘krótka wypowiedź, zwięzle zdanie o pouczającej treści’ (1)*: *Sententiola*, Piękna powiaftká fentencyjká [I/] namówká. *Mącz* 383a; [*CzechZwierc* c4; Iż gdy kto co dobrego fpráwi/ á ftá-tecznie/ Siła co tego zayrzá/ y mowią wlyzetecznie. Ná co ielst fentencyká/ flowy łácińłkimi/ [...] *RyszsaDeket* 79].

LWił

[SENTINA sb f

L sg sentinie.

Sl stp, Cn, Linde brak.

Wewnętrzna część kadłuba łodzi, gdzie gromadzi się woda, zęza [sentina – stok, ściek *BartBydg*; – spodek łódźny, do którego się śmierdząca woda, i wszelkie inne nieczystości ściekają *Mącz* 382c; – zyka w okręcie, gdzie plugawą wodę ściągają *Calep*; *stek okrętowy* – sentina *Cn*]; gdyż więc í co go [gwajak] w okręćiech woźá/ nie bárzo go fzanuia/ owłzem plugawo przy fentine kłáduć/ czego fmodliwého nápoią/ ták iż czásem śmierdzi *OczkoPrzymiot* 70. [*Cf Sentina* zęzá. *KlonFlis* E4 marg.]]

LWił

SEP (6) sb f**sep** (6), [sepia].-p (1), -p̄ (1) *GostGosp* (1:1).

e z tekstów nieoznaczających é (Cn e jasne).

sg [N sep. ◇ G spi, spy, sepi, sepi(e)j.] ◇ A sep (3). ◇ [L spi.] ◇ pl [N spi, spy, sepy.] ◇ G spy (1). ◇ A spy (2).

Sl stp, Cn notuje, Linde XVII – XVIII w.

Danina od gospodarstwa chłopskiego, uiszczana w zbożu, z czasem zamieniona na stały podatek od lanu; pensio frumenti regi et aliis dominis debita *Cn* (6): *ZapMaz* II Ł 1/82v; Bo iako Marćin náftanie [...] Dayże czynsz dayże kokofly Zać więc máło tey rofkofly Dáyże sep/ Sery/ geś iáyćá *RejRozpr* D4; O ś. Marćinie [...] młyńłkich fpy włzelkich koniec ma bydż *GostGosp* 70; [*KsięgiSąd-Wiej* 1535 nr 7425; *LustrKra* I 122; Nadto z tego mlyna dostawa się spy przez rok żyta ł. 3, pszenice ćw. 36. *LustrMalb* II 60; Mlynarz w nim [mlynie] na pewnej spi postawiony, daje na rok z niego żyta ł. 3 *LustrMalb* II 61; *OrdynWiej* 1576 nr 49; Za owies odkupowany Żuławianom przy oddawaniu sepiej mar. 210/16 *ŹródłaEk-Malb* II 58].

[W połączeniu z nazwą gatunku zboża lub przymiotnikiem od tej nazwy: Sep żytna. – Spy żyta de quolibet laneo per cor. 3 effluentes miary sędomirskie, facit cor. 40 1/2 *LustrSand* 102; Sep ow-siana. – Owsa dawają ex laneo per cor. 3 effluentes, facit cor. 40 1/2 *LustrSand* 102; *LustrLub* 21, 25; *LustrPlock* 1565/12.]

W połączeniach szeregowych (1): STárofta Włchowłki [...] od fzláchty téy tám żiemie Włchowłkięy [...] wyciągał wiárdunki/ czynfe/ fpy/ y ftácie *SarnStat* 977; [*GlosyKörn* II 244, 245, 246; Z tákowychże wlyfłłkich wlyzley opifánych Rol/ Kmiecych ośiád-

lych/ z ftrony Dzieięięćiny/ po drugich dzieięięć Grofzy/ bądź gdzie lą Inopowe dzieięięćiny/ albo Mefzne/ Spy/ albo Małdry/ iako y ták Rok záchowác fie máiá *UniwPobor 1564 36v*].

Zwrot: »sep oddawać« (I): *SarnStat 279*; [którą ćwierćnią cechowaną poddani wszelaką sep oddawać i starosta od nich odmierzac będzie powinien *OrdynWiej 1576 nr 49*].

»sep wybierać« (I): Skoro z nowego [inwentarza] w Iešieniu lepiey od Kmiotkow feń wybierać: bo ná wiofnę trudniej mu to wyplacác *GostGosp 66*.

Sereg: »spy i dani« (I): A wżákże fpy y dani iákimkolwiek przezwikiem miánowane/ wżyfcy poddani nam y pánóm fwym [...] oddawać będą. *SarnStat 279*.

Cf OSEP

LWil

[SEPA] cf SEPIJA

[SEPIA] cf SEP

SEPIJA (6) sb f

sepja (6), [sepa].

e jasne; w sepja a pochylone, w sepa a jasne.

sg N sepjã (4), [sepa]. ◇ G sepji (I), sepje (I).

Sl stp brak, Cn notuje, Linde XVI i XVIII w.

zool. *Sepia officinalis* L.; *mątwą lekarską, głowonóg morski z rzędu dziesięciornic (Decapoda)*, z zawartości jej woreczka czernidłowego sporządzano ciemny barwnik; lol(l)igo *Mącz, Cn*; loliguncula *Cn* [kalamarz, pław morski, kalamarka, czernica – sepia *Cn*] (6): *FalZioł IV 38c*; Lolligo, Ryba máyąca głowę między nogami á czarną kręw z siebie puźcza by inkault/ gdy yą ymować chcą yáko y *Sepia Mącz 197a*; Ták fię złóździej w fwe kła^mftwo/ iák w czernidło/ kryje/ iák *Sepia* w fwoy inkault y w czarne pomyie. *KlonWor 2, 2*; [(nagł) Sepá. *Sepia*. Bláckfisch. (–) [...] RYbác to zwyczay zwác/ áleć rybiego podobieńftwá nic niema/ Abowiem ielt iákoby garnek w dna obli/ fktorego łeb z wielkimi oczyma wygláda/ á zwierzchu łbá iákoby promienie *SienHerb 318a (Linde)*].

Zestawienia: »kość sepji (sepje)« = *wapienna gruba skorupa z grzbietu mątwy lekarskiej, używana (po sproszkowaniu) w lecznictwie i złotnictwie* (2): Zywe frebro tzcżemi flinami famemi bywa gaźzono/ y theże flinami z kofciá Sepje tak rzeczoná *FalZioł III 35c*; Weźmi kofci Sepij (z apteki) na proch startey/ prochu z czałzolek morzkich białyh/ prochu piany morzkiey, kokornaku/ [...] Thy wżytki rzeczy mieluchno zetrzy á zmiefzay z miodem. A tym pocieray zęby. Proch barzo dobri a dofwiadczony: gdy kro [!] ranion będzie fmiertelnie. *FalZioł V 111*.

»sepa mniejsza«: Sepá mnieyřza y więtfza. *SienHerb E2#e*.

»sepa więtsza«: *SienHerb E2#e cf »sepa mniejsza«*.]

LWil

[SEPIJOWY ai

G pl sepjowych.

Sl stp, Cn, Linde brak.

Przymiotnik od „sepja” ‘mątwą’:

Zestawienie: »sepjowe skorupy« = objaśnienie cf SEPIJA »kość sepji« [szyk zmienny]: Ná wyćieranie zębów/ Weźmi ósrodki chlebowey řpaloney/ kámienney żuźeli/ koralow czerwoných/ Sepjowych [!] fkorup/ Rogu Ieleniego *SienHerb 515b, 515b*.]

DDJ

(SEPLENIC) cf SZEPLUNIC

SEPNY (I) ai

Teksty nie oznaczają é.

sg m N sepný. ◇ [G sepn(e)go. ◇ A sepný. ◇ f G sepn(e)].

Sl stp notuje, Cn, Linde brak.

Przymiotnik od „sep”: Korzec do siewu [...] ma byđz v káźdego Pána jednáki w káźdym folwárku/ nie reponduiac targowemu áni Woiewodzemu: bo to v siebie w domu może poftánowić iáko chce: wżákoź fepty ma byđz ftároźytny *GostGosp 156*; [*Księgi-SądWiej 1535 nr 7425*].

[W połączeniu z nazwą gatunku zboża: Osep dają: pszenice sepnej półtora korca miary targowej *OrdynWiej 1588 nr 57, 1588 nr 57*; Winni też odwozić owies sepny do Lomzi na stacją dla KJM *LustrMaz II 115*; *InwBiskWłocł 1582/141*.]

LWil

SEPRZEĆ SIĘ cf ZEPRZEĆ SIĘ

SEPSZELĄG cf SZEPSZELING

SEPTEMBER (6) sb m

Teksty nie oznaczają é.

sg N september (I). ◇ G septembra (5). ◇ [L septembrze.]

Sl stp, Cn, Linde brak.

1. Wrzesień [*September – wrzesień Calep*; *wrzesień – September Cn*] (5):

W funkcji okolicznika czasu [w tym: G sb (3), [w + L]] (3): [Tenże odpułt otrzyma koźdy z Bráctwá [...] w dzień Zwiáftowania/ [...] ná święty Krzyź w Máiu/ y w Septembrze/ ná Święto Korony Páńfkiey *BzowRóz 30*]. Cf W połączeniu z określeniem dnia, Wyrażenie.

W połączeniu z określeniem dnia [zawsze G sb; w tym: w funkcji okolicznika czasu (3); z wyrazem „dzień” (2), „dnia” (1); zawsze określenie + „september”] (5): Datum 1440. I. Septembrá. *Skar-Jedn 312*; Przez X. PIOTRA GRABOWSKIEGO Probofzczá Párnáwfkiego. Roku Páńfkiego 1595. dnia 23. Septembrá. *GrabPospR kt. Cf Wyrażenie*.

Wyrażenie: »miesiąc september« [w tym: w funkcji okolicznika czasu (1); zawsze w połączeniu z określeniem dnia] (3): pyřlan ten lyřh po fmierczy Machmetowey 947 latha Myeřiacza septembra *LibLeg 10/148v*; roskazał yvsz Krol ye⁸⁰ m. livdziem swim na pyřanafti dzien miesyacza septembra vyechacz *LibLeg 11/33, 11/23v*.

2. Październik [*September – październik Mącz 384a*] (I):

Wyrażenie: »księżyc september« (I): Wthory przyuyley [Marryja] wzyła od czařu narodzenya od kfyżyczza september pařzdyerzyka *PatKaz III 113v*.

LWil

SEPTEMPALMY (2) sb pl t

Teksty nie oznaczają é; -ã-, [-a].

G septempśalm(o)w (I). ◇ A septempśalmy (I).

Sl stp, Cn, Linde brak.

Modlitwa złożona z tzw. siedmiu psalmów pokutnych (2):

Zwrot: »septempśalmow mówić, [odmawiać septempśalmy]« (I): Nie řzodyć to ábo piátki fuřzyć/ [...] nie fiedm kroćci to feptem pśalmow mówić *RejPos 327v*; [A niektorzy fie vznąć nie chcą/ będąc pełni zazdrości/ gniewu/ pychy [...] y innych złości tákowych: á przedřię żyjąc w tym řzalonym beřpieczeńftwie/ odmawiaią Septempśalmy/ álbó inne paćierze niewiem iákie *WujPosN 1584 I 162*.]

a. Modlitewnik zawierający tę modlitwę (I): gdy dařz pijánicy kálamarz/ gracźowi feptempśalmy/ miřtrzowi do kollegium kobźe/ káźnodziei czyżmy/ wżytko to fobie káźdy zá pořmiech będzie miał. *RejZwierc 97v*.

LWil

[SEPTEMTRYJON sb m

A pl septemtryjony.

Sl stp, Cn, Linde brak.

Kraina północna, najdalsza północ [*septemtrio – kraina północna Mącz 384b*; *północy, kraj świata północny – septentrio Cn*]:

Ogon [twój, orle] Septemtryony vmiáta/ á głowy Opieráią fię o kray Auftrowy. *WerPobudka* A2.]

PP

[SEPTIMANA sb f

Tekst nie oznacza pochyleń.

sg *G* septimany. ◇ *A* septimanę.

Sl stp, Cn, Linde brak.

Tydzień [septimana – tydzień *Murm* 10; tydzień – septimana *Cn*]: Omnino starać się mają, jakoby każda septimanę ex infra beczek 300 chędogiej soli podali. A gdzieby więc przed solą nie mogli, przynajmniej będą powinni alternatę tę zachować, aby iednej septimany beczek 300, a drugiej 200 podawali. *InstrGórn* 4, 4.

Synonimy: niedziela, tydzień.]

LWil

[SEPTUAGIEZYMA sb f

septuagiezyma a. septuajezyma.

Tekst nie oznacza é; oba a jasne.

sg *N* septuagiezyma. ◇ *A* septuagiezymę. ◇ *I* septuagiezymą. ◇ *L* septuagiezymie.

Sl stp, Cn, Linde brak.

1. *Siedemdziesiątnica, trzecia niedziela przed Wielkim Postem, dziewiąta przed Wielkanocą (dawniej rozpoczynała okres pokuty) [septuagesima Lac sr]: [Kazanie na ewangelię] W Niedzielę ftąrego Zapultu/ którą Septuágefimą Kościół zowie/ v Máttheufzá Świętego w 20. Rozdziel(eniu) WujPosN 1584 I 104.*

2. *Okres siedmiu tygodni przed Wielkanocą [septuagesima Lac sr]: Ale nád to ielczce tá Septuágefimá náłzá te siedmndzieśiat dni Poftu náłżego aż do Przewodney Niedziele/ známionuią nam wygnanie lądámowo z Ráiu/ y niewolltowo náłze ná tym nędznym świećie WujPosN 1584 I 106; PRzefzley Niedziele okazálichmy nákrótce/ czemu Kościół BOży tę Septuágefime/ to ielt tę siedm Niedziel przed męką Páńlka połńanowił. WujPosN 1584 I 115, 105.*

Synonimy: 1. niedziela starego zapustu, niedziela starego mięsopustu, siedmndzieśiatnica, stary mięsopust.]

AN

[SEPTUAJEZYMIA] cf [SEPTUAGIEZYMA]**[SEPULTURA sb f**

Teksty nie oznaczają é.

A sg sepulture.

Sl stp, Cn, Linde brak.

*Pogrzeb, ceremonia pogrzebowa [sepultura – pogrzeb, też cmyntarz, to jest, gdzie umarłe grzebą Mącz 383d; – pogrzeb Calep; pogrzeb, chowanie umarłego – sepultura Cn]: Wtęż fię wiaré fundowáli Co ná fwiećie názbieráli Onych fwych miłych pieniędy [...] Aby iuz ten swoy doftátek Ondźie wydáli ofstátek Ná konduktý sepulture *MorawRozm* H2v; Jakożesmy tu już w przeszłą sobotę jednę sepulture, jej kro(lewskiej) m(iłości) ciało kładąc w trunę, uczynieli *ListyPol* III 1551/154.*

*Zwrot: »odprawić sepulture«: A iż nie tu [w Krakowie] ale (w) Wilnie tę ostatnią ciała jej kro(lewskiej) m(iłości) sepulture odprawić chcemy, tedy nas do tego wiedzy i próśba krolowej jej m(iłości) [...] wiodą nas do tego i niektore własne przyczyny *ListyPol* III 1551/154; Przeto i teraz toż nam się zda, iż by księża biskupowie, odprawiwszy ceremonije i wszytką sepulture, aby nas w kościele witali. *ListyPol* III 1551/193.]*

LWil

SER (112) sb m

ser (77), **sy**r (35); ser *BierEz*, *Murm* (3), *KrowObr* (9), *RejFig*, *RejZwierz* (2), *BielKron* (4), *StryjKron*, *KochFr*, *KochPieś*, *GostGosp* (11), *GrabowSet*, *WyprPl*, *KmitaSpit*, *SkarKaz*, *KlonWor*; sy *Mymer*¹, *BartBydg* (3), *FalZiol* (14), *MiechGlab*, *SienLek* (4), *Rej-*

Zwierc (2), *ModrzBaz* (2); ser : sy *ZapWar* (1:2), *GlabGad* (6:1), *RejRozpr* (1:1), *Mącz* (19:1), *BielSpr* (3:1), *BielSjem* (2:1), *Calep* (6:1).

sér (12), ser (1); sér : ser *Mącz* (11:1); sér- (7), ser- (2); sér- : ser- *Mącz* (6:2).

sg *N* sér (37). ◇ *G* séra (15). ◇ *D* sérowi (1). ◇ *A* sér (10). ◇ *I* sér(e)m (4). ◇ *L* sérze (3). ◇ *pl* *N* séry (6). ◇ *G* sérów (15); -ów (1), -(o)w (14). ◇ *A* séry (20). ◇ *L* serz(e)ch (1).

Sl stp, Cn notuje, Linde XVII – XIX w.

*Produkt otrzymywany ze zsiadłego mleka przez odcisnięcie serwarki, często uformowany w gomołki lub inne formy; podawany zwykle na zakończenie posiłku po daniach głównych; caseus Murm, Mymer¹, BartBydg, Mącz, Modrz, Calep, Cn; meta lactis Mącz, Cn (112); BierEz N4; ZapWar 1527 nr 2395, 1532 nr 2416, 1543 nr 2581; Murm 160, 162 [2 r.]; Mymer¹ 40v; BartBydg 23b, 60; Syr miernie po infzych karmiach, dla lekarstwa więcej niżli za potrzebą może być iedzon. *FalZiol* V 64, +6v, III 40d, IV 14d, V 10v, 64, 86; Czemu pośpolicie fer dawaia po obiedzie. (–) Bowiemo fer dla fwey natury grubey á ciężkicy wftitkie karmie, zwłafzcza mięfo na doł żołądkowi popycha *GlabGad* K7v, K7v, K8 [3 r.]; *MiechGlab* [90]; *RejRozpr* D4, E; *KrowObr* 80v, 97, 97v [2 r.], 98, 98v (9); Miedzy fery fmiotankę ná floł połńawiono *RejFig* Cc7v; *RejZwierz* 13 [2 r.]; Też ona [Noema] wynázła [!] máłfo dzyzáłć/ gdyż przed tym iedno mleko iedli á fery. *BielKron* 4v; [Zydz] Strzegą tego pilnie/ aby infzym nożem kraiał mięfo á infzym fer *BielKron* 464v, 113v, 280; Forma, Tworzdydo álbo formá w którey fer wyćiskáya álbo tworzą. *Mącz* 134a; Placenta, Kólacz/ Plácek z mąki/ z miodu s ferem álbo s fmiotaną vcziniony. *Mącz* 302a; Secunda mensa, et secundae mensae, Wet/ to yef/ ofstanie potráwy/ owoc/ fěr/ który ná ofstátku dáya. *Mącz* 378a, 24a, 39d, 69d, 156c, 199c (16); Syr wárzony potym vfułzywłzy/ miáłko vtártý/ onego prochu poł lotá gdy ktho z winem pije/ [...] zaftánowi biegunkę *SienLek* 101v, 94, 102v; Krowká też gármiecz máłlá y kopę fyrow zá onę fieżckę pewnie fzynkować muśi *RejZwierc* 95, 104; *BielSpr* 48v [2 r.], 53v, 54; wielki niedoftátek był v nas zboża: tákże też y mięs/ y fyrow/ y infzych rzeczy. *ModrzBaz* 33v, 33; *KochFr* 99; *BielSjem* 33 [2 r.], 34; *KochPieś* 21; Schiston lac – Mleko z fiadłe dla czinienia ferow. *Calep* 953a, 127a, 168b [2 r.], [674]a, 1076b; Tworzdyłá ná fery y dziełzki ná máłfo/ by w piáćidzieśiat mil miał Pan imienie/ tedy iednákiey miáry y wagi máia bydź w káżdym imieniu. *GostGosp* 74, 56, 70, 74 [2 r.], 118 [4 r.], 167, 168; *WyprPl* C2; *KmitaSpit* C2v; [zlodziej] Bierze co komorá ma/ domowe fzczeb-zuchy/ Máłfo/ fery/ gomołki/ báranie kozuchy. *KlonWor* 35; [Káždy s nich z półńanka daje czynszu po gr 10 i po jednemu serowi valoris sol. 2 *LustrRus* 9].*

W połączeniu z przymiotnikiem od nazwy zwierzęcia, z którego mleka zrobiony jest ser (3): *BartBydg* 69; Syr kobyli twardy/ żywoth zatwardza á gryzienie oddala *FalZiol* IV 10b; Hippace, Caseus est ex lacte equino – Ser konsky, z mileka konskiego vcziniony. *Calep* 483a.

W połączeniu z przymiotnikiem od nazwy miejscowej będącej miejscem pochodzenia lub nazwą gatunku (2): *Conspicuuus magnitudine Lunensis caseus*, Chwalny dla fwey wielkości Luneński fěr. *Mącz* 405c; á wśi około tych Miał/ z ktorych nawiętfa żywność pochodziłá/ iáko nalepfze máłlá y Niderlandkie fery/ w wodzie zátonęty *StryjKron* 26; [dają od stada káždy swego z osobna po baranowi, po serowi wafaskiemu i po popręgowi *LustrRus* 246].

W porównaniu (2): Iák mleko zsiadłem fię ia/ iáko fer tworzony/ A mdłym ciálem y flábą fkorą oblecżony. *GrabowSet* Bv; tyś mię vrobił/ y z mlekás mię iáko fer vtworzył *SkarKaz* 160b.

*Wyrażenia: »młody, świeży ser« = caseus musteus Mącz [szyk 5:3] (7:1): Wrzefień. W czału mym vzyteczno ielt krew pulczćać/ młody fyr ielć, mołczć pić *FalZiol* V 48, V 36v, 37, 64, 78; Gdzież małz wiedzieć iż fer młody lepzy ielt ku zdrowiu niżli ftary. *GlabGad* K8; Caseus brevis et musteus, Máły y fwiezi Sér. *Mącz* 39d, 238d.*

»syr stary« [szyk 2:1] (3): *FalZiol* V 37; *GlabGad* K8; A wżá-koż popołicie wżyftko ftáre niedobre. [...] Syr ftáry/ Soczewicá/ Ber/ Iágly wżelkie. *SienLek* 8v.

»tłusty ser« (1): Galba, Mály Robaczek w potráwie fie rodzący yáko w tłuftich ferzech *Mącz* 141d.

LWil

SERAF cf **SERAFIN****SERAFICKI** (1) ai

G sg m seraficki(e)go.

Sl stp, Cn brak, Linde bez cytatu.

Nazwa klasztoru franciszkanów od przydomka założyciela zakonowi, św. Franciszka z Asyżu, „Seraphicus” ‘palający, przejęty gorącą miłością’: Niedawnego czaftu Kfiążę Mántue Fráncífkus/ kazał fie pochować po fmierci w mniżey kápicy v Świętego Fráncífká/ iáko oni zowá Kłafztorá Seráphickiego *BielKron* 217v.

LWil

SERAFIM cf **SERAFIN****SERAFIN** (40) sb m

serafin (36), **serafim** (3), **seraf** (1); serafin : serafim *BibRadz* (3:2); serafim : seraf *SzarzRyt* (1:1).

e oraz a jasne (w tym w a l r. błędne znakowanie).

N sg (4), decl (30), indecl (6) [w funkcji N pl (4), G pl (1), A pl (1)].

sg N serafin (2), serafim (2), seraf (1). ◇ G Serafina (1). ◇ A serafina (3). ◇ I Serafin(e)m (2). ◇ pl N serafinowie (9), serafini (1), [serafowie, serafimowie], serafin (3) *RejAp*, *ArtKanc* (2), serafim (1) *BibRadz*; -owie *PatKaz* II (4), *SarnUzn*, *LatHar* (3); -owie : -ini *OpecŻyw* (1:1). ◇ G serafin(o)w (3), serafin (1) *RejPs*. ◇ A serafiny (5) *PatKaz* II (2), *BibRadz*, *WujNT*, *CiekPotr*, [seráfy], serafin (1) *RejPs*. ◇ I serafinami *CiekPotr* (2), serafiny (1) *GrabowSet*, [serafami]. ◇ V serafinowie (2).

Sl stp notuje, Cn brak, Linde XVIII w.

1. Aniół należący do najwyższego chóru niebieskiego, asystujący przy tronie Jahwe i opiewający Jego świętość (z hebr. *šerāphim* (pl)); *Seraphim* *PolAnt* [*Seraphim* a. *Seraphin* *Lac* *śr*] (32): przyięli iá [Maryje] Serafinowie/ chwálátz iá z wielkie łalki/ a fpiéwáiázt. *OpecŻyw* 183v; ytefz gorączey palála [Maryja] w myłofzczy bozey, nyfz serafynouye *PatKaz* II 77v, 53v [2 r.], 78v, 80; widziałem pána fiedzącego ná ftolicy wyłokiey [...]. A Seráfim fthali nád nim/ y káždy z nich miał fześć fkrzydeł *BibRadz* *Is* 6/2, *Is* 6/6, II 120d *marg*; *SarnUzn* D8v; *LatHar* 94, 246, 247; *CiekPotr* 72 [3 r.]; Dżiwne fátwego miłofierdzia fpráwy. Tym fie Cherubim [...] Dżiwi zdumiály: y ftád páła práwy Płomień Seráphim w fzczeńfiwey miłofci. *SzarzRyt* Av, B2v; [Tu też nie pífze prorok/ do kogo był on glos/ ále fie znáczy/ że do An-iołow/ ktore on Seráfami zowie. *BudArt* B6v, B6v, O2v, b4; Beata Seraphim, Błogofłáwieni Seraphimowie *UrsinGramm* 139].

W połączeniach szeregowych (3): *BibRadz* II 120c *marg*; Archánieli y síly/ Tronowie y páńftwo/ Cherubin y kfięftwo/ y Seraphin tobie/ mowiący fpiewáia: Święty, święty, święty/ Pan Bog nád Zaftępy *ArtKanc* N19; z ktorych [chórów anielskich] cztery tu Páweł miánuie/ Piąty Máieftatow [...]: Do ktorych przydawfzy Cherubiny/ Seráphiny/ Anioły y Archánioly/ [...] tedy ich dziewięć będzie. *WujNT* 669.

Wyrażenie: »aniołowie serafinowie« (1): A tedy duch fzwyąty cheącz rychło yufz obyauycz myłofyerdzye fwoye obyauyl ofzwyeczyl ktemu uznany anyoly ferafyny *PatKaz* II 208.

Szeregi: [»aniołowie lub serafowie«: Oto drugi prorok pífze/ że widział Bogá na máieftacie y ánioły goráiące (lub ferafy) przy niem. *BudArt* O3.]

»cherubin(owie), (i) serafin(owie); cherubinowie z serafiny« (9:1): *OpecŻyw* 186; ábowiem to ten pan náftanie ktory poftiadł Cherubin y Seráphim *RejPs* 145, 146v; *RejAp* 38v; Tobie wżyfcy

Anieli/ tobie niebiofá/ y wżelákie mocárftwá. Tobie Cherubin y Seráphim/ nieprzeftáynym głofem wołáia *ArtKanc* T17; Cherubinowie/ z Seráphiny/ święci/ Zaftępy w niebie: proście: by z pámięci Bog wieczny/ puścił/ moje niepráwości *GrabowSet* S3; *LatHar* 425, 473, 573, 654.

2. n-pers Imię męskie (8): Iakom ya nyeszegnal dwu Cmyeczyv szrobothy przeszwego szynya [!] Iana y przesz slachathnego szeraphiną *ZapWar* 1523 nr 2309; yako ya tho wyem ysz seraphyn nyebyl pomocnykyem kvzabyczyv. *ZapWar* 1531 nr 2391, 1505 nr 2011, 1550 nr 2664; wżák y Sędziáfłáwki Ma kuchárzá ktorego Seráphinem zowá. *CiekPotr* 72, 72.

Zestawienie: »Serafin z Umiastowa« (2): yakomy tho wyemy ysh Seraphin z hvmyasthova szpakow pyotra Swoley Bronyschewskyey nyesblyl *ZapWar* 1520 nr 2162, 1533 nr 2406.

LWil

[SERAFINOW ai

A sg n serafinowé.

Sl stp, Cn, Linde brak.

Przymiotnik od „serafin”: Ezáiafz [cf *Vulg Is* 6/3] thákze gdy chwałę Tróyce świętýy wypifál/ wfópomináiać fpiéwánie Seráfinowé mówi: Święty/ Święty/ Święty: á izby trzećikróć Święty wfópomináiać/ iedności ifności Bołkiey nie rozłáczál/ przydáł: Pan Bog Zaftępów. *BialKat* b4v.]

AN

SERAFIŃSKI (4) ai

e oraz a prawdopodobnie jasne (tak w serafin).

sg m G serafiński(e)go (2). ◇ f A serafińską (1). ◇ pl N m pers serafińscy (1).

Sl stp, Cn, Linde brak.

Przymiotnik od „serafin” (4): przewyżyla pana [lege: panna] otwekow fzerafynfzka yerarchyá *PatKaz* II 53.

Wyrażenia: »anjeli serafińscy« (1): yfz ona myála [...] porodzycz moczarza wfzecz wyekow ktorego nyeblyfzky ogárnácz nyemolze any anyely fzerafynfzeczy [!] *PatKaz* II [54²].

»serafiński kor« [szyk 1:1] (2): tedy bog oczycz zeflal trzytyfzące anyolow fkoru ferafynfkyego napofługá moyá *PatKaz* II 78, 77v; [podobno tho yefth yz oczycz nyeblyfzky pofzłál angyoly fzeraphynfzkego korv poczyefácz pana Iezufza wyego wdęczeny *RozmyślDomin* 25].

LWil

SERAPINUM (2) sb n

N sg serapinum (2).

Sl stp, Cn, Linde brak.

Gumozzywica o odstręczającym zapachu, ekstrahowana z rośliny *Ferula Persica* (Willd.), zapalniczki perskiej, byliny z rodziny *Sellerowatych* (*Apiaceae*) [*serapinum* *Lac* *śr*]: *Serapinum* iefth žiwicza iednego drzewa za morzfkie⁹⁰/ woniey nie lubey *FalZiol* III 31a, III 31a.

LWil

[SERASKER sb m

N sg s(e)r(a)sk(e)r.

Sl stp, Cn, Linde brak.

Główny dowódca armii w wojsku tureckim:

serasker czyj: *ListyPol* I 1534/49 cf *W* połączeniu szeregowym. *W* połączeniu z imieniem: nad bohatyrm bohatyr, nad mocny m mocny, nad namocniejszymi namocniejszy, którym jest Imbrahim basza, serasker, sołtan. *ListyPol* I 1534/49, 1534/49.

W połączeniu szeregowym: ja Imbrahim basza, Jego Cesarskiej Miłofci serasker, sołtan nawyszzy, sekretarz i hejtman nawyszzy, gubernator wszystkich poddanych Jego Cesarski Miłofci [...]. Co rozkáżę, będzie rozkázano *ListyPol* I 1534/49.]

MN

SERCE (6757) sb n

serce (6743), **sierce** (11), **serdce** (3); *sierce PowUrb* (2); *serce* : *sierce* : *serdce* *OpecZyw* (152:1), *PatKaz I* (1:2), *Murm* (2:2), *BartBydg* (1:2), *FalZiol* (149:1), *RejKup* (73:1), *KochMon* (5:–:3).

se- (835), sé- (9); se- : sé- *MurzHist* (24:1), *MurzNT* (18:6), *Mącz* (109:1), *ZawJeft* (18:1); -e (327), -é (3); -e : -é *Oczko* (4:2), *KochPieś* (4:1).

sg N *serce* (1071); -e (169), -é (1), -(e) (901); -e : -é *Oczko* (1:1). ◇ G *serca* (1795). ◇ D *sercu* (106). ◇ A *serce* (1238); -e (151), -é (2), -(e) (1086); -e : -é *Oczko* (3:1), *KochPieś* (4:1). ◇ I *sercem* (578); -em (79), -ém (1), -(e)m (498); -em : -ém *MurzHist* (2:1). ◇ L *sercu* (810). ◇ V *serce* (28); -e (7), -(e) (21). ◇ pl N *serca* (106). ◇ G *serc* (152). ◇ D *serc(o)m* (6) *RejPos* (3), *RejPosWiecz²*, *LatHar*, *SzarzRyt*, *sercám* (3) *RejPs*, *BibRadz* (2); ~ -ám (2), -(a)m (1). ◇ A *serca* (580). ◇ I *sercy* (34), *sercami* (1) *KrowObr*. ◇ L *sercach* (203), *serc(o)ch* (45); -ach : -(o)ch *LubPs* (1:19), *RejPos* (31:25), *RejPosWiecz²* (3:1); ~ -ach (117), -ách (75), -(a)ch (11); -ach *HistAl*, *KromRozm I*, *MurzHist*, *MurzNT*, *BibRadz* (6), *BielKron*, *Prot*, *BialKat*, *KuczbKat*, *WujJud* (3), *WujJudConf* (2), *MycPrz*, *CzechRozm* (8), *KarnNap*, *ModrzBaz* (4), *KochPs* (3), *CzechEp* (3), *KochFr*, *ReszPrz* (4), *ArtKanc* (5), *ZawJeft*, *GrabowSet* (5), *KochFrag*, *LatHar* (6), *RybGęśli*, *WujNT* (29), *SiebRozmyśl* (3), *SkarKaz* (5), *SkarKazSej* (5); -ách *OpecZyw*, *KromRozm II* (5), *BielKom*, *LubPs*, *LeszczRzecz*, *BielKron* (3), *SarnUzn*, *GórnDworz*, *RejPosWiecz²* (3), *GrzegŚm* (3), *RejPosWstaw*, *StryjWjaz*, *WerGośc*, *ArtKanc*; -ach : -ách *KrowObr* (4:1), *Leop* (1:4), *RejPos* (1:30), *BudNT* (1:6), *SkarZyw* (1:9), *NiemObr* (4:1). ◇ V *serca* (1).

Stł stp: *serce*, *sierce*, *sirce*, *sirdce*, Cn *notuje*, *Linde XVI – XVIII w.*

1. Organ ciała, centralny narząd układu krwionośnego stru-
nowców, tu: głównie o człowieku (381) 265
  - a. W odniesieniu do Boga (2) 266
2. Miejsce na klatce piersiowej, gdzie znajduje się serce (21) 266
3. Życie psychiczne (6342) 267
  - a. Osobowość, temperament, charakter, usposobienie
(568) 269
    - a. O naturze Boga (2) 273
  - b. Siedlisko uczuć, nastrojów, przeżyć (4265) 273
    - a. O Bogu (43) 293
  - c. Odwaga, męstwo, dzielność (przeważnie w walce) (315) 294
  - d. Zespół uczuć: chęć, zapal, zaangażowanie, oddanie
(803) 297
    - a. O Bogu (17) 306
4. [Przedmiot o umownym kształcie serca] 306
5. Środek, wewnątrz (12) 306
  - a. Wewnętrzna ściana zdrewniała, rozdzielająca na części
wewnątrz orzecha (2) 307
  - b. Środkowa część kwiatu – słupek i pręciki (2) 307
  - c. [Zwężenie w rozstawionej sieci rybackiej uniemożliwia-
jące złowionej rybce wydostanie się na zewnątrz] 307
  - d. Zawieszony we wnętrzu dzwonu ciężar, który kołysząc
się uderza w czaszę i wydaje dźwięk (4) 307
6. Tłuczek (2) 307
7. [Prawdopodobnie: Tłok pompy] 307
8. [Prawdopodobnie: bot. *Physalis Alkekengi* L.; miechunka
rozdęta, bylina z rodziny psiankowatych (*Solanaceae*) o
owocach kształtu sercowatego] 307

1. Organ ciała, centralny narząd układu krwionośnego stru-
nowców, tu: głównie o człowieku; cor *Murm*, *Mym¹*, *HistAl*,
Mącz, *Vulg*, *PolAnt*, *Modrz*, *Calep*, Cn; *pectus Mącz*; *cardia Calep*
(381): Liżką będąc od głodu mdła/ Ołłowi vřzy obiádlá: Y fercá z
niego dobyłá/ A tákiez z nim vczyniła. *BierEz* O2v, Qv [2 r.], Q2
[3 r.], Q2v; IEden tedy z żołniérzow/ [...] zufale pochwytil drzewce
a vgodziwřly ku fertzu [...] otworzył włócznią bok Iezufa milégo/ ij
prazerzil fercze iego *OpecZyw* 152v-153v, 154; *Praecordia*, *telae*

cordis, Die netz vmb das hertz Błonky około fercá *Murm* 56, 55;
Mym¹ 21v; *BartBydg* 121; Tez wezmi pfi ięzyk á fercze maiei
żabki, á ti rzeczi położ gdzie chczelz/ tedy na ono miefcze wřzytczy
pfi fie zbiedzá *FalZiol* I 25c; Thez wezmy wodki Młeczowey/ máki
ięczmienney á throchę sfafranu/ á vczyni plafth/ á then plaftr fercze
pofila j drzenie oddala/ Auicenna powiada. *FalZiol* I 43b; Gdy ko-
ziem rogiem albo iey fercza zakurzy/ wężowie vciekaiá *FalZiol* IV
6a; Proch z fercza iego [psa] gdy kto piie/ na tego pfi nie będą
szczekaá *FalZiol* IV 6c, †7a, b, I 17d, 24a, 31d (80); Iż człowiecze
fercze nad infze zwierzeta ieft gorętlze, przeto natura ku ochłodze-
niu iego [...] na przeciwo poftawiła mozg barzo zimny *GlabGad*
B; Czemu rzecż którą miłuiemy obłapiaiącz ku pierfiom przytula-
my. (–) Bowiem miłofć z fercza pochodzi ktore w pierfiach prze-
bywa *GlabGad* D6; Czemu ryby gdy im grzbiet przełomi hnet
zdychaiá. (–) Bowiem grzbiet w nich iefth miafto fercza, ktorego
one nie maiá, ale iż fercze [...] Ieft fundament wřzitkiego żywienia,
przeto gdy ono obrażá wřzitkie członki obrażono bywaiá. *GlabGad*
D8v, B2v, B7v, Cv, C7v, Dv [2 r.]; (58); *WróbZolt* 103/15; *Leop*
Dan 5/21; á zięthá ieft [bestia] z źiemie ták iż na nogách flanelá
iáko ludzie/ á fercze człowiecze byto iey dáne. *BibRadz* *Dan* 7/4, *Ez*
10 arg, *Dan* 4/13; Warro powiedal byé dułżę wiátr w vřciech na-
pirwey wvrzály/ ná płucach miárá sřráwiony/ á s fercá fie w ine
członki rozlewać. *BielKron* 127v, 72v, 114, 165 [3 r.], 366, 465;
Mącz 52a, 65a, 132c, 163b, 213c, 331c; Płucá dwoy vrząd máiá/
Sercuicem iáfto wezgłowia podłozony/ ná ktorých leży/ á fwym
rułżánim/ gorácość ferdeczną chłozdá: Z fercá w żyly krew idzie/ áz
y po wřzyftkim cíele. *SienLek* 16v, 16, 28v, 35, 36, 58v (16); *Hist-*
Rzym 102, 117, 133v [2 r.]; Ten członek fercze człowiecze napred-
nieyfy ieft/ ábowiem w piłmie nigdziey niemáłz ták záleconego
żadnego członku/ iáko ten *GrzegŚm* 31, 31; Máiá thez fwe wroźki
Tátárowie rozmáithe [...] ále tey nawięcey wierzá/ gdy ięzyká [tj.
jeńca] doftána/ wymá fńiego fercze/ wlozá ie ná Ogień/ áłbo fwemu
Káplánowi ná głowę iefli go máiá/ gdy z głowy řpádnie *Serce* zły
znák tego máiá/ iefli fie oftoi tedy dobry *BielSpr* 68; Krew do
serdca przed strachem z oblicza uchodzi *KochMon* 20; *BudBib* *Gen*
18/5, *Ps* 36/15, *Dan* 4/16[13]; *Sercu* iefliby ciężkość/ tefkność/
drzenie/ áłbo iákie zmélánkoliczenie miało: dáć R. Mánnę electisfi-
mę vnciam vnam femis *Oczko* 35, 12v, 28v [2 r.], 35, 36, 37v, 39;
Sřli przyiáćiele [zmarłego bogacza] pogrzebwlzy cíáło: y miedzy
workámi iego nálezi iefzcze cíeple fercze iego. *SkarZyw* 545, 545
[2 r.]; *StryjKron* 370; *KochFr* 12; [Jezus Chrystus] Oftrá włócznią
dał bok przekłofć fercze żywotá fwego *ArtKanc* D19v; ktoremu
[*Prometeuszowi*] ná koždy dzień fercze orzeł wyiada/ ktore tez w
niem ná kożdą noc odráfta *GórnRozm* N3; *Calep* 165a, 258b, 691b;
GrabowSet R4v; *KochFrag* 52; *WujNT* *Mar* 7/19; *SkarKaz* 209b;
[*CygMyśl* H2v].

W połączeniach dwu- i wieloczłonowych z nazwami innych
organów ciała (64): *BierRaj* 21v; Iákiż to dziwny ośiel był/ Iż bez
vřzu y fercá żył. *BierEz* Q2v, Q2, Q2v [2 r.]; *Murm* 56; Tez vczynek
barzo vřziteczny [trzech mocy]: iad z cíala y od fercza precz wy-
pędzá á fercze y wřzytki członki wńętrzne pofilać *FalZiol* *7v, I
5a, 44c, 52d, 59b, 116b (18); Czemu gdi fercze bywa obrażono abo
mozg człowiek nie może byé żyw. (–) Bowiem te řá członki na-
przednieyfe we wřzytkich zwierzétach *GlabGad* B4; Czemu wřzit-
kie członki řá niemocene gdy żoładek ieft nie zdrowy. (–) Bowiem
żoładek ma iedno zwiázanie z mozgiem z fercem y zwátróbá ktore
řá członki przednie *GlabGad* E8, D, Dv, D5v, D8, E2 (17); Siedm
tez członkow w ktorich żywoth záleży człowieczy. Głowa/ płucá/
fercze/ wátroby [ř] żoładek z ielity/ á dwie nerce. *KłosAlg* A3v;
LibMal 1544/85v; *RejKup* I; *Leop* *Ez* 21/21; *BielKron* 127v; *Car-*
diaca et cardia, *Kordiáká*/ niemoc kiedy człowiek cierpi wielkie
vciążenie ná fercu y ynřlich wńętrznościach pod pierfiámi. *Mącz*
38b, 84d, 112a, [274]b; W pierfiáchćiem řá członki náłáchetniey-
fe ku żywotu/ *Serce*/ płucá wátróbá. *Serce* z płucámi w lewey
řtronie/ á pod nimi řledźioná. *SienLek* 16, 35v, 87, 88 řp; *HistRzym*
101v; *CzechEp* 226v; iáko fercé/ áłbo płucá/ áłbo wátróbá/ włomek

álbo doległość iáką znaczną przez fěbry mieć może? *Oczko* 14, 13v, 31, 31v, [40]; *Calep* 318b; Więc drudzy niezłáchetnym przedawaią Zydom Dziatki niewinne/ Bożym y świeckim ohydrom. Ktorzy toczą y cedzą chłopiátek niewinnych Z žyłek/ z fercá/ żywą krew/ z członeczkow dziecinnych. *KlonWor* 29.

W porównaniach (10):

~ *Jako comparatum* (6): Stało fie iefth fercze moie iako wolk rofpothniewaiący, w poźrodzku brzucha moiego [*Vulg Ps* 21/15]. *TarDuch* A3 [*przekład tego samego tekstu RejPs* 31v, *LubPs*]; á nie inaczej iáko fiáno zezchłé Itáto fie iefth fercze moie [*Vulg Ps* 101/5] *RejPs* 148, 31v, 180v; *LubPs* F2; Z fiádło fie iákoby mleko fercze ich [*hardych*] *Leop Ps* 118/70.

Jako comparandum (4): Miłowałem pobożného/ Iáko zdrowie fercá fwęgo *KochMRot* Bv; Religia y ftan duchowny w ciełe Rzeczypospolitey iefth iáko fercze zákryte y wewnętrzne/ z ktore^{eo} żywot wieczny pochodzi *SkarKazSej* 689a, 675b, 689a. ~

Frazy: »serce bije« (1): W tym [w *kuracji*] iefli fercze bije/ á bárzo fye rozgrzało/ téż ie ták námázác: wziác vnguenti rolati vn-ciam vn^{am} *Oczko* 31.

»serce dobrze nie wyskoczy« [*szyk zmienny*] (4): Owdzie mię wftyd kole woczy Serce dobrze nie wyskoczy *RejJóz* D4, G8; *RejKup* I, Ccv.

Wyrażenia: »boleść (a. bolenie) serca« [*szyk 3:I*] (4): fok pozimek s cinamon^{em} [...] Też naprzeciwo bolefcí fercza y głowy iefth lekarftwem. *FalZioł* I 52d, †7b, III 34b; Medyáná/ pomaga náprzećiw ciężkości dychánia/ náprzećiw boleści Członkow/ Fercá/ kości bokow. *SienLek* 35v.

»drżenie serca; drży serce, [komu] na sercu« [*szyk 21:4*] (23;1:1): Też tym ludziem [...] ktorzy omdlewanie miewaią albo drżenie fercza/ y fmętnym ludzie^m borag fpomożenie daie *FalZioł* I 17b; Też kto ma drżenie fercza dobrze takiemu granata, iadać *FalZioł* III 21a, †7b, I 40b, 50b, 151a, II 3d (18); Palpitat cor, Drzi fercze. *Mącz* [274]b; Meum pectus pulsat, Ftłucze álbo drzi mi ná fercu. *Mącz* 287a; Fercá częšte drżenie Nagłą śmierć známionuie *SienLek* 20, 20 marg, 87v marg, S[ss]2, Ttt3.

Zestawienia: »kość (a. kostka) z serca jeleniego, w sercu jelenim« = u parzystokopytnych kość sercowa położona w obrębie pierścieni włóknistych aorty (14:3): Kość s fercza ielenie^{eo} iefth zimnego y łuchego przyrodzenia *FalZioł* I 95d; Serce tak poftlay. PO-żyway częfto [...] lektwarzu z kwiatu Boragowe^{eo} ktori czynią z kością z fercza Ieleniego y z tabliczkami złotemi *FalZioł* V 68; Platearius piżze iże taką kość naydzie w ferczu ielenim na lewey ftронie/ Nie tak twarda iako inłza kość *FalZioł* IV 8c, +4b, I 17b, 95c, d [2 r.], II 17b (13); ktemu [na pławy niewieście] ma pić proch z rogu ieleniego vpaliwfy/ álbo vtłufzfy koftkę z fercá ieleniego *SienLek* 110, 58v, 112, 114.

lek. »sincopis serca« = *kordyaka, choroba serca* (1): Z kąd pochodzi Sincopis fercza to iefth (iako poftpolicie zową) kordijaka, thci-cza y duźność ferdeczna. (–) Czafem to przychodzi z zarażenia członkow bliżkich około fercza *GlabGad* E4.

W przén (35): ftarzy Philofophi pitagorici powiadali, iakoby niebo było wielkie zwierzę ktorego fercze iefth ftonce. *GlabGad* E2v; Tho dwoie/ ciáło y duźá wespółek fie miłuią/ ták że w iedney komorze leżą/ to iefth w fercu *HistRzym* [39]v; *BudBib Dan* 4/16[13]; *ModrzBaz* 21v; *KochFr* 94; *GoslCast* 48; Mowiliłmy o pierwfzey chorobie Rzeczypospolitey ná fercze *SkarKazSej* 689a.

Zwrot: »dać serce z siebie« = *umrzeć* (1): Iáko Pellikan oćiec dawłzy fercze z siebie/ Odźedłć cię [pannę Zofię księżnę slucką] tu/ łam przyiął być z przodkami w Niebie. *KotakCath* C2.

a) Metonimicznie: Traktowane jako organ kierujący życiem psychicznym (28): a gdym wzrzała ijęże iuż brali miotli aby go [*Jezusa*] bicżowali w ten czas mi fie widziało iakoby wraził w mé fercze miecz oftry/ tak ijężem iuż daléy przemowitż niemogła *OpecZyw* 126; *BielZyw* 138; Ano łam [zły człowiek] nieobaczy gdy łuk iego będzie przelomion/ á miecz obrociwłfy fie przeniknie fercze łáwego. *RejPs* 55; Bych miała stracić y duźę luż tak fndaz miłować

mużę A zać może fercze rofpiąć A gwałtem to z niego wiąc *RejJóz* E3; *RejKup* q2v, q6; Toć powiáda Pan Bog żydowlki [*do faraona*]: Wypuść lud moy/ áby mi offiárował: bo zá thym rázem przepufzczę wftytłkie plagi moie ná fercze twe/ y ná słuźebniki twe/ y ná lud twoy *Leop Ex* 9/14; *RejFig* Dd8v [2 r.]; *RejZwierz* 38, 115v; bys fercze moie rofkroił/ nie náłzłbyś w nim nic inégo/ iedno to ftowo/ Zginiemy. *OrzQuin* Y3v; Thym członkiem [*tj. sercem*] chwalmiy Bogá fercem wierzymy. *GrzegŚm* 31; CHybá w fercze/ miłosci pro-fze/ nieudérzay/ Ale ná każdy członek inłzy fmiele zmiérzay. *KochFr* 35; Ikruchę w zakonie Pánłkim zálecono/ kiedy fercze kráiác przez Ioelá kazano [*Vulg Ioel* 2/13] *LatHar* 109; Iefli záś idzie o pracą; błogofłáwiony to człowiek/ który zá rownym potem czołá/ álbo fercá fwęgo/ doftáie chlebá tego Anyellkiego. *LatHar* 253; Y niemálz zá tym tákíey poftpolitey niecnoty w Polźce/ ktorą gdy ludźie vftylzł/ poftpolicie pogániá/ y o to fie rzkomo *ftomachantur* żoładkuia: ále ten affekt nie przydźie do fercá/ zoftoi fie w żoładku. *PowodPr* 65.

W połączeniach dwu- i wieloczłonowych z nazwami innych organów (4): Tu fie godzi wiedzieć iż członki w ciełe też wewnętrzne, rozne fprawy maią. Serce czuie mozg rozumie, płucza mowią, wątroba grzeie, Zołć fie gniewa, ftodzona [= *śledziona*] fmieie, ftółem miłuią nyrki. *GlabGad* F; *SarnStat* 131; *VotSzl* A2v; W Ciele ludzkim dwa łą przednieyftze członki ktoremi fie ciáło ożywia y vmacnia: fercze y głowá. *SkarKazSej* 689a.

W porównaniach (2): Iako noź w fercze wraził gdy to mam wftpomionąc *RejJóz* P4; *GórnDworz* Gg.

Fraza: »serce (by) się rozpadło, ro(z)skoczy(ło), rozsiadło« (2:2:1): wiem miłá panno ijęży twe fercze rofkoczyło fie dlá wielkie bolefcí *OpecZyw* 92v; bo mnmám ijęże by był pán Iezus mowil k niey [*matce*] w ten czas niéiako łagodno/ fercze by fie dziewicze bylo od ftmutku rofpadło. *OpecZyw* 148v, 81, 133v; A dobrze mu fie z załófcí fercze nie rofpadło *RejJóz* M3v.

a. W odniesieniu do Boga (2):

W połączeniu szeregowym (1): kthoreś [*krew*] wylał dla nas nędznych á grzeftnych ludzi/ przy obrezániu/ krwáwym poceniu/ bicżowániu/ koronowániu/ z przenáświętych rękú y nog twoich/ z namilźzego Bołkiego fercá twęgo/ y ze wftytłkiego náśláchetnieyftzego ciáłá twęgo. *LatHar* 99.

Szereg: »nie serce abo wnętrzości« (1): fyn Boży z wnętrzości y biodr Dawidowych: nie z fercá/ ábo wnętrzości Bołkich/ w tych ftłowách fie zámyka y opifuie. *CzechEp* 298.

2. Miejsce na klatce piersiowej, gdzie znajduje się serce; cor PolAnt; pectus Mącz (21): Też fok bań/ bolefcí zębow vfmierzal/ [...] á gdy ktemu fokowi przyłóżyłż rożane^{eo} oleiku á tim namażefz wątrobę y fiercze/ thedy thakie namazanie oddala zbytnią gorączość w febrách. *FalZioł* I 39d; po przeczyfcieniu/ okładay fercze rze-czami wyłżey napiřanemi dla pořilenia *FalZioł* V 69, I 71a, II 2c, III 6d, 11d, V 68v [2 r.], 82v; lubá rzecz ku ferczu przykładamy iako iemu włáfná á ktorey ono žáda *GlabGad* D6; Appetere pectus alicui, Przećiwko fercu komu ftzyth dać. *Mącz* 295c, 141b; siłá tych ftpofobow iefth/ ktoremi fie od niej [*cnoty*] odbłádzamy/ á telko ieden ten łam iefth/ ktorem człowiek fwey powinności dofyć czyni. Profto iáko owi ftřzelcy ktorzy do dzikiego męžá ftřzeláiącz/ telko iedną drogą trefiáią w fercze/ á tyfiác tych drog iefth/ ktoremi chybiáią nietelko fercá/ ále y wftytłkiey tarczey. *GórnDworz* Ii6; *HistRzym* 101v; W komorách/ ná ściánách/ ná oknách/ y ná czołá y fercá náłze z wielką chucią krzyż kłádzmy. *SkarZyw* 92.

Zwrot: »nosić na sercu« (1): Y będzie nořil Aaron imioná fynow Izráelłkich ná fercu fwem [*Et portabit ... super cor suum*] w Napierfniku fądu *BibRadz Ex* 28/29.

»w serce się uderzyć« (1): Pořli ini do fwyth kłáftztorow: á Niceta fie wferce vderzył/ y záraz żałowác frodze fwe^{eo} vpadku počął. *SkarZyw* 300.

Szereg: »piersi i serce« (1): podnieś oczy fwoie do niego [*Pana twęgo*] á biy pierři y fercze twoie/ á vczyń mu gwałt *RejPos* 201v.

W przén (2):

Zwroty: »bić w serce« (1): Ty nas oczyść/ prosimy: Miłośierdża twego Niech promień biąc w ferce/ odnoś od niego Ku tobie iafny odraz [*lege:* obraz]/ chwały y miłości/ O Panie *SzarRyt* B3v.

»pod serce kryć« (1): miłość w Dyámenie ryje: Swé flawné obietnice y pod ferce kryje. *KochPam* 84.

3. *Życie psychiczne; animus PolAnt, Vulg, Mącz, Modrz, Calag, Cn; cor HistAl, Vulg, PolAnt, Mącz, JanStat, Cn; mens HistAl, PolAnt, Mącz, Modrz, Cn; praecordia Vulg; pectus, ratio Mącz (6342):*

Przen: metonimicznie: Człowiek myślący i czujący [w tym: czyje (125) – pron poss (88), G sb i pron (28), ai (9)] (390): Potym Iozeff wniewymowné radofci s panną mieffkál/ a iako ferce żadné wymyflitzi niemoże iá milowál/ fluzyl iey ij téz flanowál. *OpecŻyw* 14, 115, 164; *TarDuch* A7; prawe przijacielstwo iestci z wiele ludzi iedno ferce vczinić. *BielŻyw* 30, 20; *WróbŻolt* 118/36, pp, 118/111; a niedopuffczay [*Panie*] vpadac fercam nalfem wony flare obycaiaie nieprzyiemne tobie *RejPs* 122v, 90v; *LibLeg* 11/14; *RejJóz* A5v, L2; I fląd nieupadłé Serce luź daley doftepic niechczę Zwlálcza gdy to obaczilo Iż fię bylo obładzilo A nikt go niemogł ratowác Iedno ten czo to może dać *RejKup* dd4v, Iv; *MurzHist* I3v; Spráwyedliwości páńflkye práwe vweseláyáce fercá *KromRozm III* B8v; Choćby fię téz wylkye woylká przeciw mnie zebráły/ Závždy to fercu moyemu iscye postrach máły *LubPs* G2v, B3v, Lv *margin*, M2v, N5v, Q4 *margin* (10); *KrowObr* 152v, 153, 153v, 154v, 176v; *RejWiz* 52, 165v, 187v; Błogoflawieństwo tego co miał zginác [./] przychozdilo ná mię/ á ferce wdoye poćieflálem. *Leop Iob* 29/13, *Deut* 1/28, 2.*Par* 1/11, 32/6, *Ps* 27/7, *Prov* 14/10 (10); *RejZwierz* 113v; á káždyby to fobie przyftoynie miał brác przed oczy/ żeć to iest iáwny á iáfny znák fercá niewdzięcznego/ zátulác vřzy fwe gdy Pan Bog do nas mowi *BibRadz* *3v; Biedálz fercu vpádlemu iż nie ma żadney wiáry/ á przethož téz nie będzie miał żadnego ráunku. *BibRadz Eccli* 2/14, I 146b *margin*, *Ps* 40/7, 89/12, *Prov* 26/25, *Ecclie* 1/13 (19); A przetož przeflátem á niechciał wiecey moie ferce prácowác pod slóncem [*Vulg Ecclie* 2/20]. *BielKron* 79v; A ferce mádrogo rozumie czáfłowi y rozeznániu [*Vulg Ecclie* 8/5]. *BielKron* 81, 78, 79, 80v, 81 [2 r.], 98, 464v; *Prot* 99; *RejAp* AA6, 164v; *GórnDworz* Aa4, Bb3v, Dd7; A tákie fercá [*skruszone i postanowione*] iedno on [*Pan*] dopuścił rozwiezowác/ á opowiedác im to święte miłośierdzie iego/ á isćić ie pewnemí á iftemi flowy od niego/ iż fá rozwiazáne á przyięte w fwięty opiekę iego/ y w miłośierdzie iego. *RejPos* 119; Piąte vważay fobie/ co tho iest niewdzięczność/ á iáko iest závždy wzgárdzone ferce tákie w Pána tego *RejPos* 216, 21 [2 r.], 28v, 29v, 31, 32v (30); *RejPosWiecz*² 93; *BielSat* N4v; *GrzegŚm* 30; Serce stráfzliwie á częgož dowiedzye/ Y flawę tráci y guzu doiedzye. *RejZwierc* [213], 87; *WujJud* 105; *WujJudConf* 243; *RejPosRozpr* c; Czemuž téz nie pilnuiá Hábákuká Proroká/ ktory mowi: [...] Pilnie fię strzeżcie áby fercá wálze ociáżone nie byly obzárflthwem á pijańflwem [*Vulg Luc* 21/34]? *RejPosWstaw* 44; *BudBib Prov* 14/14, I 364a *margin*, *Is* 63/17, 2.*Mach* 14/38; *MycPrz* I C4; *BudNT przedm* c2, *Act* 5/40, *Eph* 6/22; *StryjWjaz* A2; *CzechRozm* A8, 115, 183; A ktory te rzeczy iákom powiedzł w fobie będzie miał/ ten nietylko slowy/ ále y požrzeniem fercá żołnierkie pobudzil do sřraw woiennych *ModrzBaz* 116; Obywátele niech dobrotliwość twoię Páńflką [*królu*] poznáią. [...] Tym sřofobem fercá ich fobie zniewolilz/ y przychylnymi vczynilz. *ModrzBaz* 126v, 13, 50v [2 r.], 79v, 100v, 116; *SkarJedn* 403; *KochPs* 10; tak wzor cnot ktore wřzytkę zwierzchną pięknóść przechodzay z czytánia żywotow tych/ dziwnie fercá do fiebie wabi. *SkarŻyw* A3v, 3, 36, 82, 114, 115 (14); *CzechEp* 10, 113, 114; Tym cię blagam/ ó królowa Bogátęgo Cyprru/ owa Abo różné fercá zgodzilz/ Abo y mnie wyflwobodzilz. *KochFr* 97, 70, 108, 110; *ReszList* 178; *WerGość* 210, 267; *KochPieś* 4, 52; *PudlFr* 73; A gđziežby tákowe ferce być ná swiećcie miáło/ Znáiąc Pána tákowego, by fię nie vznáło? *ArtKanc* N18, F11v, H13 [2 r.]; *ZawJeft* 7; Pátrzl/ co zá fercá Scyros nędzny wyfep rodzi. *GórnTroas* 28, 61, 65; Wiem/ że rámię włádnące Twe/ złofnych iuž tknęło/ Gđzie fercá zle žyczące. *GrabowSet* H2, Ev, G3, I2v; *KochFrag*

18, 26; *LatHar* 36, 52, 379, 607, 617, 618; *KolakSzcześl* B4v; Czým [*wysłuchaniem modlitwy*] gdy mię pocżić raczyłz/ moy wdzięczny Pánie Zá dar to fercu memu naydrožly flánie *RybGęśli* D3; wřzytko wam oznaymi Tychikus/ [...] ktoregom poflál do was ná tož/ ábyście wiedzili co fię z námi dżicie/ á ižby poćieflzył fercá wálze. *WujNT Eph* 6/22, *Luc* 2/35, 6 *arg*, *Act* 14/2, *Rom* 1/24, s. 526 (11); *JanNKar* A3, Cv; Przeráz Pánie/ mowi téze Prorok/ boiáźniá twoią ferce moie: bom fię przelękl fádow twoich. *SkarKaz* 7a, 39a, 347b *margin*, 386b, 420a, 517b, 518a; BA toć mnie coś nowego/ ná drodze potkálo/ Częgo fie nigdy ferce/ me nieflpodziewáło. *PaxLiz* D4; *SkarKazSej* 668a, 670a, 675a; *KlonWor* 1; *PudlDydo* Bv, B4.

W poláczeniu szeregowym (1): iż ten Pan iedno thu tákiemu domowi/ tákiemu zebrániu/ y tákim fercem thy błogoflawieńflthwá fwoie obiecowác raczy/ ktore fie pirwey sřlawáią flny Abráámowemi. *RejPos* 350.

Fraza: »serce od serca daleko« [*na oznaczenie slabego powiazania, obcości, niechęci*] (1): mowá atwarzą byliscie tam wñ sobie zyczliwi, ale serce od serca mniemám daleko. *ActReg* 129.

Wyrażenia: »dobre serce« [*szyk 3:2*] (5): Nihil tam facile in animos teneros atque molles influit quam varii canendi soni, Nyc fercá dobrego w roskofzy wychowanęgo richliey nie zeymie yáko Mufiká á spiewanie. *Mącz* 132a; *SkarŻyw* 14; iáko y dżiś mniemám/ wiele fię tákich ferc dobrych náyduie/ ktorzy/ w tymže błędzie onych przodkow dawnych náśláduiá *NiemObr* 99, 175; *GrabowSet* D2.

»serce ludzkie, człowiecze, ludzi, człowieka« = *animus a. mens hominis Modrz* [*szyk 34:4*] (26:7:3:2): *ForCnR* Av; *RejKup* y4; Což tedy zá pożytek dawa złoto/ nie oczyflcia/ nie wskramia/ nie nálicá/ nie potwirdza/ żadnego fercu człowieczemu [*cordi humano*] nie dawa zdrowiá áni pożytku *HistAl* K5; *KromRozm I* M4v; *LubPs* bb2 *margin*; *BibRadz Ier* 17 *arg*; *HistRzym* 122; przypátruy fię/ iż fercá ludzkie niedowierne/ bywáią od niego [*Pana*] iefzcze bázryey závflciágnione/ áby fię obaczyc nie mogly/ chociaj widzá/ flyzłá/ iáfne/ iáfne/ á prawdziwe flowá iego *RejPos* 69, 33, 64; *BialKat* 158, 158v, 293v; Tákcí dżiś ludzkie fercá ten fwięty głod złotá/ Pędzi ktemu iż flnadž tám w cieśni mieřzka cnotá. *HistLan* E4; *KuczBKat* 370; *RejPosRozpr* b4; A áczkolwiek się czeńtokroć fercá ludzkie wielá rzeczy zátрудniáią/ iż nieláčno mogá rozeznác co iest vcżciwego/ wřzákze w rzecžách iáwnych/ człowiek dobry od pocżiwey przyftoynóści odstępowác niema. *ModrzBaz* 27v, 67, 86v, 118, 133, 136; *SkarŻyw* 312, 516; SKoro fię roznioslá wieś o zábiciu Wládisławowym w Polfcze/ wielka žáloś y flmurek fercá ludzkie/ z flmierci Pána przyrodzonego zářfłowáłá *StryjKron* 607; *CzechEp* 113; *ReszList* 155; *KochPieś* 40; *ArtKanc* A10, E7; Tá go [*opatrzność króla Zygmunta III*] fortunnie Polakom flkazáłá/ Y v ferc ludzkich chęci mu ziednáłá *GrochKal* 4; *LatHar* 323; *RybGęśli* C2v; *WujNT* 31, *Rom* 16/18, s. 645; *WysKaz*)(2v; *SkarKaz* 4a.

»serce mężne« (2): *GórnTroas* 73; By fto Herodow y fto tyśięcy czártow ná drodze sřráwiedliwości/ ná tey ná ktorą cię P. Bog pofyła/ záfłapilo: nie boy fię ferce mężne/ vkrzep fię w Bogu twoim/ naydżiefz pędką pomoc. *SkarKaz* 519b.

»nědzne serce« (1): Y rzekł [*Bóg*] fam ku fobie ná ony ktore przelozyl ná ziemi/ álboć ci nic niewiedzą obogu álboć przepomnieli/ iż iem to nieprzyfluffe/ áby ták zdrapáli miedzy sobą nědzne ferce moie [*qui devorant plebem meam Vulg Ps* 52/5; požeraią lud moy *WujBib*] nie ináčzey by mieli flmác chleb ku pokarmowi fwe-mu *RejPs* 79v.

»serce niewierne« (1): mamy baczyć/ iáko fobie Pan lekce wáży fercá niewierne/ á vmie thák iáko chce wřzędzye włádcé á brákwác imi. Co fię tu okazáło ná tym zlościwym krolu [*tj. Herodzie*] *RejPos* 37v.

»serce niewinne« (3): A pilnie ten pan [*tj. Pan Bóg*] ftrzeze fercza niewinnęgo A dzywnie ie wywyflza niřczy zloflliwego *RejJóz* P3, P3 *margin*; *RejPos* 32v *margin*.

»pobożne, bogobojne serce« [w tym: *pobożne i bogobojne (1)*] (2:1): ieft wiele pobożnych y bogoboynnych ferc: ktore/ ácz też co kiedy przeciw nam mowią y piżą/ iednak im zá zle nie mamy *CzechRozm A5v; KochPs 166*.

»serce poczciwe, cne« [szyk 2:1] (2:1): Abyś lepyey rozumiał co mądrością zową/ Ták fie ná to zgodzili wżyſcy z mądrą głową. Kiedy ferce poczciwe ma mył onę czytą/ A iáko ſkło od kázdey zmázy przeżroczyſtą. *RejWiz 62v; GórnDworz Bb4v*; niechce fie w ciemność fercu cnemu. *GórnTroas 38*.

»serce pokorne (a. u(po)korne), uniżone« [w tym: *pokorne a uniżone (2)*] [szyk 16:7] (18:7): *RejPs 186v; RejKup m7; KromRozm II 12v*; Bowiem ten Pan przepátruie z niebiełkiey wyfokości/ Wfzytki fercá vniżone ná tey zyełkiey niłkości *LubPs dd6v, B5, dd6v marg; Leop Is 66 arg; BibRadz II 44d marg; [św. Nikazjusz]* mowił ku Attili: [...] cżemuż zuchwątých á zlych nie karzeł? á pokornym [...] cżemu nie odpufzczáł? gdyż ſám Bog ná pokorne fercá ſwą łáfkę obráca. *BielKron 298; RejAp 15v*; Iákoż y piłmá Prorockie włzędzy łthan vniżony á pokorne ferce nádewfzytko v Páná Bogá zacnieyłzym być przekládáią. *RejPos 13v, 13v, 47v, 56v, 199 marg, 202v, 244v, 289; WujJud 238*; Vznay pokorę moię/ ktory wfzytko ſądził/ A fercá vniżone/ ſwoiá łáfką rządził *GrabowSet B4; LatHar 132, 166; SkarKaz 277b*.

»serce poważne« [szyk 3:3] (6): Tákżec kázda łába mył łábo też wychodzi/ A fercu poważnemu nigdy nic nie ſzkodzi. *RejWiz 35; RejZwierc 134v, 144 marg, [213], Bbbv; Wáfzá Kró(łewska) M. tedy/ [...] przyiác to będziefz raczył odemnie [...] iáko Máiełtat Królewłki/ y ferce poważné/ zwykło przymowáć od tych/ którzy dobro popolitę/ y ſławę oyczytą/ wiecznie/ ile ich możności ſtáie/ czym mogą podpiéráią. *OrzJan 4*.*

»serce prawe« [szyk 3:1] (4): Abowiem ty [Panie] kiedy baczył/ prawe fercze w proftóci Nie zawarłes hoyney ręki/ každemu ſwey miłóci *RejJóz C4; RejKup k4; RejZwierz 107; RejPos 46*.

»serce pyszne, nadęte, harde, wynioſłe« [w tym: *harde a wynioſłe (1)*] [szyk 4:3] (4:2:1:1): *LubPs dd6v marg*; A tho iego [Boga] był záwždy ſwięty obyczáy piżne fercá niłczyć á pokorne wywfzłázáć. *RejPos 56v, 199 marg, 224 [2 r.]*; Lecż y te ſłowá ſá fercá nádętego [vox est animi fastuosi]: á one nie bárzo obyczáyneho/ gdy kto vdawfzy fie ná zbytnie ſtroie y ná wšeláki zbytek/ chce áby ná drugie vłáwy łkęptwá piſano. *ModrzBaz 50*; Owa [Pan] gáni fercá piżne y cżci prágnące/ ktore w onych Pháryzeufzách widział iáko Bog: y przetoż ie beſpiecznie mogli ſtrofowáć. *WujNT 97*.

»serce skruszone« [szyk 8:3] (11): Abowiem ten pan ſnádnie obaczywłly fercá łkruffone łáfkáwie vdzrawia ich vdęczenie *RejPs 216, 186v*; Sercem łkruffonym á vkorzonym ty boże nye zgárdziłz. *KromRozm II 12v; LubPs ff2v marg; KrowObr 79*; Abowiem pátrzay iáko tho ieft mocna rzecz v Páná tego/ wiárá fercá łkrufzonego/ á ze włzey myłli y ze włzey możności przykłonionego do niego. *RejPos [236], 233; WujJud 238; ArtKanc M17*; Bo fercem łkrufzonym y vpokorzonym ten Pan/ z náuki ś. Dawidá/ nie gárdzi. *LatHar 132, 166*.

»stałe serce« [szyk 6:3] (9): *RejZwierz bb3v, 114*; ABowiem pátrż iż ſtálemu á poważnemu fercu nie thylko duſzna przygodá ále y thá ciełefna/ [...] nigdy ſtráſzną być nie może/ gdy fie ná ſwą ſławę á ná poćiwość rozmyłli. *RejZwierc 134v, B, B2, 87 [2 r.], 134v, 212v*.

»śláchetne serce« (2): Wiem że Śłáchetne ferce tych ludzi [lubiących zbytek] záhuie/ Y ná ták poſpiezną ſmierć onych łámentuie. *KolakCath C5, C*.

»twarde (a. zatwardziałe, a. zatwardzone), kamienne, opoczne, nieużyte serce« [w tym: *twarde a nieużyte itp. (2)*] [szyk 7:6] (9:3:2:1): *OpecŻyw 19v, 91v*; [imię Maryja] wtwardých kamienných ferczách a w uapnyłtych wgrzechách gorayáczých grzech utłumya *PatKaz III 127*; A ták kázdy nálog/ kázdy zwyczáy/ rułza onego fercá opoczneho/ iż ácz widzi ſzczyrá prawde/ ſzczyrá náuke/ y radby fie cżáfem przykłonił ktemu/ á coż gdy ono ferce opoczne nie przypuſci iey k fobie *RejPos 65, 24, 63, 139v, 238v*; Serce zá-

twárdziałe [Cor durum] będzie ociążone pracámi/ á złoſnik grzechy ku grzechom gromádzić będzie. *BudBib Eccli 3/28[29]*; plákał z pláčáczymi/ á twarde fercá ſwym wzdychániem y tykániem do łkruchy pobudzał. *SkarŻyw 292, 528*; Nie dbáią twarde fercá ná łáfkawą mowę/ Choćbyś mázał y máłlem Iudałzowłką głowę. *KlonWor 28*.

»serce uporne (a. odporne)« [szyk 3:1] (4): *RejPos 110v*; Vporne ferce rowno z dyabłem chodzi/ Bo ten s ſwey chući ni s kim fie nie zgodzi. *RejZwierc 215*; Serce vporne [Cor durum] podka zle/ á kto fie kocha w niebeſpieczeńſtwie/ zginie w nim. *BudBib Eccli 3/26[27]; ArtKanc A13*.

»serce ustraszone, strwożone« [szyk 3:1] (3:1): Pátrzayże tu iáko ieft wielkiey powagi v Páná tego ferce vſtráſzone á vpokorzony ſtyłczył iż ielzće Apoſtoł ni ocz nie proſił/ [...] á iuz to wielmożne á miłofierne Boftwo mowi do niego/ nie boy fie *RejAp 15v, 15v marg, Dd4; SzarŻyt Av*.

»serce wierne« [szyk 7:6] (13): *LubPs 13v marg, P6 marg*; tedy fie nam wſzythki ſmętki á záłoſciwe przygody náłze w rádość a w wielkie pociechy záwždy obráćáć mułzą. Okázuiác to každemu z nas/ iáko wierne ferce/ ktore vprzeymie duſa iemu [Panu Jezusowi]/ á zupełnie pokláda w nim nádzyeć ſwoie/ iáko w Pánu ſwoim/ nigdy omyłone nie będzie w pocieſzeniu ſwoim. *RejPos [254]v, 58, 69, 152 marg, 244v, 286v marg, 289, 348v*; nie ieft żadne inłze imię ludziom vpádyłm ſpofobione/ [...] oprócz Imieniá tego Kryſtus Ieſus. Co ſnádnie kázde wierne ferce wſobie ználeſć może/ iáko nie inłzego w twogách ſumnienia ſwoiego nie ſzuka ku poćieſzeniu/ oprócz Kryłtułá łámego. *WujJudConf 59; KochPieś 19*; Łáfkę twą [Panie] ſławiác/ z ſpiewaki wſiędę. Z wierzem dzięki mey/ ſtrony zgodnie brzmiące/ Roſpufzczę Boże ták opływáiące Miłóſierdzia twe/ lutoſci niezmierne/ Roznoſząc/ między fercá tobie wierne. *GrabowSet I*.

»wspani(a)łe serce« [szyk 5:1] (6): ABowiem ſthálemu á wſpaniłemu ferczu czożkolwiek od ſzczęſcia áłbo od nieſzczęſcia przypádnie/ wſzytko to v niego iáko on ſám chce może być wważone. *RejZwierc 87, 155, [213], 230v; SkarŻyw 284*; Ták to ferce wſpaniáłe [tj. wnuk Priama]/ choć iuz w ręku [Ulissesa] było/ Mężnie kończąc/ we wſzytkim wołku pláč wzruſzyło. *GórnTroas 70*.

»wyrodne serce« (1): [O królu Stefanie Batorym] Tyś włkrzeſił náłżę ſławę/ Ty bowiem pokoie Wyrodnym łmáczne fercem gániłz: y do zbroie Potrzebny chęć pobudzałz *SzarŻyt C3*.

»serce zafrasowane (a. frasośliwe)« = cor irritatum *PolAnt [szyk 2:1] (3)*: Bo krotofilá kázda łkądkolwiek przypádnie/ Záfráſowane ferce rozwelili ſnádnie *RejZwierc 239v; BudBib Eccli 4/3*; Wróciłes mi [Boże] powagę/ y mieyſce vezciwé/ Poćieſzyłes z łáłki ſwéy ferce fráłowliwé. *KochPs 104*.

»serce zimne« (1): Czo działáłs ferce zimné a ij zatwardział? bieży rychley ogłáday kroła narodzonego/ w iáłłkach polożonego/ vpokorzonego *OpecŻyw 19v*.

»złe, złoſciwe (a. złoſliwe) serce« = cor pravum *Vulg, PolAnt [szyk 9:7] (12:4)*: *OpecŻyw 91v*; Nie przyłaczyło fie ku mnie nigdy ferce złe (koment) To ieft zły człowiek. *WróbŻołt 100/4 [przekład tego samego tekstu LubPs, Leop, BibRadz]; LubPs X2v; Leop Ps 100/4; BibRadz Ps 100/4; RejPos 24 [2 r.], 33, 63*; O iákież to złe ferce á zápamiętáłe/ Co wziáwſzy dobrodzieyſtwá z rodzicow niemále. A wždy cícho łzukáiąc pilnie cżáfu ſwego/ Iákoby mógł rodzice przypráwić ocz złego. *HistLan B3*; Gdy pan Bog ratzy może złe ferce odmienić/ Tákżec też dobry tżłowiek zły tżáfem może być. *WierKróc B2*; á beſpieczność od ſmierci z nádzyeć vchodzenia inłzego karánia/ ábo táráłowego ábo pieniężnego/ złe fercá [malos animos] pobudza do złoczyłłtwá. *ModrzBaz 79v; SkarJedn 370; SkarŻyw 263 [2 r.]; ArtKanc A13*.

Szereg: »serce a człowiek« (1): wykládáiąc/ [...] iż namnieyſzym fercem á naynędznieyłzym człowiekiem/ ták iáko naywiefzym krolem á nayzacnieyłzym/ nigdy nie gárdzi ſwięthe Boftwo iego. [...] ná drugim mieyſcu tenże Prorok powieda [...] *RejPos 244v*.

a) *Osoba ukochana* [w tym: *V sg pieszczotliwie* (7)] (8): *RejJóz* F6v; *Melliculum*, [...] *dimin(utivum)* etiam *blandientis*, Mój yediny/ moye ferce/ mój piefczku. *Mącz* 213d; [żona do męża:] Day mi to moie ferce, iefli mię miłuielz [...]: A on: weźmi co chcefz *CiekPotr* 29.

W połączeniu szeregowym (1): Azaż nie często ftychamy onych iedwabnych y pozłociftych fłow: Moy drogi: moy złoty: moie ferce: moy ferdeczny: moy bráciſzeńku: moy Krolu: moiá hołowienko: Pánie brácie: Przyacielu: Oyczeńku: *Diedu KlonWor* **3.

Wyrażenia: »serce drogic« (1): [*Lizyda do Democyllusa*:] *ZAWitay me kochánie/ zdawná požádáne/ Záwitay ferce drogic/ iuż k myfli zeſłáne. PaxLiz* D3v.

»miłe (a. namilſze) serce« (2): *Xánt* ku niey [żonie] łagodnie rzecze/ Nie gnieway ſie miłe ferce *BierEz* C3v; Druga zaś powolniefza zwykła mężá proſić/ By ſię po cudzoziemku oná mogła noſić. Moie namilſze ferce: Ey tociem widziała *Suknią* krzeczną/ teźbym ia taką rádá miała *ZbylPrzyg* A4.

Seregi: »kochanie, serce« (1): *PaxLiz* D3v *cf* »serce drogic«.

»skarb i serce« (1): O iáko biegał *Iozeph* á niefpiąc w nocy y we dnie z namilſzą małżonką ſwoią/ rzewno plákáli/ po vlicách y drogách/ pytaiąc *fkárbu* y *fercá* ſwego [tj. *Jezusa*]. *SkarŻyw* 244.

a. *Osobowość, temperament, charakter, usposobienie* (568): *RejJóz* L2; *MurzNT* 193v *marg*; *Nadobne* wyznánie/ iż iedno ſam *Pan Bog* rozwięziue niepráwoſci *fercá* náſzego. *LubPs* aa2 *marg*; *Leop Ier* 9/14; *RejZwierc* 46v; *Gladiatorius animus*, *Szermierskie* ferce. *Mącz* 146b; *Ale* ſyn ktory *fercem/* dáleko był od oyczá rozny/ żadną miárą ná tho [żeby pojedynkować ſię zamiast *starego ojca*] zezwolić niechciał *GórnDworz* O6v, D5v; *A wſzákoż* then *Pan* iákie ferce v *człowieká* widzi/ tákicy mu teź ſwey woley dopufzcza *RejPos* 34, 24, 29v, 45v, 53; *A* iefli go [omylnego *przyjaciela*] teź ſfukafz/ poznawfzy omylnóſć *fercá* iego/ o bárzo ſie *fnádnie* ledá iáb-łuſzkim poiednacie. *RejZwierc* 92; *BudBib Ps* 77/8; *Gdy* záraz gniewánim y nienáwiſciá *fercá/* ktemu iákim *želázem/* ábo woiennym *naczymieniem* lub *kijem/* *pieſciá/* ábo *kámieniem* ku *morderſtwu* kto przychodzi: to pewny *znák* iefl/ iż to iuż z *Szátaná* *kłamliwego* *mężoboyſtwo* to pochodzi *CzechRozm* 239v; (*nagl*) *Hriczko* *Riturowłki*. (–) *NATURá* mu z *vrodá* *fercá* nie *zrownála* *PaprPan* Q2; *naprzod* *proſbámi/* *potym* *groſbámi* iey [*panny*] nie *vżyte* ferce od *poľubionej* *Chryſtuſowi* *czyſtoſci/* *odwieſć* *chciał*. *SkarŻyw* 68, 88, 152, 596; *StryjKron* A6; (*nagl*) *Do* *Ióftá*. (–) [...] *áni* ty *miłuielz/* *Iedno* w *kim* *cnotę/* y *ſłátecznoſć* *czuiefz*. *Przeto* *żebyſ* teź *wiedział* *ferce* *moie/* *Słę* té do *ciebie* *krótkié* *rymy* *ſwoie* *KochFr* 66; *Iáko* *ogień* *doſwiádcza* *želázá/* *ták* *wino* do *vpičia* *łokáne/* *wyda* ná *wierzch* *fercá* *pyfznych*. *WerGoſć* 260; *GrabowSet* F4v; *LatHar* 23; *WysKaz* 42; *SkarKaz* 638a; *Dla* *tey* *nieludzkóſci* y *tyráńłkiego* *fercá/* y *dla* *innych* *iuż* *námienionych* *obyczáiow* *ich/* *ktore* *fá* w *here-tykách/* nie *może* *nic* *dobrego* *od* *nich* *czekáć* *Rzeczpoľpolita* y *kroleſtwo* *káźde* *SkarKazSej* 688a, 673a; *PudlDydo* B.

G sg w funkcji przydawki lub orzecznika: [kto, co] (*jest*) [*jakiego*] *serca* (268): *Ludzie* *fercá* *zápiekłego/* *Poľuchayćie* *ále* *tego* *BierEz* H; *FalZioł* *2b; *Tu* *prorok* *nárzeka* ná *ludzi* *beſpiecznego* *ferca* *ktorzy* *áni* *ſtráchu/* *áni* *bogá* *przed* *oczymá* *niemáią* *RejPs* 79, 38; *O* *ſzáłeni* i *leniwe*^{so} *ferca* (*marg*) *przezrozumni* i *leniwi* *abo* *gnuſni* *fercem* (–) *ku* *wierzeniu/* *we* *wſzech* *rzeczach/* *które* *prorocy* *powiedzieli/* *Záli* *tych* *rzeczy* *niemiál* *Chriſtuſ* *cierpieć* i *wniſć* *do* *chfáty* *ſwoieí/* *MurzNT Luc* 24/25 [*przekład tego samego tekstu* *RejPos* 111, *MWilKHist*, *WujNT*]; *BielKom* G5v; *Leop Ps* 100/5, *Ez* 2/4, *Luc* 4/18; *RejZwierc* 21; *Pan* *ieft* *bliki* *tych* *ktorzy* *ſá* *fercá* *fkruſzonego/* á *záfráfowane* w *duchu* *záchowywá*. *BibRadz Ps* 33/19, 2.Reg 17/8, 2.Mach 14/45; [*Aleksander rzekł do wystraszonych listem Dariusza*:] *Czemuſcie* *fercá* *ſtráſliwego/* *zaſz* z *liſtu* *nie* *rozumiecie* *iż* *ci* *Bárbáry* *ſtráſzá/* *dáiąc* *znáć* *ná* *ſię* *wielká* *pyche* *BielKron* 124; *Perditi* *animi* *homo*, *Szalonego* *fercá*. *Mącz* 92c, 204b, 495d; *GórnDworz* li2; [*słowa Boga*:] *Y* *ná* *kogoż* *ia* *narychley* *weźrzę/* *iedno* *ná* *nedzniká* *ktory* *ieft* *fercá* *fkruſzonego/* á *ná* *tego* *ktory* *drży* *przed* *ſłow*y *moieimi*. *RejPos* 47v; *O* *niewierniku*

á *ſpoźdzyáłego* *fercá* *nedzniku/* *izafz* *nie* *rozumiefz* *iż* *tego* *była* *potrzebá/* áby *ſie* *to* *było* *wſzytko* *wypełniło/* *czemu* *ty* *teraz* *rozumief* *nie* *możeſz*. *RejPos* 113; *Biádá* *wam* *ktorzy* *ieftecie* *głębokich* *ferc/* á *chcecie* *zákryć* *omylne* *rády* *ſwe* *przed* *oblicznoſciá* *Pána* *ſwego* *RejPos* 189, 47v, 111, 113, 118v, 119, 119v [2 r.]; *RejZwierc* 149; *A* *ten* *ktory* *ieft* *fercá* *niewdzięcznego* *odbiega* *ſwego* *zaſłepce*. *BudBib Eccli* 29/21[23], I 329a *marg*, 2.Mach 14/39, 45; *Wſzákke* *przedſię* *człowiek* *prawdziwá* *cnotá* *ozdobiony/* *ma* *być* *takiego* *fercá/* *choćiaby* *žadná* *ſławá* *iemu* *nieroſlá* *ModrzBaz* 58v, 20, 32v; *poſłáli* *do* *Konſtántynopolá* *wielce* *uczno* *Doktory* *y* *Bifkupy* *y* *Mnichy/* áby *wſzytkim* *Grekom/* *około* *pochozeníá* *Duchá* *S.* *y* *od* *ſyná* *diſputacyá* *ſtáwili*. *ci* *powiáda* *tákiego* *fercá* *byli/* *iż* *wó-łáli* *po* *rynkách* *Cárogrockich/* *na* *diſputacyá* *wyzywáiąc* *SkarJedn* 252; *SkarŻyw* 354, 501; *MWilKHist* Kv; *Ktoż* *tedy* *ták* *fercá* *nie-đbáłego/* *znáiąc* *táká* *łáłkę* *Pána* *tego/* *iż* *iá* *ſamze* *tráci* *dobrowolnie/* *żywáć* *tu* *ná* *tym* *ſwiećie* *ſwowlolnie?* *ArtKanc* P3; *Nuż* *my* *wierni* *Krzeſciánie/* [...] *bađźmyż* *fercá* *naboźnego*. *ArtKanc* S16, S11; *Phil* C2, I2; *Y* *tegoſcie* *W.M.* *fercá* *záwſze* *bywáli* *co* *oni* [*mężni* *Turcy/* *którem* *wſpomniál* *OrzJan* 43, 114; *LatHar* 584; *WujNT Luc* 24/25; *JanNkar* A4v; *y* *ktoby* *bez* *nich* [*bez* *cudów*] *wierzył/* *byłby/* *iáko* *mowi* *Mędrzec/* *lekkiego* *fercá*. *SkarKaz* 417a; *SkarKazSej* 674a. *Cf* *Wyrażenia*.

W połączeniach szeregowych (15): *Dawano* *Vrzędy* *wielkie/* *Przełożeńſtwá/* *y* *Pánſtwá/* *niemotám/* *y* *ludziom* *nikczemnym*: *czego* *gdy* *ludzie* *rodu/* *rozumu/* *y* *fercá* *wielkiego/* *wycierpieć* *niemogli/* [...] *woleli* z *Rzymem* *poſpołu* *zgináć* *OrzRozm* O3v; *BielKron* 45; *s* *ktorey* [*twarzy/* *niczeſ* *inego* *ſędzić* *nie* *mogł/* *iedno* *ſzczyry* *vmyſł/* á *dobre* *ferce/* *rozum* *oſtry/* *náuki* *wiele/* *biegłoſci* *w* *rzeczach/* *dzielnoſci* *w* *ſpráwách* *doſyć* *GórnDworz* B7; *będye* *mogł* *rozſtropnie/* *gładce/* *pánu* *to* *pokazáć/* *iáko* *wiele* *poczéiwego/* *y* *pożytecznego* *vroſć* *może* *iemu/* *y* *poddánym* *iego/* *ze* *ſpráwied-liwoſci/* *ze* *ſzczodroblivoſci/* *z* *wielkiego* *fercá/* *z* *dobroci/* *y* *z* *innych* *cnot* *GórnDworz* Ee3, V8, X2v, X3, X4 [2 r.]; *HistRzym* 6v; *RejPos* 265; *KochJez* A4v; *KochEpit* A3; *Day* *Pánie* *Boże* *wſzytkim* *ferce* *dobre/* *głos* *Aniełłki/* *vſtá* *ſzczyre/* *ięzyk* *zbáwienny/* *ſpráwy* *poboźne*. *KlonWor* **2v, 3.

W przeciwstawieniu: »serce ... postawa« (3): *Gdyż* *on* [*Pan*] *kłáttow* *nie* *pátrzy/* *iedno* *ferce* *práwe/* *To* *v* *niego* *ná* *pieczy* *wierz* *mi* *nie* *poſtáwy*. *RejWiz* 182, 77; *RejPos* 266v *marg*.

W porównaniu (1): *Mężne* *u* *ciebie* *ferdce* *jako* *topór* *KochMon* 21.

Zwrot: »serce psować« [*szyk zmienny*] (3): *Godnym* *daway* *Vrzędy* *záraz* *gdy* *wákuia/* *Bo* *ty* *dugie* *nadźiecie* *fercá* *ludziem* *plu-ia*. *Prot* D3v; *Pfluieć* *mi* *ferce* *y* *zágradza* *drogę* *niegodnoſć* *moia* *do* *ciebie* *LatHar* 219, 248.

Wyrażenia: »serce cnotliwe« [w tym: *serca cnotliwego* (1)] [*szyk 1:1*] (2): *GórnDworz* Aa4; *Kto* *wnidzie* *do* *domu* *tego/* *Ma* *być* *fercá* *cnotliwego*. *RejZwierc* 236v.

»czyste (a. oczyszćione), przezroczyſte serce; czystoſć serca« [w tym: *czystego itp. serca* (39)] = *mundus corde Vulg; animus ingens a. praesens, plenus animi, erectiore animo esse, vigere animo* *Mącz* [*szyk 27:21*] (42:1:5): *OpecŻyw* 3, 37, 42; *Trzy* *łá* *rzeczy* *na-lepſze* *ktore* *ſzwycząć* *człouyeka,* *czyſtoſzcz* *ſereza,* *dobrych* *uczyn-ków* *obfyte* *czynnyenye* *zdobrem* *umyſlem,* *a* *oblycznoſzcz* *ducha* *ſzwycątego* *PatKaz III* 144, 144v [2 r.]; *Abowiem* *wiele* *kroć* *ſie* *myli* *złóſciwy/* *áčz* *iufz* *łuk* *ſwoy* *ná* *ciągnie* *á* *ná* *ſádzi* *ſie* *ná* *to* *áby* *onemu* *przeſłzkodził* *ktory* *ieft* *fercá* *czyſte*^{so} *RejPs* 16, 25, 34v, 47v, 53v, 93, 107, 139v; *ábowiem* *to* *nie* *dla* *twey* *dobroci* *áni* *dla* *otrzy-mánia* *łáski* *twey* *czynniemy/* *ále* *tho* *poľzło* *s* *czyſtoſci* *fercá* *náźzego* [*de nostri cordis elegantia*] *ábo* *s* *cnothy* *HistAl* E6v; *O* *iáko* *ieft* *dobry* *Bog* *ludu* *Izráełłkyego/* *Nád* *thymi* *ktore* *być* *zna* *záwždy* *fercá* *czyſtego* *LubPs* R, I4v *marg*; *Leop Matth* 5/8; *RejZwierc* 13 *marg*; *BibRadz* 161a *marg*; *Masculus*, *Mężny/* *Smiáły/* *Cziſtego* *fercá*. *Mącz* 210c, 10b, 134d, 143d, 170b, 304b (II); *A* *coż* *to* *ieft* *być* *fercá* *czyſtego?* *RejPos* 266, 263v, 266 [3 r.], 332v; *RejZwierc* 140v [2 r.], 190; *Y* *tá* *wymowká* *nie* *ieft* *ludzi* *fercá* *czyſtego/* *á* *w*

prawdźcie sie Bożey vprzeymie kocháiącego *CzechRozm* 199v; Nákoniec/ wielką swiátoibliwość iego/ y czyfłość fercá/ cudy niemá-lymi/ pokázowác Pan Bog poczázł. *SkarŻyw* 452; *CzechEp* 244; *ArtKanc* C3v; *LatHar* +++v, 182; *KolakSzczęśl* B2; Błogofławieni czyfłtego fercá: ábowiem oni Bogá ogládaia. *WujNT Matth* 5/8 [przekład tego samego tekstu *Leop*, *RejPos* 263v, *RejZwierc* 140v, *KolakSzczęśl*].

»dobre, dobrotliwe serce« [w tym: *serca* *dobrego, dobrotliwego* (27)] = *rectus corde Vulg* [szyk 21:20] (40:1): *BierEz* L2v; Abo-wiem oto grzeźlnici náciágnęli łuk swoy nagotowali zafrzaly w tule [= w *kolczanie*] swoim aby vfrzelali w tajemnofci ludzie dobrego fercza. *WróbZółt* 10/3, 7/11; *KochZuz* A3v; Tedy Moizefz przyzwaw-łszy Iozuego przed oblicznościa wżego ludu Izraēlkiego rzekł k niemu/ Bądź ftałym á fercá dobrego [Fortifica te, et robora te] *BibRadz Deut* 31/7, *Deut* 31/23, *Ioz* 23/6, *2.Reg* 13/28, *2.Par* 32/5, *Is* 41/6 (10); Moizefz máiać ferce dobre/ vpomniał Zydy áby byli ftali w Pánie Bodze *BielKron* 31v, 50, 52, 57v, 86v, 106v *marg*, 380v *marg*, 387; *Animus gaudio delibutus, Dobrey myfli/ Serca/ napełniony wefela. Mącz* 80d; *Levare metum alieui et aliequem metu levare, Odyać komu boyázni/ kázác dobrego fercá być. Mącz* 190a, 124d; Y tym blaženftwem/ chcąc sie przedác zá zbytnie fprzyáz-liwe/ á dobrotliwego fercá/ kupuiemy ie więć/ zá wielkie mátaćze/ á głupie pochlebce. *GórnDworz* N6v, B7, K4v; *RejZwierc* 96v *marg*; Przewo Chorážowie y drudzy przełozeni máia być fercá dobrego/ fprawni *BielSpr* 6v, 64; Wfzakże poftom onym Pan Bog ná ich profłotę y dobre ferce pátrząc/ zbládzic nie dopuścił *SkarJedn* 228; *SkarŻyw* A2, 383, 528, 543, 557, 598; *WujNT* 163 *marg*; LEŁzko, walecznych przodkow swoich, fławne Odnowiał męftwo: [...] Nie-przyaáiciele przywodząc ná haki, Z cnemi, y fercá dobrego Słowaki. *KlonKr* Bv; *KlonWor* **2v.

»dwojakiego [= *falszowego*] serca« (1): Biáda mężowi dwoia-kiego fercá [*duplici corde Vulg Eccli* 2/14/ y dwiemá drogómá chodzącemu. *March*³ V8 [*idem*] [*Wokabul* 1539 V8].

»gorącość serca; gorącego serca« (6;1): bo był człek rozumu oftrgo: pámięć miał iáko księgi: á ktemu wymowny/ á náde-włzytko gorącego w Bogu fercá *SkarŻyw* 543, 362, 544 *marg*, 574; Wolno tedy będzie/ o takie naboženftwo y gorącość fercá/ P. Bogá prosić. *LatHar* [249], 247; Pomnoz Pánie wiaré náfzę w gorącość fercá y w wzroft dobrych wczynkow *SkarKaz* 423b.

»jadowite serce« (2): Lácnoby ten obyczay [*zakaz używania broni*] był przyięt/ kiedyby niektorzi z iádowitemi fercy [*quidam animis efferatis*] do tego niezawadzáli: ktorzi pod zasloná zacności/ ábo iákicy fwey gorności/ gárdzą miárkowaniem práwnym *Modrz-Baz* 64; *GórnTroas* 26.

»łaskawe serce« (2): Widziłz w nim [w *św. Józefie*] nád zakon ftary y ftan czyfłty/ y niemściwe/ ále tak áciche y łákkawe bárzo/ ferce. *SkarŻyw* 243, 243.

»małego (a. malutkiego) serca« (3): Kto ieft tak nędzney myfli/ ták máłego á ftapionego fercá/ izby czytáiać *Alexándrowe/ Cefá-rowe/ Scipionowe/ Hánnibalowe/ y inych fławnych Hetmánow dzieie/ zápálic sie ku tákoweyze dzielności nie muftá *GórnDworz* G4v; *SkarŻyw* 581; Biáda temu mowi Mędrzec/ ktory ieft málut-kiego fercá y vft złośliwych/ ktory dwiemá drogámi chodzi *Skar-KazSej* 662a.*

»mądre serce; mądry sercem, na sercu« [w tym: *mądrego serca* (2)] = *corde sapiens Vulg, PolAnt* [szyk 3:1] (2;1:1): Nádziałáli tedy oni wlfyfcy fercá mądrego/ ku wypráwieniu Przybytku/ Oppon dzieiść z Bilfioru ábo Lnu białego kręconego *Leop Ex* 36/8, *Iob* 9/3[4]; niech fię go boia ludzie/ nie wyzrzy (go) wfzelki mądry (ná) fercu. (*marg*) Albo nie wyzrzy wfzech mądrych fercem/ to ieft nie dba ná mądre. (–) *BudBib Iob* 37/24, I 289b *marg*.

»serce męskie« [w tym: *serca męskiego* (4)] [szyk 5:3] (8): Zgoła Dworzánin ten moy/ fercem mękim/ á wfpaniała myflá/ záwdi sie znácznie popiáć ma. *GórnDworz* D6; [*św. Eufrözyna*] Zmiátaiać tedy niewieście fzáty: znimi y niewieścia nie potężność y wrodzoná boiazń zrzuciá: á ferce męskie ná nofzenie Krzyzá Pána

fwego záraz z mękim vbiorem obloká. *SkarŻyw* 13, 13 *marg*, 553; *Paprup* D; Mękiego fercá Pánna oczy fwé wznosiá W niebo *Zaw-Jeft* 47; *Cordatus* – Serca męskiego mąż, mądri y rozumny, biegly. *Calep* 259a, 69a.

»serce męzne, śmiałe (a. [jakiej] śmiałości), niełkliwe, zuch-wale; w sercu śmiałość« [w tym: *serca męznego itp.* (12)] = *animus ingens a. erectus Mącz; magnus animus Modrz* [szyk 25:25] (28:17:3:1;1): Chcefli ferce mańeé [lege: męzne] mietz/ a vftawnie w dobry^m vmyfle/ a poddané woli boże? modl sie. *OpecŻyw* 54; Miedzy czterdziefcia tyfiac z ludu Izraēlkiego/ Nie nálaft tam żad-nego áby był fercá śmiałego *LubPs* gg6v; *RejZwierc* 4v; *BibRadz* 2.Reg 13/28; *Fredruzá* w tym winowano/ iz był człowiek fercá męznego chćiwy ku pothkaniu *BielKron* 417v, 81, 178v, 298, 307v, 335; *Mącz* 143d, 170b, 350c; *HistRzym* 6v, 115v; Pan Mikolay Za-lińki/ mąż fercá śmiałego. Pátrzcie co to wczynił *BielSat* H; *Grzeg-Śm* 30; *BielSpr* 13v; *KochMon* 21; ktora [*matka*] iednego y tegofz dnia pátrzáła ná śmierć fiedmi fynow fwoich/ znofząc to ftatecznym á męznym fercem [*bono animo*] dla nádzieie/ ktora ona była po-żyła w Pánu. *BudBib* 2.Mach 7/20; Imię dawáia fławie twey Gedeo-nowo. Serce wiefzcy fmiáłości niż kiedy onego/ Kurciuá oyczynę fwá miłuiącego. *Paprup* A4v; (*nagl*) *Boleław Krzywoufty K(rol) P(olski)* (–) TEgo ácz Krzywouftym tákże názywáli/ Ale ferce y męzne y profte poználi. *Paprup* Dd4v; Niektorzi fczczodroblivoś-ćia y wielmożnościa slyną/ ále iym wielkiego á męznego fercá nie-doftawa. *ModrzBaz* 57v, 7; *SkarJedn* 187; *KochPs* 25; pogrozil mu [*Maksymian Lucjuszowi*] ifz go nowymi á nie ftychánymi y wymy-fłnymi mękami mordowác miał. Ná co mu on śmiałe ferce y niebo-iaźliwe wkażał. *SkarŻyw* 47; A ktemu áby męzne ferce fwoie [*św. Teodor*] do męczeńftwa pokazał/ gdy pobudzaiąc ná się wiefzcy gniew Tyrrána/ wiefcey mąk ćierpieć dla Chryftusa prágnął/ nižel on mu zádawác ich miał wolá. *SkarŻyw* 189, 75, 180, 206, 286, 317 *marg* (10); ktemu [*Witold*] Oycá twarzą/ poftawá/ ryccerka dziel-nościa/ chybkoscia/ w fercu y w ręku fmiáłościá [...] włafnie w fobie zá žyczliwościa náture łákkawey wyraził *StryjKron* 462, 642, 667; *KochJez* A4v; *KochEpit* A3; *ZawJeft* 12; Dobréy mátece to męzne miłość ferce dáie *GórnTroas* 43; *OrzJan* 43; *SiebRozmyśl* K3; *Natura Loktkow* wzroft vpoftedziła, Lecz mu to męznym fercem nágrodziła. *KlonKr* Ev, B3, C3; *SkarKazSej* 685b; *SzarzRyt* C, C3.

»serce miękkie (a. zmiękczone), użyte; serca miękkosc« (3;1;1): Błogosławiony ktory dotkniem panfkiem má ferce mięk-kié i młodociané. *MurzHist* I; *CzechRozm* 70; Bo iefli tá żwierzcza wściekłość ieft w ták wielkiej wadzé/ że ia męftwem zowá: což lepak ieft ácichość/ co dobrotliwość á fercá miękkosc [*quid animi remissio*]? *ModrzBaz* 62v; *SkarŻyw* 411; Lwom frogosc odéymu-iefz/ y zubrom pólnocnym/ Vżyte [= *miękkie, litościwe*] ferce dáiefz bohátyrom mocnym *KochFr* 96.

»miłosierne serce« (1): O ráczyłz fię do fyna fwého námilfżego przyczynić zá mná/ áby mi téż raczył vżyczyć ták miłosiernego fercá/ ábym fię nie leniá iść ku poftudze y naubożfzych bliźnych mo-ich *SiebRozmyśl* G3v.

»niemądry sercem« (1): zátrwożeni fá wlfyfcy niemądry fercem [*insipientes corde*]. *Leop Ps* 75/6.

»niewinność serca; niewinne serce« [w tym: *niewinnego serca* (3)] = *innocentia cordis Vulg* [szyk 6:3] (5;4): [*Józef, oblubieniec Maryi*] czyfłtoftz cielefná ij niewinnoftz fwého fertza chowaiázt/ bogu ij ludziom^m był mily *OpecŻyw* 4v; *WróbZółt* 100/2; Y ten złoś-nik co nye myał miłosfderdzya żadnego/ Przeffáduyąc thu człowye-ká fercá nyewinnego/ Chcąc go zábić bez winności w nyedofátku tego. *LubPs* Zv, S2, aa4; *Leop Ps* 100/2; ktory [*prostacy*] w prof-tości á w niewinności fercá fwego/ vwierzylí mocnie fwiętym obiet-nicám iego [*Pana*]. *RejPos* 235v, 261, 266.

»okrutne a niemilosierne serce« (1): gdzież sie wzyęło ták okrutne á niemilofierne ferce á przyrodzenie w tobie: iz áni fobie/ áni tego Pána fwoiego rozlitowác sie nie chcełz? *RejPos* 106v.

»pokorne (a. upokorzone), áciche serce; ácichość serca« [w tym: *pokornego itp. serca* (21); *ciche a pokorne* (1)] = *humilis corde*

PolAnt, Vulg [szyk 15:9] (19:4;2): 149 pfallm lako fobie pan bog lubi wtych/ ktorzy fa fercá cichego *RejPs* Ff7v, 219; *MurzNT Matth* 11/29; Dobrorzeczzenie zá dobrotliwóść Páñlká vřtáwícžne/ ktore ludzyc ferczá pokornego záwždy vřty fwemi wyřláwiáya. *LubPs* Iv marg, aa2; *KrowObr* 34v; Ktory ieřt pokornego fercá ty rzeczy vważa [Qui minuitur cogitat haec]/ á gřpi z obřdzeniem řzalone rzeczy myřli. *BibRadz Eccli* 16/22, k. *7, *Dan* 3/87; *HistRzym* 110; oto Duch s. řlánáł nádemná á pomázał mię/ ábych řzedł ku cichym/ á ku tym ktorzy fa fercá pokornego/ z wdzięcznym pofelřtwem od Bogá oycá řwego *RejPos* 118v, 199, 200 [2 r.], 265v, 287, [290]v, 313; *SkarJedn* 352; *SkarŻyw* 243; *CzechEp* 18; *ArtKanc* P5; *LatHar* 533; Weźmićie iármzo moie ná fię/ á vczćie fię odemnie žem ieřt cichy y pokornego fercá *WujNT Matth* 11/29 [przekład tego samego tekstu *MurzNT, KrowObr, RejPos* 199, 287, 313, *CzechEp, ArtKanc, LatHar*].

»serce prawe, prawdziwe; serca prawość« [w tym: *serca prawego* (15)] = *rectitudo cordis* *PolAnt* [szyk 14:7] (19:1;1): Benefac domine bonis et rectis corde. Racz być łaskaw miły panie na dobre y na ti ktorzi fa prawego fercza. *WróřZóřt* 124/4, 139/14; *RejPs* 193; [Chryřtus mówi:]: Odpadnieć wnet czart odniego [od człowieka] Gdy bedzie fercza prawego *RejKup* o4v, bb7v, Ddv; Práwie wřzyřcy řtrzáty řwe iuż nágotowáli/ Aby ludzi ferc práwych s pociemku řtrzeláli. *LubPs* C3v, B6, H4, H4v, I4v, V3v, V6, cc5; *RejWiz* 182; Obroná moia ieřt w Bogu/ ktory wybáwia ludzi práwego fercá [rectos corde]. *BibRadz Ps* 7/11, *Deut* 9/5; *BielKron* 148; *PaprUp* D, Ev; Chwałę odnořćie wřzyřcy ludzyc fercá prawego. *LatHar* 41.

»prostość (a. prostota), skromność serca; proste serce; w sercu prosty« [w tym: *prostego serca* (3)] = *simplicitas cordis* *Vulg* [szyk 19:3] (15:1;5;1): Szwyatłofcz uelřla yeřth řprauedyliuemu a ludzycm prořtego fercza vyeřyele [Vulg Ps 96/11] *PatKaz* III 87; przechwalaycie řie wřzyřcy prořtego fercza [gloriamini omnes recti corde]. *WróřZóřt* 31/11; *LubPs* ee2v; bráli pokarm z rádořćią y wprořłtořći fercá chwalę Bogá *Leop Act* 2/46; *BielKron* 12v; Iż dzyękuię thobyę Boże Oycze! ižeř ty mądrořć řwá zákrýł od mędr-cow/ á dałeř iá znáć máłuczķim á tym ktorzy fa fercá prořtego. *RejPos* 152, 86, 206v, 235v, 277v, 289, [323]v; *RejZwierc* 195v; *CzechRozm* 223v; *PaprPan* Dd4v; Wřzáķże Chryřtus widząc prořte ferce Piotrowe y ochotę czerřtwey wnim ku fobie vprzeymořći/ [...] wprořdźił go z inymi dwiema ná gorę Tabor/ y wķazał mu chwałę niebieřķiey rádořći y zápláty *SkarŻyw* 598, 99; *CzechEp* 36; Ráduyćiel řie iuż/ w Pánu wefełćie/ wy řpráwiedliwi/ w fercu prořći *ArtKanc* L11; *KotakSzczęřl* B4; *WujNT Eph* 6/5; *SkarKaz* 454b.

»przewrotne serce; przewrotność serca« [w tym: *przewrotnego serca* (1)] [szyk 3:2] (3;2): Zgrzeřzylić náprzećiw iemu/ nie řynowie iego/ Lecź narod řprořnie żywiący fercá przewrotnego *LubPs* gg4; Przewrotne ieřt ferce ludzķie/ á ku wybaczeniu trudne/ kto ie pozna? *WujJud* 105; *CzechEp* 244; Wřzyřtkię piřmá S. zbáwiene fa tym ktorzy ie dobrze rozumieją: ále niebeřpieczne tym ktorzy ie ku przewrotnořći fercá řwego náciągáć wołá/ niřli przewrotnořćie fercá řwego według ich prořtořći nápráwawáć. *WujNT ktv*.

»serce rycerskie« [w tym: *serca rycerskiego* (1)] (2): A táć pořtáć Herbu thego/ Ieřt Bucephalá onego. Konia Alexándrowego/ Sercá bárzo rycerķiego. *GliczKsiąż* Av; *RejZwierc* 4v.

»skrytość (a. zakrytość), tajemność (a. tajemnica) serca« [w tym: *skrytość* (a. *zakrytość*) i *tajemnica* (3)] = *profundum cordis* *PolAnt* [szyk 18:1] (17:5): *WróřZóřt* D6, 43/22; *LubPs* I3v; A gdyř łam tylko Pan Bog zna/ y widzi řkrytořći y táiemnice fercá ludzķiego/ prořno řie tedy vćiekałz do řtworzenia inřzego. *KrowObr* 159, 158v; Bo pořtáwá zakrytořćie fercá okázuie/ A trudno twarzą zákrýć/ co ferce řpráwuie. *RejWiz* 170v; *BibRadz Iudith* 8/10; *GrzegRóżn* A3; *RejAp* 18; *RejPos* 28v, 29v, 30v; *WujJud* 143; *SkarŻyw* 383 marg; Táć łam Krol [...] rzekł táć: Ach wřzechmoćny Boże/ [...] Ty łam znałř ferce moie/ wieřł iego řkrytořći/ Wieřł žem nie myřlił woyny tey wznieřć z vpornořći *StryjKron* 522; *CzechEp* 17, 73; *NiemObr* 113; Przeťo lepiey zá czářu náleřć řwym wyro-

kiem Zelmy niegodná žiemią: á przed onym okiem/ Ktore widzi zákrýtořćie fercá wřzeláķiego/ Opuřćiwřzy buyná myřl/ bierz řie do dobrego. *GrabowSet* D4v.

»serce spokojne« [w tym: *serca spokojnego* (2)] [szyk 3:1] (4): błogóřłáwieni pokorni á fercá řpokoynę⁸⁰ ábowiem tácy řynacźķi Bożymi řřłáwáć řie będa [Vulg Matth 5/9]. *RejPos* 271v, 200, 266v marg, 267.

»serce stałe, stateczne; serca stałość« [w tym: *serca stalego, statecznego* (7)] = *bonus animus* *PolAnt* [szyk 11:5] (12:1;3): *Bier-Ez* G4v; [Sokrates] był ieřt odnich [od Ateńczyków] á wřadłon do łanczucha, [...] Tamże dziwná řtałofć fercza řwego wķazał, bo ten łanczuch á řmierci oczekawanie nie iemu pořtawy y vmyřłu nie zmienilo. *BielŻyw* 54; Táķieź fercá řtałego/ ma być káźdy cźłowiek/ Ani źly ani dobry/ nie ma go ruřzyć wiek. *RejZwierc* 114, 5 marg, 22 marg, 114; A przeťo wy mężowie fercá řtałego řłuchayćie mię [Ideo viri cordis audite me] *BibRadz Iob* 34/10, *Iob* 34/34; *RejAp* D6; *RejPos* 237, Ooo4v; Bo ielři s pořtawy poznář gniewliwego/ řtałego/ boiáźliwego/ tedy owřzem y káźdego ktho ieřt fercá řtałego/ á wřpáñilego. *RejZwierc* 86v, 86; *BudBib* 2.Mach 7/20; W przygodzię trzebá ferce řtałę pokázowáć *KochTarn* 76; *ArtKanc* K18v.

»serca szczyrego; serca szczerość« = *directio animae* *PolAnt* [szyk 7:4] (7;4): Będe řię rořtroćnie řpráwował ná práwey drodze gdy ku mnie przydzieřł/ á będe chodźił wřczyřořći fercá moiego [ambulabo in perfectione cordis mei] w domu moim. *BibRadz Ps* 100/2; *WujJudConf* 54; *BudBib Sap* 9/3; Lecź kto ieřt fercá řczyřrego/ táķże w nim odpoczywa duch prawdy/ nie może dáleko być od prawdy. *CzechEp* 244, 244; chwałę odnořćie wřzyřcy ludzyc fercá řczyřrego. *LatHar* 161 [idem 438, 473, 610]; Veźyń dobrze/ Páñie/ dobrym á řczyřrego fercá ludziom *LatHar* 610, 438, 473, 610; *WujNT* 2.Cor 1 arg.

»twarde (a. zatwardziałe, a. zatwardzone), kamienne (a. zakamiałe), Źelazne, cięźķie, [z stali] serce; twardość (a. zatwardziałość), zakamiałość serca« [w tym: *twardego itp. serca* (13); *twarde a cięźķie itp.* (3), *twardość zakamiałego serca* (1)] = *adamantium cor* *Mącz*; *obscuratio cordis* *PolAnt*; *durum cor, duritia cordis, gravis corde* *Vulg* [szyk 32:6] (17:6:2:1;16:1): Przytym iáł ijm [Chryřtus uczniom] wymawiať ij káráťz niedowiarřtwo ijch ij twa[ř]dořť fercza/ ije tym niewiařłam ij żwolenikom ktorzy widzieli iego zmářtwych wřtáťz niewieřzyli *OpecŻyw* 173; O řynowie ludci do káźde będziecie tak twardego á cięźķiego fercza *WróřZóřt* 4/3, řř8v, kķ5v; *RejPs* 151v; Abowem Moizeřł dla twárdofći fercá wářłego dopuřcił wam opuřłczáć żony wářle [Vulg Matth 19/8]. *Krom-Rozm* II 14, ř3; *KrowObr* 153v, 172; *RejWiz* 179v; *Leop Ez* 3/7, *Mar* 10/5; Gdy tedy táć Fárao był fercá záťwardzonego [Et roboratum est cor Parhoh/ niepuřćił Izraělczykw/ táć iáko Pan przez Moizeřłá opowiedáł. *BibRadz Ex* 9/35, *Eph* 4/18; *BielKron* 29, 29v [2 r.]; Ferreus per translationem, Twárdy/ Niemiłofierny/ Źelaznego/ albo kámiennego fercá. *Mącz* 124d, 3b, 301d; *GórnDworz* Bb5v; przypuřćieć nas raczył [Pan] do řwiętego miłofiřdzia řwoiego/ ábychmy my teź odmieniáli záťwardzyálořćie myřli y fercá řwoiego *RejPos* 169v, 189 marg, 230v, [278]; *BialKat* 28v; *Grzegřm* 30; *Czech-Rozm* 68; Iuřł dáleý mocy mieć nie będzieřł/ á to twárdę ferce odmienić muřłř *SkarŻyw* 21, 83, 242, 374, 503, 532; *ArtKanc* L19v; *LatHar* 138; *WujNT Matth* 19/8; á potym Pan Bog twárdořć fercá iego [monarchy japońķiego]/ gdy widziáł wielķie cnoty Chrzeřćiáñłķie/ zmieķczył *SkarKazSej* 687a; [Tákwowi nie miłofiřni A w řřářwáñiu nie wierni Albo z řtáli ferce máiá Albo piřmá nie czytáią *KorcRozm* 12v].

»uporne, krnábrne serce; upor serca« [w tym: *upornego, krnábrnego serca* (6)] [szyk 5:4] (6:2;1): SA mo řumnienie moie po řwiadłřa mi tego/ Iż záwždy cźłek źlořćiwy fercá vpornego/ Mowi iż Bogá nie máłř w iego wyřłokořći *LubPs* 14, P5, R6; O řłáleni y nieumieięćni ludzyc/ y krnábrnego/ y záťwardziáłego fercá. *Krow-Obr* 153v; *RejAp* 192v; *RejPos* 179; Dafz [Jehowo] iym [nieprzyjaćiolom moim] vporne ferce [maledictionem cordis]/ przekłęćtwo

twoje (dafz) iym. *BudBib Thren 3/64*[65]; *SkarŻyw 443*; Gdyż ludźcie fercá krnábrnego/ wołá ciemność swiáta tego *ArtKanc H18v*.

»uprzejme serce; uprzejmość serca« [w tym: *uprzejmego serca* (2)] [szyk 4:1] (3;2): Ten [król *Ozyjasz*] fie cnotliwie záchował w vprzeymośći fercá swego s przodku *BielKron 87v*, [84²]; nie day Boże czego bez vprzeymey miłości y ku zbáwieniu bliznich náflzych vprzeymego fercá tu mowić *SkarJedn 342*; Człowiek niewinny/ człowiek vprzeymego Sercá/ który sprüfungliwość miłuię/ [...] Niezfuka z cudzá sżkodá fwęy korzyści *KochPs 19*; *NiemObr 15*.

»wielkie serce; wielkość serca« [w tym: *wielkiego serca* (18)] = *magnitudo cordis PolAnt*; *magnus animus*, *magnanimus Modrz* [szyk 18:16] (31;3): Wielkiego fercza iefth kto z vboftwa obciążenia nie bierze. *BielŻyw 85*; *OrzRozm O3v*; [*Bolesław Krzywousty*] Był człowiek wzrostu sředniego/ greckiey płci/ miłofierny názbýt/ fercá wielkiego *BielKron 354*, 418; *GórnDworz Ee3*, li5; *BudBib Is 9/9*; *MycPrz II C2v*; Kto iefth fercá wielkiego ftrách go nie zdeymuie *WierKróc B*; EDgárdus ná poftáwie chociaż ták był máły/ Ale ferce miał wielkie y był bárzo fmiáły. *PapRpan Bb4*; Ale polpolity człowiek wedle zlego rozládku fwego/ tych ktorzi fię krzywud swoich mfczają wielce waży/ y mężnemi ie á wielkiego fercá ludźmi názywa [*magnanimos appellat*]. *ModrzBaz 68*, 7, 15v, 57v, 62, 80v; O iáko wielkie było ferce w miłości Chryftufowej onych męczennikow Papieżow/ ktorzy z náuká gárdlo záraz ná plác niešli *SkarJedn 394*; [*Ustazanes*] śmierciá ie [*chrześcijan*] tefz swoiá nápráwił/ y ku wielkości fercá á w mieraniu dla Chryftufa pošlił. *SkarŻyw 305*, 27, 164, 180, 286, 368, 444, 491; *StryjKron 482*; *NiemObr 14*; ANná z Pilce/ [...] w tym grobie Leży/ [...] Białáglowa vczúwał/ y fercá wielkiego *KochFr 53*; *KochPieś 13*; *GórnRozm H4v*; *GrochKal 20*; pofel wálfzý K.M. Jan Oćielki/ człowiek fercá wielkiego y godny/ wróciwfzy fie od niego [*cesarza tureckiego*] to wálfzý K.M. odniófl *OrzJan 76*, 117; *WujNT 733*.

»serce wierné« [w tym: *serca wiernego* (4)] [szyk 3:3] (6): *RejKup Nv*; A [*złóšnicy*] práwie fie iuz ná to gwałtownie vdáli/ Aby wiernego fercá ludzi mordowáli. *LubPs Kv*, Hv; Bo Pan Bog nie brákuie nigdy olobámi. To káždy krol v niego/ co fercá wiernego *RejWiz 157*; *HistRzym 7*; *RejPos 350v*.

»wilcze serce« (1): Iefth trzeći ftan też dziwnie ná fwiát wyftáwiony/ [...] Ná poftáwie Báránek/ ále Lis ná mylli/ [...] Bárnádyńka poftáwá ále wilcze ferce *RejWiz 77*.

»(w)spani(a)łe, doskonałe, wysokie serce; spaniałość serca« [w tym: *wspaniałego itp. serca* (6)] = *magnanimitas Modrz* [szyk 7:6] (10:1:1;1): ALmerykus sfofty krol Ierolimski/ brát Bálduinow/ ftáły á dofkonálego fercá máž. *BielKron 178v*; *GórnDworz V8*, X2v, X3, X4 [2 r.]; *RejZwierc 86v*, 143v; *ModrzBaz 107*; [*Władysław Jagiellowic*] Był vrody wyfokiey/ [...] wielkiego vmyftu/ y fercá wyfokiego/ ták iż nigdy nic niłkiego nie myllił *StryjKron 607*; *OrzJan 43*; TO iefth konterfet krolá cnotliwego, Dwoygá pańftw: mężá fercá fpániálego. *KlonKr E2v*; *SzarzRyt Cv*.

»wyniosłe (a. uniosłe, a. podniosłe, a. podniesione), nádeťe, pyszne, wysokie, harde serce; nádeťość, hardość, pycha serca« [w tym: *wyniosłego itp. serca* (7); *podniesione a pyszne* (1)] = *tumor animi Modrz*; *superbia cordis PolAnt* [szyk 11:8] (6:4:2:2:1;3:1:1): Abowiem to iefth rzecz iáwná iż fá v ciebie lekkiey wagi ludzie vporni á fercá pyłnego *RejPs 181*, Ff7; Stłumźe [*Panie*] ty ludzi ktorzy fá fercá nádeťego *LubPs bb2v*; Tego ktorzy potáiemnie vwłacza czći bliźniemu fwemu/ wytráće/ á tego kthory iefth hárdy y fercá wyniofłego [*turgido corde*] nie zácierpię. *BibRadz Ps 100/5*; *BielKron* [322²]; *KwiatKsiąż C2*; *GórnDworz 18*; KROL niektoy miał Vrzędniá ná wftyłkim swoim pańftwem/ ktorzy ferce miał ták bárzo podniefione á pyzfne/ že wftyłki ludzie vóikál y nędžil *HistRzym 66v*; A záwždy on [*Pan Bóg*] wftyłki tákowe niżczył á do gruntu wykorzeniał/ ktorzy byli tey hárdy mylli á fercá podniofłego. *RejPos 200*, 227v, 261; *RejZwierc 86*, 149v; *BudBib Is 9/9*; *CzechRozm 68*; Pychá iefth przewrotná przewyżfzánia w ktoreykolwiek rzeczy chęć/ z nádeťośći fercá [*cum tumore animi*] á vmysłem wzgárdzenia drugich złączoná. *ModrzBaz 58v*; ták też zazd-

rość/ przyzwoitfza bywa tym/ ktorzi fá bárzo wyfokiego fercá [*qui altissimis sint animis*] á slawy prágnącego. *ModrzBaz 65v*, 58v; *SkarŻyw 195*.

»zającze, bojaźliwe (a. bojazne), lęklive, mdłe, nieśmiałe, niemężne, struchláłe serce« [w tym: *zajączego itp. serca* (6); *mdle, nieśmiałe* (1)] [szyk 9:5] (5:2:2:2:1:1): Prožnoć vpomináć tego/ Kto iefth fercá niem[ę]żnego: Nie pomożeć vrodzenie/ Zwyćiężyć ij przyrodzenie. *BierEz L*; *GlabGad M7v*; A Roboám był práwie dziećię y lęklivego fercá [*tener corde*] y niemogł fię im [*ludziom nikkzemnym*] oprzeć. *BibRadz 2.Par 13/7*; *BielKron 45*; Exiguum et vietum cor, Mdle nie śmiałe ferce. *Mącz 495d*; [*u Spartan*] w kthorym [*synu*] kiedy záięcze ferce mátká widziáłá/ ábo fie nie znála kniemu/ ábo go ręká fwá wláfná zabiłá. *GórnDworz Z5v*, O7, Ff6; *RejPos 3*; Bo záden niemože drugim dobrze rozkázowáć/ ktorzy popędliwośći swoich pohámowáć niemože: tákże ktorzyby był niefpráwiedliwy/ ktorzyby był nieśmiałego fercá [*qui animo fracto et imbecillo sit*] *ModrzBaz 17v*; *ArtKanc M5*; Sam Bóg Gedeonowi kazał/ z woýká fwego Wyłáczyć lud nikkzemny/ fercá záięcžego. *WyprPl A3v*; Niech twoiá [*Maryjo*] miłofierna miłość/ też láłkę swiátu iáwná y swiádomá czyni/ ktoráż ty v Páná Bogá náłázłá/ iednájąc [...] chorym vzdrowienie/ fercá struchláłego ludźiom vmocnienie/ poćiechę smutnym á pomoc vpádłym. *LatHar 484*; *KlonWor 3*.

»złe, złošciwe (a. złošliwe) serce; złošć serca« [w tym: *zlego, złošliwego serca* (3)] = *mala mens Modrz* [szyk 11:5] (8:2;6); y zbiorá fie do niego [*stolca Pańskiego*] wftyfcy narodowie w imię Páńłkie do Ieruzálem/ a nie będą chodzić zá złošćiá fercá fwego nagorffego [*post pravitatem cordis sui pessimi*]. *Leop Ier 3/17*, *Ier 16/12*; sżkodáć tego/ ižeš fie bił z námi/ Kiedyś ták zlego fercá *RejZwierc 40*, 54v; *BibRadz *6v*; *RejPos 37*, 265, 342; Ach iákiefz to ferce złe tákich biáłyh głowek/ S ktorego pod czás plynie dofyć tákich fłowek. *HistLan B3v*; Aleć y to cokolwiek fie wyięło y w kátechifm ten włożyło/ iefth swiádectwem przeciw nim fámyim [*nowym poganożydom*] fercá ich zlego y vmyftu krwie ludzkiey prágnącego *CzechRozm 101*, 172; *ModrzBaz 13v*; Bo był człęk fercá złolliwego/ á niechćiál fię dobrowolnie do ferdecžney fkruchy vćiekáć. *SkarŻyw 81*; *CzechEp 20*; Micropsychos – Nie fmiáli, ferca zlego. *Calep 660b*; *WysKaz 17*.

»serce zniewiešciáte« (1): ferce zniewiešciáte/ y lišcie więć ftrálfzy/ lako žwierzę ftrálfzone/ ledá gdzie zápłofzy. *WierKróc B*.

Szeregi: »cnoty i serce« (1): Czáfem íi w Kmiotku cnoty przyftoynieyfze Znáydzie, niz w Pánu, y ferce mężnieyfze. *KlonKr B3*.

»dowcip i serce« (1): [*o królowej*] atz xtalt biáloglowłki wiedzicie dowcip y ferce mełkie y práwe Krolewfkie nie narufzone wpowinnoŃci. *PapRUp D*.

»serce i dzielnošć« (1): iefli ty fá y fercá ku temu [*rzádzieniu Litwá*] mężnego/ y Rycerfkiey dzielnošći wodzem będziefz/ ftánieć to Xięftwo zá wftyłki zofobná Cefártwá y Kroleftwá poftronne *StryjKron 667*.

»serce, (i, a) myšł« [szyk 8:5] (13): *RejPs 25*; *BielKron 367v*; Ferocire dicuntur Iuvenes, Dobrej myšli y dobrego fercá być. *Mącz 124d*, 10b, 80d; fthárałbym fie náprzod o tho/ áby pan moy był krolewfkiego ferczá/ y mylli/ á záchowywał we wftyłkim wfpániáłość *GórnDworz li2*, D6, G4v; *RejPos 169v*, 227; *StryjKron 482*; *NiemObr 14*; [*Soliman*] mušiał fercá wielkiego/ y myšli wielkiego Królá/ zdráđá podyšć. *OrzJan 117*.

»oblicze i serce« (1): A fynowie twárde⁸⁰ obliczá/ y nieugláfkáne⁸⁰ fercá fá [*dura facie et indomabili corde sunt*] do ktorych iá ciebie młe *Leop Ez 2/4*.

»oczy a serce« (1): Ktory był oczu pyłnych/ á fercá nienáfyczonego [*superbo oculo et insatiabili corde*]: z tákimem nieiadał. *Leop Ps 100/5*.

»serce i prostotá« [szyk 1:1] (2): *SkarJedn 228*; A Pan Bog pátrząc ná ferce náłze/ y ná profłotę náłzę mowi: Będe z wámi miełzkał/ y będę Bogiem wálfzym/ á wy ludem moim. *SkarKaz 454b*.

»serce a przyrodzenie« (1): *RejPos 106v cf* »okrutne a niemiłofierne serce«.

»i rozum, (i) serce« (2): *BielKron* 298; TV LEZY, SMIERCIA SAMA ZVVYCIEZONY, ON STEPHAN z SZOMLA, BATORY RZECZONY. KROL Y ROZVMV Y SERCA VVIELKIEGO *GrochKal* 20.

»siła i serce« (1): Młodzieńcem będąc wżyciek fię ná żołnierstwo vdał: w którym ilż był śiły y fercá wielkiego/ [...] wzięli go [panowie] ná Groffoftwo Piktáwłkie y ná Księftwo Akwitáńłkie w ziemi Fráncułłkiey *SkarŻyw* 164.

»serce i (a) uczynek« [szyk 1:1] (2): *BielKron* [84²]; [wyjaśnienie opowieści alegorycznej:] Gospodarz który kloc náłazł/ ieft dobry spowiednik który powinien mieć pilność o grzełnych ludziech á bádác ferc y vczynkow/ áby mogli ku drodze práwey przysć. *HistRzym* 122.

»serce, (i, a) umysł« [szyk 3:3] (6): w których [ludziach takomych i skąpych] okwituye przyrodzone ciepłó/ yáko by ku wżyftkim sřawom/ y ná káždy czas dostateczni byli. Aprzeto bywáy wielkiego wmysłu tákowi ludzie/ y wysłokiego fercá *KwiatKsiąż* C2; *RejPos* 342; *WujJudConf* 54; *CzechRozm* 101; *StryjKron* 607; A nietyłłomći ia ieft tákowego przeciw tobie Porfená vmyřtu y fercá/ wieleć iefth młodzieńcow narodu náłżego/ kthorzy ná tve zdrowie zemną [!] fie sřrzyřięgli *Phil* C2.

»serce, (i) wola« (3): Niech się przeto mąż y żoná stáráią o to/ áby [...] iednem się ciátem z stawáli/ to ieft/ człowiekiem iednym/ iednego fercá y iedney woli [cordis et voluntatis unius] *ModrzBaz* 32v; *JanNKar* A4v; *SkarKazSej* 674a.

»serce a zachowanie« (1): A Pan iefłcze ktemu twoy/ gdy pozna tákie ferce twoie/ á thákie Krześciáńłłkie záchowánie twoie/ obiecuie błogóřláwć dom twoy *RejPos* 223.

Przen (1):

Zwrot: »być zajęczego serca« = być tchóřłłwym (1): Záięcćęgo ieft fercá niewola/ piérwęcći oná vćieka/ á niřli iá řwobodá płfza *OrzQuin* Q4v.

a. O naturze Boga (2):

Wyrażenie: »kamienne serce« (1): Gdzieby téz ták kámienné ten Bóg ferce nořł/ Zeby tám řmutny człowiek iuż nic nie vprořłł *KochTr* 14.

Szereg: »serce i umysł« (1): gdy fię ludzie z sobá řwářzyć/ y iáko pijáni sřprzeczáć/ [...] poczęli: ziemłłkim y ćiełefnym sřosobem chcąc ogárnąć rozumem řwym Bogá y w nim ferce iego y vmyřł/ [...] fundáment práwđziwy w řłowie Bózym opifány gwałtownie przywáłili y przed ludźmi zákryłi *CzechEp* 232.

b. *Siedlisko uczuć, nastrojów, przeżyć* (4265): *PowUrb* +3 [2 r.]; *BierEz* 14v, R; ale [Maria Magdalena] nikomu niepowiedála by łáfkę bożą w fertzu miała. *OpecŻyw* 45v, 6, 18, 20 [2 r.], 23v, 32v (30); *OpecŻywPrzedm* C4; *PatKaz II* 65, 85; *PatKaz III* 110; *TarDuch* A4; A łáka wáza za praczami moiemi przeciw mnie w wáłżych fie ferczách pomnożyła. *FalZiołUng* V 119v; *BierRozm* 8; Dofwiadczyłes miły panie fercza mego [probasti cor meum] *WróřZółt* 16/3, G2, H3, K7, 37/10, O7v (16); Abowiemes ty iuż y w nápilnieryřnych myřłach mych wielekroć przeczráł ferce moje y obaczyłes mię zewřłád á řnadzieř nic nieznáłazł/ áby co inego ferce myřłito niřli vřtá powiedáią. *RejPs* 22, 32v, 36v, 37, 37v, 48 (19); *SeklWyřzn* ř3; *ZapWar* [1544] nr 2609; Bo więcz trudno řłowa stáwć Gdy fercze o tym nie wie nicz *RejJóz* D6, B4v, B5v, B6v, B7, C2v marg (14); *SeklKat* Kv, P4, S2 [2 r.], Tv, T2v, X2, Y2; Pan Bog kazdego fercze zna. *RejKup* m8, m8, O, p8 [2 r.], ř3; *HistAl* K; *KromRozm I* D2v, E, F4v; *MurzHist* C4v, K4, L3v, S, V v; *MurzNT Matth* 5/28, s. 18v, 126, 199 marg; *KromRozm III* F3v; Serca krol ná řwiece w řzáfunku v Bogá *BielKom* Cv, C2, C2v [2 r.], D2, E5v; Mąż ná koniu zbroyny řiedzi/ Máiąc tarczą mocno pędzi. Herkuleřá w fercu máiąć/ Mężnie sobie poczynáiąc. *GliczKsiąż* Av; Sercá ich [moich nieprzyjaciól] řá próżnołciámi řrodze nápełniony. *LubPs* B4v; Bo ty Pánye mocą řwoyá wypráwiřł wiernego/ Gdyześ yeřł Bog któryř řwiádom fercá człowieczego *LubPs* B6, B3v, B6 marg, B6v, D3v [3 r.], E4 (54); *GroicPorz* z4v; O poćiefzyćielko vbogich Márya/ wyřłuchay nářędzne/ [...] O řwiátołłści náblłogo-

řłáwiefłza nápełni fercá wněřznołci. *KrowObr* 176v, 47, 66, 98, 98v, 99 [2 r.] (22); Bo pořtáwá zákrytość fercá okáziue/ A trudno twará zákryć/ co ferce řpráwuie. *RejWiz* 170v; v Páná tego/ Nic nie wáżá ofiáry bez fercá tákiego/ Ktoreby iemu wiernie w řtálołci duřáło *RejWiz* 183, 36, 60, 66v, 67v, 68 (12); A te řłowá ktore ia teras przykázuię tobie/ będą trwáć w fercu twoim *Leop Deut* 6/6; Serce człowiecze/ odmienia obliczá iego/ tak w dobrym/ iáko we złym. *Leop Eccli* 13/31, *Lev* 19/17, *Deut* 17/17, 1.Reg 16/7, 2.Reg 24/10, 4.Esdr 4/34 (39); *KochZuz* A5; Niech tedy řam pan Bog wřzechmogácy przez Duchá řwego s. the miłóść w fercach wřzyftkich do tego náleżácych řpráwi *LeszczRzecz* A6v, A5, A6v; *Rej-Zwierz* 31v, 132v; w fercie wřzyftkich mądrych/ dáłem vmieiętnóść/ áby wyrobili to wřzytko com ia řolkzáł tobie. *BibRadz Ex* 31/6, *3 [2 r.], *4, I 128d marg, *Deut* 28/28, *Ios* 14/8 (44); *OrzRozm* G2; [Mojřesz mówił do řudu řwego:] Przeto řłuchay á bierz w pámięć řłowá moie/ á znáč ie fobie w fercu y ná řłupiech domu twego *BielKron* 44, 4v, 34v, 56, 79, 79v (23); *GrzegRóżn* G [2 r.], M2; Percutere animum dicitur res aliuq, Tknáč řercá/ Zákółátác w řumnieie. *Mącz* 339c, 126d, 132d, 241a, 279c, 285d (10); *OrzQuin* V v; *Prot* B, D3v, D4; *SarnUzn* H4v; *RejAp* 16, 19v, 42v; bo řzadko táká [żonę] náleść/ ktoraby w fercu nie miáłá iákiego řkrytego zákáłu przeciwo řwemu mężowi. *GórnDworz* Y5v, D6, G2, H5v, H7, M2 (16); *HistRzym* 16, 47, 65v, 122, 129v; nie iefth żadná wđzyęcćnieřza ofiárá v Páná tego/ iedno ferce człowieká řkruřzonego. *RejPos* 10; w thákim fercu [tj. w niewinnym] Duch s. nářáđżey przebywa. *RejPos* 33, A5, 13v, 22v, 24, 31 (142); *RejPos-Wiecz* 92v [3 r.], 94v; *BialKat* 8v, 36 [2 r.], 46, 48v [2 r.], 158; iáko Pan Bog dźiwnie wykřtáłowáł ferce káżdego z ofobná/ y dáł coř ofobliwego iednemu náđ drugiego. *GrzegřM* 30, 30, 31, 55; *Hist-Lan* B3v, C4; *KuczbKat* 70, 120; Náđzieiá záwřđy dobrze fercu tuřzy/ řmętny duch ciáło y kořci wyřłufzy. *RejZwierc* 230, 81, 102, 195v, 237v; *BielSpr* c; *KochMon* 24, 33; *WujJud* 9v, 39, 94v, 95, 99, 105; A ták pořyteczne ieft wřzywánie Wieceřzerzy Páńłłłkiey temu kto przynoři ferce náwrocone wiářą *WujJudConf* 238v, 82v, 91v [2 r.], 139; *RejPosRozpr* b3v, b4; *RejPosWřstaw* [41³]v; przychylćie ferce wářze ku Iehowie Bogu Izráelowemu. *BudBib Ios* 24/23, *Deut* 8/2, 30/1, *Ios* 5/1, *Iudic* 5/9, 2.Reg 13/20 (47); *MycPrz* I [A3]v; *BialKaz* B2; *BudNT Luc* 2/19, *Rom* 2/5, 2.Cor 1/22, 7/2[3], 9/7; Y w řenatorłłłkich fercach moc Boża włáđáłá. *StryjWřjaz* A3v, C4; Bo to muři być co Bog řam powiedziáł/ iż ferce Człowiecze řkłonne ieft ku złemu z młodołci řwoiey *CzechRozm* 116, 3, 19v, 61v, 93, 96 (17); *PapřPan* Gg2v; Bo nic fię do fercá ludzkiego mářniey nie wlepi/ iáko to/ do czego kto z młodu przywřknie. *ModrzBaz* 9v, 7v, 12 [2 r.], 54v, 58 [2 r.], 61v (21); Lecz Pápieřzowie/ miłółci Chrzeřciáńłłłkiey [...] zřercá nigdy tráćie przeciw im [Grekom] niechćiełi *SkarJedn* 242, A5v, 232; *KochDryas* A2; *KochOdpr* Dv; Widzi [Bóg] y řprávy náłżé/ y myřli zámknioné/ Bo przezeń fercá náłżé řtworzoné. *KochPs* 46, 31, 32, 36, 38, 39 (26); Ale gdy kazác począł S. Bázyli: vyrzy [řw. Efrem] z vřł iego iáko ogieñ wychodzący/ y dopiero pomyřli/ ilż ináksze wnim ieft ferce á niřli fię ná wierzchu zda. *SkarŻyw* 118, A2, A4 [2 r.], 2 [2 r.], 3, 27 marg (88); *KochTr* 9, 18, 24, 25; *MWilkHist* G3v; *StryjKron* A, 86; *CzechEp* *3v, 8, 50, 74, 85 (14); *NiemObr* 10, 87, 88, 89; Táki vpad w mym fercu miłóść vczyniřá/ Ze mię tylko ćieñ zóřtał/ řámęgo zniřczyłá. *KochFr* 111, 5, 42 [2 r.], 58, 65, 68 (14); *KlonZáł* B3; *KochDz* 107; *KochSz* C2; Wřzyftkié twoie [Panie] vřtáwy/ řkryłem w fercie řwoie/ Aby ćie nie gniewáło to mđłé ciáło moie. *KochMRot* kt; *ReszPrz* kt, 4, 72, 102, 106, 110, 112 [2 r.]; *ReszHoz* 116, 130, 136; *WerGoř* 268; *WerKaz* 267 [2 r.], 295; Záiřte řzy ćieřłłki bol z fercá wybijiáią *WisznTr* 10, 3, 10 [2 r.], 11 [2 r.], 13, 14; *KochPam* 81; *KochPieř* 1, 14 [2 r.], 17, 26, 42; *KochSob* 61, 63; A choć řye to okrutná niepogodá wřćeřłá/ Przedię wiewřłzą w mym fercu miłóść włáđą wřięłá. *PudřFr* 50, 19, 45, 60, 62, 63, 72, 74; Chwáłmyř BÓGá wiecznego wěřpotek řpiewáiąc/ A w řwym fercu rádołnie chwáłę mu wzdawáiąc *ArtKanc* A4v, B12, C, F11v, H5v, H6 (15); [Prometeusz] ferce řwe rozmyřłánie m vřtáwicznym/ iáko Orřel látánie m

wyfokiem zábawiał. *GórnRozm* N3v; *KmitaPsal* A4; *KochProp* 6; *KochWr* 16; *Paprup* A3v; *ZawJeft* 8 [2 r.], 11, 20 [2 r.]; *GrochKal* 7, 14; *Phil* G4; Kto zginął tego fercu/ boiażń nie dokuczy *GórnTroas* 32, 11, 32, 33, 46, 61, 62 [2 r.], 69; Niechay myśl nic takiego/ w ferce nam nie wwoździ/ Procz tego/ co zbáwienie y twą [*Ojczelaskawy*, tj. *Boże*] łáfkę rodzi. *GrabowSet* E2, A4, C3, D2 [2 r.], E3, E4 (40); *KochFrag* 24, 40, 49, 53; *OrzJan* 126; Ieflim obaczył nie-práwość w fercu moim/ nie wyflucha mię Pan Bog. *LatHar* +10v, +9, 3, 25, 35, 36 [2 r.] (34); *KolakCath* B2, B2v; Boiażń Páńlka rofkolzuie ferce/ y dáie rádości y wefele ná długie dni y látá. *KolakSzczęśl* B4; To Pan: w kim ftráchu, ni zdrády Niemáłz/ á ferce bez wády *RybGęśli* C3, B, C4 [3 r.], D2, D2v, D3; Iáki ten [*człowiek powietrzem ruszony*] był ná cieie/ táki iefł grzełzny człowiek ná duży/ przez złe požádlivości ośiádaíace ferce iego/ y odciágaíace go od wfłzech wczynkow dobrych. *WujNT* 132, *Matth* 5/29, 13/15, s. 56 [2 r.], 63, 140 (45); *WysKaz* 7 [2 r.], 24; Tylkoś fię z wielkich póciech w fercu fwym kocháł/ Ktoeś iednę po drugiey tufz po fobie miáłá. *SiebRozmysł* G, D4v, E2v, I, Iv, Kv, L3, Mv; *WitosLut* A4v; A záprawde niewiem w kimby ták niechętné ferce byto ku Rzeczyp(ospolitej) y fobie fámemu niezyczliwie/ kteryby z pewnych požytkow fwych/ [...] wzbraniał fię máłego kéśá wdzielić/ ná dalže opátrzenie świebod y wczáłow fwoich/ ná wpaniátiá fławę/ y pomnozenie oyczyny fwey y narodu fwego. *GrabPospR* M; *PowodPr* 8 [2 r.], 47, 69; A choćiaż fá rzeczy niewidome y prędko fię drugdy ná fercu ludzkim stáia; iednák dżiwow y wielkich fpraw Bozkich fá pełne *SkarKaz* 347a,)(2, 82a, 85a, 117a, 123a (23); *VotSzl* B2v; *CiekPotr*)(4v, 7 [2 r.], 75; *CzahTr* B4 [2 r.], C2v, I2; *GostCast* 11, 16, 20, 28, 29 (14); *SkarKazSej* 660b, 661a, 668a, 693b, 699a; *SapEpit* A2, [B2]; Ale iáko widżimy/ fzátan nie fpi: ten fercá ludzkie truíe *KlonWor ded* **2v [2 r.], s. 45; Ach ferce to wnet będziefz tym mieczem zbdzione/ Ktoeś ty tak iefł nędznie miłofciá ftrápióne. *PudlDydo* B5; Ze wnétrności fercá mego/ Wołam/ Boże niezmiernony *SzarzRyt* Bv, A2v, A3v; [*GlosyKórn II* 239].

I sg w funkcji przysłówka: »[jakim] sercem« = z jakim uczuciem, z jaką intencją, jak (101): *BielKron* 402v; Ale kiedy człowiek/ [...] bez fwey wielkiej lekkości/ cofnáć fię ná zad nie może/ tám iuż nielza/ iedno [...] nie hárdzie/ áni zuchwále/ ále fmieie/ á rzezwie poczynáć fobie ferczem niezwycciónym *GórnDworz* E2; *RejPos* 181; A bywa to pófpolicié/ iż fię nie mężnem fercem o wielkie rzeczy kufzá cí/ ktorzi fię pyfłznemi á okrutnemi ludżiam podlégo fšanu fławia. *ModrzBaz* 47v; O iáko záspiewáli w dziecznymi [!] głoŕy y ferey on Dawidow Pfálm: O iáko iefł dobro y miło w iedności bráciey mielzkać. *SkarJedn* 293; á teraz [...] niepilnym á nieproftym do ftraży duż ludzkich fercem/ [*kacerstwa*] ftoia *SkarŻyw* 238; *ReszList* 157. *Cf Zwroty, Wyrażenia*.

W połączeniach szeregowych (81): *PatKaz III* 109, 145; *TarDuch* D5; *RejJóz* B4; *SeklKat* R3; *RejKup* c5; *MurzHist* M; Sześci rzeczy nienawidzi Pan/ y fiódną fię brzydzi duflá iego. Oczy wyfokie/ Ięzyk kłamlivy/ Ręce ktore wylewáią krew niewinná/ Serce ktore wymyfla co nagorflé myfli/ Nogi pręthkie ná biezenie ku złemu *Leop Prov* 6/17, *Prov* 6/14, *Matth* 13/15, *Act* 2/26; *BibRadz Prov* 21/4, *Is* 6/10, *Eccli* 17/5; profzę oney [*miłości*] fámej/ żeby y vmyfl/ y ferce/ y ięzyk moy thák fpráwowáł/ iákobym ia pokázáć mogł temu tho ofóbnemu Dworzáninowi iná miłość/ niź the/ w ktorey fię cháłá [= *motloch*] kocha *GórnDworz* L18v, M2; *HistRzym* 111v; Iż kto fię powyflzła w myfli/ w fercu/ w póftáwach/ á w mniániu fwoim o fobie/ táki/ [...] káždy będzýe márníe znízon á zelżon *RejPos* 200v, 116, 134, 160v, 187v, 197 [2 r.] (13); święté ciało Bogá twęgo wiárá ogláday/ myflem dośięgay/ fercem przyymuy *BialKat* 331, 113v; Duch moy wrádowałfię [!] w Pánu/ to iefł/ ia duchem/ áłbo fercem/ áłbo wnétrnościámi moimi/ myflámi/ y chućiámi rozmáitymi. *GrzegŚm* 48, 31, 51, 55; *RejPosRozpr* b4; *BudNT Act* 28/27 [2 r.]; A toć iefł záifte ludżi práwdżiwie rzádzicé/ myflám ich rofkázowáć/ fercá gláfkáć/ á wáty nawáñości ich fłkromić y cíłzyć. *ModrzBaz* 19v, 8v, 37, 53v; iemu [*Panu*] fpiewaymy fercem/ vfly/ y wczynki/ ile slábość ludzka náłzá przemoże. *Skar-*

Jedn 313, 204; *KochPs* 8, 77, 165; czemu oczy fwe ná piękność iablká/ vfly ná fluchánie wężá/ ferce ná wzgárdę Bogá twęgo obracáfz? *SkarŻyw* 261, 111, 262, 372, 393; *CzechEp* 126; A dla pilnieyfzey przefłtrogi/ te trzy/ trzech ś. Doktorow/ piękne fentencye/ w fercách y myflách/ y w oczu wáfłzych wftáwiczníe mieyćie *ReszPrz* 110; *PudlFr* 72; *ArtKanc* Q3, Q5v; Wzgárdziłzli ty mnie [*Panie*] / gđziefz obroće oczy/ Gđzie ferce fłkonię? gđzie podniofle ręce? *GrabowSet* H2v, A4, N2v, P2, Xv; ia tobie [*Panie*] dżiś j záwždy polecam duflę moie/ żywot moy/ ferce y ciało moie *LatHar* 267, 20, 110, 152, 344, 559 *marg*, 586, 599; *WujNT Matth* 13/15, s. 139, 319, 342, *Act* 2/26, 1.*Cor* 2/9; *SkarKaz* 207a, 311b, 457a; *CzahTr* C2.

W przeciwstawiach: »serce ... usta (21), wargi (7), słowa (7), język (4), ciało (4), postawa (2), wierzch (2), imię, stan, twarz, zawoj [= *tureckie nakrycie głowy*]« (49): Słowá w ięzyku iedwabne/ Ale w pierśiach ferce zdrádné. *BierEz* H4v; Przeto fię nie ftydáymy wolatz/ acz nie vfly ale fercem ku miłemu Iezufowi *OpecŻyw* 62; *WróbŻolt* 61/5; Abowiemś ty [*Panie*] [...] nic nienáłazł/ áby co inego ferce myflilo niźli wftá powiedáia. *RejPs* 22, 75v; *SeklWyzn* c2; *SeklKat* Qv, Q2v; *RejKup* k3v, q8; *MurzHist* K4; Obłudni ludżie dobrze o wás prorokowáł Ifajáfz rzeknáć/ lud ten przybliża fię ku mnie vfly fwoiemi i téi mię wargami/ Leć ferce ich daleko fię odflrzéłá odemnie *MurzNT Matth* 15/8 [*przekład tego samego tekstu SeklWyzn, SeklKat* (2), *MurzNT Mar* 7/6, *KrowObr* 235v, *RejPos* 214, *BudNT, LatHar, WujNT Matth* 15/8, *Mar* 7/6, [*PalladIsag*], *Mar* 7/6; *KrowObr* 134v, 235v; *Leop Rom* 10/10, AAA2; Wárgi mádrych fięia wmięiethnoć/ ále ferce fzałonych nie ták. *BibRadz Prov* 15/7, *Prov* 15/14; *BielKron* 21v, [206]v, 416; Vkażáł téż to [*zdradę*] śmierciá fwá Himbráim Báłzá/ Zawoiem *Turek*/ ále fercem Krześcijánin *OrzQuin* L; A ták káżde to błogofłáwieńftwo/ ktorekolwiek tu Pan náłz miłofciwie wfpomináć raczy/ więcey go w fercu fżuka y vpátruie/ niźli ná fpráwach á ná póftáwach náłżych. *RejPos* 266v, 206, 213v [2 r.], 214, 216; *BudBib Is* 29/13; *BudNT Mar* 7/6; *CzechRozm* 4; *KochPs* 39; á colż by to moy namillzy pánie Oycze zá małżeńftwo bylo/ ciátem fię iednoczyć/ á fercem y myflá rozłázáć. *SkarŻyw* 150, A3v, 67, 274; *ReszPrz* 147; *ArtKanc* Q11; *ZawJeft* 34; *OrzJan* 37, 46; *LatHar* 661; *WujNT Matth* 15/8, *Mar* 7/6, s. 358, 1.*Thess* 2/17, *Iac* 1/26; człowiek widzi co ná wierzchu iefł: ále Pan ná fercá pátrzy. *SkarKaz* 346b; *SkarKazSej* 675a; [*PalladIsag nlb* 5].

W porównaniach (14):

~ *Jako comparatum* (12): *Coagulum est sicut lac cor eorum*: [...] Y zfiádo fię iáko mleko ferce ich [*ludzi pysznych*] *WróbŻolt* 118/70; Y doznałem iż niewiáftá gorzczeyfza iefł niźli fmićć/ abowiem ferce iey iefł iáko sieći y sídlá *BibRadz Ecclie* 7/27 [*przekład tego samego tekstu BielKron, BudBib*]; *BielKron* 81; Iefłize chcemy od niego [*od Pana*] miłofierdzia/ tedy on téż thego chce po nas/ áby fercá y myfli náłze/ były iáko skłó przezroczyfte przed Máyeftátem iego. *RejPos* 181v, 64v *marg*; *RejZwierc* 140v; *BudBib Ecclie* 7/26[27], *Ier* 49/22; Gdy tę Stároście o fynie nowinę powiedziano: iáko wołk od ognia/ tak fię ferce iego fmutkiem rozplynęło. *SkarŻyw* 179, 125; *GrabowSet* M4; Dżiecinne fercá fá iáko zwierciádlá chędogie/ co vkażefz to fię téż w nich vkaże. *SkarKaz* 420b.

Jako comparandum (2): á ferce moczow Edomfkich będzýe dniá onego/ iáko ferce niewiáfty boleiaćey. *BudBib Ier* 49/22; Religia iáko ferce w cieie ludzkim *SkarKazSej* 689a *marg*. ~

Przysłowia: bibl. *OpecŻyw* 158; *MurzNT Luc* 12/34; *HistRzym* 122; *SkarŻyw* 545; Abowiem gđzie iefł fkarb wáfłz/ tám y ferce wáflze będzýe. *WujNT Luc* 12/34, *Matth* 6/21, s. 24 *marg*. [*Ogólem* 7 r.] *bibl.* z obfitości fercá wftá mowýą *KromRozm I* A4v; *LubPs* ccv; *KrowObr* 66; *BialKat* 48v; *BudNT Luc* 6/45; *WujNT Matth* 12/34, *Luc* 6/45. [*Ogólem* 7 r.]

bibl. *TarDuch* D5; *NiemObr* 92; *LatHar* 599; Ale *przepowiedamy* iáko iefł nápiłano/ Czego oko nie widziáło/ y vcho nie flyfzáło/ y w ferce człowiece nie wflápiło/ co nágotowáł Bog tym ktorzy go miłuią. *WujNT 1.Cor* 2/9. [*Ogólem* 4 r.]

bibl. co zaś zuft wychodzi/ wychodzić s fercu *MurzNT Matth* 15/18; *WujNT Matth* 15/18.

bibl. Wuściech ludzi fłalonych ferce iest ich: ále w fercu mądrych wftá fą ich. *Leop Eccle* 21/29; [MOWA ZAWDY OKAZVIE, CO KTO W SERCV BVDVIE *CerGór* 67].

Głupi ięzyk gdy fercze milczy *RejJóz* D6 *marg.*

Gdzye ferce iest tám Bog będzye *BielKom* F3.

co z oczu/ to z fercá *SkarŻyw* 301.

Frazy: »serce boli (*a. zaboli, a. boleje*), boleścią zjęte; boleść (*a. bol, a. bolenie*) serca; boleść, boli w sercu; boleść, zbolały na sercu; [kto] jest boleść sercu« = *dolor cordi* *Vulg*; *cordolium est mihi* *Cn* [szyk zmienny] (20:1;6:4:3;1:1;1): Dziewitza blogoflawioná gdy tráby wflyflála/ nowá boleftz w iéy fertzu fie wczęła *OpecŻyw* 116v, 132, 147, 149v, 159; Pani płacze z Achizá Iozeph zdechl na poły A mnię też patrzác na nie prawie fercze boli *RejJóz* G6v, O4v; *KrowObr* 152; *RejWiz* 40, 95; Zony Perkie fą rofkofz oczom/ á boleść fercu. *BielKron* 124v; *OrzQuin* R4; *GórnDworz* Cc2v, Dd2v; *HistLan* D2v, E3v; *RejZwierc* 226, 235v, 253; *SkarŻyw* 291; Lubo wftájąc goré iáfnie/ Lubo pádnác Słonce gáfnie: Mnie iednáko ferce boli/ A nigdy fye nieutoli. *KochTr* 17; *KochFr* 65; *KochSz* B4v; *KochSob* 65; *KochTarn* 75; kiedy iest ieden drugiému po woli/ Nie wnet cię tám ferce twé/ nie wnet myśl záboli. *PudlFr* 76, 54, 62; *Calep* 259a; *GórnTroas* 46; Wfpomni ná bol fercá twego/ Z trudow *IEZVSA* miłego *LatHar* 497, 488, 497; *WujNT Rom* 9/2; *CiekPotr* 35; Iuz ferce nie boleie/ lecz iákmiarz vmiera/ Gdy nam możność niewdzięczna częśy e częśy wydziera *SzarzRyt* B3, D4v.

»serce drży (*a. zadrżało itp.*), skacze, trzęsie się [= *dýgocze z emocij*]« [w tym: *drga, skacze (1)*] [szyk zmienny] (9:3:2): Serce fie trzeńie z radości ledwie wytrfać może *RejJóz* P7v, B2v, Serce drży Czarta fię boy Bo yak kat nademna ftoy *RejKup* cc7, c5, f3v, p7, z3, bb4; *RejWiz* 27v; Miat animus, Drga skacze ferce ábo vmysl. *Mącz* 220c; *RejPos* 283v; *RejZwierc* 26; ná wirzchu trębáczé/ Vrzád fwoy wypelniá/ áze ferce fkcacze. *StryjWjaz* C.

»serce drży (*a. zadrżało itp.*), trzęsie się; serca trzęsienie« [o uczuciu strachu; w tym: *drży, trzęsie się (1)*] = *animus inhorrescit* *Modrz* [szyk zmienny] (8:1;1): *OpecŻyw* 81; A tobie iest iáwna moy pánie żądza moiá y wdychánie moie y przecz wemnie drży ferce moie *RejPs* 57v, 81v; Serce fie strachem trzeńie/ dobrze nie wyskoczý *RejJóz* B5v; *LubPs* bb6; *RejAp* 157; *RejPos* 140, 197; *ModrzBaz* 108; drudzy wesoły nigdy myfli niemiec/ y iáko w iákier kordyáce boleć á wdycháć á ferca trzęsienia z przeftráchow ciępieć mułzú *SkarŻyw* 293.

»co w sercu gra« (1): Cóz zá rádá: zá wiárá w miłości? Co w fercu gra á znácznie/ trudno mieć w fkrtyości. *GostCast* 32.

»serce ([w czym]) się kocha, miłuje (*a. rozmiłuje się, a. pobudza się ku miłości*), miłosne; serce (roz)kochać; w sercu miłować; miłość serca« = *cor diligit* *Vulg* [szyk zmienny] (5:4:1:2;2;1): *BierRaj* 22; Tu s płacem ogládyácie nędzni tego fwiata miłofnicy/ tzo fertza wáffe kochánie w bogatztwie ij w rofkofy/ iakotz wielki fmutek ij zalofz wáfs ftworzyciel cirpi. *OpecŻyw* 102v, 19; Przez rozmyflanię tedy częłtę żywota Iezufowégo/ ferce fie pobudzá ku wielkié miłofci *OpecŻywPrzedm* C4; *WróbŻolt* nn8v; ták wielkiem weselem rofkochálf ferce moie á náwfllem pilnieyflé będzie zá wždy [!] káždy drogi twoiey. *RejPs* 177v; *RejJóz* G7, I; Y yam Pánye oczekawá zbáwyeny od cyebye/ Miłuyác twe przykazánye w fercu fwym v fiebye *LubPs* ccv, D3, cc; *Leop Iudic* 5/9; *GórnDworz* Mm4; *SkarŻyw* 569; *LatHar* 675.

»[komu] serce się kraje« [o silnym wzruszeniu, gniewie lub żalu] [szyk zmienny] (3): Styflác to kráiáło fie im ferce ich [dissecabantur cordibus suis]/ y zgrzytáli nań [na Szczepana] zębámi. *Leop Act* 7/54; *Prot* D2v; Widzialem [niepobożna śmierci]/ kiedyś trzeńlá owoc niedordzáły: A rodzicom niezczęfnyf fercá fye kráiáły. *KochTr* 5; [Przed jednymi dobrodziejstwo W(asjej) M(iłości) wyznawám, abych je ku posługom W(asjej) M(iłości) przykádem moim obrocił a przed drugimi, jeźli ktore przeciwne widzę, aby się im od zazdrości serce krajało. *ListyPol* II 1550 509].

»serce się kruszy [= *wspólczuje*]; skruszenie [= *wspólczucie*] serca« (1;1): *RejLas* 17; dał iey [św. *Marii z Egniej*] Pan Bog náprzod tákíe fkrufzenie fercá/ ilz fię zawždy lzámi/ ná mękę Páńfká wfpominájąc/ zálewála *SkarŻyw* 580.

»serce się kruszy (*a. skruszyło się*) [= *pęka, rozdziera się*]; serce kruszyć [= *rozdzierać*]« [szyk zmienny] (3;1): *RejLas* 73; Skruflýło fie we mnie ferce moie [contritum est cor Meum in medio Mei]/ zádrzáły we mnie wflyfthki kości moie: Stałem fie iákoby mąż pijány *Leop Ier* 23/9; A cóz rádžíf/ Iendrzeiu: (wżák mogę w twé włyz Beśpiecznie włyztko wlozyć/ co mi ferce kruzzy) *KochFr* 64; *LatHar* 152.

»serce lęka się (*a. (u)lękło się itp.*), truchleje (*a. struchlało itp.*), (s)trwoży się (*a. (za)trwożyło (sobą)*), (u)boi się, upadnie; (za)trwożyć (*a. strwożyć*), przerażać serce; serce zjął (*a. zdejmuj*) strach, zjęła trwoga; serca lękanie (*a. przekłęknie*), strwożenie; serce strwożone (*a. zatrwożone itp.*), lękiwe (*a. ulęknie*), bojáźliwe, ustraszony; na sercu strwożony (*a. zatrwożony*); w sercu zatrwożenie« [w tym: *lęka się, trwoży się (1)*] = *cor pavescit* *HistAl*; *cor conturbatum est a. formidavit a. pertimuit a. turbatur* *Vulg*; *cor expavescit a. timuit, cor timidum, infirmata mens* *PolAnt*; *consternatur animus* *Mącz* [szyk zmienny] (17:14:7:2:1;6:1;2:1;2:1;5:4:1:1;2;1): Rzekł mu oćiec [jeleń synowij]/ k temu fie znam/ Izeć krafy niemáto mam. Pyłzne rogi nogi fzkodliwe/ Ale ferce iest lękiwe. *BierEz* L, Q4v; *FalZioł* II 11b; Czarne mieftcza tamże [na paznokciach]/ ftrach/ boiazn/ y fzkodę vkazuiá, bowiem tákíe pópolicie przichodzú na paznochty z przelękniecia fercza. *GlabGad* P4; *BierRom* 13; od flow twych [Panie] zlékło fie ferce moie. *WróbŻolt* 118/161; *RejPs* 166v; Więczy by mnię nędznemu fercze truchleć miáło Za niewinná przygodá *RejJóz* G6v, B4, G4v, G5, K2, O3v; *RejKup* b4, e5, e5v, cc7, cc7v; *HistAl* F3v; Sftałem fie ták ná fercu fwym bárzo zátrwożonym/ Od mocy fwey iestem práwie náwfllem opuflczonym *LubPs* K3v, G; *RejWiz* 35, 164, 185; *Leop Ios* 7/5, *Ps* 37/11; *RejZwierc* 2; *BibRadz Eccli* 2/13, 22/19, 21[22], 1.*Mach* 11/49; Consternari dicitur animus, Vpáść ferce/ vmysl. *Mącz* 414d; po odefciu iego [Pana Jezusa] miáło być záwždy więtfze zátrwożenie w fercach y w myflach wiernych iego *RejPos* 291, 143v, 198, [254], 257v, 267v, 293v [2 r.]; Choćby mię obległy obozy/ nie vboi fię ferce moie *BudBib Ps* 26/3, *Iob* 37/1, *Ps* 118/161; *KochOdpr* C4v; Wzrokiem ftrácił od płáczu/ ferce mi ftruchláło *KochPs* 42, 56, 109, 165; *SkarŻyw* 262; Widzę ia cóś nadobnego W fzácie flniácyey ftojácego. Ale mię boiazń zeymuie Serce mi bárzo truchleie. *MWilKHist* H, C4v; *KochFr* 132; Nlewiém co zá ftrách/ ferce mé zdéymuie *ZawJeft* 6; Nlezmieni fmeńtek mátki/ ferce mé przeraża *GórnTroas* 51; *GrabowSet* A4, M2v; ryczáłem dla ftrwożenia fercá mego. *LatHar* 162, 158, 162, 170, 261, 610, 611; *WujNT Ioann* 14/1, 27; *GostCast* 19, 34.

»serce mdleje (*a. zemdleje, a. (ze)mdlało, a. omdleje*), mdle (jest)« = *cor liquefiet* *PolAnt* (15:2): [Maryja mówi:] Serce moie od fmutku zemdlalo/ żywot moy ij cialo moie mnie opuflcilo. *OpecŻyw* 110; *RejJóz* F2v; *RejKup* k6, f6v; Gdyby wftytko wlyczáć co fie więc s tym [kto używa swej woli] dzyeie/ Wlzák czáłem o tym myflác y ferce omdleie. *RejWiz* 70v, 106, 168; *RejZwierc* 23; káżdá głowá (fpráwioná iest) ku niemocy/ á káżdé ferce mdle iest [omne cor infirmum]. *BibRadz Is* 1/5, *Is* 19/1; Gdzie Bog y dobra fpráwá/ tám ferce nie mdleie *Prot* B2v; *RejPos* 238v; *RejZwierc* 246; A pátrząc ná to tżlowiek iák fie teras dzyeie/ Iuz bátnzemu káżdemu práwie ferce mdleie *WierKróc* A3; *KochFr* 7, 109, 129.

»na sercu miło« (1): Czégom fie tu náfluchał áz ná fercu miło *RejWiz* 22.

peryfr. »Boga na sercu nie masz« = *nie ma litości (1)*: Bogá ná fercu niemálf/ frogość nie ma miáry/ Zadne flowá/ żaden płác/ áni możne dáry. *KmitaSpit* B2v.

»serce pała, (roz)gorzało (*a. gore*); serce gorące (*a. gorące*), pałające, ogniste; w sercu gorające, pałający« = *cor ardet* *PolAnt*, *Vulg* [szyk zmienny] (10:4;10:2:1;1:1): Wflák bylo goraiáć ferce náffe w nás gdy mowil f nami na drodze/ a otwijérál ij wykładál

nám píma prorotzkíe [Vulg Luc 24/32]. *OpecŻyw* 168 [przekład tego samego tekstu MurzNT, BibRadz, RejPos 111v, MWilkHist K3, WujNT], 1v; *OpecŻywPrzedm* C3; *PatKaz II* 62; *MurzNT Luc* 24/32; ferce ich wřtawicznie pařalo od wielkie⁹⁰ řalu *Leop* 3.Mach 4/2; *BibRadz Luc* 24/32; niemořem ták dobrego zdrowego pofelřwá/ ku ktoremu nářze ferce gore odřepic *BielKron* 200v; *RejPos* 111v, 210v; Niemoře [!] ferce miřořciá řbo wařniá přećiw komu pařaiáce [animus ... flagrans] prawdy poznác. *ModrzBaz* 28; *KochPs* 57; ferce iego iuřz do Pána Boga y niebieľkich chući goraiáce/ wwięzić řię y wpleř wrczczách tych ziemľkich [...] niemořlo *SkarŻyw* 542, 51, 140, 542, 595; Serce to nářze wiedzaiá A zac w náiu niepařalo? *MWilkHist* K3, K3; *ReszList* 181; Y řráfunkámi pařa ferce moie. *ZawJeřt* 7; *GrabowSet* A3, Ov, Q, S3; *RybGęřli* C3; *WujNT Luc* 24/32; *SkarKaz* 209b; Cóż młodzi nieuľkrómny/ ktoręy to [miřořć] řmákuie? W ktorých fercá ognitř/ myřli zápalonř/ Vnořzá drogomyľná řćzięřzák láta pľonř? *GosřCast* 31; [*HistOtton* 72v].

»serce pełne jest [czego]« = *ktos czyni a. myřli o czymř; cor plenum est PolAnt* [szyk zmienny] (3): á ferce twoie bytu pełne zdrády. *BibRadz Eccli* 1/31[38], *Eccle* 8/11; A oná [*Katarzyna*] rzekłá: a wřzák ferce moie pełne bęlo řprofnocři y myřľj niepoczćiwych *SkarŻyw* 294.

»serce płacze; w sercu, [sercem] pľakać; řkanie serca« [szyk zmienny] (3;1;1): Páni řlutuyřie nád námi záginionemi řbáwićielko wyřłuchay řkanie fercá moiego *KrowObr* 152v; Lecř v Pána nic wymyřľ/ gdy ferce nie pľáće. *RejWiz* 181v; *GórnDworz* Cc5; *SkarŻyw* 196, 262; [potrzeba ieřt řobie/ przez cřas niemáły/ Spowiedř rozmyřłáć; á w onym rozmyřłaniu rzewnie/ zá grzechy řwoie/ fercem pľakáć. *HerbOdpow* L5].

»serce podniosło się (a. unosi się itp.) (pychą a. ku gorze); serce wynieřć (a. podnosić w gorę), wywyżřić, nadymáć; serce nadęte, wyniořle (a. podniosłe, a. uniesione), wysokie (a. powyřszone, a. wywyżřone), bujne, harde, pyszne; hardořć serca« [w tym: nadymáć, podnosić w gorę (1), hardořć podniosłego serca (1)] = *cor exaltatur HistAl, Vulg, PolAnt; elevatum est cor Vulg, PolAnt; cor elevatur, cor exaltatum Vulg; elatio cordis PolAnt; elatus animus Modrz* [szyk zmienny] (16;2:1:1;6:5:3:3:1:1;1): Serce tęř moie pyřlnř/ racř zmienitř ku řwięte pokorze *OpecŻyw* 135; *WróřŻolt* 130/1; gdyřz to wiemy iřz wćiebie chytre a nadęthe ferca zawřdy řá niepłatne *RejPs* 192, 196; Bo Bog buynego ferca nie rad barzo widzi [...] Bowiem on řwe hoynocři na dobre řřařuie A kto w tym hardzie krocřy rad więć myřľ zepřuie *RejJóz* K8, K8 *marg; RejKup* T, bb5v; Niechay řię nie podnoři twe ferce w pyřę [*Non elevetur cor tuum in superbiam*] dla řwycięřtw ktoreř czyni. *HistAl* E6, Bv, F5, L7v; Lepřzá ieřt řpráwiřliwořć niřz twoiá ofiará/ Zła myřľ ferce wyřokie/ lepřza we wřzem miárá. *BielKom* Cv; *LubPs* ddv; *RejWiz* 166v; A gdy řię byřlo podniosřlo ferce iego [*Nabuchodonozora*] y duch iego vřař řię byřł vřpornie ná pyřę: řlořon ieřt z řtolcá kroľeřthwá řwego y řlawá iego odięřá ieřt *Leop Dan* 5/20, *Deut* 17/20, *Ps* 130/1, *Dan* 11/12; Oczy wyniořle/ y ferce nádęte [*latitudo cordis*] y řzczęřćie řlořnikow/ ieřt grzech. *BibRadz Prov* 21/4, *Dan* 11/12; podniosřlo řię ferce iego [*starosty*] ták iřz mniłá by nikogo wietřze⁹⁰ w páńřtwie nádeń nie byřlo *HistRzym* 66v; A gdyřz iuřz řyn byřł koronowan podniosřlo [řię] bárzo ferce iego w pyřę *HistRzym* 112, 41, 45v; Gdyřz on [*Pan*] záwřdy obiecuie řzyć á niřzczyć myřľi á fercá powyřřzone/ á powyřřřzác pokorne. *RejPos* 201v, 58, 199v, 200v, 202v, 227v (10); *BudBib* 2.Par 32/25, 26; *CzechRozm* 211v; *ModrzBaz* 58; Korzeń z ktorego gniew nieporzádný wyřařta/ ieřt miřořć zbyřtnia řámego řiebie/ y řćiwořć wielka do rzeczy řwięćkich/ y hárdořć podniořłego fercá. *SkarKaz* 314a.

»serce się (roz)raduje itp., (roz)weseli się, (będzie) wesołe (a. wesořo), (roz)řmieje się, cieszy się (a. ucieszyřo się); serce uweřelać itp., ucieszyć itp., rozřmieszyć, uweřelajúcy; wesele itp. serca, w sercu, na sercu; radořć itp. serca; (roz)řadowáć się, (roz)řmiać się w sercu; rozřadowáć się, rozřmiać się, ucieszony na sercu; rozřmiać się z serca« [w tym: wesele i radořć itp. (3)] = *laetatur cor HistAl, Vulg; laetitia cordis PolAnt, Vulg; exultat cor,*

laetificare cor, iucundum est cor PolAnt; laetatum (est) cor Vulg [szyk zmienny] (17:15:10:6:2;21:8:1:3:6:3:1;7;3:2;1:1:1;3): [*Maryja przyřitala syna:*] Witáy wefeľ mego ferca/ iř wćiecho moia miľá. *OpecŻyw* 76v, 18, 96v, 110, 137v, 142v; Naznacřono ieřt nad nami řwiatřo oblicza twe⁹⁰ panie/ dařes mi wefeľe w fercu mogim. *TarDuch* E3v; *CONstantinus* y *Woyciech*/ Powiadař iře *Granatus* ferce wweřela y řimuthek oddala *FalZioľ* IV 53d, I 17b, 18b [2 r.], 80b, V 82; *WróřŻolt* 85/11, 103/15; niechay řię rozřaduyá fercá przebranych iego [*Pana*] wyznawaiáce wielkocnořć řziwow iego *RejPs* 154; *GDyřz* to wřlytko na twoiey [*Panie*] woli zalezy y v wefeľic y řařmucic ferca nářze *RejPs* 220, 48v; Ach moy ocyře iedny nie wiefz czo řię dzieie Lecř dalibog w krotki cřas ferceřć řię rořmieie *RejJóz* M6v, P2; *RejKup* ř7v; *HistAl* ř7; *Diar* 66; Táká řáľkę kyedy vřřzá řudzye wřapyeni/ Będą řziwne ná řercoch řwych yuř rozweřeleni *LubPs* Qv; im řię dáľy odwłacza pocieřhá wiernemu/ tym wiefřzá radořciá bywa ferce iego ogármione/ gdy řię *Pan* bog nád nim řmiřuie. *LubPs* bb2v *marg*, D, I, S6v, X5v, Y5v, gg6, hh2; *KrowObr* 150; řá tęř řrudzy co pyřknie ná řutenkach řráiá/ *Drudzy* tęř co pyřnecřki pocřęiwe řpywáia. Albo iákie wiefřzyki áľbo iákie řzyeie/ Wřzák onego řłuchaiáć ář řię ferce řmieie. *RejWiz* 66v, 34; A będą [*synowie domu řudzkiego i domu řóřefa*] iáko mozarze *Efráimowi*/ y będzie wefeľe ferce ich by od winá *Leop Zach* 10/7, *Ps* 85/11, *Ier* 15/16, *Zach* 10/7, *Act* 2/26; *RejŻwierz* 59v; Serce wefeľe czyni piękná twarz/ áľe z boleřci ferdeczney bywa duch řmętny. *BibRadz Prov* 15/13, 1.Reg 2/1, *Prov* 27/9, 11, *Eccle* 7/4, *Eccle* 51/20; *BielKron* 21v, 62v; *Salit* mihi cor, per translationem, *Skaczę*/ to yeřt *Ráduye* mi řię ferce. *Mącz* 365a, 116b; kářda wiárá řćłowieřza/ á zwłářczá pocieřřliwa/ pořpolicie bywa z nieiákim podziwowániem á z vřadowániem fercá řćłowieřczego. *RejPos* 28v, 86v, 125v, 129v, 306v, 349; *RejPosWiecz*² 95v; Záwřdym pokłáďał Pána przed oblicřnořciá moia/ [...] A pzetofř řię wweřeliřlo ferce moie/ á rozřadowářá řię řwařá moia. *Grzegřm* 25, 47; Z ochoty im řęce řřá ferce řię řáduie *HistLan* Fv; *RejŻwierc* 173, 265v; *KochMon* 28; *BudBib Iudic* 19/22, *Ps* 4/7, 27/7, *Cant* 3/11, *Ier* 15/16, *Zach* 10/7 [2 r.]; *CzechRozm* 113, 243v; Nayřzye w Niemiećkich řćeľkich Włokkich [*kronikach*] zacne řzyeie/ řkąd řię ferce z radořci to řczyřaiáć řmieie. *PapřPan* A4; *KochPs* 27, 45, 101, 213; Miľczenie miřowař/ á ferce bogomyřnořciá wřtawicřzná wweřeláiać/ ná twarży řię záwřdy řmutny řďař. *SkarŻyw* 46; Ná to řłowo *Abrahám*/ rozřmiař řię w fercu z wielkiey radořci *SkarŻyw* 285, 27, [237], 241, 274, 440, 444; A ia [...] ná řáď řię iego řřawám/ y z radořciá fercá mego onego oćzekawam moiwáć. *Przyďř Pánie* *Iezu* *Chriřte*/ á pzyďřř rychřo. *CzechEp* 74, 23, 112; Ták řám ieden drugiemu w woyřcze vřázowař/ A oćiec w fercu řwoim wielce řye řáďowař. *KochJez* A2v; *KochFr* 13, 95; *KochMuza* 25; *WisznTr* 10; Y tobie tęř *Duchu řwięty*/ [...] niechay bęďie řwařá wiefřzna/ [...] ktory nářze fercá řieřzyřz/ á w řmętkách ie pľawie řmieřzyřz. *ArtKanc* N10, A16, Q15, T10; *KochPieř* 26; *GórnTroas* 41; Twym řátunkiem/ ferce me/ wweřeliřř Pánie *GrabowSet* H3v; *LatHar* 2, 80; *Kołakřzczęřł* B4; *WujNT Ioann* 16/22, *Act* 2/26; O řaczyřř řię [*najřwięřza řzewico*] do iego nářwięřřzęy miřořci [řj. do *Jezusa Chryřtusa*] pľyćzinić zá mnař/ [...] iřzy řię w nim rozřadowářá řuřzá moia y ferce moie/ rozmyřłaiáć záwřdy o tym dobřodřięřřtwie iego *SieřRozmyřł* G2v; řpráwiřliwořci Páńľkie pořte/ wweřeláiać fercá. *SkarKaz* 310a; *CzahTr* F3; *SkarKazSej* 689a.

»serce sřucha (a. uřłuchawa)« (2): *GrabowSet* F3v; Tę řáľkę pořyřa więć P. Bog áľbo przez řkazanie y řłuchanie řłowá Bořego: áľbo przez iákie nářchnienia/ y pľyřgody/ y dobre iákie řpofobne řzářy/ y pľyřczynny; w ktorých řćłowieřczę ferce wřłuchawa P. Boga koľáćącego. *SkarKaz* 347b.

»serce taje« (4): Wřzytki ty řnazř/ ktorzy mię trápitić niepřeřřtáiać/ A we mnie ferce/ y řily táiá. *KochPs* 100, 66, 80; Přećř we mnie ferce táię řuřzá ředwie řywa/ Y oko řię me řzámí řćęřřtymi záľewa. *CzahTr* C2.

»serce wřdycha« [szyk zmienny] (6): Iedno tylko ku tobie moy pánie pořuřłaiáć řię wřdycha ferce moie *RejPs* 57v; *KochPs* 34, 87;

ArtKanc T5v; Czemuż proflę żałofnie ferce twoie wzdycha? Czy cię gryzie żałofna iaka krzywda cicha? *ZawJeft* 20; *SzarzRyt* B2v.

peryfr. »zasłona leży na sercu; mieć zasłonę na sercu« = *ktos trwa (trwać) w niewiedzy* (2;1): *NiemObr* 83; Abowiem aż do dziśieyłego dnia tąż załona w czytaniu strego Teftamentu trwa nie będąc odkryta [...] ale aż do dziśieyłego dnia/ gdy Moyzelzą czytają/ załona leży na sercu ich [*velamen positum est super cor eorum*]. *WujNT* 2.Cor 3/15 [*przekład tego samego tekstu NiemObr*], 2.Cor 3 arg.

Zwroty: »w sercu, na sercu chować (a. zachowa(wa)ć); w sercu zachowany (a. schowany), zachowanie« = *ponere in corde PolAnt; conservare a. reponere in corde Vulg* [*szyk zmienny*] (22:3;4:2): *Ezop* [*Enusa*] [...] ták náuczał. Miły fynu flow mych fluchay/ A pilnie ie w sercu choway *BierEz* F4; Naświetła panna tego piénia s pilnością fluchala/ a [...] wfltyki ony flowa w fwym fertzu zachowała *OpecŻyw* 12v, 16v, 42v; *WróbŻolt* 118/11; Zá wdzięczny fkarb w sercu swoim zakon twoy zachowam *LubPs* bb2, aa5 *marg*, gg5v; *BibRadz Eccli* 50/29[30], *Luc* 1/62[66]; [*chory król Stefan zdecydował*] aby Wazul fynowiec iego był wybran ná stolec krolewki po śmierci iego. Wfzyftcy rzekli ftań fie. Ale Gieflzá żoná iego zachowała ná fwym sercu innego *BielKron* 300, 63, 172v; *GórnDworz* Y6; *RejPos* 38v; *RejPosWiecz*² 90v; *BialKat* 48v; A táfz złość iáwna co też y w sercu fchowána. *HistLan* B4; *BudBib* 4.Esdr 14/7[8]; *PaprpPan* Hh2; Czyńcie czesć pánu/ iego moc wyznaycie/ Iego w fwych fercách boiażn zachowycie *KochPs* 32, 88, 157, 179; [*św. Rupert*] wielką ná sercu cichość y pokorę/ á ná ciełe wielką czyłtość zachował *SkarŻyw* 230; *KochPieś* 29; *PudlFr* 26; *LatHar* 577; *WujNT* *Luc* 2/51, s. 835; Tedy przynamniej dla miłej pámiátki Namilżego Małzonká swoiego wznowienia/ y oney ná wieczne czáfj ták w sercu swoim/ iáko v wfzech poftrotnych zachowania/ ták rozumiem [*to kazanie*] fluzycy będzie. *WysKaz*)?(3).

»chwalić (a. chwałę dawać) w sercu, sercem; chwala serca, w sercu« [*szyk zmienny*] (2:2;1:1): Będę chwalił ciebie w sercu naprończonym [= *naprawionym*] [*Confitebor Tibi in directione cordis*] *WróbŻolt* 118/7; Cudá ktore Pan okazał/ wlfem opowedyacyce/ Imyenyá yego w fercoch fwych chwalać go flukaycie. *LubPs* X6v, M3v, V5v; *GrabowSet* Xv; Vproś nam mądrość/ pokorę/ miłość vprzemą do ludzkiej zbáwienney fluzby/ y niewftáiącą w ięzyku y sercu nálfzym chwałę Syná twego/ Bogá nálfzego. *SkarKaz* 581b.

»w sercu, na sercu czuć (a. poczuć, a. uczyć); serce czuje« [*szyk zmienny*] (16:9;8): *PatKaz* III 111v; (*did*) Zephira pani iuz z Achizá mowi [...] (–) Z dawna mi to ferce czuie Ze mi ten lotr nie fołguie *RejJóz* C7, G, G7; Bo wfyczko me ferce czuie Wczem mie flumnienie winuie. *RejKup* n2v, Bbv, cc2v; *KochZuz* A3; *BibRadz* I 316b *marg*; A tobieby też mogło zádrzeć ferce nędzny niewierniku/ ktory [...] czuiefz ná sercu swoim y niedowiárlthwo swoie/ y złościwe fprawy swoie *RejAp* 157; *KochMon* 34; *CzechRozm* 66v, 189v, 221; Mufzą tedy Chrześciánie czuć w fercách fwych wielką poćiechę kiedy flyszają/ ze w imię Troyce S. fą pokrzczeni *KarnNap* Bv; *KochPs* 20, 21, 28; A on głos Bofki wczuł w sercu y w wfzu y nieumiał fię wymowić *SkarŻyw* 383, 440; *KochTr* 6; *CzechEp* 339; Mam w pánu Bogu moim nádzieie/ żebyś W.M. znaczną odmiánę ná sercu fwym rychło poczuł. *CzechEpPorz* *; *WisznTr* 3; *KochPieś* 3, 5, 53; Coś mi fye zda: coś ferce czuie wefołego. *PudlFr* 66; *ActReg* 126; *GrochKal* 26; *GrabowSet* Lv; *SkarKaz* 119b; *CzahTr* F4.

»dać (a. podać itp.) w serce, do serca; do serca podający« = *dare in cor a. in corde Vulg, PolAnt; ponere in corde PolAnt; suggerere Modrz* [*szyk zmienny*] (20:15;1): *SeklKat* P3v; Bo im [*królom*] Bog dał w fercá ich/ aby to czynili co fie iemu podobáło *Leop Apoc* 17/17, *Ex* 35/34, 2.Esdr 7/5; *BibRadz* 1.Esdr 7/27, 2.Esdr 2/12, 7/5; Ci [*pustelnicy*] mi naprzod prawego boga ukazali/ I wiarę doflateczną do ferca podali. *KochSat* Bv; *RejAp* 145v; *RejPos* 134v, 143, 314, 339v; w ferce [*Pan*] dáie zadátek Duchá. *GrzegŚm* 31; *WujJud* 165v, 218; nie oznaymiłem tego żadnemu/ co był Bog moy podał do ferca mego [*dedisset in cor meum*] aby

wczynił w Ieruzalimie *BudBib* 2.Esdr 2/12, 1.Esdr 7/27, 2.Esdr 7/4[5], *Ier* 32/40; *BudNT Apoc* 17/17; *CzechRozm* 2, 213; *ModrzBaz* 28; Przyiáchála Helená ná mieyfcá święte/ dał iey to Duch Boży w ferce/ aby krzyżá flukála *SkarŻyw* 398, 172, 396; *CzechEp* 375; *ArtKanc* H7; *KochProp* 15; Proflę Oycze wżycz oká fálkáwego/ A ielli wczynić nie raczył y tego/ Day cierpliwość w ferce *GrabowSet* B2v; *WujNT* 2.Cor 8/16, *Hebr* 10/16, *Apoc* 17/17; *SkarKaz*) (3v, 117a).

»doświadczyć (a. doświadczać) [= *podda(wa)ć próbie*] serca« = *probare cor PolAnt* (4): Ale ty Panie poznałeś mię/ Widziałeś mię y doświadczyłeś fercá mego przeciw fobie *BibRadz* *Ier* 12/3, *Ps* 7/10, *Ier* 11/20; doświadczyłeś [*Chryste Panie*] fercá mego/ y náwiedziłeś ie w nocy/ probowałeś mię ogniem *LatHar* 442.

»nie dwoić serca [*od kogo*] = *nie służyć dwóm panom* (1): Pátrzayże záfię iáka iest opátrność Pána tego/ nád tymi ktory fluzá iemu/ á nie dwoią fercá swoiego od niego/ á nie wdáią fie w poftlfzeńtowo innym pánom *RejPos* 218v.

»serce frasować (a. ufrasować), frasunkiem tłoczyć; zafrasować się w sercu; serce się frasuje (a. miało się zafrasować); zafrasowane (a. frasowliwe, a. sfrasowane) serce; serca frasunk; frasowanie na sercu« = *turbatur cor Vulg, PolAnt; contristatum cor, anima in angustiis PolAnt* [*szyk zmienny*] (9:1;1;10;3;1;1): *RejPs* 211; *RejJóz* 13v; Serce mi fie frárowáło cáty dzyeń/ rozmyfláyac *LubPs* R5, O6; *Leop Ioann* 14/1; Záfrárował fię potym Dawid w sercu [*Et percussit cor David eum*] gdy obliczył lud *BibRadz* 2.Reg 24/10, *Eccli* 26/32[25], *Ioann* 14/1; miály fie záfrárowáć myfli á fercá Apofthołow iego/ iáko thych ludzi ktoryzy byli ielczce prósił/ á przez Duchá świętego nie wtwirdzeni. *RejPos* 129v, 291, 291v, [292], [292]v, 293v; *BudBib* *Bar* 3/1; *CzechEp* 63; *KochFr* 74, 75; moie ferce prózno fye fráfuie/ A ón [*mąż*] podobno gdzie indziéy miłuie. *KochPieś* 19, 52; Nie zwłócz/ nie zwłócz/ Oycze mój áni fráfuy mégo/ Lágodną twoią mową/ fercá dziecinégo. *ZawJeft* 43, 21; *GrabowSet* E4; A iuz nie bądź me ferce wiecey frárowliwe/ BOG ci dał y da ielczce czáfy požádlive. *RybGęśli* C4v; *SkarKaz* 550a; *GoślCast* 51.

»serce gryźć, gniesć, źrzeć« [*szyk zmienny*] (3:1:1): *Animum alicui fodicare, Serce komu gryść. Mącz* 132c; (*nagl*) Do Agámenoná Hetmáná. (–) GDyż [...] táki žal twe ferce nie pomátu gniecie/ Folguy tey niefláchetney bogini Wenerze *PaprpPan* Ff4v; *KochFr* 76; bo kto ták żyie iż ma zránione flumnienie/ za ktorem boiażn gryść ferce iego muśi/ ten nie w Wolności iest/ ále w niewoli *GórnRozm* A3; Záłość ferce źrze/ lzy pluią źrzenice *GrabowSet* Rv.

»k(u) sercu, do serca iść« = *wruszać; tangi animi dolore Mącz* [*szyk zmienny*] (3:1): *Flexanima oratione usus est ad populum, Ták mowił s poftpolftwem że káždemu do ferca fzło/ To yeft/ Porulzył ferca káždemu. Mącz* 130a; *Animum strinxit pietatis imago, Spominánie ná oyczyznę idzie mi k fercu/ zeymuye mi ferce. Mącz* 421a, 360c, 439c.

»iść za radą serca« (1): Ale oni [*lud izraelski*] niechćieli go [*Boga*] flucháć/ áni przychylili wfzu fwych/ owlfzem káždy flzedł zá rádá fercá fwego złego [*abierunt ... in duritiam cordis sui mali*] *BibRadz* *Ier* 11/8.

»kłaść (a. położyć, a. włożyć, a. pokładać) w sercu, do serca, na serce, w serce« = *ponere in corde PolAnt, Vulg; ponere in praecordiis Vulg; dare a. ponere in corde PolAnt* [*szyk zmienny*] (7:6:4:2): *LibLeg* 10/123v; (*nagl*) Pokorá. (–) Młodzieńcze poftoy málo będę prósić Bogá/ Być bylá okazána do cnot lepfzá drogá/ Abych dármó prace fwey dziś nie wtráciłá/ W twoie ferce iná myll ftátecznie włożyła. *BielKom* F6; Obftápcyefz w okrag Sion [*tj. górę Syjon*] obáczycy mocy yey/ [...] Połozycy w fercoch wáflfych yey mocną obronę *LubPs* Nv; *Leop Sap* 4/14; *BibRadz* *Ier* 32/40; *RejPos* 163v, 205v; *BudBib* *Iob* 22/22, I 369a *marg*, b *marg*; Bo to wyrokiem flyná Bożego iest poftánowiono/ aby kto fię powyżfza/ był wniżon: [...] To mamy dobrze znáć/ y głębooko do ferca pokládać [*Haec ... altaque mente reponenda*] *ModrzBaz* 69; *SkarŻyw* 14, 92,

543; *CzechEp* 376; Słuznieś mię dzisiaj zátrożył [*Panie*]/ Prze moie złości/ Y niepráwości: Zál do fercá włożył. *WisznTr* 27; *WujNT Luc* 1/66, 9/44, 21/14.

»serce krwawić (*a. skrwawić, a. zakrwawić*); zakrwawione (*a. zekrwawione*) serce« [*szuk zmienny*] (4;2): *ForCnR* E3v; *SeklKat* Z; *RejPos* 258; (*nagł*) Corká Polska mowi (-) [...] Bo to fzcześnie ma nie pewne drogi/ Potrzebuie fwey wielkiej przeltrogi. Komu fie też ná czás nagle ftáwi/ W krotkim czáfu iego ferce fkrwáwi *BielSat* H2; *RejZwierc* 186v; Idziem/ lecz twoie mowy fercá nam fkrwáwiły. *GoslCast* 19.

»kryć (*a. zakrywać*), taić, jest zatajono w sercu (*a. wpośród serca*); tajemnica, skrytość serca; serce kryjome, skryte; tajemny na sercu« [*w tym: zakrywać, taić (I)*] = *occulta cordis Vulg* [*szuk zmienny*] (6:6:1;5:1;1:1;1): Spráwiedliwoścím twej [*Panie*] nie krył w pośrdz fercá mego *LubPs* L2; Który kogo nienawidzi/ poznác go z warg iego/ á kryje wfercu fwoiem zdráde [*et in interioribus suis ponet dolum*]. *BibRadz Prov* 26/24, I 451b *marg*; *BielKron* 135v; Premit altum corde dolore, Sciska/ zátula/ táyi wielką boleś w fercu. *Mącz* 320c; *RejAp* 29; *RejPos* 29v, 31, 126, [203]v, 338v; *HistLan* B4, C3v; Nie kryłem w fercu fwoim twéy fpráwiedliwości/ Sławiłem prawdę/ y twé litości. *KochPs* 59, 17; *SkarŻyw* 41; *CzechEp* 209; Kto kogo może zchylić ten tego wnet myie [= *dokucz*]/ Będzie z nim cudnie mowił/ w fercu niechęć kryje. *BielRozm* 4; *WujNT* 1.Cor 14/25; *SkarKaz* 314b; *GoslCast* 53.

»w sercu kusić« [*szuk zmienny*] (4): *LubPs* R6, Y2v; Kuśili też Bogá w fercu fwem [*Et tentaverunt Deum in corde suo*] żądáiąc iedlá duży fwey. *BudBib Ps* 77/18; *KochPs* 115 [*zawsze przekład tego samego tekstu*].

»leczyć (*a. zleczyć*), goić serce« (4:1): [*słowa Izajasza*:] oto Duch s. flánał nádenną á pomázal mię/ ábych fzedł ku éichym/ á ku tym którzy łá fercá pokornego/ z wdzięcznym pofelltwem od Bogá oycá fwego/ á izbych wfpomagał á leczył kfufzone fercá ich [*ut mederer contritis corde Vulg Is* 61/1] *RejPos* 118v [*przekład tego samego tekstu*] (2) 244v, 293; Sercá niezłęczá żadné zlotogłowy/ Zadny fkarb trofki nie wybiję z głowy. *KochPieś* 6; Mnie Rym z Lutniá ferce goij *RybGęśli* B2v.

»na sercu, w sercu leżeć« (2): *Mącz* 290c; Ale pátrz/ owo Pirrhus rozgniewány bieży/ Srogiégo cóś (z twarzy znác) w iego fercu leży. *GórnTroas* 66.

»z serca, sercem litować [= *żałować*]*«* (2:1): *Diar* 37; Tam wnet dzyewká zá nogi oycá oblápiłá/ Rzkomo s fercá lituiác iz thák głupiá byłá. *HistLan* D2v; *ArtKanc* H16v.

»mieć serce [*na kogo*] obciążone« = *gniewać się (I)*: Rádcí bych iá był kniemu [*człowiekowi*] dobroyi woléi/ ale niemogę/ mám ferce nań dżiwnie obciążoné. *MurzHist* K3v.

»serce [*czyje*] w ręku (w ręce) mieć« = *kierować kimś* [*szuk zmienny*] (3): A Pan Bog który fercá ludzkie w fwych ręku ma/ przelstráżył Zyzárę/ y wlytško rycerftwo iego. *SkarŻyw* 559, 559 *marg*; Miei [*Panie*] w ręce twey ferce moie/ áby o tobie zázwdy myśliło *LatHar* 588.

»mieć w sercu, na sercu« = *myśleć, pamiętać o kimś lub o czymś, czuć coś; habere a. ponere in corde Vulg* [*szuk zmienny*] (20:13): *Leop* 2.Reg 19/19, 3.Reg 10/2; Potym Kambifés máiac ná fercu gniew ná Prexáfpelá/ kazał k łobie wezwác fyná iego pácholeciá *BielKron* 114; Torqueri doloribus animi, Mieć nieco ciężkiego ná fercu. *Mącz* 459a; Pánie Boże day mnie to/ ábym téy Rozmowy náukę zázfwe w fercu fwym miał *OrzQuin* Aa5; *Prot* D4; *GórnDworz* Gg5v; *HistRzym* 40; boć to czyni y mówi człowiek/ co w fercu ma. *BialKat* 36, 45, 48v; Y rzekł Bog Solomonowi/ dla tego iżeś to [*chęć posiadania mądrości*] miał w fercu fwym [*fruit cum corde tuo*] [...] Mądrość y vmieiętność dam tobie *BudBib* 2.Par 1/11; *MycPrz* I [A3]v; Wyznamam wfty y chwałę/ wedle tey wiary ktorá ná fercu mam/ Jednego/ fámego/ prawdziwego/ mądrego/ żywego/ á nieśmiertelnego Bogá *CzechRozm* 3v, 4, 183, 224v; *SkarŻyw* 150; *KochSob* 60; Profzę ná groźną śmierć pámiętáyćie/ á BOgá zázfwe w fercu mieyćie *ArtKanc* S11v; *ActReg* 138; *Calep*

357a; Niech mi twoie [*Boże*] imię/ zá ochłodę będzie/ Ciebie w fercu máiac/ niech fię cieżę wfzędzie *GrabowSet* Cv, G4; *KochFrag* 49; *OrzJan* 135; *WujNT Philipp* 1/7; *SkarKaz* 83b, 453a; Co mam w fercu wymowię. *CiekPotr* 56, 17; *SkarKazSej* 688b; *KlonWor* 80; [*CerGór* 67].

»[*kogo*] w sercu mieć« = *kochać kogoś* [*szuk zmienny*] (2): PAnná iz ma pánicá w fercu/ powiedáłá *RejFig* Ddv; Bo ia ciebie w fercu mam/ y we dnie y w nocy/ Iáko wrzod co nie lubi iuz żadney pomocy. *PudlDydo* B.

»modlić się (*a. modlitwę odprawić*) sercem, z serca; modlitwa serca« (2:1;1): *RejPos* 201v *marg*; *KuczbKat* 370; Bilkupi wfzyfcy/ Legat też Papiełki z nimi/ Tám [*na Skalce*] fie modlili Bogu fercy nabożnymi. *StryjWjaz* Cv; *LatHar* 661.

»mowić, rzec, powiedzić (*a. odpowiadać*), rozmawiać w sercu; mowić, rzec z [*jakiego a. czyjego*] serca; mowić na sercu; [*jakim*] sercem mowić, rzec; serce mowi (*a. (prze)mowiło*), rzekło, powiedá« = *dicere in corde Vulg, PolAnt; ex animo dicere Mącz, Modrz; loqui in corde PolAnt; animus praesagit Mącz* [*szuk zmienny*] (27:16:2;1;6:3;1;6:1;3:1:1): *OpecŻyw* 94, 99, 135; *OpecŻywPrzedm* C3v; Rzekł głupi człowiek w fercu fwoim iz niemafz pana boga. *WróbŻołt* 13/1 [*przekład tego samego tekstu WróbŻołt* 52/1, *LubPs* Dv, *BialKaz*, *KochPs* 18, 79, *JanNKarGórn*], 34/25, 40/7, 52/1, 76/11; *RejJóz* P8; Nye dáy [*Boże*] mym fprzećiwnikom nádemną rádości/ Nyech w fercocch fwych nye mowýá wefelmy fie w dułly *LubPs* I3v, C2v, C3, Dv, N5v, Q3 (10); *Leop Num* 16/28, *Rom* 10/6, *Apoc* 18/7; *BibRadz Gen* 24/45, *Deut* 9/4, 1.Reg 1/13, *Eccle* 1/16; *BielKron* 45, 79; *Mącz* 373b, 437a, 484c; *RejAp* 149; *RejPos* 31v, 209v; *WujJud* 6v; *RejPosRozpr* e4v; O tobie rzekło mi ferce moie/ fzukayćie obliczá mego/ obliczá twego Iehowo fzućák będzie. *BudBib Ps* 26/8, *Gen* 17/18, *Ps* 4/4[5], *Eccle* 1/16, 2/1, *Is* 14/13, 49/21, *Soph* 1/12; *BialKaz* D; *BudNT Matth* 24/48; *ModrzBaz* 65; *KochPs* 18, 79, 108; *SkarŻyw* 14, [237], 285, 286 *marg*, 334; *ReszPrz* 8; *ArtKanc* P18, Q5v; [*Andromacha rozważa*:] Cóż vczynię? bo ferce mówi/ obá [*tj. mąż i syn*] moi/ Iuz niech ten żyw zołtanie/ kogo fie Grék boi. *GórnTroas* 46; *LatHar* +3, 4, 329; *WujNT Matth* 24/48, *Luc* 12/45, *Rom* 10/6, *Apoc* 18/7; *JanNKarGórn* G4v.

»myślić (*a. rozmyślać itp.*), rozmyślanie, rozmyślający, rozważać (*a. uważać*) w sercu; rozmyślać (*a. umyślić itp.*) [*jakim*] sercem, na sercu, z serca; myśl (*a. rozmyślanie itp.*), umysł serca; serce myśli (*a. rozmyśla itp.*); serce myśliwe« [*w tym: rozważać a rozmyślać itp.*] (2) [*o rozmyślaniu, zastanawianiu się*] = *in corde cogitare HistAl, Vulg, PolAnt; in mente dicere HistAl, PolAnt; cogitatio cordis Vulg, PolAnt; in corde revolvere HistAl; in mente habere, meditari cum corde, cogitatus a. mens cordis Vulg; accipere a. investigare a. ratiocinari in corde, cogitatus cor, ratiocinatus in corde PolAnt; versare in corde Mącz* [*szuk zmienny*] (38:1:1;5;3:2:1;25:2;12;1): *OpecŻyw* 11, 20v; *OpecŻywPrzedm* C3; Ten wfzytek rodżay zły fpołem myflił w fercu fwoim rzekáč [*Dixerunt in corde suo, cognatio eorum simul*] zagubim na fwiecie wfzythki dni fwięte. *WróbŻołt* 73/8, K6v, 76/6, 7; *RejPs* 22, 75v, 168v; Teraz zafię czo mi fie tu nowo przytrefilo O czym nigdy me fercze fndaz było nie myfliło *RejJóz* I6, M5v; *SeklKat* R3; á Alexander poczał myflić w fercu fwym mowiac [*intra se cogitans cepit dicere*] dobre známie we mnie vczynił ten pogánin *HistAl* F2, L2v, L3 [2 r.]; *LubPs* aa4v [2 r.], hh4v; *Leop Gen* 8/21, *Eccle* 21/20, 27/7, *Is* 57/11, *Ez* 11/5; *BibRadz Gen* 8/20, *Deut* 31/21, *Eccle* 7/26, *Bar* 6/5, *Luc* 1/47[51], *Act* 8/22; Pan Bog [...] Wlytški rzeczy ozdóbne vczynił ná czás fwoy/ á fwiát podał w ich [*ludzi*] fercá myfliwe [*tradidit disputationi eorum Vulg Eccle* 3/11] *BielKron* 79v; *Mącz* 486b; *SarnUzn* D3v, D4; *HistRzym* 28, 29, 52 [2 r.], 59v, 121v, 130; Iuz ferce zázwdy myflić muśi iáko by fie w myflach fwoich/ y w fpráwach fwoich podobáło iemu [*Panu*]. *RejPos* [236], 64v, 115, 167, 172v, 209v (16); *BudBib Gen* 6/5, *Deut* 8/5, *Eccle* 2/3, 4.Esdr 7/16, *Eccle* 3/30[31], 14/22[23]; *BudNT Mar* 2/6, 8, *Luc* 3/15, *Act* 8/21[22]; *CzechRozm* 185, 193v, 205v; Ale miedzy wfzytkiemi rzeczámi naywiecey godzi fię/ áby my/ ktorzi iestfelny nie-

bieską nauką nápoieni/ rozmyślálfimy w fercu przykazánie mistrzá nálfzego [*decet nos ... praeceptum magistri nostri mente volutare*]. *ModrzBaz* 77v; *KochPs* 27, 49, 113; *SkarŻyw* 13; *KochFr* 11; *KochSz* A2; *WerGośc* 214; *LatHar* 66, 619; *WujNT Mar* 2/6, *Luc* 1/51, 3/15, 9/47, s. 387; *PowodPr* 10; *CiekPotr* 16; *SzarzRyt* A4; *ŻywEufr* 40].

»myślíc (a. umyślíc, a. zmyślác) w sercu, na sercu; myślíc sercem; umyślenie (a. zmyślanie) serca; serce myśliło « [*o zamierzeniach, planach*] = *cogitare in corde HistAl, PolAnt, Vulg; cogitatio cordis PolAnt, Vulg; destinare a. dicere a. disponere a. indicare in corde, corde machinari Vulg; ponere super cor, proponere in corde PolAnt [szyk zmienny] (29:2;3;2;1): BierEz* Q4; *OpecŻyw* 1v, 43; Toć iest tich wykłádaczów siedmdzielfiát ktore krol z dobrą myflą przyiáł á fpytał ich czo na fwym ferczu vmyślił *BielŻyw* 113; *WróbŻolt* 4/5, 139/3; *HistAl* M4v; *MurzNT Matth* 9/4; A nye rácz mye [*Panie*] márnyc traćíc s fprofnemi zlófniki. Ktorzy pokoy wfy fwemi bliżnim powyedáya/ A w fercoch fwych závády zdráde przećwi im zmyfláia *LubPs* G3v, L3, ee2; Myllże więc też ty o tym y fercem y głowá. Abyś też tákich przezwikl skutkiem popráwował/ Bo ielli tylko fłowy/ wfzytkobyś popfował. *RejWiz* 99; Nie stálo fie podług fłow twoich ktore ty mowifz/ bo ty sam w fwym fercu zmyflálf [*de corde tuo tu fingis ea*]. *Leop* 2.*Esdr* 6/8, 2.*Par* 7/11, *Prov* 6/14, *Matth* 9/4, 1.*Cor* 7/37; *KochZuz* A2v; *BibRadz Gen* 6/5, 2.*Par* 7/11, *Iob* 34/14, *Is* 59/13, *Zach* 7/10, *Luc* 5/22; *BielKron* 79 [2 r.]; *RejPos* 261; *GrzegŚm* 30; *BudBib Dan* 1/8; *KochPs* 50; Serce zdrády nie myśliło/ Oko ná grzech nie pátrzyło. *KochMROT* Bv; *LatHar* 190; A oto niektorzy z Doktorow mowili fámi w fobie/ Ten bluźni. A widząc IEFus myśli ich/ rzekł: Przecz myślicie złe rzeczy w fercách wálfzych? *WujNT Matth* 9/4; Pokutuyże tedy zá tę zlóść twoie: á próś Bogá/ áwabyć było odpulzczone to vmyślenie fercá twego. *WujNT Act* 8/22, *Mar* 2/8, *Luc* 5/22, 2.*Cor* 9/7.

»serce nápełni(a)ć, násyćíc (a. násycać); serce (jest, bywa) nápełnione, napojone« [*w tym: nápełnić a násyćíc (1)*] = *implere cor PolAnt, Vulg [szyk zmienny] (28:3;4:1):* Raczýż fwá láfka nápełnit/ Sertza ktoreś ráczýł ftworzytz. *OpecŻyw* 177, 54; *OpecŻywPrzedm* C3v; *KromRozm III* F6; *BibRadz Act* 5/3; Przetoż fercá fynow ludzkich nápełnione bywáia złymi rzeczámi y fzaleńftwem *BielKron* 81v; *OrzQuin* Aa5; *HistRzym* 108v; [*Jezus mówi do uczniów:*] A Teraz idę do niego kthory mię był zefláł/ á żadny mię z was nie pyta gdyzebym fzedł. Ale izem wam to powiedzýał/ fmutek nápełnił ferce wáfze. *RejPos* 129, 129v, 265v; *BialKat* c3v; *BudNT Act* 14/18[16]; A iellize lúdzie prósić/ ktorzi się w pochlebcách koháia/ slufznie máia być gánieni/ o iáko dáleko Pánowie zwierzchni wiecey? ktorzych fercá omylnem mnimánim nápoione [*Quorum animi falsis opinionibus imbuti*] / lácno się do rzeczy nieprzyftoynych á fzkodliwych náklónia *ModrzBaz* 17v; *KochPs* 195, 196; [*Barnaba*] widząc lálkę Bożá w Antyochiey iłz się do wiary w Chryftufa Pogánie w ták wielkiey lidźbie ćifná: goráco Chryftufowi dziekował/ á rádością nápełniáł ferce swoie. *SkarŻyw* 536, 235, 572; *WisznTr* 16; *ArtKanc* H4v, H17v, Q3; Krótkiego vyzcz czáfu mátee do oddánia Powinności fynowi/ y z nim požegnánia: Abych/ chéiwé zálości ferce/ náfyćiá *GórnTroas* 52; *GrabowSet* A3, Nv; *LatHar* 59, 637; *WujNT* 27, *Ioann* 16/6, *Act* 5/3, 14/16; Pan Bog przedziwnym á niewymownjm obyczáiem dáleko wiefłzá rádością y wćiechą wnétrzną náfyca y ochládzá/ wybráných swoich fercá/ á níżeli gdyby wfzyftkiego swiátá fkarby y rofkofzy mieli. *WysKaz* 8; *SkarKaz* 120b, 457a.

»(ná)pisáć (a. spisáć) na sercu (a. na tablicy serca), w sercu; (ná)pisáć (a. wpisáć) w serce; (ná)pisany (a. wpisany) na sercu (a. na tablicy serca), w sercu, w serce; písanie na sercu; wyryć, wyryty na sercu« [*w tym: nápisáć i wyryć (1)*] = *in corde superscribere, scribere in tabula cordis PolAnt, Vulg; scribere in corde Vulg [szyk zmienny] (29:12;3;18:4;2;1;1:1):* teiem iest nádziecie iz ty fpiffelz wfercu moiem ták iz fnádnie będę rozumiał wflytki fpráwy twoie. *RejPs* 107v; *RejKup* y8v, dd4v; Abowyem [...] tákowi nyemájący zakonu/ fámi fobyc zakonom/ ktorzy okázuya fskutek zakonu nápiálf-

ny w fercach swoich [*scriptum in cordibus suis Vulg Rom* 2/15]. *KromRozm II* k2, cv, g4; *BielKom* E4v; Choway przykazánia moié/ á bédziefz żyw: á zakon moy/ iáko żrzenieć oká twego. Przywiazý ie fobie ná pálcách twoich/ nápiż [*] ie ná tablicách fercá twoiego [scribe illam in tabulis cordis tui]*. *Leop Prov* 7/3; *BibRadz* *3, *Prov* 3/3, *Hebr* 8/10; *BielKron* 13v, 43v; *SarnUzn* H; Gdyż to nam z dáwná obiecał przez Proroká/ iz nam miáł wydáć infzy á nowfzy zakon/ ktory iuz miáł być nie ná tablicach/ iáko Moizefzow/ ále w fercach nálfzych nápiálfany. *RejPos* 169v, 141v, 179v, 180, 181 [2 r.], 181v [2 r.], 233v, 252v [2 r.]; *WujJudConf* 74; *RejPosRozpr* b4v [2 r.]; *BudBib Prov* 7/3; *CzechRozm* 86v, 88, 93, 94, 110v (10); tákieći fpráwiedliwość y niespráwiedliwość [*] nie w mnimánim ludzi/ ále w przyrodzeniu rzeczy náležá/ iáko ie Bog w fercách ludzkich nápiálf [*inscriptaque ... in cordibus hominum*]. *ModrzBaz* 2; Nie miáł [św. *Agapiusz*] o koło oney dułze S. [*tj. św. Eufrozyny*] trudnoći [*] wielkiey/ dofyć było vkázáć/ ná jedno fkinienie/ wfzytko to iufz było práwie duchem Bożym ná icy fercu wryto/ czego on po niey prágnáł/ á vczýć icy chéiá. *SkarŻyw* 14, A4v, 3, 25, 260, 270 (9); *CzechEp* 124; *LatHar* 10, 299; *WujNT* 402, *Rom* 2/15, 2.*Cor* 3 arg, 2, 3 (9); A nálfz Zakonodawcá y Krol nic nie piálfác áni praw piálfanych dáiać/ ná fercu ie pošláncow swoich nápiálf y wrył. *SkarKaz* 206b, 119a [2 r.], 206a marg, 242a, 381b; *SkarKazSej* 696a, b, 702b.**

»w sercu nosić (a. nieśíc)« = *być mocno zwiázanym z kimś lub czymś [szyk zmienny] (15): OpecŻywPrzedm* C3; nofił bych Chryftufa w wćiech/ w oczu/ i w fercu z rádością niewymowná/ afz by mię plómieñ zadusił *MurzHist* M; Ano táki káždy z nas/ flanu poczéiwego/ Ma być/ á w fercu nośić/ závády Páná fwego. *RejZwierz* 113; *HistRzym* 65, 111v; *RejPos* [108]v, 172v, 179v; *RejZwierz* 177; *KochPs* 96; *SkarŻyw* 4, 362, 452; *KochProp* 11; CEcyliá Pánná wielebna/ závády Ewángeliá Chryftá Páná w fercu fwoim nośiá *LatHar* 467.

»w sercu, na sercu nosić (a. odnosić)« = *odczuwać (7:2): OpecŻyw* 188; W fercu twem nie bédziefz nofił nienawifci przećwi bráthu twemu [*Ne odio habeas fratrem tuum in corde tuo*] *BibRadz Lev* 19/17; pomni/ ábys fluchał czego fluchać mafz/ á nic nigdy pokrytego nie nofił ná fercu swoim. *RejPos* 339v; A znáiac żem zgrzelzýá poydę lálki prósić/ Izby wiecey nie ráczýł w fercu gniewu nośić *HistLan* Dv; To flýlząc on Pogánfki młodzieniec/ wielką zálość ná fercu odnośił *SkarŻyw* 68, 283, 440; *ArtKanc* E3v; *SkarKazSej* 694a.

»obciázáć serce; o(b)ciázone (jest) serce« = *gravare cor PolAnt, Vulg; ingravatum cor PolAnt [szyk zmienny] (2;5):* oftrzegayczye fyá aby nyebyly obczyázony fercza uafle obzarftwem y pyyanftwem [*Vulg Luc* 21/34] *PatKaz III* 146v [*przekład tego samego tekstu BibRadz, ArtKanc, WujNT*]; *RejPs* 58; *BibRadz Luc* 21/34; á záfię nic nieieft pózyteczniey/ ku dobremu wyćwiczeniu obyćzáiow/ iáko ferce mieć obciázone [*quam si pectus onustum habuerimus*] / dobrych rzeczy znáiomostí *ModrzBaz* 15; *ArtKanc* A10v; *WujNT Luc* 21/34; *SkarKaz* 7b.

»obciázýć serce; obciéżáło, obciéżliwe serce« [*o zatwardzeniu w uporze*] = *ingravatum est cor PolAnt (1;1:1):* Widząc Fáráo że mu dano othpoczynienie/ obciázýł ferce swoie [*ingravavit cor suum*] y nie vfluchał ich [*Mojżesza i Aarona*] iáko był przykázáł Pan. *Leop Ex* 8/15; iuz tákowemu [*trwającemu w natogach*] iest trudnieyfe vznánie iego [*Pana Boga*] / á iest obciéżliwfe ferce iego *RejPos* 162; *BudBib Ex* 7/14.

»serce obroćíc (a. obracać), naprostować; w sercu, [*jakim*] sercem się obroćíc« [*szyk zmienny*] (2:1;1:1): *LubPs* R6v; áni iellcze był lud nie ná proftował fercá fwego [*non direxerat cor suum*] do Bogá oycow swoich. *Leop* 2.*Par* 20/33; *BielKron* 45; Obroćilem się (przeto) y ferce moie [*Circuivi ego et cor meum*] vczýć się y dowiádować się mądrosći á dowćipu *BudBib Eccle* 7/26; *SkarŻyw* 261; [bo ludzie [...]] on wieczny żywot nic niedbiáá/ choćia wfzy do fłowá Bożego náklániaia/ á ferce zá swiátem y ftáremi zwyćzáymi obracáia *GrzegŻarnPos* 1597 91v (*Linde*).

»obrocić się ku sercu swemu« = *posłuchać głosu serca; convertere ad cor Vulg* (2); Kto nienawidzi karania znak iest grzeffnego: á kto fie boi Bogá obroci fie ku feru fwemu. *Leop Eccli* 21/7, *Bar* 2/30.

»ochłodzić (*a.* ochładzać), odwilżać serce; ochłodnie (*a.* chłodzi się, *a.* ma ochłode), ochłodzone (bywa), odwilżone serce; mieć (*a.* dawać) ochłodę sercu; ochłoda serca« [w *tym: odwilżać i ochładzać itp.* (2)] [*szyk zmienny*] (8:1;3:2;1;2;6): *PatKaz III* 124v; ochłodz [*miły Panie*] rofą ducha świętego zemdlone ferca naffę *RejPs* 70; *RejJóz* P8; *MurzNT* 78v; á głębokie wody fą łalká y prawdá obietnic Pánfkich/ ktore odwilżaią y ochładzaią ferca prágnaće y wyfchle *BibRadz* I 436b *marg*; [*przysłany przez Boga anioł*] fłozy ciężkie iármzo z ludzi/ á ochłodzi ferca ich. *BielKron* 136, 133; *Mącz* 190b; Káżdá thedy rzecz/ kthora ku smiechu pobudza/ vwefela nas/ y dáie feru ochłodę *GórnDworz* O2v; *PapPan* Bb4v; *KochPs* 137; (*did*) Mária vpadłzy v nog Jezufowi. (–) Witayże moy miły Synu Po tym świętym zmartwychwłtaniu. Ochłodo ferca moiego Iteż człowieka kożdęgo. *MWilKHist* G2v, F2; *ArtKanc* C6v; *GrabowSet* I; *WysKaz* 8; *SarnStat* *3v; Iest włzenie nieiákie smutku/ gdy ferce zálością zięte/ przez oczy nieiáko oddycha y łzami fie chłodzi. *SkarKaz* 385b; [*mówi Dybidzban:*] Iákoż cię nie miłować/ moy truneczku święty/ [...] Podż że iuz teraz do mnie/ ferca ma ochłodo *PaxLiz* Dv, A2, D3v.

»serce odkryć; [odkrycie serca]« (1): [*ojciec szukający św. Eufrozyny*] Szedł do kłafztoru do onego zwłafzczá Oycá z ktorego modlitwy iáko rozumiał y wierzył corkę onę miał/ zálofne mu ferce fwe odkrye/ profząc áby [...] *SkarŻyw* 15; [Spyevanye, odkricye syerca iubilatio i(d est) gaudium ineffabile *ReuchlinBartBydż* q4, Q3].

»odmieni(a)ć, odmieniający serce; odmieni(ł)o się (*a.* zmieniło się, *a.* odmienić się mogło), odmienne serce; odmiana serca, na sercu« = *convertere cor, cor mutatur, transferre cor PolAnt* [*szyk zmienny*] (13:1;9:1;1:1): *RejKup* c2, f8; *RejWiz* 166v; Záifteć wóifk człowieka mądrego przywodzi w fzaleńftwo/ á dáry odmieniaiá ferce [*et perdet cor donum*]. *BibRadz Ecclie* 7/8, *Dan* 4/13, *Os* 11/8, 4. *Esdr* 6/26; Iáko ich też záife wiele/ ktorzy odmieniáli ty opoczne ferca fwoye/ á wielkie pociechy bráli od Pána fwoiego: Iáko miafłto Niniwen gdy miało w zyemię wpáść zá frogim rozgniewaniem Pánfkim/ gdy ie Ionás Prorok nápominał/ áby fie vználi á odmienili opoczne ferca fwe. *RejPos* 65, 118v, [279]v, 307, 347v; *BudBib Esth* 14/12[13]; zá ktorey [czystości] vtrácenim/ łáčno fie ferce iego rofkofzá ciefełną zięte odmienić/ y od S. myfli odwrocił mogło. *SkarŻyw* 201; [*św. Leon papięz*] Wnocy y wednie trudnościami vrzędu fwego Papięskiego zárudniony/ iednák pińanim fie y kazánim bawił. á máiac ná fie y ná kościól Boży wielkie trudnoći: iednak y ná feru y ná pińaniu odmiány žadney nigdy było nieznác *SkarŻyw* 317, 70, 76, 151, 201, 324 [2 r.]; pśi mnie obkoczyli/ A zlofni/ fwoiá ráda/ w koło obtoczyli. Rozdárli fwe pafczeki/ iák lwi głodni Pánie/ Zá czym w łzy fie zmieniło ferce *GrabowSet* F3; *WujNT* 212; Nie ludzkie to fpráwy/ ferce odmienić y wiárę w nie wlać/ y ná trudne á niepodobne v ludzi rzeczy kogo námović. *SkarKaz* 241b; *SkarKazSej* 696a.

»serce odwrócić (*a.* odwracać, *a.* obrocić); serce odwróci się, odwrócone (bywa); odwrócenie serca« = *convertere cor, avertit se cor PolAnt* [*szyk zmienny*] (4;2:2;1): Nieodwracay náfz miły panie od fiebie obłędlivego ferca naffęgo: gdyżeś ty iest iedyna wcieczka naffá *RejPs* 135v; odefzła od niego [*od Franciszka*] wiára/ [...] Co się przedtem w panie kochál/ to zatem/ fwoie ferce od niego odwróconé poczuł *MurzHist* D3v; *MurzNT* 93v; Początek pychy iest ofstanie człowieka od Pana/ á odwrócenie ferca od ftworzyciela fwego [*et ab eo qui fecit illum recessit cor eius*]. *BibRadz Eccli* 10/12, 3. *Reg* 18/37; *RejPos* 349, 350v; *BudBib Deut* 30/17; Bo tą przedmową ferca tych/ ktorým bywa nieprawdá álbo leż zádána/ bywáią od gniewu nieiáko odwrócone [*animi eorum ... ab ira avertuntur*]. *ModrzBaz* 60v.

»ofiarować serce, w sercu, na sercu; ofiara serca« [*szyk zmienny*] (14:2:1;5): *RejPs* 77v; *RejKup* g7; A ták moy miły Pánye do

domu twoyego/ Wnidę z ofiárą wdzyęczną ferca nyewinnego *LubPs* P3v, N3v, N4v, V2 *marg*; y wkazał [Bóg] nam [Polakom] kóniec tego wżyftkięgo/ czemu nas wezwał/ [...] áżebyfmy wyznawali wielkie dobrodzieyftwá iego/ ofiaruiác iemu ná niewidomym Ołtarzu/ to iest/ ná feru fwym/ którego ten widomy Ołtarz znákiem świętým iest: Ofiáry Duchowné *OrzQuin* N2v; *RejAp* 8v [2 r.]; A ktemu mu [*Chrystusowi*] będyem ofiarować w fercoch fwych/ [...] ono drzewo Cedrowe ná ktorým rozbit był dla thego nędznego oczýszenia náfzego. *RejPos* 215, 29v, 34, 37v, 47v [3 r.], 48 [2 r.]; *KochPs* 176; iákoż y teraz z łalki Bożey/ náyduiá fie w tym to Kościóle fzczery á prawdziwi ludzy/ ofiaruiący w pokorze ofiáry ferce fwoich *ReszPrz* 26; *SiebRozmyśl* G4v; *SkarKaz* 457a.

»oświecić (*a.* oświecać, *a.* zaświecić), objaśnić (*a.* rozjaśnić), oświecający serce; (o)świecić, objaśnić, było objaśniono w sercu; oświecić, objaśnić na sercu; (było) oświecone, objaśni się serce; oświecenie serca« [w *tym: objaśnić i oświecić itp.* (3)] = *illucere in corde PolAnt* [*szyk zmienny*] (30:18:1;3:3:1;1:1;2:1;1): *BierRaj* 19; *OpecŻyw* 145; O náczáłznyeyfzy fymeonye [...] twoye na oczoch zafzlepyenyel/ ofzwyczyło dużá y ferce thwoye *PatKaz III* 61v; *RejPs* 112, 143v; *SeklKat* P3v; gdzie tę pánnę w wáfznych Mfzách Dijabelfkich zowiecie y tzniciel/ żywotem/ drogá/ [...] fwiáthłem ofwieciájącym ferca ludzkie *KrowObr* 192; *BibRadz* II 93a *marg*; w czwarthym rozdzieleniu [*Drugiego Listu do Koryntian*] Páweł s. mowi: Kristus práwi ofwiecił fwiáthłością ferca náfze Bożey náuki w Perfonie Iezu Kristá [*Vulg* 2. *Cor* 4/6]. *SarnUzn* B6v; Rácżże tedy náfz wżechmocny Pánie ferca wiernych twoich oświecić á rozjáśnić *RejPos* 90; A by też to nie było w ludzkich fercach obiańniono/ tedyby nikkzemne były fpráwy náfze/ ktorebychmy kolwiek czynili *RejPos* 140, [36]v, 37v, 110v [2 r.], 112v [2 r.], 113 (33); *BialKat* 98v; Duchá nie zágalzaycie Proroctwá nie wzgardzaycie [*cf* 1. *Thess* 5/19]. A drudzy wykłádáiá nátnchnienie Boże y swiatłość niebiełká kthora świeci w fercach wiernych *GrzegŚm* 56; *KuczbKat* 10; *BudNT* 2. *Cor* 4/6; *SkarŻyw* 120, 165, 362; Iáfnóść tedy Ewángeliey s. prawdzowie świeci w fercach wżytkich wierzących *NiemObr* 84; *ArtKanc* Cv, T; *LatHar* 34, 423, 616, 617, 636; *SiebRozmyśl* K3; Ktorzy fie boicie Pána/ miłuycie go/ á obiańnią fie ferca wáfze. *SkarKaz* 348b.

»otworzyć (*a.* otwarzać, *a.* otwierać) serce; serce otworzone« = *odsonić (odsłaniać), ukaz(yw)ać swoje uczucia* [*szyk zmienny*] (9:1): Nie ledá komu otwarzay ferca twego [*ne manifestes cor tuum*] ábyć nie oddał fáłfzywą wdzyęcznościá. *BibRadz Eccli* 8/22; áby człowiek otworzyłfzy przyiacielowi chocia bárzo miłemu/ ferce/ vmył/ y tháiemnicze fwe wżytki/ nie był od niego przyrwan iáko owo od myfliwczá żorawie fieciá *GórnDworz* M2; *KuczbKat* 360; Ze człowiek zdrowia wżywa/ [...] Pan to dáie/ dar to boży. W tym nádzieię pokłádáyćie/ Temu ferca otwarzayćie: W niefzczęściu/ y w káždęy trwodze Náfzá vfnóść záwždy w bodze. *KochPs* 89; *SkarŻyw* 165, 333, 599; Zdrów bądź ô Krolu/ ktory przed infzemi/ Znałz dżis to fzczeście/ rowienniki twemi: Tobie y ferca ludzkie otworzone/ A pogotowiu bramy nie zámknione. *GrochKal* 26, 12; *Phil* H2.

»serce otworzyć (*a.* otwarzać) [= *rozewrzeć*]; otwiera się serce« = *aperire cor Vulg* [*szyk zmienny*] (11;1): (*nagl*) Nábożná rozmowa fwięte⁸⁰ Bernata s pane^m Jezusem nowo narodzony^m dzieciákie^m. (–) [...] Wfłytek w mię raczy wftępitż ftudnitzo fłokofcij/ abych cie mogł nofitz kwiatku rozé fliczné. Otwórz fie ferce moie flóneczne iáfnofcij/ [...] bo máfz boga blisko. *OpecŻyw* 18v; *Leop* 2. *Mach* 1/4; *BielKron* 135v; *RejPos* 116, 230 [2 r.]; Lecż temu ná tym dołyc będzie ktorego Bog ferce/ iáko Lidiey otworzy. *CzechRozm* 198, 2v [2 r.]; *SkarŻyw* 243; *WujNT Act* 16/14; *SkarKaz* 635b.

»z serca pochodzić (*a.* wychodzić), isć (*a.* pość), pochodzący; od serca pochodzić« = *de corde exire PolAnt, Vulg* [*szyk zmienny*] (39:2:7;1): *OpecŻyw* 55v; *RejPs* 22, 116; *RejKup* q6v; Abowiem s ferca wychodzą złe myfli/ zabjaniá [!]/ cudzołoftwa/ porubftwa/ krádziezy/ fáłfzywe świadeftwa/ bluźnierftwa *MurzNT Matth* 15/19,

Matth 15/18; Ale wyedzycy że ty wálfe nyefpráwyedliwości/ Ktore z wállych ferc pochodzą fá wyelkye proźności *LubPs B6v*; *RejWiz 52*; *RejAp 29v, 54v*; y przeto owo wielkich pań miłość/ wieldze łobie ludzie wáżá/ iż tá nie pochodzi z inąd/ iedno z vprzeymego fercá *GórnDworz Cc2*; Słuchayże ktemu záfię/ iáko iest pátina modlitwá y kázda ina prósbá v Páná tego/ ktora pochodzi s thákiego fercá pokornego á s thákíey vnižoney myfli człowieká wíernego. *RejPos 201v, 75, 76, 170v, 181, 185 (12)*; *GrzegŚm 30 [2 r.]*, 31; *KuczKat 320*; *RejZwierc 141*; *BudBib 2.Mach 14/30*; *CzechRozm 230v, 239v, 243*; Tákich tańcow y tákíego wefela/ ktoreby czáfem od fercá náłzego do ciátlá pochodziło [*quae se ab animis nostris aliquando in corpus effundat*] wíarę v nas ztwierdzáto/ [...] Duch ś: domaga fię po nas *ModrzBaz 55v, 55v*; *SkarŻyw 294 [3 r.]*; *CzechEp 9, 95*; *ReszList 160*; *WerKaz 298*; [*grzechy przeciwko piątemu przykazaniu*] Rádość vmyślna y zawifna/ ábo ze złego fercá pochodząca/ z cudzey fzkody ábo śmierci. *LatHar 116, 248*; *WujNT 30, Matth 15/18, 19, s. 319, 387, Bbbbbb3*.

»serce (po)cieszyć; serca, w sercu, na sercu pociecha (*a. pocieszenie*); mięc pociechę sercu; pocieszone było serce« = *animum erigere Mącz [szyk zmienny] (7;2:1:1;1)*: [*Maryjo*] thyfz/ duŕze náłzey vczyeczka thyfz nádzyeya y pomocz y o łobne [*!*] fyerca náłzego poczyeffenye *PatKaz I 18v*; bo ty miły panie naznamionowałes nas światłością oblicza twego a (řąd) dałefmi pociechę w ferczu moim [*dedisti leticiam in corde meo.*] *WróbŻolt 4/7*; *Allelor cum loquor tecum absens, Mam pociechę y ochłodę fercu memu gdy twoy lift álbo xięgi czitam. Mącz 190b, 161b*; *GórnDworz O2v*; *RejPos 267v*; *RejZwierc 230*; tu nápořpolicíey tułákámi/ przychodniámi y pielgrzymy názywa pífmo święte wíerne y fzczyre chwálce Boże. A oni fię zá to nie wfydáia: owfzem to z pociechą fercá fwego przed Bogiem wyznawáia *CzechEp 60*; *ArtKanc Cv*; *ABowiem chcę ábyście wiedzili iáko wielkie řtáranie mam o was y o tych ktorzy fá w Láodyceiey/ y ktorzykolwiek nie widzieli oblicza mego w cieie: áby pociefzone były fercá ich [ut consolentur corda ipsorum]* fpoiwyfi fię w miłości *WujNT Col 2/2, Iac 5/13*; Rzecz pewna żeć y Pan Bog řmętnę fercá cieřzy *RybGęřli Bv*; *SiebRozmysl E3*.

»serce podnieść (*a. podnosić, a. wznieść, a. wznosić, a. wynosić*); serca podniesienie« = *levare cor PolAnt; erigere mentem Mącz [szyk zmienny] (33;3)*: *BierRaj 19*; *OpecŻyw 134v*; *PatKaz II 63v*; *WróbŻolt C6*; *RejPs 197*; *SeklKat T2, T2v*; *RejKup k3v*; Ná-pominánie ábychmy ni ku komu inemu/ iedno ku Pánu z wíernymi prózbámi podnořli oczy y fercá náłze *LubPs Xv marg*; *KrowObr 196*; *BibRadz Thren 3/41*; *Mącz 350c*; *RejPos 351*; *BialKat 233v*; *WujJudConf 176v*; Podnieřmy ferce náłze/ y ręce ku Bogu w niebo. *BudBib Thren 3/41*; Lepiey/ ieřli možno/ ieden páfalm řpiewáć zřkruchá y z fercá podnieřeniem/ niřli řto z rořtárgnieniem. *SkarŻyw 571, 75, 262, 263*; *NiemObr 9*; Ey nuř teraz wřzyřcy grzeřłni znáiać fwoie złořci/ wznieřmyř fercá k máieřtatu Bořkíey wielmořności *ArtKanc L8v, E20v, K3, L5*; me ferce/ do Páná wynořę/ By me wyřępkí zřofne/ Przeyřřzáne były/ prořę *GrabowSet L, D4, S2*; *LatHar 3, 134*; *WujNT 63, 242*; Leć cię o miłofierdzie pokornie prořmy/ Y ktobie fercá fwe Pánie podnořimy. *CzahTr G4, B4, H3v, K*.

»podnieść się na sercu; w sercu się podnosić; podniosło się serce« = *uniesić (unosić) się pychq; elevare cor PolAnt (1;1;1)*: A Páweł S. vpomina onego/ ktory w łáfce bořey řtoi/ áby fye w fercu řwym nyepodnořił/ ále žeby fye bał *KromRozm III Dv*; Ale gdy [*Ozjasz*] był vmocniony/ podniořlo řie ferce iego ná zátrátę řwá [*elevatum est cor eius in interitum suum*] *Leop 2.Par 26/16*; *BudBib Deut 8/14*.

»serce (po)ruszyć (*a. poruszać, a. wzruszyć*), pobudzić (*a. pobudzać, a. wzbudzić, a. wzbudzać*), ożywić, wzburzać; serce (jest) poruszone (*a. wzruszone, a. zruszone*), wzruszyło się, wzbudzone, wzbudziło się (*a. da się pobudzić*); serca (*G sg*) (po)ruszyć (*a. ruszać*), wzruszenie (*a. poruszenie*), wzbudzenie; na sercu, w sercu ruszyć; w sercu pobudzenie« [*w tym: wzbudzić i poruszyć (I)*]

= *animum movere Mącz; cor elevare PolAnt; animum excitare Modrz [szyk zmienny] (14:11:1:1;6:1:1:2;5:4:1;1;1)*: *PatKaz II 80v [2 r.]*; *RejPs 67v, 122, 128*; *RejJóz A3v*; y duch řwięty bywa dan/ ktory vmartwia wnas złę zádže náłze/ y pobudza ferce náłze ku wierzeniu obietniczam Bořim *SeklKat V3*; O moi namocnieyřzy Rycerze/ dla cžego fercá wálze fá poruřzone [*quare corda vestra ... commoventur*] s řlow řifthu Dariuřowego *HistAl C4v*; EY nuř wíerny ludzycy moy [...] Nyech cie řlowo vřt moich ná fercu twym ruřly *LubPs R5v, K3v, ee4v, gg6*; *KrowObr 94*; *Abowiem to mowi wyřfki y powyřřłfony ktory mieřlka w wiecźności: [...]* áby ożywił duchá pokornych/ y ożywił ferce řkruřfnych [*et vivificet cor contritorum*]. *Leop Is 57/15*; O wřzurřže w łobie Naiářnieyřzy á Miłościwy Krolu ferce miłofierne krolewřkie *LeszczRzecz A5v*; *BibRadz Ex 35/21, I 183d marg*; *Affectus movere, Poruřzić komu fercá ku łálce á miłofierdziu. Mącz [114]c, 130a, 233d, 284a*; *GórnDworz O3, O4*; *RejPos 8v, 18v, 58, 166, [236], 237*; *KuczKat 40*; nie řofkázuie [*Pan*] ofiar pozwirzchnich/ ktore mogą być choćia w fercu nie będzie řadnego od Duchá ř. pobudzenia. *WujJudConf 237*; *RejPosRozpr b4v*; *KarnNap A2*; Wářń z boiářni á z gniewu rořćie/ ktora iż nieináćzey wřburza ferce ludzkie [*exagitet animum hominis*] ktore opánuie/ iedno iáko odeřćie od rozumu *ModrzBaz 7, 27, 116*; iákoby [*Jezus*] chćiał rzec: řmierć moia wřbudzi fercá po-gáńłkie *SkarŻyw 384, 73, 112, 165, 336, 445, 462*; *KlonŻal D*; *LatHar 396*; Wíerny y nabořny dźiwnie fię vćiefzonym vczuř/ iż był przed oblicznością bořká/ y doznawał ná onym mieyřcu práwey obecności/ po wřzurřeniu fercá y wnéřřney niewymowionej rádořci. *SkarKaz 40b, 39a, 349b, 456b*.

»posta(no)wić w sercu, na sercu« = *iudicare a. statuere in corde Vulg [szyk zmienny] (8:2)*: *Abowiem ktho pořtánowił w fercu řwoim/ [...] záchowáć pánnę řwoię/ dořze řczyri* *Leop 1.Cor 7/37*; *RejPos 46, [308]v*; Tedy młodzieniec S. pořtáwił mocnie w fercu řwym/ wřzyřkim kroleřtwem do ktorego iáko wněk Krolewřki/ nádziey miař/ y řlawá wielką rořzaiu Krolewřkiego/ wřgárdzić *SkarŻyw 478, 100, 165, [282]*; *LatHar 3*; *WujNT 1.Cor 7/37 [2 r.]*.

»serca (*G*) pořtradać« = *zakochać się (I)*: Oná [*moja miła*] mi ferce wřięřá/ przez ktoré człek řywie: A kto fercá pořtrada/ ten vmářł prawdźiwie. *PudlFr 50*.

»prořić [*jakim*] sercem, w sercu, z serca« [*szyk zmienny] (5:1:1)*: *BierEz L2*; *TarDuch D*; Nuř Anná Sámuelowá mátká w řmutku řwoim nic nie mowiřá/ prořząc pokornie w fercu řwoim o řłod Páná řwoiego *RejPos 202*; Ciebie řynu Bořy Pánie Iezu řhrifte/ [...] prořmy cię fercy nabořnemi/ ábyř dla twoiey y twego wíecznego oycá chwařł/ wyřłáđziř te bálwochwářtwá/ błędy y błuřnierřtwá. *WujJudConf 242v*; *ArtKanc L19v*; *GrabowSet Nv*; *PowodPr 6*.

»przełomić [= *skłonić do zmiany*] serce« [*szyk zmienny] (4)*: *RejPos 257v*; Ná koniec řiořtry z wielkimi prósbámi y řłowy miękkiemi przełomić ferce iego [*řw. Tomasza*] chćiały. *SkarŻyw 200, 151, 167*.

»przenikać (*a. przeniknąć*) serce, do serca; przenikający serce« [*szyk zmienny] (23:5:1)*: *MurzHist Tv*; řłowo Páńłkie iáko myecź ognifthy řpráwá duchá řwiethęgo przenika fercá ludzkye. *LubPs E3 marg, E3, Ov*; ktorych [*Demostenesa i Cycerona*] powářne řłowá/ mądre řentencye/ przenikáia nietyłko fercá ludzkie/ ále y te obłoki niebiełkie. *OrzRozm Q3*; *BielKron 313*; Tobieby thobie nędźniku miał przeniknąć ten miecź boleřci ferce twoie *RejPos 30v*; Pan twoy nie thylko widome řpráwy twoie/ ále iuř do fercá twęgo práwie przeniknáł wřrokiem řwoim/ á widzi y zna kázde pomyřlenie twoie *RejPos 309, 29v [2 r.]*, 30v, 31, 208v; *KuczKat 115*; Więc trzebáby řie nam w tym pilnie cžuř/ ábyřmy dořnymi Moizeřłmi byli/ á Vřřáđ ná^m zlecony przyřtoynie řpráwowáli. Cžęgo iż w was nie dokońcá widziemy (bráćia miła) záłoř ferce náłze przenika. *KarnNap A2v*; *SkarŻyw 113, 310, 589*; *NiemObr 68*; o ktorym [*řłowie Bořym*] nápiřano/ iż przenika fercá ludzkie/ bářizey niř wřzełáki miecź *ReszList 153*; *ArtKanc A13v*; *GrochKal 9*; řtrář/ ferce przenika/ oczy fię záćmiřly/ Me ciáło řtruchłáto/ á gźięřly řily. *Gra-*

bowSet N2v; KochFrag 27; SiebRozmyśl A3v; SkarKaz 519b; Leć przenika ferce me wielkie nie baczenie/ Twoie y Pána mego fluzb moich wzgárdzenie. CzahTr I2, E4v, G4v.

»przyjąc (a. przyjmować), brać, wziąć w serce; przyjąc (a. przyjmować) do serca (a. do wnętrzości serca); przyjmować się w sercu; przyjmować ([jakim]) sercem; brać k sercu« = *in corde sumere* Modrz [szyk zmienny] (10:3:1;4:1;2;1): OpecŻyw 26; Krom-Rozm II c; fynu człowieczy/ wfltykie flowá moie kthore ia mówię do ciebie/ weźmi w ferce swoie [assume in corde tuo]/ y wflymá twemi fluchay Leop Ez 3/10; Gravier aliquid advertere, Bárzo fobie co ciężyć/ k feru brać. Mqcz 487a; Vcieczże fie ku fwiętemu pozywaniu iego [Pana twego]/ ktoreć tu zostáwić raczył [...] á przyimuy go przez mocná wiárę swoię do ferca swoiego RejPos 158v, 63, 132, 157v, 163v, 244v (9); BialKat 331; KuczbKat 170; Tu może káždy wierny Chrześciánin/ z tey obietnice Bolkiey/ [...] brać w ferce fwe wielką poćiechę KarnNap E4; O iáko to fą potężne á przerażájące słowá/ kiedy ie ten ktory kroluie do wnętrzości ferca swego przyiá [si in intimos animi sensus ... recipiatur]. ModrzBaz 22v, 63; SkarŻyw 82; ArtKanc E6v; A przetoż kładźcie to do ferca wáfzych [Ponite ergo in cordibus vestris] (marg) bierzćie to w ferca wáfze. (–) nie obmysláć iákobyście mieli odpowiedáć. WujNT Luc 21/14; GoslCast 40.

»do serca (przy)puścić (a. (przy)puszczać, a. dopuścić), przypuszczenie; w serce przypuścić (a. wpuścić, a. wpuszczać)« = *in corde ponere* Vulg [szyk zmienny] (29:1;3): Tamze bedzie proflýl y napomynal yey M. ymieniem wschitkich ych M. abi yey M. smetku zadnego do ferca nieprzypflczala LibLeg 10/114v; SeklKat N2; Demittere in pectus, Dopuścić do ferca/ przyiác. Mqcz 226a; zbytnie miłości do ferca przypufczenie/ ofzukiwa częftokroć zdánie náfze/ thák bárzo/ że then człowiek ktorego miłuiemy/ zda fie nam ieden fám ná fwiecie GórnDworz C4, M8, Aa4, Cc6; Przeto nam tu Pan náfz [...] thy flowá przypomináć raczy: Iz kto ma wfzy ku fluchaniu/ áby pilno fluchał/ á przypufczał záwždy ráde á náukę potrzebná do ferca swoiego RejPos 62, 65, 134; Strum A4; CzechRozm 115v, 236v [2 r.]; Bárziew do ferca to/ co boli/ człowiek Przypufcza/ niźli co gmyfli fie dzieie. KochOdpr Bv; KochPs 114; SkarŻyw 108, 371; CzechEp 203, 382; ReszPrz 95; Calep 523a; Ziednay mi też [Maryjo] obfítóść wfzelką dobr duchownych y cielefnych/ y fálkę Duchá fwiętego/ ktoryby mię [...] w obyčzáiach wkládnym wczynił/ fpraw moich doświadczał/ myśli fwięte w ferce wpuflczá LatHar 489, 259; WujNT Act 5/4; PowodPr 62; Z takiego rozmyslánia pufzczaymy do ferca boiaźń BOżá SkarKaz 7a, 352b, 577a; Niechę o tobie wiedzieć, áni cię przypuścić Do ferca: owłzem frzedz fie pokim żyw iák ognia CiekPotr 18; GoslCast 27, 41, 49.

»serce psować (a. zepsować)« = *subvertere cor* Vulg [szyk zmienny] (10): Nych żadna nyefpráwyedliwość tu mnye nye pánuie/ Ktora záwždy ludzkye ferca złá fwá fprawá pflyue LubPs bb5v; Leop Num 32/9; KochSz A4; Królu zacy/ [...] ludzi iednéy wiary/ y pána iednégo/ Przywiedz do zwiazku węzła nieroftárgnióego. Tym nieprzijaćielowi ferce mafz zepfowáć KochProp 16; LatHar 53, 615; Wyflchla potwarzy/ Serce mi pfuiefl/ Iefli oflátni Krés mu gotuiefl. GoslCast 76, 27; SkarKazSej 695a; SzarRyt A2.

[p]od serca puścić« = *pogodit se z losem*: Wdowá zábite⁸⁰ iuz w dobrým pokoiu o klenoty będąc/ tylo mężá oplákawáła: fáfiadki chcąc iá Giefzyć/ do niey się zchadźáły: vpomináiac iá/ áby to co iuz być nie może/ od ferca puścićá HistFort C7.]

»serce rozerwáć, rozdzierać; rozerwanie serc; [targać się na sercu]« (1:1;1): powiedziáł mu [św. Hugonowi] Papiefl/ iź to [bluźnierskie i sprośne myśli o Panu Bogu] fą chytróści fzátáńskie/ ktory tym chce [...] od dobre⁸⁰ odwodzić: [...] chcąc ferce rozerwáć/ á do iákicy rofpáczy przywieść. SkarŻyw 290, 46; Naprzod widźicie rozerwanie wielkie ferca ludzkich/ y potárganie iedności y miłości y zgody fáfiedzkiy SkarKazSej 658b; [targaly syá na sercach dissecabantur ReuchlinBartBydg O3v].

»w sercu rozwázáć (a. uwázýć, a. uwázáć), rozpamiętawáć (a. rozpamiętawyáć), rozbiéráć (a. rozebráć); [jakim] sercem rozwázáć;

na sercu uwázýć« [w tym: uwázýć i rozebráć (2)] = *recogitare in corde* Vulg; *ponere super cor* PolAnt [szyk zmienny] (10:2:6;1;1): MurzHist C3; I rozwázálem fobie w nocy w feru moim [Et meditatatus sum nocte cum corde meo]/ y ćwiczyłem fie: y wmiáthálem ducha mego. Leop Ps 76/7, Is 57/1; BibRadz Eccle 7/3; niczym infzym nie możefz wblágáć gniewu Bogá Oycá [wego niebiełkiego/ iedno rofpámiętywáiac w nędznym feru swoim/ onę niewinná mękę á śmierć onego iedyne⁸⁰ fyná iego. RejPos 89, 64, 90, 194v, 246, 273v, 296; Ale Pan/ ktory to ná feru fwem pilnie wvazy [qui cum animo suo constitutum habet]/ że on nád ludem iefl przelozonym/ nie dla siebie/ ále dla tegoż ludu/ ten ták będzie rozumiał/ że nic niemáfz iego wáfnego/ ále wfzytko Rzeczyfpolitey ModrzBaz 22v; GrabowSet B3; PAnie Boże/ [...] ráczże nam dáć prośimy cię/ ábyfmy to co on [Twój syn] zá nas miłostíwie ćierpiał/ naboźnie w fercach rozbiéráli LatHar 618, 393; Coś ná ten czás/ o Pánno/ zá poćiechy miáła/ Coś wždy zá fprawy Bożé w feru rozbiérála? SiebRozmyśl F3v, B2v, D, L.

»(s)kazić serce; skażone serce; skażenie serca« [szyk zmienny] (2;3;1): LubPs R6v marg, Z4; Pan iefl fám ktory idzie przed tobá/ [...] on cie nie zostáwi áni opuflci/ A przetoż fie nie boy áni fobie kaž ferca [Ne timeas, neque paveas]. BibRadz Deut 31/8; My [tj. poslowie] powiedzieli/ iź Pánowie náfzy nic infzego nie żadáia/ iedno [...] áby nieprzijaćiel Krześciánfłkiey wiary niemiał poćiechy z rofterkow/ ále rádniey fkázenie ferca/ gdy wyrzy fpolná miłość ich BielKron 435v; SNadź Troieccy dla mefłwá wáfnie fą przewáni/ W ktorym zacni przodkowie ich tu fą widani/ Y ći wierz mi nie fkáżá też ferca nikomu PaprPan O3; ArtKanc P6.

»skłonić (a. nakłonić) serce; skłoniło się serce« [szyk zmienny] (5;1): Leop Ier 22/17; Niechay że będzie z námi Pan Bog náfz/ [...] á niechay nas nie opuflcza. Aby náklonił ferca náfze ku fobie [Ut inclinare faciat cor nostrorum ad se] żebychmy chodźili we wfzytkich drogách iego BibRadz 3.Reg 8/58; RejPos [308]v, 349v; Tá [św. Barbara] iefl/ ktora do fwięckiey márnóści ferca fwego nie fklóniá LatHar 469; SarnStat 18.

»[jakim] sercem sluchać (1): A tyć fą Chrześciánfłkie fprawy/ ábyfmy flzi do Kościoła Bożego/ y tám fzczyrym á poboźnym fercem pilno Mfzey naświęfzey flucháli KuczbKat 300.

»serce, w sercu sprawi(a)ć (a. sprawowáć); na sercu, w sercu sprawić się (a. sprawowáć się); serce sprawione; serca sprawa« = *gubernare cor* Vulg; *gubernare animum* Modrz [szyk zmienny] (47:13;1:1;1;2): RejPs 107v; RejKup d2; Abowim Bog fám w nim [w Kościele] rząd poftánowił: fám go też ftrzeże y doźira/ duchem S. ferca ludzkye fprawuyac. KromRozm III G2v; BielKom C; LubPs G3, gg3, hh5v; ktore [pismo Salomonowe] fálfzywie [papieź] wkládaiac/ y flobá/ ku wierze wfpráwiedliwiáiacy gwałtownie ciágnie/ ku they mówię/ wierze/ kthorá Duch Swięty wfercách ludzkich fprawuie y dáie. KrowObr 53v; RejWiz 132v; Leop Eccle 49/4; Spraw ferce twoie [Dirige cor tuum] á bądź ftáthecznym/ á nie fkwápiay fie czáfu náiazdu. BibRadz Eccle 2/2; Spráwze tedy wfzechmogácy náfz Pánie fám myfli y ferca náfze/ ábychmy twe flowá fwięthe/ y rozeznáváć/ y im fie przypátrowáć/ y ich fie wczyć/ y pilni być wmieli. RejPos 86; Y przeźrał tho [Pan]/ áby Duch fwięty/ ktorego vrząd iefl ferca ludzkie fprawowáć/ był thu sfłapił po iego fwiętem w niebo wfłápieniu RejPos 128v, A3v, 4, 7v, 58 [2 r.], 58v (32); GrzegŚm 30; WujJudConf 82; MycPrz I [A3]; Będzie też [Pan] was obudwu [tj. małżonków] ferce/ fálką fwá fwięta fprawował/ że fie fpołecznie zgádzáć y w miłostí żyć będziećie/ chowáiac w ćwiwości łóże wáfze. KarnNap F4v; Tákżeć też y fpráwiedliwość y zgodá práwa á fláteczná y trwála miedzy obywátelmi niebędziećie/ bez onego porownáia [...] ktore w fercach ludzkich fprawić [in animis hominum efficere] ná fáme⁸⁰ tylko Krolá náleży. ModrzBaz 19v, 19v; KochPs 208; fpráwił Pan Bog Duchem fwym młode ferce Bernárdyná/ iź fie rzeczy Bolkich ochotnie chwytá SkarŻyw 458, 25, 178, 444, 480; NiemObr 5; ArtKanc A16; Me ferce/ twoiá [Panie] dobroć/ niech fprawuie GrabowSet N3v; LatHar 20, 344, 639; ták fie ma káždy ná feru

sprawić/ aby fwoy pokoy modlitwá iego miałá. *SkarKaz* 609a,)(3v; *CzahTr* B3; *SkarKazSej* 677b.

»serce ścisnąć (a. cisnąć); serca ściśnienie« = *zasmucac*; *smutek*; *angustia cordis Vulg*; *compressio a. submissio cordis Cn* [szyk zmienny] (3;1): *SkarŻyw* 294; WYfokość żalów mych/ y kłopoty wielkie/ Gdy łzy oczy/ trołki ferce ćifną wżelkie/ Ręce/ y źrzenice/ wznosiemy do ciebie/ Sieroty vbogie/ vřlyřz Oycze w niebie. *GrabowSet* Dv, K2; *WujNT* 2.*Cor* 2/4.

»serce targać« (1): Pánie/ zdeym pętá/ co ferce tãrgáią. *GrabowSet* K3.

»tkwieć w sercu, na sercu« (2:1): Haerent mihi in visceribus, Tkwią mi ná wnętrzu álbo ná fercu. *Mącz* 152a; iáko wglowie/ y vćiebie zãwždy ta myśl tkwiać wfercu będzie: [...] łáčno mu [Bogu] było czynić co chciał. *SkarŻyw* A5v; *ZawJeřt* 7.

»w serce (u)godzić, [co] wbi(ja)ć, zastrzelić« = *wywol(yw)ac* *uczucie miłości* [szyk zmienny] (4:2:1): Wenus go [Achillesa] zãřtrzelilá w ferce/ gdy fie mu krolewná Polixená řpodobáá. *BielKron* 58; *PapřPan* Q2; *KochPs* 67; *SkarŻyw* 166, 352; Ciebie ná pomoc wzywam/ ćiebie o miłosci/ [...] Ty mię rátyu/ á fwoią řtrzaá wřłconá Vgódz w ferce/ á okróć myśl nieunofzoná *KochFr* 96; *PudlFr* 62.

»uskromić serce; skromne (a. uskromione) serce« [w tym: *skromnym sercem* (1)] [szyk zmienny] (4;3): racz miły panie vskromić ferca náře aby zrozumieć mogly: ifz fã nıkczemne wřlyřki řprawy doczeřne náře *RejPs* 198, 196; Serce řkromne iefř zdrowiem ćiaáu [Vita carniū est cor sanū] ále zazdroř iefř řprochnieniem kořćiam. *BibRadz* Prov 14/30; A iefřlyze to [powstanie przeciw sobie sprzeciwnika] ćicho á řkromnym fercem znořić [człowiek] będyze/ poruczáiąć krzywdę řwá Pánu řwemu/ [...] [ma obietnicę od Boga:] wydrę go z nawięřłzey moźnořci řwiátá tego *RejPos* 265, 167v, 185, 0003v.

»u(s)pokoić serce; u(s)pokoić się serce; (s)pokojne (a. uspokojone) serce« = *suadere cor Vulg* [szyk zmienny] (3;2;5): Profzę nie raczyřz fie trapić Temuć do garłem zapláćić Niech fie ferce vpokoi Boć ten łotr za to nie řtoi *RejJóz* F8v; *RejPos* 34v, 222v, 309; A gdy fie z řtarzał Solomon tedy żony iego przychyliły ferce iego zá Bogi cudzemi/ że nie było ferce iego řpokoyne z Iehowá Bogiem iego [non erat cor eius perfectum cum DOMINO Deo suo] iáko ferce Dawidá oycá iego. *BudBib* 3.*Reg* 11/4; áza więcey w ten czás trzebá káráć złoczyńce/ poki iefř ferce řwieźř krzywdá obráźone/ niřli kiedy iefř vřpokoione [cum animus ... est sedatus]? *ModřBaz* 80; *CzechEp* 9; Z pokoynym fercem Pánu Bogu dzieřkuyćie *ReszPrz* 92; *LatHar* 664; *WujNT* 1.*Joann* 3/19.

»serce (u)twierdzić (a. utwierdzać, a. potwierdzać), ugruntować, umocnić, uścić [= *upewnić*], upewnić; w sercu utwierdzić (a. utwierdzać), (u)gruntować, utwierdzony, ugruntowany, zakorzeniony; serce zmocnione (a. umocnione), utwierdzone; na sercu potwierdzony« [w tym: *umocnić a ugruntować itp.* (3)] = *confirmare cor PolAnt, Vulg; confortare cor HistAl; confirmare animam, stabilire cor Vulg; firmatum a. paratum cor PolAnt* [szyk zmienny] (15:4:1:1:1:2:2:1:1:1:3:2;1): *RejPs* 56, 72; A dla tego niechay będa vtwierdzone ferca wářze/ á mocnoř wálki iákoby gry fobie mnie-maycie *HistAl* E4, H4v; [papierz] Bálwochwálřthwá y bluznierřthwá náplodzil/ zgárdzenie y niemiłowánie Páná Bogá wfercách ludzkich vtwierdzil/ y podwyřłzył. *KrowObr* 53v; *BibRadz* *Eccl* 22/19; Ale y wiárá řadnym obyczáiem nie moźe práwie być w řadnym fercu vgruntowána bez řczyřrey miłosci *RejAp* E5v; [gdy się podstarzały dworzanin zakocha] tám on záráz s przodku/ o předkie lekárřtwy muři fie s pilnofciá řtháráć/ á obudzić w fobie rozum/ y tym vmocnić/ á vgruntowác ferce *GórnDworz* Mmv; Iedno ty řam wřzechmogący Pánie rácz vtwierdzić myřli á ferca nářze/ ábychmy fie řřáli tymi wiernymi twoimi *RejPos* 261, 24v, 27v, 129v, 277v, 285v (9); *BudBib* Ps 56/7[8] [2 r.]; *BudNT* 1.*Thess* 3/13; Ná tym tedy miłosciwym y wřzechmogący^m Pánie/ mařz teras wřzyřtkę nádzieię twoię záfádzic/ mařz vgruntowác ferce twoie/ ábyř niczego fie niełekał *KarnNap* E2v; *KochPs* 54; *ArtKanc* G14v; *GrabowSet* O3, V2; y

wy bądźćie ćierpliwymi/ y vtwierdzyćie ferca wářze: ábowiem przyřlyři fie przyřłćie Páńłkie. *WujNT* *Iac* 5/8, *Act* 14/21, 1.*Thess* 3/13, *Hebr* 13/9; Profzę ćię o prawdziwy Boźe/ [...] vtwierdzy w fercu moim wiárę gruntowná á nieodmienná *SiebRozmyřl* E3v; *CiekPotř* 20; czynią ferce vtwierdzone Piękne náuki *SzarzRyt* B4v, A3v; [TektstyPol 35/118].

»sercem wierzyć, wierzone bywa (a. ma być); uwierzyć, wiara w sercu« [szyk zmienny] (6:2;1:1): Sercem wierzymy ku vřpráwiedliwieniu/ ále vřřhy wyznawamy ku zbáwieniu [Corde enim creditur ad iustitiam Vulg Rom 10/10]. *KrowObr* 134v [przekład tego samego tekstu *Leop* (2), *RejPos* 206, *NiemObr* 32]; *Leop* Rom 10/10, AAA2; Dayze nam teź tedy nářz miły á wřzechmogący Pánie/ przez to řwoie řwięte á dziwne zácźęćie/ tháká wiárę w fercách nářzych/ áby nam nic inřzego nigdy w myřłach nářzych áni przed oczymá nářzymi nigdy nie było *RejPos* 273, 206; *KuczbKat* 10; Iefřlibyř wyznał vřřty twoiemi Páná Iezufa: y vwierzyřlyř w fercu twoim/ iż go bog zmartwych wzbudzil/ zbáwion będyřiez *NiemObr* 115, 32, 114, 115.

»w serce wkorzenić (się), (w)szczepić, wsiać, wpoić się, wsiać, wpojony, wszczepiony, wkorzeniony; w sercu wsiany (a. posiany), wpojony, wkorzenić się, siać; siać do serca« = *seminatum (est) in corde Vulg, PolAnt; in animo fixere Modřz* [szyk zmienny] (5:4:5:1:4:2:2:1;2:1:1:1;1): ktore przykazána nye řá wářne zakonu řydowřkyego/ ále od poczátku przez Bogá w fercách y w rozumyech wřłech ludzi řá yákoby wřłczyřpyone *KromRozm* II k2; Abowiem źiele złego nářlenia wřłáne iefř w fercu Adámowym od poczátku *Leop* 4.*Esdr* 4/30, *Matth* 13/19; *BibRadz* *6, *Mar* 4/15; *OrzQuin* G4v; Dayze nam tedy nářz wřzechmogący Pánie/ áby fie ty řłowá á to vpominánie tego řwiętego miłofniká twoiego ták wkorzeniły w ferca nářze/ ábychmy [...] vćiekáli fie do řwiętego miłofierdzya twoiego. *RejPos* 14v, 172, 208v; Iedno niechay řie řtara [pleban]/ áby ty táiemnice ktore ku nářzey náuce řá nářifáne/ byly w myřli y w ferca Chřeřćijáńłkie wpoione. *KuczbKat* 35; *RejPosRozpr* b3; Wpoione iefř řłupřtvo w ferce dzyceřce/ ále ie rozgá karánia oddali od niego. *RejPosWřstaw* [41³]v, [41⁴]v; *BudNT* *Matth* 13/20[19]; To przykazánie iefřli fie řłęboko w korzeni w ferca nářze [insederit animis nostris]/ moźe nas odřtrářzyć od czynienia krzywd. *ModřBaz* 77v, 19v; Sam S. Nicetá [...] boiáźń Bożá y dořkonále cnoty w ferca ich [braci zakonnych] řzczępiř/ polewař/ do wřrořtu y pożyřtu duchownego pomagáł *SkarŻyw* 298, 354, 462, 516 [2 r.], 517, 595; *LatHar* 22; *WujNT* *Matth* 13/19, *Mar* 4/15; Abřalon wřiał w ferce řwe wielká o fobie dumę *SkarKaz* 83b, 83a, 314b; *GosřCast* 16.

»w serce wkradać się (a. wkraść się), wkradający się« [szyk zmienny] (10:1): Y owřłem zãwřř przed tym kácerze řtátecznym á řwyętořliwym řywotem w ferca ludzkye řye wkradáli *KromRozm* I C4v, N2v; Zoná zálřie ktora byłá z Niemiec wkrádlá fie mu [Popielowi] w ferce cudnemi řłowy/ iż oná řzárdzilá á nie on. *BielKron* 342, 122v; *GórnDworz* Mm; *BialKat* a2; Ták wiele řideř y pobutek do nieczyřtořci podawáią młodym ludziom/ ktore fie im w oczy/ w vřzyř/ y w ferca wkradáią [quae in ... animos eorum illabuntur]/ y ořiadáią ie/ iż wielki dźiw/ iefřliby ktory czyřłte ferce/ dořry y vćźćiwy vmysř/ á obyczáie řtáteczne záchowác mogł. *ModřBaz* 53v; *CzechEp* 376; *LatHar* 1, 149, 580.

»w(ew)ać (a. nalać itp.) w serce, w sercu, do serca, na serce; rozłany w sercu« = *in animum influere Modřz* [szyk zmienny] (18:3:1:2;2): Ofwieceř náře ćiemnořcij/ W fertza nám náleý miłofci *OpecŻyw* 177; Ale my vtzymyř/ wiary řywey/ ktorá Duch řwiety [ř] wferca ludzkie wlewa *KrowObr* 59, 53, 55v; *WujJud* 101, 111; *ModřBaz* 115; y wzywáiąć brátá do komorki řwey/ przyřłoyną mu radę y náukę do ferca wlewař. *SkarŻyw* 298, 26, 153, 534, 536; *ArtKanc* C14; O IEzu Synu P. Máryey/ ráczże w ferce moie wlać řáłkę twoię/ mádrořć/ miłofć/ czyřłtořć/ y pokorę *LatHar* 26, 13, 33, 89, 627, 631; nádzieią niepoháńbia: iż miłofć Boża řořłaná iefř w fercách nářzych/ przez Duchá S. ktory nam iefř dan. *WujNT* *Rom* 5/5, s. 540, 678; *SkarKaz* 85b, 207b, 241b, 310b.

»(w)paść (a. przypadać) w serce, do serca« [szyk zmienny] (4:4): Gdyż przez wŹy wiária przypada do fercá cZłowięczego *RejPos* 204, 38v, 120v, 175, 272, [310]v *marg*; *KochPs* 53; To Źlowo pádło w ferce Gordyanowi *SkarŻyw* 428.

»w serce wpaść« [o *zakochaniu się*] [szyk zmienny] (4): Pewna rzecz iest/ iż w ktore fercze raz ilkierká miłości wpádnie/ iuz tám Źrofna mył/ boiaźń/ nikczemność/ nie może popałać *GórnDworz* Bb6; A gdyŹz widziáá krolewná pŹyfy iego/ y wpádnie iey w ferce/ á pócznie go bárzo miłować *HistRzym* 13v, 7; *KochFr* 7.

»wrocić serce« = *uwolnić od miłości* (2): WRóć mi ferce Iád-wigo/ wróć mi/ prze bogá *KochFr* 42; *PudFr* 50.

»w serce wstąpić (a. wstępować), wchodźć (a. przychodzić *itp.*); do serca wstąpić (a. wstępować, a. przystąpić), przyść (a. przychodzić *itp.*); na serce przychodzić (a. przyść), wstąpić« = *ascendere in cor* *HistAl*, *Vulg*, *PolAnt*; *ascendere super cor* *Vulg*, *PolAnt*; *reducere ad cor* *Vulg*; *immittere animo* *Modrz* [szyk zmienny] (11:9;7:7;3:1): Pánie Iezu KryŹte/ ienżs na mękę przyŹŹedł dobro-wolnie. Przydzi też mnie mizernému przez láfkę w ferce moie. *OpecŻyw* 72v, 169v; *TarDuch* D5; *HistAl* M5v; *Leop* Ier 3/16; Ták mowi Pan Bog/ Stánie Źię dniá onego wŹtapi nieiákie przedŹię wzię-cie w ferce thwe/ á będziefz mył zlá rozmyłłá. *BibRadz* Ez 38/10; *BielKron* 323; [starszy *dworzanin* *gdy się zakocha, musi*] ták wŹy-thki drogi ŹmyŹom zámknáć/ y chćiwofcziam/ áby/ áni gwałthem/ áni przez zdráde wniść do fercá mogły. *GórnDworz* Mmv, C4v, Yv; *HistRzym* 23v; *RejPos* 114, 272 [2 r.], 283v, 285, 285v; *BudBib* Is 44/19, Ier 32/35, Ez 38/9[10]; Niech to do fercá nieprzychodzi žádnemu áby zá dni MefyáŹowych/ miáło Źie co od biegu przyrodzo-nego odchylić *CzechRozm* 114v, 38, 79v; *ModrzBaz* 53; *SkarŻyw* 26; *MWilKHist* K4; *CzechEp* 126, 162; *NiemObr* 92; *ArtKanc* E6v; IEzu ChryŹte wieczny; [...] Swięty chlebie/ żywy/ Źliczny/ [...] Wnidz w me ferce *GrabowSet* O3v; *LatHar* 570; *WujNT* Luc 24/38, 1. *Cor* 2/9; *SkarKaz* 8b; *GosłCast* 19; A day by pychy tobie brzyd-kiey Źilá Do fercá mego nigdy niewchodziá *SzarŻyt* A4, C.

»z serca wyjąć (a. wyjmować), wykraść, wybierać, wydrzeć« [szyk zmienny] (2:2:1:1): Iest tedy tá przypowieść. NáŹnienie: tho iest Źlowo Boże. A ktorzy przy drodze thoć Źá ktorzy Źlucháią/ á potom przychodzi diabel/ y wymiue Źlowo z fercá ich [et *tollit verbum de corde eorum*] áby wierząc nie byli zbáwieni. *Leop* Luc 8/12; *CzechRozm* 182v; O nie zwyciężona cierzpliwośći/ w ChryŹtuŹie Pánie náŹnym/ ktora [...] wiáry y miłości ChryŹtuŹowej z fercá y z wŹt łobie wydrzeć nie dopuŹci. *SkarŻyw* 21, 114; Acz y wŹyŹcy wierni duchownie tákie cudá czynią: [...] wężowłkie poduŹczzenia z ferc wybiaríać: nie gorŹąc Źię Źlowy y przykłądy žłemi *WujNT* 186; A Pan przesłiećná žónę náđ ludzká vrodę Ma/ ze wŹzech ná-wdźięcznieyŹá/ v którę dowiodę/ Ze wykradnę z fercá iey miłość ku mężowi *GosłCast* 15.

»z serca wykorzeni(a)ć, wygładzić, wymazać, wygładzony, wykorzenion, wymazany« = *ex animo depellere, ex corde extirpare* *Modrz* [szyk zmienny] (6:2:1:1:1:1): *MurzHist* K3v; *Krom-Rozm* II k2v; *BialKat* 216; A przetoŹz teras Źynu moy pámiętay ná moie rolkazánia/ á niech nigdy nie będá wygładzone z fercá twego [et *ne deleantur de corde tuo*]. *BudBib* Tob 4/20; *BudNT* przedm d3v; *CzechRozm* 222v; A przetoż ludzie dobrzi/ y prágnienia gornoŹci wyŹtrzegáć Źię máia/ y miłość Źámego Źiebie zbytnią z fercá Źwego wykorzeniać [amor *nimius sui ex animis eradicandus*]. *ModrzBaz* 68v, 19v, 56v; *SkarŻyw* 353; *CzechEp* 111; *Skar-Kaz* (3v).

»z serca wyrzucić (a. zrzucić *itp.*), wyгнаć, wypędzić (a. Źpędzić); od serca odrzucić« = *excutere de corde* *Mqcz* [szyk zmienny] (9:5:4:1): *BierRaj* 16v; Nie bursuy z zazdroŹciwym [...] WŹákże go nákarń chlebá iefli cie óń próŹi/ Aby gniew s fercá wyгнаł ktory ná cię noŹi. *BielKom* C2; *KrowObr* 48; *BielKron* 198; Virtutem animo capere et corde expellere desidia, Pokrzepić Źie/ wŹyć fmiáłość/ á boyáźń s leniŹwem z fercá wypędzić. *Mqcz* 35a; Expuere mi-seriam ex animo, Nędżę s vŹtapienim z fercá zrzucić. *Mqcz* 410d, 339b; *BialKat* 16v; *CzechRozm* 237; cZemuŹ koŹciół Heretyki gdy

z fercá błędy Źwe porzuciáią/ y przekłná y zárzeká Źię kácerŹwá/ przyimiue/ y do wŹywanía Ź. táiemnic iáko godne przypuŹczá *Skar-Żyw* 442, 335; *NiemObr* 150; *KochFr* 108; poŹáđliwość z fercá Źwego/ wyrzucay cZáŹu wŹzelkiego. *ArtKanc* M4v, H13; Dobrze mi ták miły Pánie/ żeŹ mię vniżył/ ábych Źię včył ŹpráwiedliwoŹci twoiey/ á žebym wŹyŹtkie gornoŹci y hárdości z fercá odrzucił. *LatHar* 592; *SkarKaz* 458b; obiema rękoma (Rádzęć) vymi Źię cno-ty; á z fercá Źwoiego Wyżeń gnuŹność *CiekPotr* 49; Alic z twaržá weŹoła Źlánął máž przedemná/ [...] Potom on przy mym boku Źtáwił cichá nogę/ A Źlowy łágodnymi z fercá Źpędził trwoę. *SapEpit* A2.

»w sercu wyznawać« [szyk zmienny] (3): Tobby ya powinne Źluby Boże ku twey chwale/ Oddam záwždy wyznawájąc w fercu Źwoim cále/ ZeŹ ty wyrwał duŹę moyę z oney Źmierci wyeczney *LubPs* O2, Z4v; MaŹ ie [grzechy] napzod w fercu thwym przed Pánem Bogiem Źámym/ á poty^m też y przede mná [...] vŹty wyzná-wác *KarnNap* C3v.

»wziąć [komu] serce« = *wzbudzić w kimś miłość; auferre cor* *PolAnt* [szyk zmienny] (3): WzięłáŹ mi ferce ŹioŹtro moia oblu-bienico/ wzięłáŹ mi ferce iednym okiem twoiem/ iednym łáncuchem Źyzie twoiey. *BudBib* Cant 4/9; *PudFr* 50.

»serce (za)palić (a. rozpalić *itp.*), ogrzáć, rozgrzewájący (a. za-grzewájący); w sercu zapalić, rozniecić (a. wzniecić), gorzeć, rozŹa-rzáć się; serce (za)pali się (a. zapála się), zagrzáło się; serce zapálo-ne (a. rozpáalone); serca zapálenie; w sercu zapálony« = *accendere in corde* *Vulg*, *PolAnt* [szyk zmienny] (27:1:2;3:3:2:1;5:1;9;1;3): *OpecŻyw* 166, 168v [3 r.]; *PatKaz* II 60; DoŹwiacz mie panie boże á racz mie kuŹić roŹpal wnątrnoŹci moie y ferce moie [ure *renes meos et cor meum*]. *WróbŻolt* 25/2; *RejPs* 59, 152; *LubPs* Iv, K4v; *Krow-Obr* 87v; Zágrzáło Źie we mnie ferce moie [Concaluit *cor meum intra me*]: á w rozmyłłaniu moim zápali Źie ogieñ. *Leop* Ps 38/4 [przekład tego samego tekstu *OpecŻyw* 168v]; *BielKron* [332²]; *RejAp* 29; *GórnDworz* G, Y8v; Dayże nam tedy miły Pánie/ áby ták były zápáalone Źlowá twoie w fercach náŹyich/ Źkądby nam vroŹlo wŹytko dobrodzieyŹtwo y blogoŹláwieñtwo twoie Źwieťe *RejPos* 65v, 65v, 112, 112v, 142, 284 (9); poŹwieć nas w prawdzie twoiey/ á zápal w wielu ludzi fercách swiáťlo Ewángeliey twoiey y praw-dźiwá chwałę *WujJudConf* 243; *BudBib* 4. *Esdr* 14/24[25]; *Czech-Rozm* 14v, 241v; Tymże obyczáiem/ łáfká Páńka oŹwieca rozum ludzki/ rozgrzewa myŹli oziębłę/ zápála fercá miłostíá Bolká *Karn-Nap* E4, A2v, D; gdy [Anastazjusz] vŹŹyŹał o krzyżu/ w zbudziło Źię ferce iego/ y ogniem Duchá S. zápáliło. *SkarŻyw* 73, 35, 70, 212, 317, 543, 544, 570; *KochTr* 13; Słowo páńkie iáño Źwieci/ Gdy ie Pán Bóg w fercu wznieci. *KochMROT* A2v; *PudFr* 72; Swiáťtu, kto-reŹ rozŹwiecił/ á w fercách rozniecił/ nie dopuŹczáy zágáŹnáć/ áni go zácmiewáć/ cieleŹnym žádoŹciam. *ArtKanc* B12v, H7v, N10; *Phil* I4; *GrabowSet* Q2v; [Pan Bóg] Źpráwił to/ áby Źwieckie márn-oŹci/ [...] v ciebie Źtániały/ á miłość Boża w fercu Źię twym/ iáko ogieñ rozŹarzáłá *LatHar* 676, 34, 182, 618; *WysKaz* 7; *SiebRozmysł* E3v; *SkarKaz* 519b; O niewiáťto/ niewiáťto/ [...] Promieniem miłostí/ Wypal ferce młodziencá/ przeraż iego koŹci. *GosłCast* 15, 53; *SzarŻyt* B4.

»serce zaślepić, zaćmić; serce zaślepione, zaćmione, zaćmiło się; serca ślepotá (a. zaślepienie)« = *indurare cor, caecitas cordis, cor occaecatum a. obscuratum* *Vulg* [szyk zmienny] (3:1;4:1:1;2): *Leop* Ex 14/17; VnoŹi nas nędźny Źwiáť/ rolkofzy iego záłlepily fercá náŹe. *RejPos* [136]v, 230; *BialKat* 113v; *RejŻwierc* 186; *Bial-Kaz* Dv; Iefusy/ rzekł im: Coż myŹlicie/ że chlebá nie maćie? iefz-czelz nie baczyćie áni rozumiecie? iefzczelz maćie ferce wáŹe zá-Źlepione [adhuc *caecatum habetis cor vestrum*]? *WujNT* Mar 8/17, Mar 3/5, 6/52, Rom 1/21, 2. *Cor* 4 arg, Eph 4/18.

»serce zatwardzić (a. zatwardzáć), zatuczyć; serce (jest) zatwar-działe (a. twardé, a. zatwardzone), kamienne (a. zakami(eni)áłe *itp.*), Źelazne, opoczne (a. opoczyste), dyjamentowe (a. adamantynowe); serce zatwardziáło (a. stwardziáło, a. miało stwardzić), zakamiało (a. skamiało *itp.*), zgrubiało; serca zatwardzenie (a. zatwardziáłość), skała; w sercu zatwardziáły (a. zatwardzony), zatwardziáłość; na

sercu twardy« [w tym: *twarde i opoczne itp.* (5)] = *indurare cor Vulg, PolAnt, Modrz; duritia cordis PolAnt, Vulg; ingravatum a. incrassatum cor, obdurare cor, caecitas cordis Vulg; aggravare a. fortificare a. roborare cor, lapidum cor PolAnt; ferreus animus Modrz [szyk zmienny] (39:1;30:26:4:2:2:6:6:1;11:1;3:1;1)*: A wśia-koż to [słowa Jezusa] ludáffa nieporufllylo/ ale więcéy iego ferce zatwardziało. *OpecŻyw* 93, [80]v, 135, 146v, 160; *WróbŻolt* ff8v, 94/8, gg;v; niebierzmy przykłádu z zátwárdzyálego fercá przodków náfllych *RejPs* 141, 122; *RejKup* g4; *MurzHist* C4v; *LubPs* N5, T2v, V4v, bb2; *KrowObr* 47, 94, 236v; Zákámiáło thedy ferce Fáraónowe [Induratumque est cor Pharaonis] y nieufluach ich [Żydów]/ iáko był Pan przykazał. *Leop Ex* 8/19, *Ex* 8/32, 9/7, 12, 14/4 (11); Zátucz ferce ludu tego [Impingua cor populi huius]/ á zátkay vfzy ich/ y záflep oczy ich/ áby fńadź nie widział oczymá fwemi/ á izby nie flyfzał vfzymá fwemi/ á żeby nie zrozumiał fercem fwem/ też żeby fię nie náwrócił áby był vzdrowion. *BibRadz Is* 6/10, *Ex* 9/34, 10/1, 14/4, 8, 17 (14); *BielKron* 29, 29v, 299v; Dayce temu Seymowi pokóy/ ferce boli/ y prze žal w kámién fye obraca/ o fpráwie tego to Seymu flucháiąc *OrzQuin* R4; *SarnUzn* D4; *RejAp* C6v, 46; *GórnDworz* O4, Dd4v; tego fie vczyć mafz/ [...] ábyś nigdy nie zátwárdzał fercá fwego ná pomoc iákákolwiek móżefz vczynić bliźniemu fwemu *RejPos* 48, 24, 50, 62 *marg*, 64v, 65 [2 r.] (22); *BialKat* 56; ten [Pan Bóg] vmie y vmiękzyć y zátwárdzić fercá ludzkie. *RejZwierc* 44, 42v, [203]v; *BudBib Ex* 7/13, 22, 11/10, 3. *Esdr* 1/47[48]; *BudNT Mar* 16/14, *Ioann* 12/40; *CzechRozm* 68v, 149 [2 r.], 185, 188, 235; Záprawdęc żelázne ferce muśi być/ kotreby wták wiele złego weyrzawfzy nie zdrygáło fię *ModrzBaz* 108, 143v; *SkarJedn* 270; Táka ćierpliwościá y miłóściá zwyciężyli świát Apoštołowie y potomkowie ich: ná ktorá pátrząc pogáńftwo iáko tu widziłz/ kruszyć fię/ á kámiénifte rozfpulzczáć fię ich fercá muśiáły. *SkarŻyw* 238, 2, 3, 80, 168, 201 (9); *MWilKHist* K;v; *Niem-Obr* 90; *KlonŻal* D; Gdy ftráćim co drogiego wždyć muśim záłowáć? Nie s Kaukałowych fkał iestem národzony/ [...] Nie Adámántynowe [= *diamentowe*] ferce w cíele nofzę *Wiszn* 9; *ArtKanc* G12, T14v; *GrabowSet* E4, Q4v; bo trudno iest z przyrodzaniem walczyc: á ferce człowiecze nie iest kámienné/ áni żelázne *Koch-Frag* 47, 27; *LatHar* +++2v, 15, 79, 238, 318; *WujNT* 51, *Mar* 10/5, 16/14, *Ioann* 12/40, s. 529 (10); fercá ich [kacerców] zátwárdziáć/ rácz [Panie] náwrócić. *SiebRozmyśl* E2v; *SkarKaz* (3)v; *GoslCast* 51; *SkarKazSej* 707a; *SapEpit* A2v; *KlonWor* 29.

»[jakim] sercem, z sercem, z serca, w sercu (za)wołać; serce wołało; [jakim] sercem wołający« = *clamare in corde, cor clamat PolAnt [szyk zmienny] (14:7:3:1;2:1)*: *OpecŻyw* 62; *RejPs* 128, 186; *RejKup* Dd; Wyfluchayże [Panie] gdyby ferce moje k tobie wołało *LubPs* dd6v, F2v, H3; *RejWiz* 181v; Wołaymyfz tedy do niego nabożnymi głofy y fercy swoimi áby nam to raczył dáć ten nowo národzony Krol [tj. Jezus]/ [...] ábychmy go poznawfzy/ rozrádowali fie temu fwiéthemu przyfciu á zyáwieniu iego. *RejPos* 17, 48v, 51v, 66, 67v, 113 (10); *BudBib Is* 15/5; *CzechRozm* 207v; *SkarŻyw* 51, 319; ná kotre [relikwie] pátrząc ludzie w onych worách oftrych po ziemi padáiąc/ wołáli fercem bárziewi niż głofem *Mifericordia, Mifericordia ReszList* 160; My tedy [...] fercy nabożnemi wołaymy do niego/ O náfz wieczny Pánie/ day przy twoim Słowie do końca zetrwánie. *ArtKanc* K19v, A16v; *LatHar* +3; *KmitaSpit* B3; Skruflonym fercem wołam Boże moy do ćiebie/ Nie ráczże mię dźis prófżę odmiáćć od fiebie. *Czahr* C3.

»serce (z)miękczyć (a. umiękczyć, a. miękkie (u)czynić); serce miękkie (a. zmiękczone) (będzie); serca zmiękczenie« = *mollire animum Mącz [szyk zmienny] (28;2;3)*: Ty rzeczy ij ijiné tym podobné/ miały twé ferce przekléty ludáffu zmiękczytz ij przywieftz ię ku pokucie. *OpecŻyw* 84v, 135, 152, 160; *KromRozm* III L3; *BielKom nlb* 4; Gdzye [cesarz Henrykus] vmiękczył ferce Arnoldowo fłáteczną fwoiá rozmowá/ iz z nieprzyaciól byli przyiacielmi. *Biel-Kron* 173v; *Mącz* 229d; A thák pánie Lupá nie odeimuy w.m. muzyki dworzáninowi/ kora nie telko fercá ludzkie miękczy/ ále j żwirzétá dzikie/ czyni rochmánne [= *spokojne*] *GórnDworz* H2v,

Ffv; RejPos 284v; *RejZwierc* 44; *CzechRozm* 68v, 80v, 235; *Skar-Jedn* 270; *KochPs* 162; Wfzákże żadny čásák tak pogodny do cnot Chrześciáńskich/ [...] iáko młode á nowe naczynie: prze famę niewinność/ ktorá z chrzftu S. odnofzą: y prze vzyte y miękkie ferce do wfzytkiego: kotre iest iáko teraz wykopána nowiná/ ná kotreby fi[ę] káždé ziárno wfiane rodzi. *SkarŻyw* 136, 3, 80, 125, 151, 196, 291 [2 r.], 385; *KochPieś* 48; Nie piérwfyż ty/ iuz Troia lzy widziáá Dźiéciciá Królá piérwéy/ gdy furowé Dźiad zmiękczył ferce twóy Herkulefowé *GórnTroas* 50; *LatHar* 238, 318, 663; *WujNT* 556; *SkarKaz* 44a.

»serce zranic; serce (jest) zranione; zranion na sercu« = *cor concussum Vulg [szyk zmienny] (7;9;1)*: Obietzáles przy mnie bytz/ a dzis mie famę wwielkim vdřęczeniu chceś zostawitz. Wezrzy ale ná moie zranioné ferce/ ij ná mé gorzkie flzy. *OpecŻyw* 81; Iezus miły widzátz dlá bolefcí tak barzo matkę fmutná/ wielmi byl dlá nie zranion ná fertzu zálofcíá niewymowná. *OpecŻyw* 148v, 142, 146v [2 r.], 148v, 154; *PatKaz* III 129; iáko skoro iá [Anektanabus królowá Olimpię] vyrzał/ nátychmiałt iego ferce iey cudnofciá było zrániono [iaculatum est cor eius]/ á ku iey miłofci fie wfzyfthko rofpáliło *HistAl* A2v; *LubPs* R2; *Leop* *Iudith* 12/16; *Mącz* 126d; *OrzQuin* R4; *GrabowSet* S4v; *LatHar* 301; *GoslCast* 67; *SkarKaz-Sej* 707b; [zranione syercze concussum cor *ReuchlinBartBydg* h2v; á weyrzrales ná iey oblicze y ná cudność/ ták bárzo/ iezé przez nie ferce fwoie zranił *HistPonc* L3].

»sercem (z)rozumieć; w sercu wyrozumieć« = *corde intelligere Vulg, PolAnt [szyk zmienny] (9;1)*: Náuká ma iák defczé płodny niech ná was wpadnie/ Byfcie iá wyrozumieli w fercech fwoich fńadnie *LubPs* gg3v; Abowiem zgrubiáło á zmięfzfláło ferce ludu tego/ [...] y oczy fwe záwárlí: áby kiedy y oczymá niewidzieli/ y vflýmá niellyfleti/ y fercem niezrozumieli *Leop Matth* 13/15; *Bib-Radz Is* 6/10; *BialKat* 113v; *BudNT Ioann* 12/40, *Act* 28/27; *WujNT Matth* 13/15, s. 139, *Ioann* 12/40, *Act* 28/27.

Wyrażenia: »badacz serce« [o *Chrystusie*] [szyk 3:1] (4): Ktorá modlitwé [o wybór następcy Judasza]/ iz do Chriftuflá [apostołowie] czynili/ wátpliwóści niemáfz w wierzących: gdyż to iáfna rzecż/ iz Chriftus iest bádáczem ferc *CzechRozm* 203, 193v, 203; iáko fię móże [ksiádz Powodowski] bęfpiecznie przed Chriftusem/ ktery iest bádáczem ferc y nerek/ názwáć od imieniá iego Chriftýáninem? *CzechEp* 19.

»serce bezpieczne (a. prześpiczne)« [w tym: *bezpiecznym sercem* (1)] [szyk 7:5] (12): *RejPs* 106; Abowiem to fák cznoty vpominki wieczne Mieć oczy przezroczyfste á fercze prześpiczne *RejJóz* E2v, Q4; *LubPs* G3; Iż wiememu ná fwiécie nie nigdy nie ftráfzno/ Kiloby fie bęfpieczne ferce záwždy znáfzlo. *RejWiz* 109v, 4v; *Rej-Zwierc* 87v, 134v [2 r.], [280]; *KochOdpr* C4v; *ArtKanc* M17v.

»chytre (jest) serce; chytry na sercu« [szyk 3:1] (3;1): *RejPs* 192; A oto niewiáftá spotkáá go [młodzieńca] w wborze nierzádnice/ á chytra ná fercu [anxia corde]. *BudBib Prov* 7/10; Ich [złych ludzi] vftá fák nie prawdziwé/ Serce chytre/ y zdrádliwé: Ich gárdlo/ grób otworzóny/ A ięzyk/ pochlebcá plóny. *KochPs* 8, 17.

»ciche serce; cichy sercem, w sercu« [w tym: *cichym sercem* (1)] [szyk 3:2] (3;1:1): [bluźnierstwa w mszale księży papieskich na] Dzień przeniefienia Świętego Stániłwá. Abyś nam Święty Stániłwáie dáł ferce cíche/ y náfze rozwiázáł grzechy *KrowObr* 174; *RejPos* 265, 271v; *RejZwierc* 215v; Táki oni niebożétá fobie rozmýśláli/ A ćichym fercem tylko do Bogá wołáli. *KmitaSpit* B3.

»czyste (a. oczyszczone), niepokalane (jest a. bywa) serce; oczyszczenie (a. wychódożyć (a. o)chódożyć itp.), umieść, oczyszciający serce; czystość serca; w sercu czysty« [w tym: *czyste a. niepokalane itp.* (3); *czystym itp. sercem* (5)] = *cor mundum, mundare a. purificare cor Vulg; magnitudo a. praesentia animi Mącz [szyk 61:39] (69:4;12:13:1:1;2:1)*: Bo tznoty/ á grzechy fłátz fpołem niemogá w fertzu czyfstem *OpecŻyw* 37, 6, 157; *PatKaz* I 3; *PatKaz* II 40, 43v, 47v; *HistJóz* B3; Odnow [Panie] onę fłáteczną záfie myfl moię oczyfciwflly ferce moje *RejPs* 77, 25, 116; *RejKup* k2, k3v, v4v, dd5; Y owflsem nikt nye yeft/ yáko fwyádfly Sálomon [*Prov*

20/9]/ ktoryby mogli rzec/ czyfte yeft ferce moye/ prozenem grzechu *KromRozm III D5; BielKom Cv; LubPs N3v, N4, S4v marg, T2v, X2v marg; Przes wiarę bywają otzyścione fercą ludzkie KrowObr 58v, 58v, 59, 229v; Grzeŝnikowie oczyŝciaycie ręce walfę: y wychędażaycie fercą Leop Iac 4/8, Ps 50/12, Ez 16/30; Mqcz 204d, 431a; RejAp 8v; HistRzym 100v, 108v; teŝ ŝie wczmy/ [...] abychemy wiarą á mocną nádzieią fwoią/ á powinnofciami fwemi Krzeŝciánfkimi/ ochędażáli temu Pánu fwemu/ mylli/ fercą/ á duŝyczki fwoie. *RejPos 160v, 1, 27v, 29, 32v [5 r.], 33 (20); KuczbKat 265; RejZwierc 140v [3 r.], 141 [2 r.], Aaa3v; WujJud 238; WujJudConf 209; Kto rzecze/ Oczyŝciłem ferce moie [Mundavi cor meum]/ ochędożyłem ŝię od grzechu mego? *BudBib Prov 20/9, c3v; CzechRozm 38; [Domicjan] kaŝąc mu [ŝw. Janowi] fwym Bogom ofiary czynić: wŝlyżał z czyfte⁸⁰ one⁸⁰ pánieńkie⁸⁰ fercá męŝny głos: [...] bogowie ci o ktore ŝię záftawiaŝ/ dyabli ŝa/ ŝami mizerni y potępieni/ á ieden ieft Bog tworcá nieba y ziemie *SkarŻyw 408, 16, 57, 185, 306, 317, 319, 393; ArtKanc E8, L5v, L8v, O16; Zrzodło wieczne y żywe/ [...] Oczyŝć ferce z cięmnoŝci/ Ktore/ miáŝla zaŝloná/ Tych ŝwieckich obłudnoŝci/ Słepi *GrabowSet O; LatHar 14, 70, 165, 264, 609, 618; Poczęciwoŝci nie z háńbię lecz wmiotę Tak ferce/ że w nim z trzymam ŝwá Cnotę. *RybGęŝli B3v; Indzie nápiŝano: Iŝ wiará oczyŝcia fercá. *WujNT 551, 12, Act 15/9, s. 458 marg, Hebr 10/22, Iac 4/8, s. 794 [2 r.]; SiebRozmyŝl E3v [2 r.], Mv; SkarKaz 82b. Cf »z czystego serca«, »w czystym sercu«.*******

»dobre, poćciwe, zacne serce« [w tym: *dobrym sercem (I)*] [szyk 9:5] (10:3:1): Sład fercá dobrego [cordis boni] y oblicza dobrego trudno naydzieŝ/ á z ŝpracá. *Leop Eccle 13/32; RejZwierc 5v marg, 31 marg, 40 marg; BielKron 347v; Abowiem ŝtáteczny wmyŝ á poćciwe ferce nigdy ŝie zá ŝadne ŝkárby w niewolá záprzedać nie moŝe *RejZwierc 37v, 239; BudBib 2.Mach 14/30; zápomniećiem tego ŝowá/ y dobrego fercá W.Kx.M. nie mogli. *SkarJedn A5; KochPs 49; SkarŻyw 101; KochTr 7; ArtKanc M; WujNT 30.***

»serce doskonałe (będzie)« = *cor perfectum PolAnt* [szyk 2:2] (4): A ferce wáŝe niechay będzie doŝkonáte z Pánem Bogiem náŝem *BibRadz 3.Reg 8/61, 2.Par 19/9; Lecz teŝ ieft Bogiem y Duch S. pochodzący Doŝkonáte fercá w nas przed Bogiem czyniący *GrzegRóżn N2v; BudBib 2.Par 15/17.**

»głupie, nieobaczne, nierozumne (a. bezrozumne), ciemne serce« [w tym: *ciemne a nierozumne (I); nieobaczny sercem (I)*] = *insipiens cor Vulg* (2:2:2:1): racz miły panye obiaŝnic ciemne a nierozumne ferca náŝe aby [...] nic inŝtego przed ŝie niebráli iedno ŝie tego wŝtawicznie wczyli iakoby cie wŝlagac wŝtawicznie mogli *RejPs 112; RejPos [254]; Tácy [którzy Bogu rzeczy niebieskie a faŝszywym bogom ziemskie przypisywali] ácz Bogá wználi/ ále nieiáko Bogá/ wielbili: y chwálili/ ány iáko Bogu dzięk czynili. Ale zniŝćieli w myŝliach ŝwoich y zácmýło ŝię głupie ferce ich *BialKaz Dv; KochPs 108; Nie drzewiý oká z niego chćiwęgo ŝpuŝciŝ [królowa z Tezeusza]/ Aŝ ogniá [miłoŝci] nieobácznym fercem záchwyciŝ. *KochPam 81; WujNT Rom 1/21.***

»hojne, ŝczodre serce« [szyk 2:1] (2:1): Bo to pyrwŝe náŝe dobre Kiedy kto nia [lege: ma] ferce ŝczodre. *RejKup k5; [Scypion] chciá [...] ŝprzećiwieć ŝie ŝwey chćiwóŝci/ á nie pokuŝić tego igrzyŝká/ ktore mu miáło bárzo ŝzkodzić: pokázuiącz ŝwá powŝciegliwoŝć/ hojne ferce/ y czyfte ŝumnienie *GórnDworz Aa7; SkarŻyw 284 marg.**

»jedno (a. jednotajne), jednake serce« [w tym: *jednym sercem (I)*] = *unum cor PolAnt, Vulg* [szyk 13:9] (21:1): *KromRozm III E7, G7; Nadobna modlithwá zá koŝciól ŝwięty/ áby gi Pan bog mnożyć raczył/ á dał iednoŝtáine ferce wyernym ŝwoim ku wynnawányu ŝwiętey chwały ŝwoiey. *LubPs bb2v marg; [ŝłowa Boga:] Oni będą ludem moim/ á ia będę Bogiem ich. Y dáam im ferce iedno/ y drogę iedne/ áby ŝię mnie wŝtawicznie bali *BibRadz Ier 32/39; OrzQuin F4v, P2, Aa4v; HistRzym 102; RejPos 42v; BialKat 126; WujJud 132v; RejPosWstaw [143⁴]; BudBib Ier 32/39; BudNT Act 4/32; porównáią ŝię zwierzchni y zacni z niŝzemi/ á w rozmaitych y roznych rzeczách okaŝą ŝię iednákie fercá y wmyŝly wŝytkich ŝtanow***

[in rerum varietate animorum paritas elucebit ordinum omnium] *ModrzBaz 19; SkarJedn 18 [2 r.], 204; ReszPrz 14; WujNT Act 4/32; SarnStat 18. Cf »z jednym sercem«.*

»serce (stawa ŝię) mądre, roztropne, rozumne, uczone« = *cor intelligens PolAnt* [szyk 4:2] (2:2:1:1): *FalZioł V 54; zá ktorego [Ducha ŝw.] ŝpracá ŝawáią ŝię mądre fercá ludzkie/ ktore z przyrodzenia ŝwego ŝa tpe y ciemne. *BibRadz I 341a marg, Prov 15/14; Dayŝe mi tedy miły Pánie ferce wczone ŝudze twemu/ ábych mogli mieć rozeznánie miedzy złým á dobrym *BielKron 76, 76v. Cf »z roztropnym sercem«.***

»serce miłoŝierne« [szyk 3:1] (4): tedy then náŝ miłoŝiwy Pan/ obaczywŝy ono miłoŝierne ferce náŝe/ [...] wŝpomoc nas będye miłoŝciwie raczył *RejPos 193v, 228v, 324, 328.*

»mił(y) sercu; co sercu miło« [szyk 3:2] (4:1): (nagł) Pánná Konŝtáncia. (–) Pewnie to iuŝ moy máž obiecány/ Przez poŝlá Charitas miánowany/ [...] Nu wynidźmy wŝytki przećiw iemu/ Tenći iuŝ ieft miłym fercu memu. *BielKom G6; GórnDworz Mm2v; Kómmum ia kwiateczki rwáŝá/ A ten wianek gotowá? Tobie miły nie inŝzemu/ Któryŝ ŝam mił fercu memu. *KochSob 60, 58; Oko/ nie widzi cýmby ŝię ciefzyło/ W vcho nie wpada/ coby fercu miło *GrabowSet N.***

»serce naboŝne (a. poboŝne), bogobojne; w sercu, serca naboŝeńŝtwo« [w tym: *naboŝnym sercem (I)*] [szyk 15:11] (23:1:1): *OpecŻyw 1v, 99; OpecŻywPrzedm C3, C3v; Czofz tedy duŝlo moya czo o ferce naboŝne na chwálá takyey panny rzecz moŝeŝ *PatKaz III 107; ŝwięty Chriŝtoŝtomus piŝe [...] do boga patronow/ albo opieknow niepotrzeba/ iedno wiary zvpelnei/ á ferca naboŝnego. *SeklWyzn e4; SeklKat E3; HistRzym 20v; RejPos 17, 51v, 67v; KuczbKat 300; WujJudConf 242v; rzeczymy wŝyŝcy ferce naboŝnemi/ Amen. *RejPosRozpr c4v; StryjWjaz Cv; Stwórz we mnie/ móy pánie/ ferce bogoboyné *KochPs 77; Ia/ [...] ŝpiewálem wŝytkim naboŝeńŝtwem fercá mego/ przed ŝwiętymi koŝciami wáŝzymi/ pieŝni chwały y ŝlawy wáŝzey. *SkarŻyw 120, 15, 358; ArtKanc K19v, L19v; GrabowSet Xv; WujNT 89; A my [...] do wŝywnáia tey ofiary przenaŝwiętyŝey ferce naboŝne gotujemy. *SkarKaz 159b. Cf »z serca naboŝnego«, »z poboŝnym sercem«.*******

»nědzne (jest) serce« [szyk 53:3] (56): Vználem ya to moy Pánye w nědznym fercu moim/ Izeŝ ty yuŝ yeft bliŝko mnye z zmiłowánim ŝwoim *LubPs bb6v, D, L2, M2, N5v, Z4v (9); RejAp 14, 16; A ták náŝ wŝzechmogący Pánie/ pokornie cie proŝimy iáko Bogá á Krolá ŝwego w tym ŝwiętym cýlowiećeńŝtwie twoim zyáwionego/ ábyŝ tákieŝ racził obiaŝnić ty nědzne fercá náŝe/ gwiazdá/ á promieniem ŝwiátoŝci Boŝtwá twoiego *RejPos 37v; Iákoŝ ŝie záŝie wŝtraŝzyć nie máią ci nědzni nieboŝatká/ ktorzy iuŝ záczęta/ á práwie iáŝná á obiaŝnioná wiarę ŝwoię wŝpák obracáią/ á niŝczá iá w nědznym fercoch ŝwoich *RejPos 245, 34v, 58, 65, 65v, 89 (41); Skąd baczymy iáko nědzny ieft ten duch náŝ/ to ferce/ żywo/ y zdrowie náŝe/ iŝ ŝámo przez ŝię nic nie moŝe/ wŝtawiczyney podpory Boŝey potrzebuiąc. *Grzegŝm 51; ArtKanc P18, R20; Nie ma/ gdy nayŝliczyneyŝy Rok/ wŝzech pełen rádoŝci/ Liŝcia/ láŝ naygęŝcieyŝy Ni kwiatow ŝáká/ ni ŝioł w ich hoynoŝci/ Iák ia ŝmutkow/ zátoŝci/ Mam w nědznym fercu/ z okrutney chytroŝci. *GrabowSet H4v.*****

»serce nieczyste (a. pełne nieczystoŝci)« [w tym: *sercem nieczystym (I)*] [szyk 2:1] (3): Abowiem onym ŝowem cięŝkim (ŝádu) pokazał Apoŝtoł/ że ŝie on bárzo cięŝkiego grzechu dopuŝcza/ ktory nieczyŝtym fercem przyjmuiąc Ciáło Páńskie [...] nierozdziela go od inŝzych pokármow *KuczbKat 170; Przydź Duchu ŝwiętoŝbliwy/ A me ferce nieczyŝte/ Ktore/ moy pláč rzewliwy Płocze; niech ognie twe ŝuŝlá wiczyŝte *GrabowSet H4, I3.**

»nieprawym sercem« (I): Gdy ociec Tyeŝtus żonę Europeń/ brátá ŝwego Attreufá miłował/ miáł z niey trzy ŝyny. A gdy był ŝ kroleŝtwá wypędzon/ przyiáł go brát Attreus do ŝiebie nie práwym fercem/ kazał iego ŝyny powárzyć/ y cęŝtował go imi *BielKron 26v.*

»serce niewinne, niepokalane« [w tym: *sercem niewinnym (I)*] [szyk 13:12] (22:3): *RejJóz G5v; Y wŝŝyŝcy wćiŝnyeni ciefnye ŝie do*

nyego [do Pana]/ Kládac nyewinne fercá przed możnoŃcýą yego. *LubPs* O6v, N3 marg, N4 marg, P3v, X2v, X5v, aa2 [2 r.]; CzwarŃe mamy Ńe vczyć/ co mamy ofiarowác Pánu temu [...]. Bo nie Mirrę/ nie Kádzydło/ [...] ále krfuzoná myŃ fercá niewinnego/ á wonnoŃ pokorney á vnižoney modlitwy fwoiey. *RejPos* 37v; Iż nikomu-chmy nie powinni chwały/ iedno Pánu fwoiemu: gdyż tho iest na-więtŃza iego chwałá niewinne ferce człowieká Ńpráwiedliwego/ ktory chodzi w poŃluŃeńŃtwie iego. *RejPos* 72v, 33, [105]v, 117v, 181, 198, 266; *KochPs* 33, 150; *ReszList* 178; *ArtKanc* Q11; Tám naydźielz ono oŃmioro błogoŃwienŃtwa/ ktore vcźniom Ńwym ná gorze Pan twoy vŃty Ńwemi Bolkimi zálecał: vboŃtwa w duchu/ ćichoŃć/ plácz [...] łáknienie y prágnienie ŃpráwiedliwoŃci/ czyŃŃte á niepokałáne ferce/ do czynienia pokoiu kłonnoŃć/ y wytrwánie ćiężkích ŃtuŃow [= *ciosów*] rozlicznego przeŃłádowná. *LatHar* 264; *SiebRozmyŃl* E3v, G4v.

»(o)blędne (a. obłędliwe), omylne serce; (za)blądzić sercem, w sercu, na sercu; omylnoŃ serca« = *errare corde* *Vulg* [szyk 20:4] (11:6;3:2:1;1); *WróbZolt* 94/10; Acźem widział iż ten zły lud w fercu Ńwym zablądził/ [...] Zyemię com w gnyewie poprzyŃyágl/ záŃ yá ogládałi. *LubPs* V4v; *Leop Hebr* 3/10; *WEnus* [...] nędzne miłof-niki/ ty Ńwieckie rzádziłá. Kupidá Ńlepe dzyecię/ z łuczkiem s sobá miáłá/ S ktorym ty fercá błędne/ ćicho náŃtrzeláłá. *RejZwierz* 114v; gdyż to wieŃł á rozumieŃł náŃz Ńwięty Pánie/ iż bez Ńłowá twoiego prawdziwego/ záwždy być muŃzú obłędliwe myŃli y fercá náŃze *RejPos* 65v; Pátrzáyze tu omylneho fercá náŃzego/ gdy pływamy w roŃkofzách Ńwiátá tego *RejPos* 244, 40, 64v, 65, 115, 126 (17); ten lud ná fercu Ńwym błádzi/ bo drog moich y cudow nie widzi. *ArtKanc* T14v [przekład tego samego tekstu *Leop*, *LatHar*, *WujNT*] *LatHar* 16; *WujNT Hebr* 3/10.

»obludne serce; na sercu obludnik« [w tym: *obludnym sercem* (2)] [szyk 3:1] (3;1): A coż zá pożytek biorá ludźie z ponurzenia? (–) IeŃli go według Ńłowá Bożego vżywáią: cáłym á nie obludnym/ áni dwoiŃtym fercem/ tedy nie ieden z tąd pożytek biorá/ ále ich wiele náyduia. *CzechRozm* 259v; Oniegozne VŃta w ono zacne kolo Senatorow onich Ńwietich/ o niegodni tel [= *tył*, *tj. tylek*] takowego abi Ńiedziec miał na Ńtolku ich ztak chitrem iezikiem az obludnem Sercem. *Paprup* C3; *KochFrag* 27; w Ńłowách przyáaciele/ á ná fercách obludnicy/ pokoiu nigdy práwego z bliźnim nie máią/ y zgo-dzić Ńię z nim nie mogá. *SkarKazSej* 675a.

»ochotne (a. chutliwe), zádoŃciwe serce; chuć serca« [w tym: *zádoŃciwym sercem* (1)] [szyk 5:1] (4:1;1): A oni [Zraielici] wnet z ochotá yedli do fytoŃci/ Y byli nápełnyeni w oney Ńwey zádoŃci/ Acź chutliwe ferce ich Ńnadź yelcze prágnęło/ Aby w zádyz láko-mey pocyechę Ńwá wzyęło. *LubPs* R6v, Y6 marg; BRácia/ chuć iŃćie fercá moiego [voluntas quidem cordis mei] y modlitwá do Bogá/ vŃtáwicznie Ńie dzieie zá nimi [Zydami] ku zbáwieniu. *Leop Rom* 10/1; *RejZwierz* 102v; *ArtKanc* A16v. Cf »z serca ochotnego«.

»okrutne, srogie, tyrańskie serce« [w tym: *okrutne i (a) tyrańskie* (2)] (3:2:2): By teź przyczyna nie była Sama by cie zwyciężyła Ma powolnoŃcz y Ńzy moie O frogieŃz to fercze twoie *RejJóz* F3; [zakochany męczyzna] vmie vprzáŃć ták Ńmętná poŃtáwe/ vmie ták wzdycháć/ vmie ták plákać/ iż onym zwyciężyłby naiokrutnieyŃze fercze. *GórnDworz* Bb3v; *RejPos* [279]v; Bo od tego czáfu gdy iuŃz ono odŃczępieńŃtwa Piotrá Leoná vŃtáło/ poczęło Ńię ono Tyrráńkie á okrutne iego [księcia Wilhelma] ferce krfuzyć *SkarŻyw* 165; *CzechEp* 164.

»oziębłe (a. zaziębłe), zastydłe serce; oziębło serce« [w tym: *zastydłe a oziębłe* (1)] [szyk 4:2] (5:1;1): *GórnDworz* Ll3v; *RejPos* 260v; Przetó my chcąc ž [!] powinnoŃci Ńwey ogrzáć zaziębłe fercá was Plebanow náŃzych/ [...] tedyŃmy roŃkazáli/ kroćiuchno nápomina-nia Ńpiáć/ ktorych Plebani náŃzego BiŃkupŃtwa/ [...] záwždy vży-wác máią *KarnNap* A2v, D; Serca w ludziech oziębły/ Ńtrách nas Tátáryná. *KochDryas* A2v; *LatHar* 396.

»plugawe (a. zapługawione, a. splugawione) serce; zapługawienie serca« [szyk 6:1] (6;1): A ták iákaby to była márna omyłká á niewdzyćcznoŃć twoiá/ gdybyŃ ty ták wdzyćczne goŃcie á thák

wdzyćczne dobrodzyeie Ńwoie [Boga popołu z Synem i Duchem Ńw.] miáł odegnáć od Ńiebie prze márne Ńmiecie á prze márne zá-plugáwienie fercá Ńwoiego. *RejPos* 180v, 34v, 198, 349v; DO Ńtołu nayroŃkofznieyŃzych god twoich/ o łákkáwy Pánie Iezu ChryŃte/ nie ŃmieŃ/ y boię Ńię przyŃtápić ia grzeŃzny: [...] Abowiem ferce y ćiało moie mam rozlicznemi grzechámi Ńplugáwione *LatHar* 206, 216, 222.

»pokorne (a. u(po)korzone), unižone (a. ponižone) serce; po-kora, upokorzenie, uniženie serca; w sercu pokorny; na sercu unižony; unižyć (a. unižáć) serce« [w tym: *pokorne i (a) unižone* (9); *pokornym itp. sercem* (13)] = *contritum cor* *Vulg* [szyk 75:30] (66:29;1:1:1;3;1;11): *OpecŻyw* 90v, 135; *PatKaz II* 48, 49v; [Ma-ryja byla] wŃferczu pokorna wŃlouye uazna wumyŃzle roŃtropna wmouye rzatka veczcyenyu uŃtauyczna *PatKaz III* 109, 145; *Tar-Duch D*; *RejPs* 77v, 220v; *RejKup* g7, Nv, o8, S; A ták iáŃnie nam tu [psalm] przed oczy náŃze przekláda/ iż gdy Pan Bog pokorne podwyzŃla/ že teź y nas ktorzychmy łá thák ná fercach náŃzych vniožonymi/ iż nam vpáŃe nie da. *LubPs* Z5v, Y5, Z6 marg; *Leop Ps* 50/19, VV v; *OrzQuin* N2v; *RejAp* 8v, 15v, 16, 36; vczyñ łobie iáko mozeŃz napokornieyŃze á naunižeñŃze ferce Ńwoie przed MáyeŃtatem iego [Pana twego] ŃwiętyŃm *RejPos* 184v; A záŃię myŃł á ferce vnižone/ iáko było záwždy w wielkemy miłóŃci á w wielkemy łáŃce y powadze v niego [Pana]/ o thym piŃmá y przykłádowno wiele mamy. *RejPos* 199, 4 [2 r.], 10v, 13v, 14 [2 r.], 14v (62); *GrzegŃŃm* 55; *KuczbKat* 265; *RejZwierz* 257v; *WujJudConf* 191v; *BialKaz* M4; Ale mowię/ o prawdziwym vniženiu fercá: y o cáłym Ńpufczániu Ńie/ ná Božá dobrotliwoŃć y ŃpráwiedliwoŃć *CzechRozm* 211v; *KochPs* 77; Rzecz trudná ku wierzeniu/ Mćiwy Pánie/ iáki *feruor* w tych tu ludźiách baczyć moze/ iákie ferce vpokorzone/ ktorym bez wáptienia zgłádzáią kaźń zá grzechy Ńwe záŃlužoná. *ReszList* 163, 160; NáŃzy przodkowie/ ácz grzeŃzyli tobie/ Iednáć/ gdy fercá vnižáli w łobie/ KrewkoŃci ludzkie wiedzác/ toŃ znáć dawał/ ZeŃ rad rátawał. *GrabowSet* E3, Nv; *LatHar* 139, 619; *SiebRozmyŃl* E3v; Tylko proŃzę y napominám/ áby káždy z was vkorzonem fercem Páná Bogá proŃiŃł/ áby od niego oddaliŃ ono obćiążenie wzroku y Ńluchu duŃznego *PowodPr* 6; MiłóŃsierdziem mię [Panie] Ńwym nie przegłędnieŃz/ Gdy ná pokorę fercá mego względnieŃz. *CzahTr* B2. Cf »z upokorzonego serca«, »z unižonym sercem«.

»poslušne, powolne serce« [w tym: *poslušne i powolne* (1)] [szyk 3:1] (2:2): *PatKaz III* 127; *CzechRozm* 68v; Miey/ Synu miły/ poslušne y powolne porzádnym Ńtárfzym twym fercem/ y pokorná myŃł ku nim/ á iuŃz cnoty wŃzytki maŃz. *SkarŻyw* 16.

»prawe, prawdziwe, proste serce; prawda serca« [w tym: *prawym itp. sercem* (5)] = *rectum cor* *PolAnt*, *Vulg* [szyk 26:14] (23:8:8;1): Y owŃŃem proŃtem á czyŃŃtem fercem przebywálem przed oblicznoŃciá iego [Pana mego] pilnie Ńrzegáć/ ábych go iáká nie-dbáŃtoŃciá/ niwczem nieobráził. *RejPs* 25, 22, 116, 178; ty [Boże] zbawiŃ kaźdey troŃky Kaźdego kto ktobie wołá Prawem ferczem *RejKup* Dd, m6v, dd3; XTáŃt wyerney pokory moyey á ferce praw-dziwe/ Rácz obeŃrzecé miły Pánye yáko yeŃt troŃkliwe *LubPs* bb6v; A vczyñ nas proŃtaczki/ o ktorych tu opowedyáć raczyŃz/ ábychmy proŃthym ferczem/ á bez wŃczew wymyŃlow/ poznawáli Ńwięte Bof-twa twoie *RejPos* 11; Iż práwi chwalcze Boży/ nigdzyey indzyey wáŃnieny Páná chwalić nie mogá/ iedno w duchu á w prawdzie ferczá Ńwego. *RejPos* 133, 57v, 64v, 75, 87 marg, 129v (15); *BudNT Act* 8/20[21]; *SkarŻyw* 358, 595; ŃwiátłóŃć wzeŃzłá Ńpráwiedliwe-mu y prawdziwego fercá rádoŃć [Vulg Ps 96/11]. *KolakŃzczęŃl* B4; *WujNT Act* 8/21. Cf »z prawego serca«.

»rozdziel(ono), rozdwojone, dwoiste (jest), rozdzielilo Ńie ser-ce; dzielić na dwoje serce« [w tym: *rozdzielonym itp. sercem* (3)] [szyk 9:2] (4:2:1:3;1): *KromRozm I N* [2 r.]; Rozdzieliło Ńie ferce ich [Zraelitów] [Divisum est cor eorum] theraz že zginá *Leop Os* 10/2 [przekład tego samego tekstu *KromRozm I N*, *WujJud*, *SkarKazSej* (2)]; Nie wápt w boiáźni Páńkiew/ á nie przyŃstawy do nie⁸⁰ fercem rozdwoionem [in corde duplici]. *BibRadz Eccli* 1/27[36]; Stárayze Ńie pilno moy miły brácie/ ábyŃ nigdy nie dzyelił ná dwoie od niego

[Jezusa Chrystusa] ferczã swoiego *RejPos* 240, 217v; *WujJud* 17v; *CzechRozm* 259v; *GrabowSet* P2v; *SkarKazSej* 659a, 673b.

»skruszone (a. skruczã rozpuzczone), kruszy siã (a. poczuło siã kruszyć) serce; (s)kruszyć serce; skruszony na sercu, sercem; skruszenie na sercu; mieć skruczã w sercu; skruszenie serca« [w tym: *skruszonym sercem* (5)] = *compunctum a. contritum cor Vulg* [szyk 48:36] (66:2;4;5:1;1;3;2): *BierRaj* 19; *OpecŻyw* 90v; *TarDuch* D3; *RejPs* 77v; *RejKup* d3, m6v, ee3v; *MurzHist* C; Pan Jeruzalem wiernych fwych buduie y ofadza/ Rošprofzone w Izraëlu miłosciwie zgomadza/ Ktory tu wŷytki vzdrawia nã fercoch ich ŷkruŷzone *LubPs* ff2v, ktv, N3v, N4v, O5v, Tv *marg*; *KrowObr* 238v; *Leop Ps* 50/19, 146/3, *Act* 2/37; *BielKron* 45, 200v; *OrzQuin* N2v, N3; *RejAp* 8v, 14; á iãko dluo w tym tho ŷmiertelnym cieie bẽdziefz/ miey ŷkruchã w fercu. *HistRzym* 65v, 111v; ofiãrujemy mu [Panu] ŷkruŷzone ferczã a pokorne proŷby ŷwoie *RejPos* 47v, 29, 32v, 34, 37, 47 (31); *BialKat* 36, 331; *WujJudConf* 191v; *BialKaz* B3; *CzechRozm* 119; Boze pokoiu y Pafterzu wielki nãŷz/ [...] day im [Grekom] w tey niewoli Pogãnŷkicy/ ktorãŷ ich dla tego ofdzczepieñstwã dotknãc raczyŷ/ ferce ŷkruŷzone. *SkarJedn* 329; Przyãł to [pokutã zadana przez pustelnika] zwielkã pokorã S. Wilhelm/ y z iego ŷlow dziwnã ŷkruchã rozŷpuzczone ferce mãiac/ zmiłosci wielkicy ku Pãnu Bogu/ wnetze zwłoczã ŷzãty ŷwoie poczãł *SkarŻyw* 166, 15, 86, 165, [237], 353, 384; *CzechEp* 217; *ArtKanc* M; *GrabowSet* A3, O3; *LatHar* 79, 156; Duch Pãñki nãdemnã: dla tego miã pomãza/ abym opowiedã Ewãngeliã w bogim: poŷtał miã abych vzdrowił ŷkruŷzone nã fercu *WujNT Luc* 4/18, *Act* 2 arg, 2/37; Y wyŷrzał w nim Pan wiãrã/ y ferce ŷkruŷzonã *SiebRozmyŷl* I, K3v; *CzahTr* C3. Cf »w skruszonym sercu«.

»serce smutne (a. smãtne, a. zasmucone) (być musi), smãci siã (a. zasmuciło siã, a. smuci siã), strapione (a. utrapione); serce trapić (a. utrapić), (za)smucić; serca (u)trapienie, smutek (a. smãtek); w sercu smãtek, strapiony; na sercu strapiony, trapić« = *affligere cor, angustia cordis PolAnt, Vulg; cor (con)turbatum est, tribulatio cordis Vulg; afflicto spiritu PolAnt; abiectus a. iacens animus Mącz* [szyk *zmienny*] (29:6;9;14:2;2:2;1:1;1:1): Y rzãkl daley mily Kryŷtus ku ŷwym zwolenikom: Niechã y ŷie nieŷmãci ferce waŷŷe [Non turbetur cor vestrum *Vulg Ioann* 14/1]/ wierzycie w boga/ ij w miã wierzcie. *OpecŻyw* 95v, [27], 96v, 101, 110, 132, 147, 173v; *PatKaz II* 86; *TarDuch* A4v; *WrõbZolt* 37/11, 142/4; abowiem ŷmutne ferce nãŷŷe byc muŷi gdy wŷpomina wyŷtãpki ŷwoie *RejPs* 58v, 163v, 220; Mnimam bym wzgardzona była luŷ tak od wŷzytkiego ŷwiata Gdyŷ cie tak znam iãko kata Ktory trapiŷ moie ferce *RejJõz* F3, B7v; *RejKup* oc4; *MurzHist* C; Serce me w tym pohãñbyenyu tãk yeŷt wtrapyone/ Ze nye moŷe nigdy yuŷ bẽ ŷnadŷ wŷpokoyone *LubPs* Q, D, S6v; Idzye nãdznik ŷãloŷnie/ nie ŷporo mu z gory/ [...] Krzyk/ huk/ kłopot/ roŷtyrki/ dziwno ŷie coŷ dzyeie/ Ieŷcze mu wiãcey ŷmutne ferce zãtruchleie. *RejWiz* 185, 34, 52; Trapienia fercã mego rozmnoŷyły ŷiã/ przeto od wãilku mego wywiedz miã. *BibRadz Ps* 24/17, *Is* 54/6; iefliby tãki ktory był miedzy wãmi/ ktoremu by boiãŷn ferce trapiã wiedz precz z woylkã *BielKron* 247, 244v; Pectora versat illis pudor, Trapi ym ferce frõm/ to yeŷt frõm ych. *Mącz* 486b, 161b; Kaŷdego cieŷz czym moŷeŷz/ nie daway nikomu Od ciebie z ŷmutnym fercem odchodziã do domu. *Prot* D3v; *GõrnDworz* O2v; Niechay ŷie nie ŷmuçi fercze wãlze/ ani ŷie lãka/ abowiem ŷtyŷelificie co wam powiedam/ iŷ idã/ y zãŷie przydã do was. *RejPos* 143v, 167v; *RejZwierc* 230, 235v; A onã była rumieniuchna iãko piãkny kwiateczek/ oblicze iey było bãrzo wdziãczne á przyiemne/ choiãŷz ferce iey było bãrzo ŷmãtne dla ŷtrãchu [cor eius arctatum prae timore]. *BudBib Eŷih* 15/8, *Thren* 3/33; *KochOdpr* B3; *KochPs* 87, 100, 152, 169, 213; *SkarŻyw* 166, 243; *KochTr* 17; *KochFr* 95; Opãnowãł ferdeczny bol ŷtrapione ferce/ Odpoczynku w ŷãloŷci wãczyã mi niechce. *WisznTr* 13, 16; *KochPieŷ* 9; Drugie teŷ zãŷie tãkowe boleŷci/ trapiã nã fercu bez ŷadney lutoŷci *ArtKanc* R17, K7v, S11v; *GõrnTroas* 33; A czãŷto mi ŷal tego/ ŷe ŷwiãt oko widzi/ Bo kłopot ferce trapi/ á ŷal ŷywot hydzi *GrabowSet* Ov, A4, I2, R4v, X; *LatHar* 488,

499; *RybGęŷli* Bv; *WujNT Act* 21/13, 2. *Cor* 2/4; *PaxLiz* B3; *SkarKazSej* 689a.

»serce ŷprawiedliwe« (I): A tãk to im ten ŷwiãty mãczennik nã pãmiãc przywodził/ iŷ ŷadna chwaãã nie iefł Pãnu wdziãczniemyŷa/ iedno ŷ fercã ŷpãrwiedliwego. *RejPos* 24.

»ŷtałe, ŷtateczne, ŷtałe [przy kim] ŷtojãce serce; ŷtałoŷc w sercu« [w tym: *ŷtałym (ŷtatecznym) sercem* (2)] [szyk 12:2] (8:4:1;1): Wiele kroc iefł rzecz doŷwiãdazona nãŷz miŷy panie: iãkoŷ ty iefł pãtãki ku wyŷluchaniu kaŷdemu ŷtatecznym fercem ktobie woãiaãcemu *RejPs* 128; *LubPs* S2 *marg*, V2 *marg*; pãtãniemyŷe v nas mirã kãdzidło á zlotõ/ abõ ziele ŷwiãcone/ kthõ ie nã ŷyzi powieŷi/ niŷli tã wiãrã á to ŷtałe ferce tych ŷwiãtych ludzi/ ktorzy ŷ tymi dãry teŷõ Pãnã ŷzukãli *RejPos* 37, 46, 267, [279], [279]v, 349; *RejZwierc* 134v *marg*, 135v, 265v, Bbb2; Gdy przed ŷmãtnym ołtarzem ŷwiãta Pãnnã ŷtaãł/ [...] Wzrok ku ludziõm zdoŷiło ferce mãŷnie ŷtaãł. *ZawJeŷt* 46.

»ŷzczyre serce; ŷzczeroŷc serca« [szyk 4:1] (3;2): *KuczKat* 300; A to iefł rzecz pewna/ gdyŷ ŷ ferczã ŷczyrego/ czyŷtego/ á wiernego wŷytki ine cnoty ŷnãdnie pochodziã muŷã. *RejZwierc* 141; ŷludzy/ bãdŷcie poŷluŷzni we wŷzytkim pãnom wedle ciããł/ nie ŷluŷãc nã oko/ iãkoby ludziõm ŷiã podobãiaã/ ãle w ŷzczeroŷci fercã [in simplicitate cordis]/ Bogã ŷiã boiãc. *WujNT Col* 3/22, Bbbbbb4v. Cf »z ŷzczerego serca«.

»ŷciŷnione [= *nieczule*] serce« (I): Teraz tãk ãakõme/ tãk ŷciŷnione ludzie fercã maiã/ iŷz nic inego niemiãŷã iedno aby ŷobie było/ aby ŷiã tylo znam famim dobre dziaãlo. *SkarŻyw* 115.

»serce ŷlachetne« [szyk 2:2] (4): w Eipcy [...] było nyektore xiãŷe radny pan Faraonow/ a ten miã dziewczkã bãrzo cudnã nãdewŷŷytki yne panny y tzyŷtã bãrzo imyenyem Afenech/ ktora myãła tak ferce ŷlachetne a tzyŷte/ yŷ gardzãła wŷzelkym obcowanim mãŷzkim *HistJõz* B3; [ŷlõwa *Chirona do młodego Achilla*:] Bo iãko gęŷte Mŷzice nãgle ciã obŷiedã Roŷkofzi ŷwiãta tego/ i odwozdiã bẽdã Twoie ŷlachetne ferce od zabaw ucãziwyeh/ Cukruiaã ci na zradzie ŷmak rzeczy zelŷiwyeh. *KochSat* B4; *RejPos* 107; *Phil* F4.

»serce teskliwe« (I): Przeto choã wŷŷãdy tyŷ [Panie] iefł/ oczy me pãczliwie Tãm [do nieba] podnoŷzã/ y ferce tãm wdzdycha telkliwie. *SzarzRyt* B2v.

»serce troskliwe« [szyk 3:1] (4): *BielKron* 93v; A to iuŷ koniec pociechy twoiey/ gdy przez Duchã ŷ. przez onego wiernego pocieŷzyciãã twoiego bẽdzyeŷz ktemu przywiedzyon/ czãgo iefł poŷãdãło trokliwie ferce twoie *RejPos* 141v; czemuŷ miã/ mõi wieczny Boŷe zãpomniãł: kiedy miã wŷzetczny Człõwiek frãfuiã/ á ferce trokliwie luŷ ledwo ŷywã. *KochPs* 63; *WisznTr* 21.

»upadłe, upadło serce; upadnienie serca« = *animus concidit Mącz* [szyk 5:4] (5:3;1): *RejPs* 197; *Infractio animi*, Vpadnienie fercã. Nieŷtałoŷc. *Mącz* 135d, 394c; *RejPos* 168v, 327v; *WisznTr* 10; SKoro mi to powiedziano/ Iŷ od Wulkanã ŷtyŷzano/ Iŷe ŷtrãŷyã Kupidowi Gotuie/ y Wenuŷowi: Zãraz mi ferce wpaãło *PudlFr* 52; Poday [Panie] rãkã/ co wãdnie/ Wnieŷ me wpaãle ferce/ Ktore/ to ããmo treŷke [= *drãczy*]/ Iŷ twã ããkã grzech krãdnie *GrabowSet* S2; *SkarKaz* 550b.

»uporne, krnãbrne serce; upor serca; uprzãc serce« [w tym: *krnãbrne a uporne* (I)] = *duritia cordis PolAnt* [szyk 24:5] (24:3;2;1): *RejKup* dd6; A wŷdy lud moy niewierny nie chciãł ŷluchãc głoŷu mego/ [...] A iam ich teŷ popuŷcił zã ich ŷwõwolnym rozmyŷlem/ Iŷ ŷzli z vpornem fercem zã ŷwoim ŷpõfnyim wy-myŷlem. *LubPs* S4v, hh4v; *RejWiz* 187v; *BibRadz Ier* 3/17, 7/24; ono zle á vporne ferce iego/ zãwãdy dziwne á ŷpõfne myŷli wy-puŷfzãzã ŷ ŷiebye/ nã wŷzetczeñŷtwo á nã ŷwõwolne roŷpuŷtnoŷci thego ŷwiãtã nãdznego. *RejPos* 202, 181, 152, 202v, 245v, [249]v, 265, 320; ãle on [król *Sedecjasz*] zãtwãrdził kãrk ŷwoy/ y wpaãł ferce ŷwoie [roboravit cor suum] aby ŷiã nie nãwracãł do Iehowy Bogã Izraëlkiego *BudBib* 2. *Par* 36/13; *GrabowSet* Gv; Nie wiem by tãk był z krnãbrnym fercem człõwiek tãki/ Ktory wiãdom mẽŷtwã ŷpãw dzielnõci wŷzelãki. Aby nie miã litowãc dziŷ wpa-

ku tego/ Ziarná ludží zginionych z przeżyźżenia Bożego. *CzahTr* G4v. Cf »z serca upornego«.

»serce uprzejme [= *szczere, czyste*]« [w *tym: sercem uprzejmym* (2)] [szyk 17:12] (29): *LubPs* aa; A nawdzyęczniefza chwałá to zázwždy v niego [Pana]/ Co mu wdzyęcznie pochodzi s fercá vprzeymego/ Nigdy nie zmázánego w zákrytey chytrości *RejWiz* 52; A ták iuz ty oto prace náłze Pánu Bogu włzechmogáemu naprzod oddawamy/ okázuiąc w tym wdzyęczność fercá vprzeymego *BibRadz* *6, *Ez* 25/6; *GórnDworz* Cc2; *WujJudConf* 82; Nie potrzebiuie tedy wiécey s tego [z *podarków*]/ náđ tho coby było znákiem mego vprzeymego fercá ku wam *Phil* Q2; *LatHar* +3. Cf »z serca uprzejmego«, »z uprzejmym sercem«.

»wdzięczne serce; wdzyęczność serca« [szyk 2:1] (2;1): My tedy miły panie profimy ciebie pokornie/ aby nám dáł fercé wdzyęczné/ abychmy fie s tobá fmucili za náłfe złoŃci *OpecŻyw* 99; *BibRadz* *6; *KochPs* 176.

»wiérne (a. pałające w wierze), wierzy serce; wierzyć, bywa wierzone sercem; (u)wierzyć, wiernym być, wiara w sercu; wiara serca« [w *tym: wiernym sercem* (10)] = *credere in corde* *Vulg* [szyk 71:44] (101:1;3:2;4:1:2;1): *OpecŻyw* 144v; *RejPs* 76v; *RejKup* p8; A wślákoż [Zraelici] w yęzyku fwym kłámstwo wczynili/ Gdyż w fercach swoich yemu [Panu] ták wyernemi nye byli *LubPs* S; [Pan] Náđ fwyetemi swoyemi láłkę zyáwić raczył/ Y ná ty ktore soby z wyernem fercem baczył. *LubPs* Tv, G marg, G2v marg, N4v, O marg, Qv marg (12); *KrowObr* 66 [2 r.]; *RejWiz* 182v, 186v; Bo ielli byś wyznawał vfty fwoimi Pána Iezufa/ á w fercu fwymbyś wierzył/ że⁸⁰ Bog wzbudził od vmárlych/ zbáwion będziefz. *Leop* Rom 10/9 [przekład tego samego tekstu *KrowObr* 66, *WujNT*]; *RejAp* 8v, 29v, 54v, 94v, 95, 156; A my chociay zá nim [za Panem] cielesnie nie chodzimy/ ále go náłłádujemy przez mocná wiárę swoię w fercach y w myłlach náłżych *RejPos* 83; Vcieczże fie też ty iedno z wiernym fercem á z wiernemi prósbámi fwemi/ do tego ták dobrotliwego Pána twego *RejPos* 121, 12v, 29 [2 r.], 29v marg, 37v, 45v (69); *RejZwierc* 141, 186v, 265v; Chrifusci iest vftawcá y podawcá wewnętrznym wlyftkich Ńwiatości: ktory [...] rzecż duchowná fercu wiernemu podawa/ ktorá Doktorowie láłką álbo fłutkiem Sákrámentu zowá. *WujJud* 162; *WujJudConf* 82; *SkarŻyw* 203; *CzechEp* 257; [Pan] gdy ciáło bierze z pániénki/ Ńmiertelne/ Złáczá bořtwo z człowiekiem: mátkę z pánná; bierze Do tych dwu/ ludzkie fercé/ pałájące w wierze. *GrabowSet* K; Bo to vfty bierzemy/ co fercem wierzymy. *WujNT* 331, *Rom* 10/9, 10, Bbbbbb4v; y chciáł [Jezus] áby o tym prawdywym iego zmartwychwřtániu/ nie tylo fercá ludzkie wierzyły: ále áby y oczy pátrzyły y ręce fie dotykáły ciáłá iego. *SkarKaz* 207a. Cf »z serca wiernego«, »z wiernym sercem«.

»serce wolne« [szyk 2:1] (3): Bo iuz nie máłż nędzniefzego páná ná Ńwiecie iáko frafunk á kłópothy/ [...] Bo kości wyfułza/ bláđá twarz czyni/ co nalepfe klenoty wolne fercé á mył dobrá pfuie. *RejZwierc* 153v; Co [hydzenie nauki *Chrystusa*] gdyby w was [tj. w Żydach] nie było/ á wybyřcie mieli fercá wolne/ á vfy ku Ńłuchániu prawdy gotowe tedybyřcie [...] tego doználi: iż náłz Pan Iezus/ nie iest Bożym nieprzyaciálem: ále vmiłowánym fynem Bożym. *CzechRozm* 70v; *KochMarsz* 155.

»serce wspani(a)łe« [szyk 4:3] (7): *GlabGad* N3v; Ale to iest práwy křtałt/ fercá wřpanifego/ Nie lękáć fie niełzczęřciu/ nie prágnáć też złego. *RejZwierc* 125; Wřpanife fercé zacnego człowieká/ W Ńlawie go zdobi ták práwie do wieká. *RejZwierc* 212v, 85v, 104; *WierKróc* B2; Wřpániále á hojne y nie łákome fercé Abrahámowe á ná politowanie bliźniego y pomoc přetka. *SkarŻyw* 284 marg.

»serce zajątrzone, jadowite« [w *tym: sercem jadowitym* (1)] = *cogitatio infesta* *Modrz* [szyk 2:1] (2:1); *ModrzBaz* 20; Twé [Panie] ořtré řtrzáły Ńá nie vchronioné/ Temi vgodzilřz w fercá záiátrzoné Swych nieprzyaciátiół *KochPs* 67; *ArtKanc* Q5v.

»zekerwawione (a. zakrwawione) [= *zajadle*] serce; zekerwawienie serca« [szyk 5:3] (7;1); Edwárdus niebořczyk máiąc zákřwawione fercé przeciř Ńiořtrom/ Máryey y Elźbiecie/ náznáczyl był zá

żywotha ná fwe mieyfce z dozwołenim rad/ Ioánné Ńieřtrzenieę fwoię *BielKron* 238, 107, 365v, 369, 373, 405v; A o tych záięć co mamy rozumieć/ ktorzi do tego Ńwiętego Kořciółá z zákřwawionemi fercy [animis gladiatoris] przychodzą *ModrzBaz* 27, 20.

»zjednoczenie, spojenie serc; przyjednoczone, złączone jest serce; jednoczyć serca; jednoczyć się sercem [z kim]« [szyk 4:2] (1:1;1:1;1:1): á fercá ich y myłli ich [wybranych przez Pana]/ ták iáko o tym Ńwiádczá historie/ były przyiednoczony ku thym náukám Apoftolřkim. *RejPos* 23; IÁfna Ńpráwá pokaze/ iáć náturá mieć chce/ Nie iest nigdy złázone zlych z dobrymi fercé. *WierKróc kt*; *SkarJedn* 362; [Mojřesz] zázwždy fie z Bogiem fwym fercem y myřlá iednoczáć/ ná modlitwie w namięćie ábo kořciéle przebył *SkarŻyw* 482; *ActReg* 29; ktora [obojęćność] do bránia Duchá mądrořci bářzo przeřkázá/ y ludzkie przyiáźni á Ńpoienie ferc ludzkich pfuie *SkarKazSej* 662b.

»złe (a. złořciwe, a. pełne złořci itp.), nieczemne (jest) serce; złořć serca« [w *tym: złym sercem* (2)] = *malum cor* *Vulg*, *PolAnt* [szyk 18:11] (23:2;4): *RejKup* ř8v, i6; Niech mářni Wielorybowie tobá iáć chcá chwieię/ Iedno ty przy Křřtu Pánie floy z mocná nádzyeię. Vřrzyřz żeć fie złe fercé ich od záięći Ńkrusy *LubPs* ktv, R6v marg, Y3 marg, aa4v marg; *Leop* Prov 6/14; Czáfu onego Ieruzálem będzie názwáne Ńłolicá Páńłká/ á wlyřcy narodowie zgromáđá fie do niego/ w imię Páńłkie w Ieruzálem/ Y nie bęđá chodźić dáley zá vporem złořliwego fercá fwego. *BibRadz* *Ier* 3/17, *Prov* 26/23, *Ier* 7/24, 11/8, 16/12; Ano czáfu tákowych wlyřtkich Ńpraw náłżych zázwždy iest pełne zley woley fercé náłze. *RejPos* 181, 32v, 87, 109, 118v, 202, 202v, 212v; *BudBib* *Prov* 26/23; *CzechRozm* 205v; *SkarŻyw* 324 [2 r.]; *NiemObr* 90; *ArtKanc* Q5v; *LatHar* 116; *Ten lud czći mię wárgámi*. [Matth 15/8] Tácyć Ńá naprzod owi/ ktorzy zázwłze Bogá/ Ńłowo Boże/ piřmo Ń. y Ewángeliá w gębie máią: ále fercé pełne złořci y nienáwiřci przeciř kořciółowi. *WujNT* 63, *Hebr* 3/12.

»zwierzęce [= *dzikie, nieokřesane*] serce« (1): [pasterze] po błogofłáwienřtwo do niego [řw. *Benedykta*] (chlebá mu przynofzáć) chodzili: y łami fwe zwierzenec [i] fercá mienili. *SkarŻyw* 249.

»žalosne (a. pełne žálořci itp.), płacziwe serce; žal (a. žálořć) serca, w sercu; rozžalić się na sercu; žáluje serce« [w *tym: žálobliwym sercem* (1); *žálořliwe a płacziwe* (1)] = *gemitus cordis*, *mereus cor* *Vulg*; *dolet cor* *PolAnt* [szyk 24:9] (20:1;7:4;1;1): mé fercé ij moia duřa/ dlá wielkięgo Ńmutku pozostála mie/ bo Ńwiatlořtz oczu moich/ obrocila fie w žálořtz fertza mégo. *OpecŻyw* 89v, 111; *WróřZółt* 37/9; Žálořciweř me fercé kiedy patřz na to *RejJóz* M6; *Diar* 47; *Leop* Ps 37/9, *Thren* 1/22; Więć éi nie gniewáią fy? więc fercá žálořciwego oto niemáią? *OrzRozm* O4v; *GórnDworz* Y6; Y Ńtáło fie iest iže křolowa vmřze/ á zóřtáwi křolowi wielká žálořć w fercu. *HistRzym* 7; *RejPos* 37, 47, 118v, 119, 119v (8); *RejZwierc* 257; niektorzy z ludu żydowkiego Ńlyřzác ono kázánie Piotrá f. rozžaliwřzy fie ná fercu swoim/ rzekli: Což czynić mamy męřzowie bráćia? *RejPosWřstaw* [143³]v; *BudBib* *Prov* 14/13; Pełné mam fercé nieznořnéy žálořci/ Ty mię Ńam/ pánie/ wyrwi z tych trudnořci *KochPs* 35; *SkarŻyw* 15, 310; *CzechEp* 202; *GrabowSet* Sv; Wřpomni [Maryjo] iákim fercá twego/ Zalem mieřcá męki iego [Twego Syna]/ Widáłás po zeřciú iego. *LatHar* 498, 488; *SiebRozmyřl* Hv; *GosřCast* 74. Cf »z serca žálořnego«, »z žálořnym sercem«.

»žáđza (a. žáđořć), chęć serca; požáđliwe, chciwe, łákome serce; (po)žáđá serce; požáđáć w sercu« = *concupiscentia cordis* *Vulg* [szyk 16:4] (6:1;4:1:1;6:1): [malpieř mówi do zóřhwia:] cžemuřze nie mowil: [...] Ižbych był fercé z Ńobá wziáł/ Pierwey niřlizm z tobá plynáł. Bowiem náłze fercá chciwe/ Przyiáźni bářzo řzkodliwe: Więć ie domá ořtáwiami *BierEz* Q2; *PatKaz* III 144; *WróřZółt* 19/5; PÁnie w mocy twey Ńwiętey á w wieczney mořnořci/ Rozřáduie fie Křol náłz s ferdeczney rádořci/ Boř łáłkáwie wypelnił žáđořć fercá iego *LubPs* E4v; A wřdy lud moy niewierny nie chciáł Ńłucháć głořfu mego/ Zly narod Izraëlřki řzedł zá žáđzú fercá fwego *LubPs* S4v, E4; Niechay nie požáđá fercé twe [Non concupiscat ... cor tuum] pięknóřci iey [niewiasty]/ byř niebył ięť řkinieniem iey

Leop Prov 6/25, *Eccli* 5/2; to Książę ma wżytko czego ferce iego żąda *HistRzym* 52, 61, 84v, 103; *RejPos* 46, 141v, 143, 213v, 289; *CzechRozm* A8; *SkarŻyw* 115; *WujNT* Bbbbbb2.

»serce życzliwe« (I): Abowiem ia/ áczkolwiek I.M. odpifowác będe/ dawáiác o fobie spráwę/ w czymem nieflufznie/ [...] iest vdrápan y vlzczypan: [...] wżákże iedná wżytko to pochodzić będzie/ z fercá fpokoynego y życzliwego Chriftyánkiego *CzechEp* 9.

Szeregi: »(nie tylko, i) serce, (i (też), a, ale też, ani, [albo]) ciało« = *animus et corpus* *Modrz* [szyk 18:3] (21): *OpecŻyw* 6, 157; Serce moie ij też ciało moie miły panie niecháy niebędzie pokálane/ abych niebyła zgańbiona. *OpecŻywPrzedm* C3v; *LubPs* S6v; ferce iuz zákámiaíe/ á ciało vftáwicznym bolem zmartwione/ iáko wielkicy boleści/ ták y rolkofzy vczuć niemoże. *GórnDworz* Dd4v; *RejPos* 247v; *BialKaz* B3; iáko dáleko ciężey máią być karáni cí/ ktorzi chcą być widziáni/ że fię ták vrodzili/ wychowali/ tákimi fię ná fercu y ná cíele zftali/ áby we wżem nád infze mieli/ niż owi/ ktorym ná wżytkim zchodzi/ ták z ftorny dużze iáko ciála y máietności? *ModrzBaz* 72v, 19v; *SkarŻyw* 16, 317, 362; *NiemObr* 84; *ArtKanc* K7v; *GrabowSet* Kv; *LatHar* 70, 206, 299, 618; *WujNT* 12; *SiebRozmysł* E3v; [GlosyKórn II 233].

»(i) serce, (i, a, a(l)bo) dusza (a. duch); serce pospołu i z duszą« = *cor, (et) anima* *PolAnt, Vulg; cor, spiritus* *PolAnt* [szyk 30:30] (59:1): O łceżefny lotrze/ nie pímo anij téż prorotztwo tego [że *Jezus jest Bogiem*] cie nauczyło/ ale [...] pán Iezus krytus/ ktorzy podle ciebie wifiał/ ná duflly twé ij fertzu twym^m cie ofwiécil/ ij tego cie wfllytkiego nauczył. *OpecŻyw* 145, 81, 89v, 159; O yakofz duflza y ferce ye go [Symeona] palalo goráczoloczczą ku bogu *PatKaz II* 62, 47v, 48, 61v, 63v, 64v (12); *PatKaz III* 107, 111v; A ták fię bárzo żálofcia fcińfłá duflá moia á zfrálowáne iest ferce moie iz bych fñadz y wytrwác niemogł/ bych fię niecielflył onemi łákwemí ftáremí spráwami twemi ktorychéś ty [Panie] zázwdy nád vpádłemi vżywał. *RejPs* 211; *RejKup* q7; [Franciszek] poznáł ná miserny duflzy i fercu fwoiem niepomysłony gniew Boży *MurzHist* D3; *KromRozm III* E7, G7; zá spráwá mocney wiary bywa wfpokoasne funmienie od grzechow/ á práwie łáfká fwa odnawya Pan w ná serce y duchá nowego. *LubPs* N4 marg, N4v, eev; *KrowObr* 238v; Nie dżiwuy fye temu/ iz moia mowá zgadza fye z fexternámi twoimi/ bo gdzie iest iedno ferce/ á duflzá iedná/ ták téż mowá muśi być iedná *OrzQuin* Aa4v, F4v, N3, P2; *HistRzym* 102; *RejPos* 86v, 153, 200v marg, 245v, 306v [2 r.]; Obáč ftád iáko duflze y ferce człowiecze obraca Bog wżwierzęce *GrzegŚm* 31, 47 [3 r.]; *RejZwierc* 257; *WujJud* 132v; *RejPosWstaw* [143⁴]; *BudBib Prov* 6/32, *Is* 57/15; *BudNT Act* 4/32; *SkarJedn* 18; *SkarŻyw* 70, [236]; *ReszPrz* 14; GDym żył bez ciebie [Panie]/ duflzá żimna byłá/ Duch pełen pychy/ ferce nieczyftości *GrabowSet* I3, S3; *LatHar* 33, 636; *WujNT Act* 4/32; *SiebRozmysł* G2v, G4v; Day [Panie] nowe ferce y nowego duchá *SkarKaz* (3v).

»(i) serce, (i, a) głowa« = *cor et caput* *PolAnt* [szyk 5:3] (8): *OpecŻyw* 110; *RejKup* f3v; *RejWiz* 99; *BibRadz Is* 1/5, I 353d marg; Wżelka głowá chora/ á wżelkie ferce trofkliwe. *BielKron* 93v; *SkarKazSej* 689a [2 r.].

»język, (i, a) serce« [szyk 6:1] (7): *OpecŻyw* 144v; RAcz miły panie: zálozie kres ięzykowi y fercu náftemu: aby ono niemyfliło: a on niemowił to coby było nád wolá fwiętyá twoię *RejPs* 60; *LubPs* D3; O iáko vwielbione spráwy twoie Pánie/ niewymowi ięzyk y ferce á rozum nieobeymie. *SkarŻyw* 173; *PaprUp* C3; Chwalić Páná/ z Anyoły/ nigdy nie przefłáymy/ Niech go flawia ięzyki/ niech fercá flucháią. *GrabowSet* F3v; *SkarKaz* 581b.

»(i, ani) serce, (i, a, albo, ani) myśl (a. rozmysł, a. rozmyslanie)« = *cor et intelligentia* *a. mens* *Vulg, PolAnt; anima et spiritus, cor et animus* *PolAnt; animus et cogitatio* *Modrz* [szyk 105:84] (189): *OpecŻyw* 43; *PatKaz III* 144; zwyczáy nieiaki rozmawiania o cznocié niemały pożytek czyni w mylli á w ferczu mlódzieniczow. *BielŻywGlab* n1b 13; á (ty panie) boże ktorzy znałz fercza y mylli ludskie powyflzyłz fprawiedliwego. *WróbŻolt* 7/10; *RejPs* 76v, 106, 107v; *RejJóz* Q4; *RejKup* v4v; *BielKom* Cv; *LubPs* aa4v; Iuz fię w

káżdym hárdá mył y ferce odmieni *RejWiz* 166v, 112v; *Leop Hebr* 10/16; *OrzList* d4v; *RejZwierc* [47²]; ábowiemci Pan wie ferce káзде/ y wżytkę mył zrozumięwa *BibRadz 1.Par* 28/9, *Philipp* 4/7, *Hebr* 8/10; *BielKron* 63, 198; *Mącz* 204d; Zaden nie iest dobry iedno fám Bog. Nie będzie thez wiedział mylli y ferc ludzkich/ bo pímo mowi: Ty Boże fám znałz fercá ludzkie. *SarnUzn* H4v; *RejAp* 29, 35, 94v, 95; *GórnDworz* Y6v; Dayże ná náłz wżzechmogacy Pánie/ ábyfmy [...] vczyli fię [...] ofiárowáćci tu w myllach y w fercoch fwoich/ [...] pokorná mył á fkrufzone ferce fwoie. *RejPos* 48; idz vftánowiwlzy w fobie y mył y ferce w tákicy pocżiwości á w tákim nabożeńftwie/ pomniác ná to/ iz idzyełz przed obliczność Páná á ftworzycyelá fwe^o *RejPos* 90, 1, 4, 7v, 14v, 23 [2 r.] (113); *KuczKat* 115; *RejZwierc* 85v, 87v, 102v, 134v, 135v (9); *WujJud* b; WYznawamy y to/ że ci ktorzy dar ten od Páná Bogá máią áby mogli bez żony żyć/ ták żeby y w fercu y w mylli czyści á powściágliwi byli/ nie cięriąc ná żądzách vpalenia ciężkiego tákowi mogá Pánu Bogu w tymże powołániu fwoim fluzyc/ poki fię będá znác tym dárem obdárzonemi. *WujJudConf* 209; *BudBib Bar* 3/1; Ale y to ná téż dobrá mysl bárzo pfuię/ á práwie ferce náfze przeraża/ iz widzimy was Plebany Bikupftwá náfzego/ bárzo być w pilności/ w nabożeńftwie/ y w pobożności ożięble. *KarnNap* A2; *ModrzBaz* 21, 53; BOże náłz/ v którego w ręku wżytki boie/ iáko łá wdzięczné páłace twoie; Tych prágnie/ do tych wzdycha duflzá vtrapiona/ Tám ferce/ y mył wżytká fkloniona. *KochPs* 126, 21, 66 [2 r.], 91; *SkarŻyw* 16, 150, 482; *CzechEp* 199; *KochFr* 96; *KochMarsz* 155; [teraźniejsi kacerze] rozerwáwlzy wiárę w Páná Chrystufá/ y wyznánie Troyce náfwiełfzy z mylli wáłzych/ y z poyśrzodku ferc wáłzych wygáfilí. *ReszPrz* 8, 95; *ReszHoz* 136; *ReszList* 152; *PudlFr* 76; *ArtKanc* E20v, H6v, T5v; *GrabowSet* X; *LatHar* 3; Mamy wżyścy nád fobá fędziego fprawiedliwego/ ktorzy iáko widzi ferce y mylli káздеgo/ ták téż káždemu oddá y zápláci według záflug y vczynkow iego. *WujNT przedm* 27, s. 99 [2 r.], 307, *Philipp* 4/7, Bbbbbbv; *SarnStat* 18; *SkarKaz* 636a; *GoslCast* 6, 31; *SkarKazSej* 673a.

»nerki i serce« = *renes et cor* *PolAnt, Vulg* [szyk 5:1] (6): *BibRadz Apoc* 2/23; Bo (ty) Iehowo Cewáoćie/ doznawáflz fprawiedliwego/ widzifz nerki y ferce *BudBib Ier* 20/12; *CzechEp* 19; *LatHar* 182, 618; y poznáią wżytkie kościoły izem ia iest ktorzy bádam fię nerek y ferc *WujNT Apoc* 2/23.

»(i, nie) oczy (oko), (i, a, abo, ani) serce« = *oculi (oculus) et cor* *Vulg, PolAnt* [szyk 27:19] (46): *OpecŻyw* 141; Panie boże ty znałz iz nie iest podniefiono ferce moie/ ani fá podniefione oczy moie [non est exaltatum cor meum, neque elati sunt oculi mei]. *WróbŻolt* 130/1; Iuz nie wiem w tey zálofcí czo mam dáley działác Iuz y oczy iuz ferce fñadz nie moze zetrfać Aby wiczezy tych przy padkow ták pokrywác miały *RejJóz* O5, E2v; *LubPs* Xv marg, X3, ddv; *RejWiz* 52; A twoie oczy y ferce (fklonily fię) ku łákomftwu/ y ná rozlánie krwi niewinney/ y ná pothwarz/ y ná biegánie złego vczynku. *Leop Ier* 22/17, 2.Par 7/16, *Ps* 130/1; *BibRadz 2.Par* 7/16; *RejPos* 55v, 58, 87v, 209v, 285v, 299; *RejZwierc* 142v; Coż cię (ták) wzięło ferce twoie? á czemu mrugáią oczy twoie? *BudBib Iob* 15/12; Nie wiedzieli áni zrozumieli/ bo (Bog) zálepił oczy ich/ aby nie widzieli/ y fercá ich áby nie zrozumieli. *BudBib Is* 44/18; *BudNT Ioann* 12/40 [2 r.]; *CzechRozm* 68, 211v; *KochPs* 27; Y był [św. Anastazjusz] ták frodze bity/ á w onym okrutnym bolu/ y męce/ áni fię rufzył/ áni wołáł/ áni ftekał. Iedno do fwego Páná/ dla ktorogo cięriął/ ferce y oczy podnośil. *SkarŻyw* 75, 25, 76, 112, 125, 262; *CzechEp* 269; *CzechEpPorz* **4; *KochMROT* Bv; *WerKaz* 276; *KochPieś* 7; *GórnTroas* 33; Nie gościem zálość w mnie/ ktora/ lżá me oczy Zátapia: á fráfunkiem rzewnym ferce tłoczy *GrabowSet* E4, I2; *LatHar* +11, 154; *KolakCath* B2v; *WujNT Ioann* 12/40 [2 r.]; *SzarzRyt* B2v.

»piersi a serce« (I): mamy fię vczyć s przykádá thego Iáwnogrzefzniká/ iz on nie wiele fzemráł/ [...] ále [...] bił pierśi fwoie/ wyznawáiác iz pierśi á ferce złe á vporne iego/ iáko y z ná káздеgo/ záwidło go w grzech á vpadek iego *RejPos* 202v.

»serce i rozum« (3): Czoło wyfokie y okągłe [!] znamionuie [...]. żądanie czci, á ferce wspaniłe, y rozum dobry *GlabGad* N3v; *KromRozm II* k2; A pokoy Boży/ który przechodzi wšelki zmył/ niech fthrzeże ferc wállych/ y rozumow wállych [*custodiat corda vestra, et intelligentias vestras*] w Chrifufie Iezufie. *Leop Philipp* 4/7.

»serce, (i, a) sumnienie« [szyk 15:3] (18): *PatKaz I* 3; pewnie możefz iść do przybytku domu fwego/ to iest do fercá á do sumnienia swoiego/ á naydzyefz ie ták vzdrowione/ iáko tu ftyfzyłz o tym vzdrowionym fynaczku tego człowieká fmetnego *RejPos* 245, 228v, 244 [2 r.], 309, 311 [2 r.], 351v [2 r.]; *BialKaz* M4; Trudno też ma [człowiek] fumnienie iego [innego człowieká] przekonáć/ y ferce ku ktorey rzeczy zbáwienney przywieść/ iefli tego Bog sám w nim nie fpráwi. *CzechRozm* 3, 88, 88v; *KochFr* 132; Wysłuchayże [*Panie*] próby náfz/ ktore czynim k tobie záwzfz/ pošil fercá, y fumnienie/ day woley fwey zrozumienie *ArtKanc* P2; *LatHar* 2; Mądrości Bożey przeciwnie y nieprzyjácielem iey iefl/ ferce y fumnienie pomázane grzechámi. *SkarKazSej* 660b.

»serce, (i, a, albo) umysł (a. smysł)« = *cor et sensus* *Vulg* [szyk 20:7] (27): *RejKup* m6v, cc2v; *Leop* 4.*Esdr* 8/6; *BibRadz* *4; *Mącz* 220c, 414d; [*Pan*] nie pátrzi ná ręce twe/ iefli ty krádniefz ábo bierzefz/ ále pátrzy ná ferce á ná vmył twoy/ iáko gi záchowywáfz ábo obrácałz przeciw bliźniemu á brátu twoiemu. *RejPos* 181v, 34 [2 r.], 58, 166, 182 [2 r.], 265v; *BialKat* 126; *KuczKat* 40; *RejZwierc* 37v [2 r.]; *ModrzBaz* 19; gdyż to v nas dawno poftánowiono/ iż chcemyli z Chrifufem Pánem krolowáć/ muśiemy [...] nie tylko fhocenia/ y zelżywość wšeláká/ ále też vmył fwoy ták poftánowić/ y ferce do tego zgotowáć/ ábyfmy zá pomocá iego/ y żywotow wáfnych dla czći á chwały iego niezfzczędzieli. *NiemObr* 5, 9; *ReszPrz* Av; *ArtKanc* P6; *Phil* 14; *LatHar* 134, 208; Są niektorzy ktorychem doświadczył przyjáźni, Są też drudzy o ktorych tylko mniemáć mużę: Ktorych ferc y vmyłow nie mogą ie poznáć. *CiekPotr* 7.

»(albo, tak) usta (a. wargi), (i, a, albo, jako i) serce« = *labia et cor* *Vulg*, *PolAnt*; *os et cor* *Vulg* [szyk 28:18] (46): *OpecŻyw* 55v; *WróbŻolt* K6; Dwie rzeczy wtym przikazaniu mamy baczyć. Pyrwsza/ czo pan Bog przykazuje czinić/ vfti y ferczem ati fą dobre vczinky. *SeklKat* E4; A ya w frogim prágnenyu wyodeń nędzny fwoy wyek/ Widząc iż mye pokrycye przelláduye człowyek/ Vfty mye pyeknye chwali á fercem przeklina/ Mnimáyac iż ná pyeczy Pan moy tego nye ma. *LubPs* O6v, M3v, P3v, aa5 marg, ee6v; *KrowObr* 66 [2 r.]; Ale co mowi pímo? Blińko iest flowo w vftách twoich/ y w fercu twoim. *Leop Rom* 10/8, *Deut* 30/14, *Eccli* 12/15, *Rom* 10/9; Wárgi pobudzájące zwády y ferce złe/ fą iáko żuželicá z frebrá/ ktorań naczynie gliniáne polewáią. *BibRadz Prov* 26/23, *Ier* 12/2; *BielKron* 45; *OrzQuin* O; *RejPos* 251v, 298; Bo nas [*Panie*] stworzywłzy/ chowáfz/ żywifz/ y opátruiefz. zá co tobie powinni-fmy/ Boże náfz/ chwałę/ fercem y vfty *BialKat* 203v, 233v; *KuczKat* 10; *BudBib Deut* 30/14, *Prov* 26/23; *CzechRozm* 185; *KarnNap* D4v; Słodkie mu [św. *Bernardynowi*] to było imię Iezus w fercu y w vściech *SkarŻyw* 462, 21, 462 marg; *CzechEp* 95, 209; OYcze náfz ktorys iest w niebie/ wziálefz nas zá fyny fobie/ chcąc byfmy tu bráćią byli/ tobie fię záwzfz modlili/ fercem, y vfty wzywáli/ á w tobie fámym dufáli. *ArtKanc* M15, M18; *GrabowSet* Tv; *LatHar* 324, 581, 661 [2 r.]; *WujNT* 331, *Rom* 10/8, 10, 2.*Cor* 6/11, s. 835; *GoslCast* 21; *SzarzRyt* A4.

»serce, (i, a, abo) uszy (ucho)« = *cor et aures (auris)* *Vulg*, *PolAnt* [szyk 10:9] (19): [*powiedział Bóg przez Mojżesza:*] Iest bowiem then lud [fj. *Izraelici*] twárdey krzczyce: [...] y dam ia im ferce/ y zrozumieią: y vfly/ á będą flucháć. *Leop Bar* 2/31, *Act* 7/51; Krol rzekł/ vfyć flucháią/ ferce rozeznawa/ Potym rzeczą przyftoynym rozum mieyfce dawa. *RejZwierc* 19; *BibRadz Is* 6/10; *OrzQuin* Aa5; iuz y ięzyk [człowieká]/ gdy vfy nie ftyfzáf/ ferce nie rozumie/ fláby bárzo iest. *RejPos* 212v, 22v, 24, 97v, 206, 276, 325v; *BudBib Bar* 2/28[31]; *CzechRozm* 70v; Chryftus do fercá/ á Piotr do vchá/ wiary y kościoła fundamentem y zátrzymánim iest *SkarJedn* 73;

SkarŻyw 383, 595; *NiemObr* 31; *WujNT Act* 7/51; [*GrzegŻarnPos* 1597 91v (Linde)].

»(ani) serce, (i, a, ani) wiara; serce z wiarą« [szyk 14:13] (26;1): *SeklWyzn* e4; niertzebać do niego [*Jezusa*] zadnich prokuratorow ani opiekunow/ Yedno wiari mocney/ a fercza nabożnego *SeklKat* E3; *RejKup* g7, ee3v; Dayże nam náfz wfzechmogący Pánie/ ábychmy [...] vmieli s thákimi fercy y s táká wiará wołáć do ciebie/ ábyś fię z miłofierdzya fwego świętego raczył też zmiłowáć nád námi *RejPos* 216; GDyż wfzędý á wfzędý o thym pífmá pełno mamy/ iż v Pána náfzego nic nie iest nigdy płatnieyfzego/ iedno wierne ferce á ftáteczność wiary/ kto iá zupełnie záchowywa Pánu swoiemu. *RejPos* 233, 12v, 37, 45v, 55, 75v (22); *SiebRozmysł* I.

»wnętrznosci (a. wnetrze) i (albo) serce« = *renes et cor* *Vulg*, *PolAnt* [szyk 5:3] (8): *WróbŻolt* 25/2; Doświadczy mię Pánie y pokufzay/ wywiedz fię wnetrznofci moich y fercá moiego. *BibRadz Ps* 25/2, *Ps* 7/10, *Ier* 11/20; *Mącz* 152a; *RejAp* 31; BLogofławię cię Páno z twoiý ciérpliwości/ Serce twoie náświętfz/ y wfzytfkie wnetrznosci *SiebRozmysł* Hv; Ale P. Bog ná fercá y wnetrznosci pátrzy. *SkarKaz* 310a.

»serce i wola; wola z sercem« (2;1): vmysł z rozumem ie⁸⁰ [*Franciszka*] ktemu ferce i wolá iego ciágnáf/ aby przyzwolił námowám dobrém i panu Bogu vfał ale ta wolá z fercem iego nie moglá być ktemu od vmysłu przywiedziona *MurzHist* K3; *SkarŻyw* 294.

Wyrażenia przyimkowe: »z [jakiego] serca« = *jak, z jakim uczuciem; de a. in corde* *Vulg*, *PolAnt*; *ex animo* *Mącz*, *Modrz*; *e corde* *PolAnt* (62):

~ *W połączeniach szeregowych* (2): A koniec przykazania iefci miłofć/ zuprzeyme⁸⁰ fercá/ y z dobrego fumnienia/ y z nie obledny wiary. *Leop* 1.*Tim* 1/5; *BudNT* 1.*Tim* 1/5.

Wyrażenia: »z czystego serca« = *niewinnie; de puro corde* *PolAnt* (2): A chroń fię požádlivosti młodzieńkich/ ále nálláduy fprawiedliwofci/ miłofci/ wiary/ pokoiu/ z tymi ktoryz zwywáią Pána z czyftego fercá. *BibRadz* 2.*Tim* 2/22; *BudNT* 1.*Tim* 1/5.

»z serca nabożnego« = *nabożnie* (1): O iáko iest dobra rzecz wyznáć Pánu fwemu/ Powinowátá chwałę iáko nawyzfzemu/ [...] Wefele mu fpiewáiąc s fercá nabożnego. *LubPs* V2.

»z serca ochotnego« = *chętnie* (1): Ná rozliczných przypráwách s fercá ochotnego/ Wfilycy fpołu fpuywaymy/ yemu [*Panu*] chwałę daymy *LubPs* V6v.

»z prawego serca« = *uczciwie* [szyk 9:3] (12): ya Czarz Sahibkiercy. poczalem wedlie staradawnego obiczaya prawdywe bractwo dzierzecz. y flowo prawdywey pełnycz bes omilenya fprawego fercza za lalká bofká na oyczowlkym ftolczw Czarzemem foftal *LibLeg* 10/95; Wyfluchawać Bog koźdego/ Kto prósi z fercá práwego *BierEz* L2; *OpecŻyw* 191v; *WróbŻolt* nn3v; *RejPs* 186; *SeklWyzn* o3v; Wola rozkazania twého Ta zanicz byłá vniego A nigdy s Serca prawego Nieffukał Boftwa twoiego *RejKup* aa4v; *LubPs* Y4; *BielKron* 72, 453v; Haec ut intelligatis a me sincere pronuncianti, Abyście rozumiełi że to z prawego fercá mówię. *Mącz* 437a; *RejPos* 209v.

»z szczerzego serca« = *szczerze* (1): choćiaby fię y omylił/ wfzákze iefli z fczczerego fercá mowi [*si ex animo dicit*] to co Rze-czypopolitey rozumie być pozytecznego/ ono iego omylenie godnieyfze iest odpufzczenia/ niż gniewu. *ModrzBaz* 65.

»z upokorzonego serca« = *pokornie* (1): iednáć [*Dawid*] z vpo-korzonego fercá ták ku Pánu Bogu fwemu woła Pfál: 143. v 2. Nie wchodź Pánie w fád z flugá swoim/ boć przed twarzą twoią nie będzie vfprawiedliwiony żaden żywacy. *CzechRozm* 207v.

»z serca upornego« = *uparcie* [szyk 11:1] (12): Przecź ták przeciw fumnyeny s fercá vpornego/ Nyewfłydacy fię broić tu wflyt-kyego złego *LubPs* O3v; A wfłákoż oni [*Izraelici*] przedfię s fercá vpornego/ Nye przefłáli pokufłáć Bogá nawyzfłego *LubPs* Sv, B2, B3v, O4v, Q2v, Q3 (11); *NiemObr* 99.

»z serca uprzejmego« = *szczerze; de corde puro* *Vulg* [szyk 15:4] (19): W Tobiem vfał miły Pánye s fercá vprzeyme⁸⁰ *LubPs*

Hv; Błogofławyony to człek coś ty mocą yego/ Ktory chodzi w fcyellkach twych s fercá vprzeznego *LubPs* S6v, L, Qv, R6, T5v, X5 (15); *Leop* 1.Tim 1/5; *Mącz* 484c; *Zadna wdzięcznyelza [ofiará]/* jedno rofpamiętywanie á wdzięczne przyjmowanie odkupienia fwego á wierne zá to dziękowanie z vprzeznego fercá/ ták dobrotliwemu Pánu fwemu. *RejPos* 48; *SkarŻyw* 80.

»z serca wiernego« = *wiernie* [szyk 2:1] (3): *LubPs* dd2v; Kto fie Pánu poruczył/ á s fercá wiernego/ Wfzytko ftale porucza świętey wole yego. *RejWiz* 150v, 183.

»z serca żalofnego« = *żałośnie* (1): do Boftwá yego/ Záwołałem vprzemie s fercá żalofnego/ By fie raczył zmiłować w tym fwym rozgniewaniu *RejWiz* 181v.

Szeregi: »z serca, z głowy« (1): przetofz ich [*prześladowców Kościoła*] ftárání/ ták potężne być nie mogło/ iáko tego Szawlá/ ktory z uprznego fercá/ ále z omylney głowy/ mniął aby w tym [*prześladowaniu Kościoła*] wedle fłow Páńskich/ wielką Panu Bogu poługę czynił *SkarŻyw* 80.

»w prawdzie a z serca« (1): Utinam istuc verbum ex animo ac vere dixeris, Boże day to ábys to słowo w prawdzie á z uprznego fercá rzekłá. *Mącz* 484c.

Cf »mówić, rzec z serca«. ~

»z serca« = *serdecznie, z ochotą, mocno, gorąco, żarliwie; de a. in corde Vulg* (18); *Diar* 37; Náucz myę drog prawdy tvey Boże miłościwy/ Bych yey ftrzegł s fercá fwego pokim yedno żywy. *LubPs* T2, bb2; I teraz winfzuem z fercá fwemu Bártofzowi/ Pomoż Boże cnotliwemu ná wfzem człowiekowi. *GroicPorz* C4; *Leop* Iob 8/10; (*nagł*) Tárło Arcybikup Lwowłki y z brácią. (-) TEN narod záwždy bywał/ fláchetney ftalości/ Vżywájąc wiernie fwey/ s káżdym vprzeomości. To fámo ie wyfwiadfza/ iż fie s fercá śmieią *RejZwierz* 59v; *KuczbKat* 370.

~ *W przeciwstawieniu*: »z serca ... z wierzchu« (2): *KochPieś* 26; Nie znouw fámi fiebie wam zálecamy: ále wam dáiemy przyczyne ábyscie fie chlubili z nas: żebyście mieli *co rzec* przeciwko tym ktoryz fie záleciá zwierzchu *tylko*, á nie z fercá. *WujNT* 2.Cor 5/12.

Szeregi: »z serca, z myśli« (1): Dayże mi tho zrozumienie świętey wolei twoiey [*Panie*]/ Bych ftrzegł rofkazania tve⁸⁰ s fercá z myfli fwoiey *LubPs* aa6.

»nabożnie, z serca« (1): Wy Apoftołowie fwiátá tego/ fpráwiedliwi fędziowie/ y prawdziwe fwiátá fwiece/ nabożnie s fercá prośmy/ wyfluchaycie prozb náfze *KrowObr* 163.

»z umysłu i z serca« (1): Ale iefli fie obrociłz ku Bogu fercem fkrufzonym/ á będąyefz fluchał głołu yego z vmyflu y s fercá twego/ wywiedzye cię z ięctwá y zmiłuie fie nád tobá *BielKron* 45.

Cf »z serca litować«, »modlić się z serca«, »prosić z serca«, »z serca záwołać«. ~

»z serca« = *szczerze* (1): Lecż iż mi žal ż fercza tego Czo fie ftáło nie dobrego [...] Snadz fie dowecie z kąd inąd Iaki fie tu ftáł v nas błád *RejJóz* G5.

»z [jakim] sercem« = *jak* (13):

~ *Wyrażenia*: »z jednym sercem« (1): Wfzyfcy fie zebráli iákoby jeden mąż y człowiek ieden/ z iednym fercem/ z iedną rádá. *SkarKazSej* 673a.

»z pobożnym sercem« (1): człowiek poćiwy ma z ochotną myflá á z wefołym á s pobożnym fercem vżywáć dárow Páńskich/ dziękuiać mu zá to. *RejZwierc* 74.

»z roztronym sercem« (1): Náucz nas [*Panie*] fam iák dni náfzych lidzbę tu wiedzieć mamy/ Day z roftroprnym fercem chodzieć w nich/ gdyż ie krotkie znamy. *LubPs* T6v.

»z uniżonym, z pokornym sercem« [w tym: z *pokornym a uniżonym* (1)] (2:1): nikt infzy nie iefth klucznikiem iedno on [*Pan*] fam w wielmożności fwoiey/ á ktho do niego zákołáce z wiernym á z vniżonym fercem fwoim nic on ilcie żadnemu nie omiełzka s tymi klucźmi fwoimi. *RejAp* 16v; ktory [*Pan*] nam ták vmocnić á przyfięgá fwoią vpewnić raczył/ iż oczkolwiek s thákim pokornym á vniżonym fercem záwołamy do Bogá Oycá fwego niebielkiego/ w

imię święte yego/ iż nigdy nie ma być darmo záwołanie náfze. *RejPos* 202.

»z uprzejmym sercem« (2): Bo naprzod w tym człowieku trędowátym y w fpráwách yego obaczáć mamy/ iáká ftáteczność wiary fwey w fobie okazáć mamy/ á iáko z vprzejmym fercem mamy prziflępowáć ku Pánu *RejPos* 44v, [73]v.

»z wesołym sercem« (2): O Námileyfly panie iezu/ [...] Dáy mi [...] dobrym vmyflem poddatz fie pod rofkazowanijé ftarflych/ [...] A zwefołym fercem ku polufleńftwu/ bez omiełkaniá wydatz fiebie Amen. *OpecŻyw* 122; *RejZwierc* 74.

»z wiernym sercem« (4): Gdím pánie do ciebie wołáł z wiernym fercem fwoim Nic myę iſcye nádzyeyá ma w tym nye omyliłá/ Ktora záwždy ták zupełna w twoyey láfce byłá. *LubPs* H3, F2v; *RejAp* 16v; ktory [*Pan*] nigdy żadnego opuſzczáć nie raczył/ ktory iedno z wiernym fercem záwoła do niego *RejPos* 273v.

»z żalofnym sercem« (2): Raczyliście WM i tego dotykać, iż KIM tak mieć chce. O tym my z żalofnym sercem máło mówić muſiemy *Diar* 36, 85.

Szeregi: »z myflá a z sercem« (1): *RejZwierc* 74 cf »z pobożnym sercem«.

»z sercem, z rádá« (1): *SkarKazSej* 673a cf »z jednym sercem«.

»umysłem a z sercem« (1): *OpecŻyw* 122 cf »z wesołym sercem«. ~

»na sercu« (2): Balicki ácz w lećiech zefzly był ále ná fercu nic [= *nie*] *BielKron* 422.

~ *W przeciwstawieniu*: »na sercu ... na wierzchu« (1): [*heretycy*] dziś tákimi zoſtáli ná fercu iáko fie pokázuiá ná wierzchu: to iefť ciemnymi/ zágálfzonemi/ y zmiłofci ku Bogu y bliźniemu obłupieni. *SkarŻyw* 114. ~

»w sercu« = *in corde PolAnt* (16): *RejPos* 327v; Teras fynu moy rozmiłuy fie bráciey fwey/ áni imi gardz wfercu twym *BudBib* Tob 4/13; *KochPs* 204; Obaczył Krol blifká á pewná śmierć/ wfpomniáł w fercu P. Bogá *SkarŻyw* 508; *SkarŻyw* 355.

~ *W połączeniach szeregowych* (2): y ftáł fie [*św. Piotr*] vboгим w fercu/ y w nádziei/ y w rzeczy famey. *SkarŻyw* 596, 193.

W przeciwstawieniach: »w sercu ... z wierzchu (2), jaśnie« (3): Zwierzchu glátka poſtáwá/ w fercu niepráwoſci *BielSat* G4 [*idem BielSen*]; iuż do tego [*luteranie*] przyżli/ że bezbożnie á zufále śmieią mówić iuż nie tylko w fercu fwoim/ ále y iáfnie przed ludźmi; Ze Chriftu Bogiem nie iefť *WujJud* 6v; *BielSen* 17.

Wyrażenia: »w całym sercu« (1): Y krol Ezechiafz śmie mówić/ [...] Pámieytay Pánie iákom chodził przed tobá/ w prawdzie y w całym fercu [*in veritate et in corde perfecto Vulg Is* 38/3]. *SkarKaz* 350b.

»w czystym sercu« (1): Spráwowála on kláftor z wielką miłofciá ku ſiołtrom/ w czyłtem fercu/ w profłocie vmyflu/ w cierpliwoſci y znofzeniu człowieczjch w ſiołtrách fwoich nieudolności/ y w wielkim przykádzie wfzytkiey bogomyflności y żywotá świętego. *SkarŻyw* 193.

»w skruszonym sercu« (2): Vtráciwfzy tákíe dáry Bołkie [...] Iádam y Iáwá ſmutna bárzo/ w fkrufzonym fercu w onym leſie y miedzy drzewy kryiać fie plákáli. *SkarŻyw* 262, 319.

Szeregi: »w duchu a w sercu« (1): Oſwiećze náfz miły á wfzechmocny Pánie [...] oczy náfze/ ábychmy cie ták poznáć á tákci fie przypátrzyć mogli iáko ci ná ten czás Apoftołowie thwoi/ ábo oni oycowie fwięci/ ktoryz tylko w duchu á w fercoch fwoich pátrzáli ná fwięthe Bołtwo twoie/ á ná przyſcie twoie. *RejPos* 209.

»w prawdzie i w sercu« (1): *SkarKaz* 350b cf »w całym sercu«.

»jako w sercu, tak usty« (1): PRzyfięgá komu iefť nákazána/ ma iá vczynić wedle ſumnienia dobrego/ áby iáko w fercu rozumieć ták vfty wyznał *GroicPorz* y4.

»jako w sercu, tak też i na wierzchu« (1): Ná tey drodze Bonifacyufz/ iáko w fercu wielką fkruchę y záloſć/ ták tefz y ná wierzchu frogi wieſć w pokućie żywot poczáł. *SkarŻyw* 440. ~

W przén (196): Dáy mi cie boga mégo wgrobie fertza meégo pogrészftz/ oplakatz ij ftrzędz *OpecŻyw* 159v, 18v [2 r.], 131, 141, 145v, 146, 149v; *RejPs* 25, 125; Bo ferce pewny prorok a nigdy nie myli Kazdemu czo winfzuie da znać wkrotkiewy chwili *RejJóz* M7; Vczyńń łáfkę w dobrej woli Pánie s twym Sionem/ Nád Ieruzalem wyernych ferc ták bárzo fkażonym *LubPs* N4v, F2v *marg*, N4 *marg*, P5v, Rv, Z4 (9); *KrowObr* 90v, 185; IAko rozdziały wod/ ták ferce krolewkie w ręce Pánfkiewy *Leop Prov* 21/1, *Is* 57/11, 17, *Ier* 4/14, *Apoc* 18/7; *BibRadz Prov* 21/1, 2. *Petr* 1/19; *OrzRozm* F2; Przeto wefel fie młodzyeńcze w młodości fwey/ á chodź po drogach fercá twego/ y po woli oczu twych *BielKron* 82, [332²]; (*nagl*) Wykład obyčázy. (-) NAmileyfy brácia/ złodziey ten iestci dyabel/ ktory przez złe mylli ná dách wchodźi fercá twego: á dźiurę czyni przez złe przyrodzenie. *HistRzym* 92v, 47v, 53v, 54, 106v, 117 [2 r.], 117v; A ták to święte nafienie fłowá Pánfkiego gdy iuż przydzie ná tákie ferce tym ćirniem [złych myśli] zárofle/ przymie fie ná czás/ ták iż fie málo vznać musi: Tu iuż wzdycha/ tu iuż pláczé onych omylności swoich. *RejPos* 65, A3, A3v, 34, 40, 43v (16); Ale Duch s. podawa duży náfzey w ferce prawdziwe ciáło y krew Pána náfzego Iezu Kryftá/ duch duży duchowny pokarm duchownie podawa. *RejPosWiecz*³ 97v; *BialKat* 278v; *WujJud* a8v; *RejPosWstaw* [41⁴]v; *BudBib Prov* 14/10, I 406d *marg*, *Is* 57/17; Y mamy mocniyfyze prorockie fłowó/ ktore⁸⁰ pilnując dobrze czynicie/ iáko świece świecácy wćiemnem mieyfcu/ dokąd fię dzień oświeci/ y iutrzenka wznidzie wfercach wáfzych. *BudNT* 2. *Petr* 1/19; *CzechRozm* 146; *ModrzBaz* 23, 143; *SkarJedn* 250, 372; Serce mi kwitnie/ pełenem rádości/ Pátrząc ná fpráwy twéy [Panie] wfzechmocności. *KochPs* 140, 2, 96, 153; iáko mowi S. Ambroży: ifz fię święci nierodzili z cnotámi/ ále ná nie tákze robili: á złe fklonności fwe pilnością y pracą z siebie pelli/ y ogród fercá fwego tákze z Adámá záráżony/ w poćie czołá fwego czyścili. *SkarŻyw* 121, A4v, 76 [2 r.], 113, 166, [237], 249, 560; *CzechEp* 203; *ReszList* 147; *KochSob* 69; *KmitaPsal* A2v; TWego ráatunku/ Boże Pełny łáki/ lutości/ Przeciw wężowey złości Wzywam: bo w fercu łóże/ Moim ma: pewnie/ bez ciebie mnie zmoże. *GrabowSet* D3, Cv, F4v, Gv, K2, S4v; Bo ináčzey fię modlić możefz/ y czáfem małz/ kiedy ćię desperácyá fzátan trwoży: á ináčzey kiedy do świeckich márności wiedzief y w nich ferce twoie topi. *LatHar* 51, 79, 91, 103, 135, 220 (9); *WujNT Eph* 1/18, s. 861; *SiebRozmyśl* A, Kv; Błogółáwieni vbodzy wzgárdzeni iáko žiarnko gorczyczne. [...] Sieymyż ty podle y mále žiarnká ná roli ferc náfzych *SkarKaz* 83b, 45b, 161b [2 r.], 353b, 638b; pan ná fwéy mádréy pieczy/ Sam zátrzymawa náfze wlytkie rzeczy. Y ztąd w nádziefi nigdy niewzrufzony [wege: niewzruszonej]/ Serce me kwitnie ná wiek niefkończony. *GostCast* 69, 11, 21, 48; Tá [żona] ćię przy twych poštěpkách w zgorę w prowadźiá/ Tá w fercu twym fwoy stolec znácznie poštáwiá. *SapEpit* A4; O wfzechmogácy Boże/ świátłóści fczęślíwa/ Sercá náfze ośiádlá rdzá grzechow pláczliwa *SzarRyf* B3.

W charakterystycznych połączeniach: serce heretyckie (2), cierniem zarosłe, zgłodniałe; serca błoto, dach, droga (3), drzwi (a. odrzwie) (2), Galilea, grob, Jeruzalem (4), izop, komnata, komora, kościół (3), łonko, łóże (2), oczy (8), ogród, pochodnia (2), podwoje, pokład, prorok, przykrycie (3), rola (2), ruina, (s)łyż (3), smak, Syjon, tarcza, umysł, uszy (2), wypolerowanie, zamek, zęby, ziemia, źródło; w sercu łóże mieć (2), ściężka.

Zwrot: bibl. »obrzez(ow)ać serce; nieobrzezane, obrzezane serce; obrzez(ow)anie, obrzazka serca; obrzezanie, nieobrzezany na sercu« [w tym: obrzezać nieobrzezane serce (1)] = *circumcidere cor, circumcisio cordis Vulg, PolAnt; incircumcidere cor PolAnt* [szyk zmienny] (24;8:1;4:1;2:1): Obrzeże pan Bog twoy ferce twoye/ y ferce pokolenya twego/ ábyś miłował páná Bogá twego ze wflyftkyego fercá twego/ á ze wflyftkyey duffe twoyey [*Vulg Deut* 30/6]. *KromRozm* II 12 [przekład tego samego tekstu *Leop, BielKron* 45v [2 r.], *BudBib*], 12; Thwárdey krzczyce/ á nie obrzezáných ferc y wfly [*incircumcisis cordibus et auribus*]/ wyfcie fie záwždy Duchowi S: fprzeciwiłi/ iáko oycowie wáfly/ thák y wy. *Leop Act*

7/51, *Deut* 30/6 [2 r.], *Ier* 4/4, 9/26, *Rom* 2/29; *BibRadz Rom* 2/29; *BielKron* 45v [2 r.]; Niechayże iedno ten Dawid Polłki [tj. król]/ ná thé nie obrzázáného fercá/ y nie obrzázáných warg Goliáty [tj. kaczerzy]/ z káléty fwéy Królewfkiewy/ tych kámieni dobędźie/ látwie I.K.M. y to Kácérftwo potłucze *OrzQuin* O; A ták toć iest wdzyęczne obrzezanie Pánu náfzemu/ toć iest wdzyęczna ofiárá iemu/ ferce ochędożone á fkrufzone przeciw iemu/ á obrzezane od wfzytkich złości á niespráwiedliwóści swiátá tego. *RejPos* 32v, 22v, 32v [4 r.], 33, 33v, 34v, 75v, 274v; *BudBib Deut* 30/6 [2 r.]; Obrzeście nieobrzeżane fercá wáfze á kárku wáfżego wícey niezátwardzaycie [*Circumcidite igitur praeputium cordis vestri Vulg Deut* 10/16] *CzechRozm* 80 [przekład tego samego tekstu *KromRozm* II 12], 68v, 80 [2 r.], 80v, 88 [2 r.], 88v, 235; z nápomínániá gorącego onego Diakoná Szczepáná obrzezowáf fercá náfze winnichmy fá: áby od złych mylli/ plugáwých/ gniewliwých/ zawifnych/ wolne były *SkarŻyw* 3; Day Synu Boży/ day o Synu wieczny/ Mnie też obrzezać/ moy zbytek ferdeczny/ Serce z złych myśli/ z fpraw przemierzlych ciáło/ By/ w twym zakonie záwždy fię dźierzáło. *GrabowSet* Kv; *WujNT Act* 7/51, *Rom* 2/29, Aaaaaa3.

Wyrażenia: »przybytek, dom(ek), pałac, gmach serca« [w tym: dom a przybytek (1)] (13:11:3:1): *OpecŻyw* 6v; *RejPs* 82; Iefli Páni [tj. Matka Boża] nie zbuduie domu fercá náfzego/ niebędzie długo trwáf budowanie iego. *KrowObr* 152, 153v; Potym małz kolátáf do páłacu fercá twego/ to iest fpiłnościá/ á bárzo myflić/ iáko á procz [tj. dlaczego] grzezfyleś przeciw pánu Bogu. *HistRzym* 47v, 48, 53v; A ták obáč [...] iákoś powinien wdzięcznie przyiác ták zacne-go gofcia/ ktory duchownie przez łáfkę á przez miłóść fwá záwždy fie bierze do ciebie á do przybytku fercá twoiego. *RejPos* 3v; A s tych przyczyn/ gdy fie ták fprawowáf będziefz/ [...] iużef mu [Panu] ochędożył páłac przybytku fercá twego *RejPos* 145, 1, 87 *marg*, 87v *marg*, 99v, 143 (14); *CzechEp* 199, 242; Nákoniec ferce mieć ma káždy do popráwy żywotá fwego/ [...] áby z siedmiá złych duchow gorfzych iefzcze/ nie przyleciáf z nowu Szátan do mizerného á prznego gmáchu fercá twego. *LatHar* 111; *WujNT* 274; chędoże iuż domek fercá mego iáko moge/ wyruciłem Pánie wfzytki moie grzechy *SkarKaz* 160b, 457b *marg*.

»skarb serca« [przeważnie w przekładzie i nawiązaniach do *Vulg Matth* 12/35 i *Luc* 6/45] = *thesaurus cordis PolAnt, Vulg* (12): Nápomínánye ábychmy otworzyli fkarby fercá fwego Pánu fwemu *LubPs* P5v *marg*; *KrowObr* 66 [2 r.]; A musi fie dofyć stáć fłowom Kriřtułowym/ Ktore fá ná ludzi złe wyrokiem furowym: Iż ludzie zli ze złego fkarbu fercá fwego/ Nie mogá ifcie przynieśe nigdy nie dobrego. *HistLan* B4; Dobry człowiek z dobrego fkarbu fercá fwego wynófi dobro/ a zły człowiek/ ze złego fkarbu (*marg*) Gr. y S. fercá fwego. (-) wynófi złe. *BudNT Luc* 6/45 [przekład tego samego tekstu *KrowObr* (2), *CzechEp*, *WujNT* (3)]; á ty [pożádlíwości] záś plyná ze złego onego fkarbu fercá zlego/ á záraz od młodości ku złemu fklonnego. *CzechRozm* 205v, 220; *CzechEp* [3]; *WujNT* 49 *marg*, *Luc* 6/45, s. 216 *marg*.

a. O Bogu (43): Thá [Maryję] bog oduyekow pořzlubyl bycz mathká fyna fwego y choual yá wzamknyenyu fercza fwego o w uyelkyey rofkořzy bořkyey *PatKaz* II 24v; *TarDuch* A5v; [rzekł Jeremiasz do ludu:] Azaż nie ná offiárę kthoráście offiárováli w mieřciech ludfkich/ y po vlicách Ierolimfkich/ wy y oycowie wáfly/ krolowie wáfly: y kxiáżetá wáfly/ y lud tám tey žiemie/ zaż nie ná te wfpomniáf Pan/ y nie weflli ná ferce iego [*ascendit super cor eius*]? *Leop Ier* 44/21; Ale y Dionizius Kártuzyan/ piřzác ná Przypo(wieścí) 8. przywodzi mádrość ták mowiáca/ przez ktorá/ z drugimi błádzác/ zmyřlá fobie fyná Bożego: Óćiec wieczny w fercu/ y w wzrozumieniu swoim státeczenie y nieporufzenie miał mię *CzechEp* 255; Pánfka wola to byłá/ Pan go [króla Walezego] iefzcze w swoim Sercu Krolem nápiřáf/ Polłko wiecznie twoim. *KmitaPsal* A5.

Zwroty: »rzec w sercu« = *dicere in corde PolAnt* (2): I záwoniáf Pan woⁿófi wdzięczney/ y rzekł w fercu fwym [et ait]. Nikakiey iuż wícey nie będe złorzeczył žiemie dla ludzi. *Leop Gen* 8/21; *BibRadz Gen* 8/20[21].

»żałować w sercu, na sercu« = *dolere in corde PolAnt (I:1)*: Zal mu [Bogu] tedy było iż wczynił człowieka ná ziemi/ y żałował ná fercu fwym. *BibRadz Gen 6/6*; *BudBib Gen 6/6*.

Wyrażenia: »serce Boskie (a. Boże, a. Boskiej miłości), Boga Ojca (a. Bostwa), Pańskie« [*szyk 20:6*] (*20:5:1*): O fercu boskie miłofci/ czemus fie obrocilo w piolun gorzkofci? *OpecŻyw 146*; [*pan-na Maryja*] wbołkyem przefrzenuy otoczywała o w uyelykyey chwale (fercza) {wymyślzł} bołkyego przebywała *PatKaz II 52v, 26, 27, 27v, 28v, 29 (19)*; *RejPos 107 [2 r.]*, 144; Rącz do mnie [*Panie*] Bołkie fercu twoje łkonić *LatHar 154, 289, 294*.

»miłościwe serce« (*1*): Tych włzytkich [*patronów i przyczyniców*] modlitwy y załugi ofiaruie tobie [*Jezu*] zá mię/ y przez nie teraz oddawam fię/ y puruczam [!] miłościwemu fercu twemu. *LatHar 43*.

»myśl (a. pomyślenie) serca« (*2*): Sámá yedno rádá Páńlka ná wyeki trwác będye/ Myłł fercá yego po włlytkich narodzyech trwa włłędzye. *LubPs I*; A then [*Pan*] wczynił możność w rámienu fwoim/ á rospfozyl pyłzne thylko łámym pomyśleniem fercá fwoiego. *RejPos 304*.

»tajemnica, skrytość serca« (*3:1*): y nad anyoly pouyfzschona yey [*Maryi*] czyfłofzcz/ (o yefcze przeth uyeke y zamknął yá bog wtajemniczach fercza bołtwa fwego) *PatKaz II 26*; y wydzyely [*aniołowie*] oná tayemniczą włkrytofzeczy fercza bołkyego o w wyelkyey chwale y kochanyu bołkyem *PatKaz II 50v, 46v, 79*.

Szeregi: »serce a myśl« (*2*): Przeżrzył też záfię fercu á myłł Bogá oycá niebielkiego/ iż on wzałiwłzy fie nędznego wpadku twe-go/ thák miłemu fynowi nie przepuścił/ á wydał go ná táką frogość dla ciebie nikczemnego ftworzenia fwego *RejPos 107, 107 marg*.

»serce i oko« (*1*): Gdzie ich dwa ábo trzy bywáią zgomá-dzeni w imię moie/ iam z nimi iefł [*Vulg Matth 18/20*]. A což owłzem gdzie ich wiecey/ iuż tám y fercu y oko Páńlkie nád nimi iefł/ iefłi wedle wolej/ náuki/ á fłow iego będye zgomá-dzenie ich. *RejPos 144*.

»przeżrzenie i serce« [*szyk 2:1*] (*3*): bouyem yefcze nyebo nye-bylo ftworzono atylch [*lege: a tyś*] [*Maryjo*] yulch byla wprzełfzreny (y ferczu) bołtwa fthworzona *PatKaz II 27v, 47, 51*.

»serce i (abo) umysł« [*szyk 3:2*] (*5*): O zayfte tą to figurą [*zzielonego drzewa*] uykładal moyzes y yny proroczy o tey myley pan-nye chwalebney ktorafł to zwyecznołfzczy wbołkym umyłłze y ferczu bądąc gorzala ognym myłłofzczy ducha łfwyątego *PatKaz II 56, 35, 67v*; Boby mnie to pifmem ś. co twierdzi [*ksiądz Powodowski*] pokázác było potrzebá. Iż iedná iefł Bołka iftność: iż w niey fą trzy perlony: iż fię wtorá myłłá z fercá/ ábo z wmyłłu przed wieki rodzi *CzechEp 174, 255*.

Wyrażenia przyimkowe: »według serca« (*1*): A w tym Saul wy-łłąpił iż bez Sámuelá czynił/ ofiáry. [...] Ale łzukał Pan [*Bóg*] inego krolá według fercá fwego/ áby lud iego łprawował. *BielKron 64v*.

»w sercu« (*1*):

~ *Wyrażenie*: »w zupełnym sercu« (*1*): A będe fie nad nimi wefelil [*Pan nad Izraelem*]/ gdy im dobrze wczynię: y włłczępię [!] ie w tey ziemi/ wpráwdzie/ w zupełnym fercu moim [*in toto corde Meo et in tota anima mea*]/ y we włlytkiey dułly moiey. *Leop Ier 32/41*.

Szereg: »w sercu i w duszy« (*1*): *Leop Ier 32/41 cf Wyrażenie*. ~

W przén (*7*): o myla panno owłzem tak yefł yzelz fya kochala wogrodeczku bołtwa aboczyem przet włzemy uyeke bylałz rołko-fzuząc dlugy czafł w zamknynyem ogrodeczka fercza bołkyego po-zyuayąc ouoczku łłodkofzcy bołkyey *PatKaz II 46*.

Wyrażenie: »skarb serca« (*6*): [*Maryja*] pozywała łłodkofzczy rołkofzcy bołtwa bądąc zamknyona włkarbye fercza bołkyego przed uyeke *PatKaz II 27*; ktorafł [*Maryję*] to od uyekow choual [*Syn Boży*] włkarbye fercza bołthwa fwego *PatKaz II 74, 28v, 29, 29v, 73v*.

c. *Odwaga, męstwo, dzielność (przeważnie w walce)* (*315*): Przetociem tá myłł łkakálá/ Iże w tym złoćie dułłá. Toć iey siły

doławał/ Y iey fercu potwierdzáło: lużci iá łmiáłość ominie/ Kie-dyć iey to złoto zginie. *BierEz P4v*; *RejPs 75*; *Leop Ier 4/9 [2 r.]*; *RejZwierz 5v, 46v marg, 47v marg*; ácz ci fercu y rozum y dziel-nych ludzi przodkuia/ ále bes chlebá nieduży Hetmánowie fą. *Orz-Rozm N4*; Nic niedbaycie rycerłtwo łłáchetne ná tho/ iż Othoman trochę muru obálił około nas/ áleć fercá náłzego nam zá tho nie-obáli *BielKron 249v, 320*; *Mącz 339b*; *Prot Av*; *GórnDworz Ff8 [2 r.]*; Krol widząc ono fercze iego [*odważnego pirata*] kazał go wolno puścić/ y dał mu łłuzbę miedzy Rycerłstwem fwoim. *Rej-Zwierc 135*; *BudBib 2.Mach 7/12*; *WierKróc B*; (*nagł*) Mikołay Bá-worowłki. (–) TV fercu Krenufowe y gotowość iego/ Wierz mi záwłze záłtániefł v panićia tego *Paprpán Iv*; (*nagł*) Andrzej Ká-wencki. (–) [...] Iefł fercu Aiáxowo w tym máłuczłkim ciełe/ Y máło nie chętniefłze ták rzec mogę łmiele. *Paprpán Ce2v, 12*; *KochPs 60*; Głupie bárzo czynicie. włtydćie fię dzieći y niewiałł/ ktore wám mężnym fercu pobráłł/ á ochotnie do tego fzturmu idą. *SkarŻyw 46, 193*; *CzechEp *3v*; *KochWz 141*; *KochPieś 12*; (*nagł*) O Mikołaiu Kofobuckim. (–) ACZ mu náłurá wzrołtem niečo wkrzywdziłá/ Ale go záś rozumem y cnotą wczłiłá. Więć fercá k temu dołyc w ták niewielkim ciełe: Z chęćią fię rad pokuśi o náwięłfzłá łmiele. *Pudl-Fr 36*; *ActReg 77*; O fynu toś podobny cnému oycu twému/ A nikt cnotą/ ni fercem mógl byđż rówien iemu. Táka mégo Hektorá twarz byłá/ y táka Połławá/ chód/ wełzrenie/ y łprawá/ włzeláka. *Górn-Troas 35*; *GrabowSet E4*; Ale ci/ ktorzy dáleko od domu ná nie-przyaciéłá dla Oyczyny wyięđzđáiá/ [...] dáleko ochotniefłzy by-wáiá ná wojnie/ niželi gdyby tymże fercem tákim przed oczymá żón fwoich/ dźiatek y rođziców potykáć fie mieli z nieprzyaciéłem zbroynym *OrzJan 135, 33, 36, 120*; *WujNT 180 marg*; Vándá łwych przodkow fercem nie wydałá, Choć pleć pánićńkú y tez połłáć miałá. Bo iáko Ryceřz cny pyłłnołłapego, Gromiłá Niemcá bronia opátrznego. *KlonKr A3v*.

serce do czego (*4*): *MycPrz II D*; *ModrzBaz 115*; á prágnął tym chentliwiefł/ łálki oney/ Nowego zakonu/ ktoraby mu siłę nowá y fercu nowe/ do pełnienia S. zakonu iego przyniołłá. *SkarŻyw 3*; *OrzJan 83*.

serce ku czemu (*4*): *BielKron 9v, 419*; Gdzye ten zacny Cho-raży s kopia wylkoczy/ Włzyłtko męłtwo vtráćilzł poyrzawłzy mu w oczy. Y vrodá powážną y fercem ku temu/ Iuż żaden z wálznych Grekow nie rownay fie iemu. *Paprpán X2*; *SkarŻyw 402*.

serce po czemu [= *do czego*] (*1*): Komu dowócipu równo z wy-mową dołłáie/ Niech łczępi miedzy ludźmi dobré obyćiaie: [...] A ty/ cóć Bóg dał siłę/ y fercu po temu/ Vdérz fye z pogáninem/ iáko łłuzze cnému *KochPieś 51*.

serce przeciw(ko) komu (*4*): *BielKron 421v*; A nie tylko stąd nam Tyránnem tym Bóg grozi/ ále y Mołkwę/ chłopy y niewolniki przed tym náłze/ ná nas pobudził/ fercá im przeciw nam dołá/ Ziemię Rulłką przez Połlocko im otworzył. *OrzQuin Y4*; *RejZwierc 260v*; *LatHar 677*.

serce na kogo, na co (*12*): *RejZwierz 39v*; A włłráłzywłzy fie tymi łłráłłziwemi y też pociefłłziwemi hiłłoriámi á przypadki dziw-nemi ludźkiami/ dla ktorých doława Pan fercá narodom ná drugie narody/ [...] wpadłmy przed thym łłráłłziwym Máyełłatem Páná fwego *RejZwierc 265, 262v*; Owę pániá zá mátkę przyđáł im [*Ku-charskim*] Bog cnotę/ Aby ná włzem młodość ich dobrze łprawo-wáłá/ A ná włzytkie cne łpráwy fercá doławałá. *Paprpán E3*; *SkarŻyw 16, 558*; Zygmuntowé tedy/ Ládiłłáwówé y Ludwikowé poráżki/ wiććey wám fercá ná nieprzyaciéłá wálzého doławać/ niželi was łłráłłzić máiá *OrzJan 42, 24*; *LatHar 576, 663*; *PowodPr 73*; *SkarKazSej 672a*.

serce o co (*1*): *CzahTr G4 cf »użyczyć serca«*.

cum inf (*2*): *ActReg 10*; Włzytycy/ włzytycy fercá náłrzcć nań nie máiá/ Tylko mu z dáleka rány podáwáiá. *SzarZRyt C2*.

W połłczeniach szeregowych (*17*): *Mącz 135d, 350a*; Iefłize która w Polłfzce bitwá wygrána byłá/ któraby fercem/ rozumem/ łczcełłiem/ z łłráłáwonymi bitwámi równána być mogłá/ tedy tá Obertyńłka bitwá tákowa iefł *OrzQuin R3v, R4v*; *GrzegłSm 48*;

Lecz zkądże tę godność poznawać? Pewnieć nie tak dalece z rozdziału albo z bogactw/ iako z dowcipu/ z bieglności w rzeczach rycerkich/ á z doświadczenia meřtwá/ y wielkiego fercá w bitwach. *ModrzBaz* 114v, 116; Iako ten S. Theodorus ná Smoká ktorý ludzie trácił/ Pana Bogá ná pomoc wzięwzy/ śily y fercá y mocy fwey/ y koniá wżył. *SkarŻyw* 189; okrutnościami/ niewolą/ y liczbą/ zawnfze bylá Azya flawna: ále sercem/ rozumem/ cnotą/ podlejza nád wżyfki w Europie pántwá *OrzJan* 41, 46, 74, 135; ták duchownym rozmyślaniem przyřtoynie zabáwionemu/ meřtwá/ ochoty/ y fercá ná wżyfko przybywa. *LatHar* 663; W znácznych mieyřcáh gđziem řwiádom ielt wářych dzielnořci/ Serca meřtwá tákże teř y w boiu czerřtwořci. *CzahTr* Fv, B, F3v, G3v.

W przeciwwstawieniach: »serce ... strach, zła myřł« (2): gđyř Pan/ iako fie opowiedáć raczy/ da fercę/ da fmiálořć/ da wiadomořć nieprzyjaciótom nářzym o kářdey řpráwie nářzey/ á nam da řtráh w oczóh nářzyh *RejZwierc* 262, 86.

Frazy: »serce opuřció [kogo]« (1): O mój mily řynáczku/ wřlytkam żmártwiala flyřłář ty flowa/ tako iřř fiece moje opuřció mie *OpecŻyw* 82.

»serca przybędzie (a. przybywa)« [szyk zmienny] (6): Przypádnáři teř trwogi álbo niebepieczęřtwá iákie/ iuř iákobys miał trzeciá rękę/ iuř złe y dobre wżyfko řpořu/ iuř rádá/ rozmowá/ pociechá wdzięczná/ żeć nápořly fercá przybędzie w kářdym niebepieczęřtwie *RejZwierc* 90v; Panu Bogu bądř czesc y chwála ze scie iuř wřm Coronacyá skonczyc raczeli Panie Boze dai ze nam dlugo y dobrze panowář azř nám serca przybywa. *ActReg* 54, 138; *LatHar* 663; Bo lud gđy řię obaczy fercá mu przybędzie *CzahTr* F, F2v.

»serce rořlo; serca przyrasta; z serca rořć; serce rořcić« [szyk zmienny] (1;1;1;1): [*Machomet mówil do swego rycerstwa:*] nieboyćie fie nieprzyjaciéla/ zwářczá tákiego/ kthoregořcie nigdy mocy niepoználi/ áby mu wřym więřze ferce nierořlo *BielKron* 255; Y thákowař teř řierdzitořć (bo záwdy z wielkie⁹⁰ fercá rořcie/) náyduie fie w żwierzętach fláchetnieyřzyh/ iako we Lwie/ w Orle. *GórnDworz* K4; Wielka to ielt rzecz pan w řprawiedliwořci/ Tá złym řtráh czyni/ dobrym ferce rořci. *RejZwierc* 226; *PowodPr* 73.

»serca [komu] nie staó (a. dostać nie miaó, a. dostanie)« [szyk zmienny] (3): [*lacedemoński król*] Widziáł iřř fie lękáli [Grecy] iego/ że ich maó/ Ten rzekł/ przeczże by fercá wam dořtáć nie miaó. *RejZwierc* 38; Szczęřliwy to miedzy řzczęřliwými/ Kto řwóy řáydak řtrzáłami tákimi Obwárowáł: gđy przed řádem řtanie/ Y práwá mu/ y fercá dořtánie. *KochPs* 191; *ActReg* 10.

»serce upadá (a. upadó, a. upáć musi); serca upadnienie« [szyk zmienny] (11;1): GĐy tedy wřlyřłář řyn Saulow/ iřř zábít Abner w hebron/ w pádło mu ferce [*debilitatae sunt manus eius*] á wřzythcy Izráelithowie byli przetrářzeni. *BibRadz* 2.Reg 4/1; *Mqcz* 415a; *RejPos* A3v, 130v; Zalińki to opátryřł że [*mistrz pruski*] niedořłář tego [*dogódnego terenu do bitwy*] [...]. Nieprzyjaciéllkie ferce nátychmiař w pádło *BielSat* H; *RejZwierc* 45v, 46 [2 r.]; Woóochowie zwykli záwřze řzkody czyniřć/ [...] Nuř teř y zá Krolá Zygmuntá/ ktore on był Ian s Tarnowá/ Hetman Koronny porářił/ thoř im dopiero w pádło ferce *MycPrz* II C2v; *StryjKron* 732; *KochWr* 20; W pádło ferce nářzym/ trwogę trábić ięto *KmitaSpit* B3v.

»[komu] serce się wroci; [komu] serce wracać« (2;1): Dopotmoř nam w trudnořciáh nářzyh/ wieczny Boże: Nikt bepieçzen w náđzięię ludzká być niemože: Zá twym powodem ferce řye nam wróci/ A nieprzyjaciéł přędko tył obróci [*In Deo faciemus virtutem Vulg Ps* 59/14]. *KochPs* 87 [*przekład tego samego tekstu*] 167; *SkarŻyw* 335.

»serce zginie, uschnie« (1;1): Oto pan wřłápi ná obłok lekki/ y wnidzie do Egiptu/ y zruřłá fie bářwánowie Egipřcy od oblicza ie⁹⁰/ á ferce Egipřtowe wřchnie w pořřzodku iego [*et cor Aegypti tabescet in medio eius*]. *Leop Is* 19/1; *RejZwierc* 226.

Zwroty: »dobywáć w sobie serca« = *stawać się dzielnym* (1): A dobyway w fobie fercá/ á nie dáy fie złey myřli wwodzić/ bo to řzpetná chorobá wierz mi/ kto řtęká áno go ielczce nic nie boli. *RejZwierc* 86.

»serca doda(wa)ć (a. przyda(wa)ć), dodanie; serce dać« = *animum facere PolAnt, Mqcz; addere a. adolere a. arrigere a. erigere a. restituere animum Mqcz* [szyk zmienny] (55:1;9); *KlerPow* 2; bo-wiemes ty [Panie] dodał fercá mnie gđys potlumiał ony [*nieprzyjaciól moich*] ile kroć fie chćieli wzruřlyć přeciwióko mnie *RejPs* 26; *LubPs* ee4 marg; Mogłby tu řtan Rycerřki řłáđ dobry przyřkład bráć/ A s tey máley niewiařtki [řj. z *Judyty*]/ fercá fobie dodać. *RejZwierc* 44, 6, 39v [2 r.]; *BibRadz* 2.Mach 8/21, 15/17; ále niezámieřkał wywieřć z weyřřzodká fwieřzyh meřow Skánderbeg/ fercá im dodáiąc *BielKron* 245; Cunctationem eximere Dodáć komu fercá/ á fmiálořcy. *Mqcz* 72a, 92b, 113d, 152a, 161d, 350a (9); *OrzQuin* Y4; *RejAp* 21v; *GórnDworz* Y8; Bo y Hetman w kářdey Rycerřkies řpráwie gđy ochotná chuć á wdzięczná pořtáwę Rycerřtwu řwemu okaže/ iuř ie teř ochotnieyřze czyni/ y wiele fercá im dodawa *RejZwierc* 96v, 85v, 86, 113, [213], 261 marg (11); *BielSpr* 64; *CzechRozm* 202; *PapřPan* E3; Tym żeř mi fercá dodał/ řem řye rymy řwými Ważył zetrzć z Poety coznákomitřzemi *KochPs* 2, 5, 25, 40, 99, 130, 133; *SkarŻyw* 207, 558; *StryjKron* 657; *CzechEp* 364; *KochMROT* C; *KochPieř* 38, 51; *PudłFr* 72; *ArtKanc* K10; Animo – Szmářim czynię, ferca dodáię. *Calep* 71b; Czy meřzny oyćiec temu ma fercá dodawáć? Kogo k řiemni przybito/ trudno mu powřtawáć. *GórnTroas* 51; *OrzJan* 42, 107; *LatHar* 147, 169 marg, 202, 326, 677; [*Jan Zamojski*] ludži iego [*arcyksięcia Maksymiliana*] częřć niemářł/ gđy fie gwałtem do Krákwá wedřzć chćieli/ nie řzánuiáć řam řiebie/ y w ofobie řwéy/ áby inřzym fercá dodał/ z nieprzyjaciélem fie řciériáiąc/ pogromiř y odpędził *SarnStat* 1051; Nie widáć go [króla] y z koniem/ chybá kto był pilny/ Ale gđy fercá przydał/ był iák Gofroy řilny. *KmitaSpit* C4v, A4v; *PaxLiz* E2.

»serce naprawić« = *dodać odwagi* (4): [*rzekł Scewola:*] Oto wam obiawiam táiemnicę řwoię/ iřř dziś gárdło řwoie dawam dla oyczyny wářney/ á Porřnę zábiję/ á wam wřzem fercá nápráwię. *BielKron* 106, 245, 320; *BielSpr* 26v.

»serca nie mieć« = *być tchóřliwym* [szyk zmienny] (10): Desit animus mihi, Niemam ferca fmiálořci. *Mqcz* 80b; Animo consternari, Nie mieć fercá/ lękáć fie. *Mqcz* 415a, 183d, 429d; ábowiem ktho ma cžego ofobnego dowieřć/ muři řmieć/ y wřáć fobie/ bo nie řpráwi kto fercá nie ma *GórnDworz* D8; Ale serdca i řily nie masz, i takim sie ty Czujáć, tedy plynáęř przez morskie zakřęty *KochMon* 20; Lecz řye z rzádká mąř dobry ná wojnie wçhrónił řmierci: chybáć to chaffá [= *motloch, zgraja*] tám zořtawá řywa/ Co fercá nie ma *PudłFr* 45; *OrzJan* 24; *LatHar* 381; *SzarřRyt* C2.

»odjác (a. odejmowáć) serce; ujáć serca« = *comprimere a. contundere cor Mqcz* [szyk zmienny] (4;1): *Mqcz* 468d; *Grzegřm* 48; Bo/ ielřiz zwyćięřtwo ferce zwyćiężónemu odęymuie/ tedy tákże fercá nie mięymy ná Tátarzyná/ ná Woóochy/ ná Mołkwę/ którym podczás y woylká nářze wřępowáły. *OrzJan* 24; Leć Bog znáczny o krzywdę řwá zábieřał temu/ Ze odjáł ferce Pánu y woylku wřzyřtkiemu. *CzahTr* Gv, Bv.

»serce podnosić; serce się podnosi« = *assurgit animus Mqcz* (1;1): *Mqcz* 435b; wolnořć w cžłowieku myřł mnoży/ ferce podnoři/ twarz weřořłá/ řmiále oko/ pozóř y pochóđ ochotny w nim czyni. *OrzQuin* R4v.

»(s)kazić serce; serce skażone« [szyk zmienny] (27;3): Gđy drugi lud przyćięgnáł Huniádowi/ řkářił ferce Kálibářzy *BielKron* 243; tym řilniey Węgrzy y Polacy woiowáli/ bacžąc řkáżone ferce v Turkow *BielKron* 243; ále gđy przyćięgnáł lud wielki wodá y řiemniá/ řkářiło im [*naszym*] ferce *BielKron* 315v, 244v, 245, 246, 246v, 250 (19); A tym obyczáiem pirwify raz nieprzyjaciélewi řkářiłi ferce gđy potoczne bitwy wygráli nie ruřzáiąc głowne⁹⁰ woylká. *BielSpr* 17v, 26v, 32, 41v [2 r.], 57v, 75; Dokáđ my poydziemy? bráćia nářzy řkářiłi (*marg*) Włářnie/ rořtopili. (–) nam ferce [*dissolverunt cor nostrum*] mowáć: Lud więřłzy y wysřzy niřř my *BudBib* *Deut* 1/28; *KochTarn* 74; *KochProp* 9; *WitosłLut* A6.

»serce (s)tracić, tracácy« = *deicere animum Modrz* [szyk zmienny] (13;1): kto w cžynieniu s kim/ zápomni řřtuki/ ten dobrze przed tym řtráćiwřzy ferce/ řam řiebie zápomniał. *GórnDworz* Ev,

Gg6; *ModrzBaz* 21; żaluy żeś zgrzeźfzył: ále fercá nietracá/ Boś przećiw dobremu á miłosiernemu zgrzeźfzył. *SkarŻyw* 168; *KochJez* Bv; *ActReg* 10, 55; łácono táki [obrońca ojczyzny] ferce tráci z oného frogięgo żalu/ gđdzie oyczyzná mieczem y ogniem ſpułtożona *OrzJan* 135; *LatHar* 21, 241, [249], 250, 665; Oycowie/ nie pobudzáyćie ku gniewu dźieći wálznych: áby fercá nie tráciłi [ut non pusillo animo fiant]. *WujNT Col* 3/21.

»(u)czynić serce« [w tym: dobre serce (19)] = doda(wa)ć odwagi [szyk zmienny] (20): *RejZwierz* 29; *BibRadz Deut* 1/38; w Gdańku było wiele ludzi ſłuźbnych Polakow/ ktorzy Gdańſzczanom dobre ferce czynili/ áby fie nie bali. *BielKron* 418, 210, 309v, 314v, 348, 350v (11); A iefzcze bych przyrownáł thákowe [zapalczywe] ludzi/ do owych páchołá/ kthore w nocy po vlicy idąc ſpiewáią/ bo im owo nie z wefela przychodzi/ ále iż fie boiá/ więc czyniá tym fobie dobre ferce. *GórnDworz* K4v; *RejZwierz* 149, Bbb; Aleć to iefť nádezwfyztko/ áby [= abys] tego przeſtrzeżał náwięcey/ [...] áby co przednieyſze ludzi miał ku pirwżemu potkániu ná kthorymkolwiek rogu fie tráfi/ bo či máiá tym obyćzaiem wſzyfthkim dobre ferce vczynić ktorzy fie ná przodku potkáią á nieprzyaciéłłkie woýłko przełomiá *BielSpr* 22; A przeto ná Hetmána należy/ [...] żołnierzom ſwym do bitwy ferce dobre czynić [militēs suos ad pugnam confirmare] *ModrzBaz* 115; Nieprzyaciéłłe moi o mnie ráde máiá/ Ná mię wſzytki fortéle ſwoie obracáiá/ Serce fobie tym czyniác: iuż go y bog (práwi) opuścił: góńćie/ wiáźćie: nikt go nie wybáwi. *KochPs* 103; *KochJez* A3v.

»(u)czynić złe serce« = (prze)straszyć [szyk zmienny] (6): Przyſłzi tedy ſtárſzy káplani y drudzy do krolá profżąc áby Ieremiafz był zábit/ mowiác: trwoży popolity lud á czyni złe ferce [dissolvit manus virorum bellantium *Vulg Ier* 38/4] *BielKron* 95, 348, 409v; Strzedz fie tego trzebá pilnie/ ábyś fie nie dáł potykáć przodkiem nieukom/ álbo tym ktorzyby fie bali/ by ſnadź nie chćieli pierzháć/ á drugim fercá złego nie vczynili *BielSpr* 16, 22; *SkarŻyw* 537; [Wolał ná nie Hetman/ áby drugim złego fercá nie czynili/ á nieprzyaciéłłá nie ćiefzyli. *PaprHerby* 110].

»użyć serca [o co]« (1): [*Panie Boże*] Niech nie bęđcie wiernjch twjch tákie krwie roźłania Ktorzy o twoie imię broni dobywáiá/ Ktoremu zli Pogánie ſprofnie vřágáiá. Vřycz nam fercá o to y ſam rácz być z námi/ Niech Pogánin moc twoię ogláda nád námi. *CzahTr* G4.

»włać [w kogo] serce [czyje]« (1): O Boże moy/ wleyże w nas ferce tych oycow y Pátryárchow náłznych/ ábyfmy ſię ták tobie podobáli *SkarKaz* 520b.

»serce wziąć, brać« [w tym: na kogo (1), przeciwko komu (1)] = stać się dzielny; ośmielać się [szyk zmienny] (3:2): Widząc Máthyałz złá ſpráwę náłznych/ po wielkim ſtráchu wzyáł záſię ferce/ poſtał ná dwoię woýłká ſwoie czyniác krolowi ſzkody/ iedno do wielkiej Polłki/ drugie do Wieluńłkiej źiemie *BielKron* 395v; *RejZwierz* 185v, 260v; *SkarŻyw* 391; *SkarKazSej* 672a.

»serce zabić« (1): Tá/ która o ſmierć bárźięy/ niź o żywot ſtoi/ Beſpieczna iefť/ á ſtráchów wálznych fie nie boi. (–) Wielkięgo fercá fłowá do vłť przypęđziłá Bliłka ſmierć/ iuż tu ferce ná poły zábiłá. *GórnTroas* 42.

»serce zawziąć« (1): Abowiem y nieprzyaciéłłowi lepiej záwždy w čás z dáleká fie bronić/ niź go bliłko do brony puścić. Bo iáko moc á ferce záweźmie/ trudno go potym odegnáć bywa. *RejZwierz* 76v.

»serce zwątlić« (1): [złoczyńca szlacheckiego stanu] krzywo ná ćię pátrzy/ láiác y grożąc tobie/ chcąc ćię chodem y wſzytká poſtáwá vłťráżyc/ á ferce twe zwątlić [frangereque animum tuum *studeat*]. *ModrzBaz* 84v.

Wyrażenia: »dobre serce« = virilis animus *PolAnt* [szyk 18:12] (30): *BibRadz 2.Mach* 15/17; Węgrow przybywáło y ferce mieli dobre/ Kálíbáłz Ie á Ie do Skánderebégá áby fie potykał *BielKron* 243, [85²]v, 227, 419, 421v; Infractus animus, Dobre ferce/ Śmiałóć/ Nielęłkiwość. *Mącz* 135d; *Teogenes*, Atheńłki gdy wiodł Woýłko przećiw Megárom chcąc doſwiádczyć ćući ſwych y fercá

dobrego káźdego z ofobná/ poſtał tháiemnie ná ſtronę ſwoie ludzi pod podſtácią nieprzyaciéłłká/ áby náieđźdáli á ſtráżyli woýłko s ćiańnych mieył *BielSpr* 42; *PaprPan* L3; *KmitaSpit* B4. Cf »uczynić serce«, »z dobrym sercem«.

»(jako) serce lwie« [szyk 3:2] (5): Lecź y ſam (kaźdy) boiownik v ktorego ferce iáko ferce lwie [cuius cor est sicut cor leonis] ſtrwoży ſię (*marg*) Trwożąc. ſtrwoży ſię (–) *BudBib 2.Reg* 17/10; Ale gdy Krol bąđz Hetman ferce ma Lwie w fobie/ Záwſze iefť myłł tákiego práwie w iedney kłobie. *MycPrz I C4*; ktory [*Leon*] práwie lwiem ſercem y dáry Bołłkami ktore miał wielkie wżywoćie/ w náuce/ w wymowie/ onym przygodom kościelnym zábiegáć mogł. *SkarŻyw* 317, 598.

»męskie serce« = masculinus animus *PolAnt* (4): Virilis animus, Męskie ferce. *Mącz* 498c; obiecáli mu [synowi, który nie chciał pojedynkować się zamiast ojca] pod przyłięgá/ thák fie o to ſtáráć/ iż do bitwy nie przydzie/ ále telko o tho proſili/ żeby męłkie ferce pokázował/ á opowiedziáł fie/ y przyiáł *duellum* zá oycá. *GórnDworz* O7; *BudBib 2.Mach* 7/21; Bo męłkie ná ty nieprzyaciéłły ferce miałá [św. *Eufrozyna*] *SkarŻyw* 16.

»serce mocne« [szyk 1:1] (2): [św. *Florian* modli się do Pana *Boga*:] twoy iefťem żołnierz/ niech mię broni ręká twoiá: day mi mocne ferce ku wycierpieniu męłki tey *SkarŻyw* 402, 597.

»nieustraszone serce« [szyk 5:2] (7): Ochotnie y tyle kroć zdrowie ſwoie Piotr S. zá Páná ſwego ofiárowáł/ [...] Co pokazał w Pánłkim poimániu gdy ſię ná wſzytko woýłko ſam ieden Lwim ſercem á nie vłťráżonym rzućić śmiał/ chcąc zá Páná gárdło ſwe wáżyć. *SkarŻyw* 598, 413, 490, 597; Ale ty przedſię/ iáko rozumem opátrzone ſtworzenie/ y iáko Chryſtufow rycerz/ Chreſćijáninie miły/ nieuſtráżone miey ferce ná te wſzyłłkie ſtuły [= *ciosy*]/ ktore ſię ná ćię obálić mogá. *LatHar* 576, 202, 577.

»serce niezwyćżone« [szyk 1:1] (2): ále kiedi [dworzanin ćwiczony w rzemioſłe rycerskim] [...] bęđcie to miał w fobie/ com pirwey powiedziáł/ to iefť wiáre całá pánu ſwemu/ á ferce niezwyćżone/ tedy ia iuż ná tym przeſtáne *GórnDworz* D5v; *SkarŻyw* 75.

»serce śmiałe« [szyk 3:2] (5): Amurat Othoman przeczeťłzy liłł [Skanderbega]/ dziwował fie iego fercu ſmiałemu *BielKron* 246; A drudzy chcąc rátwowáć ſáłłiády ſwe ſmutne/ Śmiałym ſercem włłoczyli w przepáści okrutne. *Prot* D2; *KmitaPsal* A4v; *ZawJeft* 9; *KmitaSpit* A4v.

»serce waleczne« (1): Otoź máćie coſćie wiedzćie chćieli/ do dziełłnoſći wielkiej drogę. Ięzyk mądry/ á ferce waleczne *OrzRozm* Q2.

»wielkie serce; wielki na sercu« [szyk 19:6] (24;1): EDgárdus Britáńłki Krol był ná wzroſcie máły/ Ale ná wielkim fercu/ był bárzo zuchwáły. *RejZwierz* 14v, 14v [2 r]; A czo fie ſmiałóći á wielkiego fercá dotyce/ y w tym drugie biáteglowy nie ſá męłczyzn podleyſze *GórnDworz* Y3v, D5v, K4, Bb6v, Hh2v; Zaden ſtrach tákowego [mężnego krola lub hetmana] nigdy nie wviedzie/ Ktemu w przećiwnych rzeczách/ trwożyć fie nie bęđcie/ Mołkiewłkić táki/ Ná fercu wielki. *MycPrz I C4*, II D; Ale niech by mi ná to odpowiedieli/ ktorzi pomłę imieniem męłtwá y wielkiego fercá zdobić śmieię [qui ultionem fortitudinis ac magnanimitatis nomine ornare audent]/ co o wzgárdzie krzywdy rozumieię? *ModrzBaz* 62v, 114v; *SkarJedn* 327; *SkarŻyw* 56, 189, 317, 413, 490, 600; *GórnTroas* 42; *OrzJan* 42, 46, 83, 117; *CzahTr* B.

»serce zapalone« (1): Náłzym ſzło o oyczyznę á o łupy onym [Węgrow]/ Siekli ſię wſzyfcy ſpołnie fercem zápalonym. *StryjKron* 537.

»złe [= *tchórzliwe*] serce« [szyk 6:1] (7): [w *Egipcie*] Muzyki wſzelkicy ták ſpiewániá iáko piłłkaniá zákázowano/ wywodząc to iż przez to ludzye niewieſcieię/ á w pracy telłkniwi/ y złych ferc bywáiá ku potrzebie woienney. *BielKron* 9v. Cf »uczynić złe serce«.

Szeregi: »serce i dzielność« [szyk 1:1] (2): Tyś mi fercá/ y dziełłnoſći dodał w bóy frogi *KochPs* 25; *ActReg* 55.

»serce i (abo) męstwo« = prudentia et fortitudo *Modrz* (2); *ModrzBaz* 47v; (*marg*) Skąd fráłunki przychodzą ná ludźie. (–) [...]

dla zostawienia przykładu cierpliwości/ y wszelkiej doskonałości/ w nieufralżonym fercu y męstwie ich: coć się ná oko w Iozephie Pátryárzfe/ y S. Iobie pokázuie *LatHar* 577.

»moc i (a, albo) serce« [szyk 2:1] (3): *RejZwierc* 76v, 260v; złości Chrześciańskie dáią ná nie moc poháncom y ferce. *SkarŻyw* 558.

»serce i myśl« [szyk 2:1] (3): *SkarŻyw* 335; Więc ferce tákowie y myśl táką naydziefz wálzá kró(łewska) M(iłość) nie ieno w tym to mężnym Rycérftwie swoim ále táż ochotą gotowy iest stan Duchowny wlfyftek *OrzJan* 110, 110.

»serce i ochota (a. chuc)« (3): *BibRadz* 2.*Mach* 8/21; Bacząc to [przeprawę wojska przez rzekę] krol wfiadł na koń przeprawił sie thez/ czyniąc drugim dobre ferce y ochotę. *BielKron* 406; *RejZwierc* 45v.

»otucha i serce« (1): Ale státeczna á wfpániła myfl ciefzy sie odmiennością czáfow/ [...] á tákze y drugim otuchy dobrej y fercá przydáie/ przywodząc im ná pámiéc iáko ludzie z morzá ná delkach wypływáią *RejZwierc* 85v.

»serce i sila« [szyk 6:3] (9): *KochMon* 20; Pan ná fwym thronie bédzie ná wieki krolował. Tenze ferce/ y siłę ludu fwemu dáie *KochPs* 40, 99, 133; *SkarŻyw* 3; Tęczynki był twóy Tezeus/ nowa Aryádno/ Który fercem y siłą mógł porównać fnádno/ Z Boháterfkimi fyny *KochPam* 82; *KochPieś* 51; *KochJez* A2v; *KlonKr* A.

»stałość a (i) serce« [szyk 2:1] (3): *RejZwierc* 86 marg, Bbb2; Ty [Panie] weyżrzy ná mię/ á w trudności Doday mi fercá/ y stałości *KochPs* 130.

»(i) serce, (i, a) śmiałość« [szyk 7:2] (9): *Animos erigere*, Pokrzepzić/ Śmiałości á fercá dodać. *Mącz* 350c, 72a, 80b, 414a, 429d; *RejZwierc* 46, 262; *LatHar* 381; Potym poznáią niewierni y nieprzyaciáiele moi/ Turcy y Pogánie/ zem ia was odstąpił/ zem fię ia was zápraż; y niech ferce y śmiałość ná was biorą/ iáko ná te ktore páná do obrony swoiey nie máią. *SkarKazSej* 672a.

Wyrażenie przyimkowe: »z sercem« = odważnie (5): [jedna białogłowa] wzięła truciźnę s thákim fercem/ s ták wefołą twarzą/ iż y Pompeius/ y ini wżylcy ktrzy ná tho pátrzáli/ widzác w białeýgłowie przy ofthátnim punkcie stráfzliwey fmierci/ onę myfl fthał/ zdumiec sie muflieł *GórnDworz* Y4v; á z tym fercem [mężnym] [...] [królowna] Szła ná śmierć *GórnTroas* 74; *CzahTr* F; *GosłCast* 72.

~ Wyrażenie: »z dobrym sercem« (1): Więc powtóré y z dobrym fercem przeciw temu Tyránnowi iáko iuz ná śmierć fkazánemu Mężnie z Króla Polłkiego huffy poftępował *KochJez* A4. ~

Przen: *W antropomorfofizowanym opisie gry w szachy* (2):

Frazy: »przybyło serca [komu]« (1): Skoro też páni [tj. królowa] ná krefie stánełá/ Złotą koronę wnet ná głowę wzięła. Przybyło fercá niemáło białemu [królowi]/ Ale záś wiele vpáđło czarnemu. *KochSz* C.

»upadło serca [komu]« (1): *KochSz* C cf »przybyło serca«.

Zwrot: »serce wziąć« = zebrać się na odwagę (1): Naprzod do pánién fluzebnych Krol biały Rofkazał/ [...] Ze/ [...] Iednę z nich myfli wzyąc zá żonę Iobie. Tylko żeby sie mężnie popifáłá/ A ofstátniego krefu dobieżáłá. Wnet ferce wzyęły trzy Krolewkie flugi/ Pofzły záfobą/ iáko był plác długi *KochSz* C.

d. Zespół uczuć: chęć, zapal, zaangażowanie, oddanie (803): *OpecŻyw* 168; *WróbZolt* 43/19; *MurzNT* 163v marg; *LubPs* hh5v; *KrowObr* A; Biádá Afłurowi/ [...] A on lam nie thák bédzie mnie-miał/ á ferce iego nie ták sie bédzie domyfláło: ále ná stárcie bédzie ferce iego [tj. podejmie postanowienie; ad conterendum erit cor eius]/ y ná wytrácenie do flczędu wielu narodow. *Leop Is* 10/7, *Deut* 30/17, 2.*Mach* 1/3; A to iż Pan Bog wfzechmogący dał to ferce W.K. zacności/ że chcefz naprawę wczynić fkazonym á zánie-dbaným práwom náfzym/ tegoć ciáło á krew w fercu W.K. zacności nie wczyniło/ ále lam tylko Duch Boży. *LeszczRzecz* A5; *RejZwierc* 34 marg; Ku którym wyflzedł Dawid y mowił do nich/ Ieśliżefcie przyflzi do mnie dla pokoiu ábyflcie mię ráutowáli/ tedy ferce me flpołu przyflńanie do was *BibRadz* 1.*Par* 12/17, *Ex* 14/5, *Luc* 24/25;

BielKron [85²v; *GórnDworz* Dd3v; Iuz tu dáleko było ferce [zakonnika] y od Bogá y od bliźniego. Bo iuz Páná Bogá nie wmiłował/ gdyż wykroczył przeciwko náuce iego. *RejPos* 209v; á dam im flprawce y przelożone ich wedle fercá ich/ ták iż w nierządzie á w złey flprawie/ á nie ináczey iáko niewiáfty/ bédą pánować á rofkázować im [Vulg Ier 3/15]. *RejPos* 317, 3v, 29v, 172, 201v, 209v (11); *RejZwierc* 250v; *CzechRozm* 61v; Ale Pánie Boże [...] rácz wżytkiemu Sláheckiemu stanowi tákie ferce dáć/ áby oni odrzuciwly ná ftronę miłość fámych siebie/ wżytkę Rzeczpospolitá/ to iest/ wżytkie ludzi/ [...] miłowáli *ModrzBaz* 24v, 7, 47v; *SkarJedn* 308, 365; *SkarŻyw* 305; *CzechEp* 127, 325; *KochFr* 68; *KochPieś* 52; *ActReg* 161; *GórnTroas* 70; *SkarKaz* 161a; *GosłCast* 49; *SkarKazSej* 663a, 673b; *PudlDydo* A3; [Wielmożny Pánie ferce mi sie W.M. chwytá/ iákobyś W.M. fynem moim był *HistOtton* 106v].

serce do kogo, do czego (3): Teraz záś ktoś mu ferce do dzieci popfował/ Któré ón przede wżytkiem nabárzięý miłował. *ZawJest* 21; tym wiefza chęć y ferce we wżytkim Rycérftwie Polłkim/ naprzód do zgody/ potym ná tego Tyránná pomnożyć sie zgodnie mogł *OrzJan* 3; *LatHar* 22.

serce k(u) komu, ku czemu (9): y dał mu [Bóg Dawidowi] ferce ku przykazaniu/ y zakonu żywotá y náuki [Eccli 45/26] *Leop* AAA4v [przekład tego samego tekstu] BBB3; *BibRadz* *2; Y tego bym theż powiedzieć nie zániechał/ czo sie w flprawiedliwosci zámyka/ iáko iest boiaźń Boża/ y gorące kniemu ferce *GórnDworz* Hh6; *RejPos* 24, 281v; *CzechRozm* 76v; *SkarKazSej* 671a, 675a.

serce przeciw(ko) komu, przeciw czemu (4): *GliczKsiąż* D2v; Czo zá ferce iest niewyernych przeciw kofciólowi Bożemu. *LubPs* Q3 marg, K4, S2.

I sg w funkcji przysłówka: »(jakim) sercem« = gorąco, szczerze, z ochotą (85): Wfpomożyfl nas [Panie] niech się ku twej prawdzie fercem mamy *ArtKanc* P8v, P8v.

~ Szereg: »sercem, ochotnie« (1): A oná [umierająca św. Paula] fercem ochotnie odpowiedziáłá: vkazály fię kwiatki ná ziemi/ [...] wierzę ifz ogládam dobrá Pánłkie/ wzieni żywyých. *SkarŻyw* 143.

Cf Zwroty, »całym sercem«, »gorącym sercem«. ~

»(jakim) sercem« = co czując (159): *BibRadz* II 4c marg; A ten Seym/ o którym śpiewacie/ y iákim fercem nań iedziecie/ nic z niego dobrego nie bédzie/ gdyż iest iáwne *Anatema*, to iest klátew Boża nád nim *OrzRozm* Bv; *GrzegRóżn* O; Iákim fercem tę Modłę ku Bogu czynię/ złzy moie té krwawé wam vkazuią. *OrzQuin* Z2; *SkarJedn* 256; *KochPieś* 11; [do rycerzy:] Nuż wolności wálzél/ y to nadobné wżykowanień korony wálzél/ co rozumiecie/ iákim ten okrutnik [tj. Turek] fercem ciérpi/ który ná zadnym nie wieźdza/ iedno ná człowieku wolnym/ zadného nie broní/ iedno fwégo niewolniká. *OrzJan* 7; *LatHar* 47 marg; *WujNT* Zzzzz3v. Cf Zwroty, Wyrażenia.

W połączeniach szeregowych (69): [Józef] Przikázanijé moijżefłowego zakonu rád chowál/ wfllytká myflá fercem ij duffá boga wflechmotznego miłowál *OpecŻyw* 5; A tak tu mamy naukę iáko fię mamy mieć ku panu Bogu fercem/ wlyty/ y wflowie náfzim. *SeklKat* E4, X; *RejKup* cc3; *RejZwierc* 51; Ale iż Władziłwáwá baczylfi wżytcy być godnego/ thák ofobą/ fercem/ iáko rozumem. Wiele ich odstąpiło od Elżbiety krolewcy *BielKron* 304; *OrzQuin* A2v, F4v; Będzyelz miłował Páná Bogá twego wżytkim fercem thwoim/ wżytká duffá twoiá/ y wżytká myflá twoiá. To iest naypirwfe y przednieyfe rofkázanie. *RejPos* 229v; Ale do odpufzczenia grzechow/ potrzebuie Pan od káżdego wfalnego fercá iego/ wiáry/ fkruchy/ y mocney nádzyeie iego. *RejPos* 237, 4, 23, 200v, 229v, 336, 336v; *RejPosWiecz*² 94; *RejZwierc* 263; *WujJud* 93, 118v; Koniec Przykazánia Bożego iest miłość z vprzeymego fercá/ z dobrego funnienia/ y z wiáry niezmyfloney pochodząca. *WujJud-Conf* 102v; *RejPosWstaw* [143²]; *BudBib* 4.*Esdr* 16/55; *BiałKaz* M4v; *CzechRozm* 104; *ModrzBaz* 53v; *SkarJedn* 349; *ReszPrz* 54; Cóz chcefz więcéy odemnie/ zá znáku miłości Moieý wiáry/ y státku/ moieý vprzeymości? Dałem wżytkę fwobodę/ dałem myfli

fwoie: Dałem ferce/ ná koniec przednie fkarby moie. *PudlFr* 72; *LatHar* 143, 235, 317, 569; *WujNT przedm* 3, s. 259, 416; *SkarKaz* 82a. Cf »z serca«.

Frazy: »chwyciło się [kogo] serce; serce [do kogo] przystało« (1;1): bała fię/ áby mu ferce do iákicy biały głowy nie przystało. *SkarŻyw* 459, 133.

»serce roście (a. miało rość)« = *animus crescit* *Modrz* (8): *RejKup* aa8v; O iákieżby thu ferce á iáka rádość miała rość fprawcom kościolá fwiętego ku wiernemu fżáfówaniu fwiętych fpraw Pána fwoiego/ ftyfżąc iáka fákę á iákice błogofławieńftwo Pan nád tákimi okáziuie. *RejPos* 24; Iuż y ferce rofcie káżdemu widzác páná/ niezátrwożonego/ á on fobie y wfzytkim ná wfzem dobrze tufzy. *RejZwierc* 86, 97, 109v; bo niećwiczeni/ y trudno co dobrego fpráwić mogá/ y nieprzyiacielowi ztád ferce rofcie/ widzác że nie-umieciá fpoľobu walczenia/ z ktoremi fię potkáć máiá. *ModrzBaz* 110v, 114; *KochPieś* 3.

Zwroty: »być serca dobrego« = *nie martwić się* (2): Slugác głupi to pomiefał/ Iż podług fwey dumy dżiałał/ Ale bádż fercá dobrego/ Pomfżczęć fié ia nád nim tego *BierEz* C4, D3v.

»być, zostawać [jakiego] serca« [w tym: ku komu (2), przeciwko (ko) komu (2), na kogo (1)] = *żyćwie jakieś uczucie do kogoś* (5:1): Lecż Páná ná obietnic iáko y pogrozek iego zá nic fobie nie miałá: iednákiego záwždy fercá/ ku Bogu y oblubieńcu fwoim zoftáiąc. *SkarŻyw* 68; ktorzi [poddani twoi] od żołnierzow ták domowych/ iáko y poftrońnych/ niefkończone nędze podięli: co rozumieft/ iákiego fercá przeciwko tobie fá [quos putas animos adversum te gerunt]? *ModrzBaz* 108; *CzechEp* 11; *OrzJan* 30, 115; *GosłCast* 18.

»[jakim] sercem chwalić (a. wychwalać), wysławiać; z [jakiego] serca chwalić, chwalon; z [jakim] sercem chwalić« [szyk zmienny] (5:1;3:1;2): *RejPs* 156v, 175v; Lecżci ten ofiárę chwały mnię będzyc fprawował/ A fátécźnie fié w drogach fwych będzyc mnię záchował Wiernem fercem tu mnię bogá fwego chwalać záwzdí *LubPs* N3v, G4, S4, Y6 marg, Z5v; *RejWiz* 60; *OrzQuin* Y; Obraz Bogá fkázuie/ lecż lam nie ieft Bogie^m/ Ná ie^{so} pátrząc/ chwał Bogá fercem nieubogiem. *WujJud* 46v; *ArtKanc* C17; *PapUp* H4v.

»(zupełnym) sercem chwalić, chwalon, wysławiać; chwalić we wfzytkim sercu [= gorąco, szczerze]« [w tym: chwalić, wysławiać (1)] [szyk zmienny] (3:1;1;1): *WróbŻołt* 85/12; Acz był mogł [Abraham] milcząc fercem Bogá chwalić/ ále ná tym iefzycze dofyć nie było *BibRadz* I 7a marg; *RejPos* 200v; íecie wfly y fercem/ y wfzelką mocá/ ktorá iedno mogeł/ chwałę/ wyflawiam/ y cześć tobie oddáię *LatHar* 569, 17.

»nie dawać serca« = *nie interesować się, nie zwracać uwagi* (1): Bo niemálf człowieká fpráwiedliwego ná ziemi/ ktorzyby czynił dobrze/ á nie grzezyłby. A (przeto) o wfzytkie słowá ktore mowiá niedbay (marg) wf: niedaway fercá twego. (–) [ne ponas cor tuum] *BudBib Eccle* 7/21.

»z [jakiego] serca, [jakim] sercem dżiękować« (2:1): Ktoremże tedy fpoľobem BOg nas vfpráwiedliwia? iuż mi wždy powiedz/ ábym to wiedziéc mogł? Abych ták/ będzíeli fłufzny y przyftoyny/ mogł zań BOgu/ z fercá vpokorzonego/ fzczyrzc y pilnie dżiękować *CzechRozm* 219; *SkarŻyw* 1; *ArtKanc* T5v.

»dżiękować wfzytkim sercem [= gorąco, szczerze]« (1): Bacż dobrze tę odpłatę/ a wefel fié wielkim wefelim/ a dżiękuy milému bogu wflytkim fercem/ ijżycie cie przypuścił miedzy takowé kupce/ ktorzy tak targuiátf/ zyfkuiá rzeczy nie wymowné/ to ieft/ za cześńé/ biorá wiecźné. *OpecŻyw* 56.

»z serca [= gorąco, szczerze] się gniewać (a. rozgniewać)« [szyk zmienny] (5): Male odisse aliquem, Z fercá fié gniewác ná kogo. *Mqcz* 205c; A ia wam thego iefzycze dokládam/ iz [...] kto fié s ferczá rozgniewa ná brátá fwoiego/ iz ieft godzien tego fądu á te^{so} dekretu Moizéfzowego *RejPos* 179; *SkarŻyw* 460; *CzechEp* 107, 113.

»nie kłaść serca« [w tym: przeciwko komu (1), do czego (1)] = *nie dbać, nie starać się* (2): Proflę niechay pan moy Krol nie-

kládzie fercá fwego przeciwko mężowi themu zlemu Nábálowi [Ne ponat ... cor suum super virum istum iniquum Nabal] boć wedle imienia fwego głupi iefth *Leop* 1.Reg 25/25; *BudBib* I 174c marg.

»mieć [jakie] serce« [w tym: k(u) komu, ku czemu (9), (na) przeciwko komu (3), na kogo, na co (2), do kogo (1)] = *żyćwie uczucie* (17): Iuż nie wierzę bys fercze miał Widzác iawne krzywdy moie *RejJóz* H6; *RejKup* I2, o4v; *KrowObr* 196v; [Myncarz mówił:] Widziécie moi towárzyfze náfze okrutniki/ złe ferce miec [!] przeciw nam/ nie wam niemogá wczynić *BielKron* 202v, 3; *RejPos* 181; Niémam fercá/ y nigdy ku złym mieć nie będe *KochPs* 36; Y tak fkaráni fá/ ifz wiecźnie powftáć/ y nigdy dobrze czynić/ y dobrego fercá ku Bogu mieć/ niemogá. *SkarŻyw* 258; *ActReg* 140; *GrabowSet* D2v; *LatHar* 122; *SkarKaz* 348b; O wielmoźni Pánowie/ o ziemfcy bogowie/ mieycie wfpaniáie y fzerokie ferce ná dobre bráćiey fwoiey/ y narodow fwoich *SkarKazSej* 670a, 668a, 686a, 694a.

»mie(wa)ć serce [do czego]« = *mie(wa)ć chęć, ochotę* (4): Y tá [chęciá wyrządzenia krzywdy] Grekowie zálepieni/ nigdy vprzeymego y Chrześciáńkiego fercá do zgody S. y iedności nie mieli *SkarJedn* 230; *ActReg* 140; Nakoniec ferce mieć ma káždy do popráwy żywotá fwego/ áby Iudafzem y zdraycá Pána fwego nie był *LatHar* 111, 2.

»z(e) (wszy(s)tkiego, a. zupełnego, a. szczerzego) serca [= gorąco, szczerze] miłować (a. rozmiłować się), miłowan; (całym, a. wfzytkim, a. wfzem, a. gorącym, a. pełnym) sercem [= gorąco, szczerze] miłować (a. rozmiłować się), a. umiłować, miłujący« [w tym: w przekładzie i nawiązaniach do *Vulg Deut* 6/5 (47)] = *ex toto corde diligere Vulg, PolAnt; diligere in toto corde PolAnt; toto pectore amare, summa observantia colere Mqcz* [szyk zmienny] (59:1;9:1): a to oboie [radość i laskę Bożá] od mił^{so} boga bez wąpientiá otrzimáfs/ iefth rzeczy fwieltkié opuściwfly wflytkim fercem boga fié rozmiłuefs *OpecŻyw* [170], [192]v, 1v, 2, 5; *PatKaz* I 2; *PatKaz* III 145; *SeklKat* B3v, D2v, D3v, X; Zálf tak kościol niefpieiwá/ Vczyń to panie abyfmy miłowáli co ty przykazuieft/ Gdżyc obłudni ludżie powiedaiá ifz ze wfzyftkiego fercá miłuiá/ Ale nieprawda *MurzHist* Qv; *MurzNT Matth* 22/37; *KromRozm* II 12, f4v; *KrowObr* 63v, 116, 138; Będziefz miłował Pána Bogá twego/ z zupełnego fercá thwoiego/ y że [!] wflyftkicy dufte twoiey/ y że [!] wflyftkich fił thwoich. *Leop Deut* 6/5, *Deut* 30/6, *Matth* 22/37, *Luc* 10/27; *BibRadz* Deut 13/3, *Luc* 10/27; *BielKron* 44, 45v; Effuse aliquem diligere, Z fercá kogo miłować. *Mqcz* 139d, 389c, [460]b; Niewiem iáko ktho/ ále ia miłuiąc/ nierowno bym wolał/ widziéc tho na oko/ í thá ktorey flufż s ferczá mie miłue *GórnDworz* Bb4v, Dd3; *HistRzym* 51v, 54; *RejPos* 99, 208, 209v, 229, 229v; *BialKat* 1v, 51; *GrzegŚm* 31; *WujJud* 106v; *BudBib* Deut 30/6; *Qui simulat verbis, nec corde est fidus amicus*. To ieft/ Kto słowy przędżionemi przyziáñ pokázuie/ Niewierz mu nigdy/ bo íć fercem nie miłue. *ModrzBaz* 65v; [św. Antoni] gorącym fercem Bogá miłuiąc/ nieprzeftánná modlitwę czynił. *SkarŻyw* 56, 70, 120, 238, 312; *KochFr* 9; *ArtKanc* I10v, M3; *LatHar* +++; *KolakSzcześl* B3; *WujNT Matth* 22/37, *Mar* 12/30, 33, *Luc* 10/27, 1.Petr 1/22; Coż przyftoi mądrosći twoiey [zono] wrodzoney z tego [bogactw i rozkoszy świata] wybierác/ iedno żebyś światem tym obłudnym prawdziwie pogárdziłá/ á Pána Bogá twego/ [...] ze wfzyftkiego fercá fię rozmiłowałá. *WysKaz* 48; *SiebRozmyśl* B3v, Kv; *SkarKaz* Oooo2b; Nikt z fercá Rzeczypoľp(olitej) nie miłue. *SkarKazSej* 705a.

»miłować (a. umiłować, a. rozmiłować się), miłujący [jakim] sercem; miłować (a. rozmiłować się) z [jakiego] serca; miłować z [jakim] sercem« [szyk zmienny] (6:1;4:1): *RejPs* 45v; Iedno chce [Bóg] bychmy fié bałi A iz káždy niech go chwali A práwym fercem miłue *RejRozpr* A4v; *SeklKat* E3; *MurzHist* S2; Y miłofierdzye tve obiawiałz [Panie] nád thymi/ Co ciebie miłuiá fercy vprzeymemi *LubPs* hh3, D4v, bb3v, ee6v, hh2; *RejPos* 229; *KarnNap* D3v; *SkarŻyw* 389.

»z serca [= gorąco, szczerze] mowić (a. wymowić)« [szyk zmienny] (6): A dałby to Pan Bog/ byście tho z fercá mowili *WujJud* 157v, 209v; Von hertzen es meinen/ oder reden. Z fercá mni-

mác/ álbo mowić. Loqui ex animo. *Calag* 546b; *LatHar* 246; *Skar-KazSej* 665b; Anná thák rozumiejać/ by s fercá mowilá/ Tymi iá zás pilniuchno flowy wcielżyłá. *PudlDydo* A3v.

»serce nasadzić (a. usadzić) [na co]« [szyk zmienny] (2): *Rej-Wiz* 130v; Ktore flowo gdy vflyłat Krol/ niepomátu fie záfrálowá: y wládził ná to ferce swoie zá Dánielém [et pro Daniele posuit cor] áby go wyfwobodził *Leop Dan* 6/14.

»obrocić (a. obracać), nawrócić (a. (na)wracać) serce; nawrócić (się) (a. nawracać się), obrocić się (a. obracać się) sercem; nawrócić się z sercem; serce nawraca się« [w tym: k(u) komu, ku czemu (20), do kogo, do czego (13), na kogo, na co (4), w kogo, w co (4), przeciwko komu (1)] = *convertere a. revertere cor PolAnt, Vulg; avertere cor Vulg; declinare cor PolAnt [szyk zmienny] (17:14;7:2;1;1): OpecŻyw* 8; *SeklWyzn* f4v; *MurzNT Luc* 1/17; [*Justynus mówi do Krotofli:*] Niewiem kędy pirwey fie obrocić/ Trudno k tobie mam fercem nawrócić. *BielKom* F8; *LubPs* F2v; A on [Jan] vprzeda przed nim [przed Panem] w duchu y w mocy Eliaflowey: żeby obrocić fercá oycowłkie ku fynom/ y niewierne ku rostropności [sprawiedliwych *Leop Luc* 1/17 [przekład tego samego tekstu *MurzNT, Leop Mal* 4/6 [2 r.], *BielKron* (2), *RejPos, RejPosRozpr, CzechRozm* (3), *WujNT*, *Deut* 30/10, *Mal* 4/6 [2 r.], *Act* 7/39; *BibRadz* 3.Reg 8/48, *Ier* 3/10; *BielKron* 467v [2 r.]; *GórnDworz* Aa4v; bo prálatowi daná iest moc rozwięzowác grzeźnego człowieka/ kilkokróc grzeźny człowiek czytym fercem nawraca fie ku bogu. *HistRzym* 47v; *RejPos* 12v, 295v; Naprzod tedy/ vprzeda nas miłosierdzie Boże/ y fercá náłze kłobie nawraca. *KuczbKat* 195; *RejPosRozpr* b3v; *BudBib Prov* 7/25; *BudNT przedm* a5; *CzechRozm* 108 [2 r.], 108v; Obróćże [Panie] fercá náłze iuz ku sobie/ A gniéw twóy dawny niechay zgáśnie w tobie *KochPs* 127, 152; Chcąc tedy rzecz zániecháná y práwie włudzkiej pámięci vmárlá ożywić/ á fercá oycowłkie wfyny ich obrocić y wmović: vdałem fie ná wyłozenie żywotow świętych Bożych w ięzyk náłz Polłki. *SkarŻyw* A2, 20, 52, 68, 118, 196, 452, 463; Iam iest BOG twoy to maź wiedziec/ nie chęczye innych náłd mię mieć/ wfyzłtko ferce/ myśli swoie/ obrácy ná wolał moie. *ArtKanc* M3v; *LatHar* 22; Ktoremu [Mojżeszowi] niechćieli być pośluzni oycowie náłzy: ále odrzucáli/ y odwracáli się fercem swym do Egiptu *WujNT Act* 7/39, *Luc* 1/17; *PowodPr* 56; Iá chcę do tákich zabaw ferce swe obrocić, Ktoreby z mym wczciwym y pożytkiem były. *CiekPotr* 18; *SkarKazSej* 707b.

»oddalić, odwozić [od kogo, od czego] serce; serce oddaliło się [od kogo]« [szyk zmienny] (1:1;1): Ná ktorego [Achaba] mieyfc zás/ fyn iego krolowá/ Ochozwał/ lecz y ten/ oycá náłładowá. W tey sprofności pogáńłkiew/ iż báłwany chwálił/ A fwą mył y teź ferce/ od Bogá oddalił. *HistHel* D2v; *CzechEp* 106; *LatHar* 675.

»serce odejmowác« = *ogłupiac* (3): Zcudzołozenie/ wino y moźdz ferce odeymuiá [auferet cor]. *BibRadz Os* 4/11 [przekład tego samego tekstu (2)] *WerGośc* 243, 254.

»odpuszczać (a. odpuszczać) [jakim] sercem, z [jakiego] serca« [szyk zmienny] (2:1): *RejPos* 246v; Bog moy łam nie przepomni rozłania krwie moiey/ A niech dla mnie nie karze niewdzięczności twoiey [węgierska ziemia]. Ktorá ia Krześciójánłłkim fercem dźifia tobie/ Odpulzczám *CzahTr* I2v, F4v.

»odpuszczyć z serca [= gorąco, szczerze]« = *remittere de corde Vulg [szyk zmienny] (3):* ktory vmárl nie wierząc w Iezufá Chriřtufá: ábo choćiazby wrzko mo wierzył/ á vmárlby nie odpusćiwłzy bliźniemu swoiemu z fercá wyłtepkow iego: táb bym to śmieie mowić mogł/ iż iest połtepon *CzechEp* 78; *WujNT Matth* 18/35; áby Ná-iałniefłzy Pan Kázimierz Król Polłki/ przerzeczoné Miefczány y poddáné Miałt przerzeczoných łáłkáwie przyjáł/ y wfyzłtko obrázenie z fercá im nigdy áni łłowem áni wczynkiem tego nie wfpomniájąc odpusćił [ex corde ... dimittet *JanStat* 881] *SarnStat* 1102.

»[od kogo, od czego] serce odwrócić, odwracający« [szyk zmienny] (3:1): bo miał [Salomon] żon fiedm fet/ á náložnic trzy łtá/ ktore odwróciły ferce iego od drogi Bożey *BielKron* 78v; *RejPos* 350v; odwoź mię [anięle mój] od wfzelkiew niepráwości: przymulzay mię/ ferce od dobrego odwracájącego *LatHar* 40, 144.

»serce, [co] sercem okaz(ow)ać (a. pokazowác)« = *animus aperire Mącz (2:1): Mącz* 278d; Lecź o Rádny Pánie/ ná naywyźłzy ty Rzeczyłopolitey łtan wezwan iefteš/ [...] A więć ci by się niegodźilo wdźięczności fercem y rzeczą łamą okazowác [animus et re ipsa testari] *ModrzBaz* 29; á infly miedźiá/ łkorámi/ łuknem/ oleiem/ wonnemi máściami/ y czym mogli/ ferce swe ochotne ku Pánu BOgu pokazowáli. *LatHar* +4.

»serce (po)budzić (a. wzbudzić itp.)« = *exhortari cor Vulg; excitare animum PolAnt [szyk zmienny] (9): BibRadz* 2.Mach 15/10; thá [pleć białogłowska] budzi fercá w łudzieł/ iż káždy ktho zámiłowáł/ ochotłzy iest ku wfzytkiemu/ łmielłzy/ żywłzy/ niź then/ kogo miłosć nie dotknełá. *GórnDworz* V6v; *KwiatOpis* [C2]v; Bo-że wzbudź fercá tych/ ktorzy pomoc do te⁸⁰ mogá: áby duź ták wiele nie ginęło. *SkarJedn* 381, A7; *PapUp* D2; [ziemia węgierska tak jest nędzna, iż] áni wymowy moiey/ która iest bárzo łicha/ áni żádnęgo infłęgo do tego niepotrzebá/ áby was y fercá wáłze pobudzić mógl ná tego nieprzyaciáłá wáłęgo [tj. Turka]. *OrzJan* 22; *LatHar* 628; *WujNT* 2.Thess 2/17[16].

»podać (a. udać) serce [w tym: do czego (1), ku czemu (1)] = *zwrócić uwagę na coś, zainteresowác się czymś (2):* Vdałem ferce swe ku niey [ku mądrości] [Animus meum direxi ad illum] y ná-łazłem iá w czyłtosći. *BibRadz Eccl* 51/26[27]; *BudBib Eccl* 8/9.

»z serca [= gorąco, szczerze] (po)dziękowác« [szyk zmienny] (3): Trzymayże łię tu zbáwienny rady/ Apofłolłkiego wczenniká/ świętego Klemená [...] ábyś po wżywaniu tey niebiełkiew Mány/ Pánu twemu zá te łáłkę z fercá podźiękowáł *LatHar* [255], 565; *SiebRozmyśl* C.

»nie położyć serca [do czego]« = *zlekceważyć (1): [zamienil Bóg wody w Egipcie w krew]* Y wrocił łię Fáraon y wfzedł do dom⁸⁰ swe⁸⁰ y niepołozyl fercá swe⁸⁰ áni do te⁸⁰ [et non posuit cor suum etiam ad hoc] *BudBib Ex* 7/24.

»z serca, wszystkim sercem [= gorąco, szczerze] (po)żalowác« [szyk zmienny] (6:1): Gofpodze wielebná wfłytłkim fercem zaluiey tego tzo fie twému fynowi ij tobie miłá panno przygodzilo *OpecŻyw* [155]; Bo ták Ezáiałz Skrucę opifuie/ kiedy mowil: Będe ia tobie rozczyłá wfyzłtki látá moie/ w gorzkości duźe moiey [Vulg Is 38/15]. A rozczyłác wfyzłtki látá/ iest ofobliwie grzechy wvázác/ ábyłmy ich z fercá żáłowác mogli. *KuczbKat* 205, 200; Nie śmiechu ále oplákánia godne łá te łkargi/ y tá hániebna ślepotá wáłzá/ y to poháńbienie przenaświęłzey ofiáry y Sákrámentu Bożego/ czego wfzelki dobry chřeściáinin/ z fercá żáłowác muśi. *WujJud* 242v; Synu/ niełráć czáfu twego: żáłuy z fercá/ á czyń pokute/ iżeś ták wiele ciáł S. Bożych pomordowáł *SkarŻyw* 428; *GrabowSet* I4, N2v.

»z serca [= gorąco, szczerze] pragnąc, żądác« [szyk zmienny] (4:1): [staralem się o to, aby się naród ruski] pod iedną głowę nawyźłze⁸⁰ á iedne⁸⁰ ná ziemi Chryłtufowego namielłniká Piotrá Rzymłkiewo/ łkupili. Czego z fercá prágniem *SkarJedn* A4v; *SkarŻyw* 373; Dźieśiáte [przykazanie] Z fercá twoiego/ nie żáday co iest Bliźniego/ żony, łługi, wołu iego/ ni żádney włáności iego. *ArtKanc* M3; *WujNT* 323; *SkarKaz* 2v.

»z [jakiego] serca, [jakim] sercem pragnąc« [szyk zmienny] (2:1): Ale ielłze ty prágnielz odrobin tych [tj. wykładów kapłańskich] dobrým fercem/ práwą wiárá/ y miłosćiá cąłá/ idźze po nie do onego/ któremu rzeczóno łámemu *PASCE OrzQuin* F4v; *SkarŻyw* 428; *ArtKanc* F10.

»[jakim] sercem, z [jakim] sercem prosić; z [jakim] sercem żá-đác« [szyk zmienny] (3:2;1): *LubPs* ee5; Práwdę mowilź iż łpiewáćie y łemrzećie wkośćielech wáłzych mowiac. [...] O Stániłłáwie gwiazdo Polłka/ [...] O Pátronie/ y oytze nád oycámi/ ktorego prółmy tzyłtym fercem/ [...] ábyłmy nie byli pográżeni zá grzechy náłze wglębokości. *KrowObr* 69v [idem] 173; *BibRadz* *4; *RejPos* 1; *SkarŻyw* 497.

»z(e) (wszystkiego) serca, z sercem, w zupełnym sercu, zupełnym sercem [= gorąco, szczerze] prosić« [szyk zmienny] (2:2:1:1): Vprzeymiem prółł obliczá twego [Panie] w zupełnym fercu moim

[*Deprecatus sum faciem Tuam in toto corde meo*] zlituy fie nádemną według powieści twoiey. *Leop Ps* 118/58; *RejPos* 294; Y dźiś cię tymże fercem profzę páná fwego/ Obróć mię od potwarzy ięzyká zdrádnego. *KochPs* 186; *SkarŻyw* 192; *ReszPrz* 112; Gdyż Oćiec Dobrotliwy/ Chętny do rády y pomocy fwemu/ Synowi podczás/ ácz niepołufznemu: Byle/ z fercá trokliwy/ O łáłkę prošíł/ zá grzech obráźliwy. *GrabowSet* S4v.

»przykładać (a. przyłożyć) serce; przyłożyć, przyłożenie serca« = *ponere cor Vulg* [szyk zmienny] (7;5:1): Niedufaycie w źłóci [!] wálzey/ á nieżádaycie drapietwa/ á iefli bogactwa wam będą przymnażać fie nie przykladaycie fercza [nolite cor apponere]. (koment) To iefť, nie miłuycie ich goráczo, ani ich ftrzeźcie skápie, ani w nich dufaycie, ani fie fnich pyłznicie. (–) *WróbbŻołt* 61/11; *RejKup* r5v; *LubPs* P, hh6v; Nieboyfie Dánielu: bo od pierwfłego dnia kthoregós przyłożył fercá twego ku wyrozumieniu [quo possuisti cor tuum ad intelligendum] ábys̄ fie dręczył przed oblicznością Bogá thwego/ wyflucháne fá flowá twoie *Leop Dan* 10/12, *Is* 41/22; [Dworzanin] cudności nie ogárnionej [tj. niebiańskiej]/ kthora wżytkiemu fwiátu fwieci/ niechay fie rozmiłue: do tey wżytkę myłł/ y ferce niechay przyłóży: ná thę fáme niechay pátrzy/ [...] oczymá dufznemi *GórnDworz* Mm4v; Ale gdy z miłóści y zálu wielkiego/ [...] zábije kto/ ábo obrázi ná čiele drugiego: tedy to znák pewny iefť woley y duchá Bożego. [...] Wfzákże fie to rzadko pokázuie: á práwie cudownym spofobem to ná ludzi przypásęby mułiáło: y to iefćeze bes przyłożenia fercá ich/ ku tákowey rzeczy: y procz myślenia o tym przed tym. *CzechRozm* 239v, 240; Nikt nie wfay fwiátu temu/ Ani rózumowi fwemu: Bogáctwem cię bóg twóy nádał/ Strzeż byś fercá nie przykładał. *KochPs* 89, 116, 143; *ArtKanc* Q11v.

»radować się z serca [= gorąco, szczerze]« (1): Ráduię fię z fercá Ze cię zdrowego widzę. *CiekPotr* 81.

»skłonić (a. nakłonić), przychylić serce; nachylone serce mieć« = *inclinare cor Vulg, PolAnt; declinare cor PolAnt* [szyk zmienny] (10:4;1): Thedy rzekł [Jozue do króla]: Teraz tedy odeymćie Bogi cudze z pośrodku was/ á zklónie fercá wálle ku Pánu Bogu Ifráel-fkiemu. *Leop Ios* 24/23; *GórnDworz* Bb5v; Toć tedy zgrzeźzył Dawid/ gdy ták mowił: Skłónilem ferce moie ku pełnieniu przykazánia twego/ dla zapláty/ á zapláty wieczney *WujJud* 107v; A gdy fię z fárzał Solomon tedy żony iego przychyliły ferce iego za Bogi cudzemi *BudBib* 3.Reg 11/4, 3.Reg 11/2, 3; Czemu fie ták Bogu spodobáło/ ktory iey [Maryi] chęć ku małżeństwu spráwił/ mężá zgotował/ y ferce rodzicow iey do tego náklónił áby iá zá mąż dáli. *CzechRozm* 164; *SkarJedn* 379; *KochPam* 82; Małz y małżeństwą świętego/ ieflis̄ do czyfłóści pánińfkiey fercá nie fklónił/ w kósćiele iego Sákráment fwoiá tež pewną łáłką opátrzony. *LatHar* 678, 477, 478, 686; *SkarKaz* 160a; Wfzákóž przedfię iey fiołtrá wrychle obaczyłá/ Iže do Enealzá fwe ferce fklóniłá. *PudlDydo* A3.

»serce [do czego] stracić« = *animo cadere, animum contrahere a. demittere a. despondere, concidere mente, demittere mentem, consternari animo Cn* (1): IZ iuz Grekowie w tym czásie/ to iefť po tym wygnániu Rzymfkiego Duchowienfłwá z Bulgáryey/ ferce byli do iedności świętey ftráćili/ y w wielką nienawiść przećiw Láćinikom wpádli *SkarJedn* 230.

»udać się sercem« = *postanowić; dare cor ad aliquid PolAnt* (2): Y wdálem fię fercem moiem [żukác y dowiádowác fię o mądrości/ o wżytkim co bywa pod niebiofy. *BudBib Eccle* 1/13, *Eccle* 1/17.

»całym sercem, z całego (a. ze wszystkiego) serca [= gorąco, szczerze] ufać« = *in corde fidere PolAnt* [szyk zmienny] (2:2): *BibRadz Prov* 3/5; *KochPs* 138; W Tobiem Pánie położył fwe wżyftkie nádzieie/ [...] A temu całym fercem ia moy Boże wfam/ Ze fię w pewney nádziey moiey nie ofzukam. *CzahTr* C2v; Y Mędrzec mowi [Vulg Prov 3/5]: (Vfay w Pánu Bogu z całego fercá/ á nie wfpieryy fię ná mądrości fwoiey). *SkarKazSej* 658a.

»z [jakim] sercem, [jakim] sercem ufać (a. dufać)« (2:1): A y oni [wnukowie] [...] nierównáli fie z vporem przodków fwoich

ktorzy nigdy práwem fercem niedufáli te^{mv} [nauce Pańskiej]/ á nic fluffnego ku myłlam fwem nieprzypułfczáli. *RejPs* 114v; *LubPs* G3v; *RejPos* 289v.

»utwi(e)rzdzić (a. utwierdzać) serce« (3): *RejPos* 336; Przeto Páná oczekaway/ A niezczęściu fye nie daway: Pan wtwiérdzi ferce twoie: Temu porucz rzeczy fwoie. *KochPs* 38; A fam Pan náłz Iefus Chrifus/ y Bog á Oćiec náłz [...] niech pobudza fercá wálze [exhortetur corda vestra]/ y wtwardza we wfzelákim wczynku y w mowie dobrej. *WujNT* 2.Thess 2/17[16].

»serca [czym] używać« = *przekonywać kogoś* (1): Rádziłá mu mátká áby kápicę zrzucił/ rozmáćie w tym fercá iego máćierzyn-fkiemi łágodnościámi/ wżywáiąc *SkarŻyw* 200.

»weselić się z [jakiego] serca« (1): Grator, Dziękuyę Panu Bogu/ wefelę fie z fercá práwego. *Mącz* 149b.

»z(e) (całego, a. wszystkiego, a. zupełnego) serca [= gorąco, szczerze] wierzyć (a. uwierzyć)« = *ex corde credere PolAnt, Vulg* [szyk zmienny] (11): *KrowObr* 83v; *BibRadz Act* 8/37; *HistRzym* 88; wiárá iefť dar Boży zbáwienny/ przez ktorá fáme wfpráwdliwieni mamy być/ gdy z fercá BOgu wierzymy y náń fie spulfczamy. *CzechRozm* 263v, 197, 258; *SkarŻyw* 21, 428; *CzechEp* 107; Władnie po wfzem świećie to nadróžłze Dziećie/ [...] A kto chce do niebá iść/ muśi go doftápić/ weń z fercá wwierzyć. *ArtKanc* B12; tedy rzekł Rzezániec: Oto wodá. Což mi iefť ná przełzkódzie ábych nie był okrczon: Y rzekł Philip: Iefli wierzył ze wżytkiego fercá/ wolnoć. *WujNT Act* 8/37.

»wierzyć z [jakiego] serca« (2): wfzákże ani [nauczyciele] fámi tey wiáry żywey/ zbáwienny/ nikomu dáć nie mogá [...] áni ná to/ żeby temu pewnie wierzył z fercá vprzeymego/ námowić *CzechRozm* 111v; *ArtKanc* A16.

»wrocić się k swemu sercu« = *uspokoić się* (1): Poty^m maluczko otrzėziwáfłly/ wrocifłly fie k fwému fertzu/ wzdychaiátz/ z wielkim płáčem narzėkaiátz rzekłá [Maryja]. Ach moy miły fynu *OpecŻyw* 110v.

»(całym a. wszem, a. zupełnym) sercem, ze wszystkiego serca [= gorąco, szczerze] wyzna(wa)ć« = *in corde confiteri PolAnt* [szyk zmienny] (11:1): *BielKom* G4; Iż s powinności fwey nic fie wfłidác nie mamy iáwnie wyznáwác wfty y fercem hojne dobrodzyeyftwá Páńfkie. *LubPs* X6v marg, K2v marg, dd6; *KrowObr* 41; *RejPos* 206v; *BialKat* 48v; Wyznáwác cię będę pánie Boże moy wfzem fercem moim/ y wysłáwiác będę imię twoie ná wieki. *BudBib Ps* 85/12, *Ps* 137/1; *KochPs* 12; *SkarŻyw* 70; *LatHar* 17.

»wyzna(wa)ć z [jakiego] serca, [jakim] sercem, z [jakim] sercem; [jakim] sercem wyznawający« [szyk zmienny] (5:4:3;1): *RejPs* 166; *SeklKat* E4v; Wyznam eye Pánye Boże s fercá vprzeymego *LubPs* T2, Cv, O6, aa3, dd4v; *GrzegRóżn* O2, O2v; *RejPos* [203]; Wdzięcnyim cię tedy fercem/ pánie wyznawamy: Bo nád cię [lege: nad nie] przyfłtoynieyłżey ofiáry nie mamy. *KochPieś* 71 [idem *ArtKanc* P14]; *ArtKanc* P14, Q15.

»całym sercem, z serca [= gorąco, szczerze] wzdychać« [szyk zmienny] (1:1): *RybGęśli* D3; Ktoremi [łzami] fię pokrapia częfłto moie łóže/ Cálem fercem wzdycháiąc do čiebie moy Boże. *CzahTr* C2.

»wziąć serce [przeciwko czemu]« = *wzbudzić uczucie; animum recipere a. sumere Cn* (1): karánie tákiego wyfłętku [przeciw majestatowi]/ od te^{so} ktoryby nieprzyacielfkie ferce przeciwko Rzezypofpolitey ábo przeciwko Krolowi wziáł [qui hostili animo ... fuisset animatus]/ tež do dzieći y potomkow/ choćiaby nie tákie^{so} niezasłużyli/ ma fię ściągác *ModrzBaz* 82.

»serce zapalić (a. zapalać)« [szyk zmienny] (2): Iefliż tedy tá piękność/ ktorá oczymá fmiertelnymi thu ná ludziech widamy [...] zápála fercá náłze/ j przynosi táką vcieche/ iż więc drugi nic nád to miłżego nie ma: což tám thá niebiefka *GórnDworz* Mm5; *SkarŻyw* A3v.

»zmienić (a. odmienić), obroćić [= zmienić] serce; odmieniło się serce« [szyk zmienny] (5:1;1): odmieniło fie ferce Fáraonowe [immutatumque est cor Pharaonis] y dworzánów iego/ o ludu Ifrá-

elkimi/ y rzekli: Cożechmy wczynili żezmy wypuścili Ifraéla/ áby nam nie służył? *Leop Ex* 14/5; Nie zmieni fercá fwego Pan ták dobrotliwy/ Z tąd fławny bédzie domá/ ná woynie fzczeńsiwy. *Prot A4v; RejPos* 350v; Tego głofu przelékł fię Klaudiułz/ y wnet ferce odmieniwfzy rzecze. Połuchay go ćierpliwie: iefli co zdroźnego á omylnego mowi/ lkarz go *SkarŻyw* 147, 151, 532; Iefli P.Bog płácić ma y tu ná świećie chce/ krolewkie ferce obroći/ ábo lkąd inąd mu nagrodę poda. *SkarKazSej* 670b.

»serce zranić« (I): Chćiáłás łákoma śmierći/ bym lepiey o tobie Pámiećał: o dawnom ćię wzięł ná rozmyłł fobie. Lecż teraz do żywego ferceś mi zraniłá *WisznTr* 18.

»żałować [jakim] sercem; żałobliwe serce« (2;I): *OpecŻyw* 46; gdy by fię nedznik vznał A wełtchnáł fprawego statku Załuyacz Swego vpadku Serczem czjłtem prawem ktemu [Pan] Chce być Miłofczwi każdemu *RejKup* dd4; iákóm ia záflubiłł każdemu/ iż gdy [...] vciecze fię do mnie z żałobliwym fercem swoim/ to iuz tákíemu każdemu to pewne á nieomyłne pofelstwo możecie powiedzycć o kádem [!] [...] iż iuz pewnie ználazł miłofierdzie moje *RejPos* 302v.

»z serca (szczyrego) [= gorąco, szczerze] życzyć« (3): *GórnDworz* Bb8v; bo fię żaden niegniewa ná onego/ ktoremu z fercá wżytkiego dobrego życzy [cui ex animo bene vult] *ModrzBaz* 136; ktorey [osobie księdza Powodowskiego] ia z fercá fzczyrego więcey życzeż poznánia prawdy zbáwienney/ niż tych y nád ty ktore ma iefzcze nazacnieyfzych/ y tytułow y dochodow *CzechEp* 10.

Wyrażenia: »całość serca« = zgodność (I): Y do rády y fenatu iego y do Rycerftwá iego [króla Zygmunta III] [...] odpráwowałem Pánie Zbáwicielu pofelstwo twoie: vpominałem [...] áby vprzeymość y całość fercá miedzy sobą záchowáli *SkarKaz* (2)v.

»całym, wszy(s)tkim (a. wszem), (z)upełnym sercem; we wszy(s)tkim (a. we wszem), w zupełnym sercu« = gorąco, szczerze; in toto corde *Vulg, PolAnt; corde pleno Vulg* [szyk 52:4] (19:16:9:3): *OpecŻyw* 9v, 56, [155]; *PatKaz I* 2; *PatKaz III* 145; *TarDuch* E2v; We wżytkim ferczu moim fzukałem ćie miły panie *WróbŻolt* 118/10, 85/12, 118/2, 34, 58, 69; błogofłáwieni fą/ kthorzy náfláduiac rofkázania iego [Pana] vpelnem fercem ftaráiá fię oto áby fię podobáli iemu. *RejPs* 175; *SeklWyzn* f4v; Day mi zrozumienie á będeż z pilnoścíá fzukał zakonu twego: y będeż go ftrzegł w zupełnym fercu moim. *Leop Ps* 118/34; Gdzieby pierwey powfłháłá woyná przeciwo Rzymiánom/ ábo ná wżytkie ktorzy fnimi fą w towarzystwie/ we wżytkim páństwie ich: tedy doda im pomocy narod Zydowłki/ iáko czás poda á vkaże/ zupełnym á vprzeynym fercem [corde pleno] *Leop 1.Mach* 8/25, *Deut* 30/10, 2.Par 31/21, *Ps* 118/58, 69; *BibRadz* 3.Reg 8/48; Mieyeż fię dobrze w Pánu/ ná ktorego rozlkázanie o vftáwicznym dowiedowánium w piśmie [...] ftáray fię ábyś cáłem fercem pámiećał. *GrzegRóżn* A3; *OrzQuin* A2v; *RejPos* 168; Y wroćilż fię do Iehowy Bogá twego/ y vsłuchafz głofu iego we wfzem co ia przykázuie tobie dzífiá/ ty y fyn twoy/ wfzem fercem twoim y wżytką dużá twoiá. *BudBib Deut* 30/2; WOłałem wfzem fercem/ ozow fię mi Iehowo/ vftaw twoich ftrzec będeż. *BudBib Ps* 118/145, *Deut* 4/29, 30/10, 1.Reg 12/20, 24, 3.Reg 8/23 (13); *CzechRozm* 71v; *SkarJedn* 314; *KochPs* 12, 138; patrzćie tego ábyśćie cáłym fercem vwierzyli/ á nic pokryćie nieczynili: bo wiem iżeśćie fą w wielkiey czći v Cefarzá. *SkarŻyw* 429, 141, 192, 504; *CzechEp* 104, 124, 229; *ArtKanc* I10v, I20; *LatHar* 17; Nie fzukayże o nędzny człowieczeż z tákim trudem twoim/ rzeczy tych márnnych/ ále owfzem cáłym fercem pogardż imi/ á Páná Bogá wżyftkimi wnetrznóściami we wżyftkim fzukay. *WysKaz* 10; *PowodPr* 3, 56; *CzahTr* C2, C2v.

»czyste serce« [w tym: czystym sercem (12)] [szyk 17:5] (22): *RejPs* 16v, 75v; Aczo mu [Bogu] miał [człowiek] offarować Nie Kápiczecz ani Trepyk Iedno vmysł wierny pretky Czjfte Sercze/ wiare ktemu Inż [lege: iż] dofllyć czynił wlytkemu *RejKup* cc3, 12, dd4; Y ktoryfż yełt tákí człek coby o fwey mocy/ wfłpił ná gorę Páńfká procz yego pomocy/ [...] Iedno ten co ręce fwe chowa w nyewinnośći/ A czyftym fercem ftrzeże duflę od próżnośći *LubPs*

F3v, F3v; *KrowObr* 69v, 173; A w tych słowiech chwały wzywánia y flubow zámyka wżytkę duchowná chwałę Bożá kthora náleży w prawdziwey wierze/ y w wzywánium czyftym fercem y chući ku poślufzeństwu Bogu we wżytkich rzeczách. *BibRadz I* 303d marg; *HistRzym* 47v, 100v; Ták wiele sídeł y pobutek do nieczyftośći podawáiá młodym ludziom/ [...] iż wielki dżiw/ iefliby ktory czyfte ferce [puram mentem]/ dobry y veźćiwy vmysł/ á obyczáie ftáteczne záchowác mogł. *ModrzBaz* 53v; *KochOdpr* C3v; Iuz we mnie [Jezu] miey przybytek/ wiecznie vlubiony/ Bym [...] czyftym fercem/ fzczyrze/ czćić ćię nie przetawał. *GrabowSet* P2v; *SkarKaz* 82a. Cf »z czystego serca«.

»dobre serce« [w tym: dobrym sercem (17)] = bonum cor *PolAnt, Vulg* [szyk 29:3] (32): *BierEz* C4, D3v; PRzekłáda Prorok fwyety dwoiákye zgorfzenie/ fwoy vóilk/ á ludzi niewiernych fzczeńcie/ á czyni fobyte dobre ferce y otuchę przeciwo oboyg. *LubPs* K4; *BibRadz* 2.Mach 15/10, *Luc* 8/15; *OrzQuin* F4v, Qv; *RejPos* 62v; Kośćiół Boży iáčno po czterech rzeczách poznáć/ kto fię iedno dobrym fercem onim pyta y wiedzieć prágnie. *SkarJedn* A7v [idem] 16, 327, 358; Wfzák y Iudyt wdowá ku podobánium wfzeteczne^{mm} oku/ vbieráłá fię: ále ifz to dobrym fercem/ dla Páná Bogá czynilá: grzechu niemialá y dobrze fię iey powiodło. *SkarŻyw* 341, 235, 258, 263, 371, 389, 497; *WujNT* 26, 310, *Luc* 8/15; Iefł Bog ná niebie infzy [niż fortuna] [...]. Wzięł ná fię ćiáło á wnet przez żywot pániefłki Przezfedfzy/ bronieć poczál narod ziemłki. Oto dzífiá iuz pierwfeż vczynił potkánie/ [...] A ták iuz dobrym fercem woynę wnośi *WitosłLut* A6v; *SkarKaz* 40b, 348b, 351b; *SkarKazSej* 673a. Cf »z dobrym sercem«.

»doskonałym sercem« = in corde perfecto *Vulg, PolAnt* (3): *MurzHist* S2; A przeto teraz boyćie fię Páná Bogá/ á fluzćie mu dołkonáłym fercem/ tudziefz y návpriyemniyfłym [!; nauprzymieyfłym *Leop* 1575] *Leop Ios* 24/14; *BibRadz* 1.Par 28/9.

»fałecznym sercem« = falszywie (I): Bo nie dofyćći ná tym co fię tu mowił/ Gdyby fáłecznym fercem wżytko fię czyniło. *RejWiz* 52.

»gorące serce; zapalonym sercem« [w tym: gorącym sercem (= gorąco, szczerze) (3)] [szyk 6:2] (7;I): [Maria Magdalena] Iednego czáfu flucháiac kázania Páná Kryftufowego/ [...] przyfłzá k fobie/ plákáłá gorącym fercem rzewniwie żáłuiąc za fwe wyłtepy. *BielKron* 144v; *GórnDworz* Hh6; *SkarŻyw* 56, 142, [236], 536; *GrabowSet* C2v; RAcz nam też dáć [Panie]/ przykádem iego [Chrystusa]/ ferce do fluzby świętey twoiey ochotne/ y w niey gorące/ do miłofierdzia fłonne/ czyftośćie ćielefną y dużną miłuiące *LatHar* 453.

»jedno (a. jednakie, a. jednostajne) serce; jedność serce« [w tym: jednym itp. sercem (10)] = jednomyślność; corde uno *PolAnt* [szyk 17:2] (18;I): Táyemne rády myeli moi zázdrofniocy/ A yednoftáynem fercem mylląc mi zle wflyfcy/ Fáleflną powyeś wfłdy o mnye wypuścili *LubPs* L3; *BibRadz* 1.Par 12/38; *OrzQuin* Y; *RejPos* 23; Tákowa zgodá/ miłość/ y iedność w pirwfzym onym kofciele Páńłkim záwždy kwitnełá/ [...] Kiedy miedzy krześćiány bylo iedno ferce/ iedná myłł/ y iedná wola *RejPosWiecz*² 94; *KochMon* 29; *WujJud* 118v; Społeczność tedy álbo ono fpolne vżyczenie/ [...] zależy napirwey w iednośći Duchá/ ferc y vmysłow *RejPosWstaw* [143⁴]; Abyfćie dawfzy odpor temu páduchowi/ Zágrodzili przechody tu Tátárzynowi. Iednym fercem wyználi Bogá prawdziwego/ A nie odftępowáli od Kofćiółá iego. *PapPrPan* Bv; *SkarJedn* 271, 326, 349; Przetofz to co dzífię w fámych zakonách y kłáftworách zoftáło/ wfzyfcy iednym fercem czynili. *SkarŻyw* 535, 68, 131, 179; Ieden iefł forcel ná fzczeńcie wfzelákie/ Lub zle/ lub dobrze/ ferce mieć iednákie. *KochSz* C3v; *ReszPrz* 54; *CzahTr* B.

»łaskawe serce« (I): Gdyż on [Bóg] [...] Dom a Rodzice moje zacná veźćiwośćiá ftanu Slácheckiego ochędożył/ y kthemu fpráwifwlyż láfkawe ferce W.K.M. ku mnie/ dobrodzieyfłwem W.K.M. znácznym raczył mię okráśić. *BibRadz* *2.

»serce miłofciwe« (I): Któremu [margrabi brandenburskiemu] Pánie Boże day to wżyftko/ o co twey świętey miłofći żáda. A racz

iego serce miłościwie nąprzećiw mnie wiernemu słárodawnemu słu-dze wzbudzić. *KwiatOpis* [C2]v.

»nabożnym (a. pobożnym) sercem« = *nabożnie* (3): Toć iest prawdziwa Troyca bo zpismá świętego Wziętá iest/ táć iest wiára kościoła Bożego I to pobożnym sercem wierni wyznawáią A przytym iáko mocny mur ząwždy stáć máią *GrzegRóżn* O2v; *SkarKaz* 633a; *SkarKazSej* 671a.

»niemiłosierne (a. miłości niemające), okrutne, srogie serce« [w *tym: srogim itp. sercem* (3)] [szyk 3:1] (2:1:1): *LubPs* bb2 marg; który [św. Paweł] wielkim duchem á frogim sercem iáwnie przelá-dował imię Páná tego/ słał sie wnech przeciwnikiem ich [*duchownych żydowskich*] *RejPos* 283v, 181; który [*biskup carogrodzki*] Láćinckie Kościoły wGrecyey zámaka/ Káplány y Zakonniki wymiátał/ y do odstápienia porządkow Rzymłkich w słuźbie Bożey przyniewolał/ złym á miłości niemáiącym sercem. *SkarJedn* 371.

»niewierne serce« (1): Y iákoż ty to wiesz y rozumiesz o moy miły Pánie o káżdym kto zá tohá idzye/ y z iákim sercem idzie: iz ielli z wiernym/ wiernie sie też á miłościwie do niego obráćac raczyłz: ielliże też z niewiernym/ obiecał sie też do niego obroćić tyłem *RejPos* 275.

»ochotne (a. chętne, a. chętliwe, a. chutliwe), chciwe, pochopne serce« [w *tym: pochopne i chutliwe* (1); *ochotnym itp. sercem* (5)] = *promptus animus* *Vulg* [szyk 23:8] (30:1:1): niewiem [*Panie*] coś ty baczył w człowieku zá godności/ Iz ták ná wielkie zacności wystáwuiełz stan iego/ A ná wżem chutliwe serce thák przykládałz do niego. *LubPs* hh6v; DO tego [*do Chrystusa*] tedy trzeba nam przytápic/ á náłáadowác go ochotnym sercem *BibRadz* *7, *4; Zygmunt ná ty słowá powiedział po Láćinie: Boże day áby to z iechánie náfze ku pożytku było/ nam y poddánym náfzym/ y wżzey rzeczy popolitey Krześciánłkiey: zá tym sobie dawáli ręce y trzymáli długo chutliwymi sercy. *BielKron* 414; *BudBib* Ex 25/2; Ochotná myśł/ ochotné serce w sobie czuie/ Nowy pśalm pánu nowá pieśń gotuie [*Vulg Ps* 56/8] *KochPs* 84 [*przekład tego samego tekstu*] 166; [*Samson Rzymianin*] bárzo sie chciwym sercem/ iáł cnot dołkonálłzych Chrześciánłkich *SkarŻyw* 592; *KochEpił* A3v; *LatHar* +4, 96, 215, 453, 663, 675; *WujNT* 2.Cor 9/2; *SkarKaz* (3v, 348b, 454b; Anno siołtro ma miła/ co wiesz sřprawy moie/ Niecháy będzie ták chętne ku mnie serce twoie. *PudłDydo* B5. Cf »z serca ochotnego«, »z ochotnym sercem«.

»pokorne, uniózone serce; pokorny sercem« [szyk 3:2] (2:2:1): Bo to iest iego [*Pana*] zwyczaj iz pokorne sercem ná wślytko be-pieczęństwo wywodzi *RejPs* 25; *RejPos* 4; ále o káżdym piśmo powiáda/ iz przez wiárę swoię á prze wniózone serce swoie á przez vpełną nádzieię o Pánu swoim káždy ználazł wřpomożenie swoie. *RejZwierc* 263; *LatHar* 197. Cf »z pokornym sercem«.

»poważne serce« (1): [*Lukanus chciał zwiész bitwę z tygrańskim królem, ale mu hetmani odradzili*] powiediáć że to dzień niefortunny/ [...] Ten powiedział/ thym będzie lepiej iz my z niefortunnyego dnia fortunny vczynimy. [...] Y onym ták powaźnym sercem swoim vczynił táká myśł onemu Rycerřthwu swemu/ że wřlyfcy ná bitwę przyzwolili. *RejZwierc* 149v.

»prawe, prawdziwe serce« [w *tym: prawym, prawdziwym sercem* (22)] [szyk 25:22] (38:9): A ták wy wřlyfcy wmiłuyicie iuz práwem sercem tego páná ktorzyłcie swiádomi dobrodzieystwá iego *RejPs* 45v, 49v, 114v, 156v, 175v; *RejRozpr* A4v; *RejJóz* K5; *Sekl-Kat* E4v; *RejKup* o4v, dd4; *MurzNT* 176 marg; Rácźże yestłże [*Panie*] we mnie sřpráwić z miłosierdzya swego/ Abych sercem swym prawdziwym ták przestřzegáł te⁹⁰ Rolkázányá ktore wyřlyżo z vřt Bořtwá twyego. *LubPs* bb3, F2v, hh2; *RejWiz* 194v; *Grzeg-Różn* O2; *RejPos* 113; *SkarJedn* 120, 379; boycieřz sie y czćicie Páná á słuźcie mu cáłym sercem y prawdziwym *SkarŻyw* 504; Przeto tégo bądź pewien/ że cie ztými licze/ Którym ia sercem práwem wřzego dobrá žyczę. *KochFr* 87; *ArtKanc* N16; *KlonWor* 53. Cf »z serca prawego«, »z prawdziwym sercem«.

»proste serce« [w *tym: prostym sercem* (1)] (2): Prořę obey-řycie sie ná to/ naboźnym y ku P. Bogu prostym sercem/ co was

słuźnie do zgody przywodzić ma. *SkarKazSej* 671a. Cf »z prostym sercem«.

»stale, stateczne, nieodmienne serce« [w *tym: stałym, statecznym sercem* (4)] [szyk 9:1] (5:4:1): *LubPs* S2; Y chodźil [*Abijam*] we wřlytkich grzechoch [...] oycá swego ktore czynił przed nim/ á nie trwał státecznym sercem [*non fuit cor eius perfectum*] przy Pánu Bogu swoim/ iáko Dawid oćiec iego. *BibRadz* 3.Reg 15/3; Ale ty iedno weźmi przed sie stále á wiernie serce ku temu Pánu swoiemu/ á ofiaruy Bogu oycu iego tę niewinná mękę iego *RejPos* 107, 281v, Ooo2; Widząc [*starosta*] státeczność y serce nieodmienne: zdał go [św. *Floriana*] ná śmierć/ y wtopić w rzece Anizu ábo Eweřu rofkazał. *SkarŻyw* 403; *WujNT* 443 marg. Cf »z statecznym, z stałym sercem«.

»szatańskie serce« (1): Acz niektore [*kościoly*] we Fráncyey/ iestłce od Konřtántyná wielkiego zbudowáne/ nie Turcy áni Pogánie/ ále Vgonóci heretycy poburzyli/ y podřypawřly prochy szá-táńłká furyá y sercem obálili. *SkarKaz* 456b.

»szczere serce; szczery sercem« [w *tym: szczerym sercem* (4)] [szyk 11:1] (11:1): Swiátość poliała sie sřprawiedliwem^{mu}/ á sřczere^{mu} sercem [*rectis corde*] weřele. *BudBib* Ps 96/11; *KochPs* 107; *Niem-Obr* 4; [*Skarbek do Dobrochowskiego*]: Witam cie sřczerym sercem, y żeś w dobrym zdrowiu Wroćil sie, ráduie sie. *CiekPotr* 82; Trzeba grzechy wyznáwac y żáłowac zá nie: Szczyrym y práwym sercem vczynić pokánie [= *pokajanie*]. *KlonWor* 53. Cf »z szczerego serca«.

»uporne serce« (2): Gdy cie tu/ iáko sřlyřylz/ [*Pan twój*] vpominác raczy: Iz ielli byś miał iákie złe á vporne á niemiłosierne serce náprzećiw bliźniemu swemu/ á ná Páná wołářz/ vpominki mu dawářz/ prošilž áby sie zmiłował náđ tobá/ [...] tu cie przestřzegác raczy/ ábyś sobie tey vtráthy nie czynił *RejPos* 181. Cf »z upornego serca«.

»uprzejme serce« [w *tym: uprzejmym sercem* (15)] = *optimum cor* *PolAnt*, *Vulg*; *perfectum a. plenum cor* *Vulg* [szyk 17:14] (31): *LubPs* bb3v, hh3; *Leop* Ios 24/14, 1.Mach 8/25; To [ziarno] co też páđło ná ziemię dobrá/ cie łá ktorzy dobrym a vprzejmym sercem sřlyřáne słowo trzymáią á owoc przynolžá przez ćierpliwość. *Bib-Radz* *Luc* 8/15, *2v, Ps 114 arg; *GrzegRóżn* [A3]; *WujJudConf* 102v; y tym S. wyznánim żywot swoy y vprzejme do iedności kořcielnej bez ktorey zbawion być niemogł/ serce pieczętuie. *SkarJedn* 295, 229; Bliřko iest pan tych/ ktorzy do niego wołáią: Mówię/ ktorzy go sercem vprzejmym wzywáią. *KochPs* 211, 198; mářz zacny Fortunatus/ [...] prošil pilnie Bonifacyuszá/ áby potym/ iákoby Mřzá v grobu męczeńniká odpráwił/ w dom sie iego ná dánie błogolá-wieństvá sřklonił. Wymowić sie nie mogł z tego/ co Fortunatus vprzejmym sercem y zmiłości prošil. *SkarŻyw* 497, 460; ráćźże też nam to dáć [*Panie Jezu*] ábychmy przy rozřtániu z tym swiátem/ duřze náfze w ręce twoie (sercem vprzejmym) polecili *LatHar* 311, 82, 215; *WujNT* *Luc* 8/15. Cf »z serca uprzejmego«, »z uprzejmym sercem«.

»wdzięczne serce; sercem wdzięczny« [w *tym: wdzięcznym sercem* (4)] (7:1): Zá to [že *Jezus za nas ná męki i śmierć wydać sie raczył*] wdzięcznym sercem dziekuiác/ vřta ná chwale [ř] Bogá twego/ [...] otwaráy. *SkarŻyw* 2; *KochBr* 152; *KochPieř* 71; BOG wieczny á wřzechmocny Pan Narodu ludzkiego/. Rolkázuie tho frodze nam/ z dobrodzieystwá iego;. Byłmy sercem wdzięczni byli/ á czářu wřzelákie⁹⁰/ Imię Páńłkie sławili. *ArtKanc* T9, P14; Nie náfzey to myśli Co Bog infze myśli/ Pan go [króla] nam obrał tego-chmy żądáli/ Y wdzięcznym sercem práwie przywitáli. *KmitaPsal* A4. Cf »z wdzięcznym sercem«.

»wielkie serce« [w *tym: wielkim sercem* (2)] = *alacer a. amplus a. erectus a. excelsus a. fortis a. invictus a. magnus a. regius animus* *Cn* [szyk 3:1] (4): Vcżyn wam pan Bog dobrze/ á niech sie rořpomni ná Teřtáment swoy/ [...] á day wam serce wřlyřtkim áby-řcie go chwalili/ y czynili iego wołá sercem wielkim [*corde magno*]/ y vmyřlem chciwym. *Leop* 2.Mach 1/3; *RejPos* 213v; *LatHar* 663; gdyź oni [*panowie wojskowi*] iuz sřpogánieli y sřturceli/ Bogá w

Trocy iedynego y boftwo Syná iego/ y kościół ś. iego bluźniac/ y chwałę Bozką pfuiąc? Ná takie Turcy iuz wielkie ferce máia/ y o pewnym zwycięstwie nád Luterany/ iáko słyżym sobie tużą. *SkarKazSej* 686a.

»wierne serce« [w tym: *wiernym sercem* (9)] [szyk 29:3] (32): Ale ty miłofciwy boże ktobie fie vciekám/ żalujätz wiernym^m ferce^m występów moijch. *OpecŻyw* 46; *LubPs* F2v, N3v, ccv marg; Ale gdy fie kto wiernym á stałym fercem vciecze ku Pánu fwoiemu/ [...] ázałz fnádnie nie może gwałtu vczynić tákiemu zemdlonemu á flábemu przyrodzeniu fwemu. *RejPos* Ooo2v, 47v, 62v, 107, 275, [310]v; Tyś pánem wielce miłofciwym/ Gdy wzywan będzielz ferce^m wiernym. *KochPs* 128; To powiadam [rzekl *Epifaniusz*] nie ifz bych to chwalił co názyt: ále ifz bych iey [św. *Pauli*] gorące [!] y wierne ferce/ ztey ćierpliwości pokazał. *SkarŻyw* 142. Cf »z serca wiernego«, »z wiernym sercem«.

»złe serce« [w tym: *złym sercem* (3)] [szyk 12:4] (16): *Diar* 66; ále Pan Bog wdzyęcźniey ofiárę Abelowę przyjmował gdy fie fámá zázegáła/ niż Káimowę co iá lam zápalał. S they przycźnyy Kaim miał złe ferce przeciw brátu Abelowi *BielKron* 3, 202v; *RejPos* 181; *SkarJedn* 334, 371; Błáżdą zli ludźie fzaleni/ fwym ferce^m złym zwiedzieni/ Mowiąc plugáwymi vfty/ żeby nie był BOG żadny *ArtKanc* Q5; *PapUp* D2; niemám nikogo naswiecie przeciwkomu bymiał złe serce albo chęc do namnieyszey pomsty. *ActReg* 140, 140; *OrzJan* 115; *LatHar* 118, 522; *GostCast* 18; Drudzy do páná fwego złe ferce máia: iż im tego co chcą/ dáć á nigdy drugich nápełnić nie może. *SkarKazSej* 694a, 675a.

Szeregi: »serce i (a) chęc (a. chuc, a. chciwość)« [szyk 4:4] (8): [Pan *Bóg* tak stworzył ludzi] iż gdyby fie co fnich vrodzić myáło/ nie fie nye odradzáło/ áni odstrzeláło/ áni też odpadáło [od nich]. [...] Wczym yelcže pan Bog chuc á ferce nieyákye rodzicom przeciw pľodu fwemu wlał á przydał/ áby ták ono miłowáli y flánowali yáko kyedy fámí fiebye. *GliczKsiąz* D2v; *RejWiz* 187; Thám [na *polu bitwy*] Polacy pokazáli miłofć przeciwko pánu fwemu. Tám krew fwoię przed oczymá iego przelewáli. Otożci to iest M.K. potomftwo tych ludzi/ otoż tyłz ferce^m y chciwości/ kthore gotowi lam [lege: są] pokazać záwżdi przed oczymá W.K.Z. *LeszczRzecz* A6v; *SkarŻyw* 131; nigdy złego azawzdy gotowe serce, y chęc máiać dosłuzby ImPana Gnieznskigo nieiedno w tey moiey máley albo sredniey Kondicyi ale wnowiętzym powodzeniu Iednakobym Ie⁸⁰ M zyczeł. y wprzypadku takim służył. *ActReg* 140; *OrzJan* 3. Cf »z serca, z chuci«.

»(i) serce i (a) dusza (a. duch)« = *cor et animus Vulg. PolAnt* [szyk 20:2] (22): *OpecŻyw* 8; *Leop Deut* 30/10; Y náwrocá fie [twój lud] do ciebie [Panie] cáłym ferce^m y zupełną dufzą fwoią w žiemni nieprzyiaćiół od ktorych są do więzienia poimáni *BibRadz* 3.Reg 8/48; *RejPos* 283v; *BudBib Deut* 4/29, 30/2, 6, 10; By mi ćię [Jed-rzej] wždy nákoniec odesłał był [mój nieprzyjaciel] cáł/ Nie ták by mię niefcześćie moie fráłowáło. Ale ćię ná žal więtży ták do mnie wypráwił/ Ze y ferce/ y dufę przy sobie zołtáwił. Co niewiem ielzi czuiefz: ále to czuc prózno/ Kiedy ferce/ y dufzá od człowieká różno. *KochFr* 68; *SkarKaz* 453b. Cf »z serca, z duszek«.

»serce i miłofć« (2): niewiárá zá niewolá záwżze chodźi/ ták iáko zášie zá fwobodá chodźi wiárá z dobrého fercá/ y z vpržéméy miłofći pochodząca. *OrzQuin* Qv; *SkarŻyw* 536.

»serce, (i, a, to jest) myśl (a. umysł, a. obmysł)« = *cor et animus Vulg. PolAnt* [szyk 23:17] (40): *RejPs* 75v; *Diar* 66; *Leop* 2.Mach 1/3; *BibRadz* 1.Par 28/9; Animum aperire, Serce fwe to yest myśl okázáć. *Mącz* 278d; Miłowáł thę białáglowę/ iáko y piękną náder/ y młoda/ nie fprofny młodzieniec ieden czás niemáły/ zá którą miłofciá/ y oná nákoniec ferce^m fwe/ y myłł wżytkę kniemu obroćilá *GórnDworz* Aa4v, Y, Mm4v; O włzechmocny á włżego stworzenia náłz miłofciwy Pánie/ ráczże nam dáć nędznikom fwoim táką myłł y tákie ferce náłze/ ábychmy cie w tym zebrániu fwym práwie poználi Páná Bogá fwoiego *RejPos* 350, 47v, 164v, 209v, 228v, 266 (10); *RejZwierc* 135, 265v; *HistHel* D2v; *SkarJedn* 120; [przypatrzmy się, jako się w leceniu wodami zacho-

wał mamy] od tąd poczáwży/ áby ten co do tákich wód iedzie/ myśl/ y ferce fwé/ co nabárziży vłkromił/ y ták ie zrzáđził/ iáko by w niem fráfunkowi/ áni myśli niepotrzebney mieyléá nic niebyło *Oczko* 24; *KochPs* 84, 166; *ArtKanc* M3v; *KochProp* 15; *LatHar* 144, 675; *WujNT* 586; SWięto nas dzišieylze vpomina/ ábyfmy vwazyli v siebie pilnym obmyłem y naboźnym ferce^m/ on bárzo náleżyty ártykuł wiáry náłzey: ktorym wierzym/ vczelntictwo ábo fpołeczność ábo obcowanie świątych. *SkarKaz* 633a; *SkarKazSej* 707b. Cf »z serca, z myśli«, »z sercem a z myślą«.

»serce, (i) nadzieja« (3): *CzechEp* 106; Kto ták ofzálał/ áby w Anyoła/ ábo w świątego/ ábo w iákie stworzenie wierzyć: to iest w nim wżytko ferce y náđzieię fwoię połáđzić miał? Ten to lam czyni ktory fzczyrym bálwochwálcá być chce. *SkarKaz* 548a. Cf »z sercem, z nadzieją«.

»serce i obyczaje« (1): My tedy perfwádowác chcemy ludźiom/ [...] żeby fię wyprowadźili z tego Iudáfzowego grodu/ z tego Lichogrodu/ (ferce^m y obyczáymi/ á nie nogámi) do miáftá Chriftułowego ábo Dobrogródu *KlonWor* *4.

»serce a popędliwość« (1): Trudna rzecž iest zwyciężyć drugie/ ále więtżze iest zwycięstwo/ zwyciężyć ferce fwe á popędliwóści fwe vłkromić [animi fluctus composuisse suos] *ModrzBaz* 10v.

»serce a postawa« (1): Ilyżylz z iákim ferce^m á z iáką połtáwą [Pan *Jezus*] obiecuie nam sobie zyednáć vpráwiedliwienie náłze/ y powylżenie á opátrzenie náłze *RejPos* 202.

»serce i przyrodzenie« (1): [św. *Juliana* przymuszana przez ojca do małżeństwa wolala do niego:] Chrystuła ia Bogá mám/ twoim fię Dyabłom nigdy nie pokłonie. Tedy Oycowłkie ferce y przyrodzenie zmieniwży/ pierwey iá w domu fwym frodze bić kazał/ á potom iá onemu flároście/ ktory o iey małżeństwo fláł/ wręcę y w moc podał. *SkarŻyw* 151.

»(nie tylo) rozum, (ale) i serce« [szyk 2:1] (3): ácz y tu nádziełz nauk bez licžby/ ktore nietylo ferce zápalić ku czynieniu/ ále y rozum ku baczeniu y vmieniu oświećić mogą. *SkarŻyw* A3v; [opis obrazu szóstego] TV [w górę, tj. do nieba] przylzedłzy [mądry człowiek] iuz Bogu káplánem zołtawał/ A iemu cáły rozum y ferce oddawa *KochMRot* C; *SkarKazSej* 673a.

»(i) serce, (i) sprawa« (3): á tu dopirko Pan dopuścił tey mocy połłom onym fwoim/ dawży im Duchá fwego świątego/ Aby poznawży thákie ferce táką fpráwę człowieká nędznego/ rozwięzowali on nędzny vpadek iego *RejPos* 119; *RejZwierc* 262v; [kto jedzie do wód, niechaj się przygotowuje] ták fercé y fpráwy fwé flánowiąć/ iáko by áni BOgu Pánu fwému/ áni komu z ludźi/ áni lam náoftátek fobie/ ná reyeltre nie zołtał. *Oczko* 24.

»serce a stałość« (1): A tu iuz obácž iákiego tu fercá trzebá á iákiey fláłości w tym thák trudnym boiu Pánu fwemu. *RejPos* 263v.

»(i, nie tylo) serce, (i, a, ale i) usta« [szyk 8:3] (11): *SeklKat* E4v; Nie ftrzyženim Bogu chwały dáia/ Ale ferce^m vfty wyznawáią *BielKom* G4; Iáko człowiek fpráwiedliwy y vfty y ferce^m wyznawa chwałę Páná fwego. *LubPs* K2v marg, X6v marg; *KrowObr* 41; Tym [wtórym] przykazániem Pan vltá á ięzyk náłz króći/ á iárzmo fwé ná nie kłáđzie: áby człowiek nie tylo ferce^m ále y vfty páná wyznawał/ gdyž według nauky pogánłkięgo Doktorá ferce vpráwiedliwienie/ á vltá zbáwienie przed páne^m odnołżą. *BialKat* 48v; A przetołz teras wżytkim ferce^m y vfty [in omni corde et ore] śpiewayćie chwały/ y wystawiyćie imię Pánłkie. *BudBib Eccli* 39/39[41]; Pierwży [synod *Kościola*] fię zda być nawiętży ze wżytkich: Ifz národy Chreściáńłkie ze wżytkiego świátá/ [...] onim nie tylo wdziedli/ ále też náń zezwolili/ iednym ferce^m/ iednemi vfty. *SkarJedn* 326; *SkarŻyw* 70; *LatHar* 17.

»serce i uznanie« (1): á day tákie ferce y tákie vznánie/ ábychmy ciebie práwie poznawży Páná fwoiego/ nigdy fie nie odnošili od ciebie prze iákie omyłki fwiátá tego/ od prawdziwego Boftwa twoiego/ á od fwiątego miłofierdzia twoiego *RejPos* 319v.

»wiara i (a) serce« [szyk 4:3] (7): gdzie iedno fie zełłoci [!] vznamy/ ferdecźnie żalwiemy/ a wiará y zvpełnym ferce^m fie do pana boga nawrocimy *SeklWyzn* f4v; A ty [Panie Bože] ábyś nas

tám doprowadził/ gdzieś obiecał doprowadzić wftyki wierne swoje/ ktorzy cie ftałym fercem á zupełną wiarą náładować będą thu w tych nędznych żywociach swoich. *RejPos* 281v, [236]; *SkarJedn* 352. Cf »z wiarą i z sercem«.

»serce i wola« (3): *LatHar* 215; Przetoz się bárzo przelękaemy w gniewie z brátem mielzkác: bo ofiary y modlitwy od nas nie przyimie P. Bog/ y wzgárdzi fluzbą náfzą/ iefli my przyiąznią bliźniego gárdzim á z nim się nie poiednamy. Abo zaráz gdy może być á dostać go możem: ábo fercem y wolą gdy go nie máfz. *SkarKaz* 316a, 454b.

Wyrażenia przyimkowe: »z serca« = *szczerze, gorąco; ex corde Vulg, PolAnt, JanStat; de corde PolAnt, Vulg; ex animo Vulg; in corde PolAnt* (223): Ale ifcie nie s fercá była táka fkruchá *HistLan* D4; *KuczbKat* 305; Służnie to czynicie/ y chwalimy to pofluzeńftwo w was/ którym się bez pochyby zwierzchności zálećicie. Boże by iedno z fercá było. *WujJud* 215, 82v; *WierKróc* B3v; profzę wftytkich imieniem niebofzczyká Pána mego y W M: ábyście mu tę winność ktorá by ko^o rozgniewał (z) fercá odpusćili. Odpusćie. *BialKaz* N; WItayze bráćie miły: Pan Bog ci niech da dobry dzień. (–) Y tobie tákże/ y wftytkim co go z fercá wzywáią/ y o iego się woley wywiaduią. *CzechRozm* 11, 12; *SkarŻyw* 4; Przyflał też potym Swidrygiel do Krolá chcąc tráctować o przymierzu/ ále nie z fercá/ tylko áby woynę odwlokł *StryjKron* 572; *CzechEp* 101; *CzechEpPorz* *; Aza z fercá nie westchniesz? a fkrągá płáčliwą Záłowác fye nie bédziesz ná śmierć zazdrościwą? *KochTarn* 73; *ArtKanc* E15v; Profłak/ popolity człék: co Bogu flubuiel/ W tym iuz flowá bez zdrády y z fercá fzánuie. *ZawJeft* 34; *Calep* 28b; Miłóć Pánie fna/ kto cię z fercá wzywa/ Miłóć człówieku/ gdy wyfluchafz *GrabowSet* H2v; *LatHar* +2, 213, 288; *WujNT* 44, 520, *Rom* 6/17, *Eph* 6/6; Iedná z nanizfzych poddánych/ á z fercá życzliwych flug Wáfzýy K.M. *SiebRozmyśl* A2; *SkarKaz* 42b, 638a; [mówi *Jempsar do Józefa*]: o bym ia téż moglá W czym ci fluzyc/ rádábym z fercá pomoglá *GoslCast* 57; *SkarKazSej* 671a.

~ *W poláczeniu szeregowych* (30): *OpecŻyw* 1v, 2; *SeklKat* D3v, X; *MurzHist* Q; *MurzNT Matth* 22/37; *KrowObr* 63v, 116, 138; *Leop Deut* 6/5, *Matth* 22/37, *Luc* 10/27; *BibRadz Luc* 10/27, *1.Tim* 1/5; *HistRzym* 51v; *RejPos* 99, 208, 209v, 229; *BialKat* 1v, 51; Naprzod tedy wiedzieć potrzebá/ iż nieprosimy tego áby nam odpufzczóná była oná miłóć ze wftytkiego fercá/ ze wftytkiej duφε/ y ze wftytkiej myśli náfzey/ ktoráfmy bez pochyby Pánu Bogu powinni *KuczbKat* 415; *WujJud* 106v; *LatHar* +++; A bédzieć miłował Pána Boga twego ze wftytkiego fercá twego/ y ze wftytkiej duφε twoiey/ y ze wftytkiego vmylu twego/ y ze wftytkiej síly twoiey. *WujNT Mar* 12/30, *Matth* 22/37, *Mar* 12/33, *Luc* 10/27; *SarnStat* 1087; Vważenia godne fą te flówká: czynić dobre rzeczy/ drożnie/ to iest dobrá intencjá; prawdzíwie/ to iest fcyrzyze bez ochylánia; y ze wftytkiego fercá/ iákoby się w oczu P.Bogá działy. *PowodPr* 3.

W przeciwwstawieniach: »z serca ... slówy, dla zgody« (2): Czyli się to iedno táko dla zgody á nie z fercá mowi? *WujJud* 255; á iżby pokóy ten mocny fląy y wieczny nietylko flowy/ ále z fercá [non ex ore tantummodo, sed ex corde *JanStat* 865] vprzýmie niezmyslenie [...] vgruntowan był *SarnStat* 1087.

Wyrażenia: »z szczyrego, z nieobłudnego serca« [w tym: z szczyrego a nieobłudnego (1)] = *de puro corde PolAnt; ex corde Vulg* [szyk 5:1] (6:1): *BibRadz 1.Tim* 1/5; Záprawdęć fą [te wierszyki] podáne s fczyzyrego á nie obłudnego fercá *RejZwierc* 240; Idzcie zá tymi Greckimi Doktormi/ ktorzy w tych piáci fet lat przed námi/ z fczere^o fercá z kościólem się Rzymkim iednoczyli *SkarJedn* 353; *CzechEp* 10; *WujNT 1.Petr* 1/22; ná którą rzecz [stalość krolá *Zygmunta*] my [tj. krol *Władysław III*] pámietaiąc y będąc bárzo tego wdzięczni/ godną rzecz rozumielifmy iemu z fczérého fercá to oddác [proinde cordis puro zelo occurere *JanStat* 753] y wfzelką przyftóyną wdzięcznością tę wiarę y fláłość całą nágrodzić. *SarnStat* 995.

»z(e) wszy(s)tkiego (a. ze wszego), z całego, z zupełnego serca« = *ex toto corde Vulg, PolAnt; in toto corde PolAnt* [szyk 79:2] (61:12:8): *OpecŻyw* 1v, 2, [192]v; Wołálem ze wftytkiego fercza wyfluchay mie miły panie abich się fprawiedliwofci twej badał. *WróbŻolt* 118/145; *SeklKat* B3v, D2v, D3v, X; *MurzHist* Qv; *MurzNT Matth* 22/37; *KromRozm II* 12, f4v; ZE wftytkiego fercá mego wyznam cie miły Pánie *LubPs* dd6; A on [nowo mianowany biskup w trakcie przysięgi] odpowiada. Chcę być ze wftythkiego fercá poflużnym y przyzwolic *KrowObr* 127, 63v, 83v, 116, 138, 152, 163; Będęć się przyznawał Pánie Boże moy z zupełnego fercá mego: á będę wielbił imię twe ná wieki. *Leop Ps* 85/12, *Deut* 6/5, 30/2, 6, *Matth* 22/37, *Luc* 10/27; Vfayze Pánu ze wftytkiego fercá twego *BibRadz Prov* 3/5, *Deut* 13/3, *Ps* 118/145, *Luc* 10/27, *Act* 8/37; *BielKron* 44, 45v, 51; Częftom to czedł y wierzyłem ze wftytkiego fercá żeby thák miáło być *HistRzym* 88, 51v, 54; *RejPos* 87v, 99, 208, 229; Powinnifmy tobie [Boże] miłóć ze wftythkiego fercá y duφε. *BialKat* 203v, 1v, 51; *GrzegŚm* 31; *KuczbKat* 415; *WujJud* 106v; A to z całego fercá twirdzimy [...] iż iedyná była ofiárá vblágánia/ ktorá gniew Boży iest vblágan. *WujJudConf* 231; *BudBib Sap* 8/21; *CzechRozm* 196, 209v, 258; *SkarJedn* 313; Ia tobie obiecuię [...] iefli z całego fercá vwierzysz á ochrzćisz się/ wftyki złoczyńftwa y grzechy twoie złożyysz/ y odpufzczóneć będą *SkarŻyw* 428, 21, 70, 120, 358, 503; *ReszPrz* 25, 112; *ArtKanc* M3; *LatHar* +++, 565, 631, 637; *KolakSzczeńł* B3; Bo ácz odpufzczóneć mowia/ że iest niepodobno záchowác to przykazanie o miłóci Bozey ze wftytkiego fercá: wfzákże pifmo ś. dáie nam ná przyklad wiele tych/ ktorzy ie záchowáli y wypełnili *WujNT* 237, *Matth* 22/37, *Mar* 12/30, 31, s.171, *Luc* 10/27; *WysKaz* 48; Oto ia téż vpadam nędzna grzésznicá/ ná oblicze swoje/ dziękuiąc z całego fercá fwégo zá ták wielką falkę y okrutną mękę. *SiebRozmyśl* C, B3v, Kv; *PowodPr* 3; *SkarKaz* 0002b; Służcie Pánu Bogu ze wftytkiego fercá wáfzého/ á nie pufzczaycie się zá próżnościámi/ które wam nie pomogá [*Vulg* 1.Reg 12/20-21]. *SkarKazSej* 683, 683a.

Szeregi: »(nie) z serca, (ani) z chuci (a. chętlíwie)« [szyk 1:1] (2): [záhuję] ifz pátrzę ná to flónce/ ktoremum się ia iáko Bogu tobie kwoli pokłonił: nie z fercá ani z chuci mey/ ále tylko to ták przed tobá pokazuiąc. *SkarŻyw* 305; *CzechEpPorz* *2v.

»z serca i (a) (z) dusze« = *in corde et in anima Vulg, PolAnt* (13): *KromRozm II* 12, f4v; Obrzeże Pan Bog twoy ferce twoie/ y ferce plemienia twego/ żebyś miłował Pána Boga twego/ z zupełnego fercá twoe^o/ y ze wftytkiej duφε twoiey/ áby był żyw *Leop Deut* 30/6, *Deut* 30/2; vznayciez tedy ze wftytkiego fercá wáfzého/ y ze wftytkiej duφε wáfzey/ żeć nie vchybiło by iedno flowo ze wftytkich onych wybórnych slów/ ktore mowił o was Pan Bog wáfz *BibRadz Ios* 23/14, *Deut* 13/3; *BielKron* 45v; Toto pectore aliquem amare, Z fercá y z duφε ['] ferdecznie kogo miłowác. *Mqcz* [460]b; *BialKat* 203v; *SkarŻyw* 503; *KolakSzczeńł* B3; zwiázęć mię [zbawicielu] węzłem nierozdzielnéy miłóci z sobá/ ábym cioè miłowála ze wftytkiego fercá y duφε swoiey. *SiebRozmyśl* B3v, Klv.

»z serca, (a, i) (z) myśli« [szyk 3:1] (4): *HistRzym* 54; Bo kázdy fnádnie obaczy pochlebftwo twoie/ á ony pokrythe pokłony twoie/ iż ich nie czynifz s fercá á s práwey myfli/ wedla rofkazánia Pánfkiego *RejPos* 243, 87v; *ReszPrz* 25.

»obłudnie a nie z serca« (1): A Witus S. pytał go [przybranego ojca] iefli się Bogow ktorzy fą dyabli zarzec chćiał. On mowił/ ifz się ich zárzekam: ale poznał S. młodzienciec [tj. św. Witus] ifz to obłudnie a nie z fercá mowił *SkarŻyw* 552.

»z serca, szczyzyre« (1): Moia tedy prósbá y z nápomínaniem/ [...] tá iest/ áby się w czás wftyfcy y *X(iqdz) K(anonik)* téż z nimi vpámietáli/ á opuściwfzy te Máteologi/ do fámego się flowá Bożego z fercá fczyzyze wdáli *CzechEp* 260.

»z serca i z umysłu« (1): Ieden iest Pan Bog náfz/ bédzyełz go tedy miłował ze wftytkiego fercá twego/ y ze wftytkiego vmylu twego. *BielKron* 44.

»uprzejmie i z serca« (1): Vprzeziem y z fercá návrocenia y poprąwy ich y zbąwienia ich prágnął/ ty wiełz. *SkarKaz*)(2v.

Cf Zwroty. ~

»z serca« = z jaką intencją, z jakim uczuciem; *de corde PolAnt, Vulg; animo Modrz* (60):

~ *W połączeniach szeregowych* (2): *WujNT* 1.Tim 1/5; [niektó-
rzy posłowie] nie to co im próści brácia poruczaią/ y co Rze-
czypospólitej) pożyteczno/ czynią: ále z głowy fwey/ y z fercá ná
vrzędý oboftrzonego/ ábo z głodu ná fwe dobre mienie/ ábo z waśni
ná duchowne/ rofterki śieią/ y dobrým pożytecznym Rzeczypospól-
l(itej) rádom przefzkadzaią. *SkarKazSej* 694b.

W przeciwstawieniu: »z serca ... z wymysłu« (1): *RejPos*
[308]v *cf* »z serca wiernego«.

Wyrażenia: »z czystego serca« = *de corde puro PolAnt, Vulg*
[szyk 4:2] (6): Od młodzieńkich żądż wćiekay/ á doganiay fprá-
wiedliwości/ wiary/ miłości/ pokoiu/ zprzyzywáięciami páná z czył-
tych ferc. *BudNT* 2.Tim 2/22 [przekład tego samego tekstu *Czech-
Rozm* 196v, 197v, *WujNT* 2.Tim 2/22]; *CzechRozm* 98v, 196v, 197v;
Ano koniec przykázania iest miłość z czyłtego fercá/ y fumnienia
dobrego/ y wiary nieobłudney. *WujNT* 1.Tim 1/5, 2.Tim 2/22.

»z serca jadowitego, zajątrzonego« [szyk 1:1] (1:1): Potým też
y to przyłtołowanie nie przyłtoyne czyni [ksiądz Powodowski]/
pewnie z fercá zaiątrzone⁸⁰/ á krwi niewinney/ niewiemby nie
więcey niż pijawká/ prágnącego: gdy fię ná Zwierzchność świetłką
gniewa y fráfuie [...] iż fię zá to nie weźmie/ żeby Heretyki wyko-
rzeniá *CzechEp* 164; *LatHar* 317.

»z serca niecącego« = *nieszczerze* (1): Pátrzayże ná wklony y ná
owo z fercá nie całego całowanie: kiedy ieden drugiego liże iákoby
niedźwiadek człowieká/ gdy iad fwoy wpuścić chce martwą fkorę
przelizawłzy. *KlonWor* **3.

»z nieprzyjacielskiego serca« (1): Bo widział Murená/ iż *Cato*
nie z nieprzyjacielskiego fercá [non animo inimico]/ ále z miłości
Rzeczypospólitey w dał fię był z nim w práwo. *ModrzBaz* 95v.

»z serca ochotnego« (2): RANO wftawłzy ze fnu fwego káždy z
fercá ochotnego/ dziękuý Pánu wfzechmocnemu/ ftworzyćielowi
náłzemu/ że raczył być ná pomocy/ nam grzelnym tey przefłzey
nocy. *ArtKanc* T5v; *GosłCast* 18.

»z serca prawego, prawdziwego« [szyk 13:6] (18:1): *RejPs*
166; po fmierci obiecuie [Pan Bóg] zywot wieczni/ tím ktorzy
iego fámę⁸⁰ za boga maią wierzą weń/ boiá fię go/ á miłuią go z
fercá prawego *SeklKat* E3; A Pan fię z nas pośmiewa pátrząc ná ty
błędý/ Gdyż on s fercá prawého chce być chwalon wfłędý. *RejWiz*
60; [pisał Skanderbeg do Mahometa:] Co też piłzeł ábych fłobą
potwierdził przymierze/ to nie z prawého czyniż fercá/ iedno aby
mię włowił chyłtościámi w fiejciách swoich *BielKron* 254v; *Grzeg-
Różn* Ov; *Mącz* 149b; *RejPos* 170v, 205, 229, 246v; *KarnNap* D3v;
SkarŻyw 318, 428; Balem fię z fercá prawého/ Závždy Páná Bogá
fwego *KochMRot* B; *ArtKanc* C17, F10, M19, N13v, Q15.

»z upornego serca« (1): Tám [u Pilata] Pan nie ieden fłus
lekkości y boleści wytrwał. Naprzod z vpornego iádowitego y za-
wifnego Zydowlkiego fercá/ wzgardzenie wfzelákich dowodow nie-
winności Páná náłzego/ ktorých Piłat fzukał/ y częłto wżywał.
LatHar 317.

»z serca uprzejmego« (9): WYznam Pánie chwałę twą s fercá
vprzejmego/ Opowiedaiąc dziwne dáry Bołtwá twego *LubPs* Cv,
D4v, G4, T2, Z5v; *CzechRozm* 111v; A S. Bernárdyn rzekł [chro-
memu]: wierzył iłz cię Chrystufową mocą zleczyć mogę? On zá-
wołał z fercá vprzejmego: wierzę iłz cię Bog wylłucha. *SkarŻyw*
463; *ArtKanc* A16, K19.

»z serca wesołego« (1): Ia zá tákýe dobroci Páná wfłechmoc-
nego/ Wyznáváć závždy będę s fercá wesołego *LubPs* O6.

»z serca wiernego« (1): Prawdać iest iż namniejszy poštepek
náłz/ ktorýkolwiek wczynimy ku czći Pánu fwoiemu/ kiloby był we-
dle woley świetey iego á s fercá wiernego/ á nie z wymysłu náłzego
nědźne⁸⁰/ nigdy nie będzie bez zapłáty fwey. *RejPos* [308]v.

»z zawisnego serca« (1): *LatHar* 317 *cf* »z upornego serca«.

Szereg: »z myśli, z serca« (1): ROzmiłuię fię moy Pánie ciebye
Bogá mego/ Ze wfzytkiey wierney myłli fwey s fercá vprzejmego/
Bowiemeś ty miły Pánie iest tu mocą moią *LubPs* D4v.

Cf Zwroty. ~

»z sercem« = *cum corde Vulg; in corde PolAnt* (69): Ale což
nalepłlego mnye człowyeuku nědźnemu/ Iedno przyłtác s fercem
fwym ku bogu wfłechmocnemu *LubPs* R2, G2v, M2; *RejZwierz* 17;
GórnDworz Y8; *RejPos* 216v; Ci co fię fámí obieraią y wtrąciá/ z
fwemi złemi chćiwociámi/ á nie z powinným ku dobremu Rzeczy-
pospólitey fercem/ do tego wrzędu przyłtępuią. *SkarKazSej* 694a.

~ *W porównaniu* (1): Ale náłz Pan/ [...] Naukę z Práktyką á z
piękną wymową złączył [...] iáko ten co czytał/ y przez dziwne
fzczęścia fłopnie bieg lat fwych piérwłzy przepędził: A o rzeczách
przyrodzónych/ [...] kiedy mówić pocznie/ z tym fercem z złą go-
towością/ iákoby Diofcoridá ábo Theophráftá z rękú dopiéruczko
puscił *Oczko* A3.

Wyrażenia: »z dobrym sercem« [szyk 3:1] (4): *BielKron* 411;
WŚiáday z dobrym fercem/ ó królu cnotliwy/ Y w dobrą godzínę/
ná fwóy koń chęłliwy *KochPs* 28; *SkarŻyw* 98, 238.

»z litościwym sercem« (1): Ale ách niełtots/ fnadź żadnego
nie máłz dziłfeyłzych czáfów náłzych/ chociałz fię iego człónkami á
fynacłki zowiemy/ kthoryby fię k niemu [Kościolowi] z litościwym
fercem przykłonił *LubPs* A5.

»z mocnym sercem« (1): A tu obáč [..] iákíe w nim [w Panu]
iest łáne nábycie y tych nikczemności fwiátá tego/ z nieomyłnych
á świetých obietnicy iego/ y potým żywotá wiecznego/ kto iedno
wiernie z mocnym á fłalým fercem iemu wfác będzie. *RejPos* 289v.

»z ochotnym (a. z chutliwym) sercem« [szyk 7:1] (8): ZGotuy-
ciełz fię wfzyłcy wy Bołcy fynowye/ Myeycie wdzyęcłne dáry Pá-
nu pogotowie/ Nieścielz ie z ochotnym fercem závždy iemu/ Na-
leżącą chwałę daycy [lege: dajcie] Pánu fwemu. *LubPs* G4, Iv
marg, Qv, Y6 *marg*; *BibRadz* *4 [2 r.]; Gdyż y Ekleziáłtes nápiłá/
áby káždy z ochotnym fercem swoim wżywał dobré nádánych od
Páná fwego. *RejPos* 162; Z Ochotnym fercem ciebie wysławiamy
Pánie/ Ześ nam raczył obiáwić świete fłowo fwoie *ArtKanc* L2.

»z pokornym sercem« (1): Co to [podparcie i wspomozienie
Ducha Św.] káždemu dáć obiecał náłz miłościwy Pan/ kto go iedno
z wierným á s pokornym fercem o to żędác będzie. *RejPos* 1.

»z prawdziwym, z prawym sercem« (3:2): máiác też y káplaná
wielkiego nád domem Bożým/ przyłthąpmý z prawdziwym fercem
[cum vero corde]/ y z zupełną wiará [...] trzymamý fię wezwánia
nádzieie náłley nie náchylonego *Leop Hebr* 10/22; Bo oczy Iehowy
przepátruaią wfzytkę ziemię/ áby fię okazał być mocnym y tych
ktorzy przy nim z práwem fercem zołtáwaią [qui sunt corde per-
fecto] *BudBib* 2.Par 16/9; *NiemObr* 84; [Pan] Láłkawiec nam to
obiecać raczył/ iż gdyby fię nědźny człek obaczył/ á wćiekł fię z
prawým fercem k niemu/ że on chce być miłościw káždemu. *Art-
Kanc* P3v; *WujNT Hebr* 10/22.

»z prostym sercem« (1): PÁfterftwo dułz ludzkich/ iáko wiel-
kiey miłości ku Bogu znákíem iest/ ták też wielką z fobą zapłáte
niełie: ále temu/ kto ná nie porządnie powołány/ z dobrym prołtým
fercem idzie: żeby Bożego zyłku á nie fwego fzukał. *SkarŻyw* 238.

»z statecznym, z stałym sercem« (2:1): A z Zábulonithow kto-
rzy chodźli ná walki/ á byli bieglými około wfzythkich przypraw
woiennych bylo pięćdziefiát tyłficy gotowych w fzyku/ á z fłátecz-
nym fercem [et ad disponendum in non corde et corde]. *BibRadz*
1.Par 12/33; *RejPos* 289v [2 r.].

»z uprzejmym sercem« (2): gdyż żaden rzeczy Bołkich nigdy
poiąc nie moze/ áni ku Pánu Bogu pochopnym będzie/ iestłz z
vprzejmem á chutliwym fercem nie poda fię iemu *BibRadz* *4, *4.

»z wdzięcznym sercem« (2): Ale ia od ciebie moy miły á kreś-
ciánłki brácie żadney iney zapłáty nie żądam/ iedno ábyś z wdzię-
cznym fercem tę moię pracą á to piłanie/ [...] przyiác raczył. *LubPs*
A5v; A Eufrázya máiác lat dwánáście/ záczeńá wfłętfzą furowość
żywotá. [...] do kuchniey/ wodę/ drwá nośiłá/ y famá rąbáłá/ z wefe-
lem y wdzięcznym fercem. *SkarŻyw* 225.

»z sercem wesołym« [szyk 1:1] (2): *LubPs* S4; przeto ia też/ z wietlżą fmiłośnością/ bępieczniej do ciebie idę; tużąc ták fobie o tobie/ iż w tym coś począł/ ochotnie z fercem wesołym trwać będziefz. *CzechRozm* 205.

»z wiernym sercem« (19): Z Wyernym fercem wyznawaycie Páná ták dobrego W miłosierdziu fwym ná wieki tu nye przebránego *LubPs* dd4v, F4, G3v, I, R2v *marginis*, aa3 (11); Iedny byerze [Pan] przed czáfem by fie nie zgorzfyli/ A drugye iż prze grzech fwoy też tho záfufzyli. A przedfię to ná liczbye pocztya káždemu/ Iefli sfzedł z wiernym fercem dufiájąc tu iemu. *RejWiz* 95v; *BibRadz* *4; A iefzće ktemu frogą liczbye mušifz dáć od tego/ iefliże nie pomiernie á nie z wiernym fercem będziefz wżywał tego doczefnego dobrá tobie zwierzzonego od Páná twoiego. *RejPos* 228, 1, [203], 315v, 326v, 328.

»ze wszystkim, z całym, z zupełnym sercem« = *in toto corde* *PolAnt* (2:1:1): Rácźze ty yuż náfz wflechmocny dobrotliwy Pánye/ Okázác fwe zmiłowánye/ gdyż w tobye wfánye Z zupełnym á wyernym fercem záfwdy pokládamy *LubPs* I; A ten wlyzytek lud rycerfki y fpráwiony ku boiu fciágnęli fię do Hebron z fcałym ferce^m [*corde uno erant*] *BibRadz* 1.Par 12/38, *Ier* 3/10; *BudBib* 2.Par 15/15.

Szeregi: »z sercem a z bojaźnią [Bożą]« (1): Bo pewnie wiedz/ iefliże ich [*świekich dóbr*] s tákim fercem á z boiáźnią iego [Pána Boga] wżywać będziefz/ iż ie maż z woley á z błogofławieńftwá Páná fwego/ ná pociechę twoię. *RejPos* 163.

»z sercem i z gotowością« (1): *Oczko* A3 *cf* *W porównaniu*.

»z sercem a z myślą (a. umysłem)« [szyk 2:1] (3): Ale kto iuż zoftánie z wiernym fercem á z wierną myflą tu iefzće záf wżotá fwego w krolestwie fwiętym iego/ [...] tedy fie nie o tym pytác nie ma/ [...] owlfzem to ma záfwdy pilnicy ná pieczy mieć/ áby fie komu mogł przyfufżyć dobrodziefstwem á miłosierdziem fwoim. *RejPos* 315v, 289v, 326v.

»z sercem i nadzieją« (1): Krol mu [*legatowi*] záf to [*propozycję uczynienia zgody*] dzyekował/ ále fie nie chćiał dáć námowić ná tháką zgodę/ z dobrym fercem y nádzyeią ciágnął záf ludem fwym *BielKron* 411.

»z sercem, (i) ochotnie« [szyk 1:1] (2): *CzechRozm* 205; Cofz gdy iá [*jalmużnę*] kto z dobrym fercem/ y ochotnie czyni/ iákcie miłosierdzie v Bogá y lekárftwo grzechom fwoim naydzie? *SkarŻyw* 98.

»pilnie, z sercem« (1): Dayże mi tho zrozumienie fwiętey woley twoiey/ [...] Abych fobie záfwdy tu w nim rozmyflá bępiecznie/ Y pilnie go z wiernym fercem ftrzegł ná wieki wiecznie. *LubPs* aa6v.

»z wiarą i (a) z sercem« = *cum fide et corde* *Vulg* [szyk 2:1] (3): *Leop Hebr* 10/22; Spráwuyże rádcęc ták myfl y ferce fwoie/ z iáką wiarą á z iákim fercem maż fie gotowác á záfwdy fie záchowywác w tym powołaniu fwoim *RejPos* 159, 294v.

Cf *Zwroty*. ~

W przén (6): *RejPos* 209v; ty [*królu*] nas fercem zepni/ y myslámi. A niechay iuż Vnijéy w fkrzyniách niechowamy *KochProp* 15; Wfzákóž ofiáruy Pánu złoto wftrzymięzliwofci y poboźnofci/ káždido modlitwy/ á mirrę fercá cichego y pokornego z iálmuzną. *LatHar* 197, 215, 675.

Fraza: »serce będzie w lesie [= będzie zapomniane]« (1): To ieden o drugim fzyie/ Kto kogo náchyli myie/ W oczy to rad pochlebuie/ A ná ftronie ofzácuie/ [...] Cząpkę tylko z głowy wzniefie/ A ferce będzie gdzyeś w lesie *BielKom* G3.

Przen (4):

Zwroty: »chwalić z serca« (1): Chwał dufzo ma Páná mego/ ze wfzytkiego fercá fwego *ArtKanc* Q18v.

»z serca miłować« (1): A gdzieby więc Syn od Oycá był inym Bogiem/ tedyby nie moglá [*nasza dusza*] obudwu ze wfzytkiego fercá y ze wfzytkich sił miłowác *SarnUzn* Dv.

»wziąć serce« = *wzbudzić uczucie* (1): Ták fpráwiedliwofć wezmie ferce przeciwko niespráwiedliwofci [*sic zelabitur iustitia iniquitatem*] gdy fię ochędożá/ y będzie iáwnie ná nię fkráżyć *BudBib* 4.*Esdr* 16/51.

Wyrażenia przyimkowe: »z serca« = *gorąco, szczerze* (2):

~ *Wyrażenie*: »ze wszytkiego serca« (2): *SarnUzn* Dv *cf* »z serca miłowác»; *ArtKanc* Q18v *cf* »chwalić z sercak».

Szereg: »z serca i z sił« (1): *SarnUzn* Dv *cf* »z serca miłowác». ~

»z sercem« (1):

~ *Wyrażenie*: »z sercem chutliwym« = *chętnie, z ochotą* (1): Ten [Pan] iefł wfzyftkich šírotek Oycem dobrotliwym/ Tyś [*dusza moja*] tefz lichá šírotką; idź s fercem chutliwym/ Niewápiác nic/ padń przed nogi/ A on ci nie będzie frogi *WisznTr* 28. ~

α. O Bogu (17): DZyokuya tobye panye fwyati oycze wflechmogáci. [...] ktoris yedinemu. finowy ferca twego nyepzefufcył alye za náfeś gy náfmyerc widál *BierRaj* 22v [*idem LatHar*]; KRYftus iedyny fyn Boży/ Bog z Oycem ná wieki/ Z iego fercá iefł wyniknął/ ták iáko Pan práwy *ArtKanc* N16v; *LatHar* 272; *WujNT* 304.

Zwroty: »kłaść [na kogo] serce« (1): Coż (iefł) człowiek iż go wielmożyfł/ á iż ták o nim maż ftáránie (*marginis*) wł. á iż kładziefz ná niego ferce twoie? (–) [*et quod ponas super eum cor tuum*]. *BudBib* *Iob* 7/17.

»z serca miłowác« (1): Oyciec ci iefł [*Bóg*] y z fercá dziatki fwé miłwie *KochMRot* B4v.

Wyrażenia przyimkowe: »wedle (a. według, a. podług) serca« = *secundum cor* *PolAnt*, *Vulg*; *iuxta cor* *Vulg*; *in corde* *PolAnt* (10): Náwroćcie fie ku mnie fynowie náwráciácy fie/ mowi Pan: [...] A dam wam páfterze według fercá meiego/ y będá was pálli wmięćnościá y náuká. *Leop* *Ier* 3/15 [*nawiązania do tego samego tekstu CzechRozm* (2), *ArtKanc*], 1.Par 17/19; Tá ftátęćność fpráwiłá to Iopowi fwiętemu że pan dáł o nim fwiádeczthwo/ iżem ználáż mężá wedle ferczá mego. *RejAp* 21v; *BudNT Act* 13/22; *CzechRozm* 79v, 110v; A tobie [*narodzie ruskí*] dáł Pan Bog [...] Páná iednego/ [...] chcącćie tym do iednego też kościołá y wiary iedney/ [...] przywabić. á teraz zwláfzczá/ gdy nam dáł Krolá/ wedle fercá fwego/ wielkich cnot krolewfkich y práwie Chreściánfkich pełnego *Sthepháná*/ [...] Z tego wielká y pierwfzá pomoc/ *Národzie* *Rulki*/ [...] mieć będziefz. *SkarJedn* 375; *ArtKanc* K14; *WujNT Act* 13/22.

~ *Szereg*: »wedle serca i wedle dusze« (1): [*mówi Bóg do Helego*] A to znákiem tobie (będzie) co przyidzie ná dwá fyny twoie ná Hofniego y Pincháfa/ iednego dnia vmrzetá obá. A (ia) wzbudę fobie ofiárowniká wiernego ktory wedle fercá mego y wedle dufze moiey [*quemadmodum est in corde meo, et in animo meo*] czynić będzie *BudBib* 1.*Reg* 2/35. ~

»z serca« = *gorąco, szczerze* (2):

~ *Wyrażenie*: »ze wszytkiego serca« (1): [*mówi Bóg o narodzie izraelskim*] Y rozkocham fię w nich czyniác im dobrze/ wlfzczępię ie w ziemi they w práwdzie ze wfzytkiego fercá mego y ze wfzytkiey fwey dufze [*in omni corde meo, et in tota anima mea*]. *BibRadz* *Ier* 32/41.

Szereg: »z serca i z dusze« (1): *BibRadz* *Ier* 32/41 *cf* *Wyrażenie*.

Cf »z serca miłowác«. ~

4. [*Przedmiot o umownym kształcie serca*: ná tychże drzewach miáfto grotu iefł ferce wielkie ze zlotá wczynione v tych Chorągiew *BielKron* 1597 632.]

5. *Środek, wnętrze*; *cor* *PolAnt*, *Vulg* (12): Y w duchu nozdrzu twoich zebrály fię wody: ftály iáko kupá rzeki/ zśiádył fię wiry w fercu morlikm. *BudBib* *Ex* 15/8, *Ps* 45/3.

serce czego (1): tákże będzie Syn człowieczy w fercu ziemie trzy dni y trzy nocy. *WujNT* *Matth* 12/40.

Przen: *Centralny, najważniejszy element* [*czego*] (1):

W połączeniu szeregowym (1): Chćiałbym tákże widzićć proch onego gorącego fercá Apoftollkiego/ ktore ktoby chćiał názwác **fercem** wfzytkiego swiátá/ źrzodem y początkiem wfzego dobrego/ pierwfzym żywiołem náfzego zbáwienia/ nie zgrzefzyły. *ReszList* 181.

a. *Wewnętrzna ściana zdrewniała, rozdzielająca na części wnętrza orzecha* (2): Iuglans – włoski orzech. [...] Nauci membranula quae in nucis iuglandis est medio – Serce kthore rozdziela na części owoc łam. *Calep* 569a, 690a.

b. *Środkowa część kwiatu – słupek i pręciki* (2): *FalZiol* II 22v; á wlož ić [kwiaty liliowe] w kwártę oliwy: á wżákże z kwiatków fercá wyrwi/ poftaw w czym chcełz w ćieniu dobrze ząwiazawłzy. *SienLek* 160v.

c. [Zwężenie w rozstawionej sieci rybackiej uniemożliwiającej złowionej rybce wydostanie się na zewnątrz: w gárdle tey matniey [tj. więcieży] bywa z teyże sieći dziurá nie wielka tam w mátnią wpufczóna y rozpięta (zowá ią ferce) práwie w pośrzodku áby tędy rybá gdy wleżie ząsię wleść nie mogłá *Cresc* 1571 644 (*Linde*), 645.]

d. *Zawieszony we wnętrzu dzwonu ciężar, który kołysząc się uderza w czaszę i wydaje dźwięk* (4):

Wyrażenie: »serce zwonowe, w zwonie« = *plectrum* Cn [szyk zmienny] (3:1): Rophalum malleus campanae, est instrumentum quo Pulsatur ostium, eyn klóppel Szyerce wzwonnye. *Murm* 128; *Mymer*¹ 8; Rophalum, serce zvonove *BartBydg* 133, 133b; [ropalum, rophalum zwonove syerce vel maleus, quo pulsatur ostium *ReuchlinBartBydg* D3v, D3].

[W przén: Lecz tá rádá bez skutku/ iest bez fercá dzwonkiem *WarszWenec* H.]

6. *Thuczek; pilum, pilus Mącz* (2):

Wyrażenie: »możdżerzowe serce« (2): Pistillum, Stapor/ możdżerzowe ferce też kopyść. *Mącz* 300d, 300a.

7. [Prawdopodobnie: *Tłok pompy*: za dwie pompie y sterę nogy y czterę sercza za fl. 9 g.10 d.9 *RejestrBudGal* 63.]

8. [Prawdopodobnie: bot. *Physalis Alkekengi* L.; *miechunka rozdęta*, bylina z rodziny psiankowatych (*Solanaceae*) o owocach kształtu sercowatego:

Zestawienie: »serca skrycie«: Sercá Ikryćie/ Vesicaria repens. *Hertzlamen. SienHerb* L3#, E2#v.]

Synonimy: **2.** *piers*; **3.a.** *cnota, dowcip, przyrodzenie*; **b.** *duch, dusza, wnętrze, wnętrzości*; **c.** *dzielność, męstwo, śmiałość*; **d.** *chciwość, chęć, chuć, miłość, wola*; **5.** *szrodek, wnątrż*; **6.** *stapor, tłuk*.

Cf [BEZSERDECZNY], [DWOSERDECZNY], SERCOŁOMY, SERCOWROTNY

MN

SERCOŁOMY (1) ai

G pl sercołomych.

Śl stp, Cn brak, Linde XVI w. (błędnie: sercołomny).

Który przynosi zmartwienia, powoduje smutek:

Wyrażenie: »troska sercołoma«: *Tanta funt wniuściufquae bona vel mala, quantus animus qui ea fuftinet*. ORłzakom łzkod łakomych/ Tudżiefz trok fercółomych/ Tá włafność/ że bywáią w takim wważeniu W iákim myśl złym lub dobrym tkwi poftánowieniu Zof-táwił nam to iáwnie/ Arpin [tj. *Cyceron* (pochodził z *Arpinum*)] *RybGęśli* C3v.

MC

SERCOWROTNY Cn s.v. *nawracam kogo*; Linde brak.

SERCOWY (2) ai

e oraz o prawdopodobnie jasne (tak w serce oraz -owy).

sg [m L sercowym]. ♦ f N sercow(a) (2).

Śl stp, Cn brak, Linde XVIII w.

Przymiotnik od „serce” ‘organ ciała’ (2):

[W przén: Wtore [księgi] o gárdle y plecách. Trzećie o Pierśiách domu fercowym. *SienHerb* 489.]

a. *Będący częścią serca* (2):

Zestawienie: »blonka sercowa« = *osierdzie* (2): *Precordia* [pl t (tak lac. staroż.)]. *necz des herczes Blonka fercowa Mymer*¹ 23;

Praecordium [sg (tak lac. średniow.)], *blonka szerczowa Bart-Bydg* 121.

Cf **SERDECZNY**

MC

[**SERCZYK** sb m

N sg serczyk.

Śl stp, Cn, Linde brak.

Prawdopodobnie: *Dem. od „ser”*: Ser Serczyk. *UrsinGramm* 149.

Cf **SYRECZEK**]

MC

[**SERDACZEK** sb m

Oba e prawdopodobnie jasne (tak w serdak oraz w -ek); a *pochylone*.

sg N serdączek. ♦ A serdączek.

Śl stp, Cn brak, Linde XVII w.

Dem. od „serdak” ‘górna część ubioru’: *Item wyznał, iż ukradł w Wawrzeńcycach serdaczek purpuriański i sprzedał je [?] Żydowi za osiemnaście groszy. KsięgaKrymKraK 1555 nr 10; giernaczek wełniakowy, królikowem futrem podszyty; serdaczek wełniakowy, królikiem podszyty InwMieszcz 1597 nr 299, 1556 nr 72; Rheno, ein Leibpeltz. Pol. kozufzek/ ferdak/ ferdaczek. Volck 539, Yyy4v.*

serdaczek czego [= z czego]: *Tamże u pana Tarła wziął serdaczek czeskiego sukna. Ten darował chłopcu. KsięgaKrymKraK 1554 nr 2.*

MC

SERDAK (5) sb m

e jasne, a *pochylone*.

sg N serdak (2). ♦ A serdak (2). ♦ I serdakiem (1). ♦ [pl N serdaki.]

Śl stp brak, Cn notuje, Linde XVI – XVIII w.

1. *Górna część ubioru męskiego lub damskiego, z rękawami lub bez, najczęściej od wewnętrznej strony ocieplona futrem lub wełną; subucula Calep, Cn; cataclista Calep; colobium, exomis, exomium, thorax, tunica* Cn (4): *Item włowiczv [...] ma trzy kofullie Colienskye a dwye profthe. [...] ferdak barchanovi Czarni Nowogrodkami podbithi porthki Blekithne nowe y oftrogi. LibMal 1554/192v; Coż czyniż chłopie opiły/ Iużci brzuch nápoły zgnily/ Szpetnieś ferdak pobrámował/ Znać żeś gárdłá nie żáłował. Rej-Zwierz [233]; Subucula – Wełniana kofzula, ferdak. Calep 1023a, 171a; [Honestá Caterina Turkowa de Cracovia recognovit et fassa est, se [...] tunicam pectoralem [...], aliam pectoralem alias sserdak ex panno rubeo, racione expensarum tabulae [...] Nicolao Stanechowski [...] tulisse et in effectu levasse ActRector 1556 nr 416; 2 serdaki pochodzone, które sługom za pracę obiecano, że tych rzeczy doglądali InwMieszcz 1580 nr 227; Reno LeibPeltz Zywoтник/ ábo Ziwoтник kozufzek/ Serdak ArtNom L6; Volck 539, Yyy4v].*

2. *Górna część uzbrojenia okrywająca tułów* (1): *Bijćie w bębn/ y w tráby: ále nie ná táki Ton/ iáko łzalonému Marłzowi [tj. Marsowi] przyłmáki Czyniá/ kiedy żeláznym ferdakiem odziány Miedzy woyłki z lotného wozá sieie rány. KochEpit A2v.*

Synonim: **1.** *serdecznik*.

MC

SERDCE cf **SERCE**

SERDECZKO (10) sb n

Oba e jasne; o prawdopodobnie jasne (tak w -ko).

sg N serdeczko (9). ♦ V serdeczko (1). ♦ [pl A serdeczka.]

Śl stp, Cn brak, Linde XVI – XVII w.

Dem. od „serce” (10):

1. *Od znac. ‘organ ciała’* (2): *Cor. Das hertz. Serce. Corculum. Eyn hertzlin Serdeczko. Murm* 55; *Mymer*¹ 21v.

2. *Od znac. ‘życie psychiczne’* (6):

Przen: metonimicznie: Osoba ukochana [zawsze V sg] (I): Nuże moie ferdeczko/ nie żałuycież ieno Ná tę łuknią łtá złotych Zbył-Przyg A4; [[*Żona do męża:*] Małz mi fie me ferdeczko thák pokázác práwie/ Rownym być Anyołowi w kázdey fwoiey sprawie. *PaprzPrzykaz* B4v, B4v, C].

a. Od znac. ‘siedlisko uczuć’ (I): [A w ten czas onże ogień [miłości] wielką mękę dawa, Kiedy serdeczko cudze gdzie indziej przestawa. *Smolik* 43.]

Fraza: »serdeczko drgało« (I): Iedná [panna] drugiey pięknieylza/ aż fie dziwno zdáło/ Co było miło pórzrec aż ferdeczko drgáło. *RejWiz* 25.

b. Od znac. ‘odwaga, męstwo, dzielność’ (4):

W połączeniu szeregowym (I): [w rodzie Nowomiejskich] Ieft serdeczko/ ieft y mył [= odwaga, animusz]/ y baczenie naydzye *RejZwierz* 88v.

Fraza: »pograwa serdeczko« (2): Bo młodemu człowieku gdy co foremneho Widzi/ pograwa mu więc ferdeczko do tego. *RejWiz* 64; *RejZwierz* 69v.

Wyrażenie: »serdeczko wielkie« (I): Bo chociay twarz nie frogá/ lecz ferdeczko wielkie *RejZwierz* 74.

3. Od znac. ‘przedmiot o umownym kształcie serca’: ozdoba (I): Tákież druga [niewiasta] z brámeczką pięknie vłtrzępioná/ [...] Láńcułzek z álłzbánickiem á ferdeczko ná nim. *RejWiz* 53v.

4. [Od znac. ‘środek kwiatu’]: [ziele zwane dzwonkami] Rózcżkę ma gránowitá ná czworo/ kofmátá [...] modry kwiat/ w poyśzodku ferdeczká żólté *UrzędowHerb* 68a.]

*** *Bez wystarczającego kontekstu (I):* Corculum, diminutivum a Cor – Serdeczko. *Calep* 259a.

Cf **SERDUSZKO**

MC

SERDECZNIE (79) av

ser- (24), sér- (I); ser- : sér- *MurzNT* (I:I); drugie e jasne; -e (14), -é (I); -e : -é *MurzHist* (5:1).

Śl stp: sirdecznie, Cn notuje, Linde XVI – XVIII w.

1. Z głębi serca, z uczuciem, szczerze; corde Cn (78): Oblicze ij fweé vfta na twych pierfiách kładę/ ferdecznie cie tzałuję *OpecŻyw* 18v; a [odpusty] niebywaią za pieniądze kupowany/ ale gdy kto złości fwyi ferdecznie przelítanie *MurzHist* C2; Proził go [chorego] zaśię Bifkup/ aby znimi Pácierz ferdecznie zmwól *MurzHist* P2v, K; *LatHar* 218.

a. Całym sercem, gorliwie, usilnie, mocno, bardzo, naprawdę; ex animo Calep, Cn; toto pectore Mącz; spiritu PolAnt; valde Calep (65):

a. Określa czasownik, imiesłów lub rzeczownik pełniący funkcję orzecznika (63): że choc by był rad aby mógł ferdecznie pana wzywać przédsię nie mógł by namniéi *MurzHist* I; *MurzNT* 116; Rozumny przykazanie ferdecznie przyjmuje *BielKom* B7; *LubPs* Y4; Pámiaćkę wielkiey dobrotliwofci tvey ferdecznie wyznáią *BibRadz Ps* 144/7; *HistRzym* 71v; Czymby wždy [on starzec] mógł ábo łkad nędze fwey wetowác/ Ták iż iáł lam w łobie ferdecznie fráfowác *HistLan* Cv; *ArtKanc* A11v, B17v; Niech mowią krzyczác: Bądź wielebny wiecznie/ Boże nafz: woli tvey ftrzegác ferdecznie. *GrabowSet* Q3v, B3v; *SkarKaz* 316b; [*Paprkolo* R2v (*Linde*)].

Zwroty: »serdecznie boleć« (I): Miły Boże, fą iedni ktorzy siłá máią; A drudzy zaśię máło: iedni doftawáią Siłá; á drudzy zaś nic. Iá do tych należę Co máło y nic: ná co ferdecznie boleię. *CiekPotr* 64.

»serdecznie litowác« (I): Co ieft w tym iże Pánna teraz bárzo zbláđła/ Przez iáki ból ták prętko/ w wrodzie vpáđlá. [...] (–) IAK fie iey to przydáło bárzo fię dziwuie/ Zwałfzeca piękney vrody ferdecznie lituie. *PaxLiz* Bv.

»serdecznie mi(e)łowác, rozmiłowác się, kochać się« [szyk zmienny] (11:1:1): *OpecŻyw* 48v; chcemy pana Boga ferdecznie miłowác/ chcemy wniem nadzieię pokládac. *MurzHist* K3v; tedy Ionátán ferdecznie fie rozmiłował Dawidá [et anima Ionatahan ligata est cum anima David] á kochał fie w nim/ iáko w zdrowiu fwoim.

BibRadz 1.Reg 18/1; Toto pectore aliquem amare, Z fercá, z dużę [I] ferdecznie kogo miłowác. *Mącz* [460]b, 213c, 285d; tedy ma kázdy mąż chutliwie fie o to ftárác/ iákoby dobrze żonę fiwą rządzil/ iákoby iá żywil y ferdecznie miłował *KarnNap* F4; Miłował iá [Zariadres Odatę] ferdecznie: y ták chodzil o tym/ Ze musiáłá być iego pošlubioná potym. *KochFr* 87; Deamo, Valde et ex animo amo – Serdecznie mieluię. *Calep* 288b; (*nagł*) Do trzech Krolow modlitwá. (–) [...] Proście/ Krolowie święci/ [...] ábyfmy wfzyscy tegoż Páná [...] fzukáli: náłazłzy/ w tym nieprzepláconym łkárbie/ ferdecznie fię kocháli *LatHar* 348, 133; [*Fetyfer o Józefie*] Co wietłza miłowałem iák fyná ferdecznie *GoslCast* 67; *SkarKazSej* 667a.

»serdecznie narzekać« (I): Mátká iego [Sisary, wodza kananejskiego] żálofnie oknem pátrząc plákáłá/ Przecz fie długo nie wrocił ferdecznie nárzekáłá [cf *Iudic* 5/28] *LubPs* hhw.

»serdecznie plakać« (2): [*Do Zygmunta III Wazy*] O Krolu/ oney tvey ciężkiey przygody [tj. uwięzienia]/ Y my Boginie tvey pułnocney wody [tj. Wisły]/ Serdecznie plákác tobie pomagáły *GrochKal* 15; *GórnTroas* 73.

»serdecznie prosić« [szyk zmienny] (4): Potym kázdy z miłości Chrześciánkiey/ proś ferdecznie Páná Bogá zá tym dzieciátkiem/ áby mu [...] łálki krztu świętego vżyczył *KarnNap* C2; Vpadam tedy/ Boże przed twe nogi/ Serdecznie proflząc/ iá grzełznik vbogi/ Byś [...] nádemną Láłki fwey vzył *GrabowSet* T, I, O2.

»serdecznie się rozlitowác« (I): [Jezus] ferdecznie się roślitowál [et visceribus affectus est] nadniemi i vdzrowil ty ktorzy znich chorowali. *MurzNT Matth* 14/14.

»serdecznie wzdychać (a. westchnąć)« = *ingemiscere spiritus PolAnt; petere alte spiritum Mącz* [szyk zmienny] (7): *BibRadz* Mar 8/12; Traxi ex intimo ventre spiritum, Serdecznie westchnął. *Mącz* 172b, 295b; *GrzegŚm* 55; *LatHar* 502; [apostolowie po ukrzyżowaniu Jezusa] Ciężko y ferdecznie wzdycháli: myśląc/ o niewinności y háńbie Páná fwego *SkarKaz* 548a; Więc iák Rybá bez wody/ zołtáwiona zdycha/ Ták on teraz ferdecznie/ bez fwey miłey wzdycha. *PaxLiz* C2.

»serdecznie żalowác (a. uzalić się), żalowany; serdecznie [komu] žal« [szyk zmienny] (7:1:3): (*nagł*) O Spowiedzi. (–) [...] ferdecznie žalwie/ żem go rozgniewál/ grzełząc przeciw przykazaniw iego. *SeklWyzn* c4, Dv, f4v; *RejKup* f6; Ex animo compatiator tuo infortunio, Serdecznie mi žal tvey przygody. *Mącz* 284b, 117d; *KarnNap* C4v; *SkarJedn* A2; Godzieneś P. Iezu Chryfte wfzelkiey czci y chwały/ ferdecznie od namilfzey mátki tvey/ Pánny Máryey/ [...] po śmierci y pogrzebie żalowany. *LatHar* 545, 463; A Iefus przyzwawłzy vczniow fwoich/ rzekł: Zál mi (*marg*) ferdecznie (–) tzy rzefzey [*Misereor turbae*]: ábowiem iuz trzy dni trwáią przy mnie/ á nie máią coby iedli *WujNT Matth* 15/32.

»serdecznie żadać, pragnąć, sobie życzący« = *exoptare, requirere Mącz; percipere Calep* (4:1:1); *PatKaz* II 59; Exopto, Serdecznie żadam/ Sprzam. *Mącz* [267]b, 337a; Amen z mocną wiarą wfzyfcy rzeczmy/ ktorzy tego ferdecznie prágniemy/ iż się nam to stłanie [o co prosimy] *ArtKanc* P8; *Calep* 776b; Nie ráczże fię gniewem obrulzác y przeciwo mnie nędznemu á grzełznemu twemu ftworzeniu/ [...] doftápienia niewyflowionych tego Sákrámentu náświéłtżego pošytkow/ łobie ferdecznie życzącemu. *LatHar* 219.

Szeregi: »gruntownie i serdecznie« (I): Rácż [Panie] nápełnić ferce iego [tj. slugi twego] miłością twą [...] áby [...] ciebie miłował/ tobie fię gruntownie y ferdecznie oddál *LatHar* 637.

»serdecznie i pilnie« [szyk I:1] (2): ábyfmy [...] o obronie kráiw Rułkich/ y miłey támeżney bráćiey náłzey/ ferdecznie y pilnie rádzili. *VotSz* B2v, A2v.

»serdecznie, (a) uprzejmie« = *toto pectore Mącz* (2): Familia-riter ferre mortem alicuius, Serdecznie á vprzejmie czyiy fmieryć żalowác. *Mącz* 117d, 285d.

Przen (I): [O Panno święta] Proś [*Chrystusa*]/ niechay w rány święte Me fmyłty wzięte/ Chwałá go ferdecznie. *GrabowSet* V3v.

β. Określa przymiotnik (2): Miałt Zydowłkich ofády/ Będą ferdecznie rády/ Pátrząc ná niepoiętę Połtepkí twoie święté. *KochPs*

147; Dla cze⁹⁰ radbym to ferdecznie widzia/ aby ten depozyt Rze-
czypofp: [tj. pieniądze na wojsko i obronę] co narychley fundowan
był tym fpofohem. *VolSzl* C4v.

b. Życzliwie, przyjaźnie, ciepło (8): *LibLeg* 4/26; niewiem
przez bychmy tegoż i my polacy ięzykiem nażem dokazać [tj.
spisać] niemogli/ gdybyfmy braćci i nażyi którzy obcych ięzykow
nięumieią/ ku zbawieniu/ cnocie/ [...] i pożytkowi ferdecznie po-
moc chcieli *MurzHist* A3.

Zwroty: »serdecznie spomionąć« (1): Memoriam alicuius usur-
pare cum charitate, Serdecznie ná kogo fpmionąć/ álbo z vprzey-
mey chući częfto o kim mówić. *Mącz* 215b.

»serdecznie winszować« (2): [*poseł cesarza tureckiego przed
cesarzem niemieckim we Frankfurcie mówi:*] przyiaźń [nasza] y v
pothomkow przyfżytych z obu ftron nie będzie ná wieki wykorze-
nioná/ czego iego naiáśnieyfza miłość [tj. *cesarz turecki*] ferdecznie
winfzuie *BielKron* 332; Kiedyś iuz fwoię drogę fczęśliwie odprá-
wił/ Ze cie Bóg w dobrym zdrowiu do oyczyzny ftáwił: Ták Iákoć
Kochánofki ferdecznie winfzował/ Który/ znác z iego rymów/ iże
cię miłował. *PudlFr* 45.

»witać serdecznie« (1): witam z wfzelkiej miáry vniżenie
Mościwá ofobę W.M. y ferdecznie *RybWit* [A]v.

»serdecznie życzyć« (2): Iesli tedy téy fzpátnéy nágány chcą
vydź Sáfiedzi náfzy Litwá/ czego ia im ferdecznie życzę: niechże
fye [Litwa] obróci ku iáfności fwobody Króleftwá Polkiego *Orz-
Quin* Q2v; *PapPan* Iv.

Szereg: »uniżenie i sedecznie« (1): *RybWit* [A]v cf »witać ser-
decznie«.

2. *Dzielnie, odważnie, śmiało* (1): [*książę Bolesław Kędzierza-
wy*] Ná wfzytkim bácznie począł fię fpráwować, Z nieprzyiaćioły
ferdecznie woiować. *KlonKr* D.

Synonimy: **1.a.** *chętnie, chutliwie, chutnie, gorąco, gorliwie,
mocnie, ochotnie, ostro, pilnie, uprzejmie, usilnie, żarliwie; b.* *brac-
kie, dobrotnie, ludzko, łagodnie, laskawie, mile, miłosierne, mi-
łościwie, przyjacielskie, przyjacielsko, przyjaźliwie, swiebodnie,
uprzejmie, wiernie, życzliwie; 2.* *mężnie, śmiełe.*

MC

SERDECZNIK (1) sb m

N sg serdecznik.

Sl stp w innym znaczeniu, *Cn notuje*, *Linde* XVII – XVIII w.

1. *bot.* *Leonurus cardiaca* L.; *serdecznik* pospolity, *bylina* z ro-
dziny jasnotowatych (*Lamiaceae*) dziko rosnąca na terenie całej
Polski o działaniu uspokajającym i regulującym pracę serca; *car-
diaca, chenopus (chenopos), lycopodes* *Cn:* Koćia fzántá/ Serdecz-
nik/ *Cordiac*, *Hertzgefzpan. SienLek* 202; [(*nagł*) *CARDIACA, LI-
COPODIUM, Lupi pes, Serdecznik.* (–) KTórym imieniem mienio-
no to źiele od ftórych dawnych Lékárzów ták Láćińskich iáko y
Gréckich/ iefcze niemamy. *Fuchstus ex sententia herbariorum* zo-
wie *Cardiacam*, to ieft/ Serdecznym źielem/ że fercu w drzeniu
bárzo pożyteczno *UrządowHerb* 74a].

2. [*bot.* *Niezidentyfikowana roślina* z rodziny storczykowatych
(*Orchidaceae*) o podziemnych organach zapasowych wykształco-
nych w postaci jajowatych bulw; stosowane jako afrodyzjak: *Sati-
rion Serdecznýk, kozyellý řaýka GlosyKórn* 121.]

3. [*Rodzaj odzieży okrywającej górną część tułowia, serdak:*
*Serdecznýk dziky [= ciemnoczerwony lub ciemnobrunatny] de ada-
masco; item alia vestis partica panni purpuriani, vulpinis pellibus
substa; item serdecznik dziki de muchaier CracArtific* 1542 nr
1085.]

Synonimy: **1.** *kocia szanta; 3.* *serdaczek, serdak.*

MC

[SERDECZNOŚĆ sb f*I* sg serdeczności.*Sl stp, Cn brak, Linde* XVII(XVIII) – XVIII w.*Zapał, gorliwość, pasja:*

Szereg: »śmiałość i serdeczność«: Abowiem roku 1515. poczę-
li difputować y piłac Doktorow wiele przeciwko Papięzowi/ kto-
rych ácz było więcej niżeli czterdzieści/ wfzákże ich śmiałością y
ferdecznością on mąż Boży Marcin Luter celował y vprzedził zá
falką Bożą *TurnZwierc* D2v.]

MC

SERDECZNY (416) ai*Oba e jasne.*

sg m N serdeczny (24). $\diamond$ G serdeczného (10); -ého (3), -(e)go
(7). $\diamond$ A serdeczny (23), serdeczn(e)go (1). $\diamond$ I serdecznym (3). $\diamond$ V
serdeczny (1). $\diamond$ f N serdeczná (28), serdeczn(a) (6). $\diamond$ G serdecz-
néj (53), serdecznė (1) *OpecŻyw*, serdecznýj (1) *MurzHist*, ser-
deczny (1) *GrabowSet*; ~ -ěj (2), -(e)j (51). $\diamond$ D serdeczn(e)j (4). $\diamond$
A serdeczná (41). $\diamond$ I serdeczná (22). $\diamond$ L serdeczn(e)j (24), ser-
decznė (1) *OpecŻyw*. $\diamond$ V serdeczná (1). $\diamond$ n N serdeczn(e) (15). $\diamond$
G serdeczn(e)go (17). $\diamond$ D serdecznemu (2); -emu (1) *MurzHist*,
-(e)mu (1). $\diamond$ A serdecznė (17); -ė (2), -(e) (15). $\diamond$ I serdecznym
(10), serdecznem (1) *MurzHist*. $\diamond$ L serdecznym (8). $\diamond$ V serdecz-
n(e) (1). $\diamond$ m a. n I serdeczn(e)m (1). $\diamond$ pl N [m pers serdeczni].
subst serdecznė (20); -ė (1), -(e) (19). $\diamond$ G serdecznych (14). $\diamond$ D
serdeczn(e)m *ModrzBaz* (4), serdecznym (4) *FalZioł* (2), *HistAl*,
ArtKanc. $\diamond$ A m pers serdeczn(e) (2). *subst* serdecznė (42); -ė (5),
-(e) (37). $\diamond$ I f serdeczn(e)mi (2). n serdeczn(e)mi (4). $\diamond$ L serdecz-
nych (7).

Sl stp: *serdeczny, sierdeczny, Cn notuje, Linde* XVI – XVIII w.*Przymiotnik od „serce” (416):*

1. *Dotyczący serca jako narządu* (45): ROżana wodka fercze
ochładza [...] fwą wonnością duchy ferdeczne [...] pořila *FalZioł* II
11a; Przitym też gdy iuz ciężka niewiafta przychodzi ku fámemu
porodzeniu/ tedy ma być pořilona iáką dobrą potrawką/ á takiefz
thez trunkiem dobrim wina/ [...] y infzemi ferdecznymi rzeczami
FalZioł V 91b, I 17d, II 3d, III 6d, 7c, 34b, V 62v, 71v; iz fprawa
ferdeczna, takiefz y zdrowia ciała po pulfie to ieft tęptaniu fercza na-
więcey bywa poznana. *GlabGad* E4, Bv, B4, C7v, D4, D6 (10); á
[*řluca*] fwym ruřzáním/ gorącość ferdeczná chłódzą *SienLek* 16v,
T[tt]; [*Auicena piřze/ że jedwab*] ferce pořila: dla tego w fyropi
ferdecznė ij każą kłáďsz. *UrządowHerb* 383b].

W połączeniu z przymiotnikami od innych części ciała (2): Tho
drzewo Aloes ma mocz naprzeciwwko mđłofciam ferdecznym, zo-
łádkowym j mozgowym *FalZioł* III 3, V 58v.

W tytule dzieła Awicenny „De viribus cordis” (3): A ieft to na-
fienie [grzybieniowe] potwierdzájące fercze fřowieřci Auicenny w
kńięgach o moczach ferdecznych. *FalZioł* I 92b, I 80a, 116b.

W charakterystycznych połączeniach: *serdeczna(-e) boleść,
ciepło* (4), *duchy* (3), *gorącość* (5), *lekarstwo, mđłość* (2), *moce* (3),
*ochłoda, posilanie, posilenie, przygoda [= dolegliwość], rzecz, siła,
sprawa, wodka.*

Wyrażenia: »cliwość [= choroba] serdeczna« (1): *Kordýáká/*
ieft cliwość ferdeczna *SienLek* 85v.

»drżenie serdeczne« (1): Też gdy proch koriandrow będzie pny
z wodką boragową/ oddala drżenie ferdeczne. *FalZioł* I 28c.

»duszność serdeczna« (1): Z kąd pochodzi *Sincopis* fercza to
ieft (iako pofpolicie zową) *kordijaka, thicřza* y *duřznofć* ferdeczna.
GlabGad E4.

»korzeń serdeczny [= leczący serce]« (1): Ale ie [mięso dro-
biowe] pierwey omyć w oczcie: warz że ie w wodzie/ potym oko-
rzenić korzeniem ferdecznem, iako muřzkatowem kwiatem, *Cina-
monem FalZioł* V 67v.

[»teskność serdeczna«: *Cardiaca Tesknoć* ferdeczna. *Szym-
LowEnch* †3.]

»tęptanie serdeczne« = *puls, tętno* (1): Czemu tęptanie ferdecz-
ne pewnieyfze znamiona dawa na prawey ftronie niż na lewey.
GlabGad E4.

Zestawienia anat.: »błónka serdeczna« = *osierdzie* (1): *Prae-
cordia, Błónka álbo fiatká* ferdeczna wnéřzna *Praecordia Antiqui,*

Diaphragma Graece dictum, vocabant. *Mącz* 65b; [ReuchlinBart-Bydg B2].

»serdeczna żyła« [szyk 7:4] (11): Też fok podróżnikowy zwodką lactuczaną pořila ferceze/ Auicenna o tym powiada Capitulo o żyłach ferdecznych. *FalZioł* I 23b; Nauka o pullfie. Tho iest znamiona poznacz Serdeczney żyły tępania a ruchania zdrowego/ albo niezdrwego człowieka *FalZioł* V [12], III 23c, V [12]v [2 r.]; [Prometeusz] ogień s kámienniá wkrzóřác vkazał y pierścienie nořić ná czwartym pálcu ku czći ferdeczney žyłe. *BielKron* 23v; A przetož y Serdeczney żyły Skok álbo Tápánie/ co Láćinnicy zowá Pulfem: ná czworę fye rozdzieliło [tj. są jego cztery rodzaje] *SienLek* 23v, 21v, 23v [2 r.], 24.

W przen (2): Nyrki strož ferdeczny. [...] Zołádek kucharz pokarmow. *BielŻyw* 138.

Wyrażenie: »serdeczne obciáżenie« (1): Algor žimnořć mróz. Methaphor(ice). Smutek. Algor animi. Obciáźliwořć vmysłu/ ferdeczne obciáżenie. *Mącz* 6d.

2. *Pochodzący z głębi serca, będący oznaką szczerych, mocnych uczuć* (142): *OpecŻyw* 44v; A ia zwielkicy chuczy swey ferdeczne ofiáry będe ofiárował tobie moy pánie *RejPs* 80v; *MurzHist* R2; którzy [grzesznicy] niemaiąc przedtem dobrych wczynków/ s řtáli řię dobrá žięmią/ przes řamo řerdecznę przyięćie řłowa božęgo *MurzNT* 66; ferdeczne wyznánie/ iż zázwždy Pan řthoi przy nas s řwiętyá obroná řwoyá. *LubPs* M3v marg; Kto wřłucha tey ferdeczney przestřogi nie řtráći. *LubPs* N2; Iž nikomu jedno temu wiecznemu Krolowi chwałę ferdeczná czinić mamy *LubPs* P2v marg, B3, R4v, V5 marg, X2 marg, Z3, bb6v; *Prot* A4v; *CzechRozm* A2, 171v, 242; *ModrzBaz* 80v; Był młodzienciek [...] pokorá ferdeczná/ y miłostíá goráçá ku Bogu zięty. *SkarŻyw* 50, 557; *ArtKanc* T11v; Ku tobie wołam/ krolow Pánie wieczny/ Me řkánie vwaž/ glos przyimi ferdeczny *GrabowSet* M4; Džięki czyni tobie Chryřte/ Bože wieczny/ Dufzá ma pokorna/ y wymřł ferdeczny *GrabowSet* P4, D3v, I2v, Kv, P2, R3v (10); A ty dźięćie [...] vprzędziřł oblicžnořć Páńřka dla gotowánia drog ie⁶⁰. Y dla podawánia náuki zbáwiennyey ludowi ie⁶⁰/ ná odpulřczenie grzechow ie⁶⁰ Przez ferdeczne miłosierdzie BOgá nářzego [per viscera misericordiae Dei nostri *Vulg Luc* 1/78] *LatHar* 46, 233, 602; *WujNT* 293, Bbbbb; *PowodPr* 4; Męžoboyřtwo grzech řzkářády/ chcąc P. IEZUS vmorzyć w wczniách řwoich/ od tego korzeniá poczyna ná ktorým rořćie/ od gniewu z ferdeczney nienawiřci. *SkarKaz* 314b, 84b, 456a; Do wřzytkich Ich Miłóřci) Pánow Senatorow y Vrzędnikow Korony Polřkiew/ y Wielkiego X. Litewłkiego: tegož řzláćhćicá Polřkiego/ ferdeczna Przemowá. *VotřZl* A2.

W przeciwstawieniu: »zwierzchowny ... serdeczny« (2): Iž nye zwierzchowne chwały/ ále ferdeczne wřthy řwemi z wyełká ochotá Pánu wyznáwáć/ y ofiárowáć mamy. *LubPs* X2 marg, X.

W charakterystycznych połączaniach: serdeczny(-a, -e) *afekt*, *chwała* (4), *dzięki*, *głos*, *gniew*, *miłosierdzie* (3), *nádieja*, *napominanie*, *natchnienie*, *nienawiřć*, *ofiara*, *pokłona*, *pokora* (4), *pokuta* (2), *pořwięcenie*, *przemowa*, *przestroga*, *mysł* (4), *staranie* (2), *tesknica*, *tesknořć*, *umysł* (3), *usprawiedliwienie*, *wolanie*, *wyznanie* (2), *wzgardzenie*, *zaburzenie*, *zamiłowanie*, *zasmucenie*, *złość*.

Wyrażenia: »chuć (a. chęć), żądza (a. żádořć), pragnienie serdeczne(-a)« = *animi appetitus* *Modrz* [szyk 13:6] (13:5:1): *BierRozm* 8; *WróřZolt* qq2v; Práwym dzyedziectwem řwyádecťwá twe [Panie] przypáđły ná mie/ Ktore ya řoby na wyeki mam zá pewne známę/ Bo zázwždy w nich rádořć moyá á żádořć ferdeczna *LubPs* bb4v, Kv, aa5, ee3v; *BielKron* 132; Charitas, Miłosć/ Łáská ferdeczna chuć. *Mącz* 51b; *Affectus pro morbo*, *Chorobá/ item pro amore*, *Serdeczna chuć/ Miłosć*. *Mącz* 114c; *KuczKat* 370; *BielSpr* 11v; *CzechRozm* 91; *ModrzBaz* 8; řćiefłki nářze/ przed tobá [Panie]/ niech będá beřpieczne/ A ku tobie řklonione/ day řáždze ferdeczne. *GrabowSet* P3, I2, P3, T4; PRzy řámy m zářię przyięćiu [sákramentu eucharystii]/ wzbudž w řobie ferdeczne y goráçe prágnienie tego duřzy twoiey pořilenia *LatHar* 190; PAnu Bogu dźiękuie/

iuž z ferdeczney chęći/ Zechmy zobopolnemi rádořćiami dźięći. *PaxLiz* E3.

»furyja serdeczna«: Iakie náń řurie ferdeczne y żálořci przychodžá/ ktore go y wednie y w nocy řrefczá y trapiá. *OrzKsiąž* C7.]

»grunt serdeczny« (2): Imo a pectore vel de pectore, Z gruntu ferdecznego. *Mącz* 166d; W gruntách ferdecznych/ zátym chęć powřtánie/ Co ku twey chwale głoly wzniesie Pánie *GrabowSet* X2.

»serdeczna miłosć« [szyk 9:5] (14): *OpecŻyw* 141v, 163v; A wřzákož kiedy Pan Bog gniewu řwego vkroćiřł/ Wnet z miłostíá ferdeczná k Křiąžętom řie obroćiřł *LubPs* gg6v, bb6v; *RejAp* 29v [2 r.]; ábowiem iż káždy kto miłuię/ řtára řie o to/ áby chęć řwá/ y ferdeczná miłosć/ czo náibářięy miłey řwey pokazał *GórnDworz* Dd2, Mv, Hh6v; *RejPos* 307; *ReszHoz* 117; *ReszList* 159; Przeto iáko w przyiáźni/ ták y w towarżyřtwie ferdeczney miłosći/ wřtáwicznego řzádu/ y řpráwy dobrej potrzebá. *GórnRozm* Kv; Przeto chcęmyli [ř] ferdeczná miłosć řwá pokázáć przeciwku Pánu Bogu/ [...] więc y przeciwku miłey oyczynie řwey/ [...] trzebá žebyřmy z ták twářego y dawnego řnu niedbálořci nářzey ockněli *VotřZl* Bv.

»serdeczna (jest) modlitwa« [szyk 3:1] (4): [Kościół řwięty] obawájąc řie řtrářliwego řádu Božęgo náđ řobá/ [...] Proři á wćieka řie k niemu s tá żálořná á ferdeczná modlitwá řwoiá *LubPs* A3v, A5; Modlitwá ięřli ięřł ferdeczna/ tedy niedługa. *KuczKat* 370 marg; *LatHar* 662.

»serdeczna myśl« = *animi sententia* *Modrz* (2): kiedy řie z wierná á s ferdeczná myřlá obroćiřł do niego [do Boga]/ obiecał on nigdy nie wřpomináć młodořci twoiey/ áni przefłępkow twoich [náwiázanie do przypowieřci o synu marnotrawnym *Luc* 15/11-32]. *RejZwierc* 178v; *ModrzBaz* 60.

»serdeczne nabożeństwo« [szyk 1:1] (2): *SkarJedn* 385; [řw. Wincenty glosząc kazania] z řilmá řwiętego á zgoráçęgo nabożeńřtwá [ř] ferdecznego/ wielkie řkárby [...] wybierał. *SkarŻyw* 312.

»namiętnořci serdeczne« = *affectio, animi commotiones a. impotentia a. motus turbulenti a. perturbationes* *Modrz* (8): Wřzytkie bez máłá ludzkie wyřłępkie álbo z niewiádořci rořłá/ álbo z niepořámowánia namiętnořci ferdecznych. *ModrzBaz* 67, 7v, 8v, 18, 24v, 26, 30v, 142v.

»serdeczna okrutnořć« (1): Wiele ich ktorzi znienawiřci ludži/ á druđzy z przyrodzoney ferdeczney okrutnořci [naturali mentis feritate]/ [...] wiele złęgo wyrzáđzáiá ludžiom podleřyřęgo řtanu *ModrzBaz* 72.

»plácz (a. plákanie), żálořć (a. żáłowanie), řzy, zasmucenie serdeczne(-y, -a)« [w tym: *plácz i żáłowanie* (1), *plákanie i zasmucenie* (1)] [szyk 5:3] (6:2:1:1): Wřpamiataiáťz tedy z wielká ferdeczná miłostíá álbo żálořciá/ ná dobrodzieia twęgo Ięžuřá miłęgo řmiertz okrutná/ [...] pláçzy wylęwaiáťz gorzkie řlyz we dnie ij w nocy *OpecŻyw* 141v; *KochPs* 151; *KochTr* 15; *StryjKron* 597; [O *Orfeuszu po stracie Eurydyki*] *Trořká/ y plácz ferdeczny* ięgo kármie byřły/ Po téy řřkóđzie/ iuž nigdy řwiát mu nie byřł miły. *KochTarn* 77; Day mi zá grzechy moje ferdeczny pláçz y żáłowanie *LatHar* 238, 661; Plákanie tež y zářmucenie ferdeczne náđ grzechámi y nęđzámí nářzemi y ludzkiemi/ y práwa pokutá do niebá prowadži *SkarKaz* 638a.

»popęđliwořć serdeczna« = *affectio, animi affectio a. commotio a. impotentia a. motus a. perturbatio, commotio* *Modrz* (10): Miernořć/ popęđliwořćiam ferdecznem y rořkofřzám ćiełęřnem miářę zářrániczá. *ModrzBaz* 15, 7, 7v, 18, 24v, 30v (10).

»serdeczna(-e) prošba (a. prošenie)« [szyk 2:2] (4): *MurzHist* I2v; *LubPs* A5; *Obsecratio* – *Serdeczna prošba*. *Calep* 716b; Tobie [Panie] czeřć řławá/ chwałá wiewow wiecznych/ Řřecz [= powiedz]: dźięy řię wedłęg prošb twoich ferdecznych. *GrabowSet* N4v.

»serdeczna przyiáźń« (1): [posel z Turcji do cesarza Ferdynanda:] *Turecki řelarz* [...] odeřłáł mię z thákovým pořęłłtwem/ [...] Aby m tež ięgo wymřł przychyłny/ ferdeczná przyiáźń/ y tudzieř chutliwá žyćłwiłosć/ kthorá ku wářzey iáñořci ma/ narostřponiey powieřciá má obiáwił. *BielKron* 331v.

»rzewniwość serdeczna« (1): [Józef] Nie mógł zleż w oczu zdzyerzeć/ przeto wyłzedł precz á plákał ná pokoiu z rzewniwości ferdeczney *BielKron* 17v.

»serdeczna szczyrość« [szyk 2:2] (4): *LubPs* bbv, cc6v; wżákoż przy tym nie stáráli się [Izraelici przy składaniu Bogu ofiar] o czyłte sumnienie y o szczyrość ferdeczną *BibRadz* I 386b marg; O pánie/ ty łzczérość ferdeczną miłuełz *KochPs* 76.

»serdeczna uprzejmość« (2): A tom ya czekał w ferdeczney fwoyey vprzeymości/ Zabych nálażł coby wżyłł frefunku moyego *LubPs* Q, Q2.

»serdeczna wdzięczność« (4): Ale ia moy miły Pánye twe spráwyedliwości/ Zá miłą piofnkę fobie mam w ferdeczney wdzięczności *LubPs* bbv; Chwalmyż go [...] ferdeczną wdzięcznością/ iż nas raczył obdárzyć/ Bołką łzczodrością. *ArtKanc* B6, A11, N16v.

»serdeczna wiara« [szyk 3:3] (6): że niemałz żádný przyczyny/ przecz by i on aby námniełzłá fłkierką ferdeczney wiary/ nie mogli się ku panu nawroc *MurzHist* I3; *KrowObr* 53; *RejPos* 265v, 308v; *CzechRozm* 214; á iż [sługa Chrystusa] zá łáłką Duchá S. przez wiárę ferdeczną/ [...] przez pracowity fwoy żywot/ ma zniepryiaćielem dufny^m mocnie wálczyć *KarnNap* B4v.

»wzdychanie (a. westchnienie) serdeczne« [szyk 7:3] (10): [Iotr] wżyłtek żywot fwoi na złocznýchwach stráwił/ a przedsię jednym ferdecznem welfchnieniem i fłkoro poczył wierzyć/ iest wáłłkę przyięt. *MurzHist* I2v; *SkarŻyw* A3v, 14; tákże y Mágdalená/ ktora ferdecznym wzdychaniem y pláczem [...] o grzechow odpufzczenie z pilnościá się w domu Symonowym fláráłá. *LatHar* 661, 169 marg, 365, 411, 474, 594, 744.

Szeregi: »serdeczny a duchowny« (1): Wfzákże y Láćinłkie obrzádky kościelne/ tákże dobre/ y podomno wíętfzey powagi y wíętfzego ferdecznego á Duchownego nabożeńtwa pełne łą *SkarJedn* 385.

»gorący, (i) serdeczny« [szyk 2:1] (3): Raz się dłu⁹⁰ modlił w Piotra S. grobu/ wpoście y w gorącym ferdecznym wołaniu *SkarŻyw* 319, 312; *LatHar* 190.

»pałający a serdeczny« (1): [aby się w nas rozmnażały] pałające á ferdeczne próżby y modlitwy ku Pánu Bogu *LubPs* A5.

»szczyry a serdeczny« (2): Ale kto ma łzczýrá á ferdeczną miłość ku temu Pánu fwemu/ [...] then ma wiárę zupełną/ á wdzięczną temu Pánu fwemu. *RejAp* 29v, 29v.

»w(ew)nętrny, (i, a) serdeczny« [szyk 3:1] (4): *MurzNT* 166 marg; iż ony [uczynki] łą jednym zwierzchownym świádecstwem y widomym y dotkliwym/ wiary náłzey wewnętrney y ferdeczney. *CzechRozm* 214; co wżyłtko wíęcey przyłtoi máłpam niż łudziom/ ktorých zwierzchowna poftáwá/ [...] zmyślą wnątrzną ferdeczną zgádzáć się ma [minime decet ab interna animi sententia discrepare]. *ModrzBaz* 60; *LatHar* 662.

3. *Wewnętrny, duchowy* (220): Iezu krolu malulkie dzieciátko nádobné/ pociełs dułłę wesele/ [...] bos ty łlodkołtz ferdeczną *OpecŻyw* 20, 20; *LubPs* Y5 marg; *BibRadz* I 116b marg; *RejPos* 209; Gniew/ waśń/ á chęć łzczodzenia/ w tráćily was w to łzaleńtvo y ferdeczną śłepotę [in ... mentis caecitate] *ModrzBaz* 65, 5v, 27; Lecz Kaim nieusłuchał P.B. y vpominania iego z ferdeczney zátwárdziáłości *SkarŻyw* 263, 383, 596; OBrzezią twe święte/ Pánie/ ciáło [...]. Day Synu Boży/ [...] Mnie też obrzezáć/ moy zbytek ferdeczny/ Serce z złých myśli/ y łpraw przemierzyłých ciáło *GrabowSet* Kv, S3v, T3v, V2v; *LatHar* 296; Boć żywe iest fłowo Boże [...] y rozeznavájące myśli y przefięwzięcia ferdeczne [discretor cogitationum et intentionum cordis]. *WujNT Hebr* 4/12, *Act* 11/23; y fam dobry czýnek/ gdy się przez nas komu/ á zwłáfczá wżyłtkim dobre czyni/ ma swoię ferdeczną zapłátę/ y poćiechę wnątrzną wielką. *SkarKazSej* 670b, 696b; [Abowiem ten Duch Święty, własny ten swoj urząd mieć raczy: náuczáć wszelákiej prawdy, sercá zápáláć ku miłości Bożej, óswiećáć serdeczne ciemności, cieszyć w smutkoch. *LubWiryd* 23].

W przeciwstawieniach: »serdeczny ... cielesny (5), uczynkowy (2), zwierzchni (a. zwierzchny) (2), zewnętrny (2), ręczny, wido-

my« (9): *OpecŻyw* 56; *RejPos* 181; Iefzczę gdyby [obrzezanie] wiecznym miáło być/ tedyby się Bog nim nieobrzydził/ áni go odrzucáł/ [...] á onegoby ferdecznego náđ cíelełne nie przekládał. *CzechRozm* 80, 80v; *ModrzBaz* 66; *SkarŻyw* 112; Roskázue tedy nam Pan IEZVS, [...] ábyfmy do zwierzchowney spráwyedliwości wnątrzną przykládałi/ do vczynkowej y ręczney ferdeczną przydáwáli. *SkarKaz* 312a, 209b, Oooo2c.

W charakterystycznych połączeniach: serdeczne(-y, -a) ciemności (2), duch, grzech, istność, ohyda, patrzenie, powód, przedsięwzięcie [= zamiar] (2), przyzwolenie na grzech, rozmyślanie (2), rozsádek, słodkość (5), sprawa, śłepota (2), świátość, ucisk, zakon, zapłata, zatwardziáłość, zbytek [= to, co zbędne].

Wyrażenia: »bojaźń serdeczna« (1): Wielka nédzą iest náznáczoná káždemu człowiekowi/ á iármzo ciężkie potomkom Adámowym [...]. To iest/ myłli ich/ y boiaźń ferdeczna [et timorem cordis]/ y rozmyłłania rzeczy przyłżłych/ á dzień śmierci. *BudBib Eccl* 40/2.

»serdeczna(-y) boleść, ból« = dolor cordis *Vulg*, *PolAnt*, *Mqcz* [szyk 13:11] (14:10): *OpecŻyw* 102; *DiarDop* 104; *LubPs* A3v, P6v marg; *Leop* Is 65/14; Serce wefóle czyni piękną twarz/ ále z boleści ferdeczney bywa duch finętny. *BibRadz* *Prov* 15/13, *Thren* 3/65; *Cordolium*, *Cordis dolor*, *Serdeczna boleść/ Teskność*. *Mqcz* 65b; *GórnDworz* Bb4, Mm3v; *KarnNap* Ev; *SkarŻyw* 135, 582; *KochTr* 6; Ach iák trudno ferdeczny ból w fobie vmorzyć/ Gdy wwnátrz pali *WisznTr* 10, 13; *ArtKanc* E10; *GórnTroas* 52, 74; Wzgárdziłem Pánie/ twych wod potok wieczny/ Stąd ból ferdeczny? *GrabowSet* R, N3, R4, S3; *SkarKaz* 314b.

»ciężkość serdeczna« [szyk 4:1] (5): ábowiem od poczyłku áż do końcá w tákowej miłości [zmysłowej] nic się inego nie náiduie/ iedno boleść/ męká/ trapienie/ ciężkość ferdeczna *GórnDworz* LlV, Mm4; ále [placzący] mówić prze łykánie nie mogli. ciężkość ferdeczną/ fłowá przerywáła *SkarŻyw* 58; *WisznTr* 30; Chcéli też trapić [Panie]/ twe wyroki wieczne/ Day fłkromnie znośić ciężkości ferdecznej. *GrabowSet* M2v.

»serdeczny człowiek« = wnątrze duchowe człowieka [szyk 1:1] (2): áni się złotem [niewiasty] niech nieokládaia/ áni zbytnim łzat ochędołstwem zdobiá; ále o to się niech stáráia/ áby ten człowiek ferdeczny ktory iest fłkryty [qui absconditus est cordis homo *Vulg* 1.Petr 3/4]/ [...] ktory iest przed oblicznością Bożą/ był bogáтым. *KuczKat* 260 [przekład tego samego tekstu] *WujNT* 1.Petr 3/4.

»serdeczna czystość (a. czystota)« = animi castitas *Modrz* [szyk 3:3] (6): iłz mámy dbatż wíęcey o ferdeczną czyłtotę niż o zwierzchnia/ albo zewnętrzną *OpecŻyw* 56, 37; *KrowObr* 129; Ktorzy się kwápiá do chwały niebiełkiey/ máia się obieráć w czyłtości ferdeczney y miłości bráterłkiey. *Leop* 1.Ioann 3 arg; *ModrzBaz* 54v; *SkarKaz* 638b.

»doległość serdeczna« (1): A ták y w they Ewányeliey świętey wíęcey nam Pan przekládać raczy doległości ferdeczne/ iż v niego łą powážnieyfe niżli doległości zewnętrne á widome *RejPos* 181.

»serdeczna gorzkość« [szyk 2:1] (3): *LubPs* S4v, Y3v; á iż náđ ten [pokój] niemoże byđż ná świéćie nic drozłżego požáđano/ [...] ztáđ nam przyłżło: żełfmy wnątrznym vzáłowániem y gorzkością ferdeczną rozważáiac [et gravi cordis amaritudine *JanStat* 842]/ iáko wielkie y wiele rołtérków y złých rzeczy z woien pochodzi [umysłiliśmy] [...] *SarnStat* 1067.

»mężobojstwo serdeczne« = życzenie komuś śmierci (1): áby do mężoboyłtwa ferdecznego y vczynkowego ábo do nienawiści/ [...] nie przychodziło: od tego iest iednánie *SkarKaz* 315b.

»moc serdeczna« (1): Przeto iáko ná Krole náleży mocą się obchodźić z onemi/ ktorzi z dobrej woli fwey niechcą być posłufzni enoćie: ták Filozofowie czerłtwiey mocy ferdeczney vżywáia [ita philosophi vivida vi animi utuntur]/ ku przywódeniu łudzi do włzelákich rzeczy vcźćiwých. *ModrzBaz* 129.

»serdeczna niemoc« (1): Boć záprawđę ferdeczne niemocy [animi morbi]/ niebezpiecznieyfe łą niżli cíelełne/ á cęłstokroć one bywáia przyczynámi tych. *ModrzBaz* 66.

bibl. »obfitość serdeczna« (2): Zobfítófi ferdetzney vřtá rádi mowiá [ex abundantia enim cordis os loquitur Vulg Matth 12/34 idem Luc 6/45]. *March*³ V8; *RejZwierz* 76.

»serdeczne obładzenie« = *falszywe mniemanie* (1): ácz či niewiem iákobyfmy to włáśnie obráženiem názwáć mogli/ co pod czás z nieiákiego ferdecznego obładzenia my lámi zmyřlmy [quas saepe errore quodam mentis fingimus ipsi]. *ModrzBaz* 66.

»serdeczna obraza [= *zniewaga*]« (1): Kto rozleie krew ludzka/ będzie przelana krew iego. [...] A Zakon nowy [cf Matth 5/22] iefzcze do tego ferdeczne obrázy ku potępieniu przykłada. *Powod-Pr* 67.

»obrzezanie [w tym 3 r. *elipsa*] serdeczne« (4): iż to obrzezánye ferdeczne nic inego nye yeřt jedno powycágánye myřli álbo woley od nyerządny żądzey y miłoři rzeczy řwyeckich y čyeleřnych *KromRozm II* 12; gdyż nie on [tj. nie řwięty Paweř] obrzezániá/ ále Bog řam/ odrzućil: á lepřze ferdeczne ná to mieyřce wyřtáwiř. *CzechRozm* 80v, 80, 80v.

»serdeczne panieřstwo« (1): á kto mnima/ áby [panny bywájce na ucztach] mogli ferdeczne panieřřtwo záchowáć [quis putat mentis virginitatem servare posse]/ chocia iefzcze čiáto w czyřtořci záchowáły? *ModrzBaz* 54v.

»pociecha serdeczna« [szyk 3:1] (4): *SkarŻyw* 580, 582; Ale inřze wřzytkie [księgi Pisma řwiętego oprócz apokryřów] z pocáłowanim y z pociechą ferdeczną/ cále y wáżemy y przyimuimy *CzechEp* 215; *GrabowSet* V.

»pokoj serdeczny« (2): Pokoy ferdeczny w řwieckich zábáwach záchowáć iáko řię ma. *SkarŻyw* 412 *marg*; *SkarKaz* 209b.

»serdeczna prostořć (a. prostota)« [szyk 2:1] (3): A tedy będe wyznawał s ferdeczney prořtořci/ Zeř ty mnye obyáwiř řády twych řpráwyedliwoři *LubPs* aa4v, bb4; á [apostolowie po řmartwychwřtaniu Chryřtusa] łamiáć chleřb po domiech/ pořyváli pokármu z rádořcią y w prořtořci ferdeczney [et simplicitate cordis]: chwalać Bogá *WujNT Act* 2/46.

»serdeczna(-e) radořć, wesele, rozradowanie« = *exultatio cordis Vulg* [szyk 13:7] (15:4:1): SPyewacye Pánu řwemu w ferdeczney rádořci/ Nową pyofnkę *LubPs* V6v, B3v, Cv, D, E3, E4v (10); [Bóg mówi:]: Otho řludzy moi będa chwálić prze rozrádowanie ferdeczne/ á wy będziećie krzyczeć prze boleřć ferdeczną/ á dla řruchlenia ducha będziećie nářzekáć. *Leop Is* 65/14; *RejPos* 55; On [Pan] przy mnie řtoi/ ábych z řadný řtróny Nie byř wzruřzony. Ztáde mi rořćie rádořć ořbliwa Serdeczna/ którę ięzyk nie pokrywa *KochPs* 20; záwřdy [!] řpokoyną myř záchowáć vmiáľ/ ták iřz řadná przygodá y zábáwá řwiecka/ wybić mu pokoiu iego y wefela ferdecznego niemogła. *SkarŻyw* 412, 580, 582; *ArtKanc* A16v, F6; *GrabowSet* A3; y wlořą iářzmo řelázne ná řzye wářze. przeto/ ižeřćie nie řluzyli P. Bogu řwemu/ w wefelu y w rádořci ferdeczney/ gdyřćie mieli dořtátek wřzytkiego. *SkarKaz-Seq* 674a.

»serdeczna rana« (3): *KochPieř* 18; [Andromacha řegna synka prowadzonego na řmierć] Płácz y pocáłowánić/ [...] Prziymi/ á oy-cu [tj. Hektorowi, który zgináľ wceřniej] odnieř mé ferdeczne rány. *GórnTroas* 54, 46.

»siła serdeczna« = *animi vis Modrz* (5): áby řię [zwierzchni panowie] od rořkofzy čieleřnych hámováli: ábowiem ony wářlá řily ferdeczne *ModrzBaz* 18, 57; A ták řily ferdeczne/ Zlořny nálog/ w řák wgania *GrabowSet* D3, N2v, V4v.

»skrucha (a. skruszenie) serdeczna(-e)« [szyk 12:3] (15): *KromRozm I* H; przez řkruchę ferdeczną y przez vřřná řpowieřć: mořelř zwyćięzyć diábľa *HistRzym* 53v, 47v; Bo to więć bywa pořpolicie [že serce twardzieję]/ kto řię řamey tylo náuki rozmiľwie/ á řkruszenia ferdecznego zápomina. *SkarŻyw* 202, 81, 198, 262; *LatHar* 110, 141, 215, 261, 290; *WujNT* 16, 47; *SkarKaz* 278b.

»serdeczna(-e) sprawiedliwořć, usprawiedliwienie« [szyk 2:2] (3:1): zowie řię řpráwyedliwořć/ ferdeczne wedle P. Bogá y práwá/ y woley iego vřpráwyedliwienie (*marg*) Serdeczna řpráwyedliwořć wedle Bogá z wiáry. (–) *SkarKaz* 310b, 312a, Oooo2c.

»(u)trápienie serdeczne« (3): Záwřdy w wyelkoři trápyenya mego ferdecznego/ Byerałem hoyne pocyechy od Pána moyego *LubPs* V3v, bb *marg*, bb5 *marg*.

»wnęřznořć serdeczna (wnęřznořci serdeczne)« [szyk 5:3] (8): A práwie by mu przyřtáto wferdeczney wnąřznořci chowáć pilnie řlowá pána řwego *RejPs* 176; Dla tego was pokornie prořimy áby prořby nářze ku wnąřznořciám ferdecznym przyřuľciwřzy [quodque preces nostras inter archana viscerum vestrorum admittentes]/ nam w vćisku polořonym pomogli *HistAl* F7; Y przyrownywa thákowe iádowite kłámřwo [...] olřtrym á przenikájącym řřzałom/ ktore przenikáją ferdeczne wnąřznořci *LubPs* cc2; *CzechEp* 87; Čyřřte ferdeczne wnąřznořci/ niech będa od zlych čhćiwoři *ArtKanc* T6, H7; *GrabowSet* Kv; *SkarKaz* 385a.

»wzruszenie (a. zruszenie, a. ruszenie, a. poruszenie) serdeczne« = *affectus Mącz*; *animi commotio Modrz* [szyk 5:3] (8): *LubPs* ee5; *BibRadz* I 8b *marg*; *Affectus*, Miłofierdzie Zal/ Poruřzenie ferdeczne. *Mącz* [114]c; A tá miłořć zawiřna ktorą Pánu Bogu przywáľczámý/ nie znáczy iákiego ferdecznego zruřzenia/ ále znáczy onę miłořć y řáľkę *KuczbKat* 280; Y owľzem ták iefř káde wzruřzenie ferdeczne/ iż zámýka drogę rozumowi y rádam dobrem. *ModrzBaz* 7, 7v, 27, 144v.

»serdeczny(-a, -e) řal, řalořć, řalowanie« [szyk 13:9] (12:9:1): *OpecŻyw* 33; řwiadcę teř i wyznávám řemřię vpamiętaľ ferdeczną řalořcią/ i prořę pokornie abyčbyř od tak čieřzkiego vczynku rozgrzeřzon. *MurzHist* N2v; *LubPs* bb5v *marg*; iefřlibyř ferdeczną řalořcią řie zlořýľ [ductus poenitudine cordis tui]/ á náwroćil řie zář ku Pánu/ [...] zľtuie řie náđ tobą *Leop Deut* 30/2; *BielKron* [332²]; á to mi řie zdáľ rzecz nácięřřza/ čirpieć niewinnie/ á mieć teř ferdeczną řalořć *GórnDworz* C5v; *RejPos* 116v; [Menelaus mówi o Trojanach:] nicem nie otrzymaľ [tj. řadnego zadořćuczynienia] Ieno řmiech řludzi/ á řal ferdeczny tym więřzy. *KochOdpr* C3v; *SkarŻyw* 292; [Kochanowskiemu řni řię řmarľa matka] Prziniořtámi ná řęku wđięczną dziewķę twoię/ Abyř iá mogł ogleďáć iefřceľ/ á teř řwoię Serdeczną řalořć wiáľ *KochTr* 20, 7; *KochFr* 74; *KochPam* 82; *ActReg* 54; *GrabowSet* G2v, S3v; *KochFrag* 52; á poďzwignionym [z grzechów] ráćć doďáć Bořkiew pomocy twey/ ná wřelkich niepráwořci ich dořkonáte poznánieľ/ zá nie ferdeczne řalowanie *LatHar* 352, 109, 110, 205; *WujNT* 11.

Szegi: »(i) serdeczny i cieľesny« = *et animi et corporis Modrz* (2): *ModrzBaz* 57; W czyřtořci ferdeczney y čieleřney kocháć řię/ řnáć iefř Anyelkiego towarřřřtwa. *SkarKaz* 638b. [Ponadto w przeciwřstawieniach 5 r.]

»serdeczny, nieręczny [= *duchowy*]« (1): Tákże [Bóg] zálećil obrzezánię przez Abráhámá y Moyřezzá/ wřzákze obrzezánię čieleřne. Aliřci mu zář koniec vczyniľ przez Iezulá y Páwla/ lepřze ferdeczne nieręczne nam zořtáwiwřzy y zálećiwřzy. *CzechRozm* 80v.

»skryty, serdeczny« (1): Ktorych [niewiař] ochędořřwo niech będzie nie ono zwierzchowne w trářieniu wlořow/ ábo w nořzeniach zľotyč/ ábo w vbierániu w řzáty: ále řkryty on (*marg*) wewnąřzny. (–) ferdeczny čľowiek [sed qui absconditus est cordis homo]/ [...] ktory iefř przed oblicznořcią Bořą kořřřowny. *WujNT* 1.Petr 3/4.

»(tak) serdeczny (jako teř) i uczynkowy« (2): ratyřeř im dáć/ ták ferdecną [!]/ iáko teř y vtzynkowá tżyřtořć řřwoiego miłofierdzia. *KrowObr* 129; *SkarKaz* 315b. [Ponadto w przeciwřstawieniach 2 r.]

»serdeczny i wnąřzny« (1): bo řwiáľ dáć nam zwierzchny čieleřny pokoy y to nie dľugo y obľudnie može: ále ferdecznego y wnąřznego dáć nie može. *SkarKaz* 209b.

»serdeczny i zwierzchni« (1): Wřzeláką nieřzyćliwořć y zadořć/ y ohyďę ferdeczną y zwierzchnią ku brátu memu oddáľ [Panie] odemnie *SkarKaz* 316b. [Ponadto w przeciwřstawieniu 1 r.]

a. *Istniejący lub funkcjonujący we wnąřzu duchowym čľowieka, często będący wyobraźeniem lub symbolem tego, co istnieje w rzeczywistořci* (27): (*marg*) Dwá obrázy ferdeczne. (–) A thy dwie řigurzeľ/ á ty dwá obrázy/ záwřdybyř miaľ nořić w řercu řwoim nędźny čľowieće. *RejPos* [108]v *marg*.

W *przeciwstawieniach*: »cielesny, widomy ... serdeczny« (2): *ReszPrz* 15; Ci ktorzy P. Bogu kościoły widome buduią/ pierwey kościoł ferdeczny w fobie zbudowali. *SkarKaz* 457a.

Wyrażenia: »język serdeczny« (1): [w *Kościele katolickim*] iedno we wżyfłkich ferce/ iedna dużá. A iáko Auguſtyn ś. piſze: *In diverſitate linguarum carnis, est una lingua cordis*. W różnicy ięzykow ciełefnych/ ieft iedność w ięzykach ferdecznych. *ReszPrz* 15.

»serdeczny kościół, dom boży« [szyk 2:2] (3:1): Zákładaymy kościółá tego ferdecznego fundament/ wiarę w Bogá w Trojcy iednego. *SkarKaz* 457a, 457a [3 r.].

»serdeczny mol« = *troska, wyrzuty sumienia* (1): Dawid zacny Prorok y Krol/ Gdy go gryzł on ferdeczny mol/ Tę iego [tj. *orla*] młodość wfpomina *RejPos* A2.

»oczy (a. oko), wzrok serdeczny(-e)« = *oculi mentis* *Modrz* [szyk 9:6] (13:2): *OpečŽyw* 53v; thák teſz ieft potrzebno krolowi wzrok ferdeczny mieć oftry [visum cordis habere auctum]/ iſz tho co nań zależy widzieć/ ma roſthronpie rozeznawáć. *HistAl* G3; *KrowObr* 108, 113v; thák iſz [jawnogrzesznic] nie fmiáł ponieść oczu ſwoich ku gorze [...]. A włzákoſz podnioſzły ferdeczne oczy ſwoie ku Pánu ſwoiemu/ bił á fráfował pierſi ſwoie *RejPos* 202, 90, 202v, [203]v *marg*; wſzy duſze iego [tj. *człowieka ochrzczonego*] bywáią otworzone/ y oczy ferdeczne oſwiecone. *WujJud* 167v; *ModrzBaz* 5v, 8; A iák CLITIA [ukochana *Heliosa*], iſz Słońce miłue/ [...] Ták ia ſzrenicą oczu mych ferdecznych/ Ku tobie obroconych/ Z onych żywiółow wiecznych/ Duſzę bym cieſzył *GrabowSet* Q, N4v; *WujNT* Aaaaaa3; O Iezu Chryſte Boże moy/ day mi ták wniſzone ferdeczne oczy/ ſebych fię teſz niebá wtydſzil/ gđzie ty ſędzia ſieđzilſz/ co wſzytko widzilſz *SkarKaz* 353a.

»serdeczny trąd« = *grzech* (1): [w *Pſalmie 51*] Pan okázuie [...] prawdy ſwey obfitość/ gđzye przypomina figurę oczyſcyenia ferdecznego trądu/ s ktorego przez gorzká ſkruchę obmyć bywamy. *LubPs* N4 *marg*.

»uszy serdeczne« (1): Naprzod tá pokufa ieft mył ſproſna/ [...] do wſzu ferdecznych tákie rzeczy w ſproſności y nieprzyſtoyności ſtráſzliwe przynofzáca/ iákich fię wymowić y wſtá nimi mázáć nie godzi. *SkarŽyw* 293.

a. W *wyrażeniach oznaczających metonimicznie serce* (3): »domek serdeczny« (1): chędoſz iuſz domek ferca mego iáko moge/ wyrzuciłem Pánie wſzytki moie grzechy (*marg*) Chędoſz domek ferdeczny. (–) *SkarKaz* 160b.

»drzwi serdeczne« (1): v ludzi zábáwionych/ prętko fię pochlębtwo wkrádnie: gdy od drzwi ferdecznych zaráz odepchnione nie będzie *SkarŽyw* 212.

»łożko serdeczne« (1): niechcieycie grzeſzyć w tym czo myſlicie w ferzczach waſzych/ á w łożku ferdecznym ſkruchę pokuty ſwięthey trzymaycie [et in cubilibus vestris compungimini]. *Wrób-Žolt* 4/5.

»tablice serdeczne«: Ieſteſcie (wy Koryntowie) Liſtem Chriſtuſowym/ przez ſłuſbę naſzę od nas napiſánym/ [...] nie na tablicach kamiennych; ale ná tablicach ferdecznych [in tabulis cordis carnalibus *Vulg* 2. *Cor* 3/3]. *HerbOdpow* V5.]

b. *Ukryty, utajony* (22): Rzekł Philozoph/ nie pátrſz ty iedno ná poſtáwy/ Iedno práwie dogláday do ferdeczney ſpráwy. [...] Łáčnoć więc bywa poznáć z Murzynem Cygáná/ Ale trudniey obáczyć co we wnątrſz v páná. *RejWiz* 76; ktore [popęđliwoſci] iefli zbytnie ſá/ przekaſáią prawdziwą znáiomóſć y rozládek ferdeczny [notitiam ac iudicium mentis inturbant] *ModrzBaz* 7; ná ſwiádecstwo oney [przysięgi] wzięł á ſwiádká ſámeſo Bogá/ ktory ieft iſtná prawdá/ y ferdeczne wiádomoſci ludzkie przenika. *PowodPr* 47.

Wyrażenia: »myśl, rozmyślanie serdeczne(-a)« = *animi sententia* *Modrz* [szyk 6:5] (9:2): Znaſz y widzilſz ferdeczne moie rozmyſlánye/ Wſłákeſ ty yeſt ſám Bog moy *LubPs* E3v, A3, L2, ee *marg*; ále krol [Salomon przed wydaniem wyroku] chcąc wiedzyeć myſli onych niewiaſt [klóčacych ſię o dziecko] ferdeczne/ kazał miecz przynieſć [*Vulg* 3. *Reg* 3/16-28] *BielKron* 76v; *OrzQuin* A2v; *HistRzym* 122; *Grzegſm* 30; *ModrzBaz* 60; *WerGoſć* 263; *ArtKanc* T13v.

»serdeczna skrytość, tajemnica« [szyk 5:3] (6:2): *LubPs* M2, aa5; *CzechRozm* 193v; *SkarJedn* 132; *NiemObr* 17; Oczy [zakochanych] piérwſz poſełtwa éicho ſpráwowáły/ A ferdecznych táiemnic fobie ſye zwiérzáły. *KochPam* 82; Choćby kto grzéchem kogo chćiał hánbić ze złoſci/ Bóg ſám/ ktory przenika ferdeczne ſkrytoſci/ Wyzwoli go z fráfunku *ZawJeft* 22; *GoslCast* 57.

Szeregi: »skryty i serdeczny« (1): Spowiedź ſámá w Kátholickiey wierze dſziwnie ludziom do cnoty y dobrych obyčáiw pomaga: kárnoſć onę máiac/ ktorey ſáden vrząd ſwiecki mieć nie moſze/ w ktorey ſkryte y ferdeczne grzechy y niecnoty giná. *SkarKazSej* 688a.

»wnętrzny, serdeczny« (1): Bo iefliby [*Chryſtus*] tego w fobie niemiał/ ſe wiedzieć y widzieć moſze wnątrſzne ferdeczne ſkrytoſci: á iákoſzby ſie to w nim ſpełniło/ ſe ma ſáđzić/ y ſáđzi ſádem ſpráwiedliwym *CzechRozm* 193v.

4. *Dzielny, śmiały, odważny, waleczny; animosus* *Calep*, *Cn; animi plenus, audens, magni (maximi) animi, confidens, magnanimus* *Cn* (6): Animosus, Habens in se vehementiam animi, sive qui est elati spiritus, quique ad iracundiam est proclivior – Śmiały, nierozpaczający ferdeczny. *Calep* 71b; *SarnStat* 454; (*nagł*) *Mieczylaw* wtory. (–) *KAdziel* temu przáſdſz, a nie cne Polaki, Przyſtało rządzic, ferdeczne iunaki. *KlonKr* C2; Gwałtem w ſzáńce przypáđli/ ludzi wiázáć chćieli/ [...] Ale temu zábieſzał *Zamoylki* ferdeczny *KmitaSpit* C2; *SzarzRyt* C; [Jest [...] rotmistrz jeden, Francuz, [...] maluczki barzo, ſába serdeczna. [...] waſzył ſię wleść do przekopu [...] i dowiedział ſię, co jedno wiedzieć potrzeba było. *PiotrDzien* 303; ale ſeby pirwey odwaſzyć ná to kilkadzieſiá ferdecznych ludzi, ktorzy by do tych dziur weſzli *PiotrDzien* 306; ſe gđzie będzie dzieſięć Arabów z ſtrzáłami dſugimi, tylko w koſzulach [...], trzydzieſci Turków zbrojno i z rucznicami nie pokuſi ſię o nie, gđyż Arabowie dſziwnie chyſzy i serdeczni. *RadzPodróż* 41; Po ſmierci *Boleſławowej/ Lefzko Czarny* [...] ná Páńſtwo obran: Był Pan ferdeczny/ z nieprzyációły y z *Kłiąſzety* [...] woyny wielkie miewał *PaprHerby* *****; Czym [malżeńſtwem] ledwie *Rzymlki* *Numá* był od nich [od bogów] wćzony [...] y oni wóđzowie *Lácedaemońſcy* [...] *Vlixes* nie lękliwy/ y *Pirrus* ferdeczny/ Y ſmiały *Menaclus Achilles* waleczny. *ZbylEpit* 4, 10; *MalaspJan* Cv (*Linde*).

[*Wyrażenia*: »w boju serdeczny«: *Kromer* o nim [o *Boleſławie Krzywouſtym*] Wſpomina, ſe był waleczny I w każdym boju serdeczny *ZbylWieſ* 22.

»mąż serdeczny«: Obaczywſzy to *Mielecki* *Woiewodá* *Podolſki/ Hetman* práwy/ *Mąſ* ſedeczny/ kazał fię z nimi [z *Turkami*] potkáć *Ianá Iordaná* *Roćie* *PaprHerby* 79.]

Szeregi: »mężny i serdeczny« (1): w *Turcech/ w Hiſzpániey/ w Fráncyey/ y indziey/ o ludzie* męſzne y ferdeczne nie trudno/ bo pewni ſá nagrody pracy ſwey *Votſzl* C2v.

[»waleczny i serdeczny«: *ZbylWieſ* 22 cf »w boju serdeczny«.]

5. *Bliski, kochany, drogi* (3):

W funkcji epitetu uczuciowego (2): Witay Pánie Iezu Chryſte/ [...] odkupienie ſwiátá/ rádoſci náłzá/ chlebie Anyelſki/ kochánie ferdeczne/ krolu y oblubieńcze twey mátki. *LatHar* 221; Azaſz nie częſto ſlychamy onych iedwabnych y poſzóciſtych ſłow: Moy drogi: moy złoty: moie ferce: moy ferdeczny: moy bráćifſzeńku: moy Krolu *KlonWor* **3.

Wyrażenie: »serdeczny przyjaciel« (1): Przeto niechay náłſz *Dworzánin* ma iednego zwálneſo/ á ferdecznego przyjáciela *GórnDworz* M2v.

Synonimy: 2. *gorący, gorliwy, gwałtowny*; 3. *wnętrzny*; b. *skryty*; 4. *mężny, śmiały, waleczny*; 5. *ukochany, umiłowany*.

MC

SERDUSZKO (8) sb n

serduszko (8), [sierduszko].

e oraz o jasne.

sg N serduszko (2). ◇ G serduszka (1). ◇ I serduszki(e)m (1). ◇ V serduszko (1). ◇ pl G serduszek (1). ◇ A serduszka (2).

Śl stp brak, Cn notuje, Linde XVII – XVIII w.

Dem. od „serce” (8):

1. Od znac. ‘życie psychiczne’; *corculum Mącz, Cn (2):*

Przen: metonimicznie: Osoba ukochana [zawsze V sg] (1): Meum corculum, Moye ferdufzko/ Moyá dufzko/ blandientis vox. Mącz 65b; [luż nieoddalaj me miłe ferdufzko. Rác mi to dáć złote iáblufzko. SądParysa B3].

a. Od znac. ‘siedlisko uczuć’ (1): ktore [dzieci szatana] też to włzytko cokolwiek ieft przeciw nim powiedziano w nowym przy-mierzu/ gwałtownie wykręcić chcą: áby tylko dofyć żądofłkom fer-dufzka fwoie⁸⁰ w świecie fię tym kocháiącego dofyć czynili *CzechEp* 35; [A jeśli gębki umkniesz [tj. nie pozwolisz się pocałować], tedy w uszko, Niechaj wždy będzie wolne me serduszko. *Otwin(?)Erot* 38].

2. Od znac. ‘przedmiot o umownym kształcie serca’ (4):

a. Ozdoba (2): iedni beczkami paćiorki z Rzymá y z infzymi iákimiś reliquiámi woza/ drudzy ágnufy/ ferdufzka/ nofzenia/ *tria grana* pánnam y pánnám na fzyiách y v ręku záwiefzáią *CzechEp* 81; [roztuchanik biały, łańcuszek złoty z serduszkiem *InwMieszcz 1597 nr 301*].

W połączeniu z przymiotnikiem od nazwy materiału [zawsze: serduszko + ai] (1): Myefchek [...] vrznela [...] zedwudzyeftha grofłi y zyednym mynycze y sferdufchkyem frebrnym *LibMal 1545/107*; [7 krzyżyków mosiądzowych gr 28, 6 serduszek mosiądzowych gr 12, 32 cacek mosiądzowych gr 24 *InwMieszcz 1561 nr 100*].

b. Część rośliny (kwiatostan lub torebka nasienna) przypominająca kształtem serce (2): Weźmifz też rućiąnych y piolunowych ferdufzek/ á wygnieć też fok s nich *SienLek* 69; [rozważanie o tłumaczeniu greckiego słowa „akrides” w *Matth 3/4*] Iedni domnimáią żeby to były grufzki/ drudzi że ráki/ infzy to máią zá rzepę/ infzy zá ferdufzka v zioł *BudNT Hhv*.

*** *Bez wystarczającego kontekstu (2):* Petusculum diminutivum Serdufzko. *Mącz 285d, 65b*; [Diminutivum est [...] vt [...]. *Corculum Serdufzko. UrsinGramm 329*].

Cf SERDECZKO

MC

[SEREBCZYNA sb f]

G sg serebczyn(e)j.

Śl stp, Cn, Linde brak.

*Rodzaj podatku ziemskiego w Wielkim Księstwie Litewskim, opłacanego w srebrze, przeznaczonego na potrzeby wojenne: Panie wojewodo mamy tę sprawę, iż TM jeszcze i do tego czasu nic serebcznej nie wydał z imion swych, która jest publico omnium consensu na obronę rzeczypospolitaj uchwalona *ListyZygmAug 1553/260*.*

Cf [SIEREBCZYNA]

MC

[SEREBCZYNA] cf [SIEREBCZYNA]

SEREBRNY cf ŚREBRNY

[SEREBSZCZYNA] cf [SIEREBCZYNA]

(SERECZEK) cf SYRECZEK

SEREK (5) sb m

serek (3), syrek (2): serek *Murm, Mymer², Mącz*; syrek *Mymer¹, LibMal*.

Pierwsze e pochylone, drugie jasne.

sg N sérek (4). ♦ pl A syrki (1).

Śl stp, Cn brak, Linde bez cytatu; poza tym XVIII w. w innym znaczeniu.

Dem. od „ser”; caseolus *Murm, Mymer, Mącz (5): Murm 162; Mymer¹ 40v; Mymer² 42v*; dworce zwolwarku myefłkyego pywo fpywnycze dawali za tho yfch ym fyrky zmafzlyanka chleb czyepli

mallo y gomolky woffylą *LibMal 1546/116*; Caseolus diminutivum, Sérek. *Mącz 39d*.

MC

[SEREPCIZNA] cf [SIEREBCZYNA]

SERGIEL Cn s.v. stróż domowy; Linde XVII w. (z Cn).

Cf SZERGA

SERIO (3) av

Teksty nie oznaczają é oraz ó; o prawdopodobnie jasne (tak w -o).

Śl stp, Cn brak, Linde XVII – XIX w.

Poważnie, rzeczywiście, naprawdę [serio – statecznie, rządnie, bez kunsztu, po prawdzie Mącz 386c; – bez żartu, statecznie Calep; bez żartu, po prawdzie, bez kunsztu, od prawdy; nie żartuję; po prawdzie – serio Cn] (3): *Diar 61*; Staroscic Radzinski [...] starał się oStarostwo poOicu swym iuz starym, competitora miał Pana Podlaskiego, [...] y listy barzo serio pisane *ActReg 130*; Lecz iefli [...] o ząbieżeniu przypomniány niebeśpieczeńftwom [na pograniczu] *ferio* nie pomyślimy/ tedy obawiam fię/ że [...] támtego nieprzyaciela nigdy fię w czas nie vchronimy *VotSzl Fv*; [[*Ojczyzna*] *Plącze* [...] że tey [...] krzywdy dziatek iey/ á bráciřzkow fwoich/ [...] v Pogan fię *ferio* nie vpominamy. *WerPublika 46; Akta-Synod IV II 356*].

MC

SERKOPL (?) Śl stp; Cn, Linde brak.

[SERNE sb n

G sg s(e)m(e)go.

Śl stp: serzny, Cn: serny s.v. serowy, Linde XVII w.: syrny, XVIII w.: serny.

*Rodzaj czynszu wprowadzonego w miejsce obowiazku oddawania przez chłopów części wytworzonych w gospodarstwie serów: Dań tej wsi: [...] obiednego i sernego [przypis wydawcy: Liczba nie podana], wiecnego owsa po kor. 1 *InwBiskWłoc 1582/16*; obiednego, sernego i spisnego gr. 2 *InwBiskWłoc 1582/18*.*

Synonim: serowe.]

MC

SERNIK (3) sb m

Teksty nie oznaczają é.

sg A sernik (2). ♦ L serniku (1). ♦ [pl L sernikach.]

Śl stp brak, Cn notuje, Linde XVI i XVIII w.

1. Nieduży drewniany budynek gospodarczy, zbudowany na palach, służący do suszenia serów; caseale, casearia taberna, caseorum confectura Cn (3): (nagl) Zoná mężá ná fernik wfądziłá. (–) [...] Prze bog fkryy fię/ bo cie tu ceklarze fzukáli/ Wleś ná fernik/ áby cie domá nie zářtáli. *RejFig Aa5, Aa5*.

2. [Przekupień handlujący serami: Bo gdyby ktory rzemieśnik co przeciwko pořtánowieniu Mieyfkiemu wyřtápił/ tedy ma być z Cechu wyrzucon. Toż też rozumiey [...] także o infznych włzytkich Przekupniách/ Sernikách/ Rybitwách/ Sledziownikách/ y infznych/ ktorzy rzeczámí řniednemi przekupia. *SzczerbSpecSax 382 (Linde)*.]

MC

SERNY cf [SERNE]

SEROK cf SOROK

SEROKA cf SROKA

[SEROKOS sb m

Tekst nie oznacza é oraz ó.

sg N serokos. ♦ pl G serokos(o)w.

Sl stp brak, Cn: srokos, Linde XVIII w.: serokosz s.v. serkosz.

zool. Lanius L.; ptak z rodzaju srokosz z rodziny dzierzbowatych (Laniidae) (nazwa nawiązuje do kontrastowego ubarwienia podobnego do sroki): Serokofów dołtaniefz ná potrzalk/ ile ich w leśie naydziefz/ [...]. Dołtaniefz ich też y ná lep/ ále rzadko CygMyśl H2.

a. *Lanius excubitor L.; dzierzba srokosz: (nagf) Opilánie narodow ptáfzycz/ y iákiego ktery piorá. (–) [...] Serokos żeleżiftego á białego piorá. CygMyśl I3v.*

b. *Prawdopodobnie: Lanius minor Gm.; dzierzba czarnoczelná: (nagf) Opilánie narodow ptáfzycz/ y iákiego ktery piorá. (–) [...] Serokos mnieyfzy fzáregó á popielaftego piorá. CygMyśl I3v.]*

MC

SEROP cf SYROP

[SEROWE] cf 1. SEROWY

1. SEROWY (I) ai

serowy, [syrowy].

Teksty nie oznaczają é lub oznaczają niekonsekwentnie.

sg f A serowá. ◇ [n G serow(e)go.]

Sl stp brak, Cn notuje, Linde XVIII w.

Przymiotnik od „ser”; casearius, caseatus, caseosus Cn:

1. Zrobiony z sera:

Wyrażenie: »polewka serowá«: (marg) Mleká [mamkom] mnożenie. (–) á ktemu dobrze ieś [..]/ kopr włofki wárzony w karmiach/ ięczmienne krupy/ bob/ ćiećierzycę/ miód/ fzáfran/ polewkę z tłufty kur/ polewkę ferowá SienLek 87.

2. [W funkcji rzeczownika: »serowé« = rodzaj czynszu wprowadzonego w miejsce obowiązku oddawania przez chłopów części wytworzonych w gospodarstwie serów: Syrowego płacá de laneo per gr 2, z których pro advocato gr 14 LustrSand 115, 81; obiednego i serowego każdy [kmiéc placi] per gr. 1 1/2 InwBiskWloc 1582/14, 1582/20, 197.]

Synonim: 2. serne.

MC

2. [SEROWY] cf SUROWY

SERPAN *Sl stp; Cn, Linde brak.*

SERPANEK *cf SARPANKA*

[SERPANKA] *cf SARPANKA*

[SERPENTYN] *sb m*

N sg serpentyn.

Sl stp, Cn brak, Linde XVIII w.

min. Mineral z grup serpentynów, uwodniony krzemian magnezu (z lat. lapis serpentinus):

W połączeniu szeregowym: Pokorá ieft iáko napewnieyfzy fundáment tey twierdze Zakonney: tá fámá iáko ieden Mármur/ iáko Báfaltes/ iáko Serpentyn natwárdfzy/ ná fobie trzyma ten wfzytek ćieżar y budynek domu Bożego. RegulaKlon A3.

W porównaniu: RegulaKlon A3 cf wyżej.]

AN

[SERRAGLIJA] *sb pl t*

N serraglijá.

Sl stp, Cn, Linde brak.

Szkoły tureckie (z wł. serraglio ← tur. saray ‘zamek, dwór’): Bo podczas y z onych [porwanych podczas wypraw wojennych] dżiatek żołnierzá máia/ ktore [...] łápáia/ y w táráfy á domy (ktore Serráglia zowá) zámknione przez kilka lat chowáia. BusLic 49v.

Cf [SARAJ]

MC

[SERTA] *cf CERTA (Errata)*

SERUP *cf SYROP*

SERWACYJAN (I) *sb m*

serwacyjan, [serwecyan, serwecyanin].

Teksty nie oznaczają é; w -an, -anin a pochylone; w serwa- a jasne.

[sg N serwecyjân. ◇ I serwecyjâninem.] ◇ pl N serwecyjânowie, [serwecyjâni]. ◇ [G serwecyjân, serwecyjân(o)w. ◇ A serwecyjâny].

Sl stp, Cn, Linde brak.

Serwetianin, zwolennik antytrinitaryzmu, tj. poglądów zaprzeczających dogmatowi o Trójcy Świętej (od nazwiska Miguela Serveta, szesnastowiecznego hiszpańskiego filozofa): Serwácyanowie Duchá ś. od świętey Troyce zgołá odfádzili/ niehcąc áby miał być trzećią ofobá Troyce świętey. ReszPrz 88; [Item, wyklęt Piotr Goniński, serwecyan, qui confundit personas Trinitatis et negat veram humanitatem Christi. AktaSynod I 74, I 115; A drudzy fie tem ćiefzáf/ iakobym fię do Serwecian/ ábo y do Cwinglian wrócił: na co pewnieyfze⁸⁰ lékarłtwa niemogłem znaleść/ iedno to Wyznanie dać wdruk BudArt *2v, F2v marg, G5, K2, Vv; [Marcin] sie do Litwy serwecyaninem wrócił. BudDzieciokrzczeń 104].

[Szereg: »serwecyan albo dwobożnik«: Zaś Serwecyanowie albo Dwobożnicy ták trzymaia/ żebyfie on Wieczny duch przemienił w człowieká/ iako fie w Kanie Galileyfkiey wodá przemieniła w wino. BudArt F2v.]

Cf SERWET, SERWETAN

MC

SERWATCZANY (I) *ai*

e oraz drugie a jasne, pierwsze a pochylone.

sg f [N serwátczaná.] ◇ G serwátczan(e). ◇ [A serwátczaná.]

Sl stp, Cn brak, Linde XVI – XVIII w.

Przymiotnik od „serwatka” ‘płyn powstający podczas fermentacji mleka’: [[Boras] tylko wonia ma żądliwáf/ iákoby ferwátczaná/ z oleiowá wonia SienHerb 593b; które [drzewo gwajakowe] ma cudná wonia: które gdy wodá zámáćifz fárbuie wodę/ że będfzie iáko ferwátczaná wodá biała UrzędowHerb 348a.]

Szereg: »mleczny albo serwátczany«: Czo znamionuie vrina mleczney albo ferwátczaney barwy. FalZiol V 3v; [SpiczZiol 204v (Linde)].

Cf SERWATKOWY

MC

SERWATCZEĆ (I) *vb impf*

3 sg praes serwátczeje.

Sl stp, Cn brak, Linde XVI w.

O mleku: ulegać procesowi oddzielenia serwatki w trakcie fermentacji: Omne lac igne spissatur, frigore serescit, Wfzelkie mleko w cieple gęstnie/ ná żimnie ferwátczeje. Mqcz 386b.

Formacja współtrdzenna: zserwátczeć.

MC

SERWATKA (37) *sb f*

serwatka (33), syrwatka (4); serwatka Murm, FalZiol (17), GlabGad, OrzList, Mqcz (5), BielSjem, Calep (2); syrwatka Mymer¹; serwatka : syrwatka SienLek (5:3).

Pierwsze a pochylone, końcowe jasne; ser- (5), [sér-].

sg N serwátka (12). ◇ G serwátki (3). ◇ D serwátce (1). ◇ A serwátkę (5). ◇ I serwátką (8). ◇ L serwátce (8).

Sl stp, Cn notuje, Linde XVII – XVIII w.

1. Prawie przezroczysty płyn powstający podczas fermentacji mleka i wyrobu serów jako pozostałość po oddzieleniu się twarogu; serum Murm, Mymer¹, Mqcz, Calep, Cn; succus lactis Mqcz; aqua lactis Cn (36): Serum, Molcken. Serwatka. Murm 162; Mymer¹ 41v; Też fok chmielowy s ferwatká albo wodką mleczowá/ iefth dobry na żółtá niemocz FalZiol I 72d; rozmeć czyfcie ten lektwarz

w tey ferwatce [w ktorej mocyły się różne składniki] á day trunkę ciepło wypić na świtanu dla wywiedzenia melankoliej y flegmy s człowieka. *FalZiol* I 128d; Krew łzarłatowey barwy/ á około wżędy biała: ku ferwadce podobna/ vkazuie kafzel á reumę. *FalZiol* V 59v, I 72c [3 r.], 122c [2 r.], 128d; Pascere canem sero, Serwatką [psa] karmić. *Mącz* 282c; Aliquando serescere est in serum abire, w ferwatkę fie obrócić *Mącz* 386b, 389d [2 r.], 426d; (*marg*) [...] [*mocz*] Gęfły iáko Serwatka. (–) Mocz iáko Syrwatka miązfzy/ [...] Kámień známionuie. *SienLek* 27, 39; Trzebá by fie kázda [*niewias-ta*] wyłrzegáła/ By ferwatka w rádzie nie śmierdziała. *BielSjem* 9; *Calep* 974b; [Rádo łzczenie wráží gębę/ Gdy ma z ferwatką otrębę. *BielawMyśl* B2v; Serwatka/ Lactis ferum. molcken. Scheyd milich/ mulken. *SienHerb* L3#v, E2#v; Chmiel młody všmierza bolesći zápaloné/ odwilża żywot: á to warząc ij w ferwatce/ á piąc *UrządowHerb* 197b].

[*serwatka z czego*: Sérwatka z mleka ma wietfzą moc purgowác żywot *UrządowHerb* 443a.]

W połączeniu z przymiotnikiem od nazwy zwierzęcia, od którego pochodziło mleko [w tym: kozia (11), krowia (1); ai + serwatka (8), serwatka + ai (4)] (12): A barzo dobrze iefth tho ziele [kopytnik]/ łkozią ferwatką miefacz *FalZiol* I 11c; namaży mu [*szalone-mu*] owemi pianami głowę: ktore na wierzchu pływaią po ferwatce krowiej gdy v ognia wre *FalZiol* V 75v, I 51c, 122c, II 16b, III 6a, V 27; *GlabGad* H5; A dáwać mu [*cierpiącemu na melancholię*] pić polną rutę/ wárząc w fyrwatce koźciey. *SienLek* 53v, 37v, 99v, 133v; [*UrządowHerb* 71b].

W połączeniu szeregowym (1): plugáwemi flowy thwemi plugáwie powiedafz/ iż ten znak [tj. znak krzyża przy udzielaniu sakramentów] ná czelech ná náfzych nápisán iefth málfem/ floniná/ ferwatka/ y czym innym plugáwłzym. *OrzList* cv.

Szeregi: »mleko albo serwatka« (1): Vrına biała iáko mleko albo ferwatka nie gęfta/ [...] Vkazuie choremu vpadek znamienity *FalZiol* V 3v [*idem*] [*SpiczZiol* 204v].

»twarog i serwatka« (1): thedy vpłocz máłfo świeże [...] áby twarog dobrze odźedł y ferwatka *SienLek* 71.

2. *Napój z mleka zmieszanego z moczem winnym* (1): Burrhanina – Serwatka. Genus potionis, lac sapa mistum, a rufo colore nomen ductum. [Cf Burrhanica, Lac sapa mistum, Mléko wárzonem mofzczem záláne. *Mącz* 28b] *Calep* 143a.

MC

SERWATKOWY Cn; Linde bez cytatu.

Cf SERWATCZANY

[SERWAZ sb m

G sg s(e)rw(a)zu.

Sł stp, Cn, Linde brak.

Płyn rozpuszczający kruszce sporządzony z kwasu azotowego (saletrowego): na oprawę kieratów, serwazu [do] czyszczenia *LustrRus* II 254.]

MC

[SERWECYJAN] cf SERWACYJAN

[SERWECYJANIN] cf SERWACYJAN

[SERWECYJAŃSKI ai

N sg n serwecyjański(e).

Sł stp, Cn, Linde brak.

Przymiotnik od „serwecyan”: oto/ práwi/ duch ś. to iefth on wieczny fyn Boży wftąpił do żywota Mariey/ y zftał fie człowiekiem. Toć iefth Serwetowe/ Goniędzowe farnowiułowe/ y inych niektorych o fynu Bożem/ y o iego poczęciu/ mniłmianie. (*marg*) Serwecyjańkie mniłmianie rozumowi podobne. (–) *BudArt* I4; Serwecyjańkie o fynu Bożem mniłmianie. *BudArt* Vv *marg*.]

MC

SERWET (18) sb m

Serwet (12), **Serwetus** (6); Serwet *SeklKat*, *RejAp*, *WujJud*, *WujJudConf*, *RejPosWstaw*, *WujNT* (6), *PowodPr*; Serwetus *GliczKsiąż*, *ReszPrz* (5). [*Przypadki zależne z ReszPrz zostały podciągnięte pod zaświadczoną w tym tekście odmiankę Serwetus.*]

Oba e prawdopodobnie jasne (tak *WujBib*).

sg N Serwet (5), Serwetus (2). ◇ G Serweta (6), Serwetusa (1). ◇ [D Serwetowi.] ◇ A Serweta (1). ◇ I Serwet(e)m (1), Serwetu-s(e)m (1). ◇ pl G Serwet(o)w (1).

Sł stp, Cn, Linde brak.

1. *n-pers Miguel Servet, hiszpański lekarz i teolog, kwestionujący dogmat o Trójcy Świętej, potępiony przez katolików oraz Kalwina* (18): *GliczKsiąż* L4v; *RejAp* 197; *WujJud* 217v; Nie trzebá fie nam thedy namniey ogłędác ná náukę Ariułzá/ Serwetá/ y dzifiefznych Nowokrzczeńców. *RejPosWstaw* [21³]v; Serwetus Hifzpan/ ktorego dał spálic Káluinus/ iż [...] *ReszPrz* 76; Tákże Trynitarze wżyfzcy/ z Miłtrzem fwym Serwetufem bluźnią y háńbią Troycę świętą *ReszPrz* 90, 79, 97; áby fie nikt nie czynił kácermiłtrzem/ to iefth wodzem y herftem iákichkolwiek fekt [...]. Iáko Arius/ Neftorius/ Luter/ Kalwin/ Serwet/ vczynili. *WujNT* 98, *przedm* 26, s. 27, 103, 333, 483; [*BolHist* B6, B6v].

Wyrażenie: »Serwet heretyk, herezyjarcha« (1:1): Ktorež są zle vczynki przeciw tym członkam wiary [tj. dotyczącym *Chrystusa*]? [...] Trzimać z Serwetem heretikiem nie bic Chriftułła wtórą perłoną przed przyięcim náief człowieczeńftwa. *SeklKat* O3v; *PowodPr* 33.

Zestawienie: »Michael Serwet« (1): PRzetož fie brzydźimy náuką niezbožną Aryańłką/ y wżyfłkich tákowych/ ktorzy przeciwko Synowi Bożemu powftáli. Iáko tych czáfów Michał Serwet Hifzpan/ y infzy *WujJudConf* 69v.

a. *Pogardliwie w pl jako o jednym z twórców herezji* (1): [dzi-siejsi kacarze] náświećili łobie niewiem iákich Hufłow/ Wklełfow/ Zwinglijanow/ Serwetow/ Poltronow/ Wergeryufzow: ktorzy żywoty opifáli/ drukowáli/ máłowáli/ y po boźnicách fwych/ wyrzućiwłzy święte/ połtáwiáli. *ReszPrz* 43.

2. [*Serwetianin, zwolennik antytrynitaryzmu, tj. poglądów zaprzeczających dogmatowi o Trójcy Świętej*: Tež i ta nowina przyszła do nas, że sekta kacerska serwetów in Superiori Germania barzo się rozmaga *AktaSynod* I 115.]

Cf SERWACYJAN, SERWETAN

AN, MC

SERWETA (7) sb f

Teksty nie oznaczają é; a jasne.

sg [N serweta.] ◇ A serwetę (1). ◇ pl N serwety (1). ◇ G serwet (3) *BielSat*, *BielRozm*, *GostGosp*, serwet(o)w (1) *RejFig*. ◇ A serwety (1).

Sł stp brak, Cn notuje, Linde XVII – XVIII w.

Płócienne nakrycie stołu, często zdobione; mantele, mantellum, mapella, mappa tricliniaris, mappula Cn (7): IEdnego z nálfzey bráciey ná obiád profzono/ [...] Nákládżono ferwetow/ troćifzkow/ łolniczek *RejFig* Aa7; [*dawniej ludzie*] Na chlebowych tálérzoch/ bes Serwet iadáli/ Zwierzyny dofyć mieli/ [...] o Wino niedbali *BielSat* D3v [*idem BielRozm*]; Poniewáfz on [Bóg] fluzebnikom fwym/ nie dla tego tálentá fwe rozdáie/ áby ie wźiáwłzy od niego zákopywáli: ábo záwiazáwłzy w ferwetę fchowáli *CzechRozm* 215; *BielRozm* 29; [Dobry Sarn/ Záiąć/ przy mięsie wołowym [...]. Sámá źwierzyná [...] Serwet fie boi [tj. nie chce być daniem na stole]. *BielawMyśl* Bv; Serwet tuzinów 13 po gr 1/10 *Cochan* II 73; Serwetá/ Mappula. *Volck* Yyy4v].

W połączeniu szeregowym (1): [*każda dwórka ma*] Obrufow/ ręcznikow/ ferwet/ dołtátek nádziałáć. *GostGosp* 128.

Wyrażenie: »serweta wyszywana« (1): Więc [*kladą na stół*] ony ferwety wyłzywane/ więc ony tuwálle [= ręczniki] z dziwnemi wzory/ [...] więc ony liftyw w koło około obrufow. *RejZwierc* 59v.

Szeregi: [»chustka albo serweta«: A żeby ten grzech włáfności z korzenia był wyćięty/ ma dáć Opát [*mnichowi*] włzytko czego po-

trzebá. to iefł/ káptur/ łuknią/ puńczochoy/ [...] igłę/ chuflkę ábo ferwetę/ tablicę/ żeby fię łprzátnełá włzeláka wymowká potrzeby. *RegulaKlon* O3v.]

»serweta i obrus« (1): A na Serueti [!] i na drugie obrufzi dano łtuke plotna. *WyprKr* 114v.

»serweta, tuwalla« (1): *RejZwierc* 59v *cf* *Wyrażenie*.

Synonimy: obrus, ręcznik, tuwalla.

MC

SERWETAN (3) *sb m*

serwetan a. serwetanin.

Oba e prawdopodobnie jasne (tak WujBib); a pochylone.

pl D serwetân(o)m (1). ◇ A serwetány (1). ◇ I serwetány (1).

Sl stp, Cn, Linde brak.

Serwetianin, zwolennik antytrinitaryzmu, tj. poglądów zaprzeczających dogmatowi o Trójcy Świętej (3):

*W połączeniach szeregowych z nazwami wyznawców innych religii chrześcijańskich (3): ále wżylcy Arcykácerze czynią fię Chriřtufámi y łá zá Chriřtufe [!] wczniom fwoim: Luter Luteranom/ Kálwin Kálwinifom/ Serwet Serwetanom *WujNT* 103, 31, 483.*

Cf **SERWACYJAN, SERWET**

MC

SERWETANIN *cf* **SERWETAN****SERWETKA** (1) *sb f*

Teksty nie oznaczają é; a jasne.

[sg N serwetka. ◇ G serwetki.] ◇ A serwetkę. ◇ [pl G serwetek.]

Sl stp, Cn, Linde brak.

Dem. od „serweta”: vkaż mi drugiego/ Coby thák hoynie [jak Polak] mógł fieść do łtołu fwoiego. Acżći Włozek ferwetkę ma y kurádeny [= *wykałaczki*]/ Ale by woł Sálatá poľra fobie pięty. *RejZwierc* 243v; [*CracArtific* 1547 nr 1471 [2 r.]; A wroná má prze-kwinty [= *zachcianki*]/ to ścierwik/ to żółwik/ Ziadzfy choć bez ferwetki/ kracze że nie łłowik. *BielawMyśl* E4; Serwetá/ Máppula. Serwetká dimin(utivum) *Volck Yyy4v*].

Synonim: obrusek.

MC

[SERWETNY *ai*

N sg n serwetn(e).

Sl stp, Cn brak, Linde bez cytatu.

*Przymiotnik od „serweta”; płócienny, utkany jak serweta: Item przykrycie na oltharz na palpith iedno barchanowe, drugie szerwethne. *InwKatWaw* 255.]*

MC

SERWETUS *cf* **SERWET****SERWITOR** (2) *sb m*

e oraz o jasne.

sg [G serwitora. ◇ D serwitorowi.] ◇ V serwitorze (1). ◇ pl I serwitory (1).

Sl stp, Cn, Linde brak.

*Sluga [servitor Łac śr]; servus JanStat (2): [Karność mówi do Młodości:] Bychći przepuścił ty zbytki/ Rwałaby fie niź złe nitki/ Náchylże [= *opanuj, poskrom*] iey ferwitorze/ Niech fie wcyż áłbo orze/ Albo pátrzyłá rzemiołá/ By iáko bydlę nie rołłá *Biel-Kom* E3v.*

*serwitor czyj [w tym: G pron, [pron poss, ai poss]] (1): *Sarn-Stat* 203; [Chłopcę serwitorowi nieboszczykowemu, który mu kielko lat służeń dali talerów 2, suknią czarną *InwMieszcz* 1557 nr 78; tákowé głupié rozłádky y mowy łzkołę Krákwolką y Kollegia poppowały y pľuią: gdy pan Doktor nie patrzy/ iedno ná fwęgo žiemká/ ná fwęgo ferwitorá/ nie baczy czego kto godzien/ iedno fwoiému choć niegodnému pomoga *CerGór* 115].*

*Szereg: »towarzysz i serwitor« (1): Rektor/ žaki y řtudenty fwe [...] ma moc łádzic: áni dla tego žacy y řtudenti z ich towáryźłámi y feruitory [vel *eorum familiares atque servi JanStat* 219] do inégo łádu nie máiá byđż pozywáni. *SarnStat* 203.*

Synonimy: sluga, służebnik.

MC

SERWITUT (1) *sb m*

G sg serwitutu.

Sl stp, Cn, Linde brak.

*praw. Powinność, świadczenie, służebność (tu o wydzieleniu majątku należnego siostrze) [servitus – niewola Mącz [388]d; – służba, podległość inszemu Calep; ciężar na roli, na gruncie, powinność; prawo na grunt cudzy, zwłaszcza sąsiedzki – servitus Cn] [z czego]: yłż pánowyę dzyęczelczi [...] tę przidaczá wydali łżyę-łtrze swoy helłbyeczę Tak yako ych oczyciecz dawał starłzyem cor-kam po 2 stu m. liczbi prufłki y parę wołoff yako 16 m. Maczorkyę yako 9 m. To yełt sewri tu [lege: serwitutu] sewłzitkego: y łze-włżytky wyerłzchnoľczy *ZapKościar* 1585/61v.*

Synonim: powinność.

MC

[SERYWSKI *ai*

Tekst nie oznacza é.

sg m N serywski. ◇ I serywskim. ◇ n G serywski(e)go.

Sl stp, Cn brak, Linde XVI w.

Zniekształcony przymiotnik od „serapinum”:

*Zestawienia: »gumi serywskie«: Weźmi Gumi Aráblkiego ied-nę część/ Amonickiego trzy części/ á Serywłkiego 4. części. *Sien-Herb* 585b.*

*»serywski sok«: (nagł) Serywski łok. *Sagapenum*. (–) *Sien-Herb* 227b (Linde); Ságápeńłki kopř/ Zápáliczka drudzy zował/ *Ferula*. m. 792./ łtego žiela *Sagapenum* bywa w Aptekách/ Serywłkim łokiem zował/ łtąd iż mu mowiá *Serapinum*. *SienHerb* L3#, 556b (Linde).*

Synonim: sagapeński.]

MC

SERZENIE (11) *sb n*

Tekst oznacza é niekonsekwentnie; tu pierwsze e pochylone.

sg N sęzeni(e) (1). ◇ G sęzeniá (5). ◇ A sęzeni(e) (4). ◇ I sę-zrzenim (1).

Sl stp, Cn, Linde brak.

*Zawartość żoładka ssaka, najczęściej bardzo młodego, który jeszcze ssie mleko matki, tj. enzymy trawienne (tzw. podpuszczka), również treść pokarmowa, którą stanowi skoagulowane mleko (11): Weźmi Dziewięć bobkow záięczych/ á ták wiele záięczęgo fer-zenia/ łwiniey krwie [...] kminu kramnego/ ile y ferzenia *SienLek* 86.*

*W połączeniu z nazwą zwierzęcia [w tym: ai (9), z + G sb (1); serzenie + określenie (8), określenie + serzenie (2)] (10): Albo mo-żełżli mieć Serzenie łelonkowe/ náwarz go z Soczewicá á z ćwikłá/ day choremu ieść *SienLek* 38v; Krew też z nołá łtánowi łoy ielitny bydlęcy/ [...] thákże y ferzenie z iágnięćiá. *SienLek* 73v; Myłż roz-dárta ná ránę przyłožona wycięgnie łtrzałę z rány. Albo kości wę-żowe łtárté z ferzeniem ćielęcym. *SienLek* 150v, 59v, 86, 108, 112, 114, 115, 142.*

Cf **SYRZYSKO**

MC

SERZNY *cf* **[SERNE]****[SERZYNKA]** *cf* **SZERZYNKA****SERZYSKO** *cf* **SYRZYSKO**

SESAM Cn; Linde XVII w.